ІСТОРІЯ МІСТ І СІЛ УРСР

ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА ОБЛАСТЬ

ІСТОРІЯ МІСТ
І СІЛ
УКРАЇНСЬКОЇ
РСР

ІСТОРІЯ МІСТ І СІЛ УКРАЇНСЬКОЇ РСР

В ДВАДЦЯТИ ШЕСТИ ТОМАХ

ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ АКАДЕМІЇ НАУК УРСР

КИЇВ 1971

ІСТОРІЯ МІСТ І СІЛ УКРАЇНСЬКОЇ РСР

ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА ОБЛАСТЬ

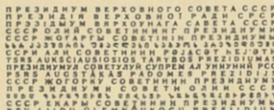
ГОЛОВНА РЕДАКЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ РАДЯНСЬКОЇ ЕНЦИКЛОПЕДІЇ
АКАДЕМІЇ НАУК УРСР

1—6—4
357—71

ХАРКІВСЬКА КНИЖКОВА ФАБРИКА
ім. М. В. ФРУНЗЕ

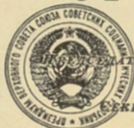

ГРАМОТА

Президиум Верховного Совета Союза Советских Социалистических Республик за успехи, достигнутые трудящимися области в хозяйственном и культурном строительстве, Указом от 29 августа 1967 года наградил Ивано-Франковскую область Украинской ССР

ОРДЕНОМ ЛЕНИНА

Председатель Президиума Верховного Совета СССР

Секретарь Президиума Верховного Совета СССР

МОСКВА, КРЕМЛЬ. 11 сентября 1967 г.

Кандидат у члени Політбюро ЦК КПРС, Голова Ради Міністрів Української РСР В. В. Щербицький вручає Івано-Франківській області орден Леніна. 1967 р.

Вклейка надрукована на Харківській друкоофсетній фабриці

ВІД РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ ТОМУ

рикарпаття — чудовий квітучий край Радянської України. Сріблятьс і дзвінко б'ються об круті береги стрімкі хвилі гірських річок. Кругом високі гори, запашні ліси, шовкові долини, п'янке смерекове повітря. І немов завершуючи цю своєрідну красу природи, гордо височать на Прикарпатті велетенські труби Бурштинської ДРЕС, потужні корпуси Калуського хіміко-металургійного комбінату, нафтові вишки Долини і Надвірної. Щасливо живуть і працюють на Івано-Франківщині нафтовики й хіміки, енергетики й лісоруби, хлібороби колгоспних ланів, вівчарі мальовничих карпатських полонин.

Багата й цікава історія Прикарпаття. На його просторах ще в сиву давнину трудолюбиві люди крок за кроком освоювали величезні багатства краю, прикривали Русь із заходу від посягань численних зовнішніх ворогів. Тут були створені чудові пам'ятки матеріальної й духовної культури, якими нині пишаються народи-брати Радянської країни.

Сотні років населення краю терпіло від іноземного поневолення. Монголо-татарські та турецькі завойовники, угорські феодали й австрійські барони, польська шляхта й Ватікан намагалися висушити душу українського населення Прикарпаття, знищити його культуру, мову, витравити із свідомості почуття єдності з усім українським, російським та білоруським народами. Але волелюбні й горді прикарпатці не схилилися перед іноземними загарбниками. Вони героїчно боролися проти ворогів, захищали свій край від полонізації та онімечення. Через віки поневірянь трудящі Галичини зберегли свою мову, культуру, національні традиції.

Протягом віків трудящі Прикарпаття вели важку і героїчну боротьбу за соціальне й національне визволення. Але тільки світло ленінських ідей, перемога Великої Жовтневої соціалістичної революції відкрили їм широкий шлях до свободи й щастя. Саме під прапором Великого Жовтня робітники й селяни краю за прикладом трудящих Росії і України під керівництвом КПЗУ вели боротьбу за встановлення Радянської влади і возз'єднання західноукраїнських земель в єдиній Українській державі. Багатовікова боротьба трудящих проти соціального й національного гніту увінчалась успіхом. У вересневі дні 1939 року сонце свободи зійшло і над Прикарпаттям. Захід-

ноукраїнські землі були визволені Червоною Армією й возз'єднані з Українською РСР у складі могутнього Радянського Союзу.

Уперше в своїй історії трудящі Прикарпаття стали господарями свого краю. За допомогою народів-братів нашої країни, під керівництвом Комуністичної партії на Прикарпатті, як і на всіх західноукраїнських землях, розпочалося будівництво нового життя. За роки Радянської влади Івано-Франківська область із відсталого сировинного придатку буржуазно-поміщицької Польщі перетворилась на одну з передових областей Радянської України з високорозвиненою індустрією, колективним механізованим сільським господарством, новою соціалістичною культурою. Виросли гіганти-заводи з новітнім високопродуктивним устаткуванням, незрівнянно розширились розробки багатющих покладів корисних копалин — газу, калійних солей, нафти, будівельних матеріалів, створені нові підприємства легкої та харчової промисловості.

Колгоспи і радгоспи області, озброєні сучасною сільськогосподарською технікою, перетворилися на великі соціалістичні господарства. Вони вирощують багаті врожаї зернових і технічних культур, успішно розвивають високопродуктивне тваринництво.

Докорінно змінилося матеріальне становище трудящих області. За радянських часів високо зріс добробут і культурний рівень прикарпатців. Тепер вони користуються всіма благами, що їх надає Радянська держава трудящим СРСР. Їм створені всі умови для творчої праці, навчання, для зміцнення здоров'я відкриті санаторії, пансіонати, будинки відпочинку, туристські бази, лікарні.

Покінчено з культурною відсталістю краю, який став областю суцільної грамотності. На соціалістичній основі розквітла культура Прикарпаття. Місто Івано-Франківськ перетворилося на значний культурний і науковий центр, де працюють три вищі навчальні заклади. В області відкрито нові школи, палаци культури, театри, стадіони. В містах і селах успішно розвивається самобутнє народне мистецтво, оригінальна художня самодіяльність, до якої залучено десятки тисяч аматорів.

На Прикарпатті багато визначних місць, зв'язаних з героїчною боротьбою і працею народу. З історією краю зв'язані імена багатьох видатних народних героїв, революціонерів, діячів науки і культури, літератури і мистецтва, громадського життя, передовиків соціалістичного виробництва.

Земля, яку довгі часи плюндрували чужинці, земля, трудящий люд якої віками боровся за свободу і возз'єднання з єдинокровними братами-українцями, за роки Радянської влади змінилася й помолоділа. Колись «край невгасаючої нужди» — нині став квітучою ордена Леніна Івано-Франківською областю Радянської України.

В томі «Івано-Франківська область», який є частиною 26-томної «Історії міст і сіл Української РСР», висвітлюється історія міст і сіл Івано-Франківщини з найдавніших часів і до сьогоднішнього дня, процес корінних соціалістичних перетворень, здійснених тут під керівництвом Комуністичної партії. На яскравих прикладах показано, як у боротьбі за визволення з-під іноземного поневолення і возз'єднання Прикарпаття з Радянською Україною зміцнювалася й гартувалася віковічна дружба населення краю з народами Радянського Союзу, виховувались почуття пролетарського інтернаціоналізму.

До створення тому були залучені широкі кола громадськості, викладачі вузів, радянські та партійні працівники, вчителі шкіл і технікумів, працівники архівів, музеїв та інших культосвітніх закладів.

Методологічною основою написання історії міст і сіл області є твори класиків марксизму-ленінізму, рішення з'їздів Комуністичної партії та Пленумів ЦК КПРС і ЦК КП України. При створенні нарисів використовувались різноманітні джерела: історичні, економічні, етнографічні праці, археологічні матеріали, історичні, географічні, енциклопедичні словники, статистичні збірники і огляди, періодичні видання, збірники документів, державні та партійні архіви, спогади учасників революційних подій, старожилів, звіти підприємств, колгоспів і радгоспів, культурно-освітніх закладів.

Книга відкривається нарисами про Івано-Франківську область та обласний центр Івано-Франківськ. Далі йдуть за алфавітом нариси про районні центри, селища і села, що особливо виділяються як своєю історією в минулому, так і значними досягненнями в галузі розвитку економіки і культури за роки Радянської влади. Крім нарисів, по кожному району також за алфавітом подаються короткі довідки історико-економічного характеру про всі центри селищних і сільських Рад з переліком населених пунктів, які входять до складу цих Рад. Для зручності користування томом до нього додаються іменний і географічний покажчики. У томі вміщено 51 нарис, 349 довідок про центри селищних і сільських Рад. Книга багато ілюстрована фотокопіями історичних документів, картами, фотографіями видатних людей краю, промислових і сільськогосподарських об'єктів, закладів культури та визначних місць, що найповніше відображають природу й сучасне життя Івано-Франківської області.

Редакційна колегія і авторський колектив щиро вдячні колективам промислових підприємств, колгоспів і радгоспів, музеїв, архівів, бібліотек, шкіл і вузів, партійним, комсомольським і профспілковим організаціям — усім тим, хто взяв участь у створенні книги «Івано-Франківська область».

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ ТОМУ

ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА ОБЛАСТЬ

МАСШТАБ

9 0 9 18 27 км

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ за АДМІНІСТРАТИВНИМ ЗНАЧЕННЯМ

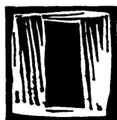
- Центри областей
- Центри районів
- Інші населені пункти

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ за КІЛЬКІСТЮ ЖИТЕЛІВ

ІВАНО-ФРАНКІВСЬК	Міста з населенням понад 100 000 чол.
ТЕРНОПІЛЬ	Міста з населенням 50 000–100 000 чол.
КОЛОМИЯ	Міста з населенням 30 000–50 000 чол.
Надвірна	Міста з населенням 10 000–30 000 чол.
Галич	Міста з населенням до 10 000 чол.
Перегінське	**Селища міського типу з населенням понад 10 000 чол.**
Верховина	Селища міського типу з населенням до 10 000 чол.
Бистриця	Села

ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА
ОБЛАСТЬ

вано-Франківська область (до 9 листопада 1962 року — Станіславська область) розташована на заході Української Радянської Соціалістичної Республіки. Вона займає північно-східну частину Українських Карпат, Прикарпаття та частково Опілля. Центр області — місто Івано-Франківськ. Область межує на південному заході з Закарпатською, на заході й півночі — з Львівською, на північному сході — з Тернопільською, на південному сході — з Чернівецькою областями. Південна частина області прилягає до державного кордону Союзу РСР з Соціалістичною Республікою Румунією.

Територія області — 13,9 тис. кв. км, населення — 1250 тис. чоловік. Основне населення — українці (94,8 проц.). Тут живуть також росіяни (3,5 проц.), поляки (1,0 проц.) та інші національності. Пересічна густота населення — 88 чоловік на 1 кв. км. Міське населення становить 31 процент.

Область утворена 4 грудня 1939 року, після возз'єднання західноукраїнських земель з Радянською Україною. Вона поділяється на 14 районів, має 13 міст, у т. ч. 2 міста обласного підпорядкування, 26 селищ міського типу, 805 населених пунктів, серед них — 359 центрів сільських Рад.

За характером рельєфу територія складається з трьох частин: гірської, передгірської і рівнинної. Карпати, які охоплюють майже половину області, поділяються на т. зв. Горгани (найвища гора Сивуля — 1836 м) і Чорногори (найвища гора Говерла — 2058 м).

Уздовж північно-східного краю Карпат простягається Передкарпатська височина, або передгір'я, що займає простір завширшки 30—60 км між горами та долиною ріки Дністра. Північна частина області — район Опілля — це південно-західний край Волино-Подільського плато. На південному сході області, в межиріччі Дністра й Пруту, розкинулося т. зв. Покуття, якому властиві карстові форми рельєфу[1].

Поверхня Придністров'я і Прикарпаття розчленована річками. Серед них найбільші — Дністер і його притоки Бистриця, Гнила Липа, Золота Липа, Лімниця,

[1] А. М. Григор'єв. Станіславська область. К., 1957, стор. 6—14.

Луква, Свірж, Свіча, Сівка та Прут з притоками Лючою, Пістинькою, Рибницею, Черемошем. У 1965 році на річці Гнилій Липі, поблизу селища Бурштина, споруджено велике водосховище, а в 1966 році друге водосховище — на річці Чечві, біля селища Рожнятова.

Грунтовий покрив області строкатий. У Придністров'ї переважають опідзолені чорноземи, темно-сірі, сірі та світло-сірі опідзолені грунти, у Прикарпатті на вододілах — дерново-підзолисті, в Карпатах — бурі лісові, щебенюваті, гірсько-лучні.

Клімат області помірно-континентальний з яскраво вираженою вертикальною зональністю. В низинних районах зима малосніжна, м'яка; літо тепле; весна дощова. Пересічна температура в січні — 5,1°, в липні +18,8°, опадів 500—800 мм на рік. У Карпатах зима довша і більш сувора, а літо прохолодне. Опадів випадає 800—1100 мм на рік[1].

Третина області вкрита лісами. Серед порід дерев переважають смерека, ялина, сосна, бук, дуб, граб, береза, липа. Біля Коломиї зберігається тисовий заповідник. У Придністров'ї є ділянки степової рослинності.

З тварин у гірських районах зустрічаються козуля, кабан, олень, ведмідь, рись, куниця, норка, горностай, борсук, вовк, лисиця, заєць; з птахів — глухар, тетерев, рябчик, слуква, орел, дятел та ін. У ріках водяться підуст, короп, окунь, марена, щука, лящ. У гірських ріках є форель, харіус. Для збереження природи та вивчення флори й фауни в горах створено державні заповідники «Чорногора» та «Осмолода», а також звіроферми та форельні господарства.

Область багата на корисні копалини та мінеральну сировину. Найбільше значення мають нафта, горючий газ, калійна сіль,озокерит, буре вугілля, бітумінозні сланці, фосфорити, мергелі, вапняки та інші будівельні матеріали. В ряді районів (Черче, Буркут та ін.) є мінеральні джерела, що мають цінні лікувальні властивості. Природно-економічні умови й ресурси сприятливі для розвитку багатьох галузей промислового виробництва та сільського господарства, для життя, продуктивної праці і здоров'я людей.

Територія краю, в основному низинні наддністрянські землі, була заселена ще в добу середнього палеоліту, приблизно 100 тис. років тому. Стоянку того часу виявлено поблизу села Буківни Тлумацького району. Близько 30 стоянок мисливців часів пізнього палеоліту (40—13 тис. років тому) знайдено на берегах Дністра та його приток.

Поселення перших землеробсько-скотарських племен доби неоліту, що жили тут у VI—IV тис. до н. е., досліджено радянськими археологами в селах Буківній, Незвиську та Бовшеві. В IV—III тис. до н. е. Прикарпаття та правобережжя Дніпра освоювали землеробські племена трипільської культури. Понад 20 трипільських поселень виявлено головним чином у південно-східній частині області — Городенківському, Коломийському та Снятинському районах[2].

В добу бронзи (кінець III — початок I тис. до н. е.) на території сучасної області проживало кілька племінних груп. На початку II тис. до н. е. в північно-східній частині краю (райони Рогатинський, Галицький, Тлумацький) жили пастуші племена, які розміщалися переважно в Центральній Європі та середньому Придніпров'ї (культура шнурової кераміки). Їх поселення й могильники виявлено поблизу сіл Гвіздця, Колоколина, Стратина, Тенетників[3]. У XV—XII ст.ст. до н. е. на Прикарпатті господарювали землеробські племена комарівської культури. Дехто з дослідників їх вважає ранніми предками праслов'ян. Комарівська культура, вперше виявлена недалеко від села Комарова, була поширена також на Волині та в північній лісовій смузі України. Коло села Острівця на могильнику XIII—IX ст.ст. до н. е.

[1] Агрокліматичний довідник по Станіславській області. К., 1959, стор. 18.
[2] Неолит и энеолит юга Европейской части СССР. М., 1962, стор. 3—26.
[3] І. К. Свєшніков. Підсумки дослідження культур бронзової доби Прикарпаття і Західного Поділля. Львів, 1958, стор. 23—24.

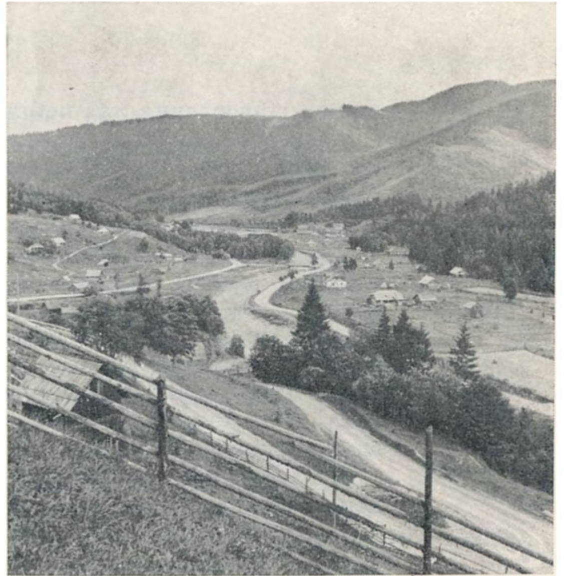
розкопано 180 поховань. Подібні поховання за доби бронзи є типовими для території сучасної Румунії (культура Ноа). Скарби бронзових знарядь праці, прикрас та зброї, знайдені поблизу сіл Грушки, Нижнева, Ворони, Молодятина, Узина, свідчать, що вже за доби пізньої бронзи (VIII—VII ст. ст. до н. е.) відбувалися бойові сутички поміж племенами та виникала майнова нерівність.

З появою заліза в VII—III ст. ст. до н. е. розклад первісно-общинного ладу посилюється. На території Прикарпаття в цей час жили різні за походженням групи населення. Одні з них за культурою були близькі до скіфських (кургани в Братишеві, Городниці, Комарові), інші — до фракійських (поселення в Бовшеві, Незвиську, Крилосі) племен. У II ст. до н. е.—III ст. н. е. у верхньому Подністров'ї і, зокрема, на території сучасної Івано-Франківщини жили землеробсько-скотарські племена дакійського походження, що залишили по собі пам'ятки липицької культури, вперше виявленої поблизу Верхньої Липиці Рогатинського району. В I ст. до н. е. на Прикарпатті з'являються сармати. В Острівці, наприклад, на Сарматському могильнику розкопано 14 поховань. У Незвиську, Репужинцях, Олешеві та деяких інших місцях виявлено рештки поселення й могильники племен пшеворської культури, що на початку н. е. прийшли сюди з басейну Вісли.

В III—V ст.ст. край освоювали землеробські слов'янські племена черняхівської культури, поширеної у II—VI ст. ст. на території Подніпров'я та у верхів'ї Південного Бугу. Поселення цієї культури досліджено в Бовшеві, Дем'янові, Незвиську, Острівці, Новоселівці та Усті. На більшості з них життя продовжувалось і в VI—VII ст.ст. Знахідки в багатьох місцях окремих римських і візантійських монет I—IV ст.ст., а також скарбів, що походять із сіл Виспи, Світанку, Сарників, Дубовиці, Заболотова, та поява гончарного посуду свідчать про широкий розвиток у цей час внутрішньої торгівлі, вказують на зв'язки Дніпровсько-Дністрянських земель з римськими провінціями.

В III—VI ст. ст. заселюються і передгірські райони Карпат. Тут живуть слов'янські племена — предки білих хорватів, переважно скотарів. Їх курганні поховання досліджено близько в 20 селах Надвірнянського, Косівського та Коломийського районів. Згодом на Прикарпатті виникає слов'янське племінне територіальне об'єднання білих хорватів, яке в X ст. ввійшло до складу Київської Русі[1]. Це сприяло швидкому розвиткові

[1] Торжество історичної справедливості. Львів, 1968, стор. 40—41.

Загальний вид гірського села. 1968 р.

Весна на Прикарпатті. 1969 р.

Карпатський олень. 1964 р.

краю, і населення тут побільшало. На території Івано-Франківської області відомо близько 50 пам'яток: поселень, могильників та городищ часів Київської Русі. Виникали тоді й міста. Багато з тих, що згадані в літописах, існують і досі. Найбільш відомим, далеко навіть поза межами Київської Русі, було місто Галич — одне з головних економічних, політичних і культурних центрів Київської Русі.

Коли Київська Русь розпалася на окремі феодальні володіння, на її південно-західних землях утворилися Перемишльське, Звенигородське, Теребовлянське князівства. В 40-х роках XII ст. Володимирко (Володимир Володарович) з родини Ростиславовичів об'єднав їх в одне Галицьке князівство з центром у Галичі. Найбільшого розквіту й могутності воно досягло за князювання Ярослава Володимировича Осмомисла (1153—1187 рр.). До складу Галицького князівства тоді входили не тільки землі Прикарпаття, а й пониззя Дністра, Пруту і Сірету — аж до Чорного моря та гирла Дунаю[1].

На той час Прикарпаття було порівняно густо заселеним краєм, з добре розвиненим землеробством, скотарством, мисливством і такими видами ремесла, як обробка деревини, шкіри, заліза. Удосконалювалось виробництво ювелірних і гончарних речей. Розгорталася будівельна справа. Велике значення мало видобування солі (поблизу Коломиї), якою постачали навколишні землі і, зокрема, Подніпров'я. Зростала й торгівля. З Прикарпаття вивозили хутро, мед, віск, рогату худобу, сіль, хліб, ремісничі вироби. Із Заходу і Візантії надходили сукна, шовкові вироби, зброя, золото, срібло, вина, прянощі та інші товари[2].

З розвитком ремесла й торгівлі виникали нові міста, зростали існуючі, міцніла їх економіка. Серед них були Коломия, Тисмениця, Тлумач та інші поселення. Рештки кам'яних будівель, у т. ч. Успенського собору і князівського палацу, виявлені археологами в Галичі, а також існуючої в його околицях церкви Пантелеймона, є доказ високого рівня розвитку будівельної техніки, архітектури, скульптури, живопису, які нагадують такі ж пам'ятки культури Києва, Чернігова, Володимира на Клязьмі.

Розвивалися прикладне мистецтво, письменство й освіта, книжкова справа та інші галузі культури. З XII—XIII ст.ст. збереглися «Галицьке євангеліє» (1144 р.) та інші книги. Оригінальним твором є Галицько-Волинський літопис, який докладно висвітлює життя населення цих земель 1201—1291 років.

Характерною особливістю розвитку феодальних відносин на Галицькій землі у XII—XIII ст.ст. було зростання серед феодалів багатої і впливової боярської верхівки. Галицькі бояри зосереджували в своїх руках великі вотчини і протиставляли себе князівській владі. Вони, як зазначає літописець, «самі панували над цілим краєм»[3]. Міжусобна боротьба між боярами і князями, яка супроводжувалась військовими сутичками, погіршувала становище залежного селянства і міщан. Проти князів і бояр часто спалахували народні повстання. Найбільші з них були в 1159 і 1241 роках[4].

Народним масам доводилося вести боротьбу не лише проти жорстокого соціального гніту місцевих експлуататорів, а й проти іноземних загарбників, які нерідко використовували міжфеодальні чвари у своїх інтересах. 1188 року угорський король Бела III захопив Галич і його землі. Але з допомогою місцевого населення волинський князь Роман Мстиславович у 1199 році визволив галицькі землі і об'єднав їх з Волинню. Так виникло відоме в історії Галицько-Волинське князівство, до якого ввійшла вся територія сучасної Івано-Франківської області.

Не раз перемагаючи угорських, польських і литовських феодалів та половців, Роман Мстиславович постійно дбав про піднесення могутності Галицько-Волинського

---

[1] В. Т. Пашуто. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси. М., 1950, стор. 168—169.
[2] Історія Української РСР, т. 1. К., 1967, стор. 90—91.
[3] Полное собрание русских летописей, т. II. М., 1962, стор. 789.
[4] Історія Української РСР, т. 1, стор. 22, 100.

князівства. Його вплив поширювався й на Київ. Але після смерті князя (1205 р.) відновилася міжусобна боротьба, в яку втрутилися Польща й Угорщина. Внаслідок цього 1214 року Галич і його околиці знову потрапили під владу угорського короля. Населення Галича повстало проти іноземних загарбників. На допомогу йому прийшов з дружиною новгородський князь Мстислав Удалий, якого запросили княжити в Галичі. Боротьба велась з перемінним успіхом. Коли помер Мстислав Удалий (1228 р.), боротьбу проти угорських загарбників та їх прихильників — великих галицьких бояр — очолив Данило Романович (1201—1264). Йому вдалося оволодіти Галичем і знову об'єднати Галицько-Волинську землю. Незважаючи на постійні міжфеодальні суперечки й війни з іноземними загарбниками, тут зростали міста і села, розвивалися ремесло й торгівля. Цьому, зокрема, сприяла активна зовнішня політика князя Данила.

Жителям Прикарпаття довелося битися з татарами на річці Калці в 1223 році і брати участь в обороні Києва в 1240 році. А після падіння Києва, коли монголо-татарські орди вдерлися на Галицько-Волинську землю, прикарпатці чинили завойовникам стійкий опір. Загарбникам вдалося захопити, пограбувати і зруйнувати багато міст і сіл Галицько-Волинського князівства, в т. ч., як свідчить літописець, і Галич[1]. Але населення не припиняло визвольної боротьби.

Одночасно Данило Галицький рішуче протидіяв спробам німецьких, угорських і польських феодалів захопити галицькі землі. В 1238 році він завдав нищівної поразки німецьким рицарям під Дрогичином, а в 1245 році, у битві під Ярославом, вщент розгромив сили угорсько-польських феодалів, які знову намагалися захопити Галич[2]. У 1254—1255 рр. військо Данила Галицького завдало поразки монголо-татарським ордам. І хоч згодом Галицько-Волинське князівство змушене було визнати залежність від Золотої Орди і зруйнувати укріплення деяких міст (1259 р.), воно фактично лишалося незалежним до середини XIV століття.

В другій половині XIII і першій половині XIV ст. воно разом з іншими князівствами Русі перенесло на собі весь тягар нерівної боротьби з монголо-татарською навалою і врятувало Західну Європу від неминучого поневолення.

Та, знесилене важкою боротьбою, Галицько-Волинське князівство поступово почало втрачати свою могутність. Цим скористалися польські феодали, очолювані королем Казимиром III, і в 1349 році, після запеклих сутичок з місцевим населенням, захопили галицькі землі. 1370 року ці землі загарбала Угорщина, але в 1387 році вони знову опинилися під владою польських феодалів.

На загарбаних землях було запроваджено новий адміністративний поділ, заведений у польсько-шляхетській державі. Територія сучасної області ввійшла до Галицької і частково (нинішні Долинський і Калуський райони) до Львівської землі Руського воєводства[3]. Цими територіями управляли великі польські магнати, королівські старости і підпорядкована їм адміністрація. В своїй політиці вони спиралися на місцевих феодалів, які в XV ст. були зрівняні в правах з польськими. Більшість галицьких феодалів згодом окатоличилась і ополячилась.

Період шляхетської окупації у XV—XVII ст.ст. позначено дальшим розвитком і зміцненням феодально-кріпосницьких відносин, відчутним посиленням не тільки соціального, а й національно-релігійного гноблення на Прикарпатті. Починаючи з XV ст. все більше обмежувалося право переходу селян від одного феодала до іншого, а за ухвалою сейму від 1505 року воно взагалі скасовується. Польські феодали запровадили панщину, право вотчинного суду (1447 р.). Особливо посилилось польсько-шляхетське поневолення після Люблінської унії 1569 року. Польські пани, прибравши до своїх рук адміністративний державний апарат, загарбали міста, села, найкращі землі, ліси й пасовиська. На кінець XVI ст. лише магнатам Потоцьким тут

---

[1] Полное собрание русских летописей, т. II, стор. 786.
[2] Там же, стор. 795—797.
[3] Галичина у складі Польщі спочатку офіційно називалася Руське королівство.

належало 17 міст і містечок, серед них Єзупіль, Тисмениця, Богородчани, Отиня, Гвіздець та кілька десятків навколишніх сіл[1].

Використовуючи своє панівне становище, а часто й військову силу, феодали створювали на галицьких землях свої великі господарства — фільварки, у яких працювали селяни-кріпаки. Провідними галузями виробництва були зернове господарство і тваринництво. Значну роль у фільварках відігравало також млинарство і крупоробне та конопляне виробництво. В гірських районах переважали чиншові відносини між феодалами і селянами; поширювалося пастуше тваринництво, зокрема вівчарство, розвивалися такі промисли, як обробка дерева, вовни, шкіри.

Зростання панських фільварків супроводжувалось насильницьким захопленням селянських земель, руйнуванням сільської общини. Якщо в середині XVI ст. типовий селянський наділ тут становив половину або цілий лан[2], то в другій половині XVII ст. він зменшився до $^1/_4$ або $^1/_8$ лану. Значна частина селян мала ще менші наділи землі або й зовсім була безземельною. Це — городники (володіли невеликим городом), підсусідки (жили на грунтах заможних селян і були там додатковою робочою силою), халупники (крім хати — халупи, деколи мали невеличкі ділянки землі), комірники (близькі до халупників, але не мали своїх хат), слуги, наймити та інші «бідні люди». В окремих селах ці категорії селян складали більш як половину населення. Всі експлуататорські групи, починаючи від магнатів і кінчаючи найдрібнішою шляхтою, жили за рахунок селян. «На селянина, — писав Ф. Енгельс,— лягала своїм тягарем вся суспільна піраміда»[3].

В Галичині дедалі зростала панщина. В першій половині XV ст. вона становила 14 днів на рік, на кінець XVI ст.— два дні на тиждень з півлану. В XVII ст. від півланового господарства треба було вже відробляти 5—6 днів панщини на тиждень. «Панщина для хлопа,— писав пізніше Іван Франко,— значила ненастанну кривду, темноту, здичіння і втрату почуття людської гідності»[4]. Існували й позапанщинні повинності — толоки, повози, шарварки тощо. Селяни сплачували великі державні податки, терпіли від сваволі орендарів, постоїв шляхетських військ.

Нещадного визиску зазнавало й міське населення, значна частина якого перебувала у феодальній залежності. В першій половині XVII ст. в Галицькому і Коломийському повітах з 55 міст і містечок 37 були власністю польських і українських магнатів, а два належали духовенству. Половина, а в багатьох містах та містечках переважна більшість жителів займалася сільським господарством і, як кріпаки, виконувала панщину та інші повинності у шляхетських фільварках. Значну частину (від 9 до 57 проц.) міського населення Галицької землі становили ремісники різних спеціальностей (ковалі, слюсарі, бондарі, муляри, теслярі, ткачі, кравці, солевари, пекарі тощо)[5]. Вони об'єднувалися в цехи.

Дальший розвиток сільського господарства, ремесла, зростання міст і їх населення зумовили пожвавлення торгівлі. В середині XVII ст. у галицьких містах торгувало 10 проц. міщан. Предметами купівлі й продажу були хліб, худоба, ремісничі вироби, а також товари, привезені з Росії, Молдавії, Волощини, Угорщини та інших країн. Порівняно великими ремісничими й торговельними центрами стали Галич і Коломия. Ярмарки й торги відбувалися також у Снятині, Рогатині, Тлумачі, Косові, Болехові, Калуші. З другої половини XVII ст. в один з найбільших ремісничих, торговельних і культурних центрів Прикарпаття перетворюється місто Станіслав.

Польські королі в різний час надали ремісничо-торговому населенню 16 найбільших міст Галицького і Коломийського повітів самоуправління за т. зв. магдебурзьким

---

1 З історії західноукраїнських земель, вип. 2, К., 1957, стор. 33.
2 1 лан дорівнював 16,8 га.
3 Ф. Енгельс. Селянська війна в Німеччині. К., 1954, стор. 28.
4 Іван Франко. Твори в двадцяти томах, т. 19. К., 1956, стор. 564.
5 E. Hornowa. Stosunki ekonomiczno-społeczne w miastach ziemi Halickiej w latach 1590—1648. Opole, 1963, стор. 197—198.

правом. Але магнати і шляхта, особливо свавільні королівські старости, всіляко його обмежували, стягували з міщан великі податки, примушували їх виконувати різні повинності.

Щоб міцніше закріпитися на землях Прикарпаття, Річ Посполита підтримувала польських, німецьких, вірменських купців і ремісників, надавала католикам різні пільги в торговельно-ремісничій, культурній та адміністративній діяльності. Галич, Коломия, Снятин, Рогатин, Калуш, Станіслав з їх міськими мурами, фортецями та військовими гарнізонами, а також феодальні замки Бурштина, Пнева, Рожнятова, Більшівців, Раківця стали опорними пунктами польсько-католицької колонізації краю.

Великої шкоди Прикарпаттю завдавали татарські й турецькі набіги, які були особливо спустошливими в 1498, 1520, 1589, 1594, 1621 та 1676 роках. Лише в кінці XVI — на початку XVII ст. знищено 33 міста й багато сіл, десятки тисяч чоловік загнано в турецьку неволю. Міста Снятин, Галич, Коломию, Калуш, Тлумач, Тисменицю, Косів, Войнилів руйнували по кілька разів[1].

Татарсько-турецькі напади, як і польська колонізація, гальмували розвиток економіки й культури краю. Загарбники знищили багато цінних пам'яток матеріальної і духовної культури. Польські колонізатори переслідували діячів української культури, забороняли українську мову, звичаї, силою насаджували ненависну трудящим церковну унію, проголошену 1596 року в Бресті[2].

Трудяще населення Прикарпаття не мирилося з феодально-кріпосницьким і національно-релігійним гнобленням. Воно рішуче виступало проти поневолювачів. Антифеодальні повстання селян сталися в 1420, 1438, 1457, 1469 роках. Найбільшим виступом було повстання, яке почалося на Покутті під керівництвом селянина Мухи в 1490 році. Повстанці оволоділи рядом важливих районів Буковини, взяли Снятин, звідти рушили на Галич, Єзупіль, Рогатин. Вони громили феодальні маєтки, знищували панів. Тільки ціною великих зусиль польському урядові вдалося в 1492 році придушити повстання[3].

Разом з селянами проти феодалів, міського патриціату і католицької церкви виступали й міщани. Ці виступи особливо посилюються в першій половині XVII ст. Великі повстання міщан і селян відбулися в Галичі в 1604 і в 1631 роках, у Коломиї — в 1613 році, у Снятині, Тлумачі, Рогатині і Більшівцях — у 40-х роках XVII століття.

Однією з форм антифеодального протесту селян і міщан у XVI—XVII ст.ст. стала їх масова втеча на Поділля, Наддніпрянщину, в гірські райони Карпат. Частина втікачів приєднувалась до запорізьких козацьких загонів. У 1613 році, коли запорожці вирушили на Покуття, серед них було чимало вихідців із Прикарпаття. Козаки розгромили кілька шляхетських маєтків і костьолів[4].

У XVII ст. Прикарпаття стало ареною опришківського руху. Загони опришків формувалися переважно з утікачів-селян та міської бідноти. Вони нападали на маєтки феодалів, розправлялись із шляхтою і урядовцями. В ухвалі галицького сеймика від 15 вересня 1608 року вказувалося, що «свіжо і щоденно збільшується небезпека від опришків, які винищують шляхту і її маєтки». Сеймик доручив Галицькому і Коломийському старостам ловити й карати опришків[5].

Коли в 1648 році спалахнула визвольна війна українського народу проти польсько-шляхетського гніту під керівництвом Богдана Хмельницького, боротьба населення Прикарпаття за соціальне й національне визволення набрала ще більшого розмаху. Важливу роль у піднесенні повстанського руху відіграли запорізькі козаки,

---

[1] E. Hornowa. Stosunki ekonomiczno-społeczne w miastach ziemi Halickiej w latach 1590—1648, стор. 15—20.
[2] Правда про унію. Документи і матеріали. Львів, 1968, стор. 26, 36, 41, 43.
[3] Історія селянства Української РСР, т. 1. К., 1967, стор. 95—96.
[4] Торжество історичної справедливості, стор. 104.
[5] Akta grodzkie i ziemskie, t. XXIV. Lwów, 1935, стор. 22—23.

які восени 1648 року з'явились у Рогатині, Долині, Надвірній та інших містах і селах краю. З їх допомогою місцеві повстанці — селяни, міщани, православне духовенство, навіть українська дрібна шляхта,— об'єднувалися в бойові загони[1]. Найбільшими загонами (до 15 тис. чоловік) командував Семен Височан. Основною базою загонів стала Отиня. Повстанці оволоділи багатьма містами й селами Покуття, в т. ч. фортецею Пневом.

Другим важливим центром повстанського руху був Калуш, де виник український уряд на чолі з бургомістром Грицем Воликовичем. Міщани і селяни сформували загін повстанців з 3—4 тисяч чоловік і визволили від шляхти Рожнятів, Долину, Брошнів, Перегінське і навколишні села[2]. Повстання охопило й Рогатин та сусідні села. Міщани Рогатина скинули шляхетську владу і обрали нове міське управління на чолі з Гаврилом Кучарським. Населення Рогатинщини активно допомагало військам, очолюваним Богданом Хмельницьким, здобути Ходорів та інші міста й шляхетські замки на шляху до Львова. Силами селянсько-козацьких військ і загонів місцевих повстанців Прикарпаття, за винятком Коломиї, Галича і Солотвина, було визволено від польської шляхти.

Обстановка, яка склалась улітку 1649 року, змусила селянсько-козацькі війська залишити Прикарпаття. Цим скористалися польські магнати й придушили тут повстання. Багато учасників руху було закатовано. Загони Семена Височана відступили на Поділля і влилися в загони І. Богуна. Частина повстанців відійшла у Молдавію і в Карпати, де в складі опришківських загонів продовжувала боротьбу проти шляхти.

Трудящі Прикарпаття радо вітали возз'єднання України з Росією в 1654 році, сподіваючись на визволення від польсько-шляхетського гніту. І коли в 1655 році українсько-російське військо, переслідуючи об'єднані війська шляхетської Польщі і кримських татар, що знову вдерлися на Україну, з'явилося на західноукраїнських землях, місцеве населення активно піднімалося на визвольну боротьбу, яка тривала і після відходу українсько-російських військ. 12 травня 1658 року вибухнуло велике повстання селян проти шляхти в Долинському старостві[3].

За Андрусівським перемир'ям, укладеним між Росією і Польщею в 1667 році, західноукраїнські землі залишилися в складі Польщі. Відновлюючи свою владу, шляхта жорстоко розправлялася з учасниками визвольної боротьби. Внаслідок цього збільшується число втікачів у гори, на Запоріжжя, на південну Київщину. Зростає опришківський рух. Відомі такі славні ватажки цього руху, як Микола Драгарук (Бордюк), Іван Винник, Нестор, Іван Пискливий, загони яких нападали на шляхетські маєтки і мстилися гнобителям. Рух опришків особливо посилюється в першій половині XVIII ст. Найбільше відзначився прославлений народний герой Олекса Довбуш. З його ім'ям пов'язані найяскравіші сторінки визвольної боротьби народних мас у 1738—1745 рр. Загони Довбуша активно діяли не тільки на Прикарпатті, а й робили походи на Перемишль, Дрогобич, Турку, на Закарпаття й Поділля. Частина опришків переходила й на Запоріжжя[4]. На боротьбу з опришками польський уряд направляв спеціальні загони. За голову Довбуша обіцяли велику нагороду (шапку червінців). 24 серпня 1745 року народний герой був по-зрадницькому вбитий. Проте рух опришків не припинився. Його очолили Павло Орфенюк, Василь Баюрак, Іван Бойчук та інші.

В 1772 році за першим поділом Польщі Прикарпаття потрапило під владу Австрії. За австрійським адміністративним поділом територія сучасної області входила до Станіславського, Коломийського і частково Стрийського та Бережанського округів.

---

[1] І. П. Крип'якевич. Богдан Хмельницький. К.,1954, стор. 153—154, 193—198.

[2] С. Томашівський. Народні рухи в Галицькій Русі 1648 р. Львів, 1898, стор. 40—49.

[3] Історія селянства Української РСР, т. 1, стор. 202.

[4] В. В. Грабовецький. Антифеодальна боротьба карпатського опришківства XVI—XIX ст. Львів, 1966, стор. 66—79, 82—142, 169.

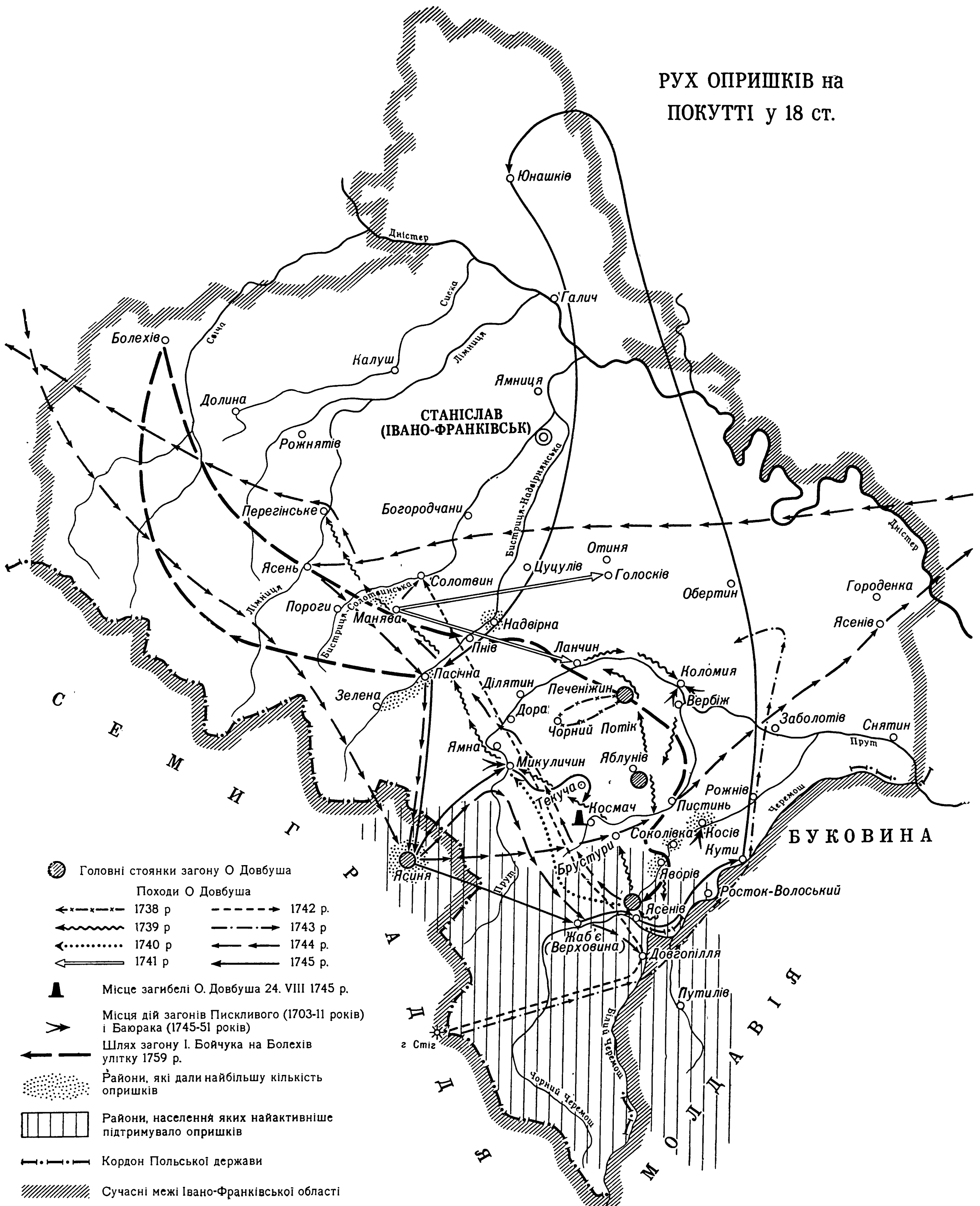
Трембітарі Прикарпаття. 1964 р.

Прут поблизу Яремчі. 1966 р.

Зима в Карпатах. 1966 р.

Вклейка надрукована на Харківській
друкоофсетній фабриці

РУХ ОПРИШКІВ на ПОКУТТІ у 18 ст.
Юнашків
Дністер
Галич
Болехів
Калуш
Долина
Ямниця
СТАНІСЛАВ (ІВАНО-ФРАНКІВСЬК)
Рожнятів
Перегінське
Богородчани
Ясень
Отиня
Цуцулів
Голосків
Солотвин
Обертин
Городенка
Пороги
Манява
Надвірна
Ясенів
Пнів
Ланчин
Коломия
Пасічна
Ділятин
Печеніжин
Вербіж
Зелена
Чорний Потік
Заболотів
Снятин
Прут
Ямна
Микуличин
Яблунів
Текуча
Космач
Рожнів
Пистинь
Соколівка
Косів
Кути
БУКОВИНА
Ясиня
Брустури
Яворів
Ясенів
Ростoк-Волоський
Жаб'є (Верховина)
Довгопілля
Путилів
г. Стіг
Чорний Черемош
Черемош
СЕМИГРАДДЯ
МОЛДАВІЯ
Головні стоянки загону О Довбуша
Походи О Довбуша
1738 р
1739 р
1740 р
1741 р
1742 р.
1743 р
1744 р.
1745 р.
Місце загибелі О. Довбуша 24. VIII 1745 р.
Місця дій загонів Пискливого (1703-11 років) і Баюрака (1745-51 років)
Шлях загону І. Бойчука на Болехів улітку 1759 р.
Райони, які дали найбільшу кількість опришків
Райони, населення яких найактивніше підтримувало опришків
Кордон Польської держави
Сучасні межі Івано-Франківської області

Тут уся влада зосереджувалася в руках феодалів. У їхніх маєтках, поруч з сільським господарством, розвивалися різні промисли, основані на праці кріпаків. У 1841 році в Східній Галичині налічувалося понад 25 тис. ремісників, 183 мануфактури. Вони належали переважно поміщикам[1].

На початку XIX ст. на Прикарпатті починає розвиватися фабрично-заводська промисловість. 1843 року на Тлумацькому цукровому заводі була встановлена одна з перших у Галичині парова машина. Зростають і впорядковуються міста; розгортається брукування шляхів.

Розвиток капіталізму позначився і на сільському господарстві. В поміщицьких фільварках замість трипільної системи землеробства стали впроваджувати плодозміну із застосуванням конюшини і просапних культур, картоплі, кукурудзи, цукрових буряків. Практикувалася відгодівля великої худоби для збуту на ринках Угорщини, Австрії і Баварії. Але інтенсифікацію сільського господарства гальмували кріпосницькі відносини.

Шукаючи виходу з назріваючої кризи феодально-кріпосницької системи, поміщики посилюють експлуатацію селянства. Збільшувались повинності й податки на користь феодалів і австрійського уряду. Тяжким лихом для селян була й служба в цісарській армії. Нестерпне матеріальне становище, стихійні лиха та епідемії призводили до того, що смертність серед населення рік у рік зростала. Особливо багато людей загинуло від холери в 1831 році.

Соціальне гноблення на Прикарпатті доповнювалося національними утисками. Австрійські власті навмисно гальмували розвиток української культури й освіти. Не випадково в 1850 році лише 13,6 проц. дітей на Прикарпатті відвідувало школу, тоді як на інших землях Австрії — до 95 процентів[2].

Усе це викликало протест у трудящих мас. У 1824—1846 рр. хвиля заворушень прокотилась по всьому Прикарпатті. Народні виступи були придушені військами.

Проте як не лютували загарбники, як не гнітили українське населення, боротьба трудящих за соціальне й національне визволення не припинялася. На Прикарпатті пробуджувалося громадське життя, розвивалася культура, ширилися прогресивні ідеї.

Певну роль у суспільно-політичному та культурному житті українського населення краю відіграли братства, які в XVI—XVII ст.ст. виникли в Рогатині, Галичі, Болехові та інших містах і селах Прикарпаття[3]. Братства засновували притулки, школи, друкарні, спрямовували свою діяльність проти унії і католицизму. У Стратині жив український друкар і вчений Памво Беринда. В 1619 році він переїхав до Києва, де широко розгорнув видавничу діяльність. У Стратині жив також діяч української культури Гедеон Балабан (1530—1607), який відкрив тут греко-слов'янську школу і друкарню.

Одним з осередків боротьби проти католицизму в Галичині був православний скит Манявський, заснований І. Княгиницьким у 1612 році поблизу села Маняви (тепер Богородчанського району). Тут була велика бібліотека. Діяльність монастиря сприяла зміцненню російсько-українських зв'язків.

Монахи часто їздили до Москви, одержували там від російського уряду матеріальну допомогу, привозили звідти книги, які служили засобом для поширення освіти серед населення. У свій час Манявський монастир відвідав видатний український письменник-полеміст Іван Вишенський. На домагання католицького духівництва в 1785 році монастир був закритий австрійським цісарським урядом. До наших днів збереглися лише зруйновані мури цього монастиря.

---

[1] Є. А. Яцкевич. Становище робітничого класу Галичини в період капіталізму (1848—1900). К., 1958, стор. 8.

[2] М. П. Герасименко. Аграрні відносини в Галичині в період кризи панщинного господарства. К., 1959, стор. 254.

[3] Я. Д. Ісаєвич. Братства та їх роль у розвитку української культури XVI—XVIII ст. Львів, 1926. стор. 122—123.

Протягом XVI—XVIII ст.ст. на Галицькій землі поруч з церковною створювалася й художня література, розвивалися архітектура, живопис, театральне мистецтво. В селі Мостищі поблизу Калуша знайдено рукопис драми «Слово про збурення пекла» — культурної пам'ятки першої половини XVII ст. У Львові зберігається твір видатного майстра — художника Йова Кондзелевича Богородчанський іконостас, виконаний на початку XVIII ст. для Манявського монастиря. Архітектурними пам'ятками феодальної доби є церква Різдва й залишки Старостинського замку в Галичі, церкви у Богородчанах, Городенці, Рогатині, католицький костьол та вірменська церква в Івано-Франківську та ін. Основну групу архітектурних пам'яток становлять три- і п'ятизрубові шатрові церкви, які збереглися в Коломиї, Криворівні та інших місцях, а також такі типові зразки народного будівництва, як гуцульські гражди та гостроверхі бойківські хати. Значно розвивалися тоді різні форми народного декоративно-прикладного мистецтва: різьба по дереву, художня обробка металу, виготовлення килимів, керамічних виробів, вишивання і гаптування.

Народ свято зберігав свою мову, культуру, зокрема такі перлини народної творчості, як історичні перекази й пісні, балади, коломийки, в яких відображено тяжке життя трудящих, їх героїчну боротьбу проти гнобителів. Вони сповнені віри в народні сили, відстоюють людську гідність знедолених мас.

Сприятливий грунт для поширення серед населення Прикарпаття мала прогресивна література, яка надходила сюди з Росії, Наддніпрянської України, зі Львова та Відня. Тут з'являються твори О. С. Пушкіна, М. В. Ломоносова, М. В. Гоголя, І. П. Котляревського, Т. Г. Шевченка, Г. Ф. Квітки-Основ'яненка, Є. П. Гребінки, П. П. Гулака-Артемовського, польських поетів Адама Міцкевича та Юліуша Словацького. Поширюються також твори місцевих письменників Р. Моха, А. Любич-Могильницького, К. Цеглевича, альманах «Русалка Дністровая», який видали І. М. Вагилевич, Я. Ф. Головацький та М. С. Шашкевич. Однодумець членів «Руської трійці», вчитель з Коломиї Г. С. Ількевич разом з І. Білецьким 1841 року видав збірник «Галицькі приповідки та загадки», що знайшов широке коло читачів. З Прикарпаттям зв'язана діяльність польського поета, історика і археолога Августа Бельовського (1806—1876), який народився в селі Креховичах (нині Рожнятівського району). Він видав працю «Покуття», де вміщено матеріали про опришківський рух.

Поряд з прогресивно настроєною інтелігенцією, яка дбала про розвиток культури і сприяла піднесенню визвольного руху на Прикарпатті, діяли і реакційні сили. Частина української буржуазної інтелігенції хоч і брала певну участь у культурно-освітній діяльності, але спрямовувала її на служіння панівним класам, негативно ставилася до революційних виступів трудящих. Вона активно підтримувала заходи австрійського уряду по придушенню визвольної боротьби поневолених народів.

Перша половина XIX ст. характеризується зростанням революційного руху на Прикарпатті. В 1846 році застрайкували робітники Тлумацького цукрового заводу. Як повідомляв урядовий слідчий, робітники «робили революцію», закликаючи до повалення австрійської монархії, знищення шляхти і звільнення селян від кріпацтва[1].

У період буржуазно-демократичної революції 1848—1849 рр. в Австрії і Угорщині повсюдно відбувалися народні демонстрації і мітинги, спрямовані проти габсбурзької монархії. У Станіславі було створено національну гвардію. В Цуцилові та інших селах трудове селянство намагалося силою повернути собі загарбані поміщиками землі, ліси, луки і пасовиська, відмовлялося працювати на панських полях[2]. Обраний до парламенту селянин Ляхівців (нині с. Підгір'я Богородчанського району) І. О. Капущак, висловлюючи сподівання трудящих, у своїй гнівній промові, яку згодом надрукував Карл Маркс у «Новій Рейнській газеті», заявив, що пани

---

[1] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 146, оп. 6, спр. 45, арк. 1213—1220; спр. 344, арк. 1855—1860.

[2] І. Кревецький. Аграрні страйки і бойкоти у Східній Галичині в 1848—49 рр. Львів, 1906, стор. 3—18.

не мають права вимагати викупу, бо вони взяли від селян все. «Батоги і канчуки, що обвивалися довкола наших голів і нашого струдженого тіла, се нехай вистачає їм,— говорив він,— се нехай буде їм відшкодуванням»[1].

Революція в Австрійській імперії зазнала поразки і не виправдала сподівань пригноблених мас. Проте кріпацтво було скасоване. Це посилило розвиток капіталістичних відносин у промисловості й сільському господарстві. Нова епоха капіталізму почалася і в історії західноукраїнських земель, хоч їх економічний і культурний розвиток і далі гальмувала колоніальна політика буржуазного уряду. Прикарпаття лишалося типовим аграрним краєм. За даними перепису на 13 грудня 1880 року, на території нинішньої Івано-Франківської області проживало 830,5 тис. чоловік. Більшість населення (73,2 проц.) була зайнята в сільському і лісовому господарстві[2]. Лишалися такі феодальні пережитки, як поміщицьке землеволодіння і пов'язані з ним сервітути й пропінація.

Селянство терпіло через безземелля. Посилився податковий тягар. За період з 1862 по 1905 рік податки на селянські господарства зросли в 7,7 раза[3]. «Тягар податків,— писала про галицьких селян ленінська «Искра»,— кинув селян в обійми лихварів, і незабаром увесь прибуток з своєї жалюгідної ділянки стали вони ділити між куркулем і казною. Їм самим і їх сім'ям не залишилося нічого»[4]. Далі поглиблювався процес класової диференціації на селі. Убожіла біднота, багатіла капіталістична верхівка — куркулі, лихварі та орендарі. 1890 року в ряді повітів вони зосередили в своїх руках понад 80 проц. землі. На початок XX ст. майже половина селянських дворів Прикарпаття мала менше як по 2 га землі.

Безземелля, злидні й голод гнали трудящих Прикарпаття до США, Канади, Росії та інших країн шукати шматок хліба. За 1890—1910 роки за кордон виїхало понад 68,5 тис. чоловік.

Велике аграрне перенаселення було результатом економічної відсталості краю. 1880 року в промисловості і транспорті працювало лише 8,8 проц. самодіяльного населення[5]. Зростало засилля іноземного капіталу. Провідною стала харчова промисловість. Працювали спиртогорілчані й пивоварні заводи, тютюнові фабрики. Певні зрушення сталися в розвиткові лісової та деревообробної промисловості; зріс видобуток озокериту і калійних солей. 1867 року почали добувати нафту в Биткові. В 1902 році спорудили нафтопереробний завод у Надвірній. У Джурові, Мишині та Новоселиці розроблялися поклади кам'яного вугілля. Річна продукція його становила 3000 вагонів. На Прикарпатті працювали 26 каменоломень, 15 цегельних заводів.

Біднячка-гуцулка. Початок XX ст.

Для дальшого розвитку економіки важливе значення мали побудовані в 1866 році залізниця Львів—Станіслав—Чернівці, а пізніше Станіслав—Рахів, Станіслав—Стрий та інші.

На початку XX ст. з'являються підприємства легкої промисловості. Найбільшими серед них були шкірзавод у Загвізді, ткацькі фабрики у Станіславі й Коломиї.

Переважну більшість промислових підприємств становили напівкустарні виробництва. За даними офіційної статистики, на території сучасної області в 1910 році їх налі-

---

[1] Іван Франко. Твори в двадцяти томах, т. 19, стор. 625—630.

[2] Rocznik statystyczny przemysłu i górnictwa krajowego. Lwów, 1888, стор. 12—17.

[3] П. В. Свєжинський. Аграрні відносини на Західній Україні в кінці XIX — на початку XX ст. Львів, 1966, стор. 105—106.

[4] Газ. «Искра», 15 жовтня 1902 р.

[5] Rocznik statystyczny przemysłu i górnictwa krajowego, стор. 12—17.

Гуцульська хата на Верховині. Початок XX ст.

чувалось 499, тут працювало понад 11 тис. робітників. Тільки половина підприємств мала парові двигуни[1].

З розвитком капіталізму збільшувалось населення в Станіславі, Коломиї, Надвірній, Калуші та інших повітових містах. Багато мешканців займалося домашніми промислами, які базувалися на місцевій сировині. Найбільшу вагу мали ткацтво, кушнірство, гончарство, виробництво різних речей з дерева. На цих промислах зростали талановиті умільці. Особливо великої майстерності досягли такі видатні різьбярі, як сім'я Шкрібляків з Яворова, Марко Магединюк із села Річки, Іван Якіб'юк з Криворівні[2]. В околицях Коломиї і Косова селянські майстри виробляли верети, коци, ліжники, вишивані чоловічі й жіночі сорочки, сердаки, киптарі, які відзначалися багатством орнаменту. Гончарством займалися від Долини аж до Коломиї і Косова. Дуже популярною була пистинська, косівська і кутська кераміка.

Протягом другої половини XIX — початку XX ст. помітне місце в економіці краю посідала торгівля. Звідси вивозили деревину, сіль, нафту, шкіру, хутра, худобу та різні сільськогосподарські продукти, а доставляли переважно промислові вироби (машини, тканини тощо). Торгівля, як і провідні галузі промисловості, зосереджувались здебільшого в руках іноземних капіталістів. У процесі конкурентної боротьби з ними українська буржуазія створювала свої товариства та об'єднання. Перше таке товариство засновано 1873 року в Тисмениці. Згодом у Станіславі створюється об'єднання «Зв'язковий банк», виникають філії «Крайового союзу кредитового», «Союзу спілок для збуту худоби», «Народної торгівлі», «Сільського господаря» та інші[3].

Капіталізм прирікав широкі маси трудящих на злиденне існування, жорстоку експлуатацію. За робочий день, що тривав 12—16 годин, робітники одержували 12—38 крейцерів. Це у два рази менше від заробітку австрійських робітників[4]. До того, робітникам-українцям заборонялося оволодівати професіями, що стосувалися нової техніки — машиніста, слюсаря тощо.

Жахливі були й житлово-побутові умови. Робітники тулилися в підвалах, бараках, занедбаних будинках на околицях міст. Лісоруби жили здебільшого в колибах. Постійним супутником трудящих були хвороби. На території краю в 1909 році працювали лише 3 державні та 9 невеликих приватних лікарень.

Не дбав буржуазний уряд і про освіту. Більше того, після створення в 1871 році Крайової шкільної ради посилилось переслідування української мови. На початку XX ст. тут було 3 учительські семінарії та 7 гімназій, у т. ч. 2 українські, де навчались переважно діти заможних. Для підготовки кваліфікованих робітників і ремісників створювались промислові та інші фахові школи. В більшості населених пунктів

---

[1] A. Szczepański. Stan wytwórczości przemysłowej i górniczej Galicij w r. 1910. Lwów, 1912, стор. 2—3, 28—31.
[2] В. Шухевич. Гуцульщина, ч. 1. Львів, 1899, стор. 304—306, 309.
[3] І. І. Компанієць. Становище і боротьба трудящих мас Галичини, Буковини та Закарпаття на початку XX ст. (1900—1919 рр.). К., 1960, стор. 50—52.
[4] Історія робітничого класу Української РСР, т. 1. К., 1967, стор. 501.

шкіл зовсім не було. Середня, а тим більше вища освіта були недоступними для дітей робітників і селян. 80 проц. жителів Прикарпаття лишалися неписьменними.

Колоніальне становище трудящих краю зумовлювало зростання опору експлуататорам. Фрідріх Енгельс ще в 1855 році писав, що національності, які були насильно відірвані від основної частини своїх народів і потрапили під гніт Австрії, постійно прагнуть до своїх національних центрів, зокрема, українці тяжіють до інших українських областей, що об'єдналися з Росією. Це прагнення посилювалося ще й тим, що польська шляхта, яка займала панівне становище в краї, входила, як зазначав В. І. Ленін, в угоду з австрійською реакцією для гноблення українців[1]. Хоч за національним складом українці становили понад 70 проц. населення краю, але вони не користувалися тими правами, які проголошувала австрійська, за словами І. Франка, «свинська» конституція. Органи місцевого самоврядування теж перебували в руках іноземців. Тим-то боротьба трудящих Прикарпаття за соціальне й національне визволення ставала водночас боротьбою за возз'єднання з своїми братами з Наддніпрянщини.

В суспільно-політичному й культурному житті краю після революції 1848—49 рр. відбувається чітке класове розмежування. В 60-х роках у Station Станіславі утворилося поміщицьке реакційно-клерикальне угруповання т. зв. «москвофілів». Виникає і буржуазно-ліберальна течія «народовців», прихильники якої шукали угоди з австрійським урядом. В 90-х роках вони створили націоналістичну християнсько-соціальну і національно-демократичну партії. За їх участю 1877 року в Станіславі засновано філію «Просвіти» та її читальні в селах, а в 1884 році створено товариство «Руська бесіда».

У процесі розвитку класової боротьби під впливом марксистських ідей та російського революційного руху в суспільно-політичному житті Галичини формується прогресивна революційно-демократична течія, на чолі якої з середини 70-х років став І. Я. Франко. Його соратником був уродженець Станіславщини М. І. Павлик. Творчість і громадсько-політична діяльність І. Франка були тісно пов'язані з Прикарпаттям. Сюди він багато разів приїжджав, зустрічався з прогресивною інтелігенцією, виступав на робітничо-селянських зборах (вічах). Під впливом І. Я. Франка на Прикарпатті виросли й сформувалися письменники та громадські діячі революційно-демократичного напрямку — Остап Терлецький, Василь Стефаник, Лесь Мартович, Марко Черемшина, Наталія Кобринська, які збагатили скарбницю культури українського народу, обстоювали ідею єднання з російським народом. В. С. Стефаник писав, що «зрозуміти боротьбу за визволення українського народу в моїй молодості я міг лише через особисті стосунки і приязнь з Іваном Франком»[2].

Ідеї революційної демократії впливали на розвиток театрального мистецтва, музики, живопису і літератури. Творцями передової культури були письменники М. Яцків, К. Попович, скульптор М. Бринський, композитори Д. Січинський, Я. Лопатинський, художник Я. Пстрак та ін. В 1892 році в Станіславі був відкритий польський професійний театр ім. О. Фредри[3].

Велике значення для розвитку культури краю мали тісні зв'язки з прогресивними діячами України. В 1903 році галицька делегація на чолі з В. С. Стефаником брала участь у святкуванні з нагоди відкриття пам'ятника І. П. Котляревському в Полтаві. На Гуцульщину не раз

Арешт гуцула. Початок XX ст.

[1] В. І. Ленін. Твори, т. 22, стор. 133.
[2] Іван Франко у спогадах сучасників. Львів, 1956, стор. 283.
[3] Газ. «Kurjer Stanisławowski», 11 квітня 1926 р.

приїжджали видатні класики української літератури — Михайло Коцюбинський, Леся Українка. Український письменник Гнат Хоткевич, який довгий час жив тут, у 1910 році в селі Красноїлові створив Гуцульський театр, що набув великої популярності серед населення. У Станіславі й Коломиї виступали композитор М. Лисенко, артисти М. Садовський, М. Заньковецька, С. Крушельницька, О. Мишуга. На Прикарпатті довгий час жили і працювали українські фольклористи й етнографи В. Гнатюк, Ф. Колесса, художник І. Труш та інші діячі української культури.

Розвиток української прогресивної культури на Прикарпатті поєднувався з революційною пропагандою, яку вели І. Франко, М. Павлик, О. Терлецький та їх однодумці, зокрема Ганна Павлик — перша жінка-соціалістка на Прикарпатті. Вони вивчали і поширювали твори К. Маркса і Ф. Енгельса[1]. За пропаганду соціалізму в Коломийському повіті в 1877—1878 рр. було заарештовано 18 чоловік, серед них І. Франка. Під час тримісячного перебування в коломийській тюрмі він написав ряд творів, зокрема вірш «Вічний революціонер».

М. М. Коцюбинський, І. Я. Франко, В. М. Гнатюк. 1905 р.

У жовтні 1890 року І. Франко і М. Павлик організували радикальну партію, що мала багато прихильників на Прикарпатті. 1896 року лише в Городенківському повіті радикали мали 30 читалень. Популярними були редаговані М. Павликом журнал «Народ» і газета «Хлібороб», які деякий час видавалися у Коломиї. На їх сторінках друкувалися твори членів групи «Визволення праці», а також М. Драгоманова, І. Франка, М. Павлика, П. Грабовського, Лесі Українки. У 1892 році як додаток до журналу «Народ» було видано брошуру Ф. Енгельса «Соціалізм утопічний і науковий».

На прохання наддніпрянських соціал-демократів М. Павлик у Коломиї видав російською мовою «Ерфуртську програму». На початку 90-х років у Станіславі, Коломиї виникають робітничі товариства «Праця».

Виявляв інтерес до марксистських ідей на Прикарпатті і Лесь Мартович. У 1893 році він видав у Коломиї листівку з біографією і портретом Карла Маркса, у якій писав: «Роботні люди всього світу обходитимуть святочно сьогоднішній день Першого Мая. Від цього не відстрашить їх ніяка сила, ні супротивні заходи, бо вони тямлять на слова найбільшого мужа нашого часу і найщирішого їх защитника Карла Маркса: «Роботні люди всіх країн, єднайтеся»[2].

Великий вплив на пожвавлення визвольного руху на Прикарпатті мали газета «Искра», праці В. І. Леніна «Що робити?», «Крок вперед, два кроки назад», «До сільської бідноти» та інші революційні видання[3]. Боротьба набирала все гострішого характеру. Всюди проходили страйки, робітничо-селянські віча. За прикладом робітників все частіше проти гніту виступали селяни.

Революція в Росії 1905—1907 рр., ще більшою мірою сколихнула народні маси. Під її впливом робітничі й селянські виступи на Прикарпатті ставали політично зрілішими. В січні—лютому 1905 року в Станіславі, Коломиї та інших містах краю відбулися масові мітинги й демонстрації робітників за участю селян під лозунгами: «Геть царизм!», «Хай живе російська революція!». Страйки і демонстрації трудящих були в день Першого травня і восени 1905 року[4]. Весною 1906 року жителі села

[1] Іван Франко. Документи і матеріали. К., 1966, стор. 42, 45, 55, 57—67, 80.
[2] Хрестоматія критичних матеріалів, т. III. Київ—Львів, 1949, стор. 167.
[3] Історія робітничого класу Української РСР, т. 1, стор. 506.
[4] І. Довгаль. Вплив російської революції 1905 р. на розвиток революційного руху в Галичині. К., 1952, стор. 36—38, 42, 44, 51.

О. С. Терлецький — український публіцист і громадський діяч. Кінець XIX ст.

М. І. Павлик — український письменник, публіцист і громадський діяч. 1909 р.

І. Л. Сандуляк — народний поет і громадський діяч Прикарпаття. 1908 р.

Сопів Коломийського повіту на зборах прийняли резолюцію, в якій стверджували свою солідарність з робітниками. Для керівництва страйками в багатьох селах Рогатинського, Долинського і Калуського повітів обиралися комітети, поширювалися відозви з вимогою підвищити плату за роботу в поміщицьких маєтках, запровадити загальне виборче право[1].

Серед найбільших виступів 1908—1914 рр. були страйки робітників шкіряного заводу в Кутах, будівельників у Станіславі, селян у Рогатинському, Тлумацькому та Коломийському повітах.

Перебування В. І. Леніна в Західній Галичині у 1912—1914 рр. викликало новий приплив революційних сил у трудящих. В. І. Ленін цікавився життям краю, у своїх виступах і статтях з національного питання засуджував теорію «культурно-національної автономії» буржуазних націоналістів. Саме тоді він проголосив слова, які стали дороговказом у житті українського народу: «При єдиній дії пролетарів великоруських і українських вільна Україна *можлива*, без такої єдності про неї не може бути й мови»[2]. Під час перебування в Галичині В. І. Ленін і Н. К. Крупська брали участь в діяльності «Союзу допомоги політичним в'язням». Серед членів організації було чимало жителів Східної Галичини, зокрема вчитель Людвіг Вершлер із Станіслава[3].

За роки першої світової війни багато міст і сіл Прикарпаття було зруйновано. Десятки тисяч людей, запідозрених у симпатіях до російського народу, австрійські власті розстріляли або ув'язнили у концентраційних таборах. Тільки в селі Порогах Богородчанського повіту вони заарештували 400 чоловік. На боці австро-німецьких імперіалістів виступали українські буржуазні націоналісти, які створили «Головну українську раду» і «Союз визволення України», що були підпорядковані австро-німецьким військовим штабам. Мобілізовані в австро-угорську армію та в частини «Січових стрільців», прикарпатці не хотіли воювати проти своїх братів, здавалися у полон російським військам.

У серпні—вересні 1914 року австро-угорська армія зазнала поразки, російські війська вступили на Прикарпаття. Трудящі радо зустрічали російських солдатів, сподіваючись визволитися від іноземного гніту.

Слова ленінської правди трудящим Прикарпаття несли більшовики, що перебували в складі російської армії. Тут була тоді сестра В. І. Леніна — Марія Іллінічна Ульянова. Вона працювала медсестрою в одній з військових частин і побувала в Станіславі, Тисмениці, Коршеві. Тоді нерідко відбувалися спільні мітинги солдатів і місцевого населення[4].

Учасники Гуцульського народного театру. (В центрі засновник театру Г. М. Хоткевич). 1911 р.

[1] З історії західноукраїнських земель, вип. 1. К., 1957, стор. 55.

[2] В. І. Ленін. Твори, т. 20, стор. 14.

[3] W. Najdus. Lenin i Krupska w Krakowskim związku pomocy dla więzniow politycznych. Kraków, 1965, стор. 70.

[4] І. І. Компанієць. Ленін та інтернаціональна єдність українських і російських трудящих у трьох революціях. К., 1969, стор. 80.

М. І. Ульянова.

Перемога Лютневої революції в Росії посилила прагнення трудящих Прикарпаття до визволення від соціального й національного гноблення. 12 квітня 1917 року в Косові утворилась перша на Прикарпатті Рада, до складу якої ввійшли російські солдати і робітники місцевої солеварні. Рада встановила 8-годинний робочий день, організувала допомогу голодуючому населенню, запровадила в школах навчання дітей українською мовою.

Під впливом Великого Жовтня боротьба трудящих Прикарпаття переросла у всенародний рух за встановлення Радянської влади і возз'єднання з Радянською Україною. В багатьох містах і селах пройшли масові мітинги й демонстрації під лозунгами «Геть війну!», «Хай живе російська революція!»[1].

Виступаючи на зборах Снятинської філії «Сільського господаря» 14 грудня 1917 року, В. Стефаник висловив думки і прагнення трудящих: «За фронтом, на Сході в найбільшій величі встає новий світ. Звідти йде до нас світло для нашого розвою»[2].

Трудящі маси під час січневих виступів 1918 року вимагали миру, землі, 8-годинного робочого дня, поліпшення постачання продовольством. Влітку того ж року страйкували робітники Калуша, Долини, Косова. Розгортався селянський рух. У Станіславі і Коломиї підрозділи австро-угорської армії відмовлялися йти на фронт і відкрито підтримували виступи робітників і селян. Активно пропагували ідеї Жовтня колишні військовополонені, що поверталися з Радянської Росії. Влітку і восени 1918 року в Станіславі, Коломиї, Надвірній, Богородчанах, Снятині відбулися народні віча, на яких висловлювалося побажання, щоб «Східна Галичина і Буковина були прилучені до матері-України»[3].

Після розпаду австро-угорської монархії в листопаді 1918 року на західноукраїнських землях владу захопила українська націоналістична буржуазія. Вона проголосила утворення т. зв. Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР), яка фактично була маріонеткою в руках імперіалістів Заходу. Трудящі маси Прикарпаття активно боролися проти контрреволюційного уряду ЗУНР, який у кінці грудня 1918 року переїхав до Станіслава. Цю боротьбу очолювали комуністичні організації, що виникли в кінці 1918 і на початку 1919 року в Станіславі, Коломиї, Калуші.

Велику допомогу молодому галицькому комуністичному рухові надавали РКП(б) і КП(б)У. Багато комуністів-галичан, які перебували на території Радянської Росії і України, за дорученням партії виїхали до Східної Галичини[4]. Тут вони провели роботу по підготовці і скликанню конференції комуністичних організацій і груп. У лютому 1919 року в Станіславі відбулась перша крайова конференція галицьких комуністів. Вона проголосила створення Комуністичної партії Східної Галичини та обрала її Центральний Комітет на чолі з К. Савричем (Максимовичем) родом з села Кукільників Рогатинського повіту[5].

Під керівництвом комуністів у Станіславі, Коломиї, Косові утворилися Ради робітничих і солдатських депутатів, а в Тлумачі — повітова селянська Рада. Комуністи працювали також у легальних опозиційних щодо уряду організаціях «Селянсько-робітничого союзу», створеного на початку 1919 року українськими соціал-демократами.

Коли проти контрреволюційного уряду ЗУНР розпочалося Дрогобицьке повстання у квітні 1919 року, комуністи Прикарпаття організували в багатьох містах

[1] Є. М. Галушко. Нариси історії ідеологічної та організаційної діяльності КПЗУ в 1919—1928 рр. Львів, 1965, стор. 8.
[2] В. Костащук. Володар дум селянських. Львів, 1959, стор. 160.
[3] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 146, оп. 4, спр. 51, арк. 87.
[4] З історії західноукраїнських земель, вип. 2, стор. 174.
[5] Є. М. Галушко. Нариси історії ідеологічної та організаційної діяльності КПЗУ в 1919—1928 рр., стор. 22—25.

Василь Стефаник, Лесь Мартович і Марко Черемшина. Худ. В. І. Касіян. Гравюра. 1950 р.

страйки, демонстрації і мітинги робітників, вимагаючи передати владу Радам. У ряді сіл селяни розподіляли поміщицькі землі[1].

Влітку 1919 року буржуазно-поміщицька Польща, спираючись на допомогу Антанти, захопила західноукраїнські землі. А в квітні 1920 року вона розпочала інтервенцію проти Радянської країни. Цей агресивний акт викликав нову хвилю революційного піднесення на Прикарпатті. Повстали селяни-гуцули багатьох сіл. Це повстання, за висновками польської адміністрації, мало «виключно більшовицький характер, йому сприяло все населення»[2]. З наближенням Червоної Армії підпільний ЦК КПСГ встановив зв'язок з радянськими військами і ЦК КП(б)У. Був розроблений план повстання, сформовано 12 озброєних загонів загальним числом у 1500 чоловік, які почали активні дії. Партизанський загін під проводом Федора Бекеша захопив ряд населених пунктів, де було встановлено Радянську владу. В районі Перегінського активно діяв повстанський загін, який очолював Н. Климочко.

На захист інтересів трудящих Галичини рішуче виступав Радянський уряд. Подіями на західноукраїнських землях і, зокрема, діяльністю молодої Комуністичної партії Східної Галичини особисто цікавився В. І. Ленін. Під час роботи II конгресу Комінтерну він прийняв делегата Михайла Левицького (уродженця с. Явчого Рогатинського повіту), мав з ним розмову і зробив у його блокноті пам'ятний запис[3].

Влітку 1920 року Червона Армія, переслідуючи польських інтервентів, вступила на територію Східної Галичини. Частина Рогатинського і Галицького повітів була визволена воїнами 14-ї армії Південно-Західного фронту[4]. Трудящі Прикарпаття палко вітали своїх визволителів.

У визволених районах почалося радянське будівництво, яке здійснювалося під керівництвом Галицького оргкомітету при ЦК КП(б)У і Галицького революційного комітету на чолі з В. П. Затонським. В. І. Ленін радив Галревкому «робити все, що можливо, щоб широкі маси робітників та біднішого селянства негайно і наочно відчули, що Радянська влада несе їм життя»[5]. Було організовано повітовий ревком у Рогатині та ревкоми у визволених селах. На виконання заходів Галревкому вони націоналізували підприємства, встановлювали 8-годинний робочий день, забезпечували безробітних роботою, передавали поміщицькі і монастирські землі та маєтки селянам. Населення активно підтримувало ці заходи. «Організація,— повідомляв Рогатинський ревком,— ведеться дуже гарно, тому що народ нам сприяє»[6]. В. П. Затонський писав 6 вересня 1920 року В. І. Леніну: «Якраз там, де наш фронт відсувався назад, наприклад, район Галича, Рогатина спостерігається масове доброволь-

[1] Під прапором Жовтня. Вплив Великої Жовтневої соціалістичної революції на піднесення революційного руху в Західній Україні (1917—1920 рр.). Документи й матеріали. Львів, 1957, стор. 137.

[2] Там же, стор. 236, 244—245.

[3] Журн. «Комуніст України», 1956, № 12, стор. 49.

[4] ЦДАРА, ф. 1402, оп. 1, спр. 175, арк. 59—60.

[5] КПЗУ — організатор революційної боротьби. Спогади колишніх членів Комуністичної партії Західної України. Львів, 1958, стор. 47.

[6] ЦДАЖР УРСР, ф. 2139, оп. 1, спр. 1, арк. 27.

чество, селяни з жінками і дітьми намагаються евакуюватись, хлопці вступають в ряди Червоної Армії»[1].

У другій половині вересня 1920 року польські війська знову окупували Західну Україну і встановили жорстокий режим соціального і національного гноблення. На західноукраїнських землях було утворено 4 воєводства, в т. ч. й Station Станіславське.

Загарбані землі розглядались буржуазно-поміщицькою Польщею як аграрний придаток, вигідний ринок для збуту товарів метрополії й західних держав, від яких залежала економіка Польщі. В усіх галузях промисловості відчувалося засилля англійського, французького й американського капіталу. Як і раніше, переважали ті галузі, які забезпечували без значних капіталовкладень високі прибутки капіталістам, а саме: лісова, деревообробна, легка та харчова. Занепадало дрібне ремесло, зростало безробіття. 1933 року в Станіславському воєводстві було зареєстровано 8550 безробітних. Понад 83 проц. робітників заробляли менше життєвого мінімуму — 20 злотих на місяць. Важкі умови праці, злидні й голод були постійними супутниками робітничого класу Прикарпаття[2].

На селі зберігалися залишки феодалізму з їх основою — великим поміщицьким землеволодінням. На окупованих землях насаджувалися колоністи.

За офіційними даними польської статистики, на території краю з 1 млн. 392 тис.га землі поміщикам, куркулям та церкві належало 69,3 проц., а бідняцьким і середняцьким господарствам, які становили понад 94 проц. всіх господарств, лише 30,7 проц. Серед 241,4 тис. селянських господарств 11 проц. було безземельних, 47,6 проц. мали по 2 га землі, а 59 проц. не мали коней і 21,2 проц. не мали корів[3].

Внаслідок безпросвітних злиднів лютували такі захворювання, як туберкульоз, тиф, дизентерія, що були причиною високої смертності населення, особливо дітей. На Прикарпатті налічувалося 6 державних і 8 приватних лікарень. У 1938 році на селі працювало лише 67 приватних лікарів[4].

Зубожілі й розорені маси селян шукали порятунку за океаном, емігруючи до Канади, Південної Америки, США. З 1928 по 1938 рік з Станіславщини виїхало до Америки і країн Європи 27,6 тис. чоловік працездатного населення[5].

Важкий соціальний гніт доповнювався національним безправ'ям трудящих. Українська мова заборонялася в адміністративних установах. Закривалися українські школи. В 1931 році 36,6 проц. населення, а в гірській місцевості до 70 проц. було неписьменним[6]. Через високу плату за навчання робітники і селяни не мали змоги навчати своїх дітей у середній школі. Вищих учбових закладів не було зовсім.

Хоч колонізаторська шовіністична політика гальмувала культурне зростання народу, але під впливом прогресивних ідей активізувалася громадська й творча діяльність письменників-демократів Василя Стефаника, Марка Черемшини. Вони у своїх творах з великою силою відтворили тяжке життя галицького селянства в період капіталізму, висловлювали протест проти визиску й поневолення. Виступали

Бійці підрозділу Червоної Української галицької армії, які 1920 року брали участь у боях з білополяками. 1922 р.

[1] І. І. Компанієць. Революційний рух в Галичині, Буковині та Закарпатській Україні під впливом ідей Великого Жовтня (1917—1920 рр.). К., 1957, стор. 108—109.

[2] Г. М. Ковальчук. Условия труда и абсолютное обнищание рабочего класса Восточной Галиции. К., 1954, стор. 12.

[3] К. Сироцинський. Перемога колгоспного ладу в західних областях Української РСР. К., 1953, стор. 9—10.

[4] Mały rocznik statystyczny. Warszawa, 1939, стор. 295.

[5] Mały rocznik statystyczny, стор. 54.

[6] Там же, стор. 29.

в цей час і такі письменники, як М. Яцків, А. Чайковський, Д. Лукіянович та інші.

В 20—30-х роках зросла нова плеяда літераторів, на творчості яких позначився ідейний і естетичний вплив радянської літератури. Серед них значне місце належить Мирославу Ірчану (А. Д. Баб'юк), В. Г. Бегею, М. Козорісу, І. Крушельницькому, С. Масляку, О. Осічному, І. Михайлюку та ін. На Прикарпатті почали свій творчий шлях письменник П. Козланюк, художник В. Касіян, композитор А. Кос-Анатольський, артист І. Рубчак.

Один з керівників загону «Червона дванадцятка» С. О. Мельничук, заарештований у 1922 році.

Дальший розвиток української культури знайшов своє яскраве втілення у пісенній і хореографічній народній творчості, у мистецтві різьбярів Василя і Миколи Шкрібляків, Юрія і Семена Корпанюків, Миколи і Василя Кіщуків, Михайла Медвідчука, кераміків Михайла Рощиб'юка і Павлини Цвілик, вишивальниці Галини Герасимович, майстрів випалювання по дереву Івана і Василя Гримайлюків та інших народних умільців Гуцульщини, відомих далеко за межами краю.

Трудящі Прикарпаття ніколи не визнавали влади польських окупантів й вели боротьбу за своє визволення і возз'єднання з Радянською Україною. У цій боротьбі пролетаріат і трудове селянство виступали під керівництвом Комуністичної партії Західної України (до жовтня 1923 р.— КПСГ). На території сучасної Івано-Франківської області у 20-х роках була розгалужена мережа партійних організацій, якими керували Станіславський, Коломийський і Стрийський окружні комітети КПЗУ.

Широка хвиля революційних боїв, керованих комуністами, прокотилася в 1921—1923 рр. Активну участь брали залізничники Прикарпаття у всепольському страйку залізничників на початку 1921 року. До них приєдналися деревообробники й нафтовики. Під впливом робітничого руху посилюється боротьба селянства проти окупантів. Широкого розмаху набрав також партизанський рух. Одним з партизанських загонів — знаменитою «Червоною дванадцяткою»— керували революціонери-комуністи Прикарпаття П. Шеремета, С. Мельничук та І. Цепко[1]. В нерівному бою партизани зазнали поразки. І. Цепко загинув, а поранених П. Шеремету і С. Мельничука схопили карателі. На розстріл вони йшли співаючи «Інтернаціонал».

На Прикарпатті наростав страйковий рух. Першого травня 1924 року в Заболотові відбулася велика демонстрація, в якій вперше на західноукраїнських землях спільно виступили робітники й селяни. Проти демонстрантів польський уряд кинув війська. Чотири чоловіка було вбито, 50 поранено і 130 заарештовано. У листопаді 1926 року було проведено загальний страйк деревообробників. До них приєдналися нафтовики і гірники. Страйкарі вимагали підвищення заробітної плати, поліпшення умов праці. Цього року застрайкували робітники Дзвиняцької шахти. Поліція вбила трьох шахтарів і кількох поранила.

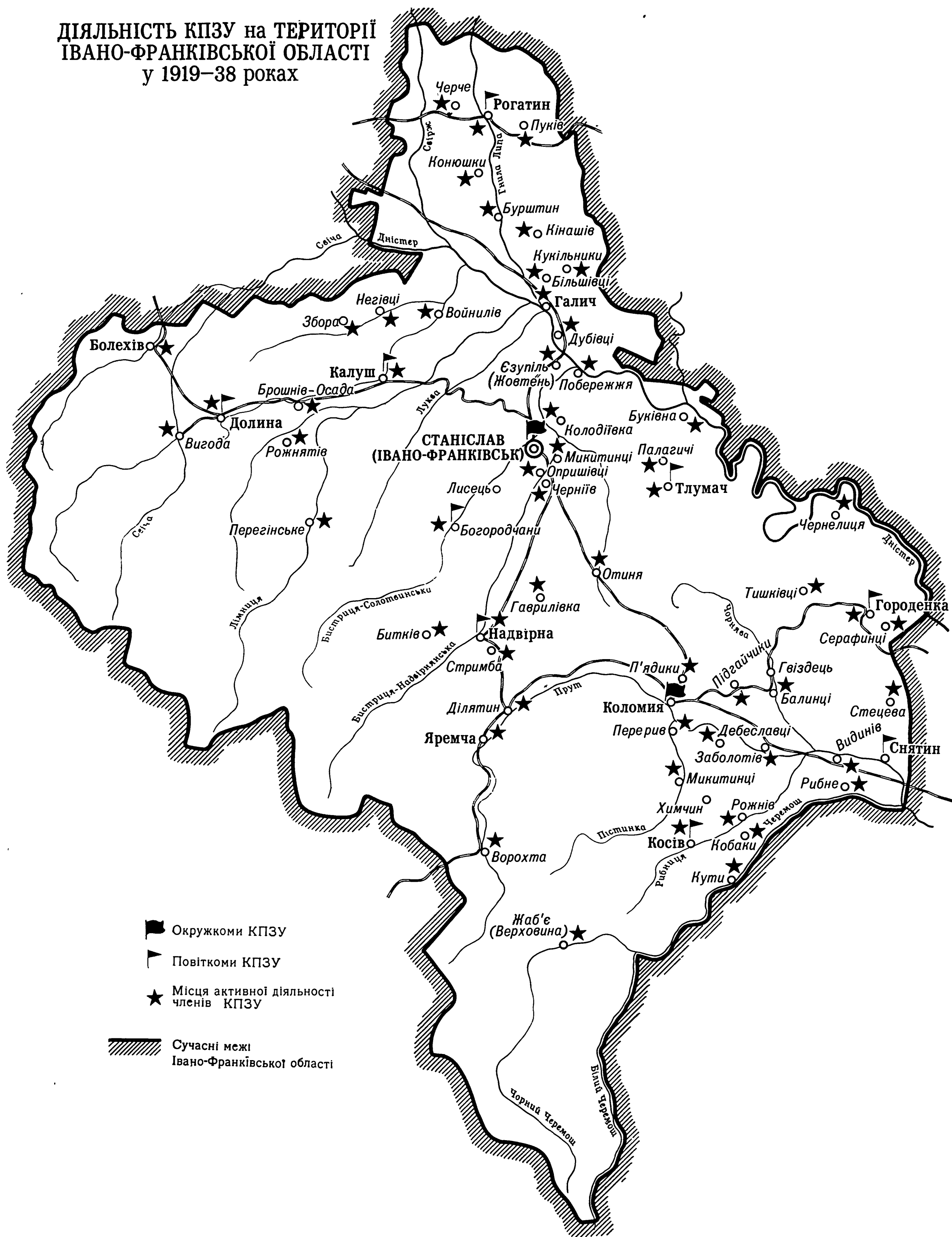
Скульптор М. Ф. Бринський біля своєї роботи «Ленін — учитель». 1924 р.

Роль комуністів у керівництві революційним рухом з кожним роком зростала. На виборах до місцевих органів самоврядування в 1927 році у багатьох селах Коломийського, Снятинського, Косівського повітів комуністи одержали переважну більшість мандатів[2].

[1] Історія селянства Української РСР, т. 2. К., 1967, стор. 239—240.

[2] Боротьба трудящих Прикарпаття за своє визволення і возз'єднання з Радянською Україною. Документи і матеріали (1921—1939 рр.). Станіслав, 1957, стор. 111—112.

ДІЯЛЬНІСТЬ КПЗУ на ТЕРИТОРІЇ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ у 1919–38 роках
Черче
Рогатин
Пуків
Свірж
Гнила Липа
Конюшки
Бурштин
Кінашів
Кукільники
Більшівці
Сівка
Дністер
Галич
Негівці
Зборa
Войнилів
Дубівці
Болехів
Калуш
Єзупіль (Жовтень)
Побережжя
Брошнів-Осада
Луква
Долина
Вигода
Колодіївка
Буківна
Рожнятів
СТАНІСЛАВ (ІВАНО-ФРАНКІВСЬК)
Микитинці
Палагичі
Опришівці
Тлумач
Лисець
Черніїв
Чернелиця
Сівка
Перегінське
Богородчани
Дністер
Отиня
Лімниця
Бистриця-Солотвинська
Тишківці
Чорнява
Гаврилівка
Городенка
Битків
Надвірна
Серафинці
Бистриця-Надвірнянська
Стримба
П'ядики
Підгайчики
Гвіздець
Прут
Балинці
Ділятин
Коломия
Стецева
Перерив
Дебеславці
Яремча
Видинів
Снятин
Заболотів
Микитинці
Рибне
Химчин
Рожнів
Пістинка
Черемош
Косів
Кобаки
Ворохта
Рибниця
Кути
Жаб'є (Верховина)
Чорний Черемош
Білий Черемош
Окружкоми КПЗУ
Повіткоми КПЗУ
Місця активної діяльності членів КПЗУ
Сучасні межі Івано-Франківської області

С. В. Букатчук — активний діяч революційного руху на Прикарпатті, член ЦК КПЗУ. 30-і роки XX ст.

М. Т. Заячківський — активний діяч революційного руху, член ЦК КПЗУ. 20-і роки XX ст.

П. І. Майданський — активний діяч революційного руху на Прикарпатті, член ЦК КПЗУ. 1939 р.

К. М. Саврич (Максимович) — один із засновників КПЗУ. 20-і роки XX ст.

У містах і селах були створені й активно діяли організації Українського селянсько-робітничого соціалістичного об'єднання («Сельробу»). В 20-х роках його очолював член ЦК КПЗУ П. І. Крайківський (Дрешер)[1].

Всенародного характеру набув організований комуністами влітку 1927 року місячник на захист СРСР. Цей місячник, а також інші масові виступи трудящих Прикарпаття проти загрози воєнного нападу на Країну Рад проходили під гаслами: «Геть інтервенцію проти Радянського Союзу!», «Геть фашистський уряд Пілсудського — уряд голоду, злиднів і війни!», «Хай живе Радянська Україна!».

Уряд жорстоко розправлявся з учасниками визвольного руху. В містах і селах проводились дикі пацифікації, під час яких багато робітників і селян було закатовано. Масові насильства викликали обурення трудящих всього світу і, насамперед, народів СРСР. На мітингах, які відбувалися в Харкові, Києві, Одесі, Кривому Розі та інших містах і селах, радянські люди гнівно таврували призвідників білого терору, збирали кошти на допомогу політв'язням.

У своїй політиці фашистського терору пілсудчики спиралися на підтримку уніатського духовенства і партій українських буржуазних націоналістів, які, прикриваючись лозунгами про захист «національних інтересів» України, всіляко вихваляли фашизм, зводили брудні наклепи на комунізм і Країну Рад.

Комуністи викривали справжнє обличчя ворогів народу — українських, польських і єврейських буржуазних націоналістів, широко пропагували історичний досвід і успіхи соціалістичного будівництва в СРСР і УРСР, несли в маси марксистсько-ленінське вчення. В 20-х і 30-х роках тисячі примірників праць К. Маркса, Ф. Енгельса, В. І. Леніна, книг про успіхи СРСР в будівництві нового життя нелегально розповсюджувалися в містах і селах Прикарпаття. Щороку відзначалися ленінські дні, під час яких поширювалися відозви, відбувалися мітинги й демонстрації.

У вогні революційних битв партійні організації краю зростали й міцніли. Їх діяльність спрямовували такі видатні діячі КПЗУ, як С. В. Букатчук, М. В. Левицький, М. Т. Заячківський (Косар), П. І. Крайківський (Дрешер), В. Ю. Корбутяк, К. М. Саврич (Максимович), О. В. Коцко. Серед комуністів 20—30-х років були відомі й такі партійні активісти, як П. Д. Остафійчук, С. І. Сорока, В. І. Костей, П. І. Майданський, В. Я. Столярчук, М. Д. Бойчук, А. О. Озарко, М. І. Підлетайчук, М. М. Нашковський, О. О. Ясінський, А. Б. Кон, А. С. Шіндлер та інші.

Щоб залякати трудящих, позбавити їх керівництва, уряд буржуазної Польщі чинив над комуністами розправи. Про це свідчать Коломийський, Станіславський та інші судові процеси. Але й трибуну суду комуністи використовували для викриття політики уряду, пропаганди ідей соціалізму й пролетарського інтернаціоналізму.

[1] У боротьбі за маси. Діяльність КПЗУ на Прикарпатті. К., 1966, стор. 88.

В. П. Сірко — один із засновників КПЗУ. 30-і роки XX ст.

Під керівництвом КПЗУ агітаційну роботу серед молоді Прикарпаття вела Комуністична Спілка Молоді Західної України, що була заснована в жовтні 1921 року в Станіславі. Серед комсомольських ватажків відзначались Василь Паркулаб, Мирослав Корбутяк, Норберт Гавскнехт, брати Василь і Дмитро Майданські, Михайло Лев, Євстахій Рудзинський, Олена Сенюк, Роман Свідрук та багато інших. Молодь активно брала участь у демонстраціях, розповсюджувала комуністичну літературу.

В обстановці активізації фашизму й зростання небезпеки війни комуністи багато зробили, щоб створить єдиний антифашистський фронт. Почалися масові виступи трудящих на захист політичних свобод і демократії. В Станіславі був створений комітет єдиного фронту, до якого ввійшли комуністи й соціалісти. Комуністи провели кампанію солідарності з іспанським народом. У фонд допомоги іспанським патріотам було зібрано в Станіславському воєводстві 12 тис. злотих[1].

Посилився вплив комуністів і в профспілках, які очолювали страйковий рух. У 1935—1937 рр. у Станіславському воєводстві відбулося 135 страйків. Під впливом робітничого руху активізувалася боротьба сільської бідноти. Діяв головний страйковий комітет. Великий мітинг відбувся в селі Букачівцях[2].

Довголітня боротьба трудящих Прикарпаття за соціальне й національне визволення, за возз'єднання з Радянською Україною злилася в незабутні вересневі дні 1939 року з визвольним походом Червоної Армії. В містах і селах ще до приходу військових частин створювалися революційні комітети, які організовували робітничо-селянську гвардію і дружини, роззброювали польську поліцію, брали під охорону майно, готували урочисту зустріч своїм визволителям.

17—20 вересня трудящі з великою радістю зустрічали Червону Армію. Всюди проходили хвилюючі демонстрації й мітинги, на яких висловлювалась щира подяка Комуністичній партії і Радянському урядові за визволення з віковічного рабства.

Зразу після визволення Прикарпаття на території колишнього Станіславського воєводства було створено тимчасове обласне управління в складі М. В. Груленка (голова), І. С. Грушецького, І. І. Ємця, М. М. Козенка, С. Р. Савченка, П. П. Четверика, В. Д. Чучукала та ін., а також 10 повітових і 119 волосних управлінь та 915 селянських комітетів.

Нові органи влади налагоджували роботу промислових підприємств, транспорту, зв'язку, встановлювали контроль над виробництвом і збутом продукції, запроваджували восьмигодинний робочий день. Безробітні одержували роботу. Селянські комітети обліковували поміщицькі землі, худобу, майно і передавали їх бідноті. В містах і селах відкривалися школи з рідною мовою навчання, кінотеатри, клуби, читальні. 23 вересня 1939 року вийшов перший номер обласної газети «Радянська Україна».

Населення Прикарпаття взяло активну участь у виборах до Народних Зборів Західної України, які мали вирішити питання про суспільно-політичний і державний устрій західноукраїнських земель. Від Станіславщини до Народних Зборів було обрано 313 депутатів — 58 робітників, 199 селян і 56 інтелігентів[3]. Серед них були активні учасники революційної боротьби С. В. Букатчук, В. І. Костей, М. Й. Лев, П. І. Майданський, Д. І. Майданський, В. Я. Столярчук, С. І. Сорока, В. М. Паркулаб та інші.

[1] Івано-Франківський облдержархів, ф. 68, оп. 2, спр. 353, арк. 115.
[2] КПЗУ — організатор революційної боротьби. Спогади колишніх членів Комуністичної партії Західної України, стор. 289.
[3] Г. І. Ломов. Народні Збори Західної України. Львів. 1959, стор. 18.

В. Я. Лозовий — командир одного з підрозділів інтернаціональної бригади в Іспанії. 1936 р.

Воїни Червоної Армії серед жителів села Іспаса Коломийського повіту. 1939 р.

Народні Збори, що відбулися у Львові 26—28 жовтня, висловлюючи волю трудящих Західної України, одностайно прийняли декларацію про встановлення Радянської влади на всій території Західної України і про її возз'єднання з Українською РСР, а також проголосили конфіскацію поміщицьких земель, націоналізацію банків і великої промисловості[1].

1 листопада 1939 року позачергова п'ята сесія Верховної Ради СРСР, обговоривши заяву Повноважної Комісії Народних Зборів, до якої входили й представники Прикарпаття — лісоруб Г. В. Гаврищук, селянки Г. П. Владика, Г. Г. Гоголь та інші, задовольнила бажання західноукраїнського населення й прийняла історичний закон про включення Західної України до складу Союзу РСР з возз'єднанням її з УРСР. 15 листопада 1939 року позачергова третя сесія Верховної Ради УРСР затвердила закон «Про прийняття Західної України до складу Української Радянської Соціалістичної Республіки»[2].

На Прикарпатті розгорнулося соціалістичне будівництво. ЦК ВКП(б) і ЦК КП(б)У надіслали сюди групу комуністів. Партійна організація швидко зростала за рахунок кращих представників робітничого класу і трудового селянства. В червні 1941 року в області вже налічувалося 4,5 тисяч комуністів[3].

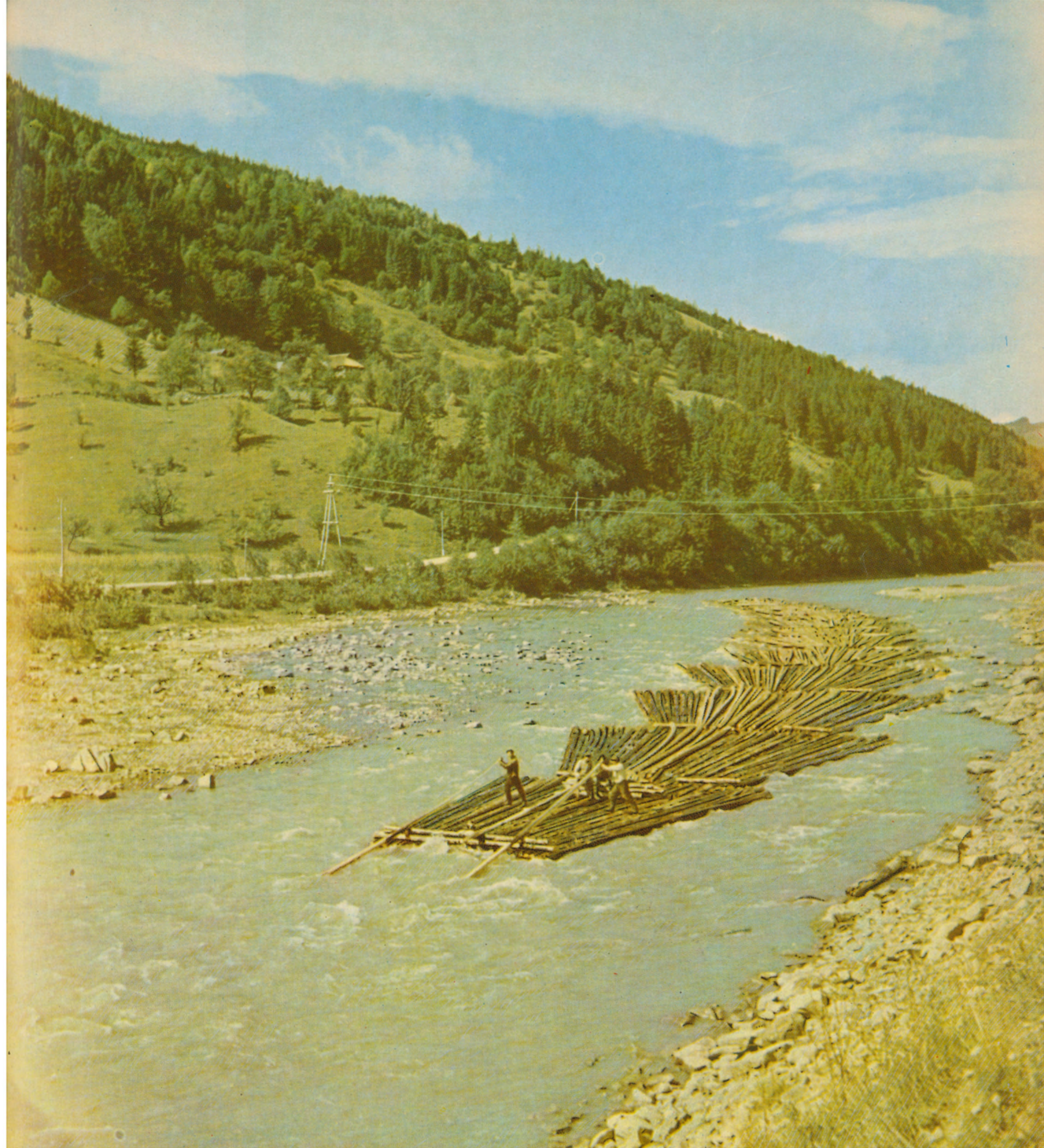
У січні 1940 року запроваджено новий адміністративний поділ. В області створено 37 районів, 2 міські Ради обласного підпорядкування, 10 селищних і 720 сільських Рад. 24 березня 1940 року трудящі Прикарпаття вперше взяли участь у виборах вищих органів державної влади. Депутатами Верховної Ради СРСР вони обрали колишнього члена КПЗУ М. О. Семанишина, робітника В. Г. Годованця, лісоруба Г. В. Гаврищука, селянок Г. Г. Гоголь, Г. П. Владику, Верховної Ради УРСР — робітника Ю. І. Дем'янчука, селян-бідняків М. О. Дідик, О. Я. Сенюк, М. І. Сенюк, М. І. Капця, Ю. Й. Пантелюка, С. В. Букатчука та ін. У грудні того ж року відбулися вибори до місцевих Рад депутатів трудящих. До них обрали 12 824 депутати[4].

На промислових підприємствах і в установах до початку 1940 року було зареєстровано 550 профспілкових організацій, що об'єднували 27 487 членів[5].

Наприкінці 1939 року на Прикарпатті створено обласну комсомольську організацію[6]. Вона швидко зростала і завоювала серед міської і сільської молоді заслужений авторитет. У звітній доповіді ОК ЛКСМУ на першій обласній комсомольській конференції, яка відбулася у вересні 1940 року, перший секретар обкому комсомолу П. Т. Тронько наводив яскраві приклади самовідданої праці молодих будівників нового життя. Кращими серед них назывались комсомольці Дмитро Клим, Петро Кайкан, Олена Смеречук, Марія Дідик, Марія Ридз, брати Майданські.

Під керівництвом обласної партійної організації розгорнулася реконструкція старих промислових підприємств, будувалися нові фабрики й заводи. Протягом 1940 року відкрито 170 нових підприємств. Видобуток нафти зріс на 81 проц., озокериту — в два рази, заготівля деревини — в три рази проти 1938 року. На базі

[1] Возз'єднання українського народу в єдиній Українській Радянській державі (1939—1949 рр.). К., 1949, стор. 44—51.
[2] Позачергова третя сесія Верховної Ради УРСР. Стенографічний звіт. К., 1940, стор. 72.
[3] Івано-Франківський облпартархів, ф. 1, оп. 1, спр. 5, арк. 13, 33.
[4] Про соціалістичні перетворення на Станіславщині. Станіслав, 1957, стор. 28.
[5] Івано-Франківський облпартархів, ф. 1, оп. 1, спр. 5, арк. 46.
[6] Там же, арк. 65.

Плоти на Черемоші. 1964 р.

Скелі Олекси Довбуша. Долинський район. 1967 р.

Вивозка лісу на Прикарпатті. 1969 р.

Вклейка надрукована на Харківській друкоофсетній фабриці

кустарних промислів організовано 22 райпромкомбінати, а там, де було художньопромислове виробництво, створено артілі або підприємства.

Корінні зміни сталися і в сільському господарстві. Між 47 тисячами безземельних і малоземельних селянських господарств розподілено 178,6 тис. га поміщицьких і церковних земель. На селі розпочалось соціалістичне будівництво. В області було створено 11 радгоспів, 25 машинно-тракторних станцій. Уже в 1940 році МТС обслужили 28 463 селянські господарства[1].

Трудове селянство краю ставало на шлях колективного господарювання. Перший колгосп імені 17 вересня було створено в селі Буківній Тлумацького району 15 березня 1940 року. Головою його колгоспники обрали колишнього члена КПЗУ М. Я. Карпаша. На кінець року в області налічувалося 73 колгоспи, а до червня 1941 року їх було вже 295, які об'єднували 24 749 селянських господарств[2].

За Радянської влади трудящі Прикарпаття почали користуватися безплатною медичною допомогою. В області працювали 56 лікарень, 92 поліклініки і амбулаторії, 5 пологових будинків, 4 тубдиспансери, 274 фельдшерські і акушерські пункти, 11 санаторіїв, була запроваджена широка сітка жіночих і дитячих консультацій, дитячих садків і ясел.

На нових засадах розгорталося культурне будівництво. У школах запроваджувалося безплатне загальне навчання, ліквідовувалася неписьменність серед дорослого населення. В 1940—1941 навчальному році в області було 957 шкіл. Для підготовки кадрів організовано 10 середніх спеціальних навчальних закладів і 6 училищ трудових резервів. У Станіславі розпочав роботу учительський інститут. Були відкриті два театри в Станіславі і Коломиї, обласну філармонію, обласний будинок народної творчості та інші культосвітні заклади. Кіно, радіо, книги, періодична радянська преса стали доступні всім трудящим.

[1] Івано-Франківський облпартархів, ф. 1, оп. 1, спр. 5, арк. 41.

[2] Радянське Прикарпаття. 1939—1959. Документи й матеріали. Ужгород, 1964, стор. 63, 67, 95.

Родина відомих революціонерів Майданських знайомиться з радянськими газетами. 1939 р.

Депутати Верховної Ради УРСР першого скликання від Станіславської області. 1940 р.

Делегати XII з'їзду ЛКСМУ від Станіславської обласної комсомольської організації. 1940 р.

1
Скликання
1940
Власноручний
підпис
Голова Виконавчого комітету Обласної Ради депутатів трудящих (М. Козенко)
Секретар Виконавчого комітету Обласної Ради депутатів трудящих (П. Четверик)

СТАНІСЛАВСЬКА
ОБЛАСНА РАДА ДЕПУТАТІВ ТРУДЯЩИХ
Депутатський квиток № 27
Пред'явник тов. Гринюк Василина Іванівна
обраний депутатом від Городенківського виборчого округу № 27
Голова Виконавчого комітету Обласної Ради депутатів трудящих (М. Козенко)
Секретар Виконавчого комітету Обласної Ради депутатів трудящих (П. Четверик)

Посвідчення депутата Станіславської обласної Ради депутатів трудящих В. І. Гринюк. 1940 р.

Радянська влада відкрила шлях для розвитку народних талантів. У містах і селах області організовувались мистецькі колективи, гуртки художньої самодіяльності. До них залучалися широкі кола населення. Свої творчі успіхи прикарпатці продемонстрували на обласній виставці народного мистецтва, яка відбулася в 1940 році. Гуцульські народні вироби того ж року експонувалися на виставках в Москві, Києві та інших містах СРСР.

Добру славу завоював Гуцульський ансамбль пісні і танцю, який організовано в 1940 році з кращих учасників аматорських гуртків. З великим успіхом ансамбль виступав на Прикарпатті і за межами області — Києві, Москві, Азербайджанській та Вірменській союзних республіках.

Вільне, радісне життя, яке дала Радянська влада трудящим молодої області, порушилось віроломним нападом гітлерівської Німеччини на Країну Рад. З першого дня Великої Вітчизняної війни Прикарпаття прийняло на себе удар фашистських агресорів. Мужньо зустріли ворога радянські воїни. Молодший лейтенант Л. Г. Бутелін у поєдинку з гітлерівцями над Галичем протаранив німецький бомбардувальник. Бійці 17-ї застави Надвірнянського прикордонного загону, якою командував лейтенант Тихоненко, і Коломийської окремої комендатури на чолі з майором Р. І. Філіпповим майже тиждень стримували шалений натиск переважаючих сил ворога.

Станіславський обком КП(б)У розробив заходи щодо подання активної допомоги військовому командуванню в організації відсічі фашистським загарбникам. Підприємства й установи стали працювати для потреб фронту, понад 600 комуністів влилися у діючу армію[1]. Добровольцями в армію вступали комсомольці, робітники й селяни багатьох міст і сіл. В населених пунктах для боротьби з диверсантами створювалися винищувальні загони.

Група екскурсантів з Прикарпаття на Всесоюзній сільськогосподарській виставці у Москві. 1940 р.

Захопивши Прикарпаття, фашисти включили його до складу т. зв. генерал-губернаторства і встановили жорстокий режим. Переслідування радянських активістів переросло у масове винищення населення. Села й міста стали свідками найстрахітливіших злочинів окупантів і оунівців. З особливою жорстокістю вони катували комуністів і комсомольців. У містах області були створені концентраційні табори, гетто, куди зганялися десятки тисяч людей. На Прикарпатті окупанти фізично знищили 223 920 громадян. На каторжні роботи до Німеччини вивезли 68 361 чоловіка[2].

З допомогою українських буржуазних націоналістів гітлерівці відновили на Прикар-

---

[1] Архів МО СРСР, ф. 32, оп. 11 309, спр. 60, арк. 135—137.

[2] Радянське Прикарпаття. 1939—1959. Документи й матеріали, стор. 176.

паттї капіталістичні порядки. У 46 тисяч селянських господарств вони відібрали 52 тис. га землі і передали поміщикам, уніатській церкві та куркулям. 295 колгоспів перетворили на т. зв. лігеншафти, де запровадили примусові роботи. Для населення було встановлено понад 25 видів різних данин і повинностей.

Водночас фашисти конфісковували майно, худобу, продовольство, внаслідок чого за роки окупації поголів'я великої рогатої худоби в області скоротилося на 53,4, коней — на 45,2, свиней — на 83, овець — на 63 проценти[1]. Культурно-освітні і лікувальні заклади були розорені. З дикою ненавистю знищувались радянські твори літератури, науки і мистецтва.

Ю. С. Безкровний — секретар Станіславського підпільного обкому партії. 1939 р.

Трудящі краю не корилися фашистському режимові й піднімалися на боротьбу проти окупантів та оунівських бандитів. Вони ховали від загарбників худобу, хліб, відмовлялися їхати до Німеччини й виконувати примусові роботи. Опір трудящих спрямовували й очолювали комуністи, колишні члени КПЗУ, комсомольці, активісти.

У липні 1941 року ЦК КП(б)У відрядив на Прикарпаття групу комуністів. Ставилось завдання, щоб вони створили й очолили підпільний обком партії. Його секретарем було затверджено голову виконкому Станіславської районної Ради депутатів трудящих Ю. С. Безкровного, а членами обкому — секретаря того ж райвиконкому В. П. Єфремова та секретаря Перегінського РК КП(б)У В. І. Андрієнка[2]. В складних умовах обкому доводилось розгортати агітаційно-пропагандистську роботу, організовувати трудящих на боротьбу проти гітлерівців. Гестапо вдалося напасти на слід підпільників. Ю. С. Безкровного та В. П. Єфремова було схоплено і після жорстоких катувань страчено в листопаді того ж року[3].

На Покутті діяла Заболотівська районна підпільна комуністична організація, яку очолював секретар Заболотівського райкому комсомолу І. І. Голубцов, що входив до складу групи Ю. С. Безкровного. Вона вела збройну боротьбу та широку антифашистську агітацію. Підпільні антифашистські групи, очолені комуністами й комсомольцями, діяли також в інших районах області. Косівське антифашистське підпілля очолював голова художньо-промислової артілі М. Ф. Кіщук, Кінашівське — колишній член КПЗУ П. М. Сірко, Конюшківське — колишній член КПЗУ В. Л. Печарський, Чорноославське — депутат обласної ради Н. М. Чуревич.

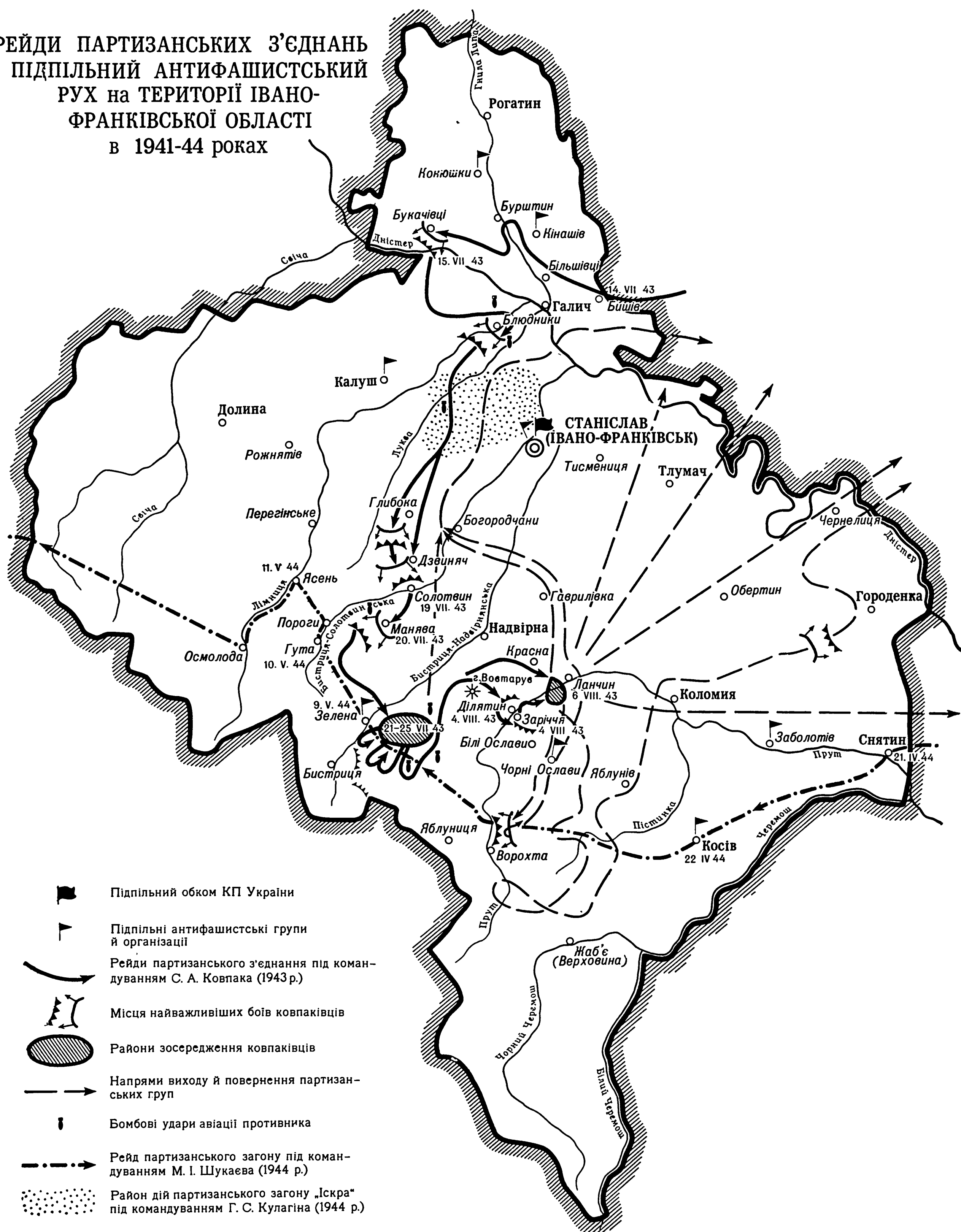
Активно виступали проти окупантів підпільні комсомольські організації. Їх очолювали в Зеленій Надвірнянського району О. Д. Смеречук, у Солотвині Богородчанського району — Й. М. Бергенфельд, у Кінашеві Галицького району — О. Ф. Недобиток та ін. В антифашистському опорі на території області безпосередню участь брали майже 5 тис. чоловік[4].

Радо зустрічали прикарпатці партизанське з'єднання С. А. Ковпака, яке влітку 1943 року здійснювало знаменитий Карпатський рейд. Народні месники по території області пройшли з боями від Більшівців до гірського села Поляниці, побувавши у 518 населених пунктах. Населення допомагало їм продуктами, одягом, переховувало й лікувало поранених. У з'єднанні С. А. Ковпака перебували М. О. Іваночко, К. М. Ільків, Г. І. Ткачук, І. С. Їжак, П. М. Мельник, Д. П. Самокіщук, М. П. Коржук та інші прикарпатці.

Проти партизанів фашистське командування кинуло великі військові сили. Кілька днів у горах тривали кровопролитні бої. В ніч на 4 серпня партизани завдали удару по головних силах окупантів у Ділятині і вирвалися з оточення. В бою біля села Заріччя загинув комісар з'єднання генерал-майор С. В. Руднєв, якому посмертно при-

---

[1] Івано-Франківський облпартархів, ф. 1, оп. 1, спр. 1331, арк. 7—8.
[2] Там же, оп. 35, спр. 1, арк. 1.
[3] Там же, арк. 2—3.
[4] Там же, оп. 32, спр. 502, арк. 72.

РЕЙДИ ПАРТИЗАНСЬКИХ З'ЄДНАНЬ І ПІДПІЛЬНИЙ АНТИФАШИСТСЬКИЙ РУХ на ТЕРИТОРІЇ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ в 1941-44 роках
Рогатин
Гнила Липа
Конюшки
Букачівці
Бурштин
Кінашів
Дністер
15. VII 43
Більшівці
14. VII 43
Бишів
Галич
Блюдники
Свіча
Калуш
Долина
Рожнятів
СТАНІСЛАВ (ІВАНО-ФРАНКІВСЬК)
Тисмениця
Тлумач
Луква
Глибока
Перегінське
Богородчани
Чернелиця
Дзвиняч
11. V 44
Ясень
Солотвин
19 VII. 43
Лімниця
Бистриця-Солотвинська
Манява
20. VII. 43
Гаврилівка
Обертин
Городенка
Пороги
Гута
10. V. 44
Осмолода
Надвірна
Бистриця-Надвірнянська
Красна
г. Воєтаруе
Ланчин
6 VIII. 43
Коломия
9. V. 44
Зелена
21-25 VII 43
Ділятин
4. VIII. 43
Заріччя
4 VIII 43
Білі Ослави
Заболотів
Снятин
21. IV. 44
Прут
Бистриця
Чорні Ослави
Яблунів
Пістинка
Черемош
Яблуниця
Ворохта
Косів
22 IV 44
Жаб'є (Верховина)
Чорний Черемош
Білий Черемош
Підпільний обком КП України
Підпільні антифашистські групи й організації
Рейди партизанського з'єднання під командуванням С. А. Ковпака (1943 р.)
Місця найважливіших боїв ковпаківців
Райони зосередження ковпаківців
Напрями виходу й повернення партизанських груп
Бомбові удари авіації противника
Рейд партизанського загону під командуванням М. І. Шукаєва (1944 р.)
Район дій партизанського загону „Іскра" під командуванням Г. С. Кулагіна (1944 р.)

своєно звання Героя Радянського Союзу. Після Карпатського рейду значно активізувалася діяльність патріотичних антифашистських груп і організацій в області.

Наприкінці березня 1944 року війська 1-го Українського фронту форсували Дністер, вступили в Городенку й почали на Прикарпатті громити ворога. Незабаром у визволеному Снятині розгорнули діяльність обласні партійні і радянські органи. Трудящі визволених районів під керівництвом обкому партії, який очолював М. В. Слонь, дружно взялися за відбудову зруйнованого господарства, подаючи всебічну допомогу фронту.

Двічі Герой Радянського Союзу С. А. Ковпак. 1960 р.

Герой Радянського Союзу С. В. Руднєв. 1943 р.

На початку жовтня 1944 року Червона Армія повністю очистила область від фашистських окупантів. Радянські війська, які брали участь у визволенні Прикарпаття, очолювали такі видатні воєначальники й політпрацівники, як Л. І. Брежнєв, А. А. Гречко, О. О. Єпішев, Є. П. Журавльов, М. Ю. Катуков, К. С. Москаленко. Багатьом з'єднанням і частинам присвоєно найменування «Прикарпатських», «Карпатських» і «Станіславських». В боях за визволення області брали участь сини й дочки багатьох народів нашої Батьківщини. Тут повторили безсмертний подвиг Олександра Матросова абхазець В. Д. Пачуліа і українець В. М. Майборський. Звання Героя Радянського Союзу за визволення Прикарпаття удостоєні А. Є. Землянов, О. П. Коряков, В. О. Лаврищев, М. П. Новиков, М. Й. Гавришко, Т. О. Симаков, М. К. Москальов, П. С. Юхвітов та ін. Тисячі прикарпатців героїчно билися з ворогом на фронтах Вітчизняної війни. Багато з них відзначені урядовими нагородами, а М. В. Василишину, І. І. Дворському та І. М. Тимчуку присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

Окупанти і їх пособники на території області зруйнували понад 300 промислових підприємств, 295 колгоспів, 25 МТС і 11 радгоспів, спалили і зруйнували близько 10 тис. державних і колгоспних будівель, у т. ч. 523 школи, 87 лікарень, понад 30 тис. індивідуальних житлових будинків. Загальні збитки становили понад 14 млрд. карбованців[1].

Трудящим області довелося докласти багато зусиль, щоб загоїти рани, завдані окупантами. Уже в серпні 1944 року першу продукцію для фронту дали Битківський і Ріпнянський нафтопромисли, Надвірнянський нафтопереробний завод, Коломийський і Станіславський машинобудівні заводи та інші підприємства.

Досить довго стояв фронт на території області, і це створило чималі труднощі в проведенні сільськогосподарських робіт. Але й за цих умов селяни, яким Радянська влада подала допомогу, організовано засіяли поля й своєчасно зібрали врожай, до 27-річниці Великого Жовтня здали державі 1279 тис. пудів хліба, 27 680 цнт м'яса та багато інших продуктів. На будівництво танкової колони прикарпатці зібрали понад 7 млн. карбованців[2].

Велике значення для відбудови народного господарства та поліпшення масово-політичної і культурно-освітньої роботи мала постанова РНК УРСР і ЦК КП(б)У від 7 травня 1945 року

Радянські воїни форсують річку на Прикарпатті. 1944 р.

[1] Радянське Прикарпаття. 1939—1959. Документи й матеріали, стор. 175—177.
[2] Там же, стор. 160.

«Про заходи по відбудові та дальшому розвитку господарства у Львівській, Станіславській, Дрогобицькій, Тернопільській, Ровенській, Волинській і Чернівецькій областях УРСР на 1945 рік». Для здійснення поставленого завдання цим областям подавалася повсякденна допомога кадрами й матеріально-технічними засобами. До середини 1946 року у Станіславську область було відряджено 8314 кваліфікованих спеціалістів і досвідчених керівників, серед них 3448 комуністів і 3565 комсомольців[1].

Протягом 1945 року відбудовано 273 промислові підприємства, 38 райпромкомбінатів, 64 промислові артілі. За цей же час освоєно 89 проц. довоєнних площ. Відновили свою роботу всі 25 машинно-тракторних станцій.

Успішно налагоджувалось культурно-освітнє життя. У 747 школах, 11 спеціальних середніх навчальних закладах та Станіславському вчительському інституті уже в 1944 році розпочалося навчання, працювали Станіславський і Коломийський драматичні театри, обласна філармонія, кінотеатри, бібліотеки. В 1945 році в Станіславі було відкрито медичний інститут. Населення обслуговувало 183 лікувально-профілактичні заклади.

Соціалістичні перетворення на Прикарпатті відбувалися в умовах жорстокої класової боротьби. Банди українських буржуазних націоналістів чинили запеклий опір відновленню й зміцненню Радянської влади. Вони тероризували населення, вбивали активістів, влаштовували диверсії, вдавалися до збройних виступів, але зірвати плани соціалістичної перебудови виявились безсилими. Радянські органи, спираючись на допомогу місцевого населення, незабаром ліквідували ворожі гнізда і відкрили перед трудящими дальший шлях вільного розвитку.

Зростали і зміцнювалися партійні організації області. За роки післявоєнної п'ятирічки з місцевого активу було прийнято до партії 2181 чоловік[2]. На 1951 рік обласна партійна організація мала у своїх лавах 8731 комуніста. Вони об'єднувались у 727 первинних партійних організаціях. Міські і районні партійні організації очолювали такі досвідчені керівники, як А. Я. Біда, С. Ю. Богданов, В. Я. Брезицький, В. М. Воробйов, О. С. Іванов, Л. Є. Животков, П. С. Кириленко, Д. Я. Клевеко, Г. П. Кононенко, О. К. Майборода, П. І. Петренко, І. Ф. П'ятун, І. Д. Рубан, О. О. Седлер, С. І. Черниш, П. Г. Шкавро, І. Д. Яременко.

Партійні організації зосередили свою увагу на доборі і вихованні кадрів з місцевого населення. До 1948 року на керівну роботу в партійних і радянських органах було висунуто 3874 чоловіка. Поліпшувалася діяльність радянських, господарських, профспілкових, комсомольських організацій. Вони вели важливу організаторську й масову-політичну роботу серед населення, спрямовану на соціалістичну перебудову економіки і культури краю.

В першу чергу ставилося завдання відбудувати промисловість та індустріалізувати Прикарпаття. Обком партії розробив конкретні заходи, колективи промислових підприємств і будов взяли на себе підвищені зобов'язання і добивалися їх виконання. Уже в 1948 році на підприємствах області нараховувалось 27 тис. передовиків виробництва. Багато з них достроково завершили свої п'ятирічні завдання. Токар Станіславського паровозоремонтного заводу О. М. Гасюк виконав за п'ятирічку 15 річних норм, слюсар вагомеханічного заводу В. Г. Креховецький — 10 норм. Серед трудящих області знаходили відгук і підтримку патріотичні починання, які народжувалися в країні: рух за швидкісні методи праці,

Українські письменники Я. Галан і П. Козланюк серед працівників редакції обласної газети «Прикарпатська правда». 1948 р.

[1] Івано-Франківський облпартархів, ф. 1, оп. 1, спр. 201, арк. 219.
[2] Там же, оп. 5, спр. 1, арк. 15.

П. К. Щербак — перший секретар Станіславського обкому партії в 1951—1959 рр.

боротьба за економію сировини і матеріалів, за надпланові нагромадження.

У відбудові і соціалістичній реконструкції промисловості Прикарпаття значну допомогу подавали трудящі всієї країни. Для відбудови паровозоремонтного заводу, зокрема, надходило устаткування з Москви, Ленінграда, Горького та інших міст Союзу РСР[1]. Зміцнювалися виробничі зв'язки між трикотажниками Коломиї і Підмосков'я, лісорубами Карпат і будівельниками Києва, Харкова, гірниками Калуша і Кривбасу. Протягом 1945—1948 рр. промисловість області була відбудована, стали до ладу паровозоремонтний завод, шкіряно-взуттєвий комбінат, меблева фабрика в Станіславі, калійний комбінат у Калуші, нафтопереробний завод у Надвірній, лісокомбінати в Болехові, Надвірній, Вигоді, Ділятині, Брошневі, цукровий завод у Городенці.

Розвивалася лісова й деревообробна промисловість. Карпатський ліс ішов на відбудову Донбасу, Києва, Харкова, металургійних комбінатів «Запоріжсталь», «Нікопольсталь». На лісову і деревообробну промисловість в 1950 році припадала половина всієї промислової продукції області. Впроваджувалася механізація в лісорозробках. У 1958 році більшість виробничих процесів було механізовано[2]. Багато робітників і лісорубів, що оволоділи новою технікою й показували зразки високопродуктивної праці, були відзначені орденами і медалями Союзу РСР, а моторист електропили Ділятинського ліспромгоспу Д. М. Гоголь удостоєний звання Героя Соціалістичної Праці. Виросли здібні кадри інженерно-технічних працівників, керівники підприємств.

На базі нової техніки реконструйовано і нафтову промисловість. Більшість свердловин стала працювати за глибоконасосним способом, парову енергію замінено електричною; повністю переобладнано силове господарство нафтопромислів. Технічна реконструкція, запозичення досвіду нафтовиків Баку, Башкирії і Татарії забезпечили більш високу продуктивність праці, що в свою чергу різко збільшило видобуток нафти.

Одночасно тривали розвідувальні роботи щодо виявлення нових родовищ. Восени 1949 року в районі Долини закладено першу свердловину, в наступному році вона дала потужний фонтан нафти. У 1952 році на новові́дкритому родовищі закладено укрупнений нафтопромисел. На кінець 1958 року він давав уже більше половини нафти, що добувалась на той час на Україні. На околиці Долини виросло велике містечко нафтовиків.

Швидко розвивалася й газова промисловість, яку було створено майже заново. Дешевим паливом стали користуватися промислові підприємства і населення обласного центру, Калуша, Долини, Болехова та інших міст[3].

Новою технікою оснащувалися підприємства хімічної промисловості. На Калуському калійному комбінаті майже заново збудовано збагачувальну фабрику та інші об'єкти.

В 1955 році на будівельних майданчиках облбудтресту, «Укрцукроспецбуду» та інших організацій почалося виготовлення залізобетонних конструкцій та деталей. Це дало можливість прискорити спорудження промислових підприємств та житлових будинків.

Реконструйовано старі й побудовано нові підприємства легкої і харчової промисловості. В Станіславі стали давати продукцію новозбудовані трикотажна, швейна та взуттєва фабрики, в Коломиї — фабрика щіток, промислові й харчові комбінати. Капітально перебудовано Городенківський цукровий комбінат. Однією з найбільших споруд п'ятої п'ятирічки був Бовшівський цукровий комбінат, який у 1957 році включився у виробничий процес.

[1] У боротьбі за маси. Діяльність КПЗУ на Прикарпатті, стор. 151.
[2] Народне господарство Станіславської області в 1961 році. Львів, 1962, стор. 29.
[3] Про соціалістичні перетворення на Станіславщині, стор. 65.

Закладання силосу в колгоспі «Радянська Україна» Тлумацького району. 1954 р.

Прокладання газопроводу «Братерство» на Прикарпатті. 1966 р.

На Станіславській трикотажній фабриці. 1955 р.

Велика робота проводилася по відбудові і соціалістичній реконструкції підприємств місцевої промисловості та споживчої кооперації.

На промислових підприємствах швидко поширювався почин робітниці Станіславської бавовняної фабрики Р. П. Буренко, яка працювала на кількох верстатах. Незабаром їй присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці. Вона обиралася депутатом Верховної Ради УРСР.

Неослабну увагу звертала обласна партійна організація на розвиток сільського господарства. Це завдання виявилось нелегким. Воно ускладнювалось тим, що тут сільське господарство до Радянської влади було відсталим, а в роки Вітчизняної війни підірване фашистською окупацією.

На 1 січня 1946 року в області налічувалось понад 210 тис. індивідуальних селянських господарств. На кожне з них припадало в середньому по 3,8 га землі, а в гірських районах — лише 1,1 га. Один кінь був на три двори, а в гірських районах — на 9—10 дворів.

Одразу ж після визволення області робилися перші кроки у здійсненні колективізації на селі. Певну роль тут відіграли земельні товариства, які створювалися в районах. Вони організовували очистку зерна, ремонт інвентаря, допомагали обробляти землю безкінним господарствам, сім'ям інвалідів війни та вдовам. У 1946 році в області працювало 875 земельних товариств. Вони об'єднували 193 518 селянських господарств[1].

У 1948 році на Прикарпатті шириться рух за здійснення суцільної колективізації. Друга обласна партійна конференція, яка відбулася в березні 1948 року, поставила перед партійними організаціями завдання відновити колгоспи, що існували до війни, і створити нові[2].

---

[1] Про соціалістичні перетворення на Станіславщині, стор. 84—85, 86—87.

[2] Івано-Франківський облпартархів, ф. 1, оп. 2, спр. 412, арк. 277.

Повсякденну допомогу в проведенні колективізації сільського господарства краю подавала держава. Протягом 1949—1950 рр. сюди надійшло 860 тракторів та іншої сільськогосподарської техніки на 4 млн. карбованців[1]. Селянам області держава відпустила близько 10 тис. тонн сортового насіння, понад 30 тис. тонн мінеральних добрив, а також 2,3 млн. крб. довготермінового кредиту. В 1944—1950 рр. в область відрядили 2305 спеціалістів сільського господарства[2]. Водночас на різних курсах і в школах з місцевого населення підготовлено понад 11 тис. голів колгоспів, бригадирів, рільників, механізаторів, тваринників, садоводів, ланкових, будівельників та інших працівників сільського господарства.

Безпосередніми організаторами колгоспного будівництва виступали районні та сільські партійні організації. Влітку 1946 року в селі Кобаках була створена перша на Прикарпатті сільська партійна організація. На кінець 1950 року в області було вже 152 сільські територіальні й колгоспні первинні партійні організації та партійно-кандидатські групи, які об'єднували 1249 комуністів[3]. Повсякденну допомогу їм подавали комсомольці. В їх лавах перебувало тоді 5985 юнаків і дівчат. Корисну роботу на селі вели жіночі організації, наукові та культурно-освітні заклади. Виховне значення мало шефство робітничих колективів міст над першими колгоспами.

Навесні 1946 року вже відновив свою діяльність 21 колгосп. На 1 січня 1951 року їх було створено 616. Вони об'єднували 78,2 проц. усіх селянських господарств. Перемога колгоспного ладу відкрила широкі можливості для дальшого розвитку сільського господарства. Щоб раціонально використовувати кадри і техніку, вирішено об'єднати колгоспи. Ця робота провадилась поступово з урахуванням реальних умов у кожному районі.

Важливе значення для дальшого розвитку сільського господарства мали рішення вересневого (1953 р.) Пленуму ЦК КПРС. Для втілення їх у життя обласна партійна організація вжила ряд заходів. З обласного центру, міст і районів було направлено в села для зміцнення партійних організацій близько 1200 комуністів, у колгоспи виїхало 558 агрономів і зоотехніків. У виробництво впроваджувалися досягнення агрономічної науки, використовувався досвід колгоспного будівництва східних областей республіки. На кінець 1958 року на вирішальних ділянках колгоспного виробництва працювало 3406 комуністів і понад 13 тис. комсомольців[4]. Вони очолювали боротьбу за дальше піднесення всіх галузей сільського господарства. Добрими організаторами колгоспного виробництва виявили себе тридцятитисячники, такі, як Я. Г. Грудєв, С. І. Панченко, В. Й. Цап. За успіхи, досягнуті в розвитку сільського господарства, 1303 колгоспники, партійні і радянські працівники були нагороджені орденами й медалями Союзу РСР, а ланкові М. О. Яремійчук, М. Я. Лозиняк, М. С. Мойса, доярки М. П. Ферлей, А. І. Шабат та голова колгоспу В. О. Драгун — удостоєні високого звання Героя Соціалістичної Праці[5].

З кожним роком зміцнювалась матеріально-технічна база колгоспів. У 1958 році вони закупили техніку машинно-тракторних станцій, що були реорганізовані в ремонтно-технічні станції. На колгоспних полях працювало близько 3 тис. тракторів, понад 400 комбайнів та багато інших сільськогосподарських машин. Все це позначилось на підвищенні врожайності і продуктивності тваринництва. Неподільні фонди колгоспів, порівнюючи до 1950 року, збільшилися в 15 разів[6].

Зміцнення економіки області зумовило підвищення матеріального добробуту і культурного рівня трудящих. Реальні доходи робітників і службовців, у порівнянні з довоєнним періодом, зросли в 2 рази. Оплата трудодня в колгоспах з 1951 по

---

[1] Про соціалістичні перетворення на Станіславщині стор. 83, 88.

[2] М. К. Івасюта. Нариси історії колгоспного будівництва в західних областях Української РСР. К., 1962, стор. 128—130.

[3] Івано-Франківський облпартархв, ф. 1, оп. 3, спр. 412, арк. 1.

[4] Там же, оп. 29, спр. 1, арк. 128—130.

[5] На землі Прикарпатській. Ужгород, 1967, стор. 36.

[6] Івано-Франківський облпартархів, ф. 1, оп. 29, спр. 1, арк. 10—11.

Член Політбюро ЦК КПРС, Перший секретар ЦК КП України М. В. Підгорний у колгоспі ім. Леніна села Устя Снятинського району. 1962 р.

1958 рік збільшилася в 5 разів. Поліпшилося культурно-побутове обслуговування населення. В багатьох селах виникли нові лікарні, клуби, палаци культури, навчальні заклади. Запроваджено загальне обов'язкове восьмирічне навчання. У 1958 році працювало 858 загальноосвітніх шкіл і 39 шкіл робітничої і сільської молоді. Кіно, радіо, книги, газети стали необхідністю кожного трудівника. Буйніше розквітли народна художня самодіяльність та мистецтво Гуцульщини. Другий обласний фестиваль молоді (травень 1957 р.) та перша обласна виставка образотворчого мистецтва (серпень 1957 р.), присвячені 40-річчю Жовтня, перетворилися на справжню демонстрацію творчого зростання народних талантів.

Знаменними віхами в житті прикарпатців, як і всього радянського народу, були XXI і XXII з'їзди КПРС. Вони вказали конкретні шляхи будівництва комунізму. Трудящі області з творчим піднесенням взялися за виконання семирічного плану, брали підвищені зобов'язання і наполегливо боролися за втілення їх у життя.

Ширився рух за комуністичне ставлення до праці. В цьому патріотичному русі взяло участь понад 70 тис. чоловік. До початку 1960 року 270 послідовників В. Гаганової перейшли з передових на відстаючі ділянки виробництва й добилися їх піднесення.

В 1959—1965 рр. на Прикарпатті значно в більших масштабах, ніж раніше, здійснювались реконструкція й будівництво нових промислових підприємств. Швидко розвивалися такі галузі індустрії, як електроенергетична, хімічна, нафтопереробна, будівельна й машинобудівна. Стали до ладу Ямницький цементний завод, Калуська база будівельної індустрії, Бурштинський збірно-розбірний завод домобудування, Івано-Франківський шинноремонтний і Долинський газобензиновий заводи, нафтопровід Долина — Дрогобич, газопровід Угерськ—Івано-Франківськ—Чернівці. Значно розширено й реконструйовано Коломийський завод сільськогосподарських машин, Івано-Франківський приладобудівний і Надвірнянський нафтопереробний заводи та інші підприємства.

Розпочалося будівництво таких велетнів сучасної індустрії, як Бурштинська ДРЕС і Калуський хіміко-металургійний комбінат. Вони стали ударними комсомольськими будовами, прикладом інтернаціональної дружби радянських людей. Поруч з українцями тут працюють росіяни, білоруси, грузини, вірмени, представники понад 35 національностей країни. Обладнання сюди надходить з 400 міст СРСР, зокрема з Москви, Ленінграда, Свердловська, з Казахстану, Узбекистану, Башкирії, Татарії, а також з братніх соціалістичних країн — Німецької Демократичної Республіки, Болгарії, Чехословаччини.

Промисловість області освоїла виробництво понад 70 видів нової продукції, в т. ч. універсальні грейферні навантажувачі, газові й рідинні лічильники, глибинні манометри, харчовий парафін, аеросил, металевий магній, поліакриламід, концентровані добрива, цемент, збірні залізобетонні вироби і конструкції, стінні панелі, деревно-стружкові плити тощо.

На всіх ділянках промислового виробництва впроваджувалася нова техніка і технологія. При Івано-Франківському, Коломийському міськкомах і райкомах та багатьох первинних парторганізаціях підприємств, будов, транспорту і зв'язку створювалися постійно діючі ради або комісії сприяння технічному прогресу. До

роботи в них залучалися досвідчені спеціалісти, робітники-новатори, інженерно-технічні працівники. Зростала роль профспілок у розвитку технічної творчості. Лише в 1961 році організовано 203 постійно діючі загальнозаводські і 88 цехових виробничих нарад, у яких взяли участь близько 9 тис. чоловік[1]. Комсомольські організації створили ради молодих спеціалістів, школи раціоналізаторів, контрольні пости, рейдові бригади. Творчо працювали раціоналізатори. На кінець семирічки їх налічувалося близько 7 тисяч, було впроваджено 37 тис. раціоналізаторських пропозицій.

За роки семирічки на заводах і фабриках області поновлено значну частину верстатів і обладнання. Для комплексної механізації трудомістких процесів на великих підприємствах встановлено 128 потокових і автоматичних ліній.

Технічний прогрес, масове соціалістичне змагання, активна участь трудящих у виробничій діяльності сприяли підвищенню продуктивності праці. За семиріччя вона зросла на 61 проц. Це забезпечило майже дві третини приросту всієї промислової продукції.

За цей період значний крок вперед зробило і сільське господарство. Виробництво зерна збільшилося на 22 проц., зросло поголів'я громадської худоби. Якщо в 1958 році на 100 га сільськогосподарських угідь колгоспи одержали по 167,9 цнт молока й 25,5 цнт м'яса, то в 1965 році відповідно 250 цнт і 48,2 цнт. Більшими стали грошові доходи колгоспів. Однак через окремі недоліки в керівництві сільським господарством великі можливості колгоспного ладу повністю не використовувалися.

Дальшому розвитку колгоспного й радгоспного виробництва сприяли рішення березневого (1965 р.) Пленуму ЦК КПРС, який розробив науково-обгрунтовану програму піднесення продуктивних сил сільського господарства. Серед невідкладних заходів, вжитих партією і урядом, велике значення мали, зокрема, нові принципи заготівель і закупок сільськогосподарських продуктів, зміцнення технічної бази колгоспів і радгоспів, впровадження нової системи планування, гарантованої оплати праці колгоспників. Усе це допомогло швидше подолати недоліки, забезпечило дальший розвиток сільськогосподарського виробництва.

Накреслення XXIII з'їзду КПРС та XXIII з'їзду КП України щодо розвитку народного господарства в новій п'ятирічці (1966—1970 рр.) трудящі області сприйняли як бойову програму. В містах і селах ширилося соціалістичне змагання за дострокове виконання виробничих планів, за гідну зустріч 50-річчя Великого Жовтня.

План ювілейного року було виконано достроково — до 14 грудня 1967 року. Понад план вироблено продукції на 40,3 млн. крб. Трудівники села зібрали 386,8 тис. тонн зерна, 837 тис. тонн цукрових буряків, 8,1 тис. тонн льону-волокна. За успіхи в господарському й культурному будівництві в 1967 році область було нагороджено орденом Леніна. Їй вручено пам'ятний Червоний прапор ЦК КПРС, Президії Верховної Ради СРСР, Ради Міністрів СРСР і ВЦРПС. Цими ж прапорами відзначено лісокомбінат «Осмолода» та колгосп «Перше травня» Коломийського району, а Івано-Франківський приладобудівний завод і об'єднання «Укрзахіднафтагаз» — пам'ятними Червоними прапорами ЦК КП України, Верховної Ради УРСР, Ради Міністрів УРСР і Укрпрофради. Сотні трудівників нагороджено орденами й медалями. Монтажник В. В. Бондарєв, деревообробник Д. В. Штоковецький, оператор нафтопереробки Я. О. Осипенко, голова колгоспу С. Й. Хромичева, ланкові М. В. Заренчук і М. С. Роздільська, доярка М. О. Скіцько, механізатор В. М. Білан, чабан Ю. Г. Венгрин стали Героями Соціалістичної Праці.

Герої Соціалістичної Праці Прикарпаття: Д. В. Штоковецький, Я. О. Осипенко, М. В. Заренчук, В. В. Бондарєв. 1966 р.

[1] Івано-Франківський облпартархів, ф. 1, оп. 32, спр. 6, арк. 208.

За прикладом москвичів і ленінградців на Прикарпатті розгорнулося соціалістичне змагання на честь 100-річчя з дня народження В. І. Леніна. Трудящі успішно справилися з виробничими завданнями. До ленінського ювілею понад 300 заводів, фабрик, цехів, змін і бригад завершили п'ятирічні плани. В ленінський ювілейний фонд надійшло на 92 млн. крб. надпланової продукції. Партія і уряд високо оцінили досягнення трудівників області. 15 колективів було відзначено всесоюзними і республіканськими Ленінськими ювілейними почесними грамотами. 46 235 чоловік нагороджено Ленінською ювілейною медаллю.

В області успішно здійснюється економічна реформа. На кінець 1969 року за новою системою планування та економічного стимулювання працювало 175 промислових підприємств. Технічний прогрес супроводжується зростанням числа інженерно-технічних працівників, кількість яких за останні 10 років подвоїлась і становить тепер 8424 чоловіка. Поліпшенню економічної роботи на підприємствах сприяють теоретичні і науково-практичні конференції, семінари, школи комуністичної праці, університети технічного прогресу, науково-технічні товариства, ради раціоналізаторів і винахідників.

Змінюється структура виробництва. Поруч з традиційними — нафтовою, гірничою, лісовою і харчовою галузями — бурхливо розвивається хімічна, машино- і приладобудівна, енергетична, газова, меблева промисловість. Споруджуються підприємства для виготовлення будівельних матеріалів. Ширших виробничих масштабів набирає місцева промисловість, а також народні художні промисли.

Швидкий розвиток народного господарства значною мірою забезпечується ритмічною роботою транспорту. В області є мережа залізниць довжиною 493 км та 5860 км автомобільних шляхів. Всі районні центри зв'язані з Івано-Франківськом асфальтованими шляхами. Щороку автотранспортом перевозиться 89,7 млн. пасажирів і понад 40 млн. тонн вантажів. Автобусним сполученням забезпечено 90 проц. населених пунктів. Широко застосовується цивільний повітряний транспорт, літаки курсують з обласного центру до Києва, Москви, Львова, Одеси, Сімферополя. Авіація використовується і для обробітку полів.

За останні роки автоматизовано всі міські телефонні станції та встановлено телефонний зв'язок з усіма населеними пунктами.

В процесі соціалістичного будівництва зростають лави робітничого класу. В 1970 році на підприємствах, транспорті та будовах працювало майже 107 тис. робітників і службовців. Випуск промислової продукції за післявоєнний період зріс в 30,8 раза, видобуток нафти — в 58,9 раза, газу — в 92,5 раза, виробництво електроенергії — в 1058 разів. Продукція області йде в усі радянські республіки і за межі країни. Гордість Прикарпаття — Бурштинська ДРЕС, введена в дію до 100-річчя з дня народження В. І. Леніна,— стала основним постачальником електроенергії

Старі більшовики біля обкому партії. 1957 р.

не тільки для західних областей України, але й по лінії електропередачі «Мир» обслуговує сусідні європейські соціалістичні країни. Прикарпатський газ транспортується до Києва, Москви, Ленінграда, прибалтійських республік. З території області від Долинських газородовищ бере початок міжнародний газопровід «Братерство». Добру славу здобули у нас і за рубежем продукція Надвірнянського нафтопереробного заводу, Івано-Франківського меблевого комбінату, карпатський сир та інші вироби.

На великі соціалістичні господарства перетворилися колгоспи і радгоспи області. Вони забезпечені кваліфікованими кадрами, технікою. На всіх ділянках сільськогосподарського виробництва працює 3800 спеціалістів. У районних центрах створено університети сільськогосподарських знань; в багатьох колгоспах працюють громадські бюро економічного аналізу, ради і групи наукової організації праці. Артілі очолюють досвідчені керівники, серед них Герой Соціалістичної Праці Ю. Т. Личук, а також відомі організатори колгоспного виробництва, такі, як В. О. Артим, Д. Ф. Григолінський, М. Я. Карпаш, В. І. Куч, І. Ю. Ліщук, С. І. Панченко, М. П. Пендюр, М. П. Сайнюк, З. М. Салітринський, Л. Ю. Стефаник, М. О. Тучак та інші.

Делегати XXIII з'їзду КПРС від Івано-Франківської обласної партійної організації. 1966 р.

На початок 1970 року в 261 колгоспі і 18 радгоспах області працювали 6808 тракторів, 1,6 тис. комбайнів, 3 тис. вантажних автомобілів. У зміцненні матеріально-виробничої бази колгоспів значну роль відіграють 16 міжколгоспних будівельних організацій, 21 об'єднання і відділення «Сільгосптехніки» та лукомеліоративні станції. В колгоспах і радгоспах здійснюється перехід від механізації окремих процесів до комплексної механізації багатьох галузей сільськогосподарського виробництва, зокрема на тваринницьких фермах.

Підвищилась культура землеробства, вводяться правильні сівозміни. Площа осушених земель зросла до 50,1 тис. га, збільшилось внесення добрив. Інтенсифікація сільського господарства на основі його механізації, меліорації та хімізації, організаторська й політична робота партійних організацій на селі, натхненна праця сільських трударів — все це зумовило підвищення врожайності усіх культур.

У господарствах області постійно збільшується поголів'я худоби. В 1969 році на фермах було 475 тис. голів великої рогатої худоби, 214 тис. свиней. 79 колгоспів і радгоспів спеціалізуються на виробництві молока, яловичини, відгодівлі свиней, розведенні птиці і овець. Тепер колгоспи області виробляють більше у 4 рази м'яса і у 8 разів молока, ніж у перші роки після колективізації сільського господарства.

Зміцнення економіки в промисловості й сільському господарстві позитивно вплинуло на добробут трудящих. В 1969 році середньомісячна заробітна плата в області становила 90 крб. Оплата одного людино-дня в колгоспах зросла до 2,4 крб. Колгоспникам встановлена гарантійна оплата праці, по старості виплачуються пенсії. Лише протягом 1969 року трудящим області виплачено всіх видів пенсій і допомоги на суму понад 39,2 млн. карбованців.

Мітинг в Івано-Франківську з нагоди нагородження області орденом Леніна. 1967 р.

Важливим показником добробуту є розвиток державної і колгоспної торгівлі. Крім речей першої потреби, населення все частіше купує електротовари, мотоцикли, автомашини, піаніно, книги. На початку 1970 року в містах і селах було 5273 торговельні точки і підприємства громадського харчування — у 10 разів більше, ніж у 1940 році.

Поліпшуються житлово-побутові умови трудящих. За післявоєнні роки збудовано 1,9 млн. кв. метрів житла. В селах зведено 69 тис. житлових будинків. Оновилися міста і села Прикарпаття. Майже всі населені пункти електрифіковані і радіофіковані, 227 — газифіковані. Змінили своє обличчя Калуш, Бурштин, Долина, Надвірна та багато інших промислових центрів. У селах області працюють 122 майстерні для ремонту побутових приладів, 304 кравецькі і 385 шевських майстерень, фабрики хімічної чистки одягу.

На Прикарпатті створена широка мережа лікувальних закладів. У області є 160 лікарень на 11 925 ліжок, 624 фельдшерсько-акушерські пункти. Населення обслуговують 2951 лікар і 8196 медичних працівників середньої кваліфікації. Серед працівників лікувальних закладів 500 відмінників охорони здоров'я, 171 нагороджено орденами й медалями, 16 чоловік — заслужені лікарі УРСР.

Мальовнича природа, джерела мінеральних вод Прикарпаття створюють сприятливі умови для лікування й відпочинку В області відкрито 17 санаторіїв та будинків відпочинку, туристські бази — «Україна», «Гуцульщина», «Беркут», «Говерла», «Мрія». Вони далеко відомі за межами республіки. Трудящі області щороку одержують понад 19 тис. путівок на курорти країни. Юнаки й дівчата загартовують своє здоров'я в численних колективах фізкультури і спорту. Для молоді обладнано 11 великих стадіонів, 157 спортивних залів, 7 плавальних басейнів, 394 футбольні поля, декілька тисяч спортивних майданчиків.

Перед трудящими Прикарпаття відкрито невичерпні можливості для розвитку освіти, науки, літератури й мистецтва. Одним з важливих завдань, яке постало перед партійними організаціями після визволення області від фашистів, була ліквідація неписьменності й малописьменності. На цю роботу були залучені всі вчителі, в містах і селах створювались гуртки по ліквідації неписьменності. Завдяки вжитим заходам тисячі дорослих прикарпатців навчилися читати й писати. За післявоєнні роки збудовано 250 нових шкільних приміщень, що дало можливість перейти до обо-

в'язкової середньої освіти. Значну кількість нових шкіл і дитячих дошкільних закладів побудували колгоспи. Тепер в області 822 школи. В них навчається близько 224 тис. учнів. Крім того, 17,1 тис. юнаків і дівчат охоплено вечірніми і заочними школами робітничої і сільської молоді.

В школах Прикарпаття працює 13,1 тис. вчителів. Вони озброюють учнів міцними знаннями, основами наук, формують їх комуністичний світогляд, готують до самостійного життя. 455 педагогів області удостоєно урядових нагород, 26 — звання заслуженого вчителя УРСР, 871 чоловіка відзначено значком «Відмінник народної освіти».

Триває дальший розвиток вищої і середньої спеціальної освіти. У справжню кузню лікарських кадрів перетворився медичний інститут. Тут виріс міцний колектив наукових працівників, який, крім викладацької, веде велику дослідницьку роботу. Досить успішно, зокрема, працює кафедра медичної хімії, яку очолює ректор інституту, заслужений діяч науки УРСР, доктор медичних наук, професор Г. О. Бабенко. В 1950 році вчительський інститут було реорганізовано на педагогічний. На базі філіалу Львівського політехнічного інституту в 1967 році в Івано-Франківську створено перший на Україні інститут нафти і газу. Спеціалістів середньої кваліфікації для народного господарства і культури готують 17 технікумів і спеціальних навчальних закладів. Тут одержують путівки в самостійне життя зоотехніки, агрономи, електротехніки, механіки, хіміки-технологи, фельдшери, працівники торгівлі, культурно-освітніх і мистецьких закладів, майстри художніх промислів. За післявоєнні роки вузи і технікуми області підготували близько 40 тисяч спеціалістів.

На Прикарпатті сформувався численний загін радянської інтелігенції, який налічує понад 52,6 тис. фахівців з вищою і середньою спеціальною освітою. Більшість з них одержали дипломи у вузах, технікумах і училищах області.

Зросла кількість науково-дослідних установ. На Прикарпатті створені проектно-конструкторський технологічний інститут, Карпатський філіал науково-дослідного інституту лісового господарства і агролісомеліорації, Український відділ промислових випробувань Всесоюзного інституту бурової техніки, філіал Українського державного інституту проектування міст («Діпроміст УРСР»), технологічна група Українського науково-дослідного інституту проектування нафтовидобутку, 11 галузевих науково-дослідних лабораторій, Обласна державна сільськогосподарська дослідна станція. У вузах і науково-дослідних установах трудиться 1028 науковців, серед них 38 професорів і докторів наук, 298 кандидатів наук.

У містах і селах області створено справжні вогнища соціалістичної культури: клуби, палаци і будинки культури, бібліотеки, музеї, театри, спеціальні мистецькі заклади. На Івано-Франківщині нині працює 823 клуби, палаци і будинки культури. Більшість з них розташована в новозбудованих приміщеннях. Організовано 4329 гуртків художньої самодіяльності, до яких залучено 60,5 тис. аматорів. Художня самодіяльність області характеризується не тільки масовістю, але й високою виконавською майстерністю. Добре відомий колектив села Радчі Івано-Франківського району, якому присвоєно почесне звання заслуженої самодіяльної народної хорової капели УРСР, а його керівнику Б. М. Волосянку — заслуженого працівника культури

Відзначення Дня захисту дітей. Івано-Франківськ. 1968 р.

Міжнародні змагання з мотогонок. Івано-Франківський район. 1967 р.

УРСР. Славляться своїм мистецтвом також народні хори Долинського, Косівського, Галицького районних будинків культури, народний хор вчителів і народний театр Коломиї. 24 кращі колективи області удостоєні звання народних. Високу оцінку дістали народні таланти Прикарпаття на республіканському фестивалі самодіяльного мистецтва, присвяченому 50-річчю Великого Жовтня. 8 колективів стали лауреатами республіканського фестивалю, 9 керівників художньої самодіяльності відзначені урядовими нагородами.

Ще більшого розмаху набула художня самодіяльність у період підготовки і відзначення 100-річчя з дня народження В. І. Леніна. Звання лауреатів республіканського фестивалю завоювали 43 колективи і 15 найталановитіших аматорів.

У репертуарі народних хорів чільне місце посіли самобутні місцеві коломийки. Їх щирими словами трудящі області прославляють орденоносне Прикарпаття.

Гей, радіє Гуцулія,
Покуття співає,
Що Радянське Прикарпаття
Вільно розквітає.

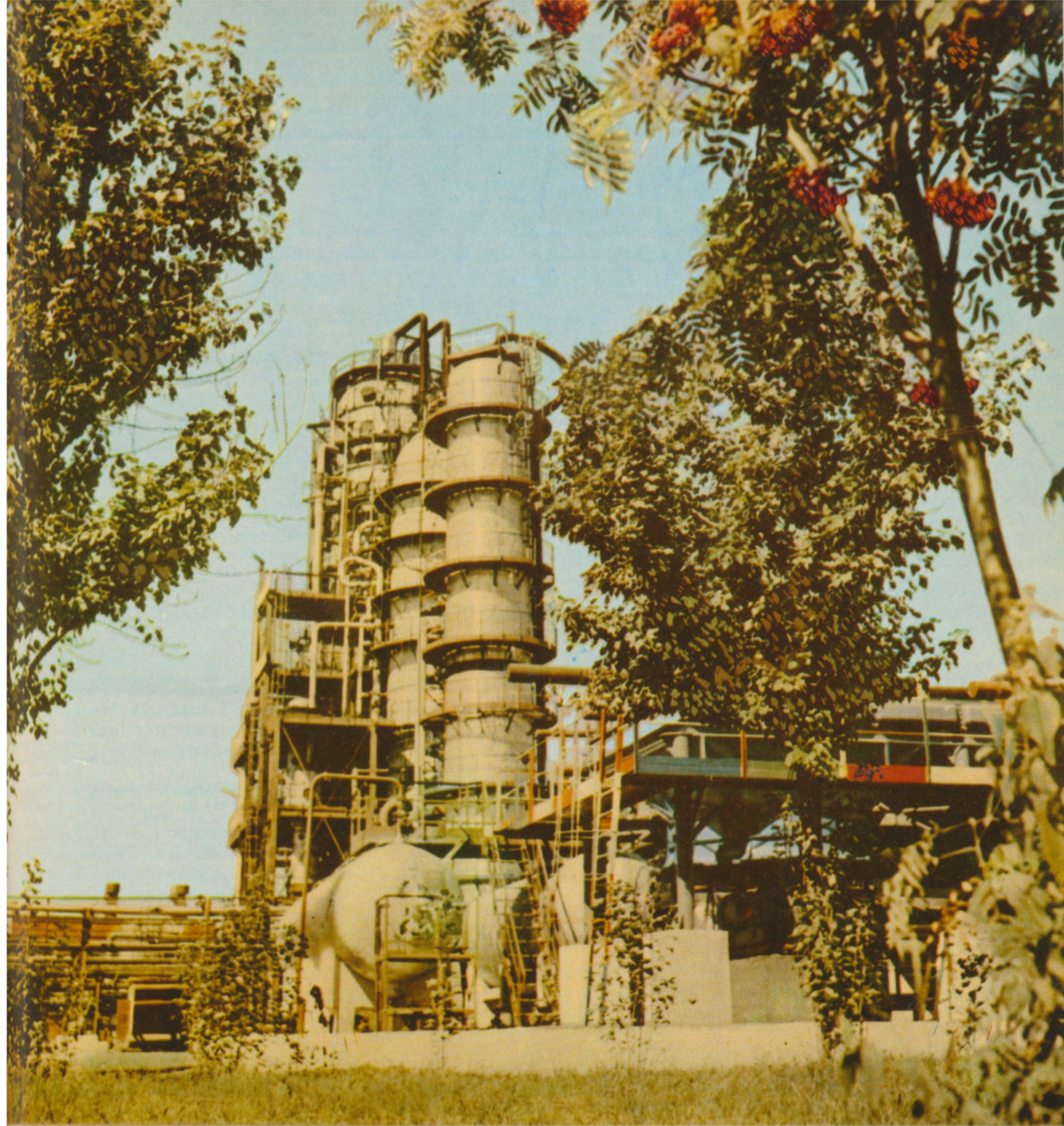
З творчим піднесенням працюють Івано-Франківський державний театр, Гуцульський ансамбль пісні і танцю, ляльковий театр ім. Павлика Морозова. Гуцульський ансамбль побував в усіх братніх союзних республіках, у багатьох областях УРСР, виступав у Румунії. Барвиста гуцульська коломийка і співанка, темпераментні танці, колоритний одяг виконавців завжди полонили глядачів, де виступав цей колектив.

Прикарпаття здавна славиться творчістю народних умільців. За радянських часів їх таланти набрали особливо багатої різновидності. Обласне відділення Спілки художників України налічує 52 члени. Роботи різьбярів, вишивальниць, килимарів, граверів, керамиків стали надбанням музеїв Москви, Ленінграда, Києва, Львова та багатьох інших міст нашої країни. Твори прикарпатських майстрів експонуються на виставках Радянського Союзу і за рубежем. Їх незрівнянною красою захоплювались і мільйони відвідувачів радянського павільйону на всесвітніх виставках в Монреалі у 1967 році та Осако в 1970 році.

Світове визнання завоювали твори Юрія й Семена Корпанюків, Миколи Кіщука, Ганни Герасимович, Івана Балагурака. Їм присвоєно звання заслуженого майстра народної творчості УРСР.

Плідно продовжують розвиватися на Прикарпатті і літературні традиції. Обласне літературне об'єднання згуртовує понад 50 літераторів. У їх творчому доробку чимало прозових і поетичних книг. Це об'єднання видало кілька номерів альманаху «Радянське Прикарпаття».

Духовною потребою кожного трудівника стали книги, газети, журнали, кіно, радіо, телебачення. Для обслуговування населення області відкрито 973 масові бібліотеки з книжковим фондом 9,9 млн. примірників, якими користується 993,9 тис. читачів. На кожну тисячу жителів передплачується 1101 примірник газет і журналів. Видається 2 обласні газети («Прикарпатська правда», «Комсомольський прапор») та 14 районних газет.

Надвірнянський нафтопереробний завод. 1969 р.

Бурштинська ДРЕС. 1970 р.

На Калуському заводі «Аеросил». 1966 р.

Вклейка надрукована на Харківській друкоофсетній фабриці

Загальнодоступними стали радіо і телебачення. Якщо в 1940 році в області було лише 300 радіоточок і 280 радіоприймачів, то тепер їх налічується відповідно 252,5 тис. і 77 тисяч. У 1965 році в Івано-Франківську побудовано телевізійний ретранслятор. У містах і селах є 100 кінотеатрів і 843 кіноустановки.

Прикарпатці люблять свій край, шанують його багату історію, пишаються грандіозними здобутками. Найцінніші реліквії народу від найдавніших часів до наших днів зібрані в Івано-Франківському краєзнавчому музеї та його філіалі в селі Крилосі Галицького району. Багато славних сторінок історії краю пов'язані з іменем Івана Франка, на честь якого названа область. Про його діяльність на Прикарпатті розповідає музей у гірському селі Криворівні. Літературно-меморіальні музеї Василя Стефаника в селі Русові Снятинського району, Леся Мартовича в селі Торговиці Городенківського району та Марка Черемшини у Снятині свідчать про любов і шану трудящих до видатних письменників-демократів, уродженців Прикарпаття. Справжньою скарбницею художніх цінностей став Державний музей народного мистецтва Гуцульщини в Коломиї.

Ю. С. Мельничук — український письменник, уродженець села Малої Кам'янки Коломийського району. 1960 р.

Свято шанують трудящі оновленого краю пам'ять тих, хто в лиховісні дні фашистської навали мужньо захищав Батьківщину. Про подвиги радянських воїнів-визволителів розповідають експонати музеїв бойової слави в Івано-Франківську та партизанської слави в Яремчі, сотні кімнат бойової слави в клубах і школах.

Популярними в області стали народні музеї, створені на громадських засадах. У 7 таких музеях та 169 музейних кімнатах експонуються цікаві документи й матеріали. Крім того, в школах, на підприємствах та в культурно-освітніх закладах відкрито понад 200 ленінських музеїв і кімнат.

На території області є понад 600 історичних та культурних пам'ятників. Серед них чимало оригінальних історико-архітектурних споруд в Івано-Франківську, Коломиї, Крилосі, Рогатині, Маняві. Більш як 400 пам'ятників споруджено воїнам і активістам, що загинули на фронтах Великої Вітчизняної війни та від рук українських буржуазних націоналістів.

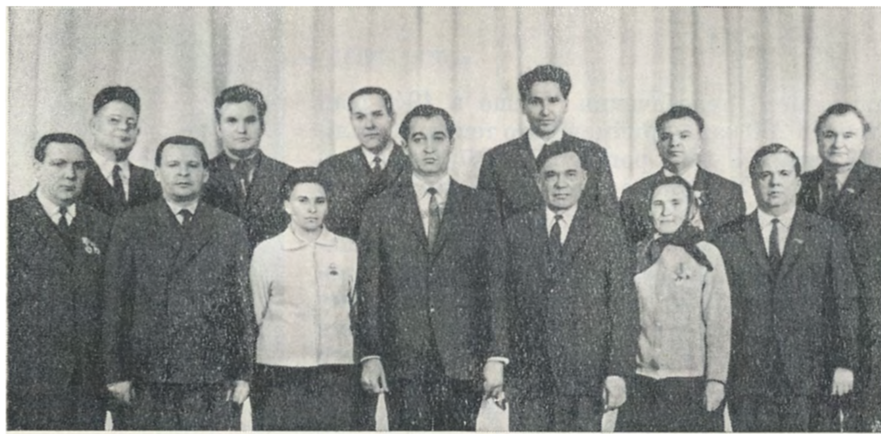
З Прикарпаття вийшли відомі в нашій країні діячі культури і науки, серед них — доктор фізико-математичних наук, лауреат Ленінської премії М. В. Бродин, члени-кореспонденти АН УРСР І. І. Данилюк та П. І. Демчук, доктор історичних наук В. В. Грабовецький, народний художник СРСР В. І. Касіян, народна артистка УРСР С. В. Федорцева, народний артист УРСР композитор А. Й. Кос-Анатольський, письменники П. С. Козланюк, Ю. С. Мельничук, Ірина Вільде. Р. М. Федорів, Д. В. Павличко та інші.

Чимало вихідців з області працюють у багатьох містах і селах нашої країни. В свою чергу спеціалісти союзних республік трудяться на будовах Прикарпаття. Розповідаючи про реконструкцію Надвірнянського нафтопереробного заводу, Герой Соціалістичної Праці Я. О. Осипенко писав: «Оволодіти найрізноманітнішими спеціальностями нафтопереробників допомагають нам кращі спеціалісти, що прибули з Баку і Грозного, Красноводська й Уфи, нафтового Поволжя. Спільними силами, дружною сім'єю зводимо велетень прикарпатської нафтохімії»[1].

Майстер гуцульської кераміки П. Й. Цвілик. 1959 р.

[1] На землі Прикарпатській, стор. 105—106.

Делегати від Івано-Франківської обласної партійної організації на XXIV з'їзд КПРС, 1971 р.

Виробничим досвідом обмінюються прикарпатці з колективами підприємств і колгоспів Татарії, Азербайджану, Львівської та Новгородської областей. Міцніють наукові зв'язки вчених Івано-Франківська з науковими закладами РРФСР та інших республік.

Театральні й хорові колективи Івано-Франківської області все частіше виїжджають на гастролі до багатьох міст СРСР. Одночасно на Прикарпатті з виставами й концертами виступають митці союзних республік, що сприяє взаємозбагаченню культур.

Дружать трудящі Івано-Франківської області з жителями Марамуреського повіту Соціалістичної Республіки Румунії. Прикарпаття відвідують делегації робітників, селян, партійних і комсомольських працівників, діячів культури інших соціалістичних країн. Представники Івано-Франківська виїжджають до Румунії, Болгарії, Польщі, знайомляться з роботою підприємств, будов, культурно-освітніх закладів[1].

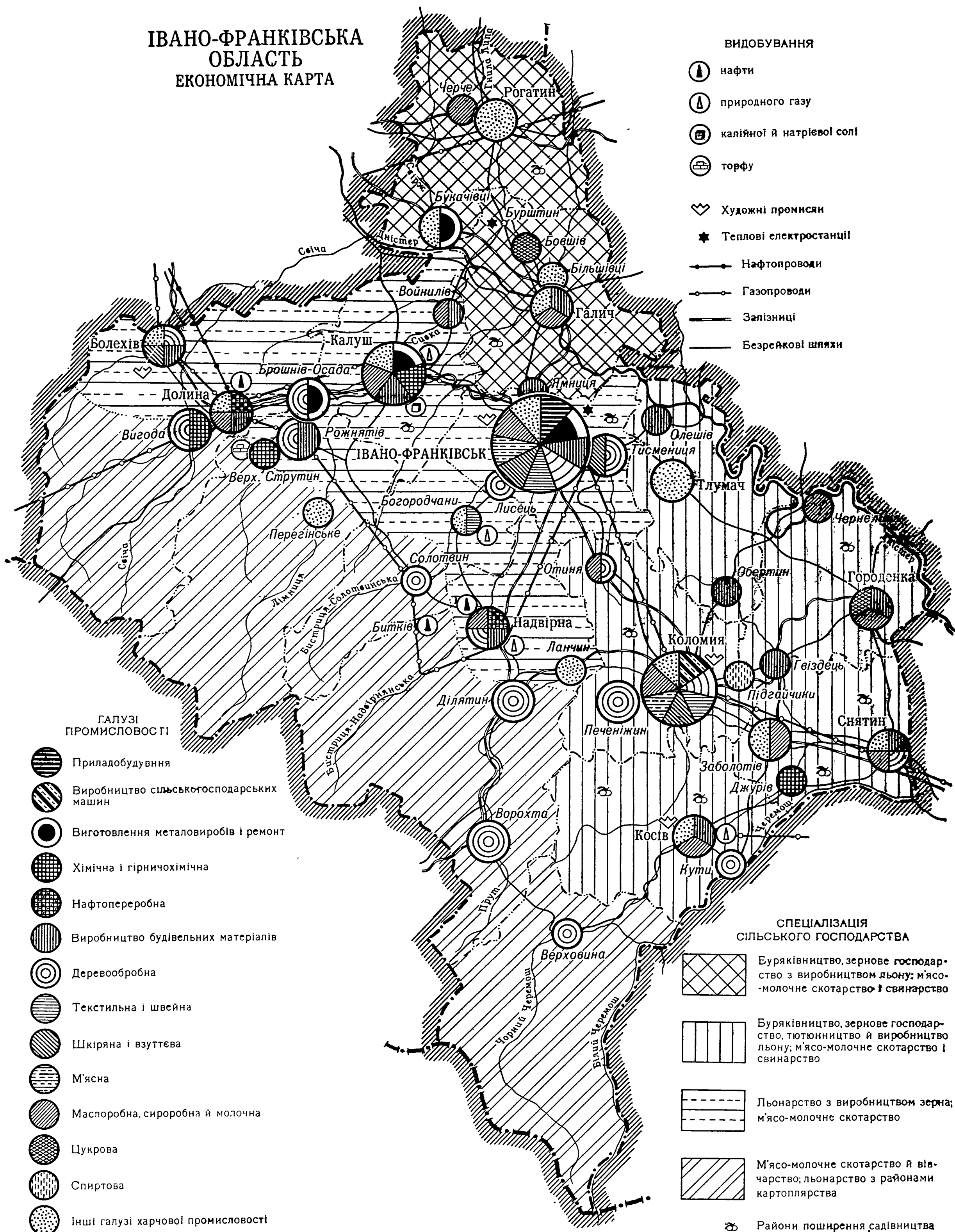
Завдяки ленінській національній політиці КПРС ліквідовано економічну і культурну відсталість області, оновилась і розквітла прикарпатська земля. Ці успіхи досягнуті під керівництвом обласної партійної організації, ряди якої поповнюються за рахунок кращої частини робітників, колгоспників та інтелігенції. Нині вона нараховує 37 452 комуністи, об'єднаних у 1363 первинні організації. Переважна більшість комуністів зайнята в сфері матеріального виробництва. В різні часи обласну партійну організацію очолювали перші секретарі М. В. Груленко, М. В. Слонь, П. К. Щербак, Я. І. Лисенко, І. А. Кащеєв, Я. П. Погребняк. Зараз її очолює кандидат у члени ЦК КПРС В. Ф. Добрик.

Обласна партійна організація постійно дбає про навчання кадрів, їх ідейно-теоретичне загартування. Близько 49 тис. активістів навчаються в різних ланках політичної освіти — початкових політшколах, школах основ марксизму-ленінізму, університетах марксизму-ленінізму, міських і районних школах і семінарах партійно-господарського активу. Обласне товариство «Знання», яке об'єднує майже 15 тис. лекторів — партійних і радянських працівників, вчених, спеціалістів народного господарства, освіти, культури, щороку організовує для трудящих до 125 тис. лекцій з різноманітної тематики — історії КПРС, історії СРСР, філософії, міжнародного становища, педагогіки, атеїзму, медицини, техніки, економіки промисловості і сільського господарства, науки, культури, мистецтва.

Державне керівництво комуністичним будівництвом здійснюють Ради депутатів трудящих. До складу обласної, районних і сільських Рад обрано 14 587 депутатів, серед них 4009 робітників і 6306 колгоспників. Обранцями народу стали 6285 жінок. 18 найкращих представників трудящих області обрано депутатами Верховних Рад СРСР та УРСР. Це — голова колгоспу Ю. Т. Личук, оператор нафтовидобутку

---

[1] Щедрі дари. Ужгород, 1967, стор. 76.

ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА
ОБЛАСТЬ
ЕКОНОМІЧНА КАРТА
ВИДОБУВАННЯ
нафти
природного газу
калійної й натрієвої солі
торфу
Художні промисли
Теплові електростанції
Нафтопроводи
Газопроводи
Залізниці
Безрейкові шляхи
ГАЛУЗІ ПРОМИСЛОВОСТІ
Приладобудування
Виробництво сільськогосподарських машин
Виготовлення металовиробів і ремонт
Хімічна і гірничохімічна
Нафтопереробна
Виробництво будівельних матеріалів
Деревообробна
Текстильна і швейна
Шкіряна і взуттєва
М'ясна
Маслоробна, сироробна й молочна
Цукрова
Спиртова
Інші галузі харчової промисловості
СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА
Буряківництво, зернове господарство з виробництвом льону; м'ясо-молочне скотарство і свинарство
Буряківництво, зернове господарство, тютюнництво й виробництво льону; м'ясо-молочне скотарство і свинарство
Льонарство з виробництвом зерна; м'ясо-молочне скотарство
М'ясо-молочне скотарство й вівчарство; льонарство з районами картоплярства
Райони поширення садівництва
Черче
Рогатин
Гнила Липа
Букачівці
Бурштин
Дністер
Свіча
Бовшів
Більшівці
Войнилів
Галич
Калуш
Сивка
Болехів
Брошнів-Осада
Долина
Ямниця
Вигода
Рожнятів
ІВАНО-ФРАНКІВСЬК
Олешів
Тисмениця
Верх. Струтин
Тлумач
Богородчани
Лисець
Перегінське
Чернелиця
Солотвин
Отиня
Обертин
Городенка
Лімниця
Бистриця-Солотвинська
Битків
Надвірна
Ланчин
Коломия
Гвіздець
Бистриця-Надвірнянська
Ділятин
Печеніжин
Підгайчики
Снятин
Заболотів
Джурів
Ворохта
Черемош
Косів
Кути
Прут
Верховина
Чорний Черемош
Білий Черемош

В. С. Перев'язко, швачка П. І. Левицька, трактористка С. О. Ільків, доярка О. Ю. Бедрус, килимниця М. С. Балагурак, майстер-деревообробник І. Д. Касіянчук, старший оператор сульфатної фабрики М. Н. Матусевич, ланкові М. М. Воробець і М. М. Ленчовська, лікар Л. І. Стигнєєва та ін. Крім депутатів, до роботи 2600 постійних комісій місцевих Рад залучено 18 тис. активістів. Створено 15 219 самодіяльних організацій (сільські, вуличні, квартальні, шкільні, батьківські комітети, товариські суди, добровільні народні дружини тощо), у яких беруть участь близько 150 тис. трудящих.

Значну роль у житті відіграють профспілки. Вони об'єднують 321 тис. чоловік. На підприємствах створено 509 постійно діючих виробничих нарад. Працюють також 33 громадські конструкторські бюро, 350 бюро економічного аналізу, 216 громадських рад наукової організації праці, 499 творчих бригад і 454 організації науково-технічних товариств. Профспілки організовують соціалістичне змагання на підприємствах, рух за комуністичне ставлення до праці, проводять культурно-освітню роботу.

Активну участь у побудові нового життя беруть комсомольці. В їх рядах перебуває понад 116 750 юнаків і дівчат. Вони з піднесенням трудяться на будовах Прикарпаття, на полях і фермах колгоспів і радгоспів. Понад 29 тис. комсомольців працюють у промисловості і на будівництві, 13 220 — у сільському господарстві. Комсомольські організації повсякденно ведуть виховну роботу серед молоді у вузах, технікумах, школах.

Творча трудова діяльність робітників, колгоспників, інтелігенції області високо оцінена Комуністичною партією і Радянським урядом. 53 580 чоловік нагороджено орденами і медалями Союзу РСР, 19 — удостоєні звання Героя Соціалістичної Праці.

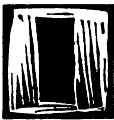
Відповідаючи на батьківське піклування партії й уряду, трудящі області докладають всіх зусиль, щоб прискорити розвиток народного господарства. Найближчим часом стануть до ладу нові цехи Калуського хіміко-металургійного комбінату, Пасічнянського газобензинового заводу, Вигодського заводу деревно-волокнистих плит, збільшаться потужності Коломийського заводу сільгоспмашин, Надвірнянського нафтопереробного та Івано-Франківського приладобудівного заводів, розширяться коломийські трикотажна, гардинна і взуттєва фабрики, Тисменицька хутрова фабрика та інші підприємства. Зросте видобуток газу, нафти, мінеральних добрив, виробництво електроенергії, шкіртоварів, меблів. Збільшиться виробництво зерна, цукрових буряків, льону-довгунця, овочів, молока, м'яса та інших сільськогосподарських продуктів.

Вільно й радісно живуть і трудяться у великій сім'ї радянських народів трудящі Івано-Франківської області. Своїм щастям, своїми успіхами вони завдячують Комуністичній партії, Радянській владі.

В. Й. ГАРАЦЬ, О. О. ЧЕРНОВ,
М. П. ХВОСТІН, А. Л. ЯСІНСЬКИЙ

ІВА́НО-ФРАНКІ́ВСЬК

вано-Франківськ (до 9 листопада 1962 року — Станіслав) — місто обласного підпорядкування, адміністративний, економічний і культурний центр Івано-Франківської області. Розташований у межиріччі Бистриці-Надвірнянської і Бистриці-Солотвинської. Територія сучасного міста — 2700 га. Населення — 105 тис. чоловік.

У чотирьох напрямках від міста розходяться залізничні магістралі. Через станцію Івано-Франківськ курсує міжнародний поїзд Варшава—Бухарест. Сітка шосейних доріг зв'язує Івано-Франківськ із Львовом, Чернівцями, Тернополем, Ужгородом, а також з усіма районними центрами області. З Івано-Франківського аеропорту відправляються пасажирські літаки в різні міста Радянського Союзу.

В Івано-Франківську знайдено скарб крем'яних виробів доби неоліту та кам'яні шліфовані сокири доби бронзи. В XV ст. тут існували українські села Пасічна й Княгинин, а трохи пізніше виникло село Заболоття. Згодом ними заволоділи польські магнати Потоцькі. Щоб закріпитися в цій місцевості, вони збудували в середині XVII ст. фортецю. Основні споруди її зводились на місці Заболоття[1]. Це село поступово переросло в місто, яке Андрій Потоцький перейменував на Станіслав (на честь свого сина, за іншими відомостями — батька). Місто зростало, і пізніше з ним злилися села Княгинин, Пасічна й Угорники, ставши його околицями.

В історичних джерелах Станіслав уперше згадується 1662 року. 21 березня цього року було дозволено влаштовувати тут ярмарки й торги[2], а 7 травня поселення дістало право міста. В документі зазначається, що місто засноване «там, де було Заболотте»[3]. 14 серпня 1663 року польський король Ян Казимир надав Станіславу само-

---

[1] Dodatek tygodniowy przy «Gazecie Lwowskiej», t. IV. 1855, стор.12.
[2] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 5, оп. 1, спр. 153, арк. 1230—1231.
[3] S. B a r ą c z. Pamiątki miasta Stanisławowa. 1858, стор. 12.

врядування за магдебурзьким правом. Враховуючи заслуги можновладців Потоцьких перед короною, король визнав їх родинний герб із зображенням відкритої кріпосної брами з трьома вежами за герб нового міста[1].

Станіслав став не тільки опорним пунктом польських магнатів у боротьбі проти збройних виступів українських селян, а й важливим форпостом оборони шляхетських володінь на Покутті від нападів турецьких і татарських орд. Після спустошливих походів турків на Поділля і в Галичину 1672—1676 рр., коли були зруйновані фортеці в Кам'янці, Чорткові й Бучачі, оборонна роль Станіслава набагато зросла. В 1676 році турки й татари стали під стінами Станіслава, спалили і знищили його східну й південну околиці, але взяти фортецю штурмом не змогли і, відступаючи, спустошили Галич[2].

Центр міста ще раніше був обнесений земляним валом і частоколом. Згодом їх замінили кам'яними стінами і глибоким ровом, що наповнювався водою. До міста можна було в'їхати лише через двоє воріт з підвісними мостами: галицькі, або львівські, з північно-східного боку, і тисменицькі, або кам'янецькі, з півдня[3].

Через Станіслав проходив центральний торговий шлях зі Львова до гирла Дунаю. Місто відігравало значну роль на українських землях у торгівлі із закордоном. Станіславські купці мали торговельні зв'язки з Молдавією, Бессарабією, Угорщиною, Сілезією, Польщею. Вони торгували хлібом, рогатою худобою, кіньми, рибою та іншими товарами.

Щоб сприяти розвиткові торгівлі й ремесла в Станіславі, Потоцькі надавали привілеї торгово-ремісничому місцевому люду, а також усім переселенцям з інших міст, звільняючи останніх від будь-яких податків на 20 років. Внаслідок цього сюди у 60—70 роках XVII ст. з ряду міст України, Молдавії та Волощини приїхало багато купців і ремісників вірменської та єврейської національностей.

Вірменам виділили частину території на схід від центру (район сучасної вулиці Мельничука) і фільварки на околицях для заснування броварень і солодовень. Багаті вірменські сім'ї Аміровичів, Богдановичів, Теодоровичів та інші, що прибули сюди з Кам'янця-Подільського, придбали в Станіславі будинки, фільварки і поступово влились у патриціат — найбільш заможний прошарок міського населення. 1677 року Андрій Потоцький видав станіславським вірменам спеціальний привілей, за яким вони виділялись з польської юрисдикції і складали окрему самоврядну громаду[4].

В другій половині XVII — першій половині XVIII ст. Станіслав став значним ремісничим осередком. Тут створювались цехи: шевський, кушнірський, кравецький, ткацький, гончарський, м'ясників, пекарів. Далеко за межами міста були відомі вироби станіславських чинбарів і хутровиків.

Зростання торгово-економічного значення міста супроводжувалось спорудженням розкішних укріплених кам'яних будівель. У 1672 році збудовано кам'яний палац А. Потоцького, який у реконструйованому вигляді зберігся до наших днів. Тоді ж закладено кам'яний католицький костьол, будівництво якого тривало до 1703 року. Цей чудовий пам'ятник архітектури, що зберігся й донині, споруджений в стилі барокко[5].

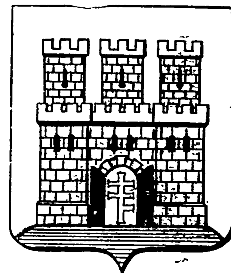
1695 року в центрі міста за проектом архітектора Карла Беное завершено побудову кам'яної ратуші. Вона має форму хреста з округлими вежею й куполом. Тут містився польсько-український магістрат. У підвалах були тюремні приміщення, де тримали в'язнів, яких страчували біля ратуші. Серед багатьох замордованих

---

[1] Encyklopedia Powszechna, t. 23. Warszawa, 1866, стор. 966.
[2] Dodatek tygodniowy przy «Gazecie Lwowskiej», t. IV, стор. 14.
[3] Науковый сборник галицко-русской матицы, вып. I—IV. Львов, 1869, стор. 17.
[4] Cz. Chowaniec. Ormianie w Stanisławowie w XVII i XVIII wieku. Stanisławów, 1928, стор. 9—12.
[5] Известия АН Армянской ССР. Общественные науки. Ереван, 1958, № 6, стор. 4.

були й побратими Олекси Довбуша — Василь Баюрак, Андрій Пилип'юк, Андрій Лаврів та інші[1].

Поруч ратуші стояли крамниці багатих купців, ремісничі й торгові лавки та будки. Тут відбувалися також ярмарки. Вулиці міста були вузькі, рідко де забруковані, не освітлювалися.

Герб міста Станіслава. XVIII ст.

Разом з шляхтою, купцями й ремісниками до Станіслава потягнулись численні представники католицької церкви. В 1690 році з Варшави сюди прибули монахи ордену тринітаріів[2], а в 1716 році — єзуїти, які розгорнули активну діяльність по окатоличенню українського населення. Уже в 1729 році вони закінчили будівництво єзуїтського костьолу. Під їх зверхність перейшла заснована А. Потоцьким в 1669 році академія (духовна школа), де, крім теології, викладали філософію, риторику й діалектику[3]. Цю школу в 1728 році перетворено в єзуїтський колегіум — середній навчальний заклад з 5 класів. Навчання в ньому здійснювалось польською і латинською мовами. Учні вивчали також французьку і німецьку мови. Підтримуючи окатоличення і полонізацію українців, власники міста робили деякі поступки й православному населенню. В 1668 році А. Потоцький дозволив православній громаді побудувати церкву й заснувати при ній братство, школу та будинок для старих. Водночас він вимагав від громади виконання адміністративних функцій: «Старший братчик повинен не тільки пильнувати між ними доброго порядку, але й, зв'язавшись з урядом, свавільних карати»[4].

Окатоличення й ополячення зазнавало й вірменське населення. В 1666 році station станіславських вірмен прихилили до унії. Цьому сприяла діяльність їх духовних пасторів Юзефа Східного і Григорія Бальзамовича, що виступали запеклими прихильниками церковної унії. Для запровадження нової релігії серед вірменських поселенців Потоцький побудував у місті дерев'яний костьол і на утримання його виділив у приміському селі Княгинині фільварок.

З вірменських будівель до наших днів зберігся кам'яний костьол, споруджений у 1763 році в стилі барокко з двома дзвіницями та великими куполами. Всередині костьолу увагу привертали галерея з 14 великих колон з фігурами апостолів та чудові фрески на стінах. Автором цих фресок був майстер живопису першої половини XVIII ст. Ян Сілецький[5].

Заможні євреї в 1662 році одержали окремий привілей. Вони мали право споруджувати будинки в місті, займатись торгівлею та іншими заняттями. Єврейська міська громада управлялася кагалом.

За магдебурзьким правом місто мало своє самоврядування. Це право здебільшого захищало інтереси заможних верств населення і, насамперед, багатих купців, які захопили найважливіші адміністративні посади. В XVII—XVIII ст. ст. у Станіславі було два магістрати (польсько-український і вірменський), на чолі яких стояли виборні війти. Щороку до кожного з магістратів міщани обирали з числа «найповажніших» мешканців по 14 радників. Але швидко адміністративне управління набрало олігархічного характеру. Вже першому війту польсько-українського магістрату Бенедикту Андрушевському магнат Потоцький забезпечив цю посаду на все життя. По кільканадцять років були війтами вірменського магістрату такі багатії, як Каспер Туманович, Кристоф Якубович, Микола Вартанович та ін. Станіславський патриціат, до складу якого входили найбагатші купці, верхівка цехів, власники будинків, по

---

[1] В. Грабовецький. Народний герой Олекса Довбуш. Львів, 1957, стор. 37, 68—69, 103—105.

[2] A. Szarłowski. Stanisławów i powiat Stanisławowski. Stanisławów, 1887, стор. 46.

[3] Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów Słowiańskich, t. XI, стор. 194. 195.

[4] Газ. «Kurjer Stanisławowski», 29 липня 1929 р.

[5] Журн. «Młody krajoznawca», 1937, N 2—3, стор. 31.

суті, безконтрольно хазяйнував у місті. Магістрати, як правило, не рахувалися з волею більшості міщан і вважали представників міського поспільства своїми підданими і слугами.

З містом були зв'язані і селяни приміських сіл Станіславського ключа Потоцьких. У кінці XVIII ст. до цього ключа входили Драгомирчани, Загвіздя, Іваниківка, Княгинин, Крихівці, Лисець, Майдан, Опришівці, Пасічна, Пациків, Посіч, Радча, Рибне, Старий Лисець, Стебник, Чукалівка та Угринів. Залежні селяни приміських сіл відбували феодальні повинності у формі відробіткової, грошової та натуральної ренти.

У Станіславі жили численні представники шляхти, незалежні від міської юрисдикції. У 1732 році тут мешкало 62 власники феодальних фільварків, розташованих у різних, віддалених від міста, селах краю[1]. Від міської юрисдикції було незалежним і духовенство та монастирі Станіслава.

Польські можновладці дбали про свої прибутки, що надходили до їх казни від різних податків з населення. Станіславські міщани сплачували поголовний податок, грошові чинші за будинки, 3 злотих — за продаж півбочки напою з меду, 4 злотих — від бочки пива[2]. Щодо мешканців околиць, де проживали здебільшого українці, то вони взагалі позбавлялися права шинкарювати й варити мед та пиво. Вони платили 4 злотих чиншу за будинки. На їх плечах лежав тягар поземельного податку (8 злотих з лану), трудової повинності по ремонту міських млинів тощо. До казни Потоцьких і міського самоврядування надходило ще т. зв. торгове, яке збирали з іногородніх купців та селян, що доставляли на продаж свої товари. Різні побори з міського люду брала й церква.

Трудове населення дуже терпіло від магнатських міжусобиць, які великою мірою спричинялися до несталості розвитку економіки. В 1712 році до Станіслава вторглися війська гетьмана Сенявського. Вони пограбували й спалили місто та його околиці[3]. Боротьба з барськими конфедератами також підривала продуктивні сили. Російсько-турецька війна 1768—1774 років, що точилася на території Дунайських князівств, на тривалий час обірвала торгові зв'язки Станіслава з гирлом Дунаю. В 1769 році на запрошення австрійського уряду більшість вірменських купців залишила Станіслав і переселилась за Карпати (в місті залишилися тільки 16 вірменських родин). Самоврядування вірмен у Станіславі перестало існувати.

Негативно відбивались на житті міста епідемії інфекційних хвороб. У 1770 році, зокрема, від чуми тут загинуло 1332 чоловіка. Це змусило більшу частину населення втікати до навколишніх сіл[4].

Після першого поділу Польщі Станіслав опинився під владою Австрії. Він став центром одного з 18 округів Галичини. Були створені окружні адміністративні органи. Міський магістрат тепер підлягав уже владі окружного управління, на чолі якого стояв староста.

В 1786 році австрійський уряд підтвердив привілеї торгово-ремісничого населення Станіслава. За Потоцькими залишалось тільки право на одержання прибутків з міста. Внаслідок банкрутства останнього власника міста Прота Потоцького в в 1801 році Станіслав і навколишні села перейшли у власність державної казни[5].

В 1793 році у місті налічувалося 908 родин, які складали 5,5 тис. чоловік[6]. З них 312 родин належали до комірників, яким засоби до існування давала лише праця по наймах.

У середині XIX ст. у Станіславі було 48 крамниць, 4 шкіряні й галантерейні магазини, 3 торговельні склади[7]. Тут щорічно відбувалося 5 ярмарків, на які до-

---

[1] A. Szarłowski. Stanisławów i powiat Stanisławowski, стор. 113.
[2] Dodatek tygodniowy przy «Gazecie Lwowskiej», t. IV, стор. 12.
[3] Там же, стор. 14.
[4] Там же, стор. 14.
[5] Там же, стор. 15.
[6] A. Szarłowski. Stanisławów i powiat Stanisławowski, 162—164
[7] Encyklopedia Powszechna. Warszawa, 1866, t. 23, стор. 968.

ставлялися різні промислові товари та худоба. Station Станіславські купці за низькими цінами скуповували в навколишнього населення худобу та інші сільськогосподарські продукти і вивозили їх до Австрії або за кордон. Це давало їм величезні прибутки.

Важливе значення для розвитку економіки міста мали шосейні шляхи. У 1790—1815 рр. прокладено дорогу Стрий—Станіслав—Коломия—Кути, а згодом — Новий Сонч—Самбір—Дрогобич—Стрий—Станіслав—Коломия—Чернівці[1]. Розвивалася й місцева промисловість. Діяли 2 кондитерські підприємства, фабрика лікерів, 4 броварні, гуральня, 12 водяних млинів, 5 цегелень. Споруджувалися невеликі підприємства, де виробляли ножі, свічки, мило. Була відкрита друкарня. На цих підприємствах працювали здебільшого збіднілі ремісники. 1847 року в місті налічувалося 10 ремісничих цехів, що об'єднували 376 майстрів і 264 челядники[2].

В той час, коли зростали й багатіли власники підприємств, становище робітників і підмайстрів дедалі погіршувалося. Робочий день їх тривав 12—14 годин, а заробіток не міг навіть задовольнити елементарних потреб сім'ї. Наплив із розорених сіл напівдармової робочої сили давав змогу власникам утримувати на низькому рівні заробітну плату і за рахунок експлуатації трудящих наживатися й збільшувати своє промислове виробництво.

Поступово впорядковувався Станіслав. Уже в першій чверті XIX ст. були ліквідовані кріпосні споруди, які втратили оборонне значення. Крім добре обладнаного ринку, в місті забрукували 4 площі і 24 вулиці. В розкішних кам'яницях, зведених переважно в центрі, проживали купецька верхівка, урядники, духовенство, а біднота тулилася на околицях у дерев'яних халупах.

Трудящі Станіслава не мирилися з тяжким становищем і піднімалися на революційно-визвольну боротьбу. Особливо вони активно діяли під час буржуазно-демократичної революції 1848 року. Зразу ж за повстанням віденського пролетаріату відбулися виступи на вулицях Станіслава. 27 квітня пройшла масова антиурядова демонстрація, сталися збройні сутички між трудящими і військом. Під час цих подій був убитий гімназист Стефан Гошовський. Його похорон 30 квітня перетворився на маніфестацію населення міста й навколишніх сіл. Над могилою Гошовського виголошувалися промови. Учасник повстання 1830—1831 рр. Й. К. Цибульський закликав до дружби між українцями й поляками[3].

Представники української інтелігенції міста й повіту 30 травня 1848 року організували свою окружну раду. Її очолив учитель Євстахій Прокопчиць. У протесті на ім'я австрійського рейхстагу рада вимагала, щоб у всіх школах Галичини викладання провадилося українською мовою, були реорганізовані гімназії, де б навчання стало доступним для всього народу[4].

Тоді ж у Станіславі виникла й польська окружна рада, а для захисту її створили національну гвардію. Щоб підтримати революційні виступи в Станіславі, сюди зі Львова прибуло кілька керівників демократичного крила польського національно-визвольного руху в Галичині. Вони тут стали видавати «Станіславський часопис» — першу газету в місті. Редакторами її були Ян Валігорський та Євстахій Рильський. Газета пропагувала демократичні ідеї, що знаходили активну підтримку польського й українського населення. Однак після поразки повстання у Львові її заборонили друкувати. На початку 1849 року припинили свою діяльність і окружні ради в Станіславі.

Після скасування кріпацтва прискорився розвиток міста. З 1866 року Станіслав стає важливим залізничним вузлом. Це сприяло створенню нових промислових підприємств. Для ремонту вагонів та паровозів у Станіславі відкрилися майстерні. Крім них, тут працювали паровий млин, 3 парові лісопилки, 4 гарбарні, газовий

[1] A. Szarłowski. Stanisławów i powiat Stanisławowski, стор. 313.
[2] Dodatek tygodniowy przy «Gazecie Lwowskiej», t. IV, стор. 19.
[3] Записки наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка, т. 90. Львів, 1909, стор. 156—167.
[4] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 180, оп. 2, спр. 20, арк. 261—265.

завод, 2 друкарні, фабрика штучних добрив, картонна фабрика. Всього у місті 1886 року налічувалося близько 30 дрібних підприємств[1].

З дальшим розвитком промисловості більшого значення набирали кредитно-банківські установи. У Станіславі відкривали свої філіали віденські і львівські банки. Збільшились операції в міській ощадній касі, яка утворилася ще в 1860 році. Працювали агентури різних страхових компаній. Українська буржуазія мала у Станіславі агенство страхового товариства «Дністер». У 90-х роках XIX ст. у місті налічувалось 14 кредитно-банківських установ, що фінансували переважно шляхту, купців, промисловців, а також магістрат.

З 1867 року Станіслав став повітовим центром.

У другій половині XIX — на початку XX ст. розширилась забудова міста. В центрі споруджувалися нові, переважно триповерхові житлові, державні й громадські будинки. В 1880 році кількість будинків зросла до 1350, в т. ч.— 450 кам'яних споруд. Місто мало вже 45 вулиць, 10 площ. Центральні магістралі й площі мостили бруківкою. З 1876 року населення дістало газове світло. Однак околиці Станіслава, де проживала переважно біднота, були занедбані й невпорядковані. В 1900 році у місті числилось 1966 будинків[2].

Розвиток промислового виробництва та забудова міста не поліпшили матеріально-побутових умов життя трудящих. Їх невідступно переслідували злидні. За шматок хліба доводилося гнути спину на підприємствах власників. Робочий день взагалі не регламентувався. Лише в 1885 році було прийнято закон про запровадження 11-годинного робочого дня. Але на дрібні підприємства і ремісничі майстерні (а вони значною мірою визначали економіку Станіслава) цей закон не поширювався. Тому робітники міста продовжували працювати, як правило, по 13—14 годин, а на деяких підприємствах і 16 годин на добу, одержуючи за однакову працю у два рази меншу заробітну плату, ніж у австрійських областях[3]. Навіть у пересічному обчисленні середній доход одного жителя Станіслава в 1886 році не перевищував 37 золотих ринських. Ця сума свідчила про великі нестатки трудящих.

Вкрай несприятливими були житлові умови робітників та ремісників. Чинш за найм однієї кімнати в 1883 році дорівнював 150 золотих ринських[4], що перевищувало річні доходи низькооплачуваних категорій населення. Тому значна частина трудящих змушена була жити в підвалах та інших приміщеннях, які не відповідали найелементарнішим санітарно-гігієнічним вимогам. Сотні робітників та їх сім'ї, не маючи житла в центрі міста, шукали собі притулок на його околицях, у занедбаних будинках, складах тощо.

На плечах робітників та інших верств трудового населення міста лежав ще тяжкий податковий тягар. Вони зобов'язані були сплачувати податки не тільки державі, а й магістрату. До міської казни надходило також 50 проц. грошей від т. зв. споживчого податку — продажу горілки та пива і 30 проц.— від м'яса[5]. Обтяження жителів міста прямими й посередніми податками на користь магістрату збільшилося з 61 940 крон у 1886 році до 443 410 крон у 1911 році.

Міська біднота по суті не мала можливості користуватися медичною допомогою. Та й лікувальних закладів було мало. Крім військового госпіталю, в Станіславі існували тільки 2 лікувально-медичні заклади. В 1842 році відкрили загальний окружний госпіталь, а з 1845 року почала працювати єврейська лікарня на 50 ліжок. Один лікар припадав більш як на 1100 жителів міста, не враховуючи сільського населення округу, де медичних працівників взагалі не було. В 1857 році окружна лікарня обслужила тільки 1112 хворих, які заплатили за стаціонарну допомогу пересічно

---

[1] A. Szarłowski. Stanisławów i powiat Stanisławowski, стор. 306.
[2] Gemeindelexikon von Galizien. 1907, стор. 638.
[3] В. Макаєв. Робітничий клас Галичини в останній третині XIX ст. Львів, 1968, стор. 50—53.
[4] Івано-Франківський облдержархів, ф. 1, оп. 1, спр. 16, арк. 28.
[5] Там же, ф. 7, оп. 1, спр. 16, арк. 21; спр. 23, арк. 4.

по 13 золотих ринських[1]. Відсутність безплатного кваліфікованого лікування, нужда, важкі умови праці — все це призводило до поширення серед трудящих різних хвороб, до великої смертності, особливо серед дітей. 1910 року в Станіславі народилася 841 дитина, а померло того ж року 333 дітей віком до 5 років[2].

Розвиток капіталізму якоюсь мірою сприяв зростанню освіти. Найдавнішим середнім навчальним закладом у Станіславі була державна польська гімназія, відкрита 1784 року на базі колишнього єзуїтського колегіуму. З 1874 року трикласну реальну школу було перетворено в семикласну з польською мовою навчання. У 1885 році розпочала роботу восьмикласна польська жіноча школа, розрахована виключно для панівних класів.

Для підготовки вчителів початкових шкіл у місті 1871 року заснували державну, а в 1909 році приватну жіночу учительські семінарії з польською та українською мовою викладання. За програмою семінарії з 1893 року працював польський приватний т. зв. вищий науковий інститут. За 12 років він випустив 237 педагогів. Річна плата за навчання тут становила 119 золотих ринських[3]. Зрозуміло, що здобути середню, а тим більше вищу освіту, могли лише діти заможних верств населення.

Дальший розвиток промислового й кустарного виробництва потребував кваліфікованих кадрів. У 1883 році відкрили двокласну ремісничу школу, де навчалося близько 150 учнів. Вона готувала ковалів, слюсарів, бляхарів, годинникарів, кравців, токарів та інших спеціалістів[4]. Наступного року розпочалося навчання в школі для підготовки майстрів обробки дерева.

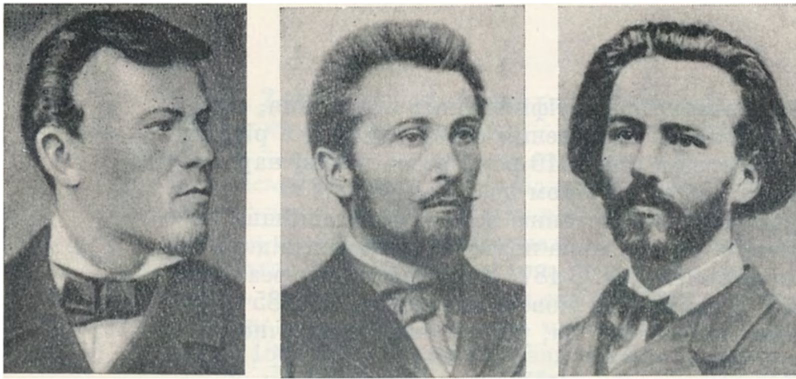
Тяжке матеріальне становище трудящих обмежувало їх можливості вчити своїх дітей навіть елементарної грамоти. Внаслідок цього 57 проц. усього населення міста в 1880 році було неписьменним[5].

Здійснюючи денаціоналізацію українського населення, польська шляхта й австрійські власті всіляко гальмували розвиток української мови й культури. Тільки в 1906 році українське населення дістало від австро-угорського уряду дозвіл на відкриття державної гімназії з українською мовою викладання[6]. Проти реакційної системи народної освіти виступали представники демократичної інтелігенції. В 1912 році вони розповсюдили серед учнів другої державної гімназії анкету з вимогою реорганізувати існуючу шкільну мережу[7].

В Станіславі вчилися й працювали відомі діячі прогресивної інтелігенції. З 1824 по 1830 рік тут у гімназії навчався поет І. М. Вагилевич. У гімназії викладав історик Ю. А. Целевич (1843—1892). Уперше в українській історіографії він досліджував рух опришків, викривав у своїх працях реакційну роль церковної унії. У Львові були опубліковані його твори «Історія скиту Манявського» та «Опришки». У цій же гімназії працював український лексикограф, фольклорист і громадський діяч Євген Желехівський (1844—1885), який уклав двотомний «Українсько-німецький словник», побудований на західноукраїнській діалектній основі[8]. У Станіславській гімназії здобули освіту Садок Баронч— автор праць про українсько-вірменські зв'язки і монографії «Пам'ятки міста Станіслава», поет Мечислав Романовський — активний учасник польського повстання 1863 року, Антін Белікович — автор «Словника польсько-латинського», поет А. Л. Могильницький та інші.

З кінця 80-х років у Станіславі працював адвокатом український фольклорист, діалектолог і громадський діяч М. Й. Бучинський (1847—1903). Він збирав фольклорний матеріал для збірників М. Драгоманова, І. Рудченка та ін. Наукову цінність

[1] Івано-Франківський облдержархів, ф. 7, оп. 1, спр. 30, арк. 11.
[2] Газ. «Kurjer Stanisławowski», 26 лютого 1911 р.
[3] Івано-Франківський облдержархів, ф. 7, оп. 1, спр. 191, арк. 10, 70, 73, 137.
[4] Там же, спр. 132, арк. 14.
[5] Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów Słowiańskich, t. XI, стор. 192—193.
[6] Газ. «Kurjer Stanisławowski», 15 вересня 1933 р.
[7] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 178, оп. 1, спр. 4711, арк. 11, 53—54.
[8] Торжество історичної справедливості, стор. 322.

І. Й. Гануш — український мовознавець. Вчився у Станіславі. Друга половина XIX ст.

Д. Я. Лукіянович — український письменник. Вчився у Станіславі. Кінець XIX ст.

Р. Г. Заклинський — український літературознавець і громадський діяч. Працював у Станіславі. 1875 р.

має «Переписка М. Драгоманова з М. Бучинським 1871—1877 рр.», видана 1910 року М. Павликом. У реальній школі Станіслава викладав польську та українську мови письменник О. М. Левицький (1839—1903). Він писав поезії, перекладав українською мовою твори Г. Гейне, Й. В. Гете, Г. Лессінга.

Пожвавлення літературного життя в другій половині XIX ст. сприяло розвиткові театрального мистецтва. В 1867 році було створено польський національний театр на чолі з Мілошем Штенгалем. Проте театр не мав постійного приміщення і наступного року припинив своє існування. 1880 року з'явилося ще 2 аматорські театральні колективи. Але й вони не мали постійної сцени. І тільки пізніше в місті побудували приміщення для польського професійного театру імені О. Фредри. Його урочисто відкрили 18 квітня 1892 року.

Поряд з цим театром у 1896 році засновано українське співоче товариство «Станіславський Боян». Його організаторами були Р. Зарицький, І. Беликовський, Є. Якубович. Товариство перетворилося в один із кращих хорових колективів Галичини, воно підтримувало постійні зв'язки з Наддніпрянською Україною. Головним диригентом його став відомий український композитор Д. В. Січинський (1865—1909). Він набув популярності завдяки багатьом пісням, написаним на слова Т. Г. Шевченка, І. Я. Франка, Лесі Українки та інших поетів. Січинський обробляв народні пісні, був автором опери «Роксолана». Разом з Є. Якубовичем він у 1902 році заснував музичну школу, яка в 1921 році перетворилася на філіал Вищого музичного інституту ім. Лисенка у Львові. Товариство «Станіславський Боян» опублікувало 22 випуски збірника «Музична бібліотека»[1].

Розвиток суспільної думки й культурного життя на Прикарпатті в другій половині XIX — на початку XX ст. знаходив своє відображення в станіславській періодичній пресі. З 1870 по 1914 рік у місті виходило 33 періодичні видання[2]. Але більшість з них були короткочасними, з незначним тиражем. Лише газета «Кур'єр Станіславський» виходила систематично, починаючи з квітня 1886 року. Засновником і першим її редактором був Агатон Гіллєр — один з керівників польського повстання 1863 року, автор двотомної історії Польщі.

З історією Станіслава була тісно пов'язана суспільно-політична й літературна діяльність І. Я. Франка. Письменник неодноразово приїжджав сюди, виступав з доповідями, читав свої твори. Тут він у 1883 році написав вірші «Не схиляй своє личко прекрасне», «Я й забув, що то осінь холодна», «Гей, рибачко, чорноока». У грудні 1884 року Франко брав активну участь у роботі першого з'їзду «Товариства руських жінок», що відбувся в Станіславі. Це товариство заснувала українська письменниця Наталія Кобринська. За безпосередньою участю Франка вона видавала в Станіславі альманах «Перший вінок», де були надруковані переважно твори українських демократичних письменників Галичини. Письменниця опублікувала також три випуски альманаха «Наша доля», навколо якого групувались прогресивні українські жінки. На сторінках альманаха було поміщено некролог з приводу смерті Фрідріха Енгельса[3].

---

[1] Газ. «Діло», 4 лютого 1933 р.
[2] Газ. «Kurjer Stanisławowski», 15 вересня 1933 р.
[3] Історія української літератури, т. 1. К., 1954, стор. 564.

Пізніше Каменяр не раз побував у Станіславі. 31 грудня 1890 року він виступав на шевченківському концерті з доповіддю про «Тополю» Т. Г. Шевченка. Разом з М. І. Павликом у 1892 році приїздив до міста, де за їх ініціативою відбулося віче радикалів. Виступаючи на цих зборах, вони обидва закликали трудящих боротися за загальне виборче право. В 1910 і 1914 роках І. Я. Франко у Станіславі читав свою поему «Мойсей».

Діяльність революційно-демократичної інтелігенції відіграла важливу роль у політичному вихованні й пробудженні класової свідомості робітничого класу. Ще в 1881 році в Станіславі гімназист Фелікс Дашинський заснував нелегальний революційний гурток. До нього входили робітники та учнівська молодь польської і української національностей. Незабаром поліція розгромила цей гурток, а Дашинського і його товаришів заарештувала[1].

Однак переслідування не могло припинити визвольної боротьби. В 1889—1890 рр. у Станіславі діяв нелегальний гурток молоді. Активну участь у ньому брали Денис Лукіянович та Михайло Яцків, згодом відомі українські письменники. За революційну пропаганду і «ворожі сучасному суспільному порядку прагнення» їх виключили з гімназії[2].

На початку 90-х років у місті виникли два робітничі товариства «Праця». Потім вони об'єдналися в одну організацію. Під керівництвом соціал-демократів робітники міста вперше в 1892 році відзначили Першотравень.

Одним з масових виступів робітників був страйк 415 будівельників у 1895 році. Вони вимагали підвищення заробітної плати, 10-годинного робочого дня. Страйк супроводжувався вуличними демонстраціями, в яких брали участь і селяни навколишніх сіл. Того ж року до страйкової боротьби приєдналися також шкіряники й пекарі міста. Під час їх виступу сталася сутичка з поліцією, 30 страйкарів було заарештовано[3].

Гострого характеру політична боротьба набрала в 1903 році під час виборів до міської каси хворих. Ще задовго до виборів соціал-демократична організація активно розгорнула агітаційну роботу. На протязі чотирьох місяців відбулося 18 зборів, у них брали участь тисячі трудящих. День виборів — 28 жовтня — відзначився вуличними демонстраціями, сутичками між трудящими і жандармерією та військом, арештами. В одній з таких сутичок було вбито робітника Якуба Брюкнера. Але незважаючи на терор і репресії влади, соціал-демократи одержали на виборах до міської каси хворих 600 голосів, а представники буржуазної католицько-національної партії тільки 400 голосів[4].

На піднесення робітничого руху в Станіславі великий вплив зробила революція 1905 року в Росії. 29 січня того ж року трудящі вийшли на демонстрацію. Над колонами майоріли лозунги: «Хай живе соціальна революція!», «Геть царизм!». У цьому виступі взяли участь і селяни. Демонстранти гаряче вітали російську революцію[5]. Багатолюдні мітинги й демонстрації в тому році відбулися Першого травня. Їх учасники вимагали 8-годинного робочого дня, загального виборчого права, закликали до зміцнення міжнародної солідарності трудящих.

[1] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 178, оп. 1, спр. 692, арк. 1—4.

[2] Там же, ф. 168, оп. 3, спр. 418, арк. 5.

[3] В. Макаєв. Робітничий клас Галичини в останній третині XIX ст., стор. 141.

[4] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 146, оп. 4, спр. 7109, арк. 10, 15, 19.

[5] Історія робітничого класу Української РСР, т. 1, стор. 513.

Біля пам'ятника Адаму Міцкевичу. Станіслав. Початок XX ст.

Страйки і демонстрації не припинялися протягом 1905—1906 років. Деколи вони відбувалися майже щодня. Виступали залізничники, робітники фабрик і заводів, майстерень, ремісники, селяни навколишніх сіл. На повітових селянських зборах, що відбулися у листопаді 1906 року в Станіславі, селяни виступали проти поміщиків і попів.

У червні 1911 року застрайкувало 1820 станіславських будівельників. Страйкарі трималися згуртовано і добилися підвищення заробітної плати та скорочення на півгодини робочого дня[1].

У роки першої світової війни трудове населення міста дуже терпіло від військово-поліцейського режиму, безробіття, матеріальних нестатків та епідемії холери. Тут ішли бої між австро-угорськими і російськими військами. Тричі російські війська вступали до Станіслава. Серед російських солдатів, переодягнених у шинелі робітників і селян, було багато більшовиків, які вели в армії і серед мирного населення революційну агітацію. У першій половині 1915 року в Станіславі, як медична сестра, побувала Марія Іллінічна Ульянова[2]. Разом з нею прибув на фронт санітаром і відомий письменник О. С. Серафимович. У своєму щоденнику він описав бої під Станіславом.

Економіка міста тоді занепала. Зростала дорожнеча, лютував голод. В останні два роки війни ціни на товари першої потреби піднялися на 1000 і більше процентів[3].

Тяжке економічне становище, зростання дорожнечі, голод, перебування більшовицьких агітаторів серед місцевого населення — все це сприяло поширенню революційних ідей серед трудящих міста.

Величезний вплив на трудове населення Станіслава мала перемога Великої Жовтневої соціалістичної революції в Росії, утворення Української Радянської держави. Станіслав стає одним з центрів класових боїв трудящих Прикарпаття. Визвольну боротьбу народних мас очолювали комуністи, які в кінці 1918 — на початку 1919 року об'єднувалися в партійні осередки. До одного з перших осередків входили І. М. Сірко, М. Бандура та ін. Другу організацію очолив К. М. Саврич, який у лютому 1919 року разом з В. П. Сірком прибув сюди за завданням ЦК КП(б)У для підпільної роботи. Третій осередок складався з колишніх лівих соціал-демократів і радикалів Східної Галичини (В. Гадзінський, О. Устиянович, М. Козоріс та інші)[4].

В складних умовах підпілля, особливо під час перебування уряду ЗУНР у Станіславі, комуністи розгорнули організаційну й пропагандистську роботу серед трудящих. Вони встановили контакт з комуністичними осередками Дрогобича, Коломиї, Калуша та інших міст. У Станіславі в лютому 1919 року проходила перша крайова конференція галицьких комуністів. Тут перебував ЦК КПСГ.

Навесні 1919 року в Станіславі було створено окружний партійний комітет. Він керував роботою комуністичних осередків, згуртовував трудящих на боротьбу проти зунрівців, за владу Рад і возз'єднання Галичини з Радянською Україною. В кінці березня того року в Станіславі сталася збройна сутичка між частинами т. зв. Української галицької армії, що відправлялися на фронт, і поліцією. 35 чоловік військових

Зруйновані будинки в Станіславі під час першої світової війни. 1916 р.

[1] З історії західноукраїнських земель, вип. 5. К., 1960, стор. 131.
[2] Газ. «Прикарпатська правда», 21 квітня 1962 р.
[3] Івано-Франківський облдержархів, ф. 7, оп. 1, спр. 280, арк. 2.
[4] На чолі визвольної боротьби. Спогади колишніх активних діячів Комуністичної партії Західної України. К., 1965, стор. 32—33.

і цивільних було заарештовано. Солдати УГА відмовлялись йти на виручку Петлюрі проти Червоної Армії і чекали її приходу, сподіваючись з'єднатися з нею після переходу через Збруч.

Глибоке невдоволення народних мас політикою уряду ЗУНР продемонстрував селянсько-робітничий з'їзд, що відбувся в Станіславі 30—31 березня 1919 року. На ньому були представлені майже 1200 делегатів від 33 повітів Східної Галичини. Хоч з'їздом верховодили українські буржуазні націоналісти, але багато делегатів виступало з обвинуваченнями уряду ЗУНР, що він захищає приватну власність, зберігає всі порядки, які були під час габсбурзької монархії, і не ставить питання про возз'єднання Західної України з Радянською Україною. Посланці трудящих вимагали проголошення Радянської влади в Галичині.

С. О. Євчук — учасник громадянської війни, уродженець Станіслава. 1920 р.

Першотравнева демонстрація 1919 року в Станіславі пройшла під лозунгами: «Геть буржуазну раду!», «Хай живе міжнародне пролетарське свято Перше травня!»[1]. В цей час трудящі міста боролися не тільки проти влади української буржуазії, а й проти буржуазно-поміщицької Польщі, яка ще з листопада 1918 року розпочала агресивну війну у Східній Галичині.

Наприкінці травня 1919 року білополяки загарбали Станіслав. Відтоді почався період панування пансько-польських окупантів, що тривав до вересня 1939 року.

З 1921 року місто стало адміністративним центром воєводства. Населення його зростало. 1925 року в Станіславі проживало близько 65 тис. чоловік[2].

За часів польської окупації у промисловому розвитку міста помітних зрушень не сталося. Найбільшим підприємством лишався завод по ремонту вагонів і паровозів. Крім нього, працювало 18 дрібних підприємств: ватна, ткацька і кондитерська фабрики, шкіряний, спиртовий, газовий, нафтопереробні, лісопильні заводи, електростанція та ін. У місті налічувалося 35 дрібних пекарень, на кожній з них в середньому було зайнято 4 робітники[3].

Значну питому вагу в економіці міста мало кустарне виробництво. В середині 20-х років тут було 1153 ремісничі майстерні, де працювало 1860 майстрів і челядників[4].

Станіслав був найбільшим торговельним центром на Прикарпатті. В кінці 20-х років у місті було понад 2800 дрібних торговельних підприємств[5].

Тим часом становище робітників не поліпшувалося. Робочий день їх фактично не обмежувався. Хоч польський сейм під натиском мас і прийняв ще в 1919 році закон про 8-годинний робочий день, але підприємці його не дотримувались. Порушення цього закону з кожним роком все частішали, особливо на дрібних підприємствах. Заробітна плата робітників здебільшого була низькою. Некваліфіковані робітники нафтопереробного і цегельного заводів у 1935 році одержували пересічно по 2 злотих на день, що ледве вистачало їм для прохарчування. Підприємці широко використовували дешеву працю жінок і підлітків, які одержували в 2—3 рази менше від чоловіків. Навіть інспектор праці Станіславського округу змушений був визнати, що бідняки, не маючи можливості утримувати своїх дітей і посилати їх до школи, влаштовували їх на дрібних промислових і торговельних підприємствах за мізерну платню або тільки за самі харчі, де діти працювали зверх своїх сил до 12 годин на добу[6].

На виробництві не було належної техніки безпеки і елементарних санітарно-гігієнічних умов праці. Не випадково робітники часто хворіли, калічились. Урядова

---

[1] Радянське Прикарпаття. Довідник-путівник. Ужгород, 1969, стор. 33.
[2] Stan miast polskich, стор. 150—151.
[3] Sprawozdanie Komisji Ankietowej, t. VI. Warszawa, 1928, стор. 48—49.
[4] Газ. «Kurjer Stanisławowski», 27 червня 1925 р.
[5] Івано-Франківський облдержархів, ф. 2, оп. 7, спр. 870, арк. 6.
[6] Там же, ф. 262, оп. 1, спр. 630, арк. 20.

комісія, провівши в 1926 році обстеження умов праці в пекарнях міста, констатувала, що більшість пекарень через поганий гігієнічний стан слід було б закрити, бо вони дають значний процент туберкульозників[1].

Можливості дістати кваліфіковану медичну допомогу через касу хворих для робітників були вкрай обмежені. До того ж і лікарень було дуже мало. В місті працювали один загальноміський госпіталь на 135 ліжок, єврейський госпіталь на 126 ліжок і приватний родильний будинок на 10 ліжок. Вони обслуговували не тільки міське населення, але й жителів повіту, де не було лікарень.

У місті мешкало 130 лікарів, що приймали хворих у себе дома. Проте їх допомогою користувались здебільшого багатії, бо за консультацію лікарю треба було заплатити 5—10 злотих, а за перебування породіллі в лікарні — 150 злотих.

Дошкульно гнітило трудящих безробіття. Навіть у роки сприятливої кон'юнктури безробітних у Станіславі було значно більше, ніж перед першою світовою війною. В лютому 1939 року 2300 чоловік не мали роботи[2].

Буржуазний уряд Польщі майже зовсім не відпускав коштів на житлове будівництво та благоустрій міста. В 20-х роках магістрат побудував 222 квартири. Їх одержали державні чиновники. В 1935 році у Станіславі налічувався всього 5861 житловий будинок, з них 5078 одноповерхових і 540 двоповерхових, 65 проц. житлових будинків були дерев'яними. В них проживала переважно міська біднота[3].

Більшість робітників була позбавлена можливості користуватися комунальними вигодами. Електричне або газове освітлення було в 2475 будинках, підведена каналізація до 1300 будинків, а водопровід лише до 225 будинків. Понад чверть жителів тіснилася в однокімнатних квартирах, які одночасно служили і кухнями. 40 проц. мали одну кімнату з кухнею. За користування квартирами робітники віддавали домовласникам майже третину свого заробітку.

Українське населення Станіслава зазнавало ще й важкого національного гніту. Польські колонізатори переслідували українську мову, руйнували українські культурні установи. В результаті т. зв. шкільного плебісциту, проведеного в 1925 році, з 62 державних українських народних шкіл Станіславського повіту залишились тільки 10, решта була перетворена в польські або утраквістичні (двомовні). Того ж року в Станіславі працювало 8 гімназій, з них тільки одна українська. У гімназіях вчилися виключно діти заможних батьків. Так, у 1930/31 навчальному році у третій польській реальній гімназії з 402 учнів було тільки 3 з робітничих сімей і 16 із селянських[4].

Незважаючи на реакційну політику правлячих кіл, діяли прогресивні сили, далі розвивалося культурно-мистецьке життя. Працювали дві польські музичні школи, українське і єврейське артистичні товариства, польський театр ім. Монюшка. Силами театральних колективів було поставлено чимало оперних і драматичних спектаклів. На відкритті пересувного українського театру ім. І. Тобілевича 15 вересня 1927 року в Станіславі виступала видатна українська співачка С. А. Крушельницька.

Серед інших культурно-освітніх закладів у місті був краєзнавчий музей Покуття, міська бібліотека, що мала 30 000 книг, а також кілька приватних бібліотек та читалень. Українські культурно-освітні заклади і філіали товариств «Каменярі», «Просвіта», «Рідна школа», «Молода громада», українських жінок перебували під значним впливом українських буржуазних націоналістів, які разом з польськими шовіністами виступали проти революційно-визвольної боротьби трудящих.

Запровадивши жорстокий терористичний режим, окупанти не змогли придушити революційний рух. У Станіславі нелегально діяв окружний комітет КПЗУ, який

---

[1] Sprawozdanie Komisji Ankietowej, t. VI, стор. 29.

[2] Івано-Франківський облдержархів, ф. 262, оп. 1, спр. 1141, арк. 15.

[3] Газ. «Kurjer Stanisławowski», 20 жовтня 1935 р.

[4] Sprawozdanie dyrekcji państwowego gimnazjum III mat.— przyrodniczego im. Stanisława Staszica w Stanisławowie za rok szkolny 1930/1931, стор. 81.

керував роботою комуністичних організацій. Членами окружкому партії в різний час були Г. Іваненко (Бараба), Т. Бандо, П. Лешега, В. Столярчук, А. Кон, М. Нашковський, С. Бойко, М. Бойчук та ін. В червні 1922 року відбувалася нарада членів міської парторганізації, на якій обрали міський комітет КПСГ[1]. Під його керівництвом робота комуністів у масах набрала ще більш організованого характеру.

Першотравнева демонстрація в Станіславі. 1937 р.

Трудящу молодь до класових боїв гартували комсомольці. Вони об'єднувалися на підприємствах і в учбових закладах у гуртки і працювали під проводом комуністів.

Нового піднесення революційна боротьба досягла в 1923 році. Цього року в Станіславі відбулося 19 страйків. Трудящі вимагали поліпшення умов життя, підвищення заробітної плати. Вони одностайно заявляли про свою готовність «підтримати весь робітничий клас в його прагненні до усунення сучасного уряду»[2].

Хоч станіславські комуністи працювали в підпіллі, але вони все більше посилювали свій вплив на робітників. Для зв'язку з трудящими вони використовували насамперед профспілки, через які організовували страйки, демонстрації та інші форми боротьби. З 17 профспілкових організацій міста наприкінці 1923 року 13 перебували під впливом КПЗУ.

У квітні 1924 року в Станіславі відбулась профспілкова конференція, на якій обрали міську раду профспілок. До її складу увійшли здебільшого комуністи та їх прихильники. Міська рада профспілок організувала кілька страйків. Півтора місяця страйкували деревообробники. Вони добилися підвищення зарплати на 20 проц., 8-годинного робочого дня для дорослих і 6-годинного для підлітків до 16 років. Приймати і звільняти трудящих з роботи дозволялося тільки за згодою профспілки. Незадоволені діяльністю міської профради, власті наприкінці 1924 року заборонили її і заарештували більшість її членів.

У боротьбі за маси комуністи також спирались на нелегальну комсомольську організацію. Восени 1924 року в Станіславі відбулась міська комсомольська конференція. Вона обрала міський комітет КСМЗУ, до якого увійшли кравець П. Рудзинський і слюсар Н. Гавскнехт, гімназист Б. Дудикевич. Комсомольці брали жваву участь у страйках, розповсюджували заборонену літературу, писали лозунги, вивішували червоні прапори, транспаранти.

Вплив на селянські маси околиць міста комуністи здійснювали насамперед через організацію «Сельробу». Вони впливали і на робітників, які входили до польських та єврейських соціал-угодовських партій. Ліві елементи цих партій блокувалися з комуністами в профспілках, на виборах до органів міського самоврядування та польського сейму. Разом з членами ППС лівиці комуністи у березні 1927 року організували міські збори робітників, на яких з промовою виступив член окружкому КПЗУ В. Я. Столярчук. Учасники цих зборів вимагали від уряду Польщі встановити добросусідські відносини з Радянським Союзом[3].

---

[1] У боротьбі за маси. Діяльність КПЗУ на Прикарпатті, стор. 74.
[2] Івано-Франківський облдержархів, ф. 2, оп. 1, спр. 147, арк. 128.
[3] Там же, спр. 488, арк. 32.

Комсомолець А. В. Євчук. 1939 р.

Під час виборів до органів місцевого самоврядування, що відбулися влітку 1927 року, революційні сили міста під керівництвом комуністів створили «блок робітничо-селянської єдності». На передвиборному мітингу в Станіславі виступав один з керівних діячів лівих профспілок Польщі Владислав Гомулка. Промовець критикував політику уряду Пілсудського, його терористичні дії проти комуністів, закликав трудящих до єдності[1]. Яскраво виражений антифашистський характер мала й першотравнева демонстрація робітників міста в 1928 році. Власті кинули загони поліції, які разом з буржуазно-націоналістичними молодчиками розганяли демонстрантів. Між робітниками і поліцаями сталися криваві сутички.

В 1927—1929 рр. КПЗУ видавала в Станіславі 2 легальні газети «Наше слово» і «Морген».

Економічна криза, що розпочалася в 1929 році, ще більше загострила класову боротьбу. В місті часто відбувалися страйки, демонстрації. Трудящі вимагали роботи, підвищення заробітної плати, відкрито виступали проти фашистського режиму Пілсудського. Під час демонстрацій виголошувалися антиурядові лозунги, засуджувалася антирадянська кампанія польських фашистів та їх спільників — українських буржуазних націоналістів.

В процесі революційного руху комуністи зуміли досягти єдності дій робітничих організацій у масових політичних виступах проти фашистської диктатури. В січні 1935 року в Станіславі відбулась міжспілкова конференція, на якій створили комітет єдиного антифашистського фронту[2].

В 1937 році робітники Станіслава провели 28 страйків. Під час виступів вони часто захоплювали підприємства і тримали їх у своїх руках доти, поки власники не задовольняли вимог страйкарів. Поряд з економічною боротьбою трудящі дедалі все наполегливіше добивалися ліквідації фашистського режиму і встановлення робітничо-селянської влади.

Трудящі Станіслава вірили, що вони доб'ються щастя й свободи. Руку братерської допомоги їм подала Червона Армія у вересневі дні 1939 року. 17 вересня з ініціативи колишніх членів КПЗУ у Станіславі було створено революційний комітет і загін робітничої гвардії. Головою ревкому став Вільгельм Столярчук (нині почесний громадянин міста), а членами — Станіслав Бондар, Шимон Екштейн-Добжанський, Євстахій Рудзинський та інші комуністи-підпільники. Робітнича гвардія розгромила поліцію. Представники польсько-панської адміністрації втекли з міста. На ратуші замайорів червоний прапор. Оскаженілі офіцери відступаючих польських військ вирішили його зірвати. Захищаючи знамено від пілсудчиків, загинули комсомольці А. Євчук та Б. Гундерт. Біля входу до ратуші, де тепер обласний краєзнавчий музей, встановлено меморіальну дошку, яка вшановує пам'ять героїв. Ім'ям Августина Євчука названо одну з вулиць міста і середню школу № 13.

18 вересня до Станіслава вступили частини Червоної Армії. Цей день перетворився на радісне свято для всіх трудящих. На вулицях відбувалися теплі зустрічі населення з своїми визволителями. Наступного дня на розі сучасних вулиць Радянської і Щорса на багатолюдному мітингу жителі висловили сердечну подяку Комуністичній партії і Радянському уряду за принесену волю. Про цю подію розповідає меморіальна дошка на одному з будинків міста.

Після визволення Станіслава було створено воєводське і міське тимчасові управління. Міське управління очолив В. Д. Чучукало, а згодом — Ю. С. Безкровний. Народна влада разом з частинами Червоної Армії запровадила революційний порядок. На підприємствах створювались робітничі комітети, які здійснювали контроль над виробництвом, а там, де власники підприємств повтікали, брали до своїх рук

[1] Івано-Франківський облдержархів, ф. 68, оп. 2, спр. 184, арк. 110—112.
[2] Там же, ф. 2, оп. 1, спр. 2323, арк. 14, 24, 40.

керівництво фабриками й заводами. Завдяки зусиллям робітничих комітетів пущено в дію два млини, дріжджовий завод, 7 цегельних заводів[1]. Для ліквідації безробіття організовувались промислові комбінати і майстерні.

Трудове населення вперше за всю історію свого міста взяло участь у вирішенні важливих державних справ. Таємним голосуванням воно обирало депутатів до Народних Зборів Західної України. Народними посланцями від Станіслава були В. Я. Столярчук, Д. М. Штундер, М. В. Ридз та ін. Виражаючи волю трудящих міста, М. В. Ридз у своїй промові на Зборах заявила: «Ми з вами приїхали сюди, щоб передати волю наших виборців, щоб сказати про єдине бажання мільйонів трудящих — встановити на колишніх знедолених землях Західної України, які були пригноблені панством, Радянську владу. Таке й тільки таке може бути наше вирішення, бо у нас не може бути іншого шляху, крім шляху з мільйонами будівників Країни Рад»[2].

Початком соціалістичної перебудови економіки міста була націоналізація банків, транспорту, промислових підприємств. У власників залишились тільки дрібні кустарні заклади. Швидко відновили роботу всі промислові підприємства. Після довгої консервації запрацював нафтопереробний завод. Тільки протягом першого року існування Радянської влади в Станіславі побудовано ряд нових підприємств та цехів, серед них швейну та взуттєву фабрики. З невеликих майстерень виріс завод сільськогосподарських машин.

Вільні від експлуатації робітники включилися в соціалістичне змагання. Перед вели машиністи Станіславського паровозного депо А. Осинчин та В. Чернобаєв, бригадир молодіжної бригади меблевої фабрики І. Григораш, керівник бригади столярів цієї ж фабрики П. Хработів. Їх приклад наслідували робітники інших підприємств.

До першої річниці возз'єднання Західної України з Українською РСР у місті працювало 45 промтоварних і 113 продуктових магазинів, 14 їдалень[3].

Населення міста користувалося безплатною медичною допомогою. Уже 1939 року в Станіславі відкрили міську поліклініку з 8 відділами, де працювало 28 чоловік медичного персоналу, і обласний протитуберкульозний диспансер. За рік після визволення населення обслуговували 14 лікарських установ, будинок грудної дитини, 7 амбулаторій, 5 медпунктів на підприємствах, міська санітарна станція. При всіх школах працювали штатні лікарі.

До возз'єднання школи міста охоплювали навчанням лише 60 проц. дітей. За Радянської влади всі діти трудящих сіли за шкільні парти, навчання велося рідною мовою. Тимчасове міське управління відрядило із Станіслава на роботу в села повіту 120 вчителів, що раніше були безробітними по 10 і більше років[4]. Міські школи незабаром були реорганізовані відповідно до діючої в Радянському Союзі системи народної освіти. І вже на початку 1940/41 навчального року в місті працювало 28 шкіл.

Народні маси дістали широкі можливості для розвитку української культури й мистецтва. До новоствореного Державного українського драматичного театру ім. І. Франка прийшли артисти, які раніше мандрували по селах і містах, зазнаючи

Мітинг у Станіславі, присвячений виборам до Народних Зборів Західної України. 1939 р.

[1] Газ. «Радянська Україна» (Станіслав), 12 листопада 1939 р.

[2] Газ. «Вільна Україна», 29 жовтня 1939 р.

[3] Газ. «Радянська Україна», 6 вересня 1940 р.

[4] Газ. «Радянська Україна», 20 жовтня 1939 р.

неймовірних злиднів. Тут розгорнули творчу діяльність відомі на західноукраїнських землях артисти Іван Когутяк, Ярема Стадник, Марія Нікольська та ін. Колектив уперше показав на своїй сцені п'єси радянських драматургів: «Платон Кречет» О. Корнійчука, «Любов Ярова» К. Треньова.

У Станіславі над створенням фільму «Визволення» працював видатний діяч радянського мистецтва О. П. Довженко. 1940 року цей фільм з'явився на екранах і демонструвався по всіх кінотеатрах області[1].

Важливим осередком музичної культури міста і всього Прикарпаття стала державна філармонія. При ній працював симфонічний оркестр та Гуцульський ансамбль пісні й танцю. Понад 500 дітей і дорослих здобували музичну освіту в 2 музичних школах та середньому музичному училищі. В місті працювали 5 кінотеатрів, будинки культури, клуби, де розвивалася художня самодіяльність трудящих.

Так у багатонаціональній сім'ї радянських народів населення Станіслава після віковічного пригноблення розправляло свої плечі, набирало сил, будувало нове життя. Але напад фашистів на Радянський Союз став на перешкоді дальшого розвитку.

На світанку 22 червня 1941 року німецька авіація бомбила Станіслав. Зенітники Червоної Армії зустріли ворога вогнем своїх батарей. Воїни підрозділу лейтенанта О. О. Муравйова збили два ворожі літаки і взяли в полон німецьких пілотів. Протягом наступних семи днів повітряної оборони міста вони ще збили 5 літаків. За бойові дії О. О. Муравйов був удостоєний своєї першої урядової нагороди — ордена Червоної Зірки. Ордени й медалі одержали старший сержант І. Кузьменко, єфрейтор П. Малоног та інші бійці батареї[2].

2 липня 1941 року фашистські війська захопили Станіслав. Користуючись послугами українських буржуазних націоналістів, гітлерівці розпочали масові розправи над радянськими людьми. Тільки за один день, 3 серпня 1941 року, вони розстріляли 600 вчителів, інженерів, лікарів, юристів та інших представників радянської інтелігенції[3].

На південно-західній околиці Станіслава загарбники створили гетто, куди почали зганяти єврейське населення міста. 12 жовтня вони по-звірячому закатували тут 12 тис. чоловік. У грудні цього року гітлерівські кати відкрили ще один табір смерті на Бельведерській вулиці, де знищували щоденно по 100—150 радянських людей. За три роки окупації фашисти та їх пособники замордували в катівнях міста понад 127 тис. чоловік мирного населення та військовополонених. Криваві розстріли супроводжувалися жахливим знущанням. Десятки тисяч чоловіків, жінок, дітей були спалені або закопані живцем. Загарбники насильно вивезли з міста до Німеччини 17,6 тис. чоловік, переважно юнаків і дівчат[4].

Всі державні підприємства міста були оголошені німецькою власністю. Окупанти захопили кращі будинки, створювали для себе окремі магазини, кафе, кінотеатри тощо. Більшість навчальних закладів не працювала. В місті лютував голод. За найменше по-

Учасники художньої самодіяльності Станіславського учительського інституту разом з викладачами. 1940 р.

---

[1] М. Кубик. Здрастуй, Прикарпаття. Путівник. Ужгород, 1965, стор. 11.
[2] Газ. «Красная звезда», 20 листопада 1968 р.
[3] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-98, оп. 1, спр. 2, арк. 10.
[4] Там же, арк. 10,12.

рушення розпоряджень окупаційних властей жителів розстрілювали без суду.

З окупантами активно співробітничали українські буржуазні націоналісти. Вони створили в місті т. зв. тимчасову управу, служили поліцаями, допомагали загарбникам насильно вивозити радянських людей на каторжні роботи.

Трудящі Станіслава чинили окупантам опір. Організаторами антифашистської боротьби були комуністи.

Протягом 1942—1943 рр. у Станіславі діяла підпільна група під керівництвом робітника шкірзаводу М. П. Чередарчука. Вона підтримувала зв'язок із львівською партизанською організацією «Народна гвардія» імені Івана Франка. До її складу входили робітники Д. П. Порохняк, І. М. Дупляк, І. Д. Довбуш. Кожен з них створював ще групи, через які проводилась робота. Квартира Чередарчука використовувалась для перебування і зустрічей зв'язківців з Варшави і Львова. Сюди доставляли антифашистську літературу, яку розповсюджували підпільники серед міського населення[1].

Час визволення наближався. В ніч на 31 березня 1944 року воїни Чортківської гвардійської танкової бригади під командуванням полковника В. М. Горєлова підійшли до околиць Станіслава і зав'язали бої з противником. Зламавши опір гітлерівців, першими в центр міста увірвалися танки Героя Радянського Союзу гвардії старшого лейтенанта Д. І. Сірика та гвардії лейтенанта Ю. Верьовкіна.

Біля пам'ятника радянським воїнам, що загинули під час визволення Станіслава від фашистів. 1969 р.

Виняткову хоробрість проявили танкісти батальйону майора М. Й. Гавришка. Прорвавшись в один з районів укріпленого Станіслава, вони визволили велику групу ув'язнених сімей воїнів Червоної Армії. Всю ніч у місті не вщухав запеклий бій. До ранку гітлерівське командування поспішно перекинуло до Станіслава свіжі танкові й артилерійські частини. Під натиском переважаючих сил ворога радянські війська змушені були відійти від міста й зайняти оборону[2].

В липні 1944 року війська 1-го Українського фронту перейшли в рішучий наступ на Львівському напрямі. В результаті успішних дій були створені сприятливі передумови для визволення Станіслава. У боях за місто брали участь воїни 1-ї армії під командуванням генерала А. А. Гречка. До 26 липня їм вдалося перерізати всі комунікації ворога, і фашистське угруповання, що обороняло місто, позбулося шляхів відходу. Тим часом частини полковників І. Герасимова та М. Новожилова перехопили всі шляхи на Станіслав.

Вранці 27 липня 161-а Червонопрапорна ордена Богдана Хмельницького стрілецька дивізія, яка потім була названа «Станіславською», розгорнула активні бойові дії. В першому ешелоні дивізії наступав полк під командуванням Героя Радянського Союзу полковника В. М. Федотова (згодом почесного громадянина міста). Ворог не витримав атак радянських військ і хаотично відступив. Цього ж дня столиця нашої Батьківщини Москва салютувала військам, що визволили Станіслав, двадцятьма артилерійськими залпами із 224 гармат. 26 з'єднанням і частинам, що відзначились

---

[1] Газ. «Прикарпатська правда», 18 листопада 1964 р.
[2] Архів МО СРСР, ф. 299, оп. 3070, спр. 367, арк. 262—263.

в боях, присвоєно назву «Станіславських», 9 частин нагороджено орденами Червоного Прапора, 6 — орденами Червоної Зірки.

Жителі Івано-Франківська свято шанують пам'ять воїнів-визволителів. Кращі вулиці міста названо іменами Героя Радянського Союзу старшого сержанта І. К. Сєрикова, майора В. П. Цимбалюка, капітана П. П. Дадугіна, лейтенанта медичної служби Катерини Матросової та ін. У зелені потопає братська могила героїв, що загинули в боях за визволення міста.

Під час тимчасової окупації фашисти зруйнували майже всі підприємства міста, пограбували устаткування, сировину, матеріали. Особливо великих пошкоджень зазнали паровозоремонтний, дріжджовий, машинобудівний заводи, меблева фабрика, залізничний транспорт, комунальне господарство. Окупанти вивезли до Німеччини устаткування електростанції, залишивши місто без світла і води, майно й обладнання шкіл, лікарень, бібліотек, спалили учительський інститут. Вони зруйнували 2 тисячі житлових будинків, що становило більше чверті міського житлового фонду[1].

Після вигнання окупантів зразу було відновлено діяльність міського комітету КП(б)У та виконкому міської Ради депутатів трудящих. Вони організовували населення на відбудову економіки міста, налагоджували роботу культурно-освітніх закладів.

Відродження Станіслава стало справою честі кожного громадянина. Наслідуючи почин трудящих Києва й Ленінграда, жителі міста виходили на суботники, енергійно працювали, докладаючи всіх зусиль, щоб швидше ліквідувати тяжкі наслідки війни. Найперше зосереджували увагу на відновленні транспорту. 19 серпня 1944 року станція Станіслав прийняла перший поїзд з вантажем для фронту[2]. Незабаром відбудовано паровозоремонтний завод.

Братню допомогу трудящим Станіслава подавали колективи багатьох міст нашої країни. Ливарники Свердловського паровозоремонтного заводу передали прикарпатцям свій досвід безперервного розливу металу. Робітники Борисоглєбська Воронезької області дали свій зразок виготовлення глиномішалки. За методом виробничників міста Улан-Уде станіславські паровозоремонтники впровадили у своєму новому ливарному цеху відливку гальмових колодок.

На відбудову Станіславського машинобудівного заводу приїжджали фахівці з РРФСР та інших союзних республік. Піднімаючи з руїн корпуси й цехи, робітники водночас ремонтували й виготовляли запасні частини для бойових машин фронту[3]. Кожний передовий виробничник щомісячно давав стільки продукції, скільки раніше її випускали п'ять робітників.

В обласному центрі відроджувались підприємства легкої, харчової, деревообробної промисловості, налагоджувалось виробництво будівельних матеріалів. У перші місяці після визволення міста відновилась робота на швейній і ватно-ватинній фабриках, шкіряному заводі.

Міська Рада подбала про створення нормальних умов життя для населення. Ще до закінчення війни відновили роботу всі медичні заклади. Відбудовувалися житлові будинки, упорядковувалися дороги, парки, проводилась каналізація, відкривалися магазини, їдальні[4].

З 1 вересня 1944 року у 18 школах почалося навчання. Працювали учительський інститут і педагогічне училище. Через рік у Станіславі розгорнув роботу другий вищий навчальний заклад — медичний інститут. Викладати сюди приїхали вчені багатьох міст країни. Кадри фахівців готували також спеціальні середні навчальні заклади — фельдшерсько-акушерська школа, технікум фізичної культури та музичне училище. Відновили свою діяльність театри, клуби, аматорські гуртки. 1945 року в Станіславі відбулися дві обласні олімпіади художньої самодіяльності.

---

[1] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1289, оп. 1, спр. 6, арк. 1.
[2] Івано-Франківський облпартархів, ф. 2, оп. 1, спр. 1, арк. 2.
[3] Радянське Прикарпаття (1939—1959). Документи й матеріали, стор. 161.
[4] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1289, оп. 1, спр. 6, арк. 1—2.

Налагоджувати культурно-освітню роботу в Станіславі допомагали творчі колективи багатьох міст республіки. Артисти Золочівського пересувного театру (Харківська область) приїжджали допомогти відновити роботу театру ім. І. Я. Франка. Для поповнення масових бібліотек, пограбованих фашистськими загарбниками, з Харкова прибув вагон книг. Одеський університет ім. І. І. Мечникова подарував учительському інституту 3250 томів потрібної для навчання студентів літератури.

Делегація трудящих Новгородської області в Станіславі. 1959 р.

Відбудовою і дальшим розвитком міста керувала партійна організація. У післявоєнний час вона постійно зміцнювалась і зростала. На 25 січня 1950 року в Станіславі було вже 146 партійних організацій, які об'єднували 2745 комуністів[1].

Міська партійна організація піклувалася і про відбудову села. В 1948 році для поліпшення масово-політичної роботи у сільські райони виїжджало 1340 активістів, з них 240 комуністів. Там вони безпосередньо брали участь у колективізації сільського господарства. В 1950 році 54 партійні організації підприємств, навчальних та культурно-освітніх закладів міста взяли шефство над колгоспами. Трудівникам села шефи допомагали налагоджувати колгоспне виробництво, створювати бібліотеки, червоні кутки, обладнувати клуби.

Під керівництвом міської партійної організації виробничі колективи розгортали соціалістичне змагання за дострокове виконання четвертої п'ятирічки. Уже в 1948 році 144 передові виробничники виконали свій п'ятирічний план і працювали в рахунок 1951 року. Робітники міста активно боролися за режим економії і зниження собівартості продукції. Дороговказом їм послужив передовий досвід відомих новаторів країни — Л. Корабельникової, М. Російського, Ф. Кузнецова та ін. На ватноватинній фабриці за ініціативою секретаря партійної організації В. М. Верещака у всіх цехах були створені комісії для виявлення внутрішніх резервів і запровадження у виробництво найпередовіших форм організації праці за методом московського інженера Ф. Ковальова. Від реалізації пропозицій В. Верещака у два рази зросла продуктивність верстата, що виробляє ватин. Начальник складального цеху машинобудівного заводу В. Ф. Підгорний, чітко плануючи роботу і раціонально використовуючи устаткування, добився виконання завдання на 120—130 проц. Комуніст, ударник цього ж підприємства В. П. Сутуленко щодня виробляв по три норми[2].

На кінець третього року п'ятирічки промислові підприємства Станіслава досягли довоєнного рівня випуску валової продукції, а в 1950 році вони збільшили її майже в 3,6 раза проти 1945 року.

В ході індустріалізації міста один за одним зводились нові корпуси електростанції, взуттєвої фабрики, хлібокомбінату та інших підприємств, зростав робітничий клас. Промислові кадри формувалися переважно з сільської молоді. Для нового поповнення організовувалось професійно-технічне навчання, юнакам і дівчатам передавався досвід кращих виробничників. Особливо добре готували кваліфіковані кадри на трикотажній фабриці, шкіряному та паровозоремонтному заводах.

---

[1] Івано-Франківський облпартархів, ф. 2, оп. 3, спр. 1-а, арк. 11—12.
[2] Радянське Прикарпаття (1939—1959). Документи й матеріали, стор. 250—251.

Канадські туристи біля міського озера. 1961 р.

Трудовими подвигами жителі Станіслава прославляли своє рідне місто. Про їх звитяжну працю натхненно писав видатний український поет В. М. Сосюра, відвідавши в 1950 році обласний центр Прикарпаття.

Слави стан — Станіслав, це тебе
дзвін курантів кремлівських вітає,
небо київське голубе
в сяйві сонця тебе обнімає,
ти у праці прославив себе...[1]

З новими виробничими можливостями трудящі міста приступили до здійснення п'ятої п'ятирічки. На підприємствах уже були кваліфіковані кадри, досконала техніка, що значно прискорило темпи роботи. Різко зросла продуктивність праці, поліпшилась якість продукції. Багато бригад випускали продукцію тільки відмінної якості.

На честь 300-річчя возз'єднання України з Росією виробничі колективи Станіслава й Дрогобича уклали договір на соціалістичне змагання. Провідне місце в цьому змаганні посів колектив паровозоремонтного заводу. З випередженням графіка працювали також шкіряно-взуттєвий комбінат, паровозне депо та інші підприємства. Трудівники міста до 15 листопада 1955 року виконали програму п'ятирічного плану. За ці роки випуск продукції збільшився у 2,2 раза, а виробництво електроенергії у порівнянні з 1945 роком зросло майже в 39 разів.

Трудящі обласного центру були ініціаторами змагання з містами Новгородом, Чернівцями, Дрогобичем і Коломиєю. Багато робітників та інженерно-технічних працівників стали винахідниками і раціоналізаторами. Тільки в 1956—1957 рр. вони подали близько 1,5 тис. цінних раціоналізаторських пропозицій, більшу частину яких впроваджено на підприємствах.

У трудових буднях міських підприємств важливу роль відігравали комсомольці. Понад 2 тисячі юнаків і дівчат працювали на виробництві, були ініціаторами нових починань. 56 комсомольсько-молодіжних бригад міста змагалися між собою за високі виробничі показники. На заклик Комуністичної партії багато молодих ентузіастів Прикарпаття в 1957 році виїжджали на новобудови Донбасу. На честь 40-річного ювілею Радянської влади вони достроково завершили будівництво шахти «Станіславська-комсомольська».

Поряд з розвитком промислового виробництва розгорталося спорудження житлових будинків і культурно-освітніх закладів. Цю роботу здійснювали 5 будівельних організацій. Лише за перші дві післявоєнні п'ятирічки жителі одержали понад 115 тис. кв. метрів житлової площі. У місті звели Будинок культури товариства глухонімих, нове приміщення для школи № 12.

Місто зростало, збільшувалось населення. Але існуюча сітка водопостачання не забезпечувала зростаючих потреб жителів. Було вирішено провести нову каналізацію і спорудити центральний газопровід. На цілі кілометри розтягнулися будівельні ділянки на вулицях міста. Незважаючи на непогоду,— дощ, хуртовину — риття канав і прокладання труб не припинялося. На початок 1958 року було введено в дію першу чергу водопроводу. До кінця того ж року мешканці 1500 квартир одержали для опалення природний газ.

---

[1] Газ. «Прикарпатська правда», 9 квітня 1950 р.

Вулиця Щорса в Івано-Франківську. 1966 р.

Будинок обласних організацій в Івано-Франківську. 1968 р.

Центральний поштамт в Івано-Франківську. 1969 р.

Вклейка надрукована на Харківській друкоофсетній фабриці

Методом народної будови населення міста біля Парку культури і відпочинку ім. Т. Г. Шевченка спорудило штучне озеро площею 40 гектарів. Робота йшла злагоджено. В окремі вихідні дні на суботники виходили тисячі юнаків і дівчат. Кожному хотілося внести свою частку в спорудження й обладнання чарівного куточка для відпочинку. Озеро стало справжньою окрасою міста. Влітку тут купаються, катаються на човнах, а взимку водоймище перетворюється на каток. Для любителів спорту побудовано також стадіон. Щороку місто озеленюється, прикрашається квітами.

Величні накреслення семирічного плану для трудящих Станіслава — бойова програма їх трудової діяльності. На підприємствах зростала активність виробничників, ширилося змагання за звання колективів комуністичної праці. Цей патріотичний почин першою підхопила комсомольсько-молодіжна бригада паровозоремонтного заводу, яку очолював Іван Лось. На трикотажній фабриці у це змагання включилася комсомольсько-молодіжна бригада Раїси Никифорової. Бюро Станіславського обкому партії схвалило ініціативу молоді й закликало робітників, службовців, інженерно-технічних працівників підтримати цей рух і докласти всіх зусиль, щоб успішно виконати семирічку.

До відкриття XVI міської партійної конференції (грудень 1959 р.) на підприємствах та будовах виросла численна армія новаторів. Близько 3000 робітників перевиконували норми виробітку й працювали в рахунок наступних років. У 1961 році понад 6 тисяч передовиків виробництва удостоїлись почесного звання ударників комуністичної праці.

За підсумками соціалістичного змагання 1961 року рішенням обкому КП України і виконкому обласної Ради депутатів трудящих на обласну Дошку пошани занесено 14 кращих виробничників міста. Серед них: Герой Соціалістичної Праці ткаля бавовняної фабрики Р. П. Буренко, заслужений будівельник республіки І. С. Сулима, керівники бригад комуністичної праці авторемонтного заводу С. А. Дейкалюк та паровозоремонтного заводу П. П. Морухій.

Восени 1962 року місто відзначало свій трьохсотрічний ювілей. Висловлюючи волю трудящих області, Президія Верховної Ради Української РСР 9 листопада 1962 року перейменувала Станіслав на Івано-Франківськ. З цієї нагоди відбулась об'єднана ювілейна сесія обласної та міської Рад депутатів трудящих. Населення міста з радістю зустріло урядову постанову. Від імені колективів промислових підприємств керівник бригади комуністичної праці приладобудівного заводу М. А. Гулій на мітингу заявив: «Ми пишаємось тим, що місто наше відниніноситиме ім'я великого українського письменника-революціонера. Місто переживає свою буйно квітучу молодість, яку дали йому наші робітничі руки»[1].

Не перелічити всіх успіхів івано-франківців, які натхненною працею вносили свій вклад у розвиток економіки міста. В роки семирічки широкого розмаху набрав рух бригад і ударників комуністичної праці. За це право на початку 1965 року змагалося 54 підприємства, 270 цехів і 112 бригад, у яких працювало понад 32 тис. робітників, інженерно-технічних працівників та службовців. Почесне звання члена колективу та ударника комуністичної праці було присвоєно 9148 робітникам.

Мітинг трудящих, присвячений 300-річчю Станіслава. 1962 р.

[1] Газ. «Прикарпатська правда», 11 листопада 1962 р.

Герой Соціалістичної Праці Р. П. Буренко в цеху трикотажної фабрики. Івано-Франківськ. 1968 р.

За роки семирічки на фабриках і заводах розвивалася творча думка виробничників. Новатори всіляко сприяли прискоренню технічного прогресу. За 6 років семирічки реалізовано 6200 раціоналізаторських пропозицій, що дало державі 3 млн. крб. економії. На паровозоремонтному і приладобудівному заводах, шкірянoвзуттєвому і спиртогорілчаному комбінатах кожний п'ятий робітник був раціоналізатором.

У процесі трудової діяльності на підприємствах виховалося багато чудових людей — справжніх маяків будівництва комунізму. Трудящі міста пишаються кадровим слюсарем приладобудівного заводу В. Г. Креховецьким. На цьому підприємстві він працює з 1921 року, коли тут була ще напівкустарна майстерня з кількома десятками робітників. Головне в його роботі — постійні творчі пошуки. Він активний раціоналізатор, у 1957 році працював уже в рахунок 1960 року. Досвідченому виробничнику і його бригаді комуністичної праці доручали виконувати одну з складних операцій виготовлення глибинних манометрів. Понад 70 робітників — це учні В. Г. Креховецького, а серед них передові слюсарі В. Д. Дем'янюк, Ф. Є. Яблонський, В. М. Горбаль та ін. Ветеран праці відзначений орденом Леніна, десятками подяк, грамот, премій та інших нагород. Він перший у колективі удостоєний звання почесного машинобудівника республіки.

На меблевому комбінаті добре працює бригада комуністичної праці столового цеху, яку очолював М. В. Духович. Члени бригади мають не тільки високі виробничі показники, але й удосконалюють свою кваліфікацію в школах передового досвіду, а її керівник закінчив Чернівецький університет і зараз працює головою заводського комітету профспілки. До почесних членів бригади зарахований льотчик-космонавт, Герой Радянського Союзу П. Р. Попович. Новатори зустрічалися з космонавтом у Москві і встановили з ним зв'язок. Напередодні Ленінського ювілею меблярі передали йому сувенір—портрет Ілліча, виконаний на дереві умільцями підприємства. В свою чергу, П. Р. Попович подарував прикарпатцям кольорове фото з надписом: «Моїм друзям-мебельникам Прикарпатського меблевого комбінату найкращі побажання»[1].

Творча праця івано-франківців змінювала промислове обличчя міста. Лише за семирічку обсяг валової продукції зріс більш як у 2 рази. За цей час здійснено технічну реконструкцію на багатьох підприємствах. За 1959—1961 рр. на фабриках і заводах міста встановлено 1700 одиниць нового устаткування, 330 модернізованого, обладнано 30 напівавтоматичних і потокових ліній.

Літопис трудових звершень семирічки поповнився промисловими новобудовами. В місті виросли шинноремонтний і цементний заводи, меблева фабрика, друкарня та інші підприємства, обладнані новітньою технікою.

Зросла і чисельність робітників та інженерно-технічних працівників. У 1967 році їх було 35 тис. чоловік. Сталися суттєві зрушення в галузевій структурі промисловості. Виникли, власне, нові галузі — машинобудівна, хімічна, деревообробна, будівельних матеріалів та ін. На частку цих галузей наприкінці семирічки припадало близько однієї третини промислової продукції міста. Вона завоювала визнання не тільки в нашій країні, а й за її межами. Вироби приладобудівного заводу — газові лічильники, глибинні манометри — експортуються у 24 країни Африки, Азії, Латинської Америки і Західної Європи. За роки семирічки завод освоїв 22 види нових приладів і збільшив випуск продукції в 6,4 раза. Нині зводяться корпуси одного з найбільших підприємств міста — заводу будівельної арматури.

[1] Газ. «Прикарпатська правда», 12 квітня 1970 р.

Великим попитом трудящих країни користуються вироби меблевих підприємств, яких за рік виготовляється стільки, що ними можна обставити понад 11 тис. квартир. Меблі не раз експонувалися на республіканських і всесоюзних виставках, а в 1968 році одержали хорошу оцінку на Міжнародному ярмарку в Лейпцігу. Добру славу має і продукція Івано-Франківської трикотажної та швейної фабрик, шкіряно-взуттєвого комбінату. Понад 100 найменувань виробів виготовляє кондитерська фабрика. Різноманітну продукцію випускають хлібокомбінат і цехи міськхарчокомбінату.

Енергійно працювали івано-франківці в ювілейному 1967 році. На честь 50-річчя Великого Жовтня розгорнулося соціалістичне змагання під девізом «ювілейному року — ударну працю!». Трудящі міста внесли до ювілейного фонду Прикарпаття понад 800 тис. крб. надпланових прибутків. За високі показники колективу приладобудівного заводу вручено пам'ятний Червоний прапор ЦК КП України, Президії Верховної Ради УРСР, Ради Міністрів Української РСР та Укрпрофради. Колективи спиртогорілчаного комбінату, водоканалу, приладобудівного заводу, дорожнього ресторану удостоєно пам'ятних Червоних прапорів Івано-Франківського обкому КП України, облвиконкому та обласної Ради профспілок. Звання імені 50-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції присвоєно колективу Прикарпатського меблевого комбінату, де тривалий час директором працює кавалер ордена Леніна І. П. Щербанович. Це підприємство відзначається не тільки високими виробничими показниками, але й зразковим художньо-естетичним оформленням цехів і подвір'я.

Крім меблевого комбінату, взірцем високої організації став і приладобудівний завод. Вказані підприємства першими в місті почали працювати за новою системою планування та економічного стимулювання. В 1970 році цю систему запровадили вже 35 підприємств, що виробляли понад 80 проц. всієї промислової продукції міста.

На відзначення 100-річчя з дня народження В. І. Леніна 8 тис. передовиків міста нагороджено ювілейними медалями «За доблесну працю». Колективу фабрики художніх виробів ім. Рози Люксембург вручено Ленінську ювілейну грамоту ЦК КПРС, Президії Верховної Ради СРСР, Ради Міністрів СРСР і ВЦРПС. Трудівники фабрики є авторами чудових вишивок, що прикрашають одяг і побутові речі. Цієї високої нагороди удостоєний також колектив Івано-Франківського відділку залізниці.

Широкого розмаху набрало і житлове будівництво. Воно здійснюється за єдиним генеральним планом, переважно на великих масивах. У районі залізничної станції з'явилися нові вулиці — Кірова, Нахімова, Орджонікідзе, Комуністична, Космічна, Молодіжна. Тут зведено понад 100 добре упорядкованих будинків залізничників. На місці пустиря виросла вулиця Московська, де споруджено 28 багатоповерхових будинків. Карта міста збагатилась Південним і Північним бульварами. На їх просторах знялися багатоповерхові будівлі сучасного стилю. Житлові масиви розкинулись на вулицях Куйбишева, Набережній. У північно-східному районі, де зливаються русла річок, що омивають місто, передбачено створити житловий масив з населенням понад 40 тис. чоловік.

Поряд із забудовою нових районів розгортається реконструкція старого центру міста. На Радянській вулиці зводиться восьмиповерхове приміщення готелю. Тут розташується музично-драматичний театр на 950 місць. Вулицю прикрашають новий будинок художника, приміщення кінотеатру «Космос», житлові та адміністративні будинки.

В одному з цехів Івано-Франківського приладобудівного заводу. 1969 р.

Пам'ятник В. І. Леніну в Піонерському парку. Івано-Франківськ. 1969 р.

Водночас поліпшується комунальне господарство. За післявоєнні роки завершено повну газифікацію міста. Щороку здійснюються великі роботи щодо благоустрою майданів, вулиць і скверів. Закладено нові парки на березі річки Бистриці-Солотвинської і біля селища залізничників.

Івано-Франківськ — великий залізничний вузол. Поруч залізничної станції розмістився автобусний вокзал. Звідси щодня вирушають автомашини більш як по 100 маршрутах. Населення користується послугами таксомоторного парку.

В 1962 році став до ладу новий аеровокзал. Повітряними трасами Івано-Франківськ сполучений з Москвою, Києвом, Львовом, Одесою, Сімферополем та багатьма районами області.

Місто забезпечене необхідними засобами зв'язку. Недавно закінчено будівництво нового 9-поверхового приміщення пошти й телеграфу. З різними центрами країни Івано-Франківськ з'єднаний 536 телефонними каналами, має автоматичну міжміську телефонну станцію і фототелеграфний зв'язок з Москвою, Києвом та іншими містами. Тут працюють 33 тис. радіоточок і 32 400 телевізорів. Завдяки спорудженню ретранслятора івано-франківці мають змогу дивитися передачі зі Львова, Чернівців, Києва, Москви.

Для задоволення зростаючих потреб населення в товарах масового споживання створено мережу підприємств торгівлі і громадського харчування. До початку 1970 року в місті працювало 243 продовольчі і промтоварні магазини.

Надійно охороняється здоров'я населення. В місті діють 26 лікарень і диспансерів, пологовий будинок, станція переливання крові з гематологічним відділенням, жіноча й дитяча консультації, 21 медичний пункт. Для стаціонарного лікування трудящих у лікарнях є 2640 ліжок. На великих підприємствах працюють лікарські або фельдшерські пункти. Робітники паровозоремонтного заводу відпочивають і набирають сил у заводському профілакторії. На захисті здоров'я трудящих стоять 820 лікарів і 2002 середні медичні працівники. У двобої з смертю часто перемагають хірурги — професори В. Ф. Сенютович, М. Й. Романяк, кандидати медичних наук Д. А. Чумак, І. І. Кулевник. Авторитетом серед жителів користуються заслужені лікарі УРСР Є. Ф. Волошина, П. А. Козельський, М. В. Рождественський, лікарі К. І. Артамошкіна, Т. І. Літенко та інші.

Не забувають в Івано-Франківську і про наймолодших громадян. Для малят дошкільного віку відкрито 38 садків і ясел. Сотні дітей щороку відпочивають в чудово обладнаних таборах Яремчі, Микуличина та інших мальовничих місцях Прикарпаття.

Люблять івано-франківці фізкультуру й спорт. До 1970 року в місті підготовлено 52 майстри спорту і 8295 спортсменів-розрядників. Популярністю користується футбольна команда «Спартак». У 5 спортивних товариствах об'єднується 32,5 тис. фізкультурників і спортсменів. Є ще 3 дитячі спортивні школи, в яких навчаються понад 1600 учнів.

Івано-Франківськ став важливим центром освіти, науки і культури. Раніше тут не було жодного вищого навчального закладу, тепер є педагогічний, медичний інститути та інститут нафти й газу. За 1946—1970 рр. вони підготовили 11 257 учителів, 4758 лікарів і 3127 інженерів. У вузах міста навчається понад 13 тис. студентів. Це у три рази більше, ніж було в Західній Україні за часів буржуазно-поміщицької Польщі.

Учительські кадри на Прикарпатті готує педагогічний інститут. Для студентів його чотирьох факультетів добре обладнані лабораторії, кабінети, бібліотека. У вузі викладали такі вчені, як мовознавець Б. В. Кобилянський, історик М. М. Кравець,

професори Й. Д. Ремезовський, К. І. Швецов, П. Т. Рущенко та ін. Тепер викладацьку роботу ведуть чимало вихованців інституту. На 18 кафедрах працює 178 викладачів, в т. ч. 63 доценти й кандидати наук. Науковці вузу досліджують різні проблеми соціально-економічного, політичного і літературного розвитку України та Прикарпаття, розробляють методику навчання і виховання учнів.

Визначним навчальним закладом є також Івано-Франківський державний медичний інститут. Його випускники працюють лікарями не тільки на Прикарпатті, але й у інших республіках нашої країни. На 36 кафедрах, в численних лабораторіях і клініках інституту трудиться 28 докторів і 127 кандидатів наук. Значний вклад у вдосконалення навчального процесу, розгортання наукової роботи вносить ректор інституту, заслужений діяч науки Української РСР професор Г. О. Бабенко. Інститут виростив 130 учених. Професор Ю. П. Мельман підготував 25 кандидатів наук, професори Я. В. Борин, С. А. Верхратський, М. Л. Авіосор, Ф. В. Ковшар, Д. Л. Ротенберг — по 8—10 кандидатів наук. Їх вихованці П. М. Вакалюк, І. Д. Лановий, Є. М. Нейко стали професорами, завідуючими кафедрами інституту. Вже виконано понад 1300 науково-дослідних робіт, частина з них має важливу цінність для практичної медицини. З проблеми біологічної ролі мікроелементів в інституті проводились республіканські і всесоюзні конференції.

Інститут нафти і газу, порівняно, ще молодий вуз, але він став популярним за межами республіки. На п'яти його факультетах — геологорозвідувальному, газонафтопромисловому, автоматизації та економіки нафтової і газової промисловості, механічному і загальнотехнічному — майбутніх інженерних спеціалістів навчають 318 викладачів 28 кафедр. Серед них — 6 докторів та 95 кандидатів наук. Велику наукову роботу, зокрема, проводять професори О. П. Булмасов, С. О. Скублевський та О. М. Снарський. В інституті проводяться дослідження, зв'язані з практичними народногосподарськими проблемами. В стінах навчального закладу йде підготовка викладацьких кадрів, відбувається захист кандидатських дисертацій.

Над проблемами різних галузей науки і техніки в місті працюють ще 5 науково-дослідних інститутів. Розгортається тут і діяльність відділу атеїзму інституту філософії АН УРСР.

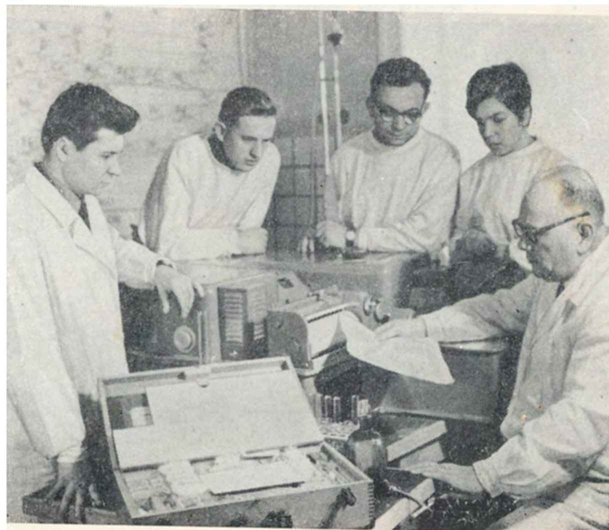
У місті також готуються спеціалісти середньої кваліфікації. Технікуми й училища за 1947—1970 рр. випустили 9285 фельдшерів, економістів, педагогів, працівників торгівлі, культурно-освітніх і мистецьких закладів тощо. У 1970 році в середніх спеціальних закладах навчалось 3150 юнаків і дівчат.

За останнє десятиріччя в місті побудовано 6 нових середніх шкіл і обладнано нові приміщення в 4 школах. У 1969—1970 навчальному році в Івано-Франківську було 23 загальноосвітні школи, де освіту здобували 16 320 дітей. Їх навчали і виховували 1037 учителів. Ось уже біля п'ятдесяти років невтомно працює заслужена вчителька УРСР А. А. Козак. Численні її вихованці, що стали вченими,

Почесні громадяни міста Івано-Франківська: В. Я. Столярчук, В. М. Федотов, В. Г. Креховецький. 1968 р.

Ректор Івано-Франківського медичного інституту Г. О. Бабенко з аспірантами в лабораторії. 1968 р.

інженерами та іншими спеціалістами, добре пам'ятають педагогічну майстерність, чуйність і доброту свого наставника. Понад десять років сумлінної праці були вкладені нею і на громадській роботі депутата міської Ради. За плідну педагогічну роботу чимало педагогів нагороджені орденами й медалями Радянського Союзу, а вчителям Г. А. Бойко, Н. В. Геращенко, О. І. Козіній, О. Д. Крижанівському присвоєно почесне звання заслуженого вчителя УРСР.

За роки соціалістичного будівництва в Івано-Франківську розквітли самобутнє мистецтво й художня творчість. У місті працює обласне літературне об'єднання, до складу якого, крім творчої молоді, входять 7 членів Спілки письменників України. Імена прикарпатців з'явилися на обкладинках понад 60 книжок. Схвальну оцінку читачів дістали твори М. І. Карпенка, Р. М. Федорова, О. О. Стрілець, М. І. Кубика, В. Я. Брезицького, Г. В. Кирилюка, П. Г. Нісонського, П. К. Добрянського, Т. Ю. Мельничука, Г. З. Турелик, С. Г. Пушика, В. Г. Шмигленка та ін. Творчо зростати літературній молоді міста допомагали видатні українські письменники. Нерідко сюди приїздив Ярослав Галан. Трудящі міста тепло приймали П. Г. Тичину, В. М. Сосюру, М. Т. Рильського, А. С. Малишка, М. П. Бажана, С. І. Олійника, П. С. Козланюка, П. М. Воронька, Д. В. Павличка. В 1968 році тут побували учасники декади літератури і мистецтва Латвійської РСР письменники Ояр Ваціетіс, Валдіс Лукс, Анна Саксе.

Нині в Івано-Франківську значну роботу проводить літературно-мистецький клуб «Іскри юності», створений при редакції газети «Комсомольський прапор». На засіданнях клубу обговорюються твори молодих літераторів, художників, композиторів. До 100-річчя з дня народження В. І. Леніна клуб разом з обкомом комсомолу організував ювілейний літературно-мистецький конкурс «Юність — Іллічеві», в якому взяли участь близько ста авторів міста й області.

Успішно працюють івано-франківські художники. Їх твори експонуються на щорічних художніх виставках. Кращі роботи М. Ф. Кіщука, І. І. Лободи, М. П. Фіголя, М. Р. Варені, В. Я. Михайлюка, О. Р. Гнатюка, М. М. Сімашкевич, А. В. Лендела можна зустріти в багатьох музеях Радянського Союзу. При обласному відділенні Спілки художників створено майстерні художнього фонду Української РСР.

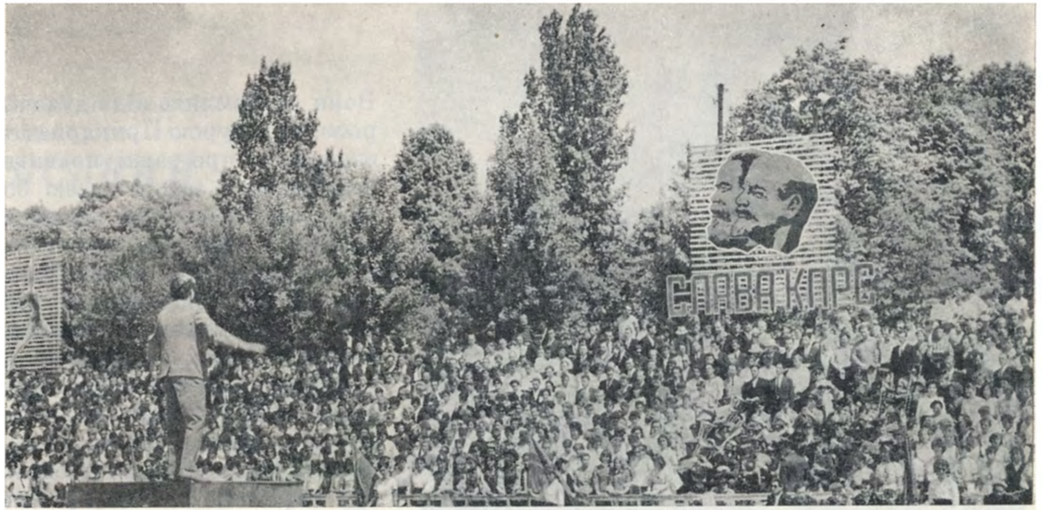
Змістовну роботу проводить Івано-Франківський державний музично-драматичний театр ім. І. Я. Франка. Його колектив показав понад 200 вистав. З особливим успіхом проходять спектаклі, поставлені головним режисером В. Смоляком. У репертуарі театру широко представлено українську, російську і

Новобудови в Івано-Франківську. 1969 р.

У Парку культури і відпочинку ім. Т. Г. Шевченка. Івано-Франківськ. 1960 р.

Виступ зведеного міського хору на стадіоні «Спартак». Івано - Франківськ, 1967 р.

західноєвропейську класичну драматургію. Багато повноцінних сценічних образів створили на сцені театру заслужені артисти УРСР І. П. Базилевич, П. Н. Бобров, О. О. Свєтланов, Є. С. Нікітченко, М. Ф. Шевченко, О. І. Затварська, В. М. Мельник, Ю. С. Шиманський.

Великою популярністю користується Гуцульський ансамбль пісні і танцю. Художнім керівником цього колективу з 1951 по 1962 рік був заслужений артист УРСР В. І. Пащенко, а згодом — заслужений діяч мистецтв УРСР М. П. Гринишин, головним балетмейстером працює заслужений артист УРСР В. В. Петрик. Ансамбль неодноразово гастролював у Москві, Ленінграді, Києві, Баку, Ашхабаді, Ташкенті, Новосибірську, Томську, Мурманську та багатьох інших містах країни, де знайомив численних глядачів з оригінальним гуцульським мистецтвом.

Юним глядачам подобаються вистави Івано-Франківського театру ляльок ім. Павлика Морозова. В місті є 247 гуртків художньої самодіяльності. Вони об'єднують понад 6 тис. аматорів.

Традиційними стали свята пісні, масові видовища Вони проводяться у мальовничому Парку ім. Т. Г. Шевченка і на стадіоні «Спартак» силами колективів художньої самодіяльності та митцями професійних театрів. Тисячі глядачів міста гаряче аплодували народним і заслуженим артистам СРСР, РРФСР і УРСР, що брали тут участь у концерті. Івано-франківцям дуже сподобались виступи ансамблю пісні й танцю Радянської Армії ім. Александрова, народного хору ім. П'ятницького, Воронезького й Уральського народних хорів. Їхні гастролі перетворювались у справжнє свято дружби народів.

Трудящих Івано-Франківська єднають тісні контакти з румунськими друзями з міста Бая-Маре. Вперше івано-франківці їздили туди в серпні 1959 року, представники румунського міста відвідали Прикарпаття в дні святкування 20-річчя возз'єднання західноукраїнських земель з Радянською Україною. Відтоді взаємний обмін делегаціями став традицією, а зустрічі друзів виливаються у демонстрацію братерства.

До Івано-Франківська приїжджають мистецькі делегації соціалістичних країн. Добре запам'ятався жителям виступ румунського ансамблю пісні й танцю «Співає Марамуреш». З радістю вони приймали польських кіномитців Беату Тишкевич, Станіслава Ружанського, Тадеуша Хмілевського.

В місті є 46 масових бібліотек, книжковий фонд яких становить близько 950 тис. примірників. Відкрито 10 кінотеатрів. Один з них широкоформатний («Космос»), розрахований на 800 глядачів.

Увагу туристів, які відвідують Івано-Франківськ, привертає обласний краєзнавчий музей. У його 43 залах та фондах зберігається понад 30 тис. експонатів.

Новорічні щедрівки в Івано-Франківську. 1966 р.

Вони знайомлять відвідувачів з природою, історією, культурою Прикарпаття. Багата колекція експонатів про ратні подвиги Радянської Армії розміщена в залах музею бойової слави. Навчальною базою для студентів і учнів став відкритий у 1968 році геологічний музей. Корисну роботу проводить Івано-Франківське відділення товариства «Знання». В 1969 році 2300 його членів прочитали для населення понад 13 тис. лекцій з різних галузей знань. Крім лекційної пропаганди, організовується навчання через систему політичної освіти, якою охоплено 13 тис. чоловік. Понад 200 чоловік відвідує вечірній університет марксизму-ленінізму при міськкомі КП України. В місті працюють також народні університети охорони здоров'я, культури, юридичних і педагогічних знань.

Помітну роль у громадському житті міста відіграють наукові конференції та симпозіуми вчених різних профілів. 1970 року Івано-Франківськ став місцем проведення всесоюзної наради завідуючих кафедрами математики, на якій було обговорено різні проблеми викладання математичних наук у педагогічних інститутах. Цього ж року велику увагу громадськості привернула до себе республіканська науково-методична конференція «Ленінська атеїстична спадщина і актуальні проблеми формування науково-матеріалістичного світогляду». В ній взяли участь учені багатьох міст Радянського Союзу.

Досягнення оновленого Івано-Франківська здобуто під керівництвом міської партійної організації. У своїх лавах вона налічує 9504 комуністи.

Дедалі більших масштабів набирає робота міської Ради депутатів трудящих. До її складу в 1969 році обрано 250 депутатів. З них 176 — це робітники промисловості, транспорту, будівельних організацій і торгівлі. В числі народних обранців — вчені, представники культури й мистецтва, охорони здоров'я й освіти. Багато радянських активістів залучено до роботи в 14 постійних комісіях, створених при міській Раді.

В тісному контакті з громадськими організаціями здійснюють свою діяльність профспілки, що об'єднують у місті 69 тис. робітників і службовців. У лавах ленінського комсомолу — 24 тис. юнаків і дівчат. Комсомольська організація міста мобілізує молодь на боротьбу за втілення у життя величних накреслень Комуністичної партії. Більш як тисячі молодим виробничникам присвоєно звання ударників комуністичної праці. До Ленінського ювілею 104 комсомольсько-молодіжні бригади працювали в рахунок 1971 року.

Перед Івано-Франківськом відкриваються широкі перспективи. Тут буде споруджено арматурний та фурнітурний заводи і ряд нових великих промислових об'єктів. Місто ще більше розширить свою територію, прикраситься сучасними спорудами.

Натхнені світлими перспективами, трудящі Івано-Франківська виявляють велику творчу ініціативу в боротьбі за примноження суспільного багатства, за торжество комуністичних ідеалів.

І. К. ВАСЮТА

БОГОРОДЧАНСЬКИЙ РАЙОН

БОГОРОДЧА́НИ

Богородчани — селище міського типу, розташоване на правому березі гірської річки Бистриці-Солотвинської. Через селище проходить автомагістраль Івано-Франківськ—Надвірна. Населення — 2709 чоловік. Богородчани — центр району, на території якого 39 населених пунків, що підпорядковані 2 селищним та 25 сільським Радам. Населення — 65,3 тис. чоловік. В економіці району провідне місце займає сільське господарство. Напрям господарства — вирощування зернових і технічних культур, м'ясо-молочне тваринництво. Всього земельних угідь — 82 431 га, в т. ч. орної землі — 17 318 га, лісів — 38 744 га, лук та пасовищ — 9939 га. В районі працює 14 колгоспів та 1 радгосп. Тут є 49 загальноосвітніх шкіл, школа робітничої молоді, 38 клубів, 7 будинків культури, 44 бібліотеки.

Перша письмова згадка про Богородчани належить до 1441 року. В ній йдеться про те, що власником Богородчан був Ян з Бучача[1]. Жителі селища з давніх часів займалися ремеслом і землеробством. Серед спеціальностей ремісників найбільш поширеними були: кравецтво і ткацтво. Про це свідчать і назви вулиць, що збереглися до наших днів: Ткацька, Різнича. В другій половині XV ст. Богородчани стали володінням Потоцьких. Трудяще населення Богородчан відробляло панщину по 2—3 дні на тиждень, обжинки, обкоски, шарварки, працювало в лісних угіддях поміщика тощо.

Класове гноблення, якого зазнавав трудовий люд, доповнювалося ще й національно-релігійними утисками, що особливо посилилися після Брестської церковної унії. 1691 року за наказом графині К. Потоцької у Богородчанах споруджується костьол, а навколо нього оселяється група дрібної шляхти і кілька десятків ремісників з Польщі[2]. Костьол стає центром окатоличення населення. Наприкінці XVII ст. Потоцькі довели панщину до 4—5 днів на тиждень.

---

[1] Akta grodzkie i ziemskie, t. XIV, стор. 913.
[2] Івано-Франківський облдержархів, ф. 2, оп. 7, спр. 1008, арк. 3.

На важкий гніт пригноблені відповідали чим далі зростаючою боротьбою проти експлуататорів. У першій половині XVIII ст. в околицях Богородчан активно діяли загони опришків. У них були й богородчанські жителі. 1744 року опришки на чолі з Олексою Довбушем вчинили сміливий напад на фортецю в Богородчанах, де повстанці захопили багато зброї, а також знищили реєстри податків, орендні договори тощо[1].

За першим поділом Польщі Богородчани опинилися під владою австрійської монархії, містечко стало власністю австрійських баронів, які разом з місцевою шляхтою жорстоко визискували трудящих, здійснювали політику онімечення українського населення. Переслідувалась українська культура, звичаї. Навмисне гальмувався розвиток економіки. Богородчани залишались у другій половині XVIII ст. дрібним містечком: 1786 року тут було всього 314 будинків і 1134 жителі[2].

Незважаючи на засилля іноземців, місцеві жителі прагнули до освіти, розвивали свою культуру. Намагаючись використати це прагнення в своїх інтересах, австрійські власті 1789 року відкрили німецьку школу, а 1770 року заснували народну школу. Безумовно, вчитися там могли лише діти багатіїв.

В середині XIX ст. у Богородчанах активізується суспільно-політичне життя. У червні 1848 року тут було створено Руську раду, до складу якої увійшло 29 чоловік. Рада розгорнула активну діяльність за введення буржуазно-демократичних свобод.

Після реформи 1848 року в Богородчанах з'являються перші капіталістичні підприємства. 1870 року містечко мало невелику броварню, гуральню, деревообробну майстерню. На них в кінці XIX ст. працювало понад 100 робітників. Праця була дуже важкою, робочий день, як правило, не регламентувався і тривав 12—14 годин.

З розвитком капіталізму в сільському господарстві посилюється процес класового розшарування селянства. Ростуть куркульські господарства. Куркулі прибирають до своїх рук кращі землі, ліси і пасовиська, утискують бідняків. Чимало хліборобів змушені були залишати сільське господарство і йти на промислові підприємства. Частина знедолених, не знаходячи роботи в Богородчанах і навколишніх містах, кидала рідний край і вирушала до США, Аргентіни та інших країн. Багатьох злидні погнали на заробітки до шахт Верхньої Сілезії. З Богородчан там тільки на шахті Гіше на початку XX ст. працювало кілька десятків робітників[3].

Костьол у Богородчанах. Пам'ятка архітектури XVIII ст. 1969 р.

У другій половині XIX ст. дещо пожвавлюється культурне життя в Богородчанах. Це пожвавлення пов'язано з перебуванням тут відомого прогресивного діяча і поета А. Л. Могильницького. Будучи депутатом Віденської державної ради від трудового населення Галичини, він захищав інтереси народу. 15 квітня 1861 року А. Л. Могильницький виголосив на засіданні ради промову, захищаючи українську культуру й мову, які зневажав австрійський уряд. «Яко русин зроду,— палко промовляв він,— говорю я з глибини руського серця, що руський язик є цвітущий, совершенний»[4]. Діяльність А. Л. Могильницького справила позитивний вплив на формування прогресивних поглядів населення Богородчан. На його вимогу однокласну школу в Богородчанах 1868 року було розширено: вона стала двокласною.

---

[1] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 5, т. 250, стор. 1585—1587.
[2] Там же, ф. 146, оп. 88, спр. 188, арк. 120.
[3] «Український історичний журнал», 1965, № 7, стор. 65.
[4] Газ. «Літературна Україна», 12 квітня 1968 р.

В. І. Костей — активний діяч революційного руху. 1947 р.

Однак австрійські власті посилювали переслідування української мови, культури, народних традицій. Газета «Діло» писала у жовтні 1882 року, що в Богородчанах на зборах резервістів один з мобілізованих солдатів — місцевий житель — був покараний тільки за те, що прибув з документами, написаними українською мовою. Австрійський офіцер покарав за це також і старосту Богородчан. В цій же газеті 3 травня 1909 року повідомлялося, що українцям забороняли австрійські власті працювати в державних установах і школах. У Богородчанському повіті, де понад 90 проц. населення становили українці, в окружній шкільній раді з 10 її членів тільки 2 були українці[1].

Організований робітничий рух в Богородчанах народжувався під впливом революції 1905—1907 років. У селищі відбулися підпільні збори будівельників, гонтарів і бондарів, на яких йшлося про усунення експлуататорських порядків революційним шляхом. У січні 1906 року в Богородчанах скликали великий мітинг робітників і селян, присвячений річниці початку російської революції. Робітник фільварку І. Андріїв у своєму виступі закликав до страйку. Про значення революції розповів студент Львівського університету І. М. Сіяк. Улітку 1906 року в Богородчанах відбувся страйк робітників промислових підприємств і батраків фільварків. Керував ним страйковий комітет, який від імені трудящих вимагав: підвищити оплату і поліпшити умови праці. Страйкарі висловили солідарність з революційними силами Росії[2].

Тяжкі випробування чекали на жителів Богородчан у роки першої світової війни. На цій території точилися жорстокі бої між австро-угорськими і російськими військами. У Богородчанах загинуло близько 50 жителів, зруйновано промислові підприємства, спалено багато будинків. У селищі і його околицях лютувала епідемія тифу й холери. Господарство занепало. Трудящі не мали засобів до існування.

Велика кількість російських військ була сконцентрована в Богородчанах і його околицях на початку 1917 року. Місцеве населення прихильно ставилося до росіян. У російських військах було багато революційно настроєних солдатів, які вели серед жителів більшовицьку пропаганду. Це сприяло посиленню революційної боротьби. В 1916—1918 роках трудящі Богородчан виступали проти австрійського панування. Вони брали участь у мітингах, вимагаючи припинення війни. Мобілізовані до австро-угорської армії не хотіли воювати проти братів росіян та українців і переходили на бік російської армії.

Біднота Богородчан радо зустріла перемогу Великої Жовтневої соціалістичної революції. Кільком богородчанцям, зокрема П. Я. Куцанюку, випало щастя брати участь у боях за владу Рад. Повернувшись додому, вони стали організаторами боротьби за Радянську владу.

3 листопада 1918 року робітники й селяни містечка та навколишніх сіл зібралися в Богородчанах на мітинг. Перед ними виступив 18-річний робітник В. І. Костей, який викривав антинародну суть буржуазно-націоналістичного уряду ЗУНР і закликав до боротьби за перемогу влади трудящих. З великою увагою був вислуханий виступ П. Я. Куцанюка, присвячений першим ленінським декретам. «Отак і нам треба зробити! — говорив він.— Створити свій бідняцький уряд, уряд робітників і селян, Раду, як у Росії»[3]. Того ж дня було одностайно обрано першу Раду трудящих, головою якої став П. Я. Куцанюк. Рада ухвалила роздати землю селянам, дозволити рубати ліс, щоб будувати хати. Та через кілька днів на Богородчани напав каральний загін уряду ЗУНР, який жорстоко розправився з першою Радою трудящих.

[1] Газ. «Діло» 29 травня 1882 р.
[2] Газ. «Прикарпатська правда», 22 квітня 1965 р.
[3] Там же.

У 1919 році Богородчани загарбала буржуазно-поміщицька Польща. Трудящі не визнавали влади окупантів, вони вели боротьбу за встановлення Радянської влади і возз'єднання західноукраїнських земель з Радянською Україною. Коли в 1920 році Червона Армія, переслідуючи польсько-шляхетські війська, почала визволяти Західну Україну, богородчанці допомагали радянським військам і Галревкому, до складу якого входив і житель Богородчан І. М. Сіяк[1]. За завданням революційного комітету в Богородчанах було сформовано трійку в складі П. Я. Куцанюка, В. І. Костея, І. О. Сидора. Вона організувала партизанський загін, до якого увійшли Ф. Я. Воронич, О. Ф. Говера, В. Т. Друк, М. В. Мотрович, В. М. Микицей, В. Ф. Філіппов, В. Ю. Яремко та ін.[2]. Серед партизанів були люди, які вже мали досвід боротьби проти контрреволюції. Зокрема, В. Ю. Яремко перебував у лавах Червоної Армії. За виявлений героїзм йому було оголошено подяку від Ради праці й оборони.

Підтримані широкими масами населення, партизани розпочали боротьбу за встановлення Радянської влади. Вони громили поліцейські постерунки, окупаційну адміністрацію, спробували навіть оволодіти Богородчанами. Але польським каральним загонам вдалося придушити партизанський рух. Почалися масові арешти, інквізиторські знущання над робітниками й селянами.

В цей же період робітники Богородчан, керовані комуністами, ведуть страйкову боротьбу. Великий страйк, зокрема, відбувся в квітні 1921 року. Страйкарі вимагали поліпшити умови праці, засуджували польсько-шляхетську окупацію західноукраїнських земель.

Буржуазно-поміщицький уряд Польщі здійснював політику жорстокого національного гноблення, намагався тримати трудящих в темряві і релігійному дурмані. Хоч у Богородчанах в 20—30-х роках і було 2 школи — 6-класна чоловіча і 7-класна жіноча,— але в них могла вчитися тільки незначна частина дітей шкільного віку, переважно заможних. До цього ж, викладали в школі польською мовою. Українську мову було заборонено як у школі, так і в державних установах, де діловодство велось виключно польською мовою. У 1925 році жителі Богородчан звернулися до уряду з проханням про запровадження в школах української мови. Просьбу цю було категорично відхилено.

Панівні класи буржуазної Польщі навмисне гальмували розвиток економіки. В 30-х роках у Богородчанах працювали тільки дрібні промислові підприємства: гуральня, невеличке деревообробне підприємство, шевська і кравецька майстерні, на яких було зайнято понад 100 робітників, кустарні бондарні майстерні, де налічувалося близько 30 верстатів і працювало 40—50 робітників[3]. Становище трудящих на цих підприємствах було тяжким: 10—12-годинний робочий день, небезпечні умови праці доповнювались сваволею хазяїв. Багато жителів лишалися безробітними.

В сільському господарстві становище працюючих було не кращим. Родючі землі захопили куркулі і церква. В 20-х роках фактичним власником Богородчан став запеклий український буржуазний націоналіст єпіскоп Г. Хомишин. Він володів всіма лісами Богородчанського повіту, двома фільварками та паровим тартаком. Озброєні лісники пильно берегли єпіскопську власність, жорстоко карали кожного, хто намагався взяти хоч в'язку хмизу з лісів Хомишина. Схопивши, наприклад, жительку Старих Богородчан М. Катрінець, вони підпалили хмиз на спині нещасної.

Уніатське духовенство, спекулюючи земельними ділянками, скуповувало кращі кам'яні будинки, фільварки, тартаки. Воно прибрало до своїх рук богородчанський приход з 8 селами. Місцеві куркулі володіли наділами у 60—65 моргів. А тим часом основна маса селян мала по 1—2 морги землі, багато було безземельних. За мізерну платню вони змушені були працювати в господарствах куркулів і панів. Їх також

[1] Журн. «Жовтень» 1962, № 11.
[2] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1576, оп. 1, спр. К-26, арк. 1.
[3] Львівський облдержархів, ф. 35, оп. 5, спр. 269, арк. 85.

немилосердно душили лихварі. На початку 30-х років борги селян у Богородчанах досягали в середньому 125 злотих на гектар землі.

Трудящі Богородчан не мирились із таким становищем, вели проти гнобителів боротьбу, яку очолювали комуністи. Ще 1919 року робітник В. І. Костей, учасник І конференції КПСГ, розпочав роботу по створенню в Богородчанах організації КПСГ. В 1920 році тут засновують партійний осередок, а в 1922 році — повітову організацію КПСГ. З цього ж часу існувала і повітова комсомольська організація, якою керував В. Ю. Яремко. Вплив комуністів на населення зростав. Офіційні власті повідомляли 1927 року, що в Богородчанах швидко розвивається комуністичний рух. У селищі відбувалися партійні збори, в липні 1928 року проходило засідання підпільного повітового партійного комітету. 1928 року в Богородчанах створюється повітовий комітет прогресивної організації «Сельроб-єдність». 4 листопада 1928 року скликали одне з його засідань, на якому йшла мова про організацію боротьби за права робітників і селян.

Комуністи й комсомольці, а також члени «Сельроб-єдності» розповсюджували в Богородчанах і селах повіту марксистську та іншу прогресивну літературу. Серед населення були поширені і користувалися великою популярністю «Маніфест Комуністичної партії» К. Маркса і Ф. Енгельса, ряд творів В. І. Леніна, зокрема «Держава і революція» та «Чергові завдання Радянської влади». Під керівництвом комуністів шириться страйкова боротьба. Влітку 1929 року в Богородчанах і селах повіту відбувся великий страйк сільськогосподарських робітників. У фільварку єпіскопа Г. Хомишина страйкарі в розпалі польових робіт вимагали підвищити оплату праці (жати не за 14-й сніп, а за 8-й). Переляканий єпіскоп втік до Stationліслава. Страйк придушила поліція.

Посиленням боротьби проти експлуатації відповіла біднота на Маніфест ЦК КПЗУ 1936 року, в якому був заклик до боротьби за землю і волю, за встановлення народної влади[1].

Активну пропаганду ленінських ідей серед населення вели робітники — члени КПЗУ Й. Бург, І. Федорко та ін. В столярній майстерні, де вони працювали, був створений політичний гурток, члени якого читали твори К. Маркса, Ф. Енгельса і В. І. Леніна, книги про Радянський Союз. Набутими у гуртку знаннями вони ділилися з робітниками інших майстерень, селянами. Гуртківці складали й розповсюджували листівки, розповідали правду про будівництво соціалізму в СРСР. Комуністи організовували святкування 1 Травня в 1936 і 1937 роках.

Окупаційна влада намагалася жорстокими репресіями придушити революційний рух, але трудяще населення Богородчан не припиняло боротьби проти експлуатації і національного гноблення. Кілька разів ув'язнювали В. І. Костея за підпільну партійну роботу в Богородчанах, Станіславі, Тернополі. Він працював інструктором сільськогосподарського відділу ЦК КПЗУ. В 1937 і 1938 роках в Станіславі відбулися судові процеси над комуністами. Серед підсудних були активні члени КПЗУ з Богородчан: В. Басараб, І. О. Сидор, І. Д. Федорко та ін. Їх засуджено на тривалі строки ув'язнення[2]. Коли Німеччина напала на Польщу, адміністрація тюрми звільнила карних злочинців, а комуністів було вирішено передати фашистам. Дізнавшись про це, в'язні повстали, розбили тюремні двері і вийшли на волю. Скоро вони зустрілися з частинами Червоної Армії. Червоноармійці допомогли колишнім в'язням дістатися додому, В. І. Костей прибув до Богородчан на радянському танку.

19 вересня 1939 року радянські військові частини вступили до Богородчан, тоді ж були створені перші органи народної влади. Головою повітового комітету богородчанці обрали В. І. Костея. Комітет розподілив поміщицьку землю. До маєтку єпіскопа Г. Хомишина з лозунгами й прапорами організовано прибула велика

[1] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1576, оп. 1, спр. К-26, арк. 2.
[2] Там же, спр. Ф-6, арк. 35.

Комсомольці Богородчанського району. 1940 р.

група селян — вони одержували корів, коней, реманент[1]. Було передано трудящим і промислові підприємства Богородчан: взуттєву фабрику, деревообробні майстерні та інші.

Населення взяло активну участь у виборах депутатів до Народних Зборів Західної України. В січні 1940 року Богородчани стали селищем і райцентром. Було обрано районну Раду, першим головою виконкому якої став І. С. Коверець, створено райком КП України, першим секретарем обрано І. Й. Автухова. Першим секретарем райкому комсомолу в 1940 році обрали В. Д. Вітищенка. В селищі відкрили 2 семирічні школи з українською мовою навчання, клуб, бібліотеку, лікарню, медамбулаторію, аптеку. Райком партії разом з райвиконкомом розробили і впровадили в життя заходи щодо піднесення освіти й культури населення, створення державної охорони здоров'я.

Напад фашистських загарбників на СРСР перервав мирне життя Богородчан. З початком Великої Вітчизняної війни молодь селища добровільно йшла до лав Червоної Армії. Першим виявив бажання добровільно піти на фронт комсомолець Й. М. Гірник. Понад 500 богородчанців билися з ворогом на фронті, багато з них за героїзм і відвагу удостоєно орденів та медалей Союзу РСР.

27 червня 1941 року Богородчани окупували фашисти. Гітлерівські загарбники, а з ними українські буржуазні націоналісти, прибрали владу до своїх рук. Фашисти і їх посіпаки майже щодня катували невинних людей, а в березні 1943 року на ринковій площі розстріляли 30 чоловік. За час окупації гітлерівці вбили 822 жителі селища й вигнали в рабство до Німеччини 80 чоловік. Патріоти, що опинилися в окупованих Богородчанах, чинили збройні напади на гітлерівців. Навесні 1943 року вони знищили групу гітлерівців, серед яких було 2 офіцери. Жителі всіляко саботували заходи фашистських властей: ховали від окупантів хліб, худобу, одежу, відмовлялися служити в органах гітлерівської адміністрації.

31 березня 1944 року до Богородчан підійшла колона радянських танків 1-го танкового батальйону 1-ї гвардійської Чортківської танкової бригади (командир — гвардії майор М. Й. Гавришко). Першим до міста увійшов танковий взвод Г. С. Горбача. Радянські воїни показали зразки мужності й відваги в боях за селище. Танкісти гвардії лейтенанта Суботіна вивели з ладу понад 50 ворожих автомашин, знищили 35 та захопили в полон 180 солдатів і офіцерів противника. Радянські танки були обстріляні ворожими літаками. Танк гвардії лейтенанта комсомольця Ю. Верьовкіна загорівся. Ризикуючи життям, сміливець разом з механіком-водієм Саморокою продовжували бій. Але радянські війська змушені були тоді залишити Богородчани. Остаточно їх визволено 28 липня 1944 року частинами 161-ї стрілецької дивізії[2].

Одразу ж у селищі відновили роботу партійні і радянські державні органи. Районна партійна організація особливу увагу звернула на добір і підготовку керів-

[1] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1576, оп. 1, спр. Ф-6, арк. 35.
[2] Архів МО СРСР, ф. 299, оп. 3063, спр. 53, арк. 19—20; ф. 292, оп. 6850, спр. 462, арк. 84—85.

Центральна площа у Богородчанах. 1969 р.

них кадрів з місцевого населення. За час з вересня 1944 року по вересень 1945 року на керівну роботу було висунуто з місцевого населення понад 60 чоловік. Це були сини й дочки робітників та селян. Сина селянина-бідняка І. П. Надрагу обрали заступником голови райвиконкому, син робітника Р. Ю. Клебан та син селянина-бідняка М. В. Марчук стали секретарями райкому ЛКСМУ[1].

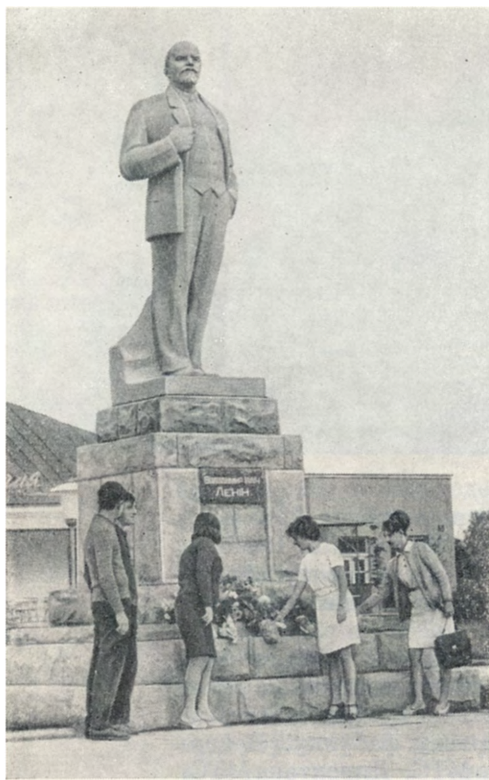
Партійна організація очолила боротьбу трудящих за відбудову зруйнованого фашистами господарства селища. Фашистські окупанти завдали великих збитків селищу: було зруйновано комунально-житлове господарство, культурно-освітні заклади, школи, лікарню, райпромкомбінат, лісозавод, взуттєву фабрику. В перший місяць визволення відбудували лісозавод, запрацювала МТС. Директор МТС, партизан-ковпаківець С. І. Мороз організував курси трактористів і шоферів, на яких у лютому 1945 року навчалося 18 чоловік. Наприкінці 1945 року дали продукцію взуттєва фабрика, райпромкомбінат, молокозавод. На травень 1946 року в селищі відбудували 7 промислових підприємств, 39 житлових будинків, школи, медичні заклади[2]. Стала до ладу електростанція. В Богородчанах організували промислову артіль ім. С. М. Кірова, що виготовляла меблі та побутові вироби.

До перших кроків відбудови зруйнованого фашистами господарства належать й трудові зусилля богородчанських селян. У 1946 році вони відновили довоєнні площі посіву зернових і технічних культур. А літом 1947 року в Богородчанах вже було організовано колгосп, який названо ім'ям І. Франка. Артіль мала 117 га землі.

За 10 років колгосп ім. І. Франка перетворився на розвинуте господарство, основним напрямком якого стало тваринництво й льонарство. Колгосп почав своє існування, маючи 6 возів, десяток коней, 25 голів великої рогатої худоби та 17 свиней. Восени 1947 року на колгоспному полі загуркотів трактор «Універсал» (в 1966 році цей трактор підняли на п'єдестал. Він став своєрідним пам'ятником, встановленим на подвір'ї «Сільгосптехніки» в Богородчанах). А 1957 року в колгоспі працювало вже 5 тракторів, комбайн, 3 автомашини та інша техніка. Колгосп мав понад 100 голів великої рогатої худоби, 150 свиней. Врожаї льону досягли 3—4 цнт зерна і 8 цнт волокна з гектара. В колгоспі було багато передовиків виробництва. Тракторист Й. О. Говера систематично виконував норми виробітку на 120—150 проц. Добре працювали колгоспники Г. А. Воронич, І. М. Проць, М. Й. Паславський, М. М. Сем'янів та ін. Господарство проіснувало до 1957 року, коли було приєднано до колгоспу «Перемога» села Похівки.

Поступово налагоджувалося в селищі й культурне життя. Зразу ж після визволення почала виходити районна газета «Радянське село», відкрили середню школу, районну бібліотеку, клуб, відновили свою роботу лікарня, медамбулаторія. Люблять богородчанці спорт, навіть у ці, сповнені напруженою працею по відбудові

[1] Газ. «Прикарпатська правда», 25 липня 1945 р.
[2] Івано-Франківський облдержархів, ф. 3, оп. 1, спр. 9, арк. 50.

Пам'ятник В. І. Леніну в Богородчанах. 1969 р.

селища, дні вони мали вже сім первинних фізкультурних організацій, футбольну, волейбольну та велосипедну команди[1].

Але на перешкоді патріотичній праці богородчанців стали банди українських націоналістів, які вдавалися до терору, збройних нападів, підпалів. Оунівці вбили багатьох жителів селища, серед яких були вчителі М. І. Концур, М. С. Концур, колишні члени КПЗУ Ю. І. Барабаш, М. В. Воронич, перший секретар райкому комсомолу М. В. Марчук. Трудящі Богородчан, не шкодуючи життя, вели боротьбу проти оунівських банд. У цих боях загинули комуністи з Богородчан І. П. Козачковський і В. О. Сичов[2]. Одній з вулиць селища присвоєно ім'я чекіста І. М. Калмикова, життя якого обірвала бандитська куля в січні 1946 року. Комуніст І. М. Калмиков виконував складні й небезпечні завдання в боротьбі проти бандитів, за мужність і відвагу його було нагороджено орденом Червоної Зірки.

Велику повсякденну роз'яснювальну роботу серед населення вели партійні й радянські органи. Завдяки цьому зростала політична свідомість населення, яка особливо виявилася під час виборів до Верховної Ради СРСР у березні 1946 року. При високій політичній активності населення пройшли також вибори 9 лютого 1947 року до Верховної Ради УРСР. Жителі селища віддали голоси за свого земляка В. І. Костея.

Розпочата у перші дні після визволення праця по відбудові і невпинному розвитку Богородчан продовжувалась і далі. Трудівники селища успішно виконували завдання післявоєнних п'ятирічок. В Богородчанах збудували і розширили ряд промислових підприємств, культурних закладів, виросли нові кадри робітників, службовців, інтелігенції. Серед богородчанських підприємств, що успішно виконали планові завдання післявоєнних п'ятирічок і дали надпланову продукцію, були промкомбінат, артіль «Коопвзуття», промартіль ім. Кірова та ін. Добру славу в селищі завоював своєю працею колектив районної друкарні.

Дальшого розвитку економіка селища досягла після XX з'їзду КПРС. В Богородчанах побудували нові підприємства. Щоб краще використати місцеві можливості для розвитку промисловості, в 1957 році тут було створено райхарчокомбінат, який почав випускати ковбасні і хлібобулочні вироби та безалкогольні напої[3]. Промартіль ім. С. М. Кірова реорганізували у бондарний цех Солотвинського лісокомбінату. В селищі почала працювати міжколгоспна будівельна організація, МТС було реорганізовано на РТС (з 1961 року — «Сільгосптехніка»). У 1962 році на базі промартілі «Коопвзуття» та дрібних побутових майстерень створено райпобуткомбінат, 1968 року відкрито швейно-галантерейну фабрику, з січня 1970 року почав працювати цегельний завод.

Швейно-галантерейна фабрика виробляє спецодяг для робітників, білизну, а також різні сувеніри. Заслуженою повагою серед трудящих селища і району користується колектив побуткомбінату. При комбінаті є пересувна майстерня по ремонту годинників, взуття, одягу, меблів, телевізорів, радіоприймачів, магнітофонів тощо.

---

[1] Івано-Франківський облпартархів, ф. 3, оп. 1, спр. 7, арк. 39, 190; спр. 8, арк. 142.
[2] Там же, спр. 7, арк. 191.
[3] Там же, оп. 18, спр. 1, арк. 116.

Великі будівельні роботи в колгоспах району здійснює «Міжколгоспбуд». Тут уже споруджено кілька лікарень, будинків культури, шкіл, жител для спеціалістів, а також виробничих приміщень.

Серед богородчанських трудівників багато відзначилися своїми трудовими успіхами. Це робітники бондарного цеху лісокомбінату В. Ю. Багрій, М. Д. Воронич, працівники об'єднання «Сільгосптехніки» — учасник Вітчизняної війни слюсар П. Гуменяк, тракторист І. О. Микицей, друкар І. С. Богославець, швачки швейно-галантерейної фабрики М. Гавдяк, Ю. Момот, С. Романюк, майстри побуткомбінату — член виконкому районної Ради депутатів трудящих Н. Кмич, І. Дем'яник та інші.

За період 1945—1969 років у селищі розгорнулося велике житлове будівництво. У ці часи побудовано 29 комунальних будинків, серед яких 5 шістнадцятиквартирних та 6 восьмиквартирних, приміщення комбінату «Веселка», розраховане на 150 дітей, будинок піонерів, близько 200 індивідуальних будинків, добудовано школу на 22 класні кімнати з спортзалом, районну та дитячу лікарні. Красивішає селище — його вулиці заасфальтовано, посаджено понад 2 тис. декоративних дерев, впорядковано центральну площу.

З кожним роком зростає культурний рівень Богородчан. Успішно працює середня школа, серед випускників якої учителі, інженери, лікарі, агрономи, офіцери Радянської Армії. Школа має добре обладнані кабінети фізики, математики, хімії, біології. Тут є ленінський зал, кімната бойової слави, клуби — інтернаціональний та вихідного дня. Учні — члени інтернаціонального клубу — листуються з учнями шкіл РРФСР, Білорусії, Грузії, а також Німецької Демократичної Республіки, Болгарії, Польщі, що сприяє патріотичному та інтернаціональному вихованню молоді.

Цікавий, змістовний відпочинок влаштовує клуб вихідного дня. Тут і туристські походи в мальовничі місця району та області, і захоплюючі ігри, і зустрічі фізкультурних колективів, перегляд кінофільмів та прослухування радіопередач. Завжди гостинно відчинені для трудящих двері районного будинку культури. Його роботу скеровують у багатьох напрямках, поєднуючи корисний відпочинок з пропагандою досягнень науки і техніки, здобутків сучасного мистецтва. При будинку культури створено агіткультбригаду, яка часто виступає з концертами перед жителями Богородчан, навколишніх сіл та інших районів області. Великим успіхом серед трудящих користуються виступи самодіяльних художніх колективів та окремих солістів. Активний учасник художньої самодіяльності композитор-початківець Ю. А. Канака написав ряд пісень, зокрема «Цвіти, Верховино», «Зорі вересневі», які стали популярними в області. В селищі є районна бібліотека з книжковим фондом 22,6 тис. томів, якими користуються 2300 читачів. Важливим показником культури побуту є розвиток нових звичаїв. Щороку відбуваються свято пісні, урочисті проводи до Радянської Армії, вечори вшанування передовиків виробництва, з 1963 року систематично відзначається День повноліття.

Заможно й культурно живуть Богородчани, впевнено крокуючи разом з усім радянським народом до комунізму.

В. Й. ГАРАЦЬ, Я. В. ДУЛЕВИЧ, О. С. КРИВОРУЧКО, М. П. ХВОСТІН

ДЗВИ́НЯЧ

Дзвиняч — село, центр сільської Ради, розташоване біля підніжжя Карпатських гір, на автотрасі Солотвин—Івано-Франківськ, за 15 км від Богородчан, за 28 км від найближчої залізничної станції Надвірна. Населення — 1756 чоловік.

Місцевий ландшафт — це підвищена рівнина, межа між рівнинною місцевістю й горами. З північного сходу Дзвиняч оточують листяні ліси — Лази. Тут переважають дуб, береза, осика, вільха, ліщина. На південному заході, в районі Карпат,

розкинулися мішані та хвойні ліси. Через село протікає річка Дзвиняч, ліва притока Бистриці-Солотвинської.

В письмових джерелах Дзвиняч вперше згадується 1450 року в зв'язку з судовою справою між шляхтичами. В джерелі село названо польським словом Дзвішеніє (Dzwiszenje)[1]. Тоді покріпачене населення Дзвиняча змушене було сплачувати панам десятину від бджіл, очкове (по 12 грошей від вулика) і десяту частину врожаю садів.

З року в рік зростав феодально-кріпосницький гніт, збільшувалися повинності селян Дзвиняча і перед панами, і перед феодальною державою. У XVII ст. селянам доводилося виконувати багато повинностей, пов'язаних з розвитком солеваріння. Воно дуже поширилося в Солотвині, територія якого була багата на соляні джерела (сировицю). Жителів Дзвиняча зобов'язували обслуговувати три дні на тиждень соляні бані Солотвина[2], а тяглових підданих, які мали воли, змушували привозити щотижня по одному возу дерева. Селяни, крім панщини, виконували інші повинності: обжинки, обкоски, заорки. Навіть «піші» селяни повинні були рубати завезені дрова. Чимало різних повинностей відробляли селяни і на користь феодальної держави: податок на військо, роговий податок, подимний, а також запроваджений шляхетським урядом 1662 року поголовний податок, який стягали з «хлопа тяглового і пішого».

Тяжкий гніт викликав опір селян, вони повставали проти гнобителів. Під час визвольної війни українського народу проти польсько-шляхетського гніту 1648—1654 років народні маси Прикарпаття всіляко чинили опір польській шляхті, знищували маєтки, руйнували костьоли — осередки окатоличення населення. Цей рух тут очолював Семен Височан. Повстанці 1648 року оволоділи замком у с. Пневі біля Надвірної. Після здобуття замку та інших фортець п'ятнадцятитисячне військо С. Височана поділилося на окремі загони, що діяли в різних місцях краю. До їх лав приєднувалися селяни навколишніх сіл: Раківця, Ляхівців, а також Дзвиняча. Вони разом продовжували боротьбу, нападаючи на маєтки місцевої шляхти[3].

На початку XVIII ст. у Дзвинячі, за свідченням письмових джерел, налічувалося 86 дворів. У користуванні селян було 430 моргів маловрожайної перезволоженої землі, на якій вирощували овес і картоплю. Село оточували ліси. Відсутністю врожайних земель значною мірою і пояснюється те, що в селі не було фільварку. Біднота долішньої частини села відробляла панщину по чотири дні щотижня на поміщицьких землях, розташованих недалеко від Богородчан. Кожного року влітку селяни на панських ланах жали, косили, своїм тяглом перевозили поміщицький хліб.

Селяни не припиняли боротьбу проти визискувачів. Особливо активізувалися антикріпосницькі виступи в зв'язку з діями опришків під керівництвом Олекси Довбуша, який літом 1744 року пройшов зі своїм загоном через Солотвин і Дзвиняч до Богородчан[4].

У XVIII ст. посилився процес диференціації селянства Дзвиняча. Так, Г. Максимів володів 25 моргами землі, сільський війт — 23 моргами. Більшість селян Дзвиняча животіли на клаптиках 0,2—0,5 морга[5], а то й зовсім лишалися без неї. Вдаючись до земельного кадастру, стала привласнювати собі землі, ліси й пасовища галицька шляхта. Внаслідок аграрної реформи, проведеної 1848 року, становище селянської бідноти погіршало. Кращі орні землі й ліси загарбали сільські

---

[1] Akta grodzkie i ziemskie, t. XIV, стор. 298.
[2] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 19, оп. 6, спр. 15, арк. 33.
[3] Є. Яцкевич. Визвольні походи Богдана Хмельницького на західні землі України. Львів, 1954, стор. 18.
[4] В. Грабовецкий. Олекса Довбуш. Легендарный герой украинского народа. М., 1959, стор. 57.
[5] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 20, оп. 6, спр. 15, арк. 1—11.

куркулі та барон Я. Лібіг, який володів 180 моргами. Більш як 500 селян мали лише 657 моргів орної землі і 27 моргів пасовища, вони змушені були і далі тяжко працювати на поміщика та куркулів.

У другій половині XIX ст. у Дзвинячі селяни, копаючи колодязі, знайшли великі поклади озокериту, або земного воску. Спеціалісти з'ясували, що дзвиняцький озокерит високоякісний, топиться при температурі 60° C і дає 40 проц. парафіну, 30 проц. нафти і 30 проц. густої мазі. 1870 року в Дзвинячі закладено першу озокеритну шахту[1]. Її власниками стали австрійські капіталісти Чонка Арпад і Ернест Шлімман. Прибутки капіталістів від воску зростали, і вже 1884 року тут спорудили ще три шахти[2].

На шахтах працювали переважно дзвиняцькі селяни-бідняки. Їх становище було дуже важким. Робочий день тривав 14—16 годин, а одержували трудівники жалюгідну плату, не мали відпусток. Капіталісти не дбали про умови праці, що призводило до аварій та обвалів у шахтах, отруєння газом. Ніхто не звертав уваги й на побутові умови працюючих. Малоземельні селяни і робітники погано харчувалися, жили в низьких курних хатах. Нерідко в одній вогкій кімнаті мешкала сім'я робітника з восьми-десяти чоловік. У хатах не було підлоги, долівку мазали жовтою глиною. Про меблі, добрий одяг робітники і не думали. Як правило, побутових речей у бідноти було дуже мало, та й ті виготовляли вони самі. Глиняні миски і глечики, дерев'яні ложки тримали у миснику. В хаті селянина не було столів і стільців. Посередині найчастіше ставили скриню, яка одночасно правила за стіл. Убогу одежину бідняки клали на жердку, що висіла над ліжком біля печі. Особливо погано селяни харчувалися. У хаті, в бочівці, зберігався мізерний урожай картоплі. З обмеленого на жорнах вівса пекли коржі, готували куліш.

Голод, злидні спричинялися до різних епідемій. У 1831 році від епідемії холери в Дзвинячі померло 18 чоловік дорослого населення[3]. Внаслідок відсутності медичної допомоги постійними супутниками селян були туберкульоз, ревматизм, часта смертність.

Великі страждання випали на долю трудівників Дзвиняча в роки першої світової війни. З села мобілізували до австро-угорської армії 180 чоловік, віком до 50 років, з яких 80 загинуло, а 65 повернулося додому каліками[4]. В районі села точилися жорстокі бої. 19 лютого 1915 року російські війська зайняли Дзвиняч.

Радо зустріло трудове населення Дзвиняча звістку про перемогу Великої Жовтневої соціалістичної революції. Під її впливом місцева біднота виступила проти експлуататорів, вимагала передачі копалень і землі народу. Про Жовтневу революцію розповідали військовополонені П. П. Мельник, І. О. Лешків, М. М. Лукач, що повернулися з Росії[5].

Трудящі, виснажені війною, голодували, не вистачало промислових товарів. Однак в цих умовах вони продовжували революційну боротьбу. Робітники Дзвиняча на початку 1919 року під керівництвом страйкового комітету провели політичний страйк, засуджували антинародну політику ЗУНР.

В кінці 1919 року Дзвиняч захопили польсько-шляхетські війська. Жорстокий окупаційний режим не зміг перешкодити зростанню революційної свідомості робітників, їх намаганням боротися за свої права. 6 січня 1920 року поліцейські власті повідомляли, що в Богородчанському повіті розповсюджується більшовицька література, що робітники Дзвиняча й Биткова, які працюють на озокеритних шахтах і видобутку нафти, з політичного огляду ненадійні[6].

---

[1] Журн. «Nafta», 1894, № 5, стор. 75—78.

[2] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 146, оп. 7, спр. 4371, арк. 4.

[3] Там же, ф. 160, оп. 5, спр. 1596, арк. 26, 46.

[4] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1576, оп. 1, спр. Д-16, арк. 5.

[5] Там же, спр. Л-5, арк. 1.

[6] Під прапором Жовтня. Вплив Великої Жовтневої соціалістичної революції на піднесення революційного руху в Західній Україні (1917—1920 рр.). Документи й матеріали, стор. 207.

Експлуататори боялися проникнення революційних ідей на Прикарпаття і всіляко перешкоджали цьому. 28 січня 1920 року староста з Богородчан доповідав начальству про вжиті заходи щодо зміцнення поліцейського поста на кордоні з Чехословаччиною, звідки могли потрапляти більшовицькі видання, а також посилення поліцейських постів у Дзвинячі — місці зосередження робітників[1].

Незважаючи на це, робітники Дзвиняча продовжували революційну боротьбу. 20 лютого 1920 року гірники озокеритної шахти «Борислав» відмовилися вийти на роботу, вимагаючи підвищити заробітну плату на 20 проц. Директор шахти Зігмунд Шайман не схотів поступитися. Проте 21 березня 1921 року після повторного страйку робітників шахти він змушений був задовольнити вимоги страйкуючих[2].

Спираючись на українських буржуазних націоналістів, експлуататори хотіли перетворити селян на своїх слухняних рабів. Панівні класи тримали їх в безпросвітній темряві, забороняли вивчати рідну мову, гальмували розвиток освіти. Отже, не дивно, що в селі майже всі жителі були неписьменними або малописьменними. Школа до 1939 року містилася в старій орендованій хаті, де навчалося щорічно близько 80 учнів. Середню освіту за часів панської Польщі здобули лише діти сільського війта і куркуля. Багато школярів села, не маючи взуття, одягу, книжок і шкільного приладдя, не кінчали й початкової школи. Діти робітників і селян переважно виростали неписьменними. Не було в Дзвинячі клубу і бібліотеки. Спроби трудящих вжити якихось заходів щодо піднесення свого культурного рівня зустрічали лютий опір експлуататорів. Так, узимку 1925 року сільський війт разом з поліцейськими розігнали збори селян у сільській читальні тільки тому, що на них були виступи про необхідність навчати дітей рідною мовою.

Але ні іноземні поневолювачі, ні українські буржуазні націоналісти, ні уніатські попи не змогли припинити революційно-визвольної боротьби, в якій активну участь брали робітники і селяни Дзвиняча. 1922 року тут відбувся великий страйк, його очолив робітник Д. І. Волочій. Під час страйку робітники Дзвиняча проголосили революційні лозунги, вимагали підвищити зарплату на 100 проц. В день початку страйку до дирекції копалень звернулися делегати робітників, які вручили скаргу з робітничими вимогами. Після відмови адміністрації задовольнити вимоги, робітники продовжували боротьбу[3].

Страйковий рух трудящих Дзвиняча спалахнув з новою силою після створення на шахті у 1925 році осередку КПЗУ. До складу комітету КПЗУ ввійшли робітники озокеритної шахти І. І. Гладиш, І. О. Сидор та ін. Під впливом цих комуністів до КПЗУ вступили робітники М. Ф. Семків, В. О. Сидор, С. М. Яцків, Ю. В. Волочій, М. Ю. Волочій[4]. Комуністи роз'яснювали робітникам і селянам ленінські ідеї, розповсюджували марксистсько-ленінську літературу, розповідали про успіхи трудящих Радянського Союзу в соціалістичному будівництві.

Марксистсько-ленінські ідеї запалювали маси на революційну боротьбу. Особливо активно виступили шахтарі Дзвиняча під час страйку 27 листопада 1926 року. Чотири тижні 170 робітників не виходили на роботу в шахту. Керівництво страйком здійснювала місцева партійна організація (комірка), секретарем якої був робітник І. О. Сидор, шахтарям допомагав також повітовий партійний комітет[5]. Причиною виступу було тяжке становище робітників, які працювали щоденно понад вісім годин за 2 злотих у виключно важких умовах: під землею, у воді, без спецодягу. Робітники не одержували відпусток. Підприємці відмовилися виконати вимоги робітників про підвищення заробітної плати.

---

[1] І. І. Компанієць. Революційний рух в Галичині, Буковині та Закарпатській Україні під впливом ідей Великого Жовтня (1917—1920 рр.), стор. 67.

[2] Івано-Франківський облдержархів, ф. 47, оп. 1, спр. 714, арк. 143—144.

[3] Боротьба трудящих Прикарпаття за своє визволення і возз'єднання з Радянською Україною. Документи і матеріали (1921—1939 рр.), стор. 16—17.

[4] Газ. «Прикарпатська правда», 13 серпня 1957 р.

[5] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1576, оп. 1, спр. С—19, арк. 1.

В грудні 1926 року шахтарі знову виступили проти визискувачів. Під час страйку, в якому взяло участь 200 чоловік, гірники вимагали підвищити заробітну плату на 20 проц. Після відхилення адміністрацією вимог робітників страйк спалахнув ще з більшою силою. Директор шахти викликав з Трускавця штрейкбрехерів, які працювали під охороною поліції. Шахтарі обрали страйковий комітет і оголосили загальний страйк.

20 грудня кілька робітників, очолювані машиністом Ю. А. Кобелюхом, озброївшись кіллям та кусками заліза, намагалися прогнати штрейкбрехерів. Поліція заарештувала Ю. А. Кобелюха та інших страйкарів. Робітники під керівництвом комуністів добилися їх звільнення, але до роботи ніхто не ставав. 21 грудня 1926 року делегація робітників з 6 чоловік прибула до адміністрації шахти з вимогою прийняти знову всіх звільнених, відправити штрейкбрехерів і підвищити зарплату на 20 проц.[1] Директор шахти не погодився. Тоді близько 200 страйкарів разом з Ю. А. Кобелюхом рушили до кліті шахти, щоб вигнати штрейкбрехерів. Заступник повітового коменданта дав наказ стріляти в непокірних. У цьому нерівному двобої, який тривав годину, загинули робітники С. С. Карабінович, М. В. Дребот, М. В. Волочій. Тоді ж були тяжко поранені В. Стефанишин, С. Пасічний, І. І. Гладиш, Д. Феняк та багато інших. Жителі Дзвиняча поховали вбитих робітників на сільському кладовищі і доглядають їх могилу.

Після придушення страйку підприємці, побоюючись нових виступів, змушені були підвищити шахтарям зарплату на 10 проц.[2] Одночасно вони жорстоко розправилися з учасниками страйку, ув'язнили понад 60 чоловік. У серпні 1927 року в Станіславі відбувся суд. Двадцять страйкарів, серед них Ю. Кобелюх, М. Дмитришин, М. Дзікот, І. Гладиш[3] були засуджені до тривалого ув'язнення.

Безчинства польської поліції викликали обурення трудящих західноукраїнських земель. ЦК КПЗУ в грудні 1926 року в зверненні до робітників і селян з приводу розстрілу страйкарів у Дзвинячі закликав відповісти на фашистський терор подвійною боротьбою проти експлуататорів, підкреслював, що для цієї мети необхідно вступати до лав Комуністичної партії, яка сміливо відстоює інтереси трудящих.

Велику допомогу комуністам у революційній боротьбі подавали комсомольці. 1928 року в Дзвинячі під керівництвом партійної організації створюються два комсомольські осередки. Молодь брала активну участь у страйках і демонстраціях, в революційних виступах робітників і селян, розповідала народу правду про Велику Жовтневу соціалістичну революцію, про соціалістичне будівництво в СРСР, розповсюджувала серед населення нелегальну літературу, прогресивну пресу, листівки. Особливо активними були дзвиняцькі комсомольці Ю. В. Волочій, М. Ф. Семків, М. Ю. Волочій, С. М. Яцків, В. О. Сидор.

Польські й місцеві пани намагалися придушити волелюбну молодь. За участь у створенні підпільних комсомольських осередків та поширення комуністичних ідей комсомолець Ю. В. Волочій 2 листопада 1931 року за вироком трибуналу Станіславського окружного суду був ув'яз-

Учасники страйку 1926 року в Дзвинячі. 1957 р.

[1] Газ. «Діло», 24 грудня 1926 р.
[2] Івано-Франківський облдержархів, ф. 2, оп. 1, спр. 402, арк. 134.
[3] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 205, оп. 1, спр. 559, арк. 9—19.

нений на одинадцять місяців з суворим режимом. 1938 року поліція заарештувала комсомольця С. М. Яцкова, кинула за грати на 2 роки комсомольця В. О. Сидора[1].

У вересневі дні 1939 року трудящі Дзвиняча з великою радістю зустріли Червону Армію. В перші дні після визволення з-під гніту панської Польщі було обрано революційний комітет. Головою його став комуніст М. Ф. Семків, який очолив згодом сільську Раду. У селі організували народну міліцію, начальником якої було призначено комсомольця В. О. Сидора.

Населення Дзвиняча в жовтні 1939 року взяло активну участь у виборах депутатів до Народних Зборів Західної України. Воно обрало своїм депутатом селянина-бідняка Д. Д. Гайванюка і дало йому наказ голосувати за встановлення Радянської влади в західноукраїнських землях, за возз'єднання з Радянською Україною, за націоналізацію промислових підприємств і землі[2].

Встановивши Радянську владу, робітники і селяни Дзвиняча стали справжніми господарями своєї долі. Було націоналізовано шахти акціонерної фірми «Борислав», які належали іноземним капіталістам.

Радянська влада подбала про полегшення тяжкої праці гірників. Уже в перші дні після націоналізації на шахті було запроваджено нові підйомні машини-вагонетки, здійснено механізацію виробничих процесів у забоях, а також встановлено потужні вентилятори для очистки повітря[3]. У 1940 році реконструйовано Дзвиняцьку озокеритну шахту. Це коштувало 1,5 млн. карбованців[4]. На шахті організували технічне навчання робітників. Серед шахтарів регулярно проводилася виховна робота. Все це допомогло швидше впровадити передові методи праці, підвищити її продуктивність. Під керівництвом партійної і комсомольської організації на початку 1940 року на шахті розгорнулося змагання за збільшення видобутку озокериту. Дзвиняцькі робітники змагалися з бориславськими озокеритниками і досягли значних трудових успіхів.

З встановленням Радянської влади докорінно змінилося і становище селян. Вони одержали безплатно землю, насіння. Поліпшувався і добробут трудящих. У Дзвинячі 1940 року організовано сільське споживче товариство, що займалося постачанням населення продуктовими й промисловими товарами.

Важливі заходи були здійснені щодо розвитку освіти. В 1939 році у селі створено семирічну школу. Комсомольці і комуністи допомогли обладнати класні кімнати, упорядкували шкільне подвір'я. Партійна і комсомольська організації разом з сільською Радою залучили дітей до навчання. В селі обліковано дітей шкільного віку, подано матеріальну допомогу тим, хто її потребував. Одночасно проводилась робота і по навчанню грамоти дорослого населення. Працювали гуртки, у яких активісти вчили читати і писати сільських жителів. Особливо багато попрацювали культармійці М. І. Дмитришин, Ю. В. Волочій, М. М. Карабінович та М. К. Волочій. В селі відкрили клуб; тут можна було послухати лекцію, подивитися кінофільм, взяти участь у художній самодіяльності. Невдовзі відчинилися двері сільської бібліотеки. Вперше жителі Дзвиняча дістали можливість безплатно користуватися книгами, журналами.

Розпочаті в Дзвинячі соціалістичні перетворення перервав віроломний напад гітлерівської Німеччини на Радянський Союз. 27 червня 1941 року німецько-фашистські загарбники окупували Дзвиняч. Гітлерівці запровадили в селі фашистський режим, за допомогою українських буржуазних націоналістів грабували населення, жорстоко розправлялися з радянськими людьми, вбили 20 жителів Дзвиняча. У застінках гестапо від рук фашистських катів у 1941 році загинув активний учасник

---

[1] Івано-Франківський облдержархів, ф. 226, оп. 1, спр. 655, арк. 92.
[2] Івано-Франківський облпартархів, ф. 33, оп. 1, спр. 1, арк. 6.
[3] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1576, оп. 1, спр. В-8, арк. 1—2.
[4] Івано-Франківський облпартархів, ф. 33, оп. 1, спр. 1, арк. 27.

страйкової боротьби робітників, колишній член КПЗУ І. І. Гладиш. Фашисти вивезли до Німеччини 250 чоловік. У селі було спалено 80 будинків[1].

Трудящі Дзвиняча, як і весь радянський народ, піднялися на боротьбу проти гітлерівських загарбників. З перших днів війни до Червоної Армії пішло 85 громадян. На фронтах Великої Вітчизняної війни загинуло 17 жителів, в т. ч. комсомольці С. І. Волочій, С. Д. Волочій, 21 учасника Вітчизняної війни за героїзм і відвагу в бою нагороджено орденами й медалями Союзу РСР[2]. Фронтовими шляхами від початку до закінчення війни пройшов мешканець села Д. Ф. Семків. Він служив у гвардійській дивізії ім. Б. Хмельницького, був нагороджений медалями. Уродженець села І. М. Карабінович на фронті Вітчизняної війни був відважним розвідником. За бойові подвиги його також удостоєно орденів і медалей.

Жителі Дзвиняча допомагали бійцям партизанського з'єднання С. А. Ковпака під час його Карпатського рейду. В ніч на 19 липня 1943 року біля села Росільної стався бій партизанів з есесівським полком. Увечері 19 липня частина партизанського з'єднання вступила до Дзвиняча, де встигла уже побувати партизанська розвідка. Щоб перешкодити фашистам видобувати нафту й озокерит, партизани з допомогою місцевих жителів спалили в селі Дзвинячі три нафтові вишки, зірвали вентиляційні установки в озокеритній шахті, примусили окупантів втекти з села. В Дзвинячі побував С. А. Ковпак під час переходу через село партизанських частин до селища Солотвина.

27 липня 1944 року радянські війська визволили Дзвиняч від окупантів[3]. Цього дня в бою з фашистами смертю хоробрих полягли 22 радянські воїни — О. М. Святош, Й. Г. Грубчак, М. С. Козаченко, К. І. Цух, І. П. Сімонов, Т. І. Тройлич та ін. В пам'ять про загиблих у 1948 році споруджено обеліск.

Визволившись від окупантів, трудящі села вели нещадну боротьбу проти українських буржуазних націоналістів, які всіляко намагалися загальмувати розвиток нового соціалістичного життя. 13 місцевих жителів загинули в боротьбі з бандитами. Так, бандерівці повісили літню жінку Г. В. Стефурин за те, що вона прилюдно осуджувала їхні підлі вчинки. Вони замордували братів Миколу і Володимира Сидорів, звинуватившн останніх в тому, що їх брат Іван був активним членом КПЗУ. Бандити вбили у лісі М. А. Михайлишина і Д. М. Семкова, які натрапили на їх бункер. Дзвинячани свято шанують пам'ять загиблих. Вони спорудили пам'ятник, на якому золотими буквами викарбувані імена земляків, що віддали своє життя в боротьбі проти фашизму і українських буржуазних націоналістів.

Після перемоги над ворогом трудящі Дзвиняча почали відбудовувати зруйноване господарство. Робітники викачали воду із затопленої шахти, очистили підземні проходи, підготували машини й механізми. До 1 вересня 1944 року було повністю відремонтовано топильний цех, відбудовано котельну, надшахтний копер і трубопровід, зруйновані фашистами. Завдяки самовідданій праці робітників та інженерно-технічних працівників центральна шахта вже 1 жовтня 1944 року стала до ладу. На цій роботі особливо відзначились Д. М. Карабінович, Ф. І. Дмитришин, М. Ю. Волочій і М. І. Гладиш, які допомогли відшукати механізми, підготувати спецодяг для гірників[4].

Відбудова й освоєння шахти здійснювалися під керівництвом партійної організації. Комуністи Ю. І. Кондрацький, М. М. Слісаренко очолили найважливіші ділянки виробництва, вели виховну роботу серед робітників, залучили до соціалістичного змагання понад 600 чол. Під їх керівництвом було створено три цехові комсомольські організації, які об'єднували 21 члена ВЛКСМ. Завдяки трудовим зусил-

---

[1] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1576, оп. 1, спр. 20, арк. 23.
[2] Там же, оп. 2, спр. 20, арк. 156.
[3] Архів МО СРСР, ф. 371, оп. 6367, спр. 399, арк. 133.
[4] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1576, оп. 2, спр. 20, арк. 158.

У теплиці Дзвиняцького цеху Солотвинського лісокомбінату. 1969 р.

лям шахтарів уже в 1946 році було видобуто 250 тонн озокериту, собівартість продукції знизилася проти планової на 21 процент.[1]

Впровадження нової техніки позитивно впливало на поліпшення виробничого процесу і допомагало вже в перші роки четвертої п'ятирічки добитися успіхів у виконанні виробничих планів. Так, готуючись зустріти XXXI річницю Великого Жовтня, озокеритники Дзвиняча виконали план випуску продукції третього кварталу на 166 проц. Важливих показників досягли гірники Ю. Д. Семків, К. Ф. Семків, О. П. Самсон, річні плани вони виконували протягом одинадцяти місяців. За самовіддану працю цих робітників було нагороджено медалями «За трудову відзнаку».

Однак руда, що видобувалася у Дзвинячі на глибині до 100 м, мала низький вміст озокериту. В першому півріччі 1959 року собівартість однієї тонни озокериту становила 1526,2 крб. при плані 1200 крб. Через брак запасів високоякісної сировини і високу собівартість продукції у серпні 1959 року озокеритну шахту було закрито.

На базі шахти того ж року відкрито фанерний цех Солотвинського лісокомбінату, прокладено вузькоколійну залізницю до цеху. У 1962 році на будівництво нових об'єктів і реконструкцію фанерного цеху відпущено 214 тис. крб.[2] Завершено спорудження нового заводського корпусу фанерного цеху, виробничою площею 4600 кв. м, обладнано клейовий цех, значно розширено і переобладнано меблевий цех, який випускає меблі для дитячих дошкільних закладів, крісла для кінотеатрів і клубів.

Щороку на фанерно-меблевому виробництві впроваджуються десятки раціоналізаторських пропозицій. Начальник фанерного цеху М. Ф. Семків, наприклад, за три роки став автором 10 раціоналізаторських пропозицій. Верстатник цього ж цеху М. І. Гладиш — 12. У 1968 році від впровадження 37 раціоналізаторських пропозицій на підприємстві одержано економічний ефект в сумі 110,3 тис. карбованців.

У фанерному цеху трудяться кваліфіковані інженерно-технічні працівники. Тут — сім інженерів, 83 фахівці з середньою спеціальною та загальною середньою освітою. В цеху створено конструкторський відділ, відкрито відділ нової техніки. Забезпечення виробництва кваліфікованими спеціалістами, успішне застосування досягнень науки й техніки — шлях до підвищення продуктивності праці, яка тільки в 1967 році зросла порівняно з 1966 роком на 13,8 процента.

Партійна і комсомольська організації цеху націлюють робітників на дострокове виконання виробничих завдань. Особливо активно розгорнулося соціалістичне змагання напередодні 50-річчя Великого Жовтня. В 1967 році 15 бригад цеху удостоєно звання колективів комуністичної праці. У 1967 році за перевиконання соціалістичних зобов'язань бригадам комуністичної праці фанерного цеху М. Д. Волочія, Д. Г. Дмитришина, В. А. Яцурака присвоєно звання імені 50-річчя Радянської влади.

---

[1] Івано-Франківський облпартархів, ф. 588, оп. 1, спр. 1, арк. 1—16.
[2] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1576, оп. 2, спр. 22, арк. 26.

Колектив цеху зробив вагомий вклад у трудові успіхи лісокомбінату, який неодноразово виходив переможцем у змаганні колективів лісозаготівельних підприємств, а в 1967 році за першість у всесоюзному змаганні нагороджений перехідними Червоними прапорами Міністерства лісової і деревообробної промисловості СРСР та Міністерства лісової і деревообробної промисловості УРСР[1].

За трудові досягнення багато виробничників нагороджено орденами і медалями. Шофер автоколони І. З. Семивол, який виконав семирічний план на 118 проц. і вивіз понад план 8000 куб. м деревини, нагороджений орденом Трудового Червоного Прапора. Начальник фанерного цеху М. Ф. Семків за вміле керівництво колективом цеху, який виконав семирічний план за шість років, нагороджений медаллю «За трудову доблесть». Цієї ж медалі були удостоєні рамщик горизонтальної пилорами П. І. Киреєв і верстатник І. Ф. Волочій за виконання норм виробітку на 100—110 процентів[2].

У післявоєнні роки підвищився матеріальний добробут трудящих Дзвиняча. Особливого розмаху в цей час набуло житлове будівництво. З 1945 по 1967 рік в селі зведено 265 просторих будинків. Вони покриті шифером або бляхою, складаються переважно з двох кімнат і кухні, обставлені добротними меблями. Для робітників споруджено 28 двоквартирних будинків. У 1964 році закінчено будівництво двоповерхового робітничого гуртожитку. Зростають вклади трудящих в ощадних касах, 1968 року вони становили 51 тис. крб. Трудящі села одержали матеріальне забезпечення по старості. 134 жителі Дзвиняча — пенсіонери[3].

За роки Радянської влади в Дзвинячі багато зроблено в галузі освіти. В селі збудовано восьмирічну школу, в якій навчається понад 300 дітей, працює 16 досвідчених вчителів[4]. В школі є 12 класних кімнат, фізичний кабінет, 2 навчальні майстерні, бібліотека, спортивний та географічний майданчики. При школі — дослідна ділянка, закладено сад плодових дерев. Молоді робітники без відриву від виробництва навчаються у вечірній школі робітничої молоді.

Чимало вихідців з села за післявоєнні роки закінчили вищі учбові заклади й працюють на різних ділянках народного господарства. Серед них інженер Калуського хіміко-металургійного комбінату М. М. Карабінович, начальник водопостачання і каналізації цього ж комбінату Я. Ф. Дмитришин, начальник будівельно-монтажного управління в м. Ровно Я. І. Сенчак, а Є. М. Степанюк, Е. М. Гладиш, М. М. Максимюк після закінчення вузів очолюють відповідальні ділянки на фанерно-меблевому виробництві в рідному селі. Сотні робітників Дзвиняча оволоділи виробничими спеціальностями слюсаря, шофера, тракториста, верстатника, електрика, автомеханіка, деревообробника, будівельника.

Великі зрушення сталися і в культурному житті трудящих Дзвиняча. В 1944 році у селі відкрито клуб. Тут створено хоровий, драматичний і танцювальний гуртки, які неодноразово брали участь у районних та обласних оглядах художньої самодіяльності. В сільському клубі систематично проводяться цикли лекцій, вечори відпочинку, диспути, конференції. У 1968 році, зокрема, відбувся тематичний вечір «Соціалістичні перетворення в с. Дзвинячі за роки Радянської влади». Готуючись до вечора, активісти клубу й бібліотеки оформили стенд «Росте і квітне новий Дзвиняч». Масовими були вечори «За честь робітничу», «Слава тобі, жінко, мати-трудівнице», «Марко Черемшина — співець Гуцульщини». Для робітників і службовців фанерного цеху було організовано теоретичну конференцію «В. І. Ленін і Західна Україна». В селі працює стаціонарна кіноустановка. До послуг трудящих Дзвиняча 3 бібліотеки: сільська, шкільна і виробнича. 1967 року в бібліотеках налічувалося 17 577 книг, якими користувалися 1530 читачів[5].

---

[1] Газ. «Нове життя», 16 грудня 1967 р.
[2] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1576, оп. 2, спр. 20, арк. 40, 145.
[3] Там же, арк. 97.
[4] Там же, спр. 22, арк. 33.
[5] Там же, спр. 20, арк. 159; спр. 22, арк. 29.

У життя трудівників входять нові звичаї і обряди: посвячення в робітники, проводи до Радянської Армії, комсомольські весілля, новорічна ялинка і щедрівки, зустрічі з ветеранами праці, проводи на пенсію[1]. Люблять трудящі села і спорт. У Дзвинячі є стадіон, спортивні майданчики, просторий шкільний спортивний зал. Спортсмени села об'єднані в 2 низові фізкультурні колективи, при яких працюють футбольна, волейбольна, баскетбольна, легкої атлетики, ручного м'яча та інші секції. Тільки на лісокомбінаті понад 600 чоловік стали фізкультурниками і спортсменами. Щороку відбуваються спартакіади лісокомбінату. Успішно виступає футбольна команда комбінату. У 1967 році вона здобула кубок у змаганні з іншими колективами обласного товариства «Авангард» і брала участь в першості України, де посіла друге місце.

Робітники під час відпусток оздоровляються на курортах, у будинках відпочинку, проводять вільний час у туристських походах і екскурсіях по містах країни і за кордоном. Лише в 1968 році 47 чоловік набиралися сил на курортах Трускавця, Моршина, Сочі, а в оздоровчому таборі «Прикарпатський лісник», на березі Чорного моря, відпочивали 38 сімей робітників та службовців. Побували робітники на екскурсіях у Москві і Києві, відвідали Польську Народну Республіку та Чехословаччину. Організовуються два рази на місяць самодіяльні екскурсії по Закарпатті, до Львівської та Чернівецької областей[2].

Діяльністю трудящих Дзвиняча керує сільська партійна організація, яка об'єднує 42 комуністи. Працюють цехова й територіально-сільська комсомольські організації, в яких є 215 комсомольців[3]. 920 чоловік об'єднані у профспілкову організацію. Заводський колектив профспілки дбає про розгортання творчої активності робітників, про їх відпочинок, організовує технічне навчання робітників. 1968 року в 13 гуртках технічного навчання фанерно-меблевого цеху підвищували свій фаховий рівень 425 робітників. На курсах з відривом від виробництва удосконалювали кваліфікацію 30 робітників та інженерно-технічних працівників[4]. В селі створено громадські організації і добровільні товариства: народну дружину, протипожежне товариство, групи ДТСААФ при школі й фанерному цеху. В сільському відділенні товариства «Знання» об'єднано 16 лекторів. Крім того, в селі працює жіноча рада і товариський суд.

З кожним днем красивішає пригірський Дзвиняч. Трудящі впорядковують своє село, озеленюють вулиці. Ще кращим стане Дзвиняч у майбутньому. Тут зведуть світлі будинки, відкриють парк культури і відпочинку. В селі працюватимуть нові підприємства та установи.

Соціалістичні перетворення в селі Дзвиняч — яскраве свідчення торжества марксистсько-ленінських ідей на Прикарпатті.

С. А. ЛУЦЬКИЙ, П. С. ФЕДОРЧАК.

СОЛО́ТВИН

Солотвин — селище міського типу, центр селищної Ради, розташоване на річці Бистриці-Солотвинській, за 20 км від районного центру і за 19 км від залізничної станції Надвірна. Через селище проходить автомагістраль. Населення — 4082 чоловіка.

Солотвин належить до найдавніших поселень Прикарпаття. Вперше згадується під назвою Краснополь у Галицькому літопису XII ст. Населення Краснополя в XII—XIV ст. ст. займалося переважно випасом худоби. Багато селян вже тоді

---

[1] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1576, оп. 2, спр. 20, арк. 159; спр. 22, арк. 30.
[2] Там же, спр. 22, арк. 40.
[3] Там же, спр. 20, арк. 143.
[4] Там же, спр. 22, арк. 24.

становили групу халупників або хатинників, які, крім хати, мали невеличкі клаптики землі[1]. В другій половині XIV ст. Солотвин захопили польські феодали.

Селяни Краснополя не хотіли миритися з соціальним і національним гнітом і не раз піднімалися на боротьбу з поневолювачами. Особливо посилився антифеодальний рух під час визвольної війни українського народу проти польської шляхти в 1648—1654 рр. Вже 28 серпня 1648 року селяни Краснополя і навколишніх сіл, очолювані Грицьком Шведом, напали на Солотвинський замок, вбили його власника Мартина Яблоновського, замок частково зруйнували, а майно поділили між селянами-повстанцями.

Шляхта жорстоко розправлялася з учасниками антифеодального руху: каральні шляхетські загони тероризували населення, руйнували і грабували оселі. 1675 року панцирна корогва вилучила із Солотвинського староства «понад встановлений податок» 4460 злотих[2].

Культурний розвиток середньовічного Солотвина проявлявся, головним чином, у будівництві церков і пов'язаних з ними освітніх закладів. У 1600 році тут споруджено церкву, яку 1676 року зруйнували татари. При ній була бібліотека з старовинними церковними книгами, працював хор дітей і хор дорослих. 1677 року в місті збудований невеличкий костьол, який згодом розширили. Він став розсадником католицизму, з допомогою якого панство намагалося ополячити українське населення.

Головним джерелом збагачення феодалів Яблоновських була нелюдська експлуатація селян. Починаючи з другої половини XVIII ст., вони находять і інші засоби нажитися — розвивають різні промисли: ткацтво, шевство, столярство, кушнірство, ковальство, малярство. Але найбільш прибутковим на той час вважався видобуток солі: за ревізійним актом від 1765 року доход солеварень Краснополя становив 5117 злотих 17 грошів[3]. Сіль вивозили ріками Бистрицею і Дністром до Галича, а звідти по всій Польщі і навіть за кордон. Крім солі, торгували також медом, шкірою й деревиною.

Розвиток соляного промислу став навіть причиною зміни назви цього населеного пункту — в другій половині XVI ст. магнати Яблоновські нарекли його — Солотвино. Але в багатьох історичних і урядових документах певний час зберігалася подвійна назва: «Краснополе, або Солотвин»[4]. Її було відбито в печатці міста, якою користувалися у XVIII і навіть на початку XIX ст. З 1779 року Солотвин став власністю австрійської державної казни. До Солотвинського казенного маєтку (42 503 морги землі), входило тоді містечко Солотвин, одне передмістя (Заріччя) та 20 сіл.

Скрутно жилося трудящому люду, а найгірше бідноті: в 1819 році із 1397 господарств солотвинських бідняків більше половини мали по кілька квадратних сажнів землі. Пшениці й жита вони зовсім не сіяли, а вирощували лише ячмінь і овес, багато ж бідних селян на своїх маленьких ділянках збирали лише сіно. Безпросвітні злидні часто спричинялися до швидкого поширення різних захворювань. 1831 року в Солотвині і його околицях померло від епідемії холери 172 жителі[5].

На жорстоке гноблення трудящі відповідали виступами проти експлуататорів. Багато жителів Солотвина брали активну участь в опришківському русі. 1744 року Олекса Довбуш підійшов зі своїм загоном до Солотвина і звідси підготував напад на Богородчани. Місцеві власті й поміщики побоювалися опришків. Поміщиця Софія Яблоновська ще в 1739 році для придушення їх руху відрядила загін жовнірів.

---

[1] Журн. «Tydzień» (Львів), 1903, стор. 247.

[2] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 5, оп. 176, спр. 1861—1865.

[3] M. Baliński, T. Lipiński. Starożytna Polska pod względem historycznym i statystycznym, t. II. Warszawa, 1875, стор. 749—750.

[4] Литературный сборник, издаваемый Галицко-русскою Матицею. 1872 и 1873. Львов, 1874, стор. 228.

[5] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 160, оп. 5, спр. 1615, арк. 31.

Загальний вигляд Солотвича. Початок XX ст.

Міська влада Солотвина в 1744 році заборонила лихварям зводити будинки біля ратуші, щоб легше було помітити опришків, які наступатимуть[1].

Хоч рух опришків був придушений, проте його бойові традиції жили ще довго, пригноблені все частіше виступали проти панської сваволі. 1824 року в Солотвинському державному маєтку повстали селяни, які не могли стерпіти знущання прикажчиків, низької оплати праці, великих податків. Непокірних приборкали. Багато повстанців, рятуючись від переслідування, втекли у гори.

Швидкий розвиток економіки Солотвина в першій половині XIX ст. певною мірою зумовлювався наявністю лісорозробок, соляного та іншого промислів. Вже на початку XIX ст. тут працювали два парові і один водяний солотвинські тартаки, дестилярня нафти й свічок, млин. У 1828 році на річці Бистриці-Солотвинській спорудили новий міст[2].

Розвиток промисловості й торгівлі вимагав деякого розвитку освіти. Початкову школу в Солотвині було відкрито ще в 1804 році. Проте австрійський уряд тоді мало дбав про зростання народних шкіл. Усі витрати, що стосувалися освіти, здійснювалися коштом жителів Солотвина. Починаючи з 24 вересня 1839 року, для вчителя громада визначила натуральну оплату.

Деяке пожвавлення в політичному житті краю настало після 1848 року. Воно, зокрема, проявилося в підготовці й проведенні виборів до крайового сейму в Солотвині. Вже 3 червня 1848 року було розповсюджено урядові відозви із закликом обирати лише тих людей, які вірно служать австрійській державі. Поміщики й духовенство розправлялися з тими, хто підтримував народних виборщиків, вдаючись до підкупів, погроз. Незважаючи на це, трудящі Солотвинської виборчої округи добились, що на виборах 14 червня 1848 року депутатом до австрійського парламенту був обраний селянин-бідняк І. О. Капущак. Селяни зібрали гроші, щоб придбати одяг для свого депутата, й охороняли його хату від можливого нападу панських посіпак[3]. У прогресивній пресі відмічалося, що виступи І. О. Капущака в австрійському парламенті справляли великий вплив на передову громадськість, а селяни не раз йшли пішки десятки кілометрів, щоб послухати його.

З розвитком капіталістичних відносин посилився соціальний і національний гніт, що, як і раніше, було головною причиною революційної боротьби трудящих. Починаючи з 1906—1907 рр., у Солотвині відбувалися мітинги, збори робітників і селян. Учасники зборів вимагали запровадження загального, рівного й таємного виборчого права, поліпшення умов праці на промислових підприємствах і в державному маєтку. Серед організаторів таких зборів часто були студенти Львівського університету І. Сіяк, О. Охримович і житель Солотвина І. С. Купчак. Коли почалася перша світова війна, місцеві власті вдались до репресій проти представників солотвинської передової громадськості. Тоді було заарештовано понад 30 чоловік, ув'язнили І. С. Купчака, П. О. Семанюка, К. О. Процюка та ін. Їх вивезли до концтаборів Талергофа, Лінца. Деякі з них, повернувшись після

---

[1] В. В. Грабовецький. Селянський рух на Прикарпатті в другій половині XVII — першій половині XVIII ст. К., 1962, стор. 201.

[2] Журн. «Tydzień», 1903, стор. 256.

[3] Записки наукового товариства ім. Шевченка, т. 70. Львів, 1906, стор. 77—79.

війни додому, довго носили емблему концтабору — терновий вінок з написом «Талергоф».

Під час першої світової війни у районі Солотвина відбувалися бої між військами російської та австро-угорської армій. Австро-угорські воєнні власті посилили терор проти місцевого населення, розпалювали ворожнечу між українцями й поляками. Польські легіонери, які були в складі австро-угорської армії, грабували солотвинських жителів. Дізнавшись про це, козаки поспішили на допомогу населенню міста. Зав'язався бій. Частина легіонерів втекла, решта потрапила в полон. Австро-угорські війська відступили. 2 жовтня 1914 року до міста увійшли російські війська, які співчували місцевому населенню, роздавали голодуючим продукти, харчували їх з солдатських котлів. Велику допомогу потерпілим внаслідок воєнних дій подавала російська організація Червоного Хреста. Солотвинці допомагали солдатам рити окопи[1].

Після розпаду австро-угорської монархії Солотвин опинився під гнітом буржуазно-поміщицької Польщі, яка продовжувала тут колоніальну політику австрійської буржуазії. Власниками кращих земель та лісових угідь залишилися ті ж самі барони, що й раніше. Баронові Яну Лібігу належало 1699 моргів землі разом з лісовими угіддями, а більш як половина солотвинських селян користувалися наділами від 1 до 2 моргів, багато з них зовсім не мали землі.

Поширеною формою експлуатації трудящих була державна монополія на сіль, сірники та інші промислові товари, які дорого коштували; ціни ж на сільськогосподарські продукти, навпаки, були дуже низькі. Тому не дивно, що багато жителів Солотвина, замість солі, вживали сировицю — розчин, який видобували в сусідньому селі Марковій. Вони користувалися домотканим одягом, ходили в постолах. Головними продуктами харчування були картопля й боби, хліб рідко потрапляв до хати бідного селянина. Багато селян і робітників Прикарпаття залишали свої оселі, шукаючи щастя в заморських капіталістичних країнах. Лише з 1925 по 1930 рік до США, Канади й Аргентіни емігрувало 60 сімей солотвинців[2].

Промисловість у Солотвині за панської Польщі не розвивалася: на двох підприємствах, де випалювали цеглу, та двох тартаках працювало по 20—40 робітників. Робочий день тут тривав 12—14 годин, а плата за це була жалюгідною, особливо на лісорозробках.

Соціальний гніт тісно переплітався з національним. В Солотвинській семикласній школі основною мовою викладання була польська. Багато дітей через нестатки взагалі не відвідували школи. Серед 1200 робітників Солотвинського лісництва в 1937 році налічувалось 540 неписьменних.

Не дбали польські власті і про охорону здоров'я трудящих. У Солотвині не було жодної лікарні, працювало лише два приватних лікарі та дві акушерки, які обслуговували 22 навколишні населені пункти[3].

Трудящі Солотвина після окупації панською Польщею Західної України розгорнули боротьбу за свої права. Її очолював осередок КПЗУ, створений 1924 року. В ньому було тоді 9 комуністів[4], які розповсюджували серед населення Солотвина революційну літературу, брошури ЦК КПЗУ, журнали «Вікна», «Наша правда», листівки. У своїй роботі вони спиралися на прогресивні легальні громадські й політичні організації, а саме: «Сельроб», молодіжну організацію «Каменярі». Весною 1931 року в Солотвині засновано першу комсомольську «п'ятірку».

На початку 1927 року в Солотвині відбувся страйк робітників лісопилки, який організували комуністи й комсомольці. Страйкуючі добивалися підвищення заробітної плати й поліпшення умов праці, їх вимоги було частково задоволено.

---

[1] ЦДВІА СРСР, ф. 2129, оп. 1, спр. 119, арк. 163.
[2] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1576, оп. 1, спр. Д—12, арк. 1—3.
[3] Там же, ф. 2, оп. 1, спр. 2135, арк. 4.
[4] Там же, ф. Р-1576, оп. 1, спр. Б-18, арк. 1.

Особливо активно боролися трудящі за свої виборчі права. В лютому 1928 року в Солотвині відбулися збори, присвячені виборам до польського сейму. Комуністи різко критикували внутрішню й зовнішню політику пілсудчиків, вимагали демократичного народного уряду. Поліція розігнала присутніх. Багатьох активістів, зокрема Д. К. Купчака і Ф. О. Микуляка, ув'язнили в станіславській тюрмі[1].

Результати виборів реакціонери сфальсифікували на користь урядових сил, об'єднаних в т. зв. блок безпартійних. Звістка про це обурила трудящих Солотвина. Шляхом опитування вони встановили: за список лівих партій голосувало понад 800 виборців, а за урядовий блок лише 118. На сторінках прогресивної преси було оголошено протест. Обурення трудящих Солотвина і всього Богородчанського повіту з приводу фальсифікації виборів було таке велике, що цим питанням змушена була зайнятися адміністративна комісія сейму, яка констатувала, що до першого виборчого списку «блок безпартійних» в повіті було дописано 5520 фальшивих голосів.

В процесі революційної боротьби посилювалася роль комуністичної організації, до якої вступали все нові передові робітники, селяни й прогресивна інтелігенція. В 1935 році члени Станіславського окружного комітету КПЗУ П. Майданський та секретар Солотвинського осередку КПЗУ І. Загоровський створили в Заріччі (тепер Солотвин) осередок КПЗУ, секретарем якого було обрано Г. М. Дрогобицького[2]. До осередку входили комуністи П. В. Богославець, М. В. Богославець, І. В. Кобзей, М. І. Осипенко та інші. Поліція за допомогою таємних агентів намагалася вистежити комуністів. Інколи їй це вдавалось. У березні 1934 року заарештували 6 членів КПЗУ Солотвина, а в березні 1939 року — групу комсомольців.

22 вересня 1939 року до Солотвина вступили частини Червоної Армії. Ще до їх приходу тут під керівництвом комуністів було сформовано народну міліцію, начальником якої став комсомолець Г. Я. Шафер. Народна міліція роззброїла поліцію і взяла під охорону основні об'єкти та господарські споруди селища. В день вступу частин Червоної Армії відбулися збори, на яких обрано тимчасовий революційний комітет, до його складу входили колишні члени КПЗУ: І. М. Загоровський (голова), І. М. Гладиш, М. М. Мацевич, П.Семанюк, Г. Райх та інші активісти.

22 жовтня 1939 року відбулися вибори депутатів до Народних Зборів Західної України. Всі без винятку солотвинські виборці взяли участь у голосуванні, вони обрали депутатом Народних Зборів робітника М. П. Хімчака.

З перших днів встановлення Радянської влади докорінно змінилося життя Солотвина. За максимально короткий час ліквідовано безробіття, запроваджено 8-годинний робочий день і охорону праці. Швидко розгорнули свою роботу всі діючі підприємства, було організовано МТС, яка подавала велику допомогу селянам сільськогосподарською технікою. Держава також асигнувала 70 тис. крб. бідняцьким господарствам району для купівлі худоби[3]. 1940 року Солотвин став селищем міського типу.

Будуючи життя на соціалістичних засадах, передові робітники й селяни вступали до лав партії і комсомолу. Першу партійну організацію в селищі засновано в Солотвинському лісгоспі 1940 року. В ній налічувалося 6 комуністів.

Радянська влада створила всі умови для культурного зростання трудящих. Вже восени 1939 року в Солотвині запрацювала середня, а в Заріччі — семирічна школи. В січні 1940 року почалися заняття у вечірній школі, де навчалося без відриву від виробництва 220 робітників, селян і службовців. Крім того, на Заріччі при семирічці створили школу для неписьменних, яку відвідувало 120 чоловік. Міські вчителі стали активними пропагандистами соціалістичної культури, вели велику роботу, щоб залучити до навчання дітей-підлітків і молодь. У селищі відкрили клуб, бібліотеку, почала працювати кінопересувка.

---

[1] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1576, оп. 1, спр. К-36, арк. 2—3.
[2] Там же, ф. 2, оп. 1, спр. 1273, арк. 7.
[3] Івано-Франківський облпартархів, ф. 33, оп. 1, спр. 1, арк. 8, 40.

Успішну соціалістичну перебудову селища перервала війна. На початку липня 1941 року Солотвин окупували німецько-фашистські війська. 5 травня 1942 року вони ув'язнили у станіславських тюрмах або переселили до гетто 1340 чоловік. У серпні цього ж року було розстріляно 30 радянських громадян, привезених з станіславської тюрми. На місці їх страти після війни встановлено меморіальну дошку. 189 місцевих жителів силоміць вивезли до Німеччини[1].

Але терор і залякування виявилися безсилими перед волею радянських людей. З початку війни у селищі діяла підпільна комсомольська організація з 8 чоловік на чолі з Й. М. Бергенфельдом. Комсомольці писали й розповсюджували листівки, в яких закликали населення саботувати розпорядження фашистських властей, допомагали ховатись тим, кому загрожували каторжні роботи в Німеччині[2].

Фашистські окупанти шукали підтримки в місцевого населення. Але ці намагання були марними: навіть ризикуючи життям, солотвинці не скорялися. Жителю Солотвина М. О. Костикові німецька адміністрація запропонувала служити в поліції. Коли ж він категорично відмовився, фашисти розстріляли патріота. Тільки невелика група зрадників пішла в загони українських буржуазних націоналістів і своєю жорстокістю в усьому наслідувала гітлерівців. Навесні 1944 року банда ОУН замучила 30 радянських активістів. Громадянку Гвоздецьку з трьома дітьми вони спалили живцем[3].

Через селище під час війни проходили ковпаківці. 19 липня 1943 року тут стався бій, в якому партизани знищили групу фашистів.

25 липня 1944 року наступаючі частини Червоної Армії вибили фашистів із Солотвина[4]. Трудящі селища радо зустріли своїх визволителів і одразу взялися відбудовувати зруйноване господарство.

Вже 31 липня відбулося засідання районного комітету партії, на якому розглядалося питання про роботу відновлених радянських та господарських органів і громадських організацій. Комуністів у Солотвині на той час нараховувалось 19 чоловік[5]. Вони разом з безпартійними радянськими активістами спрямували зусилля трудящих селища на відродження зруйнованого господарства. Відступаючи, фашисти знищили багато громадських будівель, промислових підприємств, понад 80 будинків жителів, каналізацію, спалили ковальський цех, електростанцію. До кінця 1944 року почали працювати лісопильний завод, промкомбінат, шевські та кравецькі майстерні. Особлива увага приділялася реконструкції цегельного заводу.

Широко розгорнулося й культурне будівництво. В цьому ж 1944 році запрацювали кінотеатр, клуб, середня школа. Почала виходити районна газета. Силами громадськості, особливо комсомольців, у 1945 році збудовано стадіон, закладено парк, очищено від руїн селище. На шляху соціалістичних перетворень щоразу ставали українські буржуазні націоналісти, банди яких кривавим терором намагалися перешкодити відновленню Радянської влади у селищі. Вони закатували Д. О. Дерев'янка — комсомольця, інструктора райвиконкому, В. Сторожук — інструктора райкому комсомолу, Д. Ю. Сенчака — секретаря селищної Ради депутатів трудящих

У допоміжному господарстві Солотвинського лісокомбінату. 1964 р.

[1] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-98, оп. 1, спр. 29, арк. 2.
[2] Івано-Франківський облпартархів, ф. 1, оп. 29, спр. 415, арк. 19.
[3] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-98, оп. 1, спр. 29, арк. 2.
[4] Архів МО СРСР, ф. 393, оп. 9005, спр. 205, арк. 132.
[5] Івано-Франківський облпартархів, ф. 33, оп. 1, спр. 2, арк. 2; спр. 3, арк. 2—3.

Вчитель О. А. Феданко веде екскурсію в краєзнавчому музеї. 1969 р.

і його сім'ю, вчителя Ю. Волочанського та багатьох інших[1].

Долаючи труднощі, викликані війною, солотвинці зміцнювали економіку селища, будували нове життя. Серед галузей виробництва, характерних саме для Солотвина, перше місце належить підприємствам лісової та деревообробної промисловості.

З 1960 року у селищі знаходиться лісокомбінат Івано-Франківського тресту «Прикарпатліс». Це велике сучасне підприємство лісової промисловості, на якому трудяться понад 2 тисячі робітників та інженерно-технічних працівників. Лісокомбінату підпорядковані: Солотвинське, Порогівське, Гутянське, Межиріцьке, Сивульське, Росільнянське та Богородчанське лісництва, Дзвиняцький фанерний та меблевий цехи, Богородчанський бондарний цех, Солотвинський цех ширвжитку, механічна майстерня та допоміжні господарства в селах Молодкові, Росільній та Яблуньці.

Для цих підприємств характерний високий рівень механізації. Якщо раніше лісоруби орудували тільки сокирами й лучковими пилами, а деревину спускали з гір вручну, то тепер майже всі види робіт механізовано. На лісозаготівлях є 53 автомашини, 18 тракторів різних марок, 6 лебідок, 3 електропили, 38 бензопил, 4 автокрани.

За ці часи виросли нові люди, якими пишається підприємство. Це — бригадир комплексної лісозаготівельної бригади Порогівського лісопункту Л. О. Шляхтич, нагороджений орденом Леніна, ударники П. П. Гуменяк, М. М. Тимофій, В. М. Богославець та багато інших, які систематично перевиконують виробничі норми. Ім'я шофера І. Й. Купчака за дострокове виконання п'ятирічного плану вивезення деревини записано до обласної Книги Ленінської слави, воно — на обласній Дошці пошани.

Яскравим показником якісного зростання кадрів є поширення навчання серед робітників. В 1939—1940 рр. у Солотвинському лісництві не було жодного працівника з середньою освітою, 40 проц. лишалися неписьменними, решта мала початкову освіту. А тепер неписьменних вже давно у цьому колективі немає, на комбінаті 34 чоловіка здобули вищу освіту, 103 — спеціальну середню, багато робітників заочно навчається у вузах і технікумах.

Невпізнанно змінилися умови життя лісорубів. Горезвісні колиби сьогодні можна побачити хіба що на фотографіях. Для лісорубів побудовано 4 добре обладнаних гуртожитки, 4 їдальні, 10 магазинів, 4 клуби, 4 бібліотеки, 2 медпункти. Оздоровляються трудівники у будинку відпочинку на березі Чорного моря в районі Кароліна-Бугазу.

У зв'язку з наявністю покладів нафти і родовищ газу на Прикарпатті і, зокрема, в районі Солотвина, з 2 січня 1963 року організовано нафторозвідку для вивчення і доповнення геологічних карт краю. Цю роботу здійснюють Калуська й Солотвинська контори розвідувального буріння. Вони здійснили розвідувальне буріння на великій площі, відкрили значне родовище газу, здали в експлуатацію 15 нафто- і газосвердловин.

Серед солотвинських підприємств, відомих своєю доброю трудовою славою,— харчокомбінат, який почав діяти 1952 року. На комбінаті працює 110 робітників, багато з них зростали разом з виробництвом. І. Й. Корній вступив на комбінат

---

[1] Івано-Франківський краєзнавчий музей, оп. 14, стор. 22.

простим робітником, не маючи спеціальності. Він працював і вчився заочно у школі, закінчив технікум харчової промисловості, тепер — майстер цеху безалкогольних напоїв. Робітниця пекарського цеху, комсомолка О. М. Сапіжак прийшла на виробництво у 1968 році після закінчення Солотвинської середньої школи. О. М. Сапіжак навчається у Кам'янець-Подільському технікумі харчової промисловості, бере активну участь у громадсько-політичному житті: її обрано депутатом селищної Ради депутатів трудящих, прийнято кандидатом в члени КПРС.

Одним з важливих показників соціалістичних перетворень у селищі є розвиток культури, освіти і охорони здоров'я. За роки Радянської влади в Солотвині ліквідовано неписьменність, створено всі можливості для одержання середньої і вищої освіти. Якщо за панської Польщі вищу освіту з місцевого населення змогли здобути тільки 3 чоловіка переважно за кордоном, то тепер виросли чудові кадри лікарів, вчителів, інженерів, військових та інших спеціалістів.

За післявоєнні роки Солотвинську середню школу закінчили понад 1100 чоловік, з них 250 мають вищу освіту, 160 — випускники університетів та педагогічних інститутів, 35 чоловік одержали дипломи медичного інституту, 76 навчалися у політехнічному інституті, 208 закінчили середні спеціальні школи, 15 чоловік — військові заклади. Колишні вихованці Солотвинської середньої школи С. М. Різняк, М. В. Прокопишин, З. М. Пшенична, Б. Д. Рашкевич працюють викладачами вузів, П. І. Бондарчук, І. П. Федорович стали кандидатами наук. Яскравим прикладом піклування Комуністичної партії та Радянського уряду про селянина-трудівника є сім'я В. М. Бондарчука, в якій виросли 14 дітей. Завдяки турботі держави всі вони здобули вищу освіту, стали спеціалістами в різних галузях народного господарства країни. Важливе місце в культурному житті належить лекційній пропаганді. В селищі є 70 лекторів і агітаторів. Тут відбуваються вечори запитань і відповідей, зустрічі із старими комуністами. Працює у Солотвині краєзнавчий музей.

Жителі люблять своє селище, пишаються ним і своєю працею прагнуть зробити його ще кращим.

І. О. ЖУРАКІВСЬКИЙ, П. К. ПРОКОПИШИН,
О. П. СЬОМА, О. А. ФЕДАНКО

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ, ЦЕНТРИ СІЛЬСЬКИХ РАД БОГОРОДЧАНСЬКОГО РАЙОНУ

БА́БЧЕ — село, центр сільської Ради, лежить за 20 км від найближчої залізничної станції Надвірна, тут проходить автомагістраль Солотвин—Надвірна. Населення — 2234 чоловіка.

На території села розташоване допоміжне господарство Солотвинського лісокомбінату.

У Бабчому є восьмирічна школа, клуб, медпункт, бібліотека, 4 магазини. За Радянської влади споруджено 562 житлові будинки.

Перші письмові згадки про село датовано 1785—1788 рр.

В серпні 1943 року через Бабче проходили частини партизанського з'єднання С. А. Ковпака.

У Бабчому споруджено пам'ятник воїнам, що загинули на фронтах Вітчизняної війни.

ГЛИБО́КА — село, центр сільської Ради, віддаль до районного центру — 11 км, до автомагістралі Надвірна — Івано-Франківськ — 9 км, до найближчої залізничної станції Івано-Франківськ — 28 км. Населення — 1401 чоловік. Сільраді підпорядковане село Хмелівка.

В селі знаходиться центральна садиба колгоспу ім. Шевченка. Господарство має 3181 га земельних угідь і вирощує льон-довгунець, озиму пшеницю, жито, кукурудзу, картоплю і кормові буряки. В колгоспі є цегельний завод, пилорама. У Глибокій працюють восьмирічна школа, клуб, бібліотека, а також фельдшерсько-акушерський і ветеринарний пункти, відділення зв'язку, ощадна каса, 3 магазини. За післявоєнний час зведено 389 будинків.

В 1943 році через село проходили загони партизанського з'єднання С. А. Ковпака.

Перша письмова згадка про Глибоку належить до другої половини XVII століття.

ГОРОХО́ЛИНА — село, центр сільської Ради, розташоване за 5 км від районного центру, за 18 км від найближчої залізничної станції Надвірна та за 5 км від автомагістралі Івано-Франківськ—Надвірна. Населення — 2298 чоловік. Сільраді підпорядковане село Горохолин-Ліс.

На території Горохолини розташовані центральні садиби двох колгоспів — «Дружба» та ім. Б. Хмельницького. Вони вирощують зернові культури, картоплю, льон.

В селі є середня та восьмирічна школи, 3 клуби, 2 бібліотеки, а також фельдшерсько-акушерський пункт, 4 магазини. За роки Радянської влади тут спорудили 545 житлових будинків.

Уперше село згадується в 1648—1654 роках, коли жителі його перебували у загонах Семена Височана.

1936 року в селі існувало молодіжне товариство «Каменярі», що перебувало під впливом КПЗУ. Воно налічувало понад 150 членів.

Під час німецько-фашистської окупації у Горохолині спалено 60 житлових будинків. Воїнам, що віддали своє життя за визволення села, споруджено обеліск.

ГРА́БОВЕЦЬ — село, центр сільської Ради, розкинулося на лівому березі річки Бистриці-Надвірнянської, за 11 км від районного центру та за 20 км від найближчої залізничної станції Надвірна. Через село проходить автомагістраль Надвірна—Івано-Франківськ. Населення — 726 чоловік.

У Грабовці знаходиться садиба колгоспу ім. Дзержинського. Господарство вирощує пшеницю, овес, льон, кормові і цукрові буряки, кукурудзу, картоплю. Земельних угідь — 1830 га. Здійснено меліорацію на площі 227 га.

Тут працюють восьмирічна школа, клуб, бібліотека, медпункт, 2 магазини, їдальня, дитячий садок.

Перша письмова згадка про Грабовець належить до 1451 року. В 1650 році жителі села брали участь у боротьбі з польською шляхтою. У 1940 році в селі створили комсомольську організацію.

1943 року через Грабовець проходили партизани з'єднання С. А. Ковпака.

В селі споруджено пам'ятники В. І. Леніну, Ф. Е. Дзержинському.

На території села розкопано могильник культури карпатських курганів та знайдено скарб арабських монет (IX—XI століття).

ГУ́ТА — село, центр сільської Ради, знаходиться у долині річки Бистриці-Солотвинської, за 34 км від районного центру, за 36 км від найближчої залізничної станції Надвірна. Через село проходить автомагістраль та вузькоколійна залізниця. Населення — 662 чоловіка.

На території села розміщено Межиріцьке, Гутівське та Сивульське лісництва, лісопункт Солотвинського лісокомбінату. Село має восьмирічну школу, клуб, бібліотеку, а також здоровпункт з пологовим будинком, їдальню, пекарню, магазин, шевську майстерню. Відкрито ленінські кімнати в школі та клубі. В Гуті працює стаціонарна кіноустановка.

1939 року тут створено комсомольську організацію з 7 чоловік, яку очолював М. І. Квич. Першим головою сільської Ради села Гута був Д. Лешко, він загинув від рук оунівців.

У Гуті встановлено обеліск на честь воїнів, що загинули під час визволення села від фашистських загарбників. В 1966 році відкрито пам'ятник радянському воїну-прикордоннику З. Я. Мозговому, який поліг у нерівній боротьбі з українськими буржуазними націоналістами.

ЖУРА́КИ — село, центр сільської Ради, лежить на березі річки Бистриці-Солотвинської, за 9 км від районного центру, за 15 км від залізничної станції Надвірна та за 3 км від автомагістралі Івано-Франківськ—Надвірна. Населення — 1856 чоловік.

На території села розташована садиба колгоспу ім. Щорса. Господарство має 1305 га зе-

мельних угідь, 2 млини, 2 пилорами. В колгоспі проведено меліорацію орних земель на площі 176 га. Напрям господарства — рослинництво й тваринництво.

Діти колгоспників навчаються у початковій і восьмирічній школах; в селі є клуб, бібліотека, а також медпункт, 3 магазини. За роки Радянської влади зведено 395 житлових будинків.

Уперше село згадується — 1441 року під назвою Дзураки.

У Жураках споруджено обеліск воїнам, що полягли під час визволення села від фашистських окупантів.

ІВАНИКІ́ВКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 14 км від районного центру, за 15 км від залізничної станції Братківці на лінії Львів—Рахів та за 6 км від автомагістралі Надвірна—Івано-Франківськ. Населення — 1978 чоловік. Сільраді підпорядковані села Забережжя й Похівка.

В селі знаходиться центральна садиба колгоспу ім. Івана Франка. Колгосп має 2711 га земельних угідь, млин, пилораму, цегельний завод, 17 тракторів, 5 комбайнів, 15 вантажних автомобілів. Напрям господарства — тваринництво й рослинництво. Колгосп здобув перше місце в районі по виробництву молока. Тут проведено меліоративні роботи на площі 643 га.

В селі працюють восьмирічна школа, клуб, бібліотека. До послуг селян медпункт, дитячі ясла, ощадкаса.

В Іваниківці зведено 315 житлових будинків.

Перша згадка про село належить до 1785—1788 років.

В Іваниківці споруджено обеліск на честь воїнів-односельчан, які загинули на фронтах Вітчизняної війни, та встановлено погруддя Т. Г. Шевченка та І. Я. Франка.

КО́СМАЧ — село, центр сільської Ради, знаходиться за 18 км від районного центру, за 33 км від залізничної станції Івано-Франківськ. Населення — 1425 чоловік.

На території Космача розташовано бригаду допоміжного господарства Солотвинського лісокомбінату. Тут виявлено родовище газу.

В селі працюють восьмирічна школа, бібліотека, будинок культури. Відкрито кімнату-музей бойової слави.

Перша письмова згадка про село є в джерелах за 1785—1788 рр. В лютому 1915 року па території Космача стався бій між російськими та австроугорськими військами. У 20—30-х роках через важке матеріальне становище з села емігрувало понад 30 чоловік.

Через село в липні 1943 року проходили частини партизанського з'єднання С. А. Ковпака.

КРИ́ЧКА — село, центр сільської Ради, віддаль до районного центру 30 км, до найближчої залізничної станції Надвірна — 31 км. Населення 1676 чоловік.

У селі — центральна садиба колгоспу «Радянське Прикарпаття». Господарство має 2798 га земельних угідь, спеціалізується на відгодівлі овець.

У Кричці є восьмирічна школа, клуб, бібліотека, медпункт, сільмаг, дитячий садок. При школі створено ленінську кімнату. За роки Радянської влади споруджено 212 житлових будинків.

В історичних джерелах село вперше згадується у 1785—1788 роках.

1930—1935 рр. у Кричці побудували читальню на кошти, зібрані селянами.

В 1943 році через село проходили частини партизанського з'єднання С. А. Ковпака. В селі споруджено обеліск на честь воїнів, що загинули під час Великої Вітчизняної війни.

ЛУ́КВИЦЯ (до 1946 року — Прислоп) — село, центр сільської Ради. Через село протікає річка Луква, притока Дністра. До районного центру — 35 км, до найближчої станції Надвірна — 35 км. Населення — 1031 чоловік. Сільраді підпорядковане село Богрівка. Місцеві жителі працюють на лісорозробках Порогівського лісництва, в Росільнянській дільниці Калуської контори буріння. Діти луквичан навчаються у восьмирічній школі. В селі є клуб з стаціонарною кіноустановкою, бібліотека, а також фельдшерсько-акушерський пункт, відділення зв'язку, магазин.

У післявоєнні роки зведено 100 житлових будинків.

В 1943 році через село проходили частини партизанського з'єднання С. А. Ковпака.

У селі встановлено обеліск воїнам — жителям села, які загинули на фронтах Великої Вітчизняної війни.

МАНЯ́ВА — село, центр сільської Ради, розташоване за 24 км від районного центру, за 25 км від залізничної станції Надвірна. Населення — 3201 чоловік. Сільраді підпорядковане село Бойки.

Більшість жителів села — лісоруби й нафтовики. В селі працюють восьмирічна і початкова школи, клуб, шкільна і сільська бібліотеки, а також медпункт, магазин, відділення зв'язку, ощадна каса. При клубі є ленінська кімната і кімната урочистих подій. За Радянської влади в селі споруджено 400 житлових будинків.

Житель села Р. Ф. Гоцуляк за трудові досягнення у нафтовій промисловості нагороджений орденом Леніна.

Руїни скиту Манявського. Пам'ятка архітектури XVII ст.

На околиці села збереглися рештки скиту Манявського: мури з бійницями та руїни монастиря.

Жителька села Н. В. Васютин була депутатом Народних Зборів у 1939 році. Тоді ж створили комсомольську організацію.

В 1943 році через село пролягав шлях ковпаківців. Житель Маняви М. П. Струтинський був у партизанів провідником. Село стало місцем жорстоких боїв народних месників з фашистами. Біля нього загинула партизанка із загону С. А. Ковпака М. Євенко.

Фашистські окупанти насильно вивезли до Німеччини 147 жителів села.

В Маняві споруджено пам'ятник М. Євенко, обеліск на честь воїнів, що полягли під час визволення Маняви від фашистських окупантів.

МА́РКОВА — село, центр сільської Ради, лежить вздовж берегів річки Манявки, притоки Бистриці-Солотвинської, за 21 км від районного центру, за 18 км від залізничної станції Надвірна. Через село проходить автомагістраль Надвірна—Рожнятів. Населення—2363 чоловіка.

У селі міститься центральна садиба колгоспу ім. 17 вересня. Господарство спеціалізується на розведенні овець та льонарстві, має 2527 га земельних угідь. В колгоспі є пилорама і млин.

У Марковій працюють восьмирічна школа, клуб, бібліотека. До послуг селян фельдшерсько-акушерський пункт, дитяча молочна кухня, 3 магазини. У післявоєнний час в селі зведено 200 житлових будинків.

Перша письмова згадка про село належить до 1487 року. В XVII ст. тут працювала соляна баня.

В серпні 1916 року на території села точилися бої між російськими та австро-угорськими військами.

Улітку 1943 року через село проходили загони партизанського з'єднання С. А. Ковпака. Місцевий житель С. Ф. Твердохліб був їх провідником.

У селі споруджено обеліск на честь воїнів, що загинули, визволяючи Маркову від гітлерівців.

МІЖГІ́Р'Я (до 1963 року — Майдан) — село, центр сільської Ради, віддаль до районного центру 15 км, до залізничної станції Надвірна 23 км. Через село протікає річка Луква, притока Дністра. Населення — 737 чоловік. Переважна більшість жителів працює на бурових нафторозвідки.

Є восьмирічна школа, клуб, бібліотека, а також три магазини.

В історичних джерелах село уперше згадується в 1785—1788 рр. У лютому 1915 року за Міжгір'я йшли бої між російською та австро-угорською арміями.

1932 року робітники Майданського нафтопромислу брали участь у загальному страйку нафтовиків воєводства. У вересні 1939 року жителі села були учасниками демонстрації та мітингу, що відбувалися в Росільній на честь Червоної Армії-визволительки. Вже у жовтні 1939 року в Майдані створюється комсомольська організація.

В 1944 році через Міжгір'я проходив партизанський загін «Іскра» під командуванням Г. Кулагіна. Недалеко від села стався дводенний бій з фашистами та оунівцями, які зазнали значних втрат.

На честь воїнів, що полягли у Великій Вітчизняній війні, в селі відкрито пам'ятник.

МОЛО́ДКІВ — село, центр сільської Ради, розташоване між річками Бистрицею-Надвірнянською і Бистрицею-Солотвинською, за 20 км від райцентру, за 7 км від залізничної станції Надвірна. Через село проходить автомагістраль Долина — Надвірна. Населення — 2412 чоловік.

У селі знаходиться допоміжне господарство Солотвинського лісокомбінату. Воно має 593 га сільськогосподарських угідь, з них орної землі 535 га. Напрям сільського господарства — тваринництво, вирощування зернових культур. На території села є 5 нафтових свердловин, три з них дають нафту.

В Молодкові споруджено груповий збірний пункт нафти й газу ім. 50-річчя Жовтня, сюди надходить нафта по трубопроводах з навколишніх сіл: Космача, Старуні, Пнева.

Більшість населення працює в допоміжному господарстві Солотвинського лісокомбінату, близько 200 чоловік зайнято в промисловості Надвірної та Солотвина.

В селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека, медпункт, відділення зв'язку. До послуг молодківців — 4 магазини, лазня.

За роки Радянської влади зведено 450 житлових будинків.

Перша письмова згадка про село належить до 1609 року. В 1739 році тут діяли опришки Довбуша. Під час першої світової війни члени української буржуазної націоналістичної організації «Січ» спалили в селі 60 хат.

В 30-х роках у селі Молодків діяв осередок КПЗУ, який об'єднував 5 членів на чолі з М. В. Мандзюком.

У селі Молодків 1939 року виникла комсомольська організація, першим секретарем її був М. М. Юрчило, вбитий українськими буржуазними націоналістами 1946 року.

МОНАСТИРЧА́НИ — село, центр сільської Ради, знаходиться за 21 км від районного центру, за 16 км від найближчої залізничної станції Надвірна, за 3 км від автомагістралі Солотвин—Івано-Франківськ. Населення — 1498 чоловік.

У Монастирчанах розташовано бригаду колгоспу ім. Щорса, центральна садиба якого в Жураках. Напрям господарства — рослинництво й тваринництво. Бригада має 328 га орної землі.

В селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека; фельдшерсько-акушерський пункт, 2 магазини. За роки Радянської влади зведено 268 житлових будинків. У історичних документах село вперше згадується у 1785—1788 роках. В серпні 1916 року за село точилися бої між російськими та австро-угорськими військами.

Під час німецько-фашистської окупації загарбники розстріляли 37 жителів села, спалили клуб, бібліотеку, 17 селянських дворів. У селі встановлено обеліск на честь воїнів, що загинули за визволення Монастирчан від гітлерівців.

НИ́ВОЧИН — село, центр сільської Ради. Знаходиться за 9 км від районного центру, за 31 км від найближчої залізничної станції Івано-Франківськ. Через село протікає річка Нивочинка, притока Бистриці-Солотвинської. Населення — 1958 чоловік. Сільраді підпорядковані села Гринівка, Лесівка.

У Нивочині знаходиться центральна садиба колгоспу «Перше травня». Господарство спеціалізується на відгодівлі великої рогатої худоби. Земельних угідь — 2182 га. Держава допомогла здійснити меліорацію на площі 150 га.

Діти колгоспників навчаються у восьмирічній школі. У селі є кімната В. І. Леніна, клуб, бібліотека, а також фельдшерсько-акушерський пункт з пологовим будинком, 2 магазини, їдальня, відділення зв'язку, ощадна каса. За Радянської влади споруджено 256 житлових будинків. Недалеко від Нивочина проходить газопровід Богородчани — Івано-Франківськ.

Письменник М. Ю. Яцків. Початок XX ст.

Перша письмова згадка про Нивочин є в джерелах другої половини XVII століття.

У Нивочині в березні 1940 року виник перший у районі колгосп, головою якого обрано В. Ю. Романова.

Через село 1943 року проходило партизанське з'єднання С. А. Ковпака.

В 1958 році ланкову М. В. Лесів за найкращі результати серед льонарів області нагороджено орденом Леніна.

У Лесівці народився український письменник М. Ю. Яцків (1873—1961).

В Нивочині встановлено обеліск на честь воїнів-односельчан, полеглих на фронтах Великої Вітчизняної війни.

ПІДГІ́Р'Я (до 1944 року — Ляхівці, до 1963 року — Бистриця) — село, центр сільської Ради. Розкинулося вздовж берегів Бистриці-Солотвинської, за 3 км від районного центру, за 25 км від залізничної станції Івано-Франківськ. Через село проходить автомагістраль Івано-Франківськ — Калуш. Населення — 2091 чоловік. Сільраді підпорядковане село Дуброва.

У Підгір'ї знаходиться правління колгоспу «Маяк». На колгоспних ланах вирощують льон-довгунець, пшеницю, жито, кукурудзу, картоплю, кормові буряки. Земельних угідь — 2878 га, з них 1529 га орної землі. Виробничий напрям — рільництво і м'ясо-молочне тваринництво. За роки колективного господарювання здійснено меліоративні роботи на 520 га. Колгосп має допоміжні підприємства, млин і пилораму.

За трудові здобутки ланкову М. І. Новицьку нагороджено орденом Леніна.

В селі є восьмирічна школа, 3 клуби, бібліотека, кабінет політичної освіти на громадських засадах, ленінська кімната. Також працюють медпункт з пологовим будинком, 3 магазини, чайна, ощадкаса. За роки Радянської влади понад 300 вихідців з села здобули вищу й середню освіту; споруджено 294 житлові будинки, школу.

Вперше про село йдеться у джерелах 1441 року.

В 1743 році селяни Підгір'я в складі опришківського загону Олекси Довбуша брали участь у нападі на Богородчанську фортецю. Відтоді залишилася в селі назва потоку — Довбушанка. Житель села І. О. Капущак був один з небагатьох селянських депутатів австрійського парламенту в 1848 році.

Під час першої світової війни на території Підгір'я відбувалися важкі бої, у лютому 1915 року та січні 1916 року тут перебували російські війська.

В селі з 1922 року діяв осередок «Сельроб», а пізніше первинна організація КПЗУ, яку очолював І. Д. Федорко.

За панської Польщі з села емігрувало за кордон 32 чоловіка.

В 1940 році була створена комсомольська організація на чолі з І. Ф. Іванусом.

Через Підгір'я 1943 року проходили частини партизанського з'єднання С. А. Ковпака.

У Підгір'ї зберігається могила І. О. Капущака; є обеліск Слави воїнам і односельчанам, полеглим у боях з фашистами.

ПОРО́ГИ — село, центр сільської Ради, лежить на берегах річки Бистриці-Солотвинської, за 32 км від районного центру та за 40 км від найближчої залізничної станції Надвірна. Через село проходить автомагістраль. Населення — 2767 чоловік.

Тут знаходяться 2 лісництва й лісопункт Солотвинського лісокомбінату, який постачає ділову деревину Брошнівському ДОКу Рожнятівського району і Дзвиняцькому фанерно-меблевому цеху Солотвинського лісокомбінату. Лісопункт виготовляє також хвойне борошно — корм для великої рогатої худоби.

В селі є середня школа, клуб, бібліотека. Працюють здоровпункт, 5 магазинів, ощадна каса. За Радянської влади зведено 226 житлових будинків.

Уперше село згадується в історичних документах 1649 року. Комсомольську організацію в Порогах засновано 1940 року. Секретарем її обрали Б. Квича. Парторганізацію села створено 1959 року.

Через село 1943 року проходили частини партизанського з'єднання С. А. Ковпака. Місцеві жителі І. В. Дроздюк та Ф. М. Панько були у ковпаківців провідниками.

У Порогах споруджено обеліск на честь воїнів-односельчан, які загинули на фронтах Великої Вітчизняної війни.

РА́КОВЕЦЬ — село, центр сільської Ради, знаходиться вздовж лівого берега Бистриці-Солотвинської. Віддалений від районного центру на 20 км. До залізничної станції Надвірна —

Самодіяльний композитор В. В. Шараневич. Село Раковець. 1968 р.

20 км. Населення — 1608 чоловік. Сільраді підпорядковане село Кривець.

Колгосп «Верховина», центральна садиба якого міститься в селі, спеціалізується на відгодівлі худоби. Господарство має 3318 га земельних угідь, 2 млини, пилораму, цегельний завод, льонопереробний пункт. На колгоспних ланах вирощується льон-довгунець, озимі культури, картопля, кормові буряки, кукурудза.

В селі є восьмирічна школа, дитячий садок, клуб, бібліотека; медпункт, два магазини. За післявоєнний період споруджено 468 житлових будинків.

Перша згадка про село належить до 1783—1785 рр. У лютому 1915 року та серпні 1916 тут відбувалися бої між російськими та австро-угорськими військами. Село було повністю знищено. Через Раковець проходили частини партизанського з'єднання С. А. Ковпака.

Партійну організацію в селі засновано 1956 року, комсомольську — 1940.

У Раковці споруджено обеліск воїнам, що загинули на фронтах Великої Вітчизняної війни.

• **РОСІ́ЛЬНА** — село, центр сільської Ради, лежить на берегах річки Саджавки, за 15 км від районного центру, за 30 км від залізничної станції Івано-Франківськ. Через село проходить автомагістраль Івано-Франківськ — Перегінське. Населення — 3245 чоловік.

На території Росільної розташоване допоміжне господарство Солотвинського лісокомбінату та Росільнянське лісництво (4100 га лісу). В селі є пилорама обласного побутового комбінату. Тут виявлено родовище газу та калійної солі.

На честь 50-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції споруджено будинок культури. Працює народний університет здоров'я, кімната урочистих подій, є середня школа, бібліотека.

До послуг трудящих 5 магазинів, ощадна каса, амбулаторія, ветеринарний пункт. Через село прокладено асфальтований шлях.

За роки Радянської влади вищу й середню освіту здобули понад 400 жителів. Зведено 276 житлових будинків.

Перша письмова згадка про село є в джерелах за 1785—1788 рр. В лютому 1915 року на території села відбувалися бої між російськими та австро-угорськими військами.

Тяжке становище трудящих села до возз'єднання спричинялося до великої еміграції; з села виїхало понад 70 чоловік.

19 липня 1943 року ковпаківці розбили в Росільній есесівський полк. У боях відзначилися бійці батальйонів, якими командували Герой Радянського Союзу Д. І. Бакрадзе і Ф. Д. Матющенко.

Депутатом Народних Зборів Західної України від селян Росільної було обрано І. В. Вітюка (нині проживає в селі Космачі).

1967 року в селі споруджено обеліск Слави на честь жителів, що загинули на фронтах Великої Вітчизняної війни.

САДЖА́ВА—село, центр сільської Ради. Розташоване вздовж берегів річки Саджавки, притоки Бистриці-Солотвинської. Віддалена від Богородчан на 7 км, від найближчої залізничної станції Івано-Франківськ — 25 км. Населення — 1972 чоловіка. Сільраді підпорядковане село Глибівка.

У Саджаві є колгосп ім. Леніна, який має 1890 га земельних угідь. Виробничий напрям господарства — рільництво, вирощується льон-довгунець, озимі пшениця й жито, картопля, кукурудза і кормові буряки.

Партійну організацію створено у серпні 1955 року, комсомольську — в лютому 1940 року. У Саджаві споруджено клуб, хату-читальню. Є будинок культури, бібліотека, середня школа. В 1962 році відкрито лікарню, працює зуболікарський кабінет. В селі побудовано пекарню, лазню, працюють 3 продовольчі і промтоварний магазини, філія зв'язку.

За роки Радянської влади вищу та середню освіту здобули 360 місцевих жителів.

Уперше село згадується в історичних джерелах 1492 року.

Про перемогу Великої Жовтневої соціалістичної революції жителі дізналися від своїх односельчан Ю. Урсуляка і М. Палька, які в період першої світової війни здалися в полон російській армії, а потім повернулися додому.

Через село проходило партизанське з'єднання С. А. Ковпака.

Уродженці села М. Ф. Петрів та М. Д. Соловей були учасниками штурму Берліна. В 1969 році на території села відкрито газове родовище. У Саджаві є пам'ятник жителям села, що полягли на фронтах Великої Вітчизняної війни. Саджавці спорудили пам'ятник парашутистці-розвідниці А. Г. Верещагіній, що була десантована 1944 року до Саджави і загинула від рук оунівських

бандитів. Ім'я відважної розвідниці та місце поховання встановили юні слідопити середньої школи. Піонерській дружині школи присвоєно ім'я Антоніни Верещагіної.

Поблизу Саджави знайдено крем'яні знаряддя праці доби міді-бронзи.

СТАРІ́ БОГОРОДЧА́НИ — село, центр сільської Ради, знаходиться за 3 км від районного центру і за 21 км від станції Івано-Франківськ. Через село протікають річки Бистриця-Солотвинська і її притока Саджавка. Населення — 3255 чоловік. Сільраді підпорядковане село Скобичівка. Тут розміщується колгосп «Радянська Україна». Напрям господарства — рільництво й тваринництво. Колгосп вирощує пшеницю, жито, кукурудзу, картоплю, буряк, льон-довгунець, овочі. Земельних угідь — 1775 га. За роки Радянської влади на 604 га проведено меліоративні роботи. На території села знаходиться державний млин, пилорама районного побутового комбінату, цех Богородчанської швейно-галантерейної фабрики.

В. П. Коштробій — активний діяч КПЗУ. 20-і роки XX ст.

Діти колгоспників навчаються у восьмирічній і початковій школах. У селі є дві бібліотеки. На честь 50-річчя Радянської влади в Старих Богородчанах споруджено будинок культури, де працює ансамбль пісні і танцю «Колос».

При восьмирічній школі створено ленінську кімнату. Діє кабінет політичної освіти на громадських засадах. В селі є фельдшерсько-акушерський пункт з пологовим будинком, колгоспний дитячий садок, ветеринарна лікарня, 4 магазини, їдальня, відділення зв'язку, ощадна каса.

За післявоєнний час споруджено 360 житлових будинків.

Перша письмова згадка про Старі Богородчани належить до 1441 року. 1924 року в селі діяв осередок КПЗУ. В липні 1929 року страйкували сільськогосподарські робітники в маєтках єпіскопа Хомишина.

У вересні 1939 року тут було створено тимчасовий комітет, головою якого обрано бідняка, колишнього члена КПЗУ В. П. Коштробія. В селі встановлено обеліск на честь воїнів, що загинули під час Великої Вітчизняної війни, а також пам'ятник-погруддя В. І. Леніну.

СТАРУ́НЯ — село, центр сільської Ради, лежить на берегах річки Лукавця, притоки Бистриці-Солотвинської, за 14 км від залізничної станції Надвірна. Через село проходить автомагістраль Богородчани — Надвірна. Населення — 1848 чоловік. Сільраді підпорядковане село Ластівці.

На території села знаходиться правління колгоспу ім. Руднєва. Виробничий напрям господарства — м'ясо-молочне тваринництво, рільництво; земельних угідь — 2497 га. Шоферу колгоспу М. В. Павлучинському та трактористу П. О. Грицеву присвоєно звання знатного механізатора сільського господарства УРСР.

В селі працюють: середня школа, 2 клуби, 3 бібліотеки. Також є 4 магазини, їдальня, філія зв'язку, ощадна каса. На честь 50-річчя Радянської влади в Старуні побудовано приміщення школи, дитячий садок. За останні 15 років зведено 552 житлові будинки.

Вперше згадується Старуня у джерелах 1476 року. На початку XX ст. в селі діяла озокеритна шахта, де працювало близько 400 чоловік. В 1921 році відбувся страйк робітників копальні. Шахта відома ще й тим, що там в 1907 і 1928 роках було знайдено останки мамонта та шерстистого носорога. Тепер ці експонати зберігаються у Краківському та Львівському зоологічних музеях.

У Старуні споруджено обеліск на честь воїнів-односельчан, що загинули на фронтах Великої Вітчизняної війни.

Я́БЛУНЬКА — село, центр сільської Ради, знаходиться за 27 км від районного центру, за 35 км від найближчої залізничної станції Надвірна. Через село протікає річка Бистриця-Солотвинська; проходить автомагістраль. Населення — 1695 чоловік.

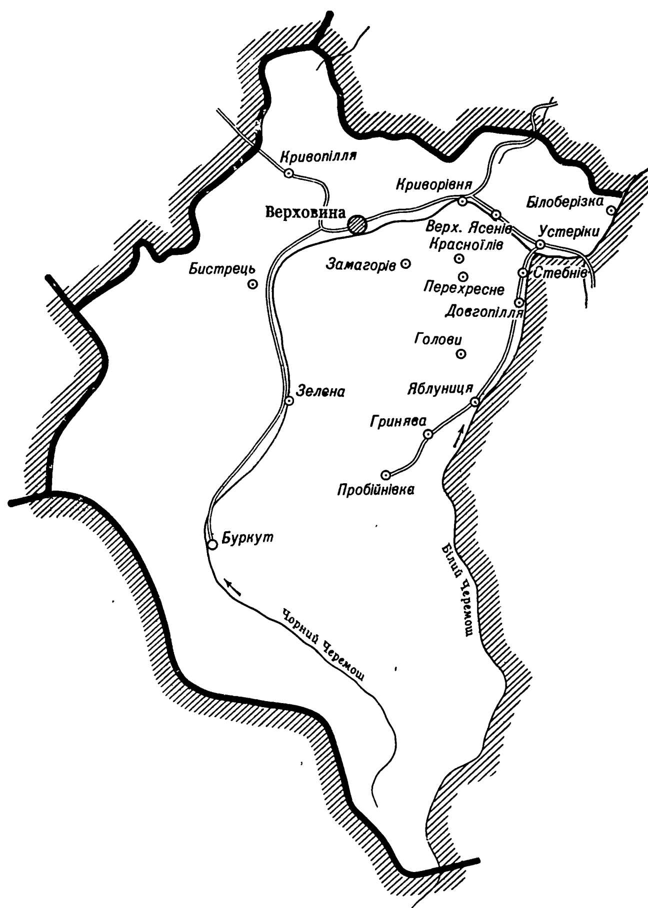
У селі — допоміжне господарство Солотвинського лісокомбінату. Є восьмирічна школа, дитячий садок, будинок культури, бібліотека, а також лікарня, амбулаторія, аптека, 4 магазини, відділення зв'язку, ощадна каса. За Радянської влади споруджено 425 житлових будинків.

Перша письмова згадка про село належить до 1785—1788 рр.

1940 року в селі було створено комсомольську організацію, 1951 — партійну.

У Яблуньці поховано українського поета А. Л. Могильницького (1811—1873). В селі встановлено обеліск на честь воїнів, які полягли під час Великої Вітчизняної війни.

ВЕРХОВИНСЬКИЙ РАЙОН

ВЕРХОВИ́НА

Верховина — селище міського типу (до 1962 року — село Жаб'є). Розташована в Східних Карпатах (620 м над рівнем моря), на берегах Чорного Черемошу, за 150 км від обласного центру, за 31 км від залізничної станції Ворохта. Площа — 507 кв. км, населення — 5177 чоловік. Сільраді підпорядковані села Ільці і Красник.

Верховина — центр Верховинського району, площа якого — 1,3 тис. кв. км, населення — 30,7 тис. чоловік, у т. ч. сільського — 25,5 тис. У районі 40 населених пунктів, підпорядкованих 1 селищній, 16 сільським Радам; 5 колгоспів; сільськогосподарських угідь — 24,7 тис. га, у т. ч. 1 тис. га орної землі, 23,5 тис. га лук і пасовищ; 81,9 тис. га лісів. Природні багатства району — карпатський ліс, бутовий камінь та лікувальні мінеральні води «Буркут» (типу «Боржомі» і «Миргородської»), «Верховинська». В районі є 4 промислові підприємства, 162 торговельні точки і підприємства; 39 шкіл, 33 клуби та будинки культури; 8 лікарень і диспансерів, будинок грудної дитини, 41 медпункт.

У письмових джерелах Жаб'є вперше згадується 1424 року, коли воно разом з Косовом було передане князем Свидригайлом якомусь Владу Драгосиновичу[1].

За давніх часів місцеві жителі займалися скотарством, мисливством і частково землеробством. У XV — XVI ст.ст. головним заняттям були випас овець і відгодівля свиней. Із зернових культур сіяли овес, яким платили данину, кукурудзу. Селяни Жабйого, як і інших гірських сіл, тоді не працювали на панщині, а сплачували

[1] І. Крип'якевич. З історії Гуцульщини. Львів, 1929, стор. 8, В. Розов. Українські грамоти. XIV — перша половина XV ст., т. 1. К., 1928, стор. 99.

податки натурою або грішми старосту в Коломиї. Осілі хлібороби здавали щорічно по 3 куниці, 8 четвертей вівса, 2 сири, 2 курки, загородники, або підсадки — по куниці і сирові, вівчарі — по барану, сир і попругу. Крім того, селяни платили щорічно десятину від бджіл та від волів (кожного сьомого, а пізніше — п'ятого року), дванадцяту частину -- від свиней, подимне. Громада сплачувала т. зв. стації: ялівку, діжку масла, по курці з хати. Кожен селянин зобов'язаний був привезти до панського двору по 2 дерева і матеріал для виготовлення посуду. З селян стягали ще й надзвичайні податки: лисичне (з новоприбулих), вихідне (з відходників), поємщину, або поклонне (податок з нареченої), розпуст (податок за розлучення) тощо.

Майнове розшарування, що дедалі зростало, посилена експлуатація сільської бідноти заможними селянами викликали масове незадоволення селян. Своєрідною формою антифеодальної боротьби і проявом стихійного протесту селянства проти існуючого суспільного ладу був опришківський рух. Багато жителів Жабйого діяли в загоні І. Пискливого (родом з села Довгопілля). В загоні Олекси Довбуша брали участь жителі Жабйого Гнат Кицюк, Яків Урденюк, у загонах В. Баюрака та І. Бойчука — Дірчилюк, Ткач, Урденчук, Федір Мощук і інші.

За австрійської імперії Жаб'є займало значну територію і належало домінії у Рожневі. 1773 року в Жабйому налічувалося 430 господарств. Більшість селян була безземельною, жила лише з скотарства. В селі було досить худоби, однак дві третини усіх корів зосереджувалося у багачів[1]. У 1788—1789 рр. в селі було 40 639 моргів сіножатей і пасовищ та 66 775 моргів лісів. Всі ліси і 728 моргів пасовищ та сіножатей належали домінії. Великими масивами — від 200 до 2000 моргів — володіли сільські багатії. Їм належали цілі полонини, такі, як Пір'я (395 моргів), Жовнірська (1124 морги), Мінчели (268 моргів), Узмор (428 моргів). Частина полонин була власністю багатіїв інших сіл[2].

Класова боротьба не вщухала й після 1772 року. В першій половині XIX ст. у Жабйому і в сусідніх селах діяли опришки на чолі з Мироном Штолюком. Відомі імена жаб'ївських опришків Миколи Іванишина (Хаблюка), Василя Яким'юка, Василя Кітарчука, Куділя[3]. У Жабйому був створений загін опришків під керівництвом Антона Ревізорчука та Максима Тихончука, яких пізніше схопили і стратили. В Жабйому переховувались ватажки селянського руху на Буковині. За свідченням І. Франка, у 1849 році в околицях Жабйого переховувався і був арештований Лук'ян Кобилиця.

Скасування кріпосного права не звільнило селян від соціального гніту, не припинило боротьби проти гнобителів. З розвитком капіталізму на селі поглиблюється класова диференціація. В руках заможної верхівки зосереджується значна кількість землі та худоби. В середині другої половини XIX ст. куркуль з Жабйого М. Рипчак мав 40 корів, 400 овець, 20 коней, 200 кіз, 40—50 свиней. У нього працювало 24 наймити. Поміщику графу Скарбеку належало 50 559 моргів лісу, тоді як усі мешканці села та його околиць мали лише 7302 морги[4].

Загальний вид селища Верховини. 1963 р.

[1] М. П. Герасименко. Аграрні відносини в Галичині в період кризи панщинного господарства, стор. 105.

[2] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 19, оп. 6, спр. 246, арк. 3, 6, 8, 9.

[3] Ф. І. Стеблій. Боротьба селян Східної Галичини проти феодального гніту в першій половині XIX ст. К., 1961, стор. 82—85.

[4] М. М. Кравець. Селянство Східної Галичини і Північної Буковини у другій половині XIX ст. Львів, 1964, стор. 77.

Широкого відгомону набули події, що сталися у Жабйому в 60—90-х роках XIX ст. У 1867 році адміністрація маєтків графа Скарбека загарбала в громади сервітутний ліс. За це поміщик погодився віддати селянам 526 моргів 322 квадратні сажні землі. Окремим рішенням від 5 липня 1868 року намісництво затвердило акт відмежування й передачі селянам згаданої землі. Однак поміщик не обмежився привласненням громадського лісу. Він пред'явив претензії на 3 тис. моргів земель, якими селяни користувалися з XVIII ст. Багато років справу розглядали судові органи і щоразу на користь поміщика. Селяни, як повідомляв урядовий комісар, врешті, переконалися, що «їм сталася велика кривда, бо пан за паном тягне» і в травні 1898 року вирішили розправитися з урядовою комісією, яка приїхала в село. Однак їм не вдалося здійснити свого наміру. Прибулі в село жандарми і військо арештували 50 чоловік, з них 22 віддали до суду. Урядова комісія працювала під охороною жандармів і війська. Як і раніше, справу було вирішено на користь поміщика[1].

Наприкінці XIX ст. селянський рух набув нової форми — скликання віч (зборів), які стали масовим явищем. Перше селянське віче в Галичині відбулося в Жабйому 16 вересня 1885 року[2].

З кожним роком зростав податковий тягар на користь австро-угорської монархії. Якщо 1886 року селяни Жабйого сплатили 19 550 золотих ринських податків (грунтовий, домовий, заробітковий, прибутковий, адміністративний, шкільний, повітовий, шляховий та ін.), то в 1896 році — 19 992 золоті. Податки підривали економіку села. Основним джерелом прибутку в селянському господарстві було скотарство, однак кількість худоби систематично зменшувалась. У 1880 році великої рогатої худоби й коней у Жабйому налічувалося 7626 голів, у 1890 — 6247 голів, овець стало менше на 1485 голів, кіз — на 379, свиней — на 441[3].

Колоніальна політика габсбурзької монархії гальмувала не лише економічний, а й культурний розвиток села. В 40-х роках XIX ст. сюди не було навіть дороги з Косова, жителі села лишалися неписьменними (школу засновано лише в 1852 році). У 1860 році з 718 дітей школу відвідували 40. Характерно, що протягом другого півстоліття кількість учнів Жаб'ївської школи зросла лише на 37 чоловік; у 1899 році в ній навчалося 77 дітей[4].

Медичної допомоги практично не було. В 90-х роках в Жабйому була лікарня на 10 ліжок, в якій працював 1 лікар. Населення «лікувалось» у різних знахарів.

Побувавши 1884 року в селі, І. Франко так писав про нього: «Ось Жаб'є, гуцульська столиця, нема, мовлють, села понад Жаб'є і більшого лиха шукати дарма...»[5].

Проте ні утиски експлуататорів, ні напівголодне животіння, ні підневільна праця за шматок хліба, ні штучні перепони на шляху української культури не змогли притупити природних здібностей селянина. Розвивалися художні промисли: різьба й випалювання по дереву, виготовлення прикрас і побутових речей з міді та шкіри, килимарство, ткацтво, гончарство. Відомими майстрами з Жабйого були мосяжники Юрко Дробок, Іван Гуцинюк, Юрко Розкорищук, токарі і різьбярі Мокій Зюзяк, Микола і Дмитро Івасюки, Дмитро Соломійчук, Юра Джеголяк та інші[6].

На розвитку прогресивної культури гуцулів благотворно позначилося перебування в Жабйому ряду видатних українських письменників революціонерів-демо-

---

[1] З історії Української РСР, вип. 8. К., 1963, стор. 23.

[2] П. В. Свєжинський. Аграрні відносини на Західній Україні в кінці XIX — на початку XX ст., стор. 149.

[3] В. Шухевич. Гуцульщина, ч. 1, стор. 63, 65, 60—61.

[4] Handbuch des Lemberger Statthalterei-Gebietes in Galizien für das Jahr 1860. Lemberg, стор. 577, 211, 170.

[5] Іван Франко. Твори в двадцяти томах, т. 11. К., 1952, стор. 417.

[6] В. Шухевич. Гуцульщина, ч. 1, стор. 318.

Учасники селянського повстання на Гуцульщині в 1920 році.

кратів: Івана Франка, Михайла Коцюбинського, Лесі Українки, Василя Стефаника, Ольги Кобилянської, Марка Черемшини, Осипа Маковея. Побували в Жабйому артисти Московського художнього театру на чолі з К. С. Станіславським. У 1887—1890 рр. тут жив чеський етнограф Ф. Ржегорж, який написав кілька статей про життя, побут і мистецтво гуцулів. А раніше, у 1841 році, на основі почутої тут розповіді про опришка А. Ревізорчука польський письменник Ю. Коженьовський написав п'єсу «Карпатські горці» («Верховинці»), дуже популярну на українській сцені.

Часто бував у Жабйому письменник, артист і мистецтвознавець Г. М. Хоткевич. Як активний учасник революційних подій 1905 року в Харкові, він емігрував до Галичини, де активно займався літературною і мистецькою діяльністю. До створеного ним Гуцульського театру входили й аматори з Жабйого Іван Гелетюк, Семен та Іван Минайлюки[1].

Під час першої світової війни в околицях Жабйого точилися бої між австро-угорськими і російськими військами. Місцевих жителів насильно мобілізовували до війська. Однак значна частина молодих чоловіків не підкорилася австрійським властям, не пішла в армію і всю війну переховувалась у лісах та горах.

Трудящі гуцули виступали проти війни, вимагали миру, демократичних перетворень. Чутки про перемогу Великої Жовтневої соціалістичної революції в Росії і на Україні дійшли й до Гуцульщини. Місцеві селяни вимагали від уряду ЗУНР передати трудящим поміщицькі землі. Жаб'ївський селянин П. Шекеряк, виступаючи 17 лютого 1919 року на вічі в Косові, закликав передати землі графа Скарбека народові[2].

За соціальне й національне визволення, за возз'єднання з Радянською Україною боролися західноукраїнські трудящі й після окупації Галичини панською Польщею.

У квітні 1920 року відбулося селянське повстання в Косівському повіті. Воно почалося виступом селян Жабйого, яких підтримали жителі сіл Зеленої, Голів та ін. Як повідомляли пізніше слідчі органи, «заворушення це було завчасно підготовлене і не мало характеру голодного заворушення»[3]. Учасник повстання М. М. Недоходюк із Жабйого згадує «товариша зі Сходу» (прізвища не пам'ятає), який ще взимку 1919 року неодноразово збирав селян, читав їм радянську газету «Правда», розповідав про вірного захисника інтересів робітників і селян, великого вождя пролетаріату Володимира Ілліча Леніна[4].

1920 року в Жабйому у П. Зуб'юка, а згодом в О. Шекеряка дійсно мешкав «більшовицький агітатор». 9 квітня в будинку Л. Сливчука він провів збори, на яких було близько 40 чоловік. Обговорювалось питання про вигнання з села польських окупантів. В переддень повстання на горі Плаїку під Жаб'їм отаборилися близько 600 чоловік. 17 квітня загін з 100 чоловік, озброєних гвинтівками, ручними

---

[1] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1576, оп. 1, спр. Х-4; Календар Гуцульський. Перемишль, 1937, стор. 101, 102.

[2] Газ. «Покутський вісник», 2 березня 1919 р.

[3] Під прапором Жовтня. Вплив Великої Жовтневої соціалістичної революції на піднесення революційного руху в Західній Україні (1917—1920 рр.). Документи й матеріали, стор. 240.

[4] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1576, оп. 1, спр. Н-2.

гранатами й сокирами, зробив спробу захопити жаб'ївську жандармерію[1]. В ніч з 16 на 17 квітня в Жабйому мали об'єднатися два загони повстанців сіл Зеленої і Голів. Але цей план не здійснився, бо польським властям вдалося довідатися про це. Виступ селян був масовим, проходив під більшовицькими лозунгами. В донесенні жандармський офіцер з карної експедиції зазначив, що «це заворушення мало виключно більшовицький характер» і що йому «сприяло все населення, крім окремих багачів, яким особисто цей більшовицький рух міг загрожувати»[2]. Повстання тривало до 29 квітня, проте, на думку косівського старости, для його повної ліквідації потрібно було ще 14 днів. Польсько-шляхетські власті придушили виступ селян. Учасник повстання М. Горбовий розповідав (журн. «Жовтень», 1956, № 12), що карні загони 49-го полку стріляли в кожну хату, де світилося світло, били до крові, все грабували й знищували.

Рятуючись від розправи, жителі Жабйого і навколишніх сіл тікали в гори, за кордон, ховалися в лісах. Але боротьби не припиняли. Під час підготовки до виборів у польський сенат і сейм (1922 рік) жителі Жабйого збиралися групами й відверто заявляли, що не будуть брати участі у виборах. Це дуже налякало місцеві власті. Повітовий староста Сєкірський у донесенні Станіславському воєводству писав про «кончу потребу зміцнити пости Косівського повіту 10—15 солдатами», а в Жаб'є просив надіслати «хоч би 20, які могли б забезпечити належний спокій і належно висліджувати джерела агітації й агітаторів»[3]. Проте більшість жителів села не взяла участі у виборах: з 314 виборців голосувало лише 59.

Розлючені жандарми вчинили жорстоку розправу над революційно настроєними селянами Жабйого.

Поліцейсько-жандармський терор тривав і в наступні роки. Як повідомляла 27 червня 1926 року газета «Діло», в червні поліцаї вбили у Жабйому молодого селянина І. Керонюка, а ще кількох селян заарештували і тяжко побили. Ці події відбилися в гуцульських піснях. Оспівуючи свою гірку долю, народ, проте, висловлював віру в краще майбутнє, у близьке возз'єднання з Радянською Україною:

Україно, люба ненько, що тобі здається —
Сидить ворог в твоїй хаті, ще й з тебе сміється.
Хай сміється, хай радіє, довго вже не буде —
Наша славна Україна возз'єднана буде[4].

У Жабйому майже не було освітніх закладів. У школі навчали лише польською мовою. З 1890 по 1930 рік відкрито тільки одну рільничу школу.

Голод, хвороби були постійними супутниками селян. Уряд буржуазної Польщі зовсім не дбав про охорону здоров'я трудящих. Смертність населення, особливо серед дітей, була надзвичайно високою. У 1927—1928 рр. майже половина дітей вмирала, не доживши року.

19 червня 1932 року газета «Сель-Роб» надрукувала сповнений відчаю лист мешканців Жабйого. «Ми, підписані мешканці села Жабйого Косівського повіту,— писали селяни,— виживали до цього часу з заробітків при складанні дерева. Жінки

Гуцульська хата в селі Жабйому. 1937 р.

[1] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 146, оп. 4, спр. 5261, арк. 18—19, 23.

[2] Під прапором Жовтня. Вплив Великої Жовтневої соціалістичної революції на піднесення революційного руху в Західній Україні (1917—1920 рр.). Документи й матеріали, стор. 244—245.

[3] Боротьба трудящих Прикарпаття за своє визволення і возз'єднання з Радянською Україною. Документи і матеріали (1921—1939), стор. 19, 23.

[4] Журн. «Жовтень», 1957, № 12, стор. 121—122.

наші й діти працювали за кисле молоко у сільських багатіїв. Але як робота припинилась, нам вибила чорна година... Нині прийдеться гинути голодною смертю. Кличемо до подільських братів, рятуйте нас перед голодною загибеллю. 800 родин у Жабйому попухли з голоду». 20 лютого 1938 року прогресивна газета «Селянські вісті» писала, що трудящі гуцули, приречені на безпросвітну темряву, мучились у курних колибах, ділили через свої нестатки сірник на чотири частини, їх кістки перемерзали від лютих морозів, хоча жили вони серед моря карпатських лісів.

В. Д. Волинюк — один з активних членів осередку КПЗУ в Жабйому. 1939 р.

Про неймовірно тяжке життя трудящих гуцулів під владою панської Польщі з великою художньою силою розповідається в народній «Гуцульській пісні»[1]. З гнівом, сарказмом народ таврує польських панів та їх прислужників — війтів, стражників, шпиків, що катували й визискували народ.

Але ніякі тортури не змогли залякати народ, який прагнув до волі. Успіхи будівництва соціалізму на Радянській Україні запалювали трудящих на боротьбу. Ленінські ідеї несла в маси КПЗУ. Місцевий осередок КПЗУ був створений у Жабйому в 1924 році за ініціативою активного діяча партії Созонта Васильовича Букатчука. Очолював його І. Д. Волинюк. Члени осередку жителі села Ю. Г. Раховський, П. Храпчук, В. Д. Волинюк, Ф. І. Ласкурійчук, Е. М. Тайк розповідали про життя трудящих на Радянській Україні, читали заборонену літературу, зокрема газету «Правда» (її І. Д. Волинюк приносив із села Кобаків від С. В. Букатчука), газети «Селянські вісті», «Громадський голос», «Сель-Роб» та ін., журнал «Світло», про який згадує косівський повітовий староста в донесенні Станіславському воєводству[2]. І. Д. Волинюк, розповідаючи в газеті «Селянські вісті» від 20 лютого 1938 року про надзвичайно тяжке становище гуцульського населення, закликав боротьбою «здобувати собі кращу долю, а не слухати «самостійників» українського буржуазного націоналізму та їм подібних».

Вірного сина народу, відданого комуніста І. Д. Волинюка обрали трудящі Жабйого головою народного комітету у вересневі дні 1939 року, після вступу в село радянських воїнів-визволителів. Народний комітет підтримував належний порядок, вів роботу по підготовці виборів до Народних Зборів. І. Д. Волинюк і Ю. Г. Раховський представляли Гуцульщину на Народних Зборах, які відбулися 26—28 жовтня 1939 року у Львові, пізніше — на сесіях Верховної Ради СРСР і Верховної Ради УРСР.

З перших днів визволення органи народної влади здійснили ряд важливих заходів, спрямованих на піднесення економіки, матеріального добробуту трудящих, їх культурного рівня. В Жабйому створено лісопункт, збудовано маслозавод, засновано артіль художніх виробів «Радянська Гуцульщина», промкомбінат, шевську артіль, відкрито семирічну й 5 початкових шкіл, споруджено поліклініку, лікарню на 35 ліжок, кінотеатр. У лютому 1940 року Жаб'є стало районним центром.

У вересні 1939 року в Жабйому створена сільська комсомольська організація. Першими комсомольцями стали П. М. Дрислюк, Г. В. Луцюк, Д. Д. Храпчук, Є. М. Зуб'юк, В. О. Зузяк. Комсомольці були надійними помічниками партійної організації. Вони залучали молодь села до участі в перших суботниках по будівництву школи, кінотеатру, лікарні, в проведенні першої радянської весняної сівби, вели агітмасову роботу, брали безпосередню участь у ліквідації неписьменності серед населення.

У травні 1941 року вийшов перший номер районної газети «Прикарпатська правда», на сторінках якої висвітлювалось життя трудящих Жабйого і району в перші

---

[1] «Літературна газета», 13 вересня 1940 р.

[2] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1576, оп. 1, спр. Х-2; Боротьба трудящих Прикарпаття за своє визволення і возз'єднання з Радянською Україною. Документи і матеріали (1921—1939), стор. 73—74.

роки Радянської влади. Тоді ж 42 сім'ї селян-бідняків села об'єдналися в колгосп «Червоний прикордонник». В травні 1941 року в Жабйому відкрито пам'ятник В. І. Леніну.

29 червня 1941 року до села вдерлися фашистські загарбники. Разом з українськими буржуазними націоналістами окупанти розпочали розправу над трудящими. Вже у серпні 1941 року в Ільцях, поблизу Жабйого, вони розстріляли понад 1500 жителів, зокрема колишніх членів КПЗУ І. Д. Волинюка і Б. М. Тайка[1].

Трудящі села вели боротьбу проти фашистських загарбників і українських буржуазних націоналістів. Радянські патріоти Жабйого знищили начальника т. зв. української поліції. Гуцули допомагали партизанському з'єднанню під командуванням С. А. Ковпака. Житель Жабйого Д. П. Самокіщук був провідником у ковпаківців влітку 1943 року. Пізніше, в 1944—1946 рр., Д. П. Самокіщук очолював групу активістів по боротьбі з українськими буржуазними націоналістами.

З квітня до осені 1944 року точилися жорстокі бої за Жаб'є. Лише у вересні село було остаточно визволене від гітлерівських загарбників. Під час боїв загинули понад 100 офіцерів і солдатів Червоної Армії. Вдячні жителі села свято бережуть дві братські могили героїв-визволителів, де встановлені пам'ятники.

Жахливу картину являло визволене Жаб'є. Німецько-фашистські окупанти та українські буржуазні націоналісти спалили майже всі будинки, лікарню, зруйнували мости, лісопильний завод, електростанцію, кінотеатр і навіть церкву — культурно-історичну пам'ятку XVII століття.

22 жовтня 1944 року відбулися перші районні збори трудящих. Вони прийняли рішення щодо відбудови зруйнованого фашистами господарства, налагодження медичного й культурного обслуговування населення, радіофікації села, поліпшення матеріального забезпечення. Пленум райкому партії, що відбувся 9 грудня 1944 року, обрав першим секретарем райкому Я. І. Береста. Головою райвиконкому став М. А. Мовчан, першим секретарем райкому комсомолу — Г. Г. Середа.

Під керівництвом районної партійної організації розгорнулася діяльна робота по відбудові зруйнованого народного господарства й культури. Велику допомогу в цій справі подали обласні організації. У травні 1945 року обком партії та облвиконком прийняли постанову про електрифікацію Жабйого. Невдовзі відновили свою діяльність лісопильний завод (пізніше об'єднаний з дрібними промисловими підприємствами і реорганізований в артіль «Вільна Гуцульщина»), колгосп, було відкрито семирічну й дві початкові школи, за парти сіли всі діти шкільного віку. Запрацювали лікарня, аптека, ряд соціально-побутових закладів; створено Гуцульський ансамбль пісні й танцю. Під керівництвом комсомольця Т. Данчука 30 аматорів розвивали свої художні здібності. Ансамбль виступав з концертами в селах свого району, в обласному центрі — місті Станіславі, а також у Києві.

Та мирній творчій праці перешкоджали банди оунівців, здійснюючи диверсії, залякуючи й тероризуючи населення. Вони підірвали приміщення Жаб'ївської сільської Ради, спалили електростанцію, систематично псували телефонний зв'язок та лінії електропередач, грабували, вбивали радянських і партійних активістів, колгоспників. Від рук українських буржуазних націоналістів загинули колишній голова сільської Ради В. Д. Волинюк разом з матір'ю і сином, перший голова колгоспу В. І. Ілюк та його дружина, бригадир колгоспу І. Г. Чупринчук, доярка Додюк, активістка П. Т. Стефурак, її брати Іван і Дмитро, вчитель Леонід Брелінський, його дружина Марія Василівна, син Ярослав та ін.[2] Бандити вбили також активних учасників Гуцульського ансамблю пісні й танцю Михайла Сорука, Михайла Комана, Миколу Юсипчука[3].

---

[1] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1576, оп. 2, спр. 10.
[2] Там же.
[3] Там же, ф. 54, оп. 2, спр. 7, арк. 17.

Однак нове життя перемагало. В лютому 1948 року в Жабйому створено територіальну партійну організацію, в листопаді — колгоспну первинну партійну організацію, секретарем якої обрано О. О. Морощука. Комсомольську організацію колгоспу очолював М. Г. Федорчук. Комуністи й комсомольці проводили значну роботу по зміцненню економіки колгоспу, поліпшенню трудової дисципліни, працювали пропагандистами й агітаторами.

Колгосп дістав допомогу від держави: мінеральні добрива, посівний матеріал, сільськогосподарський інвентар, кредит на капітальне будівництво. Для окремих колгоспників збудували хати. Члени артілі активно взялися будувати нове життя, успішно завершили осінню сівбу 1948 року.

У 1949 році колгосп названо ім'ям письменника М. Коцюбинського. З 1953 року він спеціалізується як тваринницьке господарство. За 5 років в артілі в 6,4 раза збільшилася кількість поголів'я великої рогатої худоби, виробництво молока зросло в 16 разів, м'яса і вовни — в 11 разів. Громадська худоба утримується в добрих приміщеннях. Електрифікація й механізація трудомістких процесів на фермі, здійснені з допомогою Жаб'ївської машинно-тваринницької станції, значно полегшили труд тваринників, сприяли підвищенню продуктивності праці, досягненню високих надоїв молока.

Багато років працювала дояркою Г. Ю. Кермощук, яка прийшла на ферму після закінчення семирічної школи. Тут вона вступила у комсомол, стала членом КПРС. Невтомна трудівниця добивається високих показників у роботі: 1958 року вона надоїла по 4482 кг молока від кожної корови. За самовіддану працю Г. Ю. Кермощук була відзначена високою урядовою нагородою — орденом Трудового Червоного Прапора.

Серед передовиків колгоспного виробництва можна назвати доярок членів КПРС М. І. Кузьменюк і О. І. Спінзак, чабана М. Ю. Мойсюка, які добиваються найвищих у колгоспі надоїв молока, приросту овець і настригу вовни, ланкову Г. В. Марійчук, яка у 1969 році зібрала по 504 цнт буряків та по 440 цнт зеленої маси кукурудзи, по 172 цнт картоплі з гектара.

Велику роль у піднесенні сільськогосподарського виробництва відіграє техніка, яку постачає колгоспові держава.

Розвивається в районі місцева промисловість. У 1953 році в селі був створений лісокомбінат, у 1956 — харчовий і побутовий комбінати. У 1969 році на промислових підприємствах та в установах Верховини працювало 2750 робітників та службовців, у т. ч. 1630 місцевих жителів.

Найбільше підприємство селища — Верховинський лісокомбінат. Він має свою електростанцію потужністю 600 квт і 14 малогабаритних електростанцій для обслуговування лісопунктів, 78 вантажних автомобілів, 29 тракторів, 8 трелювальних лебідок, 2 автогрейдери. В деревообробному цеху працює 81 верстат, 3 лісопильні рами та інша техніка.

Складну техніку й виробничі процеси вдосконалюють раціоналізатори комбінату, зокрема комуністи М. Д. Акуленко, О. М. Максимов, І. Я. Москалик. Лише 1968 року від впровадження у виробництво 34 раціоналізаторських пропозицій одержано 25 тис. крб. економії.

Зростає кількість бригад і ударників комуністичної праці. 1969 року на лісокомбінаті

Колгоспники села Жабйого на відпочинку. 1955 р.

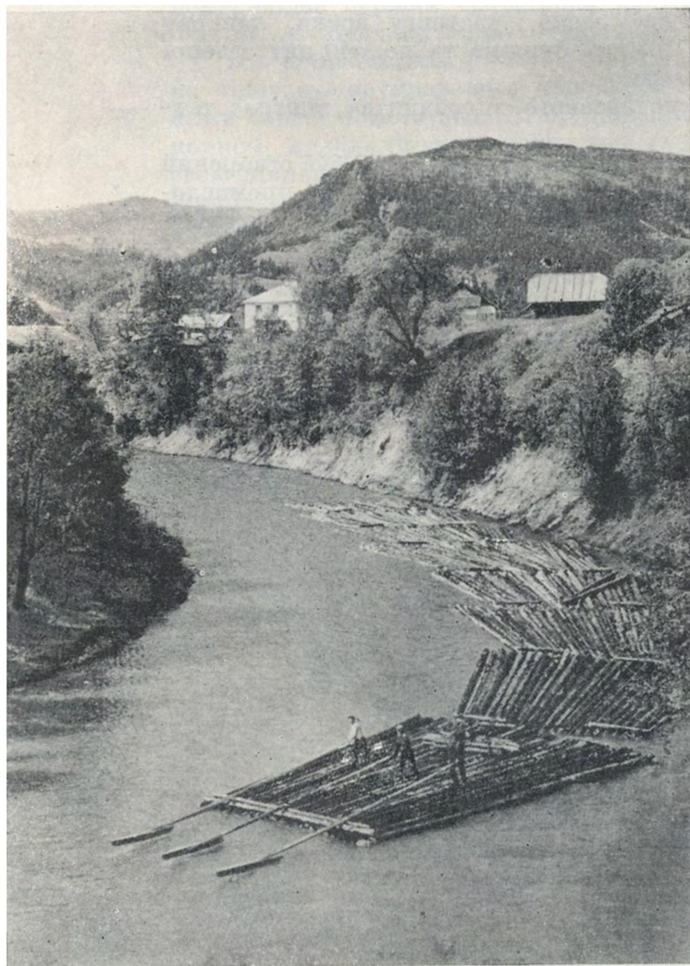
налічувалося 12 бригад комуністичної праці, в яких працювало 215 робітників.

25 робітників комбінату вчиться заочно у вузах і технікумах, 88 — у вечірній середній школі; працює кабінет політичної освіти, 3 технічні кабінети, 5 бібліотек. Тут люблять художню самодіяльність і спорт. У 1969 році в драматичному, хоровому, музичному, танцювальному та інших гуртках художньої самодіяльності брало участь понад 250 робітників, силами яких дано 48 концертів для робітників, колгоспників, воїнів-прикордонників. Колектив художньої самодіяльності лісокомбінату в 1965 році брав участь у Всесоюзному огляді художньої самодіяльності, виїжджав з концертом до столиці нашої Батьківщини Москви, був нагороджений грамотами та цінними подарунками. Різними формами спортивно-масової роботи на лісокомбінаті охоплено понад 600 робітників, з них майже 200 чоловік мають спортивні розряди.

Розташована між гір, в мальовничій долині Чорного Черемошу, Верховина прикрасилась новими будівлями підприємств та установ, житловими будинками. Серед післявоєнних новобудов — лісокомбінат і маслозавод, побуткомбінат і завод мінеральних вод, середня школа і школа-інтернат, будинок культури і клуб, будинок райкому КП України та райвиконкому, нові житлові будинки, телевізійний ретранслятор. Закінчено асфальтування шляху з Верховини на Косів. Регулярно курсують автобуси на Косів, Ворохту, Івано-Франківськ.

Достаток прийшов у сім'ї верховинців. Після війни колгоспники й робітники Верховини спорудили на свої власні заощадження 1200 будинків. Доярка О. І. Спінзак, маючи на своєму утриманні бабусю, матір і молодшу сестру-школярку, змогла на свої зароблені кошти і з допомогою колгоспу звести чотирикімнатний будинок, придбати нові меблі, телевізор. Будинок на 6 кімнат побудував шофер колгоспу І. Ю. Потяк, сім'я якого складається з 4 чоловік. Лише в 1968 році жителі Верховини придбали 85 велосипедів, 20 мотоциклів і 5 легкових автомобілів.

Сплав лісу по Черемошу. Верховинський район. 1964 р.

Майже кожен третій житель Верховини вчиться. Близько 1400 дітей шкільного віку та понад 700 чоловік працюючої молоді здобувають освіту в середній школі, середній школі-інтернаті, в заочній середній школі, 2 восьмирічних і 4 початкових школах.

У школах Верховини працює 128 вчителів. Люблять і шанують у Верховині Г. А. Храпчук, яка, закінчивши Львівський університет, повернулася працювати до рідної школи. Вона не лише хороша вчителька, а й лектор-атеїст. Її лекції користуються великою популярністю серед місцевого населення. За сумлінну працю Г. А. Храпчук нагороджена грамотою Міністерства освіти УРСР.

Про здоров'я мешканців Верховини дбають 29 лікарів і 147 середніх медичних працівників, які трудяться в центральній і дитячій лікарнях, у будинку грудної дитини, поліклініці, санітарно-епідемічній станції, 5 медичних пунктах.

Вівці на полонині. Біля отари знатний чабан, Герой Соціалістичної Праці Ю. Г. Венгрин. Верховинський район. 1969 р.

Читка газет на полонині «Середня». Верховинський район. 1969 р.

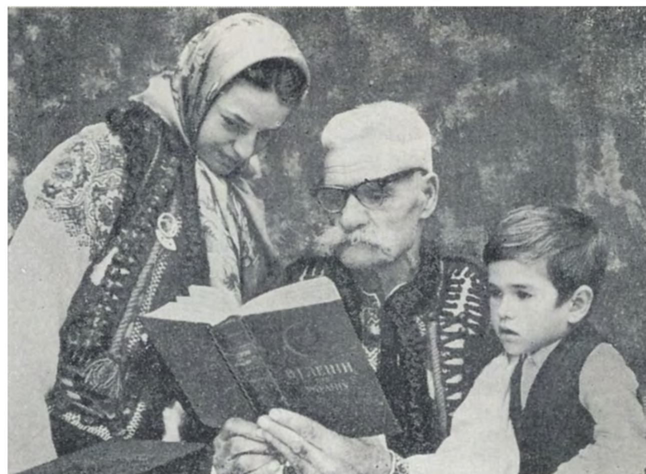

На околиці села Ворохти. 1966 р.

Вклейка надрукована на Харківській друкоофсетній фабриці

Верховинці з гордістю й пошаною говорять про свого земляка, хірурга центральної лікарні І. В. Басистюка, випускника Івано-Франківського мединституту. Зроблені ним операції врятували життя багатьом хворим. Уродженець Верховини В. І. Ветощук — доктор медичних наук, завідуючий кафедрою Івано-Франківського медичного інституту.

Зростанню культурного рівня трудящих Верховини сприяє широка мережа закладів культури. В селищі працюють будинок культури, клуб у присілку Ільцях, 2 районні, шкільні бібліотеки.

Ветеран колгоспного руху Верховинського району М. Г. Чорнокниш із своїми внуками. 1970 р.

Традиційними стали нові свята й обряди: свято лісоруба, зустріч Нового року, проводи зими, зустріч весни, гуцульські весілля. Одним з найбільш яскравих масових свят є полонинська весна. Його влаштовують щороку у травні з нагоди проводів тваринників на полонини, куди на все літо переганяється колгоспна худоба. З 1965 року кожного вересня відзначається свято лісоруба. На святково прикрашеному стадіоні селища збираються робітники лісокомбінату, трудящі інших підприємств та установ, гості з Надвірнянського району Івано-Франківської області та Путильського району Чернівецької області, з якими змагається Верховинський район, представники районних та обласних організацій. Урочисто лунають трембіти, сповіщаючи про початок свята. Після привітань, з якими виступають представники громадськості, піонери, директор та секретар парткому лісокомбінату вручають перехідний Червоний прапор кращому колективу, нагороди передовикам виробництва. Свято завершується великим концертом художньої самодіяльності, спортивними змаганнями, танцями.

Чудові перспективи Верховини. В найближчі п'ять років у селищі буде збудовано нове промислове підприємство — цегельний завод, який випускатиме близько 4 млн. штук цегли на рік. Розшириться лісокомбінат за рахунок нових столярного та сувенірного цехів. З'являться нові культурно-побутові та житлові споруди: кінотеатр, дитячий садок, корпус дитячої лікарні, багато типових житлових будинків. Повністю буде реконструйовано центральну площу селища.

В околицях Верховини передбачено спорудження пансіонату для туристів, гірської лижної станції, бальнеологічного санаторію. Селище перетвориться в один з центрів туризму в Карпатах.

І. І. ІЛІЙЧУК, І. І. ЧЕРВІНКІН-КОРОЛЬОВ

КРИВОРІ́ВНЯ

Криворівня — село, центр сільської Ради. Розкинулась обабіч річки Чорного Черемошу, на схилі Чорногірського хребта, за 14 км від районного центру, за 42 км від залізничної станції Ворохта. Населення — 1243 чоловіка. Сільраді підпорядковане село Бережниця.

Перша письмова згадка про Криворівню датується 1719 роком. Цілком імовірно, що село засноване значно раніше, адже сучасну криворівнянську церкву перенесли з присілка Заріччя на теперішнє місце в 1719 році[1]. В Йосифінській метриці за 1787 рік зазначено, що в селі немає орних земель, лише при хатах малі ділянки, де вирощують городину до страви. В той час панському дворові належало 95 моргів

[1] Шематизм всего клира греко-католической епархии. 1931, стор. 86.

На лісорозробках поблизу Криворівні. Початок XX ст.

сіножатей та 5287 моргів лісу. Селяни ж мали 1987 моргів сіножатей та 738 моргів неужитків[1].

Селяни Криворівні терпіли тяжкий соціальний і національний гніт польських, а потім австрійських феодалів. Вони брали участь у боротьбі з гнобителями, зокрема в опришківському русі, очолюваному народним месником Олексою Довбушем. Сміливець не раз відвідував Криворівню. За однією з численних легенд, що збереглися й донині, Довбуш саме в Криворівні познайомився з Дзвінкою, яка прийшла на храм з Космача. Як свідчать документальні джерела, останній раз Довбуш відвідав Криворівню 1745 року. Зустріч з побратимами відбулася у В. Процюка та Т. Хацюка, де опришки пробули три дні, розробляючи плани літніх походів[2].

Після загибелі Довбуша у Криворівні діяли опришки загону Василя Баюрака (1751 рік), а в 1756—1758 рр.— повстанці, очолювані Іваном Бойчуком і місцевим жителем Іваном Бощуком. Відгомін боротьби опришківства був відчутний і в XIX ст. У 1818 році ватажок опришків Глонка напав із своїм загоном на криворівнянського посесора Гожевського.

Коли скасували кріпосне право, у Криворівні посилився процес класового розшарування. 1857 року в селі проживало 1759 чоловік. Поміщики Пшибиловські володіли 3560 моргами лісів і пасовищ, а всій громаді належало лише 1911 моргів[3]. Не маючи змоги розрахуватися з податками, селяни часто позичали гроші в кредитних установах, у лихварів. За позичку їм доводилося сплачувати великі проценти. Селянин І. Мокан, заборгувавши у лихваря, змушений був віддати всю землю на погашення позички. Так позбувся землі й бідняк Н. Г. Шинкарук.

На рубежі XIX—XX ст. ст. населення Криворівні в основному займалося тваринництвом, вирубкою і сплавом лісу по Черемошу, народними промислами, а майстри-будівельники виїжджали на заробітки аж на Поділля та в інші місця Подністров'я. Відомими токарями були М. Готич, О. Іванчук, теслярами — Харуки, П. Ф. Потяк, І. Зеленчук, різьбярами — А. Дячук-Дереюк, Іван та Василь Якіб'юки. Різноманітні вироби з латуні виготовляли Василь, Іван та Лука Харуки. Василь Якіб'юк спочатку займався мосяжництвом, пізніше — різьбярством. У 1894 році на етнографічній виставці у Львові він одержав бронзову медаль. Своєрідним стилем, оригінальністю відзначалися його твори, представлені на виставці українських митців у Львові 1905 року. Нині ці роботи зберігаються у Львівському музеї етнографії та художнього промислу АН Української РСР. Кращими з них є тарілки, шкатулки, пляшки. Митець прикрашав свої вироби «чистою» різьбою з незначним застосуванням інкрустації деревом, бісером та металом. У творчому пошуку В. Якіб'юк вперше використав у народній скульптурі та різьбі по дереву образ народного месника Олекси Довбуша. А. Дячук-Дереюк займався барельєфною різьбою, В. Потяк оздоблював свої вироби орнаментом, виконаним технікою художнього випалювання в поєднанні з площинною різьбою[4].

---

[1] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 19, оп. 6, спр. 284, арк. 1, 10.

[2] В. Грабовецький. Народний герой Олекса Довбуш, стор. 118.

[3] Skorowidz wszystkich miejscowosci położonych w Królestwie Galicyi i Lodomeryi z Wielkiem Księstwem Krakowskiem. Lwów, 1868, стор. 102.

[4] А. Ф. Будзан. Різьба по дереву в західних областях України. К., 1960, стор. 92—93, 97.

Матеріальні нестатки, різні стихійні лиха, що призводили до голоду, змушували гуцулів продавати свої мистецькі вироби за безцінь або міняти їх на хліб і сіль здебільшого в покутських селах та на Подністров'ї.

У 1880 році в Криворівні була 481 хата, де проживало 1833 чоловіка, з них 1744 українці, 17 поляків, 72 євреї[1]. Злидні, антисанітарні умови спричинялися до поширення різних захворювань. Епідемії холери, чуми, тифу вражали дітей і доросле населення. Ще й досі в селі згадують страшну епідемію чуми в середині XIX ст., від якої вимерло чи не більше половини селян Криворівні. Єдиний на весь округ лікар у селі Жабйому Я. Невестюк практично не міг подати медичну допомогу навіть хворим дітям, які майже всі вмирали від скарлатини та черевного тифу.

До XIX ст. в селі не було ніяких культурно-освітніх закладів. Зате існувало кілька корчем і церква. При церкві з 1850 року діяла парафіяльна школа, пізніше реорганізована в державну однокласну. Та не всі діти могли вчитися. У 1889 році з 189 дітей до школи ходила 71 дитина. Понад 90 проц. гуцулів були неписьменними.

На початку XX ст. в Криворівні пожвавлюється громадсько-політичний та культурно-освітній рух завдяки перебуванню тут І. Я. Франка та інших видатних діячів культури. З ініціативи вчителя, громадського діяча й етнографа Л. В. Гарматія, який працював у Криворівні в 1898—1900 рр., в селі було засновано читальню. Педагог навчав грамоти не тільки гуцульську дітвору, а й заохочував до читання дорослих. Але це не сподобалося війтові села та місцевому попу, і вони добилися переводу вчителя у більш віддалене село Голови. Читальню закрили, і лише в 1903 році вона відновила свою діяльність[2]. Через три роки читальня мала 108 членів. Її очолив громадський діяч села, прихильник І. Франка О. Волянський. Читальня влаштовувала лекції, концерти, популяризувала серед населення книги на економічно-агрономічні та суспільно-політичні теми, твори українських письменників. Активну діяльність у селі розгорнув місцевий комітет радикальної партії.

Під впливом російської революції 1905—1907 рр. трудящі посилили боротьбу за свої економічні й політичні права. 20 січня 1906 року в Криворівні на вічі, де були присутні 500 селян, промовці вимагали запровадити загальне безпосереднє таємне виборче право[3]. Селяни Криворівні підтримували інтелігенцію в боротьбі за створення українського університету. У лютому 1908 року під час виборів до сейму вони голосували за кандидата радикальної партії Ю. Й. Соломійчука, але через те, що місцева влада позбавила права голосу окремих селян та фальсифікувала результати виборів, прогресивні діячі не були обрані[4]. І. Франко радив написати протест. На вічі, скликаному з цього приводу, виступили І. Франко, В. Гнатюк, Г. Хоткевич, які допомогли селянам скласти резолюцію з протестом проти рішення властей. Резолюцію підписало 20 селян, і В. Гнатюк надіслав її до Відня.

Великий український поет-революціонер І. Франко, український фольклорист і етнограф В. Гнатюк жили в селі майже щоліта з 1900 по 1914 рік. Село, де, за словами І. Франка, «менше шуму, грому, біганини» і яке напувало душу «спокоєм, тихою красою», сподобалось письменникові, і він обрав його для відпочинку. І. Франко спочатку мешкав у старого гуцула Проця Мітчука, а з 1906 року — у В. Якіб'юка, народного лікаря й різьбяра.

У Криворівні І. Франко написав поему «Терен у нозі», присвятивши її своїй

[1] В. Шухевич. Гуцульщина, ч. 1, стор. 46.

[2] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 348, оп. 1, спр. 635, арк. 32.

[3] Газ. «Громадський голос», 30 січня, 1906 р.

[4] Газ. «Громадський голос», 13 січня 1908 р.

Відправка заарештованих гуцулів до в'язниці. Початок XX ст.

знайомій з цього села З. Бурачинській, автобіографічне оповідання «У кузні», повість «Великий шум», оповідання «Як Юра Шикманюк брив Черемош», вірші в альбом О. Маркович, «У безсонну ніченьку» та ін. Тут він читав праці В. І. Леніна «Крок вперед, два кроки назад», «Що робити?», написав статтю «З Галичини», до якої схвально поставився В. І. Ленін, готував наступні випуски «Універсальної бібліотеки», перекладав поезії Шевченка німецькою мовою, писав публіцистичні статті для преси й наукові розвідки, записував приповідки, оповідання (особливо про Довбуша), пісні, бував на Писанім камені, де залишив свій підпис[1]. Кілька цікавих оповідань записав І. Франко від З. Бурачинської, яка добре знала побут і фольклор гуцулів. Ці оповідання письменник частково використав у своїх художніх творах[2].

Під час перебування у Криворівні В. Гнатюк підтримував зв'язки з різними науковими установами, вченими, листувався з М. Коцюбинським, А. Кримським, Ф. Вовком, П. Стебницьким з Петербурга[3]. Зібраний у Криворівні та інших селах фольклорний матеріал В. Гнатюк опублікував у збірниках «Коломийки» (три томи), «Колядки та щедрівки» (два томи) та в інших виданнях.

21 липня 1901 року, проїздом на лікування в Буркут, у Криворівні зупинялася Леся Українка. На присілку Заріччя відбулася зустріч поетеси з І. Франком і В. Гнатюком[4].

На запрошення В. Гнатюка до Криворівні 31 липня 1910 року приїхав М. Коцюбинський. Письменник жив у хаті М. Мойсейчука. Наступного року М. Коцюбинський побував у селі ще раз. У листі до своєї дружини він писав про поїздки в села Зелене, Голови, де бачив оригінальний похоронний обряд, а у вчителя Л. Гарматія взяв багатий матеріал про життя гуцулів. Гуцульщина справила на письменника незабутнє враження. Про це він захоплено писав О. М. Горькому: «Гуцули — оригінальний народ, з багатою фантазією, з своєрідною психікою. Скільки тут красивих казок, переказів, повір'їв, символів. Збираю матеріали, переживаю природу, дивлюсь, слухаю і вчусь»[5]. Повернувшись з Карпат, письменник написав повість «Тіні забутих предків».

Під впливом розповідей про Гуцульщину в 1912 році Криворівню відвідали разом з М. Коцюбинським художник М. Жук, перекладач його творів російською мовою М. Могилянський, поет О. Олесь (О. І. Кандиба), який присвятив гуцулам книгу віршів «На зелених горах» і драматичну поему «Ніч на полонині»[6].

У 1906—1912 рр. у Криворівні у селянина П. Потяка жив Гнат Мартинович Хоткевич — український письменник, артист і мистецтвознавець. Помітивши артистичні здібності селян, Г. Хоткевич створив 1910 року в сусідньому селі Красноїлові самодіяльний Гуцульський театр, для якого написав чотири п'єси. Лише в 1910—1911 рр. Гуцульський театр побував у 62 містах Галичини[7].

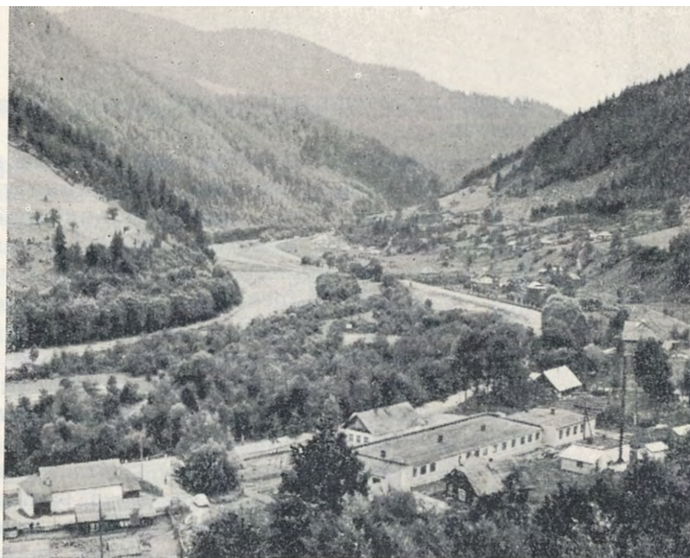
Перебуваючи у селі Криворівні, Гнат Хоткевич написав повість «Камінна душа», історичну повість «Довбуш», п'єси «Довбуш», «Гуцульський рік», «Непросте», «Практикований жовнір». У творах, що ввійшли до збірок «Гуцульські оповідання», «Гірські акварелі», письменник відобразив величну красу карпатської природи, життя, боротьбу, заповітні мрії гуцулів.

На запрошення Хоткевича в 1909 році під час гастрольної поїздки за кордон Криворівню відвідали видатні діячі російського театру К. Станіславський, В. Немирович-Данченко, Л. Сулржицький. Вони були зачаровані красою Карпат, мистецтвом гуцулів. Пізніше між Г. Хоткевичем і К. Станіславським почалося листування

---

[1] В. Т. Полєк. Іван Франко на Прикарпатті. Путівник. Ужгород, 1966, стор. 36, 37.
[2] І. Франко. Твори в двадцяти томах, т. 20, стор. 746.
[3] ЦНБ АН УРСР. Відділ рукописів, III, 151, 995, 52 002; I, 22 870.
[4] Леся Українка. Публікації, статті, дослідження. К., 1954, стор. 47.
[5] Михайло Коцюбинський. Твори, т. 6. К., 1962, стор. 271, 274, 275, 413.
[6] Журн. «Жовтень», 1965, № 12, стор. 109; журн. «Чорногора» (Відень), 1921, № 1, стор. 13.
[7] Газ «Прикарпатська правда», 23 жовтня 1960 р.

про можливість постановки п'єси «Довбуш» на сцені Московського художнього академічного театру. К. Станіславський вирішив запросити в Москву Г. Хоткевича для оформлення вистави, але перша світова війна перешкодила здійснити цей задум.

Загальний вид села Криворівні. 1969 р.

У 1912 році Г. Хоткевич, діставши дозвіл виїхати в Росію, з допомогою М. К. Заньковецької перевіз на Україну невеличку трупу (сім чоловік) гуцульського театру. З концертною програмою «Гуцульські вечори» трупа з великим успіхом виступала в Харкові, Одесі, Москві, Миколаєві, Херсоні[1].

У селі побували й відпочивали письменники Ю. Федькович, В. Стефаник, Ольга Кобилянська, Наталя Кобринська, Марко Черемшина, Осип Маковей, Антін Крушельницький, Денис Лукіянович, М. Козоріс, історики М. Драгоманов, І. Крип'якевич, художники Іван Труш, Іван Северин[2].

У різні часи в селі проводили етнографічні дослідження, записували гуцульський фольклор польські письменники й етнографи Ю. Коженьовський, С. Вітвицький, Станіслав Вінценз, українські фольклорист М. Бучинський, економіст-статистик, етнограф і публіцист В. Навроцький, музикознавець і етнограф К. Квітка, педагог і етнограф В. Шухевич, етнограф, археолог і антрополог Ф. Вовк[3].

Під час першої світової війни Криворівня зазнала великих руйнувань, згорів будинок читальні. Майже все доросле чоловіче населення мобілізували до війська. Однак селяни не хотіли воювати за інтереси австро-угорської монархії і здавались у полон або дезертирували з фронту.

Під впливом перемоги Великої Жовтневої соціалістичної революції у Росії трудящі Криворівні посилюють боротьбу проти соціального й національного гніту. Криворівнянці В. І. Дячук, М. П. Харук, К. Сем'ян та ін., повернувшись з російського полону, розповідали своїм односельчанам про революційні події у Росії й на Україні. На зборах у березні 1919 року селяни засудили політику буржуазно-націоналістичного уряду ЗУНР і за прикладом своїх братів на Радянській Україні вимагали конфіскації поміщицьких земель і розподілу їх насамперед між малоземельними та інвалідами війни, безплатного випасу худоби в державних лісах тощо[4].

Весною 1919 року село Криворівню окупували румунські, а влітку цього ж року — польські війська. У ніч з 16 на 17 квітня 1920 року в сусідньому Верхньому Ясенові проти окупантів почалося повстання. Загін селян в кількості 600 чоловік організував оборону села; було зведено барикади з дерева, щоб не допустити ворога. Але повстання придушили. На знак солідарності з повсталими сусіднього села жителі Криворівні бойкотували заходи окупаційних властей, зокрема перепис населення 1921 року, вибори до сейму 1922 року, призов у польську армію. Комісар Криворівні С. Пшибиловський силою заганяв людей на вибори, а на початку 1923 року, щоб примусити молодь вступати до польської армії, викликав у село

[1] Календар Гуцульський на рік 1937, стор. 116.

[2] «Український історичний журнал», 1965, № 1, стор. 103; журн. «Жовтень», 1965, № 8, стор. 72.

[3] Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР. Відділ рукописів, ф. 58, № 436; журн. «Зоря» (Львів), 1893, стор. 163.

[4] Газ. «Покутський вісник», 20 березня 1919 р.

каральну експедицію, яка ловила призовників й «обграбувала Криворівню до нитки»[1].

Перша світова війна, колоніальна політика буржуазно-поміщицької Польщі, що призводили до масового зубожіння українських трудящих, виїзду їх за кордон у пошуках заробітку, змінили кількісний і соціальний склад населення Криворівні. 1921 року в селі налічувалося 383 двори, проживало 1653 мешканці, з них 1581 українець, 34 поляки і 38 євреїв[2]. Більшість господарств була малоземельною. У 1932 році з 456 господарств 133 мали до 1 га земельних угідь, 177 — від 1 до 5 га, 77 — від 5 до 10 га, 58 — від 10 до 50 га і 11 господарств — понад 50 га[3]. Кращими землями, лісами і пасовищами володіли поміщики Е. Баворовський, С. Пшибиловський, греко-католицька церква, куркулі П. Зеленчук, М. Магорюк. У Криворівні було лише 94 га орної землі, що належала 437 господарствам. 521 га землі був зовсім непридатним для землеробства. На частині цієї землі господарювали окремі власники, а в основному вся громада випасала тут худобу[4]. На своїх клаптикових ділянках гірської землі селяни збирали низькі врожаї (по 8 цнт ячменю і по 6 цнт кукурудзи з гектара). Провідною галуззю господарства було тваринництво. Худобу й продукти тваринництва — масло, бринзу, сир — продавали на ринках у Косові, Жабйому, Коломиї, купуючи для себе хліб та різні предмети домашнього вжитку.

Як і раніше, селяни займалися вирубкою і сплавом лісу, різними народними промислами, майстри-будівельники виїжджали на заробітки в інші села. Але народні умільці — різьбярі, бондарі, кушнірі, ткачі, вишивальниці, килимарниці, писанкарі, музиканти — в умовах буржуазного ладу не мали змоги розвивати свої здібності. Селяни жили в маленьких курних хатах без підлоги, з малими вікнами. Тут же тримали ягнят, телят, свиней, курей. За даними 1934 року, з 447 хат 29,9 проц. були курні[5].

Селяни часто терпіли від стихійного лиха, голоду. У 1927 році під час повені було змито сім хат, загинуло шість осіб. 1932 року в селі був великий голод, про який повідомляла тогочасна преса. Газ. «Нова зоря» (28 лютого 1932 року), наводячи факти бідування селян, назвала прізвище селянки Г. Іванійчук, яка вже три дні не топила печі і нічого не їла. При тому з нею була маленька дитина. 13 березня 1932 року газ. «Неділя» писала про те, що в хаті Ф. Пирчук з голоду вмирають двадцятилітній Микола і його дружина, 85 родин села їдять лише раз на добу.

Поміщик Пшибиловський, місцеві орендарі, крамарі (в селі було 8 приватних крамниць, 3 корчми) та інші глитаї, всіляко затягуючи бідноту в кабалу, забирали в неї за борги або скуповували за безцінь землю. І. Коржук, щоб віддати борг, змушений був продати всю землю куркулю П. Зеленчуку. З цієї ж причини позбулися землі селяни В. Шинкарук та О. Бойканюк. Глитаї використовували для своїх цілей також фонди кооперативу «Селянська спілка», заснованого в Криворівні 28 жовтня 1927 року з ініціативи радикалів. Прибравши до своїх рук керівництво, куркулі привласнювали гроші, одержувані спілкою від українських емігрантів з Канади для допомоги голодуючим. Селянською неписьменністю й темнотою спритно користувалися чиновники. Так, 25 доларів змушений був заплатити П. Гелетчук писареві Я. Томашевському за написання заяви. Крім основних податків, селяни сплачували додатково 200 проц. до податку земельного, 150 проц. до податку від доходу з народних промислів, 100 проц. до податку за нерухоме майно, шарварок, 25 злотих від однієї рушниці. Право володіти рушницею коштувало більше, ніж сама

---

[1] Під прапором Жовтня. Вплив Великої Жовтневої соціалістичної революції на піднесення революційного руху в Західній Україні (1917—1920 рр.). Документи й матеріали, стор. 236, 242; Газ. «Громадський вісник», 28 лютого 1923 р.

[2] Skorowidz miejscowosci Rzeczypospolitej Polskiej, t. XIV, стор. 14.

[3] Івано-Франківський облдержархів, ф. 2, оп. 13, спр. 534, арк. 20.

[4] Там же, ф. 2, оп. 9, спр. 2148, арк. 2; спр. 35, арк. 26.

[5] Z. Zahorecka. Z geografii osiedli stałych w dorzeczu Czarnego Czeremoszu. Odbitka z czasopisma Geograficznego, z. 3—4. Lwów, 1934, стор. 7.

рушниця, а тим часом вовки загризали овець на полонинах, завдавали селянам шкоди[1].

Дорого коштувало лікування. До лікаря треба було йти в Жаб'є. Тому селяни зверталися до знахарів, які шахраюванням наживалися на людській біді. Населення вимирало від різних хвороб. 28 лютого 1923 року газета «Громадський вісник» писала, що в Криворівні та інших селах від тифу гинуло щоденно по 8—10 чоловік. Епідемія тифу тривала півтора місяця, однак жодного разу в село не з'явився повітовий лікар. Факти смертних випадків через відсутність медичної допомоги наводила газета «Голос Покуття». 26 лютого 1935 року вона писала, що в Криворівні померла під час пологів А. Кіцяк, чоловік якої не зміг найняти лікаря через високу плату.

Матеріальні нестатки доповнювалися політичним безправ'ям і національним гнобленням. У Криворівні працювала лише однокласна школа. У 1926 році з 147 дітей шкільного віку її відвідувало тільки 28[2]. Ні бібліотеки, ні клубу в той час не було. Єдина читальня (при церкві) успіхом не користувалася.

До десятиріччя з дня смерті І. Франка за ініціативою В. Якіб'юка гуцули скликали мітинг, який став святом. На скелі над Черемошем, з якої промовляв великий Каменяр під час народного віча 1912 року, було встановлено меморіальну плиту з написом: «В честь Іванові Франкові. Гуцульщина 1916—1926 рр.»[3].

Революційні ідеї, що проникали у віддалене гуцульське село Криворівню, запалювали трудящих на боротьбу за свої права. З 1928 року в селі діяла революційна організація «Сельроб-єдність», яка налічувала у своєму складі 18 чоловік. Очолював її Д. Волинюк з села Жабйого. Під впливом організації перебували майже всі селяни Криворівні. Коли проходили вибори до сейму і сенату в 1930 році, 644 чоловіка голосувало за кандидата «Сельроб-єдності» І. Волинюка. Члени організації вели серед селян соціалістичну та атеїстичну пропаганду, закликали їх наслідувати приклад трудящих Радянської України й боротися за повалення влади буржуазії і встановлення Радянської влади. 21 квітня 1932 року за ведення такої пропаганди були арештовані члени «Сельроб-єдності» М. В. Мартищук, Ю. І. Недоходюк, Д. М. Бодоєк[4].

Визволення від класового і національного гноблення трудящим приніс 1939 рік. Радісно, з хлібом і сіллю зустрічали у вересні жителі Криворівні своїх визволителів — радянських воїнів. Створений тут селянський комітет наділив бідняків землею, конфіскованою в поміщика та куркулів, зерном та подав грошову допомогу для купівлі худоби.

1940 року трудящі Криворівні взяли участь у виборах до верховних органів державної влади Радянського Союзу і Радянської України, обласних і місцевих Рад депутатів трудящих. Сільська Рада в Криворівні, першим головою якої був лісоруб-бідняк К. Бойканюк, а секретарем — І. Т. Паращук, відразу розгорнула роботу в усіх галузях господарського, політичного й культурного життя. Чимало жителів села влаштувалося на роботу в Жаб'ївську сплавконтору, решта пішла на лісорозробки.

В селі відкрили магазин, сільське споживче товариство, чотирикласну школу. Вчителька Є. Олійник, яка приїхала з Києва, разом з комсомольцями І. В. Мойсейчуком, М. В. Потяком організували вечірні школи для неписьменних. Почали працювати клуб, бібліотека, медпункт.

Створена в листопаді 1939 року комсомольська організація, яка через місяць об'єднувала 40 членів, вела широку роз'яснювальну роботу серед населення.

29 червня 1941 року фашистські війська окупували Криворівню. Трудящі села бойкотували розпорядження властей, ховали в лісах худобу. Фашисти

[1] Газ. «Діло», 26 січня і 4 лютого 1926 р.
[2] Івано-Франківський облдержархів, ф. 68, оп. 2, спр. 70, арк. 146, 31.
[3] Газ. «Коломийські вісті», 30 листопада 1927 р.
[4] Івано-Франківський облдержархів, ф. 2, оп. 1, спр. 802, арк. 21.

розправлялися з активістами села. Вони спалили 26 дворів, вбили 5 чоловік, а 151 жителя відправили на каторжні роботи до Німеччини[1]. Систематичні грабунки й податки викликали голод, від якого померло чимало людей. Селяни йшли на Подністров'я, щоб за різні дерев'яні та ткацькі вироби виміняти шматок хліба.

8 квітня 1944 року радянські війська вибили фашистів із Криворівні, та через 10 днів під натиском переважаючих сил ворога змушені були відступити. Остаточно село було визволено від фашистів 18 вересня 1944 року.

Криворівнянці доклали багато зусиль для прискорення перемоги над ворогом. Чимало з них брало участь у боях з фашистами на фронтах Великої Вітчизняної війни. За героїзм і відвагу в боях з ворогом одержали ордени й медалі Союзу РСР В. Ю. Білак, Ю. П. Дячук, А. О. Захарук, І. І. Остафійчук, В. Ю. Потяк, І. В. Потяк, Д. М. Сав'юк та інші.

Українські буржуазні націоналісти намагалися не допустити відновлення влади трудящих. Вони тероризували населення, вбили 30 радянських активістів, спалили приміщення сільської Ради, школи, багато будинків селян[2]. Криворівнянці створили винищувальний батальйон і з допомогою державних органів розгромили банди націоналістів.

У перші післявоєнні роки Криворівнянська сільська Рада мобілізувала селян на відбудову зруйнованого господарства. Було зведено новий будинок сільської Ради, семирічну школу, медпункт. Створені в Криворівні дві земельні громади дбали про вчасне виконання сільськогосподарських робіт, про збільшення поголів'я худоби. У травні 1953 року в сусідньому селі Верхньому Ясенові організували сільськогосподарську артіль «Перше травня», куди вступили наступного року й мешканці Криворівні. Першим головою колгоспу селяни обрали бідняка М. В. Джеголяка, який доклав багато зусиль для зміцнення колективного господарства. З 1963 року колгосп має назву «Радянська Верховина». Основна галузь виробництва — тваринництво, переважно вівчарство. З 4 усуспільнених корів і 30 овець, які на початку заснування артілі розміщались у дворах колгоспників, тваринницька ферма у 1969 році збільшилася до 730 голів великої рогатої худоби; 3400 овець, 67 коней.

В 1969 році колгоспові належало 3047 га сільськогосподарських угідь, з них 120 га орної землі, 1952 га сіножатей, 935 га пасовищ, 6090 га лісів і чагарників. На колгоспних ланах працює нова потужна техніка, якої в артілі стає все більше. В 1969 році колгоспний автопарк налічував 12 автомашин, 5 тракторів, чимало причіпного інвентаря, 4 агрегати для стрижки овець.

Колгосп добивається успіхів на всіх ділянках виробництва. Зростають прибутки артілі — підвищується оплата праці. В 1965 році колгоспники одержали по 1,19 крб., а в 1968 році — по 2,17 крб. на людино-день.

Швидкими темпами йде громадське будівництво. Лише з 1957 по 1968 рік споруджено корівник на 100 голів, вівчарник, гуртожиток для тваринників, продуктовий магазин, школу, пологовий будинок, медпункт.

Про розвиток колгоспного виробництва та піднесення матеріального й культурного рівня сільських трударів постійно дбають партійна організація артілі, створена 1953 року, та бригадна парторганізація Криворівні. За останні 3—5 років парторганізація зміцніла політично, організаційно, в 1969 році в ній налічувалося 62 члени КПРС.

Зростають добробут і культура колгоспного селянства. 108 чоловік одержують колгоспну пенсію. Щороку колгосп відраховує до пенсійного фонду району 16 тис. крб. Велике значення має перехід артілі в 1969 році на гарантовану грошову оплату праці. Нині середньомісячний заробіток доярки становить 100—120 карбованців.

---

[1] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-909, оп. 1, спр. 420, арк. 75.
[2] Там же, ф. Р-1576, оп. 1, спр. Г-13, арк. 1.

Літературно-меморіальний музей І. Я. Франка у Криворівні. 1968 р.

Село змінило свій зовнішній вигляд. На місці курних хат виросли нові будинки. У післявоєнний час селяни звели 206 будинків, переважно 2—3-кімнатних, з просторими скляними верандами, з великими вікнами. Є і двоповерхові. Житла колгоспників обставлено хорошими сучасними меблями, які поступово заміняють саморобні мисники, лави, столи. Тепер у гуцульських оселях можна побачити тюлеві занавіски на вікнах, доріжки на підлозі. На ліжках — фабричні покривала замість верети чи ліжника, на стінах — вишиті рушники, килими, портрети Т. Г. Шевченка, І. Я. Франка, репродукції картин радянських художників. Такий вигляд мають, зокрема, кімнати двоповерхового будинку столяра І. М. Цвілинюка. В одній з п'яти кімнат він розмістив власну бібліотеку, де переважають книги на історичну тематику. Його чотири брати — діти колишнього бідняка М. М. Цвілинюка, теж спорудили собі нові будинки.

Для побутового обслуговування населення в Криворівні працює лазня, 5 торговельних точок, сільське поштове відділення. Селяни купують меблі, швейні машини, музичні інструменти, радіо- і телеприймачі. Все більше в побут селян входять електроприлади, адже село 1969 року повністю електрифіковане.

Сталися великі зміни і в селянському одязі, харчуванні. Зовсім відійшли в минуле такі страви, як саламаха (бовтанка з товченим часником), чир (розведене водою борошно) та інші.

З 1947 року в селі працює медпункт, у 1960 році відкрито другий медпункт і пологовий будинок.

На території села є початкова та восьмирічна школи. При восьмирічній школі створено інтернат, краєзнавчу кімнату-музей.

Після закінчення восьмирічки багато криворівнянців вступає до Верховинської середньої школи. Серед тих, що закінчили вузи, В. М. Чуперчук — колишня артистка Гуцульського ансамблю пісні і танцю. Її брат Я. М. Чуперчук керує вокально-хореографічним ансамблем «Галичина» у Львові, 1969 року йому на міжнародному фестивалі фольклорного мистецтва у Франції присуджено золоту медаль.

З кожним роком збільшується число читачів та книжковий фонд сільської бібліотеки. В 1968 році тут було 8576 книг і 850 читачів. Працівники бібліотеки влаштовують читацькі конференції, організовують пересувні бібліотеки й виставки, проводять тематичні вечори.

Великою культурною подією для трудящих Криворівні і району було відкриття в 1953 році літературно-меморіального музею І. Франка в хаті, де жив письменник. До 1966 року музеєм завідувала дружина Г. Хоткевича Платоніда Володимирівна.

Криворівню відвідують багато туристів, діячів культури і науки. Під враженням від перебування в Криворівні М. Стельмах написав повість «Над Черемошем», Л. Забашта — ряд віршів і нарисів, А. Малишко — поему «Франко в Криворівні», Д. Павличко — вірш «Франкова криниця»[1]. Студенти багатьох вузів республіки щороку проходять у Криворівні практику з фольклору, досліджують діалекти Гуцульщини.

---

[1] І. О. Денисюк. Іван Франко в Криворівні. Львів, 1962, стор. 35.

Як у минулому, так і зараз Криворівня залишається місцем зустрічей та відпочинку видатних діячів української культури, а щедра, мальовнича Гуцульщина дає їм силу й наснагу.

У 1962 році за ініціативою Львівського ордена Леніна державного університету ім. І. Франка в Криворівні відбулася сьома чергова наукова сесія, присвячена дальшим дослідженням літературної спадщини Каменяра, на яку прибуло понад 200 вчених з різних областей України.

Літом 1966 року в селі було проведено наукову конференцію, присвячену 110-річчю з дня народження І. Я. Франка, а 27 грудня 1967 року тут проходила ювілейна наукова конференція з нагоди 90-річчя з дня народження Г. М. Хоткевича.

Криворівня має будинок культури, де працюють хоровий, драматичний, танцювальний гуртки, спортивна секція. У 1954 році танцювальний гурток виступав на республіканському огляді художньої самодіяльності. 1960 року сільський ансамбль пісні і танцю посів друге місце на обласному конкурсі, присвяченому Декаді української літератури і мистецтва в Москві. Керівник оркестру гуцульських інструментів І. В. Галамасюк був удостоєний честі виступити у Москві на огляді художньої самодіяльності 1965 року.

З кожним роком все владніше входять у життя горян нові звичаї й обряди. В квітні 1965 року в сільському будинку культури відбулося перше комсомольське весілля. Елементи нового у весільному обряді вдало поєднуються з традиційними народними мотивами. Тут є і давні звичаї обдаровування молодим і молодою своїх родичів, розламування «калача щастя», і новий звичай — привітання молодих представниками громадськості села та партійної організації, вручення подарунків від колгоспу та комсомольської і партійної організацій.

Кожної весни в селі відбуваються урочисті проводи тваринників на високогірні пасовища-полонини, які стали традиційним святом. З усіх куточків району сходяться до Криворівні тваринники, працівники державних і партійних установ, робітники й інтелігенція. Учасники проводів з хвилюванням чекають тієї миті, коли Герой Соціалістичної Праці чабан Ю. Г. Венгрин за дорученням усіх тваринників району запалює традиційну і вічну полонинську ватру, котра є символом добра й щастя полонинського літа. А опісля до пізнього вечора над Криворівнею не стихають дзвінкі голоси учасників художньої самодіяльності району, сріблом переливаються звуки трембіти.

У Криворівні розвивається народне мистецтво: художнє ткацтво, писанкарство, вишивка, різьба по дереву й металу. Талановиті народні умільці художньої обробки металу М. В. Прокоп'юк, І. Ю. Мітчук продовжують і збагачують традиції кращих майстрів минулого. Чимало народних умільців з Криворівні працюють у сувенірно-подарунковому цеху колгоспу. Роботи писанкаря І. В. Паращука експонуються на виставках Одеського, Львівського та Коломийського музеїв. У селі живуть народна поетеса й збирачка народнопісенних перлин Гуцульщини П. С. Плитка, музиканти І. В. Якіб'юк, В. Д. Готич, трембітарі М. І. Марусяк, Д. Ю. Данилюк та інші, які своїм мистецтвом славлять Радянську Гуцульщину.

Все більше трудівників залучається до активного громадського життя. 25 чоловік села (з них 12 членів КПРС) обрано депутатами сільської та районної Рад, які проводять значну роботу, щоб якнайкраще впорядкувати село та задовольнити культурно-побутові потреби населення. На честь 100-річчя з дня народження В. І. Леніна прокладено дорогу до найвіддаленішого присілка, а в центрі Криворівні збудовано готель, посаджено сотні декоративних дерев. Значну допомогу подають сільській Раді батьківський комітет, народна дружина, товариський суд і жіноча рада, які працюють на громадських засадах.

Таким є сьогодні гуцульське село Криворівня. Звитяжними здобутками в праці сільські трударі прокладають шлях до кращого майбутнього.

П. І. АРСЕНИЧ, О. І. СИНИЦЯ

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ, ЦЕНТРИ СІЛЬСЬКИХ РАД ВЕРХОВИНСЬКОГО РАЙОНУ

БИСТРЕ́ЦЬ — село, центр сільської Ради. Відстань до районного центру — 19 км і 50 км до залізничної станції Ворохта. Населення — 490 чоловік. Сільраді підпорядковане село Берестечко.

Бригада колгоспу ім. XXII з'їзду КПРС — господарство м'ясо-молочного тваринництва. За ним закріплено 2462 га сільськогосподарських угідь.

У селі є восьмирічна та 2 початкові школи, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, пологовий будинок, 2 магазини.

Бистрець засновано як присілок у XV ст. До 1939 року він був частиною села Жабйого. Тепер — окреме село.

І. Я. Франко часто бував у Бистреці. За порадою Каменяра група селян на чолі з М. Зеленчуком, Ф. Сав'юком, С. Словаком, П. Білоголовим добилася від властей дозволу відкрити в селі читальню і школу.

У 1934—1938 рр. тут записував гуцульські пісні польський композитор С. Мерчинський.

Борцям за Радянську владу споруджено обеліск.

БІЛОБЕРІ́ЗКА — село, центр сільської Ради, розташоване в Карпатах на лівому березі Черемошу, за 33 км від районного центру, за 25 км від залізничної станції Вижниця.

Населення — 1601 чоловік. Сільраді підпорядковані села Барвінків і Хороцеве.

На території Білоберізки розміщено допоміжне господарство Кутського лісокомбінату. Воно має 3737 га землі, млин, пилораму. Мешканці працюють на лісових промислах.

У селі є середня школа, клуб, бібліотека, лікарня, 2 медпункти, аптека, 2 магазини, їдальня. Ансамбль пісні й танцю Білоберізки — лауреат фестивалю самодіяльного мистецтва УРСР на честь 50-річчя Великого Жовтня, удостоєний золотої медалі та диплома 1-го ступеня. 115 родин справили новосілля.

Білоберізку засновано у XVII столітті.

ВЕ́РХНІЙ ЯСЕНІ́В — село, центр сільської Ради, лежить у Карпатах на березі Черемошу, за 12 км від районного центру, за 45 км від залізничної станції Ворохта. Жителів — 1303 чоловіка. Сільраді підпорядковані села Буковець, Рівня й Черетів.

У місцевому колгоспі «Радянська Верховина» розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. За господарством закріплено 10 256 га сільськогосподарських угідь.

Багато місцевих жителів — різьбярі по дереву й металу. В селі є восьмирічна і 4 початкові школи, 2 клуби, 3 бібліотеки, 4 медпункти, пологовий будинок, 4 магазини; споруджено 480 житлових будинків.

Писемні джерела свідчать, що Верхній Ясенів засновано 1739 року. Уродженець села І. Бойчук після загибелі Олекси Довбуша очолив у 1745 році рух карпатських опришків. Загін Бойчука брав участь у гайдамацькому русі на Правобережній Україні.

В околицях села Буківця виявлено поселення та курганний могильник перших століть нашої ери.

ГО́ЛОВИ — село, центр сільської Ради, розкинулось у Карпатах, за 27 км від районного центру, 55 км від залізничної станції Вижниця. Через село протікають Біла Річка й Чорна Річка. Населення — 1939 чоловік. Сільраді підпорядковане село Чорна Річка.

Тут живуть і працюють члени бригади колгоспу ім. Франка. Напрям господарства — тваринницький, розвинуте бджільництво.

В селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека, 3 медпункти, 2 магазини.

Перші згадки про Голови містить Йосифінська метрика під 1785—1788 рр. В селі народився Петро Шекерик-Доників — активний діяч радикальної партії, збирач етнографічних матеріалів, один з активних акторів Гуцульського театру.

На початку XX ст. у Головах учителював український етнограф Л. Гарматій, автор спогадів про І. Франка та М. Коцюбинського. В селі перебували відомий український письменник Г. Хоткевич, чеський етнограф Ф. Ржегорж, польський композитор С. Мерчинський.

У 20—30-х роках діяла організація «Сельробу», яку очолював В. С. Гаврилюк. 1938 року в Головах на Перше травня майоріли червоні прапори.

В селі височить обеліск на честь учасників повстання проти панської Польщі в 1920 році.

ГРИ́НЯВА — село, центр сільської Ради, розкинулось у Карпатах вздовж річок Білого Черемошу і Пробійнівки, за 47 км від районного центру та 82 км від залізничної станції Вижниця. Населення — 1026 чоловік. Сільраді підпорядковані села Біла Річка і Голошина.

Комсомольські активісти. Село Голови. 1940 р.

Село Буркут. 1966 р.

У Гриняві розміщена бригада колгоспу «Ленінським шляхом». Напрям господарства — тваринницький. Тут є цегельня, пилорама.

Село має середню й початкову школи, клуб, бібліотеку, медичний пункт, сільмаг. За повоєнні роки споруджено 417 житлових будинків.

Гринява вперше згадується у Йосифінській метриці 1785—1788 рр. У 1916 році через село проходив полк російської армії, в якому служив В. І. Чапаєв.

Гринявчани були учасниками повстання проти буржуазної Польщі у квітні 1920 року.

У Гриняві жив і вчився нині кандидат технічних наук Я. С. Куриндаш.

ДОВГОПІ́ЛЛЯ — село, центр сільської Ради, лежить на березі річки Білого Черемошу, за 25 км від районного центру та 42 км від залізничної станції Вижниця. Населення — 498 чоловік. Сільській Раді підпорядковані населені пункти Кохан і Полянки.

У Довгопільському колгоспі ім. XXII з'їзду КПРС розвинуто м'ясо-молочне тваринництво. За господарством закріплено 7813 га сільськогосподарських угідь, воно має пилораму, млин, цегельню, майстерні. Доярку Г. Ю. Кічеряк нагороджено орденом Леніна.

Сучасне Довгопілля — впорядковане село. Воно має восьмирічну школу, будинок культури, бібліотеку, медпункт, пологовий будинок, дитячий садок, 2 магазини, їдальню.

Перша письмова згадка про село належить до 1500 року. В 1698 році жителі Довгопілля, приєднавшись до опришківського загону, напали на місто Косів. У 1742 році народний месник Олекса Довбуш розправився з довгопільським багатієм Дідушком.

Учні початкової школи села Кривопілля з своїм учителем Б. Заклинським. Початок XX ст.

Село Довгопілля було базою загону Василя Баюрака. Селяни В. Дячук, П. Біщук постачали опришкам продукти харчування, порох, повідомляли про пересування каральних загонів.

На початку XX ст. понад 30 чоловік емігрували до Канади, Бразілії, США, шукаючи роботи. 1920 року селяни Довгопілля брали участь у повстанні проти польських окупантів.

У 1898 році в селі відпочивав І. Франко. Тут він написав оповідання «Гуцульський король», а художник І. Труш — портрети І. Я. Франка та В. С. Стефаника.

Під час першої світової війни у Довгопіллі побував В. І. Чапаєв.

На околицях Довгопілля трапляються знахідки знарядь праці доби бронзи.

ЗАМАГО́РІВ — село, центр сільської Ради, розташоване між горами Кринта й Магора, за 20 км від районного центру, за 65 км від залізничної станції Ворохта. Населення — 1148 чоловік.

Провідною галуззю бригади колгоспу ім. Івана Франка є тваринництво. За нею закріплено 987 га сільськогосподарських угідь. Кращий чабан бригади А. І. Сорюк добився настригу вовни від кожної вівці по 2,25 кг та одержав у 1968 році по 112 ягнят від 100 вівцематок.

В Замагорові працюють восьмирічна школа, клуб, бібліотека, медичний пункт, шевська майстерня, відділення зв'язку, магазин.

Село засновано на початку XV ст. Назва Замагорів походить від гори Магори.

ЗЕЛЕ́НА — село, центр сільської Ради, лежить у долині Чорного Черемошу, за 26 км від районного центру і 60 км від залізничної станції Ворохта. Населення — 793 чоловіка. Сільраді підпорядковані села Буркут, Топільче і Явірник.

Бригада колгоспу ім. Івана Франка — тваринницька. У селі є 2 лісопункти, 4 лісництва, восьмирічна школа, клуб, бібліотека, лікарня, здоровпункт, аптека, їдальня, 2 магазини.

Зелену засновано на початку XV століття.

У квітні 1920 року Зелена стала центром селянського повстання проти буржуазно-поміщицької Польщі. Загін патріотів, що розташувався на горі Плаїку, об'єднував близько 600 чоловік. Сміливо й мужньо діяли О. Мартищук, В. Савчук, Д. Шкрібляк та інші.

1901 року в Буркуті перебувала на лікуванні Леся Українка, де написала кілька віршів: «Чому я не можу злинути угору», «О, як то тяжко тим шляхом ходити», «Віче» та інші, а також зібрала багато галицьких народних пісень. Її відвідували І. Франко, В. Гнатюк, Н. Кобринська.

КРАСНОЇ́ЛІВ (стара назва — Дідушкова Річка) — село, центр сільської Ради, розкинулося в Карпатах, за 22 км від районного центру та 70 км від залізничної станції Заболотів. Через село протікає річка Дідушкова. Населення — 755 чоловік. Сільраді підпорядковане село Вигода.

На території села розташована центральна садиба колгоспу ім. І. Франка. Виробничий

напрям — тваринництво, переважно вівчарство. За артіллю закріплено 13 507 га сільськогосподарських угідь. Герой Соціалістичної Праці Ю. Г. Венгрин вирощує від 100 вівцематок по 130—140 ягнят та одержує по 3 кг вовни від кожної вівці.

В селі є середня школа, клуб, бібліотека, лікарня, ветеринарна дільниця, чайна, 2 магазини, кравецька і шевська майстерні, відділення зв'язку, ощадна каса.

Красноїлів засновано у XVII столітті.

В селі відкрито літературно-меморіальний музей Г. М. Хоткевича.

У 1934—1938 рр. в селі записував гуцульські пісні композитор С. Мерчинський. Тут споруджено пам'ятник Т. Г. Шевченку.

КРИВОПІ́ЛЛЯ — село, центр сільської Ради, міститься за 16 км від районного центру та 18 км від залізничної станції Ворохта. Населення — 1043 чоловіка. Сільській Раді підпорядковані села Волова та Стаїще.

В селі — бригада колгоспу ім. М. Коцюбинського. Напрям господарства — тваринницький.

У Кривопіллі є восьмирічна та 2 початкові школи, будинок культури, бібліотека, медпункт, пологовий будинок, ощадна каса, сільмаг.

Адміністративним центром сільської Ради Кривопілля стало 1940 року. До цього часу воно було складовою частиною Жабйого.

ПЕРЕХРЕ́СНЕ — село, центр сільської Ради. Віддаль до районного центру — 25 км, до залізничної станції Ворохта — 63 км. Населення — 698 чоловік.

У Перехресному розміщується бригада колгоспу ім. І. Франка. Напрям господарства — тваринницький. За бригадою закріплено 756 га сільськогосподарських угідь.

В селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека, медпункт, сільмаг.

Засновано Перехресне в XVII столітті.

Названо село так тому, що воно розташоване на перехресті доріг, які з'єднують Красноїлів, Голови, Довгопілля.

ПРОБІ́ЙНІВКА (стара назва — Шикмани) — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Пробійнівці, за 55 км від районного центру, 66 км від залізничної станції Вижниця. Населення — 476 чоловік. Сільраді підпорядковані село Грамотне й селище Стовпні.

Провідне місце в економіці бригади колгоспу «Ленінським шляхом» належить тваринництву. В селах Пробійнівці й Грамотному працюють лісодільниця, цех переробки деревини.

В селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека, медпункт, їдальня, 2 магазини.

Село засновано у XVIII столітті.

Мешканці Пробійнівки брали активну участь у селянському повстанні проти буржуазної Польщі в квітні 1920 року.

СТЕ́БНІВ (стара назва — Стебне) — село, центр сільської Ради, лежить за 21 км від районного центру, 26 км від залізничної станції Вижниця. Через село протікає річка Білий Черемош. Населення — 808 чоловік.

Пам'ятник В. І. Леніну в селі Яблуниці. 1968 р.

У селі розташована бригада колгоспу ім. XXII з'їзду КПРС. Напрям господарства — тваринницький. Артілі належить 980 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 380 га сіножатей, 250 га пасовищ, 315 га лісу.

Діти стебнівців навчаються у восьмирічній школі. В селі працює клуб, відкрито бібліотеку, медпункт, їдальню, магазин.

Письмову згадку про Стебнів датовано 1731 роком. У першій половині XVIII ст. тут діяв загін опришків Василя Куділя.

УСТЕРІ́КИ — село, центр сільської Ради, розкинулося на берегах річок Білого Черемошу і Чорного Черемошу, за 18 км від районного центру та 67 км від залізничної станції Заболотів. Населення — 847 чоловік.

У селі створено бригаду колгоспу ім. XXII з'їзду КПРС. Напрям господарства — тваринництво.

Є восьмирічна школа, клуб, бібліотека, медпункт, відділення зв'язку, 2 магазини, шевська і кравецька майстерні.

Засноване село в першій половині XVII століття.

Жителі села брали участь в опришківському русі. В Устеріках бував Олекса Довбуш. До загону Бойчука входив Кочерганюк з Устеріків. У 1812 році тут опришків очолював О. Недоходюк, у 1816 році — С. Бельмега.

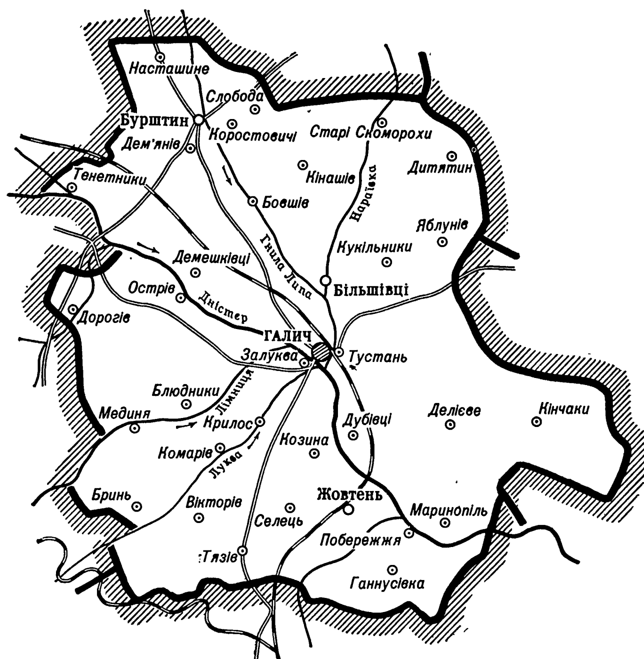
Я́БЛУНИЦЯ — село, центр сільської Ради, розкинулося на лівому березі Білого Черемошу, за 36 км від районного центру і 54 км від залізничної станції Вижниця. Через село проходить шосейна дорога Верховина—Пробійнівка. Населення — 727 чоловік. Сільраді підпорядковані села Сеньківське та Черемошна.

Яблуниця славиться високорозвинутим господарством колгоспу «Ленінським шляхом». Має 8748 га сільськогосподарських угідь, пилораму, цегельню. У колгоспі виросло багато чудових майстрів тваринництва. Серед них — чабан М. М. Коман, удостоєний ордена Трудового Червоного Прапора.

В Яблуниці є восьмирічна школа, будинок культури, бібліотека, лікарня, 2 магазини, пекарня, чайна, відділення зв'язку. В селі зведено понад 100 будинків.

Перші згадки про село знайдено в історичних джерелах за 1785—1788 рр.

ГА́ЛИЦЬКИЙ РАЙО́Н

ГА́ЛИЧ

Галич — місто, розташоване на ріці Дністрі, за 26 км від Івано-Франківська. Залізнична станція. Від Галича проходять автотраси на Івано-Франківськ, Рогатин, Жидачів, Підгайці. Населення — 4799 чоловік.

Галич — центр району, площа якого становить 824 кв. км. Населення — 82 300 чоловік, у т. ч. 61 420 сільського і 20 880 міського. Пересічна густота на 1 кв. км. 99,2 чоловіка. В районі 78 населених пунктів, у т. ч. 1 місто, 3 центри селищних і 31 центр сільських Рад депутатів трудящих. На території району є 28 колгоспів, 3 радгоспи, рибне господарство, 3 лісництва. Природні багатства — марганцева руда, гіпсово-ангідридні пласти, вапняки, мергелі, суглинки, глина, пісок, гравій. Сільськогосподарські угіддя займають 54,4 тис. га, у т. ч. орні землі — 36,6 тис. га, сінокосні пасовиська — 10,6 тис. га, сади — 0,7 тис. га. Під лісами й чагарниками зайнято близько 14 500 гектарів.

У районі 14 промислових підприємств, 137 підприємств громадського харчування, понад 70 — побутового обслуговування, 220 універмагів, продовольчих і промислових магазинів та крамниць. Працюють тут 10 лікарень, 5 лікарсько-фельдшерських та 67 фельдшерсько-акушерських пунктів; 14 середніх шкіл (з яких 2 школи робітничої молоді), 37 — восьмирічних і 16 початкових, 3 будинки піонерів, 16 будинків культури, 62 клуби, 69 бібліотек, 5 кінотеатрів, 69 стаціонарних кіноустановок.

У стародавніх літописах Галич уперше названо в 1113 році, хоча згадка про «галичан» є значно раніше[1]. Назва міста — слов'янська, можливо, походить від слова «галичь». На гербі Галицького князівства було зображено чорну галку.

Археологічні дослідження поблизу міста, в селах Крилосі, Комарові, Підгородді, Вікторові та інших свідчать, що на цій території оселилась людина ще в добу міді — бронзи. Верхнє Подністров'я, де розташовано місто, здавна було

[1] М. Н. Тихомиров. Древнерусские города. М., 1956, стор. 329.

заселене стародавніми слов'янськими племенами. Римські монети імператорів Октавіана, Августа, Нерона, Траяна, знайдені в Галичі і навколишніх селах,— свідчення широких торговельних зв'язків слов'ян цих місць з Римською імперією в перших століттях нашої ери.

Стародавній Галич розкинувся на Крилоській горі, біля її підніжжя, у межиріччі Лукви та Мозолевого Потоку аж до Дністра. Вдале географічне розташування міста в поєднанні з штучними укріпленнями полегшувало його захист. Ще й досі збереглися залишки п'яти рядів могутніх фортечних валів, що досягають висоти близько 25 м. Тепер тут міститься філіал обласного краєзнавчого музею «Давній і сучасний Галич».

В найбільш укріпленій частині міста знаходилися двори: князівський з двоповерховим палацом та єпіскопський, багаті житла князівської дружини з різними господарськими службами, майстерні для виготовлення високохудожніх, властивих лише Галичу, керамічних плиток із зображенням фантастичних звірів та птахів, що прикрашали палаци й храми. Найвизначнішою архітектурною пам'яткою цього ансамблю був збудований за князювання Ярослава Осмомисла в 1157 році, Успенський собор, фундаменти якого досліджені археологами. Ремісники й торговці жили головним чином в неукріпленій частині міста, що тепер називається Підгороддям та Четвіркою.

На схід і північ від Крилоської гори виявлено багато приміських боярських, а також монастирських садиб із церквами. Найвизначнішими були: церква Пантелеймона (збудована 1200 р.), Спаська та Кирила й Мефодія. Архітектура і прикраси галицьких храмів, а також храмів Києва, Чернігова, Суздаля, Володимира на Клязьмі та інших давньоруських міст мають багато спільного, що свідчить про єдність культури слов'янських народів в ті часи.

Основним заняттям трудящих міста було ремесло. Високий розвиток ремесел підтверджують археологічні знахідки: знаряддя праці ремісників, готова продукція ювелірів, гончарів, ковалів, зокрема замки, ключі, кольчуги, мечі, сокири, ножиці тощо. Поруч з ремеслами в місті розвивалася й торгівля. Сюди надходили товари зі Сходу, Візантії, Угорщини, Польщі, Німеччини, Франції.

У XII ст. Галич з містечка удільних князів Київської Русі швидко перетворюється в столицю самостійного князівства, яке розміщалося на землях слов'янських племен, білих хорватів, тиверців, уличів.

На цей час припадає розквіт Галицького князівства й міста Галича, що стає одним з найбільших економічних, політичних і культурних центрів Русі. Тоді воно конкурувало з Волинським князівством і навіть з Києвом. Найбільшого піднесення досяг Галич за Ярослава Осмомисла (1153—1187), оспіваного в «Слові о полку Ігоревім».

Стародавній Галич вважався найбільшим староруським містом, в якому проживало до 15 тис. населення. Це пояснювалося насамперед його центральним положенням у Галицькій землі, багатій угіддями, ріками, лісами, покладами солі тощо. У французькому епосі Галицька земля прославлялася як багата країна, а руські билини називали місто «Галич старий, Галич багатий»[1].

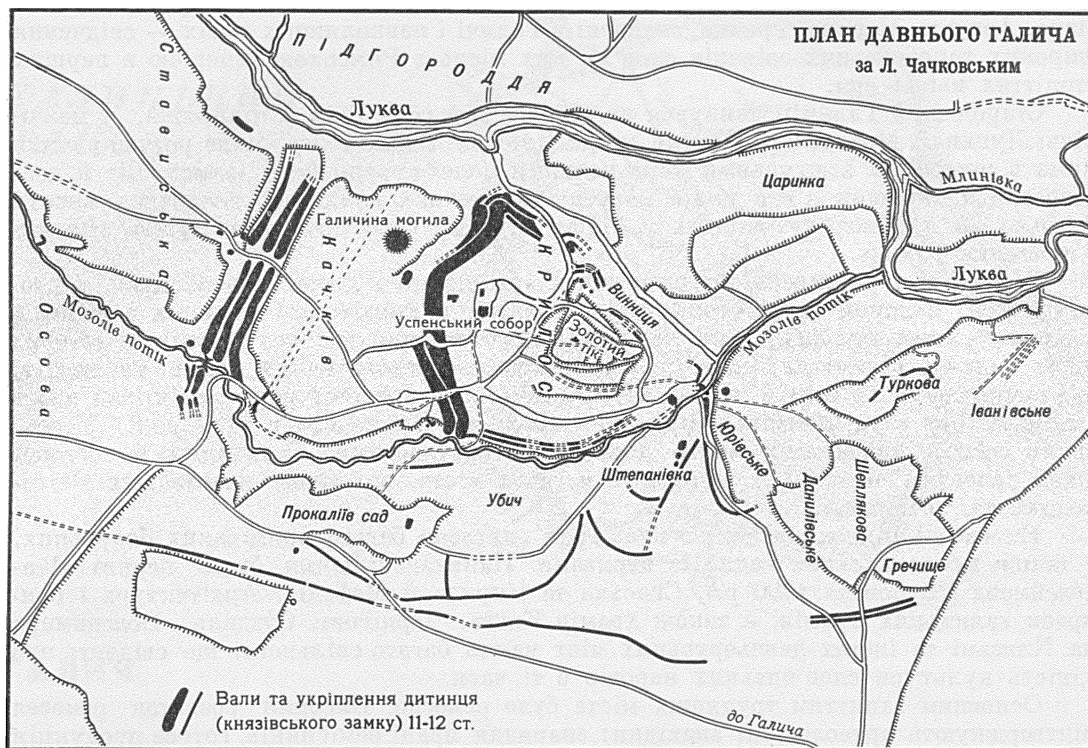
Багато уваги приділялося в цей час розвиткові освіти. В літопису згадується, що князь Я. Осмомисл «...мудрості... наставлял и учить понуждал. Монахов и их доходы к научению детей определял»[2].

У XII ст. Галич не раз зазнавав нападів іноземних загарбників: угорських, польських та німецьких феодалів. Галицьке боярство, захищаючи свої вузькокласові інтереси в боротьбі проти князівської влади і проти народних мас, йшло на зраду, вступало у союз з іноземними загарбниками. Жорстока міжусобна боротьба між князями й боярами послаблювала Галич.

---

[1] История СССР, т. II. М., 1966, стор. 27.

[2] Полное собрание русских летописей, т. 2, стор. 496, 499.

Князі, бояри, духовенство — власники великих маєтків — жорстоко визискували трудящих — селян, холопів, ремісників. Основною формою експлуатації населення у феодальних маєтках була натуральна рента. Селяни й міські жителі сплачували князеві й боярам оброк: селяни — натурою (медом, вівцями, льоном, збіжжям тощо), городяни — ремісничими виробами і грішми. Крім того, феодально залежні люди мали ремонтувати й будувати міські укріплення та мости, виконувати різні повинності на користь міста-замку, утримувати князівську дружину.

На посилення феодального гноблення селяни відповідали втечами та повстаннями проти князя і бояр. У літопису зазначається, що 1159 року Ярослав Осмомисл жорстоко придушив повстання жителів Галича.

Населення багато терпіло і від стихійного лиха. В середині лютого 1165 року в Галичі сталася повінь від розливу Дністра, через що місто зазнало значних матеріальних збитків. Загинуло понад 300 чоловік. Того року надзвичайно голодною для трудящих була зима й весна, ціни на хліб і продовольчі товари дуже зросли.

Високого розвитку Галич досяг у першій половині XIII ст. За часів князювання Романа Мстиславовича (1199—1205 рр.) місто стало столицею могутнього Галицько-Волинського князівства. Князя називали тоді навіть «самодержцем всієї Русі».

У 1205 році під час битви з польськими феодалами загинув князь Роман. Користуючись малолітством його синів Данила й Василька, князі й бояри розв'язали тривалу міжусобну війну, від якої найбільше потерпіло населення Галича. Скориставшись цим, угорський король у 1214 році захопив Галич і вчинив у ньому грабіж та насильство. Проти загарбників повстали жителі міста[1]. Визволитися галичанам допоміг новгородський князь Мстислав Удалий.

[1] Полное собрание русских летописей, т. 2, стор. 665—666.

Утвердившись на галицькому престолі, князь Данило Романович сприяв розвиткові ремесла й торгівлі, будував нові міста. Галич у цей період став великим містом. Місцеві майстри — будівельники й архітектори — звели тут чудові будівлі. Як і в інших містах Галицько-Волинської землі, у Галичі любили кам'яну скульптуру. Особливо слави тут зажив «хытрець» Авдій, який майстерно різав по каменю[1]. Чималу увагу звертав Данило Галицький на розвиток Галича як річкового торговельного центру. При ньому створюється торговий і військовий флот.

Галич був значним літературним центром. У ньому складався відомий Галицько-Волинський літопис XIII ст. Ряд письмових пам'яток XII—XIII ст. ст. відзначається місцевими, «галицькими» особливостями. «Галич багатий» добре відомий і в народному епосі. В Галичі у XII—XIII ст. ст. написана уставом на пергаменті одна з найдавніших і найцінніших пам'яток староруської писемності Київської Русі — Галицьке євангеліє (четвероєвангеліє). Перші 228 аркушів написано в селі Крилосі з 1 жовтня по 19 листопада 1144 року, а решта 32 аркуші — в Галичі у XII—XIII століттях.

У другій половині XIII ст. в Галичі були складені «Толковий апокаліпсис» та «Хронограф», до якого увійшли візантійські хроніки. Оригінальними пам'ятками високої культури живопису є ікона «Покрови богоматері» та мініатюри Галицького євангелія XIV ст., які зберігаються в Державній Третьяковській галереї у Москві. Під час татарської навали у 1241 році Галич було зруйновано. Князь Данило переніс свою столицю до Холма, а пізніше до Львова. Крилос залишився місцем перебування галицького єпископату. Пристань у гирлі Лукви на Дністрі зберегла певне торгове значення. Тут згодом виріс сучасний Галич.

У XIV ст. Галич вже не мав фортечних стін і належної системи укріплень. Через це він став легкою здобиччю під час наскоків удільних князів і бояр, загонів татар та угорців. 1349 року польський король Казимир III захопив Галич і приєднав його до Польщі. Галич став центром староства. Ним управляли магнати Потоцькі. З 1353 року Галичем на короткий час оволоділи литовські феодали[2].

Управляти містом старості допомагали члени ради міста, названі «радцями». Самоврядування було надто обмеженим. Міське самоврядування за т. зв. магдебурзьким правом (з 1367 року) привело до посилення впливу іноземців, насамперед поляків і німців, які разом з місцевими багатіями обмежували в правах галицьких міщан.

У зв'язку з частими антифеодальними виступами та нападами на Галичину татарських, молдавських та угорських феодалів, польський сейм вирішив укріпити новий Галич. У 1367 році почалося будівництво на горі, над Дністром і Луквою, замку, основної твердині Галицького староства. Спочатку це була дерев'яна споруда, обнесена земляними валами.

У 1370 році Галич опинився під владою угорського короля Людовіка Анжуйського, потім підлягав його васалові князеві Владиславу. Через 17 років Галич захопив польський король Ягайло, і відтоді місто стало на довгі роки власністю польської корони.

У 1405 році король приєднав до Галича територію лівого берега Дністра, т. зв. оболонь. На ній дозволено було розширити межі забудови міста і використовувати пасовиська. Водночас визначалися й значні повинності, які мали виконувати жителі міста.

Посилення процесу закріпачення селян викликало значне зростання класової боротьби. Від пасивних форм опору вона зростає до збройних виступів. У селянському повстанні під проводом Мухи, що охопило в 1490—1492 рр. територію Галичини і Північної Буковини, брало участь багато трудящих Галича. Повстанці розгромили каральні загони Я. Потоцького та місцевої шляхти й у 1490 році ово-

[1] История СССР, т. I, стор. 613—614.
[2] Торжество історичної справедливості, стор. 77.

лоділи Галичем, а звідти пішли на Львів. Після придушення повстання шляхта жорстоко розправилася з його учасниками.

У XVI і на початку XVII ст. в Галичі продовжували розвиватися промисли й ремесло. За описом 1570 року в місті існувало 2 солеварні, броварня, працювали 10 різників худоби, 11 шевців[1]. 1579 року тут налічувався вже 81 ремісник, тоді як у 1565 році їх було тільки 18 чоловік[2]. 1585 року в місті засновано кушнірський цех. Цеховий статут закріплював нещадну експлуатацію ремісничої бідноти, т. зв. челядників.

У дуже тяжких умовах іноземного поневолення розвивалася в Галичі українська культура й освіта. 1568 року створюється рукописне українське євангеліє. У 90-х роках XVII ст. тут виникло братство, а наприкінці століття — братська школа. В 1604—1606 рр. у місті існувала «руська» друкарня, відкрита Гедеоном Балабаном та його братом Федором[3].

На економічний і культурний розвиток Галича негативно впливали часті напади татар. З 1590 по 1633 рік на місто зроблено 29 татарських нападів, найбільш руйнівні з них були в 1594, 1612, 1624 роках. У 1621 році татари зруйнували Галич. На відбудову замку та оборонних споруд польські феодали стягли з трудящих міста понад 40 тис. злотих[4].

І все ж Галич поступово розвивався й зростав. Основну частину населення міста складали ремісники. В 1616 році тут проживало 2749 чоловік, з них 1566 були ремісники і члени їх родин. Переважну більшість становила міська біднота. 151 ремісник мав власний промисел, за який сплачував податок, було ще 189 власників будинків, 9 землевласників, 40 землеробів-загородників та ін. 1612 року в місті виник кравецький цех. Українці православної віри до керівництва цехами не допускалися.

На початку XVII ст. галицькі селяни замість грошової данини виконували всіляку роботу на користь пана по 5—6 днів на тиждень від лану. Крім того, вони мусили віддавати натурою на утримання замку сир, вівці, птицю, рогове від худоби тощо.

У XVI—XVII ст. ст. Галич став одним із значних ремісничих і торговельних центрів Східної Галичини. В місті відбувалися ярмарки й торги, від яких великий зиск мали староство та інші представники влади. Особливо розвинена була в Галичі торгівля дністровською рибою, а також виробами місцевих ремісників. З Києва сюди привозили мед, віск, шкіри, з Росії — хутра й шкіряні вироби.

Однією з форм поневолення українського народу була Брестська церковна унія. У 1604 році в місті сталися антиуніатські заворушення. Міський бургомістр скаржився галицькому старості на активний опір українського населення католицизму та називав понад 20 прізвищ організаторів боротьби проти окатоличення. До 1641 року, як відзначалося в актах, всі галицькі братства спільно відстоювали права православних.

Печатка міста Галича. XVIII ст.

Національно-визвольна боротьба жителів Галича мала різні форми. Трудящі писали скарги на експлуататорів, кидали свої оселі й тікали до опришків у Карпати або в південно-східні степи України, виступали зі зброєю проти гнобителів. 1628 року озброєні міщани під проводом Г. Худика й А. Куриловича розгромили маєток ксьондза Забешовського[5]. Через три роки спалахнув новий збройний виступ міщан і селян Галича проти феодалів і польських властей.

---

[1] E. Hornowa. Stosunki ekonomiczno-społeczne w miastach ziemi Halickiej w latach 1590—1648, стор. 73, 76.

[2] Нариси з історії України, вип. 3. К., 1941, стор. 18.

[3] Торжество історичної справедливості, стор. 117.

[4] Volumina legum, t. 7, стор. 160.

[5] E. Hornowa. Stosunki ekonomiczno-społeczne w miastach ziemi Halickiej w latach 1590—1648, стор. 271—288.

Особливо активізувалася боротьба галичан проти шляхти під час визвольної війни українського народу проти шляхетської Польщі 1648—1654 рр. До загону повстанців, очоленого Семеном Височаном, влилось багато галичан. Перелякана шляхта поховалась у Галицькому замку. Польські власті разом з феодалами жорстоко карали всіх, кого підозрювали в причетності до повстання. Шляхті вдалося спіймати посланця Б. Хмельницького Ярему Кончевського, який закликав народ до повстання. На допиті Кончевський заявив, що в самому Галичі він чув, як люди чекали «братів-козаків» із загонів Хмельницького[1].

Залишки Галицького замку XVI ст.

Після відступу козацьких військ феодали вчинили жорстоку розправу над населенням. Щоб забезпечити собі спокій у майбутньому, шляхта на сеймику в Галичі 14 березня 1649 року ухвалила організувати загін військ у кількості 900 чоловік, завданням якого було нещадно придушувати будь-який виступ трудящих[2]. Але народний рух не припинявся.

Влітку 1649 року козацькі війська знову прийшли в Галичину і здобули місто Галич. У літопису Самовидця говорилося, що в 1649 році козаки «ажи поза Дністром коло Галича,— і замков доставали». Багато галичан тоді вступило до козацького війська Б. Хмельницького. Не припинилася національно-визвольна боротьба галичан і в наступні роки. Коли в 1665 році під Галичем з'явились повстанські загони брацлавського полковника Василя Дрозденка, до нього приєдналося багато жителів міста[3].

Тяжкого лиха зазнавали трудящі Галича за турецько-польських війн. 1676 року на Галич напали турецько-татарські війська. Замок і укріплення були настільки зруйновані, що вже більше не відбудовувалися. До наших днів збереглися лише руїни замку на горі, біля підніжжя якої розкинулося місто.

Спустошливі війни другої половини XVII ст. дуже затримали розвиток ремесла й торгівлі в Галичі. До того ж його жителі багато терпіли і від різних епідемій, від частих неврожаїв.

За таких умов Галич майже не зростав. За описом 1765 року в місті було 216 будинків. У 110 з них проживала в злиднях і нужді міська біднота, зокрема на Руській вулиці, в Запарканні і лівобережному передмісті[4]. В центрі Галича багато й привільно жила польська шляхта. Польський поет Ф. Карпінський, який відвідав Галич у час занепаду Речі Посполитої, так описував розгул шляхти в місті: «Я декілька разів бачив там у костьолі оголені мечі, а пізніше п'яних, які рубалися на вулицях, а на ринку шляхтича, який стояв на колінах перед відомим вбивцею Миколаєм Потоцьким...»[5].

За першим поділом Польщі 1772 року Галичем заволоділа Австрія. Місто перестало бути адміністративним центром і увійшло до складу Station Станіславського повіту. Власті разом з шляхтою стягували з трудящих тепер учетверо більше різних податків.

---

[1] І. П. Крип'якевич. Богдан Хмельницький, стор. 110.
[2] В. В. Грабовецький. Селянський рух на Прикарпатті в другій половині XVII — першій половині XVIII ст., стор. 71, 170.
[3] Торжество історичної справедливості, стор. 140, 151.
[4] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 146, оп. 86, спр. 1210, арк. 8.
[5] F. Karpiński. Dzieła. Kraków, 1862, стор. 1123.

На початку XIX ст. Галич з передмістям Залуквою став власністю уніатського митрополита Ангеловича. 85 селянських господарств передмістя Залукви щороку відробляли на митрополита 7280 робочих днів (безкінні господарства — 3744 дні т. зв. пішої панщини, господарства, що мали по парі волів — 3536 днів тяглової панщини). Крім того, міщани платили грошовий чинш, а селяни натуральний податок. Чимало було різних відробітків[1].

Важку й злиденну долю галицького селянства і ремісників відображено в народних піснях. 1833 року в Галичі побував український поет і вчений Яків Головацький. Він використав деякі дані з життя галичан у статті «Становище русинів в Галичині». Записані тут пісні ввійшли до його чотиритомника «Народні пісні Галицької і Угорської Русі».

Із скасуванням кріпацтва більшість селян Галича і навколишніх сіл залишились і без землі і без волі. Власті та духовенство і після реформи захоплювали ліси і пасовиська, якими раніше користувалися селяни. Це призводило до численних заворушень. Австро-угорський уряд придушував виступи галичан силою. У 1891 році за вироком суду 80 галицьких селян зазнали покарання[2].

Не дістали трудящі міста й політичних прав. У 1897 році під час т. зв. баденівських виборів до сейму між жителями Галича й поліцією сталися сутички, які в окремих місцях закінчилися кривавими розправами і численними арештами. Про злиденне життя населення міста не міг замовчати навіть австрійський імператор. Проїжджаючи через Галич у 1880 році, він визнав: «Так, я бачу, що народ бідний»[3].

Наприкінці XIX і на початку XX ст. життя в Галичі дещо жвавішає. Тут мешкало 3464 жителі. Пожвавленню торгівлі сприяла прокладена в 1866 році через Галич залізниця Львів—Чернівці. На залізничній станції будуються великі склади для зберігання товарів і продуктів, що вивозились на ринки Австро-Угорщини і Росії.

У 1900—1905 рр. в місті споруджено річковий порт. Проте Галич не мав великих підприємств і залишався містечком дрібного промислу й ремесла, яке було в стані занепаду.

Перша буржуазно-демократична революція в Росії прискорила зростання політичної свідомості трудящих Галича. В місті відбувалися страйки й виступи сільської та міської бідноти. 20 травня 1906 року учасники селянського віча в Галичі вимагали передати їм у безплатне користування поміщицькі землі, скасувати панські привілеї, забезпечити рівні права українцям з іншими національностями тощо[4]. У Галичі було оголошено надзвичайний стан.

З другої половини XIX ст. в місті сталися деякі зрушення в галузі освіти. На вимогу громадськості в місті було відкрито чотирикласну чоловічу й двокласну жіночу школи. Це були суто станові школи, бо посилати сюди дітей мали право лише чиновники, заможні міщани й духовенство. Ці школи були двомовними й перебували під контролем римсько-католицької консисторії. У 70-х роках Галич відвідали М. П. Драгоманов та І. Я. Франко, що сприяло деякому пожвавленню громадської думки серед жителів міста[5].

З 1900 року в Галичі існували п'ятикласні народна чоловіча й жіноча двомовні школи[6]. Однак переважна більшість 4-тисячного населення міста залишалася неписьменною.

Австро-угорський уряд переслідував українську культуру, забороняв українську мову. У 1913 році в Галичі вже не стало двомовних шкіл. Працювали школи

---

[1] В. Грабовецький, П. Арсенич. Галич. Львів, 1964, стор. 36—37.

[2] М. М. Кравець. Селянство Східної Галичини і Північної Буковини у другій половині XIX ст., стор. 99, 172.

[3] Газ. «Діло», 24 вересня 1880 р.

[4] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 146, оп. 4, спр. 3795, арк. 106.

[5] В. Полек. Іван Франко на Прикарпатті. Путівник. Ужгород, 1966, стор. 45—46.

[6] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 165, оп. 2, спр. 2162, арк. 1, 27.

лише з польською мовою навчання. Міські й церковні власті розпалювали релігійну ворожнечу. Від українця, який шукав більш-менш оплачуваної роботи, вимагали прийняти католицьку віру, змінити національність.

Українські буржуазні націоналісти та москвофіли всіляко отруювали своєю пропагандою класову свідомість трудящих Галича[1].

Австро-Угорщина, готуючись до війни з Росією, укріплювала Галич і його околиці, перекладаючи весь тягар витрат на жителів міста. У 1885—1896 рр. було збудовано шосейну дорогу Станіслав—Галич—Львів та прокладено двоколійну залізницю Галич—Тернопіль. 1910 року через Дністер спорудили міст.

Перша світова війна принесла галичанам багато лиха. Уже в перший місяць війни місто дуже пограбували австро-угорські війська. Серед жителів почався голод. Завмерла торгівля. Лютувала холера[2].

2 вересня 1914 року 24-й корпус 8-ї армії під командуванням генерала О. О. Брусилова зайняв Галич[3]. Населення з радістю зустріло російську армію. Коли ж у 1915 році російські війська відступали, багато галичан покинули рідні місця і виїхали до Східної України.

Після відступу російської армії з Галичини населення Галича зазнало масових репресій австрійських властей. Жителів міста, які симпатизували російській армії, звинувачували в зраді й шпигунстві. Близько 20 городян за це було страчено. Переслідувань зазнали і жителі, насильно забрані до австро-угорської армії. 127 інтернованих мешканців заслали до концентраційного табору в Талергофі. Там, як свідчила австрійська преса, відбувалися «сцени, подібні до опису пекла у Данте». Від каторжних робіт, голоду і епідемій тут загинуло 27 жителів Галича. 1929 року в місті їм спорудили пам'ятник.

Внаслідок воєнних дій 85 проц. будинків міста було зруйновано; зірвано міст через Дністер.

Під впливом Великого Жовтня жителі міста в 1918 році стали на шлях відкритої боротьби — відмовлялися виконувати різні примусові роботи; селяни захопили церковну землю.

Після розпаду Австро-Угорщини Галич потрапив у зону діяльності буржуазно-націоналістичного уряду ЗУНР. Трудящі ж міста створили Раду робітничих і селянських депутатів[4]. Вони саботували заходи властей ЗУНР, відмовлялись вступати до загонів Української галицької армії ЗУНР (УГА), вимагали ліквідації поміщицького землеволодіння, добивалися встановлення Радянської влади.

Влітку 1919 року Галич захопила буржуазно-поміщицька Польща. Та окупація не зломила прагнень трудящих міста до возз'єднання з Радянською Україною. Коли в серпні 1920 року бійці Червоної Армії, переслідуючи білополяків і петлюрівців, вийшли до Дністра і визволили лівобережну частину Галича, населення допомагало їм продуктами, провіантом, кіньми тощо. Під час відступу загонів Червоної Армії частина галичан евакуювалась з радянськими військами, юнаки вступали до Червоної Армії[5]. Галицькі жителі Р. Козловський, Ю та О. Івасюки, О. Мусякевич, Й. Павловський у 1920—1922 рр. перейшли до Радянської України і стали учасниками соціалістичного будівництва.

20-річна польська окупація міста була періодом найбільшого занепаду його економіки. У 1921 році населення міста становило 3442 жителі, у т. ч. близько 250 ремісників. Галич залишався містом дрібних кустарних підприємств, де

---

[1] В. Осечинський. Галичина під гнітом Австро-Угорщини в епоху імперіалізму. Львів, 1954, стор. 112.

[2] ЦДВІА СРСР, ф. 2129, оп. 1, спр. 119, арк. 163.

[3] Там же, ф. 2067, оп. 1, спр. 2394, арк. 12.

[4] В. Варецький. Соціалістичні перетворення в західних областях УРСР. К., 1960, стор. 29.

[5] І. Компанієць. Революційний рух в Галичині, Буковині та Закарпатській Україні під впливом ідей Великого Жовтня (1917—1920 рр.), стор. 109.

працювала невелика кількість робітників. По 30—40 робітників налічувалося на тартаках, маслозаводі, на залізничній станції[1].

Основна маса населення, у т. ч. і переважна більшість ремісників, займалася сільським господарством. Більшість господарств мали 1—2 морги землі, орендованої у магістраті. Кращі землі належали поміщикам, церквам, монастирям. З 1932 року польський уряд заборонив поміщикам продавати землю українському населенню. Класове розшарування примушувало трудящих шукати заробітків та їхати до Канади, Бразілії, Аргентіни. В роки світової економічної кризи (1929—1933 рр.) близько 50 сімей Галича виїхали на вугільні шахти Франції і Бельгії.

У 20-х роках виникають робітничі організації. Профспілки залізничників, готуючи у березні 1926 року страйк, вимагали від головного правління профспілки залізничників у Варшаві не поступатись уряду, що мав намір зменшити заробітну плату робітникам — членам їхньої профспілки[2].

З 1927 року в Галичі існував осередок, а згодом місцевий комітет КПЗУ. За його ініціативою у 1927 році виникає організація МОДРу, пізніше — місцевий комітет КСМЗУ. Цього ж року створено відділ професійної спілки робітників сільського господарства[3].

Комуністи стали організаторами й керівниками страйкового руху в місті. У 1928 році застрайкували робітники двох лісопилень. Страйк закінчився частковим задоволенням вимог робітників. Підприємці скоротили робочий день до 8 годин[4].

Напередодні 1 Травня 1933 року в місті з'явилися листівки із закликами: «Геть фашистського ката Пілсудського!», «Хай живе комуністична революція!» й інші. Комуністичні листівки, що закликали до боротьби, були розкидані в місті 12 жовтня 1933 року у відповідь на арешт прогресивних діячів Галича.

В квітні 1936 року делегація галичан брала участь у похоронах львівського безробітного В. Козака, вбитого польською поліцією. В ці дні посилилися виступи селян у Галичі і в сусідніх селах. Створений тут страйковий комітет оголосив загальний страйк селян і наймитів в митрополичих маєтках Галича, Залукви, Крилоса[5]. 26 травня того ж року в Галичі страйкували маляри, вимагаючи підвищення заробітної плати до 2 злотих на день та постійної роботи[6].

В 30-х роках значно зміцніла комуністична організація Галича. 1938 року вона об'єднувала 10 чоловік. Навколо неї групувалися сотні співчуваючих.

День 17 вересня 1939 року приніс нове, щасливе життя. Ще до приходу Червоної Армії міські активісти на чолі з С. М. Лесевим роззброїли польську поліцію, створили міську дружину, запровадили революційний порядок. 19 вересня відбувся мітинг, присвячений зустрічі населення міста з військами Червоної Армії. Це був перший масовий мітинг за всю історію міста Галича. Галичани з радістю висловилися за возз'єднання з Радянською Україною. Тимчасове управління (голова С. І. Пізняк), взяло на себе функції місцевої влади. 22 жовтня 1939 року трудящі Галича під час перших, справді демократичних виборів, обрали до Народних Зборів Західної України М. Палагняка й селянку-біднячку П. М. Микулу. В грудні 1939 року місто Галич стало районним центром Галицького району (перший секретар райкому партії — О. Й. Цимбаліст, голова райвиконкому — А. З. Берестенєв). 17 січня 1940 року почала діяти міська Рада депутатів трудящих (голова — С. І. Пізняк). Місцеві органи Радянської влади розгорнули велику роботу в усіх галузях господарського, політичного й культурного будівництва. Тоді у районі вже було організовано 22 споживчі товариства, які об'єднували 6969 чоловік, відкрито машинно-тракторну станцію, насіннєвий трест, плодоовочевий радгосп, рибну артіль,

[1] В. Грабовецький, П. Арсенич. Галич, стор. 39.
[2] Івано-Франківський облдержархів, ф. 2, оп. 1, спр. 431, арк. 169.
[3] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 205, оп. 1, спр. 446, арк. 16.
[4] Івано-Франківський облдержархів, ф. 226, оп. 1, спр. 20, арк. 16, 25.
[5] КПЗУ — організатор революційної боротьби, стор. 289.
[6] Івано-Франківський облдержархів, ф. 69, оп. 1, спр. 564, арк. 130.

промартіль ім. Челюскіна, промкомбінат. Стали до ладу млини, цегельня, міська теплоелектростанція потужністю 80 тис. кіловат-годин на рік[1]. Зникло безробіття. На керівні посади в промисловості й кооперації було висунуто місцеві кадри. Селяни Галича і навколишніх сіл одержали від Радянської влади близько 2 тис. га землі.

Значні кошти асигнували на благоустрій міста, освіту, охорону здоров'я, культуру. В центрі міста заклали сквер, реконструювали площу, вимостили тротуари, відремонтували житлові будинки[2]. Запрацювали лікарня, 2 бібліотеки для дорослих і дітей, дитячий садок, аптека, районний будинок культури. Всі діти шкільного віку пішли до школи, де навчали українською мовою. Майже все доросле населення оволодівало грамотою в гуртках ліквідації неписьменності.

Місто жило великими планами на майбутнє. Та напад фашистської Німеччини зірвав усі задуми. Першого ж дня війни Галич був свідком одного з сміливих подвигів, здійсненого молодшим лейтенантом Л. Г. Бутеліним. Він протаранив німецький літак. У військкоматі з'явилися перші добровольці.

2 липня Галич окупували фашисти. Смертною карою загрожували вони жителям за збереження зброї, за ухилення від примусової праці і несплату податків. Німецько-фашистські окупанти за допомогою куркулів у перші ж дні війни убили в Галичі 57 чоловік, серед них 7 учителів[3]. Восени 1942 року гестапівці потопили на Дністрі понад 200 чоловік. Вони по-звірячому замордували колишнього члена КПЗУ М. Ф. Сегіна, жорстоко катували в гестапо багатьох інших мешканців Галича. Пережили страхіття Освенціму Г. М. Бродович, Е. Б. Сівецький та інші. Понад 800 чоловік єврейського населення було ув'язнено в концентраційному таборі Белзи.

Галичани постійно чинили опір окупантам: ухилялися від «вербовки» в дивізію «СС-Галичина», ховали хліб, худобу, розповсюджували відомості про події на фронтах, допомагали партизанам. 14 липня 1943 року партизанське з'єднання, очолюване Героєм Радянського Союзу С. А. Ковпаком, зупинилося за 12 км від Галича. На залізничній станції Слобідка-Більшівцівська, за 4 км від Галича, партизани підірвали 500 м залізничної колії і все станційне устаткування. Гітлерівці поспішно тікали з Галича й сусідніх міст і сіл до Станіслава[4]. Місцеве населення допомагало партизанам переправитися через Дністер. Д. Голійчук провів їх у Чорний ліс, а Д. Васильчук, що з села Темирівці, загинув під час переправи через річку Лімницю.

За роки окупації фашисти зруйнували електростанцію, маслозавод, залізничну станцію, промкомбінат і промартілі, МТС, школи, лікарні, культурно-освітні заклади, понад 30 проц. житлових будинків[5]. Переважна більшість населення голодувала всі роки окупації.

24 липня 1944 року частини 74-го стрілецького корпусу визволили Галич від німецько-фашистських загарбників[6]. У боях за місто загинули сибіряк підполковник П. О. Алексєєв, воїн із Грузії Д. М. Таташвілі. За визволення міста нагороджені воїни 147-ї стрілецької дивізії сержант Гаврилюк, єфрейтор Єхтібар'ян, рядовий Андрєєв та ін. Командири підрозділів цієї дивізії, нині полковник запасу А. К. Айрапетян і майор О. П. Павлов — почесні громадяни Галича.

Багато жителів міста влилося до загонів Червоної Армії, 108 з них відзначені урядовими нагородами.

З перших днів після визволення трудящі Галича почали відбудовувати місто. Водночас багато робилося й для допомоги фронту: збирали теплий одяг для воїнів-фронтовиків, ремонтували залізниці, шосейні й грунтові шляхи, будували аеродром.

---

[1] Львівський облдержархів, ф. Р-164, оп. 1, спр. 32.
[2] Івано-Франківський облпартархів, ф. 10, оп. 1, спр. 3, арк. 303.
[3] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-98, оп. 1, спр. 10, арк. 1.
[4] С. Руднєв. Щоденник про Карпатський рейд. Станіслав, 1960, стор. 68.
[5] Івано-Франківський облпартархів, ф. 10, оп. 1, спр. 4, арк. 21.
[6] Архів МО СРСР, ф. 292, оп. 6850, спр. 462, арк. 78.

Постачали госпіталям продукти харчування, доглядали поранених. Очолювані комуністами, за активною участю комсомолу (організація створена на початку 1945 року), профспілок трудящі відбудували місто до першої річниці визволення. На той час працювали майже всі промислові підприємства. План випуску промислової продукції було виконано на 100 проц. Дала струм електростанція, працювали маслозавод, промкомбінат, млини, лазня. Відкрилися кінотеатр і бібліотека. В середній школі навчалося понад 400 учнів. У вечірній школі сіли за парти понад 90 робітників і службовців. 130 дітей-сиріт прийняв дитячий будинок. Почала працювати лікарня, поліклініка, дитяча й жіноча консультації. На спорудження житлових будинків інвалідам Великої Вітчизняної війни міськрада визначила 660 тис. карбованців.

Окупанти завдали великої шкоди й сільському господарству. Багато доклали зусиль хлібороби, щоб відродити сільське господарство. Вже у 1947 році були відновлені посівні площі основних сільськогосподарських культур, на 80 проц. від довоєнного рівня зросло продуктивне тваринництво. Посильну допомогу господарствам подавала щойно відбудована МТС. Ініціативна група земельної громади розгорнула підготовчу роботу до створення сільгоспартілі. Шістдесятирічний селянин-бідняк І. М. Шумилович, подаючи заяву про вступ до колгоспу, так висловив свій погляд на дійсність: «Слово пан я розумію по-своєму: я тепер став паном життя, а всі трудящі — мої товариші». 12 листопада 1949 року була створена артіль «Перемога», яка нині носить ім'я В. Чкалова.

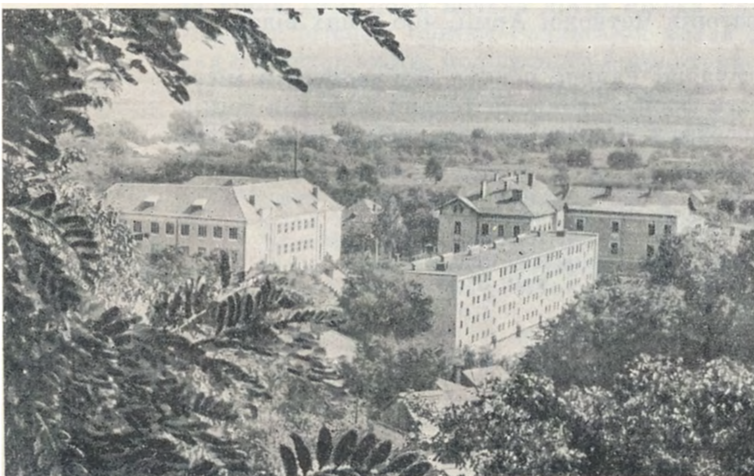
Соціалістичним перетворенням Галича перешкоджали націоналістичні банди. Жертвою їх рук стали голова райвиконкому І. Т. Павлюченко, дорожній майстер, активіст М. П. Дембовський, дружина листоноші С. М. Глушко та багато інших. Однієї зимової ночі бандерівці закатували 22 чоловіка на хуторі Лози.

Та бандерівців не підтримувало місцеве населення. Більш того, трудящі Галича створювали бойові загони для знищення банд. У збройних сутичках з ворогами загинули бійці винищувальних загонів Я. М. Заклинський, М. М. Бойко та інші.

У післявоєнні роки в Галичі швидко розвивалася промисловість. Було побудовано овочесушильний завод, промкомбінат, харчокомбінат, реконструйовано сироварний завод. Стали працювати рембуддільниця, комбінати комунального й побутового обслуговування. На розвиток місцевої промисловості держава вклала понад 3 млн. крб. Провідною галуззю промисловості Галича стала харчова, на яку припадає 83 проц. всієї валової продукції міста. Продукція овочесушильного заводу йде здебільшого у північні райони СРСР, її надсилали екіпажам китобійних флотилій «Слава» і «Україна».

З 1954 року працює харчокомбінат, який постачає місту і навколишнім селам району хлібопродукти, безалкогольні напої, соки, засолені овочі. У 1960 році став до ладу комбікормовий цех комбінату. З 1966 року пущено реконструйовану пекарню. У 1961 році запрацював завод калібрування кукурудзи. Важливе місце в економіці міста посів сироварний завод. Це високомеханізоване підприємство виробляє масло, сир, цільномолочну продукцію. Його вироби відомі далеко за межами району й області. Сир вищого гатунку експортується до Німецької Демократичної Республіки. На заводі виросло багато майстрів своєї справи. З 1959 року почесне звання колективу комуністичної праці здобув сироварний цех, де бригадиром працювала В. С. Лукичова, нині директор заводу, бригада технічного цеху, яку

Загальний вид Галича. 1969 р.

очолював М. Б. Сеньковський, нині головний механік заводу. 21 робітник завоював почесне звання ударника комуністичної праці. Механіком тут працює почесний громадянин міста В. М. Корнєв, який у 1944 році визволяв Галич від фашистів. У місті виросли кадри робітників, підготовлені через школи ФЗН, ремісничі та залізничне училища.

В лабораторії Галицького сироварного заводу. 1965 р.

В Галичі побудовано новий залізничний вокзал, автодорожній міст через Дністер, завершено спорудження високовольтної лінії з підстанцією, завод залізобетонних конструкцій. Значно зросло комунальне й житлове будівництво. Лише за останні 10—15 років у місті зведено понад 300 індивідуальних жител, 15 державних будинків на 136 квартир, здано в експлуатацію раймаг, культмаг, чайну, лазню, готель, автобусну станцію. Стали до ладу новий кінотеатр, садок-ясла на 350 місць.

Виріс і економічно зміцнів приміський колгосп ім. Чкалова. Уже в перший рік існування він досяг значних прибутків. Це були перші успіхи. В наступні роки колгосп став одним з передових господарств не лише району, але й області. Він має 1767 га землі. Тут вирощуються зернові культури, картопля, цукрові буряки й інші культури. З 1961 року артіль спеціалізується на відгодівлі худоби. Сприятливо позначилися на розвитку її господарства рішення березневого (1965 р.) Пленуму ЦК КПРС. У колгоспі освоєно раціональні сівозміни, зміцніла кормова база. У 1968 році зібрано по 23,5 цнт зернових, по 685 цнт цукрових буряків й 178 цнт картоплі з кожного га. Грошові доходи зросли до 745 тис. крб.,у т. ч. від тваринництва — до 600 тис. Вартість трудодня становить 3,43 карбованця. Давно забулися злиденне життя і тяжка ручна праця хліборобів. Нині понад 85 проц. усіх робіт механізовано. Колгосп має 13 тракторів, 10 автомобілів, 4 різні комбайни, електромотори тощо.

За добрі виробничі показники колгосп неодноразово був учасником Виставки досягнень народного господарства у Москві. Кращі його працівники — ланкова Є. Г. Сегін і бригадир Ф. І. Масляк — нагороджені бронзовою, а голова правління О. М. Гальовський — срібною медаллю ВДНГ. Ряд передовиків артілі удостоєний урядових нагород — орденів і медалей. Першою серед них була ланкова, колишня батрачка Є. С. Турянська.

Досягнуті успіхи — наслідок наполегливої праці старшого й молодшого поколінь колгоспників, величезної роботи партійної організації колгоспу, яку очолює понад 10 років економіст Б. Т. Полив'яний.

На зміну старшому поколінню хліборобів прийшло молоде поповнення. Ланкові М. Д. Легін, М. М. Заліскевич, Є. Г. Сегін збирають урожай цукрових буряків по 350—360 цнт, картоплі, по 180—200 цнт. Цих трудівниць обрано депутатами міської Ради, вони беруть активну участь у громадському житті міста. Відрадні успіхи молодіжного агрегату, очолюваного молодим комуністом І. Є. Масляком. Агрегат, що обслуговувався трьома механізаторами, без затрат ручної праці вирощував кукурудзу на площі 75 га і збирав урожай по 70—80 цнт зерна кукурудзи з гектара.

За роки Радянської влади незрівнянно зросли матеріальний добробут і культурний рівень жителів Галича. Про це яскраво свідчать попит на культурно-побутові товари. Лише за три роки (1966—1968 рр.) населення придбало 146 холодильників, 255 пральних машин, 404 телевізори, 85 мотоциклів, майже на 90 тис. крб. меблевих гарнітурів та багато інших коштовних речей. Загальний річний товарообіг промислових і продовольчих товарів у місті за ці роки в середньому становить 3,5 млн. карбованців.

Учасники художньої самодіяльності Галицького районного будинку культури. 1970 р.

Значні зміни сталися в галузі охорони здоров'я галичан. Якщо 1945 року в місті була невелика лікарня, в якій працювало кілька лікарів, то в 1968 році в Галичі вже діяла лікарня на 100 ліжок, тубдиспансер, поліклініка. Всі лікарські кабінети обладнано найновішою апаратурою. В лікарні — 28 лікарів і 59 працівників середнього медичного персоналу, серед них 5 відмінників охорони здоров'я, які дбають про здоров'я всіх жителів міста і сіл району. Багато з медичних працівників — жителі міста й сіл Галицького району. При лікарні працює дворічна школа медсестер, яку вже закінчили понад 40 чоловік.

Багато досягнуто і в розвитку культури та освіти. В місті працюють середня, восьмирічна школи, школа робітничої молоді. З 1964 року відкрито музичну школу. За 30 років середню освіту здобули понад 1330 юнаків і дівчат міста. Переважна більшість з них закінчила вузи й технікуми, частина стала науковцями. Близько 350 випускників шкіл працюють інженерами, лікарями, вчителями, юристами, музикантами тощо. В. Саврич і Й. Ю. Савчук — кандидати медичних наук, Т. М. Бродович — завідуючий кафедрою Львівського лісотехнічного інституту. Т. В. Бернацек — кандидат історичних наук, А. М. Краснодемський — кандидат фізико-математичних наук. Сім'ю П'ятківських знає в Галичі кожний. Голова сім'ї Станіслав Йосипович, наймит за панської Польщі, нині шановний усіма в місті робітник рембуддільниці. За сумлінну працю він удостоєний урядової нагороди. В сім'ї — 8 дітей. Всі вони здобули освіту. Наймолодші — учні середньої школи. Така ж щаслива доля й родин І. Р. Даниловича, М. М. Крижанівського та багатьох інших.

Чимало уваги приділяється розвитку культури. У 1968 році на культурно-освітню роботу в місті асигновано понад 800 тис. карбованців. Лише в 2 бібліотеках для дорослих і дітей книжковий фонд становить 72 300 примірників. У районному будинку культури завжди людно. Тут працюють духовий оркестр, хоровий, драматичний та інші гуртки, які об'єднують кілька сот юнаків і дівчат. Із задоволенням відвідують трудівники Галича народний університет культури, де слухають лекції з різних галузей знань. У 1966 році став працювати кінотеатр «Дністер» на 450 місць. Активно працюють групи товариства «Знання», що нараховують понад 60 лекторів. Корисну справу у вихованні трудящих робить секція атеїстів і атеїстичний клуб «Світоч», які часто виїздять з лекціями й доповідями в села району.

Заслуженою увагою читачів користується районна газета «Прапор Перемоги», яка 20 квітня 1966 року відзначила свій 20-річний ювілей. Її тираж перевищує 11 тис. примірників. Газета має значний робсількорівський актив, об'єднує молодих літераторів. В місті випускаються художні гумористичні й світлові газети, влаштовуються усні журнали.

1949 року з ініціативи виборців і за рішенням міської Ради в центрі міста споруджено пам'ятник В. І. Леніну, а в 1953 році — Т. Г. Шевченку. Місто на Дністрі потопає в зелені парків, скверів, садів. Оновлена площа прикрасила центр міста.

Галич — мальовниче місто над Дністром — переживає зараз свою другу молодість.

С. І. ВУЛЬЧИН, Д. І. ЮХНОВИЧ

БІЛЬШІВЦІ

Більшівці — селище міського типу, центр селищної Ради. Розташовані між річками Нараївкою і Гнилою Липою — лівою притокою Дністра, за 3 км на схід від автотраси Івано-Франківськ—Львів та за 7 км на північ від Галича. Населення — 2334 чоловіка. Селищній Раді підпорядковане село Слобідка-Більшівцівська.

Крем'яні знаряддя праці, виявлені на території Більшівців, свідчать, що вже 6 тис. років тому тут жили люди.

Перша письмова згадка про село датується XV ст. У XV і XVI ст. ст. Більшівці стають предметом постійного торгу між польськими феодалами. Перепродуючи село один одному, вони намагалися якомога більше пограбувати селян, що призвело їх до крайнього зубожіння. Другим експлуататором трудящих була католицька церква. В 20-х роках XVII ст. у Більшівцях засновано монастир кармелітів (католицького ордену ченців), який став опорою католицьких місіонерів.

Та трудящі села не мирилися з класовим і національно-релігійним гнобленням. В роки визвольної війни українського народу жителі Більшівців допомагали повстанському війську, очолюваному Б. Хмельницьким. Восени 1655 року, коли українські і російські війська, переслідуючи польську армію, з'явилися в районі Галича, населення Більшівців разом з ними громило шляхту[1]. Жителі села брали участь в діях повстанського загону під керівництвом Семена Височана[2].

З придушенням селянських повстань на Прикарпатті католики будують у Більшівцях на початку XVIII ст. ще один костьол. Духовенство прибрало до своїх рук землі багатьох феодально-залежних селян-кріпаків. На той час більша частина земель (1500 моргів) і більшість жителів належала польським магнатам —князям Яблоновським, решта — католицькому монастирю й місцевому греко-католицькому пароху. На всю селянську громаду припадало всього 1194 морги.

Після першого поділу Польщі Більшівці загарбала Австрія. Становище трудящих лишалося тяжким. Посилився соціальний гніт, зросли податки. Всіляко підтримуючи феодалів і церковників проти трудящих, австрійський окупаційний уряд видав у 1785 році універсал, яким загрожував карою всім, хто буде допомагати «волоцюгам», хто «без служби й засобу до життя».

Трудящі ледь животіли. Панщина, яку вони відробляли в панському маєтку і в монастирі, становила 4—6 днів на тиждень. Своєї землі більшість селян не мала. Кращі ділянки захопили поміщики, католицький монастир і греко-католицький парох. Згідно з описом земельної власності і соціального стану населення, наприкінці XVIII ст. в Більшівцях проживало 367 селянських і 175 міщанських сімей. Останні — землеробством не займалися. Серед закріпачених селянських сімей 176, т. зв. півгрунтові, мали 1194 морги, в середньому по 3 морги на сім'ю; 177 — були безземельними, халупниками. Вони жили в чужих людей та при млині. А тим часом феодали Яблоновські володіли 558 моргами кращих земель і сінокосів та 294 моргами під ставками; греко-католицький парох — 95 моргами, монахи-кармеліти мали 64 морги.

Селяни-кріпаки щорічно відробляли у фільварку поміщика 6813 днів панщини на рік, у т. ч. парокінні — 5309 днів і піші — 1504 дні. Крім того, сплачували щорічно натуральний податок у розмірі 72 корці вівса, 86 штук птиці, 582 яєць та 96 мітків прядива[3]. Особливо важкою була панщина. Жінки більшу частину року були зайняті на виробництві пряжі й полотна, а літом — на просапці і жнивах. Чоловіки виконували різні роботи на сівбі, косовиці, молотьбі, рубці і вивезенні лісу, копанні каналів для осушення заболочених пасовиськ і сіножатей.

---

[1] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 168, оп. 1, спр. 28, арк. 73.

[2] В. В. Грабовецький. Селянський рух на Прикарпатті в другій половині XVII — першій половині XVIII ст., стор. 74.

[3] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 146, оп. 18, спр. 27, арк. 2, 26; ф. 19, оп. 9, спр. 75, арк. 29, 112.

Примусова праця на панщині була малопродуктивною, тому на початку XIX ст. поміщик запровадив порядок, за яким кількість днів панщини визначалася обсягом виконаної роботи. Якщо косар не викошував за день одного моргу або жінка не вижинала 0,5 морга, то вони зобов'язані були закінчити роботу другого дня. Так було регламентовано денні норми панщини для всіх польових, городніх, будівельних та інших робіт.

Поміщик примушував працювати і слободян, які селилися на неосвоєних землях (сучасної Слобідки-Більшівцівської). Для них пан теж визначав відповідну кількість днів панщини. Не звільнялися від неї і безземельні селяни. Їх поміщик зобов'язував «щоденно допомагати в роботі» і виходити на закоски, обкоски, зажинки, обжинки.

Панський гніт доповнювався ще й поборами греко-католицької церкви. У кінці XVIII — першій половині XIX ст. жителі Більшівців сплачували на утримання церкви щороку податок «на віно», від землевласників по 3 крейцери, від безземельних, загородників — по 1,5 крейцера. Крім того, на утримання церковної прислуги стягувалося щорічно по 15 крейцерів від власників землі, по 10 крейцерів з панських орендарів і по 6 крейцерів із загородників.

На постійно зростаючий гніт поміщика і греко-католицької церкви селяни відповідали протестом, який виражався у масовій втечі селян від пана. Тікали не тільки халупники, але й землевласники-півгрунтові. Якщо їх у Більшівцях 1787 року було 176 сімей, то на час аграрної реформи 1848 року залишилось 77 сімей. Пояснювалося це тим, що для півгрунтових пан збільшував панщину і довів її до 81 дня лише тяглової парокінної норми і $^3/_4$ корця вівса натурального оброку. Всього ж до 1848 року Більшівці покинуло 99 півгрунтових сімей, 160 — халупників і 79 міщанських. Тому на середину XIX ст. населення Більшівців зменшилось майже на $^2/_3$ і становило лише 197 сімей, у т. ч. 17 сімей халупників і 7 — чиншовиків[1]. Оскільки обсяг робіт на панському фільварку не зменшився, а, навпаки, збільшився, то й норми панщини для тих селян, що залишилися, зросли.

Аграрна реформа 40-х років звільнила селян не тільки від кріпаччини, але й від землі. Селянське землеволодіння різко скоротилося. Поміщик Кшешинович привласнив багато селянських наділів, пасовиськ, лук і городів. За переписом 1857 року, його володіння становили: орної землі — 759 моргів, лук і городів — 560 моргів, пасовиськ — 35 моргів, лісів — 30 моргів, а всього — 1384 морги земельних угідь. Водночас на всю селянську громаду Більшівців припадало: 942 морги орної землі, 260 моргів лук і городів, 72 морги пасовиськ і жодного морга лісу, тобто на 110 моргів земельних угідь менше, ніж у поміщика. До того ж, їх наділи були на солончакуватих землях, або на мочарах. Більшість же селян взагалі не мали землі.

Малоземельність більшівцівських селян змушені були визнати навіть австрійські власті. У доповідній записці до цісарсько-королівської комісії від 23 березня 1852 року поміщицький управитель писав, що в Більшівцях селяни мають або дуже мало землі, або зовсім позбулися її. Кращі грунти, ліси, пасовиська і луки належали поміщику. Користуючись підтримкою і заступництвом уряду, Кшешиновичі і в другій половині XIX ст. поступово прибирали до своїх рук кращі земельні угіддя, ліси, луки і пасовиська.

Боротьба селян з Кшешиновичами за землі точилася понад 50 років, з 1858 до 1910 року. Першу скаргу на сваволля пана подано у вересні 1859 року. В ній селяни заявляли, що поміщик самовільно захопив пасовисько, яке раніше належало їм. Заяву підписали три чоловіка, що були грамотними, а 100 неписьменних поставили хрестики. Цілих 8 років скарга блукала по різних комісіях, а тим часом Кшешинович загарбав пасовиська ще в трьох урочищах. 1867 року більшівцівська громада призначає делегатів-ходаків до цісарсько-королівської комісії, сподіваючись

[1] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 168, оп. 1, спр. 28, арк. 72, 73.

знайти правду і повернути громаді загарбані паном землі. У заяві, яку вони несли комісії, було сказано: «Як заступники членів громади Більшівців, вимагаємо лише визнання власності 4 кусків пасовиськ (Вівчарка, Пожирниця, Воловниця та Луг), які панський маєток Більшівців у громади в різних часах відібрав і для себе на повну власність прилучив»[1]. Характерно, що в боротьбі з панським свавіллям спільно виступали селяни й міщани Більшівців різних національностей: українці, поляки і євреї. В липні 1867 року засідала повітова комісія в Рогатині, було вирішено передати справу про пасовисько до суду. Але суд селянських вимог не задовольнив, і їм довелось знову скаржитись. 1902 року Галицьке цісарсько-королівське намісництво у Львові надіслало справу до Бережанського суду. Не задовольнили селянських вимог і у 1902, 1906, 1907 роках ні цісарсько-королівське намісництво, ні Бережанський суд[2]. Півстолітня тяжба селян Більшівців з магнатами закінчилась безрезультатно. Загарбаних земель повернути громаді так і не вдалося. Не добившись правди у австро-угорського уряду, селяни вдавалися до інших форм боротьби: вони самовільно рубали поміщицький ліс, випасали худобу на панських пасовиськах, проганяли панських охоронників та економів з загарбаних у селян земель.

В кінці XIX ст. Більшівці стали типовим ремісничо-торговельним містечком Східної Галичини. Тут були пивоварний і спиртовий заводи, млин, примітивна монастирська цегельня, кустарні майстерні бляхарів, кравців, шевців. Торгівлею займалися місцеві купці, які мали кілька побутово-господарських крамниць для продажу солі, яєць, зерна, м'яса, горілки, пива, дьогтю, шкіри, сукна, бондарських виробів та інших товарів.

На той час в Більшівцях існувала вже двокласна школа, в якій вчилися діти переважно заможних міщан.

На початку XX ст., під впливом російської революції 1905—1907 рр., трудящі села знову піднімаються на боротьбу. В 1906 році жителі Більшівців взяли участь у великому селянському страйку, який охопив ряд сіл Галицького повіту[3].

У роки першої світової війни Більшівці опинилися в районі бойових дій. Селище зазнало значних руйнувань. Особливо у 1915 році, коли австро-німецькі війська протягом двох тижнів вели наступальні операції і захопили Більшівці[4].

Після Великого Жовтня в селі розгорнулася боротьба за мир, за землю, за владу трудящих. 6 квітня 1919 року в Більшівцях відбувся з'їзд селянсько-робітничого союзу, нещодавно утвореного. У своїй постанові з'їзд вважав за необхідне здійснити концентрацію всіх сил демократії цілого світу і підтримувати силу, що бореться за соціальне й національне визволення працюючих мас. Делегати з'їзду висловилися за скасування приватної власності на землю і передачу її селянам. Вони виступили проти українських буржуазних націоналістів, називаючи їх «елементами, які можуть трудовий люд завести тільки в неволю буржуазії...»[5]. Але експлуататорським класам вдалося утриматися на той час при владі.

Влітку 1919 року Більшівці було окуповано військами буржуазно-поміщицької Польщі.

В кінці серпня 1920 року до села підійшли частини Червоної Армії, які переслідували білополяків. Кілька днів бійці 369-го стрілецького полку і 8-ї дивізії Червоних козаків вели тут жорстокі бої з ворогом. 4 вересня Більшівці були визволені від польських загарбників[6]. Трудящі гаряче вітали своїх братів-визволителів. Проте радість була короткочасною. У другій половині вересня радянські війська змушені були відступити.

---

[1] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 146, оп. 64—3, спр. 3084, арк. 20, 32.
[2] Там же, арк. 40, 48—52.
[3] Там же, оп. 4, спр. 3795, арк. 110.
[4] Там же, ф. 348, оп. 1, спр. 632, арк. 9—10.
[5] Газ. «Зоря перемоги», 20 травня 1959 р.
[6] ЦДВІА СРСР, ф. 1402, оп. 1, спр. 175, арк. 59; спр. 226, арк. 19.

Після загарбання західноукраїнських земель польською буржуазією класове розшарування населення Більшівців прискорилося. Польські й місцеві українські пани посилили визиск трудящих. Зросла група багатіїв-куркулів, які захопили кращі землі і мали по 60 і більше моргів. А тим часом сотні бідняків залишились без землі.

Використовуючи дешеву робочу силу наймитів, поміщик і куркулі спеціалізують свої господарства. Поміщик розводив племінних коней, яких збував для армії, заклав рибні ставки і продавав живу рибу жителям Станіслава та Львова. Куркулі свої господарства спеціалізували на вирощуванні пшениці і відгодівлі свиней. В 30-х роках у селищі відкрито невеликі промислові підприємства. Поміщик Кшешинович реконструював млин і збудував для нього невелику електростанцію, відкрив сироварний завод. Ченці використовували найману працю на монастирській цегельні. У 30-х роках у Більшівцях працювало кілька кустарних майстерень: дві гончарні, шість для виготовлення кошиків з очерету й лози, бляхарська, кілька шевських, кравецьких та ін. Чималу роль в економічному житті Більшівців відігравали ярмарки.

Селяни працювали головним чином у поміщицькому фільварку, володіннях монастиря, у куркулів, торговців. Частина населення займалася ремеслом. Через нужденне життя понад 100 сімей і окремих селян змушені були емігрувати до США, Канади, Аргентіни та інших країн, шукаючи засобів до існування. Частина селянської бідноти йшла до Станіслава, Львова та інших міст, поповнюючи ряди безробітних.

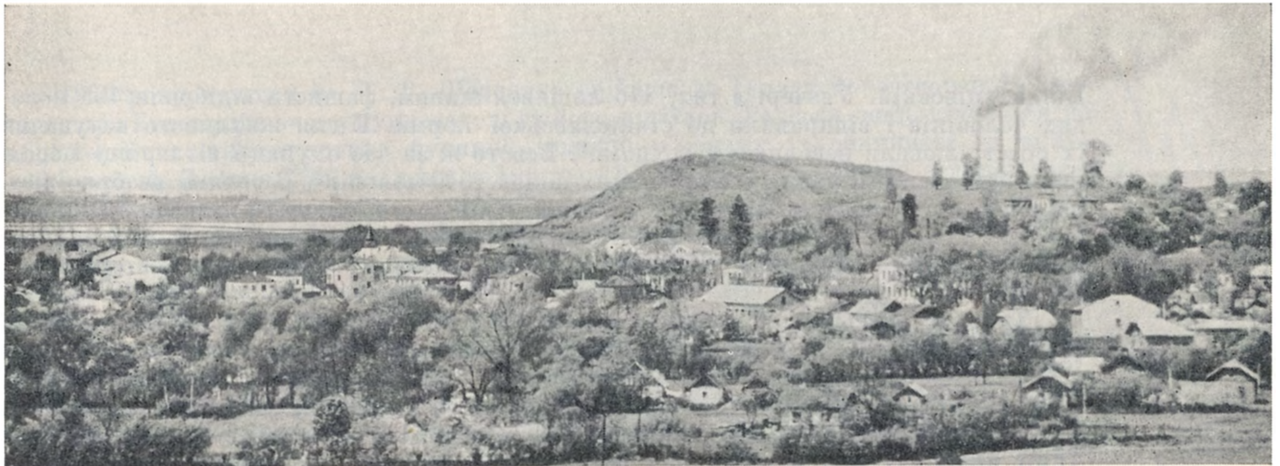
В умовах польської окупації революційною боротьбою трудящих села керували комуністи-підпільники. Члени КПЗУ М. Ф. Дяків, К. Ф. Дяків, І. Г. Павлик, Д. Ф. Терпеливець та інші розповідали селянам правду про молоду радянську державу і її героїчних людей, розповсюджували листівки революційного змісту, закликали населення до організованого опору польській і українській буржуазії[1]. За цю діяльність Д. Ф. Терпеливець у 1932 році був заарештований і просидів у в'язниці 4 роки, але, повернувшись до Більшівців, революційної роботи не припинив. У 1934—35 рр. в селищі оформлюється партійна група КПЗУ, в складі М. Ф. Дякова, І. Г. Павлика, В. Г. Павлика та тих, що входили до Галицької первинної парторганізації КПЗУ. Чималу роль у популяризації комуністичних ідей в Більшівцях відіграла й газета «Сель-Роб».

На низькому рівні до 1939 року були освіта і культура жителів селища. Хоч початкову двокласну школу реорганізували у п'ятикласну двомовну, але вона, як і раніше, задовольняла потреби лише заможних міщан і селян. Для бідноти вона залишалася недоступною. Тому переважна більшість жителів не знала грамоти. Цю т. зв. народну школу відвідувала лише третина дітей шкільного віку. Всі учителі мали лише середню освіту. За весь дорадянський період з Більшівців вищу освіту здобули лише два чоловіка.

Не було в селищі і жодного лікувального закладу. Тут працював один приватний лікар, який, крім населення Більшівців, обслуговував і жителів навколишніх сіл. У середньому на одного лікаря припадало понад 10 тис. чоловік населення. Власті насаджували польську мову в усіх установах і школах, пропагували польську буржуазну культуру. Для поляків побудували клуб з бібліотекою. Українському ж населенню на громадських засадах вдалося відкрити лише невелику читальню, яка містилася в старому напівзруйнованому будинку. В ній налічувалось всього близько 200 книг.

18 вересня 1939 року для мешканців села настав день свободи. Радянських воїнів-визволителів трудящі зустрічали хлібом-сіллю, букетами квітів і теплими обіймами. Через кілька днів після визволення в Більшівцях були створені органи

[1] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р—1576, оп. 1. спр. Т—4, арк. 1.

Селище Більшівці. 1969 р.

народної влади — тимчасовий революційний комітет на чолі з колишнім членом КПЗУ Д. Ф. Терпеливцем.

В січні 1940 року Більшівці стали райцентром і селищем міського типу [1]. У перебудові життя трудящих селища на соціалістичних засадах керівну роль відіграла партійна організація, яка в своїй діяльності спиралася на широку підтримку жителів. На кінець 1940 року в районі вже нараховувалося близько 50 комуністів. Першим секретарем райкому партії на той час був Є. Г. Овчаренко[2]. У січні 1940 року відбулися вибори до Більшівцівської селищної Ради. Головою її став Д. Ф. Терпеливець. Виконавчий комітет Ради відразу ж націоналізував землі поміщика, місцевого попа та кармелітів і розподілив між селянами. В Більшівцях налічувалося тоді 625 селянських дворів, у розпорядження яких було передано органами Радянської влади 1804 га земельних угідь. 1940 року актив бідняків створив ініціативну групу для організації колгоспу. І вже у березні 1941 року в Більшівцях було організовано артіль ім. Т. Г. Шевченка. Першу весняну сівбу провели в небачені раніше стислі строки.

Несподіваний напад фашистів на нашу країну порушив усі плани мирного будівництва в Більшівцях. На початку липня 1941 року до селища вдерлися німецько-фашистські загарбники. Страшні, чорні дні настали для трудящих.

Та не могли фашисти і їх прислужники скорити радянських людей. Антифашисти брати Іван і Володимир Павлики, П. С. Лабенський, Д. Ф. Засідько, М. М. Білан, перші комсомольці О. М. Дацьків, О. Г. Слободян та інші розповсюджували серед населення повідомлення Радянського інформбюро, закликали населення саботувати розпорядження окупантів тощо. Під час Карпатського рейду партизанського з'єднання С. А. Ковпака, яке проходило через Більшівці, жителі села давали партизанам коней, одяг, продукти харчування. І. М. Римар проводив ковпаківців до броду через Дністер у район села Ганнівців. 10 березня 1944 року на території Слобідки-Більшівцівської місцеві антифашисти вбили 2 гестапівців. 13 березня в Більшівцях було вбито слідчого гестапівця, який приїхав для розслідування справи.

14 березня 1944 року фашисти вчинили масове винищення населення в Більшівцях. На світанку великий загін гестапівців і есесівців з танками й гарматами оточив селище. Гітлерівці палили будинки, вбивали всіх, хто з'являвся на очі,— стариків, жінок, дітей. Багато сімей живцем спалили в їх власних будинках. Велику групу людей, загнаних до костьолу і церкви, гітлерівці жорстоко мордували. Понад 400 чоловік вбили цього жахливого дня фашисти в Більшівцях і Слобідці-

[1] Більшівцівський район ліквідовано 30 грудня 1963 року.
[2] Івано-Франківський облпартархів, ф. 5, оп. 2, спр. 1, арк. 28.

Більшівцівській. Увечері з тих, хто лишився живим, фашисти відібрали 105 молодих чоловіків і відправили до станіславської тюрми. Після жахливого катування їх розстрілювали невеликими групами[1]. Всього ж за час окупації гітлерівці і зрадники-націоналісти вбили в Більшівцях понад 1940 чоловік[2]. В селищі не було жодної сім'ї, яка б не втратила когось з рідних. Крім цього, фашисти вивезли з Більшівців 123 чоловіка на каторжні роботи до Німеччини. Окупанти спалили і зруйнували більшість будинків селища, завдали жителям величезних матеріальних збитків.

Трудящі Більшівців героїчно боролися проти фашистських окупантів і на фронтах. З перших днів Великої Вітчизняної війни і до її переможного закінчення в лавах Червоної Армії бився з ворогом С. О. Засідько; Ленінград захищав В. М. Перегінець. Навесні 1944 року у Більшівцях з'явилися радянські розвідники. З допомогою антифашистів вони збирали й передавали командуванню Червоної Армії відомості про пересування фашистських військ, про оборонні укріплення та інші дані.

25 липня 1944 року Червона Армія вигнала з Більшівців фашистських загарбників. Відновили роботу райвиконком, райком КП(б) України та райком комсомолу. Почали працювати Більшівцівська селищна Рада, головою якої стала Є. В. Петрик. У 1945 році вона загинула від рук бандерівців.

Населення Більшівців взялося до ліквідації наслідків окупації та відбудови господарства. 1945 року було створено територіальну парторганізацію, секретарем якої став І. Г. Сердюк. Багато уваги приділяла вона вихованню передовиків виробництва, поширенню їх досвіду. Під її керівництвом виросло чимало ентузіастів, серед яких найбільш відзначилися на той час працівники ферми Ю. М. Шпирко, Ю. В. Бардигула, ланкові-буряківники М. І. Бродин, М. С. Зарічна та ін. За успіхи в роботі їх відзначено урядовими нагородами.

В жовтні 1948 року було відроджено колгосп ім. Т. Г. Шевченка, який об'єднав 265 селянських господарств, та колгосп «Більшовик» в Слобідці-Більшівцівській. 1957 року обидва господарства об'єдналися в одне — ім. Т. Г. Шевченка.

Шалений опір соціалістичним перетворенням чинили бандерівці. Вони вбивали активістів, тероризували колгоспників, по-звірячому замордували активних колгоспників В. В. Бродина, М. М. Білана і його сина Миколу, І. Д. Фреїка разом з дружиною і двома малолітніми дітьми, комсомолок О. М. Дацьків, О. І. Рак. В 1946 році від рук бандитів загинули демобілізовані воїни П. Ф. Семанюк, а також В. С. Луців і його дружина Ганна, Д. М. Калин та ін. Проте ворогам не вдалося зупинити поступ нового. В 1951 році при Більшівцівській МТС створюється перша комсомольська тракторна бригада. Трактористи щоденно виконували норми на 130—140 проц. Особливо відзначилася комсомолка-трактористка Г. М. Дмитрів, яка за самовіддану працю не раз нагороджувалася похвальними грамотами. Молодь показувала зразки трудового героїзму на всіх ділянках роботи.

Міцніло артільне господарство, зростали його люди. Уже з 1953 року колгосп ім. Т. Г. Шевченка став учасником Всесоюзної сільськогосподарської виставки. Колишню біднячку М. В. Швайковську було нагороджено трьома медалями виставки й дипломами другого ступеня за вирощування високих врожаїв цукрових буряків. Велика група буряківників удостоїлась орденів і медалей Союзу РСР.

Завдяки самовідданій праці хліборобів колгосп ім. Т. Г. Шевченка в 1957—1959 рр. збирав високі врожаї зернових та технічних культур: пшениці по 25 цнт, кукурудзи по 55 цнт, цукрових буряків по 420 цнт. Значно підвищилась і продуктивність тваринництва. Добре працювала на фермі комуністка М. П. Зарічна, яка стала прикладом для тваринників усього району. Вона щорічно надоювала по 3500—4000 кг молока на фуражну корову.

---

[1] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1576, оп. 1, спр. Н-3.
[2] Там же, ф. Р-98, оп. 1, спр. 7, арк. 2.

1960 року колгосп ім. Т. Г. Шевченка ввійшов до складу новоствореного радгоспу при Бовшівцівському цукрозаводі як його відділок. Радгосп спеціалізувався на вирощенні насіння цукрових буряків, молочно-м'ясному тваринництві та відгодівлі свиней. З січня 1969 року він займається відгодівлею молодняка великої рогатої худоби.

За роки Радянської влади Більшівці перетворились у робітниче селище. Крім радгоспу, тут працює кілька нових промислових підприємств. Ще в 1953 році став до ладу Більшівцівський харчокомбінат, який має цехи безалкогольних напоїв та ковбасний. З 1966 року почав діяти хлібозавод.

У будівництві промислових підприємств значну роль відіграє Більшівцівський «Міжколгоспбуд», який забезпечує будівельним матеріалом не лише Більшівці, а й навколишні села. Тут є 7 цехів, з яких найбільш потужний—цегельний. Більш досконалими стали виробничі процеси столярного й пилорамного цехів. При «Міжколгоспбуді» створено спеціальну бригаду, яка за домовленістю з колгоспами, установами та підприємствами звела чимало житлових будинків, шкіл, тваринницьких приміщень та інших об'єктів. 1959 року в селищі створено комбінат комунальних підприємств. Реконструйовано державний млин.

На території селища розміщено великий рибгосп «Більшівці». Площа чистого дзеркала води рибгоспу близько 600 га. Щорічно трудящі області, міст Москви й Ленінграда одержують понад 430 тонн живої риби. Рибгосп здійснив і далі здійснює велике будівництво. Споруджено контору, 2 склади для кормів риби, гараж на 6 автомашин та ін. У розпорядженні рибгоспу 6 вантажних автомашин, 4 трактори, екскаватор та багато іншої техніки. Крім риби, рибгосп вирощує і водоплавну птицю.

Є в Більшівцях і відділення «Сільгосптехніки». Воно має 23 трактори, 44 автомашини, 3 екскаватори, добре обладнані механізовані і частково автоматизовані майстерні для ремонту сільськогосподарської техніки. Одним з кращих виробничників відділення «Сільгосптехніки» є П. С. Белей, який працює тут з 1944 року і виріс від простого робітника до інженера-контролера.

Провідне місце в роботі на підприємствах, у громадському й культурному житті селища посідають комуністи. В 7 партійних організаціях на обліку близько 115 комуністів. Переважна більшість з них працює на виробництві, показуючи зразки бездоганного ставлення до своїх обов'язків.

Добре працюють на виробництві й комсомольці. Дев'ять комсомольських організацій об'єднують близько 250 юнаків і дівчат селища. Значне місце у виробничому, громадському й культурному житті Більшівців відіграють профспілки, які нараховують у своїх лавах понад 600 чоловік.

Отже, партійні і громадські організації об'єднують майже все самодіяльне населення селища, спрямовують життя й діяльність всіх мешканців Більшівців.

В радянський час у Більшівцях невпізнанно зросли культура, освіта та охорона здоров'я. 1939 року тут було до 80 проц. неписьменних серед дорослого населення, а в 1953 році неписьменність повністю ліквідовано. Багато громадян здобули середню й вищу освіту. Лише в післявоєнні роки 38 уродженців Більшівців закінчили вузи. Серед них 25 учителів, 4 лікарі, 2 агрономи, 2 геологи та інші спеціалісти. Більшівцівську середню школу закінчили понад 1400 чоловік.

Багато спеціалістів за Радянської влади вийшли з найбідніших у минулому сімей. Так, дві дочки колишнього бідняка В. П. Поцілуйка здобули професію у вузах. Вихідці з сімей колишніх безземельних селян В. М. Сегінович та М. С. Гайовий закінчили Львівський полі-

Лікарня в Більшівцях. 1969 р.

В магазині «1000 дрібниць». Селище Більшівці. 1969 р.

технічний інститут, а дочка колишнього бідняка Дмитра Терпеливця має вищу педагогічну освіту. Якщо до 1939 року в селищі було лише 2 чоловіка з вищою освітою, то в 1969 році їх налічувалося 46. Це вчителі, лікарі, ветлікарі, агрономи та інші фахівці.

До 1939 року на території Більшівців не було жодного лікувального закладу. У 1969 році в Більшівцях працювали лікарня на 75 ліжок, тубдиспансер, пологовий будинок, 2 поліклініки. В медичних закладах налічується понад 50 спеціалістів. Завдяки кваліфікованому медичному обслуговуванню в селищі за останні роки майже повністю припинилася дитяча смертність.

Чимало уваги приділяють дошкільному вихованню. В 1960 році зведено двоповерховий будинок для дитячих ясел і дитячого садка.

Захоплюється молодь фізкультурою й спортом. У селищі є стадіон, а при середній школі — добре обладнаний спортивний майданчик. Пишаються жителі Більшівців чудовим будинком культури із залом для глядачів на 500 місць та багатьма кімнатами для гурткової роботи. В 5 гуртках художньої самодіяльності бере участь близько 150 робітників та службовців радгоспу, учителів та медпрацівників. Створено гурток крою та шиття, в якому навчається близько 40 чоловік. Тут працює народний університет культури. Агіткультбригада будинку культури систематично виїжджає до навколишніх сіл з концертами й лекціями.

Мешканці селища постійно відвідують бібліотеки, яких тут 4, з фондом близько 60 тис. книг. Про культурний рівень громадян свідчить і такий факт: на кожного жителя припадає по 1—2 примірники центральних, республіканських і обласних газет та журналів. Багато громадян мають свої власні бібліотеки. 1963 року в Більшівцях споруджено чудову книгарню, яка щороку продає на 14 тис. крб. книг.

В піднесенні ідейного рівня трудящих значне місце посідає кабінет політичної освіти, створений на громадських засадах. Тут систематично відбуваються лекції та бесіди, методичні наради агітаторів, лекторів і пропагандистів.

В селищі працює кінотеатр, який щороку відвідує понад 70 тис. глядачів.

Важливу роль у громадському, господарському й культурному житті селища відіграє селищна Рада. До її складу входять 28 депутатів. Активну участь в роботі Ради беруть депутати-жінки. Їх у складі Ради — 11. Майже половина депутатів— молодь до 30 років. До сторіччя з дня народження В. І. Леніна виконком селищної Ради розробив заходи щодо дальшого упорядкування Більшівців. На центральних вулицях уже прокладено тротуари, всі вулиці освітлені ліхтарями денного світла, заасфальтовано дороги. Багато уваги приділяється роботі торговельної мережі, санітарному стану селища, медичному обслуговуванню населення, громадському харчуванню, роботі культурних, навчальних і дошкільних закладів. За ініціативою жіночої Ради проведено збір коштів та продуктових посилок дітям В'єтнаму, відраховано одноденний заробіток до фонду Всесвітнього конгресу жінок; відбуваються вечори-зустрічі, вогники, на яких виступають учасники Великої Вітчизняної війни, передовики підприємств, депутати селищної Ради.

За роки Радянської влади значно розширилася торговельна мережа. В селищі працює 18 добре обладнаних торговельних точок. Про підвищення матеріального добробуту й піднесення культурного рівня трудящих Більшівців переконливо свід-

чить продаж торговими організаціями населенню товарів культурно-побутового призначення: холодильників, пральних машин, телевізорів, радіол, мотоциклів, піаніно. Лише у 1968 році населенню продано меблів та швейних виробів майже на 500 тис. крб. А всього системою Більшівцівського ССТ за 1968 рік реалізовано товарів на 2 млн. 738 тис. карбованців. Протягом 1967—1968 рр. жителі Більшівців придбали 10 піаніно, 166 телевізорів, 174 радіоли тощо. У власному користуванні громадян є 7 легкових автомобілів, понад 300 мотоциклів та мотопедів.

Високого культурного й життєвого рівня жителі селища Більшівців досягли завдяки сумлінній праці та піклуванню Комуністичної партії і Радянської влади про благо народу. Світле майбутнє більшівчан осяяне промінням комуністичного завтра.

М. В. КОШМАН, Д. І. ЮХНОВИЧ

БУРШТИ́Н

Бурштин — селище міського типу, залізнична станція. Знаходиться на автотрасі Івано-Франківськ—Львів та Бурштин—Калуш. Населення — 8100 чоловік.

Поблизу Бурштина знайдено кам'яні знаряддя праці доби бронзи та збереглося 6 стародавніх курганів. На місці сучасного Бурштина в XV ст. знаходилося село Нове, яке розміщувалося на правому березі річки Гнилої Липи, навколо феодального маєтку. До середини XVI ст. село розрослося за рахунок ремісничо-торговельної частини населення і почало називатися містечком Бурштином.

Перші письмові дані про Бурштин належать до 1554 року. На той час у містечку нараховувалося понад 100 господарств. Частина жителів займалася землеробством, решта — ремісництвом, це — шевці, кравці, ковалі, кушніри, пекарі.

Всі мешканці Бурштина, які мали землю, повинні були виконувати ряд феодальних повинностей — жати, громадити, складати стоги, ремонтувати ставки, мости, дороги. Сума всіх поборів з населення в переводі на гроші становила на рік понад 300 злотих[1]. Отже, за соціальним складом, формами феодальної залежності жителів Бурштин був типовим середньовічним містечком, де проживали дрібні торговці, ремісники й селяни, які були тісно пов'язані з землею. На той час тут налічувалося кілька дрібних підприємств — млин, броварня, солодовня та інші.

В другій половині XVI ст. власником Бурштина і його околиць був польський магнат граф Скарбек. Він запросив італійських архітекторів, які побудували в містечку розкішний замок-фортецю з службами на правому березі Гнилої Липи[2], що став місцем перебування графської родини.

Жителі Бурштина багато терпіли не лише від феодалів і церкви, а й від неоднoразових грабіжницьких нападів татар. У 1629 році в районі Бурштина сталася битва польських загонів з татарським військом, яке поверталося після грабіжницького наскоку на Галичину. Татари зазнали поразки, але й Бурштин був пограбований і зруйнований.

З 1630 року Бурштин став власністю графа Яблоновського. Основною формою експлуатації селян була панщина. Вже у першій половині XVII ст. селяни працювали на панщині по 4—5 днів на тиждень. Феодально-кріпосницький і національно-релігійний гніт, що лягав важким тягарем на селян і міщан, нерідко призводив до відкритих виступів проти польських поневолювачів. Найбільш грізні виступи селян проти поміщиків відбулися в 1648 році. Тоді багато жителів Бурштина приєдналися до козацьких полків, очолюваних Л. Капустою і Б. Товпигою. Вдруге мешканці Бурштина підтримали українсько-російські війська у 1655 році, коли останні, переслідуючи польсько-шляхетську армію, з'явилися в районі Галича[3]. Багато лиха

[1] Жерела до історії України-Руси, т. 1. Львів, 1895, стор. 99—100.

[2] Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów Słowiańskich, t. I, стор. 342.

[3] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 168, оп. 1, спр. 28, арк. 73.

завдавали жителям Бурштина загарбницькі війни. У 1675 році під час польсько-турецької війни Бурштин дуже пограбували і спустошили польські солдати, які просувалися до турецьких кордонів.

В кінці XVII на початку XVIII ст. кріпосницьке гноблення посилюється. Експлуатували бурштинців в цей час не тільки польські магнати, а й орендарі. В 30-х роках XVIII ст. одним з таких орендарів став коронний прокурор і галицький суддя Павло Беньо, який навіть іменував себе господарем Бурштина. Він доручав управляти маєтком дрібним шляхтичам, які збирали податки з селян і контролювали виконання феодальних повинностей. Безправність, тяжка й виснажлива праця, непосильні натуральні й грошові побори розорювали жителів, перетворювали їх у жебраків. Тому селяни не припиняли боротьби з гнобителями, відмовлялися сплачувати чинші, аж поки не з'являлися війська. Поширеною формою боротьби були втечі селян, про що не раз повідомляв орендар Беньо[1]. Особливо частими були втечі у 30—50 роках XVIII ст. до повстанських загонів опришків. Для боротьби з народними месниками польська шляхта організовувала спеціальні військові загони, що звалися смоляками[2]. Становище українського населення Бурштина внаслідок цього ще більше погіршало, оскільки солдатам дозволялося безкарно грабувати й знущатися з нього.

Після першого поділу Польщі гніт польських панів доповнився визиском ще й австрійських властей. Соціально-економічні відносини в містечку розвивалися в напрямку дальшого розорення основної частини його жителів. В Йосифінській метриці 1778—1780 рр. відзначено, що на той час у власності поміщиків і духовенства було 13 тис. моргів землі, близько 2 тис. моргів лук і пасовиськ, понад 200 моргів лісу, а 2293 селян Бурштина мали всього 1666 моргів землі, 827 моргів лук і пасовиськ і жодного клаптика лісу. Ремісники — кравці, пекарі, ткачі, шевці й інші, які жили в 44 халупах,— зовсім не мали землі.

Доля селянина-кріпака була дуже важкою. Панщина дорівнювала 5 дням щотижня. Примітивна техніка, нестача тягла і добрив спричинялися до низьких урожаїв, що прирікало багатьох трудящих на голодування. В 1774—1782 рр. середня врожайність зернових з морга в Бурштині була: жита — 4, пшениці — 4,5, ячменю— 6, гречки — 2,6, вівса — 2,5 центнера[3].

В кінці XVIII — на початку XIX ст. в господарство бурштинських поміщиків починають проникати капіталістичні відносини. Пани здавали землю в оренду, а самі займалися промисловим виробництвом, використовуючи дешеву найману працю. Вони відкрили олійню, мали скотарню, де відгодовували на продаж коней і волів, експлуатували кілька водяних млинів. На цих підприємствах працювали безземельні селяни — вихідці з Бурштина і сусідніх сіл. З кінця XVIII ст. і до 1820 року кількість безземельних селянських сімей у Бурштині збільшилася з 44 до 121.

Після аграрної реформи 1848 року більшість селян Бурштина не мала землі і терпіла нестатки. Викуп з кріпацтва коштував селянам великої на той час суми — 3634 гульдени 35 крейцерів та плюс ще 5 проц. комісійних до закінчення викупу[4]. Ця виплата тривала майже до кінця XIX століття.

1857 року в містечку проживало 3470 чоловік, з них три чверті були селяни. Їм належало 1917 моргів орної землі, 540 моргів городів і лук, 289 моргів пасовиськ. Лісу у селян не було. Зате піп Охоцький, який на правах орендаря став господарем Бурштина, володів 880 моргами ріллі, 320 моргами городу й лук, 458 моргами пасовиськ і 566 моргами лісу. До того ж, куркулі і орендарі прибирали до своїх рук

[1] В. В. Грабовецький. Селянський рух на Прикарпатті в другій половині XVII — першій половині XVIII ст., стор. 117.
[2] З історії західноукраїнських земель, вип. 5. К., 1960, стор. 33.
[3] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 19, оп. 9, спр. 66, арк. 3—8, 144, 152.
[4] Там же, ф. 146, оп. 30, спр. 105, арк. 4.

значну частину земельних угідь селян. Селянські ділянки були часто менші одного морга. Малоземелля і безземелля змушували селян захоплювати сервітутні ліси й пасовиська, подавати скарги до різних державних інстанцій тощо.

Увагу властей привернув Бурштин у 1829 році, коли тут виявили поклади алебастру — цінного будівельного матеріалу. Але далі кустарної розробки алебастрових кар'єрів місцевими жителями справа не рушила. В 60-х роках поблизу містечка було прокладено залізницю, споруджено станцію Бурштин.

В XIX ст. Бурштин мав вигляд захаращеного, брудного провінціального містечка. В одному з листів до Львівської «Просвіти» жителі писали, що околиці потопають у багні, яке коневі по черево. В центрі містечка знаходився цвинтар, де ховали навіть померлих від холери. У всіх ровах було повно протухлої води. Щоб абияк зліпити хатину, глину дозволялося копати кому де заманеться, тому все містечко було порите ямами, заповненими нечистотами. Різники різали худобу на ринку, тут же її потрошили, а пси розтягали рештки по вулицях. Урядовців же це не обходило[1].

Відстоюючи свої національні права, трудяще українське населення Бурштина домоглося відкриття у 1849 році однокласної народної школи, яка тільки через сорок років стала двокласною. 1882 року в містечку почала працювати приватна аптека та 2 лікарські пункти, які обслуговували два фельдшери[2].

У травні 1895 року жителі Бурштина дістали дозвіл організувати громадську читальню, яка містилася в невеликій приватній хаті. Бібліотека мала лише 189 книжок. Її відвідували і неписьменні, що приходили на голосні читки. Через 15 років силами громадськості було споруджено нове приміщення читальні. 1898 року в Бурштині відкрили чотирикласну школу, яка 1909 року була реорганізована в п'ятикласну. Та діти ремісників, бідних селян не мали змоги в ній учитися.

Значний вплив справила на жителів Бурштина російська революція 1905—1907 рр. У 1906 році тут відбувся виступ селян, які вимагали поліпшення свого становища. Для придушення селянського заворушення до містечка прибули війська. В ці роки передова демократична частина населення Бурштина знайомиться з творами К. Маркса і Ф. Енгельса[3].

Під час першої світової війни Бурштин опинився в районі запеклих боїв. Вже у серпні 1914 року ним оволоділи російські війська. В липні наступного року внаслідок артилерійських обстрілів містечко зазнало великих руйнувань, багато сімей залишилося без домівок. Заподіяні руйнування та тривале перебування тут великої кількості австро-угорських військ, які жорстоко поводилися з місцевим населенням, ще більше погіршили становище трудящих, призвели до голоду, поширенню епідемій. В результаті всього цього населення Бурштина різко скоротилося.

Велика Жовтнева соціалістична революція сприяла піднесенню класової боротьби, зростанню політичної свідомості жителів Бурштина. Під час страйку, що тут відбувся, селяни-батраки висловили підтримку соціалістичній революції у Росії, вимагали розподілу поміщицьких земель, передачі влади народові. Але сподівання трудящих тоді не здійснилися. Після розпаду Австро-Угорщини в листопаді 1918 року владу захопили українські буржуазні націоналісти. В липні 1919 року Бурштин окупувала буржуазно-поміщицька Польща.

У серпні 1920 року частини Червоної Армії, які тіснили польські війська на захід, підійшли до Бурштина. Червоні козаки 8-ї дивізії розгромили польсько-петлюрівські війська і визволили містечко[4]. Їх радо зустрічали всі трудящі. Створювалися органи Радянської влади. Але у вересні 1920 року частини Червоної

[1] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 348, оп. 1, спр. 630, арк. 101, 102.
[2] Szematyzm Królestwa Galicyi i Lodomeryi z wielkim Księstwem Krakowskiem na rok 1882. Lwów, 1882, стор. 431, 484, 477.
[3] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 348, оп. 1, спр. 632, арк. 2, 3.
[4] ЦДАРА СРСР, ф. 7682, оп. 1, спр. 35, арк. 8; ф. 1402, оп. 1, спр. 226, арк. 64.

Армії відступили. До містечка повернулися польські окупанти і вчинили розправу над населенням, яке співчувало червоним воїнам. На той час населення Бурштина через репресії польських властей скоротилося майже на 1,5 тис. і становило 3720 чоловік.

Становище трудових верств населення погіршувалося, поглиблювалося класове розшарування, розорялись ремісники й трудове селянство. Жителі Бурштина сплачували великий прибутковий податок. Крім того, окупаційні власті стягували з селян поголовний, земельний, дорожній та інші податки. Окупанти намагалися ополячити українське населення. В адміністративних установах заборонялося розмовляти по-українському. Навіть назви вулиць на будинках дозволялося писати тільки польською мовою.

В таких умовах трудящі Бурштина посилили боротьбу за класове й національне визволення. Особливо організованого характеру вона набирає в середині 20-х років, коли в 1924 році тут створюється осередок КПЗУ. 5 січня 1929 року Станіславське воєводське управління з тривогою повідомляло уряд про одержання в Бурштині і сусідніх селах — Різдвянах, Дем'янові, Сарниках — посилок з примірниками журналу «Наша правда», органу ЦК КПЗУ, за березень—серпень 1928 року з відозвою IX конференції КПЗУ[1].

До 1933 року в Рогатинському повіті уже діяв повітовий комітет КПЗУ з центром у Бурштині, який очолював І. Холак, а з лютого 1933 року—О. Бандура. До комітету входили І. Корчак і П. Лукіщин. Повітовому комітетові підлягав і Бурштинський місцевий комітет КПЗУ, ним керували М. Спасків, І. Т. Гусар та М. П. Кохан[2]. На той час у складі повітової партійної організації, за даними поліції, налічувалося 37 комуністів.

Комуністи боролися за створення єдиного народного фронту проти фашизму й загрози нової війни. Підпільники розповсюджували листівки, вивішували лозунги, написані українською та польською мовами: «Геть фашистів і капіталістів!», «Геть агресію проти СРСР!», «Геть війну!», «Хай живе КПЗУ!». В червні 1935 року у Вигівському лісі комітет КПЗУ, готуючись до відзначення антивоєнного дня, провів конференцію.

На той час в Бурштині діяв і комсомольський осередок. Особливо непокоїли поліцію комсомольці напередодні Першого травня, дня Жовтневої революції та інших революційних свят, коли за завданням партійного комітету вони вивішували червоні прапори й розповсюджували листівки.

У жовтні 1935 року 5 членів Бурштинського повітового комітету КПЗУ було заарештовано і засуджено до ув'язнення. Але це не спинило комуністів.

Широкого розмаху в повіті набрала страйкова боротьба селянства. У серпні 1937 року в Бурштині було створено штаб страйкового комітету, до якого входило 15 представників різних сіл. Тоді у містечку діяв місцевий комітет КПЗУ в складі 6 чоловік та 2 групи комуністичної спілки молоді Західної України, що налічували 10 чоловік[3]. З їх участю 15 серпня організовано розпочався страйк. На всіх дорогах до Бурштина були виставлені селянські пікети. Наступного дня поліція почала арешти. Коли ж заарештували пікетчиків, селяни навколишніх сіл рушили до поліцейського управління, вигукуючи: «Геть поліцію!», «Хай живе страйк!», «Геть буржуазний уряд!», «Свободу заарештованим!». Селяни били вікна, ламали двері поліцейської комендатури, намагались визволити ув'язнених. Вони не злякалися поліції, що прибула з Станіслава й Рогатина, й ще рішучіше вимагали волі своїм товаришам. Поліцаї вчинили криваву розправу над страйкарями[4]. Організаторів страйку І. Леськова, В. О. Грицева, Д. Терпеливця поліція заарештувала і віддала до суду.

---

[1] Львівський облдержархів, ф. 256, оп. 1, спр. 17, арк. 118.
[2] Івано-Франківський облдержархів, ф. 69, оп. 1, спр. 101, арк. 375.
[3] Івано-Франківський облдержархів, ф. 2, оп. 1, спр. 1428, арк. 42.
[4] КПЗУ — організатор революційної боротьби, стор. 290.

15—25 жовтня 1937 року понад 100 бурштинських селян провели новий страйк, вимагаючи звільнення заарештованих.

На усуспільненій землі. Бурштин. 1952 р.

Соціальне й національне визволення трудящих Бурштина настало у вересневі дні 1939 року. Хлібом-сіллю зустрічали вони армію-визволительку. Почалося нове життя. Обраний селянсько-революційний комітет (А. Баран, І. Т. Гусар, М. Ф. Спасків, С. А. Кохан і інші) організував облік і охорону поміщицького майна, наділив землею, інвентарем і худобою селянську бідноту та колишніх наймитів. Народну міліцію, яка стала на захист інтересів трудящих та додержання революційного порядку, очолив М. Спасків[1].

Почали працювати промислові й комунальні підприємства, побутові й медичні установи. 5 жовтня 1939 року електростанція, яка до возз'єднання була приватною, дала струм. Відновили роботу кустарні майстерні: кравецька, бондарські, по виробництву рогожі. За короткий час у Бурштині нормалізувалося життя.

Під час виборів до Народних Зборів Західної України 22 жовтня 1939 року своїм депутатом трудящі обрали колишнього члена КПЗУ І. Гусара. В 1940 році Бурштин став селищем і районним центром. Того ж року селяни, зламавши опір куркулів, організували колгосп.

В Бурштині здійснювались перші соціально-культурні перетворення. Почали роботу неповна середня школа з українською мовою навчання, будинок культури, хата-читальня, районна лікарня. На районній олімпіаді вже виступав самодіяльний драматичний гурток з Бурштина.

Та вільне життя було порушене нападом фашистів. 4 липня 1941 року німецькі війська окупували Бурштин. Ліквідувавши всі соціальні й політичні завоювання трудящих, гітлерівці запровадили режим терору. За співчуття партизанам, за вихід за межі свого двору після комендантської години, за ухиляння від примусової праці і несплату податків загрожувала смертна кара. Фашисти висадили в повітря млин, спалили велику кількість будівель, перетворили центр Бурштина в руїни.

Але жителі селища продовжували боротьбу. Підпільники розклеювали листівки, закликали не коритися фашистським окупантам. Брати Микола і Андрій Сендуні вели роз'яснювальну роботу серед молоді. В 1943 році окупанти закатували М. А. Сендуня за допомогу партизанам з'єднання С. А. Ковпака[2]. Понад 100 чоловік гітлерівці за допомогою запроданців — українських буржуазних націоналістів — вивезли до Німеччини на каторжні роботи.

Довгождана свобода прийшла 26 липня 1944 року. В боях за визволення селища відзначилися солдати й офіцери 498-го стрілецького полку. Сотні жителів Бурштина поповнили лави Червоної Армії. Понад 40 з них удостоєно орденів і медалей.

Чимало лиха завдали трудящим бандерівці, намагаючись залякати населення й зірвати соціалістичне будівництво. Від їх підлих рук загинув перший секретар Бурштинського РК КП (б) У С. Ю. Богданов. За допомогою державних органів жителі селища розгромили націоналістичні банди.

---

[1] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1576, оп. 1, спр. Б-12.
[2] Там же.

Першими кроками у відбудові народного господарства було наведення порядку у використанні земельних угідь. Земельна громада визначала порядок використання угідь загального користування, дбала про лісові насадження, оберігала ставки, сіножаті, організовувала допомогу в обробітку землі сім'ям військовослужбовців, інвалідам Вітчизняної війни, старим та сиротам.

Велику допомогу подавала держава індивідуальним селянським господарствам насінням для посіву, мінеральними добривами. Розгорнула роботу відновлена ще у 1944 році Бурштинська МТС. Все це стало передумовою для здійснення колективізації. Навесні 1948 року 70 сімей селища створили колгосп «КІМ». Першим головою правління став С. А. Кохан, член КПЗУ з 1931 року. У жовтні того ж року почала діяти колгоспна партійна організація, в якій налічувалось 4 комуністи.

За перший рік господарювання колгоспники досягли чималих успіхів. Бригада В. Ю. Чорнописького зібрала по 30 цнт жита, по 35 цнт пшениці, по 400 цнт цукрових буряків з кожного гектара. Такого врожаю ніхто з селян-одноосібників раніше не збирав. Успіхи колгоспу наочно переконали селян у перевагах колективної праці. І вже у 1949 році на території Бурштина створюється ще один колгосп — ім. XVI з'їзду ВКП(б), правління якого очолив Д. П. Кохан. Долаючи труднощі, колгоспники під керівництвом партійних організацій щороку добивалися успіхів у своїй роботі. За високі виробничі показники групу колгоспників було нагороджено орденами й медалями Союзу РСР. Серед них орденом Леніна — ланкову Г. І. Лежичко, а ланкову М. М. Баран — орденом Трудового Червоного Прапора.

У 1951 році відбулося об'єднання колгоспів. Замість колгоспів «КІМ», ім. XVI з'їзду ВКП(б) і «Шлях до комунізму» села Вигівки було створено один колгосп, що дістав назву «Перемога». Друге об'єднання господарств провели в 1959 році, коли артілі «Перемога» та ім. Б. Хмельницького стали колгоспом «Україна». До нього увійшли жителі 4 населених пунктів: Бурштина, Вигівки, Насташиного й Куничів.

Колгосп економічно й організаційно міцнів. З січня 1961 року його очолив колишній голова Бурштинського райвиконкому М. М. Шпак, який багато зробив для зміцнення господарства. В ювілейному 1967 році колгосп продав державі понад план 3654 цнт пшениці. У 1968 році в Бурштинській бригаді, очолюваній І. П. Гусаром, збирали по 28—35 цнт озимої пшениці і 518—685 цнт цукрових буряків з кожного гектара. Ланки М. М. Войцехів, Н. П. Петляк, К. С. Ільків зібрали цукрових буряків по 670—706 цнт з гектара, а ланка М. М. Хованець — по 727 центнерів.

Значно зросли неподільні фонди колгоспу. На кінець 1968 року вони становили 1 млн. 134 тис. крб. Колгосп має сучасну техніку: 16 тракторів, 9 комбайнів різного призначення, 3 молотарки тощо.

Комуністи завжди в авангарді боротьби за піднесення всіх галузей господарства, за підвищення матеріального й культурного рівня сільських трударів. На початок 1969 року партійна організація зросла у 10 разів і об'єднувала в 4 партійних групах 43 комуністи. Члени партії працюють в усіх галузях колгоспного виробництва: Г. Ю. Ластовецька — ланкова, В. О. Бебех — головний агроном, О. С. Мигас і К. Й. Дутка — доярки, В. Ф. Печерська — зоотехнік. Чотири комуністи працюють механізаторами, один — чабаном.

Якщо до 1962 року Бурштин славився високими врожаями й працьовитими колгоспниками, то нині він став і одним з промислових центрів Прикарпаття.

З червня 1962 року поряд з Бурштином почалося будівництво теплової електростанції. Її загальна потужність становить 2400 тис. квт.[1] Струм Бурштинської ДРЕС влився до єдиної енергосистеми Української РСР та енергосистеми східноєвропейських соціалістичних країн «Мир». Бурштинська ДРЕС розмістилася на 25 гектарах, а площа водоймища — понад 2 тис. га. Максимальна глибина його 8 метрів.

[1] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1576, оп. 2, спр. 20, арк. 5.

Водоймище Бурштинської ДРЕС стало зоною відпочинку і водного спорту трудящих Івано-Франківської та Львівської областей.

Спорудження Бурштинської ДРЕС здійснено прискореними темпами. Достроково, у квітні 1965 року, було поставлено під промислове навантаження перший турбогенератор. У достроковій здачі першого енергоблоку велика заслуга колективу тепломонтажників. Цей інтернаціональний колектив, очолюваний Героєм Соціалістичної Праці В. В. Бондарєвим та В. Ф. Єфремовим, здавав достроково один за одним енергоблоки.

На спорудженні ДРЕС виконано величезний обсяг робіт. Завдяки самовідданій праці колектив будівельників наздогнав і випередив своїх друзів у змаганні — будівельників Молдавської ДРЕС, які на півтора року раніше почали будувати електростанцію.

Колектив на спорудженні ДРЕС великий — близько 5 тис. чоловік. Чималий процент становлять комуністи. Партійну організацію будівництва Бурштинської ДРЕС засновано у червні 1962 року. Тоді вона налічувала 4 комуністи. Через два роки було створено партійний комітет, який очолив Б. М. Попадюк. На час завершення будівництва партійний комітет об'єднував дванадцять первинних партійних організацій. Комуністи на всіх ділянках повели перед. Бригада комуніста Ю. Л. Войткова одна з перших на дільниці завоювала звання колективу комуністичної праці. Ряди парторганізації безперервно поповнювались. До лав Комуністичної партії вступали кращі люди. Бригадир слюсарів цеху контрольно-вимірювальних приладів і автоматики В. Ф. Селіверов, подаючи заяву про прийом до партії, писав: «Ми зводимо гігант Прикарпаття — споруду комунізму. Хочу комуністом працювати на цій будові»[1]. Подібні заяви надійшли від бригадира А. Г. Згоди, слюсаря М. С. Штогринця, майстрів М. Т. Степанова, К. О. Никитчука та інших передовиків виробництва.

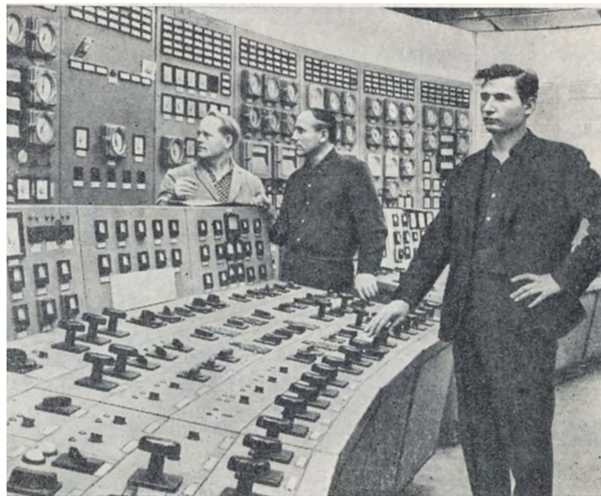
З 1965 року на будівництві ДРЕС видається багатотиражна газета «Енергобудівник», яка має великий колектив робкорів і користується повагою у всіх бурштинців.

Важливу роль на спорудженні Бурштинської ДРЕС відіграли комсомольці й молодь. У березні 1965 року ЦК ЛКСМУ оголосив цю споруду ударною комсомольською, а з лютого 1966 вона стала всесоюзною ударною комсомольською будовою. Комсомольська організація будівництва ДРЕС, яка об'єднала близько 1100 членів ВЛКСМ, стала на чолі двохтисячного загону юнаків і дівчат. Молодь пройшла тут школу трудового, патріотичного та інтернаціонального гарту.

Великого розмаху на будівництві набуло змагання за право називатися колективом ім. 50-річчя Жовтня. Ініціатором його виступила бригада комуністичної праці, очолювана Героєм Соціалістичної Праці комуністом В. В. Бондарєвим. Почин підхопили колективи інших цехів та будівельно-монтажних дільниць. У ході змагання 29 бригад завоювали звання ім. 50-річчя Жовтня. Серед них бригаду В. О. Калина було визнано кращою в системі Міністерства енергетики і електрифікації СРСР. На 1 травня 1969 року на будівництві ДРЕС звання комуністичних присвоєно 84 бригадам і 1900 ударникам, а кращою бригадою Міністерства енергетики і електрифікації СРСР оголошено бригаду Л. І. Запольського.

Самовіддану працю будівельників Бурштинської ДРЕС високо оцінено Батьківщиною. Велика група будівельників і експлуатаційників нагороджена орденами й медалями

Пульт управління Бурштинської ДРЕС. 1969 р.

[1] Газ. «Прапор перемоги», 14 грудня 1965 р.

Радянського Союзу. Звання Героя Соціалістичної Праці удостоєний бригадир монтажників, депутат Івано-Франківської обласної Ради В. В. Бондарєв, орденом Трудового Червоного Прапора нагороджені бригадир комплексної бригади промуправління В. О. Калин, бригадир слюсарів-монтажників комуніст П. Н. Рагулін, виконроб М. Ф. Волков.

Бурштинська ДРЕС — будова інтернаціональна. І не лише тому, що тут працюють українці, росіяни, грузини і представники різних національностей нашої країни, а й тому, що струмом електростанції користуються чехи й словаки, угорці й румуни. Обладнання для будови надходить з Ленінграда, Москви, Мінська, Таганрога, Куйбишева, Тули, Брянська, Чернівців.

У серпні 1969 року будівельники здали державній комісії одинадцятий блок потужністю 200 тис. квт. Тепер електростанція виробляє для енергосистеми «Мир» 2400 тис. квт. годин. Будівельники зобов'язалися до 100-річчя з дня народження В. І. Леніна достроково здати останній 12-й енергоблок і завершити цим будівництво Бурштинської ДРЕС. В грудні 1969 року це зобов'язання виконано раніше строку. Бригаду Героя Соціалістичної Праці В. В. Бондарєва за цей успіх занесено на Дошку пошани республіки.

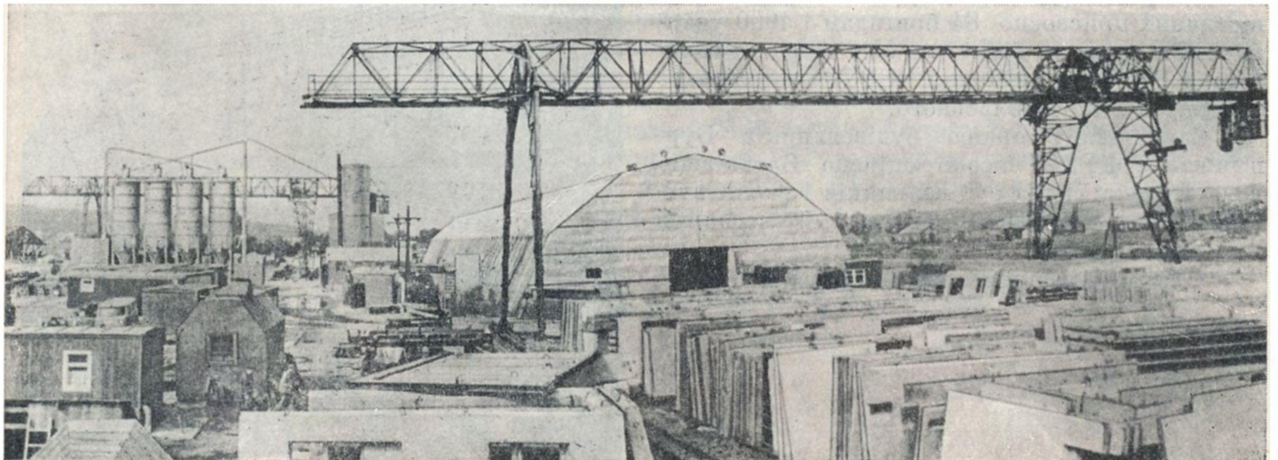
Хто побуває в Бурштині і відвідає ДРЕС, обов'язково зверне увагу на чотириповерхову будівлю з бетону й скла. Це службовий корпус, на ньому у всю висоту красується панно «Розщеплений атом на долоні робітника». Це символ людського розуму й трудової звитяги. У службовому корпусі — технічні й адміністративні служби, побутові приміщення. Будівля електростанції вражає своїми розмірами: висота — майже 60, ширина — близько 100 метрів.

З пуском електростанції в дію партійна організація ДРЕС виділилася в самостійну і на початку 1969 року нараховувала близько 230 комуністів. Значну увагу парторганізація ДРЕС приділяє навчанню кадрів. У колективі експлуатаційників кожний четвертий має вищу або середню спеціальну освіту, понад 200 чоловік навчаються у вузах, технікумах, у школах робітничої молоді. Все це сприяє високому рівню виробничого процесу й підвищенню продуктивності праці.

Енерговелетень докорінно змінив вигляд селища й життя його мешканців. Воно повністю реконструюється і забудовується. Став до ладу водопровід. На околиці Бурштина виросло робітниче містечко з багатоповерховими будинками, побутовими, спортивними й культурно-освітніми закладами. Тут відкрили магазини, їдальні, молодіжне кафе, кінотеатр «Ювілейний», 3 дитячі садки на 500 місць.

Містечко впорядковано, всі квартири забезпечені гарячою водою, в багатьох з них є телефони. Щороку індивідуальні забудовники зводять до 100 житлових будинків. Більшість будинків споруджено із залізобетонних конструкцій, виготовлених на місцевому домобудівному заводі, який працює з 1963 року. Це підприємство випускало не лише панелі, але й залізобетонні деталі для Бурштинської ДРЕС.

Бурштинський домобудівний комбінат. 1965 р

На виборчій дільниці у селищі енергетиків Бурштина. 1969 р.

Домобудівний завод забезпечений місцевою сировиною, метал надходить з Івано-Франківська і Львова; двері, віконні блоки й дошки — з Кремгесу; сантехніку постачає Москва[1].

Працює тут дружній колектив. Високе звання колективу комуністичної праці завоювала зміна майстра формувального цеху заводу Я. І. Кіцели. Взірцем для багатьох є відомий ударник комуністичної праці комуніст М. Й. Мельник. Простим різноробочим прийшов він сюди, а став висококваліфікованим верстатником.

Продукція домобудівного заводу знайшла схвалення далеко за межами Івано-Франківщини. Бурштинські домобудівники виконують замовлення для Костромської, Новгородської і Ладижинської ДРЕС. Добре налагодили роботу технічна рада й бюро винахідників та раціоналізаторів.

За Радянської влади в Бурштині сталися великі перетворення в галузі освіти, культури і охорони здоров'я.

Ще під час війни, в 1944 році, у приміщенні колишнього монастиря було відкрито лікарню на 25 ліжок. Нині в Бурштині працюють дві лікарні, кожна на 150 ліжок, тубдиспансер, на будівництві ДРЕС є три фельдшерські здоровпункти. Обидві лікарні обладнано найновішою спеціальною медичною апаратурою. В медичних закладах працює 47 лікарів і 132 спеціалісти середньої медичної кваліфікації.

Чималих успіхів досягла народна освіта. В селищі ще в 50-х роках покінчено з неписьменністю. Учнівська й робітнича молодь має всі умови, щоб здобувати середню загальну й спеціальну освіту. В ювілейному 1970 році відкрито третю середню школу. Навчальні кабінети обладнані найновішими приладами. У всіх школах організовано музейні і ленінські кімнати. Багато випускників стали науковцями, громадськими, господарськими діячами. Серед них лауреат Ленінської премії, доктор фізико-математичних наук М. С. Бродин, кандидат медичних наук, доцент, автор понад 30 наукових праць Л. Я. Баран, науковий співробітник Академії Наук УРСР З. М. Николайко. Чимало колишніх вихованців навчаються у вузах і технікумах країни. Кілька років виконком Бурштинської селищної Ради очолює колишній випускник школи Л. І. Гладій.

У 1964 році в селищі відкрито філіал Київського енергетичного технікуму. Через два роки цей філіал перетворено на Бурштинський енергетичний технікум. Більшість студентів — робітники електростанції. Має Бурштин свою музичну школу, яку відвідує робітнича й колгоспна молодь. У селищі працює 2 бібліотеки. Книжковий фонд лише бібліотеки для дорослих становить близько 30 тис. примірників. Дитяча бібліотека налічує 22 тис. книг. Для дорослих створено кабінет політосвіти на громадських засадах, який подає допомогу пропагандистам, лекторам і агітаторам в їх роботі. У селищному будинку культури діють гуртки хоровий, драматичний, музичний, художнього читання; є художня і музична студії, які об'єднують понад 200 чоловік. При клубі організовано народний університет культури, його відвідує понад 300 слухачів.

[1] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1576, оп. 2, спр. 20, арк. 18—19.

Піклування про благо людини, здійснюване партією і радянською державою, забезпечили населенню Бурштина заможне й культурне життя. Переконливим прикладом цього є сім'я Гладюків. Шестеро дітей виростили Олексій Васильович та Анастасія Петрівна. Всі діти вже дорослі. Найстарший, Володимир, закінчив торговельний інститут у Львові і працює в Снятині. Дочка Оксана після закінчення Івано-Франківського медичного інституту працює в міській лікарні Івано-Франківська. Син Богдан також закінчив медінститут і повернувся до Бурштина. Вчився у Львові Ярослав, тепер він працює в лабораторії Бурштинської ДРЕС. Дочка Олександра навчається на радіотехнічному факультеті Львівського політехнічного інституту. Наймолодший син Василь після школи працював на будові ДРЕС, тепер служить в лавах Радянської Армії. Батько сімейства на пенсію не поспішає. Він і досі бухгалтер Бурштинської ДРЕС.

Таких сімей у Бурштині багато. Радістю праці, щастям своїх дітей трудящі Бурштина завдячують Радянській владі, Комуністичній партії.

В. Л. НИКИТЮК, О. О. ШУБІНЕЦЬ, Д. І. ЮХНОВИЧ

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ, ЦЕНТРИ СЕЛИЩНИХ І СІЛЬСЬКИХ РАД ГАЛИЦЬКОГО РАЙОНУ

БЛЮ́ДНИКИ — село, центр сільської Ради, розташоване на лівому березі річки Лімниці при впадінні її у Дністер, за 9 км від районного центру та залізничної станції Галич. Від Блюдників до Івано-Франківська можна дістатися автошляхом. Населення — 1076 чоловік. Сільській Раді підпорядковані села Ганнівці, Курипів, Пукасівці, Темирівці.

Місцевий колгосп «Маяк» спеціалізується на виробництві молока. Має 2375 га земельних угідь, млин, пилораму, тваринницькі ферми. На колгоспних полях працює 12 тракторів, 3 зернові комбайни, 9 сівалок, 2 льономолотарки, 14 автомашин.

У селі є середня школа, клуб, бібліотека, лікарня, аптека, філія зв'язку, ощадна каса, 2 магазини. Щороку більшає радіо- і телевізійних антен.

Перша письмова згадка про Блюдники належить до 1443 року. За участь населення у визвольній війні українського народу 1648—1654 рр. село зруйнували дощенту польські війська.

В 1943 році мешканці села допомагали партизанам-ковпаківцям, які тут проходили.

Воїнам, що загинули, визволяючи село від фашистських загарбників, встановлено обеліск.

Поблизу села є кілька стародавніх курганів. В Блюдниках знайдено бронзові, а у Ганнівцях та Темирівцях — кам'яні знаряддя праці доби бронзи.

БО́ВШІВ — село, центр сільської Ради. Розкинувся на березі Гнилої Липи, притоці Дністра, за 10 км від Галича. Залізнична станція. Населення — 1970 чоловік. Сільській Раді підпорядковане село Задністрянське.

Місцевий колгосп ім. Верховної Ради СРСР спеціалізувався на відгодівлі великої рогатої худоби та овець. У 1969 році на його базі створено спеціалізований радгосп «Бовшівський».

1957 року став до ладу цукровий завод. За перевиконання плану по виробництву цукру та зниження собівартості продукції завод двічі удостоювався перехідного Червоного прапора — Українського раднаргоспу і Укрпрофради (1959 р.), Міністерства харчової промисловості України і Українського республіканського комітету профспілки робітників харчової промисловості з врученням першої грошової премії (1967 р.). Велику групу виробничників удостоєно орденів і медалей Союзу РСР.

Розсуває свої межі й упорядковується село Бовшів. На його околиці виросло робітниче селище Задністрянське. Закладаються сквери, асфальтуються вулиці, обладнано стадіон, плавальний басейн. У селах працюють фельдшерсько-акушерський пункт, здоровпункт, медпункт, середня школа з інтернатом, восьмирічна школа, будинок культури, 2 клуби, 2 бібліотеки, 3 магазини, шевська й кравецька майстерні, дитячі ясла й садок. Є музична студія.

Вперше Бовшів згадується в Іпатіївському літопису за 1153 рік. На території села виявлено рештки поселень доби неоліту, трипільської культури, поховання та поселення доби бронзи. На ранньослов'янських поселеннях II—V, VI—VII та XII—XIII ст. ст. розкопано близько 10 жител.

У роки визвольної війни українського народу (1648—1654 рр.) багато жителів Бовшева вступили до селянсько-козацького війська.

Під впливом першої російської революції тут навесні і влітку 1906 та влітку 1907 роках відбулися великі страйки й мітинги. Мешканці села брали участь у масових селянських страйках 20—30-х років.

На честь загиблих радянських воїнів та активістів, які боролися за встановлення й зміцнення влади Рад у селі, споруджено обеліск.

БРИНЬ — село, центр сільської Ради, розкинулося на лівому березі річки Лукви, за 21 км від Галича та за 4,5 км від залізничної станції Боднарів. Через село проходить автошлях. Населення — 683 чоловіка. Сільській Раді підпорядковане село Сапогів.

В селі розміщено бригаду колгоспу ім. Мічуріна, яка спеціалізується на вирощуванні зернових і технічних культур та розведенні молочно-м'ясної худоби.

В селі є восьмирічна школа, медпункт, клуб з кіноустановкою, 2 бібліотеки, магазин, ощадкаса, філія зв'язку, дитячі ясла.

Село відоме з другої половини XVIII століття.

На території села досліджено кілька поховань культури карпатських курганів IV— V ст. ст. та городище часів Київської Русі. Поблизу Сапогова знайдено бронзовий водолій XI—XIII століть.

ВІ́КТОРІВ — село, центр сільської Ради, лежить за 15 км від районного центру та за 7 км від залізничної станції Ценжів. Через село проходять автодорога на Комарів та Івано-Франківськ. Населення — 2567 чоловік. Сільській Раді підпорядковане село Височанка.

Колгосп «Здобуток Жовтня» спеціалізується на молочному тваринництві. Земельних угідь — 2953 га. У селі відкрито 3 льонопереробні пункти.

У Вікторові 2 восьмирічні школи, клуб, 3 бібліотеки, дитячі ясла, лікарня, 4 магазини. Побудовано 824 житлові будинки.

1648 року 15-тисячну повстанську армію, що діяла на Покутті, очолив уродженець села Вікторова Семен Височан. Його батько Гнат Височан заснував село Височанку.

Під час кривавих баденівських виборів до австрійського парламенту у 1897 році селяни Вікторова активно виступали проти виборчої системи.

Розкопки слов'янського поселення VI—VII ст. ст. Село Дем'янів. 1964 р.

У 1901—1902 рр. в селі жив і творив український композитор Д. Січинський, який написав тут кілька пісень і організував хор «Боян».

8 листопада 1939 року в селі відбувся волосний зліт молоді. Понад 1000 юнаків та дівчат з 9 сіл обговорювали питання про створення комсомольської організації.

1967 року на ознаменування 50-х роковин Великої Жовтневої соціалістичної революції у селі відкрито пам'ятник загиблим воїнам, які визволяли село, і тим, хто віддав своє життя за перемогу Радянської влади.

У Вікторові виявлено поселення трипільської культури, курганні поховання доби бронзи, монети й бронзові прикраси перших століть н. е. та давньоруське городище IX—XIII століть.

ГАННУСІ́ВКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 24 км від районного центру та за 5 км від залізничної станції Єзупіль. Через село проходить автошлях, який з'єднує Ганнусівку з Івано-Франківськом. Населення — 1335 чоловік.

Основним заняттям ганнусівських колгоспників є сільське господарство. В селі розміщено бригаду колгоспу ім. Ілліча, яка спеціалізується на розведенні свиней. В 1968 році середня врожайність кукурудзи на зерно становила 67,1 цнт з га, зернових — 39,5 цнт, цукрових буряків — 518 центнерів.

У селі є восьмирічна школа, будинок культури, клуб, 2 бібліотеки, фельдшерсько-акушерський пункт з родильною кімнатою, дитячі ясла, магазин.

Ганнусівку наполовину оновлено. Тут споруджено 250 нових житлових будинків.

Перша письмова згадка про Ганнусівку датується 1437 роком. Жителі її взяли участь у повстанні 1648 року.

В 30-х роках XX ст. в селі діяв осередок КПЗУ. Під його керівництвом жителі села 1935 року страйкували. Значну роботу провадив «Сельроб», який об'єднував понад 180 чоловік.

На території села виявлено пізньопалеолітичну стоянку.

ДЕЛІ́ЄВЕ — село, центр сільської Ради, розташоване за 18 км від Галича та за 9 км від залізничної станції Дубівці. Населення — 948 чоловік. Сільській Раді підпорядковані села Бишів, Вороница, Лани, Тумир.

Виробничий напрям місцевого колгоспу «Нове життя» — рільництво й тваринництво. Артіль має 3343 га землі, у т. ч. 2132 га орної. В господарстві використовується 16 автомашин, 19 тракторів, 8 комбайнів.

За виробничі успіхи групу колгоспників нагороджено орденами й медалями Союзу РСР, а зоотехнікові М. С. Озарко присвоєно звання заслуженого зоотехніка Української РСР.

В селі є восьмирічна школа, бібліотека з книжковим фондом 12 800 примірників, 3 магазини, ощадкаса.

За післявоєнні роки в селі споруджено близько 200 житлових будинків. Над більшістю будинків височать радіо- й телеантени.

Перша письмова згадка про село належить до 1404 року.

ДЕМЕ́ШКІВЦІ — село, центр сільської Ради, розташоване на лівому березі Дністра, за 10 км від Галича та за 4 км від залізничної станції Бовшів. Шосейна дорога з'єднує село з Галичем. Населення — 413 чоловік. Сільській Раді підпорядковані села Німшин, Поплавники, Придністров'я (стара назва Ганнівці).

На території сільради є відділок радгоспу «Бовшівський», який спеціалізується на відгодівлі великої рогатої худоби. В господарстві 1507 га земельних угідь. Широко використовується сільськогосподарська техніка. Демешківський відділок радгоспу має 10 тракторів, 8 сівалок, 5 комбайнів, 5 косилок.

За останні роки тут споруджено близько 60 житлових будинків, школу, будинок культури, крамницю та багато господарських приміщень.

Першу письмову згадку про село датовано 1485 роком.

ДЕМ'Я́НІВ — село, центр сільської Ради, лежить на лівому березі Дністра, за 18 км від районного центру. Залізнична станція. Через село проходить автошлях на Бурштин і Букачівці. Населення — 1580 чоловік. Сільській Раді підпорядковані села Різдвяни і Старий Мартинів.

І. П. Крайківський — учасник Великої Жовтневої соціалістичної революції, уродженець села Різдв'янів. 1930 р.

Колгосп «Авангард» спеціалізується на відгодівлі великої рогатої худоби. Він має 4073 га землі. Середня врожайність цукрових буряків у 1968 році становила 548 цнт з гектара.

Силами шефів — будівельного управління Бурштинської ДРЕС — зведено школу в селі Старому Мартинові, прокладено водо-

провід у селі Дем'янові, споруджено 2 господарські приміщення.

В селі — восьмирічна школа, клуб, бібліотека, магазин, дитячі ясла-садок.

За післявоєнні роки зведено 132 житлові будинки, сільмаг. Жителі придбали близько 750 телевізорів і радіоприймачів та багато іншої побутової техніки.

Перша письмова згадка про Дем'янів належить до 1448 року.

На початку XVIII ст. його жителі брали участь в опришківському русі.

114 жителів Дем'янова билися проти фашистів на фронтах Великої Вітчизняної війни.

У Дем'янові народився археолог В. Д. Баран.

На території села розкопано слов'янське поселення черняхівської культури.

ДИТЯ́ТИН — село, центр сільської Ради. Від районного центру і залізничної станції Галич віддалене на 25 км. Шосейна дорога з'єднує село з Більшівцями та Галичем. Населення — 754 чоловіка. Сільській Раді підпорядковані села Набережне та Хохонів.

Виробничий напрям колгоспу «Будьоннівець» — рільництво й тваринництво. Артіль має 1643 га земельних угідь. У господарстві є 8 автомашин, 2 легкові автомашини, 13 тракторів, 6 комбайнів різного призначення. Серед групи нагороджених колгоспників ордена Леніна удостоєно П. Ф. Семегена.

В селі є восьмирічна школа, медпункт, будинок культури з кіноустановкою, бібліотека, 2 магазини.

За останні роки село на 80 проц. перебудовано.

Перша письмова згадка про Дитятин належить до 1424 року.

В серпні 1920 року 8-а кавалерійська дивізія під командуванням В. М. Примакова на території Дитятина розгромила колону білополяків.

Активістам, що загинули від рук українських буржуазних націоналістів, споруджено пам'ятник.

ДО́РОГІВ — село, центр сільської Ради, розкинулося на правому березі річки Сивки, притоки Дністра, за 18 км від Галича, за 8 км від залізничної станції Мартинів. Село автошляхом з'єднане з Бурштином, Войниловом, Калушем. Населення — 1075 чоловік. Сільській Раді підпорядковане село Колодіїв.

Місцевий колгосп ім. Калініна спеціалізується на виробництві молока. Має 1590 га землі.

В селі є восьмирічна й початкова школи, клуб, бібліотека, медпункт, магазин, філія зв'язку, ощадна каса. Згідно з затвердженим планом село перебудовується. Вже споруджено 260 житлових будинків.

Першу письмову згадку про Дорогів датовано 1443 роком. У 1906 році тут відбувся сільськогосподарський страйк. Поблизу Колодієва є кілька стародавніх курганів.

ДУБІВЦІ́ — село, центр сільської Ради, розташоване на лівому березі Дністра, за 7 км від Галича. Залізнична станція. Через село пролягає автотраса Івано-Франківськ—Маринопіль. Населення — 2493 чоловіка.

Колгосп «Зоря» має 1049 га земельних угідь, у т. ч. 800 га орної землі. В господарстві використовується 8 тракторів, 7 комбайнів, 7 автомашин. Техніку обслуговують 30 механізаторів і шоферів.

У селі є середня школа, фельдшерсько-акушерський пункт та пологовий будинок, клуб з кіноустановкою, бібліотека, філія зв'язку, 2 сільмаги.

За післявоєнні роки новосілля справило 600 сімей. В селі проживають 2 матері-героїні: Г. Г. Опацька та Г. А. Нідачковська.

Перша письмова згадка про село належить до 1440 року.

У 1932 році в селі діяв місцевий комітет «Сельробу».

Жителям села, які загинули за встановлення Радянської влади, на площі споруджено обеліск.

Поблизу села є кілька стародавніх курганів.

ЖО́ВТЕНЬ (до 1594 року — Чешибісп, до 1940 — Єзупіль) — селище міського типу, центр селищної Ради, лежить у долині рік Бистриці і Дністра, за 10 км від Галича. Залізнична станція Єзупіль. Через Жовтень пролягає автошлях, який з'єднує його з Івано-Франківськом, та залізниця Івано-Франківськ—Львів. Населення — 3447 чоловік.

Напрям місцевого колгоспу ім. Леніна — рільництво й тваринництво. На фермах на початок 1969 року утримувалося понад 1,5 тис. голів великої рогатої худоби та близько 1,2 тис. свиней; хлібороби використовували 19 тракторів, 20 автомашин, 9 комбайнів, 16 сівалок та іншу техніку.

Крім колгоспу, в селищі є черепичний цех Івано-Франківського цегельного заводу, промкомбінат, рибне господарство з площею ставків близько 40 га.

За післявоєнні роки через Дністер побудовано залізничний та пішоходний мости, залізничний вокзал, через річку Бистрицю — автотранспортний міст.

Понад 300 сімей справили новосілля, зведено нове приміщення середньої школи, будинок культури, кінотеатр.

Середню школу закінчило більше тисячі юнаків і дівчат, з них близько 300 здобули вищу освіту. Працює музична студія. Бібліотека налічує 35 тис. примірників книг. Є в селищі лікарня, амбулаторія, дитячий туберкульозний санаторій.

Перша письмова згадка про село датується 1435 роком. Не раз воно зазнавало руйнувань від польських і молдавських військ та турецьких загарбників. У 1594 році його вщент

В. М. Паркулаб — активний діяч комсомольського руху на Прикарпатті, уродженець села Ганнусівки. 1939 р.

Виступ члена партії з 1919 року, уродженця села Кінашева І. М. Сірка із спогадами про комуністичне підпілля 1919—1920 рр. Львів. 1969 р.

спалили турки. На його місці виникло нове село.

Жителі брали активну участь у повстанні під керівництвом Мухи (1490—1492 рр.), допомагали військам Б. Хмельницького громити польську шляхту.

Під впливом революційних подій у Росії тут пройшли масові мітинги в грудні 1905 року.

З 1927 року в селі діяв комітет КПЗУ. Під його керівництвом у 1935 році відбувся страйк сільськогосподарських робітників.

Депутатом Народних Зборів у 1939 році жителі селища обрали В. М. Паркулаба, а у 1940 — депутатом Верховної Ради УРСР — Г. П. Владику. Тут народився Памво Беринда — видатний український діяч культури й освіти XVII століття.

За селищем, на правому березі Дністра, виявлено поселення трипільської культури та розкопано фундамент ротонди — архітектурної споруди часів Київської Русі.

ЗАЛУ́КВА — село, центр сільської Ради, лежить на правому березі Дністра, за 1 км від районного центру. Через село проходить автошлях на Калуш. Населення — 1992 чоловіка. Сільраді підпорядковані села Гробиська і Шевченкове.

Колгосп ім. Франка спеціалізується на виробництві молока. Має 2201 га землі; допоміжні галузі — млин, цегельний завод. На честь 50-річчя Великого Жовтня колгосп занесено на обласну Дошку пошани. За досягнуті високі виробничі показники 11 колгоспників нагороджено орденами й медалями СРСР, серед них бригадира Е. П. Петраша та доярку Б. Є. Стефунько — орденом Леніна. Бригадир Р. С. Френдій, ланкові Г. М. Лисак, С. А. Маланій та Ю. В. Наконечна удостоєні звання знатного кукурудзовода Української РСР.

У Залукві є восьмирічна школа, клуб, бібліотека, медпункт, дитсадок та дитясла, 3 магазини, їдальня. Село майже повністю перебудовано. В ньому споруджено 430 житлових будинків.

Перша письмова згадка про Залукву відноситься до 1447 року.

На околицях Залукви знайдено знаряддя праці доби неоліту, римські монети I—II ст. ст.н.е. У Залукві, Гробиському та Шевченковому виявлено поселення та 2 городища періоду Київської Русі. У Шевченковому є архітектурна пам'ятка— церква Пантелеймона, побудована у 1200 році в романо-візантійському стилі.

КІ́НАШІВ — село, центр сільської Ради, розташоване за 15 км від районного центру та за 8 км від залізничної станції Широка. Через село проходить автошлях, що з'єднує Кінашів з Галичем. Населення — 1576 чоловік. Сільській Раді підпорядковані села Жалибори і Курів.

У селі є колгосп ім. XXI з'їзду КПРС. Виробничий напрям його — свинарство. Має 1912 га орної землі. За високі виробничі показники десять колгоспників удостоєно урядових нагород. Колгоспницю М. Т. Гой нагороджено орденом Леніна.

В селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, сільмаг, поштове відділення, дитячі ясла. За післявоєнні роки близько 25 проц. жителів села здобули середню й вищу освіту.

Колгоспники спорудили понад 300 житлових будинків.

Першу письмову згадку про село датовано 1440 роком. У 1928 році тут діяв місцевий комітет «Сельробу», який об'єднував 50 членів.

Під час окупації у Кінашеві з 1941 року діяла підпільна група, яку очолював комуніст П. М. Сірко. До неї входили С. М. Ліуш, О. С. Онисько, Т. О. Бандура та ін. Підпільною комсомольською організацією керував О. Ф. Недобиток. Усі члени її загинули в боротьбі проти фашистів. У центрі села споруджено обеліск жителям, що полягли в боротьбі проти фашистів.

На території села Жалибори знайдено бронзову прикрасу XI століття.

КІНЧА́КИ — село, центр сільської Ради, лежить на березі річки Княгині, притоки Дністра, за 25 км від Галича та за 15 км від залізничної станції Дубівці. Через село проходить шосейна дорога, що сполучає його з районним та обласним центрами. Населення — 875 чоловік. Сільській Раді підпорядковані села Кремидів, Озерце, Садки.

В селі є колгосп ім. Жданова. Він має 1399 га землі.

В Кінчаках працюють середня школа, медпункт, клуб, бібліотека, 2 магазини, дитячі ясла, ощадкаса.

Перша письмова згадка про село належить до 1445 року. У 1920 році його жителі радо зустрічали червоних козаків під командуванням В. Примакова та подавали їм допомогу.

Поблизу Кремидова збереглися кургани доби міді та ранньої бронзи.

КОЗИНА́ — село, центр сільської Ради, лежить на правому березі Дністра, за 10 км від

Галича та за 8 км від залізничної станції Єзупіль. Населення – 812 чоловік.

На території села розташовано комплексну бригаду колгоспу ім. Леніна, яка має 529 га земельних угідь.

У селі є восьмирічна школа, 2 медпункти, клуб з стаціонарною кіноустановкою, бібліотека, крамниця, дитясла.

Село наполовину перебудовано, тут споруджено близько 130 житлових та культурно-побутових будинків, 4 залізобетонні дорожні мости, прокладено водопровід.

Козина відома вже з другої половини XVII століття.

У 1935 році жителі села взяли участь в аграрному страйку, одним з керівників його був комсомолець В. М. Паркулаб.

КОМАРІ́В — село, центр сільської Ради, розташоване за 10 км від районного центру та залізничної станції Галич. Через село проходить автошлях на Галич, Калуш, Івано-Франківськ. Населення — 1516 чоловік. Сільській Раді підпорядковане село Сокіл.

На території села — радгосп «Галицький», який спеціалізується на виробництві молока, вирощуванні льону, рільництві. Працює цегельний завод.

В селі є середня школа, клуб, бібліотека, медпункт, поштове відділення, 2 дитячі садки. За останні 10 років споруджено понад 230 житлових, господарських, культурно-побутових будинків.

Першу письмову згадку про село датовано 1476 роком.

У 1921 році комарівці бойкотували перепис населення, який здійснювали польські власті.

Під час Великої Вітчизняної війни жителі села Г. І. Микитюк та Т. З. Баляс допомагали партизанам з'єднання С. А. Ковпака.

У селі споруджено обеліск воїнам, що загинули під час визволення села від німецько-фашистських окупантів.

На території Комарова та Сокола виявлено два поселення трипільської культури. У Комарові розкопано поховання доби ранньої бронзи та передскіфських часів. Тут же досліджено поселення та могильник доби середньої бронзи, що дали назву археологічній культурі комарівська.

КОРОСТО́ВИЧІ — село, центр сільської Ради, розкинулося на лівому березі річки Гнилої Липи, за 20 км від Галича та за 9 км від залізничної станції Дем'янів. Шосейна дорога з'єднує село з Бурштином. Населення — 634 чоловіка. Сільській Раді підпорядковане село Куропатники.

Колгосп ім. 17 вересня має 925 га землі. В господарстві використовується нова техніка, є млин, пилорама.

В селі проживає Герой Соціалістичної Праці В. О. Драгун. За виробничі досягнення орденами й медалями СРСР нагороджено 18 передовиків колгоспу. Серед них ордена Леніна удостоєні Г. О. Верестюк та О. О. Дмитрик.

Тут є початкова школа, медпункт, клуб, бібліотека, магазин. Понад 110 родин мають нові житлові будинки. Третина мешканців села здобула середню й вищу освіту.

Перша письмова згадка про Коростовичі належить до 1447 року.

Поблизу Коростовичів та Куропатників виявлено поселення трипільської культури, доби бронзи, черняхівської культури та поселення VI—VII ст. ст., а в урочищі Завада — IX—XIII століть.

КРИ́ЛОС — село, центр сільської Ради, розміщене на річці Лукві, притоці Дністра, за 6 км від районного центру та залізничної станції Галич. Автошлях сполучає Крилос з Галичем, Івано-Франківськом та Калушем. Населення — 1708 чоловік.

У Крилосі є відділок радгоспу «Галицький», який спеціалізується на виробництві молока.

В селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека, 2 фельдшерсько-акушерські пункти, краєзнавчий музей.

На території Крилоса виявлені поселення трипільської культури, поховання ранньої та пізньої бронзи, поселення передскіфських часів, скарб срібних речей VI ст. та арабських монет IX століття.На території Крилоса колись стояв стародавній Галич (див. нарис про Галич).

У 1604—1606 рр. в Крилосі була друкарня.

Вихідцем з села є відомий в області художник та мистецтвознавець М. П. Фіголь.

КУКІ́ЛЬНИКИ — село, центр сільської Ради, розкинулось в долині річки Нараївки, за 16 км від Галича та за 12 км від залізничної станції Задністрянське. Шосейною дорогою село з'єднане з Більшівцями та Галичем. Населення — 514 чоловік. Сільраді підпорядковані села Загір'я-Кукільницьке, Нараївка і Слобода-Кукільницька.

Виробничий напрям колгоспу «Ленінський заповіт» — рільництво і тваринництво. Артіль має 2062 га землі. За високі виробничі досягнення групу передовиків нагороджено орденами й медалями СРСР, серед них К. Й. Колковського — орденом Леніна.

В селі є восьмирічна школа, медпункт, пологовий будинок, клуб, бібліотека, 2 магазини, ощадна каса.

Експозиція краєзнавчого музею в селі Крилосі. 1966 р.

За післявоєнні роки третина жителів здобула вищу та середню освіту. За цей же час всі села сільради майже повністю перебудовано, в них зведено близько 420 житлових будинків.

Перша письмова згадка про село належить до 1421 року.

У створенні Комуністичної партії Східної Галичини брали участь жителі Кукільників К. М. Саврич (Максимович) та О. М. Кубрак.

На території села споруджено пам'ятник В. І. Леніну та обеліск на честь полеглих борців за Радянську владу.

МАРИНО́ПІЛЬ (до 1939 р.— Маріамполь) — село, центр сільської Ради, лежить на лівому березі Дністра, за 16 км від районного центру, з яким з'єднане шосейною дорогою, та за 7 км від залізничної станції Дубівці. Населення — 1193 чоловіка. Сільській Раді підпорядковані села Вовчків та Водники.

В селі — центральна садиба колгоспу «Радянська Галичина». Господарство спеціалізується на виробництві молока. Має 2350,7 га земельних угідь. Є в селі лугомеліоративна станція, млин.

Тут працюють середня школа, клуб, бібліотека, лікарня (з амбулаторією, рентгеном, пологовим будинком, зубним відділом і аптекою), дитячий садок і ясла, 3 магазини, цех безалкогольних напоїв, їдальня, дитячий будинок, філія зв'язку, ощадна каса.

На місці села в період Галицько-Волинського князівства існувала фортеця. Нинішнє село засновано навколо замку, спорудженого в 1691 році.

У Маринополі височить обеліск радянським воїнам, що загинули тут під час Великої Вітчизняної війни.

На території Маринополя виявлено 4 пізньопалеолітичні стоянки, та по одній — у Водниках і Вовчківцях.

МЕДИ́НЯ — село, центр сільської Ради, розташоване поблизу річки Лімниці, за 14 км від районного центру та за 21 км від залізничної станції Боднарів. Населення — 1522 чоловіка.

В селі — центральна садиба колгоспу ім. Мічуріна. Господарство має 2388 га земельних угідь. Спеціалізується на м'ясному тваринництві.

В Медині є восьмирічна школа, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт.

Село оновлюється. Зведено понад 200 будівель — житлових, культурно-побутових, господарських.

Першу письмову згадку про село датовано 1441 роком. Під час визвольної війни українського народу 1648—1654 рр. жителі села брали участь у боротьбі проти шляхти.

В роки окупації села фашистськими загарбниками його жителі допомагали партизанам-ковпаківцям, які проходили поблизу Медині.

На території села знайдено бронзові речі доби пізньої бронзи.

НАСТА́ШИНЕ — село, центр сільської Ради, розташоване на правому березі Гнилої Липи, за 23 км від Галича та за 11 км від залізничної станції Широка. Шосейна дорога з'єднує село з Рогатином та Бурштином. Населення — 1083 чоловіка. Сільській Раді підпорядковане село Куничі.

Колгосп «Україна» створено в 1958 році після об'єднання артілей сіл Насташиного, Куничів, Вигівки та селища Бурштина, має 2373 га земельних угідь.

Є восьмирічна школа, медпункт, будинок культури з стаціонарною кіноустановкою, бібліотека, магазин. При будинку культури працює музична студія. Понад 260 сімей села справили новосілля.

Перша письмова згадка про Насташине належить до 1433 року.

На території Куничів збереглися рештки давньоруського городища, що зветься Полянка.

О́СТРІВ — село, центр сільської Ради, лежить на правому березі Дністра, за 10 км від районного центру і залізничної станції Галич. Автошлях з'єднує село з Галичем. Населення — 442 чоловіка. Сільській Раді підпорядковані села Перлівці й Суботів.

На території села — центральна садиба колгоспу «40-річчя Жовтня». Господарство має 1332 га землі, в т. ч. понад 650 га орної. За останні роки осушено 562 га землі.

В селі є восьмирічна школа, клуб, кіноустановка, бібліотека, медпункт, магазин, дитячі ясла, філія зв'язку, ощадна каса.

Село перебудовано згідно з планом. Вже зведено понад 100 житлових будинків, школу, магазин та господарські приміщення.

Першу письмову згадку про Острів датовано 1785 роком.

У 1906 році його мешканці взяли участь у сільськогосподарському страйку.

ПОБЕРЕ́ЖЖЯ — село, центр сільської Ради, простяглося вздовж правого берега Дністра, за 21 км від районного центру та за 6 км від залізничної станції Єзупіль, з якою сполучається автошляхом. Населення — 2013 чоловік.

Колгосп ім. Ілліча спеціалізується на свинарстві. Має 2811 га земельних угідь. За високі виробничі досягнення колгосп занесено на обласну Дошку пошани на честь 50-річчя Великого Жовтня. Бригадир тракторної бригади В. І. Білан удостоєний звання Героя Соціалістичної Праці.

В селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, пологовий будинок, ощадкаса, філія зв'язку. За післявоєнні роки в селі споруджено 430 житлових будинків.

У другій половині XVII ст. селяни, не витримавши знущань орендаря, покинули господарства і повтікали з села. З часом у селі знову з'явилися жителі.

У 20—30-х роках XX ст. тут активно діяли члени й довірені особи КПЗУ. 1932 року працював місцевий комітет «Сельробу», який об'єднував 130 чоловік. У 1935 році жителі села взяли активну участь у страйку сільськогосподарських робітників.

На території села виявлене поселення давньоруського часу та церкву-ротонду.

СЕЛЕ́ЦЬ — село, центр сільської Ради, лежить на віддалі 2 км від річки Бистриці притоки Дністра. Шосейна дорога з'єднує його з селищем Жовтень. До Галича 18 км, до залізничної станції Єзупіль — 3 км. Населення — 1467 чоловік.

На території села — бригада колгоспу ім. Леніна. Вона має 1300 га земельних угідь, у т. ч. 1081 га орної.

В селі є восьмирічна школа, фельдшерсько-акушерський пункт, пологовий будинок, клуб з стаціонарною кіноустановкою, бібліотека, сільмаг, відділення зв'язку, ощадна каса.

За останні роки споруджено школу, сільмаг, понад 160 житлових будинків та багато господарських приміщень.

Перша письмова згадка про Селецъ належить до 1785 року.

Осередок КПЗУ почав діяти в селі з 1924 року. Місцева організація «Сельробу» об'єднувала понад 230 чоловік. Населення брало участь у сільськогосподарському страйку 1935 року, одним з керівників якого був житель Сельця, член ОК КПЗУ М. Д. Бойчук. 1960 року в селі йому споруджено пам'ятник.

Жителька села Г. П. Владика була депутатом Народних Зборів та депутатом Верховної Ради УРСР.

СЛОБОДА́ (до 1956 р. — Стасева Воля) — село, центр сільської Ради, розташоване за 18 км від районного центру та за 10 км від залізничної станції Бурштин. Автошлях з'єднує Слободу з Бурштином та Більшівцями. Населення — 671 чоловік. Сільраді підпорядковані села Поділля та Озеряни.

Колгосп «Шлях до комунізму» спеціалізується на виробництві м'яса, має 1571 га сільськогосподарських угідь.

За високі врожаї кукурудзи бригадирові О. М. Бойку присвоєно звання знатного кукурудзовода УРСР.

В селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека, медпункт, магазин.

Тут споруджено 489 житлових та інших об'єктів.

Першу письмову згадку про село датовано 1785 роком.

На території, підлеглій сільській Раді, є 2 обеліски воїнам, загиблим на фронтах Великої Вітчизняної війни.

СТАРІ́ СКОМОРО́ХИ — село, центр сільської Ради, розкинулось на лівому березі річки Нараївки, за 26 км від районного центру, за 17 км від залізничної станції Бовшів. Через село проходить автошлях на Нові Скоморохи, Загір'я та Кукільницьке. Населення — 521 чоловік. Сільраді підпорядковані села Нові Скоморохи й Підшумлянці.

В селі — центральна садиба колгоспу ім. М. Коцюбинського. Господарство спеціалізується на виробництві молока. Колгосп має 1536 га землі, млин. За високі виробничі успіхи трактористу М. Ю. Янушу присвоєне звання знатного механізатора сільського господарства УРСР.

За післявоєнні роки село наполовину перебудоване: зведено 65 житлових будинків, восьмирічну школу та багато господарських приміщень.

У центрі села встановлено обеліск радянським активістам, що загинули від рук українських буржуазних націоналістів.

Перша згадка про село належить до 1443 року.

Вихідцем села є український письменник К. Бобикевич (р. н. невід.— 1884).

ТЕНЕ́ТНИКИ — село, центр сільської Ради, розташоване на лівому березі Дністра, за 19 км від Галича, за 4 км від залізничної станції Букачівці. Через село проходить дорога, що з'єднує його з Бурштином та Букачівцями. Населення — 765 чоловік. Сільраді підпорядковане село Новий Мартинів.

Виробничий напрям бригади колгоспу «Авангард» — рільництво й тваринництво. Господарство має 1270,5 га землі, у т.ч. 896,5 га орної.

Діти навчаються у Новомартинівській восьмирічній школі.

В Тенетниках є медпункт, клуб, магазин, бібліотека, кіноустановка. Споруджено 120 житлових будинків.

Перша письмова згадка про село належить до 1447 року.

В 1928 році тут діяв гурток «Сельробу», а з 1937 року — місцевий комітет КПЗУ на чолі з О. І. Кропельницьким.

На вшанування тих, хто віддав своє життя в боротьбі з фашистами та українськими буржуазними націоналістами, в селі встановлено два обеліски.

На території села виявлено поселення і могильник доби бронзи.

ТУ́СТАНЬ — село, центр сільської Ради, лежить на лівому березі Дністра, за 2,5 км від районного центру та залізничної станції Галич. Через село проходить автошлях на Галич та Підгайці. Населення — 527 чоловік. Сільській Раді підпорядковані села Медуха, Межигірці, Семаківці, Хоростків.

На території села — центральна садиба колгоспу «Ленінським шляхом». Господарство має 2551,6 га землі, спеціалізується на виробництві свинини. За високі врожаї кукурудзи колгосп був учасником ВДНГ СРСР у 1963 році і нагороджений дипломом II ступеня. У 1965 році він завоював районний перехідний Червоний прапор за високий надій молока і виконання зобов'язань по продажу м'яса державі.

В селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека, медпункт, 3 магазини, дитячі ясла. За Радянської влади село наполовину перебудовано, новоселами стало 62 сім'ї.

У XII—XIII ст. ст. Тустань була місцем стоянки річкових суден, які ходили по Дністру.

Перша письмова згадка про село датується 1621 роком. На той час воно іменувалось Хоростків або Тустань. Пізніше за селом закріпилась назва Тустань.

На території Тустані виявлено поселення давньоруських часів, а на території Медухи — кам'яні знаряддя праці доби бронзи та антропоморфна фігура.

Вихідцем з села є відомий український педагог, перекладач, лексикограф XVI ст. Лаврентій Зизаній.

ТЯ́ЗІВ — село, центр сільської Ради, розміщене на лівому березі Бистриці, за 12 км від районного центру на автомагістралі Івано-Франківськ—Галич. Залізнична станція. Населення — 1337 чоловік.

Колгосп «Радянське Прикарпаття» має 1748 га землі, у т. ч. 851 га орної, 586 га — лісу. Колгосп спеціалізується на виробництві молока.

В селі є восьмирічна школа, фельдшерсько-акушерський пункт, будинок культури з стаціонарною кіноустановкою, бібліотека.

Понад 200 жителів здобули середню й вищу освіту.

Село майже повністю перебудовано. Близько 300 сімей вже справили новосілля.

Жителі Тязева брали участь у визвольній боротьбі 1648 року. Після відступу військ Б. Хмельницького село спустошила польська шляхта.

За подання допомоги парашутистам-розвідникам і переховування їх оунівці вбили селянина М. П. Кваснія та його дружину.

На території села знайдено крем'яні знаряддя праці доби міді-бронзи.

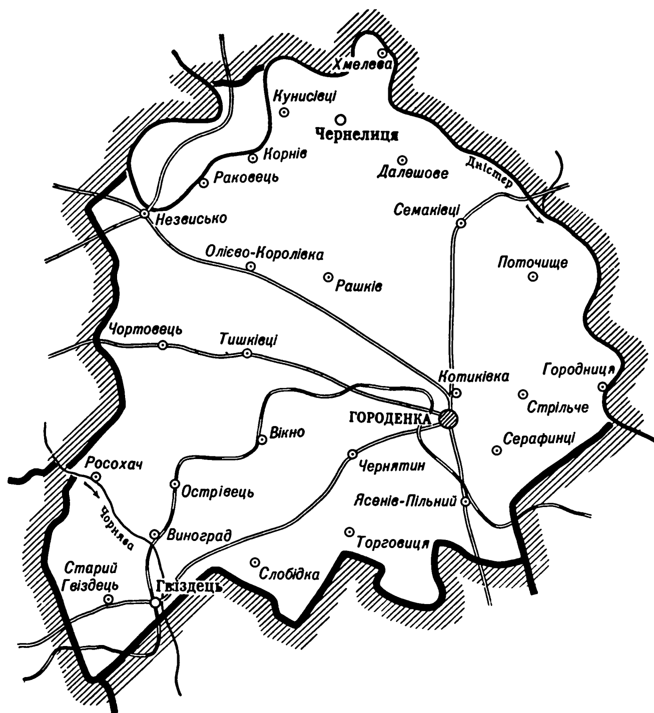
Я́БЛУНІВ — село, центр сільської Ради, лежить за 20 км від районного центру та залізничної станції Галич. Через село проходить автошлях на Кукільники та Гнильче. Населення — 896 чоловік.

Місцевий колгосп ім. Стефаника має 1390 га орної землі, спеціалізується на розведенні птиці (курей). Основні культури — озима пшениця, цукровий буряк, картопля й овочі.

Є в селі восьмирічна школа, клуб, бібліотека, амбулаторія, 2 магазини. За останні 10—15 років зведено близько 300 житлових будинки, культурно-побутових та господарських приміщень.

У селі споруджено обеліск загиблим односельцям, які боролися за встановлення Радянської влади.

ГОРОДЕНКІВСЬКИЙ РАЙОН

ГОРОДЕ́НКА

Городенка — місто районного підпорядкування (з 1939 р.). Розташована в степовій зоні правобережжя Дністра, за 109 км від обласного центру. Через місто проходять залізниця й автомагістраль. Залізнична станція. Населення — 8034 чоловіка.

Городенка — центр Городенківського району. Площа його — 0,8 тис. кв. км. Населення — 74 874 чоловіка (у т. ч. сільського — 62,4 тис., міського — 12,5 тис. чоловік). У районі 57 населених пунктів, підпорядкованих одній міській, 2 селищним та 26 сільським Радам; 28 колгоспів та 2 радгоспи. Земельні угіддя району — 70 957 га, в т. ч. 51,4 тис. га орної землі, 6,4 тис. га лук і пасовиськ, 0,8 тис. га садів, 1,1 тис. га лісів.

У Городенківському районі є 9 промислових підприємств, 52 школи, 22 будинки культури та 40 клубів.

На околицях Городенки знайдено кам'яні знаряддя праці доби міді та бронзи, поховання доби бронзи, а також бронзову застібку перших століть нашої ери та візантійські монети[1].

Письмові згадки про Городенку належать до кінця XII ст., коли вона була власністю галицького князя Ярослава Осмомисла[2]. Населення Городенки платило князеві натуральний оброк. В кінці XIV ст. Городенку захопила польська шляхта. Для зміцнення свого становища на початку XV ст. вона спорудила в Городенці замок. Хоч селяни в XV—XVI ст. ст. ще користувалися правом виходу з общини, воно було так обмежене, що фактично селяни перетворилися в кріпаків. Тільки з дозволу феодала, за високу плату, на очах всієї общини відбувався вихід.

---

[1] Журн. «Советская археология», 1959, № 1, стор. 45.
[2] Археологічні пам'ятки Української РСР. К., 1966, стор. 142.

Селяни були беззахисні перед паном. За вбивство селянина шляхтич платив тільки штраф у 10 грошів[1]. У XV—XVI ст. ст. в Городенці переважали землеробство і тваринництво, а з кінця XVI ст. тут почало розвиватися і ремесло. Навколо замку поселилися бондарі, столяри, стельмахи, колісники, теслярі. Вони створили свої цехові організації. Бондарі, зокрема, об'єдналися в цех, який управлявся як Львівський цех бондарів. Пізніше вони об'єдналися в один цех із столярами та стельмахами[2].

Восени 1648 року жителі Городенки разом з селянами сіл Олешева, Любківців, Чернятина і Заболотова напали на замок Яна Жолчинського в Городенці, розгромили шляхетську залогу, розібрали все майно, а будівлі спалили[3].

Бої в Городенці та її околицях у 1648—1654 рр. і каральні експедиції польської шляхти підірвали господарство міста. Значну частину будівель було зруйновано або спалено. Тільки наприкінці XVII ст. Городенка почала відроджуватися. Через місто пролягав торговий шлях з Молдавії до Кракова. Весною і восени тут відбувалися ярмарки. Торгували в основному євреї і поляки, які складали майже половину населення міста. На початку XVIII ст. в Городенці стали поселятися вірмени. Вони також займалися торгівлею. Крім цього, вірмени були вправними кушнірами. В місті налічувалося 30 кушнірів, свої вироби вони вивозили до Львова, Кракова, Молдавії[4]. В 1668 році Городенка дістала магдебурзьке право. Це певною мірою послабило гніт польської шляхти над частиною населення міста — ремісниками і торговцями. Але переважна більшість мешканців Городенки виконувала феодальні повинності у формі відробіткової ренти (панщини), що визначалася потижнево за кількістю наявної землі і досягала до 5 днів на тиждень. Крім панщини, селяни відбували т. зв. позапанщизняні повинності: «повози», які виконували всі незалежно від розмірів землеволодіння, несли охорону панського двору, шарварки тощо. Уникаючи панського гніту, селяни з навколишніх сіл тікали. Частина втікачів осідала в Городенці. Пани розшукували своїх кріпаків і суворо карали. В 1702 році до Городенки був делегований стольник К. Дульський для переговорів з Стефаном Потоцьким. Йшлося про те, щоб останній без суду і зайвих витрат видав селян-втікачів з належних йому міст. У квітні 1725 року шляхтич Єльський скаржився, що селяни Городенки відмовилися виконувати панщину, хоча сам визнавав: «Їм ні з чого жити, бо зовсім не мають паші і сіна, а далі й соломи, через що воли і коні хитаються та ледве ходять»[5]. Визискували трудящих і церковні феодали. На початку XVIII ст. в Городенці засновано греко-католицький монастир, а в 1743 році створено римсько-католицьку парафію. Духовенство збирало з населення десятину, примушувало парафіян працювати у власному господарстві. Церковникам належала вся східна частина міста, яку називали Монастирським Кутом. Католицькі й уніатські священики намагалися покатоличити українців. У 1760 році на кошти Потоцького було зведено в Городенці костьол, який є визначною архітектурною спорудою і нині оберігається державою.

Костьол у Городенці. Пам'ятка архітектури XVIII ст.

Наприкінці XVIII ст. Городенка була вже досить великим містечком. Тут налічувалося 774 будинки і мешкало 5010 чоловік, у т. ч. 2855 українців, 1610 євреїв, решта —

---

[1] И. А. Линниченко. Черты из истории сословий в Юго-Западной Галицкой Руси XIV—XV вв. М., 1894, стор. 128—129, 138—141.

[2] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 52, оп. 1, т. 852, стор. 38, 71.

[3] Там же, ф. 5, оп. 1, спр. 143, арк. 968, 974—976.

[4] Там же, ф. 146, оп. 88, спр. 183, арк. 50.

[5] В. В. Грабовецький. Селянський рух на Прикарпатті в другій половині XVII — першій половині XVIII ст., стор. 99, 113—114.

Мешканці Городенки у святковому вбранні. Кінець XIX — початок XX ст.

поляки і вірмени[1]. Основним заняттям населення було хліборобство. Більше половини селян не мали тяглової сили. Врожаї збирали низькі.

В 1788 році в Городенці відкрито першу п'ятирічну школу, в якій викладання провадилося німецькою мовою. За навчання доводилося платити 250 золотих ринських на рік. Це була велика сума (центнер жита коштував 7 ринських), і заплатити її могли тільки багатії[2].

Феодальний гніт не зміг придушити творчих сил народу, його потягу до справедливості, правди. Було тут дуже розповсюджено виготовлення художніх народних тканин. За легендами, саме тут, у Городенці, складено один з варіантів широко відомої народної пісні — балади про Бондарівну — горду дівчину, яка кинула сміливий виклик всесильному феодалові Потоцькому.

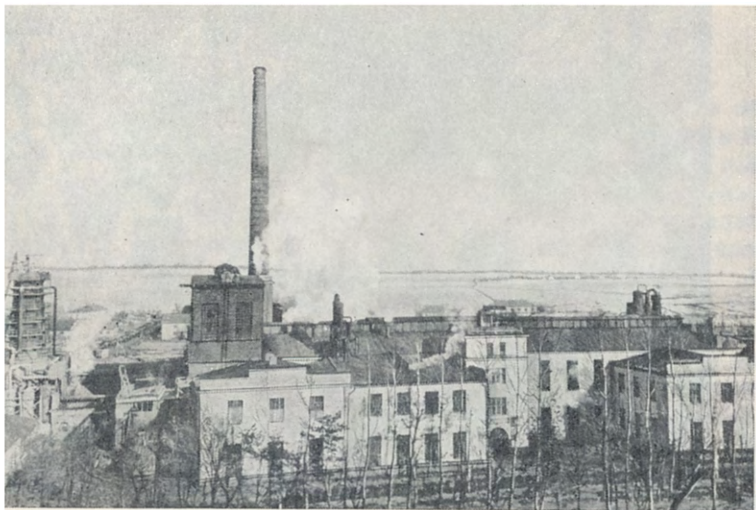
Після скасування кріпосного права поміщики в Городенці мали 2788 моргів землі, а селянська власність дорівнювала 8535 моргам. На двір пересічно припадало по 1—2 морги. Поміщики і куркулі, застосовуючи найману працю і машини, виробляли сільськогосподарські продукти не тільки на внутрішній, а й на зовнішній ринок[3]. Запровадження машин зменшувало потребу в робочих руках, призводило до аграрного перенаселення і таким чином до надмірної дешевизни робочої сили.

Зростала в Городенці й промисловість. Було збудовано паровий млин та крупорушку, які давали власникові 14 тис. золотих доходу на рік. У 1870 році розпочалося будівництво спиртового і пивоварного заводів. Тоді ж пущено 2 печі для випалювання вапна. В 90-х роках XIX ст. тут відкрито каменоломню, цукроварню, гуральню. 1907 року стали до ладу цементний і черепичний заводи[4]. Робочий день на підприємствах не регламентувався. За 12—14 годин виснажливої праці робітник одержував не більше 3 золотих.

Поступово Городенка перетворювалася в місто. Буржуазія почала зводити собі великі кам'яні будинки. Наприкінці XIX ст. відкрито першу лікарню на 20 ліжок. Якщо в 1870 році в Городенці мешкало близько 9 тис. чоловік, то в 1909 було вже понад 14 тис. Завдяки швидкому зростанню населення вигідною справою стало домовласництво. За здачу помешкання домовласники одержували 3400 золотих на рік.

Дещо поліпшився стан освіти. 1887 року п'ятирічну школу реорганізовано в 2 шестирічні — чоловічу і жіночу[5]. 1899 року почалося навчання у ткацькій школі, яку відвідувало 30 учнів. Відкрито польську гімназію. Та саме в галузі освіти найбільш виразно виявлялася колонізаторська політика австро-угорського уряду щодо українців. Мешканцям Городенки довелося вести наполегливу боротьбу за українську школу. В 1902 році на повітових зборах інтелігенції прийнято рішення про збір коштів на відкриття української гімназії, для чого створено комітет на чолі з лікарем Ціпановським. 15 липня почали працювати безплатні підготовчі курси, їх відвідувало 50 хлопців. А восени відкрито перший клас української гім-

[1] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 146, оп. 88, спр. 183, арк. 50, 52.
[2] Там же, ф. 165, оп. 2, спр. 1108, арк. 12.
[3] Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów Słowiańskich, t. II. 1883, стор. 136—138.
[4] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 146, оп. 25, спр. 1437, арк. 1—13.
[5] Львівська наукова бібліотека АН УРСР, ф. Осолінських, № 7125/II, арк. 3.

Городенківський цукровий комбінат, перший корпус якого збудовано в 90-х роках XIX ст. 1971 р.

назії, вона існувала виключно за рахунок плати за навчання та добровільних пожертвувань населення всього повіту[1]. В 1914 році шестирічну жіночу школу було реорганізовано в семирічну[2].

Перші виступи робітників з вимогами поліпшення економічного становища відбулися на початку XX ст. Під впливом революції 1905—1907 рр. в Росії боротьба трудящих Городенки стала більш організованою і набула політичного спрямування. Робітники ремонтних майстерень, спиртового та пивного заводів Дмитро Дубковецький, Іван Романко, Василь Зрайчук та інші 11 червня 1906 року організували страйк 150 робітників. Вони вимагали підвищення заробітної плати, поліпшення умов праці. Проти них були кинуті війська, які заарештували 75 робітників, решту примусили працювати. Але, як доповів староста, страйкарі розбіглися. Незабаром робітники вийшли на вулицю з вимогою звільнити заарештованих. До них приєдналися сотні сільськогосподарських робітників з навколишніх сіл. Демонстранти проголошували лозунги: «Геть гнобителів!», «Волю — трудящим!», «Хліба — дітям!», «Трудящим — рівноправ'я!». Військовий загін розігнав демонстрацію. Тиждень продовжувалася боротьба, і робітники домоглися задоволення деяких вимог — арештованих звільнили, а промисловці змушені були підвищити заробітну плату[3]. Але власті посилили репресії проти трудящих, до Городенки ввели постійний гарнізон. Місцеві жителі брали участь у вічах, що скликалися в Коломиї. На них висувалися вимоги запровадження загальних і таємних виборів, відкриття шкіл, де вчили б українською мовою, тощо[4].

У роки першої світової війни територія міста і повіту стала ареною боїв. Особливо Городенка потерпіла у вересні 1914 року під час Галицької битви, яка тривала понад 30 днів. Значна частина будинків була зруйнована. Постійні реквізиції призвели до крайнього зубожіння трудящих. Навіть місцеві урядовці доповідали про це намісництву. Населення Городенки вітало прихід російських солдат, сподіваючись на визволення від національного гноблення. Від російських солдатів дізналося воно і про Лютневу революцію 1917 року, про повалення царя. Однак у червні 1917 року Городенка знову потрапила до рук австро-угорських військ.

Навесні 1918 року відбулися заворушення на спиртовому та цегельному заводах. Робітники вимагали передати підприємства трудящим, як це зроблено в Радянській Росії. Мешканці міста ігнорували розпорядження націоналістичного уряду ЗУНР.

26 травня 1919 року Городенку окупувала румунська армія, а восени вона перейшла до Польщі. В боротьбі проти окупантів трудящі-українці виступали пліч-о-пліч з трудящими інших національностей. У 1920 році, коли Червона Армія почала визволяти західноукраїнські землі, всі трудящі Городенки виступили за встановлення Радянської влади. Їм співчували польські солдати, які не хотіли вою-

[1] Ілюстративний календар «Просвіти» на 1911 рік. Львів, 1911, стор. 205—207.
[2] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 165, оп. 2, спр. 1108, арк. 68.
[3] І. І. Компанієць. Становище і боротьба трудящих мас Галичини, Буковини та Закарпаття на початку XX ст., стор. 167.
[4] З історії Української РСР, вип. 8, стор. 7—8.

вати проти трудящих, дезертирували з армії. Разом з мешканцями Городенки вони нападали на поліцейські постерунки[1].

Щоб виправдати свою загарбницьку політику, окупаційні власті вдавалися не тільки до репресивних заходів, а й фальсифікували результати перепису населення 1921 року. Було оголошено, що більшість населення міста — поляки. Одночасно окупанти прагнули облікувати майно з метою «відрегулювання» податкової системи. Під впливом прогресивної інтелігенції та передових робітників мешканці Городенки виступили проти цієї фальсифікації, протидіяли ополячуванню населення, не давали ніяких відомостей. Тоді до Городенки ввели війська, які придушили виступ[2].

1921 року в Городенці виникла комуністична організація. Членами її були селяни містечка І. О. Романюга, брати М. С. та С. С. Ружицькі, С. І. Панчук, службовець Б. І. Купчинський, студенти В. О. Гафткович, С. М. Перейма та Д. І. Лазорко (секретар)[3]. Через деякий час Д. І. Лазорко став членом Коломийського окружкому КПЗУ. Не раз поліція вилучала в населення комуністичні газети і журнали. Політична атмосфера в місті особливо загострилася в 1922 році, під час виборів до польського сейму. Комуністи закликали бойкотувати вибори. Значна частина жителів відмовилася брати участь у виборах. Міська біднота, позбавлена права голосу, вимагала політичного і громадського рівноправ'я. В день виборів відбулася антиурядова демонстрація, на яку влада відповіла новими репресіями: в Городенківському повіті ув'язнили 242 чоловіка[4].

1923 року в Городенці відновили роботу спиртовий завод, цегельня, ремісничі майстерні. Пожвавилася торгівля. Умови праці на підприємствах були тяжкими. Робітники спиртового заводу працювали по 12 годин на добу за 1—3 злоті. Численні штрафи скорочували й цей мізерний заробіток. Промисловці не виконували правил техніки безпеки. Трудящі тулилися в бараках, жили в антисанітарних умовах, через що поширювалися різні хвороби, зокрема туберкульоз. Пролетарі піднімалися на боротьбу проти гнобителів. У травні 1925 року відбувся п'ятиденний страйк 130 будівельників. Вони вимагали підвищення заробітної плати з 2 до 3 злотих. Характерно, що серед керівників страйку були жінки Ганна Марущак та Марія Чернецька[5].

У роки світової економічної кризи (1929—1933 рр.) цукровий та спиртовий заводи скоротили виробництво. Середній денний заробіток робітника цукрового заводу зменшився на 30 проц. У 1930 році в Городенці відбулося кілька демонстрацій робітників цукрового заводу та інших підприємств, а також безробітних. Демонстранти зажадали роботи, підвищення заробітної плати, припинення переслідувань прогресивних діячів. До міста прибула каральна експедиція, що у вересні—жовтні 1930 року провела масові арешти, обшуки, під час яких вилучила багато комуністичної літератури[6].

Всупереч політиці національного гноблення, здійснюваної польським буржуазним урядом, трудящі відстоювали свої національні традиції, українську культуру, свою мову. В 1928 році вони створили радикальне культурно-освітнє товариство «Книга», яке працювало під керівництвом організації «Сельробу». Товариство не тільки поширювало знання, а й пропагувало прогресивні ідеї. В 1928 році під час виборів до польського сейму члени товариства голосували за робітничо-селянський список, за що товариство було заборонено[7].

---

[1] І. І. Компанієць. Революційний рух в Галичині, Буковині та Закарпатській Україні під впливом ідей Великого Жовтня (1917—1920), стор. 83.

[2] Івано-Франківський облдержархів, ф. 2, оп. 1, спр. 31, арк. 12.

[3] Львівський облдержархів, ф. 1, оп. 56, спр. 624, арк. 13.

[4] Наукові записки Станіславського педінституту, вип. 2. 1957, стор. 11.

[5] Боротьба трудящих Прикарпаття за своє визволення і возз'єднання з Радянською Україною. Документи і матеріали (1921—1939 рр.), стор. 55.

[6] Івано-Франківський облдержархів, ф. 68, оп. 2, спр. 155, арк. 53.

[7] Там же, ф. 205, оп. 1, спр. 704, арк. 31.

Зовнішній вигляд міста був непоказний. В центрі — садиби багатіїв, обнесені високими кам'яними мурами, а навкруги півторатисячна маса похилених хат під солом'яними стріхами. Вздовж вузьких кривих вуличок тяглися почорнілі соняшникові паркани. Навіть в центрі міста, де зосередилися купецькі лавки, не було бруківки. Найбільше терпіло бідне населення від нестачі питної води. В мілких колодязях вода була гірко-солоною, перенасиченою вапном. Дощ став єдиним джерелом прісної води. Але з гнилих солом'яних стріх бідняки її збирали мало. В зливу люди з відрами тяглися до монастиря. А монахи брали з людей гроші за воду, що сгікала з дахів.

У 1937 році в Городенці практикували тільки 6 приватних лікарів та 5 фармацевтів.

Дітям бідняків недоступною була навіть початкова освіта — в загальних школах за навчання доводилося платити. Ці школи відвідувало всього 350 учнів. Діти заможної верхівки вчилися в польській державній та українській приватній гімназіях. Функціонували сільськогосподарська школа на 50 учнів і ткацька школа на 10 учнів. До 1939 року мешканці Городенки користувалися лише однією бібліотекою з невеликим книжковим фондом. З полиць бібліотеки вилучили твори прогресивних письменників, на їх місці з'явилися реакційні видання. Прогресивна революційна література потрапляла до рук читачів тільки нелегальним шляхом.

Приклад соціалістичного будівництва на Радянській Україні запалював трудящих в боротьбі за поліпшення свого становища. Взимку 1935 року страйкували робітники цукрового заводу і будівельники. Страйкарі вимагали підвищення заробітної плати, а також права організовувати профспілки. Літом цього й наступного року відбулися страйки сільськогосподарських робітників. Боротьбою трудящих керували комуністи. В основному страйкарі добилися задоволення своїх вимог[1]. З 1932 року в Городенці був повітовий комітет КПЗУ[2], який працював у тісному контакті з міською партійною організацією. Передові робітники вступали до КПЗУ. В місті налічувалося понад 30 комуністів та багато співчуваючих. В листопаді 1934 року створено підпільний міський комітет КПЗУ. Його очолив муляр Й. Пясецький[3]. Комуністи згуртовували робітників підприємств і ремісничих майстерень, створювали профспілкові організації. У 1935 році виникла профспілка цукровиків, пізніше — робітників гуральні, каменоломень, заводу для виробництва вапна, на пивному і спиртовому заводах. В 1937 році з ініціативи комуністів в місті було створено міський комітет МОДРу. Комуністи мали вплив у міській народній читальні «Просвіти». За це їх переслідували. Тільки в березні—квітні 1937 року поліція провела 11 обшуків. 6 комуністів було віддано до суду[4].

Та час визволення від чужоземного панування наближався. У вересні 1939 року трудове населення міста з червоними прапорами, квітами, хлібом-сіллю вийшло зустрічати частини Червоної Армії. Ще до їх приходу робітники та селяни Городенки під керівництвом комуністів створили тимчасове управління, яке встановило революційний порядок у місті. На цукровому, пивному, спиртовому заводах, у каменоломні виникли робітничі комітети, які разом з профспілками взяли в свої руки керівництво виробництвом. Тимчасове управління, очолюване колишнім бідняком Г. І. Батраком, забезпечило роботою безробітних, вжило заходів до поліпшення побутових умов трудящих, організувало облік і охорону майна підприємств та поміщицьких садиб. На підприємствах проходили збори і мітинги, на яких трудящі міста висловлювали єдину волю — возз'єднатися з Українською РСР. Мешканці Городенки висунули кандидатом у депутати Народних Зборів Західної України колишнього активного члена КПЗУ бідначку М. О. Дідик.

---

[1] М. М. Кравець. Нариси робітничого руху в Західній Україні в 1921—1939 рр. К., 1959, стор. 199, 208.

[2] Львівський облдержархів, ф. 205, оп. 1, спр. 704, арк. 31.

[3] Івано-Франківський облдержархів, ф. 69, оп. 2, спр. 587, арк. 4.

[4] Там же, ф. 2, оп. 1, спр. 1449, арк. 171.

Зі встановленням Радянської влади, у листопаді 1939 року, Городенка стала районним центром. Першим головою міської Ради обрали Г. І. Батрака, головою виконкому районної Ради депутатів трудящих став колишній батрак П. І. Артемчук. Видавалася районна газета «За більшовицьку працю».

Новим змістом повнилося життя. Цукровий та спиртовий заводи, млини, майстерні було націоналізовано. З промислових центрів братніх радянських республік почали надходити машини, верстати, паливо, сільськогосподарський інвентар. За кілька місяців створено систему споживчої кооперації, якій передано 14 торговельних підприємств[1].

На початку 1940 року відкрилися шестимісячні курси підготовки кадрів механізаторів сільського господарства, де навчалися, крім чоловіків, 70 дівчат. Було створено МТС. Селяни з околиць міста в лютому—березні 1940 року об'єдналися в сільгоспартіль «Червоний колос», ремісники — в артіль «Червоний прикордонник». У місті засяяла електрика, заговорило радіо. Восени 1939 року до Городенки із східних областей УРСР приїхало 6 лікарів. Тоді ж відкрито лікарню. В листопаді 1939 року діти сіли за парти в середній і 3 семирічних школах. Маленькі мешканці Городенки, як і дорослі, відчули допомогу всього радянського народу; вони одержали підручники, різноманітне унаочнення, велику кількість художньої літератури. Для дорослих було відкрито вечірню середню школу, районний будинок культури.

Та коротким був період соціалістичних перетворень. З перших днів Великої Вітчизняної війни місто опинилося в зоні запеклих боїв. Комітету по евакуації, що був створений при райвиконкомі, вдалося лише частково відправити на Схід техніку, найцінніше обладнання промислових підприємств. Вже 3 липня 1941 року фашисти вдерлися до Городенки і разом з українськими буржуазними націоналістами розпочали криваву розправу над радянськими людьми. 13 квітня 1942 року на базарній площі фашисти розстріляли 50 жителів міста. 6 вересня цього ж року на майдані біля районного будинку культури есесівці вбили понад 300 чоловік. Буржуазно-націоналістичні зрадники виказали гітлерівцям партійних і комсомольських працівників та активістів. Їх розстрілювали на кладовищі Окопищі. Тут же розстріляли ще 700 чоловік. 5 грудня 1943 року гітлерівці й українські буржуазні націоналісти зігнали велику групу людей до церкви і влаштували над ними дику розправу. Рубали сокирами руки, розстрілювали. Тих, хто намагався втекти, цькували собаками. Всього за час фашистської окупації в Городенці було знищено 2600 чоловік, серед них — понад 1000 дітей[2]. На фашистську каторгу вивезено близько 1300 чоловік[3].

У місті діяла група опору фашистам із 33 чоловік, її очолював комуніст Ф. О. Ікалюк. Йому допомагали робітники цукрового заводу Ю. С. Вінтонюк, П. М. Іванишин, колгоспники А. М. Пасічний, Я. М. Вінтонюк, І. С. Наливайко. Підпільники влаштовували диверсії на залізниці, організовували саботаж на підприємствах, допомагали молоді тікати під час відправки до Німеччини, переховували активістів, військовополонених, розповсюджували антифашистські листівки. Члени підпільної антифашистської групи були виказані провокаторами і розстріляні. Та опір ворогові не припинявся. В. О. Губчин і Р. С. Навальківський та інші, ввійшовши в довір'я до окупантів, допомагали заарештованим. Восени 1943 року вони підготували втечу в'язнів. Але й ця група потрапила до гестапо. Патріотів було розстріляно[4].

25 березня 1944 року частини 1-ї гвардійської танкової та 21-ї гвардійської механізованої бригад форсували Дністер визволили Городенку від фашистської

[1] Івано-Франківський облпартархів, ф. 1, оп. 1, спр. 2, арк. 62—64.
[2] ЦДАЖР СРСР, ф. 7021, оп. 73, спр. 11, арк. 5—7, 10—14, 26—27.
[3] Німецько-фашистський окупаційний режим на Україні. Збірник документів і матеріалів, стор. 58.
[4] Івано-Франківський облпартархів, ф. 1, оп. 32, спр. 502, арк. 83—84.

неволі. Радянські війська захопили тут понад 300 ворожих солдатів і офіцерів. На цукровому заводі затримали 500 вагонів цукру, що були підготовлені до відправки в Німеччину[1].

За хоробрість і відвагу, виявлені в боях за визволення району, звання Героя Радянського Союзу присвоєно гвардії полковнику В. М. Горєлову, гвардії майору М. Й. Гавришку, гвардії лейтенанту А. М. Сулимі та гвардії сержанту О. Ф. Сидорову. В жорстоких боях за місто полягли 314 радянських воїнів. Серед них Герої Радянського Союзу гвардії підполковник О. А. Бербешкін, гвардії лейтенант М. Г. Рижов, гвардії молодший лейтенант М. С. Соченко, гвардії сержант І. А. Федоров. На площі бойової слави в місті ніколи не в'януть квіти на братській могилі бійців. Трудящі свято бережуть світлу пам'ять про своїх визволителів, їх імена написані золотом на меморіальній дошці. Піонери і комсомольці розшукали рідних героїв, зібрали великий біографічний матеріал про кожного воїна і в будинку піонерів відкрили музей борців за Радянську Батьківщину. Щовесни до Городенки приїжджають з усіх куточків нашої країни рідні воїнів.

Після визволення 734 жителі Городенки пішли в Червону Армію і громили фашистів на фронтах. Визволена Городенка лежала в руїнах. Окупанти спалили майже половину будинків трудящих, всі школи, будинок культури, зруйнували лікарню, зірвали міську електростанцію та вивели з ладу лінії електропередач. Награбоване промислове устаткування, обладнання культурно-освітніх закладів та інші матеріальні цінності, а також худобу фашисти вивезли до Німеччини[2]. До того ж, у місті були поширені різні інфекційні хвороби як наслідок жахливих умов за часів окупації.

Найпершим завданням усіх радянських органів стала боротьба з епідемією висипного тифу. Було завезено медикаменти, відкрито лазні з дезкамерами, виділено приміщення для інфекційних ізоляторів, забезпечено лікарню медперсоналом, ліками, вакциною, транспортом. Всі мешканці підлягали профілактичному огляду з обов'язковою дезинфекцією одягу і житла. Через 3 місяці подолали цю важку перешкоду на шляху нормалізації життя міста[3].

Районний комітет партії та райвиконком підняли трудящих на відбудову міста. Починали з розчистки вулиць і під'їзних комунікацій. Розбирали руїни, ремонтували житлові будинки, медичні заклади. Працювали під лозунгом: «Якнайскоріше загоїмо рани рідного міста і достроково відбудуємо промислові об'єкти!». За 2 місяці після визволення став до ладу залізничний вузол, через півроку дала струм електростанція. Генератори на електростанцію надіслано з Москви, електродвигуни — з Уралу. З Середньої Азії надійшло обладнання для цукрового заводу, з Донбасу — вугілля. Саратовські робітники надіслали устаткування для відділення зв'язку. На кінець 1944 року введено в дію заводи: цукровий, спиртовий та маслоробний.

Одночасно йшла напружена підготовка до нового навчального року — в тимчасових майстернях виготовлялися парти, столи, класні дошки. Допомагали й учні, мобілізовані міськкомом ЛКСМУ. 1 вересня перед дітьми відчинилися двері всіх шкіл міста — середньої та 3 семирічних. Тоді ж почалися заняття в школі механізаторів сільського господарства. За короткий час було підготовлено механізаторів багатьох спеціальностей. Наприкінці 1944 року відновився вихід районної газети «За

Практичні заняття районного університету сільськогосподарських знань. 1968 р.

---

[1] Архів МО СРСР, ф. 299, оп. 3070, спр. 460, арк. 6.

[2] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-98, оп. 1, спр. 11, арк. 1—38.

[3] Івано-Франківський облпартархів, ф. 1, оп. 1, спр. 11, арк. 8—9.

Герой Соціалістичної Праці І. Й. Бабич. 1968 р.

більшовицьку працю», щодня випускалися листки Інформбюро. Перемоги Червоної Армії на фронтах надихали трудящих міста на самовіддану працю.

Для поліпшення партійного керівництва на місцях восени 1946 року відкрито курси партійно-радянського активу, а в 1947 році почала працювати районна партійна школа. У села району було направлено 24 комуністи. Для подання практичної допомоги в здійсненні колективізації у 1947—1948 рр. створено 6 постійних бригад. Кожну з них очолював член райкому партії. Навесні 1948 року на території міста було організовано колгосп. Першим головою його обрано колишнього бідняка М. С. Ощипка. За артіллю було закріплено 2440 га землі, в т. ч. 2200 га орної. Завдяки активній участі робітників промислових підприємств і радянсько-партійних працівників Городенки в колгоспному будівництві в 1949 році колективізацію в районі було завершено. Колективи промислових підприємств Городенки успішно справилися з завданнями відбудови міста. Достроково виконали п'ятирічний план цукровий і спиртовий заводи та інші підприємства.

У 1955 році завершено реконструкцію цукрового комбінату (з 1946 р.) потужність зросла до 14 тис. цнт переробки буряків за добу. Стали до ладу хлібозавод та цегельно-черепичний завод. Прагнучи дати якомога більше продукції Батьківщині, робітники шукали шляхів підвищення продуктивності праці. Тільки на цукрокомбінаті в 1955 році запроваджено у виробництво 130 раціоналізаторських пропозицій, автором 7 з них був бригадир ремонтників Х. П. Сидор[1]. За п'ятирічку подвоїлася технічна озброєність МТС, що забезпечило механізацію основних виробничих процесів у всіх колгоспах району. Виросли також кадри механізаторів.

Протягом семирічки значно розширено основне підприємство міста — цукровий комбінат. Тут переобладнано основні цехи, реконструйовано складські приміщення, поліпшено умови праці, культуру виробництва, розширено і реконструйовано під'їзні шляхи до цехів переробки. Завдяки цьому добова переробка цукрової сировини зросла до 2 тис. тонн. Цукровий завод успішно виконав семирічний план. Колектив його змагався за звання комуністичного. Першою в місті 1967 року завоювала це звання бригада парокотельного цеху, очолювана комуністом М. М. Гудзиком. В ювілейному 1967 році багатьох цукровиків нагороджено орденами і медалями, зокрема апаратника В. С. Курганевича — орденом Леніна.

Одночасно розвивалися й інші галузі промисловості. Великим підприємством став сироварний завод. «Російський», «Степовий», «Станіславський», «Лиманський» сири та бринза відомі як продукція відмінної якості. Майстри сироварного цеху К. П. Короташ і П. Я. Яремович — орденоносці. Досвідчені майстри передають свої знання молодій зміні. Завдяки вдосконаленню технології виробництва, сироварний завод у 1970 році почав переробляти 6 тис. цнт молока за добу. Понад 50 проц. продукції заводу йде на експорт у НДР, Чехословаччину, Францію, на Кубу та в інші країни.

Значних успіхів у розвитку громадського господарства досяг колгосп «Маяк». З 1961 року господарство спеціалізувалося на відгодівлі великої рогатої худоби та птиці, а також вирощенні цукрових буряків. У 1969 році колгосп «Маяк» об'єднано з колгоспом ім. 17 вересня. Нове господарство

Герої Соціалістичної Праці Городенківського району (зліва направо): А. І. Шабат (пташниця колгоспу «17 вересня»), С. Й. Хромичева (голова колгоспу ім. І. Я. Франка), М. О. Скіцько (доярка колгоспу ім. Т. Г. Шевченка). 1968 р.

[1] Івано-Франківський облпартархів, ф. 12, оп. 12, спр. 1, арк. 56—57.

має 5200 га угідь, в т. ч. 4 тис. га орної землі. Держава асигнувала кошти для створення великого спеціалізованого приміського господарства. В колгоспі створено птахоферму на 50 тис. курей, де працює пташницею колишня доярка Герой Соціалістичної Праці А. І. Шабат. Буряківнича ланка, яку очолює орденоносець Г. П. Токарик, 1968 року виростила по 786 цнт цукрових буряків на гектарі.

В Городенці в післявоєнні роки широко розгорнулося будівництво, особливо після створення в 1962 році спеціальної будівельної організації, яка одержала сучасну техніку — баштові крани, бетономішалки, транспортери тощо. Нові приміщення побудовано на цукровому комбінаті. Споруджено приміщення райпромкомбінату, газобалонного господарства, автобази, майстерні училища механізації, автовокзал. Виріс цілий комплекс культурно-освітніх та побутових споруд: середня школа, палац культури цукровиків, кінотеатр, готель, їдальня, ресторан, лазня, швейна майстерня, 6 магазинів, поліклініка. Споруджено близько 200 житлових будинків. 1962 року, коли став до ладу міський водопровід, остаточно розв'язано одвічну проблему постачання міста водою. З 1963 року Городенку підключено до державної електромережі. Вечірнє місто сяє вогнями, на вулицях встановлено світильники денного світла. За післявоєнне двадцятиліття зріс міський транспорт. Понад 600 машин щодоби перевозять тисячі тонн різноманітних вантажів. Автостанція міста приймає і відправляє 120 автобусів різних рейсів. В місті є понад 50 магазинів та ларків, 24 заклади громадського харчування. Для них споруджені сучасні красиві приміщення, зокрема універмаг «Ювілейний» та магазин «Кооператор».

Мешканці Городенки забезпечені висококваліфікованою медичною допомогою. В місті працює 40 лікарів, 128 чоловік середнього медперсоналу. На 37 жителів припадає 1 лікарняне ліжко. Мережа медичних закладів складається з міської лікарні, дитячої лікарні, двох диспансерів та двох здоровпунктів. Всі вони устатковані першокласним медичним обладнанням. Добре налагоджена медико-профілактична робота.

Високого рівня досягла в місті освіта. Діють 2 денні, вечірня і заочна середні та восьмирічна школи, а також професійно-технічне училище сільського господарства та дитяча спортивна школа. В 1962 році в Городенці почала працювати музична школа по класу скрипки і фортепіано. Всі школи працюють в одну зміну. За довголітню і бездоганну роботу вчителька О. І. Шукіль удостоєна звання заслуженого вчителя УРСР, нагороджена орденом Леніна. В Городенці є будинок вчителя. З 1951 року працює будинок піонерів.

Трудящі Городенки за роки Радянської влади подолали культурну відсталість. У процесі розвитку економіки зростав і культурний рівень жителів міста. Своє дозвілля вони проводять у районному будинку культури, 2 кінотеатрах, 8 бібліотеках, двох клубах та двох палацах культури. Понад двадцятиліття при будинку культури працює ансамбль «Дністрові зорі». Йому присвоєно звання народного. До 100-річчя з дня народження В. І. Леніна він підготував народну ленініану. В хореографічному, драматичному та інших гуртках розвивають свої художні здібності близько 500 аматорів. Численні гуртки працюють при клубах і палацах культури. Кожний третій мешканець Городенки — постійний читач бібліотек. А понад 400 сімей городян мають власні бібліотеки.

Поступово змінювався побут мешканців Городенки. Старі традиції наповнювалися новим змістом. Щедрівники тепер співають

Виступ ансамблю «Дністрові зорі». Городенка. 1968 р.

про рясні колгоспні врожаї; найтепліші слова присвячують механізаторам, передовикам виробництва. На святкуванні Івана Купала, на молодіжних весіллях лунають сучасні, зокрема комсомольські пісні. З великою пошаною і вдячністю привселюдно проводжають ветеранів праці на пенсію.

Першотравнева демонстрація в Городенці. 1969 р.

Майже кожен житель міста працює в одній з громадських організацій, бере участь у роботі комісій міськради або надає допомогу товариству охорони природи, набуває гарту на стадіоні або вчиться в спортивній школі. Понад 600 чоловік є членами КПРС, в лавах ВЛКСМ — понад 1,5 тис. юнаків та дівчат.

Мешканці Городенки пишаються своїми знатними земляками. З міста вийшла ціла плеяда вчених — член-кореспондент АН УРСР філософ П. І. Демчук, доктор філологічних наук Б. М. Задорожний, кандидати наук Я. С. Мазуркевич, В. І. Осадчук, В. А. Павчак, В. І. Романко. Відомий шахіст Сало Флор — уродженець Городенки. Працівник районної газети «Колгоспник Придністров'я» В. Ю. Бандурак — член Спілки письменників України. На цукровому комбінаті трудилася колишня біднячка Герой Соціалістичної Праці І. Й. Бабич.

Не уповільнюється трудовий ритм Городенки. Ростуть нові житлові будинки, виробничі корпуси меблевої і швейної фабрик, цехів райхарчокомбінату: консервного, ковбасного, безалкогольних напоїв та комбікормового. На ряд цукрових заводів західних областей України надходить з Городенки вапняк.

За дев'яту п'ятирічку буде здійснено реконструкцію цукрового комбінату, за якою передбачено механізувати та автоматизувати не тільки основні виробничі процеси, а й допоміжні. Потужність комбінату досягне переробки 25 тис. цнт буряків на добу. За єдиним генеральним планом здійснюється реконструкція міста. Намічається перепланування та впорядкування вулиць і площі Слави. Озеленено урочище Ворчун, закладено парк на площі близько 30 га. Впорядковується центральна площа, над якою височітиме постать того, хто вказав трудящим шлях до щасливого майбуття,— В. І. Леніна.

Г. І. ПАТИКА, І. У. ПЕРЕКОПСЬКИЙ

ЧЕРНЯ́ТИН

Чернятин — село, центр сільської Ради. Розташований на вододілі між ріками Прутом і Дністром, за 4 км від м. Городенки. Поблизу села проходить залізниця, через село — автодорога. Населення — 3325 чоловік. Сільраді підпорядковано с. Глушків.

На території с. Глушкова знайдено знаряддя праці доби бронзи.

Історичні документи свідчать, що Чернятин існував уже в середині XV ст. В документі 1453 року вказується, що шляхтич Пречлавський розділив свій маєток між племінниками, і одному з них були виділені села Вікно, Піддовга і Чернятинці. В квітні 1485 року суд коломийських коморників закріпив цей розподіл[1]. Села Чернятин і Вікно існують і тепер, а Піддовга — знищена татарами. Від села залишилася тільки назва поля — Піддовга, яке входить до чернятинського земельного масиву. Населення Чернятина в різні часи поповнювалося вихідцями зі Східної

---

[1] Akta grodzkie i ziemskie, t. XIX, стор. 199—200.

України, Молдавії та Угорщини, які тікали звідти від жорстокого гніту і переслідувань феодалів. Переселенці із Молдавії принесли в село прізвища Бурдеґ, з Угорщини — Неміш.

У XVI ст. селяни відробляли по 2—3 дні на тиждень панщини, платили натуральний податок. На початку XVII ст. феодальні повинності збільшилися. Селяни змушені були відробляти вже по 3—5 днів панщини на тиждень[1].

За часів польсько-шляхетського панування кріпаки не раз повставали на боротьбу проти поневолювачів. Під час визвольної війни українського народу 1648—1654 рр. велика група жителів Чернятина перебувала в загоні повстанців, очолюваному С. Височаном. Восени 1648 року селяни Чернятина разом з мешканцями Заболотова, Тулукова й Олешева розгромили маєток шляхтича Я. Жолчинського в Городенці[2].

В XVIII ст. Чернятин належав жорстокому польському магнатові Миколі Потоцькому. Сюди було переселено групу селян з Вінниччини, які брали участь у повстанні проти феодально-кріпосницького гніту. Вони принесли в село східноукраїнські прізвища: Михайленко, Бондарчук та інші і називали глибокі криниці під селом «вінницями» та «броварами»[3].

Після 1772 року Чернятин перебував у складі австрійської держави. І на початку XIX ст. він належав Потоцьким. Від імені графа маєтком управляла шляхтянка Репецька, яка відзначалася нелюдською жорстокістю. За найменшу провину вона по-звірячому розправлялася з селянами. Кращі землі були власністю Потоцького, йому належало 650 га, а всі селяни користувалися 640 га[4]. Селяни мали 106 коней та 100 волів[5]. 1809 року в Чернятині було 224 будинки.

В другій чверті XIX ст. Чернятином володіла княгиня Лонінська. Становище селян, в основному, залишалося таким же, як і в попередні часи. При фільварку княгині були кінний млин та гуральня, на яких використовувалася праця кріпаків. У 1835 році селяни відбували такі повинності: панщини — 82 дні на рік, причому ті, хто мав тягло,— 52 дні з тяглом; здавали на панський двір по 1 півню, 2 курки, 12 яєць, 30 мітків пряжі з панської вовни, олію. Селяни, які не мали тягла, додатково давали 1 півня, 1 курку, десяток яєць та 15 мітків пряжі. Халупники відбували на рік 26 днів панщини, здавали 12 мітків пряжі з панської вовни. В селі в цей час працював один ремісник, який платив 12 ринських чиншу[6].

Прискорення розвитку капіталізму після реформи 1848 року спостерігалося й у Чернятині. Вже у перше пореформене десятиліття помітно розбагатіло кілька сімей (І. Боднарчука, М. Човганюка, П. Немеша), а на кінець XIX ст. в селі налічувалося понад 20 куркульських родин. За цей же період число халупників зросло з 20 до 100. Основна ж маса господарів володіла клаптями землі — по 0,3—0,5 га. Куркулі мали ділянки по 40—80 моргів. Вони відкрили у Чернятині невеликі підприємства — олійницю та цегельню.

Селяни терпіли від малоземелля та податкового гніту. Щоб звести кінці, їм доводилося ходити на заробітки в міста, приробляти різними промислами. В Чернятині були поширені обробка шкіри, вишивання, частково різьба по дереву.

З 1874 року в селі діяла двокласна школа, в 1914 році вона стала чотирикласною. Австрійські власті штучно гальмували розвиток культури місцевого населення. Коли мешканці Чернятина зібрали кошти на будівництво читальні, урядовці не допустили цього, хоч уже й було вимуровано фундамент.

Під впливом російської революції 1905—1907 рр. посилилася класова боротьба й у Галичині. В червні 1906 року в Городенці і навколишніх селах відбувся великий

[1] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 5, оп. 1, спр. 143, арк. 968.
[2] Там же, арк. 974—976.
[3] Там же, ф. 146, оп. 7, спр. 408, арк. 93.
[4] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1576, оп. 2, спр. 20, арк. 47.
[5] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 146, оп. 7, спр. 408, арк. 93.
[6] Львівська наукова бібліотека АН УРСР, ф. Оссолінських, 809/III, арк. 1—24.

політичний страйк і демонстрація сільськогосподарських робітників, учасниками яких були і селяни Чернятина. Страйкарі під час демонстрації вигукували лозунги: «Геть гнобителів!», «Трудящим — рівноправ'я!». Демонстрацію розігнала поліція[1].

В період першої світової війни трудящі Чернятина зазнали великого лихоліття. Село опинилося в зоні воєнних дій, чимало селянських дворів було знищено. Австрійські власті реквізували значну кількість коней, худоби, зерна. 69 здорових чоловіків мобілізували до армії, дехто з них потрапив на Східний фронт. 39 солдатів з Чернятина зразу ж після прибуття на фронт здалися в полон російській армії. Частина з них, зокрема Д. Г. Паращук, потім брали участь у Великій Жовтневій соціалістичній революції, билися в рядах Червоної Армії проти білогвардійців та іноземних інтервентів під час громадянської війни[2].

В серпні 1920 року біднота села вітала частини Червоної Армії, які, переслідуючи польських панів, несли їй свободу. Населення радо зустріло встановлення в західноукраїнських повітах Радянської влади. Але після відступу Червоної Армії (вересень 1920 року) для трудящих знову наступили чорні дні. Городенківський повіт захопили польські війська. Польські окупанти проводили політику насильницького ополячення населення. Заборонялося навіть називатися українцями. В 1921 році під час перепису власті силою примушували українців записуватись поляками. Це робилось з метою довести своє «право» на загарбання західноукраїнських земель. Трудящі Городенківського повіту рішуче виступали проти полонізації. Власті змушені були навіть ввести сюди війська, щоб залякати населення[3].

Половина мешканців Чернятина в 1928 році була неписьменною. Лише 1929 року чотирикласну школу було перетворено на шестикласну. В ній працювало 7 учителів. Незважаючи на існуюче положення про двомовне викладання в школі, в 30-х роках викладання проводилося тільки польською мовою.

За панської Польщі селяни Чернятина терпіли від безземелля та куркульської кабали. У 1921 році в селі налічувалося 2910 мешканців[4]. 467 родин бідняків володіли 500 га землі, а тим часом 40 куркульських сімей зосередили в своїх руках 600 га землі[5]. Куркулі збільшували виробництво сільськогосподарської продукції на ринок. Вони збудували в Чернятині 4 олійниці, млин[6], у своїх господарствах застосовували машини. Збагачення сільської буржуазії відбувалося за рахунок нещадної експлуатації батраків та бідняків. Лише за користування куркульською молотаркою селянин віддавав 7 проц. з обмолоченого зерна. Бідняки одержували низькі врожаї (4—6 цнт з га). Цього ледь вистачало на харчування родини, однак сума податків поглинала половину врожаю. За несвоєчасну сплату податків урядовці забирали в селян худобу, реманент, одяг. Все це за безцінь скуповували сільські багатії, щоб потім продати їх же власникам за вищу ціну. Бідняки не могли вирватися з кабали лихварів та куркулів і розорювалися, поповнюючи лави пролетарів.

Трудящі селяни з надією дивились на Схід. Читали літературу про Країну Рад, раділи з успіхів соціалістичного будівництва на Україні. Група селян придбала радіоприймача і слухала передачі з Києва та Москви, незважаючи на погрози жандармів. У 1932 році мешканці Чернятина на зібрані кошти побудували навіть невеличку читальню[7]. З Коломиї та Городенки до Чернятина приїжджали вести рево-

[1] І. І. Компанієць. Становище і боротьба трудящих мас Галичини, Буковини та Закарпаття на початку XX ст., стор. 167.

[2] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1576, оп. 2, спр. 20, арк. 48—49.

[3] Там же, ф. 2, оп. 1, спр. 31, арк. 47.

[4] Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej. Województwo Stanisławowskie, t. XIV. Warszawa, 1923, стор. 5.

[5] Księga adresowa Polski wraz z W. M. Gdańskiem dla handlu, przemysłu, rzemiosła i rolnictwa. Warszawa, 1930.

[6] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1576, оп. 2, спр. 20, арк. 50.

[7] Там же, арк. 52.

люційну агітацію члени КПЗУ. В 1931—1932 рр. властi вчинили судову розправу над 16 громадянами, які розповсюджували комуністичну літературу в селах Городенківського повіту. В звинувачувальному акті прокурора особливо підкреслювався вплив Городенківського комітету КПЗУ на селян Чернятина[1].

Визволення від тяжкого економічного та національного гноблення настало 17 вересня 1939 року, коли до Чернятина ввійшли частини Червоної Армії. 20 вересня було створено селянський комітет з 9 осіб, який розгорнув підготовку до виборів у Народні Збори Західної України. Депутатом обрали біднячку С. А. Морозевич. Після проголошення Народними Зборами Радянської влади було обрано Чернятинську сільську Раду, очолив її бідняк В. С. Боднарчук. Першим актом нової влади було забезпечення землею бідняків і батраків. Їм передано 987 га поміщицької землі, 40 коней, 60 корів, вози, плуги та інший реманент[2].

У жовтні 1939 року в селі відкрито семирічну школу з українською мовою навчання, із східних областей України сюди прибули висококваліфіковані вчителі. Почав діяти клуб, де селяни вперше в житті побачили кінофільм. З величезним інтересом проглянули вони фільми «Ленін у Жовтні», «Людина з рушницею», «Чапаєв».

1940 року передова молодь об'єдналася в комсомольську організацію. Першими комсомольцями були Д. І. Човганюк, Є. П. Процюк, Ю. Д. Гладиш. Уже наступного місяця з ініціативи комсомольців у Чернятині створено колгосп ім. Кірова[3]. Спочатку в ньому об'єдналося 80 сімей бідняків і середняків. Головою артілі обрано І. Ю. Михайлюка. Навесні 1941 року організовано ще один колгосп, очолив його І. А. Човганюк. Вже у перший рік артільного господарювання селяни відчули переваги колгоспного ладу. Колгосп ім. Кірова за допомогою Городенківської МТС в 1940 році виростив по 90 пудів зернових на гектарі — урожай значно вищий, ніж на полях селян-одноосібників. Колгоспники одержали на трудодень по 3 кг зерна та по 4 крб. Колишній бідняк Петро Бойків заробив 196 пудів хліба, 115 пудів картоплі, 2 тис. крб., а конюх Павло Бойків — 186 пудів хліба, 138 пудів картоплі, 1104 крб. Про такі заробітки раніше селяни-бідняки і мріяти не могли.

Між ланками і бригадами колгоспу розгорнулося соціалістичне змагання. Комсомольська ланка М. І. Човганюк, а також ланки М. О. Сторощук і Д. М. Калинки завоювали право участі у Всесоюзній сільськогосподарській виставці[4].

Та почалася Велика Вітчизняна війна. Всі радянські люди піднялися на ворога. Частина мешканців Чернятина пішла до Червоної Армії, інші — споруджували оборонні укріплення або евакуювалися в глиб країни і працювали там в колгоспах. 2 липня 1941 року Чернятин захопили угорські фашистські війська. Пізніше до села прибули німецькі частини. Вони зруйнували господарство колгоспу, захопили землю, пограбували майно, забрали майже всіх коней, більшу частину корів. Разом з фашистами в селі хазяйнували українські буржуазно-націоналістичні бандити, вони катували селян.

Тих, хто насмілювався підняти голос протесту проти звірств окупантів, розстрілювали. Так загинуло 22 чоловіка, зокрема М. С. Андрусяк, І. А. Косминка, Р. М. Міллер. На каторгу до Німеччини було вигнано 118 мешканців Чернятина[5]. Трудящі чинили опір загарбникам, саботували заходи фашистських властей, ховали від гітлерівців хліб, худобу, ухилялися від служби у ворожій армії, від виїзду до Німеччини.

Наприкінці березня 1944 року Червона Армія вступила на територію Городенківського району. Частини 21-ї гвардійської механізованої бригади 26 березня 1944

---

[1] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 205, оп. 1, спр. 721, арк. 3.
[2] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1576, оп. 2, спр. 21, арк. 26—27.
[3] Там же, спр. 20, арк. 53.
[4] Колгоспне будівництво на Станіславщині. Станіслав, 1941, стор. 43, 60—61, 69.
[5] Івано-Франківський облдержархів. Хронологічний довідник про тимчасову окупацію німецько-фашистськими загарбниками населених пунктів (1941—1944 рр.), стор. 52.

року підійшли до села. 27 березня група танків, що наступала на Коломию, визволила від фашистів Чернятин[1].

Селяни доклали багато зусиль, щоб прискорити повний розгром ворога. Вони допомагали радянським військам продовольством. Молодь пішла в діючу армію. Понад 600 бійців з Чернятина воювали проти фашистів. За героїзм і відвагу понад 200 воїнів нагороджено орденами і медалями Союзу РСР. 216 уродженців Чернятина загинуло смертю хоробрих.

Чернятинська сільська Рада влітку 1944 року викликала Глушківську сільську Раду на змагання за кращу підготовку і проведення збирання врожаю, за своєчасне виконання всіх зобов'язань перед державою. Земельні громади в Чернятині ретельно готувалися до жнив. У кузні і теслярських майстернях відремонтовано 3 жатки, 5 молотарок, 4 двигуни. Жителі села здавали у фонд оборони молоко, м'ясо. Всі селяни передплатили 4-у державну воєнну позику. Тільки за один день 7 липня 1944 року вони внесли готівкою 32 тис. крб.[2]. Молодіжна бригада Меланії Михайлюк була занесена на обласну Дошку пошани за систематичне перевиконання норм виробітку при збиранні врожаю на землях державного фонду[3].

Відбудовувати господарство довелося в умовах жорстокої класової боротьби з недобитками буржуазно-націоналістичних банд, які чинили опір соціалістичним перетворенням. Вони палили колгоспні і селянські будівлі, знищували худобу, тероризували населення. 17 чоловік загинуло від рук бандитів. Серед них офіцер, інвалід Великої Вітчизняної війни В. П. Процюк, радянські активісти Д. М. Вівчарик, Ю. О. Човганюк, М. Д. Бойчук, комсомолка О. Д. Човганюк та інші[4].

Але ні бандитські наскоки, ні труднощі перших післявоєнних років не залякали селян. Вони активно включилися у загальнонародну боротьбу за відбудову і розвиток господарства, за здійснення соціалістичних перетворень.

В жовтні 1948 року в Чернятині відновлено колгосп, йому присвоїли ім'я Івана Франка. В 1949 році артіль мала 1016 га землі, 39 коней, 18 корів, кілька десятків свиней. В перші післявоєнні роки колгоспникам довелося подолати серйозні труднощі. Не вистачало тягла, посівного матеріалу, машин, а також досвіду роботи.

Для якнайшвидшого впровадження в життя заходів щодо організаційно-господарського зміцнення колгоспу Городенківський райком КП України в 1949 році направив на постійну роботу до Чернятина групу комуністів. 1950 року в селі створено партійну організацію, до складу якої ввійшли 6 чоловік[5]. Комуністи спрямували свої зусилля на швидке піднесення всіх галузей колгоспного виробництва. На партійних зборах регулярно розглядалися питання роботи правління колгоспу, бригад і окремих ланок, тваринницьких ферм, будівельників. До 1951 року в колгоспі були випадки зволікання польових робіт. Комуністи допомогли правлінню впровадити науково обгрунтовані методи землеробства, встановлювати правильні строки сівби і збирання врожаю, раціонально розставити кадри, забезпечити вчасне вивезення добрив та підготовку насіння і техніки[6].

На молочній фермі у селі Чернятині. 1969 р.

[1] Архів МО СРСР, ф. 299, оп. 3070, спр. 460, арк. 6.
[2] Газ. «Прикарпатська правда», 15 липня 1944 р.
[3] Газ. «Прикарпатська правда», 13 вересня 1944 р.
[4] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1576, оп. 2, спр. 20, арк. 44.
[5] Івано-Франківський облпартархів, ф. 1796, оп. 1, спр. 2, арк. 9—10.
[6] Там же, арк. 3.

Колгоспна партійна організація брала безпосередню участь в усіх виробничих процесах громадського господарства, вивчала досвід кращих працівників, добивалася, щоб він став надбанням усіх колгоспників. Неослабна увага приділялася основній галузі артілі — рільництву. В цей період у колгоспі було запроваджено глибоку оранку, виготовлення компостів, потоковий метод збирання врожаю. Комуністи популяризували досвід передовиків, зокрема, доярки М. В. Буньки, ланкових М. Ф. Стефанчук, П. І. Неміш та інших.

1952 року колгосп одержав від держави позику на придбання корів та машин. Вже наступного року більшість робіт у рільництві було механізовано. Артіль почала будівництво тваринницьких приміщень.

40-річчя Великого Жовтня колгосп ім. Франка зустрічав значними трудовими досягненнями — він став одним із кращих у районі.

Механізація виробництва, впровадження нової агротехніки, поліпшення організації праці — все це сприяло неухильному підвищенню врожайності. В 1968 році тут зібрали з кожного гектара посіву буряків на 150 цнт більше, ніж у 1960 році.

В розвинену галузь перетворилося тваринництво. Доярки колгоспу перейняли досвід доярки із Снятинського району Героя Соціалістичної Праці Марії Ферлей. У 1968 році колгосп виробив 601 цнт молока і 74,5 цнт м'яса на 100 га угідь[1].

З допоміжних галузей виробництва розвинуто садівництво. Колгоспники розширюють площу під садом за рахунок чагарників і невжитків. У 1953 році артіль мала саду всього 7 га, а 1968 — 65 гектарів[2].

Розвиток громадського господарства забезпечує неухильне зростання прибутків, дає можливість колгоспу вести широке будівництво. В 1940 році колгосп мав лише 5 виробничих споруд, а тепер їх налічується понад 30, зокрема, водонапірна башта, пилорама, цегельний завод, 6 корівників, 3 свинарники з відгодівельними майданчиками. Є приміщення для збереження мінеральних добрив, завершено спорудження будинків тваринника і механізатора, лазні, автобусної станції, багатоквартирного будинку для спеціалістів.

Посилюються економічні зв'язки колгоспу ім. І. Франка з державними і міжколгоспними підприємствами. 1965 року артіль внесла членський пай до міжколгоспної будівельної організації[3].

Розвиток громадського господарства забезпечує неухильне зростання оплати праці колгоспників. З 1959 року тут запроваджено грошову оплату праці. Середня заробітна плата колгоспника в 1968 році становила 70 крб. на місяць.

До возз'єднання з Радянською Україною мешканці Чернятина не могли одержувати кваліфіковану медичну допомогу. Радянська влада подбала про налагодження охорони здоров'я в кожному населеному пункті. Спочатку в селі відкрито медичний пункт, 1950 року — пологовий будинок. Тепер тут вже діють 2 фельдшерсько-акушерські пункти, в яких працюють 4 медпрацівники.

За роки Радянської влади докорінно змінився освітній рівень трудящих Чернятина. Після визволення села було відновлено роботу семирічної школи, для дорослих — створено лікнеп. Пізніше відкрито восьмирічну школу, яку 1969 року перетворено на середню. 1952 року в селі завершено ліквідацію неписьменності. Колишні неписьменні стали не тільки читати газети і журнали, але

Ланкова П. П. Хома готує свої роботи на республіканську художню виставку. 1969 р.

[1] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1576, оп. 2, спр. 21, арк. 23.
[2] Там же, спр. 20, арк. 55.
[3] Там же, арк. 57.

й користуються послугами бібліотеки, книжковий фонд якої становить близько 20 тис. примірників. У багатьох мешканців є власні бібліотечки. За післявоєнні роки понад 160 мешканців Чернятина здобули середню освіту. Щоліта діти колгоспників відпочивають у чудовому піонерському таборі над Дністром.

Велику увагу партійна організація приділяє викоріненню пережитків минулого в свідомості людей, особливо релігійних забобонів. Вона вишукує найбільш ефективні методи роботи з людьми. В боротьбі проти релігійних пережитків широко застосовує методи індивідуальної роботи. Багато читається науково-популярних лекцій. З 1960 року в селі на громадських засадах діє кабінет політичної освіти.

З перших днів після визволення від фашистських загарбників в селі працює клуб, трудящі систематично переглядають кінофільми. В 1960 році колгосп побудував палац культури, при якому створені належні умови для роботи гуртків художньої самодіяльності. Аматори мистецтва добре зарекомендували себе не тільки серед односельців. Трудящі Городенківського району радо слухають чудові українські і російські пісні у виконанні чернятинського хору. З своїми виставами виїжджає в інші села і драматичний гурток.

Заочниця Снятинського сільськогосподарського технікуму ланкова М. М. Барик готується до екзаменів. Село Чернятин. 1969 р.

В Чернятині живе самодіяльна художниця П. П. Хома. Парасковія Петрівна працює в бурякосіючій ланці, а дозвілля проводить за палітрою. П. П. Хома створила ряд чудових картин за мотивами популярних пісень і поем — «Червоні гвоздики», «Знову цвітуть каштани», «Бондарівна», «Два кольори» та ін. У вересні 1968 року в залах Львівської картинної галереї відбулася виставка творів народної художниці. Експонувалося 80 полотен. Львівські мистецтвознавці запропонували художниці продати деякі картини для музеїв. П. П. Хома відповіла: «Дарую вам ті картини, які сподобаються».

Змінився зовнішній вигляд села, воно нині нагадує містечко. Замість похилених халуп, що колись тіснилися вздовж брудних покручених вуличок, споруджено добротні, переважно кам'яні, будинки. За післявоєнний час їх зведено 230. Вже близько 80 проц. жителів села мешкають у нових житлах, обставлених сучасними меблями, у багатьох є телевізори, радіоприймачі. Найближчим часом усі старі хати будуть перебудовані. Вулиці в селі стали широкими, прямими. Центральну вулицю заасфальтовано. Прокладено тротуари. Приємне враження справляють нові приміщення школи, будинку тваринника, сучасних магазинів, автобусної станції. З 1963 року Чернятин підключено до державної високовольтної електролінії. В селі є стадіон, 2 волейбольні майданчики. В центрі Чернятина — пам'ятник воїнам, що віддали життя за Радянську владу. Встановлено також пам'ятник Івану Франку.

За роки Радянської влади в селі виросли нові люди — освічені, культурні, свідомі творці свого щастя. Кращі трудівники села вступають до лав КПРС. Число комуністів зростає. 1969 року партійна організація колгоспу налічувала 40 чоловік. Заслуженим авторитетом користуються комуністи — ветерани колгоспу С. Й. Хромичева, О. С. Франків, М. О. Бойчук та ін. В комсомольській організації — понад 80 чоловік. Комсомольсько-молодіжна ланка, яку очолює комсомолка М. М. Барик, в 1968 році виростила по 770 цнт цукрових буряків на гектарі[1].

Чернятинці беруть активну участь у роботі сільської Ради. Понад 50 чоловік працюють в різних комісіях сільради на громадських засадах, у добровільній народній дружині.

[1] Газ. «Прикарпатська правда», 28 лютого 1969 р.

Немало мешканців Чернятина закінчили інститути, спеціальні середні учбові заклади, стали висококваліфікованими спеціалістами. Серед них — кандидати наук М. Д. Боднарчук та М. І. Ганущак, 68 вчителів, 26 медичних працівників, 12 агрономів, 8 економістів.

Із простої селянки до державного діяча виросла Стефанія Йосипівна Хромичева. Доля її — типова доля звичайної радянської жінки. Злидні погнали її батька за океан, в Канаду, де він і загинув. Стефанія лишилась сиротою. Поневірялася в наймах. І тільки Радянська влада принесла їй щастя. Навесні 1940 року дівчина вступила в колгосп. Її обрали ланковою. В перші післявоєнні роки бандерівські бандити погрожували її ланці: будете працювати в колгоспі — знищимо. Але Стефанія Йосипівна і її ланка не злякалися бандитів. На поле ходили з сапками і гвинтівками. Зі зброєю в руках виростили хороший врожай цукрових буряків. Незабаром стали п'ятисотенницями. С. Й. Хромичеву прийняли до лав КПРС. У 1953 році її обрали головою колгоспу ім. Івана Франка. 17 років С. Й. Хромичева беззмінно обіймала цю посаду. Талановитим організатором, добрим господарем виявила себе колишня біднячка. За вміле керівництво багатогалузевим господарством, за високі показники його розвитку С. Й. Хромичева удостоєна високого звання Героя Соціалістичної Праці. Вона нагороджена 3 орденами Леніна. Трудящі району, виявляючи їй високе довір'я, неодноразово обирали С. Й. Хромичеву депутатом Верховної Ради Української РСР.

Завдяки самовідданій праці трудящих Чернятин із відсталого бідного перетворився у благоустроєне, багате, культурне колгоспне село. Перед ним відкриваються великі перспективи нового піднесення економіки і культури.

Ю. Д. БОДНАРЧУК, М. П. ХВОСТІН

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ, ЦЕНТРИ СЕЛИЩНИХ ТА СІЛЬСЬКИХ РАД ГОРОДЕНКІВСЬКОГО РАЙОНУ

ВИНОГРА́Д — село, центр сільської Ради. Лежить на лівому березі річки Чорнявої, за 27 км від районного центру, за 5 км від залізничної станції Гвіздець. Населення — 1369 чоловік. Сільраді підпорядковане село Руднівка.

В селі розташована центральна садиба колгоспу «Дружба». Виробничий напрям господарства — рільництво. Воно має понад 1700 га землі. В 1967 році артіль одержала перехідний Червоний прапор Ради Міністрів СРСР.

У Винограді є восьмирічна школа, бібліотека, клуб. За радянських часів тут зведено близько 300 будинків. Встановлено обеліск воїнам, полеглим в роки Великої Вітчизняної війни.

Вперше село згадується в документах 80-х років XVIII століття.

У 1923 році у Винограді створено осередок КПЗУ. Сільські комуністи брали участь у Заболотівській першотравневій демонстрації 1924 року.

В 1932 році відбувся страйк сільськогосподарських робітників.

ВІКНО́ — село, центр сільської Ради. Розташоване за 11 км від районного центру, за 2 км від залізничної станції Окняни. Населення — 1583 чоловіка.

Колгосп «1 Травня» спеціалізується на відгодівлі великої рогатої худоби та птиці. Він має близько 1900 га землі; понад 10 тис. штук птиці, 1100 голів великої рогатої худоби.

У селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека; колгоспний пологовий будинок. За роки Радянської влади споруджено близько 300 будинків. Встановлено пам'ятник Т. Г. Шевченку та обеліск загиблим у роки Великої Вітчизняної війни.

В писемних джерелах село згадується 1485 року. В 1932 році відбувся страйк сільськогосподарських робітників.

На околицях села виявлено поселення трипільської культури.

ГВІЗДЕ́ЦЬ — селище міського типу (з 1940 р.), центр селищної Ради. Лежить на правому березі річки Чорнявої, за 22 км від районного центру. Залізнична станція. Через селище проходить шосе. Населення — 1540 чоловік. Селищній Раді підпорядковані населені пункти Берем'яни, Остапківці, Чехова.

В селищі розміщені цегельний завод, відділення «Сільгосптехніки», міжколгоспбуд, трансформаторна підстанція та бригада колгоспу «Іскра», за якою закріплено 518 га землі. Господарський напрям — м'ясо-молочне тваринництво.

В республіканському змаганні на честь 50-річчя Великого Жовтня Гвіздецький цегельний завод зайняв перше місце, нагороджений перехідним Червоним прапором Республіканської ради профспілок.

У Гвіздці є середня школа, допоміжна школа-інтернат, філіал Городенківської музичної школи, будинок піонерів, бібліотека, будинок культури, ленінська кімната-музей. Встановлено пам'ятник В. І. Леніну. В селищі працює районна лікарня, поліклініка, дитяча та жіноча консультація. Лише за останні 5 років мешканці Гвіздця звели понад 100 будинків.

Вперше Гвіздець згадується в документі 1373 року.

З 1520 до 1531 року Гвіздець перебував під владою молдавських господарів. 1540 року польський король надав Гвіздцю магдебурзьке право. В кінці 90-х років XIX ст. через Гвіздець пройшла залізниця, що зумовило перетворення його на значний торговельно-ремісничий осередок. В роки польської окупації у Гвіздці діяла організація КПЗУ. В 1928 році тут створено профспілкову організацію сільськогосподарських робітників.

Під час німецько-фашистської окупації мешканці селища чинили опір гітлерівцям. В. І. Бан-

Костьол у селищі Гвіздці. Пам'ятка архітектури XVIII ст. 1969 р.

Художник.
Я. В. Пстрак. 1912 р.

дога та П. Ф. Михальчук відмовилися служити в дивізії «СС-Галичина», за що були розстріляні. Партизани-ковпаківці діставали в Гвіздці всебічну допомогу. В бою за визволення селища від окупації поліг Герой Радянського Союзу М. П. Скачков. На братській могилі полеглих воїнів споруджено пам'ятник.

У Гвіздці народився український художник Я. В. Пстрак (1878—1920).

На території Гвіздця виявлено курган доби бронзи.

ГОРОДНИ́ЦЯ — село, центр сільської Ради. Лежить на правому березі Дністра, за 14 км від районного центру. Пристань на Дністрі. Населення — 1276 чоловік. Сільраді підпорядковане село Передівання.

Колгосп «Радянська Україна» — рільничотваринницького напряму, має близько 2060 га землі.

У Городниці є восьмирічна школа, клуб, бібліотека. За радянських часів понад 200 чол. здобули вищу та середню освіту.

Село вперше згадується в документах 1448 року.

На території Городницької сільради виявлено 5 стоянок доби пізнього палеоліту, поселення ранньої трипільської культури, кілька поселень та поховань доби бронзи, кургани скіфських часів, а також слов'янські поховання і поселення, городище та 2 могильники давньоруських часів.

ДА́ЛЕШОВЕ — село, центр сільської Ради. Лежить на правому березі Дністра, за 16 км від районного центру. Населення — 475 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Дубка, Колінки та Репужинці.

В селі розташовані колгоспи: ім. Кірова, що має 3780 га землі, та ім. XXII з'їзду КПРС, якому належить 1856 га землі. Обидва господарства рільничого напряму.

В Далешовому є восьмирічна школа, клуб, бібліотека. Споруджений пам'ятник С. М. Кірову та обеліск полеглим воїнам Радянської Армії.

В писемних джерелах село вперше згадується 1474 року. В 1921 році мешканці Далешового саботували перепис населення, що проводився польською владою.

Поблизу Далешового, Дубки та Репужинців виявлено знаряддя праці та поховання доби бронзи, поховання перших століть нашої ери та срібні прикраси давньоруських часів.

КО́РНІВ — село, центр сільської Ради. Розташований на правому березі Дністра, за 25 км від районного центру. Населення — 1004 чоловіка. Сільраді підпорядковане село Вільховець.

Місцевий колгосп «Радянське Прикарпаття» має близько 2200 га землі. Виробничий напрям — рільничо-тваринницький.

У селі є восьмирічна школа, бібліотека, клуб; профільний піонерський табір. За радянських часів колгоспники звели понад 120 будинків.

У писемних джерелах село вперше згадується 1455 року. В 1921 році мешканці Корнева бойкотували перепис населення, що проводився окупаційною владою.

Жителі Корнева допомагали партизанам-ковпаківцям; М. М. Кривко був зв'язківцем.

На території села виявлено поховання доби бронзи, городище, селище й поховання давньоруських часів.

КОТИКІ́ВКА — село, центр сільської Ради. Розташована за 1 км від районного центру на автомагістралі. Населення — 2499 чоловік.

У Котиківці розміщений радгосп «Зоря». Господарство насінницького напряму. Цей радгосп — одне з передових господарств області, двічі завойовував перехідний Червоний прапор Міністерства сільського господарства УРСР.

В селі є початкова школа, бібліотека, клуб.

Поселення Котиківка засноване селянами-втікачами на пустирі за Городенкою в XVII ст. Селяни в 1648 році приєдналися до повстанців, очолюваних С. Височаном.

Окремою адміністративною одиницею Котиківка стала в 1939 році, до цього вважалася передмістям Городенки.

КУНИ́СІВЦІ — село, центр сільської Ради. Лежать на правому березі Дністра, за 24 км від районного центру. Населення — 966 чоловік. Сільраді підпорядковане село Копачинці.

Місцевий колгосп «Перемога» має понад 2200 га землі. Господарство рільничо-тваринницького напряму.

В Кунисівцях є восьмирічна школа, клуб, бібліотека. На честь полеглих радянських воїнів встановлено обеліск.

Згадка про село є в документі 1461 року.

В 1932 році в Кунисівцях існувала організація «Сельроб-єдність».

На території сільради виявлено пізньопалеолітичні стоянки, поселення пізньотрипільської культури, городище, поселення та могильник давньоруських часів.

ЛУКА́ — село, центр сільської Ради. Лежить на лівому березі Дністра, за 25 км від районного центру. Населення —942 чоловіка. Сільраді підпорядковані населені пункти Монастирок та Уніж.

У селі — колгосп ім. Радянської Конституції, який має понад 1620 га землі. Господарство рільничого напряму.

В Луці є восьмирічна школа, бібліотека, клуб, піонерський табір юних натуралістів. Встановлено обеліск полеглим у роки Великої Вітчизняної війни.

Згадується село вперше в писемних джерелах 1465 року.

Під час Карпатського рейду партизанського з'єднання С. А. Ковпака мешканці села М. Ф. Стойко, Й. І. Корпан та інші допомагали партизанам переправитися через Дністер.

Поблизу Луки виявлено пізньопалеолітичну стоянку та залишки давньоруського городища, а біля села Унежа — знаряддя праці та поховання доби міді.

НЕ́ЗВИСЬКО — село, центр сільської Ради. Лежить на правому березі Дністра, за 24 км від районного центру. Через село проходить шосе. Населення — 1147 чоловік. Сільраді підпорядковане село Воронів.

Колгосп «Придністров'я» має 1955 га землі. Основний виробничий напрям — рільництво.

В селі є середня школа, бібліотека, клуб. За радянських часів 600 мешканців Незвиська здобули вищу та середню освіту.

У писемних джерелах село згадується 1440 року під назвою Незвище.

В 1703 році опришки загону І. Пискливого розправилися з місцевими багатіями.

У 1943 році мешканці села допомагали партизанам-ковпаківцям. В бою за визволення села від фашистських загарбників поліг Герой Радянського Союзу М. К. Москальов.

На території села виявлено 5 пізньопалеолітичних стоянок, поселення перших землеробів доби неоліту, трипільської культури, доби бронзи, скіфських і давньоруських часів та черняхівської культури.

ОЛІ́ЄВО-КОРОЛІ́ВКА — село, центр сільської Ради. Розташована за 12 км від районного центру, за 6 км від залізничної станції Окняни. Поблизу села проходить шосе. Населення — 1253 чоловіка. Сільраді підпорядковані населені пункти Новоселівка та Олієво-Корнів.

Місцевий колгосп ім. Калініна має 2125 га землі, млин, олійницю, пилораму. Господарство рільничо-тваринницького напряму.

В селі є восьмирічна школа, будинок культури, бібліотека. Встановлено обеліск полеглим радянським воїнам.

Згадується село в писемних джерелах 80-х років XVIII століття.

На території села знайдено кам'яні знаряддя праці доби бронзи, а на полях села Новоселівки виявлено поселення трипільської культури, скарб і поселення епохи пізньої бронзи та поселення черняхівської культури.

ОСТРІВЕ́ЦЬ — село, центр сільської Ради. Розташований за 28 км від районного центру. Залізнична станція. Населення — 936 чоловік. Сільраді підпорядковане село Рогиня.

Місцевий колгосп ім. Щорса має понад 1800 га землі. Господарство рільничого напряму.

В Острівці є восьмирічна школа, бібліотека, клуб.

Вперше село згадується в писемних джерелах 1819 року.

На полях села виявлено поселення трипільської культури, поселення та могильник доби пізньої бронзи, сарматські поховання та поселення черняхівської культури.

ПОТО́ЧИЩЕ — село, центр сільської Ради. Лежить на правому березі Дністра, за 10 км від районного центру. Населення — 2241 чоловік.

В селі розташований колгосп ім. Пархоменка, основний виробничий напрям якого — рільництво. Господарство має понад 2430 га землі.

У Поточищі є середня школа, клуб, бібліотека. Встановлений пам'ятник О. Я. Пархоменку. За радянських часів понад 430 чоловік здобули вищу і середню освіту, 3 чоловіка — науковий ступінь кандидата наук.

Перша писемна згадка про село є в документах 80-х років XVIII століття.

Мешканці села подавали допомогу партизанам з'єднання С. А. Ковпака під час їхнього рейду.

На території села виявлено поселення трипільської культури, кілька пам'яток доби бронзи та поселення перших століть нової ери.

РА́КОВЕЦЬ — село, центр сільської Ради. Лежить на правому березі Дністра, за 25 км від районного центру і залізничної станції Городенка. Населення — 1153 чоловіка. Сільраді підпорядковане село Семенівка.

В селі розміщено центральну садибу колгоспу ім. Чкалова. Господарство має понад 1900 га землі, виробничий напрям його рослинницько-тваринницький.

У Раківці є восьмирічна школа, бібліотека, будинок культури, якому присвоєно звання культурного закладу відмінної роботи. За роки Радянської влади в селі споруджено понад 200 будинків.

Уперше село згадується в документі 1450 року. В XVII ст. в Раківці був збудований феодальний замок. У 1676 році ним оволоділи турки.

Під час окупації гітлерівці замордували 12 селян Раківця, 54 — вигнали на каторгу до Німеччини.

У Раківці народився український письменник О. М. Левицький.

Ланкову колгоспу М. М. Ленчовську обрано депутатом Верховної Ради СРСР 7-го скликання.

На околицях Раківця виявлено 2 пізньопалеолітичні стоянки, знайдено золоті монети Олександра Македонського та поселення давньоруських часів.

РА́ШКІВ — село, центр сільської Ради. Розташований за 8 км від районного центру. Населення — 1043 чоловіка. Сільраді підпорядковане село Якубівка.

У Рашкові розміщена бригада колгоспу ім. 17 вересня, яка спеціалізується на відгодівлі великої рогатої худоби.

В селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека. За радянських часів 42 чол. здобули вищу освіту.

За переказами, село виникло в XV ст., називалося Антонівкою. В XVIII ст. новий власник села перейменував його на Рашків.

У 1921 році мешканці села бойкотували перепис населення.

Уродженець Рашкова І. І. Данилюк став членом-кореспондентом АН УРСР.

В селі знайдено кам'яні знаряддя праці доби бронзи.

РОСОХА́Ч — село, центр сільської Ради. Розташований на річці Чорнявій, за 27 км від районного центру, за 7 км від залізничної станції Гвіздець. Населення — 1452 чоловіка. Сільраді підпорядковане село Прикмище.

Місцевий колгосп ім. Горького спеціалізується на вівчарстві. Господарство має понад 2100 га землі.

У селі є середня школа, клуб, бібліотека.

За переказами, село виникло в XV столітті. Під час першої світової війни в Росохачі перебував В. І. Чапаєв. Тут він одержав бойову нагороду.

Уродженець Росохача П. С. Федорчак став кандидатом історичних наук.

СЕМАКІ́ВЦІ — село, центр сільської Ради. Розташовані на автомагістралі, за 11 км від районного центру. Населення — 1248 чоловік. Сільраді підпорядковані села Білка та Михальче.

Семаківський колгосп «Жовтнева революція» має понад 2800 га землі, млин, пилораму. Господарство рільничо-тваринницького напряму.

В селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека. Встановлено пам'ятник В. І. Леніну. Закладено парк і 2 сквери.

Перша писемна згадка про Семаківці є в документі 1449 року. Мешканці села зазнавали знущань від шляхтича Золотницького. За це в 1739 році генеральний військовий суд притягав його до відповідальності.

В 1922 році мешканці Семаківців виступили проти місцевого поміщика та польських урядовців. У 20—30-х роках в селі діяв осередок КПЗУ.

На території сільради знайдено поселення трипільської культури, могильник перших століть нашої ери та окремі предмети давньоруських часів.

СЕРА́ФИНЦІ — село, центр сільської Ради. Лежать вздовж автомагістралі, за 4,5 км від районного центру, за 6 км від залізничної станції Ясенів-Пільний. Населення — 2948 чоловік.

Бригади колгоспу ім. 17 вересня спеціалізуються на відгодівлі молодняка великої рогатої худоби та птиці. Вони мають понад 2500 га землі, понад 2 тис. голів великої рогатої худоби, 18 тис. штук птиці.

Засідання батьківського комітету Серафинської середньої школи. 1968 р.

У селі є середня школа, будинок культури, якому присвоєно звання культурного закладу відмінної роботи, бібліотека; пологовий будинок. З 1949 до 1969 року 572 чол. одержали середню освіту, 319 чол.— вищу та середню спеціальну освіту. В селі відкрито пам'ятник В. І. Леніну.

Вперше село згадується в 1500 році. 1621 року Серафинці спалили татари.

У 1887 селяни відмовилися виконувати шарварки.

Депутатом Народних Зборів Західної України було обрано Г. І. Онуцьку.

Уродженець села Л. Т. Бабій став ученим, агроном колгоспу М. Ю. Білоголовка нагороджена Грамотою Президії Верховної Ради УРСР.

На території села виявлено поселення трипільської культури.

СЛОБІ́ДКА — село, центр сільської Ради. Розташована за 18 км від районного центру, за 7 км від залізничної станції Гвіздець. Населення — 840 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Вишнівка та Сороки.

У Слобідці розміщені колгоспи «40-річчя Жовтня» і «Червоний прапор», які мають 2 500 га сільськогосподарських угідь. Основний виробничий напрям—рільництво. Бригадирові тракторної бригади Ф. М. Микитюкові присвоєно звання заслуженого механізатора Української РСР.

В селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека. За радянських часів житловий фонд села оновився на 80 процентів.

Перша згадка про село належить до кінця XVI століття.

В 30-х роках XX ст. в Слобідці діяв осередок КПЗУ.

Мешканці села допомагали партизанам-ковпаківцям під час їхнього рейду.

Поблизу села Сорок знайдено кам'яні знаряддя праці доби міді.

СТАРИ́Й ГВІЗДЕ́ЦЬ — село, центр сільської Ради. Розташований на автомагістралі, за 25 км від районного центру, за 2 км від залізничної станції Гвіздець. Населення — 1408 чоловік. Сільраді підпорядковане село Малий Гвіздець.

Колгосп ім. Олега Кошового має понад 1800 га землі. Провідною галуззю його є тваринництво.

У Старому Гвіздці є восьмирічна школа, клуб, бібліотека відмінної роботи.

Вперше село згадується 1373 року. В XV ст. в селі споруджено фортецю для захисту від татарських наскоків.

У 1920 році в селі організовано осередок КПСГ. Мешканці Старого Гвіздця брали участь у Заболотівській першотравневій демонстрації 1924 року.

СТРІ́ЛЬЧЕ — село, центр сільської Ради. Розташоване за 5 км від районного центру. Населення — 1854 чоловіка. Сільраді підпорядковане село Пробабин.

У Стрільчому розміщений відділок радгоспу «Зоря». Господарство спеціалізується на вирощуванні елітного насіння зернових культур та картоплі. У відділку є допоміжні господарства:

2 млини, кар'єр для видобутку каменю, 9 зарибнених ставків.

У селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека.

Писемна згадка про Стрільче є в князівській грамоті від 9 грудня 1436 року.

В 1932 році в селі засновано організацію «Сельроб-єдність», в 1935 році — осередок КПЗУ.

На території сільради виявлено кілька поселень трипільської культури, поховання в кам'яних гробницях часів бронзи та поселення доби раннього заліза.

ТИ́ШКІВЦІ — село, центр сільської Ради. Розташовані на автомагістралі, за 12 км від районного центру, за 6 км від залізничної станції Окняни. Населення — 2668 чоловік.

Колгосп ім. Шевченка спеціалізується на м'ясо-молочному виробництві. Господарство має понад 2400 га землі, 3100 голів великої рогатої худоби, близько 3750 свиней. Доярка М. О. Скіцько — Герой Соціалістичної Праці, її обирали делегатом XXIII з'їзду КПРС і з'їзду колгоспників України.

У Тишківцях є середня школа, бібліотека, клуб; лікарня, ветеринарний пункт. Колгосп видає багатотиражну газету «Зоря».

Згадується село в писемних джерелах XVI століття.

Мешканці Тишківців у 1921 році бойкотували перепис населення, в 1922 році виступали проти призову молоді до польської армії. В 20—30-х роках у селі активно діяв осередок КПЗУ.

Депутатом Народних Зборів була М. О. Дідик, яку в 1941 році обрали депутатом Верховної Ради УРСР.

У Тишківцях народився український етнограф буржуазно-ліберального напряму В. О. Шухевич (1850—1915).

ТОРГО́ВИЦЯ — село, центр сільської Ради. Розташована за 18 км від районного центру. Населення — 2398 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Вербівці та Топорівці.

Місцевий колгосп ім. Леся Мартовича спеціалізується на відгодівлі свиней та вирощуванні технічних культур. Господарство має понад 4400 га землі, цегельний завод потужністю 5 млн. штук цегли на рік. У 1967 році колгосп був переможцем у республіканському соціалістичному змаганні.

У Торговиці є середня школа, клуб, бібліотека, літературно-меморіальний музей Леся Мартовича. Встановлено пам'ятник Т. Г. Шевченку. Колгосп видає багатотиражну газету «Маяк комунізму».

Вперше село згадується в документі 1476 року. В 20-х роках XVIII ст. тут діяв загін опришків, очолений ватажком Макаревичем. У 1885—1886 рр. мешканці села виступали проти шарварків.

У 1921 році селяни Торговиці бойкотували перепис населення.

Мешканець села І. Ф. Грищюк був провідником у ковпаківців, інші селяни всіляко допомагали партизанам.

Вручення перехідного Червоного прапора РК ЛКСМУ ланковій М. І. Переверзі. Село Торговиця. 1968 р.

У Торговиці народився український прогресивний письменник Лесь Мартович (1871—1916).

ХМЕЛЕВА́ — село, центр сільської Ради. Лежить на правому березі Дністра, за 32 км від районного центру. Населення — 407 чоловік.

У Хмелевій розміщена бригада колгоспу ім. Чапаєва. Господарство рільничого напряму.

В селі є початкова школа, клуб, бібліотека.

Згадується село в письмових джерелах 80-х років XVIII століття.

ЧЕРНЕЛИ́ЦЯ — селище міського типу, центр селищної Ради. Лежить на правому березі Дністра, за 22 км від районного центру. Населення — 2297 чоловік.

В селищі розміщено цех сирзаводу та центральну садибу колгоспу ім. Чапаєва. Господарство рільничо-тваринницьке. Комбайнерові В. С. Кловатому та бригадирові тракторної бригади С. П. Максимову присвоєно звання заслуженого механізатора сільського господарства Української РСР.

У Чернелиці є середня школа, будинок культури, якому присвоєно звання культурного закладу відмінної роботи, 2 бібліотеки; профільний піонерський табір; лікарня, поліклініка. Колгосп видає багатотиражну газету «Шляхом Жовтня».

В писемних джерелах Чернелиця згадується 1459 року. В XVII ст. власник села князь Чарторийський збудував тут замок, рештки якого збереглися й досі. У 1672 та 1676 роках Чернелиця зазнала наскоків татар та турків.

У 1936 році під час виборів до польського сейму в селищі сталася сутичка селян з жандармами.

ЧОРТОВЕ́ЦЬ — село, центр сільської Ради. Розташований за 18 км від районного центру, за 6 км від залізничної станції Острівець. Через село проходить шосе. Населення — 4553 чоловіка.

В агітпункті села Чортівця. 1969 р.

У Чортівці розміщені центральні садиби колгоспів «Росія» та ім. П. Д. Назаренка. Артіль «Росія» спеціалізується на виробництві овочів, вона має близько 2700 га землі. Колгосп ім. П. Д. Назаренка має 1100 га землі. Господарство рільничо-тваринницького напряму.

В селі є початкова та середня школи, клуб, якому присвоєно звання клубу відмінної роботи, 2 бібліотеки; медичний пункт. Закладено парк і 2 сквери.

Перша писемна згадка про село є в документі 1479 року. Восени 1648 року мешканці Чортівця приєдналися до повстанського загону С. Височана.

В бою за визволення села від фашистів загинув Герой Радянського Союзу П. Д. Назаренко. В селі встановлено пам'ятник воїнам, які полягли під час Великої Вітчизняної війни.

Вихідцями із Чортівця є українська радянська художниця О. І. Плешкан та І. Д. Головацький — доктор біологічних наук, професор. У 1900 році в селі жив український письменник В. С. Стефаник. Багато років у селі працював український поет І. Д. Плешкан (1866—1902).

ЯСЕНІ́В-ПІ́ЛЬНИЙ — село, центр сільської Ради. Розташований за 4 км від районного центру. Залізнична станція. Через село проходить також шосе. Населення — 2913 чоловік.

У селі розміщена центральна садиба колгоспу «Ленінським шляхом». Господарство — багатогалузеве, має понад 2870 га землі, млин, пилораму, столярно-теслярську майстерню, цегельний завод, торфорозробку.

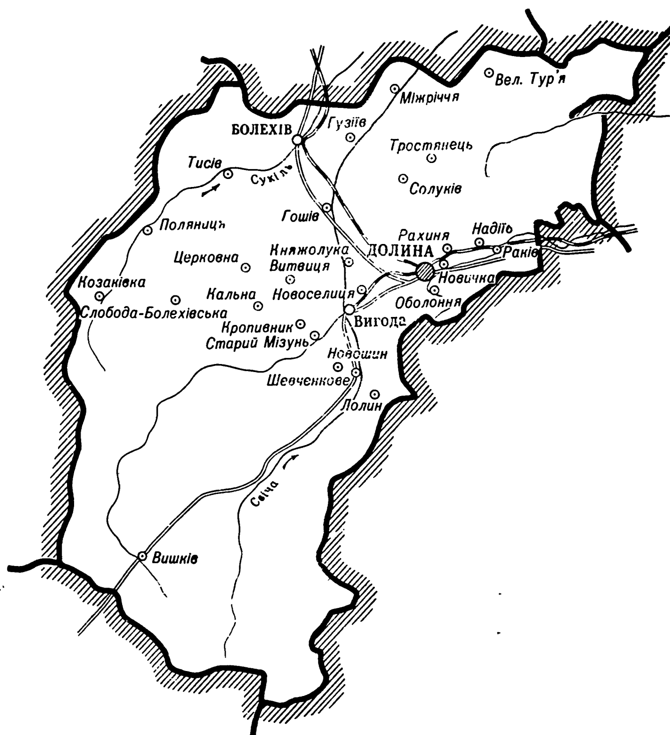
В Ясенові-Пільному є восьмирічна школа, клуб, бібліотека. Колгоспники звели близько 400 будинків.

Перша писемна згадка про село є в документі 1472 року, тоді воно називалося Єсеновом.

Мешканці села в 1885 році виступали проти шарварків.

У 20-х роках XX ст. в Ясенові-Пільному сталося два заворушення селян. У селі діяв осередок КПЗУ.

ДОЛИНСЬКИЙ РАЙОН

ДОЛИ́НА

олина — місто районного підпорядкування, розташоване за 60 км від Івано-Франківська. Через місто проходить залізниця Львів—Стрий—Чернівці, а також автостради Чернівці—Стрий—Львів та Івано-Франківськ—Ужгород. Населення 11 220 чоловік.

Долина — центр району, на території якого 26 сільських, 2 міські і одна селищна Ради депутатів трудящих, яким підпорядковано 54 населені пункти. Населення — 83,6 тис. чоловік. Природні багатства району — нафта, попутний газ, сіль, сірка, залізна руда, марганець, мінілітові сланці, цегельна глина, гравійно-галькові відклади, карпатські пісковики. Основними галузями промисловості є лісова, будівельних матеріалів, легка (харчова та побутового обслуговування). Промислових підприємств в районі — 38. В районі є 10 колгоспів. Орних земель — 8 тис. га, лісів — 106 тис. га, сіножатей, пасовищ — 20,1 тис. га. Відкрито 67 шкіл, 53 клуби, 3 будинки культури.

Виникнення Долини припадає приблизно на другу половину X ст.[1]. Заселення цих земель було певною мірою зумовлене наявністю покладів солі серед густих лісів. Люди, які переселялися сюди, вирубували ліс і споруджували житла. Тут побудували Вознесенський монастир, у якому з 1112 року монахи почали писати своєрідний літопис Долини.

В кінці XII ст. на цьому місці виникло поселення, його жителі видобували сіль, займалися землеробством і скотарством. У середині XIV ст. Долину захопили польські магнати. З цього часу поселення часто переходило від одних орендарів до інших. Всі вони жорстоко експлуатували місцевих жителів. У XV ст. місто було центром Долинського староства.

Протягом кількох десятиліть XVI ст. Долина економічно зросла завдяки збільшенню видобутку солі й пожвавленню торгівлі. В 1525 році місту було надане магде-

---

[1] Feliks Pietrak. Szkic monograficzny salin Dolińskich. Lwów, 1907, стор. 5—6.

бурзьке право, згідно з яким запроваджувалося самоврядування, жителям дозволялось варити сіль, проводити торги і ярмарки. Відтоді торги тут влаштовували щопонеділка, а ярмарки — двічі на рік[1].

Польські магнати й шляхта визискували своїх підданих. Вони зобов'язували міщан сплачувати податки й виконувати різні повинності: шарварки, тяглову роботу. Населення також сплачувало багато податків: за свійських тварин, толочний тощо.

У XVI—XVII ст. ст. на Долину неодноразово нападали татарські орди. Особливих руйнувань місто зазнало 1594 року. Для оборони від татарських нападів у Долині збудували замок, насипали вали. Залишки цих валів біля гори Замчища збереглися до наших часів. Польська шляхта, дбаючи лише про свою безпеку, зовсім не турбувалася про населення околиць. Воно неодноразово терпіло від нападів татар.

Селяни не раз піднімалися на боротьбу проти соціального й національного гноблення. В 1648 році міщани й селяни Калуського і Долинського староств на знак протесту проти гніту польської шляхти знищили долинський костьол[2], розігнали міське управління. Восени 1648 року багато жителів Долини приєдналися до загонів Семена Височана.

Невдоволення зростало. Жителі Долини Мазурик і Слепка звернулися до Богдана Хмельницького зі скаргою на важке закріпачення польською шляхтою населення міста. Переслідуючи шляхту, війська Богдана Хмельницького здобули замок в Долині, знищили 4 тис. польських солдатів і шляхти. В цій битві на боці козаків виступили ремісники міста разом з Мазуриком і Слепкою. Після відступу козаків шляхта розправилася з мужніми повстанцями: Мазурика було прилюдно страчено, а Слепці виколено очі[3]. Однак трудящі продовжували чинити активний опір загарбникам. Протягом XVIII ст. багато жителів Долини йшли до загонів опришків. У 1759 році народні месники напали на долинських шляхтичів і завдали їм відчутного удару.

В кінці XVIII ст. значно погіршало становище трудящих. Староста приєднав до своїх володінь частину грунтів, сінокосів селян. Вони не мали права рубати ліс на будівництво й ремонт житла. Майже всіма доходами від солеварні розпоряджались міські власті[4]. Жителі Долини здебільшого були малоземельними і терпіли від голоду й злиднів. У 1848 році з 590 господарств міста 243 мали лише до 1 морга землі, 72 господарства — по 1—3 морги. Земля зосереджувалася в руках багатіїв. Так, одному з них належало 4158 моргів поля[5].

Сільське господарство було основним заняттям населення Долини в ті часи. Промисловість у місті розвивалася повільно. Тут наприкінці XVIII — на початку XIX ст. працювали лише солеварні, лісопилка, цегельня, а також ткацька майстерня. Продуктивність праці була дуже низькою: на початку XIX ст. солеварня в середньому давала до 20 цнт солі на рік. Австрійські власті примушували селян відбувати військову службу. За найменші провини молодих рекрутів жорстоко карали. В газеті «Слово» 10 жовтня 1881 року повідомлялося, що рекрута Миколу Малька, сина бідних батьків із Долини, мирного, дисциплінованого, покірного, на одинадцятому дні військової служби під час муштри фельдфебель прикладом карабіна й кулаками убив на місці.

Становище бідноти Долини стало ще гіршим після пожежі 1886 року. Згоріло 320 будинків, і близько 2 тис. жителів позбулися житла. Від вогню вдалося врятувати лише східну частину міста й солеварню. Але через 12 років нова пожежа знищила й соляні копальні. Відбудовано солеварню тільки 1900 року.

---

[1] Литературный сборник, издаваемый Галицко-русскою Матицею. 1872 и 1873, стор. 564.
[2] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 7, оп. 1, спр. 40, арк. 301.
[3] Газ. «Слово», 20 січня 1876 р.
[4] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 146, оп. 96, спр. 134, арк. 166, 167.
[5] Там же, ф. 20, оп. 16, спр. 58, арк. 130—162.

Стан шкільної справи у місті красномовно свідчив про те, які можливості мали діти трудящих набувати освіту за тих часів. У 1811 році в Долині було відкрито двокласну школу, в якій навчалося 57 учнів. Вона містилась у старому непристосованому приміщенні. В кінці XIX ст. почали працювати п'ятикласна чоловіча й чотирикласна жіноча школи з польською мовою викладання, в 1898 році їх реорганізовано в шестикласну школу. В цій школі здобували освіту кілька десятків дітей багатіїв. У 1914 році жителі Долини звернулися до крайового сейму з листом, в якому просили відкрити в місті початкову школу з українською мовою навчання. Але сейм відхилив це прохання[1].

Великого лиха завдала населенню Долини перша світова війна. Австрійські власті силоміць мобілізували в армію чимало чоловіків, місто розграбували, багато будівель було знищено вогнем під час боїв. У жовтні 1914 року російські війська зайняли Долину. Рядові російські солдати по-братськи ставилися до жителів міста, ділилися з ними харчами, допомагали відбудовувати зруйновані житла. Австрійські власті після повернення до міста жорстоко розправлялися з усіма, кого підозрювали в симпатіях до росіян, відправляли до концтаборів, розстрілювали, вішали.

Після Великої Жовтневої соціалістичної революції в Росії у Долині відбулися заворушення і страйки. Навесні 1919 року робітники сільзаводу брати Фрищини та селянин С. Г. Бабій закликали населення озброїтися, вигнати панів і, наслідуючи приклад Радянської країни, розподілити землю. Власті ЗУНР кинули патріотів до в'язниці, де після жорстоких катувань їх було розстріляно. У жовтні 1920 року в Долині було заарештовано кілька чоловік за пропаганду ленінських ідей[2].

Коли Долина опинилася під владою панської Польщі, місцеві жителі всіляко ігнорували заходи, до яких вдавалися власті. Трудящі бойкотували вибори до сейму і сенату в листопаді 1922 року. Незважаючи на те, що під час виборів до міста ввели батальйон солдатів, в них взяли участь тільки 20 проц. виборців.

Найбільш активні виступи долинських трудящих припадають на час, коли вони мали свої організації — професійні, молодіжні, що діяли під впливом комуністів. Найпоширенішою формою класової боротьби долинських робітників у 20—30-х роках був страйк. У жовтні 1923 року відмовилися працювати робітники деревообробної фірми. Вони одержували вкрай низьку заробітну плату. Тут широко застосовувалася дитяча праця. Страйком керували робітники Іван Плугенович та Михайло Моринович. Деревообробники добилися свого: перелякані власники фірми змушені були погодитися на певне підвищення заробітної плати і навіть виплатити робітникам компенсацію за час страйку в сумі 50 тис. злотих[3]. Польські власті відповіли на страйкову боротьбу трудящих репресіями, але деревообробники Долини на початку 1924 року знову застрайкували, вимагаючи підвищення заробітної плати. І цей виступ закінчився для них успішно.

1926 року в Долину і навколишні села для голодуючих із східних областей України було надіслано зерно. Ця братня допомога мала не тільки економічне значення — в повідомленні долинського старости властям підкреслювалося, що посилка зерна сприяла об'єднанню прихильників Радянської України[4].

В Долині щорічно влаштовувалися першотравневі демонстрації. Особливо масовою була демонстрація 1927 року, в якій взяли участь також нафтовики Ріпного й лісоруби Вигоди. Робітники несли транспаранти, лозунги. На чолі колони з червоним прапором у руках крокував долинський коваль Михайло Рожнятівський. Налякана поліція не наважилася розігнати демонстрацію.

---

[1] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 165, оп. 2, спр. 1275, арк. 82—87.

[2] Там же, ф. 146, оп. 6, спр. 3806, арк. 58.

[3] Івано-Франківський облдержархів, ф. 2, оп. 1, спр. 160, арк. 51.

[4] Боротьба трудящих Прикарпаття за своє визволення і возз'єднання з Радянською Україною. Документи і матеріали (1921—1939 рр.), стор. 78.

Важливою подією в історії революційного руху на Прикарпатті був страйк долинських робітників у серпні 1929 року. Він проходив під знаком боротьби за поліпшення економічного становища і соціального забезпечення всіх трудящих. В страйку взяло участь 700 робітників різних професій[1].

Важке становище мас погіршувало хронічне безробіття. За офіційними даними, щорічно з 1933 по 1935 рік кількість безробітних в Долині перевершувала 500 чоловік. Ще більше їх стало в наступні роки. У 30-х роках заробітна плата за 12 годин становила лише 35 грошів[2]. На сільзаводі зарплату виплачували не систематично, робітники терпіли від численних штрафів, їх нерідко били. Умови праці були винятково складними ще й тому, що нафта і сіль видобувалися примітивним способом. Нафту черпали відрами з колодязів, зливаючи в бочки, і транспортували на возах до Борислава для очистки.

Трудящі не припиняли боротьби за свої права, за краще майбутнє. 1937 року робітники-деревообробники під керівництвом комуністів кілька разів проводили страйки. На початку наступного року страйкували трудівники парового тартака на знак протесту проти незаконного звільнення свого товариша. Їх підтримали робітники інших підприємств.

Активну підтримку в організації страйкової боротьби комуністам подавали професійні спілки. Весною 1938 року профспілка робітників сільзаводу під час страйку розробила вимоги до дирекції підприємства і, заручившись підтримкою робітників Домбровського та Дрогобицького гірничих округів, виграла цей конфлікт. Дирекція сільзаводу вимушена була поступитися.

Учасники революційної боротьби зазнавали постійних переслідувань і репресій. Лише з початку березня і до 24 квітня 1937 року в Долині проведено 65 обшуків і заарештовано 18 робітників.

У вересні 1939 року, чекаючи з нетерпінням на Червону Армію, трудящі Долини відрядили назустріч танковій колоні свою делегацію. Святково одягнені, з квітами в руках вітали вони визволителів. Одразу ж після прибуття радянських військ у місті створили тимчасове управління на чолі з колишнім членом КПЗУ М. Н. Скирдою. Після встановлення Радянської влади в Долині були націоналізовані і почали працювати всі промислові підприємства, більшість з яких раніше не працювала.

В 1940 році стали до ладу два цегельні заводи, шахта «Новичка», організовано артіль «Червона Україна»; розширили сільзавод, капітально відремонтували шахту «Барбара»[3]. Було розгорнуто соціалістичне змагання серед робітників, створено групи техмінімуму та підвищення кваліфікації, а також налагоджено ремонт та реконструкцію шахт. Це дало можливість збільшити випуск валової продукції за зміну на півтори тонни. Значних успіхів добилися також трудівники лісопильного заводу — план 1940 року вони виконали на 130 проц. Одночасно велася робота по вивченню надр у цьому районі, йшла підготовка до видобутку нафти й газу.

Партійні організації мобілізували трудящих на здійснення культурних перетворень. В місті було відремонтовано ряд приміщень для шкіл, відкрито середню й восьмирічну школи з українською

Долинський солеварний завод. 1969 р.

[1] М. М. Кравець. Нариси робітничого руху в Західній Україні в 1921—1939 рр., стор. 139.

[2] Львівський облдержархів, ф. 368, оп. 1, спр. 449, арк. 234.

[3] Газ. «Радянська Долина», 12 червня 1940 р.

мовою навчання, організовано гуртки ліквідації неписьменності серед дорослих. В Долині запрацювали клуби, червоні кутки, бібліотеки. В перші роки Радянської влади багато зроблено і щодо організації охорони здоров'я. Вже наприкінці 1939 року в місті відкрито поліклініку, а в травні 1940 року — пологовий будинок і протитуберкульозний диспансер.

Герой Радянського Союзу В. О. Лаврищев. 1944 р.

Велику допомогу в соціалістичному будівництві подали долинянцям трудящі братніх радянських республік і багатьох областей України. Сюди з різних кінців країни було надіслано техніку, спеціалістів. Вчителі Горлівки обмінювалися досвідом роботи із своїми долинськими колегами. Все це допомагало швидко ліквідувати відставання і досягти успіхів у розвитку економіки й культури.

Соціалістичні перетворення сприяли зростанню політичної активності населення, яка особливо яскраво виявилась у період підготовки до виборів у Верховну Раду СРСР в січні 1940 року. Напередодні виборів на підприємствах і в установах міста відбулися мітинги й збори, проведено зустріч з кандидатом у депутати Верховної Ради СРСР Г. В. Гаврищуком.

Однак трудящі Долини змушені були перервати мирну працю: почалася війна. 1 липня 1941 року місто захопили угорські фашисти, а пізніше сюди вдерлися гітлерівці. Окупанти чинили масові грабежі, насильства, винищували мирне населення. В серпні 1942 року вони зігнали на базарну площу близько 3 тис. громадян Долини і навколишніх сіл, яких по-звірячому знищили. Восени того ж року фашисти вдалися до масових арештів трудящих. 1 листопада 1943 року схопили 46 чоловік, серед яких були жінки й діти, пов'язали їм колючим дротом руки і розстріляли на території стадіону. Масові розстріли мирного населення проводили окупанти біля кладовища. Тут же повісили шістьох радянських військовополонених. Згодом на цьому місці виявили 99 ям, в яких були трупи по-звірячому закатованих людей. Всього за роки війни в місті знищено до 7 тис. громадян, в т. ч. 2564 жителі Долини. Крім цього, фашисти відправили 1804 чоловіка на каторжні роботи до Німеччини[1].

В тяжкі роки фашистської окупації з великою силою проявилися високі моральні якості радянських людей, їх відданість Батьківщині. Місцеві жителі рятували радянських воїнів, які потрапляли у вороже оточення. Коли гестапівці дізналися, що Володимир Льолько переховував радянських воїнів, вони розстріляли патріота.

Багато жителів Долини відмовлялися виконувати розпорядження окупаційних властей, уникали вигнання до Німеччини. Фашисти 1942 року розстріляли 21 жителя села за саботування їх наказів. Г. Г. Бабій після втечі з фашистської каторги організував визволення з місцевої тюрми сестри та інших двадцятьох громадян.

В останні дні липня 1944 року радянські війська вели напружені бої проти великих сил окупантів, зосереджених в районі Долини. На околицях міста було знищено близько 500 ворожих солдатів і спалено 13 німецьких танків. Контратака ворога 31 липня 1944 року, в якій проти радянських бійців виступили 4 полки і близько 50 танків, зазнала провалу. Фашисти відступили[2]. В боротьбі за визволення Долини загинули 313 радянських воїнів, серед них Герой Радянського Союзу майор В. О. Лаврищев.

Після визволення міста сотні трудящих пішли на фронт, щоб остаточно розгромити фашистські орди. Житель Долини В. Г. Дідоха за визволення Праги був нагороджений орденом Слави 3-го ступеня. В боях проти фашистів відзначилися Д. К. Галів, В. І. Басюк, І. І. Поліщук та інші.

---

[1] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-98, оп. 1, спр. 13, арк. 5.
[2] Архів МО СРСР, ф. 371, оп. 6367, спр. 392, арк. 177—179.

Фашистські окупанти заподіяли трудящим Долини великої шкоди. За допомогою братніх народів Радянського Союзу населення міста активно включилося у відбудову і дальший розвиток народного господарства. Відновили свою діяльність партійні і радянські установи, почала виходити районна газета «Червона Долина». Лише протягом перших 10 днів після визволення відновлено роботу залізничної станції, стали до ладу ліспромкомбінат, сільзавод, нафтопромисел, електростанція, водопровід, маслозавод, створено промисловий комбінат, артілі. Запрацювали міжрайонна лікарня, поліклініка, санстанція, ветеринарна лікарня.

Керівництво розгортанням творчої активності мас здійснювали комуністи. До кінця 1944 року в Долині налічувалося 37 членів і кандидатів у члени партії. Велике значення мали в цей період добір, розстановка і виховання кадрів. Були організовані райкомом партії дві школи активу, в яких партійні, радянські і профспілкові працівники вивчали питання роботи з масами; в місті почали працювати агітколективи.

В роки відродження народного господарства і здійснення соціалістичного будівництва в Долині швидкого розвитку набирала нафтова й газова промисловість. У 1944 році інженери-геологи Валентин і Серафима Лопатіни та Василь і Зоя Глушко провели розвідувальні роботи на околицях міста і склали геологічні карти цього району. Українські буржуазні націоналісти вбили Валентина Лопатіна і Зою Глушко, але починання комсомольців продовжили інші. На основі характеристики геологічної будови глибинних складок, дослідженої молодими ентузіастами, було споруджено першу нафтову вишку. В 1950 році свердловина дала нафту[1].

Створення нових свердловин і розширення нафтовидобутку стало базою для організації у 1952 році нафтопромислового управління «Долинанафта». Розвиток долинських нафтових підприємств здійснювався за братньою допомогою нафтовиків країни. В Долину з Грозного, Баку, Ішимбая на постійну роботу прибули десятки фахівців, вони передавали робітникам багатий досвід, навчали їх видобувати чорне золото. В Долині працюють також випускники Львівського політехнічного інституту, Дрогобицького нафтового технікуму.

Нафтовики Долини уже за роки п'ятої п'ятирічки збільшили видобуток нафти в 20 разів. За цей час вони дали понад план 38 тис. тонн палива, збільшили продуктивність праці у 8,3 раза, знизили собівартість однієї тонни продукції більш як на 80 проц. В соціалістичному змаганні долинські нафтовики здобули перше місце серед прикарпатських нафтовиків і за це удостоєні перехідного Червоного прапора об'єднання «Укрнафта».

В 1957 році серед колективів промислових підприємств Долини розгорнулося змагання на честь 40-річчя Радянської влади. Протягом десяти місяців ювілейного року колектив нафтопромислу видобув понад план 13 396 тонн нафти. Особливо великих успіхів досягла нафтовидобувна бригада майстра Ігоря Флюнта, яка, маючи річне зобов'язання дати понад план 8 тис. тонн нафти, фактично видобула додатково 9 тис. тонн чорного золота[2]. В цілому на нафтопромислових підприємствах Долини в 1957 році продуктивність праці значно зросла в порівнянні з 1950 роком.

Три родовища нафти відкрили геологи у 1958 році. Для кращої експлуатації Долинського нафтового родовища було створено Болехівську контору розвідувального буріння. Одночасно для раціонального спорудження й використання бурових вишок біля нафтових об'єктів побудували електрозварювальний цех, механічну майстерню, гараж для спеціальних машин. Усе це сприяло тому, що долинські нафтовики дали того року 65 проц. республіканського видобутку нафти[3].

Швидкими темпами зростала Долина в роки семирічки. Уже на початку 1959 року стала до ладу будівельна база, розпочато будівництво заводу залізобетонних

[1] Газ. «Червона Долина», 18 червня 1960 р.
[2] Івано-Франківський облпартархів, ф. 13, оп. 14, спр. 1, арк. 92—93.
[3] Газ. «Червона Долина», 26 жовтня 1958 р.

виробів і конструкцій, асфальтобетонного комбінату підсобних промислів. 1960 року розпочалося спорудження газопереробного заводу, устаткування для нього надходило з 280 підприємств Ленінграда, Новосибірська, Єревана, Ашхабада, Мінська, Кишинева, Чернівців та інших міст країни.

За семирічку долинські виробничники здали в експлуатацію нафтопровід Долина—Дрогобич, газопровід Долина—Івано-Франківськ—Чернівці, комплекс об'єктів ремонтно-експлуатаційної контори з електроремонтною базою, збудували хлібозавод.

Водночас тут почали будувати культурно-освітні заклади. В місті споруджено корпус середньої школи, розпочато будівництво школи-інтернату, відкрито школи: семирічну музичну, восьмирічну загальноосвітню, спортивну. Для робітничої молоді створено вечірній нафтовий технікум, курси підготовки у вищі навчальні заклади.

На Долинському газопереробному заводі після робочої зміни. 1968 р.

Завдяки самовідданій праці трудящих Долина перетворилась на важливий промисловий район республіки. Тут і далі провідною галуззю залишаються нафтовидобувна й газопереробна промисловість.

У 1966 році в Долині завершено будівництво газопереробного заводу. Напередодні пуску підприємства спеціалісти заводу вивчали виробничі процеси на газобензинових заводах Татарської АРСР. З Татарії у Долину прибув досвідчений спеціаліст І. О. Тусевич. Долинські газовики застосували нові технічні досягнення, впровадили автоматичні прилади для контролю технологічних процесів, автоматичний аналіз газів на потоках тощо. Колектив газопереробного заводу є переможцем у Всесоюзному соціалістичному змаганні на честь ленінського ювілею і нагороджений перехідним Червоним прапором Міністерства газової промисловості СРСР та першою грошовою премією[1].

Важливе значення для промислового розвитку Долини мають також і інші підприємства. Тут працює завод залізобетонних виробів і конструкцій, який постачає народному господарству більше десяти видів продукції, в т. ч. бетонні конструкції, перекриття, панелі різного типу, ферми, перемички.

В Долині розвивається харчова промисловість, яка представлена хлібокомбінатом і молокозаводом. Колектив хлібокомбінату тепер випускає 50 сортів продукції, серед них 20 сортів хліба, декілька сортів булок та кондитерських виробів. На молокозаводі виготовляється кефір, сметана, ряжанка, сир «Пресований», «Закарпатський» і «Радянський». В місті є також фабрика культурно-побутових товарів.

Нове ставлення до праці, до своєї професії характерне для долинських трудівників. Якось під час великої повені 1969 року залило нафтопровід однієї з свердловин, арматура опинилася під водою, нависла небезпека пожежі, що завдало б величезної шкоди. Молоді комуністи—інженери С. М. Сковронський, Є. Й. Жмуркевич, Я. М. Василишин з великим риском вирішили дістатися місця аварії трактором. Однак через велику воду це їм не вдалося. Наступного дня сюди прибув вертоліт. Сміливці спустилися з вертольота по канатній драбині, перекрили арматуру й усунули небезпеку.

Тепер професія нафтовика — гордість прикарпатців. Протягом десятків років працював нафтовидобувником і буровим майстром М. Т. Пишкевич, нині пенсіонер.

[1] Газ. «Червона Долина», 2 серпня 1969 р.

На міському озері. Долина. 1968 р.

Любов до своєї спеціальності нафтовик передав дітям: синові Ярославу, який працює оператором, дочці Наталії, інженеру. Професія у спадщину передається в багатьох сім'ях нафтовиків.

За радянської влади долинянці стали справжніми господарями своєї долі. Кращих з них обирали делегатами на з'їзди партії, у вищі органи державної влади. Депутатом Верховної Ради СРСР була жителька міста А. М. Гретчак і нафтовик М. А. Крицун, депутатами Верховної Ради УРСР обиралися секретар райкому партії А. З. Шатохін і пилоправ лісокомбінату П. Д. Іжик. Нафтовик М. Я. Сердюк був делегатом XXI з'їзду КПРС, старший оператор по видобутку нафти Я. М. Пишкевич — XXIII з'їзду КП України.

З часу визволення Долини від фашистських окупантів у місті чималих успіхів досягнуто і в житловому будівництві. Для трудящих споруджено 1722 квартири; крім того, тут є 914 індивідуальних будинків, 70 проц. яких зведено за допомогою держави. На околиці Долини виросло нове містечко нафтовиків, у ньому — багатоповерхові будівлі, є кафе, їдальня, готель, гастроном, магазини, культурно-освітні й лікувальні заклади.

В старому місті з'явилися нові вулиці: ім. К. Маркса, Кірова, Жданова, Миру; обладнано нові красиві сквери. З ініціативи депутатів міської Ради І. П. Піддубного, Л. М. Мурая було вирішено на околиці міста упорядкувати колись занедбане озеро. Тепер тут чудовий куточок відпочинку. Робітники промислових підприємств під час суботників розширили й поглибили озеро, укріпили його береги, обладнали спортивну станцію, пляж, місце для рибалок. Комсомольці посадили верби та інші декоративні дерева. За активною участю робітників та службовців створено міський парк відпочинку.

Багато чого зроблено в місті для охорони здоров'я трудящих. Якщо до 1939 року в Долині працювало всього 6 лікарів і 6 середніх медичних працівників, то тепер трудящих обслуговують 42 лікарі і 152 середні медичні працівники. Тут можна одержати будь-яку висококваліфіковану медичну допомогу, що сприяє різкому зменшенню смертності й захворювань. У 1926 році дитяча смертність становила 22,2 проц., а тепер — лише 0,1 проц. Найбільшим медичним закладом є районна лікарня, при якій відкрито поліклініку. Крім районної лікарні, в Долині працюють протитуберкульозний диспансер, медико-санітарна частина на 50 ліжок у містечку нафтовиків, стоматологічна поліклініка, 5 фельдшерсько-акушерських пунктів, санаторій-профілакторій.

Значні досягнення долинянців у розвитку освіти. Тепер у місті є 5 середніх і восьмирічних шкіл, 2 школи робітничої молоді, заочна школа. Для виробничників відкрито консультаційні пункти Івано-Франківського інституту нафти і газу, Івано-Франківського педагогічного інституту, Дрогобицького нафтового технікуму. Сотні дітей долинських робітників здобули вищу та середню спеціальну освіту й наполегливо трудяться в різних галузях народного господарства, науки, культури. Близько 50 випускників долинських шкіл стали інженерами і працюють на нафтопромислових підприємствах міста. Вихідці з Долини М. Т. Сеньків, О. Д. Набитович — кандидати наук.

Чимало уваги в Долині приділяється і дошкільному вихованню. Працює дитячий будинок на 65 місць, а також двоє дитячих ясел та 4 дитячі садки, що розміщені в нових світлих приміщеннях, мають кваліфікованих викладачів і вихователів.

Великі досягнення мають долинянці у розвитку культури. Молодь розвиває свої здібності в самодіяльній хоровій капелі, народному театрі, ансамблі танцю, гуртках художньої самодіяльності при районному будинку культури. Долинській самодіяльній хоровій капелі «Верховина» та ансамблю танцю «Веселка» присвоєно почесне звання народних. Ці самодіяльні колективи неодноразово здобували першість і нагороджувалися дипломами та золотими медалями на обласних і республіканських оглядах-конкурсах, виступали в різних містах країни. Солісти капели «Верховина» М. І. Буник та М. Г. Ковток в дні декади українського мистецтва і літератури в Москві нагороджені золотою і срібною медалями, а художньому керівникові капели Ю. Б. Соловію і керівникові танцювального колективу О. О. Зібаровській присвоєно почесне звання заслуженого працівника культури УРСР. Багато молодих нафтовиків беруть участь у гуртках художньої самодіяльності на промислових підприємствах міста, у клубах нафтовиків та заводу залізобетонних виробів і конструкцій.

Частими гостями долинських трудівників є артисти Івано-Франківського драматичного театру, Гуцульського ансамблю пісні і танцю, а також митці Львова, Києва, Москви.

Великим попитом у трудящих Долини користується книга. В місті працюють районна, міська та дитяча бібліотеки. Крім цього, створено бібліотеки на промислових підприємствах, у школах.

У пошані серед нафтовиків спорт. В місті близько 5 тис. фізкультурників, які об'єднані в 19 спортивних колективів. Трудящі Долини мають можливість користуватися численними спортзалами, майданчиками, стадіонами. Розпочато будівництво стадіону нафтовиків з спортивними майданчиками і запасним футбольним полем, завершується обладнання плавального басейну на міському озері. Лише за період 1964—1968 рр. в місті підготовлено 37 спортсменів-першорозрядників і близько 5 тис.— масових розрядників. Долинські спортсмени неодноразово виходили переможцями на обласних змаганнях з багатьох видів спорту.

Оновлюються побут і звичаї трудящих нафтової Долини. Дуже люблять вони вирощувати квіти, виставки яких стали традиційними. Особливо цікавою була виставка 1968 року, присвячена 50-річчю Ленінського комсомолу. Юннати Долинської середньої школи № 1 під керівництвом учителів біології Г. В. Левчук і Г. П. Дем'янець виготовили композиції «Сто років з дня народження В. І. Леніна» та «5 славних орденів комсомолу». Тут експонувалося багато робіт учнів шкіл № 4, № 5 та інших.

В місті споруджено кілька пам'ятників: В. І. Леніну, Т. Г. Шевченку, О. М. Горькому. Ніколи не забувають долинці тих, хто віддав своє життя за свободу й незалежність Батьківщини. На вулиці Міцкевича височить пам'ятник Герою Радянського Союзу В. О. Лаврищеву. В 1967 році споруджено монумент на вшанування пам'яті чекістів, що віддали своє життя за Радянську владу. У місті височить обеліск Слави на честь воїнів-долинців, які загинули на фронтах Великої Вітчизняної війни, партійних і радянських активістів, що полягли в боротьбі проти українських буржуазних націоналістів. У центрі Долини— братська могила 510 радянських воїнів, що загинули в боях за визволення міста і навколишніх сіл.

Долинська школа-інтернат. 1969 р.

Соціалістичне життя змінило Долину. Вона стала містом розвинутої нафтової промисловості, містом, від якого голубі артерії пролягли до Львова, Києва, Чернівців. По газопроводу «Братерство» надходить долинський газ у братні соціалістичні країни. Виросла Долина за радянських часів: тут з'явилися нові промислові підприємства, нафтові вишки, просторі житлові будинки, школи, клуби. Як і в будь-якого міста Прикарпаття у Долини цікаве майбутнє. Незадовго вона прикраситься новими будівлями. У місті вже тепер споруджується великий будинок техніки, стануть до ладу санітарно-епідеміологічна станція, буде відкрито біохімічну лабораторію.

Під зорею Радянської влади розквітли творчі сили трудівників Долини. Вони вносять гідний вклад у будівництво нового життя.

П. С. ФЕДОРЧАК, Л. В. ЯНИЦЬКИЙ

БОЛЕ́ХІВ

Болехів — місто районного підпорядкування, розташоване біля підніжжя Карпат, на берегах річки Сукілі, за 17 км від районного центру. Через Болехів проходить залізниця Львів—Стрий—Івано-Франківськ та автомагістраль Львів—Чернівці. Населення — 9500 чоловік.

Болехів етнографічно близький до Бойківщини. Територія ця була заселена з давніх часів, про що яскраво свідчать знахідки знарядь праці доби бронзи. За часів Київської Русі тут, мабуть, існувало давньоруське поселення. У Галицько-Волинському літопису за 1238—1239 рр. згадується, що один з претендентів на галицький престол під натиском князя Данила Романовича «утік до Угрів дорогою, що нею йдеться до Борсукового Долу, прибув до бані, що зветься Родна, а звідти пішов до Угрів»[1]. У топонімах околиць Болехова, який здавна славився соляними джерелами, донині збереглися назви Баня й Борсуків ліс. Згодом, на лівому березі річки Сукілі, поблизу Бані, з'явилось волоське поселення. Український джерелознавець та історіограф А. Петрушевич пов'язує його виникнення з волоською міграцією за часів Галицько-Волинського князівства[2]. Інші ж дослідники (Калужницький і Кадлець) схильні вважати, що Болехів Волоський засновано в другій половині XIV ст., тобто після загарбання цієї території польськими королями.

Є кілька версій про походження назви міста, в т. ч. найбільш поширена від слова «волохи»: Волохів—Болехів. Перша письмова згадка про «болехівські землі» належить до 1371 року.

З XV ст. в історичних джерелах ідеться про Болехів, як поселення, що утворилося з двох сіл — Болехова Волоського й Болехова Руського, розташованого на правому березі річки Сукілі. Економічний розвиток Болехова зумовлювався певною мірою наявністю тут покладів солі.

1546 року в Болехові, на Старій Бані, спорудили перше підприємство — солеварню. Тоді ж зведено дерев'яні укріплення. Все це дощенту знищили татари 1562 року. Місце, де стояло укріплене дворище власниці солеварні Амалії Гросовської, досі відоме під назвою Гросівка. У другій половині XVI ст. болехівські села переходять до посесора Миколи Гедзінського, який прибув сюди з Польщі разом з обозом осадників[3]. Він відбудовує солеварню, зводить замок, два костьоли — для шляхти і простолюдинів. Один з костьолів будували з каменю, укріплювали як фортецю, він мав таємні підземні ходи, що вели до замку.

---

[1] Галицько-Волинський літопис, ч. 2. Львів, 1936, стор. 14.

[2] А. С. Петрушевич. Дополнение к сводной Галицко-Русской летописи с 1600 по 1700 год. Львов, 1891, стор. 925—926.

[3] Литературный сборник, издаваемый Галицко-русской Матицею. 1872 и 1873, стор. 239.

Завдяки розвитку торгівлі й ремесла в XVII ст. Болехову надано право міста[1]. Він стає одним з військово-опорних пунктів шляхти на Прикарпатті. Посилюється феодальна експлуатація місцевого населення, яке здавна займалося рільництвом, тваринництвом та дрібним кустарним виробництвом. Посесори примушували селян працювати в будні й свята. Відомий випадок, коли навіть під час небезпеки татарського нападу наказали сіяти, волочити.

Серед різних категорій поневоленого населення у селах Болехівської жупи, які належали Гедзінським, були комірники, загородники. Володіючи на правах спадщини частиною шляхетського Болехова, передмістям, соляною банею і селом Руським Болеховом, Гедзінські одержували щорічно 27 тис. злотих доходу.

Зручне економіко-географічне положення Болехова при головному прикарпатському тракті сприяло тому, що вже у другій половині XVII ст. почала швидко розвиватися торгівля. Тутешні купці підтримують торговельні зв'язки з багатьма містами, перепродують худобу, продають сіль, шкіру та інші товари. Болехів стає центром, де зосереджуються лихварі, орендарі, шляхта та інші експлуататори.

Культурне життя Болехова в ці часи обмежувалося хіба що діяльністю церковного братства, заснованого в XVII ст.[2], яке в зв'язку з переслідуванням православ'я і посиленням уніатства, дедалі більше втрачало свої колишні функції і вже у першій чверті XVIII ст. обмежувалося справами церковних обрядів.

У першій половині XVIII ст. в околицях, прилеглих до Болехова, діяв загін опришків Івана Довбуша, брата прославленого Олекси, про якого на Болехівщині побутує безліч легенд, пісень і переказів. Але найбільш відомим і вдалим походом опришків на Болехів був похід Івана Бойчука, що стався в ніч на 6 липня 1759 року. В день ярмарку загін Бойчука в складі близько 30 чоловік напав на місто. Опришки спалили частину будинків знаті, забрали майно, коштовності і роздали біднякам.

Панування Гедзінських у Болехові закінчилось на початку XVIII ст. Зображення на гербі міста, а також інші джерела свідчать, що право власності на окремі частини Болехова мали шляхетські роди Любомирських, Понятовських, Потоцьких та ін. В 1772 році Болехів разом з іншими землями Східної Галичини загарбала Австрія. 1789 року Йоахім Потоцький був змушений передати свої навколишні землі, в т. ч. частину Болехова разом з солеварнею, австрійському урядові, який монополізував тут солеваріння. Здійснюючи колонізаторську політику, австрійський уряд у 1783—1784 рр. розмістив у Болехові значну групу німецьких поселенців[3]. І досі збереглися назви Колонія і Новий Вавілон.

Великі земельні масиви, зокрема ліси, стали державними. 1820 року налічувалося 168 моргів домініальних, 65 моргів вільних і 4482 морги селянських земель[4]. Селяни виконували панщинні повинності, сплачували чинш і натуральний оброк. Лише від 135 селянських дворів Руського Болехова надходило 364 флорини 19 крейцерів чиншу, 126 цнт вівса, 117 ліктів пряжі з панського льону і конопель. Тяглові селяни відробляли 4082 дні і піші 2843 дні панщини. А ще у всьому Болехові налічувалося 34 халупники, які сплачували лише грошовий чинш по одному флорину на рік. Після скасування панщини жителі болехівських передмість не одержали в достатній кількості землі. Порівняно з 1820 роком у 1862 році хлібороби мали не набагато більше — всього 5453 австрійські морги.

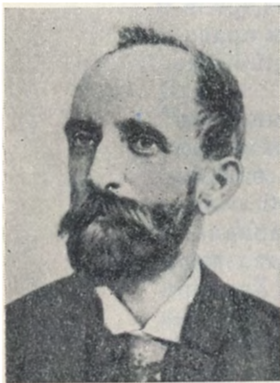
Коли Галичину захопила Австрія, Болехів втратив значення торгового містечка. На початку XIX ст. у ньому розвивається кустарна промисловість; створюються майстерні по виготовленню цвяхів і гаків, полотна, дубління шкіри. Тут побудували цегельню, пивоварню, вуглярню, млин, миловарню[5].

---

[1] Івано-Франківський облдержархів, ф. 2, оп. 7, спр. 880, арк. 21.
[2] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 201, оп. 4, спр. 41—68.
[3] Encyklopedia do krajoznawstwa Galicji, т. I, 1871, стор. 17; т. 2. 1874, стор. 14—15, 105—106.
[4] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 20, оп. 16, спр. 3—7, арк. 43, 46, 98, 116, 207.
[5] Львівський облдержархів, ф. 146, оп. 4, спр. 170, арк. 16—32.

Н. І. Кобринська — українська письменниця і громадська діячка. Кінець XIX ст.

Франтішек Ржегорж — чеський етнограф.

У другій половині XIX ст. населення Болехова, незважаючи на важкі умови життя та ряд епідемій холери, зростало. У місті налічувалося 346 будинків і 3796 жителів, з присілками — 7189 чоловік[1].

Розвиток капіталізму, що посилився після реформи 1848 року, позначився й на Болехові. Виникають промислові підприємства: невеличкий нафтопереробний завод, сірникова фабрика, фабрика оцту, паровий млин, олійниці тощо. Цьому сприяла залізниця, яка стала до ладу 1873 року. В 70-х роках XIX ст. у Болехові розміщується дирекція державних лісів та майна, яка засновує школу лісівництва. Тоді ж було закладено міський парк-дендрарій з рідкісних порід дерев, що частково зберігся й донині. Наприкінці XIX — на початку XX ст. в Болехові відкриваються нові підприємства: деревообробний і цегельний заводи.

Австрійський уряд не приділяв належної уваги поширенню освіти і культури серед місцевого населення. Розвиток шкільної справи свідчив про колонізаторську політику властей: 1789 року в місті вже існувала школа, але тільки для дітей колоністів. Навчання в навчальних закладах, створених пізніше, здійснювалося німецькою і польською мовами. Соціальний і національний гніт корінного українського населення породжував гнівний протест. 30 жовтня 1848 року від Болехівської ради надійшла заява до Головної руської ради, підписана представниками 22-х селянських громад, які вимагали опротестування розпорядження губернатора про запровадження в гімназіях навчання польською мовою[2]. На початку XX ст. були спроби організувати в місті міщанські клуби, бібліотеки й читальні, різко розмежовані за національною приналежністю їх членів.

З історією Болехова тісно пов'язані імена видатних людей, які народилися, проживали або тимчасово зупинялися в місті. До них насамперед належить Н. І. Кобринська (1855—1920) — відома українська письменниця і громадський діяч, організатор жіночого руху на Прикарпатті. Вона переїхала до Болехова восени 1884 року і прожила тут понад 30 років — майже все своє творче життя. Чимало творів Н. І. Кобринської тематично пов'язані з Болеховом і його околицями, а саме: «Купецька дитина», цикл «Воєнні новели», казки. У Болехові письменниця підготувала до друку жіночий альманах «Перший вінок», на сторінках якого опублікувала перші вірші Лесі Українки та твори її матері Олени Пчілки. Н. І. Кобринська померла від тифу 22 січня 1920 року, похована в Болехові на Волоському кладовищі. В день 40-річчя з дня її смерті у місцевій бібліотеці відкрили літературно-меморіальну кімнату письменниці, яка тепер є складовою частиною народного краєзнавчого музею. Ім'ям Н. І. Кобринської названо одну з вулиць міста.

У Болехові в 1884—1888 рр. частим гостем був Іван Франко, зокрема, він гостював у свого друга, відомого видавця В. Лукича (В. Л. Левицького). Згодом, після переїзду Н. І. Кобринської до Болехова, коло знайомих Франка в місті розширюється. Він бував тут по декілька разів на рік разом з дружиною і сином Андрієм. Український географ Г. Величко, родич Н. І. Кобринської, у своїх спогадах пише, що Франко «почасти був своєю людиною у Болехові»[3]. В Болехові проживає старенька племінниця письменника — Р. О. Бабляк. Спільні справи єднали Н. І. Кобринську з О. Ю. Кобилянською, яка часто відвідувала Болехів у 90-х роках XIX століття.

Перебуваючи на жіночому вічі в Стрию, у 1891 році до Болехова завітала Є. І. Ярошинська. Сюди у 90-х роках навідувався чеський етнограф Франтішек

[1] Skorowidz wszystkich miejscowości położonych w Królestwie Galicji i Lodomeryji wraz z wielkim księstwem Krakowskim. Lwów, 1868, стор. 14—15.
[2] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 180, оп. 2, спр. 20, арк. 148—149.
[3] Іван Франко у спогадах сучасників, стор. 140.

Ржегорж, який робив етнографічні дослідження в околицях Стрия та Болехова, зокрема, вивчав залишки патріархальних родин у с. Тисові. Деякий час працював у Болехові відомий український письменник Д. Я. Лукіянович. Він залишив цікаві спогади про розмови з І. Франком та Ф. Ржегоржем, в яких вони засуджували існуючий суспільний лад.

Як політичний емігрант з царської Росії перед першою світовою війною в Болехові перебував український скульптор М. О. Гаврилко, автор відомого проекту пам'ятника Т. Г. Шевченку для Києва. Навесні 1911 року болехівці мали можливість дивитися Гуцульський театр Г. М. Хоткевича, що гастролював по містах і селах Галичини[1]. Досить часто бували у Болехові М. І. Павлик, його сестра Ганна та інші діячі, які гостювали у Н. Кобринської або вивчали місцевий фольклор. Наприкінці XIX і на початку XX ст. уславилися своєю майстерністю болехівські різьбярі по дереву. Стали відомими В. Василевський, І. А. Чміль. Син останнього В. І. Чміль нині майстер художнього цеху меблевого комбінату.

Під час першої світової війни місто дуже потерпіло. Почалася мобілізація до австро-угорської армії — і одразу ж не стало робочої сили. Деякі підприємства в місті закрилися, посівні площі скоротилися наполовину, лютував голод. Восени 1914 року Болехів зайняли російські війська, місто перетворилося на арену жорстоких боїв між російською та австро-угорською арміями[2], які точились аж до 15 червня 1915 року. Болехову було завдано великих збитків. Частина його зазнала руйнувань від артилерійських обстрілів; чимало будинків і підприємств, у т. ч. лісопильний завод, було спалено.

Між російськими солдатами і місцевим населенням встановлювалися дружні відносини. Багато жителів йшло добровільно в російську армію, щоб взяти участь у війні проти Австро-Угорщини. У червні 1915 року до міста повернулися австрійські війська. Почалися жорстокі репресії. У зв'язках з російським генеральним штабом було безпідставно звинувачено письменницю Н. Кобринську.

Звістка про революційні події, які розгорнулися в Росії у жовтні 1917 року, дуже швидко поширилася в місті. Перемога Великої Жовтневої соціалістичної революції справила значний вплив на трудящих Болехова. Дії робітників стали більш організованими і наступальними. Особливою гостротою відзначався перший у Болехові страйк солеварів, що розпочався 26 серпня 1918 року[3].

Трудящі міста активно виступали проти уряду ЗУНР, який тримався тут з листопада 1918 по травень 1919 року, а згодом—і проти польських окупантів. У серпні 1920 року розвідувальні загони українського Червоного козацтва під командою В. М. Примакова, переслідуючи білополяків, підійшли до Болехова[4]. Але частинам Червоної Армії довелося тоді відступити. Восени 1920 року окупанти запровадили жорстокий режим терору, класового й національного гноблення.

Місцеве населення не зносило безправ'я. 1920 року в Болехові виникають перші робітничі організації. На лісопильному заводі фірми «Гріфель» було створено профспілкову організацію, нею керував комітет на чолі з Є. В. Андрусишиним. Тоді ж прийнято резолюцію, в якій робітники під загрозою страйку настійно вимагали створити робітничі ради. Хоч поліція вдалася до арештів, вони продовжували боротьбу. Зростала профспілка:

Болехівський солеварний завод. Початок XX ст.

[1] Журн. «Народна творчість та етнографія», 1956, № 3, стор. 65.

[2] ЦДВІА СРСР, ф. 2129, оп. 1, спр. 118, арк. 97.

[3] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 146, оп. 4, спр. 7166, арк. 49.

[4] І. Дубинський і Г. Шевчук. Червоне козацтво. Історичний нарис. К., 1961, стор. 136.

наприкінці травня 1921 року в ній налічувалося 32 члени, а в кінці 1921 року — до 150 чоловік. У лютому 1921 року в Болехові вже діяла організація КПСГ. Комуністи очолили революційну боротьбу трудящих. Населення міста часто бойкотувало заходи окупантів: перепис населення 1921 року, вибори 1922 року. Лише 20 проц. виборців взяли тоді участь у голосуванні.

Під керівництвом комуністів революційні виступи трудящих Болехова стають більш організованими. Робітники розгортають страйкову боротьбу. Напередодні травневих свят 1921 року розпочався страйк на лісопильному заводі. Він закінчився 4 травня, коли власник підприємства погодився скоротити робочий день з 10 до 8 годин. 15 січня 1923 року робітники лісопильного заводу знову застрайкували — відмовилися працювати близько 200 чоловік . 26 січня припинили роботу 185 шкіряників кустарних підприємств міста. І деревообробники, і шкіряники добилися підвищення заробітної плати. Але страйкуючі не обмежувалися економічними вимогами. Боротьба набирала політичного характеру. 23 лютого 1925 року у Болехові відбувся мітинг, учасники якого засуджували безправне становище українського населення в Польщі. У мітингу взяли участь близько 600 чоловік. Болехівський комітет КПЗУ зміцнював зв'язки з масами й поповнювався новими членами. У вересні 1926 року в Болехові діяли 4 осередки КПЗУ, а 1927 року їх було вже 5[1]. Під впливом комуністів перебували деревообробники, шкіряники й біднота навколишніх сіл.

Страйковий рух набув особливого розвитку в липні 1928 року, коли частішали виступи робітників на підприємствах. У цей час робітничий клас і кількісно становив значну силу в Болехові — з 9017 мешканців близько 2300 були робітниками, а 1300 з них працювали в лісопильній та деревообробній промисловості[2].

Наступний період революційної боротьби трудящих Болехова співпав з світовою економічною кризою 1929—1933 рр. Виступи трудящих мали різні форми: розповсюдження листівок, демонстрації, страйки тощо. До лав борців стають нові соціальні прошарки. Напередодні 1 Травня 1931 року в місті були розповсюджені комуністичні відозви і майоріли червоні полотнища із закликами до боротьби проти експлуататорів. За ініціативою КПЗУ у Болехові цього ж року проходила велика демонстрація трудящих, одним з організаторів якої був В. М. Витвицький. У 1932 році з'явилося два транспаранти на честь свята «Трьох Л» (Леніна, Лібкнехта, Люксембург). Тоді ж розкидано 94 листівки з текстом: «Честь пам'яті героя революції Леніна, який довів селянські маси до перемоги», а також листівки МОДРу із закликом до боротьби проти фашистського терору та проти підготовки війни з Радянським Союзом. На посилення міжнародної реакції, зокрема на захоплення фашистами влади в Німеччині, робітники Болехова в лютому 1933 року відповіли страйком[3].

До активної революційної боротьби приєднується і шкільна молодь. У народній чоловічій школі 1932 року було створено нелегальну піонерську організацію, яка перебувала під впливом КПЗУ. Тут часто з'являлися комуністичні написи, а 19 травня 1933 року в партах учнів було знайдено комуністичні листівки. За вказівкою поліції з шкіл було виключено 25 учнів, переважно дітей робітників. На знак протесту міський комітет Комуністичної Спілки Молоді Західної України закликав шкільну молодь боротися проти знущання над дітьми трудящих і запропонував відповісти загальним страйком у всіх школах, якщо виключених учнів не буде допущено до навчання[4].

І в наступні роки не припиняється боротьба на підприємствах Болехова. У вересні 1935 року розповсюджено листівки із закликом бойкотувати вибори до сейму

---

[1] Львівський облдержархів, ф. 1, оп. 56, спр. 776, арк. 63; оп. 52, спр. 724, арк. 20.

[2] Івано-Франківський облдержархів, ф. 2, оп. 7, спр. 872, арк. 192.

[3] АІІП ЦК КП України, ф. 6, оп. 6—1, спр. 15, арк. 65.

[4] Боротьба трудящих Прикарпаття за своє визволення і возз'єднання з Радянською Україною. Документи і матеріали (1921—1939 рр.), стор. 207, 212—213.

й сенату; в травні 1936 року вибухнув страйк у 22 шкіряних майстернях. У 1935—1936 рр. якийсь час поряд з місцевим комітетом діє районний комітет КПЗУ. Вони часто влаштовують збори і конференції, де розглядаються питання організації страйків, розповсюдження комуністичної літератури, роботи місцевого осередку МОДРу, способи допомоги республіканській Іспанії, використання легальних форм класової боротьби тощо.

М. В. Гутак — активний учасник революційного руху на Прикарпатті. 1968 р.

В історію Болехова увійшли імена багатьох комуністів, борців за кращу долю трудящих. Серед них слід назвати М. В. Гутака, В. М. Витвицького, який проводив комуністичну агітацію, розповсюджував літературу, організовував страйки[1], і його однодумця М. П. Дублянника[2]. Важливі доручення виконував П. М. Маланій, нині майстер меблевого комбінату. Деяких з них багато разів ув'язнювали, а В. М. Витвицький назавжди позбувся здоров'я у фашистських катівнях Берези Картузької.

Через проникнення в середовище революційних борців поліцейських агентів, внаслідок переслідувань з боку властей, обшуків та арештів комуністичні організації в другій половині 30-х років зазнають відчутних втрат. Але навіть за умов розпуску КПЗУ в липні 1938 року революційна діяльність не припинилась. У серпні, вересні й грудні 1938, а також у січні й лютому 1939 року знову страйкували робітники багатьох болехівських підприємств.

На кінець 30-х років Болехів залишався містечком з дрібною напівкустарною промисловістю. Поряд з підприємствами, такими, як лісозавод, де працювало понад 400 робітників, у Болехові 1938 року зареєстровано 7 бондарень, 19 майстерень вичинки шкіри, де налічувалось 140 робітників, 3 кушнірські майстерні, 2 гончарні з 7 робітниками. Кожен ремісник ще володів земельною ділянкою від 2 до 5 моргів землі. 1935 року в Болехові проживало 10 735 мешканців[3]. Яку увагу приділяла панська Польща питанням поширення культури серед українського населення, свідчать такі факти. У 1923 році бібліотека читальні «Просвіти», організована ще 1910 року, мала лише 423 книги. А через 12 років у трьох читальнях було близько 800 книг. Сумну картину являли й інші ділянки громадського життя.

19 вересня 1939 року трудове населення Болехова радісно зустрічало воїнів 72-ї Туркестанської Червонопрапорної дивізії Червоної Армії. На міській площі відбувся 3-тисячний мітинг. Від імені трудящих на ньому виступили робітники, які щиро дякували Комуністичній партії і Радянському урядові за братню допомогу. Після визволення життя швидко налагоджувалося, було створено тимчасове управління, яке запровадило в місті революційний порядок. Всі промислові підприємства взято під охорону народної міліції. У грудні, після здійснення нового адміністративного поділу, тут розгорнули свою діяльність районні організації. Коли ж обрали міську Раду депутатів трудящих, тимчасове управління припинило роботу. Першим головою міської Ради став І. О. Власенко.

Почалося господарське й культурне будівництво. На базі кількох кустарних підприємств створено шкірзавод та промартілі «Перемога» і «22-річчя Червоної Армії», завершено часткову реконструкцію соляного, цегельного та нафтопереробного заводів. Робітники сільзаводу зустріли 23-і роковини Жовтня виконанням виробничого плану на 121 проц., вони були ініціаторами руху за зниження собівартості продукції. Їх підтримали й інші підприємства[4]. В місті відкрилися нові культосвітні заклади: в листопаді 1939 року запрацювали дві семирічні та чотири початкові школи, а з вересня 1940 року — клуб, кінотеатр, бібліотека. З січня 1940 року 27 медичних працівників районної лікарні обслуговували населення, яке раніше не мало безплатної медичної допомоги.

[1] АІІП ЦК КП України, ф. 6, оп. 6—1, спр. 15, арк. 65.
[2] Львівський облдержархів, ф. 121, оп. 3, спр. 423, 585; ф. 1, оп. 52, спр. 995.
[3] Івано-Франківський облдержархів, ф. 2, оп. 1, спр. 1819, арк. 10.
[4] Газ. «Радянська Україна», 5 листопада 1940 р.

Коли Болехів опинився під чоботом німецько-фашистських окупантів (липень 1941 року), почався жорстокий терор і репресії проти радянських людей. Гітлерівці та їх прислужники вишукували тих, хто в свій час вітав перемогу Радянської влади у місті і брав участь у соціалістичних перетвореннях. Протягом 1941—1943 рр. окупанти знищили 4230 чоловік і вивезли на каторжні роботи до Німеччини з Болехова і навколишніх сіл 437 чоловік. Вони завдали місту величезної шкоди: майже повністю було зруйновано його центральну частину, а також лісозавод, ліспромгосп, нафтопереробне підприємство.

Партійні і радянські активісти, що залишилися на тимчасово окупованій території, пішли в глибоке підпілля. В умовах постійних переслідувань вони вели серед трудящих антифашистську агітацію, вселяли у них віру в неминучу поразку ворога. То була боротьба не на життя, а на смерть. В цій боротьбі полягли депутат Верховної Ради Української РСР М. І. Капець, депутат обласної Ради депутатів трудящих Т. М. Лопачук, комсомольці Й. М. Дуплеца, В. Й. Малендевич, всього біля 500 чоловік[1].

З болехівськими підпільниками підтримувала постійний зв'язок львівська організація «Народна гвардія» імені Івана Франка. Її члени В. Н. Сергованцев, Д. Є. Цибрух, Є. Перебийніс возили в Болехів газети й листівки, виконували різні завдання керівного центру. В лютому 1944 року після арешту у Львові ряду народногвардійців В. Н. Сергованцев переховувався у Болехові, де й перебував до приходу Червоної Армії. Звідти він часто їздив до Львова за газетами й листівками, які розповсюджував у місті[2].

Радянські патріоти докладали чимало зусиль, щоб зберегти народне добро, не допустити його знищення або вивезення окупантами. Під час відступу фашистів робітники деревообробного заводу закопали в землю та зберегли верстати, різні деталі і повернули їх підприємству зразу після визволення міста[3]. Лише В. М. Лопачук, нині робітник лісокомбінату, заховав від гітлерівців 31 механічну пилу.

6 серпня 1944 року підрозділи військ 4-го Українського фронту визволили Болехів від фашистів. У боях за переправу через річку Свічу відзначився 835-й стрілецький полк під командуванням Героя Радянського Союзу підполковника В. П. Левченка. Незважаючи на дуже складні умови бою, полк першим форсував річку і забезпечив переправу іншим частинам. Серед тих, хто визволяв рідне місто, були його нинішні жителі І. Г. Ковальчук, Т. Д. Лукін, подружжя Лендів, а також почесний громадянин Болехова полковник у відставці А. К. Айрапетян, якому присвоєно це звання в день 25-річного ювілею визволення міста від фашистів.

Близько 300 чоловік з Болехова брали участь у Великій Вітчизняній війні.

Чорні діла фашистів певний час після їх вигнання продовжували оунівські бандити, які намагалися перешкодити відновленню Радянської влади, тероризували населення. Від їх рук загинуло багато радянських та партійних активістів.

Керовані комуністами, трудящі налагоджували роботу підприємств та установ міста. Зростали партійні організації, особливо за рахунок місцевого населення. Одним з перших великих первинних осередків була партійна організація деревообробного комбінату. Протягом двох-трьох років почали працювати партійні організації шкірзаводу, автобази, сільзаводу, меблевої фабрики і цегельного заводу. Зростання кількості партійних організацій і комуністів міста видно з таких даних. У 1945 році в місті було 5 парторганізацій і 42 комуністи, в 1950 — відповідно 13 і 123, а 1955—17 і 160, в 1960 — 19 і 290[4].

---

[1] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-98, оп. 1, спр. 5, арк. 2—3, 30.

[2] В. Варягіна, Г. Вакуленко. Народна Гвардія ім. Ів. Франка. Сторінки героїчної боротьби підпільно-партизанської організації західних областей України. 1942—1944 рр. Львів, 1967, стор. 82, 289.

[3] Івано-Франківський облпартархів, ф. 4, оп. 1, спр. 8, арк. 2.

[4] Там же, спр. 25, арк. 68; оп. 5, спр. 36, арк. 42; оп. 13, спр. 16, арк. 17; оп. 23, спр. 14, арк. 15.

Директорами заводів, електростанцій, млинів та інших промислових підприємств призначалися місцеві жителі.

Відбудовуючи зруйноване господарство, трудящі міста переборювали великі труднощі. Але завдяки самовідданій праці робітників уже в перші дні після визволення стали випускати продукцію цехи деревообробного комбінату: лісопильний, бондарний, деревообробний. Підприємство мало всього декілька верстатів для різання клепки, циркулярну й маятникову пили та пилорами. Роботу переважно виконували вручну. 1944 року колектив ДОКу налічував близько 350 чоловік, в т. ч. 12 інженерно-технічних працівників, з яких лише один мав вищу освіту. Валова продукція за цей рік обчислювалась лише 20 тис. карбованців.

У цей важкий для підприємства час на постійну роботу до Болехова приїхав колишній командир 5-го батальйону Житомирської партизанської дивізії М. П. Гордєєв, який став директором деревообробного заводу. Але його життя обірвала бандитська куля.

В перші роки визволення створюється багато підприємств, які згодом укрупнюються або реорганізуються. Там, де раніше був нафтоперегінний завод, збудували лісотарний, де стояв млин на річці Млинівці, спорудили обозне підприємство. Поблизу вокзалу працювала деревообробна артіль. У процесі поступового об'єднання лісотарного заводу, ДОКу, ліспромкомбінату в 1959 році виникає лісокомбінат. На місці обозного заводу з 1952 року працює меблева фабрика, яка стала в 1967 році комбінатом.

Серед інших підприємств, що характеризували післявоєнний рівень промисловості, слід назвати такі, де виробляли шкіру, сіль, цеглу, черепицю. Вони також поступово налагоджували роботу; вирішувалась проблема кадрів, технічного оснащення. Наприклад, на шкірзаводі в цей час відчувалася нестача спеціалістів, бракувало відповідного обладнання. Досить сказати, що із 150 робітників та інженерно-технічних працівників лише троє мали середню спеціальну освіту, а в цехах було всього кілька застарілих машин. З часом виробництво зросло, і вже 1948 року завод випустив продукції на 50 тис. карбованців.

У такому ж становищі опинився і цегельний завод. В перші післявоєнні роки він виготовляв близько 800 тис. штук цегли і 1,5 тис. штук черепиці. Підприємство мало лише прес для формування цегли, кільцеву й напольну печі та сушильний сарай, всі роботи виконувалися вручну. За роки післявоєнних п'ятирічок завод розширився: побудували новий формувальний цех, локомобільну електростанцію, блок тунельних сушилок на 6 відділів, а також механізували видобуток глини, завдяки чому виробництво цегли зросло на кілька мільйонів штук щороку.

Дальшого розвитку набула промисловість міста за роки семирічки і восьмої п'ятирічки. Це стало особливо помітно на прикладі таких підприємств, як лісокомбінат, де нині працює майже 3 тис. чоловік, в т. ч. 44 інженери та 120 спеціалістів з середньою освітою. Тепер це велике механізоване підприємство, що має в своєму складі 5 цехів, лісодільницю і 7 лісництв. На лісокомбінаті випускають близько 50 видів різної продукції. Це, насамперед, сучасні меблі: шафи, крісла, дивани, столи, серванти. З 1969 року почався випуск спеціального гарнітуру «Галичанка». Вартість товарної продукції підприємства за 1968 рік становила 7314 тис. крб., а лише за 11 місяців 1969 року — 7676 тис. крб. Напередодні 100-річного ювілею В. І. Леніна комбінат виступив ініціатором дострокового виконання й перевиконання планів п'ятирічки підприємствами області[1].

У здійснення виробничих планів лісокомбінату гідний вклад зробили раціоналізатори. Тільки в 1963 році впроваджено у виробництво 80 раціоналізаторських пропозицій з економічним ефектом майже 70 тис. крб. Один з кращих раціоналізаторів — слюсар І. С. Павлович — сконструював циліндричну фрезу, що успішно застосовується в одному з процесів виробництва меблів. Званням заслу-

---

[1] Газ. «Прикарпатська правда», 8 грудня 1968 р.

женого раціоналізатора республіки удостоєно головного механіка лісокомбінату Г. С. Дворка.

Трудівники підприємства мають всі умови для культурного дозвілля: працює бібліотека, літня естрада, є спортивні майданчики тощо. Завершено будівництво дитячого комбінату на 140 місць. Дружні відносини підтримує колектив лісокомбінату з колгоспом «Перемога» сусіднього села Міжріччя. Він шефствує над цим господарством, допомагає йому ремонтувати сільськогосподарські знаряддя, виконувати інші роботи.

За останні роки значно розвинулися й інші підприємства Болехова. Найбільш характерною рисою їх якісного зростання є механізація виробничих процесів. На найстарішому підприємстві міста — сільзаводі — її повністю завершено. Завдяки цьому тут виварюють щороку в середньому по 13,1 і розфасовують по 8,8 тис. тонн солі.

В результаті механізації виробничих процесів, здійснених заводоуправлінням будівельних матеріалів, завод випускає щороку понад 20 млн. штук цегли і близько 4 млн. штук дренажних трубок.

Новим стало технічне обладнання шкірзаводу. Виробничі процеси механізовано на 70 проц. 1962 року його колектив першим на Україні впровадив цінне удосконалення під час дублення шкіри. Замість тваринних і рослинних жирів, потрібних для виробництва юхтових товарів, застосовуються синтетичні жири, що дає можливість досягти великої економії. 1967 року завод підключено до високовольтної лінії, стала до ладу кільцева сушарня.

Колективи підприємств Болехова поповнюються працівниками вищої кваліфікації, інженерно-технічними кадрами. Болехівці пишаються кращими людьми виробництва, передовиками праці. Серед них — переможці соціалістичного змагання за звання бригад і ударників комуністичної праці. Першим у місті це почесне звання завоювала бригада полірувальниць лісокомбінату, яку очолювала К. Є. Прибура, і бригада вимірювальниць шкірзаводу, очолювана Т. О. Малиніною, а першими ударниками комуністичної праці стали токарі лісокомбінату С. Д. Шелемей, Е. Й. Бачинський, столяр В. П. Сумеркін, токар шкірзаводу А. В. Мосолов та інші. Самовіддану працю трудівників відзначено високими урядовими нагородами. Ордена Леніна удостоєно колишнього бригадира лісорубів М. В. Гаджуна, вчительку О. Ф. Клинник, начальника бурової Болехівської контори розвідувального буріння О. І. Жарського.

Дуже змінилося місто і його мешканці за роки Радянської влади. Тепер важко знайти будинок, де б не користувалися газом, електрикою, радіо. Міська електростанція, збудована 1928 року, в дорадянський час виробляла 200 тис. квт.-год. на рік[1] і забезпечувала електроенергією лише центральну частину міста. За післявоєнні роки виробництво енергії досягло 1,5 млн. квт.-год. 1968 року здійснено перехід на високовольтну систему. Не краще було за часів буржуазної влади з газифікацією. У 1937 році побудували першу лінію довжиною 4 км, і лише 1939 року газифіковано електростанцію і шкірзавод. У післявоєнний період газ одержали всі підприємства та установи, а з 1945 року почалась

Болехівська міська бібліотека. 1968 р.

[1] Львівський облдержархів, ф. Р-164, оп. 1, спр. 32, арк. 26.

газифікація житлових будинків. Довжина міського газопроводу в 1968 році становила близько 70 кілометрів.

Великого розвитку набрало житлове будівництво. Центральну частину міста, зруйновану під час війни, забудовано. Зведено чимало двоповерхових будинків. За останні два десятиліття виросло близько тисячі нових індивідуальних жител.

Молодь Болехова на відпочинку. 1964 р.

Значно змінився соціальний і національний склад населення. Коли в 1939 році на всіх підприємствах міста працювало близько 2500 робітників, то зараз налічується вдвоє більше робітників і службовців. Якщо до возз'єднання в межах нинішнього Болехова українці становили лише 55 проц., то сьогодні ця цифра зросла до 90.

Разючі зміни сталися в галузі освіти й культури, охорони здоров'я. Ще до початку Великої Вітчизняної війни було ліквідовано неписьменність. У місті є дві середні школи, середня вечірня школа робітничої молоді, спеціальна школа-інтернат, дві початкові та музична школи, будинок піонерів. Тут працюють широкоекранний і літній кінотеатри. 1968 року закінчено реконструкцію приміщення будинку культури. Книжковий фонд масової, дитячої, шкільних та профспілкових бібліотек налічує близько 90 тис. примірників. Результатом багаторічної краєзнавчої роботи масової бібліотеки за широкою участю громадськості було відкриття у 1967 році краєзнавчого музею. Експозиція музею розповідає про героїчне минуле міста, економічні, етнографічні, природні фактори його розвитку. Велика увага приділяється медичному обслуговуванню населення. Воно здійснюється в добре забезпечених кваліфікованими кадрами закладах: поліклініці, райлікарні, пологовому будинку тощо.

Місто прикрашають пам'ятники — В. І. Леніну, І. Я. Франку. На честь тих воїнів, які віддали своє життя за визволення Болехова від окупантів, місцеві жителі встановили обеліск на їх братській могилі. На честь радянських та партійних активістів, що загинули в боротьбі з оунівськими бандитами, височить пам'ятник-обеліск, збудований напередодні 50-річчя Радянської влади. Красивішає Болехів не лише завдяки щедротам природи. Головне — це його люди. Їх розум і працьовиті руки. І сьогодні, проходячи повз пам'ятники, милуючись новими вулицями, болехівці завжди згадують тих, хто в часи лихоліття безстрашно йшов вперед, долаючи пітьму, хто виводив людей на шлях світла.

В кожній новій будівлі, у кожній новій вулиці Болехова — злет до ще кращого майбутнього.

Г. Ф. КУЧЕР, Р. Т. СКВОРІЙ, П. С. СИНЕНКО, А. Л. ЯСІНСЬКИЙ

ВИГО́ДА

Вигода — селище міського типу (з 1940 року), розташоване на березі річки Свічі, за 10 км від районного центру, з яким з'єднане залізницею. Через селище проходить автомагістраль Долина—Хуст. Населення — 2575 чоловік.

Вигода заснована у 1883 році на землях сусіднього села Пацикова, яке з 1966 року входить до її складу. Паців — одне з давніх сіл Прикарпаття. 1648 року

Тартак у Вигоді. Початок XX ст.

його жителі разом з селянами навколишніх сіл брали участь у боротьбі проти польської шляхти[1]. Основним заняттям населення було молочно-м'ясне тваринництво. Класове розшарування на селі було значним — у 60-х роках XIX ст. трьом польським поміщикам належало 74 проц. всіх сільськогосподарських угідь та лісових масивів.

Утворення Вигоди тісно пов'язане з розвитком на Прикарпатті в другій половині XIX ст. капіталістичних промислів, власниками яких, як правило, були іноземці. В 70-х роках на території сучасної Вигоди спорудили першу водяну лісопилку, де за рік перероблялося до 800 куб. метрів деревини і виготовлялося 180 куб. метрів дощок. Вона належала австрійському капіталістові барону Попперу, який 1873 року за дуже низьку ціну придбав великий масив лісу вздовж Свічі. Згодом тут побудовано парову лісопилку, а також завод, на якому виготовляли чорнові дерев'яні заготовки для фабрик музичних інструментів. Вже у 80-х роках на цих підприємствах працювало близько 70 робітників.

Дерево з гір сплавлялося по Свічі та по відведеному від неї каналу, річище якого збереглося до цього часу. Технічно недосконалий сплав лісу призводив до великих і частих загат, через що річка виходила з берегів і завдавала великої шкоди селянським господарствам. Численні скарги селян на Поппера змусили власті лише напередодні першої світової війни заборонити сплав лісу на цій річці. Лісоматеріал транспортувався кіньми до залізничної станції Долина. Для збільшення вивозу деревини 1883 року побудовано залізничну вітку від Долини до лісопилки. Нову залізничну станцію і поштовий відділок, відкритий тут, офіційно назвали — Вигода. Ця назва поширилася на всю прилеглу територію.

1895 року у Вигоді були водяна й парова лісопилки, завод чорнових дерев'яних заготовок музичних інструментів, млин, залізнична станція. В останнє десятиріччя XIX ст. сюди простягнув свої пазурі і німецький капітал: Петер Верган 1897 року спорудив у Вигоді хімічний завод сухої дистиляції деревини, продукцію якого вивозили до Німеччини. На підприємстві працювало 120 чоловік, а керівні посади обіймали німці та поляки[2]. На початку XX ст. розвиток виробництва у Вигоді прискорюється. 1913 року на одній лише паровій лісопилці налічувалося 500 робітників. Це пояснюється зростанням попиту на продукцію деревообробної промисловості як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках[3].

Під час першої світової війни, зокрема в травні і червні 1915 року, в районі Вигоди точилися запеклі бої. Селище зазнало великих руйнувань; підприємства припинили роботу. Значна частина робітників розійшлася по селах, шукаючи заробітку, кількість жителів скоротилася. Російські солдати, серед яких було немало таких, що усвідомлювали імперіалістичний характер війни, поширювали серед населення антивоєнні настрої, які проникали і в австрійську армію та в середовище солдатів-галичан. Ті з них, хто здався в полон, розповідали про низький моральний рівень австро-угорських військ, жорстокість офіцерів, про масове прагнення галичан перейти на бік російських військ[4].

Саме від російських солдатів населення Вигоди дізналося про Лютневу буржуазно-демократичну революцію в Росії. Посилилися виступи проти існуючого ладу,

---

[1] Є. Яцкевич. Визвольні походи Богдана Хмельницького на західні землі України, стор. 18.
[2] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1576, оп. 1, спр. Б-15.
[3] Skorowidz przemysłowo-handlowy Królestwa Galicji. Lwów, 1912, стор. 526.
[4] ЦДВІА СРСР, ф. 2129, оп. 1, спр. 131, арк. 88, 90, 93.

місцеві робітники солідаризувалися з трудівниками навколишніх населених пунктів. 1917 року лісоруби селища взяли участь у першотравневій демонстрації в Долині, що мала чітко виражений політичний характер. Робітники несли червоні прапори, транспаранти та лозунги.

Після війни економічне життя у Вигоді трохи пожвавилося. На прикладі Вигоди яскраво підтверджується висловлювання В. І. Леніна про те, що польська буржуазна держава широко відкрила двері в усі галузі господарства іноземному капіталу. На початку XX ст. у вигодську лісову промисловість проникає англійський капітал. Фірма «Карпатське лісове товариство» входила до англійського концерну «Britich Europen Timber Trust Company». Вона дістала право експлуатувати державні ліси вздовж річки Мізунки. Було побудовано лісопилку. 1929 року на ній працювало 260 постійних і 180 сезонних робітників[1]. Підприємства Поппера стали власністю англійського акціонерного товариства «Сільвінія»[2].

Лісова промисловість Вигоди як за часів Австро-Угорщини, так і за буржуазно-поміщицької Польщі знаходилась на низькому технічному рівні. Підприємці по-хижацькому використовували багатства краю. Лісозаготівлі мали сезонний характер, вони здійснювалися переважно з травня до серпня, у заготівлі деревини бракувало плановості. Ліс вирубували здебільшого поблизу залізниць, вивозили тільки ділову деревину, а решта гнила на місцях. Ніяких заходів щодо відновлення карпатських лісів не вживалося: іноземні й місцеві капіталісти не дбали про їх майбутнє[3].

Умови праці і життя робітників були жахливими. Робочий день на лісодільницях тривав 10—12 годин. Незадовільний стан техніки безпеки призводив до великої кількості нещасних випадків. У гонитві за прибутками підприємці не приділяли уваги технічному оснащенню виробничих процесів. Про полегшення важкої фізичної праці лісорубів ніхто не дбав. Їх знаряддями були тільки ручні пили, сокири й цапини. Жили лісоруби в колибах, де не було ні вікон, ні печі. Спали на гілках смереки біля вогнища, дим від якого виходив у щілини між дерев'яними стінами і солом'яною стріхою. Заробітна плата робітника не забезпечувала найелементарніших потреб. Основним і майже єдиним продуктом харчування була кукурудзяна мамалига.

Охорона здоров'я трудящих, стан освіти до 1939 року являли жалюгідну картину. Одна лікарня на 10 ліжок та 2 спеціалісти з середньою медичною освітою не могли забезпечити медичне обслуговування населення. У звіті лікарів за 1929 рік по Долинському повіту записано: «Найбільша кількість хвороб і смертей припадає на туберкульоз... Засоби боротьби проти нього утруднені в зв'язку з неможливістю усунути вогнище зарази. Часто хворіють на туберкульоз робітники тартаків»[4].

У селищі відкрили тільки одну початкову школу з польською та приватну з німецькою мовою викладання, в яких працювали два вчителі. Не було жодної масової бібліотеки, клубу, зате в центрі стояв католицький костьол. Трудящі зазнавали не тільки соціального, а й національного гноблення: до державних і приватних установ вони мали звертатися лише польською мовою.

З посиленням експлуатації робітників загострюється класова боротьба. І якщо наприкінці XIX ст. це були переважно прояви гніву лісорубів, що виступали з економічними вимогами, то після Жовтневої революції цей рух набирає політичного характеру. Вигодські робітники виявляли пролетарську солідарність з страйкуючими інших міст і сіл західноукраїнських земель: у липні—серпні 1923 року деревообробники селища підтримали загальний страйк деревообробників всього

---

[1] Івано-Франківський облдержархів, ф. 2, оп. 6, спр. 422, арк. 6, 7.
[2] Там же, оп. 2, спр. 704, арк. 2, 7; оп. 6, спр. 603, арк. 10.
[3] Там же, ф. Р-1576, оп. 1, спр. Б-11.
[4] Там же, ф. 2, оп. 5, спр. 22, арк. 72.

Прикарпаття. В 1926 році застрайкували 360 робітників парової лісопилки фірми «Карпатське лісове товариство». Страйк закінчився перемогою робітників[1].

Боротьбою робітників керували комуністи. З грудня 1927 року у Вигоді існувала організація КПЗУ[2]. Першими її членами були Ф. М. Семків, М. І. Гутак, О. І. Гутак, Г. Я. Каба. Вони розповсюджували комуністичну літературу, вели пропагандистську роботу, організовували святкування Першого травня та Великого Жовтня. Все це сприяло зростанню класової свідомості вигодських робітників. Комуністична організація селища працювала в умовах переслідувань властей. Членів її Ф. М. Семкова та М. І. Гутака неодноразово судили та ув'язнювали[3]. Проте комуністи не припиняли боротьби.

Під час світової економічної кризи ще більше загострилися класові суперечності, погіршало становище трудящих. Почалася криза, підприємці закрили одну з лісопилок, у зв'язку із зменшенням замовлень на продукцію двічі припиняв роботу лісохімзавод. Зростало безробіття. Навіть в одному з офіційних документів польських властей визнавалося, що робітники лісової і деревообробної промисловості живуть у нестерпних умовах, харчуються погано і через це часто хворіють, що призводить до високої смертності[4]. Все це спричинилося до посилення страйкового руху. В жовтні 1929 року припинив роботу лісохімзавод: страйкарі вимагали збільшити зарплату та виплату заробітку, видачу якого затримали на три місяці. Проте цю вимогу підприємці не задовольнили, а 15 найактивніших учасників страйку позбулися роботи[5].

В 1936—1937 рр. у Вигоді посилюється діяльність профспілок. 21 лютого 1937 року на профспілкових зборах робітників фірми «Сільвінія» було вирішено зажадати від дирекції підвищити зарплату на 40 проц., а в разі відмови оголосити страйк. Він почався 24 лютого. Тиждень не працювали 250 робітників, доки не добилися підвищення заробітної плати на 12 проц. В січні 1938 року на знак протесту проти відмови дирекції державних лісів укласти з робітниками колективний договір страйкувала половина робітників лісопилок Вигоди[6]. Про зростання класової свідомості і організованості вигодських трудящих свідчить 20-денний страйк 400 робітників фірми «Сільвінія» в березні 1939 року. Страйкарі вимагали усунення з посади керівника вузькоколійної залізниці за погане ставлення до них. Ці вимоги були відхилені.

Восени 1939 року здійснилися сподівання трудящих Вигоди на соціальну справедливість — 22 вересня хлібом-сіллю, з червоними прапорами вони зустрічали Червону Армію. Було створене тимчасове управління, яке взяло під охорону промислові підприємства, житловий фонд, контролювало громадський порядок, дбало про забезпечення трудящих продовольством і промисловими товарами. На підприємствах діяли робітничі комітети, вони здійснювали контроль за виробничою і фінансовою діяльністю адміністрації підприємств, збутом продукції. За їх допомогою запроваджено 8-годинний робочий день, підвищено заробітну плату, налагоджено охорону праці, техніку безпеки, поліпшено побутові умови робітників. Корінні перетворення сталися також у галузі охорони здоров'я й освіти. В селищі відкрили семирічну школу з українською мовою навчання. Розгорнулася масова робота по ліквідації неписьменності серед дорослого населення, запрацювали бібліотека й клуб.

Почався новий етап в житті трудящих Вигоди, вони ставали активними учасниками суспільно-політичного та економічного життя. Завдяки націоналізації лісообні підприємства, лісохімзавод, ліси, луки, пасовиська, орні землі належали

[1] Івано-Франківський облдержархів, ф. 2, оп. 1, спр. 355, арк. 24, 27.
[2] Львівський облдержархів, ф. 2, оп. 51, спр. 582, арк. 12.
[3] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1576, оп. 1, спр. Г-15.
[4] Там же, ф. 2, оп. 1, спр. 1053, арк. 14.
[5] Там же, ф. Р-1576, оп. 1, спр. С—15; ф. 12, оп. 2, спр. 339, арк. 20.
[6] Там же, ф. 2, оп. 1, спр. 1531, арк. 6—8.

тепер народу. Після запровадження протягом грудня 1939 — січня 1940 років на Західній Україні нового адміністративно-територіального поділу Вигода перетворилася на центр новоорганізованого району, яким була до 1957 року.

Кавалер трьох орденів Слави М. О. Афонченко серед учнів. 1969 р.

Велику роль відігравали партійні організації селища, вони зміцнювались і зростали чисельно. В першій половині 1940 року партійна організація району об'єднувала 59 комуністів. Під їх керівництвом у Вигоді розгорнулась велика робота по відбудові й реконструкції промислових підприємств, на що держава виділила значні кошти. Особлива увага приділялась лісозаготівлі; запровадили планову вирубку лісових масивів. Трудомісткі процеси на заготівлі деревини полегшували шляхом механізації: старий лісорубний інструмент було замінено більш досконалими допоміжними валяльними пристроями. Лісоруби почали використовувати трактори, автомобілі та різне обладнання. Завдяки вжитим заходам деревообробна промисловість вже 1940 року досягла значних успіхів: лісозавод виконав державний план на 124 проц. Великі зрушення сталися у політичному житті селища. В грудні вигодчани обирали депутатів до місцевих Рад депутатів трудящих. Першим головою селищної Ради став лісоруб І. М. Бойчук[1].

Але вже влітку 1941 року трудящі селища змушені були залишити мирну працю — почалась війна. 2 липня 1941 року Вигоду окупували німецько-фашистські війська. Жителі не корилися загарбникам, вони всіляко саботували різні заходи окупантів, не виконували їх розпоряджень. Частими були випадки, коли на лісохімзаводі горіли вагони з вугіллям. Пожежі виникали через те, що робітники навмисне вантажили у вагони ще не застигле вугілля. На лісозаводі працювала група патріотично настроєних робітників під керівництвом Барчука і Ляха. Група складалася переважно з колишніх радянських активістів; шість чоловік з них були замордовані українськими буржуазними націоналістами.

Гітлерівці стратили за антифашистську діяльність 10 жителів Вигоди. Не обмежуючись репресіями, вони вивезли до Німеччини 218 чол.[2] За роки війни німецько-фашистські окупанти завдали великих збитків селищу. Були знищені всі підприємства, залізнична колія, вагонний парк, міст через Свічу, будинки культурно-освітніх та медичних закладів. Найцінніше устаткування підприємств окупанти вивезли до Німеччини. Спалено і зруйновано близько 100 хат та інших будівель[3].

5 серпня 1944 року Вигоду визволили бійці підрозділів Глухівської стрілецької дивізії 18-ї армії. У боях за селище відзначився комсомолець Оржеховський з 876 полку дивізії. Його кулеметна обслуга відбила 2 контратаки ворога, знищивши до 30 гітлерівців[4].

Після визволення 280 жителів стали воїнами Червоної Армії і брали участь у боях з фашистами. Багатьох з них нагороджено бойовими орденами й медалями.

---

[1] Івано-Франківський облпартархів, ф. 9, оп. 1, спр. 2, арк. 2—3.
[2] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-98, оп. 1, спр. 9, арк. 2.
[3] Там же, арк. 3.
[4] Архів МО СРСР, ф. 74-СК, оп. 70—282, спр. 2, арк. 480.

З 1945 року у Вигоді проживає і трудиться колишній розвідник Червоної Армії М. О. Афонченко, уродженець с. Клинового Псковської області. За мужність і відвагу, виявлену в боях, його удостоєно ордена Слави трьох ступенів. Після війни М. О. Афонченко брав участь у боротьбі проти банд українських буржуазних націоналістів у Вигодському районі.

Коли Вигода знову стала радянською, трудящі включилися в активну працю щодо відбудови і дальшого розвитку народного господарства й культури. Їх очолила районна партійна організація, яка в серпні 1944 року налічувала 16 членів та кандидатів у члени партії. Хоч лінія фронту знаходилася ще за 30—40 км від Вигоди, вже в серпні розпочалася відбудова лісозаводу, лісохімзаводу, електростанції, здійснено ремонт залізничної колії і мосту через Свічу; стали до ладу 49 паровозів і вагонів[1]. 1 вересня діти сіли за парти середньої школи. З листопада почала виходити районна газета «Вільна Україна». В листопаді 1944 року дав першу продукцію лісохімзавод, а в грудні відновили роботу всі основні його цехи[2]. Було подано допомогу потерпілим під час війни. Держава виділяла багатьом сім'ям грошові позички для спорудження будинків та придбання худоби. Наприкінці 1945 року відкрито харчокомбінат, завдяки чому населення краще забезпечувалося продуктами[3].

В перші роки після визволення, намагаючись паралізувати економічне й політичне життя Вигоди, населення тероризували банди українських буржуазних націоналістів. Від чорних рук цих запроданців загинуло 20 жителів, серед них колишні члени КПЗУ В. І. Гутак, Г. Я. Каба, секретар Вигодського РК ЛКСМУ М. В. Шубинець. Націоналісти зробили спробу спалити лісохімзавод[4].

Але, незважаючи на дії ворожих елементів, труднощі післявоєнного часу, життя у Вигоді налагоджувалося з кожним днем. Почалася реконструкція лісозаводу та лісохімзаводу. За перші три післявоєнні роки рівень виробництва зріс тут у 5 разів[5]. Дальшим кроком на шляху розвитку вигодських промислових підприємств було здійснення механізації виробничих процесів. З 1950 року все основне старе устаткування замінили новим, більш потужним та продуктивним.

У грудні 1959 року Вигодський лісозавод перетворюється на лісокомбінат, продукція якого налічує більш як 20 назв, у т. ч. хвойні баланси для паперової промисловості, кріпильний та будівельний ліс, фанерна сировина, чорнові заготовки для музичних інструментів, паркетні плитки, пакувальна стружка, експортні пиломатеріали. Вироби надходять майже до всіх областей республіки, а також за кордон. Зокрема, в соціалістичні країни щороку вивозиться високоякісна деревина на суму понад 1 млн. карбованців[6].

За семирічку обсяг промислового виробництва на лісокомбінаті зріс на 84 проц. Продуктивність праці збільшилася на 25 проц.[7]. Успішно впроваджуються наукова організація праці, механізація і автоматизація трудомістких процесів. Вагомий внесок у підвищення продуктивності праці вносять раціоналізатори підприємства. Д. М. Оленюк сконструював верстат-автомат, на якому один робітник може вико-

Санітарна дрезина Вигодського лісокомбінату. 1964 р.

[1] Івано-Франківський облпартархів, ф. 9, оп. 1, спр. 4, арк. 41.
[2] Там же, арк. 32, 68, 41.
[3] Газ. «Вільна Україна», 9 грудня 1945 р.
[4] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1025, оп. 1, спр. 3, арк. 5; ф. Р-1576, оп. 1, спр. С—15.
[5] Газ. «Вільна Україна», 9 травня 1947 р.
[6] Газ. «Червона Долина», 1 січня 1968 р.
[7] Газ. «Червона Долина», 10 березня 1965 р.

нати таку роботу, що її раніше виконували 43 робітники. Завдяки цьому річна економія становить 28 тис. карбованців[1].

У дитячій музичній школі. Вигода. 1970 р.

Колектив пишається кращими людьми виробництва. В 1966 році за досягнуті успіхи у виконанні завдань семирічного плану орденами й медалями нагороджено 23 робітники лісокомбінату. Серед них майстер лісодільниці М. М. Курус, нагороджений орденом Леніна. Колишній лісоруб фірми «Сільвінія», а нині начальник лісопункту, комуніст І. А. Сащин за сумлінну й багаторічну працю нагороджений орденом Трудового Червоного Прапора. В 1962—1964 рр. він обирався депутатом Верховної Ради УРСР.

Великим сучасним підприємством став Вигодський лісохімзавод. Порівняно з дорадянським періодом випуск валової продукції тут зріс у 10 разів, а продуктивність праці — у 13 разів. Лісохімзавод випускає шість видів хімічної продукції і постачає їх підприємствам багатьох міст країни. Оцтово-кальцієвий порошок надходить для виготовлення оцту в м. Кінешму Івановської області, спирт — для виготовлення формаліну — у м. Сваляву Закарпатської області тощо. Адміністрація, партійна і профспілкова організації хімзаводу постійно дбають про поліпшення матеріальних і побутових умов робітників. Лише за останні роки заводом зведено 10 житлових будинків загальною площею 1650 кв. м. Завод має свій магазин, їдальню, медпункт, клуб. Робітники підприємства борються за звання колективу комуністичної праці. Його кращі люди — це ветерани виробництва: слюсар механічного цеху І. В. Керничишин, апаратник ретортного цеху Г. В. Дудина, хімічного — А. С. Парфілова, сушарні — Д. М. Матійчин.

Якщо 1939 року у Вигоді не було жодного спеціаліста з вищою освітою, то тепер у різних галузях господарського й культурного життя працюють понад 250 чоловік — випускників вузів та середніх навчальних закладів. Ці люди — вихідці з робітничо-селянських сімей. Їх батьки за панської Польщі не мали можливості відвідувати навіть початкову школу. Зараз у Вигоді зроблено все, щоб діти й молодь здобували знання, росли естетично вихованими, палкими патріотами своєї Вітчизни. 1960 року збудовано нове триповерхове приміщення Вигодської середньої школи з просторими класами, кабінетами, їдальнею, інтернатом для дітей з віддалених сіл.

Червоні слідопити школи ведуть пошуки родичів полеглих воїнів Радянської Армії. 9 травня кожного року рідні героїв є найпочеснішими гостями у школярів і громадськості Вигоди. Піонерська дружина ім. Лізи Чайкіної підтримує зв'язок з піонерами Пеновської восьмирічної школи Осташківського району Калінінської області. У Пено жила, працювала й загинула від рук фашистів у 1941 році Герой Радянського Союзу комсомолка Ліза Чайкіна. Делегація Вигодської середньої школи 1966 року брала участь у відзначенні 25-річчя з дня подвигу комсомолки-героїні, зустрічалася з колишніми партизанами, її бойовими друзями. Жменя землі, взята на місці загибелі Л. Чайкіної, зберігається в музеї бойової слави Вигодської середньої школи. Добре працює шкільний літературний гурток. Гуртківці листуються з літературними музеями Івано-Франківщини і з поетом Дмитром Павличком.

1958 року у Вигоді відкрито філіал Долинської музичної школи, де навчається 50 дітей робітників і службовців. На всіх лісодільницях діють консультпункти заочної школи, а з 1963 року при середній школі працюють консультаційні пункти Ленінградської лісотехнічної академії ім. С. М. Кірова для тих, хто має намір про-

[1] Газ. «Червона Долина», 5 грудня 1967 р.

довжувати навчання у вузах. Велику навчальну й виховну роботу вигодських учителів відзначено урядовими нагородами, почесними званнями та грамотами.

Про охорону здоров'я трудящих селища піклується понад 60 медичних працівників, серед них багато чудових майстрів своєї справи. Орденом Трудового Червоного Прапора нагороджено лікаря-терапевта Н. Ф. Нарольську.

У Вигоді працюють 5 бібліотек, будинок культури з кінозалом. Селище славиться своїми колективами художньої самодіяльності. Популярністю користується художня самодіяльність лісокомбінату, лікарні, середньої школи, а також хореографічний ансамбль, хор та дитяча музична студія будинку культури. У Вигоді відбувся фестиваль народного мистецтва, присвячений 100-річчю з дня народження В. І. Леніна. Гостями вигодських трударів були артисти Івано-Франківська, Львова, Дрогобича.

З кожним роком стає кращим життя трудящих. Тільки за період з 1961 до 1966 року у Вигоді зведено за рахунок держави та індивідуальними забудовниками близько 200 нових житлових будинків, споруджено двоповерховий будинок лісокомбінату, приміщення комбінату побутового обслуговування. Поліпшено побутові умови працівників лісової промисловості на лісодільницях. На кожній з них є свої промислові й продовольчі магазини, їдальні, клуби, бібліотеки. Лісоруби живуть у світлих гуртожитках. Тут тільки 1969 року встановлено 13 телевізорів «Електрон». За ініціативою партійної організації та адміністрації заводу було по-новому розв'язано проблему харчування робітників у лісі, на віддалених лісосіках узимку. Вони одержують безплатно гарячі страви в харчових термосах. Робітники нічної зміни у деревообробних цехах мають безплатні обіди. Тільки 1968 року було відкрито 8 нових їдалень і 17 котлопунктів[1].

Успішно виконують трудящі Вигоди плани розвитку народного господарства. Це сприяє дальшому зміцненню економіки селища, піднесенню матеріального рівня і добробуту трудящих. Визрівають реальні перспективи дальшого будівництва, зростання продуктивності праці, освітнього і культурного рівня населення. Введення в експлуатацію заводу деревинно-волокнистих плит впливає на збільшення населення Вигоди за рахунок припливу робочої сили. В зв'язку з цим в перспективних планах передбачено спорудження нових багатоповерхових житлових будинків, триповерхових адміністративних приміщень лісокомбінату, двоповерхового відділення зв'язку, готелю, добудову середньої школи тощо[2].

Сучасна Вигода — це добре впорядковане селище, газифіковане, забудоване в центрі і на околицях двоповерховими будинками. Новий архітектурний ансамбль виріс на східній околиці, де ще недавно був пустир. З'являються нові вулиці, заасфальтовані й прикрашені молодими липами, кленами, каштанами. Одну з них названо ім'ям Валентини Ніколаєвої-Терешкової.

Разом з усім радянським народом трудівники селища під керівництвом Комуністичної партії йдуть до нових трудових звершень у комуністичному будівництві.

Г. А. ГАМАН, Г. К. РУДИК, П. С. СИНЕНКО, А. Л. ЯСІНСЬКИЙ

---

[1] Газ. «Лесная промышленность», 25 лютого 1969 р.
[2] Газ. «Червона Долина», 1 і 4 січня 1969 р.

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ, ЦЕНТРИ СІЛЬСЬКИХ РАД ДОЛИНСЬКОГО РАЙОНУ

ВЕЛИ́КА ТУ́Р'Я — село, центр сільської Ради, прилягає до річки Тур'янки, за 27 км від районного центру та залізничної станції Долина. Населення — 2633 чоловіка. Сільраді підпорядковане село Белеїв.

У селі — центральна садиба колгоспу «Маяк». Колгосп має 3004 га земельних угідь, у т. ч. 2042 га орної, 900 га сінокосів. Напрям господарства — тваринницький. Є пилорама, млин, цегельня, пасіка.

У Великій Тур'ї є восьмирічна школа, 2 бібліотеки, клуб, лікарня, аптека, відділення зв'язку, 6 магазинів, ощадна каса. Споруджено 504 житлові будинки.

В літописних джерелах перша згадка про село належить до 1578 року, але територію його було освоєно ще раніше. Про це свідчить знахідка кам'яного молота бронзового віку.

Жителі села брали участь у селянських заворушеннях під час визвольної війни восени 1648 року.

Загиблим у часи боротьби з гітлерівцями споруджено пам'ятник.

ВИ́ТВИЦЯ — село, центр сільської Ради, лежить у долині річки Лужанки, за 17 км від районного центру. До залізничної станції Болехів — 11 км. Населення — 1351 чоловік. Сільраді підпорядковане селище Вигодівка.

Трудівники села працюють у підсобному господарстві Болехівського лісокомбінату та на підприємствах Долини й Болехова.

Є середня школа, клуб, дві бібліотеки; амбулаторний пункт, дільнична лікарня, аптека, ветлікарня: 5 магазинів, чайна; відділення зв'язку, ощадкаса.

Село засновано в першій половині XV століття.

В центрі села споруджено обеліск воїнам, що загинули під час визволення його від фашистських загарбників.

ВИ́ШКІВ — село, центр сільської Ради, розкинулося в мальовничих Карпатах, на річці Мізунці, за 45 км від райцентру та залізничної станції Долина. Через село проходить автомагістраль Долина—Хуст. Населення — 835 чоловік. Сільраді підпорядковано село Семичів.

У Вишкові розташовано лісництво й лісопункт Вигодського лісокомбінату.

Працюють восьмирічна школа, клуб, бібліотека; дільнична лікарня, аптечний та ветеринарний пункти; 4 магазини, 3 їдальні, ощадкаса. За останні 10 років споруджено їдальню, пекарню, понад 275 житлових будинків.

У письмових джерелах село відоме з 1678 року.

У Вишкові споруджено обеліск жителям села, що загинули на фронтах Великої Вітчизняної війни, та пам'ятник першим комсомольцям — жертвам буржуазних націоналістів.

ГО́ШІВ — село, центр сільської Ради, розташоване в мальовничій долині біля річок Лужанки і Свічі, за 12 км від районного центру, за 4 км від залізничної станції Болехів. Через село проходить автомагістраль Львів—Івано-Франківськ. Населення — 1891 чоловік. Сільраді підпорядковані села Гориня й Тяпче.

Трудівники села зайняті на підприємствах лісової і нафтової промисловості міст Болехова й Долини.

Працюють восьмирічна школа, клуб, бібліотека відмінної роботи, медпункт та туберкульозна лікарня, аптечний пункт, дошкільний дитячий будинок; сільмаг й їдальня, відділення зв'язку, ощадкаса.

Перша історична згадка про Гошів належить до 1464 року.

В 1649 році селяни, обурені несправедливістю, виступили проти сваволі місцевого поміщика.

У 30-х роках XX ст. в селі діяв осередок КПЗУ.

У селі споруджено пам'ятник місцевим жителям, які полягли на фронтах Великої Вітчизняної війни.

В селі Тяпчому знайдено кам'яну сокиру доби міді.

ГУЗІ́ЇВ — село, центр сільської Ради, розкинулося на мальовничих берегах річки Свічі. Віддаль до районного центру — 18 км, до залізничної станції Болехів — 4 км. Населення — 946 чоловік. Сільраді підпорядковане село Підбереж.

В селі знаходиться центральна садиба колгоспу «Шлях до комунізму». Колгосп має 1922,5 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 533 га орної землі, 835,9 га сінокосів і 498,4 га пасовиськ. Виробничий напрямок — льонарсько-тваринницький. Передовий механізатор Б. Ф. Юрків був учасником III Всесоюзного з'їзду колгоспників.

Біля села знайдено родовища нафти й газу.

Село має восьмирічну школу, клуб, бібліотеку; фельдшерсько-акушерський пункт, сільмаг, відділення зв'язку, ощадкасу. Споруджено 200 житлових будинків.

На території села існували поселення первісної людини. Тут знайдено крем'яні знаряддя праці епохи бронзи. Вперше Гузіїв згадується у письмових документах 1515 року.

Під час першої світової війни тут відбувалися запеклі бої.

Жителям села, які полягли в двобої з гітлерівцями, споруджено пам'ятник-обеліск.

КА́ЛЬНА — село, центр сільської Ради, опоясується передгір'ям зелених Карпат, за 24 км від Долини та за 18 км від залізничної станції Болехів. Населення — 1161 чоловік. Сільраді підпорядковано село Розточки.

У Розточках — центральна садиба колгоспу «Прапор Леніна». Артіль має 4481 га земельних угідь. Напрям господарства — льонарсько-тваринницький. Працюють дві пилорами, деревообробний цех.

У Кальній є восьмирічна школа, клуб, бібліотека; фельдшерсько-акушерський пункт; магазин, ощадкаса.

Село відоме з 1578 року.

У 20-х роках XX ст. тут діяли активісти КПЗУ. 1928 року було організовано профспілку «Сільський господар».

У серпневі дні 1944 року біля Розточок відбувся жорстокий бій з фашистами. Перемогли частини Червоної Армії.

У 1969 році у селі встановлено пам'ятник В. І. Леніну.

КНЯЖОЛУ́КА — село, центр сільської Ради, розташоване в передгір'ях Карпат, на правому березі річки Свічі, за 11 км від районного центру та залізничної станції Долина. Населення — 2705 чоловік.

Трудящі села працюють на підприємствах Долини, Вигоди, Болехова. Поблизу села — літній тваринницький табір колгоспу «Маяк».

Працюють восьмирічна школа, клуб, бібліотека, 2 медпункти; 2 магазини, торговельні підприємства, відділення зв'язку, ощадкаса, кравецька та шевська майстерні. За останні два десятиріччя споруджено 296 житлових будинків.

Перша письмова згадка про село датується 1515 роком. Протягом XVII ст. селяни кілька разів виступали проти феодального гніту. У 1657 році вчинили разом із селянами інших сіл напад на пана, а в 1661 році організовано захопили панське майно.

Жителям села, які полягли на фронтах у боротьбі з гітлерівцями, споруджено обеліск.

КОЗАКІ́ВКА (до 1944 року — Бряза) — село, центр сільської Ради, лежить у передгір'ї Карпат, за 42 км від районного центру і за 27 км від залізничної станції Болехів. Населення — 948 чоловік. Сільраді підпорядковано населений пункт Сукіль.

У Козаківці є лісництво Болехівського лісокомбінату.

Жителі села працюють у лісовому господарстві і на сезонних роботах поза межами району.

Є восьмирічна школа, клуб, бібліотека; медпункт, магазин; відділення зв'язку, ощадкаса. Споруджено 250 житлових будинків.

Перша письмова згадка про село належить до 1578 року. Тут знайдено срібну римську монету II ст. н. ери.

Жителі села Сукіля у 1920 році брали участь у виступі, очоленому Ф. Бекешею.

В серпневі дні 1944 року в урочищі Товгарському точилися жорстокі бої з фашистськими окупантами.

Вихідцем із села є доцент Львівського університету Ю. Ф. Мушак, автор багатьох перекладів з античної літератури і підручника латинської мови.

КРОПИ́ВНИК — село, центр сільської Ради, розташоване за 12 км від районного центру та залізничної станції Долина. Населення — 1706 чоловік.

Селяни в основному працюють на Вигодському лісокомбінаті. В селі розміщено літній тваринницький табір колгоспу ім. Лесі Українки.

Є восьмирічна школа, клуб, бібліотека; медпункт; сільмаг. За останні роки споруджено 150 житлових будинків.

У письмових джерелах село відоме з другої половини XVIII століття.

Воїнам, які загинули в боях за визволення Кропивника, встановлено пам'ятник-обеліск.

ЛО́ЛИН — село, центр сільської Ради, знаходиться за 19 км від районного центру та залізничної станції Долина. Через село протікає потічок Лолинець, на віддалі 4 км від села проходить автомагістраль Долина—Вишків. Населення — 1040 чоловік. Сільраді підпорядковані села Максимівка, Підліски.

Мешканці села працюють в лісовому господарстві Вигодського лісокомбінату.

Село має восьмирічну школу, клуб, бібліотеку; медпункт; 2 магазини.

Перша згадка про Лолин є в документах першої половини XVII ст. Його населення брало участь у селянському повстанні за часів Б. Хмельницького.

Тут народилася подруга І. Франка Ольга Рошкевич (1858—1935), вона переклала повість Еміля Золя «Довбня», зібрала фольклорні матеріали про весільні обряди, які видав І. Франко у 1886 році. Поет присвятив їй кілька віршів. У Лолині також народилася й провела молоді роки українська письменниця Михайлина Рошкевич (1860—1946).

Протягом 1874—1879 років у селі часто перебував І. Я. Франко, де написав оповідання «Вугляр», «Лесишина челядь», «Два приятелі», окремі розділи повісті «Петрії і Довбущуки», вірш «Галаган». На основі місцевого варіанту «Пісні про шандаря» створив згодом драму «Украдене щастя». У 1956 році в селі встановлено пам'ятник великому Каменяреві, а при

О. М. Рошкевич — громадська діячка, близький друг І. Я. Франка. Кінець XIX ст.

Пам'ятник І. Я. Франку в селі Лолині. 1968 р.

школі створено літературно-меморіальну музейну кімнату.

В Лолині бував М. Павлик, який разом з І. Франком вивчав життя місцевих селян.

Жителям села, що полягли в боротьбі з гітлерівцями, споруджено пам'ятник-обеліск.

МІЖРІ́ЧЧЯ (до 1948 року — Човгани) — село, центр сільської Ради, опоясується річками Свічею і Сукеллю, за 27 км від районного центру, за 12 км від залізничної станції Болехів. Населення — 1903 чоловіка. Сільраді підпорядковано населений пункт Заріччя.

В селі розміщується центральна садиба колгоспу «Перемога». Артіль має 4092 га земельних угідь. Виробничий напрям — тваринництво й льонарство. Є млин, рибне господарство, цех виготовлення кузовів для автомашин. За досягнуті успіхи в господарстві свинарка Г. В. Лесів удостоєна ордена Леніна.

Працюють восьмирічна школа, клуб, бібліотека; 2 медпункти, 3 магазини, 2 їдальні, відділення зв'язку, ощадкаса.

Перша письмова згадка про село в історичних джерелах датується 1371 роком.

У XVII ст. тут був шляхетський замок.

1967 року в центрі Міжріччя побудовано обеліск на честь тих, хто поліг за торжество Радянської влади.

НАДІ́ЇВ — село, центр сільської Ради, розташоване за 9 км від районного центру Долини. Через село проходить залізниця Івано-Франківськ—Львів. Населення — 1608 чоловік.

Тут міститься центральна садиба колгоспу «Перше травня». Артіль має 1232 га сільськогосподарських угідь. Виробничий напрям — льонарсько-тваринницький. Працює пилорама.

В селі восьмирічна школа, клуб, 2 бібліотеки, медпункт, 2 магазини. Вищу й середню освіту здобули 200 жителів села.

Перша літописна згадка про село належить до 1469 року. Протягом 1648—1858 років селяни брали участь у повстанні проти польських феодалів. Польська шляхта жорстоко помстилася селянам — дощенту знищила Надіїв. На околицях села є багато могил. Народна пам'ять пов'язує їх з татаро-турецькими нападами в XVI столітті.

На території села встановлено пам'ятник Т. Г. Шевченку.

Поблизу Надієва виявлено могильник культури карпатських курганів (III—VI ст. н. ери).

НОВИ́ЧКА — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Тур'янці, за 2 км від райцентру, 3 км від залізничної станції Долина. Населення — 1348 чоловік.

Жителі працюють на підприємствах та в установах Долини. Є початкова школа, клуб, бібліотека, медпункт; 2 магазини.

Село відоме в документах XVIII ст. У 30-х роках XX ст. робітники з Новички брали участь у страйковій боротьбі трудящих Долини.

В селі споруджено пам'ятник-обеліск на честь загиблих на фронтах Великої Вітчизняної війни.

НОВОСЕ́ЛИЦЯ — село, центр сільської Ради, лежить у долині річки Свічі, за 9 км від райцентру та залізничної станції Долина. Біля села проходить автомагістраль Долина—Хуст. Населення — 1338 чоловік.

Жителі села працюють на Вигодському лісокомбінаті, лісохімзаводі та інших промислових підприємствах району.

У селі — початкова школа, клуб, бібліотека; медпункт, сільмаг. За останні роки споруджено 200 житлових будинків.

Перша письмова згадка про село є в документах 1657 року. Поблизу нього, на стрімкій горі, колись був оборонний замок.

У 30-х роках XX ст. в селі діяла організація КПЗУ.

Воїнам, що полягли в бою за визволення села від фашистських загарбників, споруджено пам'ятник-обеліск.

НОВОШИ́Н — село, центр сільської Ради, лежить у передгір'ях Карпат на лівому березі річки Свічі, за 17 км від райцентру та за 18 км від залізничної станції Долина. Населення — 1002 чоловіка. Сільраді підпорядковане село Пшеничники.

У Новошині є восьмирічна школа, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, 2 магазини, ощадкаса.

Вперше село згадується 1648 року, коли селяни брали участь у визвольній війни українського народу.

Воїнам, що загинули на фронтах Вітчизняної війни, споруджено пам'ятник-обеліск.

ОБОЛОННЯ — село, центр сільської Ради, знаходиться за 2 км від райцентру та за 4 км від залізничної станції Долина. Через село проходить автомагістраль Львів—Івано-Франківськ. Населення — 2338 чоловік. Сільраді підпорядковане село Мала Тур'я.

Переважна більшість населення працює в конторах буріння, сільзаводі, на нафтопромислі, в автотранспортній конторі Долини.

Село має восьмирічну і 2 початкові школи, клуб, 2 бібліотеки; 2 фельдшерсько-акушерські пункти, 2 магазини. Населений пункт газифіковано. Споруджено 238 житлових будинків.

49 учасників Великої Вітчизняної війни удостоєні урядових нагород.

Полеглим на фронтах споруджено пам'ятник-обеліск.

В Оболонні народилася й працює народна художниця О. Й. Грицей.

ПОЛЯНИ́ЦЯ — село, центр сільської Ради. Розташоване за 30 км від районного центру та 14 км від залізничної станції Болехів. Населення — 915 чол. Сільраді підпорядковані села Бубнище і Буковець.

У селі розмістилося Поляницьке лісництво та столярний цех Болехівського лісокомбінату, а поблизу Бубнища — рибне господарство і павільйон для туристів.

Є восьмирічна школа, клуб, бібліотека; дільнична лікарня, 2 магазини, відділення зв'язку.

Перша історична згадка про Поляницю належить до 1578 року. За 3 км від села Бубнища, у лісовому масиві, знаходяться мальовничі

«Скелі Довбуша». Першим дослідником цих скель був І. Вагилевич. Тут побували Я. Головацький, І. Франко, А. Бельовський та інші діячі. В 1881 році І. Франко написав два вірші «Привіт» і «Бубнище».

Поблизу Поляниці, на лівому березі Сукелі, виявлено великі підземні печери природного походження.

РА́КІВ — село, центр сільської Ради, прилягає до річки Сівки, за 9 км від районного центру і за 10 км від залізничної станції Долина. Населення — 1460 чоловік.

У селі розміщується центральна садиба колгоспу ім. XXII з'їзду КПРС. Колгосп має 1065 га земельних угідь. Виробничий напрям — рільництво й тваринництво. Є пилорама, 2 льонопереробні пункти.

Працюють восьмирічна школа, клуб, бібліотека, медпункт; 2 магазини. Споруджено 200 житлових будинків.

Село вперше згадується 1515 року.

У 1648—1654 роках селяни брали участь у визвольному русі проти польської шляхти.

Воїнам, що полягли під час визволення села, встановлено обеліск.

В Ракові народився український письменник О. В. Шухевич (1816—1870).

РАХИ́НЯ — село, центр сільської Ради, розмістилося в мальовничій долині річки Сівки, за 6 км від райцентру та залізничної станції Долина. Населення — 1180 чоловік.

У Рахіні знаходиться центральна садиба колгоспу «Ленінська правда». Господарство має 1133 га земельних угідь. Напрям — льонарсько-тваринницький. Доярку М. М. Кузеляк занесено на обласну Дошку пошани, а доярка М. А. Марчук була делегатом III Всесоюзного з'їзду колгоспників.

Працюють восьмирічна школа, клуб, бібліотека; медпункт, 3 магазини, ощадкаса, кімната урочистих подій. За останні 20 років споруджено близько 200 нових житлових будинків.

Перша історична згадка про Рахиню датується 1515 роком.

Жителі Рахині у 1648—1658 роках активно виступали проти польської шляхти.

Шануючи загиблих у боротьбі з гітлерівцями, в селі спорудили обеліск.

5 грудня 1969 року в селі встановлено погруддя В. І. Леніна.

В Рахині народилася українська художниця Г. Л. Захарясевич (1910—1969).

СЛОБОДА́-БОЛЕ́ХІВСЬКА — село, центр сільської Ради, розмістилося в долині річки Лужанки, за 30 км від райцентру та за 23 км від залізничної станції Болехів. Населення — 1135 чоловік. Сільраді підпорядковані села Липа й Лужки.

Населення працює переважно на Болехівському лісокомбінаті і на сезонних роботах поза межами району.

У селі — восьмирічна школа, клуб, бібліотека; фельдшерсько-акушерський пункт, 2 магазини, відділення зв'язку, ощадкаса. За останні роки споруджено 200 житлових будинків.

В історичних джерелах село згадується в другій половині XVIII століття.

Окремі жителі села брали участь у захисті Ленінграда, в штурмі Берліна, на фронтах війни та в боротьбі проти українських буржуазних націоналістів.

Жителям села, які полягли в боротьбі з окупантами, споруджено пам'ятник-обеліск.

СОЛУ́КІВ — село, центр сільської Ради, лежить на річці Лучаві, 11 км від районного центру та залізничної станції Долина. Населення — 1001 чоловік. Сільраді підпорядковані села Діброва, Яворів та Якубів.

В селі розташоване допоміжне господарство Вигодського лісокомбінату. Переважна більшість дорослого населення зайнята на долинських нафтопромислових підприємствах.

Є восьмирічна школа, клуб, бібліотека; медичний та аптечний пункти; сільмаг, відділення зв'язку, ощадкаса. Село частково газифіковане. За останні 10 років споруджено 150 житлових будинків.

Перша історична письмова згадка про село належить до XVII ст. Селяни брали участь у відомому антифеодальному повстанні на Долинщині 1658 року.

СТАРИ́Й МІ́ЗУНЬ (Мізунь) — село, центр сільської Ради, лежить на річці Мізунці, за 9 км від районного центру і залізничної станції Долина. Населення — 2772 чоловіка. Сільраді підпорядковано населений пункт Новий Мізунь.

Трудівники села в основному працюють на підприємствах Вигодського лісокомбінату та Долини. За досягнуті успіхи М. М. Курус удостоєний високої нагороди — ордена Леніна.

Село має восьмирічну школу, клуб, бібліотеку, дитячий садок; медпункт, відділення зв'язку, 5 магазинів, ощадну касу. Працює народний університет культури з факультетами музичного мистецтва, педагогічних знань та здоров'я. За останні десять років споруджено понад 550 житлових будинків.

Перша згадка про село відома з 1515 року.

У 30-х роках XIX ст. у Старому Мізуні проживав український письменник М. Л. Устиянович.

В селі народились видатний майстер українського радянського мистецтва, композитор, диригент і теоретик танцю В. М. Верховинець (Костів, 1880—1938) та заслужена артистка УРСР Н. М. Наум.

У Новому Мізуні відкрито мінеральну воду «Мізунька». Біля села проходить газопровід «Братерство». Полеглим у боротьбі проти гітлерівців споруджено пам'ятник-обеліск.

ТИ́СІВ — село, центр сільської Ради, розташоване за 22 км від райцентру та за 4 км від залізничної станції Болехів. Населення — 2909 чоловік. Сільраді підпорядковане село Танява.

В селі — садиба колгоспу «Дружба». Господарство має 4659,5 га земельних угідь. Виробничий напрям — тваринництво. Працює 3 ферми з 12 тваринницькими приміщеннями. Всі процеси

Селяни Велдіжа (нині Шевченкового). Кінець XIX ст.

по догляду за тваринництвом механізовано. Є 2 млини, пилорама, майстерня.

Працюють середня школа, будинок культури, бібліотека; фельдшерсько-акушерський пункт, 9 магазинів, відділення зв'язку, ощадна каса. За останні 10 років споруджено понад 350 житлових будинків.

Першу історичну згадку про село датовано 1464 роком. У старовину тут випалювали залізо і до 1791 року добували сіль. У Тисові кілька разів бував І. Франко, а також відомий чеський етнограф Франтішек Ржегорж.

Жителям села, які загинули в боротьбі з фашистськими окупантами, споруджено пам'ятник-обеліск.

ТРОСТЯНЕ́ЦЬ — село, центр сільської Ради, опоясується річками Тур'янкою та Тростянчиком, за 12 км від райцентру та за 13 км від залізничної станції Долина. Населення — 1236 чоловік. Сільраді підпорядковане село Слобода-Долинська.

Тут розташована центральна садиба колгоспу ім. Щорса. За колгоспом закріплено 2502 га земельних угідь. Виробничий напрям — льонарство й тваринництво. Є пилорама і льонопереробний пункт. Ланкова А. М. Копчак занесена на обласну Дошку пошани.

У селі — середня школа, клуб, бібліотека; медпункт, 4 магазини, відділення зв'язку, ощадкаса.

В історичних джерелах село відоме з 1578 року.

Одним з найбільших селянських виступів на Прикарпатті в другій половині XVII ст. було повстання в Долинському старостві, центром якого стало село Тростянець. Тут повстанці тримали зброю, майно, збиралися на наради, готуючись до наступу.

На початку 1741 року селяни Тростянця знову виступили проти феодального гноблення.

Загиблим у боротьбі з фашистами споруджено пам'ятник-обеліск.

ЦЕРКО́ВНА (стародавня місцева назва Царківна) — село, центр сільської Ради, розташоване за 21 км від районного центру, за 16 км від залізничної станції Болехів. Населення — 1070 чоловік. Сільраді підпорядковане село Станківці.

В селі є лісництво Болехівського лісокомбінату, яке має близько 500 га лісу. Населення зайняте на підприємствах Долини, Болехова, в Церковнянському лісництві та на сезонних роботах поза межами району.

У селі — восьмирічна школа, клуб, бібліотека; фельдшерсько-акушерський пункт; 2 магазини.

З документів 1659, 1661 років відомо, що через постої драгунів і побори спостерігалися масові втечі селян Церковної на Покуття, Буковину, Закарпаття, Поділля, Придніпрянщину. В ці ж роки кріпаки напали на маєток церковнянського шляхтича.

При в'їзді у село споруджено пам'ятник-обеліск на честь загиблих за встановлення й зміцнення Радянської влади.

ШЕВЧЕ́НКОВЕ (до 1946 року — Велдіж) — село, центр сільської Ради, розкинулось у передгір'ях Карпат на річці Свічі, за 14 км від райцентру та залізничної станції Долина. Через село проходить автомагістраль Долина—Міжгір'я. Населення — 2269 чоловік. Сільраді підпорядковане село Мислівка.

Населення працює на підприємствах Вигодського лісокомбінату та Вигодського лісохімзаводу.

Є середня школа, клуб, бібліотека; медпункт, амбулаторія, аптека, 7 магазинів, ощадкаса. Письмова згадка про село відома з 1515 року. В 1648 році селяни брали активну участь у народному повстанні.

В середині 30-х років XX ст. у селі неодноразово вибухали економічні страйки на фірмі «Готліб», яка виготовляла сільськогосподарські знаряддя.

Поблизу села є мальовниче місце відпочинку для трудящих — урочище Шандра.

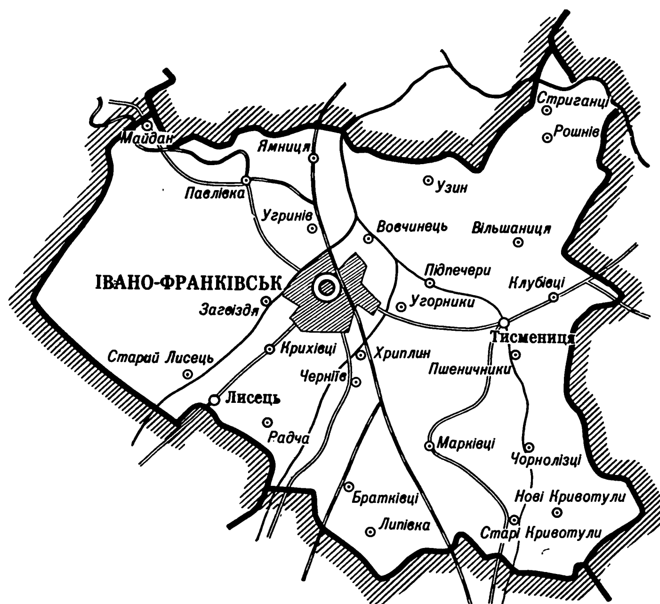
В селі народилася українська поетеса К. К. Попович-Боярська (1863—1945).

У Шевченковому споруджено пам'ятник великому Кобзареві та обеліск жителям села, які полягли на фронтах війни.

К. К. Попович-Боярська — українська письменниця і громадська діячка. Кінець XIX ст.

ІВАНО-ФРАНКІВСЬКИЙ РАЙОН

ериторія району — 701,5 кв. км. Населення (без м. Івано-Франківська) — 77 705 чоловік. До складу району входить 49 населених пунктів, підпорядкованих 2 селищним та 25 сільським Радам депутатів трудящих.
Земельні угіддя становлять 70 152 га, з них орної землі 25 000 га. У районі є 13 колгоспів, 3 радгоспи, райоб'єднання і відділення «Сільгосптехніки», 8 промислових підприємств; 110 магазинів і 50 підприємств громадського харчування; 47 шкіл, 15 будинків культури, 35 клубів; 7 лікарень, 2 амбулаторії і 40 медичних пунктів.

ТИ́СМЕНИЦЯ

Тисмениця — селище міського типу з 1940 року, центр селищної Ради. Розташована в широкій мальовничій долині, на берегах річок Ворони та Стримби, за 10 км на схід від обласного і районного центру та залізничної станції Івано-Франківськ. Через селище проходить автомагістраль Львів — Чернівці та Івано-Франківськ — Тернопіль — Кам'янець-Подільський. Населення—6955 чоловік.

На території, де розкинулася Тисмениця, люди почали селитися ще у глибоку давнину. В урочищі Городищі виявлено поселення трипільської культури, римські монети I—III ст. ст. та рештки городища давньоруських часів.

Перші згадки про Тисменицю вміщено в Іпатіївському літопису 1143 року. Вигідне географічне положення міста сприяло його швидкому зростанню. Тут проходив стародавній шлях зі Львова на Коломию, Буковину, Молдавію. Тисмениця була об'єктом дуже частих нападів турків і татар. Чужинці завдавали великої шкоди: грабували, руйнували, а в 1513 і 1676 роках повністю спалювали її. Нове місто побудовано за річкою Вороною.

1449 року Тисмениця здобуває магдебурзьке право і починає зростати економічно. В XV—XVII ст. ст. вона стає одним із значних ремісничих і торгових цен-

трів Прикарпаття, куди переселяються ремісники багатьох спеціальностей та купці. Починають розвиватися різні види промислів, зокрема обробка шкір. Тут вироблялися різноманітні види шкір, аж до сап'янів включно. Уже в XVII ст. за майновим станом кушніри поділялись на дві групи: бідняків і заможних. Перші, не маючи достатнього обладнання, були комірниками. Вони виготовляли дешеві шкіри — юхту, сирицю, якими користувалися бідні міщани. Заможні кушніри виготовляли шкіри високої якості для знаті. Вони мали будинки і добре устатковані майстерні, входили до міського патриціату, їм належали місця райців та лавників.

Важливу роль у розвитку міста відігравала торгівля. Тут відбувалися багатолюдні ярмарки, куди приїздили купці з різних міст. Першими власниками Тисмениці були магнати Потоцькі. Але за неї весь час точилася боротьба. Згодом нею володіли Вільгеровські, Черновські, а там знову Потоцькі. Власники Тисмениці багатіли коштом торгових мит: з кожного воза брали від 1 гроша до 3 динарів, від котла для варіння солі — 6 гривень тощо. В місті існував пункт для збирання мита.

Разом з міщанами в Тисмениці проживало чимало селян. В кінці XVI — на початку XVII ст. вони відбували панщину на Потоцьких 2—3 дні щотижня. Всі церковні і монастирські землі теж оброблялися як феодальна повинність. Доводилося виконувати й інші роботи. Окремо селяни платили десятину на користь католицької церкви, працювали на будівництві, охороняли замок тощо. Були серед них і заможні, які мали по 4 воли, але більшість селян мали тільки по одному волу, або зовсім не мали робочої худоби й землі. Тим часом греко-католицька церква і домініканський монастир володіли 1007 моргами землі, а на 1009 селянських господарств припадало всього 6377 моргів. Виходить, що один церковний феодал мав землі в 100 раз більше за селянську сім'ю.

Важко жилося й міщанам. Їх зобов'язували укріпляти й захищати місто, споруджувати й перебудовувати Тисменицький замок. Ремісникові доводилося платити багато різних податків. Вариш пиво — плати, торгуєш — не забудь про сплату. Є земля — готуй 40 грошів за лан. Пам'ятай і про церкву, яка чекає на десятину. Після турецьких і татарських нападів, що спричинялись до великих спустошень, мешканці на певний час звільнялися від податків. Однак їх зобов'язували відбудовувати зруйновані замок і місто[1].

Часті набіги татарських і турецьких орд, реквізиції королівських військ, зловживання власників міста Потоцьких своїми феодальними правами, посилення утисків над жителями — все це призводило до занепаду. Тисмениця поступово втрачає своє колишнє значення. На це звернув увагу німецький мандрівник Ульрік Вердум, який, проїжджаючи тут 8 січня 1672 року, записав у своєму щоденнику: «Тисмениця — мале місто, оточене земляними валами й полісадами на них, але все уже валиться»[2]. Терпіло місто і від частих пошестей. В 1770 році від холери померло 764 мешканці міста.

Не поліпшилося становище селян та ремісників і в першій половині XIX ст. Смертність населення була дуже великою і перевищувала народжуваність. Так, 1847 року в місті народилося 182, а померло 368 чоловік[3]. Особливо багато загинуло людей внаслідок холери в 1848 році.

Польська шляхта намагалася окатоличити населення. В місті засновано домініканський монастир, який управляв тисменицькою парафією. Домініканці втручались у політичне й економічне життя міста, в усьому підтримували панівну верхівку, вірно служили урядові. Збагатившись на експлуатації міського населення,

---

[1] D. Hirowski. Dzieje miasta Tyśmienicy. Lwów, 1938, стор. 19.

[2] Baliński, Lipiński. Starożytna Polska pod względem historycznym i statystycznym, t. II. Warszawa, 1875, t. II, стор. 718.

[3] «Український історичний журнал», 1959, № 1, стор. 42.

Дерев'яна церква у Тисмениці. Архітектурна пам'ятка XVIII ст. 1968 р.

в 1678 році вони збудували свій новий кам'яний костьол. У XVII ст. було споруджено ще 3 католицькі костьоли[1].

З Тисменицею пов'язують діяльність Івана Княгиницького, який народився тут у шляхетній сім'ї (середина XVI ст. — помер 30 грудня 1621 року). Княгиницький — друг видатного полеміста-просвітителя Івана Вишенського. Автор посланія. Він заснував два монастирі: Угорницький 1603 року та Воздвиженський біля Маняви в 1607 році.

Тисмениця за епохи феодалізму була досить помітним осередком освіти і зодчества. Крім замку, тут у XVII ст. було споруджено вірменську православну церкву запрошеними в 1677 році Д. Потоцьким вірменами, яких вигнали турки з Кам'янця-Подільського. Вірменська община дістала тоді окреме самоврядування, парафію, а 1739 року відкрила й школу.

1736 року збудували Богородицьку дерев'яну церкву, що збереглася до наших днів, і як архітектурна пам'ятка охороняється державою.

Була в місті німецько-єврейська школа, відкрита в 1789 році, а також двокласна й однокласна школи, відкриті 1799 року. Проте вони довго не проіснували, бо вже на 1816 рік у місті працювала лише єдина однокласна школа, яка містилася в глинобитному приміщенні. Таке становище з освітою тривало майже до кінця XIX століття.

Розвиток капіталізму в другій половині XIX ст. сприяв деякому зростанню міста. Якщо в 1786 році було 714 будинків, в яких проживало 5064 чоловіка, то в 1880 році — 1118 будинків і 7123 мешканці. Зростала якість і кількість випуску продукції, особливо обробка шкір та хутра. Кращі вироби тисменицьких майстрів експортувалися за кордон, вони були окрасою виставок у Лондоні, Дрездені, Берліні, Будапешті та в інших великих містах Європи. У 1866 році в місті працювало багато невеличких напівкустарних дубильних підприємств.

1891 року ремісники і шкіряники на кооперативних засадах створили шкіряну фабрику. Цього ж року засновано товариство хутровиків. Об'єдналися вони для того, щоб більш організовано протистояти конкуренції інших міст. Але виробниче приміщення фабрики збудували лише 1910 року. Тут виробляли, як і раніше, різних гатунків шкіру та хутра. Особливо багато шили кожухів та кожушків для потреб австрійської армії. У Тисмениці з 1908 року діяв найбільший у Галичині завод, де виготовляли спирт і дріжджі[2]. З розвитком промисловості зростав робітничий клас. Перед початком першої світової війни на хутровій фабриці й заводі було 510 робітників та 280 ремісників різних спеціальностей, які працювали у власних кустарних майстернях[3]. Робітники міста об'єднувалися на боротьбу з експлуататорами. На початку XX ст. діяла організація радикальної партії, очолювана Т. Павлишиним.

Боротьба трудящих особливо посилилася під впливом революції 1905 року в Росії. Тоді в місті відбувалися мітинги робітників, селян, прогресивної інтелігенції, на яких висувалися політичні вимоги — запровадити загальне виборче право, забезпечити демократичні свободи.

Прогресивні діячі міста наполягали відзначити ювілей Б. Хмельницького. Незважаючи на заборону галицького намісника, 25 листопада 1905 року вечір, присвячений Б. Хмельницькому, відбувся нелегально. З цього приводу тлумацький повітовий староста повідомляв галицького намісника, що в місті «виникла загроза громадській безпеці»[4].

---

[1] D. Hirowski. Dzieje miasta Tyśmienicy, стор. 44.
[2] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 146, оп. 4, спр. 5394, арк. 116.
[3] Там же, арк. 120.
[4] Там же, спр. 5837, арк. 5—6.

Почалася перша світова війна, місцеві власті вдалися до масових обшуків та арештів серед прогресивної української інтелігенції, яку підозрювали в симпатіях до Росії. Місто стало ареною запеклих боїв між російськими та австро-угорськими військами. У вересні 1914 року сюди вступили російські війська. Навесні 1915 року тут жила М. І. Ульянова, яка була медсестрою в одній з частин російської армії. В першій половині травня того року вона виступала на зборах солдатів.

1917 року місто знову захопили австро-угорські війська. Тисменицю було зруйновано й спалено на 60 процентів[1].

Звістка про перемогу Великого Жовтня в Росії окрилила трудящих Тисмениці. Вони вірили, що незабаром стануть вільними. Проте австро-угорське ярмо змінилося польсько-шляхетським, у 1919 році місто окупували польські війська, які запровадили жорстокий окупаційний режим. Промисловість міста розвивалася дуже повільно. Лише в кінці 20-х років відбудували підприємства, зруйновані війною. На початку світової кризи з 1929 році місцева промисловість міста занепадає. Тимчасово припинила роботу хутрова фабрика[2].

На початку 30-х років XX ст. запрацювали кушнірська, хутрова фабрики та кустарні підприємства. В часи промислового піднесення в місті налічувалося близько тисячі робітників, ремісників та заробітчан. Окремі групи робітників виконували замовлення вдома. Переважна більшість трудящих була зайнята на кушнірській та хутровій фабриках. Засобом існування робітників було також сільське господарство. Хутрова фабрика належала акційному товариству, а кушнірська — власникові Крайнісу.

1939 року, коли панська Польща гарячково готувалася до війни, виробництво хутрової фабрики зростає. Підприємство виконувало переважно урядові замовлення, виробляючи кожухи для війська, поліції та залізничників. Річний обсяг виробництва становив 150 тонн, або 250 тисяч овечих шкір[3].

Фабриканти жорстоко визискували робітників, не дотримували елементарних вимог техніки безпеки та гігієни праці. Робочий день гривав по 11—12 годин.

Сільське господарство Тисмениці було на низькому рівні. Землю обробляли примітивно. Використовували працю найманих робітників. Чимало землі належало католицьким монастирям та багатіям. Селяни лишалися зовсім без неї або мали щонайбільше 0,5—1 гектар.

Про охорону здоров'я майже не дбали. З 1930 по 1939 роки в місті працювало всього троє лікарів. Платити за медичну допомогу доводилось багато, серед населення лютували різні хвороби.

В цей час у Тисмениці мешкало 7257 жителів, серед них — 5052 українці, 1139 — євреїв та 1066 поляків[4]. Неписьменність серед них становила 25 процентів. Освіта й шкільна справа повністю підлягали інтересам і завданням колоніальної політики уряду, спрямованої на підкорення «східних кресів». Населення терпіло і від національних утисків. У місті було лише дві семирічні і дві початкові школи, де навчалося лише 450—470 дітей. Переважали українці, але викладали в семирічках польською мовою, лише початкові школи були двомовними. Неодноразові вимоги українців вчити дітей рідною мовою лишалися без уваги.

Трудящі не припиняли боротьби за свої соціально-економічні й політичні права. Від перших стихійних виступів за підвищення заробітної плати до організованих політичних страйків, що відбувалися під керівництвом комуністів,— так мужнів робітничий рух, зростала класова свідомість робітників в період 1922—1939 рр. Перший страйк, що спалахнув на кушнірській фабриці, тривав з 12 квітня до 5 листопада 1922 року. Двічі страйкували робітники в січні і лютому 1923 року.

---

[1] Івано-Франківський облдержархів, ф. 2, оп. 7, спр. 12, арк. 17.
[2] Там же, оп. 2, спр. 743, арк. 15.
[3] Там же, спр. 768, арк. 8.
[4] Там же, оп. 1, спр. 1057, арк. 29.

У відповідь на знецінення польської марки та зростаючу дорожнечу вони припинили роботу й добилися підвищення заробітної плати на 50 проц. Десятиденний страйк у липні 1923 року, очолюваний членами страйкового комітету у складі А. Бугайчука, М. Гринівського, Ф. Козловського та П. Турчина, закінчився перемогою пролетарів — заробітну плату підвищено на 65 процентів[1]. Страйки робітників спалахували майже щорічно.

Для захисту своїх інтересів трудящі міста об'єднувалися в кооперативні організації «Самопоміч» і «Сила», у спілку шевців «Згода» і кравців «Злука», у кредитну— «Віра», у професійні організації сільськогосподарських робітників. Восени 1927 року засновано комітет «Сельробу», який очолював комуніст П. П. Лишега. З 1935 року діяла організація МОДРу[2].

В процесі запеклої боротьби комуністи Тисмениці 1935 року створили місцевий і районний комітети КПЗУ та КСМЗУ, які працювали під керівництвом Станіславського окружкому[3]. Активними членами КПЗУ були П. Лишега, Я. Піщак, О. і В. Василик, І. Маціборко, брати П. І. та М. І. Чорнодоли та ін. Поліція проводила у них обшуки, арештовувала їх за революційну боротьбу, але вони не припиняли своєї діяльності[4]. Розповсюджували листівки, нелегальну літературу, організовували масово-політичні кампанії. У листівках 1934 року ЦК КПЗУ, окружкому КПЗУ, ЦК КСМЗУ містилися заклики: «Геть з війною проти СРСР! Хай живе світова революція!», «Хай живе уряд робітничих, селянських і солдатських депутатів!», «Геть з війною, геть з кривавим фашизмом, нехай живе комуна цілого світу!», «Женіть поміщиків-катів! Організовуйте самооборону проти фашистського терору! Хай живе КПЗУ!»[5]

15 лютого 1935 року місцевий комітет профспілки шкіряників влаштував вечір художньої самодіяльності. Зібрані кошти призначалися для допомоги політв'язням.

Робітники Тисмениці солідаризувалися зі своїми класовими братами з інших міст Польщі, завжди підтримували їх справедливі вимоги. 2 квітня 1936 року комуністи звернулися із закликом до всіх трудящих міста взяти активну участь в страйку солідарності з пролетарями Кракова. Члени КПЗУ провели відповідну роботу, готувалися відзначити роковини кривавих подій у Львові, де пролилася робітнича кров. 16 квітня 1937 року в центрі міста було вивішено червоний транспарант з п'ятикутною зіркою і написом у траурній рамці: «Честь борцям, котрі полягли. КПЗУ»[6]. Так безперервно тривала революційна боротьба аж до визволення міста частинами Червоної Армії.

У вересні 1939 року Тисмениця назавжди скинула ярмо буржуазно-поміщицької Польщі. Було створено тимчасовий комітет на чолі з колишнім членом КПЗУ П. П. Лишегою. Нова влада велику увагу приділяла підготовці до скликання Народних Зборів Західної України. Трудящі обрали своїми депутатами П. П. Лишегу та Е. В. Секрету-Цуркан.

Тисмениця стала радянською. Запрацювали районний виконавчий комітет, районний комітет партії, які очолили боротьбу трудящих за здійснення соціалістичних перетворень у галузі економічного, політичного й культурного життя. Було націоналізовано капіталістичну власність. Безземельні й малоземельні селяни одержали 1961 га поміщицької землі[7]. Стала до ладу хутрова фабрика. В 1940 році відкрилася промислова артіль, яка виробляла кожухи.

Наприкінці вересня 1939 року гостинно відчинилися двері середньої школи, в ній навчалося понад 300 дітей. Багато юнаків та дівчат, які ще недавно не насмі-

---

[1] Івано-Франківський облдержархів, ф. 91, оп. 1, спр. 9, арк. 5—7; спр. 12, арк. 1—2.
[2] Там же, ф. 68, оп. 2, спр. 352, арк. 76.
[3] Там же, ф. 69, оп. 1, спр. 419, арк. 46; ф. 2, оп. 1, спр. 1038, арк. 89.
[4] Там же, спр. 419, арк. 46.
[5] Там же, арк. 14.
[6] Там же, ф. 2, оп. 1, спр. 1480, арк. 24.
[7] Газ. «За соціалістичну працю», 27 липня 1945 р.

люваліся й мріяти про гімназію, тепер сіли за парти у 8—10 класах. Відкрилася агротехшкола, почала видаватися в друкарні література.

В листопаді почали прийом хворих поліклініка, лікарня з хірургічним, терапевтичним, стоматологічним і гінекологічним відділеннями, медична консультація з відділом охорони материнства й дитинства. В лікарні працювало 6 лікарів та близько 20 допоміжних медпрацівників.

Важливу масово-політичну й організаторську роботу, спрямовану на зміцнення Радянської влади, вели комуністи, колишні члени КПЗУ та безпартійні активісти. Вони часто виступали перед жителями з бесідами, доповідями про переваги соціалізму над капіталізмом, роз'яснювали права й обов'язки радянських громадян. Активну допомогу в цій справі подавала комсомольська організація.

Колишній член КПЗУ, депутат Народних Зборів Західної України П. П. Лишега. Тисмениця. 1951 р.

В 1940 році актив селища розпочав підготовку до організації колгоспів. Та будівництво нового життя порушила війна. 2 липня 1941 року селище окупували німецькі фашисти. Вони завдали тисменичанам багато лиха й людських жертв. Фашисти арештовували жителів, багатьох знищували. На території селища створили табір для радянських громадян. Звідси в'язнів вивозили до Станіслава. Гітлерівці закатували близько 1000 чоловік — жителів Тисмениці та її околиць[1]. Понад 100 юнаків і дівчат вивезли до Німеччини на каторжні роботи[2].

Фашистські загарбники по-звірячому розправилися з кращими людьми селища. Радянських активістів В. Самуляка, Є. Самуляк та О. Козогона прив'язали колючим дротом до возів і волочили по землі аж до лісу. Після довгих катувань патріотів знищили.

На руїни було перетворено поліклініку, лікарню, агротехшколу, електростанцію й друкарню, спалено 150 будинків. Окупанти вивезли до Німеччини всю сировину взуттєво-валяльної фабрики — запаси на 5 років.

Тисменичани брали участь у боротьбі проти ворога. Захищати Вітчизну пішли 95 чоловік, 37 з них загинули на фронтах. Багато учасників боїв за мужність і відвагу відзначено урядовими нагородами.

28 березня 1944 року бійці 8-го гвардійського механізованого корпусу 1-ї танкової армії, а також бійці 67-го гвардійського полку першими увірвалися до Тисмениці. Зав'язалися кровопролитні бої з фашистами[3]. Командир танка, комсомолець, гвардії лейтенант Лисицький знищив 2 ворожі танки, артбатарею, близько 20 фашистів, 150 підвід з вантажем.

Бої за селище точилися три дні. 1 квітня під тиском переважаючих сил противника частини 1-ї танкової армії змушені були відступити. 26 липня 1944 року Тисменицю визволено від фашистських загарбників[4].

Ще гриміли бої, а в селищі почалася битва з розрухою. Зразу ж після визволення відновлено роботу промкомбінату. Спочатку працювали без машин. Навіть вручну розпилювали ліс на дошки.

4 вересня 1944 року на засіданні бюро районного комітету КП(б)У обговорювалися питання господарського й партійного будівництва. Було ухвалено створити територіальну первинну партійну організацію в селищі. Вона об'єднувала 5 комуністів. Бюро РК КП(б)У розглянуло також питання про роботу хутрово-шубної фабрики. Спочатку на фабриці працювало 86 чоловік, а вже наприкінці року тут налічувалося близько 300 робітників, які виготовляли хутряні вироби для потреб фронту. Більшість виробничих процесів виконувалися вручну. Такі ж труднощі довелося переборювати під час відбудови взуттєво-валяльної фабрики. У листопаді

---

[1] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-98, спр. 32.
[2] Газ. «За соціалістичну працю», 27 липня 1945 р.
[3] Архів МО СРСР, ф. 299, оп. 3063, спр. 64, арк. 15.
[4] Там же, оп. 3070, спр. 334, арк. 147, 148, 149, 164, 167.

Тепличне господарство артілі ім. Мічуріна. 1968 р.

запрацював взуттєвий цех. До кінця року став до ладу і валяльний цех фабрики. Передовики виробництва вступали до комсомолу, поповнювали лави Комуністичної партії. У червні 1947 року на фабриці створено партійно-комсомольську групу, яка в березні 1949 року виросла в первинну партійну організацію. Її очолив В. В. Соколов.

Радянська держава подавала велику допомогу у відбудові й розширенні фабрики. Для цього в 1945 році було асигновано з державних фондів 400 тис. крб. З різних міст країни — з Москви, Ленінграда, Свердловська — до Тисмениці надходили необхідні машини й устаткування. Прибували сюди й кваліфіковані спеціалісти. Братерська допомога сприяла успішному й швидкому подоланню труднощів відбудови. Виробниче трудове піднесення робітників фабрик зростало. Українські буржуазні націоналісти намагалися перешкодити відбудові промисловості селища. Бандити шляхом погроз і кривавого терору сіяли розбрат і ворожнечу, щоб залякати населення. Ці недолюдки лише в 1944 році вбили 39 партійних, радянських і комсомольських активістів селища[1]. Та безсилі були вороги спинити поступ нового соціалістичного життя, в будівництві якого брали участь все ширші верстви населення. Трудящі, спираючись на допомогу органів безпеки, розгромили оунівські банди.

Чимало було зроблено, щоб ліквідувати неписьменність, піднести політичний і культурний рівень трудящих. Для цього залучалися широкі кола громадськості. 19 липня 1945 року учасники другої районної наради жінок-активісток у своєму зверненні до населення району закликали «вирушити в похід на боротьбу з неписьменністю й малописьменністю». В Тисмениці протягом 1946—47 навчального року працювали кілька гуртків ліквідації неписьменності й малописьменності. Протягом трьох років важку спадщину минулого було ліквідовано. Вживалися заходи щодо розвитку народної освіти. Тільки 1945—46 навчального року в середній школі, у семирічній і початковій школах навчалося 1250 учнів[2]. Всі діти шкільного віку сіли за парти.

В 1948 році засновано два колгоспи, куди вступило 439 родин. Першими головами артілей обрали С. Ф. Кривенчука і М. Г. Петелюка. В 1950 році завершена колективізація сільського господарства. Але результати господарювання в перші роки виявилися маловтішними. Землі тисменицьких колгоспів підзолисті, малоурожайні. З одного гектара збирали зернових — 7 цнт, цукрових буряків — 80 цнт. Не було потрібної механізації, бракувало певного досвіду організації колективного виробництва.

Щоб поліпшити керівництво господарством, забезпечити його дальший розвиток, у 1965 році два колгоспи, розташовані на території селища, було об'єднано

---

[1] Івано-Франківський облпартархів, ф. 36, оп. 1, спр. 7, арк. 3.
[2] Газ. «За соціалістичну працю», 24 серпня 1946 р.

в одне господарство ім. Мічуріна. До нього приєдналися ще артілі сусідніх сіл. Колгосп став великим механізованим господарством. Його бригади розміщено в селах Клубівцях, Пшеничниках, Хом'яківці і Погоні. Сільськогосподарські угіддя колгоспу становлять 5513 гектарів. В 1967 році машинний парк налічував 18 тракторів, 8 комбайнів, 6 молотарок, 18 автомашин. Відділення «Сільгосптехніки» протягом 1965—1967 років видобуло й вивезло на поля колгоспу 19 514 тонн торфу. Проведено вапнування кислих грунтів на площі 200 га. Це допомогло підвищити культуру землеробства, механізувати виробничі процеси, впровадити найновіші досягнення агротехніки. Внаслідок цього урожайність в 1968 році становила: зернових 19,1 цнт, цукрових буряків 270 цнт, картоплі 100 цнт з гектара.

Велика увага приділялася розвитку громадського тваринництва. З допомогою колективів промислових підприємств селища побудовано тваринницькі ферми для колгоспу, обладнано 3 кормові цехи і 4 тваринницькі ферми. Механізовано водопостачання на всіх тваринницьких фермах.

Багато передовиків колгоспного виробництва здобули славу як справжні майстри високих показників праці. До них належить доярка М. І. Байдюк, яка щорічно надоює до 3,5 тисячі кілограмів молока, тракторист Д. Д. Бойко, що систематично перевиконує норми, та інші.

Виробничі підприємства хутрової промисловості реконструйовані. Значно розширено хутрово-шубну фабрику. Лише протягом 1967 року, коли тут почали застосовувати нові методи господарювання, окремі її цехи розширено на 800 кв. метрів корисної площі. Тепер це велике, обладнане новою технікою сучасне підприємство, яке щорічно переробляє понад 6 млн. штук шкурок кролика й ондатри. Шкурки кролика імітуються під куницю, норку, пижика. Валова продукція в 1967 році становила 29 317 тис. шт. За досягнуті успіхи в соціалістичному змаганні на честь 50-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції колективу хутровиків вручено пам'ятний Червоний прапор Івано-Франківського обкому партії, облвиконкому та обласної Ради профспілок.

Підприємство розширюється. Заплановано побудувати нові виробничі приміщення. На кінець п'ятирічки тут перероблялося близько 11 млн. штук шкурок кролика.

Поліпшуються житлово-побутові умови працівників хутрової промисловості. Вже зведено три 16-квартирні будинки. Тепер споруджують 100-квартирний будинок та їдальню. Будується палац культури на 600 місць.

Промислова продукція підприємства — жіночі й дитячі хутряні пальта, шапки, безрукавки — широко відомі не лише в нашій країні, але й за її межами. В 1965 році хутряні вироби Тисмениці високо оцінено на Міжнародній виставці в Бельгії. Виняткову роль у досягнутих успіхах відіграв самовідданий труд працівників підприємств хутрової промисловості селища. В боротьбі за збільшення кількості і поліпшення якості продукції відзначилася робітниця фарбувально-сортувального цеху К. І. Фаєнко, яка очолює бригаду комуністичної праці сортувальників і цехову партійну організацію. Заслуженою славою серед трудящих селища й області користується швачка-мотористка закрійного цеху, член райкому партії й групи народного контролю Р. Й. Абрамчук. Вона депутат районної Ради депутатів трудящих, ударник комуністичної праці[1]. Хутровики Тисмениці змагаються з колективом

Тисменицька хутрова фабрика. 1967 р.

[1] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1576, оп. 2, спр. 20, арк. 93—94.

Івано-Франківського шкіркомбінату і Бельцівським хутровим комбінатом. Шириться рух за почесне звання ударників і колективу комуністичної праці. Тільки за один 1968 рік це почесне звання завоювали 380 робітників. Високе звання присвоєно шапковому цеху і 7-ми бригадам, серед них — бригаді міздрювальників, сортувальників, електриків.

68 робітників хутрового об'єднання «Тисмениця» завоювали звання майстра «золоті руки» або нагороджені значками «Відмінник соціалістичного змагання УРСР». 8 кращих передовиків відзначено високими урядовими нагородами. Серед них комуніст Т. М. Несвіт, яка удостоєна ордена Леніна, працює кушніром, відмінно оволоділа своєю професією, виробляє продукцію лише високої якості. Несвіт — студентка Львівського технікуму легкої промисловості, член бюро партійної організації, агітатор цеху.

Робітники фабрики — активні учасники громадсько-політичного життя. 28 з них обрано депутатами обласної, районної і селищної Рад депутатів трудящих, понад 300 чоловік працюють у різних громадських організаціях селища.

Виробничники постійно вчаться. Понад 400 чоловік без відриву від роботи здобувають знання у вищих учбових закладах, технікумах, школі робітничої молоді, на курсах підвищення кваліфікації. Це допомагає робітникам краще працювати, виконувати й перевиконувати виробничі плани. За 1967 рік 58 новаторів подали 78 раціоналізаторських пропозицій по вдосконаленню виробництва, технології пошиття одягу, поліпшенню умов праці робітників. Річна економія від їх впровадження складає 46 тис. крб. Кращими раціоналізаторами є старший електрик М. А. Кітура, слюсар М. А. Кондрат, бригадир ремонтників М. М. Грабовецький, начальник експериментального цеху В. П. Красножон та ін. Грабовецький і Кондрат запропонували встановити на люльках конвейєра шапкового цеху грибки для поліпшення якості й підвищення сортності. Їх винахід за рік дав 12 тис. крб. економії. М. А. Кондрат сконструював електросушилку з електроавтоматичним регулюванням.

В 1968 році відкрито деревообробну фабрику. Вона має чотири цехи: пилорамний, столярний, іграшковий і ширвжитку, де виготовляють меблі, дитячі іграшки, розпилюють круглий ліс, шиють робочі костюми тощо.

На території селища працює відділення «Сільгосптехніки», яке обслуговує колгоспи тисменицької зони району. Машинно-тракторний парк відділення налічує 22 трактори, 36 автомашин та багато інших сільськогосподарських знарядь. Основні виробничі процеси механізовано.

У відділенні — 140 чоловік. Це дружний, згуртований колектив. За велику допомогу колгоспам у ремонті сільськогосподарських машин, меліорації земель, у механізації колгоспного виробництва бригадам токарів, меліораторів, механізаторів тваринницьких ферм, автотранспорту присвоєно почесне звання бригад комуністичної праці.

Зростає матеріальний добробут трудящих. Їх побутові потреби задовольняють 28 торгових підприємств. У селищі — новий побутовий комбінат, універмаг і чайна. Близько 1000 сімей оселилися в нові добротні будинки. Почалася його газифікація. В селищі 700 радіоприймачів, 454 телевізори, 318 мотоциклів і моторолерів.

У пошивному цеху Тисменицької хутрової фабрики. 1970 р.

У Тисмениці працює лікарня на 100 ліжок, є 8 санепідемвідділів, аптека. З 1954 року функціонує протитубдиспансер, який обслуговує населення Івано-Франківського району.

Першокласники Тисменицької середньої школи. 1967 р.

Незрівнянно зріс культурно-освітній рівень. Іде навчання в середній і початковій школах. У середній школі добре обладнано 3 предметні кабінети, дві майстерні по дереву й металу. Багато учнів знаходяться в групах продовженого дня, харчуються безплатно. Діти з навколишніх сіл живуть у шкільному інтернаті. Молодь озброюють знаннями 82 учителі з вищою й середньою спеціальною освітою. 15 учителів за успіхи у навчальній і виховній роботі удостоєно нагород, в т. ч. Л. І. Крижанівський нагороджений орденом Трудового Червоного Прапора.

За післявоєнні роки середню освіту в селищі здобуло понад 1280, а вищу — 250 чоловік. Майже всі повернулися працювати до рідного селища. Всього в селищі працює 120 чоловік з вищою освітою.

Центром культурно-масової роботи в селищі є будинок культури, дитяча музична школа. В 4-х її класах навчається 70 обдарованих дітей трудящих. Є хоровий, танцювальний, музичний гуртки. В них навчаються 180 чоловік. Великим авторитетом користується естрадний колектив агіткультбригади, який своїми виступами відомий не лише в селищі, а й далеко за його межами. Тут відкрито університет культури, який постійно відвідують близько 200 чоловік. Працюють масова й дитяча бібліотеки. Їх фонд — 50 тисяч книг. Активними читачами бібліотек є понад 3500 чоловік. З 1965 року демонструються фільми в широкоекранному кінотеатрі.

Напередодні відзначення 50-річчя Великого Жовтня в центрі селища зведено обеліск для увічнення пам'яті тих, хто віддав себе вікопомній перемозі над ворогом. На меморіальній дошці золотом написані слова:

Юначе і дівчино!
Запам'ятайте:
Ці люди загинули
За твоє щасливе життя.

Вічний вогонь обеліска запалено факелом, доставленим з героїчної Брестської фортеці.

Трудящі Тисмениці живуть заможно й щасливо, люблять рідне місто. У відповідь на батьківське піклування партії й уряду вони своєю натхненною працею звеличують Батьківщину.

Т. В. БЕРНАЦЕК, В. О. ДУХНИЧ, А. О. КРАМЧЕНКО, О. П. СЬОМА

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ, ЦЕНТРИ СЕЛИЩНИХ І СІЛЬСЬКИХ РАД ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОГО РАЙОНУ

БРА́ТКІВЦІ — село, центр сільської Ради. Розташовані за 20 км від Івано-Франківська. В селі—залізнична станція на лінії Івано-Франківськ—Рахів. Населення — 2070 чоловік.

В селі — центральна садиба колгоспу «Перемога». Господарство має 893 га сільськогосподарських угідь. Основний напрям — рільництво. Є водяний млин, кормоцех, пункт штучного запліднення.

Працюють восьмирічна школа, клуб відмінної роботи, бібліотека; медпункт, відділення зв'язку, універмаг. За останні два десятиріччя споруджено 237 будинків.

На території села виявлено курганний могильник доби пізньої бронзи (XV—XII ст. до н. е.). Перша письмова згадка про Братківці належить до 1447 року. В 20—30-х роках XX ст. тут діяли осередок КПЗУ та організація «Сельроб».

1943 року через село проходили загони партизанського з'єднання С. А. Ковпака, яким місцеві жителі подавали всебічну допомогу. Провідником народних месників був В. М. Ковалюк.

На честь загиблих активістів села і радянських воїнів встановлено пам'ятник-обеліск.

Вихідцем з села є український радянський письменник Р. М. Федорів.

ВІЛЬША́НИЦЯ — село, центр сільської Ради, знаходиться за 21 км від залізничної станції Івано-Франківськ. Населення—1851 чоловік.

Місцевий колгосп має 1717 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 1206 га орної землі. Напрям господарства — молочне тваринництво, овочівництво та льонарство. Побудовано на 300 га гончарний дренаж. З допоміжних підприємств є цегельня й пилорама.

За підсумками республіканського соціалістичного змагання за 1968 рік колгоспу присуджено третю грошову премію.

Є восьмирічна школа, бібліотека, клуб з стаціонарною кіноустановкою; фельдшерсько-акушерський пункт. Споруджено 320 нових житлових будинків.

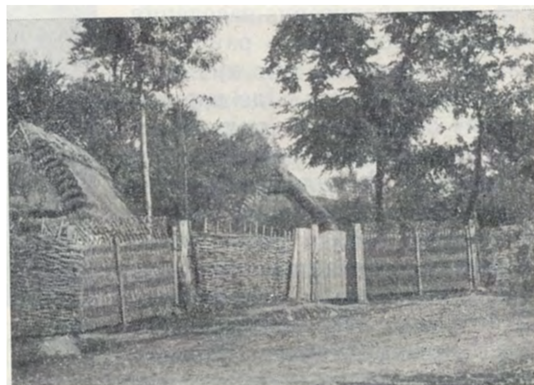
Перша згадка про село датується 1449 роком.

В центрі села височить обеліск воїнам, які загинули в роки Великої Вітчизняної війни.

ВОВЧИНЕ́ЦЬ — село, центр сільської Ради. Розташований вздовж трьох річок: Ворони, Бистриці-Надвірнянської і Бистриці-Солотвинської, від залізничної станції Івано-Франківськ—3 км. Населення — 2636 чоловік.

В селі — бригада радгоспу «Перемога». Основний напрям господарства — овочівництво. Населення переважно працює на підприємствах та будовах міста Івано-Франківська. Тут знаходиться обласна державна племінна станція.

Є восьмирічна школа, бібліотека, клуб, медпункт. Вищу й середню освіту здобули 460 жителів села.

Вулиця в селі Вовчинці. Початок XX ст.

У Вовчинці відбуваються міжнародні, всесоюзні та республіканські змагання з мотокросу. Тут виступали спортсмени Румунії, Чехословаччини, Польщі, Угорщини, Німецької Демократичної Республіки та інших країн світу.

Перша письмова згадка про село належить до 1473 року.

В 1914 році на громадські кошти в селі споруджено один з перших на Прикарпатті пам'ятник Т. Г. Шевченку.

ЗАГВІ́ЗДЯ — село, центр сільської Ради, лежить на лівому березі річки Бистриці-Солотвинської, за 3 км від залізничної станції Івано-Франківськ. Населення — 2814 чоловік. Сільраді підпорядковане село Підлісся.

В 1949 році створено колгосп «Авангард», який 1968 року реорганізований у птахофабрику «Авангард». Має 1042 га орної землі. Вирощуються зернові, технічні й овочеві культури. З допоміжних підприємств є млин, пилорама. На території села міститься кахельно-черепичний завод Івано-Франківського управління цегельних заводів.

Шефську допомогу птахофабриці подає Івано-Франківський шкіряно-взуттєвий комбінат. За його допомогою побудовано кормоцех і котельню для центрального опалення на фермі маточного поголів'я худоби.

У селі восьмирічна школа, бібліотека, клуб, медпункт. Вищу та середню освіту здобули 152 чоловіка.

Під час визвольної війни українського народу під керівництвом Б. Хмельницького 50 жителів села приєдналися до повстанців загону С. Г. Височана.

КЛУБІВЦІ́ — село, центр сільської Ради, розмістилося в мальовничій місцевості, з обох боків оперезано лісами, віддаль до залізничної

станції Івано-Франківськ — 17 км. Через село проходить автомагістраль Івано-Франківськ—Городенка. Населення — 1164 чоловіка.

Тут розміщується бригада колгоспу ім. Мічуріна, яка має 473 га земельних угідь. Виробничий напрям — вирощування зернових культур і цукрових буряків.

Є восьмирічна школа, клуб, бібліотека, медпункт. Драматичний колектив села відзначився у 1962 році на районному огляді і був нагороджений почесною грамотою. При клубі — самодіяльний оркестр народних інструментів.

В історичних джерелах село згадується в другій половині XVII століття.

Через село в 1943 році проходили партизанські загони С. А. Ковпака. Провідником у них був місцевий житель Ю. І. Турик.

У селі споруджено пам'ятник-обеліск загиблим воїнам під час Великої Вітчизняної війни.

КРИХІВЦІ́ — село, центр сільської Ради, розміщене за 2 км від залізничної станції Івано-Франківськ. Через село проходить автомагістраль Івано-Франківськ—Надвірна та Івано-Франківськ—Солотвин. Населення — 2231 чоловік. Сільраді підпорядковане село Драгомирчани.

В селі є бригада колгоспу ім. XXI з'їзду КПРС, має 325 га землі. Спеціалізується на насінництві й виробництві яєць. У бригаді є передовики, яких відзначено урядовими нагородами. Ордена Леніна удостоєна колгоспниця С. Д. Данилюк, орденом Трудового Червоного Прапора нагороджені О. М. Кардаш та С. А. Симак.

Понад 1,5 тис. жителів села працюють на підприємствах міста Івано-Франківська.

Село має восьмирічну школу, клуб з стаціонарною кіноустановкою, бібліотеку; медпункт з пологовим відділенням; відділення зв'язку. Споруджено 273 житлові та 5 громадських будинків.

Тут проживає перший депутат Верховної Ради УРСР від області М. О. Дідик.

Заснування села датується 1441 роком. У 30-х роках XX ст. в Крихівцях діяв осередок КПЗУ.

Загиблим воїнам Великої Вітчизняної війни споруджено пам'ятник-обеліск.

ЛИ́ПІВКА (до 1939 року — Ляцьке Шляхетське) — село, центр сільської Ради, розміщене за 3 км від залізничної станції, до автомагістралі Івано-Франківськ—Коломия 5 кілометрів. Населення — 2254 чоловіка. Сільраді підпорядковані села Нова Липівка і Студинець.

У селі — центральна садиба колгоспу «Перше травня». Господарство має 2218 га земельних угідь. Виробничий напрям — молочне тваринництво та овочівництво.

Працюють середня школа, клуб, бібліотека, музей історії комсомолу Прикарпаття; фельдшерсько-акушерський пункт. Середню й вищу освіту здобули 411 чоловік. Споруджено 251 житловий будинок.

У письмових джерелах село згадується 1457 роком. Тут виявлено скарб мідних римських монет II—III ст. ст. н. е. Під час визвольної війни 1648—1654 рр. селяни брали активну участь у нападах на шляхетські двори.

На відзначення скасування панщини 1848 року в центрі села жителі посадили 5 лип. На честь цієї події у 1939 році вони назвали своє село Липівкою.

В селі споруджено обеліск пам'яті загиблим воїнам.

ЛИСЕ́ЦЬ—селище, центр селищної Ради, розміщується в передгір'ях Карпат, на річці Бистриці-Солотвинській, за 11 км від залізничної станції Івано-Франківськ. Через селище проходить автомагістраль Івано-Франківськ—Богородчани. Населення — 2281 чоловік.

На території селища розміщені меблевий цех Солотвинського лісокомбінату, побуткомбінат та інші підприємства.

У селищі середня школа, дві бібліотеки, будинок культури, кінотеатр, дитячий садок, дитячі ясла, кабінет політосвіти на громадських засадах і університет педагогічних знань. При середній школі є батьківський лекторій. Діє лікарня та протитуберкульозний санаторій. Середню й вищу освіту здобули 482 чоловіка. Споруджено 202 житлові будинки.

Вперше Лисець згадується у письмових джерелах 1491 року. Після загарбання Галичини Польщею тут поселяються вірмени.

Під час фашистської окупації 1100 жителів Лисця та навколишніх сіл вивезли на каторжні роботи до Німеччини.

МАЙДА́Н — село, центр сільської Ради, лежить у долині річки Луквиці, за 15 км від Івано-Франківська та за 2 км від залізничної станції Майдан. Населення — 1143 чоловіка. Сільраді підпорядковане село Нова Гута.

Тут знаходиться бригада колгоспу «Нове життя», яка має 449,8 га орної землі. Головні галузі господарства — тваринництво й льонарство.

Працюють восьмирічна школа, клуб, бібліотека та фельдшерсько-акушерський пункт. За два десятиріччя вищу й середню освіту здобули 360 чоловік. За післявоєнні роки трудящі села спорудили 184 житлові будинки.

Майдан відомий у другій половині XVIII століття.

1943 року через село проходило партизанське з'єднання під командуванням С. А. Ковпака. І. Й. Шуляр і О. М. Мельникович були провідниками народних месників.

МА́РКІВЦІ — село, центр сільської Ради. Розташовані за 16 км від Івано-Франківська. Через село проходить автомагістраль Івано-Франківськ—Коломия. В селі — залізнична станція. Населення — 1381 чоловік. Сільраді підпорядковане село Одаї.

У Марківцях — бригада колгоспу ім. Кірова. Земельних угідь — 460 га. Основний напрям — технічні культури й тваринництво. На фермах відгодовується 350 голів великої рогатої худоби. Є млин, пилорама й кузня.

Тут працюють восьмирічна школа, бібліотека, медичний і ветеринарний пункти, відділення зв'язку. Зведено 400 житлових будинків.

Перша письмова згадка про село належить до 1461 року. В селі виявлено могильник культури карпатських курганів III—VI століть.

В 30-х роках XX ст. боротьбу селян очолювали члени КПЗУ Михайло і Йосип Дмитруки, Василь і Петро Бурики.

В період Великої Вітчизняної війни через село проходили партизанські загони ковпаківців. Їх провідниками були жителі села Д. Д. Соловей, В. М. Томчук, І. В. Цибик, М. М. Трушин, М. Ю. Микитин.

Полеглим воїнам і активістам села, що загинули в боротьбі з гітлерівцями, споруджено пам'ятник-обеліск.

НОВІ́ КРИВОТУ́ЛИ — село центр сільської Ради, розташоване за 32 км від районного центру. Через село протікає річка Ворона. До найближчої залізничної станції Отиня — 10 км. Населення — 1024 чоловіка. Сільраді підпорядковане село Терновиця.

В селі знаходиться комплексна бригада колгоспу «Ленінська іскра», яка має 600 га сільськогосподарських угідь, з них 524 га орної землі. Виробничий напрям — молочне тваринництво та льонарство.

Тут працює передова ланкова, депутат Івано-Франківської обласної Ради депутатів трудящих П. П. Заник.

Є восьмирічна школа, клуб, 2 бібліотеки, фельдшерсько-акушерський пункт. За післявоєнні роки споруджено 220 житлових будинків.

У письмових джерелах село відоме в другій половині XVIII ст. Назва села пов'язана з його географічним положенням.

Активними учасниками боротьби за владу Рад були В. І. Заник, М. Г. Гринценкевич, П. О. Притуляк, М. П. Лаврук.

У період Великої Вітчизняної війни населений пункт був місцем жорстоких боїв (у травні й липні 1944 року). Воїнам, які загинули за визволення села, споруджено пам'ятник-обеліск.

ПА́ВЛІВКА (до 1946 року — Павелче) — село, центр сільської Ради, розміщується в гористій місцевості і простягається вздовж лівого берега річки Ямничанки, віддаль від районного центру — 10 км. Через село проходить залізниця й автомагістраль Івано-Франківськ—Калуш. Населення — 2337 чол. Сільраді підпорядковане село Рибне.

У селі — центральна садиба колгоспу «Нове життя». Колгосп має 1613 га земельних угідь. Спеціалізується на відгодівлі великої рогатої худоби.

Працюють восьмирічна школа, бібліотека, клуб відмінної роботи з стаціонарною кіноустановкою. Споруджено 240 житлових будинків. При школі є батьківський лекторій. Вищу та середню освіту здобули 227 жителів села.

Село відоме з другої половини XVIII ст. Поблизу знайдено крем'яні знаряддя праці доби міді. Місцевий колгосп організований у 1940 році. Він був представлений на Виставці досягнень народного господарства у Москві. Там була передова ланкова М. М. Сас.

У Павлівці в роки Великої Вітчизняної війни діяв підпільний обком партії.

ПІДПЕЧЕ́РИ — село, центр сільської Ради, прилягає до річки Ворони, за 5 км від залізничної станції Івано-Франківськ. Населення — 2424 чоловіка.

У радгоспі «Перемога», який має 3590 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 2573 га орної землі, є 6620 парникових рам. Побудовано 5000 кв. м теплиць на газовому обігріві. Працюють млин, пилорама, торфопідприємство.

За трудові заслуги В. Д. Артус і Є. В. Лящук удостоєні ордена Трудового Червоного Прапора, а Б. В. Богдана за вирощування кукурудзи механізованим способом двічі відзначено бронзовою медаллю ВДНГ СРСР.

У селі є восьмирічна школа, бібліотека, будинок культури; фельдшерсько-акушерський пункт, відділення зв'язку. За останні двадцять років споруджено 270 будинків. Завершується газифікація села.

В документах Підпечери згадуються в другій половині XVIII ст. Назва села походить від слова «печери», де, за переказами жителів, селяни ховалися від нападів татар.

Воїнам та активістам, що загинули в боротьбі проти фашистських загарбників, споруджено пам'ятник-обеліск.

ПШЕНИ́ЧНИКИ — село, центр сільської Ради, лежить на правому березі річки Ворони, за 12 км від залізничної станції Івано-Франківськ. Населення — 1160 чоловік. Сільраді підпорядковані села Погоня та Хом'яківка.

Бригада колгоспу ім. Мічуріна має 805 га сільськогосподарських угідь. Напрям господарства — зерно-тваринницький.

Село має восьмирічну школу, клуб, бібліотеку; медпункт. Споруджено 116 житлових будинків.

У селі Хом'яківці розташований обласний рибокомбінат.

Село відоме в другій половині XVIII ст. У Пшеничниках є декілька груп стародавніх курганів, а на полях Хом'яківки виявлено поселення трипільської культури. В 1937 році в селі діяв осередок КПЗУ.

З гітлерівськими загарбниками на фронтах Великої Вітчизняної війни боролися 58 жителів села, з яких 32 чоловіка удостоєні орденів і медалей СРСР.

РА́ДЧА — село, центр сільської Ради, знаходиться за 9 км від залізничної станції Івано-Франківськ. Населення — 2570 чоловік. Сільраді підпорядковане село Чукалівка.

Є колгосп ім. Леніна, він має 3498 га земельних угідь. Виробничий напрям — вирощування зернових, овочевих і технічних культур. Розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. За успіхи в розвитку сільського господарства урядовими нагородами відзначено 15 чоловік, серед них ордена Леніна удостоєно передову доярку Т. М. Борин.

У селі — восьмирічна школа, бібліотека, клуб; медпункт, пологовий будинок, лазня;

Вишивальниці Івано-Франківської фабрики ім. Рози Люксембург. 1964 р.

У Косівському училищі прикладного мистецтва. 1966 р.

Майстри художнього розпису Косівської фабрики художніх виробів. 1966 р.

Вклейка надрукована на Харківській друкоофсетній фабриці

Передова доярка з села Радчі Т. М. Борин (у центрі) разом з своїми дочками. 1969 р.

відділення зв'язку, торговельні підприємства, ощадкаса.

Вищу освіту здобули 90 вихідців з села, які працюють учителями, лікарями, інженерами, економістами.

Широко відома Радчанська заслужена самодіяльна народна чоловіча хорова капела — багаторазовий переможець республіканських фестивалів, яку очолює заслужений працівник культури УРСР, кандидат медичних наук лікар Б. М. Волосянко.

В письмових джерелах село відоме з XVIII століття.

РО́ШНІВ — село, центр сільської Ради, лежить за 26 км від залізничної станції Івано-Франківськ. Населення — 1451 чоловік. Сільраді підпорядковане село Милування.

Є колгосп «Заповіт Леніна», за яким закріплено 2987 га сільськогосподарських угідь. Основний напрям господарства — овочево-зерновий. Вирощуються технічні культури.

Щорічно колгосп відгодовує 1000 голів великої рогатої худоби. З допоміжних галузей господарства є 2 млини, 2 пилорами, цегельня.

Працюють середня школа, бібліотека, клуб; медпункт, лазня. Споруджено 246 житлових будинків. У 1920—1922 рр. в Милуванні проживав видатний український письменник В. Самійленко. До нього в цей час приїздив письменник Марко Черемшина.

Під час визволення села було знищено 200 ворожих солдатів і офіцерів. Кулеметник В. О. Рогозін загинув смертю хоробрих. Йому посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу. Загиблим воїнам споруджено пам'ятник.

В селі виявлено чотири стоянки доби пізнього палеоліту.

СТАРИ́Й ЛИСЕ́ЦЬ — село, центр сільської Ради, розміщується за 12 км від залізничної станції Івано-Франківськ. Населення — 3155 чоловік. Сільраді підпорядковане село Стебник.

Тут знаходиться центральна садиба колгоспу ім. XXI з'їзду КПРС. У колгоспі — 4154 га сільськогосподарських угідь, в т.ч. 1804 га орної землі. Вирощуються зернові, овочеві й технічні культури. Тваринництво м'ясо-молочного напряму.

В селі — восьмирічна школа, бібліотека, клуб; медпункт та пологовий будинок; магазин і чайна. Споруджено 530 будинків. Вищу та середню освіту здобули 348 чоловік.

У письмових джерелах село згадується в 1491 році. Біля села знайдено знаряддя праці доби міді, а в Стебнику — невеликий скарб римських монет та золотих і срібних прикрас II—III ст. ст. н.е. Збереглися залишки давньоруського городища.

СТАРІ́ КРИВОТУ́ЛИ — село, центр сільської Ради, лежить у долині річки Ворони, за 28 км від районного центру та за 7 км від найближчої залізничної станції Отиня. Через село проходить автомагістраль Івано-Франківськ—Коломия. Населення—2111 чоловік. Сільраді підпорядковане село Красилівка.

Тут розміщується центральна садиба колгоспу «Ленінська іскра». Артіль має 3214 га земельних угідь. Напрям господарства зерно-тваринницький. Є млин, пилорама, цегельний завод.

За здобуті успіхи в розвитку господарства урядових нагород удостоєні Є. К. Гундяк та В. Ю. Тріщук. Голова колгоспу М. М. Стефанків був учасником III Всесоюзного з'їзду колгоспників.

Працюють восьмирічна школа, бібліотека, клуб відмінної роботи; фельдшерсько-акушерський пункт. За останні роки споруджено 113 житлових будинків.

Перша літописна згадка про село належить до 1436 року.

Через село в 1943 році проходили загони партизанського з'єднання С. А. Ковпака. Населення подавало їм всебічну допомогу.

Для увіковічнення пам'яті воїнів Великої Вітчизняної війни у селі споруджено пам'ятник-обеліск.

СТРИ́ГАНЦІ — село, центр сільської Ради, розкинулось над річкою Коростільною, за 30 км від міста Івано-Франківська та 11 км від залізничної станції Жовтень. Населення — 1316 чоловік. Сільраді підпорядковане село Довге.

Заслужена самодіяльна народна хорова капела села Радчі. 1968 р.

Пам'ятник Т. Г. Шевченку в селі Стриганцях, споруджений 1923 року на кошти селян. 1962 р.

Тут знаходиться бригада колгоспу «Заповіт Леніна».

Передові колгоспники М. І. Войтович, С. І. Вінтоняк, Г. Д. Кузенко за здобуті успіхи в розвитку сільського господарства удостоєні ордена Леніна.

Працює восьмирічна школа, бібліотека, клуб; дільнична лікарня, аптека. Споруджено будинок культури та 422 житлові будинки.

На території сіл Стриганців та Довгого виявлено три пізньопалеолітичні стоянки. В письмових джерелах про Стриганці відомо в другій половині XVIII ст.

Влітку 1905 року тут стався страйк. Селяни вимагали наділення їх землею.

УГО́РНИКИ — село, центр сільської Ради, лежить на правому березі річки Бистриці-Надвірнянської, за 4 км від залізничної станції Івано-Франківськ. Населення — 1816 чоловік. Сільраді підпорядковані села Микитинці й Підлужжя.

В Угорниках працює бригада радгоспу «Перемога». Виробничий напрям господарства — молочне тваринництво та овочівництво. Передові виробничники М. І. Івасишина і С. І. Ціжовський удостоєні урядових нагород.

Працюють школа-інтернат, середня школа, бібліотека, клуб; дільнична лікарня, відділення зв'язку. Споруджено 120 житлових будинків. Вищу та середню освіту здобули 562 чоловіка.

В історичних джерелах село вперше згадується 1458 року.

УГРИ́НІВ — село, центр сільської Ради, розташоване від районного центру за 4 км. Через село проходять автомагістраль і залізниця Івано-Франківськ—Львів. Населення — 2208 чоловік. Сільраді підпорядковане село Клузів.

Радгосп «Комсомолець» має 1700 га земельних угідь. Виробничий напрям — молочне тваринництво та овочівництво.

В Угринові — 2 восьмирічні школи, 2 бібліотеки, 2 клуби, 2 медпункти. Вищу й середню освіту здобули 250 вихідців села.

Вперше згадується село 1440 року. На території села знайдено крем'яні знаряддя праці доби міді. В 1648—1654 рр. загін повстанців села й навколишніх місць під керівництвом С. Малишковича брав участь у боротьбі проти польської шляхти.

УЗИ́Н — село, центр сільської Ради, знаходиться за 15 км від районного центру, за 8 км від залізничної станції Жовтень. Населення — 1014 чоловік. Сільраді підпорядковані села Добровляни й Колодіївка.

В Узині центральна садиба колгоспу «Прогрес». Господарство має 2153 га сільськогосподарських угідь. Виробничий напрям — рільництво. З допоміжних галузей є пилорама.

Працюють восьмирічна школа, бібліотека, клуб з стаціонарною кіноустановкою; медичний пункт та пологовий будинок. За останні роки споруджено 68 житлових будинків. У селі є водопровід.

У письмових джерелах село згадується в другій половині XVIII ст. Тут народився відомий мовознавець І. Й. Гануш (1858—1887). У Колодіївці в роки Великої Вітчизняної війни діяв підпільний обком партії.

На честь загиблих воїнів споруджено пам'ятник-обеліск.

В селі знайдено скарб бронзових предметів доби пізньої бронзи.

ХРИ́ПЛИН — село, центр сільської Ради, простяглося вздовж правого берега річки Млинівки, притоки Бистриці-Надвірнянської, за 4 км від районного центру. Населення — 1513 чоловік.

Тут знаходиться бригада колгоспу ім.Леніна. Виробничий напрям — молочне тваринництво й овочівництво. Шефську допомогу бригаді подають Івано-Франківський м'ясокомбінат і ремонтний завод.

У Хриплині є восьмирічна школа, клуб, бібліотека; медпункт, відділення зв'язку.

Перша письмова згадка про село датується 1438 роком.

ЧЕРНІ́ЇВ — село, центр сільської Ради, розміщене вздовж річки Бистриці-Надвірнянської, за 7 км від районного центру, за 3 км від залізничної станції Хриплин. Населення — 2989 чоловік. Сільраді підпорядковане село Березівка (стара назва Хом'яківка).

Тут розкинулася центральна садиба колгоспу «Правда». Колгосп має 3178 га сільськогосподарських угідь. Виробничий напрям — молочне тваринництво й овочівництво. З допоміж-

них галузей є млин і пилорама. В колгоспі працює передова доярка, депутат Верховної Ради УРСР О. Ю. Бедрус.

Є восьмирічна школа, бібліотека, клуб; лікарня, амбулаторія, зубопротезний кабінет та ветеринарна дільниця, яка обслуговує всі навколишні села. Діють підприємства побутового обслуговування. Споруджено 358 нових будинків. Вищу та середню освіту здобули близько 200 вихідців села.

Перша літописна згадка про Черниїв належить до 1404 року. В курганному похованні поблизу Чернієва знайдено скарб римських, візантійських і арабських монет I—II ст. ст. нашої ери.

У лютому 1897 року черниївці рішуче виступили проти махінацій під час виборів до австрійського рейхсрату. Хоч селяни одностайно голосували за свій список, але обраними виявились поміщики й багатії. Після протесту виборців урядовий комісар змушений був залишити село. Наступного дня прибули жандарми, заарештували й закували в кайдани 9 селян. На виручку односельчан зібралася вся громада. Жандарми вдалися до зброї, вбили селянина П. Стасюка і 5 чоловік поранили.

1900 року в селі відбулося віче, в якому брали участь понад 1000 чоловік. Головою віча було обрано організатора радикального руху М. Павлика.

В 20—30-х роках XX ст. боротьбою за соціальне й національне визволення керував осередок КПЗУ, до складу якого входили Ф. В. Шамрай, Д. М. Штундер, М. П. Гриньків, Г. М. Хомицька та інші.

В 1923 році селяни бойкотували набір до польського війська.

В переддень Першого травня 1931 року на території Чернієва були розкидані комуністичні відозви.

В Чернієві народився польський письменник вірменського походження К. Абгарович (1856—1909), автор досліджень про Юрія Федьковича.

ЧОРНОЛІ́ЗЦІ — село, центр сільської Ради, прилягає до берега річки Ворони, до райцентру — 24 км, до залізничної станції Марківці — 9 км. Населення — 2795 чоловік. Сільраді підпорядковане село Слобідка.

У Чорнолізцях—дві бригади колгоспу ім. Кірова. Є цегельний завод.

Працюють середня школа, бібліотека, клуб, амбулаторія. Споруджено 305 житлових будинків.

У письмових джерелах село згадується в 1436 році. Під час боротьби українського народу проти польської шляхти 1648—1654 років жителі села Чорнолізців приєдналися до повсталих селянських загонів, які діяли в районі Отини і Тлумача під проводом С. Височана.

В 30-х роках XX ст. у селі працював осередок КПЗУ на чолі з П. М. Андрійчуком.

Поблизу села знайдено крем'яний серп доби міді.

Я́МНИЦЯ — село, центр сільської Ради, лежить за 7 км від районного центру в долині річки Бистриці. Через село проходять залізниця й автомагістраль Івано-Франківськ—Львів. Є залізнична станція. Населення — 2899 чоловік.

Радгосп «50-річчя Жовтня» має 1610 га сільськогосподарських угідь. Виробничий напрям — м'ясо-молочне тваринництво й рільництво. З допоміжних галузей господарства є млин, пилорама.

Працюють середня школа, бібліотека, клуб відмінної роботи; медпункт з пологовим будинком, аптечний пункт, відділення зв'язку, чайна, ощадкаса. Споруджено 367 будинків. Вищу та середню освіту здобули 156 чоловік. Два вихідці з села стали кандидатами фізико-математичних і медичних наук.

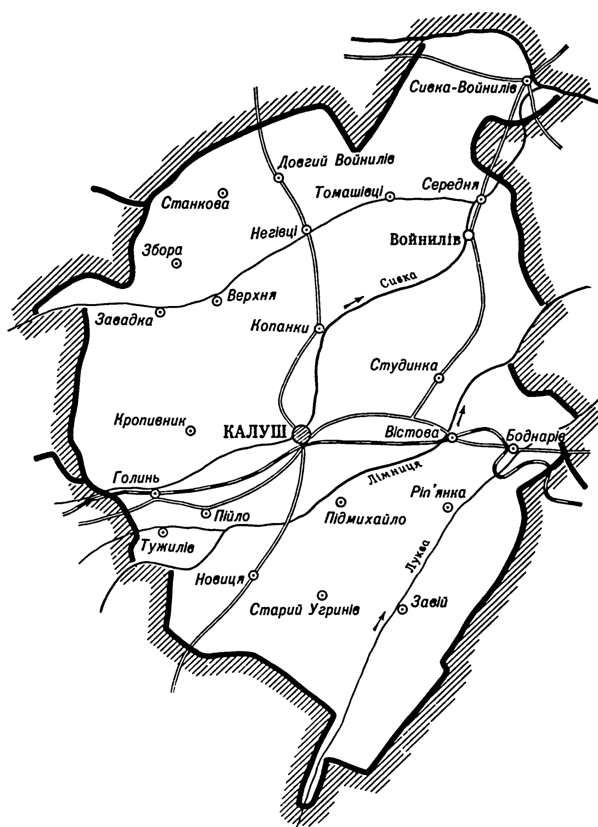
Село вперше згадується 1444 року.

Ямничани понад 200 разів скаржились на панів в округу, 12 разів — у губернаторство. Двічі ходив зі скаргою аж у Відень посланець селян І. Смицнюк. А коли він був посланцем втретє, його схопили й закатували панські посіпаки. 73-річного селянського борця прив'язали до воза й волочили по землі. Ця трагічна подія сталася в Ямниці 3 квітня 1843 року. Але селяни не припиняли боротьби за свої права. 18 квітня 1845 року урядова комісія змушена була після тривалого розслідування підтвердити всі пункти скарги селян на панів. В умовах революційного піднесення 1906 року селяни за свої кошти спорудили пам'ятник І. Смицнюку.

З 1930 року в Ямниці діяли осередки КПЗУ і «Сельроб».

На честь воїнів, загиблих у Великій Вітчизняній війні, у селі споруджено пам'ятник-обеліск.

КАЛУСЬКИЙ РАЙОН

КА́ЛУШ

Калуш — місто районного підпорядкування, розкинулося на берегах річки Сивки — притоки Дністра, за 28 км від Івано-Франківська. Міській Раді підпорядковані села Мостище, Підгірки, Хотинь. Через місто проходить залізниця Івано-Франківськ—Львів та автострада Чернівці—Львів. Калуш — центр хімічної промисловості Прикарпаття. Населення 40 778 чоловік.

Калуш — центр району, площа якого 0,715 тис. кв. км., населення — 111 278 чоловік, у т. ч. міського — 43 834. Пересічна густота на 1 кв. км.— 142,5 чоловіка. У районі 55 населених пунктів, у т. ч. 1 місто, 1 селище міського типу, 22 центри сільських Рад. Територію району перетинають залізниця Чернівці—Львів та автомагістралі Львів—Івано-Франківськ, Калуш—Войнилів—Рогатин. Надра району багаті на калійні руди, торф, газ і поклади цегельно-черепичної сировини. У районі 18 промислових підприємств, 19 колгоспів, 2 радгоспи. Їм належить 53 398 га землі, з них 24 319 га орної, 7065 га лісів, 3535 га сінокосів, 7375 га пасовиськ. Провідна галузь сільського господарства — м'ясо-молочне тваринництво. Район має 300 торговельних підприємств, 150 підприємств громадського харчування; 11 лікарень, лікувально-профілактичних закладів та 62 медпункти; 12 середніх, 32 восьмирічні, 17 початкових шкіл, спецшколу, середню заочну і 2 середні школи робітничої молоді, хіміко-технологічний технікум, 5 міських професійно-технічних училищ, музичну та 2 спортивні школи, вечірнє відділення Івано-Франківського інституту нафти і газу; 57 клубних закладів, 60 бібліотек, 60 стаціонарних кіноустановок, 6 народних університетів.

Місцевість, де нині розташований Калуш, заселялася людиною здавна. Про це свідчать знайдені в урочищі Заліссі кам'яні знаряддя праці, а в передмісті Підгірків — поховання доби бронзи.

Уперше Калуш згадується в письмових джерелах середини XIII ст. У літопису говориться, що 1241 року князь Данило Галицький, почувши про наближення татар і бажаючи зміцнити свої землі, «їхав до Бакоти і Каліуша...»[1]. У 1387 році Калуш загарбала шляхетська Польща. Шляхта разом з католицьким духовенством зразу почали прибирати до своїх рук кращі землі, ліси, соляні копальні, солеварні, відкрили тут костьол та латинську школу[2].

З 1533 року місто — адміністративний центр староства, до якого належало ряд сіл. У 1549 році воно дістало магдебурзьке право, стало королівським «вільним містом» з власним гербом. На червоному полі, оточеному лаврами й увінчаному короною, зображені пірамідки солі і літера «К». Щорічно в Калуші відбувалися 2 великі ярмарки та кожної п'ятниці — базар. Місто на той час було і військово-оборонним пунктом, мало замок з баштами й вали. До наших часів збереглися назви вулиць: Завалова, Валова, Замкова.

Будівництво палаців, костьолів, замків та інших військових споруд, які здійснювала польська шляхта, важким тягарем лягало на плечі жителів міста. Крім основного податку — чиншу, міщан примушували платити за бджіл, за варку солоду, постачати на панський двір продукти, дрова, відробляти панщину, платити 30 грошів щорічно для укріплення міста[3].

Становище трудящих погіршувалось не лише через посилення експлуатації, а й внаслідок безперервної міжусобної боротьби польської шляхти та безперервних нападів татарських загарбників. У 1595 році Калуш був вщент спалений татарською ордою.

У відповідь на посилення гніту жителі міста від пасивних форм протесту — скарг, втеч, невиходу на роботу — вдаються до активної боротьби: захоплюють у шляхти землю, майно, вбивають поміщиків, піднімають повстання. У 1490—92 рр. вони взяли участь у селянському повстанні під проводом Мухи[4]. Великий вплив на розгортання боротьби трудящих проти гнобителів мала визвольна війна українського народу 1648—1654 рр. Коли восени 1648 року на Прикарпатті з'явилися козацько-селянські війська під проводом Богдана Хмельницького, в Калуші було створено повстанський загін чисельністю 3—4 тис. чоловік, куди влилися міщани й селяни навколишніх сіл. Загін очолили ватажки з міщан і селян: Дунець, Мельників, Іван з Грабівки, Гриць Величкович, Іван Овсяник, Федір Кравець, Юзько Кобиляка, Петро Козак, Лесь Орищак та Федько Швець[5]. Калуські повстанці підтримували зв'язки з повстанцями Покуття. Разом із загоном Семена Височана вони восени 1648 року розгромили замок шляхтича Г. Пшелуського в Студинці і замок шляхтянки К. Яблонської у Підгірках, а в лютому 1649 року покарали в Калуші шляхтича М. Бабецького. Наприкінці 1648 року в Калуші з допомогою козаків було створено українське самоврядування, яке очолив бургомістр Г. Величкович[6]. Польській шляхті вдалося придушити повстання. Сотні повстанців було схоплено й закатовано, серед них ватажки Ю. Кобиляка, П. Козак, Л. Орищак та інші. Але це не залякало трудящих. У першій половині XVIII ст. антифеодальна боротьба в Галичині, в якій взяли участь і жителі Калуша, розгорталася з новою силою. Це особливо виявилося під час опришківського руху.

Трудящі Калуша брали участь у боротьбі і проти грабіжницьких нападів татар. 1672 року війська Я. Собеського, в складі яких були й жителі Калуша, розгромили під містом великий загін татар хана Селім Гірея. Кілька тисяч татар було

---

[1] Волынско-Галицкая летопись, составленная с концемъ XIII. 1205—1292. Львів, 1887, стор. 65.

[2] Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów Słowiańskich, t. III, стор. 21, 722.

[3] M. Baliński, T. Lipiński. Starożytna Polska pod względem historycznym i statystycznym, t. II, стор. 722.

[4] Торжество історичної справедливості, стор. 101—102.

[5] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 7, оп. 1, спр. 40, арк. 301.

[6] Торжество історичної справедливості, стор. 137—138.

вбито, 20 тис. взято в полон, а через три роки тут зазнав розгрому ще один татарський загін. Під час бою місто було спустошено.

Трудяще населення часто терпіло і від стихійного лиха, епідемій. Наприкінці 60-х років XVIII ст. в Калуші сталася велика пожежа. В ці тяжкі роки власті не тільки не подали допомоги населенню, але ще більше посилили гніт. У 1765 році з жителів Калуша стягли понад 166 тис. злотих податку, дуже велику на той час суму. 1770 року місто потерпіло від епідемії холери.

Після першого поділу Польщі і загарбання Калуша Австрією він довгі роки залишався на низькому економічному рівні. Тут працювали кустарні соляні промисли, калійне підприємство, дрібні ремісничі майстерні. До кінця XVIII ст. Калуш був невеликим містечком, де жило 2,5 тис. чоловік[1].

Розвиток міста пожвавлюється з проникненням капіталізму в Галичину в I половині XIX ст. Розширюється соляний промисел. Солеварня давала щорічно близько 10 тис. цнт солі. Тут вже були пивоварня, ткацька, шкіродубильна майстерні, млин, вироблявся поташ. Пожвавилася торгівля. На калуських ярмарках в I половині XIX ст. тільки угорські купці щорічно купували по 500—600 волів.

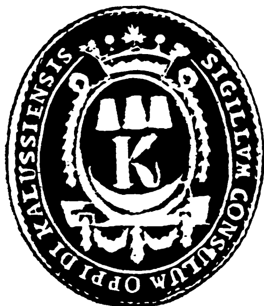
На межі двох століть—XIX і XX в Калуші з'являються школи. Однак вони мало що давали трудящим. 1786 року почала діяти школа, де викладали німецькою мовою. Діти українців її не відвідували. У 1811 році було відкрито двокласну школу, яка теж була недоступною дітям трудящих.

Рідну українську мову відстоював письменник А. Л. Могильницький, який народився у 1811 році в селі Підгірках, поблизу Калуша. Він написав баладу «Русин вояк», поему «Скит Манявський» та інші твори.

В січні 1880 року жителі міста зверталися до крайової шкільної ради, вимагаючи запровадити в школах викладання українською мовою, але власті не задовольнили це прохання.

З розвитком промисловості і торгівлі збільшується населення міста. У 1857 році в Калуші проживало вже близько 8 тис. чоловік. Проте в другій половині XIX ст., в той час, коли в європейських країнах швидко зростають промисловість і міста, підприємства Калуша скорочують виробництво, занепадає торгівля, зменшується кількість жителів. Лише на початку XX ст. видобуток калійних солей, які тут відкрито ще у 1804 році, почав збільшуватися. Щорічно видобувалося 10—15 тис. тонн. У 1909 році в Калуші створено акційну спілку «Kali», яка володіла калійним промислом, що розміщався на 3 га землі. 1912 року на видобутку й переробці калійних солей було зайнято 415 робітників[2]. Їх робочий день тривав 12—14 годин на добу. Однак заробітку не вистачало навіть на харчування. На копальнях і фабриці не було техніки безпеки. Робітники часто калічилися й гинули на підприємстві, вмирали від голоду і пошестей. Все це викликало незадоволення трудящих, спричинялось до загострення класової боротьби.

Печатка міста Калуша. Друга половина XVIII ст.

В кінці XIX — на початку XX ст. в Калуші відбуваються перші організовані пролетарські страйки. Один з них стався у 1897 році. Ще більше посилилися виступи робітників під впливом революції 1905—1907 рр. в Росії. Страйкарі вперше висувають політичні вимоги: свободи об'єднуватися у профспілки, загального виборчого права. У 1908 році трудящі добиваються проведення в органи управління міста своїх представників. Але буржуазія й духовенство, вдаючись до насильства і шахрайства, утримують у своїх руках всі посади в управлінні. Великий страйк робітників соляних копалень, які вимагали 8-годинного робочого дня, відбувся у квітні 1910 року[3].

[1] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 146, оп. 88, спр. 188, арк. 28.
[2] З історії західноукраїнських земель, вип. 5, стор. 63—64.
[3] Івано-Франківський облдержархів, ф. 47, оп. 1, спр. 706, арк.7

Письменник А. Л. Могильницький, уродженець села Підгірок Калуського району. Середина XIX ст.

Пагубною для трудящих була перша світова війна. Значну частину Калуша зруйнували й спалили під час боїв. Промислові підприємства не працювали. Багато жителів загинуло.

Величезний вплив на трудове населення справили революційні події 1917 року в Росії, зокрема перемога Великої Жовтневої соціалістичної революції. Робітники міста вимагали встановлення Радянської влади й возз'єднання з Українською РСР. У липні — вересні 1918 року в місті відбулося кілька страйків робітників копалень. Страйкарі добивалися підвищення зарплати, поліпшення умов праці, житла. В листопаді 1918 року в Калуші виникла комуністична група[1]. Після розпаду австро-угорської монархії Калуш на короткий час опинився під владою буржуазно-націоналістичної ЗУНР. У місті почався голод. Робітники міста разом з селянами навколишніх сіл виступали проти влади ЗУНР, вимагали поліпшити своє становище, націоналізувати промислові підприємства, конфіскувати поміщицькі землі й провести вибори на основі демократичних законів.

У 1919 році Калуш загарбала буржуазно-шляхетська Польща. Польські окупанти, як і австрійські барони, штучно гальмували розвиток міста.

1921 року в Калуші нараховувалось 1279 будинків і жило 8697 чоловік населення. На калійному комбінаті працювало 310 робітників. Комбінат дав за рік всього 3,4 тис. тонн каїніту і 15,3 тис. тонн сільвініту. Калуш залишався містом дрібних кустарних промислів. На кінець 1934 року тут було понад 50 дрібних підприємств[2]. Найбільшими підприємствами вважалися калійний комбінат та пивзавод. Працювало на них близько 1200 робітників. Значна частина жителів міста трудилась у сільському господарстві.

Важко жилося робітникам. Заробіток цілком залежав від примх власників і становив менше злотого за 12 годин виснажливої праці. Жінки одержували у 2 рази нижчу плату, ніж чоловіки. Зарплата робітників-українців, як правило, була значно нижчою, ніж робітників-поляків. Деревообробники й друкарі Калуша одержували у 2—3 рази меншу зарплату, ніж робітники цього ж профілю у Варшаві[3]. Не було на калійному комбінаті безпеки праці.

Класове безправ'я жителів міста доповнювалося національним гнобленням. Польські власті переслідували українську мову, культуру, намагалися насильно полонізувати й окатоличити українців.

У 1938 році в Калуші почала працювати гімназія. В семирічній та 2 початкових школах навчалося всього 390 учнів[4]. Понад 80 проц. трудящих Калуського повіту залишалися неписьменними. Діти трудящих майже не відвідували шкіл. Малодоступними для трудівників були і культурно-освітні заклади — народний будинок, приватний кінотеатр та невелика бібліотека з фондом 2 тис. книг, які обслуговували переважно багачів і були під впливом «Просвіти», керованої націоналістами.

Не дбали панські власті і про здоров'я трудящих. У 1938 році в Калуші була маленька лікарня з одним лікарем, 4 медсестрами та акушеркою. За нескладну операцію треба було платити 120—150 злотих,— стільки, скільки коштувала корова.

Пролетарі Калуша не мирилися в польсько-шляхетською окупацією. Їх боротьбою проти соціального й національного гніту керувала комуністична організація, заснована у 1921 році на базі групи, яка діяла з 1918 року. З 1923 року міський комітет КПСГ став іменуватися комітетом КПЗУ[5]. Першими активними діячами його

---

[1] АІІП ЦК КПУ, ф. 233, оп. 1, спр. 15, арк. 1—3.
[2] Івано-Франківський облдержархів, ф. 2, оп. 1, спр. 1054, арк. 60.
[3] Львівський облдержархів, ф. 368, оп. 1, спр. 449, арк. 111, 112.
[4] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1576, оп. 2, спр. 17, арк. 11.
[5] Львівський державний університет. Доповіді та повідомлення, вид. 7, ч. II. Львів, 1957, стор. 2.

М. К. Козоріс — український радянський письменник, уродженець Калуша. 1917 р.

в Калуші були робітники Й. Зборовський, Д. Паляниця. У 1921 році в місті виникає й перша комсомольська організація.

Під керівництвом комуністів у вересні — жовтні 1920 року відбувся політичний страйк робітників калійного комбінату, а в наступному — страйк робітників копалень калійних солей, який тривав понад п'ять тижнів[1]. Страйки чергувалися з масовими демонстраціями.

1922 року в місті проходила велика першотравнева демонстрація робітників під комуністичними лозунгами[2]. В серпні—вересні 1923 року стався новий страйк на шахтах міста, в якому взяло участь 2 тис. чоловік. Він мав політичний характер. Робітники вимагали свободи мітингів і зборів, підвищення заробітної плати, відновлення на роботі звільнених товаришів. Щоб придушити виступи робітників власті вдалися до провокації — під квартиру головного інженера була закладена бомба, вибух якої став приводом до численних арештів серед страйкарів. У відповідь на безчинства властей робітники всього Дрогобицько-Бориславського нафтового району оголосили страйк солідарності. В результаті півторамісячної боротьби трудящі Калуша примусили адміністрацію поновити на роботі звільнених робітників, підвищити заробітну плату[3]. Хвиля політичних маніфестацій, першотравневих демонстрацій прокотилася тут у 1925 і 1926 роках.

1928 року в Калуші діяло вже 3 партійні групи, які підтримували тісний контакт з партійними групами сіл Студинки, Підмихайла, Довгого та іншими. Партійний актив повіту налічував уже понад 75 чоловік[4].

Цього ж року місцевий комітет КПЗУ організував підпільну друкарню, роботою якої керував С. Л. Флянк. З наступного року зростає кількість профспілок.

Ще більшого розмаху набуває боротьба в 30-х роках. У серпні 1930 року під керівництвом місцевого комітету КПЗУ і профспілкової організації відбувся великий страйк робітників Калуського калійного комбінату, в якому взяло участь близько 2 тис. чоловік. До калійників приєдналися робітники-солекопи. Страйковий комітет встановив зв'язок з селянами навколишніх сіл. Страйкарі вимагали поновити на роботі звільнених шахтарів, поліпшити умови праці, підвищити заробітну плату. Прибулі війська оточили калійний комбінат. Між робітниками і військовими сталися сутички. Місцевий комітет КПЗУ надрукував листівку-звернення до солдатів. «В нашому становищі,— писалось в листівці,— можете опинитись і ви після демобілізації, коли повернетесь у свої рідні села і міста». Революційна агітація знайшла відгук серед багатьох солдатів. Вони відмовлялися застосовувати зброю проти робітників. Власті змушені були відвести війська. Частина вимог страйкарів була задоволена[5].

Калуський комітет КПЗУ видавав листівки, в яких закликав посилити боротьбу проти капіталу, проти окупації західноукраїнських земель шляхетською Польщею, за встановлення тут Радянської влади і возз'єднання Західної України з Українською РСР[6]. У відповідь на заклик комуністів у червні 1931 року робітники калійного комбінату провели політичний страйк, в якому взяло участь близько 700 чоловік. Це був страйк солідарності з 240 робітниками, позбавленими адміністрацією роботи. Хоч власті кинули проти страйкарів поліцію і війська, які застосували зброю, все ж адміністрація змушена була надати роботу 120 робітникам[7]. Великі демонстрації безробітних відбулися в Калуші і в 1932 році.

---

[1] Івано-Франківський облдержархів, ф. 2, оп. 1, спр. 37, арк. 9.
[2] Там же, спр. 70, арк. 196.
[3] М. М. Кравець. Нариси робітничого руху в Західній Україні в 1921—1939 рр., стор. 60.
[4] Івано-Франківський облдержархів, ф. 6, оп. 1, спр. 244, арк. 29—30.
[5] Там же, ф. 2, оп. 1, спр. 750, арк. 31.
[6] АІІП ЦК КПУ, ф. 6, оп. 1, спр. 478, арк. 113.
[7] Івано-Франківський облдержархів, ф. 2, оп. 1, спр. 779, арк. 53; ф. 47, оп. 1, спр. 719, арк. 262.

Енергійно тоді виступали і комсомольці. В звіті ЦК КСМЗУ за березень—квітень 1932 року високо оцінювалася робота калуських комсомольців: «Примірною для всього КСМ є тепер калуська організація,— зазначалось у звіті,— яка дійсно постійно займається справою економічної та політичної боротьби..., реагує на кожний прояв конкретних атак підприємців на робітників, зокрема на молодь»[1].

Активно діяли комуністи й комсомольці під час кампанії за звільнення політичних в'язнів. Восени 1935 року в Калуші відбулася конференція робітничих організацій, яка прийняла резолюцію посилити боротьбу за звільнення політичних в'язнів[2].

В цьому ж році жителі Калуша бойкотували вибори до польського сейму. За офіційними даними, в місті у виборах взяли участь лише 16 проц. виборців[3].

Певний вклад внесли калушани в боротьбу проти фашизму, за створення єдиного антифашистського народного фронту. В грудні 1934 року в Калуші з цієї нагоди відбулася конференція повітової організації КПЗУ. Серед жителів було проведено збір коштів для допомоги іспанським республіканським військам. За рішенням місцевих організацій КПЗУ з Калуського повіту до Іспанії виїхало кілька добровольців, які билися проти фашистів. У цих боях відзначився і житель Калуша Є. В. Келебай, який загинув смертю героя.

В час розгортання антифашистської боротьби робітники Калуша тримали тісний зв'язок з селянами повіту. У всіх страйках, політичних демонстраціях та інших виступах селяни діяли разом з робітниками. Найбільш масовими були виступи у квітні і травні 1936, загальний страйк на Західній Україні у 1937, першотравневий у 1938 роках.

17 вересня 1939 року населення Калуша дізналося про рішення Радянського уряду подати братерську допомогу трудящим Західної України і Західної Білорусії. У місті почалися мітинги. Цього ж дня робітники взяли владу у свої руки. 2 дні тисячі людей не покидали вулиць, чекали приходу Червоної Армії. 19 вересня до Калуша ввійшли радянські танки. З перших днів трудящі почали будувати нове життя. Підприємства було передано робітникам. Тимчасове повітове управління очолив колишній член КПЗУ Ф. Ольховський. 7 жовтня у місті вийшов перший номер газети «Червона зірка» (тепер «Зоря Прикарпаття»).

22 жовтня 1939 року трудящі Калуша обрали депутатами Народних Зборів М. О. Семанишина — одного з колишніх керівників місцевого комітету КПЗУ, М. В. Ковалишина та ін.[4]. На початку 1940 року відбулися вибори до Верховних і місцевих Рад. Депутатом Верховної Ради СРСР трудящі міста одностайно обрали М. О. Семанишина. Головою виконкому районної Ради обрано О. Кушлика, заступником М. О. Семанишина. В січні 1940 року Калуш став адміністративним центром Калуського району.

За короткий час у Калуші було ліквідовано безробіття, запроваджено тверду заробітну плату, відкрито 2 школи з українською мовою викладання, клуб, кінотеатр, 2 лікарні, медамбулаторії на підприємствах. Радянський уряд допоміг місту педагогічними, медичними та культосвітніми кадрами.

Почали працювати калійний комбінат, пивзавод та інші підприємства. Було

Демонстрація в Калуші 7 листопада 1939 р.

[1] АІІП ЦК КП України, ф. 6, оп. 1, спр. 73, арк. 96.

[2] М. М. Кравець. Нариси робітничого руху в Західній Україні в 1921—1939 рр., стор. 194.

[3] Ю. Г. Гошко. Громадський побут робітників Західної України (1920—1939 рр.), 1967, стор. 197.

[4] Газ. «Червона зірка», 24 жовтня 1939 р.

М. О. Семанишин — депутат Верховної Ради СРСР. 1940 р.

здійснено глибоку розвідку дільниць видобутку калійних солей, розпочато будівництво великого сажового заводу, газопроводу Калуш—Станіслав[1]. На калійному комбінаті за січень—травень 1941 року продуктивність праці зросла на 13 проц., а собівартість продукції знизилася на 5 проц. Це дало змогу підвищити заробітну плату більш як на 10 процентів[2].

Робітники міста подавали всіляку допомогу селянам. З їх допомогою в селі Підгірках створюється перший у районі колгосп. В Калуші почала працювати МТС.

Трудящі взялися за упорядкування міста. Весною 1941 року посадили близько 2 тис. дерев і декоративних кущів, проклали понад 4 тис. кв. метрів шляхів, відремонтували 400 кв. метрів бруку.

У міському сквері було відкрито пам'ятник В. І. Леніну.

Коли фашистська Німеччина напала на СРСР, трудівники Калуша дружно пішли захищати Батьківщину. До райвійськкомату щодня надходило багато заяв від молоді з просьбою зарахувати добровольцями у Червону Армію.

Захопивши 2 липня Калуш, гітлерівці загарбали промислові підприємства, а частину передали колишнім власникам. Фашисти разом з націоналістичними бандитами вбили у Калуші 7431 чоловіка, а 4756 громадян вивезли на каторгу до Німеччини[3]. На час визволення населення міста скоротилося у кілька разів. Тікаючи з міста, фашисти зруйнували всі промислові підприємства, 2 середні і 5 початкових шкіл, 2 лікарні, кінотеатр, спалили 482 будинки.

Трудящі не припиняли боротьби проти фашистських загарбників. У місті діяла підпільна антифашистська група, очолювана колишнім членом КПЗУ М. К. Вірлом. Підпільники вели антифашистську агітацію, розповсюджували зведення Радянського інформбюро, не виконували розпоряджень окупантів, організовували саботаж[4]. Близько 900 жителів Калуша героїчно билися з ворогом на фронті і в партизанських загонах. Серед них: комісар з'єднання білоруських партизанів М. О. Семанишин, майор І. І. Ісаєнко, старший лейтенант І. В. Романів та багато інших, відзначених високими урядовими нагородами.

30 липня 1944 року радянські війська визволили Калуш від гітлерівського рабства. Під час боїв за місто 312 воїнів загинули смертю героїв.

Налагоджувалося господарське й культурно-громадське життя. З гір і лісів поверталися люди, які переховувалися там від фашистів. На серпень 1944 року тут було всього близько 4 тис. жителів[5].

Під керівництвом партійних, радянських і громадських організацій трудящі взялися до відбудови зруйнованих гітлерівцями промислових підприємств: калійного комбінату, пивзаводу, промкомбінату, харчокомбінату. Вже у перших числах серпня почали працювати електростанція, солеварня, артіль «Харчовик», маслозавод, мармеладна фабрика, МТС, шевська і кравецька майстерні.

Відновили роботу школи, культурно-освітні заклади, лікарні, районний будинок культури, кінотеатр, почала виходити районна газета «Червона зірка». Населення міста багато робило, щоб прискорити розгром фашистів. У фонд Червоної Армії було передано 6288 кг масла, близько 15 тис. кг сиру. Лише колектив калійного комбінату вніс 118 тис. крб. на побудову танкової колони «Від трудящих Станіславщини»[6].

Нелегко давалось будівництво нового життя. Банди оунівців терором і диверсіями намагалися залякати трудящих, загальмувати соціалістичні перетворення.

---

[1] З історії західноукраїнських земель, вип. 4. К., 1960, стор. 127—128.
[2] Газ. «Радянська Україна», 11 червня 1941 р.
[3] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-909, оп. 1, спр. 420, арк. 91.
[4] Івано-Франківський облпартархів, ф. 1, оп. 32, спр. 502, арк. 183.
[5] Там же, оп. 2, спр. 5, арк. 80—84.
[6] Газ. «Прикарпатська правда», 12 вересня 1944 р.

Населення повело рішучу боротьбу проти бандерівців. Тоді смертю хоробрих загинули комуністи П. Я. Привиденцев, П. П. Садовников, Ф. А. Головко та інші.

Розгорталася партійно-виховна та культурно-масова робота в місті. В 25 школах й гуртках мережі політосвіти навчалося близько 225 слухачів. Усе це сприяло трудовим успіхам. Калуський ліспромкомбінат достроково виконав завдання IV кварталу 1944 року, Калуська МТС першою в області завершила ремонт техніки. Швидкими темпами розвивався калійний комбінат — найбільше підприємство міста. Вже у 1945 році на комбінаті виробили 5 тис. тонн калійних добрив. Тут вперше у країні застосували гідроізоляцію методом бітумізації. Введені в дію потужності для виробництва хлормагнієвих розчинів, реконструйовано ряд агрегатів комбінату. Калійники одержали нову, сучасну техніку — гірничі комбайни, скреперні лебідки, безконтактні електровози, досконалі електробури. Вжито ряд заходів для забезпечення охорони праці і техніки безпеки: створено запасні виходи і аварійні камери, карбідні лампи замінено акумуляторними, організовано підземний пункт медичної допомоги тощо.

За першу післявоєнну п'ятирічку здійснено розвідку всіх виявлених родовищ калійних солей. Реконструйовано шахту «Голинь». Швидко зростала потужність підприємства. Якщо 1946 року комбінат дав 18 тис. тонн калійних добрив, то у 1950 році вже 65 тис. тонн. На виробництві виросли висококваліфіковані кадри. Бригада знатного гірника комуніста А. В. Кілка першою завоювала високе звання колективу комуністичної праці. Застосувавши нову технологію, вона вдвоє підвищила продуктивність праці. У 1968 році вже 26 бригад та 1127 робітників здобули почесне звання комуністичних.

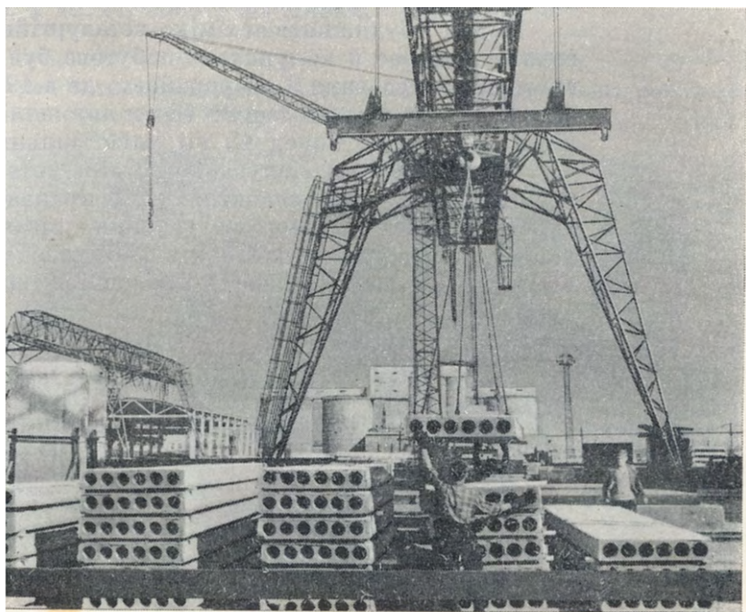
За післявоєнні роки в Калуші побудовано металообробний завод «Нафтобурмашремонт», цехи якого устатковано новими сучасними машинами й механізмами. Валова продукція підприємства у 1968 році подвоїлася порівняно з 1965 роком. Понад 100 робітників вже завоювали звання ударників комуністичної праці. Кращі працівники заводу, ветерани підприємства І. Г. Жовнірович, М. Г. Жовнірович, М. М. Мельник майже у 2 рази перевиконують виробничі завдання. З 1963 року став до ладу завод комунального устаткування. Крім цих підприємств, у Калуші є 2 цегельні, овочесушильний завод, сирзавод, райхарчокомбінат та інші.

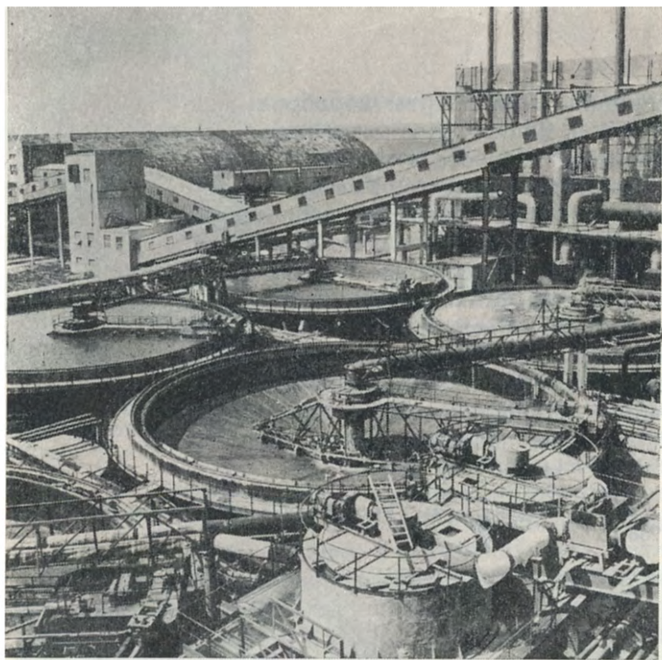
У 1959 році в Калуші розпочалось будівництво велетня сучасної

Вулиця у Калуші, названа ім'ям Героя Радянського Союзу О. П. Корякова. 1968 р.

На Калуському заводі залізобетонних виробів і конструкцій. 1966 р.

На Калуському хіміко-металургійному комбінаті. 1969 р.

хімії Калуського хіміко-металургійного комбінату (КХМК). Будівництво вели тresти «Хімметалургбуд», «Західпроммонтаж» та ряд спеціалізованих будівельних організацій. З ініціативи комсомольської організації тресту «Хімметалургбуд» спорудження комбінату оголошено комсомольсько-молодіжною будовою. Звідусіль сюди прибувала молодь. Уже на початку 1960 року близько 80 проц. колективу будівельників КХМК складали комсомольці й молодь[1]. Масове поповнення робочої сили вимагало організації мережі курсів по підготовці кваліфікованих робітників різних спеціальностей. У цій справі багато зробили партійні й комсомольські організації комбінату. Про важливість підприємства і необхідність завершення будівництва Калуського хіміко-металургійного комбінату підкреслювалось в Директивах XXIII з'їзду КПРС. Соціалістичне змагання, висока трудова дисципліна, ритмічність будівництва сприяли щорічному нарощуванню темпів роботи. З 1961 по 1967 рік обсяг будівельно-монтажних робіт зріс у 5 разів і обчислювався в 31 млн. крб. До 1968 року на будівництві хімкомбінату було здійснено величезний комплекс будівельно-монтажних робіт, побудовано й введено в дію ряд виробничих потужностей: перлітова та бітумоперлітові установки (перші на Україні), база будівельної індустрії потужністю на 140 тис. кубометрів збірного залізобетону на рік, великий бетонний завод-автомат, автобаза на 1100 автомобілів, хлібозавод, ряд адміністративних споруд, майстерні, споруди шахти та очисні споруди. В 1965 році став до ладу хімзавод — перше в СРСР підприємство по виробництву аеросилу. В 1966 році почали працювати шахта ім. 50-річчя Жовтня і дробильна фабрика. 1967 року здано в експлуатацію Домбровський кар'єр, де вперше у світі розробку калійних солей ведуть відкритим способом. У цьому ж році запрацювали хімічна фабрика, місцева теплоелектроцентраль, потужний завод по ремонту хімічного устаткування. Високими виробничими показниками відзначили трудящі Калуша 50-річчя Великого Жовтня. В ювілейному році підприємства міста виробили понад план продукції на суму понад 1 млн. карбованців.

Поряд з будівництвом хіміко-металургійного комбінату в Калуші було розгорнуто велике житлове й комунально-побутове будівництво. Сучасними будівлями з усіма вигодами забудовано 3 мікрорайони, де в 1968 році жило вже близько 20 тис. чоловік. Крім цього, прокладено 15 км автошляхів, споруджено 200 км високовольтних ліній передач та понад 15 км магістральних водопроводів[2].

На будівництві Калуського хіміко-металургійного комбінату склався дружний багатонаціональний колектив. Тут працюють представники 32 національностей: українці, росіяни, білоруси, грузини, литовці та ін. Машини, матеріали й механізми для новобудови надходять з 467 заводів, зокрема з Москви, Ленінграда, Свердловська, Києва, Харкова, Ворошиловграда, Мінська, Горького, Ульяновська, Ташкента[3].

---

[1] Івано-Франківський облпартархів, ф. 17, оп. 21, спр. 3, арк. 94; спр. 5, арк. 14.
[2] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1576, оп. 2, спр. 17, арк. 3.
[3] Газ. «Зоря Прикарпаття», 25 травня 1968 р.

На хімкомбінаті виросли нові люди, передовики виробництва, які в соціалістичному змаганні показують чудові зразки праці. На січень 1969 року на будові працювало 1286 ударників комуністичної праці та 45 колективів комуністичної праці. 18 колективів було удостоєно імені 50-річчя Великого Жовтня. Першою завоювала звання колективу комуністичної праці бригада монтажників, яку очолює заслужений будівельник республіки В. І. Мартинюк. Партія й уряд щедро відзначили натхненну працю трудівників Калуша. Лише в хімічній промисловості орденів і медалей Союзу РСР удостоєно близько 330 передовиків виробництва. Орденом Леніна нагороджені О. І. Кілко, К. Р. Панкратов, М. С. Спірін. Широко розгорнуто на підприємстві рух раціоналізаторства. У 1968 році понад 200 інженерів і техніків комбінату, наслідуючи почин начальника цеху Горлівського азотно-тукового заводу О. П. Штиха, почали працювати за особистими планами і зобов'язалися на честь 100-річчя з дня народження В. І. Леніна впровадити у виробництво 846 удосконалень з економічним ефектом 450 тис. карбованців. Зобов'язання своє вони виконали.

Працює в Калуші і науково-дослідна лабораторія Всесоюзного науково-дослідного інституту галургії, яка має групи: гірничу, геологічну, гідрогеологічну, технологічну, апаратурну і газопилоочистки. Лабораторія вивчає питання видобутку й переробки полімінеральних руд Прикарпаття, розробляє рекомендації для Калуського хіміко-металургійного комбінату[1]. Працівники лабораторії ведуть велику наукову роботу, Е. П. Сивоконь, М. С. Спірін стали кандидатами наук.

Робітничі колективи підприємств міста Калуша трудяться в тісному зв'язку з колгоспниками. У перші важкі післявоєнні роки робітники підприємств допомагали селянам відбудувати колгоспи, налагодити роботу МТС. Нині вони разом з хліборобами працюють над механізацією виробничих процесів на фермах, електрифікують села. З їх участю відремонтовано колгоспну техніку.

Величезні зміни сталися за післявоєнні роки в Калуші у розвитку культури, освіти й охорони здоров'я.

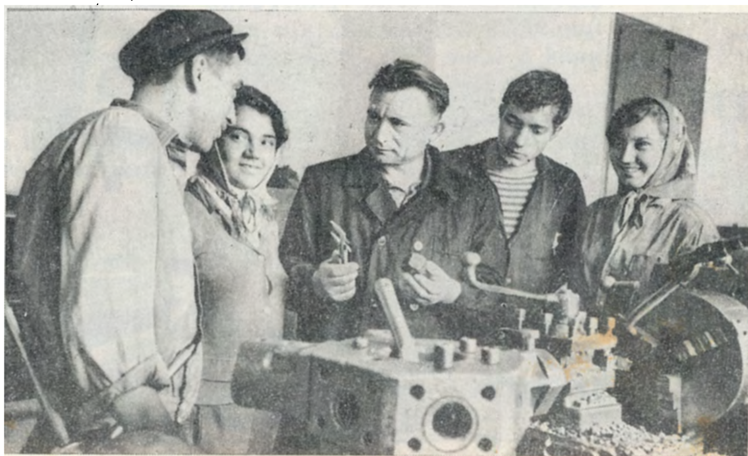
У 1969 році в Калуші працювало 4 початкові, одна восьмирічна та 5 середніх шкіл, 2 середні школи робітничої молоді, заочна середня школа, 4 професійно-технічні училища, спецшкола для глухонімих, музична школа, хіміко-технологічний технікум. Працює вечірнє відділення Івано-Франківського інституту нафти і газу. Всього у школах, училищах і технікумі навчалося понад 10 тис. чоловік. Більш як 2,5 тис. дітей виховуються в яслах та дитячих садках.

У навчальних закладах міста в 1969 році працювало понад 358 вчителів, серед них заслужені вчителі УРСР Г. Г. Голод, Г. Г. Потравна, 5 вчителів нагороджені орденами й медалями Союзу РСР, 14 — значками «Відмінник народної освіти»[2]. За період з 1945 по 1969 рік середні школи Калуша закінчили 3890 чоловік, з них 973 вже здобули вищу освіту[3].

Широкого розмаху досягла фізична культура. На кінець 1969 року тут було 26 первинних фізкультурних колективів, 2 дитячі спортивні школи, стадіон, 25 волейбольних та баскетбольних майданчиків, стрілецький тир, 4 спортзали та інші спортивні споруди.

Всі 15 бібліотек міста укомплектовано книгами кількома мовами. Районній та міській бібліотекам у 1961 році присвоєно звання бібліотеки відмінної роботи.

Герой Радянського Союзу М. Г. Замула серед своїх учнів, робітників Калуського заводу «Нафтобурмашремонт». 1969 р.

[1] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1576, оп. 2, спр. 17, арк. 25.
[2] Газ. «Прикарпатська правда», 16 липня 1969 р.
[3] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1576, оп. 2, спр. 7, арк. 12.

Значну роль у культурному житті міста відіграють районний будинок культури, палац культури хіміко-металургійного комбінату, клуб заводу «Нафтобурмашремонт», кінотеатри. При районному будинку культури в 1969 році працювало 8 гуртків художньої самодіяльності, тут створено перший в області самодіяльний симфонічний оркестр, капелу бандуристів та інші гуртки. У 1968 році хору районного будинку культури присвоєно звання самодіяльної народної капели.

В художній самодіяльності міста бере участь понад 3 тис. чоловік. За розвиток самодіяльного мистецтва в Калуші директору палацу культури «Мінерал» В. П. Сєровій присвоєно звання заслуженого працівника культури УРСР.

Здобутком усіх трудящих стала періодична преса. У 1969 році жителі міста передплачували понад 60 тис. газет та журналів.

У Калуші споруджено пам'ятник В. І. Леніну, обеліск Слави радянським воїнам, що полягли в боях за визволення Прикарпаття від фашистських загарбників, пам'ятники Т. Г. Шевченку та І. Я. Франку.

В місті діє густа мережа закладів охорони здоров'я. На кінець 1969 року в Калуші працювали районна лікарня на 350 ліжок, дитяча лікарня на 100 ліжок, тубдиспансер, 3 поліклініки, лікарня робітничого містечка калійного комбінату на 50 ліжок, пологовий будинок, санепідстанція, станція швидкої допомоги та інші медичні заклади. На підприємствах міста — 16 пунктів охорони здоров'я. В медичних закладах трудяться 145 висококваліфікованих лікарів, 469 фельдшерів і акушерів, більшість з них — це спеціалісти з місцевого населення, які здобули освіту в радянських медичних навчальних закладах.

Разючі зміни за роки Радянської влади сталися в житті людей, у піднесенні їх добробуту. В 1945 році на балансі міської Ради було всього 8,5 тис. кв. метрів житлової площі. Невпізнанним став Калуш з того часу. В місті здійснюється велике житлове будівництво. Трудящі лише протягом 1959—1969 рр. одержали понад 200 тис. кв. метрів житла. Тисячі сімей справили новосілля в добротних сучасних квартирах. Побудовано водопровід, завершено суцільну газифікацію. Вулиці асфальтовано. Зеленіють парки й сквери. В місті споруджено 160 магазинів, 10 їдалень, 10 підприємств побутового обслуговування, став до ладу новий вокзал.

Значно зросло матеріальне забезпечення робітників і службовців. Якщо у 1958 році трудящим міста було продано товарів на суму 3,8 млн. крб., то у 1968 році — на суму 19,2 млн. карбованців.

По-новому живуть, трудяться і відпочивають трудящі міста. Всім жителям забезпечені добрі умови для всебічного розвитку кожної людини, здобуття освіти, підвищення культурного рівня, кваліфікації. Це можна прослідкувати на прикладі першої-ліпшої сім'ї. Сім'я Ванчаків приїхала до Калуша у 1945 році з-за кордону. Тут вона одержала квартиру, роботу. Сімох малих дітей привезли з собою батьки. І всі діти здобули або здобувають вищу освіту. В сім'ї Ванчаків є лікар, інженер, геолог, енергетик, агроном і педагог. Про щасливу долю своїх дітей сім'ї бідняків у капіталістичному суспільстві навіть мріяти не могли.

Величезних успіхів у житті трудящих Калуша досягнуто під керівництвом районної партійної організації. Комуністи, комсомольці та профспілковий актив завжди були на передових ділянках, ставали взірцем у праці, дисципліні й громадському житті. В 84 партійних організаціях міста на 1 січня 1971 року налі-

У читальному залі бібліотеки Калуського калійного комбінату. 1953 р.

чувалося понад 3316 комуністів. 57 комсомольських організацій Калуша мали на обліку 8700 чоловік. Профспілкові організації міста об'єднували близько 15 тис. членів.

У Калуші народився заслужений артист УРСР І. Д. Рубчак (1874—1952) та український письменник М. К. Козоріс (1882 — 1937). В місті працюють Герої Радянського Союзу М. Г. Замула і Б. П. Сапунков та почесний громадянин Калуша, колишній керівник підпільної комуністичної організації Заболотова І. І. Голубцов.

Чудове місто сучасний Калуш. Але ще величніші перспективи відкриваються перед ним у майбутньому. Стануть до ладу велетень сучасної хімії — Калуський хіміко-металургійний комбінат та інші підприємства, і тоді Калуш буде одним із значних індустріальних міст Радянської України.

Я. Й. РАБІНОВИЧ, М. П. ХВОСТІН

На відкритті обеліска Слави в Калуші. 1970 р.

ВОЙНИ́ЛІВ

Войнилів — селище міського типу, центр селищної Ради, розташоване на річці Сивці (притока Дністра), за 17 км від райцентру. Через Войнилів проходить автотраса Калуш—Бурштин. Населення — 3056 чоловік. Селищній Раді підпорядковані села Довпотів, Кудлатівка, Павликівка, Перевозець, Слобідка.

Войнилів належить до давніх поселень Прикарпаття. Першу письмову згадку про нього датовано 1443 роком. Відтоді довгі роки село лишалося власністю різних польських шляхтичів. Перепродуючи його, багатії прагнули якомога більше здерти з населення прибутків. 1523 року шляхтич М. Синявський віддав в оренду села Верхнє і Войнилів І. Дідушицькому за 100 гривен[1].

Значення Войнилова, який пізніше стає містечком, з часом зростає. В ньому розвивалися ремесло й торгівля. З ремісницьких професій найбільш поширеними були слюсарська, ковальська, теслярська, кравецька, гончарська, шевська. Були тут бондарі, ткачі, кушніри, мельники, пекарі, селітровари та ін. Число ремісників зростало за рахунок міщан, а також селян. З 1552 року містечко дістало магдебурзьке право. За адміністративним поділом того часу Войнилів належав до Галицького повіту Руського воєводства. З першої половини XVII ст., коли ним володіли шляхтичі Понятовські, Гедзінські та Синявські, тут посилюється полонізація та окатоличування українського населення. В містечку будується костьол, насаджується уніатство[2].

Магнати запрошували до Войнилова польських поселенців і тимчасово звільняли їх від податків. Домагаючись збільшення прибутків, вони запровадили в ньому торгові дні, влаштовували ярмарки двічі на рік. Займалися мешканці Войнилова і сільським господарством. Містечку належало у 1579 році 3 лани землі.

Міщанам жилося нелегко, особливо, коли містечко прибирали до рук орендарі, які значно збільшували різні податки й повинності. Часто бувало так, що орендар за виконану ремісниками роботу нічого не платив.

---

[1] Matrikularum Regni Poloniae Summaria, t. IV, cz. 1, стор. 1523.
[2] І. Рудович. Унія в Львівській єпархії. Львів, 1900, стор. 10.

Багато терпіли жителі Войнилова і від іноземних загарбників. Внаслідок татарських нападів Войнилів зазнав великих руйнувань у 1618, 1621 і в 1624 роках. Татарські напади, феодальна експлуатація призвели до того, що в другій половині XVII і першій половині XVIII ст. містечко занепало.

Трудящі Войнилова не раз виступали проти своїх експлуататорів, захищали рідне містечко. Під час визвольної війни українського народу 1648—1654 рр. вони захопили маєток поміщика Л. Ліщинського, самовільно вирубували панський ліс. Багато селян приєдналося до загонів Семена Височана. Потрапляючи в полон, повстанці на тортурах зізнавалися, що «вчинили це з наміром скинути ярмо неволі»[1].

Мужньо вистояли войнилівські міщани й селяни навколишніх сіл турецько-татарську облогу у вересні 1676 року і разом з польськими військами розгромили турецько-татарські загони.

Після першого поділу Речі Посполитої та загарбання Галичини Австрією Войнилів входив до Стрийського округу. На 1785 рік у містечку, яким володіли шляхтичі Тодоські, налічувалося 165 будинків і проживало 1004 чоловіка[2]. Войнилову належало тоді 4035 моргів земельних угідь. Однак більша частина їх, у т. ч. всі ліси, були власністю шляхти. Проживали в місті переважно селяни-кріпаки. Їм доводилося відробляти панщину, відбувати різні повинності, сплачувати чинш, сторожове, грунтове, податки за курей, пряжу тощо. 15 селян були такими вбогими, що їх зарахували до категорії халупників. Вони податків не платили, але виконували різні роботи на користь шляхтича — власника Войнилова. Були тоді у Войнилові 4 мельники, які платили 10 злотих чиншу. Велику суму податку — 250 злотих — сплачували селяни і міщани від худоби, т. зв. роговщину, 400 злотих горнового платили ремісники-гончарі, 200 злотих давала феодалу оренда від випалювання вапна. Та найбільший прибуток, 4050 злотих, пан мав за оренду броварні. Загальна сума прибутків з Войнилова у 1778 році становила близько 7,5 тис. злотих[3]. Крім цього, десятину й інші повинності відбувало населення містечка на користь католицького й уніатського священиків[4].

У першій половині XIX ст. обезземелення та дальше розшарування селян Войнилова посилилося. Поміщики загарбали собі близько 3 тис. моргів угідь, тобто $^3/_4$ всіх угідь, які були приписані до містечка. Більша частина селян мала невеликі клаптики землі, всього по кілька десятків квадратних сажнів, куркулі ж мали по 20 і більше моргів землі[5].

На той час Войнилів був невеликим торговим і ремісничим поселенням. Тут щороку влаштовували 5 ярмарків. Були тут гончарна, ткацька майстерні, гуральня, цегельня. Працювало чимало ремісників.

Життя трудящих не стало кращим і після 1848 року. За «звільнення» від кріпацтва вони мали сплачувати великий викуп. Ліси й значну частину пасовиськ привласнила поміщиця Поструська. Кривдила селян і церква. На початку 70-х років XIX ст. уніатська церква володіла 57 моргами орної землі та сіножатей. Через 30—40 років її володіння збільшилися за рахунок дальшого пограбування селян ще на 220 моргів.

Захищаючись від панської і церковної сваволі, мешканці Войнилова активно боролися за справедливе вирішення сервітутної справи. Ця боротьба тривала кілька десятиліть. Було витрачено багато коштів на судове розслідування, але все лишалося по-старому[6].

---

[1] В. В. Грабовецький. Селянський рух на Прикарпатті в другій половині XVII — першій половині XVIII ст., стор. 78—79, 120.
[2] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 146, оп. 88, спр. 188, арк. 28.
[3] Львівська наукова бібліотека АН УРСР. Рукописний відділ, ф. Чоловського, № 1230/III.
[4] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 19, оп. 16, спр. 250, арк. 2.
[5] Там же, ф. 20, оп. 16, спр. 34, арк. 83.
[6] Там же, ф. 146, оп. 64, спр. 2312, арк. 2322; спр. 2318, арк. 4.

Переважна більшість жителів Войнилова на той час була неписьменною. Лише в 1854 році тут засновано початкову школу, яку відвідувало 25 дітей з 419. У XX ст. школа стала 4-класною з польською мовою навчання. До роботи в ній допускали тільки польських викладачів[1].

Не краще було з медичною справою. Лише у 1874 році тут почав працювати один лікар, який мав обслуговувати місцеве населення і жителів навколишніх сіл.

Перша світова війна завдала великих руйнувань і жертв. В містечку було розквартировано австрійську дивізію. Австрійські власті безперервно реквізували коней, рогату худобу, сільськогосподарські продукти. Чимало чоловіків було мобілізовано до армії або відправлено на примусові роботи. Солдати з Войнилова не хотіли воювати проти своїх братів і здавалися в полон російським військам. Багато з них взяли потім участь у соціалістичній революції в Росії.

Наприкінці 1917 року у Войнилові відбулося масове віче (збори), на якому селяни й міщани вітали перехід влади в Росії до рук трудящих.

У 1919 році містечко загарбала панська Польща. Окупаційний режим ще більше загострив боротьбу трудящих за своє соціальне й національне визволення, яку очолили комуністи.

Перебуваючи в російському полоні, Й. Й. Дрозд ознайомився з марксистсько-ленінським вченням. У Жовтневі дні брав участь у революції. Повернувшись до рідного краю, вів роз'яснювальну роботу серед своїх односельчан, розповідав про В. І. Леніна і партію більшовиків, про перші ленінські декрети. На початку березня 1919 року Й. Й. Дрозд заснував підпільну комуністичну групу. Членами її були І. Гаджаровський — гімназист, П. Бабій — студент торгової школи у Львові[2], селянин С. Олексів, О. Сметанський, П. Гречух та інші. За короткий час група об'єднала 20 чоловік. Незважаючи на репресії, терор, комуністичний осередок підтримував тісні зв'язки з трудящими, розповсюджував марксистську літературу. Найбільшу популярність серед населення мали Маніфест I конгресу Комінтерну, брошура В. О. Карпінського «Що таке Радянська влада і як вона будується» та інші.

Коли в квітні 1920 року війська буржуазної Польщі почали наступ на Країну Рад, на вулицях Войнилова з'явилися комуністичні лозунги: «Хай живе єдина пролетарська соціалістична республіка!», «Хай живе свобода всіх національностей!», «Пролетарі всіх країн, єднайтеся!».

В час наступу Червоної Армії проти польсько-шляхетських військ у Войнилові був створений революційний комітет на чолі з І. Гаджаровським. Але він проіснував недовго. Коли шляхетська Польща знову окупувала Галичину, частина членів Войнилівської партійної організації змушена була виїхати до Радянської України.

Комуністи, що залишилися в підпіллі, проводили агітаційну роботу серед населення. 23 листопада 1925 року поліцейські органи Калуського повіту повідомляли, що у Войнилові знайдено відозви, складені українською мовою. Листівки закликали жителів не виходити на роботу в маєтки поміщиків. У відповідь на заклики комуністів воєводське управління загрожувало селянам арештами, стягненням штрафів.

У серпні 1931 року організація КПЗУ у Войнилові нараховувала 8 чоловік[3]. Комуністи закликали населення до боротьби за визволення західноукраїнських земель від гніту панської Польщі і возз'єднання з Українською РСР. 6 лютого 1934 року з'явився транспарант: «Хай живе боротьба за звільнення Західної України!». Активно діяв комітет КПЗУ у Войнилові в 1936 році. В січні біля костьолу було вивішено транспарант з лозунгами: «Хай живе свято 3-х Л!», «Геть фашизм!», «Геть білий терор, геть війну!», «Хай живе КПЗУ!».

---

[1] Шематизм всего клира греко-католической митрополичой архіепархіи Львівської. Львов, 1914, стор. 96.

[2] Є. М. Галушко. Нариси історії ідеологічної та організаційної діяльності КПЗУ в в 1919—1928 рр., стор. 33.

[3] АІІП ЦК КП України, ф. 6, оп. 1, спр. 478, арк. 26.

В березні біля школи було розкидано комуністичні відозви, в яких населення закликалося до об'єднання у зв'язку з назріванням нової світової війни, до солідарності з СРСР.

Чималу роль у боротьбі трудящих Войнилова відіграв місцевий комітет комсомолу, який працював під безпосереднім керівництвом комуністів. Першими комсомольцями у Войнилові були М. Шайнер та М. Г. Кусень. 5 грудня 1934 року вночі комсомольці розповсюдили 4 відозви ЦК КСМЗУ, які закликали робітників і селян до боротьби проти фашистського терору, проти спроб ліквідувати професійні спілки. У першотравневих листівках 1936 року писалося: «Товариші робітники і селяни! Перше травня є днем солідарності всього робітничого і селянського народу. Хай живе народний фронт боротьби з фашизмом!»[1]. 3 травня 1936 року в місті Калуші відбулася партійно-комсомольська конференція. Від Войнилівського комітету КПЗУ на ній виступив Рейнгартц[2].

Польські власті, хоч і діяли разом з українськими буржуазними націоналістами та католицькою церквою, не могли загальмувати розвитку класової боротьби. Адже вона у Войнилові мала глибокі соціально-економічні корені. В 1934 році малоземельних селян у Войнилові було в 3 рази більше, ніж середняків і куркулів[3]. Кращі землі й ліси загарбав поміщик. Одного лісу йому належало 917 гектарів. Селяни-бідняки змушені були йти на заробітки, гнути спини на підприємців. Пани навіть забороняли ходити в їхній ліс по ягоди й гриби. Якщо хтось з бідняків назбирав грошей, щоб придбати клаптик землі, йому не продавали, аж поки він не відмовлявся від своєї національної приналежності. Селяни виплачували чимало різних податків. Один грунтовий податок дорівнював 40 проц. загального прибутку. В середньому кожний житель Войнилова сплачував податок у розмірі 100 злотих[4].

Село майже не одержувало медичної допомоги. Постійними супутниками в житті селян були туберкульоз, ревматизм, зоб, венеричні захворювання. У Войнилові не було лікарні, деякий час працював тут один приватний лікар. 1939 року з кожної сотні дітей, які народжувались, вмирало 23.

Населення ополячувалося. Слово «українець» польські окупанти заміняли словом «бидло», «хлоп». Переслідувалась українська мова й культура. У Войнилівській школі навчання велося польською мовою. Основними предметами, що викладалися, були релігія та історія Польщі. Більшість населення залишалася неписьменною. До 1939 року у Войнилові не було клубу, бібліотеки, кінотеатру.

Визволення трудящим Войнилова приніс вересень 1939 року. Створюються органи народної влади. До складу революційного комітету увійшли колишні члени КПЗУ — селянин С. М. Залевський, П. Медвідь, М. Шайнер та ін. Комітет вже у перші дні свого існування ухвалив конфіскувати поміщицьку землю й розподілити її між селянами, а дрібні підприємства кооперувати. У жовтні трудящі Войнилова обрали депутатом Народних Зборів Західної України колишнього члена КСМЗУ М. Шайнер. Після проголошення Радянської влади трудящі обрали сільську Раду, першим головою якої став М. М. Федюшко.

У лютому 1940 року Войнилів став районним центром[5]. Почали діяти районний комітет КП(б)У, райком комсомолу, виконком районної Ради депутатів трудящих. У травні 1941 року Войнилівська партійна організація об'єднувала понад 50 комуністів. Вже у 1940 році було відкрито парткабінет та гуртки політосвіти, в яких навчалося 35 чоловік місцевого активу.

На радянську, господарську, кооперативну та іншу роботу в масштабі району висунули 522 чоловіка з робітників, селян і трудової інтелігенції, у т. ч. 98 жінок[6].

---

[1] Івано-Франківський облдержархів, ф. 68, оп. 1, спр. 225, арк. 196; спр. 339, арк. 162.
[2] Там же, ф. Р-1576, оп. 1, спр. К—18.
[3] Там же, спр. 3, арк. 2; ф. 2, оп. 1, спр. 1054, арк. 16.
[4] Львівський облдержархів, ф. Р-368, оп. 1, спр. 449, арк. 60—62, 65, 112, 189.
[5] Войнилів був районним центром до 1962 року.
[6] Івано-Франківський облпартархів, ф. 8, оп. 1, спр. 1, арк. 1; спр. 2, арк. 4, 16, 24.

У передвоєнні роки у Войнилові почали працювати школа з українською мовою навчання, бібліотека, кінотеатр, лікарня. Допомогу селянам подавала створена МТС.

Але перші соціалістичні перетворення перервала війна. 2 липня 1941 року Войнилів окупували німецько-фашистські загарбники. У Войнилівському лісі гітлерівці розстріляли близько 150 чоловік. Від рук українських буржуазних націоналістів загинув секретар Войнилівського райкому комсомолу В. Г. Бобов. У Войнилові в братській могилі поховано 211 загиблих в боях воїнів Червоної Армії[1]. Червоним слідопитам, учням середньої школи, вдалося розшукати рідних близько 100 полеглих.

Фашистські окупанти закрили у Войнилові школу, лікарню, пограбували аптеку, маслозавод, пошту тощо.

В умовах фашистського терору жителі Войнилова чинили окупантам всілякий опір.

Під час Карпатського рейду партизанського з'єднання С. А. Ковпака місцеве населення подавало їм допомогу[2] Житель Войнилова О. Сметанський, який до війни очолював сільську Раду, підтримував зв'язок з ковпаківцями, розповсюджував антифашистські листівки, за що був убитий озвірілою бандою українських буржуазних націоналістів. Антифашистську роботу серед мешканців села вели комуніст П. Шпирко, комсомолець О. І. Дуркало та інші.

Голова колишнього Войнилівського райвиконкому, депутат Верховної Ради СРСР М. О. Семанишин був комісаром партизанського з'єднання, яке діяло на території Волині, Білорусії і Польщі.

Радянські війська після триденного бою 30 липня 1944 року визволили Войнилів від окупантів.

Після визволення села від гітлерівських загарбників значна частина чоловіків пішла на фронт.

З визволенням Войнилова було відновлено роботу органів Радянської влади, запрацював Войнилівський районний комітет партії. Партійна організація при РК КП(б)У в лютому 1945 року вже об'єднувала 29 комуністів[3].

Ще димилися згарища руїн, не вщух грім боїв, а комуністи вже організовували трудящих на відбудову зруйнованого фашистами господарства й культури. Почала виходити районна газета «Вперед».

В ті роки гостро відчувалася нестача техніки, посівного матеріалу, робочих рук. У плуги доводилося впрягати корів, хоч їх і залишилося після фашистів дуже мало. Волочили ріллю ручними граблями. Та посівні кампанії 1946 і 1947 рр. було завершено вчасно й здачу хліба державі виконано достроково.

Зростала політична свідомість і активність населення Войнилова. Під час виборів до Верховних Рад СРСР і УРСР за кандидатів блоку комуністів і безпартійних проголосувало понад 99 проц. виборців.

Значною подією в житті Войнилова було створення за ініціативою бідняцького сільського активу в 1948 році колгоспу. Він об'єднав спочатку 150 одноосібних господарств. У виконанні сільськогосподарських робіт колгоспу, який майже не мав свого тягла, значну підтримку подавала Войнилівська МТС.

Велику допомогу мав колгосп від держави й трудящих східних областей республіки. Ланкова, депутат Верховної Ради Української РСР М. О. Турелик після наради передовиків сільського господарства в Черкасах, застосувала їх досвід у своєму колгоспі[4]. Держава постачала артіль сортовим насінням, грішми, з Житомирської області було одержано високоякісну посівну картоплю.

---

[1] Газ. «Зоря Прикарпаття», 27 лютого 1968 р.
[2] Вивчаймо рідний край. Станіслав, 1960, стор. 60.
[3] Івано-Франківський облпартархів, ф. 8, оп. 1, спр. 5, арк. 1; оп. 2, спр. 43, арк. 105.
[4] Там же, оп. 3, спр. 8, арк. 59—60; спр. 14, арк. 40.

Після об'єднання господарство зміцніло. Зросла продуктивність праці. Ланка комуністки Ю. І. Турій, трактористи В. Андрусів і М. Ковальчук виконували по 2—3 виробничі норми.

Вже у перші післявоєнні роки було досягнуто чималих успіхів у розвитку освіти, охорони здоров'я й культурного життя Войнилова. Місцеву десятирічку в 1947 році закінчили перші 16 юнаків та дівчат. Почали працювати лікарня, поліклініка. Відкрили будинок культури з 2 бібліотеками — дитячою та для дорослих, читальним залом, кімнатами для спортивних ігор, кінозалом, методичним кабінетом тощо. Розгорнули роботу школи й гуртки політосвіти. Високу політичну свідомість продемонстрували трудящі Войнилова 12 березня 1950 року під час виборів до Верховної Ради СРСР[1].

Важливе значення для зміцнення колгоспу мали рішення вересневого (1953 р.) Пленуму ЦК КПРС і XX з'їзду КПРС. Парторганізація колгоспу розставила комуністів на відповідальних ділянках роботи, активізувала організаційно-партійну та політико-виховну роботу, зміцнила зв'язки з безпартійними. Кращою стала трудова дисципліна. Зросло виробництво продукції. У 1953 році ланка комуністки А. І. Магас зібрала по 360 цнт картоплі з гектара, а ланка Н. П. Мельник — по 308 цнт[2]. З 1955 року колгосп очолив тридцятитисячник М. Г. Дробот.

Великого значення надавали матеріальному стимулюванню колгоспників. З початку 1956 року запроваджено щомісячне грошове авансування.

Високих показників досягли й тваринники. У 1965 році колгосп достроково, до 15 жовтня, виконав річний план продажу молока державі[3].

Зміцнення економіки дало змогу колгоспу здійснити значне капітальне будівництво: лише на меліорацію на площі 670 га витрачено 1 млн. 200 тис. крб.; побудовано 2 механізовані корівники, приміщення контори колгоспу, гараж.

У колгоспі «Промінь» виросли нові люди, передовики сільського господарства: член КПРС, краща ланкова, орденоносець А. І. Магас, учасниця Всесоюзної виставки досягнень народного господарства, депутат селищної Ради Г. І. Бухвак, депутат селищної Ради, член правління і парткому колгоспу бригадир тракторної бригади М. М. Макута, завідуюча тваринницькою фермою, член КПРС М. О. Савка та інші.

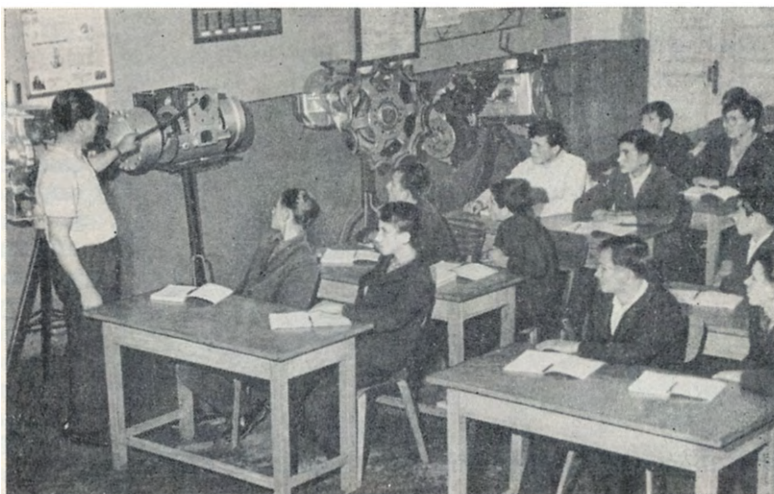
Крім колгоспу, у Войнилові працює відділення «Сільгосптехніки». За успішне виконання плану допомоги колгоспам у вапнуванні кислих грунтів на площі 4450 га механізований загін у 1968 році був нагороджений перехідним Червоним прапором ЦК ЛКСМУ та «Укрсільгосптехніки». За 1965—1969 рр. 54 працівникам відділення «Сільгосптехніки» присвоєно звання ударника комуністичної праці. Чимало працівників за високі виробничі показники нагороджені орденами й медалями Союзу РСР.

З квітня 1958 року діє міжколгоспна будівельна організація. Вона обслуговує 22 колгоспи району. За перевиконання будівництва господарських, культурно-побутових і лікувальних закладів у 1968 році колективу присвоєно звання бригади комуністичної праці. Комплексно-будівельна бригада М. Д. Андрухова та бригада С. М. Побігуна того ж року посіли серед будівельників перше місце в республіці. До 100-річчя з дня народження В. І. Леніна «Міжколгоспбуд» успішно виконав взяті зобов'язання щодо будівництва, підвищив продуктивність праці на 3 проц. і одержав надпланових прибутків понад 2 тис. карбованців.

У Войнилові працює сироварний цех, де виробляється сир марки «Костромський». Продукція підприємства в основному йде на експорт. За відмінну якість продукції цех у 1957 році на всесоюзному конкурсі підприємств м'ясної та молочної промисловості СРСР нагороджено дипломом 2-го ступеня.

---

[1] Івано-Франківський облпартархів, ф. 8, оп. 3, спр. 8, арк. 39, 106; спр. 12, арк. 45.
[2] Там же, ф. 311, оп. 3, спр. 9, арк. 51, 54.
[3] Там же, оп. 1, спр. 26, арк. 158.

На занятті у Войнилівському профтехучилищі. 1968 р.

За роки Радянської влади у Войнилові здійснено значне житлове й культурно-побутове будівництво. Тут зведено понад 100 житлових будинків, виросли дві нові, упорядковані, засаджені деревами й квітами вулиці: І. Франка та В. Стефаника. Працюють комунальна лазня, перукарня, фотоательє, аптека, майстерня пошиття одягу і взуття, ощадна каса, відділення зв'язку, АТС на 112 номерів, будинок піонерів.

Багато уваги приділяється розвитку торгівлі та громадського харчування. В 1960 році у Войнилові побудовано раймаг, книгокультмаг, ресторан, 3 їдальні, гастроном, молочний, хлібний, комісійний та меблевий магазини.

Значно поліпшено медичне обслуговування трудящих Войнилова. В жовтні 1965 року тут відкрито районну лікарню на 100 ліжок з відділами: хірургічним, терапевтичним, акушерсько-гінекологічним, педіатричним та рентгенкабінетом. Тут працюють 14 лікарів, 90 чоловік середнього й молодшого персоналу. Войнилівська лікарня одна з кращих лікарень в області, про досвід якої було створено кінофільм «Сільський лікар». У селищі є поліклініка, санстанція, протитуберкульозний диспансер.

Докорінні зміни сталися в галузі освіти. В селищі функціонує середня загальноосвітня школа з кабінетами: хімічним, фізичним, технічних засобів, автосправи, ленінською та піонерською кімнатами, спортивним залом, бібліотекою. Школа має автомашину, кіноустановку «Україна», духовий оркестр.

З 1946 по 1969 рік здобули середню освіту 852 юнаки і дівчат, серед них 19 учнів закінчили школу з золотими й срібними медалями. З числа випускників понад 200 чоловік мають вищу освіту і працюють: вчителями — 107 чоловік, лікарями — 43, інженерами — 20 і т. д. Колишні випускники школи: С. М. Зелик працює головним лікарем Калуського району, Є. П. Белей — інженером Калуського заводу залізобетонних виробів і конструкцій, С. І. Поприч — учителька I—IV класів, відмінник народної освіти.

В листопаді 1964 року у Войнилові відкрито професійно-технічне училище. За 4 роки тут підготовлено 380 механізаторів для сільського господарства.

Центром культурно-масової роботи став будинок культури. До селища часто приїздять артисти обласного музично-драматичного театру ім. І. Франка, Гуцульського ансамблю пісні і танцю та інших мистецьких колективів. При будинку культури працюють гуртки: драматичний, танцювальний, хоровий, духових інструментів, художнього читання, які об'єднують понад 100 юнаків і дівчат. З липня 1965 року тут працює нова широкоекранна кіноустановка. У Войнилівському будинку культури відбуваються вечори відпочинку, зустрічі з новаторами виробництва, тематичні вечори, лекції і доповіді. За 1968 рік для трудящих селища членами групи товариства «Знання» прочитано 329 лекцій. При будинку культури є бібліотека. Її фонд становить більше 20 тис. книг. Для трудящих Войнилова друковане слово стало потребою життя. Щороку вони передплачують по 1—2 примірники газет і журналів на кожного жителя.

Піднесення матеріального й культурного рівня життя трудящих зумовило появу нових звичаїв та обрядів. На Новий рік молодь проводить новорічні щедрівки. На відкритій легковій автомашині, уквітчаній ялинкою, їдуть дід Мороз, Снігу-

Урок математики в третьому класі Войнилівської середньої школи. 1970 р.

ронька, Новий рік, позаду, на вантажній автомашині, святково одягнений у народний прикарпатський одяг, розміщується хор щедрівників. Проїжджаючи вулицями, щедрівники заходять у дім кращих виробничників, учителів, лікарів і поздоровляють з Новим роком, зичать щастя, здоров'я, виконують щедрівки.

Натхненниками трудящих у будівництві нового життя є партійні організації. На 1 січня 1969 року в селищі їх налічувалось 7, об'єднували вони 145 комуністів.

Жителі Войнилова беруть активну участь у громадсько-політичному житті. В 1963 році Войнилівську сільську Раду було реорганізовано в селищну. На виборах у березні 1969 року до складу селищної Ради обрано 65 депутатів. Рада об'єднує близько 600 чоловік активу. Депутати і постійні комісії, спираючись на актив, вирішують різноманітні питання господарського, культурного та політико-виховного значення.

У 1968 році трудящі Войнилова приймали дорогих гостей з Підмосков'я, Києва, Алма-Ати, Житомирської і Хмельницької областей — рідних загиблих воїнів, що визволяли селище, і похованих у братській могилі.

Великі зміни сталися в прикарпатському селищі Войнилів за роки Радянської влади. Ще більшими будуть здобутки в майбутньому.

В. Г. КРАВЧЕНКО, Я. С. МЕЛЬНИЧУК, М. Д. ТАРАСЕНКО

НОВИ́ЦЯ

Новиця — село, центр сільської Ради, розташоване на правому березі річки Лімниці, за 7 км від Калуша. Населення — 3940 чоловік.

Територія нинішнього села заселялася людиною здавна. Тут знайдено знаряддя праці доби бронзи.

Новиця — одне з стародавніх українських сіл Прикарпаття. Перша письмова згадка про нього належить до другої половини XIV ст. Жалуваною грамотою 1367 року польський король Казимир III віддає соляні копальні в Новиці й Уторопах бояринові Вахну Тептюху з Тисмениці[1].

З давніх часів жителі села займалися соляним промислом, землеробством, скотарством, працювали в лісі. Солеваріння посідало значне місце в трудовій діяльності селян. Жителі добували й варили сіль, якою насипали бочки й вивозили на ринки Прикарпаття та за його межі. В другій половині XIV ст. щорічно виварювалося близько 200 бочок солі[2]. Праця на солеварнях була виснажливою. Сіль варили примітивним способом. Солону воду доставляли дерев'яними відрами на солеварню. Ропу наливали в глиняні миски й варили доти, поки вода не випарювалась. Скристалізовану сіль збивали у форми з березової кори й висушували. З 100 кг ропи виварювали близько 20 кг солі.

Багаті землі, ліси й пасовиська навкруги Новиці та соляні промисли привертали увагу польського королівського уряду, який одержував від села великі при-

---

[1] K. Czemeryński. O Dobrach Koronnych byłej Rzeczypospolitej Polskiej wedle źródeł wiarogodnych. Lwów, 1870, стор. 235.

[2] Литературный сборник Галицко-русской Матицы, ч. 2. Львов, 1897, стор. 304.

бутки. Тому Новиця після загарбання Галичини Польщею ввесь час входила до королівських маєтків. Король віддавав село тому чи іншому шляхтичеві або духовному феодалу як винагороду «за вірну службу». В кінці XIV ст. селом володіла Галицька митрополія[1]. На початку XV ст. Новиця була невеличким селом з соляними промислами. В грамоті князя Федора Ольгердовича за 1422 рік згадується Новиця — «село повіту Калуського, колись містечко з замком, обведеним валами»[2].

Новиця, що входила до королівських маєтків, у другій половині XV ст. кілька разів передавалася королем то одному феодалу, то іншому, що призводило до посилення визиску його жителів. Як правило, повинності феодалам платили грішми, а панщину не відробляли. Тому до Новиці часто тікали селяни-кріпаки від панщини з інших сіл. У документах тих часів часто згадується про розшук кріпаків, які втекли від феодалів-орендарів до Новиці.

На початку XVI ст. польська шляхта посилює процес закріпачення селян, запроваджує панщину і в Новиці. Селяни формально хоч і користувалися правом виходу з помістя, але це право обмежувалось. Можна було вийти лише з дозволу поміщика. Селяни, які керувалися руським правом, могли перейти в громаду, яка жила за тим же правом.

Необмежена влада поміщика над селянами звільняла його від будь-якої відповідальності за вбивство. В кінці XV — на початку XVI ст. за вбивство кмета поміщик платив 10 грошів штрафу.

Трудящі Новиці терпіли утиски не лише від поміщиків, а й від королівської влади і церкви. В акті ревізії 1565 року про Новицю було сказано, що це «село велике в полонинах, з великими пожитками»[3]. Орендну плату за володіння Новицею було збільшено. На початку XVII ст. польський король одержував за село від своїх васалів близько 9 тис. злотих щорічно, величезну на той час суму.

Не менше визискували мешканців села церковники, яким належала частина кращої землі, лісів і пасовиськ. Податковий реєстр за 1578 рік свідчить, що один піп мав цілий лан землі, а всі селяни лише 10 ланів[4]. На початку XVII ст. у Новиці володів землею, лісами, мав тут маєток і львівський єпископ Й. Шумлянський[5].

Відстоюючи свої права, селяни Новиці не раз виступали проти шляхетського гніту зі зброєю в руках. У 1648 році багато селян Новиці приєдналися до загону повстанців з Калуша і в його складі брали участь у розгромі шляхетських замків. Восени того ж року в Новиці відбувся бій повсталих селян із загоном шляхтича В. Сваричевського[6]. Повсталі з Новиці, об'єднавшись з повстанцями Покуття, брали участь у нападах на замки в сусідніх селах. Шляхтичі пізніше звинувачували у Галицькому суді багатьох жителів Новиці за участь у повстанні. Вони називали імена І. Чайковича, Д. Чайковича, Т. Борев'ята, В. Дякова, І. Довбенка, Г. Данилового, С. Микулу, І. Смукоб'ята, Д. Давидовича, Г. Стасева, А. Капустевича, Харбуга з трьома синами та інших, які «...купами великими ходячи по маєтках і селах шляхетських... двори шляхетські палили, стада, худобу і інше майно забирали». При цьому підкреслювалось, що повстанці діяли «...за прикладом... Хмельницького»[7]. В березні 1649 року шляхтич С. Понятовський скаржився в суд на те, що 39 чоловік з Новиці брали участь у повстанні проти шляхти[8]. Найбільш активними серед них були Ф. Войкович, І. Дулібан, В. і А. Ількови, присяжний Д. Ільків, І. Яцько. Польська шляхта жорстоко придушила повстання. Але трудящі Новиці

---

[1] Akta grodzkie i ziemskie, t. XIX, стор. 74.
[2] Литературный сборник Галицко-русской Матицы, ч. 2, стор. 499.
[3] Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów Słowiańskich, t. VII, стор. 234, 302.
[4] Źródła dziejowe, t. XVIII, cz. 1. Warszawa, стор. 90.
[5] В. В. Грабовецький. Селянський рух на Прикарпатті в другій половині XVII — першій половині XVIII ст., стор. 18.
[6] С. Томашівський. Народні рухи в Галицькій Русі 1648 р. стор. 50.
[7] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 3, оп. 1, спр. 141, арк. 1256, 1287, 1288.
[8] Жерела до історії України-Руси, т. 4, стор. 217—218.

не припиняли боротьби проти кріпосницького гніту. Вони виступали проти шляхти й церкви, заорювали поміщицькі й церковні землі, рубали панський ліс, захоплювали «двірські ниви» і пасовиська.

Не раз зазнавали жителі села лиха і від інших завойовників. У 1672 році їм довелося боронитися від татар під Калушем. Через чотири роки татари знов напали на Новицю, а після жорстокого бою зруйнували й спалили її[1].

З 80-х років XVII ст. Новиця стала володінням магнатів Чарторийських, які хазяйнували тут майже 100 років. Орендарі села змінювалися часто. Дбаючи про захист себе від селян, вони в центрі села мали укріплений валами і огорожею двір з 2 гарматами, де стояли будинок шляхтича й господарські будівлі. Село складалося з 2-х частин: Новиці Верхньої та Новиці Нижньої. В ньому налічувалося 152 господарства. На той час тут було 2 водяні млини, які мали по 3 камені й по 2 ступи, 2 корчми, що належали багатіям, та 2 церкви. Кращими землями й угіддями володіли поміщик та інші багачі. За переписом 1787 року, всі ліси (2098 моргів), більше половини лук і пасовиськ та значна частина орної землі (всієї налічувалося 1588 моргів) були в руках поміщика[2]. Чималими ділянками землі обзавелися корчмар, мельник, лісничий, попи та куркулі. Селяни ж мали набагато менше, ніж по «третині» землі[3], а 25 дворів — загородників — лише невеличкі ділянки — загороди[4]. Обмаль було в селян і худоби. Тільки один селянський двір мав 3 коней, 4 воли і 2 корови Половина дворів була без тягла, а 10 родин не мали й корів. За користування клаптиками землі селяни змушені були відбувати панщину, заготовляти будівельний матеріал і дрова у фільварках, пасти панську худобу, працювати на панських лісових промислах.

Бідні селяни працювали на солеварнях, лісових промислах, у фільварку поміщика, в господарстві попів та інших сільських багачів. У другій половині XVIII ст. в Новиці було 4 дрібні солеварні, де працювало 25 робітників. Селяни-кріпаки повинні були поставляти сюди багато дров для виварювання солі.

Солеварні орендували спритні підприємці і мали від того великий зиск. Щороку Новиця давала по 160—170 тонн солі[5].

З 1772 року Новиця опинилася під владою Австрії і була включена до т. зв. Калуського камерального маєтку. Гніт місцевих і польських феодалів доповнився ще й гнобленням австрійських баронів. Соляний промисел у 1790 році було закрито. Багато селян позбулося й того жалюгідного заробітку, який вони мали на солеварні.

Щоб зміцнити свої позиції і послабити виступи незаможного селянства, власті поселяють у Новиці австрійських колоністів. 1820 року тут уже жило 42 колоністи, вони мали по 16—20 моргів землі кожний.

Становище бідноти Новиці значно погіршується у першій половині XIX ст., коли в село проникають капіталістичні відносини. Поглиблюється класове розшарування селян. У 1820 році кілька куркульських господарств мали по 50—60 моргів орної землі, а сільські бідняки — по 300—400 кв. сажнів[6].

Не поліпшилося становище трудящих Новиці і після реформи 1848 року. Селяни одержали всього по 0,5—1 га болотистої землі. Дві третини всіх земельних угідь залишилося в руках поміщика, сільських багачів і церкви. Безземелля викликало хронічне голодування селян, яке до того ж супроводжувалося різними пошестями. У 1852 році в селі стався великий голод, поширилася епідемія холери, від чого

---

[1] Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów Słowiańskich, t. VII, стор. 235.
[2] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 19, оп. 16, спр. 153, арк. 183.
[3] Львівська наукова бібліотека АН УРСР. Відділ рукописів, ф. Чоловського, № 129, ч. II, стор. 17.
[4] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 146, оп. 86, спр. 1364, арк. 122, 166, 167.
[5] Dodatek tygodniowy do «Gazety Lwowskiej», t. 33. 1858, стор. 13.
[6] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 20, оп. 16, спр. 129, арк. 1, 4, 22.

померло 186 чоловік[1]. Ще й до цього часу збереглися залишки «холерного цвинтару», де поховано померлих.

Розвиток капіталізму в певній мірі сприяв піднесенню економіки. Водночас збільшилась і чисельність населення. З 1880 року по 1910 кількість населення в Новиці зросла на 800 чоловік і становила 3200 жителів. Разом з тим посилилося зубожіння селян. На початку XX ст. куркулі мали по 30—40 га землі, 60 га землі належало церкві, а селяни на двір мали по 0,5—0,7 гектара[2]. Зубожілі селяни змушені були кидати село, шукаючи заробітку в містах Прикарпаття або за кордоном. За час з 1880 по 1890 рік з села емігрувало до Німеччини, США, Канади та інших країн 40 чоловік.

Не кращим було становище і з освітою. В середині XIX ст. у Новиці було засновано першу початкову школу. Однак з 178 дітей шкільного віку у 1853 році її відвідувала всього 21 дитина[3]. Навчали тут чужою для дітей мовою.

Населення Новиці боролося проти політики онімечування. У 1880 році селяни Новиці разом з міщанами Калуша звертались до уряду з вимогою дозволити в школі українську мову[4]. Як і слід було чекати, цю вимогу селян не задовольнили. В цей період активізується в Новиці й суспільне життя. У 1898 році тут було відкрито читальню «Просвіти», громадську позичкову касу. Та напередодні війни ці організації прибирають до своїх рук багатії й українські буржуазні націоналісти.

На початку XX ст. шкільне навчання у Новиці дещо розширюється. У 1913 році тут було вже дві школи: однокласна і двокласна.

Згубною для трудящих Новиці була перша світова війна. Понад 60 чоловік насильно мобілізованих загинуло на фронті. В результаті жорстоких боїв у селі спалено понад 100 будинків, вбито багато селян. Мобілізовані до австро-угорської армії селяни не хотіли воювати проти своїх братів-українців і росіян, 55 з них перейшли на бік російської армії. Багато з солдатів за антивоєнну агітацію було ув'язнено в концтаборі Талергоф.

Звістку про перемогу революції і встановлення у Росії й на Україні влади робітників та селян принесли в Новицю жителі села, які перебували в російському полоні. Селяни Д. Семенів, І. Ільків, П. Стефурак, В. Соколовський, які на власні очі бачили революцію, повели агітацію за встановлення Радянської влади[5]. Але в 1919 році Новицю загарбали війська буржуазно-поміщицької Польщі. Окупаційні власті намагалися зброєю й тюрмами залякати селян. За революційну пропаганду Д. Семенів, І. Ільків, П. Стефурак та В. Соколовський були засуджені на 2 роки тюремного ув'язнення.

Господарями села, як і раніше, були куркулі, торговці та уніатська церква. Їм належали молочарня, олійниця, млини, тартак, кращі землі та більшість лісів і пасовиськ. Малоземелля змушувало селян працювати на багачів за 10—17 сніп. Доводилося сплачувати великі податки: від нерухомого майна, прибутковий, військовий та інші. Загальна сума тільки грунтових податків становила понад 40 проц. усіх прибутків[6]. Класовий гніт посилювався ще й національним.

В одній початковій школі, яку залишили окупаційні власті в Новиці, дітей вчили польською мовою. Селян змушували приймати католицьку релігію або уніатство. Навіть багачі віддавали землі в оренду тим селянам, хто ставав католиком. Польський уряд виділив 150 га землі, яку передбачалося продавати на пільгових умовах лише тим, хто приймав католицьку віру і польське громадянство. Оскільки з українських селян на це ніхто не пішов, то ці землі продали польським осадникам.

---

[1] Облархів ЗАГСУ. Книга реєстрації смертності за 1852 р. села Новиці.
[2] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1576, оп. 2, спр. 20, арк. 59.
[3] Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów Słowiańskich, t. VIII, стор. 235.
[4] Газ. «Діло», 9 січня 1880 р.
[5] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1576, оп. 2, спр. 20, арк. 55, 59.
[6] Львівський облдержархів, ф. Р-368, оп. 1, спр. 449, арк. 189.

Безземелля примушувало бідноту шукати роботу в різних містах і навіть емігрувати. Через це населення Новиці з 1921 по 1936 рік зменшилося майже на 150 чоловік.

З надією дивилися селяни Новиці на Радянський Союз, раділи, коли дізнавалися про успіхи радянського народу в соціалістичному будівництві. Житель села І. Лесюк розповсюджував радянську літературу. Він підтримував зв'язок з Калуською організацією КПЗУ. В. Юрчишин та В. Семенів передплачували й поширювали газету «Сель-Роб».

18 вересня 1939 року селяни Новиці вітали своїх братів-визволителів. По-новому завирувало життя на селі. Влада перейшла до рук батраків, бідняків і середняків. Було створено селянський комітет. Посилаючи до Народних Зборів депутата Ф. І. Стрільцева, трудящі дали йому наказ: голосувати за встановлення Радянської влади і за возз'єднання Західної України з Українською РСР. Невдовзі трудящі Новиці обрали свою першу сільську Раду, головою якої став Ф. І. Стрільців.

Радянська влада передала трудящим села 1800 га поміщицької, церковної і куркульської землі. Почали робити українська школа, клуб. Селяни вперше побачили кіно. У грудні 1939 року засновано комсомольську організацію (секретар В. М. Бойчук). Комсомольці були першими агітаторами, взяли під свій контроль клуб, створили осередок ТСОАВІАХІМу та спортивні гуртки.

Суворих випробувань довелося зазнати мешканцям села в роки фашистської навали. 1 липня 1941 року Новицю захопили фашистські війська. Окупанти разом з оунівцями пограбували селян, спалили 49 дворів. Понад 600 жителів села вивезли на каторгу до фашистської Німеччини.

Трудящі Новиці всіляко чинили опір окупантам. 63 місцеві жителі за саботаж заходів гітлерівських властей було розстріляно.

28 липня 1944 року Новицю визволили війська Червоної Армії. Понад 100 чоловік пішло до армії. Багато з них відзначені високими урядовими нагородами.

З перших днів визволення Новиці відновили роботу сільська Рада, школа, клуб, бібліотека. З 1945 року відновила свою діяльність комсомольська організація.

Розгорнулася підготовка до створення колгоспу. Почала роботу ініціативна група. За допомогою робітників Калуського калійного комбінату і Калуської МТС вона підготувала умови для переходу селян на колективне господарювання. Весна 1949 року стала датою народження колгоспу ім. Ворошилова. Економіка молодого господарства ще була слабкою. Бідняки могли усуспільнити кілька десятків кінних плугів та борін, одну молотарку. Не вистачало тягла, рогатої худоби. У перші роки значну допомогу колгоспу подали шефи. Вони взяли участь в обладнанні стайні і корівника, відремонтували плуги, молотарку, проклали водопровід тощо. Куркулі й націоналістичні банди чинили шалений опір соціалістичним перетворенням на селі, тероризували селян, вбивали кращих синів і дочок трудящих. Серед загиблих були депутат Народних Зборів Ф. І. Стрільців, секретар сільради Я. І. Кучерак, перший голова колгоспу І. Шушняк, сім'я Д. О. Небиловича. Бандити грабували селян, палили їхні хати, колгоспні будівлі, зруйнували школу, міст через річку Лімницю[1]. Але ні опір куркулів, ні звірячі розправи оунівських бандитів не могли затримати розвиток нового життя. Трудящі твердо йшли шляхом соціалізму.

Молотьба льону в колгоспі «Вільне Прикарпаття». Село Новиця. 1969 р.

[1] Івано-Франківський облдержархів, ф. 1576, оп. 2, спр. 20, арк. 58, 59.

Об'єднавшись, селяни повели рішучу боротьбу проти оунівців і скоро розгромили бандитські кубла.

Міцнів, багатів колгосп. Дальшому розвиткові господарства сприяло створення в 1954 році колгоспної первинної партійної організації.

Правління колгоспу та партійна організація особливу увагу звернули на раціональне ведення господарства відповідно до економічних і грунтово-кліматичних умов. Колгосп почав спеціалізуватися на розвитку тваринництва, льонарства — найбільш вигідних галузях у передгірських районах.

Новицький будинок культури. 1967 р.

1952 року до Новицької сільської Ради приєднали село Зелений Яр, де на той час був колгосп ім. Будьонного. Два колгоспи об'єдналися в один — під назвою «Вільне Прикарпаття». У 1960 році до нього приєднався колгосп ім. 8 березня (село Старий Угринів). Артіль «Вільне Прикарпаття» стала великим розвинутим господарством. Її земельні угіддя становлять 4,6 тис. га, у т. ч. 1,7 тис. га орної землі.

Артільне господарство швидко зростало. З кожним роком розширювалася його матеріально-технічна база. 1969 року в колгоспі працювало 17 тракторів, 16 автомашин, 5 комбайнів, 5 молотарок та багато іншої техніки. Завершено механізацію всіх трудомістких процесів у рослинництві й тваринництві.

Нова техніка, поліпшення організації праці, впровадження досягнень сучасної агрономії дали можливість колгоспникам підвищувати врожайність зернових і технічних культур. З 1952 по 1969 рік урожай зернових зріс більш як у 2 рази, а льонуволокна — у 3,5 раза[1].

Важливою галуззю господарства стало тваринництво. Його продуктивність і товарність зросли в кілька десятків разів. За 1951—1969 роки поголів'я рогатої худоби збільшилося в 33 рази, вироблено молока — в 62 рази і м'яса — у 7 разів. Передова доярка комуніст Г. С. Кучерак надоює на кожну фуражну корову до 4000 кг молока. Вона першою в колгоспі удостоєна звання ударниці комуністичної праці. Значно підвищилась і товарність тваринництва. За ці роки продаж молока державі зріс у 87 разів і м'яса — у 7 разів. Зміцнення економіки колгоспу сприяло достроковому виконанню семирічного плану і планів наступної п'ятирічки.

Успішний розвиток громадського господарства забезпечив і неухильне зростання прибутків колгоспу. Доходи артілі за ці роки збільшилися у 9 разів, а неподільний фонд — у 279 разів.

В колгоспі здійснюється широке будівництво. Лише виробничих будівель споруджено близько 30. Крім основних галузей господарства, колгосп має пилораму і маслобойню.

Розвиток громадського господарства сприяє докорінному поліпшенню матеріального та культурного життя колгоспників. Відійшли в історію злидні. З 1951 до 1969 року заробітки колгоспників зросли у 3—3,5 раза.

У селі виросли нові люди, свідомі будівники нового життя. З початку заснування колгоспу працюють комуніст з селян В. Г. Луцан, тваринник М. І. Романів,

---

[1] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1576, оп. 2, спр. 20, арк. 54, 64.

доярки Г. С. Кучерак, М. Д. Головчак, М. В. Кецман, М. В. Шабловська, які щорічно надоюють до 4 тис. кг молока на кожну фуражну корову. Серед кращих виробничників і бригадир М. М. Рурак. Його бригада щорічно одержує високі врожаї льону-волокна, по 5—6 цнт з га на площі 80—100 га.

Зі зміцненням економіки колгоспу нерозривно пов'язані розвиток культури й поліпшення побуту мешканців. До 1939 року в Новиці була невеличка початкова школа. Після визволення тут відкрили семирічну та середню школи. В селі ліквідували неписьменність. До 1969 року середню школу закінчило 330 чоловік. Центром культурного життя став будинок культури із залом на 500 місць і стаціонарною кіноустановкою, споруджений колгоспом у 1962 році. При ньому працюють гуртки художньої самодіяльності, в яких бере участь понад 100 юнаків та дівчат. В репертуарі драматичного гуртка твори І. Котляревського, І. Франка, О. Корнійчука та ін. В селі є бібліотека, фонд якої перевищує 20 тис. книжок. Шкільна бібліотека нараховує близько 6 тис. книжок. Багато сімей мають свої бібліотеки на кілька сот книжок. Радіоприймачі, телевізори та інша побутова техніка стали звичайним явищем. В особистому користуванні жителів села є 11 автомашин та близько тисячі велосипедів, мотоциклів, мотопедів.

Нині в Новиці добре налагоджено медичне обслуговування населення. Діють амбулаторія, пологовий будинок, аптека.

В пошані у трудящих Новиці фізкультура й спорт. Близько 100 юнаків і дівчат об'єднано в 10 спортивних гуртках.

Багато жителів села здобули високу кваліфікацію. У колгоспі працюють 15 чоловік з вищою і середньою спеціальною освітою, понад 100 шоферів і механізаторів. З числа жителів села вийшли вчителі, медичні працівники, журналісти, агрономи, партійні і господарські працівники, офіцери Радянської Армії.

Трудящі Новиці — господарі свого життя. До складу Новицької сільської Ради у 1969 році обрано 43 депутати. До роботи в комісіях Ради залучено багато дорослого населення Новиці. Є тут агітколектив, який налічує 60 чоловік. Активно працює колектив лекторів місцевого відділення товариства «Знання». Жителі села у 1969 році прослухали близько 250 лекцій. Для підвищення кваліфікації працівників сільського господарства тут створено 3 школи передового досвіду, в яких навчалося в 1969 році 260 чоловік.

Партійна організація, сільська Рада, комсомол багато уваги приділяють питанню виховання трудящих. У побут все міцніше входять нові звичаї, обряди: комсомольські весілля, свято врожаю, дні тваринника, механізатора, проводи юнаків до Радянської Армії, зустріч Нового року тощо.

Величезні зміни сталися в післявоєнні роки у побуті селян. Не залишилося жодної халупи, яких рясно було в Новиці до 1939 року. Колись сім'я Іванюків була найбіднішою, жила в напівврозваленій халупі. Тепер колгоспники Іванюки мають чотирикімнатний кам'яний будинок. Кімнати обставлено сучасними меблями, сяє електрика. Так живуть тепер колгоспники. Нині Новицю повністю перебудовано. Тільки за 1955—1969 роки споруджено понад 700 сучасних будинків. Тепер діють у селі 6 магазинів, їдальня, побутові майстерні. Завершується газифікація села.

За планом дальшої забудови Новиці на найближчі 5 років передбачено спорудити нове приміщення школи, побутовий комбінат, дитячий садок на 200 місць, 3 магазини, стадіон, дво- і триповерхові житлові будинки, заасфальтувати й освітити всі вулиці, закласти сквери тощо.

Всіма ділянками роботи села керує партійна організація, лави якої зростають з кожним роком за рахунок кращих людей Новиці, передовиків колгоспного виробництва. З 1954 по 1969 рік вона зросла з 5 чоловік до 42. Комсомольська організація села нараховує близько 100 комсомольців.

Щасливо й заможно живуть трудящі Новиці. Вони докладають всіх зусиль, щоб їхнє село за благоустроєм відповідало вимогам сучасного соціалістичного села.

О. В. ПАРТОЛА, Б. В. САВЧУК, М. П. ХВОСТІН

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ, ЦЕНТРИ СІЛЬСЬКИХ РАД КАЛУСЬКОГО РАЙОНУ

БО́ДНАРІВ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Лукві та автошляху й залізничній лінії на Івано-Франківськ і Львів. Віддаль до районного центру 16 км. Населення — 2019 чоловік.

Виробничий напрям місцевого радгоспу «Калуський» — тваринництво. За господарством закріплено 3929 га сільськогосподарських угідь. Машинний парк налічує 17 тракторів, 23 вантажні автомобілі та багато іншої техніки.

В селі є середня школа, клуб, бібліотека, медпункт, дитячі ясла, 3 торговельні підприємства.

Перша письмова згадка про Боднарів належить до 1442 року.

Напередодні приходу Червоної Армії у 1939 році біднота об'єдналась у селянський комітет, організувала загін гвардії. До комітету входили: Ю. І. Ліщинська, Ф. М. Дрогомирецький, М. Й. Дрогомирецький, С. І. Луцький, М. І. Дрогомирецький та інші.

За роки Радянської влади здобуло середню й вищу освіту понад 170 уродженців села.

В бою за визволення села від німецько-фашистських загарбників загинув молодший лейтенант О. П. Коряков. Йому посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу і встановлено пам'ятник.

Пам'ятник Герою Радянського Союзу О. П. Корякову в селі Боднарові. 1967 р.

ВЕ́РХНЯ — село, центр сільської Ради, лежить за 10 км від районного центру та за 12 км від залізничної станції Калуш. Населення — 2677 чоловік.

У селі розташована центральна садиба колгоспу ім. Ілліча. За господарством закріплено 2025 га сільськогосподарських угідь. Артіль спеціалізується на виробництві м'яса та вирощуванні льону. Передові ланкові А. І. Прокопів та О. Д. Микитин удостоєні високих урядових нагород.

В селі є середня школа, клуб, бібліотека, поліклініка, аптека, торговельні підприємства і підприємства громадського харчування. За післявоєнний період споруджено 450 будинків.

Верхня уперше згадується в історичних джерелах 1506 року. Влітку 1918 року селяни Верхньої підтримали страйкуючих робітників — калійників Калуша. В селі діяв осередок КПЗУ, до якого входили І. Мельник, В. Яковина, М. І. Когут та інші.

ВІСТОВА — село, центр сільської Ради, розміщене на річці Лімниці, за 8 км від районного центру. Населення — 1327 чоловік. Сільраді підпорядковане село Бабин-Зарічний.

Місцевий відділок радгоспу «Більшовик» спеціалізується на виробництві молока та льону. За господарством закріплено понад 1000 га сільськогосподарських угідь. В селі працює столярний цех Калуського заводу комунального устаткування.

У Вістовій є восьмирічна школа, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, відділення зв'язку, торговельні підприємства.

На засіданні громадського комітету села Бабина-Зарічного. 1967 р.

В кравецькій майстерні села Голині. 1966 р.

Перша письмова згадка про Вістову належить до 1785—1788 рр.

У місцевій церкві зберігаються картини українського художника К. Устияновича.

ГО́ЛИНЬ — село, центр сільської Ради, розташоване на шосейній дорозі й залізниці Івано-Франківськ—Львів, за 8 км від Калуша. Населення — 3964 чоловіка.

Місцевий колгосп «30-річчя Жовтня» зернового й тваринницького напрямку, має 2216 га угідь. Крім зернових, практикуються городні та технічні культури, зокрема льон. У тваринництві перевага надається вирощуванню молодняка великої рогатої худоби. Значне місце в економіці колгоспу посідає розведення птиці.

Околиці Голиня багаті запасами калійних солей. На їх базі з 1961 року тут почав працювати рудник «Голинь», а через чотири роки стала до ладу потужна шахта.

У селі є середня школа. Дошкільнята виховуються в дитячому садку. Працюють 2 бібліотеки, книгарня, клуб. Є в Голині амбулаторія, аптека.

Промисловими й продуктовими товарами жителів постачають 4 магазини.

Понад 100 юнаків і дівчат беруть участь у спортивному товаристві «Колос» і гуртках художньої самодіяльності.

Перша письмова згадка про село датується 1391 роком. Під час визвольної війни українського народу у 1648 році жителі Голиня на деякий час захопили владу в селі у свої руки. З 1932 року тут діяв осередок КПЗУ. На території села виявлено поселення ранньослов'янської черняхівської культури, на якому розкопано гончарну піч.

ДОВГИЙ ВОЙНИ́ЛІВ — село, центр сільської Ради, лежить за 17 км від районного центру і залізничної станції Калуш. Населення — 1788 чоловік.

У Довгому Войнилові розташована центральна садиба колгоспу «Україна». Господарство спеціалізується на молочному тваринництві. Багато уваги приділяється вирощуванню льону. За артіллю закріплено понад 2 тис. га сільськогосподарських угідь.

У Довгому Войнилові є восьмирічна школа, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, 3 торговельні підприємства, майстерня побутового обслуговування.

Перша письмова згадка про село належить до 1447 року. Під час визвольної війни українського народу під проводом Б. Хмельницького багато жителів села в 1649 році брали участь у нападі на володіння шляхтича Блажовського в селі Цвітовій.

Жителька Довгого Войнилова К. З. Хитровська була депутатом Народних Зборів у Львові 1939 року.

В селі встановлено обеліск воїнам, що загинули під час Великої Вітчизняної війни.

ЗАВА́ДКА — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Болохівці, за 19 км від районного центру та залізничної станції Калуш. Населення — 1642 чоловіка. Сільській Раді підпорядковані села Болохів і Степанівка.

Напрям господарства місцевого колгоспу ім. Кірова у землеробстві — вирощування зернових і технічних культур, у тваринництві — розведення м'ясо-молочної худоби. Артіль має 2,5 тис. га сільськогосподарських угідь.

В селі є восьмирічна школа, 2 клуби, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, 3 магазини, їдальня, лазня, дитячі ясла.

Першу письмову згадку про село знайдено за 1698 рік.

У 30-х роках XX ст. в селі діяв осередок КПЗУ, до якого входили М. М. Бігун, В. Ф. Білан, В. Оскар.

З другої половини XIX ст. по 1944 рік у селі працював великий лісопильний завод, який спалили українські буржуазні націоналісти.

ЗАВІ́Й — село, центр сільської Ради, розкинулось за 15 км від районного центру та за 19 км від залізничної станції Калуш. Населення — 2365 чоловік. Сільраді підпорядковане село Грабівка.

Мешканці Завою працюють у радгоспі «Калуський», на лісорозробках та підприємствах Калуша.

Широкого розмаху набирає розвиток освіти й культури. Понад 120 чоловік здобули середню та вищу освіту, а уродженець Грабівки Д. М. Пронів став доктором медичних наук.

У селі — восьмирічна школа, клуб, бібліотека, 2 фельдшерсько-акушерські пункти, відділення зв'язку, 2 магазини. За післявоєнний період споруджено понад 400 житлових будинків.

Село засноване в XIII столітті.

ЗБО́РА — село, центр сільської Ради, розкинулося за 15 км від районного центру та залізничної станції Калуш. Через село протікає потік Солонець. Населення — 1549 чоловік. Сільській Раді підпорядковане село Кулинка.

В селі розташована центральна садиба колгоспу «Зоря комунізму». Господарство спеціалі-

зується на м'ясо-молочному тваринництві та льонарстві. За господарством закріплено 1750 га сільськогосподарських угідь.

У Зборі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, 3 торговельні підприємства.

Перша письмова згадка про Збору належить до 1785—1788 рр.

В 30-х роках у селі діяли осередки КПЗУ та КСМЗУ. Комуністів очолював М. І. Бігун.

КОПА́НКИ — село, центр сільської Ради, розміщене за 4 км від районного центру та залізничної станції Калуш. Поблизу села протікає річка Сивка. Населення — 1830 чоловік.

Місцевий колгосп «Шлях Ілліча» має 2444 га сільськогосподарських угідь, спеціалізується на молочному тваринництві та льонарстві.

В Копанках є восьмирічна школа, клуб, бібліотека, медпункт, 2 магазини. За післявоєнний період тут зведено 400 житлових будинків.

Перша письмова згадка про Копанки належить до 1785—1787 років.

Під час німецько-фашистської окупації у 1944 році майже все село було спалено каральною експедицією. Понад 100 мешканців вивезено до Німеччини. Односельчанам, які загинули в боротьбі на фронтах Великої Вітчизняної війни, встановлено обеліск.

КРОПИ́ВНИК — село, центр сільської Ради, розташоване за 10 км від районного центру та залізничної станції Калуш. Населення — 2577 чоловік. Сільраді підпорядковані села Кадобна та Сивка-Калуська.

На території села розташовано центральну садибу колгоспу «Ленінська зоря». Виробничий напрям господарства — льонарство і м'ясо-молочне тваринництво. За господарством закріплено понад 3300 га сільськогосподарських угідь. Передовики виробництва ланкова Г. І. Шеремета, доярка М. І. Шеремета, тракторист М. І. Бреславський удостоєні урядових нагород.

У Кропивнику є восьмирічна школа, будинок культури, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт. У післявоєнні роки зведено 500 житлових будинків.

У районі Кропивника й Сивки-Калуської знайдено родовища калійних солей. У Кропивнику споруджується великий промисловий комплекс Калуського хіміко-металургійного комбінату. Стала до ладу вже нова потужна шахта, хімічний завод, хімічна фабрика, магнієвий завод.

Під час визвольної війни українського народу (1648—1654 рр.) жителі Кропивника, Кадобної та Сивки-Калуської брали участь у боротьбі проти польської шляхти. Очолював їх житель Кадобної І. Півторак. У 1670 році селяни Кадобної та Сивки-Калуської напали на католицький монастир у Голині.

У вересні 1930 року тут проходив страйк 200 робітників копальні калійних солей на знак солідарності з страйкуючими робітниками Калуша.

Фашистські окупанти з допомогою українських буржуазних націоналістів спалили дві третини села, у т. ч. школу, клуб, бібліотеку, шахту, вбили понад 100 жителів села.

У селі народився відомий діяч КПЗУ Б. К. Дудикевич. Тепер він директор Львівського філіалу Центрального музею В. І. Леніна.

1937 року в Сивці-Калуській організовано осередок КПЗУ. В Кропивнику споруджено пам'ятник В. І. Леніну. Поблизу села Кадобної знайдено крем'яні знаряддя праці доби міді, а в околицях Сивки — могильник доби бронзи.

НЕ́ГІВЦІ — село, центр сільської Ради, лежить в долині річки Болохівки, за 10 км від районного центру та залізничної станції Калуш. Населення — 1544 чоловіка. Сільраді підпорядковане село Гуменів.

На території села — центральна садиба колгоспу «17 вересня». Напрям господарства — виробництво молока та льонарство. За ним закріплено 2,5 тис. га сільськогосподарських угідь.

У селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, 290 родин вже справили новосілля.

Перша письмова згадка про село належить до 1431 року.

В часи визвольної війни українського народу проти панської Польщі (1648—1654 рр.) негівські селяни повстали і брали участь в одному із загонів Семена Височана.

У 1925—1930 рр. в Негівцях діяли підрайонний комітет та осередок КПЗУ. Очолювали їх І. В. Джук, Д. Павлишин, Я. Я. Підсадюк, О. Д. Тимчишин, М. В. Шевчук. Підсадюка закатовано в концтаборі Береза Картузька.

Односельчанам, які загинули на фронтах Великої Вітчизняної війни, в центрі села встановлено пам'ятник.

Поблизу Негівців виявлено поховання доби бронзи.

ПІДМИХА́ЙЛО — село, центр сільської Ради, розташоване за 5 км від районного центру та залізничної станції Калуш. Населення — 2805 чоловік. Сільраді підпорядковані села Бережниця та Добровляни.

Місцевий колгосп «Авангард» має 3277 га сільськогосподарських угідь, спеціалізується на молочному тваринництві та льонарстві.

Дівчата в бойківському святковому вбранні. Початок XX ст.

В селі працюють середня школа, клуб, бібліотека, 2 фельдшерсько-акушерські пункти, 4 магазини.

Першу письмову згадку про Підмихайло знайдено за 1453 рік. У травні 1695 року селяни Підмихайла захопили землі місцевого шляхтича.

ПІ́ЙЛО — село, центр сільської Ради, розміщене за 5 км від районного центру та залізничної станції Калуш. Населення — 1936 чоловік. Сільській Раді підпорядковане село Довге-Калуське.

На території села розташована комплексна бригада колгоспу «Росія». Напрям господарства— рільництво й тваринництво. Багато передовиків відзначено урядовими нагородами. Свинарку М. І. Петришак нагороджено орденом Леніна. В селі діють восьмирічна школа, бібліотека, клуб, медпункт.

Першу письмову згадку про Пійло датовано 1454 роком.

У 1670 році повсталі жителі села напали на католицький монастир у Голині.

В роки Великої Вітчизняної війни, з 28 липня по 1 серпня 1944 року, Пійло було в зоні великих боїв.

РІ́П'ЯНКА — село, центр сільської Ради, лежить за 12 км від районного центру, за 10 км від найближчої залізничної станції Бондарів. Населення — 751 чоловік. Сільраді підпорядковані села Мислів та Яворівка.

На території села розташована бригада радгоспу «Калуський». Виробничий напрям господарства — тваринництво.

В селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека, відділення зв'язку, медпункт, торговельні підприємства. В селі Мислові працює дільнична лікарня.

Першу письмову згадку про село Ріп'янку знайдено в документах за 1785—1788 рр. На території села виявлено крем'яні знаряддя праці доби бронзи, а поблизу Мислова — виявлено стародавній могильник.

СЕРЕДНЯ — село, центр сільської Ради, розкинулося на річці Сивці, за 20 км від районного центру та за 15 км від залізничної станції Мартинів. Населення — 723 чоловіка. Сільській Раді підпорядковане село Дубовиця.

Артіль ім. Ленінського комсомолу спеціалізується на тваринництві та льонарстві. За господарством закріплено 1028,3 га сільськогосподарських угідь.

В селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека.

Перша письмова згадка про Середню належить до 1446 року. В 30-х роках XX ст. у селі діяв осередок КСМЗУ.

У Середній встановлено пам'ятник уродженцям села, що загинули під час Великої Вітчизняної війни.

В селі Дубовиці виявлено скарб римських монет перших століть нашої ери.

Є́ВКА-ВОЙНИ́ЛІВ — село, центр сільської Ради, на правому березі Дністра, за 30 км від районного центру, за 6 км від залізничної станції Мартинів. Населення — 809 чоловік. Сільраді підпорядковані села Діброва, Довжка, Лука, Мошківці та Цвітова.

Місцевий колгосп «Дністровський» має 1879 га земельних угідь, млин, пилораму, 9 тракторів, 5 комбайнів, 10 автомашин. Напрям господарства — тваринництво й льонарство.

У селі є середня школа, клуб, бібліотека, медпункт, пологовий будинок, дитячі ясла, 2 торговельні підприємства, їдальня, кравецька майстерня.

Перша письмова згадка про село належить до 1785—1788 рр.

У 30-ті роки в селі Луці діяв осередок КПЗУ.

Через Сивку-Войнилів проходив рейд з'єднання С. А. Ковпака. Житель села М. В. Стула провів один із загонів у Чорний ліс.

Вихідцем із села Сивки-Войнилова є лауреат Ленінської премії, український радянський фізик М. С. Бродин.

На території села знайдено кістки мамонта та виявлено поселення перших століть н. е. Тут збереглися залишки стародавнього валу. Поблизу Довжки знайдено знаряддя праці доби бронзи.

СТАНКОВА́ — село, центр сільської Ради. Віддаль до районного центру та найближчої залізничної станції Калуш — 16 км. Населення — 1454 чоловіка. Сільраді підпорядковане село Вилки.

На території села розташована центральна садиба колгоспу ім. Чапаєва. Напрям господарства — молочне тваринництво. За господарством закріплено 1914 га сільськогосподарських угідь.

В селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека, медпункт, 3 торговельні підприємства.

Перша письмова згадка про село належить до 1158 року. В 1673 році селяни Станкової відмовились виконувати феодальні повинності.

СТАРИ́Й УГРИ́НІВ — село, центр сільської Ради, лежить біля річки Бережнички, за 10 км від районного центру та залізничної станції Калуш. Населення — 993 чоловіка.

Сільській Раді підпорядковане село Середній Угринів.

На території села розташована бригада колгоспу «Вільне Прикарпаття».

В селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека, медичний пункт.

Уперше Старий Угринів згадується в писемних джерелах за 1447 рік.

Тут народився український актор С. Стефурак.

СТУДИ́НКА — село, центр сільської Ради, розміщене за 8 км від районного центру. В селі мешкає 1645 чоловік. Сільраді підпорядковане село Середній Бабин.

У селі є радгосп «Більшовик», який має 2561 га сільськогосподарських угідь. Напрям господарства — виробництво молока, овочів та льону.

До послуг трудящих — восьмирічна школа, клуб, бібліотека, медпункт, 2 магазини.

Студинку засновано 1451 року.

В 1926 році у селі створено осередок КПЗУ. Влітку 1936 року тут відбувся сільськогосподар-

ський страйк. У вересні 1940 року в Студинці було організовано перший у Калуському районі колгосп, який очолював Г. О. Бедрій.

ТОМАШІ́ВЦІ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Болохівці, за 21 км від районного центру та залізничної станції Калуш. Населення — 1763 чоловіка. Сільській Раді підпорядковане село Перекоси.

В Томашівцях — центральна садиба колгоспу «Зоря Прикарпаття». Господарство має 2593 га сільськогосподарських угідь, спеціалізується на виробництві яловичини.

В селі працюють восьмирічна та початкова школи, клуб, 2 бібліотеки, 2 медпункти, 2 дитячі садки, 5 торговельних підприємств, шевська і кравецька майстерні.

Перша письмова згадка про Томашівці належить до 1443 року.

У 1926 році жителі виступали проти ополячення школи, яку залишило 47 учнів. У 30-х роках в селі діяв осередок КПЗУ, до якого входили П. І. Мисак (секретар), І. А. Сенів, Ф. І. Чміль, В. І. Жолобко та ін. діяв і осередок КСМЗУ.

Уродженець села І. А. Стромило в 1937 році бився в Іспанії проти фашистів.

Під час окупації гітлерівці й бандерівці завдали великої шкоди селу. Вони спалили 3 населені пункти, понад 150 будинків, клуб, пошту, школу, вбили понад 100 жителів.

На території Томашівців знайдено крем'яні сокири та бронзовий меч доби бронзи.

На околицях Перекосів виявлено крем'яні знаряддя праці доби неоліту.

ТУЖИ́ЛІВ — село, центр сільської Ради, лежить між річками Чечвою й Ломницею, за 13 км від районного центру та залізничної станції Калуш. Населення — 1617 чоловік.

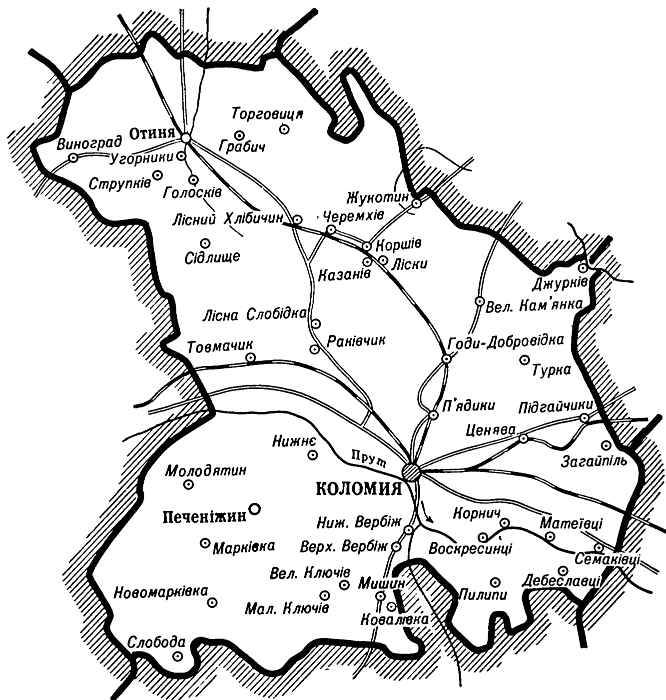
На території села розміщено центральну садибу колгоспу ім. Б. Хмельницького. За господарством закріплено 974 га сільськогосподарських угідь. Основний напрям його — тваринництво й льонарство.

В Тужилові працюють восьмирічна школа, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, торговельні підприємства.

Перша письмова згадка про село належить до 1459 року. У 1678 році відбувся виступ проти поміщика.

1941 року в Тужилові організовано колгосп ім. Шевченка, першим головою його був М. І. Ярема.

КОЛОМИЙСЬКИЙ РАЙОН

КОЛОМИЯ

Коломия — місто обласного підпорядкування, районний центр. Розташована на лівому березі Пруту, за 65 км від обласного центру. Вузол залізничних і автомобільних шляхів. Населення — 41 082 чоловіка.

Коломия — центр Коломийського району. Площа його — 1,0 тис. кв. км, населення — 135 692 чоловіка (у т. ч. міського — 50 042, сільського — 85 650 чоловік). У районі 76 населених пунктів, підпорядкованих одній міській, 2 селищним і 39 сільським Радам. Земельні угіддя району — 100,1 тис. га, в т. ч. орної землі — 38,0 тис. га, лісу — 23,0 тис. га, пасовиськ — 10,5 тис. га. У Коломийському районі 28 колгоспів, 2 радгоспи, Державна обласна сільськогосподарська дослідна станція, районне об'єднання «Сільгоспгехніки». В районі 29 промислових підприємств, 83 школи, 6 будинків культури, 73 клуби.

Назва міста походить, мабуть, від потоку Мия, який тут впадає в Прут (оселя коло Миї)[1]. Місцевість поблизу Карпат, в міжріччі повноводних рік Пруту та Дністра, які разом з Дунаєм несуть свої води до Чорного моря, була вигідною для заснування поселення. Про наявність тут стародавнього торгового шляху свідчать римські монети II—IV ст. ст. н. е., виявлені поблизу Коломиї. Археологічні знахідки стверджують: вже в X—XII ст. ст. тут існувало поселення. Літописна згадка про Коломию 1240 року вказує, що в період Київської Русі вона була досить великим поселенням[2]. З розповіді літописця видно, що Коломия вже в середині XIII ст. стала важливим центром видобутку солі, приносила чималий прибуток князівській скарбниці. На думку дослідників, у XIII ст. Коломия була містом.

В середині XIV ст. Коломию, як і все Покуття, захопили польські феодали. З 1367 року вона входила до складу Молдавського князівства. На початку 90-х ро-

---

[1] В. А. Никонов. Краткий топонимический словарь. М., 1967, стор. 200.

[2] О. Ратич. Древньоруські археологічні пам'ятки на території західних областей УРСР, стор. 46; B. Janusz. Zabytki przedhistoryczne Galicji Wschodniej, Lwów 1918, стор. 167.

ків XIV ст. Коломия знову відійшла до Польщі[1]. Тоді ж було створено Коломийський повіт, який став одним з трьох повітів Галицької землі. Верховна влада в місті належала королівському старості.

1395 року Коломия одержала королівський привілей на право щосуботніх торгів. У цій же грамоті зазначено, що місту надано герб. У 1405 році місто дістало війтівство[2]. Майже одночасно Коломия одержала магдебурзьке право, яке в значній мірі обмежувало владу королівського старости. Однак ним користувалися лише католики — поляки та німці, місцеве ж населення підлягало безпосередньо королівській адміністрації. У 1413 році польський король надіслав до Коломиї монахів-домініканців, які заснували тут монастир.

Про перетворення міста у важливий осередок торгівлі свідчить надання йому в 1424 році «права складу» (за ним всі купці, які їхали з Молдавії до Польщі, повинні були зупинятися на певний час в Коломиї і виставляти на продаж свої товари)[3]. Цього ж року магдебурзьке право поширилося й на українців, але із значними обмеженнями.

У XIV—XV ст. ст. Коломия мала досить широкі економічні зв'язки з різними галицькими містами, особливо зі Львовом, де проживало багато її уродженців, а також Кам'янцем-Подільським. Зміцненню економічних зв'язків з Молдавією сприяла й близькість Буковини, що була заселена українцями. Купці з інших міст їздили через Коломию до Молдавії, Волощини, Угорщини та в балканські країни[4]. До Коломиї приїздили по сіль купці з Луцька, Острога, Кременця.

Перед загрозою турецької агресії, що посилилася в першій половині XV ст., король Владислав III зміцнював міста як свою опору, зокрема на півдні країни. Універсалом 3 липня 1443 року Коломиї надавався ряд пільг: звільнення від постоїв війська, право мати свою міру і вагу, підтверджувалося «право складу», запроваджувався порядок торгівлі м'ясом, дозволялося заснувати воскобійню і сукновальню[5]. Тоді ж було встановлено межі Коломийського староства, до якого ввійшли села Воскресинці, Угорники, Корнич, Турка, Сопів, Кийданці, Дятківці та Балинці, а також визначено межі кожного села. В 1456 році підтверджено виключне право коломийських купців вивозити сіль для продажу за межі повіту. Водночас на мешканців міста були накладені різні податки та повинності, зокрема, вони виконували роботи по будівництву і утриманню оборонних споруд. Коломийський війт повинен був виставляти для військових потреб списоносця і 3 лучників.

У XV ст. зросла роль Коломиї і в політичному житті. Тут відбувалися шляхетські сеймики, тривалий час проживали вигнані з Молдавії польські ставленики, наприклад, воєвода Ілляш. У Коломиї молдавський господар Стефан III у 1485 році склав васальну присягу польському королеві[6].

Жителі міста підтримували визвольну боротьбу проти феодального гніту. Очолені селянином Мухою повстанські загони 1490 року захопили Коломию.

Мешканці Коломиї доброзичливо ставилися і до молдавських військ, які не раз вступали на Покуття під час воєн Молдавського князівства з Польщею. Українське населення сподівалося позбутися шляхетського гніту та релігійних переслідувань під владою православного правителя. В складі Молдавії Коломия перебувала з 1502 до 1505 року, потім знову відійшла до Польщі.

Внаслідок посилення турецької агресії та польсько-турецьких війн XVI—XVII ст. ст. Коломия не раз зазнавала руйнувань, особливо в 1505 та 1531 роках.

---

[1] М. Кордуба. Молдавсько-Польська границя на Покуттю до смерти Стефана Великого. Львів, 1900, стор. 4, 11, 14.
[2] Akta grodzkie i ziemskie, t. III, стор. 110—111.
[3] L. Wajgel. Rys miasta Kołomyji. Kołomyja, 1877, стор. 9.
[4] Pomniki dziejowe Lwowa, t. I—IV. Lwów, 1892—1921.
[5] Akta grodzkie ziemskie, т. V, стор. 111—120.
[6] Н. А. Мохов. Молдавия эпохи феодализма. Кишинев, 1964, стор. 188, 200.

Жахливий напад на місто вчинила турецька орда в 1589 році. Коломию було майже повністю спалено, а населення знищено або поневолено[1]. Міщани Коломиї мусили боронитися від чужоземних загарбників в умовах посилення всевладдя магнатів і шляхти, які зазіхали на права міст. В 1570—1577 рр. не вщухали суперечки міщан із старостою Є. Сенявським, який порушував права міста[2].

Не відставало від шляхти й духовенство. У 1593 році отці-домініканці одержали 2 лани землі в околицях Коломиї. Тут вони заснували село Мечиківку, побудували корчму і готель, конкуруючи з містом, налагодили виробництво пива, меду, горілки, а також торгівлю різними товарами. Призначена урядом комісія розглянула справу й змушена була заборонити монахам шинкувати і торгувати[3]. Проте ця заборона залишилася на папері. Жорстоко визискував трудящих коломийський ксьондз Б. Колацький, який у 1612 році добився від старости Я. Галецького права на десяту мірку з коломийських млинів і десятину із старостинського фільварку в селі Королівці.

В умовах жорстокої класової боротьби на Покутті в XVI ст. польським властям доводилось йти на деякі поступки місцевому населенню. Королівською грамотою від 12 березня 1519 року було встановлено, що до ради Коломиї обиратимуться 13 українців[4]. У 1530 році було одержано дозвіл заснувати православний монастир біля Коломиї.

Хоч тривали війни і руйнування, місто зростало. Досить детальний опис його дають люстрації 1565—1570 рр. В цей час у передмістях з'явилися нові вулиці — Лелова, Снятинська та Заринок (близько 60 будинків). Коломиї належало 100 ланів землі. З них 4 війтівству, по лану — католицькому ксьондзу, монастиреві домініканців, млину та притулку. Значна частина мешканців міста займалася тваринництвом, городництвом та рільництвом. Однак основне місце в економіці Коломиї посідали ремесло і торгівля. В XVI ст. тут працювали ремісники 20 спеціальностей. Було 8 цехів, налічувалося понад 200 ремісників, в т. ч. 150 пекарів, 10 гончарів, 11 кушнірів, 7 кравців, 12 шевців, 8 різників, 8 бондарів. 13 ремісників різних спеціальностей — слюсарі, римарі, ковалі, столяри становили окремий змішаний цех. Крім них, налічувалося ще 50 варників солі. Великими підприємствами були 2 водяні млини на Пруті. Багато міщан чумакувало. Деякі з них орендували соляні джерела в околицях Коломиї і виварювали сіль. Однак переважна більшість чумаків купувала сіль, користуючись своїм виключним правом на це, та возила її на Волинь, Київщину, в Литву та інші місцевості[5].

Не менш важливу роль в економіці міста відігравала торгівля. Торгували тут в п'ятницю після обіду та в суботу. На ринку були розташовані ятки різників та шевців, на столах продавали свій крам перекупки, на возах — приїжджі купці та селяни. Жвава торгівля йшла на ярмарках, що тривали протягом тижня кілька разів на рік[6].

Міщани платили великі податки на користь держави. Одним з них був чинш за землю — 12 грошів, його сплачували мешканці передмість. Жителі самого міста чиншу не вносили, зате відбували ряд повинностей, що стосувалися догляду оборонних споруд. Давали також десятину з пасік та відбували інші повинності. Окремий податок платили ремісники, по 8 грошів кожен. Шевці ж сплачували по 15 грошів, до того ж шили взуття на замовлення старости за низьку плату. Різники давали старості по 5 каменів лою. Для некатолицького, зокрема українського, населення міста запровадили ще окремі податки й оплати. Значні прибутки давало

---

[1] L. W a j g e l. Rys miasta Kołomyji, стор. 17, 18, 27.
[2] Akta grodzkie i ziemskie, t. X, стор. 16,65, 101, 104, 167.
[3] L. W a j g e l. Rys miasta Kołomyji, стор. 22.
[4] Monumenta Regni Poloniae Summaria, t. IV, cz. 1, 2948.
[5] E. H o r n o w a. Stosunki ekonomiczno-społeczne w miastach ziemi Halickiej w latach 1590—1648, стор. 91, 118—120.
[6] Там же, стор. 168.

мито, яке збиралося з транзитних купців. Третя частина багатьох платежів ішла на користь коломийського війта.

Дерев'яна церква в Коломиї. Пам'ятка архітектури XVI ст. 1970 р.

Населення міста, як на той час, було численним. Тут, крім шляхти і католицького духовенства, мешкало понад 300 сімей міщан (приблизно 4 тис. чоловік)[1]. Внаслідок турецько-татарського нападу 1589 року воно дуже зменшилося. Мешканці, які врятувалися, та нові поселенці вирішили за краще будуватися на новому місці, а не над самим Прутом. У 1606 році вони добилися на це дозволу. В люстрації 1616 року йде мова про потребу дальшого зміцнення оборонних споруд Коломиї та будівництво ратуші[2]. Але й на цей час місто було відбудовано тільки частково. Щоб зміцнити Коломию як прикордонне укріплення, королівський уряд відписав на користь міста подимний податок із сіл Верхнього Березова та Нижнього Березова, до війтівства Коломиї було відписано село Матеївці, а до самого міста — село Корнич.

Незважаючи на чужоземне панування й засилля католицизму, колонізаторську політику королівського уряду, населення Покуття зберегло рідну мову, створило справжні перлини духовної й матеріальної культури. Протягом століть освіту тримало в руках духовенство. Але в той же час до неї прагнули кращі представники народу. Книги першодрукаря Івана Федорова потрапляли і сюди. Відомо, що у 1574 році Іван Шпак з Коломиї був винен йому за книжки 20 талярів[3]. До цікавих літературних пам'яток рубежу XVII—XVIII ст. ст. належить жартівливий вірш: «Був собі Грицько, родом з Коломиї». На Покутті зберігся рукопис того часу — військово-пригодницька повість «Александрія».

В часи найвищого розквіту цехового ремесла в Польщі (XVI — першій половині XVII ст.) навіть у спустошеній Коломиї з'явилися ремісники нових спеціальностей — мулярі, теслі, мечники, аптекарі тощо.

Хоча протягом 1617—1626 рр. татарські орди тричі нападали на Коломию, відбудова її йшла інтенсивно. Місто укріпили валом, побудували нові брами. Коломийське староство перейшло в той час до рук магнатів Потоцьких, які володіли великими маєтками на Покутті. Вони були зацікавлені у зміцненні тут своїх позицій. Тому велику увагу приділяли укріпленню Коломиї.

В місті швидко відновлювалося життя. Розвивалися сільське господарство, різні промисли і торгівля. Вже в 1627 році тут працювали 84 ремісники[4].

Становище міського населення в Речі Посполитій у XVII—XVIII ст. ст. погіршувалося внаслідок загального наступу магнатів і шляхти на міста, особливо на королівські. Проявлялася тенденція шляхти не тільки до захоплення торгівлі, а й до зосередження в своїх руках виробництва і витіснення ремісників. Трудові верстви виступали проти соціального гніту, зловживання властей. Значного піднесення боротьба в місті досягла в 1613 році, коли до Коломиї вступив загін запорізьких козаків на чолі з полковником Топоровським. Звідси козаки нападали на шляхетські маєтки і католицькі монастирі. Жителі Коломиї розправилися з шляхтичем Т. Блудницьким[5]. Галицька шляхта зробила невдалу спробу знову оволодіти містом. Дрібні ж українські шляхтичі допомагали козакам, зокрема, родина Бере-

[1] E. Hornowa. Stosunki ekonomiczno-społeczne w miastach ziemi Halickiej w latach 1590—1648, стор. 100.

[2] L. Wajgel. Rys miasta Kołomyji, стор. 21.

[3] І. П. Крип'якевич. Зв'язки Західної України з Росією до середини XVII ст. К., 1953, стор. 51.

[4] E. Hornowa. Stosunki ekonomiczno-społeczne w miastach ziemi Halickiej w latach 1590—1648, стор. 90—91, 98—99.

[5] Там же, стор. 272, 281.

зовських, які проживали в різних місцях на Покутті. Коли козаки відійшли на Запоріжжя, польський уряд помстився місцевому населенню за допомогу їм. Березовських позбавили шляхетських титулів, оголосили поза законом і піддали вигнанню. Коломийського міщанина Ференца Горбача стратили.

Велику увагу королівські урядовці приділили укріпленню Коломиї, посиленню шляхетського війська. Водночас шляхта придушувала найменший прояв опору. Чужоземні міщани, що переважали в магістраті, цілком підтримували уряд. Очевидно, тому заворушення міщан під час визвольної війни українського народу 1648—1654 рр. не переросли в повстання, як в інших містах Прикарпаття.

В умовах кризи феодально-кріпосницької системи і занепаду Речі Посполитої в другій половині XVII—XVIII ст. ст. місто майже не розвивалося. В економіці Коломиї значну роль ще відігравала торгівля сіллю. Мешканці Коломиї торгували сіллю навіть на Наддніпрянській Україні. Чумакували тут і жителі Лівобережної України. Цим шляхом надходили до Коломиї товари, виготовлені руками майстрів з Наддніпрянщини та Росії,— свити, кожухи, шапки, московська китайка тощо. Чумаків, які вивозили звідси сіль, називали коломийцями[1]. В одному лише Ніжині в 1666 році проживало 18 коломийців[2].

Зміцнювався вплив багатих родин в організації виробництва, торгівлі. Основні посади в місті зосереджувалися в їх руках. Цехмістром гончарного цеху був Петро Піскозуб, а бондарського — Іван Піскозуб. До багатих родин належали Білоскурські, Стадниченки. Міський магістрат і надалі підлягав королівському війтові і старості. Одночасно посилювалася й роль лихварів, які давали позички ремісникам, селянам, а також дрібній шляхті не тільки Коломиї та її околиць, а навіть віддалених місцевостей. У квітні 1767 року, наприклад, один з лихварів забрав 7 чумацьких возів у дрібних шляхтичів з Березова.

Ще більше терпіли мешканці міста від конфедерацій (тимчасових військово-політичних союзів). Під час збройної боротьби між окремими групами магнатів і шляхти конфедерати знущалися над простим народом, грабували міщан. В реєстрі ревізії 1670 року про сплату подимного податку поряд з 30 звичайними будинками в центрі міста 32 будинки значаться як «убогі»[3]. В Коломиї налічувалося тоді лише 170 будинків, проживало близько 1000 чоловік. Населення міста несло різні повинності, як і раніше, але тепер вони збільшилися, було введено подимний податок, а також підводну повинність. У 1771 році укладено угоду між єврейською громадою і рештою міщан про розподіл цієї повинності[4].

Старостами і війтами були польські магнати й шляхтичі. В магістраті панувала польська мова. А коли до міських актових книг потрапляв документ українською мовою, то його писали латинськими літерами. На рубежі XVII—XVIII ст. ст. і тут поширилася ненависна унія. Все це загострювало і ускладнювало соціальні та національно-релігійні суперечності.

В околицях Коломиї розгорталися опришківські виступи. У 1676—1682 рр. тут діяв загін Івана Винника (Печеника)[5]. У 1703 році Іван Пискливий готував загін із 30 опришків для наступу на Коломию. На Покутті активно діяв зі своїм загоном славний Олекса Довбуш. Коли він загинув у червні 1745 року, шляхетські кати розрубали тіло Довбуша на 12 частин і виставили його в Коломиї та інших містечках і селах Покуття на острах населенню[6].

Протягом XVIII ст. місто зростало повільно. В 1761 році в Коломиї налічувалося 364 будинки, більш значними підприємствами були 2 млини і винниця. З опису

---

[1] «Український історичний журнал», 1959, № 2, стор. 89—90.
[2] Торжество історичної справедливості, стор. 150.
[3] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 5, оп. 1, спр. 560, арк. 4.
[4] L. Wajgel. Rys miasta Kołomyji, стор. 40.
[5] «Український історичний журнал», 1959, № 4, стор. 47.
[6] В. В. Грабовецький. Антифеодальна боротьба карпатського опришківства XVI—XIX ст., стор. 135.

замку видно, що його занедбали. Міщани несли сторожову службу, а також відбували повинності по укріпленню оборонних споруд, гребель[1].

За першим поділом Польщі більша частина території Руського воєводства, в т. ч. і Коломия, відійшла до Австрії. Після загарбання Австрією Буковини становище Коломиї істотно змінилося — пересунувся державний кордон, порушилися торгові зв'язки з Наддніпрянською Україною. Коломия втратила значення адміністративного центру, вона стала звичайним містом, яке входило до Станіславського округу. В 1772 році місто позбавилося сіл Матеївців, Королівки, Корнича, Кропивища, їх включили до складу державних маєтків. Земельні володіння міста дуже зменшилися. За даними поземельного перепису 1787 року, вони становили 56 моргів орної землі та 5127 моргів сіножатей і пасовиськ, до того ж, великі ділянки цих угідь належали церковникам і шляхті[2]. Коломия стала невеликим ремісничо-торговельним містечком місцевого значення. Більшість міщан займалася сільським господарством. З промислів переважали гончарство, а також гуральництво (в місті діяло 13 винниць).

Австрійський уряд на українських землях насаджував німецьких колоністів. Вже 1803 року поблизу Коломиї 40 німецьких колоністів заснували поселення Маріямгільф, у 1818 році виник Багінсберг, в 1833 — Вінцентівка.

В 1811 році створено Коломийський округ, до якого в основному належала територія колишнього повіту. 1817 року він складався з 15 міст і містечок, 204 сіл, де проживало 157 617 чоловік[3].

Коломия зростала дуже повільно, у 1849 році у 460 будинках проживало 8000 чоловік[4]. Було багато казарм, військових складів. Тут формувалися військові частини з рекрутів, тому Коломия так часто згадується в рекрутських співанках. Становище основної маси населення за австрійського панування майже не змінилося. Воно платило численні податки, відбувало важку рекрутську повинність. Посилювалося незадоволення феодально-абсолютистським режимом Габсбургів. У 1813 році мешканці міста вороже зустріли запровадження податку з заробітної плати[5]. В навколишніх селах не припинялися антифеодальні виступи, продовжували діяти опришки на чолі з Дмитром Марусяком та Мироном Штолюком, оспіваним у народних піснях. Саме в Коломийському окрузі 1815 року австрійські власті створили загони гірських стрільців для боротьби з опришками. До 1836 року тут налічувалося близько 70 стрілецьких постів. Схоплених опришків судили і страчували в Коломиї. У 1846 році селяни Коломийського округу відмовилися виконувати панщину, і проти них надіслали війська[6].

Тривалий час Коломия лишалася важливим культурним осередком Прикарпаття. Тут працювали талановиті майстри, що створили шедеври мистецтва. На жаль, від їхньої спадщини залишилося небагато. Захоплення і подив викликає і нині дерев'яна Благовіщенська церква та дзвіниця, збудовані в 1587 році[7]. Серед творів XVII ст. виділяється «Розп'яття з пристоячими».

Чудові мистецькі вироби виходили з рук умільців-гончарів. Це свічники, ставники, глечики. Збереглися відомості про коломийських майстрів середини XVII ст. Петра Піскозуба, Івана Батистяка, Миколу Юркевича[8]. Пензлю К. М. Устияновича належать монументальні розписи однієї з коломийських церков XIX ст. Різьблені прикраси в ній виконані майстром із Закарпаття Юрком Морозенком[9]. Різьбленими

---

[1] ЦДІА УРСР у Києві, ф. 49, оп. 1, спр. 242, арк. 23—30.
[2] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 196, оп. 6, спр. 260, арк. 109.
[3] ЦДІА УРСР у Києві, ф. КМФ—15, оп. 1, спр. 51—57.
[4] H. Stupnicki. Galicja pod względem topograficzno-geograficzno-historycznym. Lwów, 1869, стор. 91.
[5] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 146, оп. 6, спр. 22, док. 340, арк. 1220—1222.
[6] Cz. Wycech. Powstanie chłopskie w r. 1846. Warszawa, 1955, стор. 182.
[7] М. Н. Логвин. По Україні. К., 1968, стор. 339, 345, 347.
[8] Історія українського мистецтва, т. III. К., 1968, стор. 330.
[9] Газ. «Народный голос» (Коломия), 1866, № 9, стор. 79—82.

птахами і деревами прикрашений віз, зроблений 1732 року. Він зберігається в Коломийському музеї.

Великим культурним надбанням стали фольклорні твори—коломийки. Перші згадки про них належать до XVII ст. В 20-х роках XIX ст. коломийки почали записувати. В них оспівувалася доля трудящих, їх мрії про волю, про визволення від чужоземного гніту, любов до рідного краю. Це яскраво відбилося в коломийці про гуцула, який побував 1814 року в складі австрійських військ у Парижі. Гуцул пильно оглядав Париж, та зрештою прийшов до висновку, що «Коломия — ліпша»[1]. 1880 року Іван Франко, перебуваючи в коломийській тюрмі, записав одну з антипанських коломийок:

Бодай пани панували,
Бодай пани жили —
Бодай пани в Коломиї
Каміння возили.

Як видно з перепису 1787 року, в Коломиї існували школи при костьолі й синагозі. Лише 1811 року засновано Головну окружну школу. В 1818 році в ній було 6 класів і працювало 6 учителів[2]. Навчали тут німецькою, латинською і польською мовами. Відвідувати школу могли лише діти шляхти та заможних міщан.

Коломия висунула з свого середовища в XIX ст. таких відомих прогресивних діячів, як український педагог і громадський діяч Й. М. Кобринський (1818—1901) — автор виданої 1842 року у Львові книги «Буквар, новим способом уложений для домашньої науки» та методичного посібника до нього — «Спосіб борзо виучити читати», де вперше на Західній Україні подано гражданський шрифт і запропоновано прогресивний звуковий синтетичний метод навчання грамоти.

Під час революції 1848—1849 рр. в Австрії і Угорщині пожвавилося громадське життя в Коломиї. В травні 1848 року виникла окружна «Руська рада», до якої зверталися зі своїми скаргами селяни. Очолив «Руську раду» директор Коломийської школи Микола Верещинський[3]. Він ставив питання перед головною «Руською радою» про усунення зловживань під час збирання податків з селян. Депутатом до рейхсрату від Коломийського виборчого округу було обрано селянина Степана Лесюка, який закликав підтримати угорську революцію.

Політичне пожвавлення позначилося і на культурному житті міста. Створився аматорський драматичний гурток під керівництвом Івана Озаркевича, який з великим успіхом ставив переробку п'єси І. П. Котляревського «Наталка Полтавка» та «Сватання на Гончарівці» Г. Ф. Квітки-Основ'яненка[4]. Вистави відбувалися напередодні торгового дня, в четвер, коли до Коломиї збиралося чимало народу. Тоді ж засідала і «Руська рада».

До Коломиї часто приїжджали театральні колективи інших міст. В 1864 році тут виступав театр «Руська бесіда» на чолі з О. В. Бачинським, в 1880 році — трупа Т. Романович зі Львова, яка поставила «Грозу» О. М. Островського в перекладі М. І. Павлика. П'єси М. Горького ставив 1905 року в Коломиї український народний театр, який очолював М. К. Садовський.

В другій половині XIX ст. темпи розвитку Коломиї стали більш швидкими. Цьому значною мірою сприяли будівництво і пуск 1 вересня 1866 року Львівсько-Чернівецької залізниці, яку через деякий час було продовжено по території Румунії до Чорного моря. Розширились економічні зв'язки. В місті виникло кілька торговельних об'єднань, як-от: «Гуцульська спілка», «Українська народна торгівля», а також єврейські та польські об'єднання. Розвивалася кредитна справа. Вже 1872

---

[1] Журн. «Киевская старина», 1896, т. 54, стор. 296.
[2] Schematismus des Königreiches. Galizien und Lodomerien. 1819, стор. 516.
[3] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 180, оп. 2, спр. 4, арк. 118—119.
[4] Г. Хоткевич. Театр 1848 року. Х., 1932, стор. 47.

року засновано кредитну касу. Минуло небагато часу, і її капітал перевищив 380 тис. золотих ринських[1]. 1895 року створено товариство «Самопоміч».

В середині XIX ст. місто мало непривабливий зовнішній вигляд — брудні вулиці, обшарпані будинки, калюжі. З 70-х років Коломия почала змінюватися. Магістрат вжив заходів щодо впорядкування міста. Коломия того часу займала площу в 7169 моргів[2], тут мешкало 18 тис. чоловік. На кінець XIX ст. кількість населення зросла до 34 тис., а в 1914 році становила близько 43 тис. чоловік. За цей період в місті зведено близько тисячі будинків[3]. У Коломиї, як і в інших містах, налічувалося кілька церков, костьолів, синагог та десятки корчем.

Дані за 1876 рік показують, що тоді ще значне місце посідало ремесло. В місті налічувалося 53 шевці, 39 кравців, 27 столярів, 28 різників, 24 гончарі, 22 ковалі, 18 пекарів, 11 бляхарів. В місті були невеликий машинний завод, сортувальня вовни, пухо-перове підприємство, 2 друкарні, кілька млинів, 2 з яких було обладнано новим устаткуванням. Вони перемелювали 60 тис. цнт зерна на рік. Кілька підприємств засновано в навколишніх селах: броварню і сірникову фабрику у Вербежі, підприємство по виготовленню шевських цвяхів у Дебеславцях[4]. На кожному з них в середньому працювало 10—20 чоловік. Такі підприємства часто розорялися і закривалися.

Наприкінці XIX — на початку XX ст. в Коломиї та її околицях з'явилися підприємства, на яких працювало 150—200 робітників,— завод, що виробляв світильний газ, ткацька та картонна фабрики, пивзавод у селі Королівці[5]. Одним з найбільших підприємств був лісопильний завод. Виникли підприємства по виробництву цегли, черепиці і кахлів. У 1886 році на підприємствах міста налічувалося 1600 робітників, кількість їх безперервно зростала.

Становище робітників та міської бідноти було важким. Воно визначалося низькою заробітною платою, постійною загрозою безробіття, поганими житловими умовами, поширенням різних інфекційних хвороб. Заснована в 1835 році лікарня була невеликою. Такою ж була створена у 1854 році єврейська лікарня. Навіть у 1910 році в зональній лікарні налічувалося всього 150 ліжок[6].

Серед інших галицьких міст Коломия відзначалася як культурний центр. У місті працювали 3 початкові та 2 чотирирічні школи. 1861 року відкрито гімназію[7]. Відповідно до традиційних промислів цього краю було створено й спеціальні школи — гончарну (1876 р.) та деревообробну (1894 р.)[8]. В Коломиї ще в 1848 році засновано одну з перших у Галичині публічну бібліотеку з читальним залом.

Місцева інтелігенція була ініціатором відзначення пам'ятних днів видатних письменників. Влаштовувалися вечори, концерти, вистави. 1895 року композитор Д. В. Січинський заснував у місті хорове товариство «Боян», яке пропагувало українську музику, пісню, видавало ноти. В червні 1898 року в Коломиї з великим успіхом пройшов концерт видатної співачки С. А. Крушельницької. Мешканці міста з захопленням вітали класика української музики М. В. Лисенка, який у 1903 році приїздив до Коломиї.

Долаючи опір реакційних властей, у березні 1911 року жителі Коломиї вшанували пам'ять Т. Г. Шевченка. З нагоди 50-річчя смерті поета-революціонера було видано поштову листівку. Цього ж року урочисто святкували 100-річчя від дня народження М. С. Шашкевича. Встановили меморіальну дошку на народному

---

[1] Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych Krajów Słowjańskich, t. IV, стор. 285.
[2] L. Wajgel. Rys miasta Kołomyji, стор. 44, 54.
[3] Osterreichisches Städtebuch auf Grund der Berichte der größten öster. Städte, IV Band, стор. 9.
[4] L. Wajgel. Rys miasta Kołomyji, стор. 52.
[5] З історії західноукраїнських земель, вип. 5, стор. 67, 71—72.
[6] T. Polut. Podręcznik statystyki Galicji, t. IX, cz. 1, стор. 50.
[7] Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów Słowiańskich, t. IV, стор. 285.
[8] Szematyzm Królestwa Galicji i Lodomeryi, 1914, стор. 923.

домі. В міському парку в 1898 році встановлено пам'ятник А. Міцкевичу, в 1914 році — Т. Г. Шевченкові.

Зростала видавнича справа. В місті було кілька приватних друкарень і видавництв, наприклад, «Галицька накладня» Якова Оренштейна, де на початку XX ст. видано чимало творів прогресивних українських письменників, зокрема Ольги Кобилянської («Земля», «Некультурна» та ін.), збірку поезій Мелетія Кічури (1887—1933), пізніше члена спілки революційних письменників «Західна Україна».

І далі розвивалося декоративно-прикладне мистецтво — художня кераміка, народні художні тканини, різьба по дереву, виготовлення писанок. На початку XX ст. гончарний цех міста налічував близько 100 майстрів. Вироби народних умільців широко виставлялися і продавалися в місті, зокрема на «Виставці домашнього промислу».

В 90-х роках XIX ст. в Коломиї проживав польський художник С. Дачинський, який у своїх творах відобразив життя Покуття. На початок XX ст. припадає діяльність майстра реалістичного живопису Я. В. Пстрака. Художник прихильно сприйняв революцію 1905—1907 рр. у Росії, таврував царське самодержавство та австро-угорську монархію. Збереглася обкладинка журналу «Зоря» роботи Я. В. Пстрака, яка символізує єдність Західної і Східної України. В Коломиї вчилися письменник В. М. Навроцький (1847—1882), майстер української народної кераміки П. Г. Кошак (1864—1940), О. М. Білоскурський (1883—1944), пізніше видатний радянський митець.

Якщо після придушення революції в 1849 році громадсько-політичне життя наче завмерло, то вже на початку 60-х років спостерігається значне його пожвавлення. Саме в 60-х роках оформилася реакційна політична течія москвофілів, що об'єднувала буржуазну інтелігенцію, сільську буржуазію та духівництво. Москвофільські діячі М. І. Білоус та І. Г. Наумович організовували різні гуртки та видання, зокрема, протягом двох років у Коломиї видавалася газета «Народний голос». 1874 року вони створили «Общество ім. Качковського», яке не знайшло тут підтримки. Тому його керівництво переїхало до Львова. Діяла також буржуазно-націоналістична партія народовців, яка у 1875 році заснувала в Коломиї філію товариства «Просвіта»[1]. Існували подібні польські та єврейські організації.

Розвиток демократичного і робітничого руху в Коломиї тісно пов'язаний з діяльністю українських революціонерів-демократів І. Я. Франка, М. І. Павлика, О. С. Терлецького, Ганни Павлик, які не раз за різних обставин бували тут. О. С. Терлецький та М. І. Павлик вчились у місцевій гімназії. 2 березня 1880 року до Коломиї приїздив Іван Франко. Восени 1883 року в Коломиї відбулася нарада студентів-українців, на якій були присутні І. Я. Франко, М. І. Павлик, Н. І. Кобринська. У 1892 році Іван Франко та Михайло Павлик перенесли до Коломиї видання журналу «Народ». В наступні роки за їх участю тут виходила газета «Хлібороб»[2], орган радикальної партії. В них друкувалися уривки з праць К. Маркса, Ф. Енгельса, російських марксистів, зокрема членів групи «Визволення праці», а також твори І. Франка, М. Драгоманова, М. Павлика, В. Короленка, П. Грабовського, Лесі Українки та ін. Було надруковано працю Ф. Енгельса «Розвиток соціалізму від утопії до науки». З 1892 року виходив додаток до «Народу» — «Из России и для России». За революційне спрямування окремі номери журналів конфіскувалися поліцією, а їх видавців притягали до судової відповідальності[3].

Поширенню соціалістичних ідей також сприяли нелегальні гуртки учнівської молоді, які виникали в другій половині 80-х років XIX ст. Особливою активністю відзначався гурток у Коломийській гімназії. В ньому брали участь В. С. Стефаник,

---

[1] Журн. «Життя і знання». (Львів), 1933, стор. 148.
[2] В. Т. Полєк. Іван Франко на Прикарпатті, стор. 21.
[3] Іван Франко. Документи і матеріали 1856—1965. К., 1966, стор. 158.

Центр міста Коломиї. 1904 р.

Лесь Мартович, Марко Черемшина. Гуртківці створили підпільну бібліотеку, де поряд з творами Т. Г. Шевченка, Ф. М. Достоєвського, І. Я. Франка, Г. І. Успенського, О. І. Герцена, М. Г. Чернишевського та інших класиків літератури були деякі праці Ф. Енгельса[1]. За участю Л. Мартовича та В. Стефаника здійснено переклад українською мовою «Анти-Дюрінга» Ф. Енгельса. До 1 травня 1893 року Лесь Мартович написав і видав спеціальну листівку з біографією та портретом Карла Маркса. За революційну діяльність Л. Мартович і В. Стефаник були виключені з Коломийської гімназії. В 1902—1903 рр. у Коломиї вийшли 4 серії листівок (понад 50 назв) з портретами українських і російських громадських діячів, письменників, полководців, вчених[2]. У 1903 році тут вийшла брошура І. Я. Франка «Що таке поступ?», в якій викладено основні положення «Маніфесту Комуністичної партії».

Пропаганда соціалістичних ідей впливала на розгортання революційного руху робітників і селян. 20 вересня 1886 року в Коломиї відбулося велике селянське віче, на якому були присутні І. Франко та М. Павлик. На цьому та наступних вічах висувалися вимоги загального виборчого права, запровадження української мови в школах, відкриття української вчительської семінарії, а також деякі економічні вимоги. В липні 1893 року в місті відбулися перші збори радикального товариства «Народна воля». Головою його одностайно обрали І. Франка.

В 90-х роках розгорнулася страйкова боротьба коломийських робітників. 1895 року відбувся страйк робітників харчових підприємств[3]. Найбільш масово й організовано пройшли страйки цегельників, столярів і бляхарів у 1897 році. Робітники швейних майстерень страйкували в 1898 і 1900 роках. Страйкарі поряд з економічними висували й політичні вимоги. Велику роль у розгортанні революційного руху в Коломиї відігравала революційна література російських соціал-демократів, зокрема ленінська «Искра», яку одержував М. І. Павлик. На початку 1904 року хвиля робітничих страйків прокотилася по коломийських підприємствах. Особливе піднесення революційного руху в місті почалося під впливом першої буржуазно-демократичної революції 1905—1907 рр. у Росії. 2 лютого 1905 року робітники провели демонстрацію. 5 лютого віче в Коломиї вітало «борців за свободу в Росії». Після зборів відбулася демонстрація під лозунгами: «Геть самодержавство!», «Хай живе російська революція!». 15 листопада 1905 року в Коломиї проведено масове віче й демонстрацію, 28 листопада почався загальний політичний страйк, 18 січня 1906 року в місті скликали окружне віче й провели маніфестацію з участю 8 тис. селян[4]. Революційні виступи трудящих міста не припинялися до початку першої світової війни.

В роки першої світової війни Коломия та її околиці стали ареною жорстоких боїв. Російські війська тричі оволодівали містом — у вересні 1914 року,

---

[1] В. К. Макаєв. Робітничий клас Галичини в останній третині XIX ст., стор. 101.

[2] О. Бандура. Василь Стефаник. Львів, 1956, стор. 17.

[3] Є. А. Яцкевич. Становище робітничого класу Галичини в період капіталізму. К., 1958, стор. 89—92.

[4] Г. І. Ковальчак. Розвиток фабрично-заводської промисловості в Східній Галичині в кінці XIX ст.— на початку XX ст., стор. 65, 67; І. Довгаль. Вплив російської революції 1905 року на розвиток революційного руху в Галичині. К., 1952, стор. 42, 51, 58.

Г. Г. Кушнірук — учасник Жовтневої революції та громадянської війни. 20-і роки XX ст.

у травні 1915 та в червні 1916 й перебували тут до липня 1917 року[1].

Трудящі Коломиї та російські солдати радо вітали Лютневу революцію в Росії. На центральній площі біля ратуші відбувся багатолюдний мітинг, на який солдати вийшли з лозунгом «Хай живе вільна Росія!»[2].

Велика Жовтнева соціалістична революція вплинула на піднесення революційної боротьби трудящих Коломиї. Перші виступи відбулися в кінці 1917 — на початку 1918 року. Коломийський пролетаріат рішуче боровся проти війни, селяни вимагали розподілу поміщицької землі. У березні 1918 року понад 1000 бідняків, які терпіли велику скруту, влаштували демонстрацію перед будинком старости[3].

У квітні та жовтні 1918 року в Коломиї спалахнули т. зв. голодні бунти. За участь у них було віддано до суду 11 жінок[4]. В лютому 1919 року сталося заворушення солдатів т. зв. Української галицької армії, було створено першу солдатську Раду, яка своїм наказом примусила коменданта Коломиї залишити місто. В цей же час народне віче в Коломиї прийняло резолюцію з вимогою приєднання Східної Галичини до Радянської України[5].

Навесні 1919 року з ініціативи передових робітників у місті створено робітничу Раду. 1 травня 1919 року пройшли загальноміська демонстрація та мітинг під лозунгом «Геть буржуазну Національну раду!»[6]. 4 травня в Коломиї відбулося віче представників усього Покуття, учасники якого висловилися проти антинародної влади. Навіть солдати частин УГА (коломийських куренів) відмовлялися воювати проти радянських військ, що змушений був визнати один з командуючих армією ЗУНР[7].

Чимало мешканців Коломиї переходило кордон і вступало до лав Червоної Армії, зокрема робітник Коломийського цегельного заводу М. О. Білоскурський (згодом радянський генерал), колишні учні коломийської гімназії В. І. Порайко, Г. Г. Кушнірук, Г. Гоцуляк, І. В. Ткачук, С. О. Мельничук, А. Д. Баб'юк (Мирослав Ірчан), М. Т. Заячківський (Косар). Всі вони згодом взяли активну участь у соціалістичному будівництві на Радянській Україні.

Після загарбання Галичини буржуазно-поміщицькою Польщею боротьба народних мас проти іноземної окупації розгорнулася з новою силою. Влітку 1919 року поблизу Коломиї діяли партизанські загони, об'єднані у великі повстанські полки. На чолі їх був ревком, який стояв на радянській платформі[8]. Повстанці розгромили посилену охорону залізничного мосту через Прут, порушили телефонний зв'язок, висадили в повітря склад, підірвали залізничну колію. Для боротьби з революційними виступами польський уряд в 1920 році запровадив у Коломиї польовий суд, який застосовував смертні вироки[9].

За часів польської окупації у 1920—1930 рр. в Коломиї налічувалося близько 20 невеликих приватних підприємств. На них переважала ручна праця, бо устаткування було примітивним. Паперова фабрика не давала й половини довоєнної про-

---

[1] В боях під Коломиєю в травні 1915 року відзначився російський солдат В. І. Чапаєв, майбутній герой громадянської війни.

[2] Газ. «Червоний прапор», 7 листопада 1963 р.

[3] Під прапором Жовтня. Вплив Великої Жовтневої соціалістичної революції на піднесення революційного руху в Західній Україні. Документи і матеріали, стор. 72.

[4] Львівський облдержархів, ф. 526, оп. 1, спр. 3, арк. 10.

[5] Торжество історичної справедливості, стор. 366—367.

[6] З історії західноукраїнських земель, вип. 3. К., 1958, стор. 95.

[7] Р. Чаленко. Здійснення віковічної мрії українського народу. К., 1960, стор. 45.

[8] Гражданская война на Украине, 1918—1920, т. 2. К., 1967, стор. 160.

[9] Під прапором Жовтня. Вплив Великої Жовтневої соціалістичної революції на піднесення революційного руху в Західній Україні (1917—1920 рр.). Документи і матеріали, стор. 237, 241—245.

дукції, простоювала роками; на ній працювало не більше як 20—30 робітників[1]. На ткацькій і трикотажній фабриках працювало лише 50—80 робітників. Перша мала близько 40 англійських верстатів застарілої конструкції. На заводі машин і відливу заліза працювало близько 100 робітників. Фабриканти систематично порушували закон про 8-годинний робочий день[2]. Особливо жорстоко визискувалися жінки та діти. Не було соціального страхування. Понад 1200 сімей трудящих тулилося в підвалах. Впорядковувалося місто лише в тій частині, де мешкали буржуазія й урядовці. Купцям та фабрикантам належало понад дві третини орної землі в околицях міста та майже всі житлові будинки, які власники за велику плату здавали робітникам.

Письменник П. С. Козланюк, який багато років провів у Коломиї, писав: «Місто було неосвітлене, неохайне, брудне. Базарна площа і більшість вулиць були незабруковані. Навіть центральна вулиця, що веде до станції, влітку тонула в порошній куряві, а в сльоту скидалась на корито болотного розчину. Магістрат брав податки навіть за в'їзд у місто і за стоянку возів на базарі, але не давав кошти на благоустрій міста»[3]. В Коломиї жило багато ремісників, кустарів, торговців і фабрикантів. На 33 383 жителі (за даними 1935 року)[4] тут було 10 церков, костьолів і синагог, 2 монастирі та лише одна бібліотека. Значна частина населення міста не знала грамоти.

Важке соціальне й економічне становище трудящих Коломиї викликало посилення революційних виступів. Боротьбою трудящих керували комуністичні організації, створені у 1919 році учасниками Жовтневої революції О. О. Ясінським (Коваль), С. В. Букатчуком і реемігрантами з Америки В. Ю. Корбутяком та Я. І. Мензатом[5].

У серпні 1921 року в селі Іллінцях Снятинського повіту відбулася нарада ініціативного комітету, яка утворила окружний комітет КПСГ (пізніше КПЗУ). Було обрано делегатів на перший з'їзд КПСГ у Львові — В. Ю. Корбутяка, Д. Мойсу, Є. Ступа[6]. 1922 року в Коломиї були організовані комуністичні комірки: на заводі машин і відливу заліза (секретар І. В. Пилипко), на млинах (секретар І. Рубич), на пошті (секретар В. Остряк) та ін. В 1923 році Коломийський окружком КПЗУ очолив В. Ю. Корбутяк[7]. В 1922 році в Коломиї був створений окружний комітет комсомолу. Особливо посилилась революційна боротьба в період підготовки до виборів в польський сейм. Побоюючись революційних виступів, уряд додатково ввів у Коломию військові частини. Найбільшими виступами тоді були першотравнева демонстрація 1923 року, проведена в Коломиї та першотравнева демонстрація у Заболотові (1924 р.), організовані Коломийським окружкомом КПЗУ[8]. В 1924—1925 рр. в Коломиї розповсюдили листівки на захист першого комуністичного депутата польського сейму, польського робітника-залізничника Станіслава Ланцуцького[9].

Коломийський ОК КПЗУ вміло поєднував підпільну і легальну роботу. Легальними центрами комуністичної пропаганди були читальня ім. І. Франка та бібліотека ім. К. Маркса, що працювали

М. О. Білоскурський — учасник громадянської війни. 1920 р.

[1] Торжество історичної справедливості, стор. 416.
[2] Ю. Г. Гошко. Громадський побут робітників Західної України (1920—1939 рр.), стор. 24.
[3] Газ. «Червоний прапор», 10 жовтня 1963 р.
[4] Івано-Франківський облдержархів, ф. 2, оп. 1, спр. 1819, арк. 25.
[5] За волю народну. Біографічні нариси про видатних діячів революційного руху в Західній Україні. Львів, 1959, стор. 110—119.
[6] КПЗУ — організатор революційної боротьби. Спогади колишніх членів Комуністичної партії Західної України, стор. 85—86.
[7] У боротьбі за маси. Діяльність КПЗУ на Прикарпатті, стор. 127.
[8] Коломийський державний музей народного мистецтва Гуцульщини. Збірка рукописів. Спогади члена КПЗУ Я. І. Мензата.
[9] Газ. «Прикарпатська правда», 6 вересня 1969 р.

в місті в 1923—1926 рр. Активно діяла комуністична комірка деревообробників, до якої входили Степан Лозинський, Євстафій Капелюх, Омелян Турянський.

1926 року в Коломиї відбулися страйк швейників й активні виступи безробітних[1]. Страйкарі-швейники наступного року виступили не тільки з економічними вимогами, а й домагалися амністії політв'язням та створення робітничо-селянського уряду. Організовано пройшла першотравнева демонстрація в 1928 році. На вулицях було вивішено червоні прапори, в небі літали білі голуби з червоними стрічками. На мітингу трудящих з палкою промовою виступав Созонт Букатчук.

Тоді ж в Коломиї утворилися профспілка сільськогосподарських робітників і комітет «Сельроб-єдності». В «Сельроб-єдності» активно працював коломийський комуніст П. Д. Остафійчук. Коли в 1929 році його судили, П. Д. Остафійчук використав трибуну суду для викриття буржуазно-поміщицького окупаційного режиму. Після оголошення вироку про багаторічне ув'язнення мужній комуніст заспівав «Інтернаціонал»[2].

Організовано пройшов страйк трикотажників у 1929 році, яким керували комуніст Грицуляк та комсомолець Володимир Геник. З нагоди 13-х роковин Великої Жовтневої соціалістичної революції в місті проведено 7 листопада 1930 року масову демонстрацію. Її учасники пройшли з червоними прапорами; біля військових казарм було розкидано комуністичні листівки, а на мурах з'явилися написи червоною фарбою: «Хай живе диктатура пролетаріату!», «Хай живе КПЗУ!». В 1931 році в Коломиї відбулися першотравнева та в серпні — політична антивоєнна демонстрації[3].

Коломийський окружком КПЗУ був одним з найбільших, він об'єднував 21 осередок, у т. ч. селянських — 14 і робітничих — 7[4]. Підпільну роботу комуністів Коломийського округу в 1931 році очолювала О. В. Коцко[5]. Активними партійними працівниками в цей період були Д. І. Лазорко, К. С. Козловський, М. С. Фенчук, П. Д. Остафійчук, М. Підлетейчук, М. М. Семенчук, О. М. Турянський, І. Я. Томенко, Д. Ю. Козоріз та ін. Серед комсомольців вели невтомну роботу М. В. Соляк, І. Яремець, В. С. Геник, О. Я. Сенюк, Ю. Дрогобичер та інші.

Значною подією в революційній боротьбі трудящих Коломиї і всього Покуття був великий і тривалий страйк килимарів у січні 1934 року, яким керував Коломийський ОК КПЗУ. Килимарі вимагали підвищення заробітної плати, забезпечення їх нафтою та поліпшення умов праці. В страйку взяли участь 4 тис. халупників, він тривав до кінця місяця і закінчився їх перемогою[6].

Комуністи розповсюдили 1934 року в місті багато першотравневих листівок. Поліція заарештувала 23 чоловіка. Політв'язні відзначали Першотравень 1936 року страйком, в усіх камерах цього дня співали «Інтернаціонал».

В 1935 році в Коломиї створено комітет єдиного фронту, який згуртовував комуністів та революційну частину інших організацій у спільній боротьбі проти фашизму і війни. Коли почалася громадянська війна в Іспанії, секретар Коломийського окружкому КСМЗУ Юліуш Дрогобичер добровільно поїхав до Іспанії, тут він загинув у боях з фашистами під Барселоною[7].

Всупереч забороні польської влади, в 20—30-х роках трудящі Коломиї під керівництвом комуністів і комсомольців широко відзначали день пам'яті

---

[1] Вивчаймо рідний край, стор. 48.

[2] Газ. «Прикарпатська правда», 21 вересня 1969 р.

[3] М. М. Кравець. Нариси робітничого руху в Західній Україні в 1921—1939 рр., стор. 153.

[4] Газ. «Червоний прапор», 19 червня 1963 р.

[5] За волю народну. Біографічні нариси про видатних діячів революційного руху в Західній Україні, стор. 36.

[6] М. М. Кравець. Нариси робітничого руху в Західній Україні в 1921—1939 рр., стор. 178—180.

[7] Газ. «Прикарпатська правда», 29 жовтня 1963 р.

В. І. Леніна. Вони вшановували також пам'ять К. Лібкнехта і Р. Люксембург. Під час виборчих кампаній коломийська друкарня нелегально випускала велику кількість комуністичної літератури, яка надходила у Львів, а звідти розповсюджувалася по всій Західній Україні[1].

1936 року відбувся страйк коломийських цегельників. Про їх життя розповідав старий робітник П. Дроздюк, який з дванадцяти років працював на цегельні. «Хазяї заводу визискували робітників, як хотіли. Платили нам мало, та й то невчасно. Часто замість злотих давали неходові товари, залежалі на складах костюми, продукти. А як було нестерпно важко працювати! О четвертій годині ранку я вже був на ногах і біг на завод. Цілий день робив, мов кінь. Повертався з роботи після восьмої години вечора і падав, як сніп, на нари, засинав здебільшого без вечері. Жили ми в бараках, у яких кишіли блохи і клопи. На роботі робітники задихалися від газів у кільцевих печах. Перевтома, постійні недоїдання сумним карбом лягали не лише на робітників, а й на їх дітей. Діти росли кволими, блідими, нерідко вмирали»[2]. Великий, т. зв. окупаційний страйк робітників комунальних підприємств міста відбувся у травні 1937 року. В ньому активну участь взяли жінки[3]. Страйкарі оголосили голодовку, вдень і вночі сиділи на робочих місцях, виставивши транспаранти: «Страйк окупаційний, підтриманий голодовкою». Після тижня боротьби страйкуючі добилися певного підвищення заробітної плати[4]. Робітники Коломиї терпіли від хронічного безробіття. За офіційними даними, в 1933 році налічувалося 800 безробітних, в 1935 — 1000, в 1938 році — 799.

Член ЦК «Сельробу» П. Д. Остафійчук. 30-і роки XX ст.

Про охорону здоров'я трудящих мало дбали. В лікарні працювало лише 2 лікарі і 5 медсестер. Крім цього, існували ще 3 філантропічні амбулаторії, де хворих здебільшого доглядали черниці. Приватні лікарі брали велику плату за медичну допомогу. Особливо багато мешканців міста гинуло від туберкульозу; 1933 року з 50 хворих на туберкульоз померло 43, 1936 року з 59 померло 50[5].

Окупаційні власті намагалися залякати трудящих репресіями, послабити їхню боротьбу проти експлуатації. В Коломиї не раз влаштовувалися судові розправи над страйкарями і, зокрема, над комуністами. В 1936 році відбулися т. зв. процеси тридцяти одного та сорока трьох, в 1937 році — процес тридцяти семи. На процесах комуністи трималися мужньо, виголошували революційні заклики, співали «Інтернаціонал». Поліція силою виводила їх із залу суду. І за тюремними гратами комуністи продовжували боротьбу. Таємно читали політичну літературу, проводили бесіди і дискусії. В'язниця для них була політичним університетом.

Коломийський окружком КПЗУ вів послідовну і гостру боротьбу проти польського шовінізму, українського та єврейського буржуазного націоналізму, а також проти церковників, виховуючи трудящих в дусі пролетарського інтернаціоналізму, згуртовуючи їх під великим прапором марксизму-ленінізму. Для цього використовувалися різні легальні і напівлегальні можливості, зокрема, комуністи вели роботу, спрямовану на викриття націоналістів у «Сельробі», у профспілках, у «Просвіті», в спортивних та інших організаціях. В Коломийському окрузі активно діяв напівлегальний Союз революційних стрільців. Ця бойова політична організація рішуче виступала проти підготовки війни з Країною Рад. Вона готувала кадри для активної самооборони в боротьбі з польськими окупантами та українськими буржуазними націоналістами[6].

---

[1] КПЗУ — організатор революційної боротьби. Спогади колишніх членів Комуністичної партії Західної України, стор. 96.

[2] Газ. «Червоний прапор», 23 серпня 1969 р.

[3] Ю. Г. Гошко. Громадський побут робітників Західної України (1920—1939 рр.), стор. 140—141.

[4] М. М. Кравець. Нариси робітничого руху в Західній Україні в 1921—1939 рр., стор. 217—218.

[5] Журн. «Zdrowie publiczne», 1934, № 7, стор. 608; 1937, № 11, стор. 1022.

[6] «Український історичний журнал», 1968, № 11, стор. 12—23.

Експлуататорська суть польського уряду особливо яскраво проявилася в галузі освіти й культури. Хоч у місті налічувалося 4 народні школи і 2 гімназії, майже третина дітей шкільного віку взагалі не була охоплена навчанням. Навчання велося польською мовою, в школах застосовувалося фізичне покарання учнів. Переслідування влади спричинилися до різкого зменшення учнів в українській гімназії.

Прогресивна інтелігенція Коломиї брала активну участь в громадському житті міста. Вчителями гімназії у 20-х роках працювали А. В. Крушельницький, син І. Франка — Петро Франко (1890—1941), український фольклорист і перекладач О. І. Роздольський (1872—1945). В Коломийській гімназії вчилися і починали свою діяльність письменники П. С. Козланюк, Мирослав Ірчан (А. Д. Баб'юк, 1897—1937), І. В. Ткачук (1891—1948). В 20—30-х роках тут жили і працювали письменники Ірина Вільде (Д. Д. Дроб'язко), А. Я. Чайковський (1857—1935), поет Ю. А. Шкрумеляк. Неодноразово бували у Коломиї Я. О. Галан, О. Я. Гаврилюк, які підтримували тісні зв'язки з місцевою комуністичною організацією[1]. Пропаганді музичних знань сприяла заснована в 1921 році перша на Гуцульщині музична школа — філія вищого музичного інституту ім. Лисенка у Львові. Член КПЗУ, поет, драматург і графік І. А. Крушельницький заснував у Коломийській гімназії театральну школу для молоді. Театральне мистецтво ніс у маси відомий актор Микола Бенцаль. З 1926 року почалося створення музею народного мистецтва Гуцульщини, його відкрито 1936 року як приватний. Заснував музей В. В. Кобринський. Виходили газети «Селянські вісті», «Голос Покуття», журнал «Жіноча доля» і календар «Світ праці». В місті було 2 друкарні.

Дізнавшись про визвольний похід Червоної Армії, передові робітники створили ревком, загін Червоної гвардії, разом з селянами села Дебеславців роззброїли поліцію, визволивши з тюрми політв'язнів, що чекали розстрілу. Комсомольці Геннадій Пшегродський і Роман Кушнірчук підняли на ратуші червоний прапор. 19 вересня 1939 року мешканці Коломиї зустрічали хлібом-сіллю частини Червоної Армії. Відбувся багатолюдний мітинг, на якому від імені всіх трудящих робітник Василь Козяк від щирого серця подякував рідній Червоній Армії за визволення від панського гніту. В місті було створено тимчасове управління, до складу якого ввійшли колишній член КПЗУ В. Д. Баб'юк (брат Мирослава Ірчана), вчитель І. С. Михалевський. Почали працювати електростанція, гардинна фабрика та інші підприємства. Понад 500 безробітних дістали роботу. З 1 жовтня 1939 року почала виходити міська газета «Червоний прапор».

22 жовтня 1939 року трудящі Коломиї обрали депутатами до Народних Зборів Західної України робітників Ф. В. Сенюка, З. І. Якимовича, В. Г. Білана та лісоруба з Космача Г. В. Гаврищука. Як член Повноважної Комісії, обраної Народними Зборами, Г. В. Гаврищук, виступаючи на сесії Верховної Ради СРСР, висловив подяку Комуністичній партії, Радянському урядові та просив прийняти західних українців у сім'ю народів Радянського Союзу[2]. Незабаром Г. В. Гаврищука було обрано заступником голови Коломийської міськради.

Всією роботою щодо здійснення соціалістичних перетворень у місті керувала партійна організація. В квітні 1940 року відбулася перша міська партійна конференція, на якій обрано міський комітет КП(б)У. Очолив його А. Т. Бойко[3].

Музей народного мистецтва Гуцульщини в Коломиї. 1967 р.

[1] Революційна діяльність західноукраїнських пролетарських письменників. Збірник архівних документів. Львів, 1959, стор. 67, 198, 220, 290.

[2] Торжество історичної справедливості, стор. 586.

[3] Івано-Франківський облпартархів, ф. 18, оп. 1, спр. 1, арк. 1—2.

Чимало кращих робітників вступило у партію. В місті налічувалося 26 первинних парторганізацій. На підприємствах і в установах створювалися комсомольські, профспілкові організації. Депутатом Верховної Ради СРСР трудящі Коломиї обрали Г. В. Гаврищука, депутатом Верховної Ради УРСР — О. Я. Сенюк, яка за революційну діяльність 5 років сиділа в польських тюрмах[1].

Найпершим завданням, що стояло перед органами влади, була організація промислового виробництва. Невдовзі відновили роботу текстильна фабрика і черепичний завод. Збудовано меблеву й розширено паперову фабрику. Завод братів Біскупських, який раніше виробляв дрібний сільськогосподарський інвентар, реорганізовано в завод сільгоспмашин. У 1940 році тут працювало 160 робітників. Підприємство виготовило протягом півріччя близько 2 тис. віялок, молотарок, ручних соломорізок тощо. Це перші радянські машини, створені на Прикарпатті. 1941 року в місті працювало 19 промислових артілей, підприємства побутового обслуговування. Вже влітку цього року на заводах і фабриках налічувалося понад 1200 новаторів виробництва.

Докорінні зміни сталися в галузі освіти і культури, охорони здоров'я. Було відкрито 18 загальноосвітніх шкіл, у т. ч. школу робітничої молоді. Навчанням було охоплено понад 6 тис. учнів. Відкрито також 5 дитячих садків. Почали працювати педагогічна школа, технікум механічної обробки деревини, школа ФЗН, музична школа-семирічка. Розгорнули роботу будинок культури, бібліотека, кінотеатр, пересувний драматичний театр. Став державним і значно збагатив свої фонди музей народного мистецтва Гуцульщини. Для народних майстрів створено художньо-промисловий пункт (вишивка, ткацтво, килимарство), підпорядкований Укрхудожпромспілці.

Протягом кількох місяців створено мережу медичних закладів: 2 поліклініки, протитуберкульозний диспансер, санепідемстанцію, пологовий будинок. Всі медичні заклади забезпечено кваліфікованими кадрами і обладнано сучасним устаткуванням. На охорону здоров'я трудящих міста в 1940 році було асигновано коштів у 21 раз більше, ніж за панської Польщі[2].

В перший же день Великої Вітчизняної війни фашистська авіація бомбила Коломию. Удари ворога прийняли на себе частини гарнізону міста, 28-а гірсько-стрілецька дивізія, авіаційна частина та окрема Коломийська прикордонна комендатура. 24 червня 1941 року гітлерівці скинули десант в районі Коломиї, але прикордонники його знищили[3]. В боях виявили особливу мужність і героїзм воїни-прикордонники під командуванням майора Р. І. Філіппова.

В ці дні міський комітет партії скеровував зусилля трудящих на допомогу фронту. На мітингу в паровозному депо жінка-машиніст А. Кобель закликала всіх трудівників наслідувати її приклад і оволодівати різними спеціальностями, щоб замінити чоловіків, які пішли на фронт. Частини Червоної Армії 1 липня 1941 року залишили місто, куди вдерлися фашистські війська.

Окупанти катували і вбивали радянських людей. За допомогою зрадників фашистські загарбники знищили в численних катівнях близько 90 тис. мешканців Коломиї та приміських сіл, а також військовополонених. Багатьох з них зв'язували колючим дротом, кидали у рів і живими засипали землею[4].

Та радянські люди не корилися ворогові. Заболотівська підпільна комуністична організація, що була створена за дорученням ЦК КП(б)У восени 1941 року І. І. Голубцовим, поширювала свою діяльність і на Коломию. Керівники цієї організації К. Вареница та І. Лукащук розповсюджували тут антифашистські листівки, провадили серед населення роз'яснювальну роботу, організовували диверсії і саботаж на

---

[1] Газ. «Прикарпатська правда», 21 квітня 1964 р.
[2] Івано-Франківський облпартархів, ф. 18, оп. 1, спр. 1, арк. 28—29.
[3] Газ. «Прикарпатська правда», 28 травня 1969 р.
[4] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-98, оп. 1, спр. 18, арк. 41.

Герой Радянського Союзу С. В. Артамонов. 1940 р.

підприємствах та залізниці, здобували вогнепальну зброю. В Коломиї також була створена бойова група «Народної гвардії»[1]. Член Станіславської групи організації «Народна гвардія» І. М. Дупляк завозив до Коломиї антифашистську літературу. В місті здійснювали операції і члени Чорноославської підпільної антифашистської групи Н. М. Чуревич, П. Д. Ратушняк і Василь Зенюк. На одній з конспіративних квартир підпільники мали радіоприймач. Їм допомагали вчителі Йосип і Стефанія Ногаї.

У чорні роки фашистської окупації працівники музею і бібліотеки В. В. Кобринський та А. А. Чайковський переховували бюст В. І. Леніна та радянську літературу[2]. За саботаж та агітацію проти німецьких загарбників фашисти розстріляли ливарників заводу сільгоспмашин Михайла Черкаса та Фелікса Баранюка. Мешканці околиць міста подавали допомогу продуктами і медикаментами партизанам з'єднання С. А. Ковпака.

Як залізничний вузол і опорний пункт оборони фашистів у передгір'ях Карпат Коломия мала важливе стратегічне значення. Оволодіння містом, захоплення переправи через Прут блискуче здійснили 28 березня 1944 року воїни 1-ї гвардійської танкової бригади полковника В. М. Горєлова при підтримці 351-ї стрілецької дивізії (командир генерал-майор М. М. Заміровський) та інженерних військ 1-ї гвардійської танкової армії (начальник — полковник Ф. І. Харчевін). В ході боїв кілька сот угорських та німецьких солдатів було взято в полон. Серед захоплених трофеїв виявилося 13 танків «Тигр», 15 залізничних ешелонів, 45 паровозів, 10 складів, 450 автомашин[3].

29 березня 1944 року Москва салютувала доблесним військам 1-го Українського фронту, що визволили Коломию. Капітану В. О. Бочковському, молодшому лейтенантові А. М. Ігнатьєву і рядовому А. Є. Землянову, які відзначилися в боях за місто, присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

Німецько-фашистські війська неодноразово намагалися перейти в контрнаступ. Розгорнулися запеклі бої, і Коломия знову стала прифронтовим містом. Ворожого обстрілу місто зазнавало до 15 липня 1944 року[4]. В ці дні в Коломиї перебував начальник політвідділу 18-ї армії полковник Л. І. Брежнєв[5].

У весняно-літніх боях 1944 року, що точилися на околицях Коломиї, прославилися сотні радянських воїнів. Тут загинули смертю хоробрих росіяни Герої Радянського Союзу С. В. Артамонов і Д. М. Синенков. Українець В. П. Майборський під час наступу роти кинувся з гранатами на дзот і закрив своїм тілом амбразуру. Вважали, що він загинув, і йому було посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу. В пам'ять про його подвиг молодший лейтенант А. Зуров написав пісню «Герою Майборському»[6]. Та виявилося, що він був важко поранений, але лишився живим. Грузин Ероніс Інаурі кинувся на замінований колючий дріт і ціною свого життя проклав у ньому прохід. На висоті бійці зробили напис: «Ми будемо жити! Але якщо доведеться вмирати, то помремо, як комсомолець Інаурі!»[7].

Мешканці Коломиї свято шанують пам'ять героїв-визволителів. Р. І. Філіппов, А. Д. Богданов, М. П. Семенов, І. С. Коротков, І. В. Шарлай, С. В. Артамонов, Д. М. Синенков, В. Д. Пачуліа, Е. Інаурі навічно занесені в список жителів міста, їх іменами названі вулиці, піонерські загони і дружини. Героїв Радянського Союзу В. О. Бочковського, А. М. Ігнатьєва, А. Є. Землянова й В. П. Майборського обрано почесними громадянами Коломиї.

---

[1] Торжество історичної справедливості, стор. 627, 630.
[2] Газ. «Прикарпатська правда», 18 грудня 1966 р.
[3] Архів МО СРСР, ф. 299, оп. 3070, спр. 460, арк. 6.
[4] История Великой Отечественной войны 1941—1945 гг., т. 4. М., 1962, стор. 79.
[5] Н. С. Демин. Война и люди. Ташкент, 1968, стор. 171—206.
[6] А. А. Сгибнев. По следам героев. М., 1962, стор. 15.
[7] Газ. «Прикарпатська правда», 30 грудня 1962 р.

Після визволення Коломиї чоловіки призовного віку пішли до лав Червоної Армії. Високе почуття патріотизму проявила жителька міста М. Г. Кобилецька, старший син якої був на фронті. Вона дала материнський наказ своїм трьом молодшим синам наслідувати приклад брата, добити ненависного ворога[1]. Трудящі міста всіляко допомагали фронту, вносили кошти на будівництво літаків і танків, на заводі сільгоспмашин ремонтували бойову техніку і зброю.

Під час війни багато уродженців Коломиї було в лавах діючої армії. Вони героїчно билися проти фашистських загарбників. Це, зокрема, генерал-майор М. О. Білоскурський, капітан Ю. С. Мельничук, сержант С. М. Кобилецький. Розвідник-радист сержант З. В. Чех був закинутий у Прагу, де за допомогою чеських підпільників збирав важливі дані й передавав їх командуванню 1-го Українського фронту. Схоплений фашистами і жорстоко катований, він не сказав нічого. Фашисти засудили його до розстрілу. Але повстання жителів Праги на початку травня 1945 року вирвало З. В. Чеха з пазурів смерті, і він разом з повстанцями бився на барикадах. В боях під Берліном загинув талановитий гончар К. Ф. Санойца[2].

Визволене від фашистських загарбників місто лежало в руїнах. Відступаючи, гітлерівці знищили 23 промислові підприємства, електростанцію, зруйнували залізничний вузол, 2 лікарні, 15 шкільних приміщень, 13 культурно-освітніх закладів, спалили понад 1400 житлових будинків[3]. Фашисти пограбували музей народного мистецтва Гуцульщини, бібліотеки.

Хоча місто тривалий час перебувало в прифронтовій смузі, відновили діяльність міські органи Радянської влади, партійні, комсомольські, профспілкові та інші громадські організації. Під їх проводом трудящі міста налагоджували роботу промислових підприємств та різних установ і закладів. Вже восени 1944 року діти сіли за парти — почали діяти 11 шкіл, відкрилися музична школа, кінотеатр, клуби, виходила районна газета. Не минуло й півроку після визволення міста, а вже стало до ладу 30 промислових підприємств, які працювали для потреб фронту. Одночасно почалася модернізація підприємств, а також створення нових галузей, зокрема машинобудування. Для цих підприємств йшло устаткування з інших областей УРСР та братніх республік.

Трудящі Коломиї успішно виконали п'ятирічний план відбудови і дальшого розвитку народного господарства. Вже у 1949 році значно перевершено рівень довоєнного промислового виробництва. 1950 року понад 1000 робітників працювало в рахунок наступних років. Озброєні банди українських буржуазних націоналістів терором і диверсіями намагалися перешкодити соціалістичному будівництву. Органам державної безпеки всемірно допомагали трудящі, і бандитів було розгромлено.

П'ятий п'ятирічний план завершили на 4 місяці раніше строку. Випуск валової продукції за цей час подвоївся. Асортимент виробів збільшився до 218 видів і найменувань. У 1955 році на підприємствах міста налічувалося близько 7 тис. новаторів і передовиків виробництва. 32 чоловікам присвоєно звання кращого робітника міста за професією, 73 — кращого винахідника та раціоналізатора.

В ході виконання шостого п'ятирічного плану ще більшого розмаху набрало соціалістичне змагання. Передові робітники почали відкривати особисті рахунки економії, одержаної

Працівники Коломийського РК КП(б)У. 1949 р.

[1] Газ. «Червоний прапор», 9 травня 1945 р.

[2] Газ. «Червоний прапор», 29 серпня 1969 р.

[3] Івано-Франківський облпартархів, ф. 18, оп. 2, спр. 3, арк. 15; ф. 1, оп. 2, спр. 5, арк. 194—195.

завдяки раціоналізації. 1956 року міськком КП України створив техніко-економічну раду міста, яка узагальнювала досвід новаторів. Масовим тиражем рада видала листівки про методи праці 12 новаторів промисловості та залізничного вузла. Наприкінці 1958 року розгорнувся рух за комуністичну працю. В ньому взяли участь 130 бригад, змін і цехів. Присвоєно це звання тоді 12 бригадам. Понад 1000 чоловік виборювали звання ударника комуністичної праці. Невдовзі в змагання почали включатися цілі підприємства. 1965 року це почесне звання здобули 23 цехи, 10 змін, 277 бригад і вузол зв'язку станції Коломия. Близько 2600 чол. стали ударниками комуністичної праці[1]. Почин Гаганової підхопили майстри С. Д. Мокрій з ткацької, С. І. Пиндус з швейної фабрики, які вивели бригади, що відставали, в передові.

Трудовий ентузіазм робітників, партійне керівництво, наукова організація праці були тими основними чинниками, що забезпечили дальше зростання продуктивності праці, вчасне виконання завдань семирічного плану. Робітники Коломиї за семирічку виробили майже в три рази більше промислової продукції, ніж у попередню п'ятирічку.

На багатьох підприємствах Коломиї працюють громадські ради НОП, творчі бригади, бюро економічного аналізу і нормування, постійно діючі виробничі наради, школи майстрів та передового досвіду праці, економічні гуртки і семінари. Широко впроваджено систему бездефектного виготовлення продукції і здачі з першого пред'явлення.

Тепер у місті діє понад 50 промислових, транспортних, будівельних і торговельних підприємств, на яких трудиться близько 20 тис. робітників та службовців. Стала до ладу машинолічильна станція, яка обслуговує міські підприємства. Порівняно з 1951 роком обсяг промислового виробництва в 1968 році збільшився в 293 рази[2].

Останнім часом значно зріс Коломийський завод сільськогосподарських машин — найбільше підприємство міста. Ще 20 років тому тут виробляли дрібний сільськогосподарський реманент — вози, віялки, соломорізки, а пізніше — кормоподрібнювачі й обприскувачі. Верстати були застарілої конструкції, налічувалося їх небагато, приводилися вони в рух паровою машиною через спільну трансмісію. Завдяки реконструкції завод, по суті, заново збудований. У величезних заповнених сонцем цехах працює близько 2,5 тис. робітників.

З 1958 року завод першим у Радянському Союзі почав спеціалізуватися на виробництві грейферних навантажувачів[3]. 1963 року він одержав почесне урядове завдання: виготовити для братньої Куби 2 тис. навантажувачів. Колектив заводу справився з завданням достроково. Коломийські навантажувачі дістали високу оцінку. Щоб допомогти кубинським друзям освоїти машину, на Кубу виїздили ведучий конструктор заводу М. К. Чорноусов, конструктори С. І. Грицюк, І. А. Дзюбак та трактористи-випробувачі Р. І. Шевчук, В. І. Пачковський і С. І. Козачук[4]. За 5 років на Кубу поставлено вже понад 10 тис. навантажувачів.

На Міжнародній виставці сільськогосподарських машин 1967 року в Москві навантажувач-екскаватор ПЕ-0,8 відзначений золотою медаллю та дипломом 1-го ступеня[5]. Нині цей навантажувач надходить в усі союзні республіки, а також до 20 країн світу. Якщо в перший рік виробництва було створено понад 200 таких машин, то 1969 року з конвейєра зійшов п'ятдесятитисячний навантажувач. До кінця п'ятирічки закінчено реконструкцію другої черги заводу, а його річну потужність доведено до 25 тис. штук навантажувачів. Конструкторське бюро заводу перетворено в головне спеціалізоване конструкторське бюро країни по навантажувачах.

---

[1] Івано-Франківський облпартархів, ф. 18, оп. 28, спр. 11, арк. 7, 43.
[2] Газ. «Червоний прапор», 29 березня 1969 р.
[3] Коломыйский завод сельскохозяйственных машин. Ужгород, 1969, стор. 8.
[4] Газ. «Правда», 9 серпня 1963 р.
[5] Газ. «Прикарпатська правда», 22 липня 1967 р.

Завод має свої робітничі династії — Івасютини, Чупреї, Мельничуки, Рабинюки. Коваль Д. О. Івасютин, тепер уже пенсіонер, привів на завод усіх чотирьох синів. Значно виріс освітній рівень робітників. Якщо в 1959 році на заводі початкову освіту мали 133 чоловіка, незакінчену середню — 36, середню — 11, вищу — 1, то нині вищу освіту мають понад 100 чоловік, середню спеціальну — понад 200 й середню загальну — понад 1000 чоловік. Сотні робітників вчаться у вечірніх і заочних школах, технікумах та вузах[1].

У серпні 1969 року з нагоди 100-річчя від дня заснування завод сільгоспмашин нагороджено орденом «Знак Пошани», багатьох робітників — орденами і медалями. Завод став першим орденоносним промисловим підприємством Прикарпаття.

Такий шляк й інших підприємств Коломиї. Кожне з них за післявоєнні роки в кілька десятків разів збільшило обсяг вироблюваної продукції, на кожному виросли свої передовики й новатори. Продукція деревообробного заводу надсилається в усі республіки СРСР та в 14 зарубіжних країн. Металозавод став експериментально-дослідним. Якщо 1963 року він випустив понад 500 тонн посуду трьох видів, то в 1968 році — близько 4 тис. тонн одинадцяти видів.

У заводоуправлінні будівельних матеріалів завершено реконструкцію технологічного устаткування, завдяки чому зріс випуск продукції — протягом двох тижнів тепер виготовляється цегли більше, ніж її вироблено за весь 1945 рік.

На ткацькій фабриці працюють понад 280 автоматичних ткацьких верстатів найновішої конструкції. Ткалі тепер обслуговують по 14—16 верстатів. За день в місті виробляється близько 30 тис. м бавовняних тканин. Коломийські ткалі підтримують тісний зв'язок з трудящими міста Вишнього Волочка Калінінської області. Вони постійно обмінюються досвідом. Валентина Гаганова виступала по радіо спеціально для коломийських друзів. З нею листуються ткалі М. А. Воронкевич та О. В. Лунькова.

Коломия — важливий транспортний центр. У 1961 році в депо станції Коломия з'явилися перші тепловози, а тепер вони майже витіснили паровози. Щоденно курсують 95 автобусів по 21 маршруту, є в місті й 20 таксі.

В удосконаленні роботи промисловості все більшу роль відіграє громадськість. У заводоуправлінні будівельних матеріалів створено на громадських засадах технологічне бюро, на заводі

[1] Газ. «Комсомольський прапор», 16 серпня 1969 р.

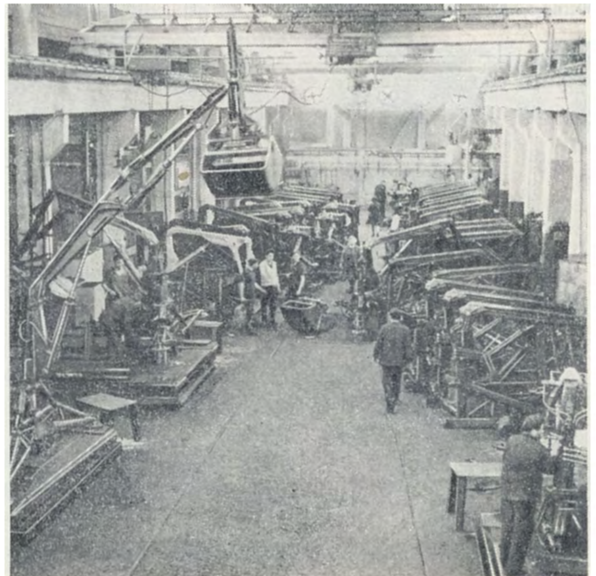

Один з цехів Коломийської гардинної фабрики. 1967 р.

Соломорізки, виготовлені на Коломийському заводі сільськогосподарських машин. 1954 р.

У складальному цеху Коломийського заводу сільськогосподарських машин. 1970 р.

сільськогосподарських машин і ткацькій фабриці — самодіяльні конструкторські бюро.

Покращав і якісний склад керівництва. 46 підприємств міста очолюють комуністи. З них 26 чоловік мають вищу і 20 — середню освіту.

Як і всюди в радянській країні, широко розгорнуто в місті житлове будівництво. За 20 останніх років житловий фонд Коломиї збільшився майже втроє. Ще зовсім недавно від вокзалу до Жовтневої вулиці простягався пустир, а тепер тут височать красиві будинки, виросли нові вулиці. В місті прокладено понад 20 км водопроводу, більш як 50 км шляхів. Діє автоматична телефонна станція. На вулицях Коломиї встановлено кількасот ртутних світильників. Багате місто садами і парками, зустрічаються тут і рідкісні дерева. В парку ім. Кірова ростуть велетенські гінкго та Веймутова сосна, на вул. Театральній — магнолія. В урочищі над Прутом на 100 га розкинувся один з найбільших у Європі заповідник тиса. Щороку на вулицях Коломиї висаджуються тисячі дерев та кущів.

У місті розпочато забудову трьох мікрорайонів. Проводиться газифікація. Природним газом вже забезпечено близько 7 тис. квартир, а балонним — понад 3 тис. квартир. Став до ладу банно-пральний комбінат, працює бюро добрих послуг.

В Коломиї виросли нові люди, чудові спеціалісти, передовики виробництва, імена яких відомі далеко за межами області. Серед них — майстер швейної фабрики В. І. Якубенко, машиніст локомотива А. Б. Саркісов, бригадир заводоуправління будівельних матеріалів П. П. Кобилецька. Всі вони удостоєні ордена Леніна. Розкроювальник взуттєвої фабрики Д. І. Мицак, ткаля Н. В. Плотникова, вишивальниця М. А. Фасовська, майстер плодоконсервного заводу З. І. Благодетелєва та багато інших відзначені орденом Трудового Червоного Прапора. Делегатами партійних з'їздів були колишня селянка, помічник машиніста локомотива К. І. Березовська, машиніст В. М. Нечай, бригадир заводу сільгоспмашин О. В. Спиридонов, ткаля Н. В. Плотникова; комсомольських з'їздів — товарознавець У. М. Сулятицька та секретарі міськкому ЛКСМУ М. І. Войтович, Я. С. Калакура та ін. На Всесоюзний з'їзд профспілок були обрані вчителі З. П. Лапко та Л. Е. Шимко. Депутатами Верховної Ради УРСР обирали Ю. Й. Пантелюка, Л. І. Стигнєєву.

Багато зроблено в місті за роки Радянської влади в розвитку народної освіти. Тепер тут 14 загальноосвітніх шкіл. В 13 дитячих садках виховується близько 1500 дітей. В Коломиї працюють 11 заслужених вчителів УРСР.

Понад 2 тис. робітників і службовців вчаться без відриву від виробництва у заочній та вечірній школах, технікумах і вузах. В місті працюють 5 середніх спеціальних закладів — педагогічне, медичне, фармацевтичне та професійно-технічне училища і технікум механічної обробки деревини. 1965 року тут відкрито консультаційний пункт Івано-Франківського інституту нафти і газу.

Чимало випускників коломийських шкіл і училищ стало відомими діячами культури, літератури, науки і техніки. Це поет Д. В. Павличко, письменник Р. І. Іваничук, доктор історичних наук В. В. Грабовецький та ін. — вчені М. В. Калиняк, Л. О. Косак, П. Ф. Юрійчук.

В Коломиї народився відомий радянський український композитор, народний артист УРСР А. Й. Кос-Анатольський, автор опери «Заграва», балету «Хустка Довбуша», широковідомої пісні на слова І. Франка «Ой ти дівчино, з горіха зерня». На сторінках коломийської газети «Червоний прапор» в 1939 році почав свою літературну діяльність комсомолець-підпільник

Універмаг у Коломиї. 1969 р.

Хірург А. С. Шептун перед операцією. 1969 р.

Ю. С. Мельничук (1921—1963). Під час Великої Вітчизняної війни він був розвідником, пізніше став видатним письменником-публіцистом, кандидатом філологічних наук. Він продовжив традиції Я. Галана, викривав українських буржуазних націоналістів, католицьку й уніатську церкву та міжнародний імперіалізм. Тривалий час Ю. С. Мельничук був головним редактором журналу «Жовтень», його обирали депутатом Верховної Ради СРСР. В журналі «Жовтень» плідно працює коломийський письменник-публіцист Т. С. Мигаль. При редакції газети «Червоний прапор» створено літературне об'єднання. Члени об'єднання виступають на сторінках обласних і республіканських видань. Дехто вже видав перші свої твори. Зокрема, вчитель В. А. Костащук видав удруге книгу про Василя Стефаника «Володар дум селянських», вчитель Б. С. Мельник — збірку поезій «Мій рідний край». Багато патріотичних та ліричних поезій надрукував голова літоб'єднання вчитель В. З. Данькевич. Місцеві літератори і композитори створили чимало гарних пісень. Організовуються виставки творів міських художників. З великим успіхом пройшли звіти творчої інтелігенції міста на честь XXIII з'їзду КПРС і на честь 50-річчя Великого Жовтня.

Сучасна Коломия має багато культурно-освітніх закладів. Тут працюють районний і міський будинки культури, будинок учителя, 3 кінотеатри, 10 клубів на підприємствах, 30 бібліотек з книжковим фондом в 230 тис. примірників. Самодіяльний народний театр (режисер В. І. Симчич) міського будинку культури в 1967 році на республіканському фестивалі самодіяльного мистецтва посів перше місце, був відзначений золотою медаллю і дипломом першого ступеня. Таку ж нагороду на фестивалі здобув хор цього будинку. При міському будинку піонерів діє самодіяльна дитяча оперна студія, а при клубі ДТСААФ — балетна. Хору будинку вчителя присвоєно звання народної академічної хорової капели (керівник С. І. Ярмусь). Набув популярності самодіяльний симфонічний оркестр. Користується любов'ю глядачів Коломийський народний театр ім. Я. Галана.

В Коломиї розвинули свій талант нині заслужені артисти республіки В. О. Яншин і О. І. Затварська. В місті працюють майстри художньої кераміки, члени Спілки художників УРСР подружжя Г. Й. та М. І. Рощиб'юки.

Велику роботу проводить Коломийський державний музей народного мистецтва Гуцульщини, який за роки Радянської влади виріс у багатющу скарбницю народної творчості. В експозиціях музею представлено різьбу, інкрустацію, випалювання по дереву, мосяжництво, кераміку, художнє ткацтво, вишивання, килимарство, писанковий розпис, прикраси з бісеру. Тут експонуються твори видатних митців минулого, а також заслужених майстрів народної творчості УРСР.

В парку ім. Шевченка, біля Пруту, на початку літа щороку влаштовують масове свято пісні та праці. Тут виступають загальноміський об'єднаний хор, який налічує понад тисячу чоловік, близько 60 колективів художньої самодіяльності.

Сталися зміни за післявоєнні роки в галузі охорони здоров'я. Кількість ліжок в лікарнях збільшилася майже втроє, а медичних працівників — у 10 разів. Всього в місті є 14 медичних закладів, де працюють 132 лікарі і 452 середні медпрацівники та 42 фармацевти. Багато уваги охороні здоров'я приділяють заслужені лікарі УРСР О. М. Єніна і В. А. Закревський, головний лікар інфекційної лікарні Л. І. Стигнєєва, хірург А. С. Шептун. Є в місті будинок інвалідів і будинок для людей похилого віку.

Масовими в Коломиї стали фізкультура і спорт. Працює дитяча спортивна школа, з її стін вийшло понад 3 тис. розрядників, 17 майстрів спорту. Один

з вихованців, В. Д. Гасій, нині чемпіон СРСР з гандбола. 4 спортсмени стали призерами Радянського Союзу, 12 — чемпіонами республіки. В місті є стадіон та великий спортивний зал. В 1968 році тут було проведено 2 всесоюзні та 10 республіканських змагань.

На чолі політичного і громадського життя Коломиї стоїть міська партійна організація, що налічує 4340 членів і кандидатів партії, об'єднаних в 162 первинні партійні організації. МК КП України ввів у повсякденну практику зустрічі керівників партійних, радянських і господарських органів з трудящими. Активно діє міська організація товариства «Знання», яка об'єднує близько 700 лекторів.

В місті працюють вечірній університет марксизму-ленінізму, економічна школа, університети культури, здоров'я, для батьків, школи атеїзму і міжнародних відносин, в яких навчається понад 1 тис. чоловік. Є жіноча рада, рада ветеранів комсомолу, рада військово-наукового товариства, рада сприяння кіно, музично-театральна бібліотека тощо.

Комсомольська організація Коломиї налічує близько 13 тис. членів ВЛКСМ, об'єднаних у 204 первинні організації. Активно діє штаб «Комсомольського прожектора». Комсомольці виступають ініціаторами багатьох корисних справ, зокрема суботників та недільників, КВК між училищами й школами. Щотижня відбуваються «Комсомольські середи». Цього дня в міському будинку культури первинні комсомольські організації та клуби міста проводять цікаві вечори. Планує їх МК ЛКСМУ разом з радою ветеранів комсомолу. Перед молоддю виступали ветерани комсомолу, учасники громадянської і Великої Вітчизняної воєн, старі комуністи, які бачили і слухали В. І. Леніна, передовики і новатори виробництва, орденоносці, діячі літератури і мистецтва. Всі вечори супроводжуються тематичними концертами, «вогниками». Найбільш цікавими були тематичні вечори «Партії вірний син», присвячений 50-річчю ЛКСМУ, «Комсомол у піснях і хорових творах радянських композиторів», «Молодіжні вечорниці», «Тих днів не змовкне слава», «Що дала Радянська влада молоді Коломийщини», «Улюблені пісні Ілліча». Велику роботу на честь 50-річчя ВЛКСМ і 50-річчя ЛКСМУ провів клуб «Полум'яні серця». Працює клуб інтернаціональної дружби. Відбувся конкурс атеїстичних клубів «Світоч», які створені при середніх спеціальних навчальних закладах міста. Клуби влаштували кілька вечорів на атеїстичні теми: «У світі чудес», «Без бога нам світла дорога», «Весь космос обійшли, а бога не знайшли». «Комсомольські середи» дуже популярні серед молоді. На них завжди переповнений зал. Комсомольські клуби регулярно виступають також і на підприємствах міста та в селах району. За активну роботу по комуністичному вихованню молоді комсомольська організація міста нагороджена Червоним прапором ЦК ЛКСМУ.

100-річчя від дня народження В. І. Леніна трудящі Коломиї зустріли значними досягненнями. Колектив лісокомбінату завершив свою п'ятирічку ще в 1969 році. До ювілейного дня не було жодного підприємства, яке б відставало. П'ятирічний план виконано успішно. Завершено будівництво найбільшого на Україні заводу гончарних дренажних трубок потужністю 50 млн. шт. на рік та маслосирзаводу. Закінчено й будівництво нового головного корпусу цеху високовольтної апаратури. Споруджено новий хлібозавод, розширено холодильник м'ясокомбінату, зведено готель, хіміко-пральний комбінат і великі житлові будинки. Реконструйовано педагогічне училище та восьмирічну школу № 7, збудовано широкоформатний кінотеатр, профтехучилище та клуб.

Учасники ювілейного пленуму Івано-Франківського обкому ЛКСМУ від Коломийської міської комсомольської організації. 1969 р.

Нові перспективи відкриваються перед Коломиєю. Поблизу міста виявлено багаті поклади сірки. Залягання продуктивних пластів дає можливість виплавляти сірку під землею і доставляти на поверхню в рідкому вигляді[1]. В місті заплановано побудувати заводи електроверетен та електроустановочних виробів. Буде споруджено великий консервний завод, м'ясо- та паперово-целюлозний комбінати. Львівський інститут проектування міст розробив детальне планування центру Коломиї. Тут будуть розміщені культурно-освітні та побутові заклади і споруджені багатоповерхові будинки, критий ринок[2].

В Коломиї є чимало пам'ятників та історичних пам'яток. В центрі міста встановлено пам'ятник В. І. Леніну. Є також пам'ятники С. М. Кірову, Т. Г. Шевченкові, Адаму Міцкевичу. А на братській могилі, де поховано 571 бійця, стоїть пам'ятник загиблим радянським воїнам і горить вічний вогонь. Біля вокзалу на постаменті поставлено танк Т-34 на згадку про героїв-танкістів, визволителів міста. На розі площі Леніна та вулиці Горького зберігся 3-поверховий будинок, зведений у 1877 році. Це ратуша. 1956 року тут встановлено меморіальну дошку — в цьому приміщенні було ув'язнено Івана Франка. Пам'яткою старовини, державним заповідником є дерев'яна церква Благовіщення.

Росте й розвивається стародавня Коломия, яка за роки Радянської влади перетворилася в квітуче індустріальне місто, культурний центр Радянського Покуття.

Я. С. МЕЛЬНИЧУК, П. Ю. СЕГАЛ

Пам'ятник В. І. Леніну в Коломиї. 1970 р.

КОВАЛІВКА

Ковалівка — село, центр сільської Ради. Розташована за 14 км від районного центру, за 0,5 км від шосе Коломия — Яблунів. Край села протікає річка Лючка. Населення — 1094 чоловіка.

Зберігся давній переказ, нібито сім'я якогось коваля, що мав 5 синів, прибула сюди з-під Умані в першій половині XVII ст. Вона й поклала початок селу. Цілком імовірно, що в перші роки існування Ковалівку спіткала доля сусіднього села Іспаса, яке руйнували татарські орди в 1621 і 1624 роках. У реєстрі загальної ревізії, складеному 15 травня 1670 року, серед поселень Коломийського повіту згадується село Ковалівка, де було 8 хат і оподатковувалося 3 дими[3].

Недалеко Ковалівки росли густі ліси, де переховувалися опришки. Не раз вони навідувалися в село. Так, у 1677 році опришки загону Василя Гліба, який діяв тоді в околицях Надвірної, напали на шляхтянку Полянську, яка жила в Ковалівці, забрали у неї пару коней та різних речей на 300 злотих[4].

У першому поземельному перепису 1788 року, зробленому вже за часів австрійського панування, Ковалівку схарактеризовано як невелике село, що належало

---

[1] Газ. «Прикарпатська правда», 17 листопада 1967 р.
[2] Газ. «Червоний прапор», 7 листопада 1967 р.
[3] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 5, оп. 1, спр. 500, арк. 2.
[4] Там же, т. 182, стор. 226.

до громади у Стопчатові і разом з нею входило до Яблунівської домінії. Проживало тоді в Ковалівці 152 чоловіка. В селі було 20 господарств[1]. Земельні угіддя обчислювалися 396 моргами, переважно сіножатей (городів було лише 93 морги). Крім цього, селу належало ще 84 морги лісу. В перепису сказано, що городи знаходяться на нерівному місці, землю мають глинкувату, на якій частково садять городину, а частково сіють кукурудзу. Останньої не засівають більше як півморга[2]. Селяни в цей час мали 5 коней, 34 воли, 93 корови. Ковалівські піддані виконували 108 тяглових і 126 піших днів панщини на користь магнатів Яблоновських. За угодою між магнатами Яблоновськими та австрійським урядом від 10 січня 1801 року, Ковалівка перейшла до державних маєтків[3]. На початку XIX ст. лише 5 селянських господарств мали цілий наділ, 10 — половину, 5 — чверть наділу[4]. Жили в селі 3 халупники і 2 комірники. В Ковалівці був водяний млин на 2 камені, при ньому — олійна ступа і сукновальня. Майже всі земельні угіддя знаходилися в руках селян, в основному заможних. Домінії належало лише 22 морги сіножатей. За випас селяни платили по 15 грошів від коня і від корови, по 7—6 грошів від вівці, свині й молодняка.

До 1811 року Ковалівка входила до Station Станіславського округу, потім — до Коломийського[5].

На час складання поземельних переписів у 1818—1820 рр. у Ковалівці істотних змін в селянському землеволодінні не сталося, тільки дуже зменшилася кількість худоби. Селяни мали 12 волів і 34 корови. Оскільки основна частина угідь перебувала під сіножатями та лісом і землеробство було допоміжним заняттям, то цілком очевидна картина занепаду села в цей період. Частина мешканців торгувала сіллю. Відомо, що селяни виконували на користь Яблунівської домінії 72 тяглі та 166 піших днів панщини.

Мало змінилося життя селян Ковалівки і після скасування кріпацтва. Селянин став особисто вільним, а за наділ повинен був заплатити викуп, сума якого дорівнювала повинностям за 20 років. Селян позбавили права користуватися лісами й пасовиськами. Це означало скорочення значної частини засобів до існування. Тому селяни змушені були добиватися прав на громадські угіддя. Тільки після того, як на суді 24 листопада 1860 року свідки 95-річний Іван Слопнович і 62-річний Гриць Гоянюк з Іспаса та 87-річний Петро Захарук із Стопчатова під присягою показали, що селяни Ковалівки довгі роки випасали худобу в лісі під назвою Жорна, сервітутна комісія визнала право селян на частину пасовиська. Боротьба, яка тривала аж до 1865 року, закінчилася тим, що з 197 моргів пасовиськ і лісу, якими користувалася селянська громада, 124 морги було приєднано до володінь державного маєтку в Яблунові, а громаді залишено тільки 73 морги пасовиська[6]. Таким був результат наполегливих зусиль громади, довголітньої тяганини по сервітутних комісіях і судах.

Ковалівка залишалася невеликим селом, хоч у 1865 році вже стала окремою громадою. На початку 80-х років XIX ст. тут проживало 392 чоловіка. Число господарств на той час зросло до 80[7]. Селянам і тоді бракувало худоби — у 1881 році налічувалося всього 26 коней і 64 воли, 100 овець, понад 200 свиней[8]. Якщо у 7 селян було лише по одному поросяті, то у куркулів: П. Луцака налічувалося 57 голів різної худоби, В. Чукура — 48, Я. Боднарука — 42 голови. Переважна більшість селян терпіла злидні, мусила працювати на багатіїв або шукати заробітків у містах.

---

[1] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 146, оп. 85, спр. 2598, арк. 73—74.
[2] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 19, оп. 6, спр. 268, арк. 3.
[3] K. Czemeryński. O dobrach koronnych byłej Rzeczypospolitej. Lwów, 1870, стор. 35.
[4] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 453, оп. 1, спр. 1758, арк. 2, 3, 9, 66.
[5] Йосифінська і Францисканська метрики. К., 1965, стор. 147.
[6] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1576, оп. 2, спр. 20, арк. 8,9.
[7] Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów Słowiańskich. Warszawa, 1883, стор. 605.
[8] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1576, оп. 2, спр. 20, арк. 11—12.

Ще з 20-х років XVIII ст. було відомо про вугільне родовище на території між Косовом і Кутами[1]. У 1890 році промисловець С. Шепановський заснував у Ковалівці 4 шахти глибиною 25—30 метрів, де видобували вугілля з верхнього пласта. У 1891—1899 рр. середньорічний видобуток становив 7 тис. тонн. Наприкінці XIX ст. шахти законсервовано через малу потужність верхнього пласта. Замість них збудовано вертикальну шахту глибиною 75 метрів, де залягав пласт потужністю 0,7 метра. Устаткування було примітивним, умови праці — тяжкими. Шахта працювала протягом 12 років і видавала близько 100 тонн вугілля на добу. За час її існування видобуто 250 тис. тонн вугілля[2].

Чоловічий хор села Ковалівки. 20-і роки XX ст.

Мешканцям Ковалівки та навколишніх сіл не завжди щастило знайти тут заробіток, бо шахта працювала з перебоями. Тому вони мусили найматися за жалюгідну плату до місцевих поміщиків та куркулів або їхати в інші країни. В кінці XIX ст. виїхав до Німеччини Г. П. Мельник, до Франції — І. П. Ясінський та М. В. Заячук, до Чехії — Л. І. Іванюк, М. І. Боднарук та інші. Але й там вони не знаходили кращої долі. 17-річний М. П. Дмитрук у 1911 році влаштувався працювати чорноробом на шахті в Чехії. В 1915 році його забрали до війська. Потрапив він на італійський фронт, де був тяжко поранений. Не легше жилося йому й після повернення додому. Лише за Радянської влади він відчув себе людиною, став працювати на шахті в Ковалівці гірничим майстром[3].

Австрійські власті менш за все дбали про освіту українського населення. В Ковалівці не було школи. Незважаючи на нужденність життя, селяни прагнули до знань. Тому діяльність сільських просвітителів завжди знаходила тут підтримку. Прихильно ставилися селяни до вчителів, які не тільки навчали дітей, а й своїми знаннями живили допитливий природний розум селянина. Особливою повагою серед своїх односельців користувався Микола Колцуняк, що вчителював у Яворові.

1885 року мешканці Ковалівки на власні кошти відкрили читальню[4], що містилася в хаті В. Ясінського. Відкриття її стало святом, на яке прибули люди з навколишніх сіл. Микола Колцуняк виступив з промовою про потребу освіти для народу. Кирило Геник, вчитель з Березова, прочитав доповідь про життя Т. Г. Шевченка та декламував його поему «Наймичка». Вчитель Максим Крушельницький з глобусом у руках розповідав селянам про рух Землі, Сонця і планет, причину зміни дня і ночі, пір року.

В 1905 році в Ковалівці було 2 невеличкі читальні: «Просвіти» та ім. Качковського[5]. Тут знайомилися з творами українських письменників, відзначали їхні ювілеї. В 1906 році в селі відбувся урочистий вечір на честь Т. Г. Шевченка. На нього запросили хор з Печеніжина. Лише в 1907 році у Ковалівці відкрито однокласну школу, на утримання якої мешканці села вносили окремий податок[6].

[1] Hacquet (Baltasar). Neuste physikalisch-politische Reisen in den Jahren 1788 und 1789, t. I. Nürnberg, 1790, стор. 181.
[2] Івано-Франківський облпартархів, ф. 1, оп. 1, спр. 1263, арк. 82, 118.
[3] Газ. «Прапор перемоги» (Яблунів), 25 січня 1948 р.
[4] Журн. «Батьківщина», 1885, № 44, стор. 306.
[5] Шематизм всего клира греко католической епархіи Станіславовской на рокъ 1906. Станиславъ, 1906, стор. 145.
[6] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 165, оп. 2, спр. 1823, арк. 1.

О. О. Ясінський — активний учасник комуністичного руху на Західній Україні. 1929 р.

В роки першої світової війни мешканцям Ковалівки довелося зазнати всіх лих і нестатків, що випадали на долю прифронтових населених пунктів. Через село кілька разів проходила лінія фронту. Мобілізовані до австро-угорської армії ковалівські селяни здавалися в полон росіянам, зокрема М. І. Мельник, О. О. Ясінський. Повернувшись після закінчення війни додому, вони розповідали односельцям про Велику Жовтневу соціалістичну революцію[1].

Після розпаду Австро-Угорщини в Ковалівці при владі стали зунрівці, які нічого не зробили, щоб поліпшити становище трудящих.

Наприкінці 1919 року до села вступили окупаційні війська буржуазно-поміщицької Польщі. Новий гніт і безправ'я принесли вони трудящим. Селяни терпіли від малоземелля і безземелля — в середньому на господарство припадало 3 га землі. Однак 5 дворів мали більш як по 10 га землі, 54 — від 1 до 2 га, а 29 господарств мали менше гектара[2]. 1933 року в Ковалівці було 102 двори, яким належало 43 коней, 15 волів, 188 корів, 104 голови ялівника і телят, 8 овець і кіз, 253 свиней — всього 115 голів[3].

Селяни одержували низькі врожаї. Так, у 1934 році зібрано жита й ячменю ярого — 6 цнт з га, вівса — 12, озимої пшениці — 8, кукурудзи — 12, картоплі — 80 цнт з гектара[4]. На городах садили багато огірків, які вивозили до Яблунова.

Ковалівське вугілля не могло витримати конкуренції з сілезьким — з середини 20-х років видобуток його припинився. Основним заняттям мешканців села залишилося сільське господарство.

За двадцятиліття польської окупації ковалівські селяни вкрай зубожіли, а додаткових засобів до існування знайти було дуже важко. Та гніт був не тільки економічний. Селяни не могли одержати медичної допомоги — в Ковалівці не було жодного медика. Житель села Л. І. Іванюк розповідав: коли у нього в 1929 році захворів 12-річний син, він мусив везти його при великому морозі в Яблунів, бо лікар не захотів приїхати до Ковалівки. За лікування Іванюк заплатив 25 злотих, але поки довіз сина додому, той помер.

Хоч формально початкову школу, що існувала в Ковалівці, мусили відвідувати всі діти, бідняки не мали змоги здійснити це право. Через відсутність взуття їх діти взимку сиділи вдома.

Одним з керівників комуністичного руху на Прикарпатті був уродженець Ковалівки О. О. Ясінський (Олесь Коваль). Ще в гімназійні роки він став на шлях революційної боротьби. Навідуючись у рідне село, читав ровесникам заборонені книжки, прагнув прищепити їм ненависть до експлуататорського ладу. Двадцятирічним юнаком він потрапив на фронт і при першій же нагоді опинився в російському полоні. Жовтневі дні 1917 року він зустрів у Ростові-на-Дону. Деякий час перебував у Харкові. 1918 року О. О. Ясінський повернувся на батьківщину переконаним комуністом. Був одним з організаторів Коломийської повітової партійної організації. Влітку 1923 року його обрали в члени ЦК КПСГ. У 1924 році партія послала О. О. Ясінського секретарем окружкому в Холм. Навесні 1925 року, виказаний провокатором, він опинився в пазурах поліції. Стійко тримався комуніст на допитах і суді, гнівно заявив своїм катам: «Можна понівечити тіло бійця, але ніколи не задушити велику ідею комунізму». Мужній революціонер загинув 30 листопада 1930 року в дрогобицькій тюрмі. «Наша правда» (орган КПЗУ) писала, що смерть О. О. Ясінського є «великою втратою для партії і революційного руху»[5].

---

[1] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1576, оп. 1, спр. М—20.

[2] Там же, ф. 2, оп. 13, спр. 534, арк. 27.

[3] Там же, ф. Р-1576, оп. 2, спр. 20, арк. 13—14.

[4] Там же, ф. 2, оп. 9, спр. 785, арк. 50.

[5] За волю народну. Біографічні нариси про видатних діячів революційного руху в Західній Україні, стор. 110—114.

Хоча в Ковалівці не було створено комуністичного осередку, революційну агітацію в селі вів Коломийський окружком КПЗУ, а також члени місцевого осередку «Сельробу». Намагалися впливати на селян і буржуазно-націоналістичні організації, які зосередили свою діяльність в читальні «Просвіти». За ними йшла куркульська верхівка. З донесень поліції відомо, що 24 березня 1935 року в Ковалівці було розкидано кілька десятків комуністичних листівок, написаних українською мовою[1]. Знайдено в селі також листівку, видану ЦК КПЗУ з нагоди 21-ї річниці початку першої світової війни. Листівки розповсюджували місцевий житель Дмитро Микитюк та Юрій Маковійчук з сусіднього села Микитинець[2].

Ковалівські селяни гаряче сприймали кожне слово революційної пропаганди. В 30-і роки громадське життя в селі було досить жвавим. Протягом 1933—1935 рр. споруджено народний дім, у якому проводилася культосвітня робота, селяни самотужки здобували освіту. Активно виступили мешканці Ковалівки на чолі з М. О. Камищуком проти спроб окупаційних властей запровадити в школі польську мову. Їм вдалося добитися від уряду дозволу вести навчання українською і польською мовами. В селі був громадський верстат для виготовлення покрівельних матеріалів з цементу, який здавали в оренду. Одержані гроші витрачали на утримання читальні, купівлю книжок та інші потреби. Ще з початку XX ст. в Ковалівці існував зерновий фонд взаємодопомоги, який у 30-х роках був значно розширений. Кожний господар міг тут одержати навесні необхідний посівний матеріал, а восени повертав з невеликим процентом[3].

З різних джерел дізнавалися селяни про життя Радянської України. Мешканець Ковалівки І. П. Боднарук ходив у пошуках заробітку по селах понад Збручем. Повернувшись додому, він розповідав, що бачив, як за річкою, на ланах, неподілених межа́ми, працюють трактори. Слухаючи ці розповіді, мешканці Ковалівки мріяли про возз'єднання з своїми братами, які давно позбулися експлуатації.

З радістю зустріли трудящі Ковалівки воїнів Червоної Армії у вересні 1939 року. З великим піднесенням проходили вибори до Народних Зборів Західної України. Селяни одностайно віддали свої голоси за жителя селища Яблунова В. П. Котлярчука[4]. Після проголошення Радянської влади мешканці села обрали Ковалівську сільську Раду, яку очолив бідняк М. І. Мельник.

Одними з перших заходів, здійснених Радянською владою, були геологорозвідувальні роботи в селі та заснування Коломийсько-Мишинського шахтоуправління. В Ковалівці розпочалося будівництво нових шахт. За короткий час споруджено 2 шахти з похилими стовбурами. В 1940 році тут видобули 6,2 тис. тонн вугілля. Вугілля йшло на забезпечення місцевих потреб. Працювали тут жителі Ковалівки та навколишніх сіл, що істотно впливало на поліпшення їхнього матеріального становища.

Одночасно приділялася увага зміцненню селянських господарств. Малоземельні і безземельні одержали землю. На початку 1941 року в селі створено агрономічний гурток. Агітколектив на чолі з уповноваженим Яблунівського райкому КП(б)У С. С. Сазоненком готував селян до організації колективного господарства. Здійснювалися перші кроки в розвитку освіти, культури. Замість початкової було відкрито семирічну школу. При клубі почали працювати гуртки художньої самодіяльності.

Але соціалістичні перетворення тривали недовго — фашистська навала змусила радянських людей взятися до зброї. А 1 липня 1941 року до села вдерлися гітлерівці. Страшні часи настали для жителів Ковалівки. Як і на всіх окупованих територіях, тут встановився «новий порядок» — режим терору, розрахований на

---

[1] Івано-Франківський облдержархів, ф. 68, оп. 2, спр. 555, арк. 94.
[2] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 205, оп. 1, спр. 715, арк. 1.
[3] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1576, оп. 1, спр. К-45, арк. 10, 17, 23, 29.
[4] Газ. «Прикарпатська правда», 10 липня 1964 р.

масове винищення місцевого населення і пограбування багатств краю. Шахти було зруйновано. Чимало жителів потрапило на каторжні роботи до Німеччини. Матеріальні збитки, заподіяні окупантами Ковалівці, обчислюються сотнями тисяч карбованців.

28 квітня 1944 року Ковалівку визволили частини 2-ї гвардійської повітрянодесантної дивізії. Хоч лінія фронту до початку липня 1944 року проходила поблизу села, 20 шахтарів з ентузіазмом взялися за відродження шахт. Пенсіонер М. М. Чукур розповідає, що буквально під ворожим обстрілом пробивалися гірники на шахту № 3, щоб працювати на відбудові. Розташовані тут військові частини допомагали їм. Не лишилися осторонь селяни. Вони вночі, часто під обстрілом, доставляли підводами кріпильне дерево з лісу. Коли ж у другій половині липня лінія фронту відсунулася на захід, робота пожвавилася, і на початку вересня 1944 року вугілля пішло «на гора». З кожним днем розширювалися відбудовчі роботи, прибували все нові люди з навколишніх сіл. З Донбасу та Кузбасу приїхали кваліфіковані шахтарі. В листопаді 1944 року почали діяти 3 шахти. На кінець 1944 року на шахтах вже працювало понад 190 чоловік, вони видобували 15 тонн вугілля щодоби. 1945 року створено партійну організацію, яка налічувала 9 комуністів. Тоді ж виникла й шахтна комсомольська організація.

На початку 1946 року понад 40 селянських сімей об'єдналися в колгосп. Фундаторами артілі були П. М. Дмитрук, Ю. Ю. Кравчук. Головою артілі «Ленінський шлях» обрали Ю. Ю. Кравчука. Та невдовзі він поліг від рук бандерівців. Колгосп був одним з перших у Яблунівському районі[1]. Над ним взяли шефство комсомольці райцентру. Всіляко допомагали колгоспникам і шахтарі — вони ремонтували машини, в гарячу пору виходили в поле.

Ковалівським шахтам як основним постачальникам палива для місцевої промисловості приділяли велику увагу центральні та місцеві органи влади. Будівництвом шахт відали Коломийське управління новими шахтами Наркомату вугільної промисловості УРСР та Коломийська контора тресту «Львіввуглерозвідка».

Трудящим Ковалівки значно легше було б відродити шахти і налагодити повоєнне життя, якби не терор націоналістичних банд. Тільки-но віддалився фронт від села, як вони почали свої криваві дії. Для боротьби з оунівцями в селі було створено загін самооборони на чолі з П. Д. Соричем. На початку серпня 1944 року на загін з 10 чол., що охороняв склад зерна, напала т. зв. сотня Цигана. Загонові довелося витримати 5-годинний бій, під час якого П. Д. Сорич був тяжко поранений, але незважаючи на це, продовжував вести вогонь. Бандити, зустрівши рішучий опір, відступили. Відступаючи, вони спалили хати бійців загону самооборони П. Сорича та В. Романюка. В кінці листопада 1944 року бандерівці підпалили приміщення і знищили апаратуру на шахті № 3 та вчинили низку інших терористичних актів. У Ковалівці від їх рук загинув секретар райкому партії С. І. Саренко, працівник райфінвідділу О. С. Сергієнко. Закатували оунівці й бійця загону самооборони П. М. Мочернюка, його дружину[2].

Велика увага в перші післявоєнні роки приділялася збільшенню видобутку бурого вугілля, яке тоді забезпечувало потреби області. Для цього проведено комплекс робіт. 1947 року збудовано електростанцію, кілька приміщень для шахтоуправління, яке переїхало сюди з Коломиї. Одночасно будувалося й робітниче селище — зводилися гуртожитки та багатоквартирні будинки. В 1948 році до селища прокладено шосейну дорогу, наступного року — залізницю, що з'єднувала Ковалівку з Коломиєю. Основний видобуток вугілля було зосереджено на шахті № 3, пізніше стали до ладу шахти № 6 і № 7. На шахти прибували спеціалісти з різних вугільних басейнів країни. Устаткування надходило з міст РРФСР — Скопіно та Ясногорська. Його також надсилали Одеський завод «Червона гвардія», Харківський —

[1] Газ. «Прапор перемоги», 15 лютого 1948 р.
[2] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1576, оп. 1, спр. В—7, арк. 2, 3.

«Світло шахтаря». З часом шахтарський обушок поступився перед відбійним молотком, а на транспортуванні вугілля в шахтах з'явилися електровози, навантажувальні та інші машини і механізми.

Селяни, які прийшли працювати на шахти, набували шахтарських професій, оволодівали новою технікою. Син бідняка М. М. Угринчук, працюючи на шахті, здобув спеціальність гірничого майстра, таким був і шлях І. І. Бордуланюка та багатьох інших. Своїм досвідом ділилися з ними кваліфіковані шахтарі — комуністи П. П. Слинько, М. С. Корсун, які ще 1944 року приїхали сюди за путівкою Ворошиловградського обкому КП(б)У. Прибували до Ковалівки й молоді спеціалісти — випускники технікумів і гірничих училищ. Так формувався робітничий колектив. У 1948 році шахтна профспілкова організація об'єднувала близько 400 чоловік.

Складні природні умови — надто тонкий пласт вугілля і велика кількість шахтних вод — та брак кріпильного лісу завдавали чимало клопоту гірникам, через що на початку 50-х років у деякі періоди плани вугледобутку не виконувалися. Подолання цих труднощів вимагало великого напруження сил колективу.

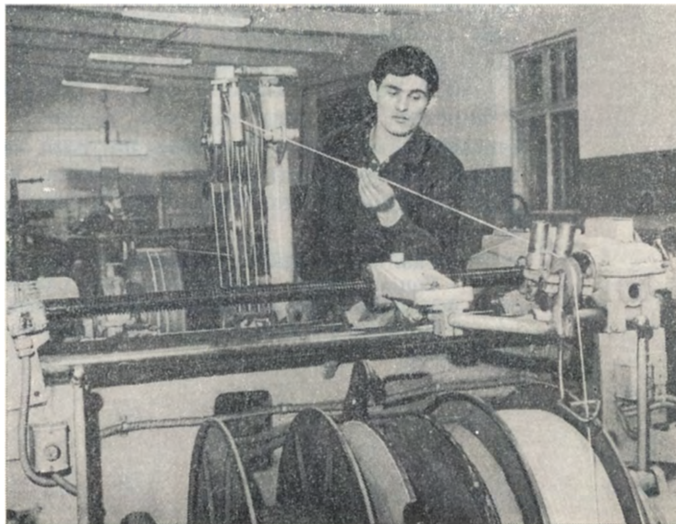
Партійна організація вжила ряд заходів щодо налагодження справ. Насамперед було організовано навчання шахтарів, які опановували нову техніку. Робітничий колектив розгорнув боротьбу за підвищення продуктивності праці, раціоналізацію виробництва. Завдяки цьому план видобутку в 1958 році перевиконали[1], особливо відзначилася шахта № 3.

В роки семирічки на шахтах розгорнувся рух за соціалістичне ставлення до праці. Весь колектив вів наполегливу боротьбу за вдосконалення роботи підприємства. Шахтар К. Г. Туркулов розробив схему врубової машини для заміни відбійного молотка в умовах ковалівських покладів вугілля, К. Г. Туркулов і Ю. В. Дмитрук запропонували нове дистанційне управління конвейєрами по навантаженню вугілля у лавах. З 1960 року вуглевидобуток провадився тільки в тих лавах, де можна було застосовувати врубову машину. В штреках запровадили металеве кріплення. Шахти об'єднали в комбінат. Завдяки механізації кількість робітників зменшилася приблизно на третину, проте вуглевидобуток на початку 60-х років зріс більш як в 5 разів.

Комуністична партія і Радянський уряд високо оцінили самовіддану працю шахтарів Ковалівки. Орденом Леніна було нагороджено М. С. Корсуна, П. П. Слинька, М. Ф. Кузнюка. Багатьох відзначили медалями, значком «Шахтарська слава». Звання почесного шахтаря присвоєно Д. М. Бордуланюку, В. І. Якимишину, В. М. Веклюку, І. М. Атаманюку, Д. І. Данилюку, Ф. М. Кавацюку.

Шахтарська Ковалівка відіграла важливу роль у розвитку соціалістичної промисловості області. Коли на Прикарпатті значно збільшився видобуток газу і він став основним паливом для промисловості, розробка малопотужних пластів вугілля втратила колишнє значення. 1 січня 1968 року ковалівські шахти закрили. Частина шахтарів виїхала на великі підприємства вугільної промисловості, а ті, що залишилися, пішли працювати на нові підприємства, завчасно відкриті в Ковалівці. З вересня 1967 року тут почали працювати цехи Коломийського металозаводу. Колишні шахтарі перекваліфікувалися. Вони виготовляють сейфи, замки, кабель.

Новий кабельний цех у Ковалівці. 1970 р.

[1] Івано-Франківський облпартархів, ф. 38, оп. 15, спр. 1, арк. 65; оп. 17, спр. 1, арк. 64.

Ковалівський будинок культури. 1966 р.

В адміністративному приміщенні комбінату розмістився кабельний цех. Будується завод електровиробів, один цех якого вже дає продукцію. Робітники на цих підприємствах заробляють по 120—130 карбованців[1].

Чимало колишніх селян-хліборобів Ковалівки стали робітниками, частина їх продовжує працювати в сільському господарстві. З 1958 року колгосп «Ленінський шлях» об'єднано з колгоспом «40 років Жовтневої революції» (с. Мишин). За об'єднаним господарством збереглася назва «Ленінський шлях».

Соціалістичні перетворення докорінно змінили обличчя Ковалівки. На місці невеликого глухого прикарпатського села виросло впорядковане робітниче селище. Шахтоуправління звело 50 будинків для шахтарів, заохочувалося й індивідуальне будівництво. Якщо до 1939 року шахтар П. Ю. Мочернюк не мав своєї хати і жив у комірному, то тепер він має гарний чотирикімнатний будинок. Шахтар П. І. Савчук мешкав колись у невеликій хатинці, яка скидалася на хлів, а тепер у нього просторий будинок. Виросла ціла вулиця нових садиб з чепурними будинками, чудовими садками. Є в селі водопровід. Тут — середня школа, будинок культури, лікарня, аптека, лазня, їдальня, філіал Коломийського побуткомбінату, різні крамниці, пекарня[2]. Курсує автобус Ковалівка—Коломия.

Перетворення, здійснені в звичайному селі Ковалівці, типові для нашого часу. Заможно, культурно живуть радянські люди — творці свого щастя.

С. В. МАКАРЧУК, Я. С. МЕЛЬНИЧУК

КО́РШІВ

Коршів — село, центр сільської Ради. Розташований у лісистій місцевості, за 28 км від районного центру. Залізнична станція. Через Коршів проходить автомагістраль. Населення — 2641 чоловік. Сільраді підпорядковане село Казанів.

Місцевість, де розташоване село, була заселена ще в добу бронзи. Тут знайдено кам'яні знаряддя праці, бронзові бойові сокири-кельти VIII ст. до н. е. В писемних джерелах Коршів згадується вперше 1434 року[3]. В історичних документах 1600 року його названо Казановом — містом шляхтичів Казановських.

1621 року на Коршів кілька разів нападали татари. Найбільшого лиха завдали у вересні 1621 року під час наскоку війська Джанібек-Гірея. Коршів тоді був спалений вщент, а багатьох жителів забрано в неволю[4]. Ті, що заховалися в лісі, не всі повернулися на свої дворища, вони осіли в більш безпечних місцях. Новий Коршів вже був не містечком, а невеличким селом.

[1] Газ. «Червоний прапор», 21 червня 1968 р.
[2] Соціалістичні перетворення на Станіславщині, стор. 67.
[3] Matrikularum Regni Polonial Summaria, t. IV, cz. 3, dok. № 22714, стор. 1547.
[4] E. H o r n o w a. Stosunki ekonomiczno-społeczne w miastach ziemi Halickiej w latach 1590—1648, стор. 356.

У XVII ст. в Коршеві мешкали кріпаки. В міру зростання феодального землеволодіння посилювалася експлуатація селян польськими поміщиками. Панщина в XVII ст. зросла до 6 днів на тиждень. Щорічно селяни здавали десятину від великої рогатої худоби, овець, кіз, бджіл, платили поміщикові рогове, карбове, гайдучне, куничне тощо. Тяжкий гніт і сваволя шляхти призводили до втечі частини селян та посилення антифеодальних виступів.

Особливо великого розмаху набрала боротьба селян Коршева з гнобителями в 1648 році, коли на галицькі землі прийшло селянсько-козацьке військо під керівництвом Богдана Хмельницького. Чимало мешканців Коршева перебувало в загонах С. Височана. Завдяки діям повстанців тут, як і на всьому Покутті, було ліквідовано шляхетську владу. В кінці 1648 року повстанське військо відійшло, але селянський рух не припинявся. Галицький сеймик у вересні 1649 року з цього приводу ухвалив організувати спеціальні військові частини «для внутрішнього спокою від домових, досі не вгамованих бунтівників». Вогнем і мечем придушували вони повстання[1].

У другій половині XVII—XVIII ст. селянам доводилося терпіти не тільки від гіркої кріпацької долі, а й від безземелля та малоземелля. В 1787 році в Коршеві 114 селянських господарств володіли лише 88 моргами орної землі та 1283 моргами сіножатей і зовсім не мали лісу. Поміщикові ж належало 118 моргів орної землі, 18 моргів ставів і 3692 морги лісу. За даними 1789 року, 114 селянських господарств Коршева відробляли на панщині 4420 днів волами й кіньми та 2548 людино-днів, здавали натурою 67 возів сіна, понад 200 курей, близько 1 тис. яєць, 82 мітки пряжі та платили 50 флоринів 14 крейцерів грошового оброку[2].

Посилення феодального гніту зумовлювало дальше розгортання опришківського руху. Деякі юнаки з Коршева теж були в опришках. У 1818 році на околицях села діяв опришківський загін Матковського. Він постійно тримав під страхом шляхту та багатіїв Коршева.

Після скасування кріпацтва селяни Коршева ще довго працювали на пана. Лише за 1852 рік вартість відроблених повинностей і натурального оброку становила 1390 флоринів[3]. За 20 років кожне селянське господарство сплатило 234 флорини. Фактично це був викуп за особисту волю селянина. В своїх руках поміщик зосередив більшість земельних угідь села — 675 моргів орної землі, 61 морг пасовищ, 2975 моргів лісу, а на 119 селянських господарств (1330 чол.) припадало 1244 морги орної землі та 82 морги пасовищ[4].

1852 року селянам заборонили користуватися панським лісом та пасовиськом. Жителі Коршева продовжували випас своєї худоби в панських лісах, наполегливо добиваючись від властей права на це. Але їм категорично було відмовлено в праві користуватися панськими лісами і пасовищами[5].

В цей час відбувався прискорений процес розшарування селянства. У другій половині XIX ст. у Коршеві помітно виділилися 3 куркульські господарства, які за безцінь скупили землю зубожілих селян, і 13 батрацьких сімей, що вже не мали ні худоби, ні землі. В селі налічувалося 55 господарств бідних та 48 — середніх[6]. Обезземелення селян тривало. Якщо в 50-х роках XIX ст. в Коршеві на душу припадало пересічно 0,52 га землі, то на початку XX ст.— вже лише 0,32 га. Мізерні

---

[1] В. В. Грабовецький. Селянський рух на Прикарпатті в другій половині XVII — першій половині XVIII ст., стор. 65—68.

[2] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 146, оп. 18, спр. 3564, арк. 6—9; ф. 19, оп. 6, спр. 184, арк. 13, 16.

[3] Там же, ф. 168. оп. 1, спр. 1494, арк. 130; ф. 146, оп. 64а, спр. 2728, арк. 11—12.

[4] Skorowidz wszystkich miejscowości, położonych w Królewstwie Galicji i Lodomeryi wraz z wielkiem księstwem Krakowskiem, стор. 95.

[5] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 146, оп. 64а, спр. 2730, арк. 16, 19, 69—70; спр. 2731, арк. 95—97, 108—110, 117.

[6] Там же, спр. 2728, арк. П—22.

клапті землі не могли забезпечити господарів найнеобхіднішим, і селяни ставали пролетарями.

Хоча з 80-х років XIX ст. в Коршеві існувала шестирічна школа, для багатьох сімей освіта була недоступною. В звіті інспектора шкіл краю за 16 квітня 1885 року вказувалося, що в Коршеві налічувалося 248 дітей шкільного віку, на 1 вересня 1884 року записано до школи 114 дітей, а насправді в школі навчалося тільки 22 учні. Цю єдину школу могли відвідувати лише діти шляхтичів, лихварів та інших багатіїв. Бідняків було позбавлено освіти взагалі.

Великого лиха завдала мешканцям села перша світова імперіалістична війна. З середини травня 1915 року під Коршевом точилися запеклі бої між російськими і австро-угорськими військами. Село буквально було забите пораненими солдатами. Не припинялися артилерійські обстріли. Кілька разів Коршів переходив з рук у руки. Лише в червні 1916 року російські війська, розпочавши наступ, завдали відчутної поразки ворогові поблизу Коршева. Внаслідок цього удару було взято в полон близько 15 тис. солдатів і офіцерів, захоплено багато зброї[1].

В Коршеві тяжке випробування випало на долю невеликого російського санітарно-продовольчого загону Пироговського, в якому перебували М. І. Ульянова та письменник О. С. Серафимович. Марія Іллінічна та її товариші під вогнем противника перев'язували і виносили з поля бою поранених. Завдяки їх мужності та героїзму було врятовано життя багатьом російським воїнам. У пам'яті М. І. Ульянової «коршівські дні» залишилися як найтяжчий період її фронтового життя. Санітарно-продовольчий загін обслуговував, крім військових частин, і місцевих жителів. Це дало можливість Марії Іллінічні ближче познайомитися з життям місцевого населення. М. І. Ульянова пропагувала серед солдатів і населення ідеї пролетарського інтернаціоналізму. Вона роз'яснювала важливість єдності дій пролетарів України і Росії в спільній боротьбі проти гнобителів[2].

Російські війська перебували в Коршеві з червня 1916 до липня 1917 року. Тут їх застала звістка про перемогу Лютневої буржуазно-демократичної революції в Росії та повалення царського самодержавства. Солдати зустріли цю подію з великою радістю. По Коршеву залунала революційна пісня «Вставай, подымайся, рабочий народ!». Жителі села надовго запам'ятали доброзичливе ставлення російських солдатів до місцевого населення. Солдати їм допомагали продуктами харчування, виконували деякі сільськогосподарські роботи, ремонтували землеробський інвентар. Згодом, коли в 1918 році повернулися з російського полону односельці В. Д. Андріїшин, Г. Я. Бойчук та ін., вони розповіли про героїчну боротьбу трудящих Росії за Радянську владу[3]. Ідеї Великого Жовтня надихали селян Коршева на боротьбу проти соціальної і національної несправедливості. Вони відмовлялися від служби в армії ЗУНР, не платили податків[4].

У травні 1919 року Коршів окупували війська боярської Румунії, яка була маріонеткою в руках імперіалістів Антанти. 1 червня 1919 року до села вдерлися війська буржуазно-поміщицької Польщі. На знак протесту жителі села бойкотували розпорядження окупантів. Незважаючи на вимогу окупаційних властей записуватись поляками під час перепису населення в 1921 році, із 2793 жителів села 2564 зареєструвались українцями[5]. Коли було оголошено про призов до польської армії, молодь ігнорувала і цю вимогу. Переважна більшість допризовників відмовлялася служити окупантам, переховувалася від польських властей у лісах або переходила через Збруч на територію Радянської України. В 1922 році під час виборів

---

[1] ЦДВІА СРСР, ф. 2122, оп. 1, спр. 82, арк. 95—96, 100—108, 111.

[2] И. Д. Ремезовский. Революционная и общественно-политическая деятельность Ульяновых на Украине. К., 1963, стор. 179—184.

[3] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1576, оп. 1, спр. М-28, арк. 1.

[4] Там же, ф. 2, оп. 14, спр. 78, арк. 35.

[5] Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej polskiej, t. XIV. Warszawa, 1923, стор. 9.

до польського сейму в голосуванні взяло участь не більше 20 проц. виборців із селян. За це понад 40 селянських дворів було позбавлено громадських угідь.

Як і всюди на Прикарпатті, селяни Коршева терпіли від малоземелля і безземелля. За даними 1934 року, в селі було 647 селянських господарств, які мали 1128 га орної землі — в середньому по 1,74 га на кожне господарство[1]. Але якщо не враховувати куркульські та середняцькі господарства, то на бідняцьке припадало лише 0,5—0,7 га землі. У всіх селянських господарствах налічувалося 280 коней. Примітивність знарядь і недостатня кількість їх, відсутність добрив і низька агротехніка зумовлювали мізерні врожаї. У 1934 році тут одержали з га по 7,5 цнт озимої пшениці, 4 цнт жита, 10 цнт вівса, 8 цнт зерна кукурудзи[2]. Через нестачу кормів малопродуктивним було і тваринництво. Внаслідок цього бідняцькі та середняцькі господарства занепадали. Щоб прохарчувати свої сім'ї, бідняки мусили брати в борг у поміщика, попа, куркулів, а потім відробляти на їх полях втроє більше. Певною підмогою ставали домашні промисли — ткацтво, теслярство, шевство. У 1935 році в Коршеві налічувалося 18 ткачів.

Важкий соціальний гніт посилювався політичним безправ'ям та національним гнобленням. В офіційних документах слово «українець» навіть не вживалося. В перепису населення за 1931 рік зазначено, що в Коршеві проживало 3128 чол., з них 1029 поляків і 2099 інших[3].

Селяни здебільшого будували глинобитні хати, вкривали їх соломою. В селі було 2 невеличкі приватні крамниці. На видному місці стояли церкви й корчма. Серед населення поширювалися різні інфекційні хвороби, особливо туберкульоз, що призводили до високої смертності. Не було в Коршеві лікувальних закладів. В разі захворювання жителям села доводилося звертатися по допомогу до приватних лікарів у Коломиї.

Школа й далі лишалася шестирічною. В ній працювало 6 вчителів, навчалося 340 дітей[4]. Хоч в селі переважало українське населення, викладання здійснювали польською мовою. За роки панування буржуазно-поміщицької Польщі жодному з селянських дітей Коршева не вдалося здобути навіть середньої освіти. Діяв у Коршеві невеликий клуб, побудований ще в 1910 році на кошти, зібрані селянами. Працювала читальня «Просвіти». Її книжковий фонд обчислювався 300 примірниками.

Серед жителів Коршева розповсюджувалася комуністична і прогресивна література. Відомим популяризатором її був В. М. Мосійчук, член «Сельробу», пізніше активний учасник колгоспного руху, один з перших голів місцевого колгоспу. Він бував на таємних зборах комуністів у Великій Кам'янці та в Коломиї, діставав літературу. В своєму селі організовував читання творів пролетарських письменників: Я. О. Галана, П. С. Козланюка, Мирослава Ірчана, а також газет «Світло», «Сила», «Сель-Роб», які розповідали про успіхи соціалістичного будівництва в Країні Рад і закликали трудящих на боротьбу за своє визволення. Поширеними серед передової частини селян були брошури «Що таке колективізація», «Вже йде весна» Кузьми Пелехатого, «Хто ми такі і куди належимо» та «Чим є для нас Радянський Союз» Олекси Борканюка. На початку 1937 року В. М. Мосійчук привозив з Коломиї текст нелегального маніфесту ЦК КПЗУ «За щасливе майбутнє українського народу», в якому засуджувався окупаційний режим польської буржуазії і викривалась антинародна діяльність українських буржуазно-націоналістичних партій[5]. Мешканці Коршева Г. Я. Семчук, Г. П. Кащук, Ф. В. Досин, С. М. Сваричевська

---

[1] Івано-Франківський облдержархів, ф. 2, оп. 9, спр. 784, арк. 36.

[2] Там же, спр. 785, арк. 49.

[3] Там же, оп. 6, спр. 470, арк. 11.

[4] Szkoły powszechne publiczne i prywatne i seminarja nauczycielskie. Spis szkół i nauczyciel w okręgu szkolnym Lwowskim obejmującym województwa Lwowskie, Stanislawowskie i Tarnopolskie. Lwów, 1926.

[5] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1576, оп. 1, спр. Л—6, арк. 1—2.

відвідували збори комуністів і читки забороненої літератури. Згодом вони стали активними борцями за соціалістичні перетворення.

Довгождане визволення прийшло у вересневі дні 1939 року. 19 вересня жителі Коршева з великою радістю зустріли Червону Армію. З цієї нагоди відбувся мітинг. Із словами привітання перед радянськими воїнами виступив місцевий активіст В. І. Марусяк. Відразу селяни обрали комітет, і над будинком, де він розмістився, замайорів червоний прапор. Комітет розподілив серед бідняків 175 га поміщицької землі та худобу, налагодив роботу кооперативної крамниці, забезпечив дітей бідняків одягом і взуттям.

Значною подією в житті коршівських селян стали вибори до Народних Зборів Західної України, що відбулися в жовтні 1939 року, та до місцевих органів Радянської влади. Головою сільської Ради обрали М. О. Година, секретарем — О. В. Мосійчука[1].

Сільська Рада допомагала бідняцько-середняцьким господарствам провести сівбу, забезпечувала їх насінням і робочою худобою. Налагоджено було роботу школи. З січня 1940 року в ній почали навчати за програмою семирічки, викладання здійснювалося українською мовою. При школі відкрито вечірні курси ліквідації неписьменності, де вивчали грамоту понад 200 чоловік.

За новим адміністративно-територіальним поділом Коршів з 1 квітня 1940 року став районним центром[2]. Тут створено районні радянські, партійні та комсомольські органи. Райком партії (перший секретар М. С. Конченко) провів значну організаторську роботу серед селян, готуючи їх до переходу на колективне господарювання. Навесні 1941 року в Коршеві створено колгосп «Паризька комуна», він об'єднав 56 бідняцьких господарств. Головою обрали В. Ф. Костишина. За колгоспом закріпили 78 га землі[3]. На полях сільгоспартілі першої колгоспної весни з'явився трактор.

2 липня 1941 року Коршів захопили гітлерівські окупанти, які встановили режим жахливого терору. Вони переслідували радянських активістів. Фашисти розграбували колгосп, відібрали в селян передану їм Радянською владою землю. В колишньому поміщицькому фільварку створили німецьке державне господарство — лігеншафт. Працювати в ньому примушували селян із своїм реманентом і тяглом. Зганяли сюди переважно юнаків і дівчат. Часто на місці їх роботи влаштовували облави, хапали молодь і вивозили на каторгу до Німеччини. Коли ж молодь почала ховатися, то облави проводили не тільки на роботі, а й у церкві. Місцевий піп вірно служив окупантам, допомагав їм влаштовувати облави. Гітлерівці схопили близько 150 юнаків і дівчат, яких вивезли на каторгу. Окупанти відібрали в селян майже весь урожай 1941 року, внаслідок чого весною 1942 року в Коршеві лютував голод. Грабували майно, худобу, хатні речі, а за найменший опір жорстоко карали. За час окупації фашисти разом з бандитами-націоналістами розстріляли 13 жителів Коршева[4].

3 квітня 1944 року Коршів визволили бійці 271-ї стрілецької дивізії, що знаходилася в оперативному підпорядкуванні 1-ї танкової армії[5]. Але дальше просування радянських військ на деякий час припинилося через контрнаступ противника, який увів у бій нові резерви. Напружені бої поблизу Коршева тривали протягом квітня—липня 1944 року. В цих боях відзначилися бійці й командири 226-ї та 351-ї Шепетівської стрілецьких дивізій. Остаточно ворога розбито під Коршевом 23 липня 1944 року[6]. Понад 130 мешканців села влилися в ряди Червоної Армії. 44 жителі Коршева за бойові заслуги нагороджено орденами і медалями Союзу РСР.

---

[1] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1576, оп. 1, спр. Л-6, арк. 1.
[2] Івано-Франківський облпартархів, ф. 20, оп. 1, спр. 1, арк. 1.
[3] Там же, ф. 20, оп. 1, спр. 3, арк. 37.
[4] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-98, оп. 1, спр. 20, арк. 22.
[5] Архів МО СРСР, ф. 299, оп. 3070, спр. 334, арк. 167.
[6] Німецько-фашистський окупаційний режим на Україні. Збірник документів і матеріалів. К., 1963, стор. 421.

Відразу після визволення села відновлено діяльність районних партійних та радянських органів, почала виходити районна газета «Ленінська зоря». Вживалися заходи для організації сільськогосподарського виробництва. Селянам повернено відібрану фашистами землю, безземельним і малоземельним передано 120 га. Тим, що не мали тягла, а також сім'ям воїнів, інвалідам Великої Вітчизняної війни, людям похилого віку і сиротам допомагали обробляти поля[1]. Готуючись до збирання врожаю зернових, придбали необхідний інвентар. Відремонтували 8 наявних молотарок. З ініціативи райкому ЛКСМУ створено спеціальні комсомольсько-молодіжні ланки, які подавали допомогу в різних роботах. Мешканці району зібрали на будівництво танкової колони понад 43 тис. крб.[2], включилися в змагання за дострокову і понадпланову здачу державі хліба та інших продуктів. Відбудували промкомбінат, лазню, аптеку, ветлікарню. В 1946 році збудовано приміщення контори МТС, обладнано радіовузол і встановлено кілька десятків радіоточок. Понад 1 тис. сімей військовослужбовців подано грошову допомогу або оформлено державні пенсії, 1260 сімей одержали посівний матеріал, реманент і тягло для весняної сівби. Продано по пільгових цінах інвалідам війни та родинам військовослужбовців більш як 50 будинків.

Стара й нова хата колгоспниці Г. П. Кащук. Село Коршів. 1969 р.

Відродження народного господарства здійснювалося в складних умовах: 80 проц. селянських господарств не мали коней, 28 проц.— корів, не вистачало реманенту. Перешкоджали цій роботі банди українських буржуазних націоналістів. Від рук оунівців загинуло 9 радянських активістів.

У вересні 1948 року в Коршеві створено сільську територіальну парторганізацію, яка налічувала 6 чоловік[3]. Комуністи провадили індивідуальну роботу з селянами, розповідали про життя колгоспників у східних областях України. Було організовано поїздку делегації коршівських селян до Сталінської області, щоб ознайомити їх з особливостями колективного господарства. Члени делегації розповіли односельцям про переваги колгоспного життя над одноосібним. Комуністи спільно з колишніми фронтовиками А. Д. Досином, Д. І. Вітенком, В. М. Бойчуком, В. П. Триногою, сільською активісткою Г. П. Кащук відновили колгосп «Паризька комуна». Головою обрали С. І. Гритчука. В господарстві було 14 коней, 19 голів великої рогатої худоби (в т. ч. 6 корів), 23 свині[4]. В лютому 1950 року після створення другої сільгоспартілі «Нове життя» в Коршеві завершено колективізацію. Головою колгоспу «Нове життя» став Г. Я. Семчук. Навесні 1952 року колгоспи об'єдналися. За господарством збережено назву «Паризька комуна».

1949 року виникла комсомольська організація колгоспу, першим вожаком якої був А. І. Досин. Комуністи і комсомольці вели повсякденну боротьбу за невпинне зростання артільного господарства — підвищення врожайності, збільшення продуктивності тваринництва. З цією метою було мобілізовано передову молодь для роботи в тваринництві, укомплектовано комсомольсько-молодіжні ланки, взято під контроль строки виконання сільськогосподарських робіт, раціональне використання місцевих і мінеральних добрив, удосконалення насінництва. Після другого

[1] Івано-Франківський облпартархів, ф. 20, оп. 1, спр. 4, арк. 8—11.
[2] Там же, спр. 7, арк. 14.
[3] Там же, оп. 2, спр. 36, арк. 176.
[4] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-6, оп. 7, спр. 151, арк. 257.

Одна з новобудов у Коршеві. 1969 р.

об'єднання в 1958 році центральна садиба нового колгоспу «Зоря комунізму» розмістилася в Коршеві. Колгосп має 2576 га землі, з них 1578 га орної.

В 1959 році Коршівський район було ліквідовано, а Коршів увійшов до складу Отинянського району. Колгосп очолив колишній секретар Отинянського райкому партії М. Я. Федосюк. Укрупнення позитивно вплинуло на зміцнення економіки колгоспу, сприяло більш раціональному використанню землі, сільськогосподарських машин, механізації основних трудомістких робіт. Воно допомогло збільшити неподільні фонди, підвищити оплату праці колгоспників. У 1964 році колгосп «Зоря комунізму» за високі показники у виконанні соціалістичних зобов'язань занесено на обласну Дошку пошани.

Завдяки зразковій організації праці, правильному використанню сільськогосподарської техніки, широкому впровадженню найновіших досягнень агробіологічної науки і передового досвіду систематично добивається високих урожаїв рільнича бригада, очолювана комуністом Д. Я. Ткачуком. Особливо добре працюють ланки С. М. Сваричевської, М. Г. Черкас та Є. М. Кащук. Навіть за несприятливих погодних умов вони збирають з гектара по 480 цнт кормових буряків, 132 цнт картоплі та 7 цнт волокна льону-довгунця. Розвивалося й тваринництво. Після укрупнення наявне поголів'я худоби збільшилося в 2,5 раза. Зросла й продуктивність, зокрема виробництво м'яса. Господарство забезпечене сучасною технікою. Є 12 тракторів різного призначення, 3 зернові самохідні комбайни, 15 автомашин, 4 льонопереробні машини, 7 льономолотарок, бульдозер, тракторна лопата, грейферний навантажувач, 3 складні молотарки тощо. Їх обслуговують 56 механізаторів. В колгоспі механізовано більшість виробничих процесів. На тваринницьких фермах встановлено автонапувалки, механізовано прибирання приміщень, у рільництві машини виконують близько 80 проц. усіх робіт.

Завдяки зрослим прибуткам артіль щороку зводить нові виробничі приміщення, виділяє кошти на будівництво культурно-побутових об'єктів. Всебічний розвиток господарства є джерелом постійного зростання добробуту колгоспників, підвищення оплати праці. В 1968 році на людино-день видано по 2,5 крб. Понад 450 старих колгоспників забезпечено пенсіями.

Новим, сучасним стає Коршів. Замість низьких хат під соломою виросли світлі і просторі будинки. Всі вони муровані на високих фундаментах, покриті бляхою, шифером або черепицею. Вже понад 200 родин справили новосілля. Крім того, здано в експлуатацію понад 3,3 тис. кв. м комунального житла. Виросли нові красиві вулиці — Горького, 1 Травня та Зелена. Всі вулиці села забруковані, а центральні — заасфальтовані, обсаджені деревами і декоративними кущами. З 1956 року діє водогін. Село підключено до державної енергосистеми. В центрі Коршева споруджено стадіон та штучне озеро. Силами громадськості розбито 3 сквери. В мальовничому місці села над братською могилою воїнів стоїть пам'ятник.

Колись стіл та лава під стіною складали всю обстановку селянської хати. Навіть ліжка були не у всіх. Тепер в будинках колгоспників звичайними стали красиві меблі: шафи, дивани, трюмо, серванти, ліжка. Не дивина в селянському побуті телевізори, пральні машини, мотоцикли тощо.

В селі є дільнична лікарня, амбулаторія, аптека, в них працюють 4 лікарі та 15 середніх медичних працівників. У колишньому маєтку пана Левицького розмістилися будівлі обласного тубсанаторію на 100 ліжок, в якому працює 5 лікарів і 17 медсестер.

У Коршівській бібліотеці. 1970 р.

Відійшли в далеке минуле ті часи, коли селяни були неписьменними. Нині діти колгоспників здобувають середню освіту, діє також і вечірня середня школа. 1959 року на базі «Сільгосптехніки» відкрито професійно-технічне училище, яке готує трактористів-машиністів широкого профілю, механізаторів тваринницьких ферм і меліоративних та іригаційних робіт. За десятиліття існування училище підготувало понад 2800 спеціалістів. Понад 900 з них трудяться на цілинних землях Казахської РСР та в Алтайському краї РРФСР. За роки Радянської влади понад 50 коршівських жителів здобули вищу освіту, а більш як 670 чол. закінчили середню школу. З села вийшло 32 вчителі, 2 лікарі, 16 інженерів, 10 спеціалістів сільського господарства та багато інших фахівців. У 1969/70 навчальному році у вузах навчалося понад 50 мешканців Коршева.

1950 року в селі споруджено будинок культури. Відкриття його пожвавило роботу гуртків художньої самодіяльності. Тут постійно працюють хоровий, драматичний та танцювальний гуртки, створено молодіжний вокальний ансамбль та постійно діючу агіткультбригаду. Крім них, працює хор місцевої інтелігенції з 60 чоловік. Самодіяльні колективи регулярно виступають перед односельчанами, виїжджають з концертами у сусідні села. Частими гостями в Коршеві стали артисти Коломийського народного театру, обласного драмтеатру ім. І. Я. Франка, облфілармонії, Гуцульського ансамблю пісні й танцю. Побували тут і окремі мистецькі колективи Москви, Києва, Ульяновська, Калінінграда та інших міст. Значне місце в житті селян належить бібліотеці, що має 35 тис. книг. Крім неї, є бібліотеки при середній школі, профтехучилищі та тубсанаторії.

Силами педагогічного колективу, працівників бібліотек, будинку культури, аматорів художньої самодіяльності в Коршеві систематично влаштовуються читацькі конференції, тематичні вечори, усні журнали, вечори запитань і відповідей, вшанування кращих колгоспників. У березні 1964 року громадськість села широко відзначила 150-річчя від дня народження Т. Г. Шевченка. В ці дні здійснили інсценівку поеми «Гайдамаки». Урочисто відсвяткували коршівці 50-річчя Радянської влади. Учні середньої школи показали глядачам хвилюючу літературно-музичну композицію «50 героїчних літ», написану вчителькою місцевої школи Є. Й. Величко. Пам'ятним був вечір, присвячений 150-річчю з дня народження великого російського письменника О. М. Горького.

З великим політичним і трудовим піднесенням готувалися жителі Коршева до знаменної дати — 100-річчя від дня народження В. І. Леніна. На честь славного ювілею трудівники артілі взяли підвищені соціалістичні зобов'язання щодо дальшого розвитку громадського господарства. Громадськість бере активну участь у благоустрої села.

В усіх славних справах коршівських трудівників застрільниками виступають комуністи й комсомольці. В партійній організації колгоспу тепер 60 комуністів. Всі вони — передовики виробництва. В партійних організаціях середньої школи та профтехучилища — близько 30 комуністів. Особливо велика їх роль у проведенні масово-політичної та ідеологічної роботи на селі. В Коршеві є також кілька комсомольських організацій, у складі їх — понад 540 комсомольців. Самовіддано трудиться молодь на всіх ділянках артільного господарства. В селі існує рада молодої інтелігенції, школа молодої матері, бюро урочистих подій при будинку культури. Комсомольці розповсюджують серед односельців художню та політичну літературу, влаштовують вечори.

Мешканці села беруть активну участь у громадському житті. До роботи в різних комісіях сільради залучено понад 20 передовиків. Краща свинарка колгоспу П. Ф. Вітенко вдруге обрана до обласної Ради, а найбільш достойні ланкові С. В. Бабіїв та А. Д. Футуйма — до районної Ради депутатів трудящих. У сільському відділенні товариства «Знання» — 27 лекторів. З 1961 року на громадських засадах діє кабінет політосвіти. При ньому створено гуртки політичної освіти, школу агітаторів, тут відбуваються теоретичні конференції, семінари. Звідси йдуть агітатори на ферми, в ланки, бригади.

Розроблено план розвитку Коршева на 15 років. Новий Коршів становитиме комплекс сучасних споруд господарського, адміністративного та культурно-побутового призначення. Передбачено газифікацію села. На околиці Коршева відкрито водоносні горизонти сірководневих мінеральних вод. Намічено будівництво бальнеологічної лікарні.

Перетворення, здійснені в Коршеві, яскраво свідчать, що Радянська влада дала селянам все потрібне для щасливого життя, вивела на шлях світлого майбутнього.

Г. М. СТАРЧА, В. Ю. ТВЕРДОХЛІБ

ОТИ́НЯ

Отиня — селище міського типу (з 1940 р.), центр селищної Ради. Розташована на річці Опрашині, за 32 км від районного центру. Через Отиню проходять залізниця і шосейна дорога. Залізнична станція. Населення — 3943 чоловіка.

В околицях Отині знайдено крем'яні та кам'яні знаряддя праці доби неоліту і бронзи.

Отиня належить до стародавніх поселень на Покутті. Відомий історик Садок Баронч (1814—1892) згадує про неї як містечко, відоме вже у XIII ст. Назва походить від слова «Отин» — невеликий замок, оточений валами, що був зведений для захисту від татарських наскоків[1]. Ще й досі одна з околиць селища називається «За валами». Протягом XVI—XVII ст. ст. Отиня не втрачала оборонного значення. 1610 року Отиня згадується як міське поселення, що належало українському магнатові Олександру Балабану[2]. В цей час селище називали Балабанівкою, а також Корчаковом.

У 1618 році польські шляхтичі Понятовські за 150 тис. злотих купили весь Отинянський маєток разом з навколишніми селами Угорниками, Грабичем, Голосковом, Хрупковом (тепер Струпків), а в 1643 році Отиня перейшла у власність магната Станіслава Потоцького[3].

Населення Отині часто терпіло від нападів турків і татар. На початку 1626 року, під час походу на Польщу султана Мурада IV, загони, які відокремилися від основних сил, зруйнували і спалили Корчаків (Отиню) та передмістя Коломиї, захопивши багато людей і майна[4].

Через посилення феодального гніту на початку 40-х років XVII ст. масового характеру набрала втеча селян від землевласників у міста. Лише 1643 року в Отині оселилися 33 сім'ї селян-втікачів[5]. Тут у цей час, крім вільних міщан, ремісників і дрібних крамарів, проживали і кріпаки.

Похід Б. Хмельницького на Львів восени 1648 року сприяв пожвавленню селянського руху на Прикарпатті. Головним опорним пунктом селянського повстання

---

[1] S. Barącz. Kościół w Otynii. Przegląd archeologiczny, t. IV. 1880, стор. 146.
[2] E. Hornowa. Stosunki ekonomiczno-społeczne w miastach ziemi Halickiej w latach 1590—1648, стор. 41, 55.
[3] W. Łoziński. Prawem i lewem, t. I. Lwów, 1907, стор. 113—114.
[4] E. Hornowa. Stosunki ekonomiczno-społeczne w miastach ziemi Halickiej w latach 1590—1648, стор. 19.
[5] Там же, стор. 31—32.

стала Отиня, яку прикривали райони, охоплені повстанням і в основному визволені від польсько-шляхетського панування. Повстанців очолив Семен Височан. Він за короткий час сформував військо, яке захопило шляхетські замки у Пневі, Єзуполі, Печеніжині та інших населених пунктах. Після здобуття цих фортець п'ятнадцятитисячне військо С. Височана поділилося на окремі загони, бо з такою кількістю людей важко було маневрувати, організовувати обоз. Для закріплення перемоги окремі загони, очолені сотниками й полковниками, Височан розіслав у довколишні райони. Кожний з цих загонів діяв самостійно, але вони підпорядковувалися Височану і вважали своїм центром Отиню. Наприкінці 1648 року під контролем Височана перебувало все Покуття. Проте польська шляхта мала перевагу в силах, і повстанці змушені були відступити на Правобережну Україну. С. Височан продовжував боротьбу у складі військ І. Богуна і В. Вареници.

В другій половині XVII — першій половині XVIII ст. на Прикарпатті посилився антифеодальний рух опришків. Вони не раз нападали на панський маєток в Отині, вели боротьбу і проти сільських багатіїв та орендарів. Зокрема, опришок Гордій із загону Нестора забрав у багатого селянина Отині Федора Гультая воли[1]. В 1703 році опришки на чолі з Іваном Пискливим напали на орендарів Отині і забрали в них майно.

1753 року Отині надано було самоврядування за магдебурзьким правом. Для управління містечком із заможної верхівки міщани обирали війта, бургомістра, двох присяжних і писаря. Одночасно визначалися численні повинності селян, які складали більшість населення Отині. Їх зобов'язували не тільки відбувати панщину на ланах поміщика, а й платити йому рогове по 1 злотому, 12 грошів від свині, 6 грошів від вівці, давати 2 курки, десятину від бджіл, платити 3 злотих за ділянку землі розміром 4080 кв. ліктів (1 лікоть — 0,5 м). На селян покладалися також і повинності щодо ремонту міських млинів, гребель, мостів, доріг тощо[2].

Населення Отині терпіло від малоземелля і безземелля. В 1788 році у володінні поміщика було 797 моргів землі, а селяни Отині та Грабича разом користувалися 1076 моргами орної землі. Середня врожайність з одного морга становила лише 4 корці зерна. В 1811 році на всі 262 селянські господарства Отині налічувалося тільки 27 коней і 67 волів[3]. Уже 1820 року в Отині 36 господарств заможних селян мали понад 10 моргів кожне, у 44 господарствах на двір припадало землі менше 3 моргів, у 22 господарствах — менше 1 морга[4].

У 1842 році селяни Отині скаржилися на те, що їх замість шарварку примушують виконувати різні роботи в поміщицькому дворі, сторожувати вночі, відробляти невстановлену панщину. Особливо нестерпним стало становище селян Отині напередодні скасування панщини, коли містечком володів поміщик Мікулі. Селяни змушені були виходити на панщину до сходу сонця, а поверталось додому пізно ввечері, працювали без відпочинку. Панщина тривала 52—104 дні на рік. Поміщик загарбав пасовища, однак рогове селяни мусили платити. До кріпаків застосовували фізичну кару, внаслідок чого були смертні випадки і каліцтва. Жорстоку розправу чинили над тими, хто від імені громади скаржився на сваволю поміщика. Всякі сходи і збори селян як удень, так і вночі, заборонялися[5]. Експлуатувало трудящих і духовенство. В маєтку католицької церкви відробляли панщину 14 селянських господарств Отині.

Майже все трудове населення містечка було неписьменним. Тільки в 1817 році в Отині відкрито однокласну школу, яка повністю утримувалася громадою[6]. В кінці

[1] В. В. Грабовецький. Селянський рух на Прикарпатті в другій половині XVII — першій половині XVIII ст., стор. 64—67, 178.
[2] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 146, оп. 64б, спр. 5423, арк. 12—13.
[3] Там же, ф. 146, оп. 64б, спр. 5422, арк. 29, 80.
[4] Там же, ф. 20, оп. 6, спр. 153, арк. 2, 86—95.
[5] Там же, оп. 64б, спр. 5423, арк. 9—10.
[6] Там же, ф. 146, оп. 85, спр. 1764, арк. 84.

30-х років XIX ст. у цій школі працював відомий вчений, історик Садок Баронч, який досліджував історію міст Західної України.

Селяни Отині повставали проти визискувачів. Вони відмовлялися виконувати феодальні повинності. 29 вересня 1847 року економ поміщицького маєтку писав до Станіславського староства: «Панщина через бунт підлеглих так погано виконується, що постійно по 60—70 чоловік жодного дня не йдуть на роботу, внаслідок чого господарство терпить великі збитки, а в окремі тижні на панщину виходить тільки до 20 чоловік. Селяни не платять ні рогового, ні чиншу, а всі кари до підлеглих не дають жодного наслідку... і якщо не вжити відповідних заходів, то можна сподіватися справжнього заворушення»[1].

Після реформи 1848 року селяни Отині змушені були виконувати повинності за «звільнення» від панщини. Так, у 1854 році вони повинні були відробити поміщикові 2343 дні вартістю 646 ринських. Цього ж року отинянські селяни сплатили до 30 різних данин, податків і повинностей[2]. Тривалий час отинянські хлібороби судилися з поміщиком за право користування пасовищем та лісом. Але пан не задовольнив справедливих вимог селян, а частину сервітутних лісових угідь продав 20 німецьким колоністам. У 1880 році поміщик мав 700 моргів орних земель, а всьому населенню Отині, яке становило 3743 чоловіка, належало тільки 2426 моргів землі. Грунти були заболочені, маловрожайні.

В другій половині XIX ст. в Отині розвивалися ремесло і торгівля. Головними предметами торгівлі були сіль і тютюн. Отиня славилась також гончарними виробами[3].

Коли скасували кріпосне право, швидше зростала промисловість. З середини XIX ст. почав діяти лісопильний завод. Отиня стала одним з центрів машинобудування Східної Галичини. В 50-х роках XIX ст. був заснований отинянський завод Бредта і К°. Тут випускали сільськогосподарські машини, парові котли, насоси, обладнання для винокурних і пивоварних заводів, преси, резервуари для спирту тощо. Продукція заводу експортувалася до Угорщини, Румунії, Болгарії, Росії.

Перед першою світовою війною на заводі працювало понад 1000 робітників. Умови праці машинобудівників були важкими. Робочий день тривав 10—12 годин, а одержували вони менше, ніж працівники цієї категорії у промислових районах Австро-Угорщини. Особливо терпіли робітники від штрафів. За прихід на роботу зразу після гудка штрафували на 25 крейцерів, за запізнення на декілька хвилин робітникові не оплачували однієї години, за невихід на роботу в святкові дні — штраф 1 крона або звільнення з роботи. За поламку інструменту під час роботи з робітника стягували повністю його вартість[4].

Машинобудівники як один з передових загонів робітничого класу виступали на боротьбу за права трудящих. Коли в грудні 1890 року у Львові був організований багатотисячний мітинг з вимогою загального виборчого права, отинянські робітники підтримали цю вимогу[5]. 1905 року вони взяли участь у листопадовому страйку робітників Східної Галичини[6]. Страйкували машинобудівники в 1908 і 1911 рр. Поряд з економічними висували й політичні вимоги. Робітники виходили на першотравневі демонстрації, запалюючи своїм прикладом селян.

На початку XX ст. значна частина селян Отині була малоземельною, голодувала. Вони від зорі до зорі працювали в поміщицькому маєтку і в господарствах куркулів за мізерну плату — 1—2 шустки або за 12—13-й сніп. Багато селян ішло працювати на машинобудівний завод Бредта.

---

[1] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 146, оп. 64б, спр. 5422, арк. 74—75.
[2] Там же, оп. 1, спр. 28, арк. 76, 77.
[3] Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów Słowiańskich, t. VII, стор. 764.
[4] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1576, оп. 1, спр. К—25, арк. 1—2.
[5] З історії західноукраїнських земель, вип. 4, стор. 55.
[6] З історії західноукраїнських земель, вип. 5, стор. 125—126.

Розвиток капіталістичних відносин спричинювався до певних зрушень у шкільній освіті. 1877 року місцеву школу реорганізовано в трикласну[1]. А в 1895 році вона стала чотирикласною. Основною мовою навчання лишалася польська, а основним предметом — закон божий. З 1908 року була введена навіть спеціальна посада викладача релігії.

Перша світова війна ще більше загострила класові протиріччя. Народні маси, усвідомлюючи імперіалістичний, загарбницький характер цієї війни, ухилялися від мобілізації до австро-угорської армії. 27 травня 1915 року Отиню взяли російські війська[2]. Під впливом революційно настроєних солдатів російської армії трудящі Отині виступали проти братовбивчої війни, відверто висловлювали свої симпатії до росіян. Багато мобілізованих до австро-угорської армії з Отині здавались у полон російським військам. Серед них були П. В. Мельниченко, О. С. Ключенко, П. В. Дубей та ін. Вони стали свідками революційних подій 1917 року[3]. Повернувшись до Отині, колишні полонені поширювали ідеї Великого Жовтня серед населення.

Після окупації Західної України буржуазно-шляхетською Польщею істотних змін в економіці Отині не сталося. 1927 року в містечку налічувалося 4455 мешканців. Переважна більшість з них займалася сільським господарством. Тільки 201 чоловік працював у кустарних майстернях і в торгівлі[4].

Зруйнований під час війни машинобудівний завод так і не було відбудовано, а його робітники втратили роботу. Єдиним значним промисловим підприємством Отині був лісопильний завод. На ньому працювало понад 80 постійних робітників. Основні виробничі процеси виконувалися вручну. Завод випускав переважно пиломатеріали, які відправлялися в різні кінці Польщі. Робочий день тривав 12 годин, а заробітна плата не перевищувала 2 злотих на день. Робітники не мали відпусток. Українцям дуже рідко підвищували їх кваліфікаційні розряди. За запізнення на кілька хвилин робітника не допускали до роботи на 3 години і відповідно виплачували йому зарплату за 3/4 робочого дня[5].

Восени 1922 року під час виборів до сейму відбувся мітинг, організований головою заводського комітету профспілки деревообробників К. Таркевичем. Робітники вимагали скорочення робочого дня, підвищення заробітної плати тощо[6]. Загальний страйк 1926 року закінчився перемогою страйкарів. Вони добилися 8-годинного робочого дня і визнання профспілкової організації[7]. Економічний страйк відбувся і в 1928 році, він тривав близько трьох тижнів.

Становище селян Отині було теж важким. Значна частина грунтів потребувала меліорації. На чорнозем припадало всього 34 проц. угідь. Населенню не вистачало хліба. Через високі ціни промислові товари були малодоступними для більшості трудящих. Соціальний гніт доповнювався національними утисками. Хто не приймав католицької віри, по суті, не мав права купувати землю, працювати на залізниці або в державних установах.

У 30-х роках в Отині налічувалося 12 польських, 15 єврейських і 7 українських господарських, культурно-освітніх та спортивних товариств, які здебільшого перебували під впливом буржуазних націоналістів. Найбільш численними товариствами були українська «Просвіта», польський «Сокіл» і єврейська «Езра».

Визначною подією в політичному житті Отині стало створення в 1930 році підпільної організації КПЗУ. До її складу ввійшло 11 чоловік. В грудні цього року представником Станіславського окружкому КПЗУ проведено збори комуністів, на яких визначено завдання партійної організації й обрано комітет з трьох членів.

---

1 ЦДІА УРСР у Львові, ф. 165, спр. 2322, арк. 9.
2 ЦДВІА СРСР, ф. 2129, оп. 1, спр. 130, арк. 6.
3 Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1576, оп. 1, спр. К—25, арк. 2.
4 Księga adresowa Polski wraz z W. M. Gdańskiem dla handlu, przemysłu, rzemiosła i rolnictwa. Warszawa, 1930, стор. 1805.
5 Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1576, оп. 1, спр. П—10.
6 Там же, ф. 2, оп. 1, спр. 70, арк. 355.
7 Там же, ф. Р-1576, оп. 1, спр. С—11.

Пізніше в Отині став діяти міський комітет КПЗУ. Використовуючи легальні та нелегальні можливості, комуністи керували революційними виступами трудящих містечка, закликали їх до боротьби за возз'єднання Західної України з Радянською Україною. В лютому 1931 року комуністи поширили в Отині і в с. Угорниках відозву, яка закінчувалася закликами: «Геть фашистську диктатуру!», «Хай живе робітничо-селянський уряд!». Комуністичні листівки розповсюджувалися і напередодні 1 Травня 1931 року. Але польським властям вдалося вистежити організацію КПЗУ, і того року було заарештовано 6 членів партії. До різних строків тюремного ув'язнення було засуджено М. Ціммермана, Ф. Мортмана, В. М. Нейлюка та інших[1].

Незважаючи на репресії, організація КПЗУ зростала за рахунок інших борців. Комуністи вели роботу серед трудящих містечка та мешканців навколишніх сіл Грабича, Глибокої, Угорників. 24 січня 1933 року під час ярмарку в Отині було розповсюджено відозву КПЗУ, яка закликала трудове селянство до боротьби за возз'єднання Західної України з Радянською Україною. Відозва закінчувалася закликами: «Геть руки від кордонів СРСР!», «Хай живе робітничо-селянський уряд!»[2].

У своїй діяльності комуністи спиралися на легальні організації трудящих. Під їх впливом перебувала половина членів спортивного клубу «Езра», читальня «Просвіти» тощо. Існувала в Отині й нелегальна організація КСМЗУ[3]. За даними поліції, вже у 1934 році партійна організація Отині налічувала майже 40 членів КПЗУ. В цей час її очолював Д. Літман, а комсомольську — Г. Шрайєр. Постійні репресії, арешти привели до зменшення її лав. 1937 року на волі залишилося 15 комуністів. Найбільш активними були С. О. Пеленська, Михайло Совкович, Макс Ціммерман, Д. О. Хомицький.

Величезним було прагнення трудящих Отині до возз'єднання з Радянською Україною. Коли 17 вересня 1939 року в Отині появилися перші радянські танки, трудове населення з червоними прапорами, з хлібом і сіллю зустрічало воїнів-визволителів. Другого дня в селищі відбувся мітинг трудящих, на якому створили тимчасовий комітет. Головою його обрано С. І. Костева. Комітет організував робітничо-селянську міліцію, яку очолив колишній член КПЗУ С. М. Яцків. Органи влади, керовані комуністами, відновлювали роботу культурно-освітніх закладів, здійснювали охорону майна, забезпечували безперебійну торгівлю. Комітет допомагав незаможним селянам, проводив масово-політичну роботу під час підготовки до виборів у Народні Збори Західної України. Депутатом було обрано Д. О. Хомицького. 5 лютого 1940 року тимчасовий комітет було реорганізовано в Отинянську селищну Раду[4]. Отиня стала районним центром.

Органи Радянської влади націоналізували маслоробний, лісопильний і цегельний заводи, торговельні підприємства. Безземельні і малоземельні селяни одержали землю, реманент і тяглову силу. Їм надано також державні кредити.

В березні 1940 року в Отині було створено МТС. Трактори викликали у селян радісне захоплення. Вже тоді вони приходили до висновку, що ця корисна машина може працювати тільки на великих ланах. МТС обслуговувала 5 колгоспів району, допомагала понад 1020 селянським господарствам обробити землю.

На базі поміщицьких угідь у 1940 році в Отині створено перше радянське господарство. Вже у лютому селяни розгорнули діяльну підготовку до весняної сівби. Виконуючи звичайні сільськогосподарські роботи, вони водночас готувалися до організації супряг, дбали про допомогу безкінним.

Самовіддано працювали колективи промислових підприємств. Робітники лісопильного заводу включилися у соціалістичне змагання й зобов'язалися виконувати виробничі програми достроково, підвищувати продуктивність праці.

[1] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 136, оп. 1, спр. 673, арк. 1—8.
[2] Івано-Франківський облдержархів, ф. 68, оп. 2, спр. 204, арк. 99.
[3] Там же, ф. 2, оп. 1, спр. 1308, арк. 19.
[4] Газ. «Радянська Україна», 7 лютого 1940 р.

Обеліск на братській могилі радянських воїнів в селищі Отині. 1969 р.

Перетворення не обминули культурного життя й охорони здоров'я трудящих. Розпочала роботу семирічна школа, де учні змогли навчатися рідною мовою. У школі було створено піонерську організацію. Дорослі вчилися грамоти в гуртках ліквідації неписьменності й малописьменності. Відкрили 2 клуби, бібліотеку. Кожному трудящому було забезпечено кваліфіковану безплатну медичну допомогу. Почали діяти лікарня, дитяча і жіноча консультація, амбулаторія.

Будівництво нового життя викликало у трудящих Отині нечуваний до цього приплив сил і енергії. Кожний прагнув внести свій вклад у спільну справу. Однак тривало нове будівництво недовго — 1 липня 1941 року фашистські війська окупували Отиню. Гітлерівці за допомогою українських буржуазних націоналістів вчинили криваву розправу над радянськими людьми. За перші 2 місяці вони розстріляли 45 чоловік, а всього за час окупації стратили 730 мешканців Отині, вивезли на каторжні роботи до Німеччини 156 чоловік. Фашистські загарбники зруйнували понад 400 будинків, школу, лікарню, 2 клуби, 10 установ, лісопильний завод, МТС[1].

Жителі Отині саботували заходи і розпорядження окупантів. 1943 року гітлерівці вимагали облікувати велику рогату худобу. Мешканці вулиці Загребля не виконали це розпорядження. Тоді фашисти насильно забрали в селян усю худобу, кількох чоловік покарали[2]. Люди уникали відправки до Німеччини, часто ризикуючи своїм життям. У 1943 році сміливці, пробравшись до тюрми, визволили близько 20 заарештованих.

2 квітня 1944 року частини 20-ї гвардійської мотострілецької бригади, якою командував А. Х. Бабаджанян, розвиваючи наступ на Станіславському напрямі, увійшли в Отиню. Однак під тиском переважаючих сил ворога вони змушені були залишити селище. В квітні — липні 1944 року біля Отині точилися жорстокі бої. 23 липня 1944 року війська 18-ї армії (командуючий генерал-лейтенант Є. П. Журавльов, начальник політвідділу Л. І. Брежнєв) перейшли в наступ, завдяки якому 25 липня визволено 52 населені пункти і серед них — Отиню.

В ході боїв за Отиню відзначився командир відділення 8-ї стрілецької роти гвардії молодший сержант комсомолець В. І. Возняк, який першим увірвався в селище і повів за собою всю роту. Він особисто знищив 5 гітлерівців і навіть поранений не залишив поля бою. Героїзм у боях за Отиню виявили командир кулеметної обслуги гвардії старший сержант Левшун, гвардії сержант Томин і гвардії рядовий Ф. І. Дідковський.

Героїчно билася за Отиню й група літаків «ІЛ-2» під командуванням гвардії старшого лейтенанта Г. Стародубцева з 166-го гвардійського штурмового авіаполку. Згодом Г. Стародубцеву було присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

В боях за визволення Отині і навколишніх сіл 330 воїнів Червоної Армії полягли смертю хоробрих. Серед них були представники 13 національностей. 5 листопада 1967 року в селищі їм відкрито пам'ятник-обеліск.

Мужньо боролися проти ворога на фронтах Великої Вітчизняної війни багато мешканців Отині. За виявлений героїзм 15 бійців нагороджені орденами і медалями Союзу РСР.

---

[1] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-98, оп. 1, спр. 55, арк. 2, 48.
[2] Там же, ф. Р-1576, оп. 1, спр. С—10.

Ще тривала Велика Вітчизняна війна, коли почалася відбудова Отині. 23 і 31 грудня 1944 року відбулися збори селян Отинянського району, на яких ухвалили в найкоротший строк підняти з руїн господарство. 1945 рік був оголошений роком відбудови господарства Отині і району. Вже у перші місяці після визволення в селищі почали працювати маслозавод, радгосп, МТС, лісництво, банк, відновили роботу культурно-освітні заклади, школа, яку 1945 року реорганізовано в середню, лікарня. В лютому 1945 року пущено харчокомбінат.

Однак відбудові перешкоджали банди українських буржуазних націоналістів. Жертвами їх в цей час стало близько 40 радянських активістів. Багато жителів селища добровільно йшли до загонів, які боролися з бандитизмом, допомагали органам Радянської влади викривати націоналістів, вказуючи місця їх перебування.

В жовтні 1948 року понад 30 бідняцьких господарств об'єдналися в колгосп ім. Жданова, а в 1951 році колективізацію в Отині було завершено.

Отинянська МТС одержувала машини з Уралу, Москви, Ростова-на-Дону. Висока технічна оснащеність забезпечила механізацію трудомістких виробничих процесів у всіх 18 колгоспах району, які обслуговувала МТС.

Навесні 1945 року розпочалася відбудова промкомбінату. За післявоєнні роки він перетворився на одне з найбільших підприємств селища. Тут є кілька виробничих приміщень, зокрема котельня з трьома паровими котлами, механічна майстерня, електростанція, сушарка, паркетний цех. Механізовано всі виробничі процеси. 1964 року на базі промкомбінату створено деревообробний комбінат, продукція якого, зокрема паркет, надходить у Київ, Харків, Ленінград, Кишинів та в інші міста. З 1966 року основною його продукцією стали меблі.

Тут велика увага приділяється виробничо-технічному навчанню робітників. Всі працюючі закінчують річні курси. Інженерно-технічний персонал підвищує свою кваліфікацію на курсах при тресті «Прикарпатліс», у Києві та Львові. За останні 3 роки 8 робітників заочно закінчили технікум механічної обробки деревини. 5 чоловік навчаються в технікумах та інститутах без відриву від виробництва.

Багато робітників підприємства, опанувавши новітню техніку, добиваються високих виробничих показників. 13 новаторів виробництва завоювали почесне звання ударника комуністичної праці. У соціалістичному змаганні підприємств тресту «Прикарпатліс» на честь 50-річчя Великого Жовтня комсомольсько-молодіжна бригада комбінату, яку очолював комуніст Р. М. Ковалів, посіла друге місце і нагороджена Почесною грамотою, грошовою премією та перехідним Червоним прапором тресту «Прикарпатліс» і РК ЛКСМУ. Цьому колективу присвоєно звання бригади імені 50-річчя Великого Жовтня. В 1969 році деревообробний комбінат перетворено у меблеву фабрику для виробництва стільців.

За час післявоєнних п'ятирічок повністю механізовано і значно розширено Отинянський цех для виробництва сиру. Побудовано цех кисломолочної продукції, компресорну, котельну, електростанцію. В 1953—1954 рр. майстер цеху І. П. Боднар і старший інженер-технолог Івано-Франківського тресту «Маслопром» О. Беляєв розробили технологію виробництва нового сорту твердого сиру, якому присвоєно марку «Станіславський». Він має високі смакові якості і користується великим попитом населення. В сирцеху трудиться бригада комуністичної праці. Її очолює І. І. Данилюк. 1970 року цех приєднано до Коломийського маслозаводу.

За 1954—1960 рр. розширено виробничу площу, споруджено нові цехи в харчокомбінаті. З 1963 року комбінат входить до складу Коломийського міськхарчокомбінату. Тоді ж в селищі створено міжколгоспну будівельну організацію.

У велике господарство перетворилось Отинянське лісництво. Його площа становить 4,4 тис. га. До 1939 року внаслідок хижацьких методів експлуатації лісів різко зменшилася площа під твердими породами. Низькою була і продуктивність лісів. Після війни докорінно поліпшено порідний стан лісів. На площі понад 1,2 тис. га посаджено цінні породи дерев: дуб червоний, ясен, ільм, бук, модрину,

кедр сибірський, бархат амурський тощо. В лісництві організовано лісонасіннєве господарство. Колектив лісництва очолює заслужений лісовод УРСР О. Т. Кріль.

Істотно змінилося сільське господарство селища. Після реорганізації МТС було створено ремонтно-технічну станцію, а в 1963 році — відділення «Сільгосптехніки», яке спеціалізується на ремонті кормопереробних машин і виготовленні нестандартного обладнання для механізації тваринницьких ферм. Відділення обслуговує 9 колгоспів і 2 радгоспи, а також школу механізації.

Завдяки поступовому впровадженню механізації і поліпшенню агротехніки, особливо після вересневого (1953 р.) Пленуму ЦК КПРС, зростала врожайність на артільних ланах, зміцнювалась економіка колгоспу ім. Жданова. В 1957 році порівняно з 1954 роком врожайність зернових збільшилася на 4 цнт. На окремих ділянках зібрано більш як 500 цнт цукрових буряків з га. Таких врожаїв селяни Отині ніколи не збирали за капіталістичного ладу.

Сумлінну працю кращих майстрів колгоспного виробництва високо оцінено радянським урядом. У 1968 році 5 передовиків артілі було нагороджено орденами і медалями Союзу РСР. За вирощення високих урожаїв цукрових буряків ланкова Е. О. Михайлишин удостоєна ордена Леніна. Її, колишню наймичку, трудящі Отині в 1959 році обрали депутатом Верховної Ради УРСР.

Зміцненню і розвиткові громадського виробництва сприяло об'єднання колгоспів, здійснене наприкінці 50-х років. До артілі ім. Жданова приєднали колгоспи сіл Глибокої та Угорників. Колгосп ім. Жданова став великим багатогалузевим господарством. Він має понад 3 тис. га земельних угідь, в т. ч. орної землі — 1970 га.

Особливо успішно розвивалося господарство артілі в роки семирічки. За цей період здійснено механізацію обробітку посівів озимих і ярих культур на 95 проц. їх площі. Було механізовано і трудомісткі роботи на тваринницьких фермах. Виросли кадри механізаторів.

З ініціативи партійної організації 1960 року змінено структуру посівних площ. Головне місце в ній належить озимій пшениці, кукурудзі, цукровим бурякам, льону-довгунцю, червоній конюшині. Широко впроваджуються кращі районовані сорти. Сівба зернових провадиться з одночасним обробітком грунту і внесенням мінеральних добрив. Завдяки цим заходам у господарстві підвищилася врожайність зернових і просапних культур. Досвід передовиків завжди в полі зору керівників артілі. Створено 5 шкіл, в яких виробничим навчанням охоплено 72 чоловіка.

Авангардна роль партійної організації відчувається в усьому багатогранному житті артілі. За рахунок новаторів і передовиків колгоспного виробництва чисельність парторганізації зросла з 8 чол. у 1957 році до 80 — у 1969 році. В центрі уваги комуністів, природно, є питання виховання і розстановки кадрів. Комуністи очолюють найбільш відповідальні ділянки колгоспного виробництва: рільничі і транспортну бригади, тваринницькі ферми. Секретарем парткому тривалий час працює колишній наймит, активний учасник колгоспного будівництва А. П. Присяжнюк. У колгоспній комсомольській організації 67 членів ВЛКСМ. В усіх справах вони не відстають від комуністів.

Зросла трудова активність колгоспників після березневого (1965 р.) Пленуму ЦК КПРС. В 1968 році навіть за несприятливих погодних умов колгосп зібрав непоганий урожай. Бригада, яку очолює комуніст М. Я. Луцяк, виростила по 20,5 цнт озимої пшениці, по 898 цнт кормових буряків на га. Ланка комуністки Е. О. Михайлишин зібрала по 203 цнт картоплі та 825 цнт кормових буряків з га. Добре йдуть справи й у тваринників. З 1964 року колгосп спеціалізується на відгодівлі великої рогатої худоби і свиней. Зміцнення економіки колгоспу дало можливість перевести в 1966 році всіх членів артілі на грошову оплату. З 1968 року колгосп ім. Жданова перейшов на вирощення льону-довгунця та овочів.

Артіль виділяє значні кошти на будівництво. Споруджуються не лише виробничі приміщення, а й культурні установи.

Заняття танцювального гуртка в Отинянському будинку культури. 1970 р.

Постійно поліпшуються умови життя робітників, колгоспників, службовців Отині. Зростає житловий фонд. На початок 1969 року в Отині налічувалося 78 комунальних будинків на 170 квартир. Крім того, за післявоєнні роки трудящі селища спорудили понад 380 індивідуальних красивих будинків, покритих оцинкованим залізом, черепицею, шифером. Виросли нові вулиці — Жданова, Калініна, Б. Хмельницького. На головних вулицях розміщені середня школа, професійно-технічне училище, бібліотека, будинок культури, лікарня, універмаг, культмаг, філія Держбанку, ощадна каса, заклади громадського харчування, комбінат побутового обслуговування тощо. В центрі селища закладено парк.

Зростає купівельна спроможність трудящих. Лише порівняно з попереднім роком товарообіг селищного споживчого товариства в 1968 році зріс більш як у два рази. Великий попит трудящих на меблі, холодильники, пральні машини, телевізори тощо. Швейні машини, велосипеди є в переважної більшості населення.

Докорінні зміни сталися в селищі і в охороні здоров'я трудящих. В Отині працює типова лікарня на 100 ліжок, яка побудована в 1967 році, поліклініка, дитяча і жіноча консультація, пологовий будинок, аптека, санітарно-епідеміологічна станція та дитячі ясла на 50 місць. З 1955 року діє тубдиспансер на 20 ліжок. Всі медичні установи обладнані сучасним устаткуванням, їх штати укомплектовано кваліфікованими кадрами.

Нині близько 400 чоловік похилого віку одержують пенсії. В умовах старого ладу на постійне бідування і злидні була б приречена багатодітна сім'я В. П. Присяжнюка, яка складається з 16 чоловік. За Радянської влади 14 дітей здобули восьмирічну, середню чи вищу освіту. 13 з них вже стали на шлях самостійного життя, працюють у різних галузях народного господарства. А їх матері П. Я. Присяжнюк присвоєно звання «Мати-героїня».

За роки Радянської влади небаченого розвитку досягла в Отині культура і освіта, зріс потяг трудящих до знань, до науки. За час свого існування Отинянська середня школа видала понад 500 атестатів зрілості. 42 її випускники здобули вищу освіту, з них лише вчителями працює 26 чол., лікарями — 5. Вищу освіту мають сини колишнього бідняка І. І. Михайлишина. Вищу, середню і восьмирічну освіту здобули діти колгоспників П. І. Маланчук, В. В. Слюсаренка. Школа має міцну навчально-матеріальну базу, добре обладнані кабінети, ленінський зал, кімнату бойової слави. Отинянська середня школа — одна з кращих у районі. Працюють також філія Коломийської семирічної музичної школи та середня школа робітничої молоді. 1963 року в Отині відкрито професійно-технічне училище, що готує електромонтерів-монтажників. 16 його випускників уже закінчили вищі учбові заклади.

При бібліотеці і будинку культури на громадських засадах працюють клубна рада, рада бібліотеки, книгоноші, пункти видачі книг, пересувки тощо. В урочистій обстановці 11 жовтня 1969 року відкрито нове приміщення будинку культури. Будинок культури проводить велику масово-виховну роботу серед населення. Тут працюють хор, жіночий ансамбль, драматичний та інші гуртки. Систематично проводяться цікаві комсомольсько-молодіжні вечори, фестивалі, вечори запитань і відповідей, влаштовуються усні журнали, тематичні вечори, диспути, лекції, лекції-концерти тощо. Тепер у кожній хаті можна побачити газету, журнал, книгу.

Багатогранною є діяльність селищної Ради депутатів трудящих, яка спирається на широку громадськість. Понад 170 чоловік працюють у 5 постійних комісіях, добровільній народній дружині, товариському суді, батьківському комітеті, жіночій раді. В соціалістичному змаганні сільських, селищних і міських Рад депутатів трудящих області 1969 року Отинянська селищна Рада здобула першість, її нагороджено перехідним Червоним прапором облвиконкому та обкому КП України.

За роки наступної п'ятирічки Отиня стане ще кращою. Будуть зведені нові приміщення професійно-технічного училища на 600 місць, лукомеліоративної станції, 2 цехи меблевої фабрики та інші. Заплановано провести меліоративні роботи на площі 400 га і побудувати зрошувальну систему на площі 50 га. 1970 року колгосп розпочав будівництво 2 клубів, комплексу тваринницьких приміщень, а в наступні роки планується спорудження льоноцеху, майстерні для ремонту сільськогосподарських машин, 8-квартирного будинку для спеціалістів тощо. Трудівники Отині, відповідаючи на батьківське піклування партії та уряду, докладають усіх зусиль, щоб внести гідний вклад у спільну справу будівництва комунізму в нашій країні.

І. К. ВАСЮТА, М. Г. ЦМУХ

ПЕЧЕНІ́ЖИН

Печеніжин — селище міського типу (з 1940 р.), центр селищної Ради. Розташований за 12 км від залізничної станції Коломия, в мальовничій улоговині Передкарпатського прогину над річками Печенігою і Лючкою. Населення — 5017 чоловік.

На території селища виявлено кам'яні знаряддя праці періоду неоліту, а також бронзові речі (плоску сокиру, ніж, рибальський гачок) доби бронзи.

Печеніжин — одне з найстародавніших поселень Прикарпаття, відоме з часів Київської Русі. В XIV ст. Печеніжин, як сказано в одному з документів, користувався магдебурзьким правом, мав міську ратушу, а в стародавньому замку містилася королівська адміністрація, що здійснювала нагляд за численними солеварнями та гутами[1]. В письмових документах згадується, що 1443 року, коли Печеніжин належав галицькому каштеляну Івану Колі, він був великим поселенням, центром волості[2]. В самій назві селища є вказівка на можливе її походження від кочового племені печенігів, яких, очевидно, оселили тут за князівських часів як полонених.

Як видно з люстрації Коломийського староства за 1565—1566 рр., основним заняттям населення Печеніжина було землеробство й тваринництво. Феодально-кріпосницький гніт тут був дещо меншим, ніж в інших землях тогочасної Червоної Русі. Хоча розмір панщини становив лише 12 днів на рік, селяни виконували різні натуральні повинності, сплачували чимало податків. За випас худоби вони платили по 1 злотому від голови рогового, а від 100 овець давали 1 барана, або 24 гроші, волоський сир, або 8 грошів, поставець бринзи, або 2 гроші[3].

Проте не завжди феодали-дідичі могли примусити коритися волелюбного гуцула-верховинця. Влітку він зникав зі своїм майном — отарами овець і кіз — в полонинах, а взимку відходив у неприступні гори, куди не наважувалися йти і гайдуки[4]. Тому сюди втікали кріпаки з Поділля, Львівщини, а також Молдавії[5]. Прибульці орендували в місцевих феодалів полонини для випасу худоби. Тут, в горах, легше було переховуватися від розшуків пана, знайти захист від татарських та турецьких наїзників-людоловів.

---

[1] Івано-Франківський облдержархів, ф. 2, оп. 7, спр. 905, арк. 8.

[2] Akta grodzkie i ziemskie, t. XII, док. 1233, 1234, 3581.

[3] І. П. Крип'якевич. З історії Гуцульщини, стор. 17.

[4] Твори Миколи Устияновича і Антона Могильницького, вид. 2. Львів, 1913, стор. 258.

[5] F. Bujak. Historija osadnictwa ziem Polskich w krótkim zarysie. Warszawa, 1920, стор. 22.

У писемних джерелах 1624 року в Печеніжині згадується замок-фортеця, який відіграв важливу роль в обороні місцевості від наскоків татар[1]. Замок збудований у формі чотирикутника на високій горі над р. Печенігою, він був оточений валами, рештки яких добре збереглися до наших днів. З тих тривожних часів залишилися назви урочищ: Татарські звори, Татарські могили.

Зростання феодальних повинностей, спустошливі набіги татар, посилення національно-релігійного гноблення — все це викликало опір з боку трудящого селянства. Коли восени 1648 року козацько-селянське військо на чолі з Богданом Хмельницьким вступило до Галичини, на Покутті виникла ціла повстанська армія під керівництвом Семена Височана. Його помічником був дрібний шляхтич Лесь Березовський, в загонах якого воювали печеніжинські селяни. Повстанці розгромили замок Станіслава Потоцького в Печеніжині й забрали майна на 40 тисяч флоринів[2].

Після відступу козацько-селянських військ частина учасників повстання на чолі з Лесем Березовським, відійшовши в гори, продовжувала боротьбу. Збирачі податків 1650 року повідомляли з Печеніжина, що через воєнні спустошення і втечу населення вони «не могли вибрати більше податків, тільки 2 злотих і 10 грошів».

З втікачів створювалися загони опришків, боротьба яких наростала у відповідь на посилення феодального визиску. На початку XVIII ст. грозою для шляхти стали Іван Пискливий і Федір Жолоб. В їхніх загонах були люди з Печеніжина, зокрема Маковій, який брав участь у нападі опришків на Косів у 1704 році[3].

1722 року в Печеніжині налічувалося 94 селянські господарства, які виконували панщину. З них тільки 65 мали тягло. Найбідніші, безтяглі селяни відробляли вже по 52 дні панщини на рік і платили по 3 злоті грошової ренти, а до натуральної ренти входили 1 віз сіна, 2 курки, 12 яєць, 1 міток пряжі та по 1 гарнцю горіхів і грибів. Крім цього, доводилося давати панові по 1 злотому від вола, корови і гирічного молодняка, десятий вулик, дванадцяту вівцю, п'ятнадцяту козу тощо[4]. Заможніші селяни на рік відбували тільки 12 днів панщини, але платили, крім натуральних данин, по 20—25 злотих ренти. Особливо важкою для тяглих селян була підводна повинність. В інвентарі записано, що селяни зобов'язані давати від супряги раз на рік підводу до Підгайчиків і перевезти 3 бочки солі.

Але цим не обмежувався визиск. Через систему застав, оренди, відкупу маєток опинявся аж у четвертих руках. Кожний орендар прагнув витиснути з селян значно більше, ніж зазначалося в інвентарях. Про це красномовно свідчать скарги селян до власника маєтку на здирства і жорстоку поведінку орендарів[5]. Хоч, як правило, пан не відповідав на скарги, ті, що їх подавали, ставали жертвами орендаря. Їх звинувачували в бунтарстві, в зв'язках з опришками і знищували.

Антифеодальну боротьбу опришків наприкінці 30—в першій половині 40-х років XVIII ст. очолив Олекса Довбуш, син пастуха-комірника Василя Довбуша з Печеніжина[6]. 1738 року опришки розправились із печеніжинським орендарем Тишківським, а потім з багатіями в Чорних Ославах і Лючках. Восени 1739 року Олекса Довбуш організував загін з 30 чоловік, з яким почав діяти далеко за межами Покуття.

Рух опришків не припинявся і після смерті Довбуша. Навіть в 20-х роках XIX ст. у Печеніжині, Космачі, Слободі-Рунгурській, Баня-Березові були розміщені військові пости для боротьби з опришками[7].

---

[1] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 5, том 121, стор. 1654.

[2] Жерела до історії України-Руси, т. 5. Львів, 1901, стор. 115—117, 121—122, 211.

[3] Е. И. Дракохруст. Опришки. Из истории крестьянских движений в Западной Украине XVII—XVIII веков. Л., 1957, стор. 47.

[4] Львівська наукова бібліотека АН УРСР. Відділ рукописів. Архів Бурштинського замку, № 76.

[5] Там же. Кореспонденція Павла Беня, розд. 16, 17, 22, 27.

[6] В. Грабовецький. Антифеодальна боротьба карпатського опришківства XVI—XIX ст., стор. 82—142.

[7] Ф. І. Стеблій. Боротьба селян Східної Галичини проти феодального гніту в першій половині XIX ст., стор. 90—91.

В другій половині XVIII ст. розмір феодальних повинностей селян Печеніжина різко збільшився. Тепер їх зобов'язували від кожної пари коней чи волів 8 разів на рік відвозити з Печеніжина до Львова по 3 бочки солі. Хоч на кожну ходку селянин витрачав не менше тижня, за 8 поїздок зараховувалося лише 16 днів панщини[1]. Селяни писали в скарзі, що ці повинності для них «гірше татарської неволі»[2].

У 1787 році Печеніжинський маєток Т. Потоцького як соленосний район купила казна Австрії. Управління ним здійснював «скарб камеральних маєтків». Щоб збільшити вартість маєтку, Потоцький позаписував до інвентарів панщизняних повинностей і т. зв. дарові, які виконувалися кріпаками поза панщиною. Але якщо раніше за це пан був зобов'язаний надавати селянам такі пільги, як-от: збирання хмизу в лісі, зрубу дерев на будівлі, користування панськими пасовищами тощо, то тепер цих прав селян позбавили, а «скарб камеральних маєтків» вимагав виконувати всі повинності або сплачувати гроші. Це було пряме пограбування селян. Цього ж року при розмежуванні домініальних і рустикальних земель поміщик записав у свої інвентарі ті ліси, пасовиська та луки, які раніше були в громадському користуванні селян Печеніжина[3].

Селяни зверталися до всіх установ австрійської держави. В протоколі від 10 серпня 1792 року, наприклад, згадується про повторні скарги всіх мешканців Печеніжина на економа, який знущався над кріпаками. Намісництво попередило Коломийський повітовий уряд, що «надмірні утиски та варварська поведінка економа до підданих може при дальшому зволіканні розгляду та вирішення селянських скарг призвести до непередбачених наслідків»[4]. Проте це попередження залишилося на папері.

Оскільки з селян стягували великі штрафи за невиконання підводних повинностей, т. зв. підгасів, то, щоб мати менше клопоту з селянами, які скаржилися, що їм не оплачують підгасів, дирекція солеварень у 1799 році запропонувала перетворити печеніжинські та кутські підгаси у панщину. Уряд схвалив цю пропозицію, а заборгованість держави перед селянами за оплату підгасів списав[5].

В кінці XVIII — на початку XIX ст. печеніжинські селяни відбували 78 днів панщини на рік. Халупники, хоч і не мали своєї землі, виконували 67 днів пішої панщини. Крім того, в 1836 році 452 селянські двори платили від худоби та пасік 270 флоринів 49 крейцерів податку, а в 1841 році — вже 323 флорини 28 крейцерів. За випас худоби на державних грунтах сплачували по 1 золотому рогового[6].

Основні доходи селянам давало тваринництво, а також різні промисли. Тут виробляли полотно, ліжники, килими. Добре було налагоджено виробництво дерев'яного посуду: різних кухлів, ложок, черпаків, тарілок тощо[7]. Існувала в Печеніжині з давніх-давен і солеварня. Але 1820 року її закрили як малопродуктивну. Використовувалися нафтові «текучі» або «ропи».

З 1816 року в Печеніжині існувала тривіальна школа, де 1 вчитель навчав невелику кількість дітей читати, писати і рахувати. Школа утримувалася печеніжинською громадою[8]. Нагляд над школою здійснювала шкільна рада, яка складалася з радних містечка.

Селяни Печеніжина на знак скасування панщини спорудили кам'яний хрест із написом: «Сіє знаменіє хрестное во пам'ять свободи і знесення панщини з дня

[1] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 146, оп. 19, спр. 43, № 2870/1775.
[2] Там же, ф. 9, оп. 1, т. 480, арк. 352.
[3] K. Czemeryński. O dobrach koronnych byłej Rzeczypospolitej. Lwów, 1870, стор. 35, 39—40.
[4] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 146е, оп. 19, спр. 43г, ц, № 30018/795, № 25976/794 від 4.IX 1794 р.
[5] Там же, ф. 146, оп. 19; спр. 43г, ц, № 33465/799 від 10. XII 1799 р.
[6] Там же, ф. 168, оп. 1, спр. 1551, арк. 54, 284—288; ф. 19, оп. 6, спр. 276, арк. 3, 4.
[7] O. Kolberg. Pokucie, obraz etnograficzny, t. I. Kraków, 1882, стор. 69—70.
[8] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 201, оп. 1, спр. 1320, арк. 2, 3.

3 мая 1848 г.», вважаючи, що навіки поховали свою неволю. Але становище їх від цього не стало кращим. Вони не тільки не одержали землі, але й втратили пасовища та ліси і ще довго перебували в кабальній залежності від держави.

Після реформи 1848 року класове розшарування селян прискорилося. На 612 селянських господарств у Печеніжині припадало 3553 морги землі, в т. ч. 3216 моргів лук, 292 морги городів, близько 45 моргів пасовиськ. На кожне в середньому — по 6 моргів землі. 106 халупників її зовсім не мали, а тим часом 8 куркульських господарств володіли ділянками по 30 і більше моргів[1]. У 80-х роках XIX ст. на кожне селянське господарство припадало пересічно по 4,2 морга землі[2].

1872 року в Слободі-Рунгурській було відкрито поклади нафти. Перші шиби, де вручну видобували нафту, заклали в 1875 році. На початку 80-х років завдяки застосуванню парової машини та глибинного буріння видобуток почав різко збільшуватися[3]. В 1882 році в Печеніжині побудовано нафтопереробний завод, на якому працювало близько 500 робітників і службовців[4]. У другій половині 80-х років Печеніжинський нафтопереробний завод був одним з найбільших в Австро-Угорщині. Він конкурував з кращими підприємствами Пешта і Фіуме. Кількість робітників за цей час майже подвоїлася. Завод очищав 600—1000 цнт нафтової ропи на добу.

Працювати доводилося за важких умов, бракувало техніки безпеки. Через вибухи газу та обрив канатів бували смертні випадки. Робочий день тривав 12 годин, а денна зарплата становила 50 крейцерів[5].

80—90-і роки XIX ст.— період найбільшого піднесення нафтовидобутку біля Печеніжина. Його тоді називали містом мільйонерів. У 80-х роках було прокладено залізницю Коломия — Слобода-Рунгурська зі станцією в Печеніжині. Населення його значно зросло. Якщо в 1840 році в Печеніжині налічувалося 452 двори[6], то у 1880 році — вже 934 двори з 4670 жителями[7]. З 1898 року Печеніжин став центром повіту, до якого входило 21 село.

Рівень освіти трудящого населення Печеніжина залишався дуже низьким. Тільки 1894 року замість тривіальної була відкрита 4-класна школа, що повністю перебувала на утриманні громади. В 1902 році її перетворено на 5-класну школу, в якій навчалось до 500 учнів. В 1906/07 навчальному році 50 проц. дітей шкільного віку залишалося поза школою[8].

Трудящі мешкали в курних хатах, що тулилися одна до одної. Через скупченість будинків та брак протипожежних засобів чимало лиха завдавали пожежі. Лише 1889 року згоріло 150 будинків по Рунгурській вулиці та на Ринку[9].

Вулиці було занедбано. Тільки 1899 року збудовано перші кам'яні водостоки (153 м) та забруковано 413 кв. метрів.

Медична допомога була вкрай незадовільною. Увесь повіт обслуговували 1 державний, 2 приватні лікарі та 2 акушерки. Працювала приватна аптека. Бідняки ставали жертвами різних інфекційних хвороб та епідемій. В Печеніжині 1899 року зроблено щеплення проти віспи тільки 41 дитині, а померло в цьому ж році від неї 45 дітей[10]. Тоді ж смертність печеніжинців від холери становила

---

[1] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 19, оп. 1, спр. 6—276, ч. 3, арк. 19.

[2] Vollstättiges Ortschafften Verzeichnis der im Reichrohter vertreter Königreiche und Länder, стор. 342.

[3] E. Windakiewicz. Das Erdöl und Erdwachs in Galizien. Wien, 1875, стор. 44—48. Tabel, стор. 4, 5.

[4] Івано-Франківський облдержархів, ф. 2, оп. 7, спр. 907, арк. 9.

[5] E. Windakiewicz. Das Erdöl und Erdwachs in Galizien, стор. 44—47, tabel, стор. 4—5.

[6] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 168, оп. 1, спр. 1551, стор. 54.

[7] Volstättiges Ortschafften Verzeichnis der im Reichroter vertreter Königreiche und Länder, стор. 342.

[8] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 165, оп. 2, спр. 1831, арк. 1—5, 7.

[9] Івано-Франківський облдержархів, ф. 2, оп. 7, спр. 905, арк. 8—9.

[10] Sprawozdanie C.-K. krajowej Rady zdrowia o stosunkach zdrowotnych w Galicji w 1899 r. Lwów, 1901, стор. IV—VI, 24, 86; Szematyzm Królestwa Galicji i Lodomeryi z wielkim Księstwem Krakowskim na rok 1874, стор. 468, 476.

У пологовому відділенні Печеніжинської дільничної лікарні. 1968 р.

12 чол. на 100 чол. населення. Багато людей гинуло від туберкульозу, скарлатини. Високою була дитяча смертність, особливо від дифтерії.

В кінці XIX — на початку XX ст. капіталістичний визиск трудящих Печеніжина посилився. Селяни, маючи невеличкі клаптики землі, в середньому по 3,2 морга на двір[1], ледь животіли. Найкращі землі загарбали куркулі, церква та орендарі. Куркулі, що орендували церковні й державні землі, нещадно експлуатували селянську бідноту. Тягар податків, куркульська й лихварська кабала вели до повного зубожіння основної маси селян. Тільки в 1910—1912 рр. в Печеніжині за невчасну сплату селянами позики українському іпотечному банку 10 господарств було продано з публічних торгів[2]. Дрібні напівкустарні підприємства не могли забезпечити мешканців Печеніжина роботою. Обезземелена селянська біднота емігрувала за кордон, шукала заробітків на лісорозробках у Карпатах, в поміщицьких маєтках усього краю.

Під впливом революційних подій у Росії та піднесення страйкового руху в Галичині селяни також почали повставати на боротьбу. В серпні 1905 року жителі Печеніжина та навколишніх сіл домовилися не збирати врожай на поміщицьких полях за десятий сніп. Два тижні тривала боротьба. Поміщики найняли робітників інших районів, але страйкарі виставили свої пости і не допустили штрейкбрехерів до роботи. Тоді печеніжинський староста звернувся з просьбою до намісника прислати для збору врожаю в'язнів. Тільки так вдалося поміщикам зібрати врожай[3].

Внаслідок хижацьких методів експлуатації родовища видобуток нафти в околицях Печеніжина скорочувався, водночас зменшувалося виробництво нафтопереробного заводу. На підприємстві працювало тільки 112 робітників. У 1912 році в селищі налічувалося всього 12 промислових підприємств, у яких працював лише 181 робітник.

Надлишок робочої сили забезпечував капіталістам нещадну експлуатацію. Робочий день тривав 12 годин на добу. Промисловці запроваджували поденну систему оплати праці від 1,2 до 5 крон для дорослого робітника[4]. Цих грошей ледве вистачало на нужденне прожиття.

Перша світова війна завдала великих страждань трудящим. Частину жителів Печеніжина власті евакуювали до різних районів Австро-Угорщини, а майно їх реквізували на військові потреби. Десятки мешканців за симпатії до росіян в лютому 1915 року було арештовано і відправлено до концентраційного табору в Талергофі[5]. Під час війни містечко тричі переходило з рук у руки. Внаслідок цього понад 90 будинків згоріло, 250 — зруйновано. Населення Печеніжина зазнало збитків на 5 мільйонів австрійських крон[6].

Перебування російських військ в Печеніжині справляло революціонізуючий вплив на жителів. Чимало солдат відверто засуджували війну, царизм, експлуататорські порядки. Солдати-більшовики поширювали серед населення революційні ідеї. Староста Печеніжина в донесенні воєводському управлінню писав, що росій-

---

[1] Gemeindelexikon von Galizien. Wien, 1907, стор. 454.

[2] В. К. Осечинський. Галичина під гнітом Австро-Угорщини в епоху імперіалізму, стор. 40.

[3] Газ. «Радянська Гуцульщина», 14 листопада 1961 р.

[4] A. Szczepański. Stan wytwórczości przemysłowej i górniczej w 1910 roku. Lwów, 1912, tablica, стор. 3, 142—144.

[5] ЦДВІА СРСР, ф. 2129, оп. 1, спр. 130, арк. 135.

[6] Івано-Франківський облдержархів, ф. 10, оп. 1, спр. 19, арк. 6.

ські війська викликали в трудящих Печеніжина ненависть до уряду та пануючих класів[1].

Перемога Великої Жовтневої соціалістичної революції, встановлення Радянської влади на Україні мали вирішальний вплив на піднесення класової і національно-визвольної боротьби на Покутті. В липні 1918 року робітники нафтових промислів Печеніжина і Слободи-Рунгурської оголосили страйк солідарності з страйкуючими робітниками Борислава і Дрогобича. Вони вимагали підвищити заробітну плату на 50 проц. Очолювали страйкарів Мафтієвич і Євчук[2].

На боротьбу піднімалося й нужденне селянство. В цей час печеніжинці поверталися після евакуації з Чехії, Словаччини, Угорщини і Австрії. Селяни не мали чим обробляти занедбані землі, нічим було їх засівати. Населення голодувало, а «убога частина гуцулів вмирала з голоду»[3]. У вересні 1918 року власті повідомляли з Печеніжина, що серед селян розповсюджуються відозви із закликами боротися за приєднання Галичини до Радянської України[4].

Трудящі Печеніжина виступали проти буржуазно-націоналістичної влади уряду ЗУНР. 24 квітня 1919 року застрайкували робітники нафтопереробного заводу. Страйк, як повідомляв журнал «Народ», тривав протягом тижня[5]. Робітники добилися 8-годинного робочого дня та підвищення заробітної плати.

В травні 1919 року Печеніжин загарбали польські окупанти. Колишні військовополонені, що повернулися з Росії, С. Сметанюк, Ю. Білецький, В. Грабовецький, Ю. Диблюк та інші сформували загін з 400 чоловік і почали збройну боротьбу. 24 травня повстанці розгромили загін польських окупантів, захопили автомашину і 27 гвинтівок[6]. Та саме в цей час до Печеніжина вступили румунські війська, союзники шляхетської Польщі, які жорстоко придушили повстання. На окупованих землях запровадили терористичний режим.

Трудящі Печеніжина чинили опір окупантам: відмовлялися виконувати військову повинність, бойкотували постанови польського уряду, не виконували розпоряджень місцевих органів влади.

Революційна боротьба трудящих Печеніжина стала більш організованою після утворення в серпні 1921 року Коломийського окружкому КПСГ. Поліція з Печеніжина повідомляла 14 листопада 1921 року, що комуністичний рух набрав великої сили: «...навіть ми тут у забитому гірському містечку відчуваємо його піднесення».

Вибори до сейму і сенату в 1922 році біднота Печеніжина зустріла масовим бойкотом. Незважаючи на застосування військової сили (в Печеніжині був розміщений батальйон солдатів)[7], з 44 тис. виборців повіту брали участь у виборах тільки трохи більше 4 тис., а за урядову кандидатуру було віддано лише 12 голосів[8].

Комуністи швидко поширили свій вплив на читальню «Просвіти», товариство «Сільський господар», керували профспілковим рухом[9]. Велику роботу серед трудящих Печеніжина та навколишніх сіл вели члени Коломийського окружного комітету КПЗУ Юліан Гросс, Іван Рубич, Осип Ванкевич, комуністи Василь Козяк, Микола Горішний та співчуваючі їм М. Д. Самокишин, В. В. Майданський, Іван Чупрей, А. Г. Чупрей, Д. В. Чемерис. Член окружкому П. Д. Остафійчук організовував гуртки «Сельроб-єдності» у Печеніжині і селах повіту[10].

---

[1] Івано-Франківський облдержархів, ф. 10, оп. 1, спр. 33, арк. 1, 4.

[2] Там же, спр. 13, арк. 74—76.

[3] Боротьба трудящих Прикарпаття за своє визволення і возз'єднання з Радянською Україною. Документи і матеріали (1921—1939 рр.), стор. 9.

[4] Івано-Франківський облдержархів, ф. 10, оп. 1, спр. 33, арк. 48.

[5] З історії західноукраїнських земель, вип. 2, стор. 170.

[6] Івано-Франківський облдержархів, ф. 11, оп. 1, спр. 42, арк. 10—11.

[7] Боротьба трудящих Прикарпаття за своє визволення і возз'єднання з Радянською Україною, стор. 23.

[8] Івано-Франківський облдержархів, ф. 11, оп. 1, спр. 62, арк. 2.

[9] Там же, ф. 11, оп. 1, спр. 37, арк. 1, 16.

[10] Там же, ф. 2, оп. 1, спр. 259, арк. 39—40, 104—105, 279, спр. 261, арк. 94, 95, 145.

Під впливом комуністичної пропаганди та агітації зростала класова свідомість трудящих і їх політична активність. Коли в грудні 1922 року польський уряд оголосив призов до війська, із 139 приписників з'явилося на призовний пункт лише 45 чоловік[1]. Це було яскравим виявом протесту проти окупаційного режиму. Робітники об'єднувались у профспілки і організовано виступали на боротьбу з капіталом. 24 квітня 1924 року робітники нафтопереробного заводу оголосили страйк, вимагаючи поліпшити умови праці, підвищити зарплату. Промисловці були змушені поступитися[2]. Але у вересні 1924 року нафтопромисловці знизили заробітну плату і намагалися ліквідувати поділ робітників на кваліфікаційні групи. У відповідь на це 16 вересня 1924 року робітники нафтової промисловості Прикарпаття, в т. ч. і печеніжинці, оголосили страйк, який охопив 4—5 тис. чоловік. Страйком керувала робітнича рада басейну[3]. Тільки 24 вересня властям вдалося силою зброї придушити страйк.

За часів окупації становище трудящих Печеніжина невпинно гіршало. Біднота емігрувала, лише 1920 року з селища виїхало 72 чоловіка. Їздили печеніжинці і на тимчасові заробітки. Так, 1925 року на лісових промислах у Румунії, Чехословаччині, а також і в Польщі працювало понад 400 мешканців Печеніжина[4].

В 1935 році з 7,1 тис. жителів Печеніжина в сільському господарстві було зайнято 4,4 тис. чоловік (62 проц.), в промисловості — 1,3 тис. чол. (18 проц.), в торгівлі — близько 500 чол., на транспорті — 200 чол. і в інших галузях — до 700 чоловік. У містечку налічувалося 6 кравецьких, 10 столярних, 6 шевських та 2 колісні майстерні, 5 водяних млинів, ткацька майстерня, 4 кузні[5]. Переважну більшість населення становила селянська біднота. 1248 дворам належало від 0,25 до 1,5 га землі. Ця категорія селян постійно збільшувалася. Вони ледве животіли — їх душили борги та лихварська кабала.

Селяни платили поземельний, державний, подорожній, шкільний, страховий та інші податки. Навіть за очистку димарів від сажі потрібно було заплатити 30 грошів на рік. В 1935 році 1248 дворів Печеніжина сплачували 18,8 тис. злотих податків[6]. Безземельні та малоземельні селяни були дешевою робочою силою для поміщиків і буржуазії. Водночас знайти роботу поза своїм господарством ставало важче. Промисловість селища забезпечувала зайнятість лише 18 проц. населення. Внаслідок скорочення видобутку нафти в Слободі-Рунгурській 1928 року закрито нафтопереробний завод у Печеніжині. Через економічний занепад Печеніжина в 1929 році було ліквідовано й повітове староство, а Печеніжин і навколишні села приєднано до Коломийського повіту.

У 1931—1932 рр. в приміщенні нафтопереробного заводу фірма «Піляк» налагодила деревообробне виробництво. Тут у 5 цехах працювало 114 робітників та близько 30 чол. було зайнято сезонно.

В період світової кризи 1929—1933 рр. загострилися як класові, так і національні суперечності. Для полонізації українського населення створювалися різні шовіністичні організації: «Стронніцтво людове», «Сокул» тощо.

На початку 30-х років у Печеніжині була державна семикласна школа, викладали тут польською мовою. Щоб запобігти ополяченню своїх дітей, українці наймали вчителів і приміщення для т. зв. рідної школи. Власті переслідували вчителів рідної школи, намагалися не допускати збору коштів на її утримання. 1935 року в містечку діяла 4-класна школа[7]. При читальні «Просвіти» був драматичний гурток, хор, духовий оркестр, футбольна команда. Містечко дедалі привертало увагу бага-

[1] Івано-Франківський облдержархів, ф. 11, оп. 1, спр. 28, арк. 5.
[2] Там же, ф. 2, оп. 10, спр. 67, арк. 69.
[3] Там же, ф. 2, оп. 1, спр. 201, арк. 55.
[4] Там же, спр. 259, арк. 32, 40.
[5] Там же, ф. 2, оп. 5, спр. 89, арк. 113—114.
[6] Там же, ф. 2, оп. 7, спр. 905, арк. 41—42.
[7] Там же, ф. 2, оп. 1, спр. 1819, арк. 27.

тьох культурних і громадських діячів. В Печеніжині бували такі видатні письменники, як Ольга Кобилянська, Ярослав Галан.

Комуністи та сельробівці піднімали трудящих на боротьбу проти фашистського режиму. Під час виборів до польського сейму в 1930 році за урядові кандидатури проголосувало лише 8 проц. виборців[1].

Коли мешканці Печеніжина дізналися про рішення Радянського уряду взяти під захист українців, вони ще до приходу Червоної Армії визволили в'язнів з печеніжинської тюрми, організували варту самоохорони, взяли під нагляд фабрику «Піляк», молочарню «Підкарпаття», куркульські споживчі кооперації «Єдність» і «Будучність», банки, млини. 20 вересня 1939 року в містечку зібралося на мітинг 2,5 тис. чоловік. Голова Печеніжинського районного тимчасового управління Боруц ознайомив трудящих із зверненням командуючого Західним фронтом. Трудящі одностайно схвалили його. Зустріч Червоної Армії перетворилась у всенародне свято. Депутатами Народних Зборів Західної України від Печеніжина були обрані Р. М. Косар та В. Д. Лапчинський.

Печеніжин 1940 року став селищем міського типу, центром району. До селищної Ради було обрано 13 чоловік, зокрема активного діяча «Сельроб-єдності» О. Д. Котова, В. П. Грабовецького, В. В. Майданського (голова селищної Ради)[2]. Відразу почалося впорядкування селища.

Сільська біднота одержала близько 1500 моргів землі. По-новому загосподарювали трудящі Печеніжина. Під керівництвом партійної та комсомольської організацій створювались агрономічні гуртки, організовувалася взаємодопомога під час весняно-польових робіт. Зникло безробіття. В березні 1941 року створилася ініціативна група з 23 чол. для організації колгоспу[3].

За півтора року Радянської влади економіка Печеніжина значно зросла. Стали до ладу обозно-меблевий та цегельно-черепичний заводи, 4 промислові артілі та промкомбінат по виробництву товарів широкого вжитку.

З перших днів Радянської влади навчалися всі діти шкільного віку. Створено 2 дошкільні дитячі заклади. Було організовано навчання 290 неписьменних і відкрито середню школу для дорослих[4]. Молодь селища вступала до лав комсомолу — в цей час виникло 17 первинних організацій[5]. Комсомольці вели політмасову роботу серед населення, організували 12 гуртків художньої самодіяльності. Місцеві активісти, колишні члени «Сельроб-єдності» А. Г. Чупрей, І. К. Самокишин, комсомольці Д. А. Луцак, В. А. Чупрей, В. І. Василюк очолили боротьбу трудящих за соціалістичні перетворення в селищі.

В Печеніжинському районі були відкриті медичні заклади (2 лікарні, поліклініку, пологовий будинок, аптеку), в яких працювало 34 медпрацівники.

Та настала лиха година. Печеніжин 1 липня 1941 року окупували німецько-фашистські війська. Українські буржуазні націоналісти разом із загарбниками вчинили розправу над сільськими активістами. В гестапівських катівнях загинули І. К. Самокишин і В. В. Майданський. Всього гітлерівці стратили в селищі близько 2 тис. чоловік, вигнали на каторгу понад 1600 його мешканців. Грабунки й мародерство призвели восени 1941 року до великого голоду в Печеніжині. Померло багато людей.

Мешканці Печеніжина саботували розпорядження окупаційної влади, приховували продукти, псували посівні площі. Коли ж влітку 1943 року в околицях Печеніжина з'явилося партизанське з'єднання С. А. Ковпака, йому подавали всіляку допомогу. Постачали партизанам продукти харчування, здобували відомості про розміщення військ карателів.

---

[1] Івано-Франківський облдержархів, ф. 2, оп. 15, спр. 5, арк. 5.
[2] Івано-Франківський облпартархів, ф. 1, оп. 1, спр. 758, арк. 151.
[3] Там же, ф. 29, оп. 1, спр. 1, арк. 30.
[4] Газ. «Червоний прапор», 14 грудня 1939 р.
[5] Івано-Франківський облпартархів, ф. 29, оп. 1, спр. 1, арк. 20.

Завдяки наступу військ 1-го Українського фронту 8 квітня 1944 року було визволено більшу частину Печеніжина. 25 квітня танки 11-го гвардійського окремого танкового полку 1-ї гвардійської танкової армії увірвалися до східної частини селища. Вдалим маневром танків і піхоти 310-го стрілецького полку 26 квітня селище було повністю визволено від ворога. В бою відзначилася рота гвардії старшого лейтенанта Сизоненка, яка знищила 5 гармат, близько 500 гітлерівців, захопила мінометну батарею та 500 полонених[1]. Наприкінці квітня радянським військам довелося ще певний час тримати оборону на північно-західній околиці Печеніжина.

У дитячому садку селища Печеніжина. 1968 р.

Внаслідок окупації та воєнних дій у Печеніжині було зруйновано 2 школи, лікарню, близько 40 громадських приміщень, понад 640 житлових будинків[2], зірвано мости.

Щоб швидше підняти селище з руїн, державні та партійні органи вирішили насамперед налагодити виробництво пиломатеріалів та столярних виробів. Наприкінці 1945 року став до ладу цегельно-черепичний завод. Спеціальна будівельно-ремонтна бригада відбудовувала приміщення державних установ. Створений у 1947 році комбінат побутових підприємств теж розпочав будівельні роботи. Було зведено магазин, їдальню, лазню, кілька житлових будинків.

Відроджувати зруйноване перешкоджали оунівці. Вони замордували близько 30 чоловік (зокрема голову селищної Ради І. В. Майданського), підпалювали установи та хати радянських активістів. Для боротьби з націоналістичними бандами мешканці селища створили винищувальний батальйон, з якого формувалися чергові патрульні групи[3]. За допомогою державних органів невдовзі покінчили з підступним ворогом.

Наприкінці 1947 року відбудова селища в основному була завершена. Однак з відродженням сільського господарства справи стояли складніше. Засуха 1946 року, нестача робочої худоби, посівного матеріалу призвели до того, що частина земель не оброблялася. Поголів'я худоби, коней, свиней фашисти знищили більш як наполовину. Печеніжинці восени 1946 року дістали державну допомогу — 100 цнт насіння. Їм також було продано по твердій ціні 180 коней. Працювали селяни під лозунгом: «Жодного незасіяного гектара!» В 1947 році печеніжинці освоїли всю довоєнну посівну площу[4]. Одночасно організаційно-масова робота серед селян спрямовувалася на створення умов для об'єднання одноосібних господарств у артіль. Завдяки систематичним роз'ясненням комуністів, наполегливості селян-активістів Ю. Ф. Свищука, П. І. Мазурика, А. Г. Чупрея, І. Ю. Кузика та інших навесні 1950 року в селищі засновано колгосп імені Івана Франка, який об'єднував 292 двори[5].

Трудівники колгоспних полів і ферм, долаючи значні економічні труднощі, поступово зміцнювали матеріально-технічну базу артілі, поліпшували організацію

---

[1] Архів МО СРСР, ф. 299, оп. 3070, спр. 460, арк. 250—251.
[2] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-98, оп. 1, спр. 26, арк. 1—8.
[3] Івано-Франківський облпартархів, ф. 29, оп. 1, спр. 2, арк. 37.
[4] Газ. «Ленінський шлях», 1 березня 1948 р.
[5] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-6, оп. 7, спр. 67, арк. 214.

Різьбяр М. І. Семенюк. Печеніжин. 1969 р.

праці. В 1959 році артіль об'єднано з колгоспом с. Малого Ключева. Нове господарство названо ім'ям Олекси Довбуша. Об'єднання допомогло краще застосовувати техніку, добитися трудових успіхів. Коли ще в 1947 році на селянських нивах використовувалося для оранки 1200 корів, то в 1963 році колгосп ім. Олекси Довбуша мав 8 тракторів, 6 автомашин, 4 комбайни, 9 сівалок, 3 льономолотарки. Тут працювали 16 трактористів, 6 шоферів.

Колгосп поступово спеціалізувався на тваринництві. В 1965 році він мав 416 голів великої рогатої худоби (в т. ч. 227 корів), близько 2 тис. овець. Земельна площа колгоспу становила 4430 га, в т. ч. 1512 га орної землі, 970 га сіножатей і пасовищ. У рільництві провідну галузь господарства становить льонарство. 1968 року доходи від цієї високоприбуткової культури зросли до 200 тис. крб. Спеціалізація колгоспу на вирощуванні льону-довгунця (з 1965 року) забезпечила рентабельність господарства.

Завдяки цьому артіль змогла щорічно асигнувати значні суми на капітальне будівництво. Якщо під час семирічки колгоспники звели тваринницьку ферму, кормопереробний цех, приміщення для переробки льону, то лише за 3 роки наступної п'ятирічки спорудили ще одну ферму, гаражі, пилораму, будинок для тваринників тощо.

В Печеніжині розвивається меблева промисловість. Продукція меблевого комбінату — столи, шафи, етажерки, тумбочки — користується широким попитом. Її збувають не тільки в межах області. Вироби комбінату надходять у Донбас, Крим, Молдавію. Невпинно зростає механізація трудомістких процесів, підвищується продуктивність праці. Наприклад, лише завдяки впровадженню 17 раціоналізаторських пропозицій 1968 року комбінат одержав 10 тис. крб. економії.

За роки Радянської влади старовинне селище Печеніжин значно виросло. Тепер тут зводять 2—3-кімнатні будинки, з широкими вікнами, красивими верандами. Таких будинків споруджено понад 600. Зникають з ужитку такі хатні речі, як мисники, полиці, скрині, тапчани. Натомість з'являються серванти, дивани, фурніровані ліжка, трюмо, гардероби. А барвисті килими й вишивані рушники дуже пасують до нових меблів. У 1967 році через центр селища прокладено асфальтоване шосе, а по обидва боки його — тротуари. Вулиці обсаджені живоплотом. Закладено 2 парки, кілька скверів, в яких відкрито пам'ятники В. І. Леніну, Т. Г. Шевченку, радянським воїнам-визволителям. З 1965 року працюють майстерні побутового обслуговування населення — кравецька, шевська, ремонту радіоприймачів, електроприладів, годинників.

Одним з яскравих покажчиків підвищення матеріального добробуту жителів селища є збільшення числа вкладників у ощадній касі. Якщо на початку 1963 року їх налічувалося 640, то на початок 1969 року стало 1100 чоловік.

Мешканці Печеніжина забезпечені висококваліфікованою медичною допомогою. Тут функціонує дільнична лікарня на 50 ліжок і шкірно-венерологічний диспансер, в яких працюють 10 лікарів і 36 чол. середнього медичного персоналу.

Великим здобутком трудящих Печеніжина в післявоєнні роки є повна ліквідація неписьменності, небувалий розвиток народної освіти. Відразу після визволення в селищі працювали семирічна та початкова школи. 1949 року семирічну школу перетворено на середню. Печеніжинська середня школа за двадцятиріччя існування видала 755 атестатів зрілості. Вечірня школа робітничої молоді за останнє десятиліття дала освіту 300 чоловікам. Понад 100 мешканців Печеніжина здобули вищу і середню спеціальну освіту, а син печеніжинського селянина-бідняка Василя Грабовецького Володимир здобув вчений ступінь доктора історичних наук. За післявоєнні роки 4 чол. закінчили Львівську консерваторію, 5 чол. — музичні учи-

лища. 105 чоловік навчаються у вузах і технікумах. Кожний третій мешканець Печеніжина нині вчиться.

Людно вечорами в будинку культури, де демонструються широкоекранні фільми, виступають гуртки художньої самодіяльності. Особливо популярні гурток сопілкарів, творчі колективи меблевого комбінату, вчителів. У двох бібліотеках селища налічується близько 40 тис. примірників політичної, художньої і наукової літератури. Тут проводяться читацькі конференції, диспути, бесіди про новини книжкового світу, читаються лекції членами товариства «Знання», яких в селищі 32 чоловіка. В селищі відкрито філію Коломийської дитячої музичної школи, а при середній школі створено музичну студію. В Печеніжині майже кожна сім'я користується радіо, передплачує газети й журнали. В селищі працюють 2 музеї — В. І. Леніна та історико-краєзнавчий.

Багатий Печеніжин народними талантами. З селища вийшли видатні різьбярі — І. Г. Семенюк, Іван Лугов'як, твори яких експонуються в Коломийському музеї народного мистецтва Гуцульщини. В Печеніжині живе талановитий різьбяр М. І. Семенюк. Його вироби відзначаються особливою красою орнаменту й витонченістю.

Перед працьовитими людьми відкрито всі шляхи для удосконалення майстерності, творчого зростання. В дальшому поступові — завтрашній день Печеніжина.

А. М. БОСАЦЬКИЙ

П'ЯДИКИ

П'ядики — село, центр сільської Ради. Лежать на річці Косачівці, за 5 км від районного центру. Через село проходить залізниця Львів—Чернівці. З півночі до села примикає лісовий масив. Населення — 2656 чоловік.

На околиці села виявлено курганний могильник доби бронзи[1]. В історичних документах село згадується вперше 1480 року як поміщицька власність[2]. Мешканці П'ядиків протягом кількох століть були кріпаками. Поміщики постійно збільшували панщину, іноді вона досягала 6 днів на тиждень. Крім панщини, кріпаки віддавали поміщикові десятину від рогатої худоби, овець, бджіл. Особливо багато платили за випас худоби на панському пасовиську.

Населення П'ядиків терпіло і від частих нападів іноземних завойовників. У 1621 році татарська орда пройшла через Покуття, зруйнувала багато сіл і дощенту спалила П'ядики[3].

1648 року селяни П'ядиків приєдналися до повстанців і разом з ними штурмували замки у Лючі й Дебеславцях. Шляхтич О. Яблоновський у скарзі королеві Владиславу IV вказував, що його маєток розгромили мешканці П'ядиків[4].

У кінці XVIII — першій половині XIX ст. поміщикові, що володів селом, належало 1580 моргів землі та 676 моргів лісу, а 129 селянських господарств користувалися тільки 1267 моргами землі. В 1848 році у П'ядиках налічувалось 1402 жителі. На кожного припадало в середньому 0,91 морга землі. Після скасування кріпацтва селяни П'ядиків не одержали панської землі. Однак за своє «визволення» були зобов'язані виконувати на користь поміщика ряд повинностей. 43 селянські господарства відробляли своїм тяглом по 104 дні на рік (у грошовому обчисленні це дорівнювало 19 флоринам 4 крейцерам), 17 господарств відробляли своїм інвентарем по 52 дні, 30 господарств — по 52 людино-дні, або сплачували 4 флорини 46 крейцерів, 10 господарств відробляли по 104 людино-дні. До того ж, зберігся натуральний

[1] І. К. Свєшников. Підсумки дослідження культур бронзової доби Прикарпаття і Західного Поділля. Львів, 1958, стор. 16.

[2] Akta grodzkie i ziemskie, t. XIX, стор. 184; P. Dąbkowski. Powiat administracyjny woj. Ruskiego i Bełzkiego w XV wieku. Lwów, 1939, стор. 50.

[3] M. Horn. Skutki ekonomiczne najazdów tatarskich z lat 1605—1633 na Ruś Czerwona. Wrocław, 1964, стор. 28—34.

[4] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 17, оп. 1, спр. 131, арк. 553.

оброк — поміщикові здавали масло, яйця, птицю, пряжу тощо. Майже до кінця XIX ст. мешканці П'ядиків перебували у кабальній залежності від поміщика. Як і скрізь, у П'ядиках чітко виявився в цей час процес класового розшарування селянства. В другій половині XIX ст. в селі виділялися 6 куркульських і понад 40 бідняцьких господарств[1]. У 1900 році у П'ядиках на душу населення в середньому припадало 0,47 га землі[2]. Бідняки не мали робочої худоби, не могли вчасно обробляти свої клаптики землі, дедалі більше убожіли, пролетаризувалися. Голод і злидні гнали шукати заробітку в містах, на лісорозробках у Карпатах, а також у чужих краях.

Хоч австро-угорська конституція 1867 року офіційно декларувала національну рівноправність у школах, державних установах і судах, фактично селяни не мали політичних прав. До всіх установ треба було звертатися тільки німецькою або польською мовою. Селян презирливо називали «хлопами». Лише у 1900 році в П'ядиках відкрито однокласну школу.

Ще більшого занепаду зазнало селянське господарство у роки першої світової імперіалістичної війни. Чоловіків було мобілізовано до австро-угорської армії. Землю, власне, не було кому обробляти, та й не було чим, бо коней реквізували військові власті. Посівні площі скоротилися більш як наполовину. Власті забирали худобу, хліб, птицю. З самого початку війни на території між П'ядиками і Коломиєю точилися бої. У вересні 1914 року П'ядики зайняли російські війська, а в лютому 1915 року сюди знову повернулися австрійці. За прояв симпатій до російських військ австрійці арештували І. В. Палія, Д. І. Палія, М. І. Гнатюка — всього 15 чоловік, яких відправили в концтабір Талергоф[3]. У селі настав голод, поширилися інфекційні хвороби. У червні 1916 року до села знову вступили російські війська, які перебували тут до липня 1917 року. Щоб не потрапити більше під владу австро-угорських баронів, 4 селян-активістів пішли з П'ядиків разом з відступаючою російською армією. Вони були не тільки свідками становлення Радянської влади, а й учасниками боротьби за її перемогу.

Повернувшись з Росії, військовополонений М. І. Ткачук багато розповідав селянам про революцію, про життя селян на Радянській Україні без поміщиків та капіталістів. Під його керівництвом і за активною допомогою В. Г. Гнатюка в селі було створено селянський бідняцький комітет. Він вирішив розділити між біднотою землю поміщика. Але тільки-но вирушили селяни в поле, щоб здійснити цей намір, поміщик викликав жандармів. Опиратися жандармам біднота не наважилася й розійшлася. Жандарми почали переслідувати активістів.

Коли 1918 року владу в Галичині захопили українські буржуазні націоналісти, трудящі виступили проти ЗУНР. Мешканці П'ядиків І. М. Федюк, В. Г. Гнатюк, Ф. М. Куташівський та інші брали участь у демонстрації 1 травня 1919 року в Коломиї. Демонстрація пройшла під лозунгами: «Геть буржуазну націоналістичну раду!», «Хай живе міжнародне свято Перше травня!», «Хай живе Радянська Україна!». Демонстранти вимагали возз'єднання з Радянською Україною[4]. В кінці травня 1919 року П'ядики окупували румунські війська, а з серпня 1919 року тут встановилася влада польських панів.

Мешканці села не хотіли визнавати влади окупантів. У грудні 1919 року в П'ядиках було проведено віче, на якому селяни висловили протест проти окупації Західної України і вимагали возз'єднання з Радянською Україною. В. Г. Гнатюк закликав селян не визнавати влади польських панів, не платити жодного гроша податку, посилювати боротьбу за возз'єднання з Радянською Україною. Наприкінці 1921 року в П'ядиках виникла бойова дружина, якою керував Я. О. Мель-

---

[1] Gemeindelexikon von Galizien. Wien, 1907.
[2] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 168, оп. 1, спр. 1565, арк. 28, 99, 100.
[3] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1576, оп. 1, спр. Г—7, арк. 1.
[4] Там же, арк. 3.

ничук. До складу її входило близько 20 чоловік. Дружина розпочала збройну боротьбу проти окупантів. Наступного року дружинники підірвали залізничну колію поблизу села і спалили поміщицький двір у Ценяві. Дружинники проводили агітаційну роботу, закликали селян не сплачувати податків, страхових зборів тощо, відбирали в екзекуторів награбовані гроші і повертали їх трудящим. Поліції вдалося розгромити дружину та заарештувати А. М. Біланюка, В. Г. Гнатюка й інших[1]. Я. О. Мельничук спочатку переховувався, а 1923 року емігрував за кордон.

Саме в цей час на допомогу повстанцям Покуття з Радянської України йшов легендарний загін — «Червона дванадцятка», одним з його командирів був С. О. Мельничук (Молот). С. О. Мельничук народився 19 грудня 1898 року в сім'ї п'ядицького селянина. Вчився у Коломийській гімназії. З 1916 року перебував у австро-угорській армії. У 1919 році перейшов на бік Червоної Армії. С. Мельничук як командир Червоної Армії брав участь у визвольному поході на західноукраїнські землі. З січня 1922 року С. О. Мельничук працював у Бердичеві. Разом з друзями-галичанами уважно стежив за спалахами народного гніву на рідній землі. Та не міг полум'яний патріот залишатися пасивним спостерігачем. 22 жовтня 1922 року група партизанів на чолі з Молотом і Червоним (П. М. Шереметою) та політруком І. Г. Цепком, за рішенням закордонного центру КПСГ, перейшла кордон під Кудринцями. Скоро вони з'явилися в с. Мишкові Заліщицького повіту на Тернопільщині. Знищивши там поліцейський постерунок, повстанці перетворили село на опорну базу. Трудове населення співчувало партизанам і допомагало їм.

Власті кинули проти «Дванадцятки» військовий загін і поліцію. Не маючи можливості поповнювати боєприпаси, партизани вирішили розділитися на дві групи. Одну очолив С. О. Мельничук, а другу—П. М. Шеремета з І. Г. Цепком. Невдовзі ця група була розбита. І. Г. Цепко загинув, а пораненого П. М. Шеремету схопили. Група Мельничука потрапила в оточення і в нерівному бою теж була розбита. Поранений і побитий Мельничук був доставлений у чортківську тюрму. 2 листопада 1922 року в місті Чорткові розпочався суд над партизанами. Їх засудили до розстрілу. В останньому листі до батьків С. О. Мельничук писав: «У боротьбі за визволення нашого бідного, нещасного, віками пригніченого народу я за годину віддам цьому народові найдорожче, що тільки може віддати людина... Я загину, але ідея, за яку я йшов, не пропаде. Вона буде жити в серцях мільйонів українського люду»[2]. Після страти патріотів ЦК КПСГ видав листівку, в якій викривав цю злочинну розправу з комуністами. Земляки свято шанують пам'ять героїв, про них склали пісню, яка швидко поширилася на західноукраїнських землях. Іменем Степана Мельничука названо колгосп у селі Турці, одну з вулиць Коломиї та П'ядицьку середню школу. В обласному центрі і в його рідному селі встановлено пам'ятники С. О. Мельничукові.

На листопад 1922 року було призначено вибори до польського сейму і сенату. Я. О. Мельничук, М. Ф. Мельничук, А. І. Чередарчук та інші передові селяни розгорнули агітацію серед односельців за бойкот виборів. Їх підтримала більшість мешканців П'ядиків. За виставлених кандидатів тут голосувало тільки 9 проц. виборців[3].

1926 року в П'ядиках виникла організація «Сельробу». Керував нею комуніст П. Д. Остафійчук. Відразу сельробівці розгорнули боротьбу за оволодіння читальнею «Просвіти», яка була заснована в селі ще наприкінці XIX ст. За короткий час вони досягли своєї мети. Спочатку в організації було 20 членів, а вже 1930 року їх налічувалося 50.

В 1930 році два поміщики у П'ядиках тримали у своїх руках 1950 моргів землі, а основна маса селян — 394 господарства — була малоземельною, 62 господарства —

---

[1] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1576, оп. 1, спр. Г—7, арк. 3, 4.
[2] «Український історичний журнал», 1968, № 12, стор. 123—125.
[3] Газ. «Червоний прапор», 29 жовтня 1963 р.

безземельні. 193 двори не мали корів[1]. До того ж, селянське поле було розкидано в 5—6 місцях невеличкими ділянками. Бідняки не мали чим ні удобрити, ні виорати своїх ділянок. «Господарства бідняків,— як писала прогресивна газета,— не дають селянинові ані жити, ані вмерти»[2]. Біднота мусила від ранку до пізнього вечора гнути спину на поміщицьких ланах. Платили їй повністю або частково натурою, зрідка грішми. Іноді давали на тимчасове користування ділянку землі (0,14—0,20 га) під посів, город або випас для корови. А це ще більше посилювало залежність селян від поміщика. Злиденна платня поденного робітника коливалася від 0,7 до 2 злотих на день. Під час жнив і косовиці переважала натуральна форма оплати: дванадцятий—чотирнадцятий сніп, сьома копиця сіна. Поширеною в селі була система відробітків за випас худоби на поміщицькому пасовиську, за зимові позички тощо. Прагнучи поліпшити своє злиденне становище, бідняки їхали за океан шукати кращої долі. З 1923 по 1933 рік з П'ядиків емігрувало понад 50 чоловік.

Дітям трудящих, по суті, був закритий шлях до освіти. В 1922 році однокласну школу перетворено на двокласну, т. зв. утраквістичну (двомовну), а фактично вона стала польською[3]. В 1926 році в П'ядиках засновано школу товариства «Рідна школа», утримувалась вона за рахунок внесків. Але урядовці заборонили вести навчання українською мовою, що було ще одним свідченням політики полонізації польських властей на західноукраїнських землях. Школа не мала спеціального приміщення, заняття відбувалися в звичайній селянській хаті. Відвідували її 22 учні. В обох школах у 1939 році навчалося тільки 200 дітей. На власні кошти селяни в 1926 році спорудили клуб.

1927 року в П'ядиках утворилася підпільна організація КПЗУ, яку очолював Д. Ю. Піддубрівний. До складу її входило 6 комуністів. Наступного року молодь, що була під впливом комуністів, заснувала свою організацію. Секретарем комсомольці обрали В. Д. Баб'юка. Членів КСМЗУ налічувалося 16. Комуністи й комсомольці стали керівною силою в боротьбі проти польських окупантів. 1 травня 1929 року вони поширили велику кількість листівок ЦК КПЗУ, які закликали селян до активних виступів проти експлуатації й національного гніту. Біля клубу в цей день полум'янів транспарант з написом «Хай живе КПЗУ!». Велику активність у поширенні комуністичних відозв і листівок проявляли комсомольці М. Ф. Мельничук, М. В. Демидюк, І. С. та М. С. Микуляки. З 1936 року секретарем комсомольської організації був М. Ф. Мельничук. Разом з комуністами п'ядицькі комсомольці в червні 1936 року керували страйком робітників на цегельні «Рамлерівка» в Коломиї[4].

На революційні виступи трудящих власті відповідали посиленням терору. В 1937 році вони закрили сільський клуб, що був не тільки центром культурної роботи, а й опорою в революційній діяльності підпільників. З особливою люттю власті переслідували комуністів і комсомольців. Коли їм вдалося заарештувати першого комсомольського вожака В. Д. Баб'юка, його засудили на 4 роки тюремного ув'язнення. За підпільну роботу був засланий у концтабір Березу Картузьку і його наступник М. Ф. Мельничук[5]. Але терор не зламав волі революціонерів. У П'ядиках провадив комуністичну агітацію М. Ю. Гнатюк[6].

Коли у вересні 1939 року до П'ядиків вступили частини Червоної Армії, було організовано тимчасовий комітет, головою якого став один з активніших п'ядицьких комуністів В. Г. Гнатюк. Комітет розподілив між безземельними селянами 1950 моргів землі. Бідняки одержали понад 130 голів худоби, зерно і картоплю. Коней

[1] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1576, оп. 1, спр. Г—7, арк. 1, 3—4.
[2] Газ. «Голос Покуття» (Коломия), 29 грудня 1935 р.
[3] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 172, оп. 2, спр. 31, арк. 39.
[4] Івано-Франківський облдержархів, ф. 68, оп. 2, спр. 395, арк. 163.
[5] Там же, ф. Р-1576, оп. 1, спр. Г—7, арк. 3—4.
[6] Там же, ф. 2, оп. 1, спр. 1523, арк. 118.

не роздавали, а обробляли ними поле всім біднякам[1]. Одержавши землю та інвентар, сільська біднота досягла рівня забезпечених селян. На базі панського фільварку в 1939 році створено радгосп. Тоді організовано П'ядицьке сільське споживче товариство, яке об'єднало мешканців П'ядиків, Турки, Годи-Добровідки, Ценяви і Малої Кам'янки.

Восени 1939 року всі 400 дітей шкільного віку сіли за парти в семирічній школі, де викладання основ наук здійснювалося українською мовою. З великим завзяттям вчилися й дорослі, яким не пощастило знати грамоту,— створювалися гуртки ліквідації неписьменності. Відкрито також 5—7-і класи для сільської молоді. Із східних областей України до П'ядиків приїхало 8 вчителів. У дружний вчительський колектив уперше в житті потрапив мешканець П'ядиків І. В. Гнатюк, який протягом 20 років польського поневолення на рідній землі не мав роботи тільки тому, що не підписав присягу на вірність Речі Посполитій. Розгорнулася масова художня самодіяльність у щойно відкритому клубі. Природно, що в справах культурних перетворень на селі перед вела молодь, яка вийшла з підпілля й створила свою комсомольську організацію наприкінці знаменного 1939 року. Комсомольців налічувалося 18, секретарем вони обрали В. Ю. Ясінського.

7 липня 1941 року в село увірвалися фашисти. Настали чорні дні тимчасової окупації. Жителі П'ядиків приховували хліб, худобу, ухилялися від робіт на користь загарбників. Сільські комуністи продовжували свою діяльність. Мешканці П'ядиків всіляко їм допомагали, оберігали від ворога. На село неодноразово наїжджали фашистські кати, влаштовували облави і вивозили молодь до Німеччини, грабували селян. На каторжні роботи насильно було вивезено понад 70 чоловік. Взимку 1942 року фашистські кати розстріляли М. Н. Черкаса тільки за те, що в 1939 році його обирали депутатом Народних Зборів Західної України[2].

28 березня 1944 року частини 1-ї гвардійської танкової бригади визволили П'ядики від фашистів[3]. Мешканці села допомагали радянським воїнам громити ворогів. М. Ф. Мельничук вказав радянським танкістам найкоротший шлях до станції Годи, чим допоміг нашим військам наздогнати і розбити німецький ешелон, який вивозив з Коломиї награбоване добро. Понад 200 мешканців П'ядиків влилися в ряди Червоної Армії, з них 82 чоловіка загинули на фронтах. Близько 50 воїнів з села нагороджено орденами і медалями Союзу РСР.

Одразу після визволення відновлено радгосп. В 1946 році у П'ядиках створено перший колгосп ім. І. Я. Франка. В ньому об'єдналося 28 селянських господарств. Головою обрали М. М. Ткачука[4]. Тоді ж створено сільську партійну організацію. Нині в селі 126 комуністів. Істотною підтримкою молодої артілі була допомога Коломийської МТС, що містилася в П'ядиках. Майже весь комплекс польових робіт здійснювався механізаторами.

Успіхи в соціалістичному будівництві викликали лють оунівців. Вони підпалили колгоспні стайні, закатували комуніста В. П. Піддубрівного, вбили дільничного міліціонера Д. М. Криська. Терор оунівських бандитів, хоч і завдавав шкоди колгоспному будівництву, не зміг стримати переходу селян до соціалістичного господарювання. Селяни допомагали органам державної безпеки виловлювати оунівських бандитів і їх поплічників. 1946 року створили озброєний загін, до якого ввійшли 12 чоловік. Цей загін охороняв колгоспне майно від зазіхань ворогів. До 1950 року банди було ліквідовано.

В 1948 році П'ядицьку семирічку перетворено на середню школу. Незабаром при ній відкрили вечірню середню школу. 1950 року завершено колективізацію — виникла ще одна артіль — ім. С. М. Будьонного. Восени обидві артілі об'єдналися в

[1] Газ. «Червоний прапор», 27 листопада 1939 р.
[2] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1576, оп. 1, спр. Г—7, арк. 1, 3, 4.
[3] Архів МО СРСР, ф. 299, оп. 3063, спр. 53, арк. 20—21.
[4] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1576, оп. 1, спр. Г—7, арк. 2.

колгосп, якому 1962 року присвоєно ім'я Мирослава Ірчана. Земельні угіддя колгоспу становлять 1114 га. Створилася можливість повніше використовувати сільськогосподарську техніку, краще розставляти кадри. Колгоспне господарство з кожним роком зростало, міцніла його матеріально-технічна база. Комуністи посилювали політико-виховну роботу серед колгоспників, залучивши до цієї справи колективи сільських вчителів, лікарів, бібліотечних і клубних працівників. Завдяки цьому зміцніла трудова дисципліна, змінилося ставлення до самої роботи. Було виявлено всі резерви колгоспного виробництва. В зимовий період партійна організація дбала про агрономічне навчання польових ланок та тракторних бригад. Істотно позначилася на піднесенні економіки колгоспу спеціалізація виробництва. З 1959 року колгосп став льонарським. Ланкова М. С. Роздільська з року в рік добивається добрих урожаїв. У 1968 році її ланка зібрала по 5,7 цнт насіння і по 7,0 цнт волокна льону з гектара. За великі досягнення М. С. Роздільська удостоєна високого звання Героя Соціалістичної Праці.

Велику допомогу колгоспу ім. Мирослава Ірчана подає районне відділення «Сільгосптехніки», яке міститься в П'ядиках. На базі П'ядицького радгоспу в 1956 році організовано державну обласну сільськогосподарську дослідну станцію. Застосовуючи найновіші наукові досягнення, колектив її працівників добивається підвищення врожайності сільськогосподарських культур. Вирощуваним тут елітним насінням озимої пшениці Миронівська 808 станція забезпечує всі колгоспи області. Науковці працюють над такими проблемами, як поверхневе й корінне поліпшення лук і пасовищ, агротехніка вирощування високих урожаїв кормових коренеплодів, наукова організація праці на тваринницьких фермах. На дослідній станції працюють висококваліфіковані спеціалісти, серед них 10 кандидатів наук. На її території збудовано ремонтні майстерні, ферми, великий двоповерховий будинок агрохімлабораторії, двоповерхове приміщення для науковців станції. Тут же виросло кілька десятків добротних житлових будинків — невеличке містечко, яке вабить своєю красою, зеленню садів.

За радянських часів докорінно змінився культурний рівень села. За роки роботи середньої школи, яка носить ім'я Степана Мельничука, з її стін вийшло понад 300 випускників. 40 чоловік навчалися в різних вузах країни. До 50-річчя Радянської влади при школі відкрито кімнату-музей В. І. Леніна і зал бойової слави. Всі вчителі є членами товариства «Знання», в сільському відділенні його — 42 члени. Є в П'ядиках стадіон, клуб з стаціонарною кіноустановкою, сільська бібліотека, яка має близько 9 тис. книг. Обслуговує вона понад 1 тис. читачів. Великою любов'ю трудящих користуються книги їхнього земляка Мирослава Ірчана.

Мирослав Ірчан — літературний псевдонім Андрія Дмитровича Баб'юка (1897—1937). Народився він в родині п'ядицького дяка. Закінчив сільську школу, а потім Коломийську гімназію. Деякий час вчився у Львівській учительській семінарії. 18-річним юнаком потрапив А. Д. Баб'юк на фронт першої світової війни. А коли у 1918 році на західноукраїнських землях виникла ЗУНР, його мобілізували до Української галицької армії. Швидко збагнув А. Д. Баб'юк антинародну суть буржуазно-націоналістичної влади. Разом з С. О. Мельничуком він у 1919 році привів

Пам'ятник Мирославу Ірчану (А. Д. Баб'юку) в селі П'ядиках. 1969 р.

Діяч трудової української еміграції в Канаді П. І. Кравчук і український поет П. М. Воронько серед односельців Мирослава Ірчана. Село П'ядики. 1964 р.

бригаду УГА до лав Червоної Армії. У березні 1920 року А. Д. Баб'юк вступив до більшовицької партії. Брав участь у боротьбі проти білополяків, у соціалістичному будівництві на Радянській Україні.

Літературну спадщину письменника-комуніста складають збірка новел «Сміх Нірванни», мемуари «В бур'янах», революційні драми «Бунтар» («Син революції»), «Дванадцять», «Радій», «Безробітні», чимало нарисів.

У П'ядиках відкрито музейну кімнату Мирослава Ірчана. Її відвідують багато трудящих Івано-Франківської, Львівської, Чернівецької та інших областей. Тут є експонати, що розповідають про дружбу Мирослава Ірчана з односельцем — українським радянським письменником і журналістом І. В. Ткачуком. В 1964 році в П'ядиках побувала канадська делегація на чолі з прогресивним письменником П. І. Кравчуком, який кілька років працював у Канаді разом з М. Ірчаном. В липні 1967 року громадськість України широко відзначила 70-річчя з дня народження Мирослава Ірчана. З цієї нагоди в П'ядиках відбулася наукова конференція. В її роботі взяли участь письменники Ірина Вільде, В. П. Минко, М. Е. Гаско. В селі встановлено пам'ятник Мирославу Ірчану.

Значно змінився і соціальний склад населення. Серед односельчан тепер є агрономи, зоотехніки, слюсарі, шофери, електрики, токарі, радіомайстри та інші спеціалісти.

Постійно зростає добробут трудящих. Лише за останні 10 років зведено понад 150 добротних будинків. Тепер їх переважно роблять з цегли. На вулицях села багато зелених насаджень, сяють електричні ліхтарі. У П'ядиках відкрито кілька магазинів, 3 їдальні. Медичну допомогу мешканцям села подають 3 фельдшерсько-акушерські пункти. Є в селі кравецька майстерня. В селянському побуті стали звичайними такі речі, як радіоприймач, телевізор, швейна або пральна машина, холодильник тощо. Майже кожна доросла людина має велосипед, у багатьох є мотоцикли.

Крім партійної та комсомольської організацій, у П'ядиках є профспілкова організація, жіноча рада, товариський суд, добровільна народна дружина та інші громадські організації, які охоплюють майже все доросле населення. Комуністи і комсомольці виступають ініціаторами нових традицій у побуті. Реєстрація шлюбу відбувається в сільській Раді, а весілля справляють просто в клубі. Щорічно в П'ядиках відзначають День колгоспника, на якому цінними подарунками нагороджують передовиків виробництва.

Разом з трудящими всієї країни мешканці П'ядиків живуть повнокровним життям, користуються всіма благами, що дає людині соціалістичне суспільство.

І. К. ВАСЮТА, В. Ю. ТВЕРДОХЛІВ

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ, ЦЕНТРИ СІЛЬСЬКИХ РАД КОЛОМИЙСЬКОГО РАЙОНУ

ВЕЛИ́КА КА́М'ЯНКА — село, центр сільської Ради. Розташована за 14 км від районного центру, за 3,5 км від залізничної станції Годи-Турка. Через село проходить шосе. Населення — 5597 чоловік. Сільраді підпорядковане село Фатовець.

У Великій Кам'янці розміщена центральна садиба колгоспу «Пам'ять Леніна». Господарство має 2134 га земельних угідь, у т. ч. 1860 га орної землі. Виробничий напрям його зерно-тваринницький.

У селі є середня школа, клуб, бібліотека; лікарня.

Згадка про Велику Кам'янку є в документі 1416 року. Під час національно-визвольної війни українського народу 1648—1654 рр. мешканці села, приєднавшись до козаків, розгромили маєтки місцевих шляхтичів.

На заклик комуністів у 1936 році селяни збирали кошти у фонд допомоги республіканській Іспанії.

На полях Великої Кам'янки виявлено кургани доби ранньої бронзи, скарб бронзових виробів епохи пізньої бронзи, поховання перших століть нашої ери. Розкопано також 3 поховання культури карпатських курганів.

ВЕЛИ́КИЙ КЛЮЧІ́В — село, центр сільської Ради. Розташований за 14 км від районного центру і залізничної станції Коломия. Населення — 3421 чоловік.

В селі міститься центральна садиба колгоспу «Заповіт Леніна». Артіль має понад 2040 га землі. Виробничий напрям тваринницький.

У Великому Ключеві є середня школа, клуб відмінної роботи, бібліотека.

Вперше в писемних джерелах Великий Ключів згадується 1416 року.

В 1648 році селяни Великого Ключева приєдналися до війська Богдана Хмельницького.

В 1922 році селяни бойкотували вибори до польського сейму, через що сюди прибули солдати. Незважаючи на заборону польських властей, у Великому Ключеві існували нелегально приватні українські школи. 1929 року окупанти закрили 4 такі школи.

ВЕ́РХНІЙ ВЕ́РБІЖ — село, центр сільської Ради. Лежить на правому березі Пруту, за 5 км від районного центру. Через село проходить шосе. Населення — 1385 чоловік.

На території села розташована бригада колгоспу «Заповіт Леніна», яка спеціалізується на вирощуванні льону-довгунця.

У Верхньому Вербежі є початкова школа, клуб, бібліотека.

Вперше село згадується в документі 1443 року.

В 1757 році мешканці села разом з опришками спалили садибу місцевого поміщика.

ВИНОГРА́Д — село, центр сільської Ради. Розташований за 42 км від районного центру, за 7 км від залізничної станції Отиня. Населення — 1281 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Ворона та Нижня Велесниця.

Виноградівський колгосп ім. XXI з'їзду КПРС має 2610 га землі. Виробничий напрям рільничо-тваринницький. Колгосп має 3 льонопереробні цехи.

У Винограді — восьмирічна школа, бібліотека, будинок культури на 600 місць.

В січні 1928 року в селі був створений місцевий комітет профспілки сільськогосподарських робітників. У 1934 році виник осередок КПЗУ, який у Винограді та Велесниці організував антифашистські комітети. В 1936 році селяни зібрали 400 злотих у фонд допомоги республіканській Іспанії.

Мешканці села М. Д. Козачок, Д. В. Ціховський та інші допомагали ковпаківцям під час Карпатського рейду.

У с. Нижній Велесниці знайдено кам'яні сокири доби бронзи, а в с. Вороні — скарб із 20 бронзових бойових сокир-кельтів VIII ст. до нашої ери.

ВОСКРЕСИ́НЦІ — село, центр сільської Ради. Розташовані на Пруті, за 3 км від районного центру. Населення — 1670 чоловік. Сільраді підпорядковане село Королівка.

У Воскресинцях розміщено бригаду колгоспу ім. Мічуріна. Тут вирощують високі врожаї льону: по 12 цнт волокна та по 8 цнт насіння на гектарі.

В селі є восьмирічна школа, бібліотека, клуб.

Згадка про Воскресинці є в документі 1444 року.

В 1739 році загін Олекси Довбуша зруйнував тут поміщицький двір.

В 1928 році в селі діяв осередок «Сельробєдність».

У Воскресинцях народився український письменник демократичного напряму О. Я. Гринюк (1883—1911).

ГО́ДИ-ДОБРОВІ́ДКА (до 1939 року — окремі села Годи і Добровідка) — село, центр сільської Ради. Розташована за 10 км від районного центру. Залізнична станція. Населення — 900 чоловік.

На території села розміщена Коломийська державна станція по племроботі і штучному заплідненню сільськогосподарських тварин.

У Годи-Добровідці є восьмирічна школа, бібліотека, клуб, якому присвоєно звання клубу відмінної роботи.

Село Добровідка вперше згадується в писемних джерелах 1451 року, село Годи — 1857 року.

Мешканці села І. І. Болезнюк та Ю. П. Дереxович влітку 1943 року допомагали партизанам-ковпаківцям.

У селі Годи народився український радянський фізик В. С. Міліянчук.

На території села знайдено кам'яні знаряддя праці доби міді і бронзи.

ГОЛО́СКІВ — село, центр сільської Ради. Розташований за 30 км від районного центру. Залізнична станція. Населення — 1390 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Молодилів та Скопівка.

Тут міститься центральна садиба колгоспу ім. Жовтневої революції. Виробничий напрям господарства — льонарство. Артіль має 1730 га землі.

В селі є восьмирічна школа, при якій створено історико-краєзнавчий музей, клуб, бібліотеку.

З писемних джерел відомо, що в 1762 році опришки розправилися з голосківськими лихварями.

Під час німецько-фашистської окупації у мешканця Скопівки Колибаб'юка була явочна квартира ковпаківців.

У Голоскові народився польський поет Францішек Карпінський (1741—1825).

На території Голоскова виявлено рештки неолітичного поселення, а в селах Скопівці та Молодилові — кам'яні знаряддя праці цього ж часу.

ГРА́БИЧ — село, центр сільської Ради. Розташований за 35 км від районного центру, за 5 км від залізничної станції Отиня. Через село проходить шосе. Населення — 533 чоловіка. Сільраді підпорядковане село Глибока.

У Грабичі розміщено бригаду колгоспу ім. Жданова. Господарство тваринницького напряму.

В селі є початкова школа, клуб, бібліотека.

Грабич відомий з 80-х років XVIII століття.

В роки окупації панською Польщею населення терпіло від малоземелля. За період з 1922 до 1932 року 90 мешканців села виїхало за океан. У 1939 році тимчасовий селянський комітет розподілив між бідняками 617 моргів поміщицької землі.

ДЕБЕСЛА́ВЦІ — село, центр сільської Ради. Розташовані за 18 км від районного центру, за 6 км від залізничної станції Матеївці. Населення — 994 чоловіка. Сільраді підпорядковані населені пункти Ганнів, Залуччя та Липники.

В селі знаходиться бригада колгоспу «Здобуток Жовтня». Господарство зерно-тваринницького напряму.

У Дебеславцях є восьмирічна школа, клуб, бібліотека.

Вперше село згадується в писемних джерелах 1453 року. Під час національно-визвольної війни українського народу 1648—1654 рр. селяни Дебеславців разом з козаками оволоділи місцевим замком.

За перше десятиріччя польської окупації з села виїхало до Америки понад 100 чоловік. 1923 року в селі виник осередок КПЗУ. Мешканці Дебеславців були учасниками Заболотівської першотравневої демонстрації 1924 року. В 1930 році комуністи організували демонстрацію з нагоди XIII роковин Великого Жовтня. 1933 року за комуністичну діяльність польські власті засудили 8 мешканців села.

В Дебеславцях та Ганневі розкопано 7 поховань культури карпатських курганів.

Заслужений вчитель УРСР М. Г. Семенюк на уроці. Село Годи-Добровідка. 1967 р.

ДЖУРКІ́В — село, центр сільської Ради. Розташований за 18 км від районного центру, за 6 км від залізничної станції Годи-Турка. Населення — 1636 чоловік. Сільраді підпорядковане село Пищаче.

Господарство колгоспу ім. Ілліча рільничого напряму з розвинутим молочним тваринництвом. Артіль має 2120 га землі. Бригадир тракторної бригади І. Ф. Прусак — заслужений механізатор сільського господарства Української РСР.

В селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека.

Згадується вперше Джурків у документах 80-х років XVIII століття.

На території села виявлено могильник давньоруських часів.

ЖУ́КОТИН — село, центр сільської Ради. Розташований за 18 км від районного центру, за 5 км від залізничної станції Коршів. Через село проходить шосе. Населення — 1345 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Богородичин і Михалків.

В селі розміщена центральна садиба колгоспу ім. 17 вересня. Артіль має 1375 га землі (в т. ч. 796 га орної). Виробничий напрям зерно-тваринницький.

У Жукотині є восьмирічна школа, клуб, бібліотека. За післявоєнні роки зведено 250 будинків.

Згадується село в писемних джерелах 1463 року. Під час польської окупації Галичини з Жукотина емігрувало понад 120 чоловік.

Уродженець села Томаш Шемановський загинув у війні проти іспанських фашистів у 1936 році.

В Жукотині знайдено кам'яні знаряддя праці доби міді-бронзи.

ЗАГА́ЙПІЛЬ — село, центр сільської Ради. Розташований на річці Турці, за 15 км від районного центру, за 1 км від залізничної станції Підгайчики. Населення — 929 чоловік. Сіль-

раді підпорядковані населені пункти Кобилець і Назірна.

У Загайполі розміщена центральна садиба колгоспу ім. Леніна. Виробничий напрям зернотваринницький. Господарство має 1657 га землі (в т. ч. 1192 га орної). Колгоспникам В. А. Гуменюку та М. Д. Ількову присвоєно почесне звання заслуженого механізатора сільського господарства Української РСР, В. М. Романкову — знатного кукурудзовода Української РСР.

В селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека. В післявоєнні роки колгоспники спорудили 350 будинків.

Загайпіль вперше згадується в письмових джерелах 80-х років XVIII століття.

У селі Назірній народився О. С. Терлецький (1850—1902) — український публіцист, літературознавець, громадський діяч революційно-демократичного напряму.

КО́РНИЧ — село, центр сільської Ради. Лежить на лівому березі Пруту, за 7 км від районного центру, за 3 км від залізничної станції Матеївці. Через село проходить шосе. Населення — 1996 чоловік. Сільраді підпорядковане село Грушів.

Колгосп ім. Мічуріна має 2350 га землі, в т. ч. 1250 га орної. Виробничий напрям рільничо-тваринницький. Тут вирощують високі врожаї кукурудзи, цукрових буряків та льону. Ланковим К. Ф. Колісняк та М. В. Мензат присвоєно почесне звання знатний кукурудзовод Української РСР.

У Корничі є середня школа, клуб, бібліотека, шкільний краєзнавчий музей, спортивна дитяча школа. За роки Радянської влади село на дві третини перебудовано.

Вперше в письмових джерелах Корнич згадується 1472 року. Мешканці села перебували у повстанських загонах під час національно-визвольної війни українського народу 1648—1654 років.

З 1923 року в Корничі діяв осередок КПЗУ. За роки польської окупації з села емігрувало 112 чоловік.

На території Корнича і Грушева виявлено поселення трипільської культури, доби пізньої бронзи, 2 могильники культури карпатських курганів та поселення давньоруських часів.

ЛІСКИ́ — село, центр сільської Ради. Розташовані за 15 км від районного центру, за 2 км від залізничної станції Коршів. Населення — 1112 чоловік.

У Лісках міститься бригада колгоспу «Зоря комунізму», за якою закріплено 870 га землі.

В селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека.

Згадується село в документі 1453 року. Тут зберігся пам'ятник, споруджений на відзнаку скасування кріпацтва у 1848 році.

ЛІСНА́ СЛОБІ́ДКА — село, центр сільської Ради. Розташована за 15 км від районного центру, за 9 км від залізничної станції Коршів. Через село проходить шосе. Населення — 1947 чоловік. Сільраді підпорядковане село Мала Кам'янка.

Місцевий колгосп «Ленінська зірка» має 3312 га землі. Виробничий напрям рільничо-тваринницький. Пташницю колгоспу Д. Д. Сікору нагороджено орденом Леніна.

У Лісній Слобідці є початкова і восьмирічна школи, клуб, бібліотека. Споруджено пам'ятник радянським воїнам, що полягли за визволення села.

В писемних джерелах село вперше згадується 1784 року, тоді в ньому було лише 37 мешканців.

В селі діяв осередок КПЗУ, 1924 року тут налічувалося 40 комуністів. У 1928 році в Лісній Слобідці відбувся мітинг сільськогосподарських робітників, на якому було вирішено створити відділення профспілки.

В селі Малій Кам'янці народився Ю. С. Мельничук — український радянський письменник і громадський діяч. Уродженець Малої Кам'янки О. Я. Скрибайло в 1925 році страчений білополяками за активну комуністичну діяльність.

На території Лісної Слобідки знайдено крем'яні знаряддя праці доби неоліту, а також бронзові знаряддя праці та зброю доби пізньої бронзи.

ЛІСНИ́Й ХЛІБИ́ЧИН — село, центр сільської Ради. Розташований за 25 км від районного центру, за 8 км від залізничної станції Отиня. Через село проходять залізниця і шосе. Населення — 2340 чоловік.

У селі розміщено центральну садибу колгоспу ім. І. Франка. Господарство має понад 1540 га землі. Виробничий напрям зерно-тваринницький.

У Лісному Хлібичині є середня школа, клуб, бібліотека. За радянських часів зведено понад 200 будинків.

У писемних джерелах село вперше згадується 1443 року як власність галицького каштеляна І. Колі. Лише за перше десятиліття польської окупації з села емігрувало 85 чоловік.

Поблизу Лісного Хлібичина знайдено крем'яну сокиру доби неоліту. Тут збереглися стародавні кургани.

МАЛИ́Й КЛЮЧІ́В — село, центр сільської Ради. Лежить на правому березі Пруту, за 13 км від районного центру, за 18 км від залізничної станції Коломия. Населення — 1403 чоловіка.

У селі розташована бригада колгоспу ім. Олекси Довбуша. Виробничий напрям її тваринницький. Господарство має понад 950 га землі.

У Малому Ключеві є восьмирічна школа, клуб, бібліотека, історико-краєзнавчий музей.

У писемних джерелах село вперше згадується 1416 року. В XVII—XVIII ст.ст. тут виварювали сіль.

Мешканці Малого Ключева Ю. Ф. Свищук та С. В. Коструб'як допомагали партизанському з'єднанню С. А. Ковпака.

МА́РКІВКА — село, центр сільської Ради. Розташована на річці Білому Потоці, за 15 км від районного центру і залізничної станції Коломия. Населення — 964 чоловіка. Мешканці села в основному працюють на підприємствах Печеніжина та Коломиї.

В селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека.

Вперше Марківка згадується в писемних джерелах 1684 року. Заснована запорізьким козаком Марком. До 1787 року в Марківці був розвинутий соляний промисел. Марківська соляварня втратила значення, коли відкрили соляні джерела в селі Стебнику.

В 1936 році сільські комуністи організували комітет допомоги республіканській Іспанії.

Під час Карпатського рейду партизанського з'єднання С. А. Ковпака мешканці села С. М. Копильців, М. М. Поливнюк, Ю. Г. Копильців допомагали народним месникам.

В Марківці знайдено крем'яні знаряддя праці доби міді-бронзи.

МАТЕ́ЇВЦІ — село, центр сільської Ради. Лежать на Пруті, за 10 км від районного центру. Залізнична станція. Через село проходить також шосе. Населення — 1004 чоловіка. Сільраді підпорядковане село Перерив.

Матеївський колгосп «Перше травня» має 2958 га землі, понад 1340 голів великої рогатої худоби, близько 900 свиней. За досягнуті виробничі успіхи колгосп двічі (в 1966 і 1967 рр.) нагороджувався перехідним Червоним прапором Ради Міністрів СРСР і ВЦРПС та грошовою премією, удостоєний диплома 1-го ступеня ВДНГ. Ланковим П. Г. Назарійчук і П. М. Селезінці присвоєно почесне звання знатного кукурудзовода Української РСР, бригадирові Я. М. Микуляку — заслуженого механізатора сільського господарства Української РСР.

У селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека. Видається колгоспна багатотиражна газета «Шлях перемоги». За роки Радянської влади споруджено понад 140 будинків.

В писемних джерелах село вперше згадується 1764 року.

Мешканці села брали участь у Заболотівській першотравневій демонстрації 1924 року.

19 січня 1928 року в Матеївцях створено відділення профспілки сільськогосподарських робітників.

В селі Перериві народився український радянський письменник П. С. Козланюк (1904—1966). Тут відкрито літературно-меморіальний музей письменника.

МИ́ШИН — село, центр сільської Ради. Розташований обабіч шосе Коломия—Яблунів, за 12 км від районного центру. Населення — 2915 чоловік.

В селі розміщено центральну садибу колгоспу «Ленінський шлях». Господарство зерно-тваринницького напряму, має 1250 га землі.

Є восьмирічна школа, клуб, бібліотека. Шкільний ансамбль «Трембіта» з успіхом виступав у Москві та Києві, нагороджений грамотами.

У писемних джерелах Мишин уперше згадується 1416 року як новозасноване село. Вже 1802 року тут видобували буре вугілля.

В Мишині зберігся курган доби бронзи. На території села також розкопано 7 поховань культури карпатських курганів. Біля села знайдено крем'яні знаряддя праці доби неоліту.

Ансамбль «Трембіта» Мишинської восьмирічної школи. 1969 р.

МОЛОДЯ́ТИН — село, центр сільської Ради. Лежить на правому березі Пруту, за 14 км від районного центру і залізничної станції Коломия. Населення — 1587 чоловік. Жителі працюють на підприємствах Коломиї, а також на лісорозробках.

В селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека, шкільний історико-краєзнавчий музей. За роки Радянської влади споруджено понад 210 будинків.

Село відоме з 1646 року, назва походить від прізвища Молодятко. У XVIII ст. тут працювали 2 соляварні. Влітку 1905 року селяни відмовилися жати панський хліб, власті змушені були прислати на збирання врожаю в'язнів.

Під час виборів до польського сейму 1922 року в селі був розміщений військовий загін.

Мешканці Молодятина В. Д. Півторак та В. П. Диблюк допомагали партизанам-ковпаківцям.

Молодятин двічі відвідувала О. Ю. Кобилянська (1928 і 1932 рр.).

На території села знайдено бронзові сокирикельти доби пізньої бронзи.

НИ́ЖНЄ (до 1946 року — Долішній Княждвір) — село, центр сільської Ради. Лежить на Пруті, за 11 км від районного центру, за 1 км від залізничної станції Товмачик. Через село проходить шосе. Населення — 1461 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Верхнє та Кийданці.

В Нижньому розташовано центральну садибу колгоспу ім. Чапаєва. Господарство рільничо-тваринницького напряму. За колгоспом закріплено 1930 га землі.

В селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека. За роки Радянської влади в Нижньому зведено близько 400 будинків. У 1967 році відкрито пам'ятник В. І. Чапаєву.

Село згадується в літопису XII ст. Засноване князем Романом Мстиславичем.

Мешканці Долішнього Княждвора разом із селянами навколишніх сіл у 1648 році напали на замок магнатів Шумлянських ще до приходу війська Б. Хмельницького й зруйнували його вщент.

Під час Карпатського рейду партизанського з'єднання С. А. Ковпака в селі був створений підпільний партизанський госпіталь. Активно підтримували ковпаківців Ю. І. Василинчук, Г. І. Бойчук, М. Д. Ополіцька та інші.

У Нижньому знайдено крем'яні знаряддя праці та поховання доби неоліту.

НИ́ЖНІЙ ВЕ́РБІЖ — село, центр сільської Ради. Лежить на правому березі Пруту, за 3 км від районного центру і залізничної станції Коломия. Населення — 1932 чоловіка. Сільраді підпорядковане село Сопів.

На території села розташована центральна садиба колгоспу «Маяк». Господарство льоно-тваринницького напряму. Артіль має 1325 га землі, 2 млини, пилораму, цех бетонних виробів. У селі розміщений Коломийський «Міжколгоспбуд».

У Нижньому Вербежі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека. За післявоєнні роки в селі зведено близько 300 будинків.

Вперше в писемних джерелах Нижній Вербіж згадується 1443 року.

В 1739 році в селі діяв загін опришків на чолі з Михайлом Малярчуком.

Поблизу Нижнього Вербежа знайдено кам'яні сокири доби бронзи.

НОВОМА́РКІВКА (до 1946 року — Рунгури)— село, центр сільської Ради. Розташована за 20 км від районного центру і залізничної станції Коломия. Населення — 2458 чоловік. Переважна частина мешканців села працює в Коломийському лісокомбінаті.

В селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека. За радянських часів зведено 680 нових будинків.

Вперше село згадується в документі 1579 року. Тоді воно належало магнатам Потоцьким і здавалося ними в оренду.

1759 року опришки на чолі з І. Бойчуком та І. Жупником захопили панський маєток у Рунгурах.

Пам'ятник жертвам фашизму в Шепарівському лісі. 1969 р.

ПИЛИПИ́ — село, центр сільської Ради. Розташовані на річці Березівці, за 12 км від районного центру, за 7 км від залізничної станції Матеївці. Через село проходить шосе. Населення— 672 чоловіка. Сільраді підпорядковані населені пункти Кропивище і Тростянка.

Місцевий колгосп «Здобуток Жовтня» має близько 1060 га землі, в т. ч. 520 га орної. Основний виробничий напрям — тваринництво, розвинуте також льонарство.

У Пилипах є восьмирічна школа, клуб, бібліотека.

1887 року Пилипи вперше згадуються в писемних джерелах як присілок села Перерива.

ПІДГА́ЙЧИКИ — село, центр сільської Ради. Лежать на річці Турці (притока Пруту), за 12 км від районного центру. Залізнична станція. Через село проходить шосе. Населення — 2180 чоловік.

У Підгайчиках є спиртовий завод та центральна садиба колгоспу «Прапор комунізму». Основний господарський напрям — тваринництво, розвинуте також виробництво зернових та технічних культур. Колгосп має понад 2000 га землі.

В селі є середня школа, клуб, бібліотека; дільнична лікарня на 25 ліжок. За роки Радянської влади колгоспники звели понад 400 просторих будинків.

Село вперше згадується в писемних джерелах 1457 року, тоді воно називалося Підгайцями.

Під час національно-визвольної війни українського народу мешканці Підгайчиків спільно з заболотівськими міщанами громили замки Потоцьких. У 1740 році опришки Олекси Довбуша розправилися з жорстоким панським управителем, спалили боргові книги, наділили селян панським майном.

1931 року в Підгайчиках активно діяла організація КПЗУ. Влітку 1936 року відбувся страйк сільськогосподарських робітників.

У Підгайчиках виявлено пізньопалеолітичну стоянку.

РА́КІВЧИК — село, центр сільської Ради. Розташований на річці Коломийці (притока Пруту), за 11 км від районного центру. Залізнична станція. Населення — 1180 чоловік. Сільраді підпорядковане село Шепарівці.

В селі розміщено центральну садибу колгоспу «Прогрес». Господарство тваринницького напряму. За ним закріплено близько 1200 га землі, в т. ч. 830 га орної. З допоміжних підприємств є пилорама, млин.

У Раківчику є середня школа, клуб, бібліотека; амбулаторія.

Вперше село згадується в писемних джерелах 1648 року, коли загін селян, очолюваний отаманом Григорешем, приєднався до козацького війська і громив маєтки пана О. Яблоновського.

1931 року в селі діяв осередок КПЗУ. В січні 1941 року в Раківчику створено колгосп.

Під час Великої Вітчизняної війни, коли радянські війська вели бій за визволення села, рядовий 867-го полку 271-ї дивізії Володимир Пачулія повторив подвиг Олександра Матросова. У Раківчику встановлено пам'ятник В. Д. Пачулія.

Поблизу села Шепарівців, у лісі, німецькі фашисти розстрілювали радянських людей. На цьому місці встановлено пам'ятник жертвам фашизму.

В Раківчику знайдено крем'яні знаряддя праці доби міді-бронзи.

СЕМАКІ́ВЦІ — село, центр сільської Ради. Лежать на Пруті, за 14 км від районного центру, за 1,5 км від залізничної станції Матеївці. Населення — 920 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Замулинці та Кринички.

В селі розташована бригада колгоспу «Перше травня». Основна галузь виробництва — рільництво. За бригадою закріплено 620 га землі, в т. ч. 570 га орної.

В Семаківцях є початкова школа, клуб, бібліотека.

Згадка про село є в документі 1482 року. Мешканці села брали участь у першотравневій демонстрації 1924 року в Заболотові.

Уродженці села Д. С. Чайковський — головний режисер Одеського драматичного театру, Ф. Ф. Боєчко — кандидат біологічних наук.

СІ́ДЛИЩЕ — село, центр сільської Ради. Розташоване за 24 км від районного центру, за 9 км від залізничної станції Отиня. Населення — 413 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Станіславівка і Хоросна.

Радгосп «Сідлищанський» має близько 2700 га землі, в т. ч. 1650 га орної. Господарство спеціалізується на м'ясному тваринництві і льонарстві.

У Сідлищі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека.

В письмових джерелах село вперше згадується 1857 року. Під час першої світової війни його вщент спалили.

На території села знайдено кам'яні знаряддя праці доби міді-бронзи.

СЛОБОДА́ (давня назва — Слобода-Рунгурська) — село, центр сільської Ради. Розташована за 22 км від районного центру і залізничної станції Коломия. Населення — 1220 чоловік.

Землі села використовуються під лісонасадження. Мешканці його працюють на лісорозробках і промислових підприємствах сусідніх населених пунктів.

В Слободі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека, піонерський будинок відпочинку.

Село відоме з 1646 року під назвою Золотий Потік. Зацікавлені в освоєнні цих земель власники їх надавали певні пільги новим поселенцям. Так грамотою 1722 року селяни звільнялися від сторожової служби при Печеніжинському замку. За поселенням пізніше закріпилася назва Слободи-Рунгурської.

З 1870 року в селі почався промисловий видобуток нафти, для вивозу якої сюди проклали залізничну колію. Із застосуванням глибинного буріння у 80-х роках різко збільшився видобуток нафти. Під час першої світової війни промисли зазнали великих руйнувань, робітники терпіли значну матеріальну скруту. 15 липня 1918 року вони застрайкували, вимагаючи підвищення заробітної плати на 50 проц., поліпшення побутових умов. 27 липня страйк придушили.

Пам'ятник Т. Г. Шевченку в селі Шепарівцях. 1969 р.

Страйкували робітники в 1921, 1922, 1924 та 1935 роках.

В 1927 році в Слободі-Рунгурській створено організацію «Сельроб-єдність».

В селі 1888 року народився польський письменник Станіслав Вінценз.

На території Слободи виявлено мідні знаряддя праці III тисячоліття до нашої ери.

СТРУ́ПКІВ — село, центр сільської Ради. Лежить на річці Опрашині, за 35 км від районного центру, за 5 км від залізничної станції Отиня. Населення — 1380 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Баб'янка та Боднарів.

Виробничий напрям колгоспу «Україна» льонарсько-зерновий. Господарство має 2470 га землі, в т. ч. 1300 га орної.

В селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека.

У писемних джерелах Струпків згадується вперше 1618 року.

На території Струпкова знайдено крем'яні знаряддя праці доби міді-бронзи.

ТОВМА́ЧИК — село, центр сільської Ради. Розташований за 12 км від районного центру. Залізнична станція. Через село проходить шосе. Населення — 1702 чоловіка. Сільраді підпорядковане село Іванівка.

У Товмачику розміщені фанерний завод та центральна садиба колгоспу «Шляхом Леніна». Артіль має близько 1180 га землі, в т. ч. 770 га орної. Спеціалізується на льонарстві та птахівництві.

У селі є восьмирічна школа, бібліотека, клуб. Пам'ятники В. І. Леніну та І. Я. Франку.

Мешканці Товмачика боролися разом з козаками проти польської шляхти у 1648 році.

Уродженець села В. Г. Дикан загинув у 1936 році, захищаючи республіканську Іспанію від фашистів.

На території Товмачика виявлено кам'яні й бронзові знаряддя праці доби бронзи та поселення перших століть нової ери.

ТОРГО́ВИЦЯ — село, центр сільської Ради. Розташована за 38 км від районного центру, за 7 км від залізничної станції Отиня. Населення — 1651 чоловік. Сільраді підпорядковане село Закрівці.

Виробничий напрям колгоспу «Влада Рад» зерно-тваринницький. Господарство має 1735 га землі, в т. ч. 1400 га орної.

У Торговиці є восьмирічна школа, клуб, бібліотека. Відкрито пам'ятник В. І. Леніну.

В писемних джерелах Торговиця вперше згадується 1479 року.

В 1936—1937 рр. селяни збирали кошти у фонд допомоги республіканській Іспанії.

ТУ́РКА — село, центр сільської Ради. Розташована за 13 км від районного центру, за 5 км від залізничної станції Годи-Добровідка. Населення — 2397 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Студлів та Ясінки.

Колгосп ім. С. Мельничука має понад 2770 га землі, в т. ч. 1750 га орної. Господарство зерно-тваринницького напряму. Є допоміжні підприємства — цегельня та пилорама.

У Турці є середня школа, клуб, бібліотека, споруджено пам'ятник загиблим у Великій Вітчизняній війні.

Перша писемна згадка про Турку є в документі 1444 року. Під час національно-визвольної війни українського народу, 4 травня 1649 року, мешканці села виступили проти місцевого поміщика.

В селі збереглися стародавні кургани.

УГО́РНИКИ — село, центр сільської Ради. Розташовані у межиріччі Опрашини та Сербіні, за 35 км від районного центру. Залізнична станція. Населення — 1896 чоловік.

У селі розміщена бригада колгоспу ім. Жданова, за якою закріплено понад 1150 га землі, в т. ч. 660 га орної. Господарство зерно-тваринницького напряму.

В Угорниках є восьмирічна школа, клуб, бібліотека. За роки Радянської влади в селі зведено понад 200 будинків.

Перша писемна згадка про село відноситься до 1485 року. В селі з давніх часів був розвинутий гончарний промисел.

1604 року в Угорниках побував видатний український письменник-полеміст Іван Вишенський.

ЦЕНЯ́ВА — село, центр сільської Ради. Розташована за 5 км від районного центру. Через село проходять автомагістраль та залізниця. Населення — 1565 чоловік.

Господарство артілі «Більшовик» зерно-тваринницького напряму. Колгосп має близько 1200 га землі.

У Ценяві є восьмирічна школа, клуб, бібліотека; протитуберкульозний диспансер. За радянських часів зведено понад 220 будинків.

Село згадується в писемних джерелах 1714 року.

Поблизу Ценяви є стародавні кургани.

ЧЕРЕМХІ́В — село, центр сільської Ради. Розташований за 22 км від районного центру. Залізнична станція. Населення — 1378 чоловік.

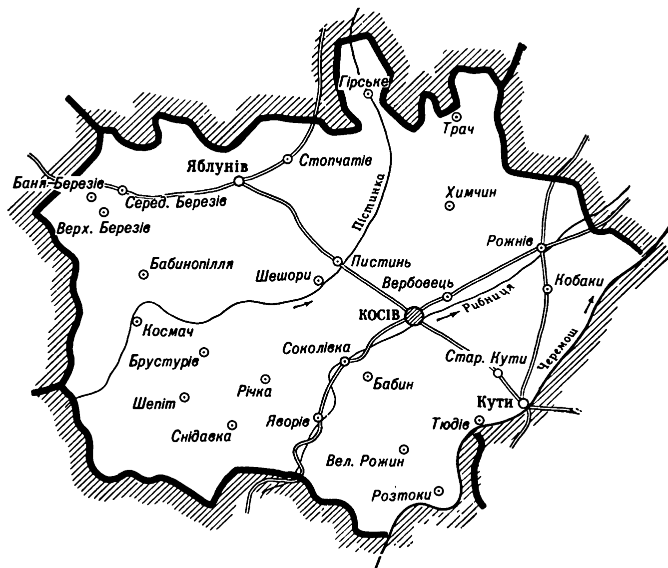
Господарство місцевого колгоспу ім. Чкалова рільничо-тваринницького напряму. Артіль має близько 1340 га землі.

У Черемхові є восьмирічна школа, клуб, бібліотека. Тут споруджено пам'ятник В. П. Чкалову.

В писемних джерелах село вперше згадується 1482 року. В 1773 році опришки вчинили напад на місцевого поміщика.

Під час Великої Вітчизняної війни в бою за визволення села від фашистських окупантів червоноармієць В. П. Майборський повторив подвиг Олександра Матросова, за що йому присвоєно звання Героя Радянського Союзу. Тепер В. П. Майборський живе в Хмельницькій області.

КОСІВСЬКИЙ РАЙОН

КО́СІВ

Косів — місто районного підпорядкування. Розташований на берегах Рибниці, за 100 км від обласного центру і за 12 км від залізничної станції Вижниця Чернівецької області. Через місто проходить автомагістраль Коломия—Верховина. Населення — 7122 чоловіка.

Косів — центр району. Площа його — 920 кв. км, населення — 90,3 тис. чоловік, у т. ч. міського — 12,7 тис. У районі — 47 населених пунктів, підпорядкованих 1 міській, 2 селищним та 25 сільським Радам, 9 колгоспів і 2 радгоспи, 36,8 тис. га земельних угідь, у т. ч. 9,1 тис. га орної землі, 25,2 тис. га лук і пасовищ; 45,5 тис. га лісів, 9 промислових підприємств, 71 школа, 1 технікум народних художніх промислів, 57 клубів та будинків культури.

Розташований у мальовничому куточку Прикарпаття, Косів відомий в республіці як одне з найкращих міст Гуцульщини.

Археологічні знахідки, зокрема кам'яних сокир та бронзових виробів, свідчать про те, що територія сучасного міста була заселена за часів неоліту й міді.

Перші письмові відомості про Косів знаходимо в грамоті литовського князя Свидригайла від 1424 року. Цим документом князь дарував село з монастирем на річці Рибниці Снятинської волості Владу Драгосиновичу.

З XV ст. Косів перебував під владою Польщі. На початку XVI ст. село перейшло у власність Шумлянських.

У 1565 році поблизу села виростає місто, засновником якого був снятинський староста Панчинський. Спочатку це місто мало назву Риків, потім — Косів. Невдовзі тут поселилося 60 сімей, збудували замок. Село ж зберегло за собою назву Старий Косів.

Околиці Косова багаті буковими та сосновими лісами і пасовищами — полонинами. Землеробство, скотарство, полювання поєднувалося з домашніми промислами, які пізніше зросли до рівня ремесла. З давніх-давен розвивалися такі ремесла, як обробка дерева, вишивка, килимарство, кушнірство, мосяжництво, різьба по кості і дереву, гончарство. Частина мешканців мала сади і поля, займалася город-

ництвом. Важливим заняттям косівчан була виварка солі. Ще в 1472 році тут була копальня солі і найбільша в цій місцевості солеварня. В XVII ст. копальня завалилась, і на її місці утворилось озеро. До 1630 року солеварня давала власникові Косова шляхтичу Язловецькому 200 злотих річного прибутку.

Важливим промислом косівчан було також ткацтво. Збереглася згадка про ткача Олексу Головчука, який у 40-х роках XVIII ст. ходив учитися ткати аж у Могилів-Подільський. Повернувшись додому, він майже 10 років працював на верстаті у різних ткачів Косова, Жабйого і Ясенова. Не витримавши експлуатації й поневірянь, пішов в опришки[1].

Населення Косівського маєтку сплачувало різні побори, брало участь в обороні замку, працювало на солеварні й виконувало ряд інших повинностей. Прибутки власників маєтку були високими, тому за право володіти Косовом між польськими феодалами точилася вперта боротьба, від чого терпіли насамперед трудящі міста і його околиць. У 1628 році Косів разом з іншими селами і солеварнями здано в оренду за 11 тис. злотих — дуже велику для того часу суму[2].

Здавши маєток в оренду, власник одержував прибутки, а орендар, намагаючись вилучити з маєтку якнайбільше доходів, змушував селян виконувати непередбачені договором роботи. Часто «після закінчення строку оренди,— писав польський буржуазний історик В. Лозинський,— все мало такий вигляд, як після набігу татар: будівлі знищені, селяни розорені, ліси спустошені, земля повністю виснажена»[3].

Великої шкоди місту завдали турецько-татарські набіги, зокрема у 1621—1624 роках[4].

Жорстока феодальна експлуатація, здирство лихварів, що обплутували боргами міську бідноту й селян, змушували багатьох з них утікати в гори, ставати опришками.

У 1648 році косівчани напали на маєтки місцевого шляхтича Шанявського, а також разом з селянами Рожнева та інших сіл — на шляхетські маєтки в Лючі й Дебеславцях. У 1674 році через військові постої багато розорених селян втекли з Косова в гори.

У липні 1698 року галицькі й закарпатські опришківсько-селянські загони захопили Косів, перебили панів і завдали багачам збитків на 120 тис. злотих[5]. 1704 року на місто напав загін Пинти та Пискливого. В 1740 році у Косові побував Олекса Довбуш, а в травні 1749 року — загін В. Баюрака.

Польська шляхта перетворила Косів в опорний пункт для боротьби з опришками. Шляхті вдалося відтіснити опришків Івана Бойчука у гори, а спійманих косівчан І. Варцабу, О. Головчука і кількох їхніх товаришів стратити в Косові[6].

У другій половині XVIII ст. ще більше посилюється феодальна експлуатація населення. Чинші бралися не від двору чи землі, а залежно від майна, худоби, врожаю конопель, тютюну, фруктів, овочів. Крім цього, громада забезпечувала виконання таких повинностей, як псвози, сторожування, або сплату їх грішми.

В 1772 році Косів відійшов до Австрії. Як свідчать документи, рух опришків невпинно зростав і набув значних розмірів вже у перші роки загарбання Галичини Австрією. Лави опришків поповнювалися за рахунок селян, які втікали від помі-

---

[1] І. Крип'якевич. З історії Гуцульщини, стор. 2, 7, 8, 13, 18, 23.

[2] E. Hornowa. Stosunki ekonomiczno-społeczne w miastach ziemi Halickiej w latach 1550—1648, стор. 21, 117.

[3] W. Łoziński. Prawem i lewem, t. I, стор. 142.

[4] І. Крип'якевич. З історії Гуцульщини, стор. 18.

[5] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 17, оп. 1, спр. 131, арк. 638, 641; ф. 5, оп. 1, спр. 141, арк. 1671, 1679.

[6] В. В. Грабовецький. Антифеодальна боротьба карпатського опришківства XVI—XIX ст., стор. 90, 167; З історії західноукраїнських земель, вип. 5, стор. 31.

Одна з вулиць Косова. Початок XX ст.

щиків. Багато років у районі Косова й Кутів діяв загін Мирона Штолюка. Австрійські власті змушені були тримати в Косові пости безпеки[1].

Не стало краще трудящим і після реформи 1848 року. Селяни змушені були платити викупні платежі, до того ж, втратили пасовища. Міщани, як і раніше, платили великі податки.

Після реформи помітним став розвиток капіталістичних відносин. Посилились економічні зв'язки з іншими районами Галичини і навіть з закордонними країнами, інтенсивніше розвивалося ремесло, зокрема ткацтво. 1850 року в Косові заснували ткацьке товариство, яке не тільки виготовляло тканини, але й скуповувало народні вишивки та інші вироби. У 1891 році ткацьке товариство мало вже окреме приміщення, 20 верстатів. 15 челядників і учнів виробляли полотна, килими й фартушки.

Наприкінці XIX ст. в Косові виникло нафтове товариство, члени якого платили 1 тис. злотих вступних внесків. Проте запаси нафти, виявлені у Косові, були дуже малі і видобування її припинили, а товариство розпалося.

Водночас створювалися товариства кредитні, правові, культурні та ін. Товариство по експлуатації деревини, центральна контора якого містилась у Відні, по-хижацьки винищувало ліси Покуття і Буковини; нещадно експлуатувало робітників. Зібрані з робітників 80 тис. злотих, ніби для допомоги хворим, керівники товариства поділили між собою[2].

З 1863 року Косів стає повітовим містом, значним торговим центром. Домінуючими товарами на місцевому ринку були худоба, шкіра, килими, кераміка, вироби з дерева. Щороку 7 липня в Косові відбувався великий ярмарок, куди з'їжджалися купці з багатьох міст. Розвиток ремесла й торгівлі сприяв зростанню населення. В 1857 році в Косові жив 2271 чоловік, у 1889 — 2784, у 1900 році — 3099 чоловік.

Посилюється соціальне розшарування міського населення і селян. Більшість землі, лісів і пасовищ належала поміщикам, куркулям та монастирям. Поміщик Яворський мав 30 га землі, монастирі — 184, куркулям належало 4837 га, лікареві Тарновському — 32 га орної землі і 60 га полонини. Він же був власником заснованого 1891 року в Косові курорту, де розважалася європейська буржуазія.

Втрачаючи свою землю, селяни поступово перетворювалися на батраків. Не знаходячи роботи у Косові, вони разом з безробітними міщанами виїжджали на заробітки в інші міста, на лісорозробки, а також емігрували в країни Європи й Америки. З 1880 по 1910 рік Косівський повіт залишило 7346 чоловік[3].

Трудящі міста боролися за право на освіту. У 1792 році в Косові відкрили першу школу з німецькою та польською мовами навчання, у 1821 — тривіальну народну школу, де вчили дітей лише читати, писати й рахувати. Школа містилася в старому дерев'яному будиночку, її відвідували також діти Москалівки, Монастириська й Города.

У 60-х роках XIX ст. школа стала трикласною, а з 80-х — шестикласною. Вона утримувалася повністю за рахунок населення. Проте більшість дітей лишалася поза навчанням. У 1870 році з 1029 дітей Косова і названих сіл училося лише 72. У 1884 році з 121 учня закінчили школу 39.

---

[1] Ф. І. Стеблій. Боротьба селян Східної Галичини проти феодального гніту в першій половині XIX ст., стор. 85—90.

[2] Kołomyjska księga pamiątkowa ku uczczeniu setnej rocznicy ogłoszenia Konstytucji Polskiej z dnia 3 maja r. 1791. Kołomyja, 1891.

[3] З історії західноукраїнських земель, вип. 2, стор. 148.

Г. І. Павлик — громадська діячка Галичини. Кінець XIX ст.

Оскільки й далі навчали польською і німецькою мовами, шкільна рада Косівської гміни 1868 року звернулася до вищої шкільної ради у Львові з клопотанням запровадити замість німецької мови українську, яка була б обов'язковою для всіх учнів. У 1883 році шкільна рада Косова просила сейм виділити їй 8000 злотих безпроцентної позики на будівництво нової школи. Проте ці просьби не були задоволені[1].

В другій половині XIX ст. на Косів поширився революційно-демократичний напрям суспільного руху, який сприяв розгортанню революційної боротьби ремісників і селян. Пропагандистами й активними діячами цього напряму в Косові і за його межами стають І. Я. Франко, М. І. Павлик, його сестра Ганна, брати Фокшеї, вчитель Геник та ін. В 70-х роках XIX ст. вони заснували культурно-освітні товариства, розповсюджували легальні і нелегальні прогресивні видання.

М. І. Павлик в листі до Драгоманова (1876 рік) писав із Косова про те, що місцеві жителі захоплюються ідеями соціалізму. Газета «Хлібороб», яку видавав М. І. Павлик разом з І. Я. Франком, підкреслювала, що в 1877—1880 рр. до Д. Фокшея «сходилися люди читати наші перші соціалістичні видання та радити над людською бідою і темнотою»[2]. Поширення соціалістичних ідей так занепокоїло власті і клерикалів, що вони вимагали від священиків більше повчати громадян християнських догматів.

За пропаганду соціалістичних ідей не раз заарештовували і притягали до суду Ганну Павлик. У січні 1880 року поліція затримала на пошті в Кутах анонімний лист, адресований селянам Москалівки. Експертиза виявила, що його написала Г. І. Павлик. Вона закликала селян не боятися панів і попів, сміливіше виступати проти них.

Того ж року поліція заарештувала 19 жителів Косова. Справу розглядав коломийський повітовий суд. Підсудні мужньо трималися на судовому процесі. Ганна Павлик заявила, що вона визнає соціалістичні ідеї і буде їх далі поширювати серед народу. Брати Фокшеї звинувачувалися в організації таємних сходок селян, на яких читалась соціалістична література, обговорювалися різні соціальні питання. Вони навіть у тюрмі вели пропаганду серед в'язнів.

Завдяки соціалістичній агітації у Косівському повіті 1890 року сталися селянські заворушення. Активну участь у них взяли й селяни Косова. Вони відмовилися платити податки, намагалися розправитися з місцевим війтом. У 1893 році робітники міста розгорнули боротьбу за загальне виборче право. Їх підтримали селяни. На спільних робітничо-селянських вічах обговорювалися питання економічної і політичної боротьби, виборчої системи.

На початку 1900 року трудящі Косова знайомляться з ідеями В. І. Леніна. Ганна Павлик, повернувшись із в'язниці, разом з братом продовжує революційну діяльність, розповсюджує «Маніфест Комуністичної партії» К. Маркса і Ф. Енгельса, праці В. І. Леніна, ленінську «Искру».

Під впливом революційних подій в Росії 1905—1907 рр. у Косівському повіті пройшли збори селян. Їх учасники вимагали виборчої реформи. 10 січня 1906 року в Косові відбулися збори й демонстрації. Трудящі несли транспаранти з написом: «Домагаємось загального, таємного, безпосереднього права виборчого!». Під тиском народних мас австрійський уряд змушений був у січні 1907 року запровадити нове виборче право.

У 1909 році на Косівській солеварні засновано першу профспілкову організацію. Ініціатором її створення і першим головою був І. М. Кременюк. Під керівництвом профспілки почала працювати бібліотека, яка мала соціалістичну літературу, зо

[1] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 178, оп. 2, спр. 46, арк. 29, 35, 41, 67, 69.

[2] М. М. Кравець. Селянство Східної Галичини і Північної Буковини у другій половині XIX ст., стор. 181—182.

крема твори К. Маркса і Ф. Енгельса. В бібліотеці влаштовували бесіди, читали лекції на політичні теми[1].

1 травня 1911 року в Косові відбувся великий святковий мітинг, де виступив І. М. Кременюк. Після мітингу колона, незважаючи на заборону поліції, з піснею «Червоний прапор» пройшла вулицями міста. 19 жовтня у зборах робітників солеварні взяв участь польський соціал-демократ В. І. Морачевський. Він закликав боротися за підвищення зарплати і скорочення робочого дня з 12 до 8 годин. А 30 жовтня в народному домі відбулося віче, яке ухвалило боротися за загальне виборче право, за створення народно-кооперативної школи в Косові[2].

Австро-угорський уряд жорстоко переслідував виступи трудящих. 30 листопада 1912 року жандарми заарештували в Косові М. І. Гавриша та І. М. Кременюка. «За образу цісаря» військовий трибунал засудив М. І. Гавриша на 8 місяців суворого тюремного режиму, а І. М. Кременюка — на 2 місяці[3].

Боротьба трудящих Косова проти австрійських властей не припинялась і в наступні роки. 1914 року з ініціативи профспілкової організації солеварні в місті відбулося урочисте відзначення 100-річчя з дня народження Т. Г. Шевченка. На кошти, зібрані робітниками й селянами, Кобзареві спорудили пам'ятник.

Місцеві урядовці уважно слідкували за тими, хто проявляв симпатії до Росії, наказували поліції брати на облік навіть тих, хто ходив у Росію на богомілля чи в комерційних справах, стежити за діяльністю русофілів різних напрямків. По Косівському повіту списки таких людей були складені ще в 1912 році. Список найбільш небезпечних агітаторів з Косова налічував 15 чоловік.

На початку першої світової війни 18 чоловік з Косівського повіту було ув'язнено і відправлено в різні концентраційні табори[4]. Крім того, австрійські власті мобілізували і відправили на фронт, а також на будівництво укріплень найбільш небезпечних, революційно настроєних робітників, насамперед солеварів.

Восени 1914 року після важких боїв до Косова увійшли частини російської армії. 1915 року містом оволоділи австро-німецькі війська. А в червні 1916 року російські солдати знову вступили сюди й перебували у Косові до липня 1917 року[5].

Російські солдати розповідали населенню про перемогу Лютневої революції. Колишній голова профспілки косівських солеварів І. М. Кременюк, який був мобілізований в австро-угорську армію і добровільно здався російським військам у полон, писав 1917 року в листах до своєї дружини: «Тішусь переворотом в Росії, бо і наш народ, нарешті, отримає права... Цей переворот в Росії принесе немало добра для всього людства в світі, а передо всім народові українському...»[6].

У квітні 1917 року в Косові виникла Рада робітничих і солдатських депутатів, до якої ввійшли солдати російської армії Левченко, Лебединський, Караченцев, Брадін, місцеві робітники Г. І. Тимків, Д. М. Боєчко, Й. М. Вацловик, М. Д. Корней. Рада проіснувала до 27 липня 1917 року. За короткий час своєї діяльності вона встановила 8-годинний робочий день, розв'язала питання

Члени робітничої Ради 1918—1919 рр. та колишні члени КПЗУ. Косів. 1957 р.

[1] Газ. «Радянська Гуцульщина», 9 березня і 30 липня 1963 р.
[2] Газ. «Земля і воля», 7 травня і 12 листопада 1919 р.
[3] Газ. «Боротьба», 22 листопада 1913 р.
[4] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 146, оп. 4, спр. 5921, арк. 8, 10, 21, 23, 24.
[5] ЦДВІА СРСР, ф. 2129, оп. 1, спр. 38, арк. 10, 26, 124; спр. 119, арк. 10; спр. 130, арк. 129.
[6] З експозиції Івано-Франківського краєзнавчого музею.

про пенсії, організувала продовольчий пункт для сиріт, вжила заходів для організації навчання дітей. Коли до Косова знову ввійшли австро-угорські війська, Раду ліквідували, її заходи скасували, а члени Ради (робітники) пішли в підпілля.

3 листопада 1918 року в Косові була створена друга Рада робітничих депутатів, яку очолив місцевий швець М. В. Близнюк. До її складу входили робітники Ф. М. Бович, М. Ф. Вінтоняк, М. С. Дзюбей, Д. М. Кременюк, М. І. Кучурак, Г. І. Тимків, Д. І. Стопчицький, І. М. Феркуняк та ін. В офіційних документах того часу підкреслювався «чисто більшовицький» характер Ради. Вона відновила заходи попередньої Ради, виступала проти зунрівців. Однак інтервенція румунських військ весною 1919 року змусила членів Ради перейти на нелегальне становище. Влітку 1919 року, коли Косів окупувала Польща, 11 членів Ради було заарештовано[1].

Настав час страшного лихоліття. Голод, епідемії тифу, холери та інших інфекційних захворювань буквально косили людей, позбавлених будь-якої медичної допомоги. Населення міста скоротилося з 5545 чоловік (1920 р.) до 4797 (1921 р.). Виробництво занепало, міські кустарі не мали збуту своїм товарам. Польські гроші знецінювались. Населення не хотіло визнавати окупаційну владу, бойкотувало всі її заходи. Молодь переховувалась, уникаючи призову до армії. На це уряд відповідав жорстокими каральними заходами.

В середині 20-х років економічне життя Косова дещо пожвавилось. У місто кинулися різні лихварі, підприємці, які наймали місцевих майстрів для виготовлення ткацьких і кушнірських виробів. Багаті підприємці, маючи свої цехи (приблизно на 100 майстрів кожен), наймали до 1 тис. надомників. Підприємці давали ткачеві сировину й аванс на придбання верстата, а потім за безцінь забирали продукцію. Селянин працював день і ніч у жахливих умовах, у власній хаті тримав верстат, жив, виховував дітей. Туберкульоз був його постійним супутником. За 1 кв. м килима підприємець платив 3 злотих. При місячній нормі 12 кв. м ткач заробляв 36 злотих (за 1 злотий можна було купити 1 кг цукру або 3 кг солі)[2].

Частина населення міста займалася землеробством. В умовах безземелля передгірської зони селянський двір у середньому мав до 0,5 га придатної для обробітку землі. Багато безробітних ішло на лісорозробки.

В 20—30-х роках Косів стає центром гуцульського прикладного мистецтва. У творах косівських різьбярів дістали дальший розвиток художні традиції майстрів Яворова, Річки, Брустурова. Твори косівського різьбяра і мосяжника В. Г. Девдюка експонувалися на виставках у Львові, Кракові, Відні, де відзначалися нагородами. З майстерні Девдюка вийшло немало талановитих різьбярів, серед них В. Кабин, П. Баранюк, М. Тимків, син Девдюка Микола[3].

У 1921 році до міста стали повертатися колишні військовополонені, учасники революційних подій у Росії й на Україні. Вони розповідали про В. І. Леніна, про націоналізацію промислових підприємств, розподіл землі серед селян та інші заходи Радянської влади, були активними агітаторами за возз'єднання західноукраїнських земель з Радянською Україною.

1922 року в місті відбулися збори робітників солеварні, які обговорили питання про боротьбу з безробіттям і про захист звільнених молодих робітників. З доповіддю про діяльність професійних і політичних організацій виступив комуніст О. О. Ясінський, учасник революційних подій у Росії. Заарештувавши О. О. Ясінського, поліція встановила, що в Косові поширювався «Маніфест Комуністичної партії»[4].

Однією з форм боротьби проти польської окупації був бойкот виборів до польського сейму (1922 р.). Незважаючи на введення у місто батальйону піхоти й

---

[1] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 146, оп. 8, спр. 3128, арк. 2, 17, 19, 28.
[2] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1576, оп. 1, спр. Р—4, арк. 1.
[3] О. Г. Соломченко. Народні таланти Прикарпаття. К., 1969, стор. 5—15.
[4] Газ. «Земля і воля», 10 вересня і 8 жовтня 1922 р.

Майстер художньої різьби В. Г. Девдюк. Початок XX ст.

ескадрону кінноти, косівчани бойкотували вибори: з 1057 виборців голосувало 349[1].

На початку 1924 року в Косові виникають перші дві первинні організації (комірки) КПЗУ. Їх організатори й активні члени — селянин С. В. Букатчук, ткач П. І. Гавриш та інші вели агітаційну роботу, організовували першотравневі демонстрації, мітинги з нагоди річниць Жовтня і Паризької комуни, розповсюджували революційну літературу. У травні 1924 року колона косівчан разом з селянами Кобаків, Рожнева й Химчина (100 чоловік) взяла участь у відомій Заболотівській першотравневій демонстрації.

До революційної роботи комуністи залучали комсомольців (1926 року вони об'єдналися у групи), сельробівців. Секретаря місцевої організації «Сельроб-єдності» Г. В. Гавриша косівчани делегували у Львів на II конгрес «Сельробу» (1930 рік)[2].

1 травня 1927 року у Косові відбувся мітинг, на якому виступив діяч «Сельробу» Осип Букшований. Він говорив про значення першотравневих свят, про загрозу війни проти СРСР, закликав до робітничої солідарності[3]. 10 жовтня 1927 року під керівництвом комуністів страйкували робітники кравецьких підприємств.

У 1930 році, коли проходили вибори до польського сейму, комуністи через «Сельроб-єдність» висунули до сейму своїх кандидатів С. В. Букатчука і А. М. Район. За них голосувало 60 проц. виборців. Хоч результати виборів скасували, проте вони показали зростання впливу комуністів.

Організовано виступали робітники Косова в першотравневі дні. 1 травня 1931 року на вулиці міста вийшло 500 чоловік. Поліція розігнала демонстрантів, а їх організаторів заарештувала. 1 травня 1932 року до демонстрантів Косова приєдналися селяни навколишніх сіл. З червоним прапором, з піснею «Шалійте, шалійте, скажені кати» вони рушили до міста, де виголошували лозунги: «Хай живе Радянський Союз!», «Геть владу Пілсудського!».

З 1925 року в місті діяв повітовий комітет КПЗУ. Очолював його делегат окружної конференції В. Д. Павлюк з Старого Косова. Своїх активістів повітком мав також у Москалівці, Кутах, Рожневі, Химчині, Вербівцях та Микитинцях. У місті діяли також повітовий комітет КСМЗУ, організації МОДРу.

Через повітком ЦК КПЗУ систематично надсилав у Косів політичну літературу, листівки. Особливо багато листівок було розповсюджено у 1935 році. Вони закликали трудящих відзначати революційні свята, не платити податків, виступати проти окупації й уряду Пілсудського, проти підготовки війни, вимагати амністії для політичних в'язнів[4].

Повітком організовував страйки робітників. У січні 1934 року не працювали килимарі. Вони вимагали збільшити заробітну плату, поліпшити умови праці. 6 листопада 1935 року 57 страйкарів-робітників, зайнятих на укріпленні берегів Рибниці, вимагали підвищити щоденну заробітну плату на 2 злоті. Страйкуючі обрали комуну, яка відстоювала вимоги робітників, організовувала боротьбу проти штрейкбрехерів. Серед страйкарів розповсюджувалися комуністичні листівки. Проте вимоги страйкарів не було задоволено, а членів комуни разом з 5 робітниками заарештували.

Комуністи створили в місті читальню, під їх впливом обновився репертуар аматорських гуртків; усе частіше виконувалися твори Івана Франка, Лесі Українки, Мирослава Ірчана. З 1927 року і читальню «Просвіти» очолили комуністи,

---

[1] Івано-Франківський облдержархів, ф. 2, оп. 1, спр. 92, арк. 25.
[2] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 121, оп. 3, спр. 428, арк. 50.
[3] Газ. «Сель-Роб», 29 травня 1927 р.
[4] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 2, оп. 1, спр. 1327, арк. 17, 51, 66, 193, 196.

а сельробівця Г. В. Гавриша обрано делегатом на збори «Просвіти» у Львові[1]. Комуністи контролювали майже всі організації трудящих: кооперацію, народний дім «Бесіда», профспілку килимарів «Солідарність», створену в січні 1934 року косівськими килимарями. Через це «Солідарність» було закрито. Однак після масових протестів робітників у серпні 1935 року вона відновила свою діяльність, організувала кілька страйків[2].

Поліція постійно переслідувала комуністів. Під час обшуків вона виявила революційну літературу, встановила місця проведення зборів організацій КПЗУ. Поліцейські репресії змусили комуністів перебазувати повітовий комітет спочатку в село Рожнів, а пізніше в Химчин[3]. У грудні 1936 року поліція заарештувала 50 комуністів, комсомольців і безпартійних активістів. Серед заарештованих були члени повіткомів КПЗУ і КСМЗУ.

Комуністи продовжували боротьбу. В 1938—1939 рр. у Косові відбулося 30 антиурядових виступів робітників.

17 вересня 1939 року, ще до приходу Червоної Армії, на зборах трудящих міста було обрано народний орган влади — революційний комітет. Створена для підтримання громадського порядку міська народна дружина з 40 чоловік роззброїла польську поліцію і взяла під охорону промислові підприємства та культурні заклади.

22 вересня косівчани урочисто зустрічали Червону Армію. Колона трудящих, святково одягнених в українські національні костюми, з квітами, хлібом-сіллю, з червоним прапором, який робітники міста зберігали з 1912 року і під ним виходили на демонстрації і мітинги, рушила назустріч воїнам-визволителям. У перших лавах крокували підпільники. В центрі міста відбувся великий мітинг трудящих і червоноармійців.

Тимчасове управління, яке очолив М. С. Фенчук, взяло на облік цінності і майно державних установ та багатіїв. Була націоналізована приватна власність, зокрема килимарні, електростанція, банк, кінотеатр, дві редакції, великі будинки, магазини, два млини, земля, ліси.

Почала виходити газета «Радянська правда». У школах розпочалося навчання.

Трудящі міста взяли активну участь у радянському будівництві. Депутатом до Народних Зборів було обрано колишнього секретаря повіткому КСМЗУ М. І. Джуранюк. Депутатом Верховної Ради УРСР косівчани обрали колишнього діяча КПЗУ С. В. Букатчука, який багато років боровся за визволення рідного краю, за що 10 років відсидів у тюрмах і концентраційних таборах.

Керівні посади в партійних, радянських і громадських організаціях посіли вихідці з місцевого населення, а також досвідчені спеціалісти із східних областей республіки, направлені сюди ЦК КП(б)У.

За короткий період у Косові відбулися великі соціалістичні перетворення. На початку 1940 року міські різьбярі об'єдналися в промислову артіль художніх виробів «Гуцульщина», яка через рік налічувала вже 538 чоловік. Ткачі й килимарі створили артіль ім. Т. Г. Шевченка, де працювало 500 майстрів. Вироби обох артілей відправляли для реалізації в усі кінці країни. Артілі були учасниками Всесоюзної сільськогосподарської виставки 1940 року.

Всі безробітні дістали роботу. Запроваджувалася система охорони праці, безплатна медична допомога. При лікарні, яку було значно розширено, відкрили пологовий і дитячий відділи, поліклініку. На базі приватного солярію створили курорт «Косів». Перші дитячі ясла прийняли 75 дітей. Почала працювати середня школа.

---

[1] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 348, оп. 1, спр. 1206, арк. 25.

[2] Івано-Франківський облдержархів, ф. 2, оп. 1, спр. 438, арк. 37; Боротьба трудящих Прикарпаття за своє визволення і возз'єднання з Радянською Україною. Документи і матеріали (1921—1939 рр.), стор. 227.

[3] Івано-Франківський облдержархів, ф. 2, оп. 2, спр. 438, арк. 37.

Учасники художньої самодіяльності Косівської фабрики художніх виробів. 1966 р.

Учасники самодіяльної народної хорової капели «Верховина» в Москві. 1965 р.

Танець гуцульських лісорубів «Аркан». Івано-Франківськ. 1966 р.

Вклейка надрукована на Харківській друкоофсетній фабриці

Всі діти шкільного віку навчалися рідною мовою. Дорослі відвідували групи ліквідації неписьменності при середній школі. Відкрилися будинок культури, кінотеатр, бібліотека, училище гуцульського прикладного мистецтва.

Звістка про початок Великої Вітчизняної війни глибоко стривожила косівчан. На мітингах, що відбулися на підприємствах і в установах міста першого дня війни, трудящі таврували ганьбою гітлерівський фашизм, клялися віддати всі свої сили для перемоги над ворогом. Сотні жителів Косова поповнили лави діючої Червоної Армії, стали бійцями винищувальних загонів, які вирушили в бік Жабйого для знешкодження ворожих парашутистів.

1 липня 1941 року до міста вдерлися війська фашистської Угорщини, а на початку серпня владу прибрала німецько-фашистська адміністрація. В місто повернулися оунівські бандити.

Окупанти чинили криваві розправи над радянськими громадянами, насамперед над відомими своєю відданістю справі соціалізму. Протягом перших днів окупації у місті було вбито 262 активісти. Здійснювалося знищення єврейського населення. 16—17 жовтня гітлерівці разом з оунівцями вдалися до масових облав у місті і навколишніх селах, захопивши 4618 чоловік, переважно дітей, в т. ч. й новонароджених. Понад 1 тис. чоловік було спалено в синагозі, 1,5 тис.— розстріляно або закопано живими за містом, а 1,9 тис. страчено в Коломиї. Крім того, було заарештовано і піддано репресіям 2068 чоловік. 460 юнаків і дівчат вивезено на каторжні роботи до Німеччини. Багато з них загинули на чужині.

Окупанти пограбували артілі «Гуцульщина», ім. Т. Г. Шевченка, підприємства, державні та громадські установи, зруйнували адміністративні споруди та більшість житлового фонду, пограбували майно 837 сімей[1].

Репресії і терор не зламали волі радянських людей до боротьби. В серпні 1941 року в районі почала діяти підпільна антифашистська група, яку очолив голова артілі «Гуцульщина» М. Ф. Кіщук. До складу групи входило 8 чоловік. Підпільників підтримували сотні патріотів з сіл Річки, Шешорів, Брустурова та інших.

Група мала два радіоприймачі. Вона підготувала й випустила понад 50 листівок загальним тиражем до 3 тис. примірників, які розповсюджено в селах Косівського, Жаб'ївського і Кутського районів. Підпільники перешкоджали окупантам вивозити молодь до Німеччини, мобілізовувати в дивізію «СС Галичина». Влітку 1943 року вони допомагали партизанам-ковпаківцям. За ініціативою підпільників населення гірських сіл зібрало для ковпаківців продукти харчування, одяг, підготувало транспорт. Узимку підпільники перебували в горах.

Жителі міста переховували активістів, саботували виконання різних примусових повинностей, ухилялися від німецької каторги. Окупанти й оунівці переслідували учасників опору. В ніч на 31 березня 1944 року, коли до міста вже підходили частини Червоної Армії, вони влаштували нову розправу над патріотами, вбивши 130 чоловік.

31 березня загін автоматників при підтримці танків увірвався в місто і вибив з нього ворога. Це були воїни 40-ї гвардійської танкової бригади.

Але ще довгий час підрозділам 17-го гвардійського стрілецького корпусу довелося вести бої на околицях міста. Косів не раз зазнавав ворожого артилерійського обстрілу. На час боїв населення евакуювалося з небезпечної зони, його майно, яке грабували бандерівці, охороняли військові частини й органи Радянської влади, що відновлювалися.

В один з напружених днів у корпус прибув начальник політвідділу 18-ї армії полковник Л. І. Брежнєв. Вислухавши доповідь командира корпусу А. Й. Гастиловича про стан військ, Леонід Ілліч направився в підрозділи, побував на передньому краї, розмовляв з командирами, політпрацівниками, солдатами, давав по-

---

[1] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-98, оп. 1, спр. 19, арк. 68, 69.

ради, цікавився, як налагоджено постачання їжі і забезпечення боєприпасами. Серед бійців Л. І. Брежнєв зустрів Ф. І. Паршина, який брав участь у боях за Косів ще 27 років тому як солдат царської армії, сердечно поговорив з ним. За порадою Л. І. Брежнєва старші солдати, які мали досвід ведення боїв у горах, зайнялися підготовкою молодих[1].

У боях за місто загинуло 772 радянські воїни, останки яких поховано в братській могилі. Тепер тут палає вогонь вічної Слави. Серед викарбуваних на пам'ятнику прізвищ полеглих — імена представників багатьох народів нашої країни.

Після визволення понад 300 косівчан влилися до лав героїчної Червоної Армії, щоб взяти участь у розгромі окупантів. Вони визволяли Чехословаччину, були учасниками боїв за Польщу, штурму Берліна. Багато з них удостоєно нагород.

У травні 1944 року відновили свою діяльність міська Рада депутатів трудящих, партійні, господарські і громадські організації, у серпні — промислова артіль «Гуцульщина». Почала виходити газета «Ленінська правда». До кінця року стали до ладу міська електростанція, лісгосп, ліспромгосп, промкомбінат, харчокомбінат, маслозавод, у 1946 році — артілі ім. Т. Г. Шевченка та «Килимарка». Відновило роботу училище прикладного мистецтва.

Поступово налагоджувалося культурно-освітнє життя. В будинку культури запрацювали гуртки художньої самодіяльності. Методом народної будови відроджено кінотеатр, спалений бандерівцями.

Лікарі боролися проти епідемій, вживали рішучих заходів проти таких хвороб, як туберкульоз, зоб, малярія. Місцевим медичним працівникам допомагали бригади лікарів обласного центру. Мережа лікувальних установ створювалася заново. Адже те, що вдалося здійснити за перші роки Радянської влади до війни, окупанти знищили. Уже в 1945 році районну лікарню розширили до 50 ліжок, створили санепідстанцію, тубдиспансер. У 1947 році прийняв хворих санаторій «Косів».

Протягом перших післявоєнних років на всіх промислових підприємствах і в установах міста були створені партійні, комсомольські, профспілкові та інші громадські організації. Парторганізації зростали за рахунок робітників, службовців. В 1947 році одного з перших членів КПРС М. Ф. Кіщука косівчани обрали депутатом до Верховної Ради УРСР.

Партійні організації скеровували трудящих на успішне виконання виробничих завдань. У соціалістичному змаганні, що розгорнулося між колективами підприємств, переможцем не раз виходила артіль «Гуцульщина», колектив якої систематично виконував планові завдання на 170—200 процентів.

Багато уваги приділялося зміцненню матеріальної бази підприємств і артілей. Артіль «Гуцульщина» одержала в 1947 році 32 нові верстати для виготовлення напівфабрикатів. З нагоди 30-річчя Великого Жовтня тут виготовили в дар Радянському урядові художнє обладнання кабінету. Цей подарунок нині зберігається в Музеї революції в Москві.

Трудовому ентузіазмові косівчан всіляко перешкоджали банди українських буржуазних націоналістів. Терором, залякуванням населення вони гальмували розвиток соціалістичного будівництва. Від рук оунівських головорізів загинули 22 жителі. Серед них секретар райкому комсомолу В. П. Гавриш, учителі М. Л. Фокшей, М. В. Фокшей, І. М. Сорохан та інші.

Терористичні акти й грабежі оунівських бандитів викликали гнів і ненависть трудящих. У місті створили групу охорони громадського порядку. Назавжди залишаться в пам'яті вдячних косівчан імена синів радянського народу — К. К. Авдєєнка, Г. Д. Межеурова, Ю. С. Слюсара, С. М. Закірова, В. Р. Мельниченка та інших, які віддали своє життя, очищаючи гори від бандитської погані.

У 1948 році на підприємствах Косова вже працювало 1679 робітників. Промисловість міста за рівнем виробництва продукції досягла довоєнного рівня, а наступ-

[1] Герои освобождения Прикарпатья. Ужгород, 1970, стор. 66, 82—87.

ного, 1949 року, довоєнний рівень перевищено вдвічі. Було збудовано новий сироварний завод, потужність якого дедалі зростала. Якщо в 1949 році надходило на завод 8 тонн молока, вироблялось лише масло й казеїн, то у 1959 році підприємство одержувало 35 тонн молока, випускало понад 15 видів молочної продукції. Сир «Російський» люблять не лише в Косові, а й у Києві та інших містах України.

Проте головним напрямком промисловості Косова який визначився вже у перші роки післявоєнної п'ятирічки, є всебічний розвиток традиційних художніх промислів. Саме тому основні кошти йдуть на реконструкцію й розширення артілей «Гуцульщина» та ім. Т. Г. Шевченка. Зростали виробничі потужності, і артілі згодом перетворилися на фабрики.

Місто Косів. 1965 р.

У травні 1968 року на базі трьох фабрик — «Гуцульщина», ім. Т. Г. Шевченка та І. Я. Франка — створено виробничо-художнє об'єднання «Гуцульщина». Заснування його сприятливо позначилося на збільшенні обсягу виробництва, поліпшенні механізації праці. Якщо в 1950 році виробничий план артілей становив 586 тис. крб., тут працювало 602 майстри, то в 1969 році плановий обсяг продукції об'єднання становив 4,6 млн. крб., а працювало 2404 робітники. Понад 100 робітників, готуючи гідну зустріч 100-річчю з дня народження В. І. Леніна, виконали свій п'ятирічний план ще до кінця 1969 року. Серед них кавалери орденів Леніна і «Знак Пошани» ткач Ю. І. Бович, різьбяр І. Ю. Павлик та інші.

На виробництві часто працюють цілі сім'ї — батько й син, брати, сестри. М. С. Балагурак трудиться на виробництві разом з своїм чоловіком і двома братами. Як кращу килимарницю М. С. Балагурак обрано депутатом Верховної Ради УРСР, нагороджено орденом Трудового Червоного Прапора.

Продукція «Гуцульщини» користується великою популярністю не тільки в Радянському Союзі, а й за кордоном. Вона удостоювалась високої оцінки на міжнародних виставках і ярмарках у братніх соціалістичних країнах, у США, Канаді, Австрії, Туреччині, Індонезії, її охоче купують у Франції, Англії, Голландії та інших країнах.

Високу художню майстерність різьби та інкрустації показали майстри «Гуцульщини» при виготовленні древка до Державного прапора УРСР, який був урочисто вручений РРФСР від України з нагоди 300-річчя возз'єднання України з Росією.

Багато сил і творчих здібностей віддала розквітові об'єднання майстер кераміки П. Й. Цвілик. Досконало вивчивши мистецтво своїх попередників, вона стала новатором у галузі побутової кераміки. Її писанки, пічні кахлі, підвазонники, декоративні тарілки, вази, баклаги, цукорниці, фруктівниці, горщики були не тільки окрасою, а й використовувалися у побуті. Ще у 20-х роках на вироби П. Й. Цвілик звернули увагу туристи з Франції, Швейцарії. Вони закуповували їх і вивозили за кордон. У 1929—1934 рр. вироби П. Й. Цвілик відзначені нагородами на багатьох виставках у Львові, Ворохті, Кутах.

По-справжньому розквітнув талант художниці за часів Радянської влади. Її прийнято в члени Спілки художників України, нагороджено орденом «Знак Пошани». П. Й. Цвілик — незмінний учасник республіканських, всесоюзних та все-

У музеї М. І. Павлика. Косів. 1967 р.

світніх виставок. Її роботи експонувалися на Всесвітній виставці у Брюсселі, на виставці народного мистецтва в Софії, у Нью-Йорку, Бельгії. В 1962 році на виставці у Празі вона одержала срібну медаль. Керамічні вироби П. Й. Цвілик стали надбанням найбільших музеїв СРСР і світу.

Творчість талановитої жінки вивчають науково-дослідні установи. Її наслідують майстри художньо-промислових підприємств Косова, Кутів та інших міст.

Постійним учасником художніх виставок і конкурсів є заслужений майстер народної творчості УРСР І. В. Балагурак. Його твори оглядали на міжнародних виставках і ярмарках в Австрії, Болгарії, НДР, Чехословаччині, Франції, Монголії, США, їх можна побачити в союзних і республіканських музеях країни.

Складний і своєрідний творчий шлях різьбяра пройшов М. П. Тимків. Митець виготовив понад 1200 творів декоративно-прикладного мистецтва. Кращі з них представлені на виставках і в музеях Варшави, Софії, Лейпціга.

За Радянської влади розвинувся талант різьбяра М. Ю. Федірка. В 1945 році він переселився у Косів з Ланцутського повіту (Польща). Високу майстерність М. Ю. Федірко виявив ще навчаючись у Косівському училищі на відділі художньої різьби по дереву. Кращі роботи М. Ю. Федірка були представлені на Міжнародній виставці в Софії, поповнили фонди обласних та республіканських музеїв. У 1955 році на художньому конкурсі Міжнародного фестивалю молоді і студентів у Варшаві М. Ю. Федірко одержав золоту медаль і диплом лауреата. З 1958 року Микола Юрійович — член Спілки художників УРСР. Свою творчу працю він поєднує з педагогічною роботою в Косівському технікумі народних художніх промислів.

У Косові живуть і працюють ще багато чудових майстрів. Серед них різьбярі В. В. Гавриш, В. В. Гуз, М. М. Бернацький, М. П. Кабин, Д. Д. Лучук, М. В. Девдюк, М. Ю. Довбенчук, М. І. Юсипчук, майстри випалювання І. Ю. Грималюк, І. М. Савченко, майстри художнього ткацтва Р. І. Горбовий і О. І. Горбова, майстри кераміки Н. В. Вербівська, М. І. Рощибюк.

Широке визнання здобули праці майстра народної творчості УРСР, члена Спілки художників УРСР Г. Ю. Герасимович. Багато її вишивок включено до експозицій музеїв Києва, Львова, Івано-Франківська. Г. Ю. Герасимович з грудня 1939 року і до виходу на пенсію працювала в Косівському училищі прикладного мистецтва. Вона виховала й навчила багатьох спеціалістів.

1969 року училище перейменовано на технікум народних художніх промислів. За час його існування випущено близько 500 фахівців, які працюють на підприємствах країни або викладають у різних навчальних закладах. Понад 200 випускників взяли участь у республіканських, всесоюзних та зарубіжних виставках, багато з них є членами Спілки художників УРСР. У технікумі відкрито новий відділ — художньої кераміки, створено музей, де зберігаються кращі роботи викладачів та учнів.

Велику збірку творів гуцульського мистецтва зібрав у своїй квартирі, перетворивши її на музей для огляду, український радянський художник, викладач Косівського технікуму народних художніх промислів Є. Л. Сагайдачний (1886—1960). Гуцульські вишивки, писанки, різьблені речі, народний одяг, декоративно-вжиткові тканини, а також понад 100 кольорових зарисовок гуцульських кептарів, виконаних художником і його дружиною Зоєю Антонівною, були передані Косівському музею народного мистецтва Гуцульщини.

Активним пропагандистом гуцульського прикладного мистецтва є також викладач технікуму О. Г. Соломченко, автор книг про людей з золотими руками, народних умільців, чия самобутня творчість прославила Гуцульщину на весь світ.

Після створення у Косові відділення Спілки художників УРСР в місті почали працювати художньо-виробничі майстерні.

За роки Радянської влади високого рівня розвитку досягла в місті освіта. Нині в Косові є середня школа, школа-інтернат, школа робітничої молоді, районна заочна та восьмирічна школи, в яких викладають 165 учителів. Кращими серед них є заслужений учитель Української РСР І. М. Михайлюк, відмінник народної освіти, викладач російської літератури О. А. Ліхашва та ін. Учні середньої школи зібрали цікавий матеріал про життя і творчість свого земляка, уродженця Косова письменника-демократа М. Павлика. Виявлені експонати стали основою шкільного музею, відкритого 1967 року.

Багато випускників Косівської середньої школи закінчили вищі учбові заклади, а тепер вчителюють або працюють агрономами, лікарями, інженерами, стали офіцерами Радянської Армії. 8 чоловік захистили кандидатські дисертації, зокрема Н. І. Библюк, Г. М. Довбенчук, М. Ю. Атаманюк, В. А. Пелепейко, Ф. П. Погребенник та інші.

У Косові відкрито музичну школу. Місто славиться художньою самодіяльністю районного будинку культури. В ньому працюють хоровий, драматичний, танцювальний, інструментальний колективи. Косівській художній самодіяльності повсякденно допомагають знавці хорової справи з Івано-Франківська, Львова та інших міст. Композитор А. Й. Кос-Анатольський написав для косівчан ряд хорових і вокальних творів.

На конкурсі-фестивалю до 50-річчя Радянської влади Косівському самодіяльному хору (керівник М. О. Процюк) присвоєно звання самодіяльної народної хорової капели, Косівському оркестру народних інструментів (керівник П. І. Терпелюк) — звання самодіяльного народного оркестру. Їх нагороджено золотими й срібними медалями, а також грамотами Президії Верховної Ради УРСР та дипломами 1-го ступеня.

З 1963 року драматичний колектив має назву самодіяльного народного театру. Хор об'єднання «Гуцульщина» здобув звання заслуженої народної хорової капели. На республіканському огляді, присвяченому 100-річчю з дня народження В. І. Леніна, хор і оркестр удостоєні золотих медалей.

Чимало робить районний будинок культури і щодо впровадження нових народних обрядів: реєстрації одруження та новонароджених, новорічних щедрівок, зустрічі весни, проводів на полонини, свята врожаю тощо. Своє дозвілля косівчани проводять у кінотеатрі, бібліотеках, будинку піонерів.

У Косові працює міська організація товариства «Знання». Її лектори читають щороку до тисячі лекцій, проводять теоретичні конференції, тематичні вечори, усні журнали. Створено районну організацію Українського Товариства охорони пам'яток історії і культури.

Жителі міста забезпечені кваліфікованою медичною допомогою. Нині тут працює 47 лікарів і 110 медичних сестер, функціонують райлікарня, дитяча лікарня, тубдиспансер, здоровпункт при об'єднанні «Гуцульщина», пологовий будинок, дві аптеки, санепідстанція, санаторій «Косів», де хворі не лише лікуються, а й вчаться.

На занятті в технікумі народних художніх промислів. Косів. 1969 р.

Місто стає своєрідним курортом, куди приїжджає багато відпочиваючих і туристів.

Повсякденно дбають у Косові про розвиток фізичної культури і спорту. 3350 чоловік набуває гарту в різних спортивних колективах, 200 учнів — в дитячо-юнацькій спортивній школі. В розпорядженні косівчан є 2 футбольні, 3 баскетбольні, 5 волейбольних полів, плавальний басейн, де відбуваються обласні, республіканські і всесоюзні змагання. Влітку в Косові проходять збори учні московських шкіл, члени студентських спортивних товариств, учні петропавловської дитячо-юнацької спортивної школи.

Серед місцевих спортсменів є 3 майстри спорту СРСР. У місті і селах району щороку відбувається багато туристських походів.

Дбайливі руки працьовитих косівчан змінили зовнішній вигляд міста. Тепер воно одержує струм від високовольтної лінії Бурштинської ДРЕС, має своє родовище газу, який по трубопроводу йде також у Чернівці. Зведено новий готель, поштамт, побуткомбінат, адміністративні приміщення, понад 200 житлових будинків. Вулиці заасфальтовані, освітлюються. З 1965 по 1969 рік житловий фонд міста зріс з 14 до 16 тис. кв. м. За останні роки новосілля справили 252 сім'ї у комунальних квартирах і 43 — у власних будинках.

Ще кращим стане Косів у майбутньому. Розпочато будівництво водопроводу, школи, плодоовочевого заводу, туристської бази, корпус технікуму народних художніх промислів, каналізації. Незабаром розпочнеться спорудження будинку відпочинку для членів Спілки художників УРСР. На околиці міста створено музей етнографії просто неба.

Косів часто називають «перлиною Гуцульщини». Це дійсно чудове прикарпатське місто, де живуть щасливі гуцули, які разом з усім радянським народом будують комунізм.

В. О. ДУХНИЧ, Т. А. ХОХА, А. Л. ЯСІНСЬКИЙ

КОБА́КИ

Кобаки — село, центр сільської Ради, до якої входять села Рибне й Слобідка. Розташовані на лівому березі Черемошу, за 15 км від Косова. Через село проходить шосейна дорога Снятин — Косів. Населення — 2572 чоловіка.

Археологічні знахідки свідчать про те, що територія села була заселена в добу міді. В західній частині села, на Ходосовому полі, збереглися залишки стародавнього земляного валу[1].

В письмових джерелах село згадується на початку XV ст. під назвою Здвижен, а XVI ст. воно стало називатися Кобаками. Можливо, ця назва походить від слова «кобак» — корчма чи від «кабака» — тютюну для нюхання, що тут вирощувався з давніх-давен. Перші письмові документи про села Кобаки, Рибне і Слобідку вказують на феодальну залежність місцевих селян.

У 1565 році в Кобаках проживало 43 сім'ї, які займалися землеробством, скотарством, бджільництвом. Село в цей період належало до королівських маєтків Коломийського повіту, на користь яких селяни платили податки натурою й грішми. Кожен селянський двір платив щорічно 3 куни, 8 чвертей вівса, 2 круги сиру, 2 курки, одного барана тощо[2].

З часом процес закріпачення посилюється. Юридично селянин міг вийти з общини, проте це право мало стільки обмежень, що вихід практично став неможливим. Селянин мав дістати згоду поміщика, заплатити за вихід, вказати, куди виходить, і т. п. Відбуваються значні зміни в характері землеволодіння. Якщо в середині

---

[1] Записки наукового товариства ім. Шевченка, т. 154. Львів, 1937, стор. 251.
[2] І. К р и п'я к е в и ч. З історії Гуцульщини, стор. 10, 12, 14.

XVI ст. типовий селянський наділ тут становив половину лану, то в другій половині XVII ст., внаслідок захоплення землі шляхтою, він зменшився до $^1/_4$ або $^1/_8$ лану. Шляхта привласнювала не лише селянські лани, а й городи, присадибні землі з будинками.

Посилюється класове розшарування селян. Зменшується число ланових і півланових селян, зростає кількість таких, які володіли $^1/_8$ і $^1/_{16}$ лану, а також безземельних[1]. Більшість селян не мала тяглової сили.

У XVIII ст. панщина визначалась потижнево за кількістю наявної у селян землі. В Кобаках панщина офіційно становила 4 дні на тиждень з $^1/_2$ лану. Панщину відробляли й ті господарства, які мали $^1/_{16}$ лану, і безземельні селяни. Крім панщини, селяни повинні були виконувати додаткові роботи, зокрема повози, стерегти панське майно, в разі небезпеки брати участь в обороні шляхетських замків, улітку виходити на закоски, обкоски, обжинки, зажинки, заорки й оборки, виконувати шарварки тощо.

Знедолені селяни Кобаків боролися проти феодального поневолення, поповнювали загони опришків, підтримували зв'язок з повстанською армією Семена Височана, допомагали козакам.

У 1698 році опришківсько-селянські загони, в яких були й селяни Кобаків, напали на Косів, перебили експлуататорську верхівку й завдали шляхті великих втрат.

До села часто навідувався загін Олекси Довбуша. Разом з кобацьким опришком Климом Дойною Довбуш часто бував у Юрія Осічного, якому подарував барильце. Після загибелі Довбуша в околицях Кобаків діяв загін опришків Василя Баюрака, в якому були також і жителі села. 26 березня 1751 року загін зайняв сусіднє село Рожнів, де вбив 3 лихварі[2].

У другій половині XVIII ст. Кобаки входили до державних маєтків у Кутах. У люстрації польської королівської комісії за 1765 рік вказано, що «село Кобаки має осель 166, дає прибутків на рік 6616 злотих. Оренди від корчми платить 3353 злотих і 10 грошів. Ця сума входить у загальну суму прибутків»[3].

Під владою габсбурзької монархії становище селян стає ще тяжчим. Через примітивний обробіток землі дуже низькими були врожаї — 4—5 цнт зернових з гектара. Значну частину зерна і продуктів тваринництва селяни віддавали феодалам і державі. Вони виконували численні повинності (платили чинш, поставляли робочу силу з тяглом і без тягла, поденників, постійну челядь для фільварку тощо) на користь Кутської домінії, якій належали всі ліси, значна частина сіножатей і пасовищ[4].

У 1819 році в Кобаках була відкрита однокласна школа. В 1823 році тут працював учителем Г. Стеблецький, який доклав багато зусиль для поширення освіти серед селян.

Після скасування панщини селяни втратили право на т. зв. сервітути. Після довгої тяганини по судах їм вдалося добитися відкупу для громади 400 моргів лісу і 400 моргів толоки[5]. Але ці землі невдовзі стали власністю куркулів. У 1857 році в середньому на селянський двір припадало трохи більше 1 морга землі, а тим часом домінії належало 1234 морги, уніатський піп володів 107 моргами землі в Кобаках і 58 моргами в Рибному[6].

За рахунок землі зубожілих селян зростають куркульські господарства, з'являються крамарі, лихварі. В 1880 році тут відкрилась позичкова каса. З розвитком

---

[1] З історії західноукраїнських земель, вип. 2, стор. 35—36.
[2] З історії західноукраїнських земель, вип. 5, стор. 34.
[3] ЦДІА УРСР у Києві, ф. КМФ-15, оп. 2, спр. 284, арк. 25.
[4] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 20, оп. 11, спр. 51.
[5] Газ. «Батьківщина», 11 березня 1887 р.
[6] Шематизм всего клира греко-католической епархии Станиславской на рок 1895. Станислав, 1906, стор. 103.

капіталізму Кобаки швидко розширюються. У 1900 році село вже мало 627 дворів (у 1820 році — 290), 3200 мешканців, 2 млини, 2 крамниці. 1882 року народна школа була реорганізована у 2-класну, а через два роки — у 4-класну. В селі працювало 2 читальні. Школи й читальні перебували під впливом уніатів і націоналістів. Але передові селяни навіть за таких умов освоюють грамоту, усвідомлюють шкідливість забобонів, релігії. У 1895 році член читальні І. Чепіга відмовився хрестити дитину, перестав ходити до церкви[1].

У 1889 році закінчив сільську школу майбутній письменник Марко Черемшина (І. Ю. Семанюк). Марко Черемшина народився в Кобаках. Батько письменника Юрій Степанович був знайомий з Ю. Федьковичем, який не раз бував у Кобаках. Кілька реалістичних картин з власного дитинства Марко Черемшина відобразив у новелі «Карби», яку із захопленням читали селяни. Під час першої світової війни письменник, перебуваючи в рідному селі, зібрав матеріал для збірки новел «Село вигибає». В них відобразив злидні і горе народу, звірства австрійських солдатів й офіцерів, які вбивали селян за симпатії до росіян. М. Т. Рильський назвав новели Марка Черемшини верховинськими квітами.

Тяжкий капіталістичний гніт, політичне безправ'я спонукали трудящих на боротьбу проти гнобителів. Селяни відмовлялися платити податки, втікали в гори. Ця боротьба значно посилилась під впливом російської революції 1905—1907 рр. Селяни вимагали землі, політичних прав, виборчої реформи, створення українського університету, українських гімназій. Соціальне і національне гноблення, злидні змушували багатьох селян кидати рідний край і їхати за океан шукати кращої долі. Напередодні першої світової війни з Кобаків виїхало до Канади понад 200 чоловік.

В роки першої світової війни 500 жителів села силоміць мобілізували до австро-угорської армії. Солдати-галичани не хотіли воювати за інтереси габсбурзької монархії. Кобаківці Ф. Я. Григораш, Д. П. Осічний, І. М. Дупей, І. Д. Кондревич та інші добровільно здалися в полон російським військам[2]. Серед них був і С. В. Букатчук. Велику Жовтневу соціалістичну революцію він зустрів у Росії і відразу ж пішов на фронт захищати молоду Республіку Рад. У районі Кобаків відбулися жорстокі бої між австро-угорськими і російськими військами. Село кілька разів переходило з рук у руки. Австро-угорські війська відібрали у населення майже всю худобу. Під час перебування в Кобаках російських військ революційно настроєні солдати вели серед населення більшовицьку агітацію. Коли в Росії відбулася Лютнева революція, солдати разом з робітниками косівських підприємств провели в Косові великий мітинг. На ньому виступив селянин з Кобаків Ф. Я. Григораш, який щойно повернувся з російського полону. Його обрали членом Косівської Ради робітничих і солдатських депутатів.

Близько 40 чоловік колишніх військовополонених з села були очевидцями й учасниками переможної Жовтневої революції. М. М. Герасим'юк був бійцем Першої Кінної армії Будьонного, а В. Я. Прокоп'юк — Чапаєвської дивізії. Повернувшись додому, вони розповідали односельчанам про Жовтневу революцію, про нову робітничо-селянську владу, вели більшовицьку пропаганду.

За прикладом трудящих Росії 17 лютого 1919 року збори трудящих у Косові, де були й селяни з Кобаків, засудили політику ЗУНР, ухвалили конфіскувати землю великих поміщиків і роздати її безземельним та малоземельним безплатно, відокремити церкву від держави, забезпечити безробітних працею[3].

Навесні 1919 року в Кобаки ввійшли війська боярської Румунії, а влітку цього ж року село окупувала буржуазно-поміщицька Польща. Жителі Кобаків не мирилися з окупацією, бойкотували заходи польських властей. До боротьби з поль-

---

[1] Газ. «Батьківщина», № 15, серпень 1895 р.
[2] Перший Календар-Альманах «Світ праці» на звичайний рік 1938. Коломия, стор. 136.
[3] Газ. «Громадський голос», 22 вересня 1919 р.

ськими окупантами закликав своїх земляків С. В. Букатчук, який повернувся з Радянської України. Созонт Букатчук відзначався організаторськими здібностями, ораторським хистом. Його уважно слухали. Більшовицька правда, яку ніс промовець у маси, була їм близька й зрозуміла. Коли збирали кошти для допомоги трудящим молодої Радянської республіки, С. В. Букатчук виступав перед селянами, розповідав їм про труднощі, які переживають робітники й селяни за штучним польським кордоном, закликав підтримати своїх братів на Сході. Збір проходив активно, з піднесенням.

Революційно настроєні селяни не виконували розпоряджень уряду. Коли під час перепису населення українців змушували записуватися поляками, місцеві жителі чинили опір. 1922 року з 1222 чоловік тільки 134 мешканці села взяли участь у виборах до польського сейму[1]. А під час першого призову до польської армії лише карний загін змусив молодь піти до війська. За революційну діяльність й антиурядову промову на виборах С. В. Букатчука було засуджено на 5 місяців тюремного ув'язнення.

Улітку 1923 року в Кобаки приїхав відомий на Станіславщині революціонер В. Ю. Корбутяк. Він організував тут перший підпільний комуністичний осередок, куди увійшли С. В. Букатчук (секретар), М. С. Фенчук, Ю. Т. Скавуляк, В. Д. Регуш, І. П. Осічний. У 1924 році створено комсомольську організацію, першими членами якої були І. М. Кондревич (секретар), Д. М. Букатчук, І. І. Григораш, Ю. М. Дупей та інші.

Комуністи розгорнули широку антиурядову агітацію. 1 травня 1924 року понад 1000 трудящих Кобаків і навколишніх сіл, очолюваних комуністами, прибули в Заболотів і взяли участь у демонстрації. Комуністи Кобаків добилися впливу на кооперативи «Зоря», «Сільський господар», читальню товариства «Просвіти». Занепокоєні польські власті 13 лютого 1925 року спалили новий двоповерховий народний дім, де містилися читальня й кооператив[2]. Та через рік в селі було відкрито новий народний дім.

Трудящі села виступали проти полонізації, вимагали викладання в школі українською мовою. У 1926 році декларацію за українську школу підписало 176 жителів Кобаків, за польську — 34. Та, незважаючи на це, в селі заснували не українську, а мішану — польсько-українську школу[3].

В січні 1926 року С. В. Букатчука було заарештовано за більшовицьку промову. Після звільнення його, М. С. Фенчука та В. Д. Регуша обрали делегатами на окружну конференцію КПЗУ. Поліція заарештувала всіх учасників конференції, засудивши їх на один рік тюремного ув'язнення[4].

Проте лави комуністів росли. 1928 року в Кобаках налічувалося вже 30 членів КПЗУ, які вели пропагандистську роботу серед селян, використовуючи легальні трибуни для агітації проти польських окупаційних властей, проти підготовки війни з СРСР, за возз'єднання з Радянською Україною. Пастух М. Т. Скавуляк здійснював зв'язок з комуністами Закарпаття, М. М. Григораш передавав комуністичну літературу через кордон у Румунію, В. Д. Регуш організував партійні осередки в селах Розтоках, Великому Рожині Косівського повіту.

Сільські комуністи у своїй діяльності спиралися на прогресивну громадську організацію «Сельроб-єдність», яка лише в селі Кобаках налічувала понад 180 членів[5]. Сельробівці розповсюджували комуністичну літературу, вели антирелігійну пропаганду, ставили революційні п'єси, контролювали діяльність сільської читальні.

---

[1] Боротьба трудящих Прикарпаття за своє визволення і возз'єднання з Радянською Україною. Документи і матеріали (1921—1939 рр.), стор. 22.

[2] Журн. «Народна Просвіта» (Львів), 1925, № 6.

[3] Івано-Франківський облдержархів, ф. 68, оп. 2, стор. 70, арк. 146.

[4] Там же, ф. 2, оп. 1, спр. 367, арк. 281, 282, 288, 292, 295.

[5] Там же, спр. 802, арк. 21; спр. 895, арк. 25.

Учасник революційного руху в Кобаках М. Ю. Петрук. 1931 р.

Через це поліція часто закривала читальню і, підтримана уніатським попом та куркулями, чинила різні перешкоди драмгуртку. В 1928 році, під час виборів до польського сейму, Косівський повітовий комітет «Сельроб-єдності» висунув своїм кандидатом С. В. Букатчука, який дістав більшість голосів. Передвиборні палкі промови його та М. С. Фенчука мали великий вплив на селян. Проте власті фальсифікували результати виборів, і С. В. Букатчука не було обрано. Згодом він взяв участь у роботі III з'їзду КПЗУ, який відбувся у Харкові. На з'їзді С. В. Букатчука обрано членом ЦК КПЗУ. 1930 року він поїхав у Берлін на Європейський конгрес трудового селянства, а звідти нелегально в СРСР — вчитися у партійній школі. Після закінчення її працював інструктором ЦК КПЗУ по Львівщині й Волині.

Члени КПЗУ вели послідовну боротьбу проти українського буржуазного націоналізму та уніатської церкви. В 1931 році станіславський єпископ Г. Хомишин вирішив провести в Кобаках т. зв. святу місію для віруючих, щоб ізолювати селян від революційної боротьби. Та «місія» Хомишина провалилася — молодь закидала уніатів камінням. Тоді церковники й націоналісти збудували в селі читальню клерикально-націоналістичної організації «Скала», через яку розраховували впливати на селян. Але цієї читальні трудящі села не відвідували.

Комуністи Кобаків читали селянам революційну літературу, розповсюджували листівки, організовували урочисті відзначення революційних свят — 1 Травня, роковин Великої Жовтневої соціалістичної революції, днів пам'яті В. І. Леніна, Міжнародного жіночого дня 8 березня. В дні революційних свят комуністи й комсомольці села вивішували червоні прапори, лозунги, розповсюджували листівки, які одержували з окружкому КПЗУ в Коломиї. Їх постачав робітник П. Остафійчук. Деякі листівки писали в Кобаках вручну або на гектографі.

В ніч на 1 травня 1932 року комсомольці села вивісили портрет В. І. Леніна, намальований М. В. Букатчуком, М. Ю. Петруком та І. П. Осічним, червоні прапори, транспарант з написом: «Пролетарі всіх країн, єднайтеся!», розповсюдили листівки КПЗУ. За це їх було заарештовано. Цього ж року поліція провела в селі багато обшуків і арештів. Було ув'язнено 3 чоловіка за участь у демонстрації в Косові на честь Паризької комуни, 6 комсомольців — за виготовлення й розповсюдження листівок. Лише у вересні поліція провела 24 обшуки в активних сельробівців. Заарештувавши керівне ядро місцевої організації «Сельроб-єдності» — М. В. Букатчука, М. М. Дупея, М. М. Луканя, М. Ю. Петрука, Ю. Т. Скавуляка та М. С. Фенчука, польські власті закрили організацію[1].

Ранком 1 травня 1933 року призовники з Кобаків і Слобідки з червоним прапором, на якому був напис «Геть з війною проти СРСР!», співаючи «Інтернаціонал» та інші революційні пісні, вирушили до Косова. На демонстрантів накинулася поліція, намагаючись вирвати червоний прапор. Прапор переходив з рук у руки. Поліція заарештувала 35 демонстрантів. За організацію демонстрації коломийський окружний суд засудив Ф. Д. Луканя до 4 років, М. М. Луканя — до 2, Ф. Сайнюка — до 2,5 року ув'язнення. 29 квітня 1934 року поліція знову заарештувала М. Ю. Петрука, в якого знайшли велику кількість комуністичних листівок і відозв, а також Є. І. Сав'юк. М. Ю. Петрука було засуджено на 2,5, а Є. І. Сав'юк — на 1,5 року тюремного ув'язнення. Щоб допомогти заарештованим та їх родинам, комсомольці організували збір коштів. Допомогу сім'ям арештованих подавала також МОДР, секретарем осередку якої у Кобаках була О. М. Клим. Місцевий комітет КПЗУ в 1929—1934 рр. очолював М. Т. Скавуляк.

1934 року в Кобаках з 949 господарств 445 мали до 1 га землі, 460 — від 1 до 5 га. 580 га були власністю держави, 57 га — попа. Безземелля змушувало селян

---

[1] Івано-Франківський облдержархів, ф. 90, оп. 1, спр. 44, арк. 1, 2; ф. 68, оп. 2, спр. 161, арк. 101; ф. 2, оп. 1, спр. 895, арк. 34; спр. 905, арк. 29.

шукати шматок хліба на лісорозробках, на промислових підприємствах Косова, Коломиї, займатися домашніми промислами.

17 березня 1934 року в Кобаках відбулася районна конференція КПЗУ, на якій ішлося про організацію страйку[1]. Протягом трьох днів — 9, 10 і 25 жовтня 1934 року — в Кобаках, Рожневі й Кутах розповсюджувалися відозви і листівки Коломийського окружного комітету КПЗУ до всіх робітників і робітниць-килимарниць із закликом організувати страйкові комітети і страйки, боротися за робітничо-селянський уряд у Польщі, проти фашизму.

Місцева поліція натрапила на слід революціонера-підпільника Созонта Букатчука. Як приватний фотограф з паспортом на ім'я Василя Григораша він роз'їжджав по містах і містечках Західної України. Цього разу його засуджують на 15 років ув'язнення.

М. М. Дупей — перший голова колгоспу в селі Кобаках. 1940 р.

З 1928 року в селі діяла підпільна шкільна піонерська організація. Нею керували комуністи. 20 березня 1933 року учні 4—6 класів відмовилися від навчання й вимагали викладання в школі українською мовою, допомоги для бідних дітей. При цьому було розповсюджено 48 листівок.

Комуністи Кобаків продовжували свою діяльність навіть після безпідставного розпуску КПЗУ. Це знали й польські окупаційні власті. У донесенні повітового старости від 9 червня 1938 року повідомлялося, що в Кобаках, Слобідці та інших селах 60 проц. населення — прихильники компартії.

У вересні 1939 року, за 3 дні до приходу Червоної Армії, жителі села обрали ревком, головою якого став В. Д. Регуш, секретарем — І. І. Сав'юк. За завданням ревкому активісти села на чолі з комуністом Ф. І. Гушманом роззброювали відступаючих польських офіцерів і солдатів. У них було відібрано 8 кулеметів, 50 гвинтівок, 20 пістолетів, 6 мотоциклів, багато патронів і гранат. Все це передали червоноармійцям, які вступили у село 19 вересня. З квітами й червоними прапорами зустріли селяни червоноармійців. На урочистому мітингу виступив молодший політрук Шаров і житель села М. В. Букатчук.

Невдовзі повернувся з ув'язнення С. В. Букатчук. Майже 5 років відсидів він у в'язниці, три з них — в камері-одиночці під землею. Трудящі Кобаків, Рожнева й Рибного влаштували революціонеру урочисту зустріч.

У жовтні 1939 року трудящі Кобаків, Рожнева і Брустурів обрали Є. І. Сав'юк, М. С. Фенчука і С. В. Букатчука депутатами Народних Зборів Західної України. С. В. Букатчук був також депутатом Верховної Ради УРСР, заступником голови Косівського райвиконкому депутатів трудящих. Кобаківську сільську Раду очолював М. В. Букатчук, його заступником працював Ю. М. Дупей, секретарем — І. І. Сав'юк.

Радянські органи влади, створені в селі, приступили до соціалістичних перетворень. 107 моргів церковної і 130 моргів осадницької землі були розподілені між селянами. Земельний наділ одержав також колишній наймит І. Ю. Сенчук.

20 вересня 1940 року кобаківські селяни організували колгосп ім. Марка Черемшини. Головою артілі обрали колишнього члена КПЗУ М. М. Дупея. Колгоспові було передано 3 поміщицькі полонини і майно польських осадників. Уже в перший рік колективного господарювання артіль досягла певних успіхів, була учасником Всесоюзної сільськогосподарської виставки. Вчасно завершила весняно-польові роботи 1941 року.

Активну участь у створенні й зміцненні колгоспу брала сільська комсомольська організація, яка оформилася в січні 1940 року. Комсомольці працювали на колгоспних ланах, збудували рибний ставок, спортивний майданчик, ставили п'єси на сільській сцені.

---

[1] Івано-Франківський облдержархів, ф. 226, оп. 1, спр. 261, арк. 51, 48.

Комсомолець Д. Т. Клим. 1940 р.

250 дітей вчилися у семирічній школі, 150 дорослих — у вечірній школі. До Кобаків на роботу в школі були надіслані кваліфіковані вчителі із східних областей. Для сільської бібліотеки С. В. Букатчук привіз з Москви понад 500 книг.

1 липня 1941 року Кобаки окупували війська гітлерівської Німеччини. Озвірілі фашисти разом з українськими націоналістами жорстоко розправилися з активістами села, з тими, хто з перших днів Радянської влади включився у будівництво нового життя. Гітлерівці вбили 35 чоловік (серед них учасника Жовтневої революції К. І. Герша), вивезли на каторгу до Німеччини 293 чоловіка, спалили 8 дворів, покалічили І. Т. Скавуляка, І. Ю. Клима, знущалися з комсомольця Ю. Ю. Дивоняка, учасників Всесоюзної сільськогосподарської виставки С. С. Яремія та з інших жителів села. Пограбування й непосильні податки призвели до голоду, від якого вмерло багато жителів.

Та не скорилися гітлерівським катам жителі села, вони бойкотували розпорядження окупаційних властей, уникали виїзду до Німеччини, допомагали партизанам-ковпаківцям. П. Я. Бідолах і А. О. Подоляк були провідниками в загоні ковпаківців, а родина Фенчуків, М. О. Подоляк, В. І. Кондревич допомагали партизанам продуктами харчування. Крім того, П. Я. Бідолах разом з П. М. Дупеєм вели агітацію серед їздових із сусідніх сіл, яких пригнали фашисти вивозити дерево. Їздові кинули роботу — 5 тис. куб. м заготовленого дерева лишилось у лісі.

760 жителів села Кобаків билися з ворогом на фронтах Великої Вітчизняної війни. З них 116 загинули, 218 воїнів повернулися з урядовими нагородами. За героїзм у бою П. М. Букатчука нагороджено орденами Вітчизняної війни 2-го ступеня, Слави 3-го ступеня, а також медалями. 5 урядових нагород має П. І. Дупей.

У квітні 1944 року радянські війська визволили село Кобаки від гітлерівських загарбників. В бою за село загинуло багато воїнів Червоної Армії, серед них І. З. Голубенко — з Київщини, О. Є. Козленков — з Московської області, розвідник В. І. Зелевський.

Ще димілися згарища руїн, а кобаківці взялися відбудовувати село. Відновила свою діяльність сільська Рада депутатів трудящих, створено комсомольську і партійну організації. Першими членами КПРС були А. Г. Фенчук, Ф. М. Федорук, В. С. Бідолах, Ф. І. Гушман. Демобілізованого з лав Червоної Армії С. В. Букатчука обрали заступником голови Косівського райвиконкому. Почали працювати семирічна школа, клуб, відкрито медичний пункт. Тільки за другу половину 1946 року в сільському медпункті дістали медичну допомогу близько 1400 чоловік.

Будівництво нового життя в Кобаках здійснювалося в умовах класової боротьби. Українські буржуазні націоналісти намагалися зірвати відновлення Радянської влади. Вони замордували секретаря комсомольської організації Н. В. Букатчук, активістів М. М. Никифорчика, П. Ф. Ницюка, Ю. М. Дупея, кореспондента обласної газети, колишнього комсомольського ватажка Д. Т. Клима та ін. Трудящі села, організувавши групу самоохорони, разом з представниками міліції й органів безпеки знешкодили бандерівців.

1947 року відроджено колгосп ім. Марка Черемшини. Головою артілі обрано В. С. Бідолаха. Через два роки село стало повністю колективізованим.

За ініціативою сільської Ради відремонтовано дороги, приміщення школи, споруджено 4 мости, спортмайданчик. Новоутворене сільське споживче товариство забезпечувало населення необхідними товарами. До села прибуло ще кілька вчителів із східних областей України. Вони провели значну роботу щодо ліквідації неписьменності, допомогли налагодити діяльність культурно-освітніх закладів.

Відбулося об'єднання колгоспу. 1950 року до Кобацької артілі приєднався колгосп села Слобідки, а в 1959 році — села Рибного. За артіллю закріплено 4700 га землі, у т. ч. 1110 га орної, понад 2150 га сіножатей і пасовищ, 800 га лісу, 250 га

садів і ягідників. Головний напрямок господарства — молочно-м'ясне виробництво з розвитком технічних культур і садівництва.

З кожним роком артіль добивалася все кращих результатів. 1960 року вона була учасником Всесоюзної виставки досягнень у народному господарстві, завоювала перехідний Червоний прапор обкому КП України та облвиконкому.

Колгосп виховав нових людей, передовиків виробництва. За високі врожаї цукрових буряків, тютюну й кукурудзи ланкову, делегата XXII з'їзду КПРС Г. І. Лукань нагороджено орденом Леніна, медаллю «За трудову доблесть», а на Всесоюзній виставці досягнень народного господарства — золотою медаллю. Високої врожайності зернових і технічних культур добиваються ланки кавалера ордена Леніна М. Д. Гушмана, комуністки, депутата Верховної Ради СРСР М. В. Кошут, нагородженої орденом Трудового Червоного Прапора. Зросли тваринницькі ферми колгоспу, підвищилася продуктивність громадської худоби. В 1968 році було вже 1739 голів великої рогатої худоби, в т. ч. 626 корів. Для поліпшення умов праці на фермах організовано роботу у дві зміни, відкрито кімнати тваринників, де є література, телевізори, радіоприймачі.

Сумлінно трудяться в колгоспі доярки Н. О. Гінкул, О. А. Церковник (нагороджена орденом Трудового Червоного Прапора, значком «Відмінник соціалістичного змагання» і бронзовою медаллю Всесоюзної виставки досягнень народного господарства). 1963 року фермі, де працювали ці доярки, надано звання колективу комуністичної праці. Понад 3 тис. кг молока від кожної корови надоїли в 1969 році доярки О. І. Попенюк, Н. О. Гінкул.

За успішне виконання соціалістичних зобов'язань по виробництву тваринницької продукції комсомольська організація колгоспу нагороджена ювілейною грамотою ЦК ВЛКСМ і пам'ятним вимпелом ЦК ЛКСМУ. Лише в 1967—1968 рр. комсомольська організація 8 разів завойовувала першість в обласному змаганні за поліпшення умов праці, побуту й відпочинку молодих тваринників.

На полях колгоспу працює потужна техніка. У 1969 році артіль мала 19 тракторів, 8 комбайнів, 24 автомашини, 10 доїльних установок тощо. Трактористи М. Д. Гушман, нагороджений орденом Леніна, та Д. В. Будз вже кілька років вирощують картоплю не вдаючись до ручної праці.

Артіль здійснює широке будівництво. Споруджено ГЕС на Черемоші, двоповерховий будинок, у якому розмістилися дитячі ясла, аптека, колгоспний профілакторій, восьмирічну школу в селі Рибному, 8 будинків для вчителів, їдальню, комбінат побутового обслуговування, лазню, добудовано середню школу на 8 класних кімнат. У 1969 році почато спорудження будинку культури на 600 місць і 37 допоміжних кімнат, стадіону. З допомогою колгоспу збудовано приміщення сільради, медпункт, 560 житлових будинків колгоспників. У 1967 році село підключено до державної електромережі, в 1968 — газифіковано.

У 1968 році 11 торговельних точок Кобаків реалізували товарів на суму понад 1 млн. крб. У 1969 році в селі було 130 мотоциклів, 19 легкових автомашин, 325 радіоприймачів, 100 телевізорів, багато швейних і пральних машин. Більше тисячі кобаківців є вкладниками сільської ощадної каси, зберігаючи в ній понад 200 тис. карбованців.

60 проц. колгоспників села звели на власні кошти нові будинки. За панської Польщі селянин М. М. Никифорчин тулився в низенькій хатині. Нині він мешкає в новому світлому будинку, має сучасні меблі, телевізор, автомашину «Волга». Новий просторий будинок спорудив І. Ю. Сенчук. Його старша дочка закінчила педінститут, молодша — працює зоотехніком у колгоспі.

Перша трактористка села Кобаків О. А. Риптик. 1950 р.

Пам'ятник Марку Черемшині в селі Кобаках. 1965 р.

За 20 років панування буржуазної Польщі тільки кілька чоловік здобули середню і вищу освіту. Тепер у Кобаках є середня школа, консультпункт Косівської заочної школи, де працює 29 вчителів. Більшість сільських учителів — уродженці Кобаків. В 1967 році в школі відкрито ленінський зал і кімнату бойової слави. З 485 випускників середньої школи 128 закінчили вищі навчальні заклади. Випускник школи П. Д. Ткачук став викладачем Івано-Франківського інституту нафти і газу. З села вийшло 44 вчителі, 9 лікарів, 6 інженерів, 18 агрономів, 7 офіцерів, 6 ветлікарів та багато інших спеціалістів. Зараз у вузах навчається 45 чоловік.

У Кобаках добре налагоджено охорону здоров'я. 4 медпункти обслуговують понад 1600 чоловік на рік. Є пологовий будинок, дитячі ясла, 2 спортивні майданчики.

Сьогодні в Кобаках діють 3 клуби, 3 кіноустановки, 4 бібліотеки. Багато колгоспників придбали свої власні бібліотеки. В 1969 році вони передплачували 5128 газет та журналів.

Культурно-масову роботу на селі здійснює будинок культури. При ньому працюють гуртки художньої самодіяльності — хоровий, драматичний, який виступає також у сусідніх селах. Будинок культури і школа мають свої духові оркестри.

Владно ввійшли у побут селян нові традиції й обряди. Нині реєстрація шлюбу відбувається в кімнаті щастя, обладнаній при сільській Раді. Стало традицією відзначати свято весни, пісні і танцю, свято врожаю, дні тваринника, механізатора.

У будинку, де народився Марко Черемшина, відкрито меморіальний музей. Тут побували делегації з Білорусії, Узбекистану, Болгарії, Канади, Румунії. Споруджено пам'ятники Марку Черемшині, С. В. Букатчуку, воїнам Великої Вітчизняної війни, які загинули в боях за село і від рук українських буржуазних націоналістів, радянським розвідникам. У центрі села молодь заклала чудовий парк.

В Кобаках народився і весь час жив колгоспний поет, член Спілки письменників України Д. П. Осічний (1885—1962). В радянський час вийшли збірки його поезій «Де шум потоків і смерек», «Думи верховинця».

Народились у Кобаках молодий поет В. Ю. Григорак, артистка М. М. Петрук. У селі деякий час жив композитор Михайло Гайворонський, автор багатьох пісень.

Змінилося життя гуцулів. Сини і доньки прототипів героїв новел Марка Черемшини стали справжніми господарями своєї долі. Понад 220 кобаківців — члени КПРС. З 1959 року в Кобаках діє партійний комітет, який об'єднує 5 колгоспних бригадних партійних організацій і 17 партійних груп. У 1969 році 284 комсомольці села були об'єднані в 4 комсомольські організації.

З 1961 року виходить багатотиражна газета «Колгоспник».

Центром масово-політичної роботи став кабінет політичної освіти, створений 1961 року на громадських засадах. Тут працюють гуртки політичної освіти, школа агітаторів, відбуваються теоретичні конференції, семінари тощо. Лекційну пропаганду здійснює на селі відділення товариства «Знання».

Чималі досягнення Кобаків за роки Радянської влади. Але ще більші перспективи відкриваються перед селом у майбутньому. Дружний трудовий колектив села впевнено будує нове життя, вносить свій вклад у велику справу комуністичного будівництва.

П. І. АРСЕНИЧ, А. Д. САЙНЮК, М. П. ХВОСТІН.

КУ́ТИ

Кути — селище міського типу (до 1944 року — місто). Розташовані на лівому березі Черемошу, за 10 км від районного центру і за 3 км від залізничної станції Вижниця. Через селище проходить шосейна дорога на Косів—Коломию—Івано-Франківськ. Населення — 4069 чоловік.

На території селища, в урочищі Городищі, збереглися залишки укріпленого поселення і могильник давньоруських часів[1]. Перша письмова згадка про Кути датується 1448 роком, коли власником їх був якийсь Михайло з Войнилова[2]. Назва Кути, вірогідно, проходить від географічного розташування — в куті між Карпатами й Черемошем.

У середині XVI ст. Кути входили до Снятинського староства польських королівських маєтків і були включені в їх опис за 1565 рік. У селі тоді був млин, солеварня, проживало 8 родин, яким належало 180 овець і 120 вуликів. Закріпачення селян відбувалося поступово. Підлеглі платили по 3 куниці, 8 чвертей вівса, 2 сири, 2 курки на рік; городники (їх було 12 чоловік) — по 1 куниці і 1 сирові, вівчарі — 1 барана від череди, ліжники, сир і попругу. Сплачувалися також десятина від бджіл, двадцятина від свиней, десятина кожного сьомого року від волів, 2 гроші від хати. Громада платила і т. зв. стації, тобто утримувала старосту чи іншого урядника, коли він приїжджав у село. Крім того, селяни виконували різні повинності, зокрема, зобов'язані були возити дерево на будівництво Снятинського старостинського двору[3].

Посилення феодального гніту викликало протест з боку трудящого селянства, піднімало його на боротьбу проти гнобителів. У жовтні 1648 року до Кутів підійшли загони селянсько-козацького війська. Разом з жителями села вони розгромили маєток польського феодала Шанявського. У травні 1649 року повстанці з Кутів і сусіднього Тюдова вчинили напад на панський двір у Кутах[4].

Селяни Кутів активно допомагали опришкам, спільно з ними виступали проти польської шляхти і татаро-турецьких завойовників. У 1673 році, як свідчить народне оповідання «Ватаг Білоголовий і турки», до Кутів увірвалися турки. Дізнавшись про їх намір вирізати жителів, опришки разом з селянами розгромили ворога. Білоголовий «почув си тогди у силі, зібрав собі гаразд жвавих легінів й пішов у Туреччину воювати турка...» Коли Білоголовий вертав до Кутів, на нього напала турецька погоня, і в бою він загинув[5]. На початку XVIII ст. в районі Кутів громили шляхту опришки ватажка Верби.

1715 року Й. Потоцький надав Кутам права міста. З розширенням його одна з окраїн виділилася в окрему адміністративну одиницю під назвою Старі Кути. В 1717 році отримали від Й. Потоцького привілей вірмени, які прибули сюди з Молдавії, рятуючись від турецького гніту. Вірмени займалися ремеслом, городництвом, садівництвом, зосередили в своїх руках торгівлю худобою. Торгували вони і сіллю, м'ясними виробами, лікувальним гірським зіллям. Ці товари вивозились до Угорщини і на Балкани, а звідти надходили кукурудза, прикраси, килими, вино тощо. Тричі на рік у Кутах відбувалися великі ярмарки, а невеликі торги —кожного вівторка і п'ятниці[6].

На допомогу трудящим у боротьбі проти іноземних поневолювачів неоднораразово приходили загони козаків та опришків. 6 серпня 1739 року, проходячи через

---

[1] О. Ратич. Древньоруські археологічні пам'ятки на території західних областей УРСР, стор. 56.

[2] Akta grodzkie i ziemskie, t. XII, стор. 74.

[3] І. Крип'якевич. З історії Гуцульщини, стор. 10, 14.

[4] В. В. Грабовецький. Селянський рух на Прикарпатті в другій половині XVII — першій половині XVIII ст., стор. 69.

[5] Етнографічний збірник, т. XXVI. Львів, 1910, стор. 36.

[6] Ілюстрований народний календар товариства «Просвіта». Львів, 1912, стор. 19.

Покуття, козацький загін розгромив у Кутах маєтки багачів, зокрема будинок місцевого війта[1].

В околицях міста у 30—40-х роках XVIII ст. діяли опришки Олекси Довбуша. Народний месник погрожував спалити панські маєтки в Кутах, де польські урядовці судили й страчували опришків. Але це йому не вдалося: у місті завжди стояли великі загони солдатів.

Після загибелі Довбуша в околицях Кутів діяв загін Василя Баюрака. Стоянка Баюрака знаходилася поблизу Кутів — у селі Довгопіллі. Сюди полковник Пшелуський надіслав каральний загін, який 1750 року розбив народних месників. 40 чоловік було заарештовано й відправлено під конвоєм у Кути, де їх били, припікали вогнем. Незважаючи на страшні катування, Пшелуський не добився від ув'язнених визнання, вони нічого не сказали про зв'язки з Баюраком. Пшелуський змушений був відпустити селян на волю, за винятком 7, яких відправив на шляхетський суд у Станіслав. Лише в 1754 році шляхті з Кутів і Косова вдалося спіймати Баюрака, і його стратили у місті Станіславі[2].

Поблизу міста Снятина в 1771 році стояв військовий загін власника села П'ядиків Твардовського. Селяни й міщани навколишніх сіл, не витримавши знущання солдатів загону, звернулися по допомогу до козаків, які в цей час отаборилися на Буковині. 100 кінних козаків на чолі з сотником Павлюком напали на Твардовського, який після втечі з Снятина перебував у Кутах, і розбили його загін чисельністю до 200 чоловік[3].

З 1765 року Кути з навколишніми селами були в посесії Людвіги з Мнішків-Потоцьких, краківської каштелянки. Місто мало 360 будинків і давало власникові 24 606 злотих прибутку на рік. Лише міщани платили щороку 10 000 злотих чопової оренди, 5533 злоті мита і 5 тис. злотих від млинів. Частина селян займалася сільським господарством. Їм належало 120 моргів орної землі і 288 моргів сіножатей[4]. Обробляли клаптикові ділянки, як правило, вручну — мотикою.

У місті процвітало лихварство. Верхівка міста навчала своїх дітей у Коломиї, Станіславі, у Відні, Варшаві. Селяни ж, як і раніше, були позбавлені можливості вчитися. У відкритій 1794 року початковій школі викладали німецькою мовою[5]. В 1826/27 навчальному році її відвідувало лише 45 дітей. Вірмени мали свою школу[6].

Розвивалися традиційні промисли: гончарство, килимарство, обробка шкіри. На початку XIX ст. у Кутах було 70 майстрів, переважно вірмен, 30 челядників і 40 помічників. Вони виготовляли на експорт сап'ян (близько 70 тис. шкір щороку)[7].

Після скасування кріпацтва місто помітно зростало, ставало центром розробки лісу. Звідси йшли зручні торгові шляхи на Коломию, Станіслав, а через Вижницю — на Буковину й далі на Молдавію. До міста наїхали різні шахраї, іноземні ділки. Якщо 1786 року в Кутах було 458 будинків, проживало 2787 чоловік, то в середині XIX ст. тут мешкало 3700 жителів[8].

Вирубкою і сплавом лісу в районі Кутів займалася австро-німецька приватна компанія. Умови праці були дуже важкі, про техніку безпеки ніхто не дбав. Багато сплавників гинуло, розбиваючись об скелі. В кінці XIX — на початку XX ст. в місті

---

[1] Журн. «Зоря» (Львів), 1885, № 5, стор. 51.

[2] З історії західноукраїнських земель, вип. 5, стор. 32.

[3] «Український історичний журнал», 1969, № 7, стор. 143.

[4] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 19, оп. 6, спр. 2, арк. 3.

[5] Handbuch des Lemberger Statthalterei-Gebietes in Galizien für das Jahr 1858. Lemberg, стор. 403.

[6] Івано-Франківський облдержархів, ф. 594, оп. 1, спр. 27, арк. 1. O. Kolberg. Pokucie. Kraków, 1882, стор. 354—356.

[7] Исторические связи и дружба армянского и украинского народов. Ереван, 1967, стор. 62.

[8] P. N. Stupnicki. Galicija pod względem topograficzno-geograficzno-historycznym. Lwów, 1848, стор. 91.

діяло акціонерне товариство для заготівлі лісу, кілька дрібних шкіряних заводів, 2 млини, 6 невеликих майстерень, близько 10 крамниць, кілька кредитних товариств.

Центральна вулиця в Кутах. Початок XX ст.

У 1886—1887 pp. в місті та його околицях стався великий голод. Селянські господарства, що розорялися, продавалися на публічних торгах, тобто підлягали т. зв. ліцитації. Спеціально для стягнення податків у 1892 році в Кутах було створено податкову установу.

Тут проживав один з керівників радикальної партії, популяризатор марксистського економічного вчення Северин Данилович (1860—1939). Він протягом багатьох років підтримував тісні зв'язки з М. Драгомановим, який улітку 1875 року, їдучи на Буковину до Ю. Федьковича, побував у Кутах[1]. У 1891 році селяни висували Даниловича своїм кандидатом до рейхсрату, але через шахрайство виборчої комісії його кандидатура не пройшла[2]. «Данилович — мій учитель соціалізму»,— згадував Василь Стефаник після того як улітку 1897 року побував у Кутах. Тут він написав новели «Виводили з села», «Стратився»[3]. Бував у Кутах і Лесь Мартович. Під впливом Даниловича він став активним популяризатором «Капіталу» К. Маркса[4].

У Кутах жили художник Ю. Панькевич — один з організаторів Товариства малярського у Львові, прогресивний педагог і етнограф Б. Р. Заклинський.

1901 року Кути відвідали Леся Українка та Іван Франко. Їх зацікавила Сокільська гора в околицях Кутів, де два невідомі гуцули-каменярі витесали з білого каменя колону і на ній великими літерами викарбували слова Т. Г. Шевченка: «Схаменіться! Будьте люди, бо лихо вам буде! Розкуються незабаром заковані люди — настане суд!». 1905 року І. Франко знову відвідав Кути.

Певну культурно-освітню роботу проводила філія товариства «Просвіта», заснована в місті 1897 року. За рахунок членських внесків товариство комплектувало свою бібліотеку. В ній були твори І. Котляревського, Т. Шевченка, І. Франка, Ю. Федьковича, С. Руданського, М. Гоголя та багатьох інших українських і російських письменників, журнали, газети, видані І. Франком і М. Павликом, а також шкільні підручники, популярні брошури з історії України, сільського господарства, календарі, зокрема «Календар товариства «Просвіта». При читальні працював драмгурток, який ставив п'єси, організовував концерти з нагоди ювілеїв видатних діячів української культури не лише в Кутах, а й у навколишніх селах. Між прогресивною громадськістю і буржуазними націоналістами та уніатами постійно точилася боротьба за вплив на філію товариства «Просвіти». У Кутах читали соціалістичні брошури, твори російських революціонерів-демократів В. Г. Бєлінського, М. О. Добролюбова, М. Г. Чернишевського, твори І. Я. Франка[5]. Цю літературу надсилала в село Ганна Павлик.

Все це сприяло активізації боротьби трудящих за соціальне і національне визволення. На зборах, які відбувалися в місті, обговорювалися питання посилення політичної боротьби, зокрема за загальне виборче право, за відкриття українського університету у Львові. Тут часто виступав активний діяч радикальної партії Г. Лівак.

---

[1] М. Драгоманов. Австро-руські спомини, ч. 5. Львів, 1892 стор. 373.
[2] З історії Української РСР, вип. 8, стор. 5.
[3] В. Костащук. Володар дум селянських. Львів, 1959, стор. 64, 65.
[4] Журн. «Жовтень», 1967, № 9, стор. 87.
[5] Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом, т. III (1879—1881). Чернівці, 1910, стор. 119.

Під впливом першої російської революції у місті Кутах відбулися масові мітинги трудящих. У 1908 році застрайкували робітники шкіряних та інших підприємств. Страйкуючі добилися підвищення заробітної плати. 1909 року в Кутах відбувся страйк грабарів, який тривав 93 дні. Страйкарі вимагали підвищення зарплати, оплати за роботу у святкові дні, доплати за надурочні години, визнання 1 травня робітничим святом, свободи профспілок, збереження за страйкуючими роботи тощо. Підприємці змушені були задовольнити деякі вимоги робітників, наприклад, підвищити заробітну плату на 12 процентів[1].

Прогресивна громадськість міста стала ще рішучіше виступати на захист інтересів трудящих. На її вимогу в Кутах було відкрито у 90-х роках XIX ст. 2 шестикласні школи. Проте навчання велося польською мовою. 1910 року жителі Кутів, створивши комітет міської української школи, діючи через посла О. Барвінського, добилися створення при існуючих школах паралельних класів з українською мовою викладання.

Цього ж року збори української частини населення прийняли рішення відкрити однокласну українську школу та підготовчий курс для вступу до гімназії. Завдяки вимогам громадськості кілька здібних учнів вступило до Вижницької гімназії.

1911 року в Кутах виступав Гуцульський народний театр Гната Хоткевича.

Влітку 1916 року, коли російські війська після бою з австро-угорським військом увійшли до міста, між ними й населенням встановилися дружні відносини. Солдати організували в Старих Кутах для нужденних жителів безплатну кухню, на свої гроші найняли дяка, щоб учив грамоти дітей, ділилися одежею, взуттям[2].

Захопивши Кути, австро-угорські війська жорстоко розправилися з тими, хто прихильно ставився до росіян. У червні 1916 року загін російських військ, в якому перебував В. І. Чапаєв, здійснив обхідний маневр і сміливою атакою вибив австроугорців з окопів, виритих на горі за містом. У Кути знову ввійшли російські війська[3].

В ході воєнних дій місто було зруйноване майже наполовину. Зменшилася кількість населення. Якщо в 1900 році в Кутах проживало 6689 чоловік, то в 1916 році — 3000, у т. ч. лише 100 чоловіків віком від 16 до 52 років.

Про Лютневу революцію в Росії мешканці міста дізналися від російських солдатів. Разом з ними організовували маніфестації на підтримку російського пролетаріату. В квітні 1917 року Косівська Рада робітничих і солдатських депутатів скликала в Кутах народне віче, яке пройшло під гаслами: «Геть братовбивчу війну!», «За мир без анексій та контрибуцій!», «Вся влада Радам!». Виступаючі закликали наслідувати приклад братів-росіян, повалити монархічну владу в Австро-Угорщині.

Вісті про Велику Жовтневу соціалістичну революцію вселяли надію на перемогу. Після розпаду Австро-Угорської імперії трудящі міста Кутів, зібравшись на народні збори, вимагали конфіскації землі у великих власників і спекулянтів, безплатного користування державним лісом.

Навесні 1919 року в Кути ввійшли румунські війська, а влітку цього ж року місто захопила буржуазно-поміщицька Польща. Трудящі міста не мирилися з поневоленням, боролися з окупантами. В серпні 1920 року загін повстанців чисельністю до 1 тис. чоловік, переважно колишніх солдатів, які покинули австро-угорське військо, напав на Кути і роззброїв польську жандармерію. Потім загін перейшов на територію Чехословаччини. Послана сюди каральна експедиція жорстоко розправилася з населенням[4].

На цей період припадає початок діяльності перших комуністів міста і їх організацій, що входили до складу КПСГ. Революційну роботу вів студент А. Бергман. Згодом він взяв участь у крайовій конференції комуністів у Львові, був заарешто-

[1] Газ. «Земля і воля», 21 і 27 серпня 1908 р., 20 жовтня 1909 р.
[2] Газ. «Прикарпатська правда», 16 червня 1946 р.
[3] ЦДВІА СРСР, ф. 2122, оп. 1, спр. 82, арк 95.
[4] Газ. «Вперед», 5 квітня 1921 р.

ваний. В листопаді 1922 року за поширення комуністичних лозунгів його ув'язнено вдруге. До політичної діяльності включився П. Д. Мисякевич, який 1921 року повернувся з Радянської Росії. Під час першої світової війни він здався в полон, працював у Петрограді, пізніше вступив до Червоної Армії, воював проти Денікіна. Він розповідав про Жовтневе збройне повстання у Петрограді, учасником якого був, про перемогу Великої Жовтневої соціалістичної революції в Росії, про утворення Радянської держави.

Комуністи міста були організаторами бойкоту багатьох заходів польських властей, зокрема виборів до сенату і сейму. У виборах 1922 року в Кутах взяло участь у голосуванні лише 16 чоловік українців[1]. 1923 року відновила роботу читальня, на яку комуністи поширили свій вплив. Сюди за кошти робітників і селян надходили різні газети, книги, серед них твори прогресивних українських письменників. Заснований при читальні драмгурток підготував ряд п'єс. 1925 року розпочалося будівництво народного дому за кошти самих трудящих. 100 злотих передало для цієї мети товариство «Каменяр».

Після ув'язнення повернувся до Кутів А. Бергман. В одному з донесень польської поліції за 1925 рік зазначалося, що він є головним діячем КПЗУ і з ним тісний контакт підтримують 28 селян із Старих Кутів. У районі Кутів діяла також підпільна комуністична організація, яку очолювали Габріель Гроссер (псевдонім «Чорний») і його заступник Іван Бойчук. Комуністи закликали до збройного виступу проти польського буржуазного уряду, до возз'єднання з Радянською Україною. У квітні 1926 року поліція заарештувала 10 членів цієї організації, а в липні 1927 року — ще 20 чоловік. Та, незважаючи на арешти, комуністи продовжували свою діяльність. У 1928 році в Кутах був 21 член КПЗУ[2].

Кути були типовим ремісничо-купецьким містом. У 1931 році тут налічувалося 1040 будинків, 5387 жителів, 9 невеликих майстерень по виробництву шкіри, зокрема сап'яну, килимарня, де працювало 153 робітники, 2 цегельні, 6 столярних і 9 бляхарських майстерень, 5 перукарень, лісопилка водяна, 4 пекарні, різні крамниці, гончарня, кошикарня, кравецькі майстерні, 3 водяні млини, фірма, що займалася сплавом лісу.

У Кутах стали будувати пансіонати для польських офіцерів. 1935 року в них перебувало 1378 чоловік[3]. Відпочиваючі були основними покупцями кераміки, кошиків, киптарів та інших гуцульських і буковинських виробів, які у великій кількості продавалися на ярмарках.

Документи того часу, особливо скарги робітників, свідчать про жорстоку експлуатацію трудящих. Власники кравецьких майстерень примушували робітників працювати по 10—12 годин в нестерпних санітарних умовах.

У 1928 році робітники лісового промислу зверталися до своєї фірми з проханням підвищити зарплату. Праця сплавників важка, не один з них, казали делегати, підірвав собі здоров'я або загинув у Черемоші. Проте просьба ця не була задоволена[4]. У 1934 році в Кутах налічувалося 731 селянське господарство. Селяни володіли 281 га орної землі[5].

Окупаційна влада не дбала про охорону здоров'я трудящих. Державних медичних закладів у Кутах взагалі не було, працювало кілька приватних лікарів, до яких бідняки через високу ціну не зверталися. За операцію апендициту, наприклад, платили 70 злотих. Мешканці міста хворіли на туберкульоз, венеричні та інші хвороби.

Населення міста часто терпіло через стихійні лиха. У 1927 році повінь завдала шкоди 700 будинкам[6]. Видавши жертвам стихії мізерну допомогу, державні

---

[1] Газ. «Свобода», 15 листопада 1922 р.
[2] Івано-Франківський облдержархів, ф. 68, оп. 2, спр. 107, арк. 3—4, 18, 31, 39.
[3] Там же, ф. 2, оп. 5, спр. 114, арк. 44—45.
[4] Газ. «Наше слово», 27 травня 1928 р.
[5] Івано-Франківський облдержархів, ф. 2, оп. 9, спр. 785, арк. 40.
[6] Газ. «Сель-Роб», 18 вересня 1927 р.

органи в той же час заборонили громадським організаціям збирати для них кошти.

В 30-х роках революційну роботу проводили підпільні комуністичні й комсомольські осередки, Косівський повітовий комітет КСМЗУ, який очолювали в різний час Д. М. Букатчук, В. Д. Подюк і О. Фогель. У 1936 році в місті було кілька десятків комуністів, 12 членів КСМЗУ[1].

Під керівництвом комуністів значну агітаційну роботу проводила серед населення організація «Сельроб-єдність». У вересні 1932 року польська поліція заборонила діяльність цієї організації і зробила в Кутах 23 обшуки[2].

З кутськими комуністами тісний зв'язок підтримували С. В. Букатчук з Кобаків і М. І. Підлетейчук з Химчина[3]. За рішенням підпільної повітової конференції КСМЗУ, в роботі якої взяв участь член КПЗУ С. В. Букатчук, 1 травня 1932 року трудящі Кутів разом з селянами Химчина, Рожнева, Кобаків, Старого Косова вийшли на демонстрацію. З революційними піснями і червоними прапорами вони вирушили до Косова. Там демонстрантів розігнали польські жандарми, багатьох заарештували.

Революційними виступами особливо насиченим був 1934 рік. У січні після багатолюдних зборів (400 чоловік) відбувся страйк килимарників Кутів, що закінчився перемогою робітників. У лютому килимарники, зібравшись на мітинг, прийняли резолюцію, в якій заявили про свою солідарність з героїчною боротьбою робітників Відня. Засуджуючи фашистський терор у Німеччині та інших країнах, вони закликали до боротьби з фашизмом[4]. До боротьби проти окупації Галичини, проти фашистського терору, до підтримки Ліського збройного повстання закликали також листівки КПЗУ, розповсюджені в Кутах у липні 1934 року[5]. 1935 року в Кутах знову страйкували килимарники[6].

У день вступу Червоної Армії у вересні 1939 року в місті відбувся багатолюдний мітинг. На ньому обрали тимчасове управління на чолі з С. І. Гуцуляком. Робітничу гвардію очолив Т. С. Дутковський. Народні органи влади роззброювали рештки польських військ, встановлювали і підтримували революційний порядок, здійснювали націоналізацію промислових і торговельних підприємств.

С. І. Гуцуляка було обрано депутатом до Народних Зборів Західної України. В березні 1940 року трудящі Кутів голосували за кандидатів у депутати Верховних Рад СРСР, УРСР, місцевих Рад депутатів трудящих. Головою міської Ради обрано шевця О. І. Бойчука.

У грудні 1939 року Кути стали центром новоствореного Кутського району. Районні партійні, комсомольські і профспілкові організації очолили боротьбу трудящих за соціалістичні перетворення. Розгорнулося промислове будівництво. Шляхом об'єднання кустарів виникли артілі чоботарів і обробки шкіри, «Червоний мебляр», «Килимарка». Працювали 2 лісозаводи, 3 млини, 2 пекарні, 6 крамниць, культмаг, раймаг. На базі господарсько-споживчої спілки «Верховина» заснували міське споживче товариство, яке постачало населенню необхідні товари.

Здійснено реорганізацію старих шкіл, створено 2 нові, які займалися також ліквідацією неписьменності серед дорослих. У 1940 році в середній школі навчалося 219 учнів і 220 дорослих. Крім місцевих, працювали і вчителі, направлені сюди із східних областей. Для допомоги вчителям в Кутах був створений методкабінет. Відкрились бібліотеки для дорослих і дітей. Почали працювати дитячий садок, поліклініка, лікарня.

---

[1] Івано-Франківський облдержархів, ф. 2, оп. 1, спр. 1272, арк. 12; спр. 965, арк. 140.

[2] Там же, спр. 905, арк. 29.

[3] Боротьба трудящих Прикарпаття за своє визволення і возз'єднання з Радянською Україною. Документи і матеріали (1921—1939 рр.), стор. 236.

[4] Івано-Франківський облдержархів, ф. 68, оп. 2, спр. 553, арк. 20; М. М. Кравець. Нариси робітничого руху в Західній Україні в 1921—1939 рр., стор. 179—181.

[5] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 205, оп. 1, спр. 733, арк. 26.

[6] Газ. «Голос Покуття», 26 лютого 1935 р.

Та будівництво соціалістичного життя раптово перервала війна. 1 липня 1941 року до Кутів вдерлися угорські фашисти. В серпні місто було передано німецько-фашистській адміністрації.

Окупанти вбивали радянських людей, грабували й нищили громадське майно і власність населення. 9 квітня 1942 року вони вбили 1038 чоловік. 15 серпня, заарештувавши 1181 жителя, фашисти відправили їх у коломийську тюрму, а потім розстріляли у Шепарівському лісі. 28 квітня 1944 року окупанти вбили на вулиці Шевській 31 жителя.

Мешканці Кутів боролися проти окупантів і оунівців. І. Т. Луканюк, С. Г. Нагорняк, І. Ю. Бельмега розповсюджували серед населення радянську літературу, вели антифашистську агітацію, саботували заходи окупаційних властей.

26 червня 1944 року місто визволили від окупантів воїни 5-го гвардійського повітряно-десантного полку. В боях з фашистами смертю хоробрих полягли 21 українець, 20 росіян, 4 білоруси, 4 казахи, 2 удмурти, 2 башкири[1]. Жителі Кутів старанно доглядають могили воїнів-визволителів, а також полеглих від рук українсько-буржуазних націоналістів.

З урядовими нагородами повернулися додому ті, хто, влившись до лав Червоної Армії після визволення міста, громили фашистського ворога.

Великих збитків завдали місту німецько-фашистські окупанти — майже на 15 млн. крб., вбили й закатували 2366 і відправили в рабство до Німеччини 1173 чоловіка[2]. Їх прислужники — українські буржуазні націоналісти — спалили залізничний міст через Черемош, млин, лісопилку, понад 500 будинків. Кути втратили вигляд міста: будинки в центральній частині були повністю зруйновані, майже наполовину зменшилося населення.

Одразу ж після визволення Кутів відновили роботу районні радянські і партійні органи. У 1944 році місто перейменували на селище міського типу. Селищну Раду депутатів трудящих очолив С. І. Гуцуляк. Стали до ладу промисловий і харчовий комбінати, артіль «Килимарка», торговельні підприємства. Відремонтували приміщення поліклініки, лікарні, школи, будинку культури. Уже в 1944—1945 рр. було відремонтовано 432 будинки. Із східних районів країни в Кути прибули вчителі, лікарі, культосвітні працівники. Держава подбала про сиріт, влаштувавши їх у дитячі будинки, подала допомогу потерпілим від окупантів та оунівців.

Відновила роботу Кутська МТС. Уже весною 1945 року 5 тракторів МТС вийшли в поле. У 1948 році Кутський район одним з перших на західноукраїнських землях завершив суцільну колективізацію. Розпочалася електрифікація селища й будівництво водопроводу. Методом народної будови, масових суботників впорядковано центральну площу ім. В. І. Леніна, вулиці селища, споруджено стадіон.

Протягом перших трьох післявоєнних років відбудова господарства селища була завершена. В 1949 році, крім раніше створених, діяли також лісосплавна контора, артілі «Промкооператор», «Червоне Прикарпаття», «Червоний мебляр», «Чоботар», 23 торговельні організації. Згодом артілі реорганізували в промислові підприємства. Артіль «Килимарка» стала фабрикою. У червні 1956 року при ній організовано керамічний цех під керівництвом гончара М. Я. Волощука. Вироби знатного майстра побували на багатьох виставках у Москві, Києві і Львові.

Продукція кутських гончарів користується широкою популярністю. Вироби учня й послідовника М. Я. Волощука, М. Ф. Угринюка експонуються в Коломийському державному музеї народного мистецтва Гуцульщини. У 1963 році фабрика відправила частину керамічних виробів у Канаду і США. Але основною продукцією підприємства є гуцульські килими й художня вишивка. Бригаді, якою керує комуністка Г. Петрук, першій у селищі присвоєно звання бригади комуністичної

---

[1] Архів МО СРСР, ф. 371, оп. 6367, спр. 419, арк. 40, 4.

[2] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-58, оп. 1, спр. 16, арк. 2.

праці. За прикладом В. Гаганової Г. Петрук перейшла у відстаючу бригаду й підняла її до рівня передових. Цех художньої вишивки виготовляє чоловічі сорочки «гуцулка», жіночі блузки, скатерки, портьєри, покривала, які користуються великим попитом не лише в СРСР, а й у Румунії, Польщі. 1967 року фабриці присвоєно звання ім. 50-річчя Великого Жовтня. Нині вона входить до Косівського художньо-промислового об'єднання «Гуцульщина».

Великим промисловим підприємством була лісосплавна контора, створена 1949 року. Вона займалася сплавом лісу по Черемошу і перевантаженням його на залізницю. В Кутах перший сплав відзначався як свято — відбувалися мітинги, масові гуляння. Кожного року сезон відкривали брати Минайлюки з Устеріків, у сім'ї яких професія сплавників стала традиційною.

Сплавконтора провела значну роботу по благоустрою Кутів: збудовано ряд адміністративних приміщень, 6 багатоквартирних житлових будинків, обладнано стадіон. На лісодільницях до 1955 року не залишилося жодної колиби. На їх місці зведено гуртожитки, житлові будинки.

У 1966 році лісосплавна контора перебазувалася на протилежний берег річки, до міста Вижниці Чернівецької області. Наступного року в Кути з Верховинського району переведено лісокомбінат. Це — багатогалузеве господарство, яке займається лісорозробками, посадкою лісу, має пасіки, ферми овець. У самих Кутах розміщені 3 цехи лісозаводу комбінату.

Меблевий цех заводу спеціалізується на виготовленні меблів санаторно-курортного типу. Значна кількість виробів цеху лозоплетіння, зокрема господарські й різні ручні корзини, йде на експорт. В останні роки у лозоплетінні використовуються синтетичні різнокольорові матеріали.

На лісокомбінаті виросли чудові майстри, раціоналізатори, передовики виробництва, трудяться 100 комуністів. 15 бригад завоювали звання бригади комуністичної праці. Лише в 1969 році від впровадження 29 раціоналізаторських пропозицій одержано 14,7 тис. крб. економії. Слюсар лісозаводу С. І. Семенюк подав за останні три роки 7 раціоналізаторських пропозицій. Економічний ефект їх — 7414 крб. С. І. Семенюк працює на лісозаводі з дня пуску першої пилорами. Трудову діяльність він почав 1927 року учнем у майстернях Надвірної. Під час економічної кризи 1932 року його звільнили з роботи разом з багатьма робітниками. 5 років був безробітним. Нині С. І. Семенюк — шанована в колективі людина, депутат Кутської селищної Ради, голова товариського суду лісокомбінату.

У 1966 році в Кутах створено промкомбінат, 1968 року його реорганізовано в завод будівельних матеріалів, який має цегельно-черепичний, крейдяний, лісопильний (разом з тарним) цехи, споруджується великий цегельний завод. Продукція заводу відправляється в усі республіки країни.

З кожним роком змінюється зовнішній вигляд селища. За післявоєнний період тут споруджено понад 200 житлових будинків, водопровід, заасфальтовано майже всі вулиці.

В селищі працюють шевська, кравецька, годинникарська, мотоциклетна майстерні, лазня, готель, перукарня та інші комунальні підприємства, 60 магазинів і підприємств громадського харчування.

16 лікарів і 54 працівники з середньою медичною освітою дбають про здоров'я трудящих. Нині в Кутах є лікарня, тубдиспансер, вендиспансер, медпункти на підприємствах і установах.

За останнє десятиріччя будівництво значно посилилося. Тільки за 2 останні роки індивідуальні забудовники спорудили 47 будинків. 8 двоквартирних, 1 шістнадцятиквартирний будинки, дитячий садок, їдальню, 2 магазини збудував для своїх робітників лісокомбінат.

Багато сил і вміння вклав у благоустрій селища комуніст В. Д. Подюк, колишній член КПЗУ, який тривалий час очолював селищну Раду. За ініціативою селищної Ради силами громадськості газифіковано квартири, розбито парк, посаджено сад.

Високого рівня розвитку досягла в селищі освіта. Тепер у Кутах діють середня загальноосвітня школа, середня школа робітничої молоді, школа-інтернат, однорічна сільськогосподарська школа, що готує плодоовочівників, майстрів тепличного господарства й пасічників, однорічна будівельна школа, школа для майстрів-будівельників. У навчальних закладах працюють майже 100 вчителів, переважно з вищою освітою, здобувають знання 1,5 тис. учнів.

Кутська середня загальноосвітня школа — найбільша в районі. За час свого існування вона зробила 21 випуск учнів. 770 юнаків та дівчат здобули тут середню освіту. Серед випускників школи є вчені, лікарі, вчителі, інженери, працівники партійних і радянських органів, робітники й колгоспники. Колишній вихованець школи В. І. Коваленко працює інженером конструкторського бюро автозаводу, М. М. Тріщук — доцент, викладач інституту, Д. М. Григорак — підполковник Радянської Армії, Н. М. Савчук — робітниця, делегат XXIII з'їзду КПРС.

Школа має чималі традиції у вихованні й навчанні дітей. Тут довгий час працював досвідчений вчитель-математик В. І. Солган. Великим авторитетом у школі й селищі користуються вчителі — відмінники народної освіти УРСР О. І. Шевченко, О. С. Куницька, В. К. Гук, О. П. Коваленко, О. Ф. Драгун, М. Ф. Церковнюк, Б. С. Баб'юк та інші.

Селище живе творчим змістовним життям. У будинку культури працюють гуртки художньої самодіяльності, зокрема драматичний, чоловічий хор, хор медичних працівників, який об'єднує 40 чоловік. Селищні аматори не раз здобували призові місця на обласних і районних оглядах та олімпіадах. При будинку культури створено народний університет культури, він використовує такі форми роботи, як циклові лекції, тематичні, молодіжні фестивальні вечори, вечори вшанування кращих людей праці, свята пісні і танцю, весни. З своїми постановками у селище постійно приїжджають колективи Івано-Франківського і Чернівецького обласних драматичних театрів, Івано-Франківської філармонії, Коломийського народного театру.

В широкоекранному кінотеатрі ім. Т. Г. Шевченка організовуються громадські перегляди й обговорення кінофільмів («Над Черемошем», «Тіні забутих предків» та ін.), створених на основі місцевих мотивів, кінолекторії і кінофестивалі, присвячені визначним датам у житті країни. Понад 400 лекцій на рік читають населенню лектори первинної організації товариства «Знання».

Селище має 2 масові бібліотеки, кожна родина — свою домашню бібліотеку.

Кути — сад. Цей вислів повністю відповідає своєму змістові. Здавна тут вирощують сади. Виведено місцевий сорт яблук Йона-Фоната. Вони красиві, смачні, зберігаються до нового врожаю. З 336 га всієї території селища сади займають понад 50 га. Немає жодного будинку, біля якого не було б саду. Обочини доріг обсаджені горіховими деревами. А коло підніжжя Карпат — громадські й колгоспні сади, які зливаються з карпатським лісом.

Селище помітно зростає. Це насамперед за рахунок розширення виробничих потужностей, значного збільшення числа робітників на лісокомбінаті і заводі будівельних матеріалів. Поряд з існуючим лісозаводом розпочато будівництво меблевого цеху, який випускатиме санаторно-курортних меблів на 5 млн. крб. щорічно. Розпочнеться будівництво приміщення ремонтних майстерень і автоколони на 150 автомашин, цеху дерев'яно-волокнистих плит на 10 тис. кв. м в рік, санаторію на 2 тис. місць, мотелю на 200 автомашин, пансіонату на 500 чоловік. Селище стане курортом. Буде збудовано також торговий комплекс, міст через Черемош, що з'єднає Кути з Вижницею, нові побутові заклади, житлові будинки.

Зростання Кутів — відмітна риса багатьох селищ Івано-Франківщини. Є в цьому поступові багато спільного з тим, що притаманне нашій радянській добі,— палке прагнення творити й працювати по-ленінськи, по-комуністичному.

П. І. АРСЕНИЧ, І. Т. ФІЛЕНКО, А. Л. ЯСІНСЬКИЙ.

НИ́ЖНІЙ БЕРЕ́ЗІВ

Нижній Березів — село, входить до складу Середньоберезівської сільської Ради. Розташований в передгір'ях Карпат по берегах річки Лючки, за 22 км від міста Косова і за 25 км від залізничної станції Коломия. Через село проходить автомагістраль Коломия—Яблунів—Ділятин. Населення — 1375 чоловік.

На території села знайдені кам'яні знаряддя праці доби міді, трапляються також римські монети I—IV століть.

До XVII ст. існувало одне село — Березів. Центр села знаходився в урочищі Попівському, де був православний монастир (зруйнований татарами в XVII ст.)[1]. Розростаючись, село поділилося на частини: східну — Долішній (тепер Нижній Березів), західну — Вижній (тепер Верхній Березів), а та територія, де були соляні джерела, т. зв. бані, дістала назву Баня-Березів[2]. Нинішнє село Середній Березів виділилося з Верхнього Березова у 1907 році.

Вперше у документах Березів згадується 1412 року[3]. 1482 року в Березові був млин, криниця, з якої брали сіль, і сукновальня (ступа) — власність українських шляхтичів Івана Тимши і Сенька Баламута[4].

У першій половині XVII ст. село належало шляхтичеві Белзецькому. В 1642 році теребовльський староста Ю. Балабан, який ворогував з Белзецьким, напав на Березів і зруйнував його[5].

Селяни займалися переважно скотарством, землеробством і солеварінням; березівська шляхта торгувала сіллю, яку вивозили на схід України, зокрема в місто Бердичів. Тому в селі можна було почути прислів'я: «Збираєшся, як у Бердичів» (тобто повільно)[6]. У Баня-Березові сіль варили до 1799 року[7] (дерев'яні чумацькі вози XVIII ст. з Березова експонуються у Львівському історичному музеї та Коломийському музеї народного мистецтва Гуцульщини. Їх передав сюди І. А. Геник).

Селяни виконували на користь поміщика феодальні повинності, а з XVI ст. відробляли панщину. Лише дрібна українська шляхта звільнялася від панщини, хоч вона теж сплачувала різні податки. Найтяжчою серед феодальних повинностей була панщина. Розмір її визначався залежно від селянського наділу і наявності тяглової сили.

У XVII ст. панщина порівняно з минулим століттям значно зросла: від 2—3 до 4—5 днів. Не звільнялися від неї і безземельні селяни — городники, загородники, халупники, комірники.

Крім панщини, селяни виконували багато додаткових повинностей. Вони зобов'язані були обгороджувати пасовиська, ремонтувати солеварні тощо. Про необмежену владу феодала над кріпаками свідчить і така повинність, як «гвалти».

За «наказом двору» селяни кидали своє господарство і везли дрова чи руду до солеварні. В окремих випадках феодал заміняв повози грошовою оплатою. Селяни Нижнього Березова мали доставляти до соляної бані по 5 підвід дров на рік або за кожну підводу платити 20 злотих.

Терпіли селяни й від натуральних повинностей. Особливо тяжкими через неродючість підгірської землі були данини зерном. Селяни відбували натуральну повинність рибою, грибами, горіхами, малиною. Данину брали від кожного десятого

---

[1] Шематизм провинцій св. спасителя чина св. Василія Великого в Галиції. Короткий погляд на монастирі і на монашество руське. Львів, 1867, стор. 136.

[2] J. Falkowski. Północno-wschodnie pogranicze Huculszczyzny. Lwów, 1937, стор. 20—23.

[3] Odbitka ze sprawozdania «Towarzystwa przyjaciół Huculszczyzny». Lwów, 1934.

[4] Akta grodzkie i ziemskie, t. XIX, стор. 188.

[5] W. Łoziński. Prawem i lewem, t. II. Lwów, 1913, стор. 117.

[6] Роман Заклинський. Географія Руси, т. 1. Львів, 1888, стор. 68.

[7] Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, t. I, стор. 142.

вулика й десятого дерева (причому розмір її визначався, тільки-но з'являлася зав'язь), від кожної свині, вівці. Розмір цієї данини часто залежав від примх управителя королівських маєтків.

Кріпаки давали десятини, зв'язані з утриманням панських бджіл, худоби, садів, а також шляхетських військ, зокрема тих,які призначалися для придушення виступів селян і опришків. Селяни здавали панові також птицю — гусей, курей; яйця. Крім натуральних повинностей, кріпаки зобов'язані були відбувати на користь пана різні грошові повинності. Серед них виділявся чинш, або оброк, розмір якого постійно збільшувався. Селяни платили безліч податків — роговий податок (від поголів'я худоби), поголовний (від кількості членів сім'ї), подимний (від двору, димаря), млинове (від кожного млинарського каменя з колом). Особливо обтяжуючими були податки на військо. У першій половині XVIII ст. податки брали з усього, що було в сільському господарстві.

Селяни були зовсім безправними. Феодал втручався навіть в особисті і родинні справи кріпаків.

Трудящі Нижнього Березова не раз піднімалися на боротьбу проти своїх гнобителів. У 1490 році вони взяли участь в антифеодальному повстанні під керівництвом селянина Мухи. Посиленню антифеодальної боротьби сприяла агітація посланців Б. Хмельницького у галицькі землі напередодні визвольної війни 1648—1654 рр. Після перебування в Березові такого посланця, козака Ханенка, до загонів повстанців Семена Височана, що діяли в цей час на Прикарпатті, вступило з села 60 чоловік. Ханенко по закінченні війни назавжди залишився в селі. В 1648 році повстанці захопили й зруйнували замок Яблоновських у Лючі, спалили двір у селі Текучій[1]. Селяни Березова І. Іленишин, А. Негрич, Г. Заремба та інші здійснили напад на шляхтича Матіяша Злотниковича, який тікав з Коломиї[2].

Повернувшись пізніше до своїх маєтків, шляхта жорстоко розправилася з повсталими. За участь у повстанні королівські власті конфіскували майно у 25 жителів Березова, зокрема в І. Скільського, А. Симчича, А. Білавича, А. Фіцича, передавши його шляхтичеві Гаспарові Островському[3]. Рятуючись від переслідування, багато жителів села тікало в ліси й гори, поповнюючи загони опришків, які продовжували боротьбу.

У 1703 році на Березів напав загін опришків під керівництвом Івана Пискливого і розправився з місцевим багатієм. Поблизу Березова в 1717 році діяли опришки Василя Солонинки, у 1739 — загін Олекси Довбуша, у 1759 році — загін Івана Бойчука.

Після загарбання Прикарпаття Австрією рух опришків продовжувався. У 1801 році 17 народних месників з Березова напали на будинок ксьондза Ступницького в селі Уторопах. Другого дня 5 опришків було спіймано й покарано. В 1817—1818 рр. сміливці вчинили напад на багатого попа Андруховича в селі Текучій, який жорстоко експлуатував селян, примушував їх пасти велику кількість овець.

Аграрні реформи, здійснені австрійським урядом наприкінці XVIII ст., не змінили становища селян. Патент від 5 квітня 1782 року скасував особисту залежність селян від поміщика, але вони залишилися прикріпленими до землі, підданими маєтку. Хоч селянські землі були відокремлені від домініальних, селяни одержали не право власності на землю, а лише право користуватися нею, необхідною умовою якого було виконання повинностей.

Процес обезземелення селянства не припинявся. Невпинно зростала кількість господарств. У 1787 році в Нижньому Березові налічувалося 97 господарств. Їм належало 1462 морги землі, тобто в середньому по 14 моргів. У 1820 році в селі було

---

[1] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1576, оп. 1, спр. С-12, арк. 3.
[2] І. Крип'якевич. З історії Гуцульщини, стор. 20.
[3] Жерела до історії України-Руси, т. 5. Львів, 1901, стор. 127.

вже 159 дворів, з них 17 господарств мали до 1 морга землі, 74 — від 1 до 5, 39 — від 5 до 10, решта — від 10 до 30 моргів. Домінії належало 1017 моргів поля[1].

Після скасування панщини куркулі й лихварі за безцінь скуповували землю у зубожілих селян. У 80-х роках один з лихварів мав у Нижньому Березові маєток на 500 тис. золотих ринських і 400 моргів полонини[2].

У 1880 році в Нижньому Березові було 290 дворів, проживало 1274 чоловіка, з них 1113 українців, 34 поляки, 67 євреїв. Селянам належало 314 моргів орної землі, 25 моргів городів, 337 моргів пасовиськ, 129 моргів лісу і 681 морг лук. У 1886 році громада Нижнього Березова заплатила 903 золоті ринські домового, заробіткового й прибуткового податків. Крім цього, громада платила від цих податків 14 проц. адміністративного, 54 проц. шкільного, 3 проц. шляхового податків на різні громадські потреби[3].

В селі було два млини, олійниця, ступа для виготовлення сукна, крамниця різних товарів[4], мешкало кілька майстрів — будівельників, стельмахів, столярів. Більшість чоловіків виїжджала з села на сезонні роботи на лісорозробки. На невеличких клаптиках гірської землі селяни сіяли кукурудзу, овес, яре жито, коноплі, льон, садили картоплю, капусту, квасолю, горох, часник, цибулю.

Сільська біднота тулилася в дерев'яних прямокутної форми курних хатах — бурдеях. Житло це складалося з невеликої кімнати та сіней і мало двосхилий приплюснутий дощаний дах, притиснутий камінням, щоб не зносив вітер. Більш заможні будували хати з чотирисхилим дахом. Зовні стіни будинків не обмазували, а лише зсередини.

Носили селяни саморобний одяг з конопляного волокна — сорочка, штани, киптар, зимою кожух та з сукна петик. Улітку ходили босі, а взимку у постолах. Основними продуктами харчування були картопля, кулеша, молоко, яке вживали у т. зв. скоромні дні. М'ясо їли тільки під час великих свят. 200 днів на рік селяни постили, а молоко і яйця продавали на ринку в Коломиї чи Яблонові. Навіть у заможних селян не вистачало хліба на весь рік[5].

Населення страждало і від хвороб, особливо під час епідемій. У селі не було медичної допомоги. 15 вересня 1876 року журнал «Правда» писав, що «грип сотками змітає людей молодих з цього світа і то не лише дітей, але й 20-літніх... В Березові від зелених свят дотепер померло над 500 душ. Лікарської помочи там нема ніякої. Селянин так не має надії на виздоровлення синів та доньок, що коли вони лежать ще при цілковитій притомності, батько послідну корову жене продати, бо не буде за що похоронити дітей».

Про темноту, нужду у Нижньому Березові, де «досі ще немає школи, зате корчем на кожній вулиці по кілька», писала 26 січня 1883 року газета «Батьківщина».

Злидні і безправ'я змушували селян Нижнього Березова шукати кращої долі в інших країнах. З 1860 року вони почали виїжджати на заробітки в Росію, Молдавію, Угорщину, а після 90-х років — у Канаду, Прусію[6]. Лише до Канади з Коломийського повіту виїхало понад 190 чоловік, у т. ч. 20 осіб з Нижнього Березова.

Весілля у селі Нижньому Березові. Початок XX ст.

[1] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 19, оп. 6, спр. 82, арк. 35, 37; ф. 20, оп. 11, спр. 132.
[2] Газ. «Діло», 27 травня 1888 р.
[3] В. Шухевич. Гуцульщина, ч. 1, стор. 56, 58, 63.
[4] Газ. «Діло», 6 березня 1885 р. і 23 лютого 1888 р.; газ. «Народ», 1 лютого 1891 р.
[5] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 309, оп. 1, спр. 2082, арк. 54.
[6] Газ. «Діло», 14 і 15 квітня 1892 р.; газ. «Поступ», 19 вересня 1903 р.

К. І. Геник — прогресивний громадський діяч. Кінець XIX ст.

К. І. Геник, який 1896 року першим виїхав до Канади, писав землякам, що не слід захоплюватися Америкою, бо «за три роки (1897—1899) прибуло 20 000 наших людей, і не можна зразу знайти роботу для всіх», а агенти розхвалюють життя в Америці лише тому, що одержують за це долари[1].

Він покинув рідне село через переслідування австрійської поліції. Перебуваючи під впливом І. Франка, з яким познайомився 1878 року, К. Геник заснував у селі школу, читальню, крамницю, вів серед селян соціалістичну агітацію. Спочатку працював у Нижньому Березові вчителем, пізніше займався організацією кооперативних крамниць в інших селах. Підтримував тісні зв'язки з М. І. Павликом, істориком і фольклористом К. Г. Заклинським.

Читальня й школа, реорганізована пізніше у двокласну, відіграли значну роль у розвиткові освіти й культури. Однак не всі діти мали змогу вчитися. У 1899 році з 322 дітей до школи ходила лише 61 дитина[2]. 80 проц. жителів села були неписьменними, навіть війт не знав грамоти. Навчалися в тісному, з одним вікном приміщенні сільської канцелярії.

Вчителі, громадськість Нижнього Березова, І. Франко, який часто відвідував село і жив тут літні місяці, добивалися будівництва школи, умовляли батьків посилати дітей вчитися. Завдяки зусиллям ради, створеної при школі, в 1899 році в Нижньому Березові почали будувати школу (закінчили її через 9 років). Незважаючи на труднощі, які уряд штучно створював, щоб затримати культурний розвиток українців, у 1890—1906 рр. 3 чоловіка з села здобули освіту і стали вчителями, а в 1914 році 5 чоловік закінчили Коломийську гімназію[3].

Вперше І. Франко виїхав до Нижнього Березова в березні 1880 року на запрошення К. Геника. Проте йому не вдалося зразу потрапити в село. Жандарми заарештували його в дорозі і відправили в Коломию, а через кілька днів, після обшуку у К. Геника в Нижньому Березові, П. Гладія — у Лючі, а також в інших селах і виявлення соціалістичних видань, ув'язнили ще кількох чоловік[4].

Вийшовши з тюрми, І. Франко і К. Геник приїхали в Нижній Березів. У селі письменник написав оповідання «На вершку», збирав народні пісні. «Побит у Березові, — згадував І. Франко, — збагатив мою збірку також гарною колекцією тамошніх приповідок»[5]. Але недовго прожив І. Франко у К. Геника. 17 серпня 1880 року за наказом коломийського старости заарештованого письменника в кайданах погнали босим до Коломиї через Слободу Рунгурську й Печеніжин. «Тяжка це була дорога, — писав І. Франко, — після якої мені на обох ногах повідпадали нігті на пальцях»[6].

Коли письменника випустили на волю, він знову повернувся в Нижній Березів, де за ним був встановлений пильний нагляд. 23 серпня 1880 року І. Франко виїхав з Нижнього Березова до Нагуєвичів, куди до нього приїжджали брати Кирило й Степан Геники[7]. У 1900—1913 рр. письменник кілька разів відвідував Нижній Березів.

Читальня привчала селян до книги, організовувала голосні читки книг, журналів і газет для неписьменних. Тут створили хоровий гурток, яким керували

---

[1] Газ. «Діло», 29 липня і 19 серпня 1900 р.

[2] ЦДІА у Львові, ф. 165, оп. 2, спр. 1830, арк. 1, 9; В. Шухевич. Гуцульщина, т. 1, стор. 76.

[3] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1576, оп. 1, спр. А-1, арк. 2; Звіт дирекції Ц.К. II гімназії в Коломиї за рік шкільний 1913/1914. Коломия, стор. 113, 114.

[4] В. І. Калинович. Політичні процеси Івана Франка та його товаришів. Львів, 1967, стор. 106, 113, 116, 152.

[5] І. Франко. Вибрані статті про народну творчість. К., 1955, стор. 174.

[6] Іван Франко. Твори в двадцяти томах, т. 1. К., 1955, стор. 18.

[7] Журн. «Плуг і гарт», 1929, № 6, стор. 18—20.

П. Гладій, І. Пригродський, В. Луговий. Кожного року гурток виступав з концертами на вечорах, присвячених прогресивним діячам культури, зокрема Т. Г. Шевченку. Про один з таких концертів писала 11 червня 1903 року газета «Свобода».

1910 року читальня з селянської хати переїхала в народний дім, збудований на громадські кошти. На внески членів передплачувались газети «Свобода», «Поступ», «Гайдамаки», журнали; в читальні були твори Т. Шевченка, І. Франка, В. Стефаника, М. Коцюбинського та інших прогресивних письменників[1].

У Нижньому Березові народився відомий польський художник і графік Северин Обст (1847—1917). Після закінчення малярської академії у Відні він працював на Гуцульщині, де на замовлення Львівського музею робив зарисовки узорів килимів, вишивок, писанок, різьби по дереву. В 1912 році на персональній виставці у Львові художник представив 200 картин, в яких відтворив природу і побут Гуцульщини[2].

У селі діяв комітет радикальної партії, активними членами якого були К. Геник, М. Кузич (Михасів), С. Геник, С. Арсенич та ін. Радикали боролися за економічні й політичні права, зокрема за загальне виборче право[3]. Як писала 30 січня 1913 року газета «Хлібороб», селяни на своїх зборах вимагали виборчої реформи, відкриття українського університету, полегшення податкового тягару, критикували попа, дяка і війта, які переслідували радикалів за їх атеїстичну і громадську діяльність.

Під час першої світової війни село було ареною боїв між австро-угорськими і російськими військами. 27 жовтня 1914 року Нижній Березів зайняли російські війська. Потім село переходило з рук у руки, внаслідок чого завдано великих збитків — знищено посіви, зруйновано школу, 17 будинків[4].

Колишні військовополонені, очевидці й учасники Великої Жовтневої соціалістичної революції у Росії І. М. Геник, Д. І. Геник, П. Г. Сулятицький, Р. М. Арсенич, М. П. Томич, повернувшись до рідного села, розповідали про утворення Радянської держави, про ленінські декрети, про передачу російським селянам поміщицьких земель та інші соціальні перетворення. У 1918 році революційно настроєні селяни Нижнього Березова скинули з посади війта, який разом з писарем гміни вислужувався перед австрійськими властями, використовував службове становище для особистого збагачення. Селяни Нижнього Березова не підтримали і влади буржуазно-націоналістичного уряду ЗУНР.

Хата бідняка в Нижньому Березові. 20-і роки XX ст.

У червні 1919 року село окупували війська королівської Румунії, а в серпні — буржуазно-поміщицької Польщі. Жителі села не мирилися з окупацією. Разом з селянами Середнього Березова вони вирішили, озброївшись, вигнати окупантів. Коли про це стало відомо поліції, учасників підготовки повстання заарештували. У 1920 році березівські селяни, зокрема М. А. Будурович, М. С. Геник, І. М. Арсенич, брати Василь та Іван Арсеничі, боролися з польськими окупантами в лавах ЧУГА (Червоної Української галицької армії). Після демобілізації 1922 року Василь Арсенич залишився на Радянській Україні, працював

---

[1] Антін Крушельницький. Просвітній реферат. Коломия, 1909, стор. 30, 54.
[2] Газ. «Неділя» (Львів), 31 березня 1912 р.
[3] Газ. «Громадський голос», 26 січня 1906 р.; газ. «Свобода», 7 березня 1907 р.
[4] Івано-Франківський облдержархів, ф. 10, оп. 1, спр. 19, арк. 6.

на партійній роботі, а Іван Арсенич вступив до Харківського університету. Залишився на Радянській Україні і працював учителем також І. М. Арсенич[1]. Інші, повернувшись у село, організовували бойкот заходів окупаційних властей, зокрема саботували вибори до сейму і сенату, призов до польської армії. 1922 року польський уряд зобов'язав українців призовного віку пройти військову службу. Але переважна частина молоді втекла у гори. До села спорядили каральну експедицію, яка виловлювала дезертирів, арештовувала їх родичів, забирала в них худобу, одяг, продукти харчування.

Хор села Нижнього Березова. 1930 р.

Трудящих села визискувала влада, куркулі, орендарі, терпіли вони від корчмарів. Доводилось платити державний, дорожній, шкільний, страховий та інші податки, різні штрафи. Окремо стягували гроші за вимітання димаря, за сіль, яку брали в селі Текучі з соляних джерел.

1934 року в Нижньому Березові було 444 господарства. Їм належало 425 га орної землі. Домашню худобу мали лише 203 господарства (всього налічувалося 375 голів великої рогатої худоби, в т. ч. 206 корів; 63 коней), один кінь припадав на 7 господарств[2].

Селяни збирали дуже низькі врожаї. У 1934 році з одного гектара одержали 5 цнт пшениці, 3 цнт жита, 4 цнт ячменю[3]. Головним заняттям населення були тваринництво й домашні промисли. Жінки займалися переробкою волокна (конопель, льону), шерсті, шили сорочки. У селі діяли 2 млини, 2 олійниці, працювали 2 шевці, кравець, кушнір, 2 стельмахи, 4 ковалі[4], кілька ткачів, килимарів (останні виробляли килими на замовлення скупщиків). Чоловіки були зайняті переважно на лісових роботах. Жили лісоруби у колибах, харчувалися кулешею і бринзою. В період економічної кризи заробітки лісорубів зменшувались.

Бідняки не могли прожити з свого господарства і, шукаючи заробітку, емігрували до Франції, у США, Канаду, виїжджали на сезонні роботи в Румунію, Закарпаття, де лише 1929 року працювало 56 сезонників, 1930 року — 40[5].

Правлячі кола буржуазно-поміщицької Польщі намагалися полонізувати українське населення. Політиці ополячення українське населення чинило рішучий опір. У 1931 році в Нижньому Березові мешкало 1498 українців і 334 поляки[6]. Та незважаючи на це, уряд запровадив у школі навчання польською мовою. Тоді селяни стали посилати дітей не в державну, а в трикласну приватну українську школу, що існувала з 1926 року на кошти батьків[7]. У 1928—1929 рр. уряд тричі закривав українську приватну школу. Жителі села змушені були відрядити свого односельчанина І. М. Стромецького до Варшави, в міністерство освіти, з вимогою відновити українську школу. Лише після довгої тяганини, завдяки наполегливості селян школу знову відкрили[8].

---

[1] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1576, оп. 1, спр. В-9, арк. 1; спр. Б-10, арк. 1; спр. А-3, арк. 1.
[2] Там же, ф. 2, оп. 9, спр. 786, арк. 38.
[3] Там же, спр. 785, арк. 48.
[4] Księga adresowa Polski wraz z w.m. Gdańskiem dla handlu, przemysłu i rolnictwa. Warszawa, 1926/27, стор. 1766.
[5] Івано-Франківський облдержархів, ф. 513, оп. 1, спр. 54, арк. 277; спр. 71, арк. 13, 17.
[6] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 2, оп. 6, спр. 470, арк. 11.
[7] Газ. «Діло», 24 листопада 1929 р.; газ. «Громадський голос», 28 травня і 4 червня 1932 р.
[8] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 206, оп. 1, спр. 393, арк. 3; спр. 351, арк. 16.

Ярослав Галан разом з дружиною Ганною у Нижньому Березові. 1932 р.

Незважаючи на переслідування, в селі працювала читальня (в 1928 році вона мала 342 книжки), гуртки художньої самодіяльності при народному домі, загальноосвітні, сільськогосподарські, кооперативні, а також куховарські курси.

В народному домі перед селянами з доповідями на політичні, економічні й культурно-освітні теми не раз виступали українські письменники Я. Галан, А. Крушельницький та його син, поет і мистецтвознавець І. Крушельницький. А. Крушельницький, який в 1927—1932 рр. приїздив до Нижнього Березова з своєю сім'єю на літній відпочинок, зібрав тут матеріали для повісті «Рубають ліс»[1].

10 липня 1927 року в селі відбулися збори з участю 500 селян, присвячені виборам до місцевого самоврядування. На зборах виступала громадська діячка, письменниця М. Крушельницька. Активну агітацію за народних кандидатів С. В. Букатчука, П. Д. Остафійчука та інших вели сельробовці А. Кузич, М. Симчич під час виборів до сейму 1928 року[2].

Поліція жорстоко карала тих діячів, які закликали трудящих боротися проти соціального й національного гноблення. Найбільш пильно слідкувала поліція за діяльністю видатного письменника Я. Галана. Вперше у Нижній Березів Я. Галан приїхав улітку 1927 року на запрошення декламатора Ю. Геника, з яким він вчився в Краківському університеті. Літні місяці 1927—1928 рр. Я. Галан жив у селянина С. Геника. Тут письменник познайомився з сільською дівчиною А. І. Геник і з нею одружився. З цього часу і до 1941 року Галан майже кожного року приїжджав у Нижній Березів. А з вересня 1932 року по 17 червня 1935 року проживав постійно у свого тестя І. Геника. В селі він написав твори «Говорить Відень», «Мертві борються», «Оповідання Василя», «Під Рокитами»[3]. Як неодноразово повідомляла поліція, Я. Галан вів у селі комуністичну агітацію, створив комітет допомоги голодуючим і гурток МОДРу.

Помічниками Я. Галана в революційній діяльності були члени КПЗУ А. С. Кузич, П. А. Перцович з сусіднього села Верхнього Березова, члени і співчуваючі «Сельроб-єдності» І. М. Стромецький, А. І. Геник, І. Ю. Симчич, Андрій, Володимир, Софія і Любов Генсьорські. Вони читали й давали іншим нелегальні комуністичні журнали та газети з Радянської України, різні прогресивні видання[4]. Поліція не раз робила обшуки у Я. Галана, а в 1934 році він просидів у яблунівській тюрмі 6 тижнів[5]. У червні 1935 року Я. Галан виїхав до Львова. Кожен свій приїзд у Нижній Березів письменник мусив реєструвати у поліції[6].

Трудящі села свято бережуть місця, пов'язані з діяльністю полум'яного письменника-комуніста. На будинку, де жив Я. Галан, встановлена меморіальна

---

[1] Газ. «Покутське слово», 31 липня 1927 р.

[2] Івано-Франківський облдержархів, ф. 2, оп. 1, спр. 520, арк. 100, 139; ЦДІА УРСР у Львові, ф. 351, оп. 1, спр. 42, арк. 1, 13, 14; Львівський облдержархів, ф. 121, оп. 3, спр. 61, арк. 93.

[3] Ю. Мельничук. Слово про письменників. Львів, 1958, стор. 390.

[4] Ярослав Галан. Спогади про письменника. Львів, 1965, стор. 90—94.

[5] Революційна діяльність західноукраїнських пролетарських письменників. Збірник архівних документів. Львів, 1959, стор. 125, 142—143.

[6] Газ. «Прикарпатська Правда», 8 травня 1959 р.

дошка. Перебування в селі видатних людей сприяло пожвавленню культурного життя, активізувало революційну боротьбу селян.

Лише у вересні 1939 року покінчено з усяким гнобленням. Ще до приходу Червоної Армії у селі діяв тимчасовий селянський комітет (головою його був бідняк Р. М. Кузич, секретарем — А. І. Геник), а також народна міліція, яку очолив М. А. Арсенич. Народні органи влади слідкували за порядком у селі, роззброювали польську поліцію.

21 вересня жителі села радісно зустріли воїнів Червоної Армії. На урочистому мітингу з привітанням виступив П. А. Перцович, від червоноармійців — політрук М. Г. Патлаченко, який розповів присутнім про Радянську владу.

Під час виборів до Народних Зборів Західної України трудящі Нижнього й Середнього Березова обрали депутатом селянку-біднячку з Середнього Березова М. М. Климюк. У березні 1940 року головою Нижньоберезівської сільської Ради обрано лісоруба А. М. Арсенича, секретарем — А. І. Геника. Радянська влада наділила селян землею, подала біднякам допомогу зерном і грішми для купівлі худоби. Чимало колишніх безробітних влаштувалося на державні роботи в Яблонові, у лісовій промисловості в Ділятині, Брошневі. М. І. Пригродського, який у 1933 році закінчив Краківський університет, але як українець не зміг влаштуватися на роботу за спеціальністю, призначено інспектором шкіл Коломийського райвно.

У Нижньому Березові були створені комсомольська організація, агітколектив з 35 чоловік під керівництвом комуніста Г. П. Больбота. Комсомольці разом з агітаторами взяли активну участь у заходах, спрямованих на ліквідацію неписьменності. В колишніх військових казармах відкрили дитячий будинок і медпункт. Для ознайомлення з досягненнями передових колгоспів і колгоспників Радянської країни селянина з Середнього Березова М. Костюка відрядили до Москви на сільськогосподарську виставку.

1 липня 1941 року Нижній Березів окупували війська гітлерівської Німеччини. Запроваджуючи «новий порядок», фашисти жорстоко розправлялися з тими, хто чинив опір, насамперед з радянськими активістами. В 1943 році були арештовані С. А. Арсенич, І. С. Підлісецький, І. Г. Геник (загинули в Освенцімі), М. А. Арсенич[1]. Від рук окупантів загинули також М. В. Будурович, А. М. Стромецький, М. Г. Арсенич, Р. А. Кузич. 42 жителі села вивезли в Німеччину. Щоб не потрапити у фашистське рабство, молодь села переховувалась у лісах. Незважаючи на погрози смертю, селяни переховували в лісах і таємно різали худобу, аби не здавати м'ясо окупантам. Вилучення продовольства з села, великі податки, які стягали окупанти, викликали в селі голод. Селяни Нижнього Березова пробиралися на Подністров'я, щоб заробити грошей чи виміняти хліб за полотно, вовну, сіль. Фашисти часто конфісковували клунки з зерном, а затриманих арештовували або відправляли до Німеччини.

Жителі села допомагали радянським партизанам, які діяли в районі Нижнього Березова. Лісник М. В. Будурович, добре знаючи місцевість, провів у 1943 році загін з'єднання С. А. Ковпака з Нижнього Березова до Печеніжина[2]. Провідниками у партизанів-ковпаківців були також С. А. Мілевський, І. М. Повшинюк, а В. М. Симчич переховував пораненого партизана Олексія Орленка[3]. В квітні 1944 року селом проходило партизанське з'єднання М. І. Шукаєва.

6 травня 1944 року воїни 11-го гвардійського танкового полку і 151-го стрілецького полку підійшли до Лючі і Нижнього Березова і зав'язали бої. Проте зовсім села були визволені від окупантів лише 26 липня частинами 17-го гвардійського повітряно-десантного полку.

---

[1] Газ. «Прикарпатська правда», 21 листопада 1961 р.
[2] Івано-Франківський облпартархів, ф. 1, оп. 32, спр. 502, арк. 188.
[3] Газ. «Прикарпатська правда», 9 січня 1968 р.

Багато жителів Нижнього Березова вступило до Червоної Армії, щоб спільними зусиллями громити ворога. За бойові заслуги на фронтах Вітчизняної війни Й. А. Кузича (загинув 1943 року) нагороджено орденами Слави 3-го ступеня, Вітчизняної війни 1-го та 2-го ступенів, Червоної Зірки, І. В. Дрогомирецького — орденом Вітчизняної війни 2-го ступеня й медалями. З радянськими і польськими орденами повернувся додому учасник Сталінградської битви, визволення Варшави, штурму Берліна лейтенант Я. А. Березовський[1].

Відновлюючи органи Радянської влади, трудящі Нижнього Березова приступили до відбудови зруйнованого села. Відремонтували школу, в якій фашисти тримали коней, клуб, відкрили медпункт. Радянська влада подавала всіляку допомогу учасникам Великої Вітчизняної війни, селянам, які повернулися з фашистської каторги, багатодітним та одиноким матерям, біднякам, наділила їх землею. Селяни одержували від держави кошти на будівництво хат, придбання худоби.

В село приїхали вчителі із східних областей України. Вони разом з місцевими вчителями, сільськими культармійцями ліквідовували неписьменність серед дорослого населення, налагоджували культурно-освітню роботу.

Багато горя заподіяли жителям села банди українських націоналістів, які терором намагалися зірвати соціалістичне будівництво. Вороги вбивали цілі сім'ї, повісили батьків комсомольця А. В. Геника лише за те, що їх син пішов служити у Радянську Армію[2], стратили комсомолку О. І. Кицелюк, С. В. Геника, І. Г. Бодруга, які вступили до загону сільської самооборони[3], спалили кілька громадських будівель та хат селян. Та незабаром бандити, позбавлені всякої опори й підтримки, були знешкоджені.

В березні 1953 року більшість селян об'єдналася в сільськогосподарську артіль ім. І. Франка. Головою правління обрали А. І. Геника. В 1955 році до Нижньоберезівського колгоспу приєдналася артіль села Текучі (в цьому ж році колгосп очолив тридцятитисячник комуніст С. І. Панченко), в наступні роки — господарства сіл Середнього Березова, Лючі, Стопчатого й Уторопів.

З 1963 року об'єднаному господарству присвоїли ім'я Я. Галана. Воно перетворилось в одне з передових у районі. 1957 року в колгоспі створено партійну організацію, нині в ній — 102 комуністи. Партійна організація правління артілі згуртувала колгоспників, спрямувала їх зусилля на дальше піднесення колективного господарства. Артіль виросла у велике багатогалузеве господарство. Основним заняттям трудівників Нижньоберезівської бригади є землеробство, зокрема льонарство й тваринництво з м'ясо-молочним напрямком. Урожайність пшениці в середньому з гектара становить 17—18 цнт, льону-насіння — 4—5 цнт і льону-волокна — 5—7 цнт.

Значних успіхів добилися колгоспники в розвитку тваринництва. 1968 року лише на фермі Нижнього Березова налічувалося 554 голови великої рогатої худоби, в т. ч. 227 корів. З 1963 року колгосп з продуктивності худоби утримує перше місце в районі. Середній надій молока на одну фуражну корову становить 2075 кг, артіль значно перевиконує річні плани продажу молока і м'яса державі.

На всіх ділянках колгоспного виробництва, в т. ч. і на фермі, машини майже повністю замінили важку ручну працю. Колгосп має 33 трактори, 3 силосні та 6 зернових комбайнів, 25 сівалок, 5 льономолотарок, 6 машин для переробки льону та 35 вантажних і 2 легкові машини, автобус та іншу техніку, яку обслуговує 150 чоловік.

Сумлінною працею колгоспники добиваються високих врожаїв зернових і технічних культур. За високі показники у вирощуванні льону колгосп був двічі учасником Виставки досягнень народного господарства СРСР.

---

[1] Архів МО СРСР, відділ 4, оп. 69 405, спр. 4, арк. 18, 47, 105; газ. «Прикарпатська правда», 21 квітня 1967 р. і 21 квітня 1968 р.

[2] Івано-Франківський облпартархів, ф. 1, оп. 32, спр. 502, арк. 188.

[3] Газ. «Комсомольський прапор», 23 липня 1963 р.

Секретами своїх успіхів і досягнень колгоспники Нижнього Березова поділилися з членами делегації Мурамуреського повіту (Румунія), які побували в селі у листопаді 1966 року. Вони показали гостям тваринницькі ферми, льонопереробний пункт, розповіли про те, як жили колись, як щасливо живуть тепер, об'єднані в одній радянській державі.

Швидкими темпами на території Нижнього Березова йде колгоспне будівництво. На місці, де колись був пустир, збудовані тваринницькі ферми з механічним вивантаженням гною, 3 телятники на 500 голів кожен, вівчарник, кормопереробний цех, пилорама, льонопереробний пункт, зерносховище, типова ремонтна механічна майстерня, гаражі для автомашин та тракторів, будинок тваринника. На колгоспні кошти споруджено в селі будинок для вчителів, продуктовий магазин, кіоск для обслуговування механізаторів, лазню. Колгосп допомагає колгоспникам зводити житлові будинки.

Зростає добробут трудівників села. У 1961 році колгоспники одержали на людино-день по 1,62 крб., в 1968 році — по 3 крб. Середня зарплата колгоспника в 1968 році становила 45—50 крб. на місяць. У післявоєнні роки близько половини місцевих жителів спорудили собі нові будинки, переважно 2—3-кімнатні. Новими будинками прикрасилась майже вся центральна частина села.

Про добробут селян, благоустрій Нижнього Березова дбає сільська Рада в складі 63 депутатів, з яких 26 — комуністи. Підтримує громадський порядок у селі добровільна народна дружина.

Є восьмирічна школа. З 12 її вчителів 8 — уродженці Нижнього Березова. За роки Радянської влади 30 вихованців школи стали вчителями, 2 — інженерами, 9 — лікарями й середніми медпрацівниками.

Важко жилося родині Склеповичів за панської Польщі. Глава сім'ї Михайло Іванович змушений був ходити на заробітки у Чехословаччину, Румунію. Інша доля в його п'ятьох дітей. Три дочки здобули вищу освіту, дві з них працюють у рідному селі. Закінчили вищі навчальні заклади всі троє дітей колишнього бідняка М. С. Геника. Виходець з села С. М. Геник став кандидатом медичних наук, написав понад 40 наукових праць, викладає в Івано-Франківському медінституті.

Мешканці села забезпечені медичною допомогою. На території бригади є фельдшерсько-акушерський пункт з пологовим відділенням. Завдяки профілактичним заходам, здійсненим медпунктом, протягом останніх років не було смертних випадків серед дітей дорічного віку.

Своє дозвілля колгоспники та інтелігенція села проводять у клубі й бібліотеці. Клуб, який з 1949 року очолює заслужений працівник культури УРСР комуніст Д. П. Фіцич, відомий в області добре організованою роботою гуртків художньої самодіяльності. Відчутну допомогу подає драмгуртківцям режисер Коломийського народного театру, артист В. І. Симчич, знаний глядачеві з фільмів «Кам'яний хрест», «Анничка» та ін. Учасники хорового, драматичного, танцювального гуртків виїжджають з виставами й концертами в Коломию, Івано-Франківськ, у Закарпатську область, виступають у сусідніх селах, на фермах, полонинах. Танцювальний колектив нагороджено грамотою обласного управління культури.

Працює кулінарний гурток, у якому 115 жінок навчилися готувати смачні страви, накривати стіл. Гурток художньої вишивки до 100-річчя з дня народження Т. Г. Шевченка організував виставку кращих робіт.

На засіданні ради клубу села Нижнього Березова. 1967 р.

Вишивки керівника гуртка М. А. Геник експонуються у Коломийському, Івано-Франківському та Львівському музеях.

При клубі працює також шахова секція, яка 1964 року в республіканському конкурсі зайняла перше місце й нагороджена кубком журналу «Соціалістична культура» та дипломом 1-го ступеня Ради союзу спортивних товариств і організацій УРСР.

Клуб влаштовує вечори вшанування кращих виробничників, людей, що загинули в боротьбі за Радянську владу, комсомольські весілля за новим обрядом, урочисті зустрічі Нового року, проводи на пенсію трудівників, які першими стали на колгоспний шлях господарювання, проводи молоді до Радянської Армії.

У 1957 році Міністерство культури УРСР нагородило Нижньоберезівський клуб дипломом 1-го ступеня й грошовою премією. З 1961 року клуб носить почесне звання клубу відмінної роботи.

855 місцевих жителів — активні відвідувачі бібліотеки, яка нині нараховує близько 9 тис. книг. 17 чоловік є членами первинної організації товариства «Знання».

В недалекому майбутньому аматори мистецтва розвиватимуть свої здібності в будинку культури, який заплановано звести в центрі села. Виростуть нова середня школа, житлові будинки колгоспників. Село стане ще кращим, життя в ньому — ще заможнішим і веселішим.

П. І. АРСЕНИЧ

Я́ВОРІВ

Яворів — село, центр сільської Ради, простяглося на 12 км вздовж річки Рибниці, віддалене на 11 км від Косова і на 25 км від залізничної станції Вижниця. Через село проходить автомагістраль Коломия—Верховина. Населення —2658 чоловік. Село має 28 присілків, які розкинулися на схилах гірських хребтів висотою 1000—1300 м над рівнем моря.

В письмових документах уперше Яворів згадується за 1751 рік[1]. На той час у селі налічувалося 178 дворів, воно належало до державних, камеральних маєтків. Грунти його, як повідомляла Йосифінська метрика, «знаходяться на високих горах і скелях, ледве винагороджують працю власника. Через те, що в горах рано випадає і довго лежить сніг, не можна косити сіно два рази...»[2].

Населення в основному займалося скотарством. Через своєрідні природні й економічні умови краю панщина тут обмежувалася 14 днями. Селяни відробляли її під час сінокосу, збирання хліба тощо. Існували натуральні та грошові повинності. За своїм майновим станом вже тоді жителі села дуже різнилися між собою. Куркулі мали великої рогатої худоби по 20 голів, коней по 6, овець по 250. А тим часом значна частина селян лишалася без худоби. Кращі землі й ліси належали поміщикам, багатіям. Пан володів 5649 моргами лісу й поля. А 178 селянських дворів мали лише 4067 моргів, з яких більша частина належала куркулям.

Біднота Яворова завжди боролася проти феодального гніту. Чимало селян брали участь у опришківському русі. До загону Олекси Довбуша приєдналися Шкрібляк, Гондурак, брати Джумаджуки та ін. Кілька мешканців Яворова були в загоні опришків Василя Баюрака. Тут зупинялися опришки Івана Бойчука. Вони вбили сільського отамана Шляхтюка. Сміливці спробували було напасти на Косів, але після жорстокого бою із загонами шляхти відступили знов на Яворів.

На початку XIX ст. становище трудящих Яворова гіршає. 1826 року ліси й пасовиська в околицях села були приписані до державних володінь. Селянам заборонялося випасати там худобу, навіть збирати гриби і ягоди. Багатьом жителям

---

[1] З історії західноукраїнських земель, вип. 5, стор. 34.
[2] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 19, оп. 6, стр. 280, арк. 2.

Яворова загрожувала голодна смерть. Це породжувало незадоволення, і селяни повставали на боротьбу проти експлуататорів. З народних оповідань відомо, що три яворівські опришки діяли в загоні Юрини Драгірюка. Ватажка загону власті повісили у 1877 році в Коломиї, а опришків з Яворова засудили на довгі роки тюрми[1].

Українська письменниця і громадська діячка, уродженка Яворова М. М. Колцуняк. Початок XX ст.

Після скасування панщини селяни хоч і дістали особисту свободу, але економічне становище їх не стало кращим. Вони так і не одержали права бодай на часткове користування державним чи панським лісом, пасовищем. З великими труднощами їм вдалося добитися дозволу на користування лісом. Але під час поділу лісів виникли незгоди. Куркулі привласнювали кращі ліси. Селяни, обурені цим, підпалили ліс в урочищі Черленому.

1890 року в селі було 565 дворів, і проживало там 2497 жителів. На одне господарство припадало понад півморга землі та 2 голови худоби. З тяглом було ще гірше, 1 кінь припадав на 3 господарства. Біднота ж села зовсім не мала землі й худоби. У 1896 році селяни Яворова заплатили: грунтового, домового і прибуткового податку — 2199 золотих; на адміністративні, шкільні, дорожні, повітові і крайові видатки витратили 2617 золотих, всього — 4816 золотих[2]. Невеличкі клаптики землі, розкидані на горбах, не могли прогодувати і десятої частини населення села. Тому гуцули особливо цінили вівцю, бо за їх словами, з неї усе: молоко, вурда, жентиця, гуслінка, бринза, кожух, сардак, ліжник ще й буджениця.

Селяни, які не мали худоби, йшли рубати або сплавляти державний чи панський ліс за мізерну плату, часто ризикуючи життям. Окремо заробляли тим, що виготовляли різні дерев'яні вироби, збирали на продаж ягоди, гриби, горіхи.

Та цього було не досить, щоб задовольнити бодай найменші потреби трудящих. Тому багато з них у пошуках заробітку емігрувало до інших країн. Гуцулів-бідняків грабували власники полонин, лихварі, уніатське духовенство; на церковні потреби відбирали останню корову чи вівцю[3]. Жили селяни в курних хатах, в антисанітарних умовах.

Важкі побутові умови спричинялися до різних хвороб. 1884 року в селі спалахнула епідемія тифу, від якої померло багато людей. Лікаря в селі не було. Хворі зверталися до знахарів, ворожбитів. Газета «Батьківщина» за 8 червня 1888 року писала: «Люди солі не мають за що купити, з голоду і посту скрізь жовтільниця і куряча сліпота, а тут плати ще 387 золотих ринських за невідроблені дорожні роботи (шарварок)».

Великий голод був 1913 року. Рятуючись від смерті, гуцули тікали до Румунії, Боснії, Америки.

Австрійські власті зовсім не дбали про народну освіту. Першу школу в Яворові відкрили у 1846 році. З 670 дітей шкільного віку в ній навчалося всього 36 учнів. Чимало зробив для поширення освіти на селі прогресивний громадський діяч М. С. Колцуняк, який учителював тут з 1880 по 1891 рік. За його ініціативою місцеву школу розширили, і кількість учнів в ній збільшилася майже втричі. З Яворова вийшло кілька прогресивних діячів та працівників культури. Тут народилася і деякий час працювала українська письменниця М. Колцуняк (1884—1922). В повісті «Настрічу сонцю золотому», у збірках оповідань «Сама винна», «Проти хвиль» вона реалістично відобразила безпросвітну нужду й соціальну нерівність гуцулів, викривала лицемірство попівства та буржуазної інтелігенції. Родом з Яворова і громадські діячі Окуневські — брати Теофіл (адвокат), Ярослав (лікар) та їх сестра

[1] Етнографічний збірник, т. 26. Львів, 1910, стор. 14, 201.
[2] В. Шухевич. Гуцульщина, ч. 1, стор. 37, 57, 61, 65.
[3] Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР, відділ рукописів, ф. 100, спр. 562, арк. 4.

Ольга, відома піаністка й учениця М. В. Лисенка. Родина Окуневських підтримувала тісні зв'язки з передовими діячами культури, листувалася з І. Я. Франком, О. Ю. Кобилянською, М. В. Лисенком та ін. В липні 1901 року в Яворові проїздом до Буркута зупинялася в Окуневських Леся Українка разом з мистецтвознавцем-фольклористом К. В. Квіткою. Вона писала Кобилянській, оцінюючи природу, що в Яворові «дуже симпатично і мило».

В Яворові з давніх-давен розвивалося самобутнє народне мистецтво. Тут виросла ціла плеяда талановитих майстрів, вироби яких вражають високою художністю. Відомим майстром спорудження жител і церков наприкінці XIX ст. був Лесь Копчук. З кольорових металів умільці виготовляли стремена, топірці, палиці, люльки, різні жіночі прикраси. Металом оздоблювалися шкіряні вироби: пояси, тобівки (гуцульські торбинки), постоли, киптарі (кожушки-безрукавки), а також вироби з рогу, зокрема порохівниці. Відомими майстрами таких виробів у кінці XIX і на початку XX ст. були мосяжники П. П. Гондурак (Кікіндак), Н. Рибенчук, Ю. Копчук (Яковейчин), М. Копчук (Іванчиків), В. В. Шкрібляк та ін[1]. Різні дерев'яні речі майстри Яворова прикрашали різьбленими орнаментами. Зачинателем різьби по дереву вважається житель Яворова Ю. І. Шкрібляк (1822—1884). Дід його Микола прийшов на Гуцульщину з Поділля і займався виготовленням дерев'яних предметів, працюючи спеціальним інструментом «шкріблом» (мабуть, від цієї назви дістав своє прізвище).

Замолоду Юрій навчався токарської справи. Згодом сам змайстрував собі токарний верстат, на якому виготовляв різні вироби, прикрашаючи їх традиційними геометричними орнаментами. Його вироби — миски, пляшки, барильця — користувалися великим успіхом на виставках у Відні, Львові, Трієсті, Коломиї, Одесі та інших містах. Ю. І. Шкрібляк був видатним народним майстром гуцульської плоскої різьби по дереву. Його майстерність сприйняли і далі розвинули сини Василь, Микола, Федір. Як і їх батько, вони виготовляли свої предмети на токарному верстаті і тому були прозвані «токарниками». Особливо відзначався Василь, який збагатив різьбу новими мотивами та інкрустацією перламутром, металом. Микола й Василь Шкрібляки брали участь у багатьох виставках — в Тернополі, Кракові. За свої твори В. Шкрібляк удостоєний срібної та бронзової медалей. Золотими медалями були відзначені роботи Василя й Миколи на виставці у Львові (1905 р.). З жовтня 1905 року Василь Шкрібляк викладав різьбярство та інкрустацію у Вижницькій школі художньої обробки дерева і металу. Здібним різьбярем був також П. Гондурак (1888—1928). Свої вироби він оздоблював різьбою і зрідка інкрустував деревом та металом[2].

Як майстри плоскої різьби та інкрустації по дереву на початку XX ст. в Яворові славились також Ю. І. Гондурак, Пилип і Володимир Петрови, П. Г. Корпанюк та ін. Відомими бондарями були Микола й Проць Копчуки, які прикрашали свої вироби випалюванням.

Село, де жили народні умільці і яке через свою віддаленість від міської цивілізації зберігало багато архаїчних рис у культурі й побуті, приваблювало дослідників гуцульщини. В Яворові з 80-х років XIX ст. проводив етнографічні дослідження український етнограф В. Й. Шухевич, який написав 5-томну працю «Гуцульщина». В ній багато матеріалів про побут і звичаї селян з Яворова. Він закупив у Шкрібляків та багатьох інших селян чимало гуцульських виробів для Львівського музею та для різних виставок. 1894 року В. Й. Шухевич організував у Львові етнографічно-промислову виставку, для участі в якій запросив народних умільців з Яворова. Виставочний комітет нагородив Василя й Миколу Шкрібляків за різьбярські, Петра Копчука — за теслярські роботи, Василину Столярчук — за тканини

---

[1] Л. М. Сухa. Художні металеві вироби українців Східних Карпат другої половини XIX—XX ст. К., 1959, стор. 40.

[2] А. Ф. Будзан. Різьба по дереву в західних областях України, стор. 40.

й вишивки — срібними медалями, Миколу Копчука — за бондарські вироби, Петра Гондурака — за мосяжні вироби — бронзовими медалями[1].

Яворів славився не лише майстрами художньої народної творчості, а й багатством фольклору. Місцеві вчителі, письменники, історики, етнографи з Львова та Києва зібрали тут багатий фольклорний матеріал.

Під впливом першої російської революції у Яворові посилилася боротьба за загальне виборче право.

7 серпня 1906 року тут відбулося віче. Воно ухвалило вимагати загального виборчого права та заявило протест проти арешту прогресивних діячів. На виборах до галицького сейму в лютому 1908 року трудящі висунули свого кандидата. Але власті не допустили до голосування виборців з Яворова.

В роки першої світової війни Яворів опинився у зоні боїв між австро-угорською і російською арміями. Майже все доросле чоловіче населення було мобілізоване до австро-угорської армії[2]. Та багато жителів села здавалися в полон. Вони стали свідками й учасниками революції і громадянської війни в Росії. Я. Г. Чушак служив у Червоній Армії, бився проти банд Колчака.

Перемога соціалістичної революції у Росії активізувала боротьбу трудящих Яворова проти іноземних загарбників та української буржуазії. 19 березня 1919 року селяни Яворова та Соколівки на зборах відкрито виступили проти політики уряду ЗУНР і за прикладом селян Радянської держави вимагали конфіскації поміщицьких земель, передачі полонин і лісів у користування громади[3]. У червні 1919 року село захопили румунські, а в серпні того ж року польські війська. Чимало жителів села взяли участь у боротьбі проти польських окупантів. А. М. Чорномудяк у січні 1920 року перейшов на бік Червоної Армії, щоб разом бити білополяків у районі Бердичева й Козятина. На знак протесту проти польсько-окупаційного режиму багато яворівчан бойкотували перепис населення 1921 року, вибори до сейму у 1922 році та ухилялися від призову до польської армії.

У 20—30-х роках XX ст. відбувається прискорений процес обезземелення селян Яворова. 1932 року 191 господарство мало всієї землі менше, ніж по 1 га, 260 — від 1 до 5 га, 132 — від 5 до 10 і 88 господарствам належало від 10 до 50 га землі. У 1934 році на 692 господарства села припадало лише 200 га орної землі[4]. На своїх мізерних клаптиках селяни вирощували дуже низькі врожаї. Того ж року вони зібрали жита — 2 цнт, ячменю — 6, вівса — 3, квасолі — 1, кукурудзи — 6 центнерів з га. До того ж, більшість селян, позбавлена пасовиськ, змушена була кожної весни передавати худобу на випас власникам або орендарям полонин, які на цьому добре заробляли, адже пастухи працювали в них лише за харчі або одержували гроші.

Малоземелля не раз спричиняло бійки, сварки, судові процеси за межі та клаптики землі навіть між родичами. Коломийський окружний суд 1 жовтня 1938 року засудив на рік тюремного ув'язнення Д. І. Столащука за те, що він стріляв у свого тестя П. Шкрібляка, який силоміць хотів повернути назад ділянку поля, подаровану в придане своїй дочці, та рубав ліс Столащука.

Крім землеробства й скотарства, селяни займалися домашнім промислом: ткацтвом, килимарством, різьбярством, бондарством, а багато хто вимушений був шукати заробітку поза межами села. Трудящі Яворова жили в нестатках. Поміщики ж, греко-католицька церква та куркулі володіли великими масивами кращої землі. Куркулям і лихварям належали 5 корчем, млини, заїжджий двір. Вони верховодили у кооперативі «Сільська спілка».

За польської окупації Яворів лишався не тільки убогим, а й відсталим селом. Тут працювала початкова школа, яку відвідувала менш як половина дітей від 7

---

[1] Газ. «Діло», 26, 28 вересня 1894 р.
[2] Івано-Франківський облдержархів, ф. 12, оп. 1, спр. 21, арк. 25.
[3] Газ. «Покутський вісник», 6 квітня 1919 р.
[4] Івано-Франківський облдержархів, ф. 2, оп. 9, спр. 784, арк. 40; оп. 13, спр. 534, арк. 20.

Відомі різьбярі села Яворова, брати С. І. Корпанюк та Ю. І. Корпанюк. 1967 р.

до 13 років. У селі, крім попа, дяка і трьох учителів, не було людей з освітою. У звіті за 1925 рік про діяльність бібліотеки «Просвіти» сказано: «В бібліотеці кілька старих книжок... Жодного освітнього руху. Село темне...»[1].

Польська влада не вживала заходів, щоб запобігти хворобам, тому в Яворові були поширені кір, туберкульоз, венеричні та інші захворювання. У селі була велика смертність, особливо — серед дітей. Не було лікаря. Зате власті поспішили відкрити церкву. Церковники радили людям замість лікування обмиватися «свяченою» водою.

У Яворові діяла організація «Сельроб-єдності», її очолював В. М. Вепрук, який у лютому 1930 року був делегатом 11-го крайового конгресу «Сельроб-єдності» у Львові[2]. Члени організації розповсюджували політичну літературу, агітували за возз'єднання з Радянською Україною.

У вересні 1939 року трудящі села урочисто зустріли Червону Армію. Зразу ж було створено революційний комітет у складі В. Ф. Копчука, В. О. Лосюка, Г. М. Костреюка. Комітет негайно роззброїв польську поліцію, підняв червоні прапори над читальнею та гміною.

У жовтні 1939 року трудящі Яворова обрали колишнього члена КПЗУ бідняка М. П. Богатчука депутатом Народних Зборів Західної України. Після проголошення Народними Зборами Радянської влади жителі Яворова утворили свою першу сільську Раду, яку очолив член ревкому В. Ф. Копчук. 1940 року головою сільської Ради став М. П. Богатчук[3].

Радянська влада передала селянам Яворова 200 га орної землі, ліси й пасовиська. Біднякам було надано допомогу зерном, вони одержали кредит для придбання корів. Різьбярі та інші умільці дістали роботу в створеній у Косові артілі «Гуцульщина». Кращі орнаментальні твори різьбярів Юрія й Семена Корпанюків було послано на Всесоюзну сільськогосподарську виставку 1940 року в Москві[4].

У селі почалося будівництво клубу, школи. Відкрилися початкові школи на віддалених присілках Липному та Максимці. Почалися заняття у вечірній школі. Із східних областей України до села прибули вчителі.

У Яворові вперше за його історію відкрили медпункт, почали діяти сільське споживче товариство, а на присілках Віпчинці, Безульці, Рибниці — крамниці. Селяни готувались об'єднатися в колгосп.

Війна, розв'язана гітлерівцями, чорною ніччю насунулась і на Яворів. Фашисти окупували село 30 червня 1941 року. Уже в перші дні вони розстріляли 66 місцевих жителів. 74 — вивезли на каторгу до Німеччини[5]. Окупанти зруйнували на території села 13 мостів, спалили багато будинків, забрали у селян худобу.

16 вересня 1944 року село було визволене від загарбників. Молодь Яворова пішла до Червоної Армії добивати ворога.

Після визволення від фашистів було відновлено Радянську владу. Українські буржуазні націоналісти чинили жорстокий опір трудящим. Вони замордували багатьох сільських активістів. Створений у селі винищувальний батальйон з допомогою органів державної безпеки невдовзі знешкодив бандитські кубла на території Яворова.

---

[1] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 348, оп. 1, спр. 1200, арк. 21, 49, 57; спр. 1211, арк. 1, 15.
[2] Львівський облдержархів, ф. 121, оп. 3, спр. 61, арк. 93; спр. 428, арк. 43.
[3] Івано-Франківський облпартархів, ф. 1, спр. 758, арк. 109; спр. 1071, арк. 109.
[4] О. Г. Соломченко. Народні таланти Прикарпаття. К., 1969, стор. 7.
[5] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р—906, оп. 2, спр. 56, 57.

Звірства окупантів та бандерівців спричинилися до скорочення населення в селі з 3595 до 3113. Кількість дворів зменшилась з 862 до 540.

У перші післявоєнні роки сільська Рада організовує трудящих на відбудову зруйнованого господарства.

Особлива увага зверталася на розвиток тваринництва, заготівлю лісу, на відбудову мостів і шляхів. Яворівці швидко відремонтували приміщення медпункту, клубу. Земельній громаді сільська Рада передала 3 млини, відібрані в куркулів; будинки колишніх лихварів одержали бідняки.

Шкільна комісія при сільській Раді чимало зробила щоб ліквідувати неписьменність серед дорослого населення. Це завдання до 1960 року було виконане.

10 вересня 1950 року було організовано колгосп ім. К. Є. Ворошилова. Першим його головою став учасник Великої Вітчизняної війни Ю. І. Рибчук. У 1959 році до Яворівського колгоспу приєднано колгосп села Річки. Укрупнене господарство стало називатися артіллю «40-річчя Великого Жовтня». Воно має 4 комплексні, художню і будівельну бригади. Очолює його син колишнього бідняка з села Річки — комуніст М. Г. Копчук. На 1 січня 1970 року в колгоспі налічувалося 1469 дворів, 2254 чоловіка працездатних. За артіллю закріплено 3981 га земельних угідь, в т. ч. сіножатей — 1885 га, пасовиськ — 1341 га, орної землі — 133 га, саду — 21 га. Основною галуззю господарства є тваринництво, зокрема вівчарство. У 1967 році артіль мала близько 1100 голів великої рогатої худоби та понад 4700 овець. З кожним роком збільшується в колгоспі виробництво молока, м'яса, вовни. У 1969 році вироблено м'яса на 100 га угідь 103,9 цнт. Зростають доходи колгоспу. Якщо у 1953 році одержано 47 тис. крб. прибутків, то 1969 року — понад 1 млн. 200 тис. крб., у т. ч. понад 790 тис. крб. від допоміжних промислів — різьбярства, бондарства, ліжникарства. У колгоспі запроваджено гарантовану щомісячну оплату праці, встановлено додаткову оплату, яка виплачується щокварально. Вартість людино-дня становила в 1967 році 2,03 крб., а в 1968 — 3 крб. 78 копійок.

Всю діяльність жителів Яворова спрямовує партійна організація, створена в липні 1955 року. На обліку тоді було 7 комуністів. Організацію очолював голова сільської Ради, член КПРС з 1947 року, учасник Великої Вітчизняної війни П. Д. Григорчук[1]. У 1969 році вже було 43 комуністи, серед них передовики виробництва — доярки В. І. Павлюк, Н. В. Тонюк, які надоюють щороку по 2,5—3 тис. кг молока від корови, чабан В. Г. Григорчук, який у 1967 році одержав по 138 ягнят від 100 вівцематок і настриг по 2,4 кг вовни від кожної вівці. Кращій тваринницькій бригаді П. І. Тонюка присвоєно звання колективу комуністичної праці.

Колгосп щороку міцніє. За післявоєнні роки лише господарських приміщень на фермах споруджено понад 40. При кожній фермі і на полонинах побудовані кімнати для тваринників. Доярки, чабани, телятниці можуть там читати газети, журнали, слухати радіопередачі, користуватися пересувною бібліотекою. Колгосп добре оснащений сучасною технікою. В господарстві є 16 автомашин, 7 тракторів, причіпний інвентар, пилорама. На фермах встановлено електродоїльні агрегати.

Поліпшився добробут селян. З 1945 по 1968 рік зведено 423 будинки, перебудовано 316. У Яворові є

Урочиста реєстрація новонароджених у селі Яворові. 1968 р.

[1] Івано-Франківський облпартархів, ф. 3677, оп. 1, спр. 1, арк. 2.

сільмаг, їдальня, 3 крамниці. Село підключене до державної лінії електропередач.

Чимало зроблено в галузі розвитку освіти й культури. В Яворові працюють — середня (з гуртожитком), восьмирічна, початкова школи та на віддалених присілках філіали середньої школи.

За останні 20 років понад 120 чоловік закінчили середню школу. Близько 50 з них здобули середню спеціальну й вищу освіту; 30 чоловік навчаються у вузах і технікумах. Школа має добре обладнані кабінети, спортивний зал, майстерні з токарними верстатами по дереву й металу. Шкільний клуб інтернаціональної дружби підтримує дружні зв'язки з піонерами радянських республік і зарубіжних соціалістичних країн.

В школах Яворова добре здійснюється естетичне й трудове виховання. Роботи учнів з інкрустації, вишивання та різьби, а також ліжники експонувалися на обласних і республіканських виставках, присвячених 50-річчю Великого Жовтня і 150-річчю з дня народження Т. Г. Шевченка. У школах відкрито ленінські кімнати та кімнати бойової слави, де зібрано багато цікавих документів. При школах працюють консультативні пункти Косівської середньої заочної школи.

В селі працюють 2 бібліотеки, де є понад 12 тис. книжок. Багато родин мають свої бібліотеки. Жителі Яворова передплачували у 1968 році 2788 примірників газет та журналів.

Діють два медпункти, пологовий будинок. Протягом 4-х останніх років тут не було випадків смерті новонароджених. Профілактичні заходи різко знизили захворювання населення.

Добре дбають тут і про соціальне забезпечення. Всі інваліди Великої Вітчизняної війни та ветерани праці одержують пенсії. Багатодітні й одинокі матері мають державну допомогу. 19 багатодітних матерів удостоєні урядових нагород.

Не подолала б злиднів за панської Польщі багатодітна мати вдова Г. В. Шкрібляк. Коли помер її чоловік, жінка залишилася з 6 дітьми, старшій дівчинці було 12 років. Радянська влада допомогла трудівниці виростити й виховати дітей. Всі вони здобули освіту й професію, живуть у достатках. Сама Ганна Василівна стала уславленою різьбяркою, вишивальницею, ліжникаркою, користується повагою односельчан. Нині вона пенсіонерка.

Як ніколи розквітло гуцульське мистецтво. Продовжувачами славних різьбярських традицій є брати Семен та Юрій Корпанюки. Вони створили багато нових композицій, які не втратили своєї традиційної основи і заговорили самобутньою мовою. За великі досягнення їм присвоєно звання заслуженого майстра народної творчості УРСР і прийнято членами Спілки художників та урочисто відзначено їх 70-річчя з дня народження. На вшанування ювілярів до Яворова приїздили багато гостей з Києва, Івано-Франківська та Чернівців. Майстерність різьби по дереву С. І. Корпанюк передав своєму синові Василеві, який продовжує традиції гуцульського мистецтва. Художні вироби Юрія й Семена Корпанюків експонуються в багатьох музеях нашої країни[1].

Багато чудових речей, виконаних у «сухій різьбі», створив Федір Шкрібляк (1889—1960). За дерев'яні вироби, експоновані на республіканській художній виставці у Києві, присвяченій 40-річчю Радянської влади, він нагороджений грамотою.

Масовою професією стало ткацтво, зокрема ліжникарство (виробництво вовняних покривал для ліжок — коців) і килимарство. Близько 70 чоловік з Яворова працюють у косівських художніх майстернях. Ліжники яворівських майстрів експонувались на Всесвітній виставці у Монреалі в 1967 році. А запаски народного майстра Г. І. Гуменюк — на республіканській та декадній виставках у 1960 році.

[1] Журн. «Народна творчість та етнографія», 1963, № 4, стор. 97.

Колгоспний сад. Село Тюдів Косівського району. 1964 р.

Збирання зернових культур у колгоспі ім. Т. Г. Шевченка. Снятинський район. 1969 р.

Міжрядний обробіток просапних культур у колгоспі ім. Марка Черемшини. Косівський район. 1967 р.

Вклейка надрукована на Харківській друкоофсетній фабриці

Народні умільці гуцульської різьби по дереву, уродженці села Яворова: Ю. І. Шкрібляк (1822—1884), його сини В. Ю. Шкрібляк (1856—1928) та М. Ю. Шкрібляк (1858—1920).

Високохудожні вироби ткалі Н. Ю. Хім'як принесли їй почесне звання лауреата Всесоюзного фестивалю майстрів самодіяльного мистецтва, присвяченого 50-річчю Радянської влади. Уславленими майстрами є її сестра В. Ю. Хім'як, В. І. Хім'як та інші.

Визначною подією в культурному житті села було відкриття у 1961 році з ініціативи комуніста П. Д. Григорчука музею-кімнати народного мистецтва. Експонати, зібрані в Яворові, Річці та інших селах, демонструються в 4 кімнатах. Тут є унікальні вироби Ю. І. Шкрібляка та його синів Василя й Федора, мосяжників Гондураків та Н. Рибенчука, різьбярські знаряддя праці, народний одяг, різні побутові речі. Багато своїх творів подарували сільському музею різьбярі Юрій і Семен Корпанюки, онук Семена Корпанюка Василь та інші. Музей знайомить відвідувачів із художнім ліжникарством.

Нове життя народжує нові традиції. У сучасних обрядах проявляються кращі народні традиції. Проводи на полонини — старий звичай. Здавна вихід туди був значною подією. Це пов'язувалося з розлукою на довгі місяці, з тривогою за долю людей, за отари й велику рогату худобу. Щоб зберегти чабанів і пастухів від хвороби й біди, люди посипали попелом стежки в горах. Тепер вихід на полонини — велика радість в житті гуцулів. Піснями й танцями, квітками, щасливими усмішками виряджають односельчани колгоспних чабанів, доярок, зоотехніків на полонини. З самого ранку трембітарі сповіщають про початок свята. Полонинників проводжає все село, піонери вручають їм квіти. Учасники художньої самодіяльності виступають з концертами, виконують коломийки. Коли стихає пісня, до людей з добрими побажаннями звертається голова колгоспу. Лине срібна мелодія дзвіночків, які чіпляють худобі. Знову протяжно звучать трембіти. Полонинники вирушають у дорогу. Тим, хто їде в гори, кажуть: «Щасливо літувати».

Значну роль у громадсько-політичному й господарському житті села відіграє Рада депутатів трудящих, до складу якої входить 35 чоловік. Виконуючи накази виборців, Рада подбала про відкриття крамниці на присілку Безульці, про спорудження приміщень медпункту й бібліотеки. При середній школі відкрито додатково три класних кімнати і майстерні, впорядковано стадіон, відремонтовано дороги. Помітну роль у діяльності сільської Ради відіграє жіноча рада, яка залучає широкий актив трудівників.

Село Яворів перебудовується за планом, затвердженим сільрадою. Щорічно тут зводять 20—30 житлових будинків.

Найближчого часу передбачається побудувати дитячі ясла-садок, побутовий комбінат.

Яворів стає добре упорядкованим селищем міського типу.

П. І. АРСЕНИЧ, П. В. ЛОСЮК

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ, ЦЕНТРИ СЕЛИЩНИХ ТА СІЛЬСЬКИХ РАД КОСІВСЬКОГО РАЙОНУ

БА́БИН (стара назва — Бабин Городський) — село, центр сільської Ради, розташоване на мальовничих схилах Карпатських гір, обабіч річки Бабинця, за 7 км від районного центру, 35 км від залізничної станції Заболотів. Населення — 876 чоловік. Сільраді підпорядковане село Город (стара назва Городище).

Більшість мешканців Бабиного працює в допоміжному господарстві Кутського лісокомбінату.

В селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека, медпункт, магазин; споруджено 386 житлових будинків.

Перша письмова згадка про Бабин належить до 1408 року.

В 50-х роках XVIII ст. на околиці села діяв загін опришків під керівництвом Івана Бойчука. В 1922 році, під час виборів до польського буржуазного сенату, з 277 виборців голосувало лише 92, решта бойкотувала вибори.

На території села Города збереглися залишки городища IX—XII століть.

БАБИНОПІ́ЛЛЯ (до 1946 року — Акрешори) — село, центр сільської Ради, лежить за 30 км від районного центру, 32 км від залізничної станції Коломия. Населення — 902 чоловіка.

Трудівники села працюють у колгоспі ім. Я. Галана, центральна садиба якого знаходиться в селі Нижньому Березові.

У Бабинопіллі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека, магазин; зведено 140 житлових будинків. Село згадується у Йосифінській метриці (1785—1788 рр.).

БА́НЯ-БЕРЕ́ЗІВ — село, центр сільської Ради, розкинулося в Карпатських горах, за 34 км від районного центру та 33 км від залізничної станції Коломия. Населення — 1536 чоловік. Сільраді підпорядковане село Лючки.

Жителі працюють на лісорозробках, кустарним способом виробляють килими. За успіхи у виробництві М. Г. Варварука нагороджено орденом В. І. Леніна.

В селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, магазин.

Перша згадка про село належить до другої половини XVII століття.

В 1943 році на околиці села Лючок діяв один з партизанських загонів з'єднання С. А. Ковпака.

БРУСТУ́РІВ — село, центр сільської Ради, розміщене за 27 км від районного центру і 45 км від залізничної станції Коломия. Населення — 1451 чоловік. Це одне з наймальовничіших сіл Гуцульщини, де щорічно буває багато туристів з усіх кінців країни.

На території села розташована центральна садиба радгоспу «Брустурівський». Господарство спеціалізується на вівчарстві і художніх промислах. Радгосп має 2043 га сільськогосподарських угідь, 4 тис. овець.

Село здавна славиться художніми виробами з металу і дерева, вишивками, тканинами, писанками, прикрасами з бісеру. У філіалі Косівського об'єднання художніх виробів «Гуцульщина» працює 80 різьбярів, серед них член Спілки художників УРСР М. І. Грепиняк.

У Брустурові є середня школа, клуб, бібліотека, лікарня, аптека, відділення зв'язку, магазин. Ансамбль народних інструментів Брустурова славиться на всю країну, він гастролював у Києві, Москві. Споруджено 310 житлових будинків.

Село засновано в 1671 році. Першими його мешканцями були переселенці з Угорщини.

Жителі Брустурова брали участь в опришківському русі в другій половині XVII — першій половині XIX століття.

Під час Карпатського рейду партизанського з'єднання С. А. Ковпака мешканці села Ф. І. Мочерняк, В. Т. Габорак, А. П. Петрів та інші подавали допомогу народним месникам. У Брустурові встановлено обеліск воїнам, що загинули в роки Великої Вітчизняної війни.

ВЕЛИ́КИЙ РО́ЖИН — село, центр сільської Ради, розміщене в Карпатах на Черемоші та його притоці Рожинці, за 24 км від районного центру, 13 км від залізничної станції Вижниця. Населення — 1642 чоловіка.

В селі розташована центральна садиба колгоспу «17 вересня», напрям господарства — вівчарство; за ним закріплено 7242 га сільськогосподарських угідь. Артіль має 3770 овець.

У Великому Рожині працюють деревообробний комбінат, кам'яний кар'єр.

Тут є восьмирічна школа, клуб, бібліотека, 2 медпункти, відділення зв'язку, 2 торговельні підприємства; споруджено 200 житлових будинків.

Перші згадки про Великий Рожин знайдено у Йосифінській метриці (1785—1788 рр.).

ВЕРБОВЕ́ЦЬ — село, центр сільської Ради, розташоване за 3 км від районного центру і за 12 км від залізничної станції Вижниця. Населення — 2678 чоловік. Сільраді підпорядковані села Смодна і Старий Косів.

Виробничий напрям колгоспу ім. Леніна — тваринництво й садівництво. Господарство має 4124 га сільськогосподарських угідь, млин, пилораму.

В селі працює районна міжколгоспна будівельна організація, вона має цегельний, черепичний, кахельний, цементно-трубний, лісопильний і столярний цехи; діє газорозподільна станція.

У Вербовці є восьмирічна школа, клуб, бібліотека, дитсадок, сільмаг. Тут встановлено пам'ятник В. І. Леніну.

Перші відомості про Вербовець зустрічаються за 1650 рік.

У 1921 році мешканці Вербовця виступали проти проведення перепису населення, здійснюваного польським урядом. Вони також бойкотували вибори до сенату і сейму в 1922 році. З 1059 виборців села голосувало тільки 134 чоловіка.

В день Першого травня 1932 року члени КПЗУ Вербовця, Косова, Кобаків, Химчина та інших сіл організували демонстрацію трудящих. У селі було розповсюджено комуністичні відозви та листівки.

У селі Смодній працює санаторій «Косів».

ВЕ́РХНІЙ БЕРЕ́ЗІВ (стара назва — Вижній Березів) — село, центр сільської Ради, лежить у передгір'ях Карпат на обох берегах річки Лунги, за 30 км від районного центру, 32 км від залізничної станції Коломия. Населення — 1980 чоловік.

Населення працює на лісорозробках у Коломийському, Верховинському та Ділятинському лісокомбінатах, на підприємствах Коломиї, Яблунова, Калуша.

В селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека, медпункт, магазин. Понад 420 родин справили новосілля у добротних будинках.

Перша згадка про село належить до 1658 року. В 1717 році біля Верхнього Березова діяв загін опришків.

Під час Вітчизняної війни жителі села В. М. Симчич, М. П. Геник постачали народним месникам з'єднання С. А. Ковпака їжу, одяг, коней.

ГІРСЬКЕ́ (до 1939 року — Горішній Іспас) — село, центр сільської Ради, розкинулося на правому березі річки Пістинки, за 18 км від районного центру, 15 км від залізничної станції Коломия. Населення — 1380 чоловік. Сільраді підпорядковане село Долішнє (до 1939 року — Долішній Іспас).

На території села розташована центральна садиба радгоспу «Косівський». Напрям господарства — м'ясо-молочний. Радгосп має 4600 га сільськогосподарських угідь.

В селі є середня школа, клуб, бібліотека, медпункт, відділення зв'язку, 2 магазини.

На околицях села знайдено кам'яні знаряддя праці доби міді.

Мешканці села в 1648 році разом з іншими повстанцями палили маєтки в Лючі й Дебеславцях. 1708 року в Станіславі було засуджено до страти двох опришків Максима і Яцка з Іспаса Горішнього. 1756 року в районі села діяв загін опришків Івана Бойчука.

В 1890 році М. Павлик організував тут осередок радикальної партії, який очолював селянин П. Лаврук (1897 року його було обрано послом до сейму від радикальної партії). 20 січня 1906 року в селі відбувся багатолюдний мітинг, на ньому виступили П. Лаврук та М. Павлик, вимагаючи загального виборчого права.

У 1928 році в селі засновано осередок КПЗУ, ним керував М. І. Гоянюк. За революційну діяльність комуністів М. І. Курліковського, М. І. Гоянюка, М. Г. Бежука в 1935 році було заарештовано й засуджено на 7 років тюремного ув'язнення.

КОСМА́Ч — село, центр сільської Ради, розташоване за 34 км від районного центру, 37 км від залізничної станції Коломия. Через село протікає річка Пістинка. Населення — 5596 чоловік.

Мешканці Космача трудяться головним чином на лісорозробках тресту «Прикарпатліс».

У мальовничому Космачі є середня, 4 восьмирічні і початкова школи, клуб, історико-краєзнавчий музей, бібліотека, лікарня, пологовий будинок, поліклініка, медпункт, 8 магазинів, чайна, їдальня, пекарня, майстерні побутового обслуговування. Космацький гуцульський ансамбль пісні і танцю був учасником Всесвітнього фестивалю молоді і студентів у Москві, знімався у кінофільмі «Долина синіх скель».

Селяни брали активну участь в опришківському русі XVII—XVIII ст. ст. У Космачі діяв загін Олекси Довбуша. Славний ватажок тут трагічно й загинув у 1745 році.

На початку XX ст. у селі працював нафтопромисел, робітники якого страйкували в 1918 і 1921 роках.

В центрі Космача встановлено пам'ятник радянським розвідникам.

ПИ́СТИНЬ — село, центр сільської Ради, лежить на річці Пістинці, за 8 км від районного центру, 20 км від залізничної станції Коломия. Населення — 3400 чоловік. Сільраді підпорядковане село Микитинці.

Напрям колгоспу «Перше травня» — м'ясо-молочний, розвинуте льонарство. За господарством закріплено 4059 га земельних угідь.

В селі є середня й початкова школи, клуб, бібліотека, аптека, 5 магазинів, чайна, відділення зв'язку, лікарня.

На території села трапляються знахідки доби бронзи.

Перша письмова згадка про Пистинь належить до 1375 року. В 1817 році тут діяв загін опришків, яким керував Палісеча.

У 1842—1846 рр. в селі Микитинцях жив і працював український письменник Я. Ф. Головацький.

У другій половині XIX ст. Пистинь славився майстрами кераміки. Відомим, зокрема, було ім'я П. Г. Кошака.

Через село проходили народні месники з'єднання С. А. Ковпака. Житель села В. Ф. Гродюк був у них провідником, Д. І. Атаманюк допомагав продуктами.

РІ́ЧКА — село, центр сільської Ради, розташоване в східних передгір'ях Карпат, біля річки Річки, за 15 км від районного центру, 42 км від залізничної станції Заболотів. Населення — 2353 чоловіка.

У селі — 2 бригади колгоспу «40-річчя Великого Жовтня», центральна садиба якого в Яворові. Напрям господарства — тваринництво.

Річка — один з старовинних центрів гуцульського мистецтва (різьба по дереву, інкрустація, гравірування, карбування тощо). Тут працюють відомі майстри, члени Спілки художників УРСР М. М. Медвідчук, В. Я. Тонюк, М. З. Кіщук.

Члени підпільної антифашистської групи села Річки. 1969 р.

Є філіал Косівського художньо-виробничого об'єднання «Гуцульщина», середня і 2 початкові школи, клуб, бібліотека, 2 медпункти, 3 магазини. Понад 230 родин справили новосілля у нових будинках.

Вперше Річка згадується в документальних джерелах 1735 року.

Під час окупації в селі діяла підпільна антифашистська група, яку очолював М. Ф. Кіщук. До неї входили І. Ф. Кіщук, М. Г. Кіщук, М. Л. Копчук, І. Л. Копчук, П. Р. Шмадюк та В. Данилович. 26 червня 1944 року члени групи перейшли лінію фронту і влилися у лави діючої Червоної Армії.

РО́ЖНІВ — село, центр сільської Ради, лежить на берегах річки Рибниці, за 12 км від районного центру, за 15 км від залізничної станції Заболотів. Населення — 5063 чоловіка.

У селі — центральна садиба колгоспу «Зоря комунізму». Виробничий напрям господарства — рослинницько-тваринницький. Колгосп має 4913 га сільськогосподарських угідь, пилораму, 2 млини, столярну майстерню, цегельню. На території колгоспу знаходиться сортоділянка. Бригадир колгоспу І. М. Вінтоняк та колгоспниця І. М. Щербань удостоєні ордена Леніна.

В Рожневі є середня і початкова школи, 2 клуби, 3 бібліотеки, лікарня, поліклініка, аптека, 11 магазинів, їдальня, побутові майстерні; понад 1200 родин справили новосілля.

Рожнів уперше згадується в архівних джерелах 1452 року.

На території села знайдено кам'яні знаряддя праці доби міді, а поблизу розкопано 5 карпатських курганів.

Жителі села брали активну участь в антифеодальному опришківському русі. 1714 року загін опришків, до якого входило багато месників із Рожнева, напав на двір шляхтича в селі Ценяві, недалеко від Коломиї. В 1865 році проти селян Рожнева, що виступили на захист сервітутів, були надіслані війська з Коломиї та Чернівців. 1910 року В. С. Стефаник виступав у Рожневі на зборах з промовою про виборчу реформу. 1932 року тут побував Я. О. Галан.

У березні 1926 року в Рожневі відбулася Коломийська окружна конференція комуністів. З квітня 1926 року в селі існувало 2 осередки КПЗУ, 2 осередки КСМЗУ. У вересні 1929 року в Рожневі відбулася молодіжна демонстрація, в якій взяли участь 200 чоловік. Вони відстоювали права молоді, закликали підтримати рух страйкарів.

У Рожневі народився кандидат філологічних наук Ф. П. Погребенник.

Родина різьбяря К. Кіщука на дозвіллі. Село Річка. 1968 р.

РОЗТО́КИ — село, центр сільської Ради, розкинулося на лівому березі Черемошу, за 25 км від районного центру, 15 км від залізничної станції Вижниця. Населення — 2043 чоловіка.

В селі розташована комплексна бригада колгоспу «17 вересня», виробничий напрям — тваринництво й садівництво. Артіль має 2050 овець.

У Розтоках є восьмирічна та 2 початкові школи, клуб, бібліотека, 2 медпункти, 4 магазини, ощадна каса.

Розтоки відомі з XV ст. Старожили зберегли багато легенд, пісень, переказів про славного ватажка опришків Олексу Довбуша. З його іменем у Розтоках пов'язано багато подій. Тут є камінь Довбуша. У 1863, 1865 і 1866 роках у селі побував український письменник Ю. Федькович, який на місцевому матеріалі написав оповідання «Опришок».

СЕРЕ́ДНІЙ БЕРЕ́ЗІВ — село, центр сільської Ради. До райцентру — 28 км, до залізничної станції Коломия — 25 км. Населення — 1640 чоловік. Сільраді підпорядковані села Люча, Нижній Березів, Текуча.

В селі розміщена бригада колгоспу ім. Я. Галана. Вона вирощує льон, пшеницю, куузіку,

картоплю, має 220 га саду. В 1969 році введено в дію механізовану молочно-тваринницьку ферму. В селі знаходиться лісництво.

В Середньому Березові є середня школа, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт; промтоварний і продовольчий магазини.

Перша згадка про село як складову частину Верхнього Березова належить до 1515 року. В окрему адміністративну одиницю село виділилося в 1907 році.

В селі з 1927 по 1932 рік діяла організація «Сельроб-єдність». Родом звідси В. І. Симчич — режисер Коломийського самодіяльного народного театру. Він знімався у багатьох вітчизняних фільмах: «Кам'яний хрест», «Анничка», «Іван Франко».

В селах Лючі і Текучій знайдено кам'яні знаряддя праці доби міді. В Текучій трапляються також римські монети I—IV століть.

СНІ́ДАВКА — село, центр сільської Ради. Розміщена за 25 км від районного центру і за 55 км від залізничної станції Заболотів. Населення — 1204 чоловіка.

Більшість мешканців села працює у допоміжному господарстві Коломийського лісокомбінату. Передову доярку господарства Є. В. Медвідчук нагороджено орденом Леніна. В Снідавці широко розвинуті художні промисли. Народні умільці виробляють красиві шкатулки, топірці, художні ліжники й килими, гуцульські вишивки на полотні, киптарі, запаски, пояси. Уродженець Снідавки П. М. Медвідчук — член Спілки художників УРСР.

У селі є восьмирічна і початкова школи, клуб, бібліотека, медпункт, пологовий будинок, магазин.

Снідавка відома з XVI століття.

СОКОЛІ́ВКА — село, центр сільської Ради, розміщене на берегах річки Рибниці, за 7 км від районного центру, 34 км від залізничної станції Заболотів. Населення — 2099 чоловік.

В селі — допоміжне господарство Коломийського лісокомбінату, яке спеціалізується на вівчарстві. 312 родин Соколівки мешкають у нових добротних будинках.

В селі є восьмирічна школа, будинок культури, бібліотека, лікарня, аптека, 3 магазини, відділення зв'язку, ощадна каса.

Музей Т. Г. Шевченка, що працює при школі, тримає тісний зв'язок з Снятинським літературно-меморіальним музеєм Марка Черемшини, а також з відомим болгарським літературознавцем Петком Атанасовим, який у 1964 році відвідав Соколівку і подарував свої видані роботи про великого Кобзаря.

На території Соколівки проводяться розвідувальні роботи. Тут виявлено мінеральні води й нафту.

Перші згадки про Соколівку належать до другої половини XIV ст. У другій половині XVIII ст. на околицях села активно діяли опришки загону Івана Бойчука, в якому були й селяни Соколівки Д. Ю. Юрійчук, Я. Самокіщук та інші.

Заготівля яблук у колгоспі ім. Т. Г. Шевченка. 1969 р.

Влітку 1943 року через Соколівку проходили загони з'єднання С. А. Ковпака. П. І. Стефурак провів групу партизанів до села Річки.

СТАРІ́ КУ́ТИ — село, центр сільської Ради, розкинулося на передгір'ї Карпат біля Черемошу, за 10 км від районного центру, 5 км від залізничної станції Вижниця. Населення — 4919 чоловік. Сільраді підпорядковане село Черганівка.

Місцевий колгосп ім. Т. Г. Шевченка має 4679 га земельних угідь. Напрям господарства — садівництво. Водночас артіль вирощує технічні культури. З допоміжних промислів є цегельня, пилорама, столярний і кравецький цехи, кузня.

В селі є восьмирічна та початкова школи, 2 клуби з стаціонарними кіноустановками, бібліотека, 3 медпункти, 6 магазинів, їдальня.

Члени ревкому та активісти села Текучої. 1939 р.

За останні 10 років 500 сімей справили новосілля.

Перша письмова згадка про село належить до 1448 року. В 30—40-х роках XVIII ст. тут діяли опришки Олекси Довбуша, серед них були й жителі Старих Кутів — Будз, Цикаляк, Павлюк, Демащук та інші.

В селі встановлено пам'ятник полеглим в роки Великої Вітчизняної війни.

СТОПЧА́ТІВ — село, центр сільської Ради, розташоване на правому березі річки Лючки, за 16 км від районного центру, 15 км від залізничної станції Коломия. Населення — 2874 чоловіка. Сільраді підпорядковане село Уторопи.

Бригада колгоспу ім. Я. Галана спеціалізується на розвитку молочного тваринництва. З допоміжних промислів у селі є завод, що має столярний, бетонний та лісопильний цехи, млин, пилорама.

Український радянський поет Д. В. Павличко. 1962 р.

В селі працюють восьмирічна школа, клуб, бібліотека, 2 медпункти. У Стопчатові зведено 420 нових будинків.

На території Стопчатова виявлено поселення доби бронзи та похова́ння культури карпатських курганів. В Уторопах знайдено римські монети II—III століть.

Вперше у документах Стопчатів згадується в 1515 році.

1749 року на маєток місцевого пана напав загін опришків Василя Баюрака.

Вихідцем з Стопчатова є відомий український радянський поет Д. В. Павличко.

В селі Уторопах народився історик-мемуарист Гуцульщини П. І. Ступницький (1794—1850).

ТРАЧ — село, центр сільської Ради, розміщене за 25 км від районного центру, за 24 км від залізничної станції Коломия. Населення — 451 чоловік. Сільраді підпорядковані села Ганнівка, Гуцулівка, Коростиі Кривобороди.

На території села розташований відділок радгоспу «Косівський», який спеціалізується на тваринництві. За господарством закріплено 326 га сільськогосподарських угідь.

Р. І. Іваничук — український радянський письменник, уродженець села Трача. 1963 р.

У селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека, медпункт, магазин.

У селі народився письменник Р. І. Іваничук — член Спілки письменників України.

У Трачі і Ганнівці археологи досліджували могильник культури карпатських курганів.

ТЮ́ДІВ — село, центр сільської Ради, лежить на лівому березі Черемошу, за 16 км від районного центру, 5 км від залізничної станції Вижниця. Населення — 1782 чоловіка. Сільраді підпорядковане село Малий Рожин.

Населення Тюдова зайняте на лісорозробках у Кутському лісокомбінаті і колгоспах «17 вересня» та ім. Шевченка.

В Тюдові є восьмирічна школа, клуб, бібліотека, медпункт, сільмаг, їдальня, побутові майстерні. 360 родин села справили новосілля. Мешканці брали участь у боротьбі проти польської шляхти під час визвольної війни українського народу в 1648—1654 рр.

Наприкінці XIX ст. тут народні митці спорудили пам'ятник Т. Г. Шевченку.

В 1922 році селяни бойкотували вибори до польського буржуазного сейму.

ХИ́МЧИН — село, центр сільської Ради, розкинулось у передгір'ях Карпат, за 8 км від районного центру, 21 км від залізничної станції Заболотів. Населення — 3016 чоловік.

В селі — центральна садиба колгоспу ім. Созонта Букатчука; виробничий напрям — тваринництво. За господарством закріплено 3007 га сільськогосподарських угідь.

В Химчині є восьмирічна і 2 початкові школи, будинок культури, 2 бібліотеки, 2 медпункти, пологовий будинок, магазин. Понад 450 родин справили вхідчини у нові світлиці.

1649 року мешканці Химчина разом з селянами навколишніх сіл напали на панські двори Яблоновських в Лючі та Дебеславцях.

1920 року в Химчині було створено селянський комітет по розподілу панської землі. Його очолював А. С. Швалюк. У 20—30-х роках тут діяв осередок КПЗУ й організація «Сельробєдність». У 1927 році створено підпільний осередок КСМЗУ.

1932 року мешканці Химчина брали участь у першотравневій демонстрації в місті Косові.

1934 року з Коломиї до Химчина перебазувався окружний комітет КПЗУ.

ШЕ́ПІТ — село, центр сільської Ради, розкинулося біля підніжжя Карпатських гір, за 36 км від районного центру, 45 км від залізничної станції Коломия. Населення — 1907 чоловік. Місцевий відділок радгоспу «Брустурівський» спеціалізується на тваринництві. У селі працює понад 180 народних умільців.

У Шепоті є восьмирічна школа, клуб, бібліотека, 2 медпункти, відділення зв'язку, ощадна каса, 2 магазини. На фестивалі самодіяльного мистецтва УРСР в Києві на честь 50-річчя Великого Жовтня народний оркестр гуцульських інструментів Шепота одержав медаль та диплом 3-го ступеня.

ШЕШО́РИ — село, центр сільської Ради, розташоване в долині річки Пістинки, за 12 км від районного центру, 30 км від залізничної станції Коломия. Населення — 1831 чоловік. Сільраді підпорядковане село Прокурава.

Шешорська бригада радгоспу «Брустурівський» спеціалізується на тваринництві. Ліс-

ництво Коломийського лісокомбінату, що міститься в селі, має 3863 га лісу.

В селі є восьмирічна і початкова школи, клуб з стаціонарною кіноустановкою, бібліотека, медпункт, 4 магазини. При школі працює музей, де зібрано зразки народної творчості,— килими, вишивки, писанки, топірці, трембіти тощо.

На правому березі Пістинки будується туристське містечко. 1969 року в Шешорах побувало понад 24 тис. туристів з усіх куточків Радянського Союзу. Біля «Малого водопаду» споруджено будинок відпочинку для робітників Коломийського заводу сільгоспмашин.

На околицях села знайдено кам'яні знаряддя праці доби бронзи.

Перша письмова згадка про Шешори належить до 1445 року. В 1817 році тут діяв загін опришків під керівництвом Мозорука з Прокурави. В загоні перебували мешканці Шешорів — Ф. Слижук, М. Мельник та ін. В 1936 році жителі села на власні кошти побудували пам'ятник Т. Г. Шевченку.

Під час німецько-фашистської окупації жителі села подавали допомогу партизанам.

В Шешорах народилася й виросла майстер народної творчості, лауреат Державної премії УРСР ім. Т. Г. Шевченка Г. В. Василащук.

Я́БЛУНІВ — селище міського типу, центр селищної Ради, лежить на лівому березі річки Лючки, за 16 км від районного центру, 20 км від залізничної станції Коломия. Населення — 1540 чоловік.

На території Яблунова розташована центральна садиба колгоспу ім. Я. Галана. Напрям господарства — тваринництво і льонарство. Артіль має 6772 га сільськогосподарських угідь.

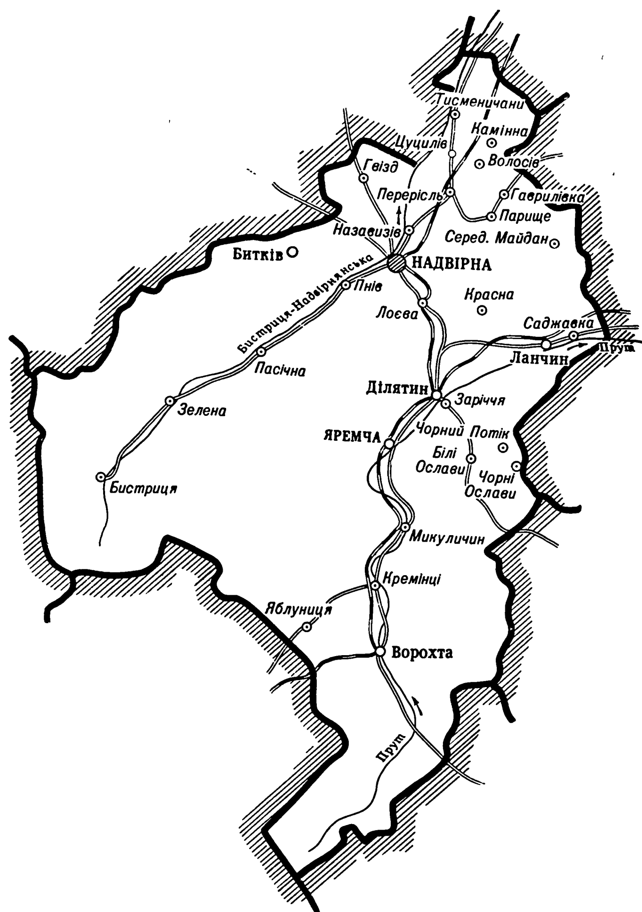
З 1953 року в Яблунові працює філія Косівського об'єднання художніх виробів «Гуцульщина». Є середня школа, будинок культури, бібліотека, поліклініка, пологовий будинок, аптека, 12 магазинів, їдальня.

Яблунів засновано наприкінці XVI ст. Тут зі своїми загонами були Олекса Довбуш, Василь Баюрак, Іван Бойчук. 4 березня 1880 року поліція арештувала в Яблунові І. Франка, а в 1934 році — Я. Галана.

Влітку 1943 року на околицях селища діяло партизанське з'єднання С. А. Ковпака.

Радянським воїнам, які полягли за визволення селища, і місцевим жителям — жертвам буржуазних націоналістів — встановлено пам'ятник. В 1967 році споруджено пам'ятник І. Франку. В Яблунові народився український радянський письменник В. І. Атаманюк.

НАДВІРНЯНСЬКИЙ РАЙОН

НАДВІРНА

Надвірна — місто районного підпорядкування, розташоване на правому березі річки Бистриці-Надвірнянської, за 38 км від Івано-Франківська. Тут проходять автомагістраль та залізниця Львів — Рахів, населення — 16 167 чоловік.

Надвірна — центр району, на території якого 23 сільські, 4 селищні та 2 міські Ради депутатів трудящих. Їм підпорядковано 53 населені пункти. Жителів — 117,7 тис. чоловік. Природні багатства району — нафта, газ, калійні солі, великі лісові масиви. Основу економіки становить нафто- та газовидобуток, а також нафтопереробна, лісозаготівельна, деревообробна та меблева промисловість. Орних земель — 12,2 тис. га, сінокосів та пасовищ — 38,2 тис. га, лісів — 130,7 тис. га. В районі є 10 колгоспів, 3 радгоспи, районне об'єднання «Сільгосптехніки». У районі — 70 загальноосвітніх шкіл, 15 будинків культури, 34 клуби.

Поблизу Надвірної збереглись залишки давньоруського городища з руїнами укріплень та кургани. Вважають, що заснування Надвірної належить до 1596 року[1]. Власниками її були феодали Куропатви, які походили з Угорщини і володіли маєтками в Галичині ще з кінця XIV ст.[2] В XVII—XVIII ст. ст. Надвірна — важливий господарсько-торговий центр на Покутті. Жителі міста займалися рубкою лісу, який сплавляли Бистрицею, виварювали сіль, вирощували тютюн. У Надвірній щорічно проводилось 2 ярмарки, які тривали протягом тижня. До неї з'їжджались не тільки жителі навколишніх сіл і містечок, а й купці з багатьох міст Польщі

---

[1] E. Hornowa. Stosunki ekonomiczno-społeczne w miastach ziemi Halickiej w latach 1590—1648, стор. 42.

[2] F. Markowski. Pałac w Nadwórnej. Lwów, 1936, стор. 6.

та Галичини. На ярмарках торгували медом, рибою, салом, сіллю, сукном, продавали волів, коней, овець, а також товари, які привозили з Молдавії, Туреччини й Угорщини[1].

Населення Надвірної та навколишніх сіл протягом XVII ст. неодноразово відбивало наскоки турецьких і татарських нападників. У 1676 році під час польсько-турецької війни Пнівський замок витримав довготривалу облогу турецько-татарських загонів.

Трудящі Надвірної повставали проти класових гнобителів. З початку XVII ст. тут діяли народні месники-опришки. Ще 1621 року загін Гриня Кардаша знищив найбільшу того часу на Прикарпатті фортецю Пнів. Йому допомагали панські слуги, мешканці навколишніх сіл, а також замкова сторожа[2].

Боротьба населення Надвірної проти польсько-шляхетського гніту набрала особливого розмаху в період визвольної війни українського народу 1648—1654 рр. Налякана виступом трудящих, місцева шляхта, орендарі сховалися за мурами добре укріпленого Пнівського замку. Пізньої осені 1648 року повстанці, керовані Семеном Височаном, підступили до фортеці. Облога тривала кілька тижнів. Незважаючи на запеклий опір, повстанці за допомогою козаків і великої групи жителів Калуша здобули Пнівський замок. У другій половині XVII ст. в районі Надвірної діяли опришки на чолі з Василем Глібом. 1677 року вони захопили багаті надвірнянські маєтки Туровського. В травні 1745 року О. Довбуш з опришками побував в с. Зеленій. Надвірнянська шляхта, передбачаючи його наступ, спішно готувала місцеву фортецю до оборони, сюди прибули навіть коронні війська Потоцького[3]. Польські феодали посилили боротьбу з повстанцями: проти опришків було кинуто загони смоляків із Станіславської фортеці. У Надвірній жорстоко катували та страчували полонених опришків.

Надвірна після 1772 року увійшла до складу Австрійської імперії. З розвитком капіталістичних відносин тут виникає ряд промислових підприємств. У середині XIX ст. побудовано сірникову фабрику та пивзавод. Після спорудження залізничної лінії Рахів—Львів Надвірна стала важливим центром нафтопромислового району. 1907 року в місті почав діяти нафтопереробний завод. Нафту транспортували сюди з сіл Биткова, Пасічної, Майдана, Космача в дерев'яних бочках. Праця робітників була важкою і низькооплачуваною: за каторжний дванадцятигодинний робочий день на промислах вони одержували в середньому по 1,5 крони.

Піднесення промисловості сприяло зростанню населення Надвірної з 5800 чоловік (1858 р.)[4] до 7525 чоловік (1900 р.)[5]. Трудящі жили в злиднях, темряві, не мали медичної допомоги. 1880 року в місті працювали лише чотирикласна чоловіча і двокласна жіноча школи, в яких викладали 6 вчителів.

Робітники Надвірної боролися проти капіталістичного визиску. В кінці XIX ст. тут відбулися перші виступи економічного характеру. Тоді ж у Надвірній почала діяти організація радикальної партії, яка під час виборів до австрійського парламенту 1900 року закликала трудящих не голосувати за представника експлуататорської верхівки міста. І тільки фальсифікація виборів та жандармські багнети забезпечили цьому кандидатові «більшість» голосів.

Великий вплив на посилення революційної боротьби надвірнянських трудящих справила революція 1905—1907 рр. У січні 1906 року в місті і навколишніх селах

[1] E. Hornowa. Stosunki ekonomiczno-społeczne w miastach ziemi Halickiej w latach 1590—1648, стор. 169.

[2] В. В. Грабовецький. Антифеодальна боротьба карпатського опришківства XVI—XIX ст., стор. 39.

[3] Там же, стор. 126—127.

[4] Skorowidz wszystkich miejscowości położonych w Królestwie Galicyi i Lodomeryi z Wielkiem Księstwem Krakowskiem, стор. 138, 139.

[5] Gemeindelexikon von Galizien. Wien, 1907, стор. 414.

скликалися народні віча, де висували вимоги забезпечити загальне виборче право. Налякані активністю мас місцеві власті заборонили проводити народні віча, поліція розганяла збори трудящих[1]. Незважаючи на переслідування властей, народні віча не припиняли своєї діяльності.

В роки першої світової війни у районі Надвірної точилися жорстокі бої між австро-угорськими та російськими військами. 17 жовтня 1914 року російські війська оволоділи Надвірною, на початку 1915 року її знову захопили австрійці, а 30 липня 1916 року російські війська вибили їх із Надвірної і знаходились тут до 1917 року[2]. Під час війни трудяще населення зазнало тяжких страждань. Австрійські власті насильно мобілізували до армії майже всіх здорових чоловіків і кинули їх на фронт. Не вистачало продуктів харчування, зросли ціни, а заробітки робітничих сімей стали ще жалюгіднішими. Австро-угорські війська грабували населення. Під час боїв місто було великою мірою зруйноване.

Коли до Надвірної дійшла звістка про перемогу Великої Жовтневої соціалістичної революції, робітники міста палко її вітали. На початку 1919 року з Росії до Надвірної повернулися військовополонені І. С. Свідрюк, Д. І. Виприню́к, вони розповідали про ленінські декрети, про створення робітничо-селянського уряду в Росії. Робітники Надвірної розгортають революційну боротьбу під лозунгами Великого Жовтня, рішуче виступають проти буржуазно-націоналістичного уряду ЗУНР.

Влітку 1919 року Надвірну загарбала буржуазно-поміщицька Польща. Іноземні визискувачі разом з місцевими багачами прибрали до своїх рук всі промислові підприємства міста: лісозавод став власністю фірми «Польська фореста», нафтові родовища експлуатували «Малопольське нафтове товариство», «Польська спілка по реалізації нафти», фірми «Бонаріва», «Брати Нобель», «Карпати», «Франко-Полонія». Ще гіршим стало життя трудового населення Надвірної. Робітники працювали в тяжких умовах по 10—12 годин на добу. На підприємствах нафтової і лісової промисловості фактично не було техніки безпеки, що часто призводило до нещасних випадків. Заробітна плата була дуже низькою. На підприємствах лісової промисловості денний заробіток становив 1—3 злотих[3], а лише квартирна плата за одну невелику кімнату досягала 30 злотих на місяць. Трудящі міста терпіли також від безробіття, яке зростало з кожним роком. У 30-х роках Польщу охопила загальна криза, почалося масове звільнення робітників на підприємствах лісової і нафтової промисловості Надвірної. В 1935 році на 8,8 тис. чоловік населення було 700 безробітних. Особливо скрутно доводилося молоді. Ось про що повідомлялося в листівці Надвірнянського комітету комсомолу з цього приводу: «Зима лютує. Надвірнянська молодь, як і багато безробітних Західної України, терпить страшні муки, не маючи праці, ходить обдерта і голодна. Не хочемо загинути від голоду, вимагаємо праці, а не муштри в юнацьких таборах праці...»[4].

Становище трудящих мас було важким ще й тому, що польські власті здійснювали політику національного гноблення. Забороняли українську мову, вдавалися до полонізації населення. Найбільше це позначилося на стані народної освіти: до 1937 року в Надвірній було лише дві невеличкі семирічні школи, де навчали польською мовою.

Трудящі Надвірної боролися проти експлуататорів. У місті створювалися підпільні комуністичні групи, які 1928 року об'єднували 16 чоловік. Роботою комуністичних організацій керував повітовий комітет[5]. Комуністи спрямовували маси на

---

[1] Газ. «Громадський голос», 6 лютого 1906 р.

[2] ЦДВІА СРСР, ф. 2070, оп. 1, спр. 342, арк. 104—107; ф. 2129, оп. 1, спр. 130, арк. 14; ф. 2134, оп. 1, спр. 41, арк. 53.

[3] Газ. «Сила», 19 березня 1932 р.

[4] Боротьба трудящих Прикарпаття за своє визволення і возз'єднання з Радянською Україною. Документи й матеріали (1921—1939 рр.), стор. 254, 272.

[5] Там же, стор. 125.

Я. О. Скаліш — один з керівників організації КПЗУ у Надвірній. 20-і роки XX ст.

боротьбу проти експлуатації, за возз'єднання західних земель України з Радянською Україною. Вони розповсюджували марксистську літературу, організовували мітинги й демонстрації, розповідали про життя трудящих у Радянському Союзі.

Активними організаторами мас були Д. І. Випринюк, В. М. Гунда, Р. І. Свідрюк, Р. К. Вахтель, Я. О. Скаліш, М. Д. Боєчко, М. Безрукий. Під їх керівництвом 22 травня 1926 року відбувся страйк на лісозаводі фірми «Польська фореста». В ньому взяли участь 400 робітників, які вимагали скорочення робочого дня, оплати за надурочні години, поліпшення охорони праці жінок і підлітків, наполягали на тому, щоб побудували гуртожиток та їдальню. Страйк тривав до 28 травня і закінчився перемогою робітників[1].

Комуністи провели також велику роз'яснювальну роботу серед населення під час виборів до польського сейму 1928 року. Завдяки цьому, незважаючи на репресії властей, трудящим Надвірної вдалося висунути свого кандидата — члена «Сельробу» І. Бойка.

Надвірнянська міська організація КПЗУ керувала роботою інших організацій — комсомольських та найбільших профспілкових: кравців і робітників лісової та деревообробної промисловості. Це посилило революційну боротьбу молоді. У ніч на 31 січня 1932 року комсомольці Надвірної, очолювані Р. І. Юркевичем, розігнали нараду куркулів, яка зібралася, щоб схвалити політику польського уряду про підвищення асигнувань на озброєння. Польські жандарми вчинили розправу над молодими патріотами. Більшість комсомольців опинилася за тюремними гратами, ув'язнення тривало майже півроку[2].

Комуністи Надвірної приділяли увагу зміцненню союзу робітників і селян. На повітовій конференції КПЗУ, що відбулася 4 листопада 1934 року в Надвірній, було обговорено питання про вплив робітників на розгортання революційної боротьби селянства. Конференція ухвалила створити в ряді сіл повіту комірки КПЗУ[3]. В цей же час комуністи посилили революційну агітацію серед населення. У Надвірній в 1934—1935 рр. систематично розповсюджуються комуністичні листівки із закликом до боротьби проти експлуататорів, проти окупаційного режиму, за возз'єднання з Українською РСР. В листівках викривалися також профашистська політика пілсудчиків та антинародні дії українських буржуазних націоналістів[4].

Під керівництвом комуністів на знак солідарності з виступом робітників у Львові 23 квітня 1936 року в Надвірній відбувся великий страйк. Зокрема, не працювали 600 робітників-деревообробників фірми «Польська фореста». Трудящі Надвірної, незважаючи на поліцейські репресії, урочисто відмічали революційні свята. Першого травня 1936 року районний комітет КПЗУ організував у місті демонстрацію, в якій взяли участь 350 чоловік. Польська поліція розігнала демонстрантів, а шестеро з них було заарештовано[5].

Місцеві власті намагалися придушити революційні виступи робітників, постійно переслідували комуністів і діячів прогресивних організацій. Лише з 1 березня по 24 квітня 1937 року польська поліція провела 33 обшуки в Надвірній і заарештувала 8 комуністів. За активну участь у революційній боротьбі в Березу Картузьку було ув'язнено комуністів: М. Д. Боєчка, В. М. Гунду і Я. О. Скаліша[6].

---

[1] Івано-Франківський облдержархів, ф. 2, оп. 1, спр. 377, арк. 1—10; спр. 1060, арк. 21; ф. 68, оп. 1, спр. 189, арк. 19; ф. 69, оп. 1, спр. 288, арк. 11; ф. 226, оп. 1, спр. 9, арк. 36, 66.

[2] Там же, ф. Р-1576, оп. 1, спр. С—25, арк. 6.

[3] Там же, ф. 6, оп. 1, спр. 423, арк. 263.

[4] Там же, ф. 68, оп. 1, спр. 417, спр. 555, арк. 41. ф. Р-69, оп. 1, спр. 298, арк. 183, 203.

[5] Там же, ф. 68, оп. 2, спр. 365, арк. 90.

[6] Там же, ф. 2, оп. 1, спр. 1377, арк. 1—20; ф. Р-1576, оп. 1, спр. С—25, арк. 6.

Від польсько-шляхетської окупації місто визволили частини Червоної Армії 17 вересня 1939 року. Населення активно взялося будувати нове життя. Під час виборів до Народних Зборів Західної України трудящі обрали своїми депутатами вчительку Е. О. Туєшин, робітника-нафтовика, колишнього члена КПЗУ М. П. Терпеляка. Головою Надвірнянського тимчасового управління став П. К. Щербак.

Після встановлення Радянської влади Надвірна перетворилася на районний центр. Тут було створено райком партії на чолі з секретарем С. Т. Саранчою, райком комсомолу, обрано місцеві органи влади. Було націоналізовано всі промислові й торгові підприємства, в будинках багачів оселилися трудящі. Запрацювали промислові підприємства, завдяки чому уже до кінця 1939 року не стало безробітних.

З ентузіазмом трудилися надвірнянці. За перемогу в соціалістичному змаганні на честь першої річниці з дня визволення колектив лісокомбінату в серпні 1940 року було нагороджено перехідним Червоним прапором обласного лісопереробного тресту[1]. Зразки трудового героїзму проявили і працівники нафтопереробного заводу.

Трудящі міста були активними учасниками політичного життя країни — в березні 1940 року вони обирали Верховну Раду УРСР і своїм депутатом до українського парламенту назвали робітника лісокомбінату Ю. І. Дем'янчука.

Сталися докорінні зміни в галузі культури, охорони здоров'я. Уже в перші дні після визволення чимало зробили щодо піднесення освітнього рівня населення. Було підібрано кадри вчителів, обліковано дітей шкільного віку, а також дорослих неписьменних. Відкрилися середня і неповна середня школи, де навчали рідною мовою[2]. Комуністи й комсомольці створили гуртки ліквідації неписьменності. Вчителі, освічені робітники й службовці навчали грамоти в цих гуртках. Важливим осередком виховної роботи стали культурно-освітні заклади. В Надвірній відкрилися районний будинок культури, будинок культури на нафтопромислі, кінотеатр, бібліотеки, червоні кутки. Радянська влада велику увагу приділяла охороні здоров'я. В поліклініці й лікарні трудящим подавали кваліфіковану медичну допомогу. В розпорядження населення передали новостворені дитячі садки, ясла.

Війна перервала творчу працю трудящих. 1 липня 1941 року Надвірну окупували гітлерівські й угорські війська[3]. До кінця 1941 окупанти разом з українськими буржуазними націоналістами знищили в Надвірній понад 6 тис. чоловік, в т. ч. 1024 дітей. Гітлерівці вивезли на каторжні роботи до Німеччини 200 чоловік[4]. На початку 1942 року фашисти розстріляли Р. І. Юркевича, який до 1939 року був секретарем підпільної комсомольської організації[5]. Вони завдали Надвірній великої матеріальної шкоди, знищили 134 будинки, зруйнували приміщення середньої школи, кінотеатру, поліклініки, вивезли обладнання парафінового цеху і кубової установки з нафтопереробного заводу, майже повністю зруйнували його устаткування.

Але трудящі не корилися окупантам: вони ховали від гітлерівців одяг, хліб, худобу, саботували їх розпорядження, уникали служби у фашистських військах, відмовлялися їхати до Німеччини на примусову працю. Жителька Надвірної Е. І. Майковська в роки окупації, ризикуючи життям, переховувала двох радянських громадян, яких розшукувало гестапо. Трудящі Надвірної улітку 1943 року допомогли партизанам-ковпаківцям знищити 9 нафтових вишок, бензосховище[6].

Надвірну визволили від фашистського рабства 30 березня 1944 року бійці 1-ої танкової бригади полковника В. М. Горєлова. Жителі радо вітали воїнів. 18 квітня

---

[1] Газ. «Радянська Україна», 11 серпня 1940 р.
[2] Газ. «Радянська Україна», 8 червня 1940 р.
[3] Німецько-фашистський окупаційний режим на Україні. Збірник документів і матеріалів, стор. 420.
[4] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-98, оп. 1, спр. 23, арк. 55.
[5] Там же, ф. Р-1576, оп. 1, спр. С—25, арк. 3.
[6] Архів МО СРСР, ф. 299, оп. 3070, спр. 460, арк. 78.

радянські війська змушені були тимчасово залишити місто. А 26 липня 1944 року Надвірна назавжди стала вільною.

408 місцевих жителів билися з ворогом на фронтах. 311 надвірнянців за хоробрість у боях нагороджено бойовими орденами і медалями Союзу РСР. 27 жителів міста загинули на фронтах Великої Вітчизняної війни.

Відступаючи під ударами Червоної Армії з території Прикарпаття, гітлерівці залишили своїх підручних — буржуазно-націоналістичні банди, які тероризували населення, палили лікарні, школи, клуби. Оунівці закатували молодого лікаря, завідуючу відділом охорони здоров'я райвиконкому комсомолку Л. Ф. Гречуху, повісили М. Стебеляк тільки за те, що вона хотіла влаштуватись на роботу в радянській установі, вбили директора Надвірнянського лісгоспу комуніста М. Д. Максимчука. Трудящі Надвірної рішучими діями знешкодили націоналістів,розгромили бандитів і продовжували будівництво нового життя.

Насамперед було організовано відбудову промислових підприємств міста. 1944 року відновлено видобуток нафти, проведено ремонт свердловин, розгорнуто розвідувальні роботи. Велику допомогу в цьому робітники Надвірної одержали від нафтовиків Татарії і Башкирії. До нафтопромислів надходило устаткування з Баку, Ленінграда, Москви, Свердловська, Челябінська, Харкова та інших міст. Завдяки героїчним зусиллям робітників та інтелігенції міста до середини лютого 1945 року були відбудовані: нафтові підприємства, лісозавод і ліспромгосп, райпромкомбінат, сироварний завод, пекарня, кінотеатр, лікарня, до квітня — залізнична станція[1].

Одразу ж після визволення у Надвірній здійснювалися і перетворення в галузі освіти та культури. В місті уже 1944 року у відбудованих приміщеннях відкрили середню і дві семирічні школи, де 1945 року навчалося 370 учнів, працювало 35 учителів. У Надвірній створювалася сітка культосвітніх закладів: 1944 року відновив роботу Надвірнянський районний будинок культури, відкрилися клуби бурильників, нафтопереробного й лісового заводів.

З великим творчим піднесенням виконували трудящі Надвірної завдання четвертої п'ятирічки. В 1948 році, наприклад, 345 робітників ліспромгоспу перевиконували виробничі норми[2]. Особливо відзначилася бригада лісорубів І. О. Госедла. За трудові успіхи І. О. Госедло був нагороджений орденом Леніна. В 1948 році колектив ліспромгоспу переміг у соціалістичному змаганні серед лісових підприємств області і був удостоєний Червоного прапора обкому КП(б)У і облвиконкому. Наполегливо трудились виробничники деревообробного комбінату. Успіхи трудящих Надвірної примножувались і далі. Особливо інтенсивно розвивалася тут нафтова промисловість. У 1953 році на базі цеху буріння Битківського нафтопромислу і Надвірнянської нафторозвідки створено Битківську контору буріння, а після відкриття нових родовищ у 1957 році — нафтогазодобувне управління «Надвірнанафтагаз».

Швидкими темпами зростала Надвірна в роки семирічки. Колективи нафтоуправління «Надвірнанафтагаз», нафтопереробного і цегельного заводів, райхарчокомбінату, райпромкомбінату неодноразово перевиконували планові завдання. Значно розширився у 1959—1965 рр. Надвірнянський лісокомбінат. Тут запроваджено нову технологію заготівлі та переробки деревини, механізовано трудомістку ручну працю. Пам'ятним для трудящих Прикарпаття був другий рік семирічки, коли відзначали 100-річчя з дня заснування Надвірнянського нафтопромислу. ЦК КП України і Рада Міністрів УРСР сердечно поздоровили надвірнянських нафтовидобувників. Того ж року працівникам управління «Надвірнанафтагаз» присвоєно звання колективу комуністичної праці. В 1967 році на честь цієї дати споруджено пам'ятник «100 років Надвірнянської нафти».

---

[1] Івано-Франківський облпартархів, ф. 25, оп. 1, спр. 5, арк. 102.

[2] Там же, оп. 2, спр. 88, арк. 94.

Пам'ятник на честь 100-річчя відкриття нафтових родовищ у Надвірній. 1968 р.

Поряд з нафтодобуванням та заготівлею деревини, що мають давні традиції у цій місцевості, значну роль в економіці Надвірної відіграють нові галузі промисловості. До них найперше належить видобуток газу. В лютому 1964 року в місті утворено Надвірнянське газопромислове управління. Газ використовується для побутових і господарських потреб Івано-Франківської та деяких інших областей Української РСР, транспортується доБілоруської РСР та Прибалтики, а також газопроводом «Дружба»—до Чехословацької Соціалістичної Республіки. За дострокове виконання семирічного плану видобутку газу і високі показники в соціалістичному змаганні групу працівників газопромислового управління нагороджено орденами і медалями Радянського Союзу.

Протягом семирічки у Надвірній здійснювалися великі будівельні роботи. Зокрема, був повністю реконструйований Надвірнянський нафтопереробний завод. Він перетворився на велике сучасне підприємство. Тут збудовано ТЕЦ, на якій працює перша в Радянському Союзі парогазова установка вітчизняного виробництва. Реконструкція підприємства забезпечила збільшення переробки нафти в 1966 році порівняно з 1946 роком у 104 рази. Завод випускає нафтопродукти в широкому асортименті: автобензин, дизельне паливо, паливний мазут, нафтобітум різних марок, зріджений газ, парафін, в т. ч. для потреб харчової промисловості, електродний кокс. Став до ладу цех синтетичних жирних кислот, який виготовляє кислоти для виробництва мила, пластмас та інше.

Широко розгорнулося у Надвірній спорудження промислових і культурно-побутових об'єктів, яке здійснювалося будуправліннями № 91, № 65, «Промжитлобуд». Серед пущених об'єктів: газобензиновий завод, високовольтна лінія електропередачі, автодороги до Битківського і Пасічнянського нафтопромислів, автобаза на 250 машин, промислова база вишкомонтажної контори та інше. Важливе значення для збільшення масштабів будівельних робіт мало створення в 1963 році Надвірнянського кар'єроуправління, яке постачало будовам щебінь, гравій, пісок і вапно.

В місті розвивалася також харчова промисловість. Зокрема, Надвірнянський сироварний завод, оснащений новою технікою, перетворився на передове підприємство. Його продуктивність з 1959 по 1966 рік зросла вдвоє, асортимент виробів збільшився з 5 до 25 видів. «Станіславський» та «Костромський» сир експонувався на Міжнародному ярмарку в Марселі і посів одне з перших місць за якістю і зовнішнім виглядом. Розширився і харчокомбінат, до складу якого входять млин, хлібопекарня, булочний цех. В 1965 році для нього споруджено нове приміщення.

Значними є успіхи промислового виробництва Надвірної після XXIII з'їзду КПРС. Перед веде нафтогазодобувне управління «Надвірнанафтагаз». На підприємстві в 1966 році запроваджено автоматизацію свердловин, завдяки цьому збільшився випуск продукції, зросла продуктивність праці. В боротьбі за виконання завдань п'ятирічки провідне місце належить партійній організації управління, в якій на початку 1969 року налічувалося 175 комуністів. Зразком у виконанні виробничих планів є комуністи: депутат Верховної Ради СРСР В. С. Перев'язко, колишній член КПЗУ, оператор Р. І. Свідрюк, а також І. М. Тулейбич,

Я. М. Лесів, які систематично підвищують виробничі показники. Приклад у праці показує і комсомольська ланка по видобутку нафти, очолювана комуністом оператором М. С. Максим'юком. Вона в 1968 році здобула третє місце серед молодіжних колективів Прикарпаття[1]. За успіхи, досягнуті в соціалістичному змаганні на честь 100-річчя з дня народження В. І. Леніна, управління «Надвірнанафтагаз» було нагороджено Ленінською ювілейною Почесною Грамотою ЦК КПРС, Президії Верховної Ради СРСР, Ради Міністрів СРСР та ВЦРПС.

В роки восьмої п'ятирічки розширюється Надвірнянський нафтопереробний завод, зростає його колектив. 1969 року на заводі налічувалося близько 1,5 тис. робітників та інженерно-технічних працівників, серед яких понад 70 чоловік з вищою і 140 з середньою спеціальною освітою. З числа робітників 24 навчались у вузах, 42 — в технікумах, 86 — в середній школі робітничої молоді. За успіхи, досягнуті в соціалістичному змаганні, багатьом бригадам і цехам присвоєно звання колективів комуністичної праці. 9 передовиків виробництва нагороджено орденами й медалями. Оператора Я. О. Осипенка удостоєно високого звання Героя Соціалістичної Праці. На XXIII з'їзді Комуністичної партії України його обрано членом ЦК КП України.

Завод підтримує тісні економічні зв'язки з підприємствами різних міст Радянського Союзу та деяких соціалістичних країн. Наприклад, обладнання для дистиляції жирних кислот одержано з Німецької Демократичної Республіки. Виготовлена продукція іде в Москву, Київ, Ленінград та інші міста. 1967 року заводу присвоєно звання ім. 50-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції і вручено пам'ятний прапор Івано-Франківського обкому КП України, облвиконкому та облпрофради. Досягнуті успіхи колективу — результат організаторської і виховної роботи партійної організації заводу, яка об'єднує 195 комуністів.

За останні роки пущено газокомпресорну станцію, обладнано нові газопромисли, закінчено будівництво газобензинового заводу. З 1964 по 1969 рік видобуток газу зріс майже в п'ять разів.

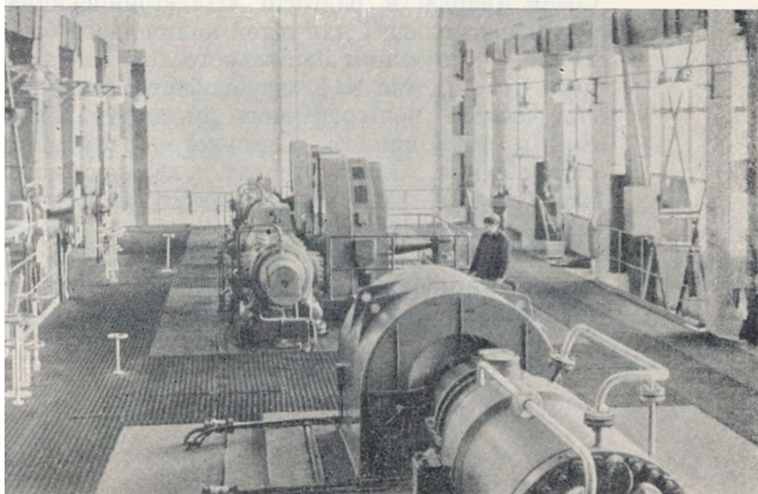
Нових успіхів досяг колектив лісокомбінату. У змаганні за комуністичну працю переможцями стали Бистрицьке лісництво, дільниця Довжинець, склад готової продукції. За успішне виконання виробничих завдань групу робітників лісокомбінату в 1966 році удостоєно орденів і медалей СРСР. В числі нагороджених тракторист Р. А. Бариляк, якому вручено орден Леніна. Орденом Трудового Червоного Прапора нагороджено робітника цеху гнутих меблів М. М. Романюка і лісоруба Д. А. Гринчука.

За Радянської влади набагато збільшився колектив комбінату. В 1969 році тут працювало 2497 чоловік. Серед них 45 з вищою і 75 з середньою технічною освітою. Понад 830 чоловік підвищують кваліфікацію без відриву від виробництва. 132 чоловіка навчаються заочно у вузах і технікумах, 94 — у вечірній школі робітничої молоді.

Колектив комбінату успішно виконує виробничі завдання і випускає високоякісну продукцію, яка надходить до різних міст нашої країни, а також в Угорщину, ФРН, Швейцарію.

В Надвірній добре працюють підприємства будівельних матеріалів. Розширився цегельний завод, де споруджено нові цехи, збільшився випуск цегли, освоєно

Компресорна установка Надвірнянського нафтопереробного заводу ім. 50-річчя Великого Жовтня. 1971 р.

[1] Газ. «Прикарпатська правда», 9 березня 1969 р.

виробництво кахлів. З розвитком промисловості зріс і міський автотранспорт. Якщо в 1958 році у місті було 6 автобусів, то на початку січня 1969 року їх курсувало 140, а також було вже 16 легкових таксі. Тепер автопарк обслуговує 54 маршрути, трудящі Надвірної легко можуть дістатися сіл району, а також у міста Івано-Франківськ, Чернівці, Львів, Ужгород.

Розгорталося житлове будівництво, відкривалися нові заклади. За 1957—1969 рр. у Надвірній споруджено два мікрорайони загальною площею 62,5 тис. кв. м, побудовано клуби лісокомбінату й нафтопереробного заводу, два дитячі садки, школу-інтернат, навчальний корпус середньої школи № 2, широкоформатний кінотеатр «Україна», районний вузол зв'язку, адміністративний будинок, де розміщено райком партії і райвиконком, дитячу лікарню й чотири гуртожитки. До 1968 року газифіковано 3032 квартири, проведено міський центральний каналізаційний колектор. Цього ж року закладено новий комсомольський парк.

Тісний зв'язок підтримують робітники промислових підприємств Надвірної з трудівниками радгоспів і колгоспів району. Автопарк подає шефську допомогу колгоспу ім. Шевченка, лісокомбінат — колгоспу «Жовтень», нафтогазодобувне управління — колгоспу «Україна». В 1965 році робітники нафтогазодобувного управління «Надвірнанафтагаз» допомогли колгоспникам артілі «Україна» пальним, трубами, транспортом, змонтували обладнання кормоцеху, спорудили електролінію. Того ж року шефи з автопарку вивезли на колгоспні поля понад 4,5 тис. тонн торфу й компосту. В 1968 році автопідприємство 08012 обладнало в підшефному колгоспі ім. Шевченка майстерню для технічного обслуговування автомашин. З ініціативи колективів промислових підприємств у районі відбулися свята «Серпа і молота» під девізом «Робітники — хліборобам», «Місто — селу». Партійні і комсомольські організації систематично влаштовують зустрічі передовиків виробництва з колгоспниками, направляють у села кращих лекторів, організовують виступи учасників художньої самодіяльності.

Постійно багато уваги приділяється охороні здоров'я трудящих. У місті є райлікарня, поліклініка, жіноча консультація, тубдиспансер, дитяча лікарня, два здоровпункти. Колектив медичних працівників поповнюється висококваліфікованими кадрами.

Дальшого розвитку набули освіта і культура. В Надвірній відкрито школу робітничої молоді та школу-інтернат, семирічну музичну школу й музичну студію. В місті також працює автомобільний технікум з стаціонарним і заочним відділеннями.

За роки Радянської влади ліквідовано неписьменність, всі діти шкільного віку вчаться. В сім'ї колишнього робітника Надвірнянського лісокомбінату пенсіонера М. І. Дем'янчука всі семеро дітей здобули освіту і стали кваліфікованими спеціалістами. Його дочка Дарія і син Мирослав закінчили Івано-Франківський педінститут, син Михайло — Львівський автодорожній технікум. Ярема — вчиться у Київському інституті народного господарства, а Ярослав — у Калуському хіміко-технологічному технікумі, Іван — шофер дорожньо-експлуатаційної дільниці, дочка Софія працює в радгоспі «Надвірнянський». Шлях у широке життя відкрила Радянська влада і для дітей колишнього безробітного О. Ю. Бунія. Його син, Михайло, — випускник Львівського лісотехнічного інституту — очолює відділ капітального будівництва нафтопереробного заводу. Другий син Роман після закінчення Львівського поліграфічного інституту працює інженером у Запоріжжі, дочка Емілія має диплом Одеського фармацевтичного інституту, вона — науковий співробітник, Ольга працює в газопромисловому управлінні, наймолодша Марія навчається в Івано-Франківському інституті нафти й газу. Це звичайні радянські сім'ї, яких у Надвірній багато.

Дбають тут і про дітей дошкільного віку. Для дошкільнят відкрито дитячі садки при нафтопереробному заводі, працюють вони і в містечку нафтовиків, при лісокомбінаті, а також у самому місті.

Жителі міста цікавляться художньою самодіяльністю. За 1948—1968 рр. надвірнянці дали понад 960 концертів та вистав. Молодіжний ансамбль «Мрія», створений при районному будинку культури, знають далеко за межами області. В 1967 році цей колектив став лауреатом республіканського фестивалю самодіяльного мистецтва. В аматорських гуртках при будинку культури беруть участь десятки робітників та службовців міста. Тут виступають і професіональні мистецькі колективи: артисти Московського Малого театру, київські, львівські, донецькі митці.

Будинок зв'язку. Надвірна. 1970 р.

В місті набули поширення нові радянські обряди — комсомольські весілля, зорини, проводи до Радянської Армії тощо. У новорічних щедрівках поздоровляють новаторів виробництва, працівників різних установ, учителів, кращих учнів. Щороку першої липневої неділі у місті відзначають свято «Серпа і молота». Учасники його збираються на стадіоні «Нафтовик», крокують у колонах містом, демонструють досягнення промислових підприємств і колгоспів. Цього ж дня відбувається масове гуляння в міському парку. Робітники Надвірнянського лісокомбінату проводять вечори вшанування кращого лісоруба.

Боротьбу трудящих за нові звершення очолюють 43 первинні партійні організації міста, в яких об'єднано 1412 комуністів. Активними помічниками партійних органів є 52 профспілкові організації.

На промислових підприємствах і в установах Нідвірної є 47 комсомольських організацій. Комсомольці й молодь виховуються на революційних, бойових і трудових традиціях радянського народу. Велику роботу з молоддю проводять старі комуністи, ветерани праці. Часто зустрічаються з нею колишній член КПЗУ Р. І. Свідрюк, старий комуніст Г. К. Ульянова, учасники Великої Вітчизняної війни — Герой Радянського Союзу М. І. Василишин, М. К. Максимів, О. П. Солодкий, Г. П. Коноваленко, депутат Верховної Ради Союзу РСР, оператор нафтогазодобувного управління «Надвірнанафтагаз» В. С. Перев'язко, Герой Соціалістичної Праці, оператор Надвірнянського нафтопереробного заводу Я. О. Осипенко.

Історія Надвірної — яскравий приклад того, як завдяки соціально-економічним та культурним перетворенням, здійсненим під керівництвом Комуністичної партії, трудящим забезпечено вільне, щасливе і заможне життя.

М. Н. РЕХТМАН, П. С. ФЕДОРЧАК

ВОРО́ХТА

Воро́хта — селище міського типу (з 1960 р.), розташоване в Карпатах, на висоті 850 м над рівнем моря, вздовж ріки Пруту, за 59 км від райцентру. Через селище проходить залізниця Івано-Франківськ — Рахів. Населення — 4950 чоловік.

Клімат Ворохти середньогірський, з помірно холодною зимою та прохолодним, нежарким літом. Чисте й свіже повітря, рівномірний температурний режим та мальовничі околиці сприяли тому, що Ворохта стала курортом, популярним далеко за межами нашої республіки.

Територію Ворохти заселено здавна. Тут знайдено крем'яні знаряддя праці доби міді. Дослідник гірського населення Карпат польський етнограф І. Фальков-

ський, посилаючись на усні перекази, припускав, що Ворохту засновано у XVII ст.[1] Тоді вона була присілком села Микуличина. За переказами, у перших жителів присілка Мочерняків був слуга — дезертир з армії, на прізвисько Ворохта. Він вважався дуже здібним, і до нього часто зверталися за порадами, приказуючи «іду до Ворохти». Звідсіля й пішла в народі назва нового гірського поселення — Ворохта[2].

Основою господарської діяльності жителів Ворохти в XVII — на початку XVIII ст. було скотарство, домашні промисли та землеробство. Свою худобу вони в першій половині червня гнали на полонини, а в другій половині вересня повертали додому. Селяни мали також невеличкі клаптики землі, на яких вирощували капусту, сіяли трохи вівса, ячменю, жита. Землю обробляли вручну, лише згодом більш заможні жителі почали користуватися бороною та дерев'яним плугом. Гірськими стежками гуцули Ворохти, як і всіх довколишніх сіл, сходили вниз, у міста, щоб обміняти продукти тваринництва й вироби з дерева на промислові товари[3].

Населення Ворохти зазнавало жорстокої експлуатації феодалів та лихварів, які діставалися і віддалених гірських поселень. Верховинці-гуцули вели боротьбу проти гнобителів. Вони приєднувалися до загонів Олекси Довбуша та його послідовників. Серед багатьох пісень і легенд збереглося оповідання про опришка Мочерняка з Ворохти. У селі суворо дотримували традицій, пов'язаних з повагою до опришків. Навіть найбагатшим парубком, який не був хоча б два-три тижні в їхніх загонах, нехтували дівчата. Опришківський рух в околицях Ворохти тривав аж до середини XIX ст. Архівні документи стверджують, що один з останніх опришківських загонів під керівництвом І. Волощука та І. Вередюка протягом семи тижнів 1845 року вчинив 16 нападів на багачів різних поселень Гуцульщини, зокрема Ворохти[4].

Після скасування кріпосного права економічне й політичне становище жителів лишалося важким. Майже половина земельної площі гірських повітів і понад 80 проц. площі карпатських лісів належала великим поміщикам, капіталістам, церкві й державі. Лише один з багатіїв Ворохти в другій половині XIX ст. володів 600—800 моргами полонин[5].

Поряд з куркульськими господарствами існували зубожілі, дрібні — сільської бідноти. Сільське господарство було малопродуктивним, з надзвичайно відсталою технікою. Валовий збір сільськогосподарських культур у Ворохті навіть наполовину не забезпечував жителів продуктами харчування[6]. Скотарство, основне заняття населення Ворохти, теж не задовольняло його потреб, адже більшість поголів'я великої рогатої худоби та овець належала куркулям і лихварям.

Важке економічне становище змушувало бідноту шукати додаткових джерел заробітку. Використовуючи дешеву сировину — дерево, гуцули розвивали домашні промисли, вироби яких реалізовували на ринку. Однак цього було не досить і селянам доводилося виїжджати на сезонні роботи до різних країн. Ворохтянці емігрували до Канади, Бразілії, Аргентіни. А місцем сезонних робіт стали Німеччина, Угорщина, Франція. Але й це не поліпшило їх становища. Відомо, що 1902 року поміщик граф Замойський найняв до 80 гуцулів на сезонні роботи в Закопане, обіцяючи їм за це добрі гроші. До місця роботи біднякам довелося йти пішки.

---

[1] J. Falkowski. Zachodnie pogranicze Huculszczyzny. Lwów, 1937, стор. 123.

[2] Там же, стор. 23—24.

[3] Наукові записки Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР, т. IV. К., 1958, стор. 24.

[4] Ф. І. Стеблій. Боротьба селян Східної Галичини проти феодального гніту в першій половині XIX ст., стор. 87.

[5] М. М. Кравець. Селянство Східної Галичини і Північної Буковини у другій половині XIX ст., стор. 77.

[6] З історії західноукраїнських земель, вип. 2, стор. 143.

Важко працюючи майже два місяці, вони нічого не заробили, ще й заборгували поміщикові[1].

1894 року стала до ладу залізнична магістраль Станіслав—Яремча—Ворохта—Рахів, споруджена для вивозу карпатського лісу в промислові райони Австро-Угорщини, Польщі та інших країн. Це сприяло певному економічному зрушенню у Ворохті. Для первинної обробки лісу в 1906—1910рр. було побудовано лісозавод. Лісоексплуатація здійснювалася хижацькими методами. Навіть деякі польські буржуазні вчені змушені були визнати, що в другій половині XIX ст. розпочалося винищення лісу у великих масштабах. Капіталісти залучили частину селян за мізерний заробіток рубати, сплавляти й обробляти ліс. Умови праці були дуже важкими. Поперечна пила, цапина, сокира — немудра техніка тодішнього лісоруба. Під час заготівлі лісу робітники жили в колибах, де вогнище було єдиним джерелом світла й тепла.

Економічне пожвавлення, створення окремих підприємств влаштовувало капіталістів, трудове ж населення животіло. Пізніше староста Надвірнянського повіту відзначав, що «гуцульська людність, яка живе у важких, нужденних умовах, голодує, хворіє туберкульозом,... живе у боргах, ...часто паде жертвою спекулянтів»[2]. В дорадянський період трудове населення Ворохти терпіло від політичного безправ'я, через відсутність культурно-освітніх закладів було мало обізнане з досягненнями культури, лишалося в основному неписьменним. Трудящі не мирилися з таким становищем, повставали на революційну боротьбу. Яскравим проявом цього є відзначення Першого травня 1894 року. Цього дня робітники, що працювали на будівництві залізниці у Ворохті, не вийшли на роботу і урочисто відзначили міжнародний день солідарності трудящих. У страйку і маніфестації, крім українських робітників, взяли активну участь польські й молдавські.

Важливим проявом протесту селян Ворохти проти безправ'я було прагнення ліквідувати культурну відсталість. 1903 року тут відкрили сільську читальню, до якої вже наступного року входило 80 членів[3]. В ній жителі села вчилися грамоти, читали літературу, проводили збори. Зростанню революційних настроїв серед бідноти Ворохти сприяли революційні події у Росії 1905 року. В хаті ворохтянського селянина І. Мочерняка 17 лютого 1905 року відбулися збори, на яких перед селянами виступив письменник Марко Черемшина[4].

Населення Ворохти було знайоме з творами Т. Шевченка, І. Франка, О. Пушкіна, А. Міцкевича. Про любов до прогресивної літератури свідчить їх зустріч з М. М. Коцюбинським, який зупинявся в селі під час подорожі на відпочинок до Криворівні. З приводу цієї зустрічі він писав своїй дружині: «Тут було ціле українське товариство, яке зробило з стрічі зо мною ціле торжество, говорились промови, я мусив одповідати, співали мені «многі літа» і цілою процесією, з співами, одвели на ніч до готелю»[5].

Поширенню революційних ідей серед населення Ворохти значною мірою сприяли події у роки першої світової війни. Так, значний вплив на нього мали російські солдати, які кілька разів вибивали звідси австрійців і займали село[6]. Війна ще більше ускладнила становище селян, зросли ціни на продукти й промислові товари. Через нестачу хліба доводилося голодувати. Сільська біднота сподівалася, що поразка Австро-Угорщини відкриє шлях до волі, покладе край іноземному гнобленню.

Відгомін Жовтневої революції дійшов і в далеку гірську Ворохту. Натхненні перемогами російського пролетаріату, трудящі вели боротьбу проти експлуататорів.

---

[1] І. Компанієць. Становище і боротьба трудящих мас Галичини, Буковини та Закарпаття на початку XX ст., стор. 57.

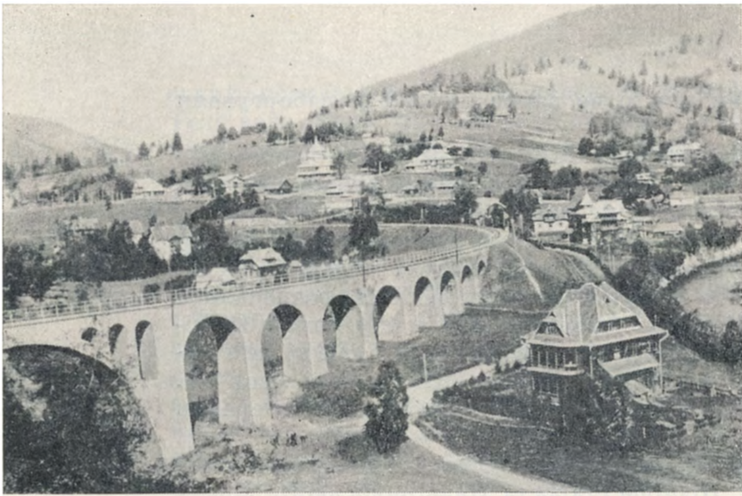
[2] Івано-Франківський облдержархів, ф. 370, оп. 1, спр. 9, арк. 2.

[3] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 348, оп. 1, спр. 834.

[4] Газ. «Громадський голос», 12 березня 1907 р.

[5] М. Коцюбинський. Твори, т. 6. К., 1962, стор. 208.

[6] ЦДВІА СРСР, ф. 2148, оп. 3, спр. 39; ф. 2122, оп. 1, спр. 82.

Загальний вид Ворохти. 1920 р.

Керували їх виступами робітники лісопильного заводу. В липні 1922 року одночасно з вуглекопами Джурова, озокеритниками Дзвиняча, тартачниками Ділятина робітники Ворохти розпочали страйк. Не працювали 300 робітників лісопильного заводу, які вимагали підвищення заробітної плати, восьмигодинного робочого дня і поновлення на роботі звільнених товаришів[1]. Капіталісти не задовольнили вимог робітників. Наступного року ворохтянські деревообробники знову піднялися на боротьбу. Причиною страйку були важкі умови життя: робочий день, що тривав до шістнадцяти годин, мізерна заробітна плата. Страйкова боротьба деревообробників продовжувалася. В листопаді 1926 року 250 ворохтянських робітників солідаризувалися зі страйкарями тресту «Польська Фореста» в Надвірній[2]. Крім страйків, населення Ворохти використовувало й інші форми класової боротьби — відмовлялося сплачувати податки, відробляти шарварки, саботувало розпорядження властей тощо.

В перші десятиріччя XX ст. дещо збільшується чисельність населення Ворохти. Якщо на початку XX ст. тут жило менше тисячі чоловік, то згідно з першим польським переписом населення 1921 року, у Ворохті налічувалося 1126 чоловік, з яких українці становили 64,7 проц., поляки — 17,7 проц., євреї — 17,6 проц.[3]. За переписом 1931 року чисельність населення зросла до 2462 чоловік. Такий порівняно швидкий приріст пояснюється деякою мірою тим, що Ворохта стає відомою як місце зимових видів спорту та літнього відпочинку. Екзотика цих місць приваблювала польську аристократію і місцевих багачів. Вони будували тут вілли та пансіонати. Серед курортних закладів лише один санаторій пристосували для лікування хворих на туберкульоз, а решта по суті була будинками відпочинку[4]. Але все це не мало ніякого значення для поліпшення життя трудящих. Селян гнітили злидні й темрява, про освіту і розвиток культури ніхто не дбав. Гуцули і надалі лишалися політично безправними.

1939 рік приніс щастя ворохтянцям. Гуцули вперше вільно зітхнули, діставши політичну свободу. Коли стало відомо про визвольний похід Червоної Армії, ворохтянці утворили тимчасовий революційний комітет на чолі з Є. С. Букшованим. Комітет взяв у свої руки всю адміністративну владу, сформував Червону гвардію для охорони громадського порядку, курортних установ, прикордонної зони. У Ворохті налагодили роботу торговельних підприємств та лісопильного заводу[5], вжили заходів до ліквідації безробіття. Було націоналізовано землю й розподілено її між селянами. 1940 року жителі Ворохти обрали сільську Раду депутатів трудящих, яка розгорнула активну діяльність по будівництву нового життя.

---

[1] М. М. Кравець. Нариси робітничого руху в Західній Україні в 1921—1939 рр., стор. 49.

[2] Боротьба трудящих Прикарпаття за своє визволення і возз'єднання з Радянською Україною. Документи і матеріали (1921—1939 рр.), стор. 88.

[3] Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej. Województwo Stanisławowskie. Warszawa, 1924, стор. 11.

[4] A. Krysiński. Stan zdrowotny ludności Huculskiej. Pamiętnik zjazdu higieniczno-lekarskiego w Worochcie. Warszawa, 1934, стор. 20.

[5] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1576, оп. 1, спр. П-21, арк. 1.

Депутати сільської Ради очолили найвідповідальніші ділянки життя Ворохти. Під керівництвом Є. С. Букшованого тут було створено сільське споживче товариство, відкрито промтоварні й продуктові крамниці та їдальню. М. Д. Паневник очолював роботи по впорядкуванню шляхів. За його допомогою вже до кінця 1939 року було споруджено 6 дерев'яних мостів на околиці Ворохти, здійснено ремонт доріг. І. Д. Мочерняк чимало зробив, щоб відновити діяльність культурних закладів і забезпечити курортників продуктами. Депутат Петро Никорак допомагав у роботі лісокомбінату[1].

Особливу увагу приділяли розвитку деревообробного виробництва. На базі лісопильного заводу створюється ліспромкомбінат. Колектив комбінату на чолі з його першим директором Комаревцевим і головним інженером Фокіним за порівняно короткий строк налагодили роботу підприємства. Лісоруби й деревообробники змагалися за успішне виконання виробничих завдань.

Влада трудящих подбала й про розвиток освіти, культури та охорони здоров'я. Одразу після визволення тут відкрили семирічну школу, в якій навчалися всі діти шкільного віку. Школу забезпечили необхідним обладнанням, підручниками, багато дітей одержували безплатну державну допомогу[2]. Почали працювати клуб, бібліотека. Село було забезпечене кваліфікованими медичними працівниками. Підвищувався добробут населення: гуцули дістали можливість краще харчуватися, одягатися. Частку своєї праці вклали у перші соціалістичні перетворення сільські комуністи Ражовський, Чаплинський, Комаревцев[3] та комсомольці Д. І. Романюк, Ф. І. Цабенюк та інші.

Але радість вільного життя гуцулів затьмарила фашистська навала. Гітлерівці окупували Ворохту 27 червня 1941 року[4]. Вони зруйнували лісопромкомбінат, вивезли обладнання з підприємства в Німеччину, знищили вузькоколійні під'їзні шляхи. Окупанти повністю зруйнували більшість житлових будинків і приміщення санаторно-курортних закладів, спалили центр села, зірвали залізничну станцію, мости. Гітлерівці насильно вивезли до Німеччини 248 чоловік[5].

Населення Ворохти та її околиць чинило опір окупантам. Жителі допомагали партизанам, ухилялися від сплачування податків, саботували розпорядження фашистських властей. Ворохтянці знищили на околиці села одного із гестапівців. Окупанти вирішили залякати населення: вони зібрали майже всіх жителів і в їх присутності розстріляли 10 мирних громадян[6].

29 вересня 1944 року Ворохту визволили радянські війська. Відновили діяльність органи Радянської влади, почала функціонувати сільська Рада депутатів трудящих, головою якої став Г. О. Кузів[7]. Сільська Рада одразу взяла під свій контроль народне господарство. Також було розгорнуто серед населення агітаційну роботу. Десятки активістів роз'яснювали становище на фронтах, закликали односельчан сприяти перемозі над ворогом. Це допомогло успішно провести мобілізацію чоловічого населення в армію, а також залучити всіх жителів села до ліквідації наслідків війни. За виявлений героїзм в боротьбі з гітлерівцями багато жителів Ворохти нагороджено орденами й медалями. Орденом Вітчизняної війни 2-го ступеня і двома медалями нагороджено І. Ф. Дедерчука. Відважний ворохтянець служив у 207-му гвардійському Суворовському полку. Під час бою на території Німеччини захопив ворожий кулемет і, відкривши вогонь по фашистах, допоміг нашим танкам просуватися вперед[8].

---

[1] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1576, оп. 1, спр. П—17, арк. 1—2.
[2] Івано-Франківський облпартархів, ф. 39, оп. 1, спр. 1, арк. 47; спр. 3, арк. 10—11.
[3] Там же, ф. 1, оп. 1, спр. 7071, арк. 203.
[4] Німецько-фашистський окупаційний режим на Україні. Збірник документів і матеріалів, стор. 421.
[5] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-98, оп. 1, спр. 36, арк. 52.
[6] Там же, ф. Р-1576, оп. 1, спр. П—17, арк. 2.
[7] Івано-Франківський облпартархів, ф. 39, оп. 1, спр. 4, арк. 9—10.
[8] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1576, оп. 1, спр. Д—20, арк. 1.

Ворохтянці брали участь у ліквідації банд українських буржуазних націоналістів. які тероризували місцеве населення. Ще в 1941 році націоналісти забрали всі продукти і майно в лісника О. М. Волошина, залишивши без засобів існування його вагітну дружину і двох дітей. З допомогою місцевого поліцая гестапівці вивезли О. М. Волошина і В. М. Кузева до Бухенвальда. О. М. Волошину вдалося вижити в концтаборі, він повернувся до Ворохти 1945 року і вже на третій день після повернення почав працювати в міліції. Протягом двох років О. Волошин разом з односельчанином В. Сандуляком брав участь у боротьбі з бандитами. В 1947 році бандерівці убили радянського патріота[1].

Мужньо боролася проти бандитів комсомолка Є. Хомин, вона засуджувала їх підлі дії, закликала гуцулів підтримувати Радянську владу. Тяжко поранена бандерівцями, комсомолка втратила руку, але продовжувала боротьбу. В 1946 році головорізи замучили Є. Хомин. Націоналісти 1947 року вбили М. О. Кузева, який не захотів віддати їм коней, що належали лісокомбінату. В 1948 році бандити стратили і його брата — голову сільської Ради Г. О. Кузева. Багато горя завдали українські буржуазні націоналісти ворохтянцям. Але гуцули продовжували громити бандитів і допомогли радянським органам ліквідувати їх[2].

Долаючи труднощі післявоєнного часу, жителі Ворохти зосередили трудові зусилля на відбудові зруйнованого господарства. Головним підприємством Ворохти був ліспромкомбінат, тому основну увагу наприкінці 1944 і на початку 1945 року спрямували на його відродження. Робітники відремонтували зіпсовані під час війни пилорами, вузькоколійні і грунтові під'їзні шляхи — зробили все, щоб 1945 року ліспромкомбінат став до ладу. Застосовуючи передовий досвід кращих колективів лісової промисловості Прикарпаття, виробничники ліспромкомбінату включилися у змагання за дострокове виконання четвертого п'ятирічного плану. У відродженні комбінату і виконанні планів четвертої п'ятирічки активну участь брали жінки. Однією з перших на Прикарпатті стала лісорубом жителька Ворохти П. В. Поляк[3]. Піднімати з руїн Ворохтянський ліспромкомбінат допомагали й жителі сусідніх сіл. Лише з села Яблуниці тут працювало 70 чоловік[4].

Відбудовуючи економіку села, ворохтянці не забували і про розвиток освіти та культури. Вже у вересні 1944 року всі діти шкільного віку сіли за парти семирічної школи. В селі запрацювали гуртки ліквідації неписьменності серед дорослого населення. Зразу ж після визволення села від фашистських загарбників було відкрито клуб, лікарню, поновлено роботу туберкульозного санаторію.

В процесі соціалістичних перетворень міцніла партійна організація селища. Спочатку у Ворохті діяла територіальна партійна організація при сільській Раді депутатів трудящих, яка в 1947 році налічувала 6 комуністів, а в січні 1950 року в селі було вже 22 комуністи[5].

Зростала Ворохта й в наступні п'ятирічки. В роки п'ятої п'ятирічки головне промислове підприємство — ліспромкомбінат став передовим. Тут виконували весь комплекс робіт від посіву й посадки до рубки й комплексної переробки деревини. На комбінаті було створено відділи лісоексплуатації і фабрично-заводський з меблевим цехом. У 1959 році ліспромкомбінат реорганізували в лісокомбінат. Сьогодні це велике підприємство, до складу якого входить 11 цехів і 6 лісництв.

У Ворохтянському лісництві. 1968 р.

[1] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1576, оп. 1, спр. В—14, арк. 1.
[2] Там же, спр. К—48, арк. 1.
[3] Газ. «Більшовик Прикарпаття», 5 грудня 1947 р.
[4] Газ. «Більшовик Прикарпаття», 23 лютого 1947 р.
[5] Івано-Франківський облпартархів, ф. 39, оп. 2, спр. 30, арк. 3; оп. 3, спр. 17, арк. 3.

Пасіка Ворохтянського лісокомбінату. 1964 р.

Докорінно змінився характер праці у лісообробній промисловості. Значно підвищився рівень механізації всіх процесів — заготівлі, підвозки та вивозки деревини. Не примітивні знаряддя, як це було раніше, а потужні механізми: бензопили, трактори, лебідки, вантажні крани полегшують важку працю лісоруба.

Невпізнанним став і колектив комбінату. На підприємстві працює понад 100 чоловік з вищою й середньою освітою. 134 робітники навчаються заочно у вузах, технікумах, школах робітничої молоді. Крім цього, виробничники підвищують свій рівень і на комбінаті: понад 270 чоловік навчаються тут у гуртках техмінімуму, а також індивідуально. За високі трудові досягнення багато виробничників нагороджено орденами й медалями. Орден Леніна вручено ветеранові підприємства П. В. Поляк, а деревообробники М. І. Кувійчук та Д. І. Турецький відзначені орденом Трудового Червоного Прапора.

Виробничий колектив має значні досягнення у виконанні планових завдань. Однією з умов цього є всебічне вивчення передового досвіду на інших підприємствах, запозичення кращих методів організації праці. На початку 1968 року працівники комбінату під керівництвом голови заводського комітету профспілки І. В. Андрусева вивчали досвід механізації внутрізаводських робіт на Рахівському лісокомбінаті. Застосовуючи досвід сусідів, у Ворохті почали вантажити продукцію у вагони за допомогою баштового крана, здійснили комплексну механізацію транспортно-вантажних робіт, поліпшили плановий облік у цехах тощо. Продукція комбінату користується попитом не тільки в нашій країні, але й за межами Радянського Союзу. Підприємство постачає свої вироби в Угорщину, Чехословаччину, Польщу, Федеративну Республіку Німеччини, Швейцарію, Італію, Францію.

Істотні зміни сталися за післявоєнні роки в побуті лісорубів та робітників комбінату. Навіть на найвіддаленіших лісодільницях побудовано затишні гуртожитки, їдальні; сюди регулярно доставляється пошта. У робітничих квартирах є радіо, добротні меблі. При лісокомбінаті працюють клуб, крамниці, кінотеатр.

Вся діяльність колективу комбінату спрямовується партійною організацією, яка налічує 165 комуністів. Комсомольська організація об'єднує понад 200 юнаків та дівчат.

Ворохта — відомий у країні кліматичний курорт. Знижений атмосферний тиск, велика інтенсивність сонячної радіації при достатній кількості ультрафіолетових променів, чисте, прозоре повітря, підвищений вміст озону й насиченість фітонцидами сприяють лікуванню туберкульозних захворювань. 1969 року у Ворохті було чотири санаторії: «Гірське повітря», туберкульозний санаторій «Ворохта», санаторій № 2, кістковотуберкульозний санаторій № 3. У цих закладах застосовуються найновіші методи лікування і створено всі умови для культурного відпочинку хворих. Санаторій «Гірське повітря» є базою Львівського науково-дослідного інституту туберкульозу. Санаторій, оточений сосновим лісом, розкинувся поблизу Пруту, має 4 аерарії, багато просторих балконів. Такі ж умови лікування і в інших санаторіях селища. Успішному лікуванню сприяє також добре налагоджена науково-методична робота та заходи щодо підвищення кваліфікації медичних працівників.

Перед персоналом ворохтянських санаторіїв виступають з лекціями наукові співробітники Львівського науково-дослідного інституту туберкульозу та Івано-Франківського медичного інституту. Лікарі постійно підвищують свою кваліфікацію на курсах у Москві, Києві й Харкові.

Різко змінився, порівнюючи з дорадянським часом, стан розвитку культурно-освітньої справи у Ворохті. Неписьменність серед дорослого населення, цю прикру спадщину минулого, повністю ліквідовано. Понад 800 дітей ворохтянців навчаються у середній школі, 180 молодих робітників та службовців оволодівають знаннями в школі робітничої молоді. Крім цього, у Ворохті з 1963 року працює спортивна школа молоді, в якій щороку навчається до 200 чоловік[1]. Майбутні спортсмени відвідують секції: легкої атлетики, двоборства, гірськолижного спорту, стрибків з трампліна, біатлона. Добре працюють у Ворохті бібліотеки, клуб, а також селищна організація товариства «Знання». Протягом останніх років селище впорядковується: споруджено водопровід, пішохідний міст через Прут. При комбінаті комунальних підприємств відкрито готель, лазню, дві перукарні[2].

З кожним роком Ворохта набуває популярності як всесоюзна спортивна й туристська база. В селищі споруджено один з найбільших лижних трамплінів країни, створено лижну базу, побудовано турбазу «Україна» з добре обладнаним спортивним залом. Щорічно сюди з багатьох міст і сіл прибувають спортсмени. У Ворохті 1968 року проходили спортивну підготовку збірні олімпійські команди країни — лижників, гребців, велосипедистів. Все це позитивно позначилося на спортивно-масовій роботі серед місцевої молоді. У Ворохті та її околицях виросли десятки спортсменів-розрядників та майстрів спорту. Звідси вийшов чемпіон України серед юнаків 1967 року з стрибків з трампліна М. Й. Косович і призер першості республіки зі стрибків 1968 року М. Ф. Микитин.

Особливо зросте значення селища як спортивного центру, коли стане до ладу найбільший на Україні спортивний комплекс, будівництво якого вже розпочалося. Зараз прокладають під'їзні шляхи до підніжжя красуні Говерли. На горі Пожижевській на висоті 1500—1700 м буде збудовано головну в республіці гірськолижну базу з комплексом споруд, де розміщуватимуться тисячі спортсменів і туристів. Вони зможуть скористатися спортивними залами, готелями. Для лижників передбачено прокласти траси, в т. ч. й слаломну, завдовжки до трьох кілометрів та спорудити трампліни. Підйом по крутих схилах гір здійснюватиметься за допомогою канатної дороги.

На околиці Ворохти. 1966 р.

Досягнень у розвиткові економіки й культури ворохтянці добилися під керівництвом селищної Ради депутатів трудящих, робота якої спрямовується територіальною партійною організацією. Тепер у Раду обрано

---

[1] Івано-Франківський облпартархів, ф. 2259, оп. 1, спр. 23, арк. 45.

[2] Там же, спр. 22, арк. 73; спр. 24, арк. 24.

Гірський пейзаж. Надвірнянський район. 1966 р.

Гуцульське весілля на Верховині. 1969 р.

Вклейка надрукована на Харківській друкоофсетній фабриці

52 депутати, серед них — 28 членів КПРС, 12 комсомольців, 32 робітники, 22 жінки; створено 9 постійно діючих комісій, які займаються питаннями будівництва, охорони здоров'я, побутового обслуговування, культурно-освітньої роботи, виховання молоді.

Все, що зроблено сьогодні трудящими Ворохти, є запорукою їх дальших успіхів. Ворохтянці роблять гідний внесок у розвиток лісообробної промисловості, курортної справи, спорту. А невдовзі Ворохта стане одним з найкрасивіших і найупорядкованіших курортних та спортивних центрів країни.

С. І. КОПЧАК, П. С. ФЕДОРЧАК

ДІЛЯ́ТИН

Ділятин — селище міського типу, центр селищної Ради, розташоване біля підніжжя Карпат, за 12 км від районного центру. Через селище протікає річка Прут. Ділятин — залізнична станція, звідси йдуть лінії на Коломию, Івано-Франківськ, Ужгород. З цими містами селище сполучене також автомобільними магістралями. Населення — 8044 чоловіка.

На території Ділятина знайдено крем'яні знаряддя праці доби пізнього палеоліту, неоліту та ранньої бронзи.

Перша письмова згадка про Ділятин належить до 1578 року. В податкових реєстрах за той рік йдеться про ділятинських жителів Хотимирського, Блюдницького, Турецького, які мали комірників і сплачували податок[1]. Серед поселенців називалося й прізвище шляхтичів Стецька та Костки Ділятинських. Ділятинці займалися сільським господарством. Вони обробляли невеличкі земельні ділянки, розводили овець. Врожайність була низькою через значну кількість опадів і надмірну вологість грунту. Населення Ділятина постійно голодувало.

Багаті карпатські лісові масиви, поклади солі сприяли утворенню в селищі перших промислів. Уже у XVI ст. ділятинці видобували сіль, валяли сукно, виготовляли рушники, а також гуцульські покривала-ліжники з овечої вовни. Промислові вироби гуцули на ярмарках обмінювали на сільськогосподарські продукти та інші товари.

Природні ресурси й дешева людська праця приваблювали сюди заповзятливих шляхтичів, і Ділятин не раз ставав ареною боротьби між ними. В 1642 році за селище розпочалася справжня війна між братами Еверестом та Теодором Белзицькими. Ця міжусобиця тривала п'ять років і закінчилася перемогою Теодора Белзицького.

Польські й українські пани прибирали до своїх рук ділятинські промисли, привласнювали кращі ділянки землі й лісів. З письмових джерел можна дізнатися, що вже у першій половині XVII ст. родина Белзицьких володіла солеварнею в Ділятині[2]. Селяни зазнавали великих злиднів. Пани жорстоко визискували їх, примушували виконувати повинності, відробляти шарварки, панщину, яка тривала п'ять днів на тиждень.

Одночасно з посиленням експлуатації зростало прагнення трудящих до соціального й національного визволення. Про це свідчить участь жителів Ділятина у визвольній війні 1648—1654 рр. Чимало з них вступило до селянсько-козацьких загонів. Разом з селянами Добротова й Ланчина вони штурмували шляхетський замок у Заболотові, де переховувалася шляхта. Восени 1648 року ділятинська бід-

[1] Zródła dziejowe, t. XVIII, cz. 1. Warszawa, 1902, стор. 104.

[2] A l e k s a n d r H a r a s o w s k i. Delatyn — miejscowość klimatyczna i kąpielowa w Galicji. Lwów, 1910, стор. 5.

27 332

нота разом з селянами інших сіл брала участь у нападах на двори заможних міщан[1]. Ділятинці поповнювали загони опришків. У другій половині XVII ст. тут діяв опришківський загін на чолі з Нестором. Загін складався з мешканців різних сіл, серед них був і Дудко з Ділятина[2]. Селяни всіляко допомагали опришкам, забезпечували їх зброєю, одягом, харчами, разом з ними боролися проти шляхти. В 30-х роках XVIII ст. у Ділятинському старостві діяв опришок Петро Сабат. Шляхті вдалося спіймати і кинути Сабата до station станіславської в'язниці, однак він утік звідти і продовжував боротьбу. Відомий своїми виступами проти шляхти виходець з Ділятина ватажок Григорій Дранка[3].

Ненависть трудящих до експлуататорів та іноземних поневолювачів ще більше зросла в роки панування австрійської монархії, коли посилився класовий гніт та розкрадання природних багатств Прикарпаття. 1783 року у Ділятині побудували солеварню, орендарем її став граф Цетнер[4]. Доходи від видобутку солі, яку вивозили до Австрії, збагачували власників солеварні, робітники ж за важку працю одержували мізерну заробітну плату.

У XVIII — першій половині XIX ст. продовжувалася хижацька експлуатація трудових і природних ресурсів Ділятина та його околиць. Майже весь доход від солеварні й продажу деревини поповнював прибутки іноземних загарбників і заможної місцевої верхівки. Скасування панщини в 1848 році мало поліпшило становище селян. І надалі тут природними багатствами володіли переважно заможні шляхтичі, куркулі й духовенство. В XIX ст. у Ділятині існували великі державні й приватні маєтки — осередки жорстокої експлуатації місцевого населення. В одного тільки поміщика тоді було понад 270 моргів лук, більш як 9 тис. моргів лісу, понад 1900 моргів пасовищ та інших угідь. А тим часом усім селянським господарствам належало лише 6 моргів орної землі, понад 2700 моргів лук, 1314 моргів пасовищ та інших угідь. Земля в Ділятині була малородючою, тому населення переважно існувало коштом відгодівлі великої рогатої худоби, овець, ловлі риби, сплаву деревини по річці Пруту[5].

В другій половині XIX ст. у Ділятині триває розвиток солеваріння. Лише 1868 року видобули понад 78 тис. цнт кухонної солі. Було застосовано деяку механізацію виробництва: 1870 року в солеварні працювала парова машина потужністю 6 кінських сил, у шахтах встановили два насоси, які мали викачувати по 155 цнт солі щодоби. 63 робітники трудилися тут по 12 годин щоденно[6].

З наявністю покладів солі та сприятливих кліматичних умов було пов'язано виникнення деяких лікувальних закладів у Ділятині. В потічку Солонці здавна хворі на ревматизм приймали ванни. Для цього над потоком побудували спеціальні приміщення. Працював тут також інгаляторій. Хворих і відпочиваючих із заможних верств населення обслуговували два лікарі. Вони користувалися аптекою, двома ресторанами.

Експлуататори тримали селян у безпросвітній темряві. В Ділятині серед місцевого населення майже ніхто не знав грамоти. В 1880 році тут існувала лише однокласна державна школа. 1894 року відкрили двокласну школу, яку через п'ять років перетворили на чотирикласну[7]. Переважна більшість дітей шкільного віку через нестачу одягу й продуктів харчування лишалася поза школою. Вони змушені були найматися в куркульські й поміщицькі господарства, де за мізерну плату випасали худобу або використовувалися на інших роботах. В кінці XIX ст. були відсутні

---

[1] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 17, оп. 1, спр. 131, арк. 552—557.

[2] «Український історичний журнал», 1959, № 4, стор. 40—52.

[3] В. В. Грабовецький. Антифеодальна боротьба карпатського опришківства XVI—XIX ст., стор. 83—84.

[4] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 146, оп. 86, спр. 1363, арк. 123.

[5] Wielka encyklopedia powszechna ilustrowana, t. XV. Warszawa, 1895, стор. 269—270.

[6] Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajow słowiańskich, t. I, стор. 950.

[7] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 165, оп. 2, спр. 1675, арк. 620.

в Ділятині культурно-освітні заклади. Установи, що існували тоді в містечку, відстоювали інтереси експлуататорів. 1895 року тут діяли повітовий суд, католицька й уніатська парафії, нотаріальна контора та інші.

На початку XX ст. розширили місцеву солеварню, де видобували сіль уже 86 постійних робітників. На паровому тартаку, який належав капіталістові Кляйну, було зайнято 200 робітників[1]. Крім експлуатації природних багатств Ділятина, австро-угорський уряд нарощував свої прибутки завдяки систематичному збільшенню податків. У 1905 році селяни Ділятина сплачували 1405 крон поземельного і 205 крон інших податків.

Під час першої світової війни у Ділятині знаходились російські війська, які вперше увійшли у селище 19 жовтня 1914 року. Потім Ділятин кілька разів був ареною запеклих боїв. Перебуваючи в Ділятині на початку 1917 року, революційно настроєні російські солдати розповідали селянам про Лютневу революцію, закликали їх до боротьби за повалення влади цісаря[2].

В період панування буржуазно-поміщицької Польщі Ділятин входив до складу Надвірнянського повіту. Тут було кілька невеликих приватних лісопильних заводів і млин[3]. Нестерпні умови праці, низька заробітна плата спонукали трудящих до боротьби за свої права.

Особливою активністю відзначалися робітники лісопильного заводу. 21 жовтня 1921 року вони провели страйк, вимагаючи восьмигодинного робочого дня[4]. 10—13 липня 1922 року понад 340 робітників зажадали підвищити заробітну плату на 70 проц.[5], а в липні 1923 року 200 робітників заводу страйкували 16 днів, теж наполягаючи підвищити заробітну плату[6].

Проявом зростання революційної свідомості трудящих Ділятина було створення у 20-х роках осередку КПЗУ. Виникли також організації — профспілкова, «Сельроб-єдність». 9 вересня 1928 року місцевий комітет останньої провів віче, яке розігнала поліція. Очолював комітет член КПЗУ О. М. Колодій.

На захист прав ділятинських робітників виступила комуністична фракція польського сейму. Депутати фракції звернулися 2 березня 1926 року до міністра праці з інтерпеляцією щодо запровадження підприємцями в Надвірнянському повіті 12 і 16-годинного робочого дня. Вони наголошували на тому, що грабіжницьке господарювання польської буржуазії зводиться не лише до винищення природних багатств, і найперше — лісів, але й супроводжується звірячою експлуатацією трудового населення. Комуністи вимагали негайного припинення зловживань власників лісопильних заводів у Ділятині, які примушували робітників працювати по 12 годин на добу. Масове порушення підприємцями встановленого законом восьмигодинного робочого дня визнавали в своїх актах обстежень навіть державні інспекції праці.

Значно погіршало становище робітників у роки першої світової економічної кризи, яка призвела до масового безробіття. В 1930—1932 рр. лісопильні заводи в Ділятині були закриті. Їх власникам після кризи вдалося лише на певний час пожвавити роботу підприємств. Але вже улітку 1938 року через брак сировини вони знову припинили роботу.

Ділятин був значним поселенням. На початку 1936 року в ньому проживало 8815 чоловік, з них: українців — 4939, євреїв — 2487, поляків — 1389. Але майже не приділялося уваги поліпшенню добробуту населення, охороні здоров'я. В Ділятині був лише 1 лікар та 4 акушерки. Через антисанітарні умови життя і праці, а також відсутність медичної допомоги серед населення були поширені інфекційні

---

[1] Skorowidz dóbr tabularnych. Kraków, 1905, стор. 28—29.
[2] ЦДВІА СРСР, ф. 2134, оп. 1, спр. 41, арк. 53.
[3] Івано-Франківський облдержархів, ф. 2, оп. 1, спр. 1819, арк. 36.
[4] Львівський облдержархів, ф. 256, оп. 1, спр. 77, арк. 7.
[5] М. М. Кравець. Нариси робітничого руху в Західній Україні в 1921—1939 рр., стор. 49.
[6] Івано-Франківський облдержархів, ф. 2, оп. 1, спр. 160, арк. 70, 113.

хвороби[1]. Зовсім не було державних культурно-освітніх закладів. Працювали лише семирічна і 2 початкові школи, основною мовою викладання в яких була польська. Однак і за тих умов прогресивна інтелігенція прагнула до розвитку культури серед населення. Певну культурно-освітню роботу вели 4 читальні «Просвіти»[2], де працювали бібліотека, хор та драматичний гурток. Кошти, зібрані за платні концерти, витрачалися на придбання музичних інструментів, декорацій, утримання читальні.

У 30-х роках значно активізується діяльність осередку КПЗУ та інших прогресивних організацій. Тут діють місцеві комітети КПЗУ та КСМЗУ, осередок МОДРу[3]. На ці часи припадає багато фактів розповсюдження комуністичної літератури, листівок. Триває страйкова боротьба. Навесні 1934 року припинили роботу місцеві річковики, висуваючи поряд з економічними і політичні вимоги. Комуністам завжди загрожували переслідування властей. 5 березня 1935 року заарештували 4 активних діячів партійної організації та ліквідували явочні квартири. Але незважаючи на репресії, комуністи продовжували революційну діяльність. Напередодні 1 Травня 1935 року вони вивісили в місті три червоних прапори й плакати з написом: «Геть з нападом на СРСР і УРСР, хай живе світова революція, хай живе КПЗУ і КПП!». Після цього поліція арештувала ще чотирьох чоловік. Комуністи закликали до боротьби проти загрози нової світової війни, і 29 вересня 1935 року на будинках Ділятина з'явилися антивоєнні плакати[4].

30 квітня 1936 року були розкидані по вулицях міста 60 листівок ЦК КПЗУ, складених українською та польською мовами. В одній з них говорилося: «У нас на окупованій Західній Україні масове безробіття, голод, холод і плямистий тиф. Таку долю Бек і Гітлер та їх гайдуки Луцький, Целевич та Коновалець готує нашим радянським братам. Товариші! Боронімо до останньої краплі крові нашу вільну соціалістичну Україну перед зазіханням польських і німецьких імперіалістів та їх нікчемних запроданців з табору української націоналістичної контрреволюції!»[5].

Свободу й щастя трудящим Ділятина приніс золотий вересень 1939 року. Ще до приходу Червоної Армії у Ділятині з ініціативи колишніх членів КПЗУ створюється ревком і народна міліція, які налагодили громадський порядок у місті. Вони примусили рештки польської армії скласти зброю, захищали місцеве населення від мародерства відступаючих польських військових. Було вжито також заходів щодо охорони мостів та інших важливих об'єктів.

Урочисто й радо зустріли трудящі Ділятина частини Червоної Армії. Задовго до прибуття радянських бійців скрізь замайоріли червоні прапори. На площі біля школи зібралося майже все населення. З хлібом-сіллю, вигуками «ура» зустрічали визволителів робітники лісопильного заводу. Дівчата вручили бійцям букети квітів. Радянські офіцери й солдати розповіли про визвольний похід Червоної Армії, про успіхи Країни Рад. Одразу ж після цієї визначної події населення взяло активну участь у виборах депутатів до Народних Зборів Західної України. В Ділятині створено міську Раду, першим головою її став С. В. Зварищук, а секретарем П. Д. Козак[6]. З 1940 року Ділятин віднесено до категорії селищ міського типу, він деякий час був центром району, а згодом, у 1941 році, селище разом з навколишніми селами відійшло до Яремчанського району.

Було націоналізовано ділятинські промислові підприємства: лісопильний завод, цегельню, пекарню. Всі вони забезпечувалися необхідною сировиною й почали працювати безперебійно[7]. З перших днів своєї діяльності місцеві радянські органи

---

[1] Івано-Франківський облдержархів, ф. 2, оп. 1, спр. 1819, арк. 35; спр. 2135, арк. 5.
[2] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 348, оп. 1, спр. 829, арк. 57.
[3] Івано-Франківський облдержархів, ф. 2, оп. 1, спр. 1308, арк. 7, 22.
[4] Там же, ф. 2, оп. 1, спр. 1327, арк. 69; спр. 1318, арк. 95; ф. 69, оп. 1, спр. 417, арк. 34, 154.
[5] Там же, ф. 226, оп. 1, спр. 512, арк. 7.
[6] Там же, ф. Р-1576, оп. 1, спр. 20, арк. 190.
[7] Газ. «Радянська Україна», 19 листопада 1939 р.

розподілили між населенням націоналізовану землю. Біднота одержала безплатну допомогу насінням і сільськогосподарським реманентом.

Подбали і про забезпечення промислових підприємств, установ та організацій висококваліфікованими спеціалістами. До Ділятина на роботу прибули фахівці із східних областей України, які передавали свій досвід місцевим кадрам. До соціалістичних перетворень залучили також інтелігенцію, серед неї були й жителі, які не мали за буржуазного ладу роботи. З великими труднощами здобув вищу освіту в Празі Г. В. Голинський. Важку працю в цегельні він поєднував з навчанням на вечірньому відділі, де оволодів професією інженера-агронома. За Радянської влади Г. В. Голинський очолив Микуличинський лісопункт. Не мав роботи після закінчення Краківської художньої академії і Й. М. Васьків. В 1939 році він став працювати в школі[1].

В Ділятині запровадили безплатне навчання, відкрили середню школу, де вже 1941 року навчалося 970 учнів. Щоб усі діти мали змогу відвідувати школу, виділялась державна матеріальна допомога тим, хто цього потребував. У школах було створено комсомольські та піонерські організації. У Ділятинському районному відділі народної освіти для вчителів організували семінар. Його учасники вивчали радянську систему освіти, знайомилися з методикою навчання й виховання учнів. Великою повагою серед дітей користувалась учителька О. К. Голинська. Одразу ж після встановлення Радянської влади вона докладала значні зусилля до організації нової школи. В селищі багато робилося, щоб навчити грамоти доросле населення, яке дістало змогу ліквідувати неписьменність у спеціальних гуртках, набувати знання у вечірній школі робітничої молоді[2]. Не залишилися поза увагою й дошкільнята; для них організували дитячий садок, ясла. Це забезпечувало жінкам умови для нормальної праці і сприяло їх активнішій участі в громадському житті.

Також розгорнулася культурно-освітня робота. Почали працювати будинок культури, бібліотека, кінотеатр, на промислових підприємствах створили червоні кутки. Особливо багато корисного зробила бібліотека залізничної станції. Її завідуюча Є. В. Попроцька активно пропагувала марксистську літературу, твори радянських письменників. Бібліотека допомагала в доборі репертуару для художньої самодіяльності, у здійсненні культурно-освітньої роботи[3]. Радянська влада подбала і про охорону здоров'я: в селищі відкрили лікарню, поліклініку, медпункт.

Нове соціалістичне життя будувалося під керівництвом Ділятинської районної партійної організації.

На початку Великої Вітчизняної війни Ділятин окупували угорські війська. Згодом до Яремчанського району вдерлися німецько-фашистські загарбники. Фашисти стягували з жителів непосильні податки, забирали продукти харчування, одяг, примушували молодь працювати на лісопильному заводі й виконувати інші роботи. Поблизу Ділятина, в с. Татарові (тепер Кремінці), розмістилася гестапівська комендатура. З гестапівцями співробітничали зрадники народу — польські та українські націоналісти. Фашисти провели три т. зв. акції знищення мирних жителів Ділятина. Під час першої акції у листопаді 1941 року гестапівці оточили селище і виганяли людей, в т. ч. дітей і стариків, на вулицю, били гумовими палицями. Після цих знущань кати погнали свої жертви на околицю селища у Вільковецький ліс і по дорозі їх розстрілювали. Всього тоді загинуло понад 700 чоловік. На початку березня 1942 року гестапівці здійснили другу акцію, під час якої розстріляли 576 чоловік. Але до найбільш жорстоких методів розправи над людьми фашисти вдалися під час третьої акції 1943 року. В один з холодних вечорів гітлерівці розпочали стрільбу по будинках. Вони розстрілювали всіх, хто вибігав з дому, або намагався втекти. Протягом того кривавого дня було знищено 907 громадян[4].

[1] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1576, оп. 2, спр. 22, арк. 191.
[2] Газ. «Радянська Україна», 7 листопада 1939 р.
[3] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1576, оп. 1, спр. 20, арк. 192.
[4] Там же, ф. Р-98, оп. 1, спр. 36, арк. 3, 4, 6.

Двічі Герой Радянського Союзу С. А. Ковпак з групою колишніх партизанів у Ділятині. 1963 р.

Але незважаючи на жорстокий терор, населення Ділятина чинило опір окупантам. Жителі селища відмовлялися виконувати різні повинності, сплачувати податки, їхати на каторгу до Німеччини. Боротьбу трудящих селища спрямовували комуністи, зокрема член підпільного обкому партії В. І. Андрієнко.

Ділятин у роки Великої Вітчизняної війни був місцем героїчної боротьби з гітлерівськими загарбниками партизанського з'єднання С. А. Ковпака. У липні — серпні 1943 року ковпаківці вели бої у Карпатах. Скориставшись з того, що партизанам важко було маневрувати в гористій місцевості, гітлерівці закрили всі виходи з гір і почали стискати кільце оточення. Партизани піднімались усе вище й вище і, нарешті, опинилися на горі Шевці, а потім — Вовторубі. Внизу біля підніжжя розташувалися великі ворожі гарнізони в Надвірній, Пасічній, Яремчі, Зеленій і Ділятині. Народні месники прийняли сміливе рішення — спуститись у долину річки Пруту, до міста Ділятина, головного опорного пункту німців у цьому районі Карпат. Ворог не чекав удару саме тут, тому що Ділятин — це вузол кількох залізниць і шосейних доріг. Противникові треба було тільки дві-три години, щоб перекинути сюди великі військові сили. Після того, як партизани вночі спустилися з гори Шевки, німецьке командування оголосило, що партизанів розгромлено. Тим більше несподіваною була їх поява біля Ділятина. Для успішного здійснення операції партизанське командування вирішило оперативно, щоб ворог не встиг викликати підкріплення, захопити німецький штаб і радіостанцію.

Виконуючи наказ, авангард, керований комісаром з'єднання С. В. Рудневим, розгромив охорону німецького штабу, підбив два важкі танки і знищив штаб з усіма його службами й обладнанням. Одночасно група під командою Ф. Д. Матющенка повністю вивела з ладу залізничну станцію, висадила в повітря пункт зв'язку, радіостанцію і два мости — залізничний та шосейний, а воїнський ешелон ворога народні месники спрямували на зруйнований міст[1]. У цій операції противник втратив понад 200 чоловік убитими. Удар був таким раптовим, що генерал, який командував німецькими військами, втік у самій білизні. Після оволодіння Ділятином ковпаківці зірвали сім мостів на залізницях і шосе, що з'єднували селище з Коломиєю, Надвірною і Яремчею, їх передові частини перейшли міст біля с. Заріччя і вийшли на дорогу в напрямку с. Білих Ослав. По дорозі підрозділи з'єднання під керівництвом С. В. Руднєва зав'язали бій з гірсько-стрілецьким полком фашистів. У цьому бою загинув смертю хоробрих комісар з'єднання Герой Радянського Союзу С. В. Руднєв і ще 67 героїв-ковпаківців[2]. Фашисти поспішили сповістити населення, що партизанів розгромлено. А тим часом народні месники продовжували завдавати ворогові дошкульних ударів.

У боротьбі з окупантами партизанів підтримувало місцеве населення. Як вказував на це в своєму щоденнику С. В. Руднєв, гуцули були дуже гостинні й допомагали партизанам всім, чим могли. Часто вони вдавалися до хитрощів, щоб забезпечити партизанів необхідним. Незважаючи на сувору заборону окупаційних властей пасти в цей час худобу, партизани неодноразово натрапляли на корів, що «заблу-

[1] С. А. Ковпак. Від Путивля до Карпат. К., 1968, стор. 188.
[2] Газ. «Прикарпатська правда», 31 липня 1946 р.

дили» в лісі. Житель Ділятина М. М. Турчиняк був провідником у С. А. Ковпака. Він проводив партизанські загони через села Зелену, Луги, Пасічну, Шевелівку, ходив у розвідку, дізнавався про розташування німецьких загонів і доповідав партизанам[1].

Весною 1944 року радянські війська наблизилися до Ділятина. Розгорнулися запеклі бої з німецькими та угорськими військами. 30 березня 1944 року радянські воїни увійшли в Ділятин. Гітлерівцям вдалося 19 квітня відбити селище, проте 26 липня 1944 року воно стало назавжди вільним.

За роки окупації фашисти завдали Ділятину великої шкоди. Вони знищили 2693 мирних жителів, вивезли на каторжні роботи до Німеччини 298 чоловік, спалили 446 дворів, захопили багато худоби, пограбували бібліотеку, клуб, школу[2].

Одразу ж після вигнання окупантів багато жителів пішли на фронт. Відважним розвідником був В. Ю. Улицький. Шість разів поранений, він добровільно лишився на фронті. В. Ю. Улицького нагороджено орденами Слави 2-го та 3-го ступенів.

У перші дні після визволення трудящі селища взялися до відродження органів Радянської влади і відбудови зруйнованого господарства. Поновили свою роботу комунальні підприємства, знову запрацював лісозавод, став до ладу маслозавод. Відкрилися ділятинські культурно-освітні заклади. У вересні 1944 року діти сіли за парти шкіл. Поліклініка й фельдшерський пункт подавали трудящим безплатну медичну допомогу.

Відбудовними роботами керувала територіальна партійна організація Ділятинської селищної Ради, що мала в своєму складі на початку 1946 року 8 комуністів. Вони очолили найважливіші ділянки господарського й культурного будівництва. Колишній військовослужбовець А. С. Тарасевич був призначений на посаду директора лісозаводу Ділятинського лісокомбінату. Повернувшись з армії, фельдшер-комуніст В. Г. Щоголів доклав багато зусиль для організації охорони здоров'я в Ділятині. Секретарем територіальної первинної партійної організації селища було обрано в 1946 році члена КПРС з 1919 року І. Г. Воробйова. Під його керівництвом комуністи згуртовували навколо себе безпартійний актив.

Однак на перешкоді праці радянських патріотів стали рештки українських буржуазних націоналістів. Вони чинили дикі розправи над активістами, вели антирадянську агітацію, намагалися зірвати роботу радянських установ. Комуністи очолили боротьбу з націоналістичними бандами, разом з безпартійними активістами вживали заходів, щоб ліквідувати бандерівські групи. В цій боротьбі від кривавих бандитських рук загинули М. І. Гринишин, М. П. Матіюк, П. Д. Романюк і М. Д. Романюк[3]. Та націоналістичні банди були ліквідовані.

Трудящі продовжували відбудовувати пошкоджене війною господарство. Вже на початку 1945 року лісозавод реорганізували в лісокомбінат, до складу якого входили два лісопункти. На комбінаті у вересні 1946 року створено партійну організацію[4]. Поступово підприємство зростало. До його складу входили лісопильний завод, цехи: столярний, меблевий, деревообробний. Комбінат нині виготовляє столи, шафи, тумбочки, пасажирські ліфти. Його продукція, зокрема пиломатеріали, йде у соціалістичні країни, а також ФРН. Зріс і рівень механізації лісозаготівель. Якщо в 1959 році заготівля лісу електропилами і бензопилами становила лише 73,7 проц., то вже у 1967 році вона досягла майже 100 проц. У роки післявоєнних п'ятирічок адміністрація і партійна організація комбінату доклали багато зусиль до створення культурно-побутових умов для робітників: тут побудовано шість гуртожитків, відкрито сім магазинів, дві їдальні, хлібопекарню.

---

[1] Івано-Франківський облдержархів, ф. 1, оп. 29, спр. 415, арк. 317.

[2] Івано-Франківський облпартархів, ф. 1, оп. 2, спр. 5, арк. 130—133; ф. Р-98, оп. 1, спр. 36, арк. 11, 52.

[3] Там же, оп. 29, спр. 415, арк. 327.

[4] Там же, ф. 957, оп. 1, спр. 2, арк. 6.

На комбінаті виросли нові люди, такі, як Д. М. Гоголь. Його біографія схожа на життєвий шлях багатьох мешканців Ділятина. Народився Д. М. Гоголь у бідній селянській сім'ї. В дитячі роки, закінчивши всього три класи, він заробляв собі на шматок хліба, а в чотирнадцять років став лісорубом. Лише за Радянської влади Д. М. Гоголь відчув себе повноправним громадянином, що будує нове життя. За трудові успіхи в роки післявоєнних п'ятирічок йому присвоєно високе звання Героя Соціалістичної Праці. Ветераном підприємства є М. М. Дутчак. Трудящі селища висловили їй високе довір'я, обравши депутатом обласної Ради депутатів трудящих. Серед трудівників Прикарпаття відоме ім'я І. Д. Касіянчука. Зміна, яку він очолював, одною з перших почала випуск бездефектної продукції. І. Д. Касіянчук бере активну участь у громадській роботі, трудящі Надвірнянського району обрали його депутатом Верховної Ради УРСР. Невпинно зростає число висококваліфікованих спеціалістів на комбінаті. В 1969 році тут працювало 44 інженери, 96 техніків. Багато робітників навчаються у вузах і технікумах без відриву від виробництва, здобувають середню освіту в школі робітничої молоді.

Помітне місце в економіці Ділятина належить деревообробній фабриці, яка випускає віконні та дверні блоки, меблі для установ і шкіл. Добре обладнаний і успішно працює Ділятинський харчокомбінат, що складається з хлібобулочного, сокодавного, виноробного, кондитерського цехів та цеху безалкогольних напоїв. За останні роки значно збільшився випуск продукції. Лише випікання хліба зросло з 6 тонн в 1960 році до 12 тонн у 1967 році. Колектив комбінату успішно освоїв випуск широкого асортименту продукції, у т. ч. хліб «Закарпатський», шипуче вино «Прикарпатське». З 1955 року функціонує комбінат комунальних підприємств, який дбає про благоустрій. У селищі 1962 року створено газове господарство, що забезпечує паливом понад 280 сімей.

Багато чого зроблено в Ділятині й для охорони здоров'я, розвитку освіти, культури. Тепер у селищі є лікарня з пологовим відділенням, тубдиспансер, амбулаторія, аптека. Завдяки зростанню життєвого рівня трудящих та поліпшенню профілактичних заходів різко скоротилося число захворювань. Діти ділятинських трудівників здобувають знання в загальноосвітній трудовій політехнічній школі, двох восьмирічних. А музично обдаровані відвідують філію Надвірнянської музичної школи. Є в Ділятині і вечірня школа робітничої молоді. Понад 500 його уродженців — випускники вищої та середньої школи.

За післявоєнні роки великі успіхи досягнуті в розвитку культури. В 1946 році тут споруджено кінотеатр, будинок культури, клуб. Значні досягнення мають ділятинці в розвитку художньої самодіяльності. Вони пишаються своїм земляком І. П. Лазаревим, який протягом багатьох років є переможцем районних і обласних конкурсів. За майстерне виконання пісень І. П. Лазарев став лауреатом республі-

Нові корпуси Ділятинського лісокомбінату. 1968 р.

канського конкурсу, брав участь у Всесоюзному фестивалі молоді, був нагороджений золотою й срібною медалями. Його виконання пісні «Верховино, мати моя» широко відоме в республіці. В числі культурних закладів селища є кімната-музей Марка Черемшини. Письменник у 1906—1912 рр. жив у Ділятині.

У селищі багато пам'ятників: В. І. Леніну, Т. Г. Шевченку, І. Я. Франку, а також воїнам, полеглим у роки Великої Вітчизняної війни. Напередодні 50-річчя ВЛКСМ в селищі звели обеліск в пам'ять про активістів, які загинули в боротьбі проти українських буржуазних націоналістів у 1945—1948 роках.

Хорошою традицією ділятинців стали нові обряди. Щороку відбуваються свята-зустрічі з визволителями селища. Під час однієї з них перед трудящими виступили учасник боїв за Ділятин, командир роти автоматників М. М. Передєльський, а також П. І. Зубкова із м. Карабанова Владимирської області. Її єдиний син Іван Васильович у квітні 1944 року загинув, визволяючи Ділятин.

Будинок, у якому жив Марко Черемшина. 1967 р.

Цікавим новим обрядом є свято трудової слави, яке відзначається кожного року лісорубами селища. На цьому святі вшановують кращих виробничників, преміюють їх грамотами, цінними подарунками. Під час свята у мальовничому місці над Прутом відбуваються виступи гуртків художньої самодіяльності, спортивні змагання та масові гуляння.

Урочисто проводжають ділятинці юнаків до Радянської Армії. Перед призовниками виступають ветерани боротьби за Радянську владу, вони розповідають про славні бойові і трудові традиції старших поколінь.

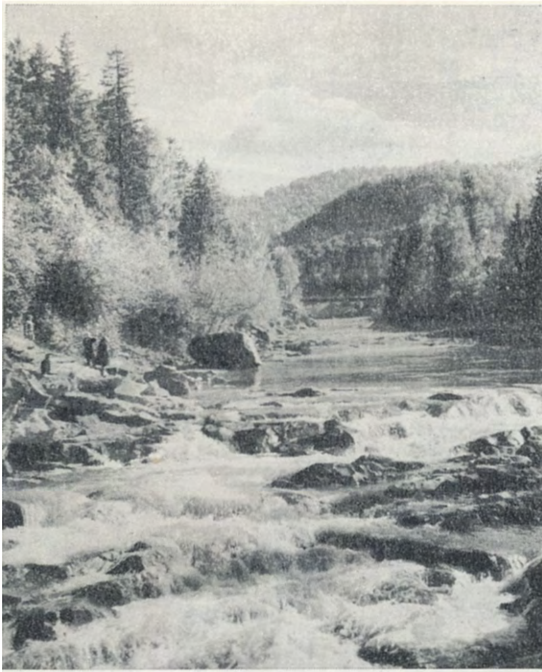
Будується, росте Ділятин. У центрі селища зводитимуть п'яти- і двоповерхові будинки, на території нинішнього стадіону буде споруджено загальноадміністративний і культурно-побутовий центр.

Заможним і культурним життям живе селище, впевнено крокуючи разом з усім радянським народом до комунізму.

Т. В. БЕРНАЦЕК, В. С. БРІК, П. С. ФЕДОРЧАК

ЯРЕ́МЧА

Яремча — місто районного підпорядкування (з 1963 року), добре відомий кліматичний курорт Прикарпаття. Розташована в долині верхньої течії Пруту, за 60 км від Івано-Франківська і за 23 км від районного центру. Через місто проходять залізниця й автодорога Івано-Франківськ—Рахів. Населення — 7429 чоловік. Карпатські гори оточили Яремчу з усіх боків: з півдня і південного заходу — Горган-Явірник (1467 м), з заходу — Щивка, Чорногориця, Синячка, Ковпака, зі сходу — Маковиця (987 м). Схили гір вкриті вічнозеленими ялиново-смерековими лісами з домішкою буку, а за поясом лісів простягаються полонини. З гір стікають до Пруту невеликі стрімкі потоки.

На Пруті. Яремча. 1968 р.

Місто Яремча порівняно молоде: в 1788 році воно було відоме як поселення, що належало до с. Дори[1]. На цих землях проживало в той час всього 8 сімей. Заснування саме Яремчі відбулося з спорудженням у 1895 році залізниці Ділятин—Вороненка[2], а його назва, за переказами старожилів, походить від імені першого поселенця на хуторі Яреми Годованця. Села Ямна і Дора, які тепер увійшли в межі міста, відомі з кінця XVI — початку XVII ст. Першими мешканцями цих сіл були селяни, що тікали від гнобителів-феодалів у гірські райони Карпат. Шляхті нелегко було відшукувати втікачів-кріпаків — їх захищали труднодоступні гори, вкриті густими лісами. Історія сіл Дори і Ямної тісно пов'язана з антифеодальним рухом селянства Галичини, з опришківством. Значний вплив на цю боротьбу мала визвольна війна українського народу 1648—1654 рр. Посланці Богдана Хмельницького закликали гуцулів до боротьби з гнобителями. Один з них — Ярема കончевський, схоплений шляхтою, визнав на суді, що він побував у Карпатах, в Ямній і скрізь зустрічав людей, які чекали на прихід козацького війська[3]. У 1738—1745 рр. у цій місцевості діяв легендарний Олекса Довбуш. Він підтримував тісні зв'язки з селянами Дори і Ямної, де мешкала його сестра з родиною. З Ямної походив вірний побратим Довбуша Павло Орфенюк, з села Дори вийшов один з найближчих спільників, а з часом продовжувач його справи Василь Баюрак[4].

В умовах панування польської шляхти і після загарбання Східної Галичини Австрією життя трудящих сіл Дори і Ямної було надзвичайно тяжким. Кращі землі належали шляхті, сільським багатіям та церкві. В роки, що передували виділенню Яремчі у самостійну гміну, селянам цих сіл належало лише 248 моргів орної землі, невеличкими клаптиками розкиданої на горбах. Земля ця не могла прогодувати і десятої частини населення. В лісах і на пасовищах, приписаних до державних володінь, селянам заборонялося випасати худобу. Сільська біднота зовсім не мала ані землі, ані худоби.

В другій половині XVIII — на початку XIX ст. селяни Дори, Ямни, хутора Яремчі виконували багато повинностей, відробляли панщину, здавали значну кількість сіна, продуктів тваринництва, пряли на панському маєтку вовну. Крім цього, платили грішми чинш та інші податки на загальну суму 516 флоринів 35 крейцерів[5].

Основне місце в господарстві посідало тваринництво. Воно визначало певною мірою економічне становище населення, його побут. З весни до пізньої осені селяни пасли велику рогату худобу та вівці на полонинах. У сироварнях з овечого молока виробляли бринзу. Її вживали у власному господарстві, але більшу частину змушені були разом з іншою продукцією вимінювати на ринку в Ділятині й Коломиї на хліб, сіль та нафту. Частина населення працювала на лісових розробках. Робочий день лісоруба тривав 12—16 годин, а заробляв він лише 1—1,5 крони. Жили селяни в курних дерев'яних хатах, одяг носили саморобний, виготовлений з конопель і овечої вовни. З овечої шкіри виготовляли кожухи, кептарі, сардаки, ліжники.

---

[1] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 19, оп. 1, спр. 64.

[2] Przewodnik po zdrojowiskach i miejscowościach klimatycznych Galicyi. Lwów, 1912, стор. 64.

[3] В. В. Грабовецький. Селянський рух на Прикарпатті в другій половині XVII — першій половині XVIII ст., стор. 81.

[4] Там же, стор. 189.

[5] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 168, оп. 2, спр. 750.

Австро-угорський уряд зовсім не дбав про освіту і культуру селян. В той час у Яремчі не було жодного культурно-освітнього закладу, все населення лишалося неписьменним. Лише 1875 року в с. Дорі відкрили школу з одним учителем[1].

На межі XIX—XX ст.ст. поселення Яремча розвивалося як селище дачного типу. Чудова природа: гори, вкриті лісами, водоспад, цілюще лікувальне повітря привернули увагу різних ділків і купців. Вони почали споруджувати тут вілли й пансіонати. Влітку Яремча ставала місцем відпочинку й розваг буржуазії Відня, Варшави, Кракова, Львова та інших міст. На підставі урядового рішення від 28 вересня 1910 року хутір Яремчу було перетворено на самостійну адміністративну одиницю — гміну під цією ж назвою[2]. Вже через рік населення зросло до 1000 чоловік. Ще більше збудували вілл, пансіонатів, відкрили ресторани, кафе, готелі. З часом курорт Яремча визначився як кліматичний, для лікування хворих на туберкульоз, але передусім це було комерційне підприємство. Перебувати на лікуванні тут мали змогу виключно багатії.

Після початку першої світової війни цей район Карпат став ареною запеклих боїв. У 1914 році, переслідуючи австро-угорські війська, російська армія вийшла на карпатські перевали і 22 жовтня оволоділа Яремчею[3]. Місцеве населення симпатизувало російським солдатам, подавало їм всебічну допомогу, за що чимало людей після відступу російських військ було розстріляно австрійцями[4]. Під час війни Яремча кілька разів переходила з рук у руки, зазнала великих руйнувань. У 1919 році її загарбали польські війська. Курорт у Яремчі привернув увагу польської буржуазії як місце відпочинку і джерело прибутків. Виростали нові вілли і пансіонати з романтичними назвами «Рай», «Морське око», «Пристань», «Троянда», «Варшав'янка» та ін. Вони належали капіталістам Штруму, Ганусу, Макаревичу. Курорт Яремча мав 2 готелі, 44 пансіонати, 3 санаторії, 56 вілл та 53 гуцульські хати, призначені для відпочиваючих[5].

Власники пансіонатів і вілл одержували великі доходи. За оренду однієї кімнати в пансіонаті чи віллі треба було платити 60—80 злотих на місяць. Медичне обслуговування в пансіонатах було платним і здійснювалося в основному лікарями, які приїжджали з Варшави, Кракова, Львова, Станіслава і створювали сезонні лікувальні та діагностичні кабінети. Літній сезон відпочинку у віллах та пансіонатах тривав з 15 травня до 15 жовтня, а зимовий — з 15 грудня до 15 березня. Взимку відпочиваючі займалися лижним і санним спортом. У Яремчі був трамплін, працювали курси катання на лижах. Багатії, що прибували на відпочинок, жили в розкошах, марнували час у ресторанах і кафе, більярдних і танцзалах. На курорті Яремча (разом з Дорою і Ямною) відпочивало 1937 року понад 10 тисяч чоловік.

Місцевого населення в Яремчі, Дорі і Ямній було на початку 30-х років XX ст. 4492 чоловіка, в т. ч. 4060 українців-гуцулів. Трудове селянство терпіло через нестатки, темряву, хвороби, мракобісся уніатської церкви. Бідноті бракувало землі. 743 гуцульські господарства Яремчі (з селами Дорою і Ямною) мали лише 222 га орної землі[6]. В селі Ямній майже половина селян була безземельною. Через низькі врожаї сільськогосподарської продукції не вистачало. Дещо краще розвивалося тваринництво, кормовою базою його були природні угіддя.

Переважна кількість безземельних і малоземельних селян працювала в Яремчанському лісництві. Робочий день тривав 8—12 годин на добу, а в середньому денна плата чоловіків становила 1,8—2,2 злотого, жінок — 1,4—1,7 злотого, підлітків 1—1,4 злотого[7]. Узимку денна оплата праці чоловіків, жінок і дітей була зовсім

[1] Slownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów Słowiańskich, t. II, стор. 121.
[2] Dziennik Ustaw i Rozporządzeń krajowych. Lwów, 1910, стор. 380.
[3] ЦДВІА СРСР, ф. 2129, оп. 1, спр. 119, арк. 288.
[4] Там же, спр. 120, арк. 760.
[5] Letniska Huculszczyzny, стор. 32—37.
[6] Józef Zintel. Studia zoologiczne nad bydłem huculskiem. Lwów, 1935, стор. 4—5.
[7] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 170, оп. 1, спр. 897, арк. 3—5.

мізерною. Робітники неодноразово повставали на боротьбу, вимагаючи збільшити заробітну плату, скоротити робочий день. Активну участь у страйку, що відбувся 27 жовтня 1921 року в тартаку Клейна, брали робітники Дори. Частина населення, зокрема жінки, працювали у віллах та пансіонатах, обслуговуючи відпочиваючих. Але робота ця була сезонною, і тому значна кількість населення терпіла від безробіття. Злидні і голод гнали гуцулів в пошуках кращого життя за кордон.

Польська буржуазія ставилася до місцевого населення зневажливо, тримала його в неуцтві і темряві. Хоча існувало кілька шкіл, навчали в них польською мовою, рідну ж викладали як предмет. 1925 року у відкритій в с. Ямній початковій школі був лише один учитель. Працювали також Дорянська початкова та Яремчанська однокласна польська школи. 1932 року в Польщі здійснено реформу освіти, внаслідок якої у Дорі й Яремчі було створено школи другого ступеня, в Ямній початкову школу. Значна частина населення не знала грамоти, жоден з селян не мав навіть середньої освіти.

Дуже погано забезпечувалося населення медичною допомогою. До 1939 року на всю околицю, до якої входили міська гміна Ділятин, сільські гміни Яремча, Ланчин, Білі Ослави, був тільки повітовий лікар, який жив у Ділятині. Отже, медичної допомоги, власне, не було. Перед другою світовою війною в Яремчі практикував один приватний лікар, який мав власну водолікарню, тут працювала одна приватна аптека[1]. За лікування доводилося платити, візит до лікаря коштував 5 злотих. Смертність серед населення, особливо серед дітей, була дуже високою. Ширилися різні захворювання, зокрема: туберкульоз легенів, венеричні хвороби, тиф, дизентерія.

Буржуазні власті зовсім не займалися будівництвом і впорядкуванням Яремчі. В одній із скарг Яремчанської курортної ради до Станіславської воєводської управи йшлося про те, що Яремча вкрай занедбана: не вистачає електроенергії, нема тротуарів, каналізації тощо[2].

З хлібом і сіллю зустрічало населення Дори, Ямної і Яремчі Червону Армію у вересні 1939 року. Трудящі почали будувати нове життя. Вони взяли активну участь у виборах до Народних Зборів Західної України і радо вітали їх рішення. В умовах високої політичної активності обиралися органи Радянської влади. Першу Яремчанську селищну Раду очолив колишній член КПЗУ І. О. Турчиняк. У січні 1940 року Яремча стала центром району. В той час тут працювало вже 52 комуністи[3]. Було обрано районні комітети Комуністичної партії та комсомолу. На підприємствах і в установах створювалися партійні і комсомольські організації. Першим секретарем райкому партії комуністи району обрали С. М. Андрєєва. 210 представників району, в т. ч. 40 яремчанців, навчалися на міжрайонних курсах, 126 яремчанців підвищували свою кваліфікацію без відриву від виробництва. До 26 травня 1941 року на відповідальні керівні посади було висунуто 45 чоловік. Партійна організація Яремчі зросла до 130 чоловік[4].

Соціалістичну перебудову народного господарства почали націоналізацією основних засобів виробництва. Власністю держави стали землі, ліси, а також підприємства, торговельні установи, курортні заклади. Націоналізовані будинки було передано під квартири трудящим, а в окремих з них розмістилися радянські установи й організації: лікарня, школи, клуби, бібліотеки, банк, санаторії, будинок відпочинку, пансіонати, піонерські табори, курортне управління. Розгорнулася культурно-освітня робота. Широко відкрилися для трудящих двері будинку культури і 2 сільських клубів, бібліотеки. За парти сіли й дорослі. У жовтні 1939 року в Яремчі було відкрито середню школу. Викладання здійснювалося рідною мовою.

[1] Охорона здоров'я в Станіславській області за роки Радянської влади. Збірник статей. Станіслав, 1958, стор. 173—177.

[2] Івано-Франківський облдержархів, ф. 2, оп. 7, спр. 888, арк. 105—106.

[3] Івано-Франківський облпартархів, ф. 39, оп. 1, спр. 1, арк. 1.

[4] Там же, спр. 2, арк. 27—30.

Населення дістало безплатну медичну допомогу, було відкрито лікарні й амбулаторії. У санаторіях відпочивали робітники, селяни й інтелігенція. Влітку 1940 року в Яремчі створено 2 обласні піонерські табори.

30 червня 1941 року місто окупували фашистські загарбники. З перших днів «нового порядку» фашисти стали винищувати населення, насамперед — партійно-комсомольський і радянський актив. З Яремчі насильно вивезли на примусові роботи до Німеччини 145 чоловік[1]. Жорстоке пограбування населення окупантами призвело до того, що 1942 року в Яремчі спалахнув голод, від якого загинуло 50 чоловік. Одним з найбільших тягарів, що ліг на плечі трудящих, був примусовий натуральний податок. Майже весь урожай, худобу, молоко селян зобов'язали здавати окупантам, а хто ухилявся, того нещадно карали.

Пам'ятник партизанам-ковпаківцям, полеглим у боротьбі з фашистами. Яремча. 1969 р.

Трудящі не визнавали режиму, запровадженого катами: саботували заходи фашистських властей, ховали хліб, худобу. Вони допомагали партизанам-ковпаківцям: ділилися з ними хлібом, одягом, давали провідників, доглядали поранених. Зріднилися партизани зі старим чабаном з полонини «Вабрянка» Д. К. Годованцем та іншими, які показували їм шлях у горах і лісах, вели тільки їм відомими стежками. Фашистські загарбники закатували Д. К. Годованця.

Під час Карпатського рейду ковпаківцям довелося вести виснажливі бої з фашистами в околицях Яремчі. Щоб закрити партизанам всі виходи з Карпат, німецьке командування зосередило тут 6 полків, 5 спецбатальйонів й інші військові підрозділи, окремі батальйони дивізії «СС-Галичина», танкові і авіаційні частини. З угорської сторони вздовж кордону проти ковпаківців був виставлений заслон — дві угорські дивізії. У Яремчі розташувався 26-й гірськострілецький полк, що прибув у Карпати з Норвегії[2]. Партизанське з'єднання, яке налічувало в той час близько півтори тисячі бійців, опинилося затиснутим серед гір між кордоном з Угорщиною і населеними пунктами Яремчою і Зеленою. Ворог бомбардував партизанів, піддавав їх артилерійському обстрілу. Незважаючи на дуже складні умови, партизани успішно відбивали атаки великих сил противника. Вони 11 разів намагалися прорвати кільце ворожого оточення, завдавали фашистам відчутних втрат. Протягом перших двох днів серпня 1943 року партизани билися з ворогом біля Яремчі, а потім здійснили блискучу операцію по розгрому ворога в Ділятині.

Навесні й улітку 1944 року на території Яремчанського району радянські війська вели бої з фашистськими загарбниками. Німецько-угорське командування сподівалося затримати наступ радянських військ у горах. Фашисти збудували в Яремчі та прилеглих горах глибоко ешелоновану оборону. Але 8-а Ямпільська стрілецька дивізія Червоної Армії під командуванням генерал-майора А. С. Смирнова почала просуватися вгору долиною ріки Пруту. 26 липня Яремчу було визволено. Фашисти чіплялися за кожну п'ядь карпатської землі, бої у цьому районі точилися близько півтора місяця.

---

[1] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-98, оп. 1, спр. 36, арк. 7.
[2] П. П. Вершигора. Люди з чистою совістю. К., 1953, стор. 474, 497.

В боях за Яремчу загинуло 565 солдатів і офіцерів Червоної Армії. Їх поховано в центрі міста серед вічнозелених смерек, білокорих берез і могутніх буків у братській могилі разом з останками 80 партизанів-ковпаківців. Вічним сном сплять тут комісар партизанського з'єднання Герой Радянського Союзу генерал-майор С. В. Руднєв, його син Р. С. Руднєв та багато інших славних синів Радянської Вітчизни.

Після визволення Яремчі почалася її відбудова. Обласний комітет партії створив оперативну групу, яка негайно вжила заходів, щоб відновити діяльність районних організацій, налагодити зв'язки з передовими частинами діючої армії. Стали працювати райком партії, райвиконком, інші районні організації та установи.

Трудящим довелося розв'язувати складні завдання. За час німецько-фашистської окупації та відступу ворога Яремча зазнала великих руйнувань. Було знищено мости на Пруті, спалено багато будинків, зруйновано курортні споруди та залізничну станцію. У важкому становищі опинилося й сільське господарство. Про згубний вплив війни свідчив стан тваринництва: на 197 господарств Яремчі припадало 11 коней, 76 господарств зовсім не мали корів[1].

Відбудова зруйнованої Яремчі здійснювалася в кількох напрямках. Багато зусиль потребувало відновлення яремчанської курортної зони, але вже в 1947—1948 рр. відкрилися санаторії, будинок відпочинку. Курортному управлінню було передано 62 домоволодіння в Яремчі. Радянська влада допомогла селянам тяглом, посівним матеріалом, реманентом. Вже до 1 листопада 1945 року в Яремчі відбудували 1500 кв. м житла[2]. Відновили свою роботу будинок культури і бібліотеки, при Яремчанській середній школі було відкрито вечірню школу сільської молоді. З перших післявоєнних днів учителі, комсомольський актив взялися до ліквідації неписьменності серед населення. Дорослі навчалися в трьох групах при середній школі. Культармійці вчили грамоти неписьменних також безпосередньо на десятихатках. У 1950 році неписьменність було ліквідовано.

Відродженню зруйнованого фашистами господарства перешкоджали бандерівці. Для відсічі націоналістичним бандам у серпні 1947 року в Яремчі створюється група охорони громадського порядку. Активними учасниками боротьби з бандитами стали комсомольці, молодь міста. Завдяки сміливим і вмілим діям яремчанського комсомольського активу, який спирався на допомогу органів Радянської влади, націоналістичні банди було знищено. У цій боротьбі 23 липня 1948 року загинула відважна комсомолка В. Гнатюк. Пам'ять про неї завжди житиме в славних ділах молоді Яремчі. У зв'язку з 50-річчям ВЛКСМ на її честь встановлено бюст.

Невпізнанно змінилася Яремча за післявоєнні роки. Пішов у небуття час, коли вона розвивалася однобічно, її природні ресурси служили заможним верствам населення. Сьогодні Яремча — це радянське місто-курорт, центр туризму, відомий далеко за межами нашої країни, місто славних трудових і бойових традицій. Дальший розвиток Яремчі знаходить свій вияв у розквіті курортної справи, туризму, культурних закладів міста, зростанні добробуту й культурного рівня населення.

Для міста-курорту важливе значення має розвиток установ і організацій, діяльність яких стосується охорони здоров'я. Протягом післявоєнних років у здравницях Яремчі відпочивали й лікувалися десятки тисяч робітників, службовців,

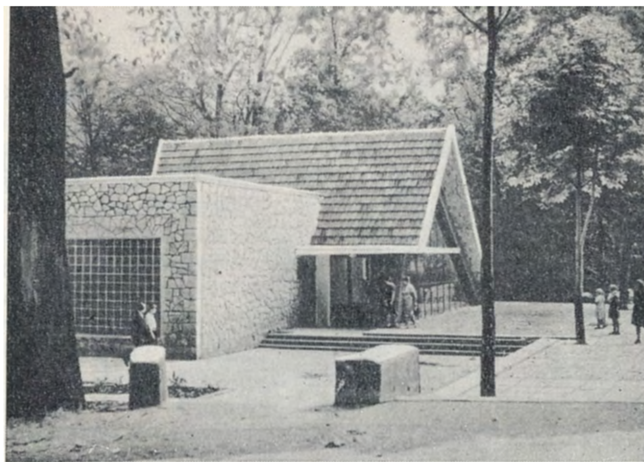
Піонерський табір у Яремчі. 1967 р.

[1] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1088, оп. 1, спр. 28, арк. 110—120.

[2] Івано-Франківський облпартархів, ф. 39, оп. 1, спр. 4, арк. 39.

колгоспників, їх дітей. Тільки в 1968 році пройшли курс лікування понад дві тисячі хворих на туберкульоз легенів. При дитячих санаторіях працюють початкова і восьмирічна школи, де діти поєднують лікування з навчанням. Крім лікувальних закладів, у Яремчі є будинок відпочинку «Водоспад», розташований у мальовничому районі міста на правому березі ріки Пруту, біля каменя Довбуша.

Музей партизанської слави в Яремчі. 1968 р.

В Яремчі завжди вирує життя, але особливо багато гостей улітку, коли настають канікули в школах. Тоді Яремча і її чудові околиці наповнюються дитячим гомоном і сміхом. Протягом літа в піонерських таборах «Прикарпатський Артек», «Камінь Довбуша», «Верховина», «Карпати», «Ялинка», «Зіронька», «Вогник», «Маковиця», «Гірське повітря» відпочиває до 5 тис. дітей. Найкращим є табір «Прикарпатський Артек», де кожного літа оздоровляються 1200 піонерів з різних республік країни. З 1963 року в Яремчі працює туристська база обласної дитячої екскурсійно-туристської станції.

Через місто проходять всесоюзні зимові, літні та автомобільні туристські маршрути союзного значення в Карпати і Закарпаття. Щоліта в Яремчі бувають тисячі туристів, які піднімаються до вершин гір Явірника, Довбушанки, Щивки, Синяка, Маковиці, а також на труднодоступні вершини Говерлу, Піп Іван. Велику увагу привертають маршрути, зв'язані з місцями Карпатського рейду партизанів-ковпаківців, а також з перебуванням легендарних опришків Олекси Довбуша. Взимку Яремча приваблює аматорів лижного спорту.

Над Прутом, біля Яремчанського водоспаду, розкинувся пансіонат «Гуцульщина». На його базі в 1965 році створено цілорічну гірськолижну турбазу на 450 місць. Інструктори влаштовують з туристами багатоденні походи по Карпатах, а також екскурсії на автобусах турбази по визначних місцях Прикарпаття, Закарпаття, Буковини. Сюди приїжджають туристи — москвичі, ленінградці, кияни, львів'яни. За Радянської влади Яремча перетворилася на один з відомих міст-курортів. Якщо найбільша кількість відпочиваючих тут припадала на 1937 рік і становила 10 572 чоловіка, то в 1968 році у Яремчі відпочивало 39 699 чоловік.

В місті працюють 28 магазинів, 14 кіосків, 18 закладів громадського харчування, в т. ч. ресторани «Гуцульщина» і «Прут». Яремчанців та туристів й відпочиваючих обслуговують пошта, телеграф, автоматична телефонна станція на 300 номерів, агентство «Аерофлоту», побутовий і пральні комбінати.

Навколо Яремчі на площі 1050 га ростуть буково-смереково-ялинові ліси, що належать Ділятинському лісокомбінату. Тут є 2 лісництва, які займаються лісовим господарством. Хвойні ліси багаті на чорницю, брусницю, ожину, малину. Місцеве населення заготовляє для харчокомбінатів ягоди, які йдуть для виготовлення соків, вин, варення, джемів.

Багато чим приваблює Яремча численних туристів, гостей. Надзвичайна краса природи цих місць: схили гір, густо порослі лісом, гірські потоки, водоспади. І зимою і влітку — це край з прекрасними ландшафтами і чудовими кліматичними умовами. Але не тільки природні умови прикрашають Яремчу. Вона дуже цікава з етнічного погляду і відзначається самобутньою культурою, створеною гуцулами. І на Україні, і далеко за її межами відома художня продукція різьбярських, килимарських, керамічних та інших художньо-промислових колективів. Окрасою Яремчі є туристська база «Гуцульщина», оздоблена майстрами з Косівщини.

Атеїстичний музей у Яремчі. 1969 р.

Значні досягнення яремчан і в галузі освіти. Тепер у Яремчі працюють середня, дві восьмирічні і початкова школи, середня школа робітничої молоді. На базі восьмирічних шкіл створено консультпункти районної заочної середньої школи. Всі ці навчальні заклади мають добру матеріально-технічну базу: хімічні, фізичні, біологічні кабінети, швейні і столярні майстерні, майстерні обробки металу, кабінети машинознавства й домоводства, спортзал, спортивні майданчики, бібліотеки, сільськогосподарські ділянки. Музично обдаровані діти мають змогу навчатись у музичній школі.

Якщо за часів панування буржуазної Польщі, в 1938—1939 навчальному році в усіх школах Яремчі працювало лише 8 учителів і жоден з них не мав вищої освіти, то тепер тут 110 вчителів навчають і виховують молодь, передають їй свої знання й досвід. В Яремчі, де колись переважна кількість населення була неписьменною й малописьменною, тільки з 1951 по 1969 рік вищу й середню освіту здобули 500 чоловік. Колишні вихованці Яремчанської середньої школи працюють вчителями, викладачами вузів, науковцями тощо.

Місцеві жителі свято бережуть пам'ять про тих, хто віддав своє життя за Радянську владу, за щастя й свободу трудящих. У дні святкування 20-річчя перемоги над фашистською Німеччиною з ініціативи жителів міста було створено на громадських засадах народний музей партизанської слави, а на могилі, де поховано партизанів і воїнів, палає вічний вогонь. 17 грудня 1967 року в Яремчі відбулося урочисте відкриття величного пам'ятника партизанам-ковпаківцям і воїнам, які загинули в боях з німецько-фашистськими загарбниками, а також 27 радянським активістам, які полягли під час збройних сутичок з бандами українських буржуазних націоналістів. Автори пам'ятника — народний художник УРСР В. З. Бородай, архітектори А. Ф. Ігнащенко та колишній партизан-ковпаківець, Герой Радянського Союзу С. П. Тутученко.

В серпні 1966 року до Яремчі приїздив космонавт Г. С. Титов. Він був на братській могилі ковпаківців, оглянув музей партизанської слави і в книзі почесних відвідувачів зробив запис: «Люди будуть завжди з вдячністю відвідувати музей, де зібрані матеріали героїчної історії народу. Бажаю колективу музею успіхів у благородній справі». За чотири роки тут побувало півтора мільйона екскурсантів. З експозицією музею знайомилися учні й трудящі Бреста та Владивостока, Ленінграда, Тбілісі, делегації з Польщі, Румунії, Чехословаччини, Німецької Демократичної Республіки, туристи з Канади[1].

У квітні 1968 року в Яремчі відкрито народний музей атеїзму. Чимало його документів розповідають про те, як століттями уніатська церква служила експлуататорам та іноземним загарбникам, допомагала їм визискувати трудящих Західної України. В листі, фотокопія якого є серед експонатів, station станіславський єпіскоп Григорій Хомишин, звертаючись до духовенства й прихожан, особливо підкреслював важливість боротьби з «червоною агітацією», з комуністичними ідеями. У документах музею йдеться про те, як церковники, щоб перешкодити революційному рухові на Прикарпатті, створювали різні молодіжні організації, робили все, аби виховати трудящих на своїх реакційних ідеях, ізолювати їх від впливу «безбожників».

З кожним роком збільшується книжковий фонд трьох яремчанських масових бібліотек, урізноманітнюються форми їх роботи з читачами. Дуже цікаво пройшла в лютому 1969 року читацька конференція, присвячена завданням атеїстичного

---

[1] Газ. «Прикарпатська правда», 24 серпня 1969 р.

виховання. В ній взяло участь 220 чоловік. Бібліотеки у Яремчі стали улюбленим місцем культурного відпочинку трудящих, своєрідною школою їх літературної освіти.

На всіх ділянках господарського й культурного будівництва авангардну роль відіграють комуністи. В Яремчі є 12 парторганізацій, що об'єднують до 90 членів КПРС. Значну масово-політичну роботу серед населення проводить агітколектив. Завдяки організаційній та масово-політичній роботі агітаторів зросла політична активність трудящих, вони стали працювати більш продуктивно. Багато установ і окремих трудівників відзначено нагородами. Республіканському дитячому санаторію № 3 присуджено перехідний Червоний прапор районного комітету КП України та райвиконкому. Президія Верховної Ради УРСР присвоїла звання заслуженого лікаря Української РСР головному лікареві цього санаторію Л. Ф. Дудниковій.

Велику роботу щодо відбудови й дальшого розвитку господарства виконує міська Рада депутатів трудящих. У першій гмінній раді, обраній у Яремчі в травні 1911 року, були 3 власники підприємств та представники інтелігенції[1], які ігнорували інтереси трудящих, байдуже ставилися до народу і обстоювали інтереси буржуазії. Тепер у складі міської Ради — кращі представники трудящих. Обранцями народу є 50 депутатів, в т. ч. 24 робітники і 9 працівників підприємств транспорту, промисловості і зв'язку. Решта депутатів — учителі, медичні працівники, працівники споживчої кооперації тощо. Серед депутатів, обраних до Ради 16 березня 1969 року, 14 жінок; 22 комуністи і 6 комсомольців. Такий склад міської Ради забезпечує успішне здійснення господарсько-політичних завдань і адміністративних заходів.

Трудящі Яремчі з глибокою пошаною згадують партійних і радянських працівників, які доклали багато зусиль для зміцнення Радянської влади в Яремчі і районі. Це — перші секретарі РК КП України С. М. Андрєєв, А. П. Михайлик, голови райвиконкому А. Х. Тертичний, М. Ф. Переймак, колишній заступник голови райвиконкому П. Г. Касьяненко та інші.

В липні 1968 року у Яремчі відбулася знаменна подія: понад 200 партизанів — учасників Карпатського рейду — відзначили 25-річчя свого славного походу. Серед тих, хто майже чверть віку тому громив ворога в густих карпатських лісах, а в 1968 році приїхав вклонитися пам'яті бойових побратимів, були колишній секретар партійної організації з'єднання Я. Г. Панін, командир батальйону Ф. Д. Матющенко, медична сестра М. П. Бобіна, командир першого батальйону І. Т. Сердюк. З далекого Омська прибули О. П. Тютерьов та В. Г. Бабичев, з Тбілісі — Вано Рехіашвілі і Давид Бакрадзе, автор книги «Кров'ю героїв», з Ленінграда приїхав колишній командир роти Г. І. Дорофєєв та багато ін.[2]. Такі зустрічі бойових побратимів стали традицією. На одну з них приїжджав з далекого Сибіру улюбленець партизанів, колись хвацький кавалерист О. М. Ленкін. Тепло зустрічали свого часу в Яремчі двічі Героя Радянського Союзу С. А. Ковпака, який неодноразово приїжджав на місця минулих боїв, начальника штабу 1-ї Української партизанської дивізії В. О. Войцеховича, партизанського ватажка, громадського діяча генерала П. П. Вершигору.

Яремча потопає в зелені садів і парків. Руками трудящих створені сквери, клумби, дитячі майданчики. З особливою теплотою тут доглядають

Колишні партизани-ковпаківці в піонерському таборі «Прикарпатський Артек». 1965 р.

[1] Газ. «Kurjer Stanisławowski», 4 червня 1911 р.

[2] Газ. «Прикарпатська правда», 17 грудня 1967 р.

вулицю Леніна, могилу партизанів-ковпаківців і радянських воїнів. На відзначення 150-річчя з дня народження Т. Г. Шевченка споруджено пам'ятник Кобзареві.

Значних успіхів досягли трудящі міста-курорту. Та ще більш захоплюючі перспективи відкриваються перед ними у найближчому майбутньому. Створюватиметься Яремчансько-Ворохтянська оздоровча зона. Передбачено будівництво багатьох культурних і оздоровчих закладів. На турбазі «Гуцульщина» біля будинку відпочинку «Водоспад» калуські хіміки споруджують великий пансіонат. Зводять будівлі пансіонатів й інші установи та підприємства. Надвірнянський нафтопереробний завод будуватиме свій пансіонат у районі турбази «Гуцульщина». Буде реконструйовано піонерський табір лісівників «Прикарпатський Артек».

Яремча сьогодні — місто санаторіїв, піонерських таборів, пансіонатів, будинків відпочинку, центр туризму. Місто — курорт, що потопає в зелені, впорядковане, мальовниче. Таким воно стало завдяки соціалістичним перетворенням, здійсненим за роки Радянської влади.

В. М. ВАСИЛЕВСЬКИЙ, Д. О. МУЛА

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ, ЦЕНТРИ СЕЛИЩНИХ І СІЛЬСЬКИХ РАД НАДВІРНЯНСЬКОГО РАЙОНУ

БИ́СТРИЦЯ (до 1946 року — Рафайлова) — село, центр сільської Ради, знаходиться на віддалі 34 км від районного центру, 36 км від залізничної станції Надвірна. Через село протікає річка Бистриця-Надвірнянська. З районним центром воно зв'язане автодорогою Надвірна—Бистриця. Населення — 1016 чоловік. До складу сільради входять село Климпуші та селища Згари й Причіл.

Г. С. Кулагін — командир партизанського загону «Іскра». 1940 р.

У селі розташовано Бистрицький лісопункт Надвірнянського лісокомбінату, три лісництва: Довжинецьке, Бистрицьке та Річанське. Тракторист лісопункту Р. А. Бариляк нагороджений орденом Леніна.

У Бистриці є восьмирічна школа ім. Г. С. Кулагіна, бібліотека, клуб, фельдшерсько - акушерський пункт, їдальня, 3 магазини, філія зв'язку та ощадна каса. В селі побудовано робітничий клуб, є стаціонарна кіноустановка, 8 гуртожитків. За післявоєнний час зведено 142 будинки.

1943 року тут побували ковпаківці. У червні 1944 року в урочищі Солотруці на відпочинок зупинявся загін радянських партизанів «Іскра» під командуванням Г. С. Кулагіна. У нерівному бою з оунівцями командир та кілька народних месників загинули. 8 травня 1966 року в Бистриці відкрито пам'ятник партизанам-іскрівцям.

БИ́ТКІВ — селище міського типу, розташоване за 12 км від залізничної станції Надвірна. Через село протікають річки Розсіч та Битківчик. З районним центром селище сполучене автодорогою. Населення — 3917 чоловік.

У Биткові — перша й друга нафтодобувні бригади, що входять до складу управління «Надвірнанафтагаз».

Діти навчаються у середній та двох початкових школах, жителі селища відвідують клуб, 2 бібліотеки. Тут є лікарня, фельдшерсько-акушерський пункт, санаторій-профілакторій нафтовиків, аптека, дитячий садок, їдальня, 6 магазинів, шевська та кравецька майстерні. Селище газифіковане.

За післявоєнний період споруджено 305 житлових будинків. За роки Радянської влади близько 200 жителів здобули вищу й середню освіту.

Битків відомий з другої половини XVIII ст. У 80-х роках XIX ст. в Биткові розпочинається розробка нафтових родовищ. В цей час сюди приїжджали представники французьких капіталістів, які орендували нафтоносні ділянки землі.

За період 1921—1939 рр. майже кожного року відбувалися страйки та демонстрації битківських трудящих. 1922 року робітники фірми «Демброва» провели страйк, який закінчився їх перемогою.

19 лютого 1934 року був страйк робітників Битківського нафтопромислу. Їх революційна боротьба тривала аж до встановлення Радянської влади. Її очолювала підпільна організація КПЗУ. Напередодні возз'єднання з Радянською Україною в Биткові було створено революційний комітет та загін Червоної гвардії, які роззброювали польську поліцію, охороняли нафтопромисел. В 1939 році депутатом до Народних Зборів Західної України був обраний робітник М. П. Терпеляк. У 1947—1951 рр. В. О. Коритан був депутатом Верховної Ради УРСР, В. М. Марич — депутатом Верховної Ради СРСР з 1954 по 1962 рік. В. С. Перев'язко — депутат Верховної Ради СРСР з 1962 року.

БІ́ЛІ ОСЛА́ВИ — село, центр сільської Ради, лежить на річці Ославі, за 19 км від районного центру та за 12 км від залізничної станції Ділятин. Через село проходить автодорога на Ділятин—Яблунів. Населення — 3639 чоловік.

На території села розташоване Білоославське лісництво.

До 1959 року в Білих Ославах був колгосп, який реорганізовано в підсобне господарство Ділятинського лісокомбінату, а з січня 1967 року — у бригаду радгоспу «Ділятинський» (центральна садиба в с. Заріччі), яка спеціалізується на вівчарстві, вирощує льон, кормові культури.

В селі є середня школа, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, 4 крамниці, їдальня, кравецька майстерня, поштове відділення, ощадна каса. За післявоєнні роки побудовано 565 житлових будинків.

Перша письмова згадка про село відома за 1745 рік.

Піонери біля пам'ятника партизанам-ковпаківцям у селі Білих Ославах. 1968 р.

У серпні 1943 року через Білі Ослави проходили ковпаківці. За допомогу партизанам фашисти розстріляли понад 80 жителів, спалили значну частину села. 9 вересня 1967 року в селі встановлено обеліск жертвам фашизму.

ВО́ЛОСІВ — село, центр сільської Ради, розташоване за 15 км від Надвірної, 1 км від залізничної станції Цуцилів. Через село протікає річка Стримба. Населення — 1720 чоловік. Сільраді підпорядковано село Цуцилів.

У Волосові знаходиться центральна садиба колгоспу «Жовтень». Господарство має 3229 га землі. Напрям спеціалізації — виробництво молока та рільництво. В колгоспі осушено 133 га землі. Кращим хліборобам В. Ю. Гаврильчуку та Г. М. Одокій присвоєно звання почесного колгоспника. Шеф колгоспу — Надвірнянський лісокомбінат — допоміг у будівництві льонопереробного пункту, ремонтної майстерні тощо.

Діти колгоспників навчаються у восьмирічній школі. У Волосові є бібліотека, клуб з стаціонарною установкою, 2 лікарні, 3 магазини, кравецька майстерня, філія зв'язку, ощадкаса.

Перша письмова згадка про село належить до 1479 року. На околиці знайдено кам'яні знаряддя праці доби міді.

ГАВРИ́ЛІВКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 18 км від Надвірної, 9 км від залізничної станції Цуцилів. Через село проходить автотраса Надвірна—Отиня і протікає річка Велесничка. Населення — 2520 чоловік.

У Гаврилівці є колгосп «Україна». Виробничий напрям — рільництво й тваринництво. Колгосп має 3124 га землі, пилораму, млин, агротехнічну лабораторію. 1969 року колгосп побудував цегельний завод потужністю 3 млн. штук цегли на рік.

У селі є восьмирічна школа, бібліотека, клуб. Колгоспники користуються 2 магазинами, чайною, філією зв'язку, ощадкасою. За післявоєнний період побудовано 320 нових житлових будинків.

Жителі села під час визвольної війни українського народу 1648—1654 рр. боролися проти польської шляхти в загонах Семена Височана.

В 1921—1938 рр. в селі діяв осередок КПЗУ.

ГВІЗД — село, центр сільської Ради. Віддаль до районного центру — 7 км, до залізничної станції Тарновиця — 4 км. Село лежить на річці Лукавці. Через Гвізд проходить автомагістраль Надвірна—Івано-Франківськ. Населення — 2779 чоловік. Сільраді підпорядковано село Млини.

На території села розташовано центральну садибу колгоспу ім. І. Я. Франка. Виробничий напрямок господарства — тваринництво (вівчарство). На площі 55 га здійснено гончарний дренаж. Колгосп має 1988 га землі. Збудовано цех по виробництву кахлі потужністю три тисячі комплектів на рік.

У селі є восьмирічна і початкова школи, клуб, бібліотека, медпункт, 4 магазини, відділення зв'язку і ощадкаса.

За післявоєнні роки зведено 387 житлових будинків.

Перша письмова згадка про село належить до другої половини XVIII століття.

ЗАРІ́ЧЧЯ — село, центр сільської Ради. Віддаль від районного центру — 14 км, від залізничної станції Ділятин — 5 км. Через село проходить автомагістраль Івано-Франківськ—Яблунів. Село розкинулось на 4 км вздовж правого берега Пруту. Населення — 3731 чоловік. Заріччя має присілок Ровенька.

Зарічанський колгосп ім. Руднєва 1959 року реорганізовано у відділок радгоспу «Надвірнянський». 1967 року на базі Зарічанського відділку створено радгосп «Ділятинський». Він має 4419 га земельних угідь, млин, пилораму. Виробничий напрям радгоспу — м'ясо-молочний. На площі 117 га вирощують льон.

Діти Заріччя навчаються у восьмирічній школі. У селі є поштове відділення, медпункт, 2 магазини, кравецька і шевська майстерні. До послуг трудівників 2 бібліотеки. На околиці села в урочищі Ділок на честь 50-річчя Радянської влади та 20-річчя Карпатського рейду С. А. Ковпака заклали парк партизанської Слави.

За післявоєнні роки жителі села побудували понад 700 житлових будинків. Центральна вулиця ім. Леніна заасфальтована.

Уперше згадується село в історичних джерелах другої половини XVIII століття.

В серпні 1943 року партизанське з'єднання С. А. Ковпака, розгромивши есесівський загін у Ділятині, проходило через Заріччя в напрямі села Білих Ославів. На квартирі жительки села А. М. Ковальчук містився штаб з'єднання. За селом в урочищі Ділок розгорівся запеклий бій, у якому загинув комісар з'єднання генерал-майор С. В. Руднєв. Жителі села Д. В. Вацик, М. Й. Костіцький, М. С. Гуменюк, І. Ю. Бойченюк були провідниками у партизанів. Сміливі зарічанці в лютому 1944 року вбили гітлерівського запроданця — колишнього куркуля, старосту села Заріччя. За зрадника фашисти розстріляли 27 жителів села.

В будинку сільської школи містився госпіталь, тут після важкого поранення 31 серпня 1944 року помер Герой Радянського Союзу лейтенант В. М. Горшков.

На території Заріччя виявлено поховання доби бронзи.

ЗЕЛЕ́НА — село, центр сільської Ради. До районного центру — 20 км, до залізничної станції Надвірна — 22 км. Через село проходить автодорога Надвірна — Бистриця. Населення — 1923 чоловіка. До складу сільради входять села Максимець та Черник.

На території Зеленої розташовано 4 лісництва (Зеленське, Довбушанське, Хрипелівське і Гладищанське) та лісопункт. Хрипелівському лісництву присвоєно почесне звання колективу ім. 50-річчя Великого Жовтня.

В селі є середня школа, клуб з стаціонарною кіноустановкою, бібліотека. Трудівників обслуговують лікарня, 2 фельдшерсько-акушерські пункти, аптека, 8 магазинів, їдальня.

За післявоєнний період побудовано понад 700 будинків.

Село відоме з першої половини XVIII ст., коли жителі Зеленої брали участь в опришківському русі. Тут у 1739 році побував Олекса Довбуш.

1939 року в селі створено комсомольський осередок.

Під час німецько-фашистської окупації у селі діяла підпільна комсомольська організація, яку очолювала О. Смеречук.

1 липня 1967 року в Зеленій відкрито пам'ятник комсомольцям-підпільникам.

КАМІ́ННА — село, центр сільської Ради, знаходиться на віддалі 22 км від районного центру і за 1 км від залізничної станції Тисменичани. Населення — 1229 чоловік.

У Камінній розташована центральна садиба колгоспу ім. XXII з'їзду КПРС. Напрямок господарства — виробництво молока й рільництво. Колгосп має 1559 га землі.

Кращим ветеранам колгоспної праці М. І. Кисляк та М. Д. Висицькій присвоєно звання почесного колгоспника.

У селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека, медпункт, дитячий садок та ясла, шевська майстерня, 2 магазини.

На території Камінної виявлено могильник з 27 курганів карпатської культури.

КРА́СНА — село, центр сільської Ради. Віддаль до Надвірної 12 км, до залізничної станції Ланчин — 4 км. Населення — 2639 чоловік. Сільраді підпорядковане село Верхній Майдан.

Колгосп ім. І. Франка 1959 року реорганізований у відділок радгоспу «Надвірнянський». З січня 1967 року він став відділком радгоспу «Ділятинський» і в січні 1969 року перетворений на радгосп «Красне».

Виробничий напрям радгоспу — м'ясо-молочне тваринництво і рослинництво (льонарство). Радгосп має 1858 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 1015 га орної землі.

В Красній працюють восьмирічна школа, бібліотека, медпункт з пологовим відділенням, 3 магазини, кіноустановка, філія зв'язку, ощадкаса.

Перша письмова згадка про село належить до 1455 року.

Під час визвольної війни 1648—1654 рр. багато жителів Красної приєдналося до загонів Семена Височана.

У Красній та Верхньому Майдані знайдено знаряддя праці доби пізнього палеоліту.

КРЕМІНЦІ́ (до 1948 року — Татарів) — село, центр сільської Ради, лежить за 50 км від районного центру. В селі є залізнична станція Татарів на лінії Львів—Рахів. Через Кремінці проходить автомагістраль Івано-Франківськ—Рахів і протікає Прут. Населення — 2066 чоловік.

У селі працюють лісопункт Ворохтянського лісокомбінату, майстерні виробничого устаткування Міністерства зв'язку УРСР.

Близько 400 учнів навчаються у восьмирічній школі. В селі є клуб, бібліотека, дитячий садок, дитячі ясла, 3 туберкульозні санаторії, лікарська амбулаторія, аптека, 3 їдальні, 8 крамниць, філія зв'язку, автоматична телефонна станція, ощадна каса.

Перша згадка про село належить до XVIII століття.

Раніше воно звалось Татарів, а нову назву дістало на честь лейтенанта Кремінця, який загинув, визволяючи село від фашистських загарбників.

ЛА́НЧИН — селище міського типу, центр селищної Ради, залізнична станція на лінії Коломия—Рахів. До Надвірної 25 км. Населення — 5713 чоловік. До складу селищної Ради входить село Добротів.

У Ланчині знаходяться райоб'єднання «Сільгосптехніки», центральна садиба колгоспу «50-річчя Жовтня». За господарством закріплено 3486 га землі.

Виробничий напрямок — відгодівля великої рогатої худоби і вирощування льону-довгунця. На площі 320 га проведено гончарний дренаж. Кращим виробничникам М. Д. Менів і Г. Д. Дем'янчук присвоєно звання почесного колгоспника.

Діти Ланчина навчаються у середній та двох початкових школах. Жителі селища користуються 2 бібліотеками, будинком культури. В селищі є лікарня, поліклініка, аптека, обласний дитячий санаторій, 11 магазинів, пекарня, майстерні побутового обслуговування.

За післявоєнні роки зведено 260 нових будинків. Збудовано також 7 двоповерхових будинків, нове приміщення ресторану та універмагу.

Жителі Ланчина брали активну участь у визвольній боротьбі в 1648—1654 роках. У 40-х роках XVIII ст. тут чинив розправу над багатіями Олекса Довбуш.

В боях за визволення селища полягло 120 радянських воїнів, серед них — Герой Радянського Союзу М. Т. Лучок.

Вихідцем із Ланчина є український радянський поет Ю. А. Шкрумеляк.

В Ланчині виявлено післяпалеолітичну стоянку, а в Добротові — крем'яні знаряддя праці доби пізнього палеоліту.

ЛОЄВА́ — село, центр сільської Ради, розташоване біля водоймища Лотовця, за 7 км від Надвірної. Залізнична станція в селі. Через Лоєву проходить автотраса Івано-Франківськ—Ворохта. Населення — 1353 чоловіка. До складу сільради входить село Стримба.

Лоєвський колгосп ім. Леніна 1960 року реорганізовано у відділок радгоспу «Надвірнянський», а 1963 року — у відгодівельну базу райконтори «Скотсировина».

В селі працюють восьмирічна школа, клуб з стаціонарною кіноустановкою, бібліотека. Жителів села обслуговують медпункт, 3 магазини, філія зв'язку, ощадкаса.

За післявоєнні роки зведено 175 житлових будинків.

В 40-х роках XVIII ст. у селі побував з опришками О. Довбуш.

МИКУЛИ́ЧИН — село, центр сільської Ради, лежить у долині Пруту. Віддаль до районного центру — 38 км. Залізнична станція в селі (на лінії Львів—Рахів). Через Микуличин проходить автомагістраль Львів—Рахів. Населення — 4620 чоловік.

У селі є лісопункт Ділятинського лісокомбінату, Микуличинське, Поляницьке та Підлісніське лісництва.

У Микуличині працюють середня, 5 початкових шкіл, 3 бібліотеки, клуб. Є лікарня, здоровпункт, фельдшерсько-акушерський пункт, аптека; 20 магазинів, 2 їдальні, чайна, філія зв'язку, ощадна каса, 2 кравецькі майстерні. За 1959—1968 роки побудовано 460 будинків.

Землі, на яких розкинулося село, колись належали Галицькому князівству. Князь Данило Галицький ними нагородив князя Микулу. В середині XVIII ст. у Карпатах було збудовано декілька сторожових постів, серед них і Микулин пост, який згодом став великим населеним пунктом.

У 1743—1745 роках у селі часто бував О. Довбуш. До цього періоду належать перші письмові згадки про село. У березні 1923 року на тартаку промисловців, що знаходився у селі, страйкувало 100 робітників. У 1928 році тут було створено профспілкову організацію.

Під час Великої Вітчизняної війни жителі села допомагали ковпаківцям. Провідниками у партизанів були Д. А. Мироняк, В. М. Капуляк, В. І. Тодорук, І. Я. Буратчук та О. М. Сорохмонюк.

НАЗАВИ́ЗІВ — село, центр сільської Ради, розташоване за 4 км від районного центру, 3 км від залізничної станції Лісна Тарновиця. Через село проходить автомагістраль Івано-Франківськ—Рахів. Населення — 1467 чоловік. Сільраді підпорядковане село Мирне.

Місцевий колгосп ім. Т. Г. Шевченка у лютому 1959 року був перетворений на відділок радгоспу «Надвірнянський». Виробничий напрям господарства — тваринництво й вирощування насіннєвих культур.

У селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека; медпункт, 3 магазини, філія зв'язку, ощадна каса, кравецька та взуттєва майстерні.

Перша письмова згадка про село належить до 1479 року.

Селяни Назавизова бойкотували вибори до австрійського парламенту 1908 року і польського сейму в листопаді 1922 року.

ПАРИ́ЩЕ — село, центр сільської Ради. Знаходиться за 14 км від районного центру та за 12 км від залізничної станції Лісна Тарновиця. Через село протікає річка Велесниця і проходить автомагістраль Надвірна—Отиня. Населення — 1616 чоловік. До складу сільради входить село Лісна Велесниця.

На території села розташовано центральну садибу колгоспу ім. Шевченка. Напрям господарства — рільництво й тваринництво. Колгосп має 2431 га землі. На площі 251 га землі проведено гончарний дренаж. Колгосп побудував цегельний завод потужністю 3 млн. штук цегли на рік. Кращим колгоспникам Д. М. Свідрюку, І. І. Грінчак та Г. М. Рудак присвоєно звання почесного колгоспника.

Діти Парища навчаються у середній школі. В селі є будинок культури, в якому працює музична школа, бібліотека; дільнична лікарня, універмаг, ощадкаса.

В історичних джерелах Парище вперше згадується в 1785—1788 роках.

ПА́СІЧНА — село, центр сільської Ради. Лежить на річці Бистриці-Надвірнянській за 13 км від районного центру та за 15 км від залізничної станції Надвірна. Через село проходить автомагістраль Надвірна—Бистриця. Населення — 3691 чоловік. Сільраді підпорядковані села Букове, Постоята, Соколовиця.

В селі працюють дві нафтодобувні бригади Битківського нафтопромислу управління «Надвірнанафтагаз». В 1958 році став до ладу нафтопровід Пасічна—Надвірна. 1964 року вступив у дію Пасічнянський газопромисел, якому в 1968 році присвоєно звання колективу комуністичної праці. Газ з Пасічної йде у Львів, Івано-Франківськ, Дрогобич, Чернівці та інші міста. На території села також розміщено три механічні кар'єри. Вони виробляють вапно, бутовий камінь, щебінь, пісок, холодний асфальт, гравій, мармурову крошку, грубоколоту шашку, вапняковий камінь. У Пасічній є також 2 лісництва (Пасічнянське і Бухтівецьке), які входять до Надвірнянського лісокомбінату.

У селі 3 восьмирічні та 4 початкові школи, 2 клуби, 3 бібліотеки; лікарська амбулаторія, фельдшерсько-акушерський пункт, здоровпункт, 10 магазинів, філія зв'язку, взуттєва майстерня.

Перша письмова згадка про село належить до 1648—1654 рр.

З 1860 року в Пасічній розпочинається видобуток нафти.

У березні 1932 року відбувся великий страйк робітників нафтопромислу. Його очолювали комуністи.

Під час фашистської окупації через Пасічну проходили ковпаківці. Житель села О. П. Берчак був у них провідником. У хаті І. І. Контурака 2 дні перебував штаб С. А. Ковпака.

ПЕРЕ́РІСЛЬ — село, центр сільської Ради, розташоване в 9 км від районного центру. Через село проходить автомобільна дорога Івано-Франківськ—Надвірна. Населення — 2105 чоловік. Сільраді підпорядковані села Лісна Тарновиця та Фітьків.

Місцевий колгосп ім. Леніна має виробничий напрям — рільництво й тваринництво. У господарстві є 4249 га землі, в т. ч. 1991 га орної. У колгоспі розвиваються допоміжні промисли: працюють цех переробки овочів і фруктів, олійниця, млин, пилорама. Передовики виробництва — доярка Я. Ю. Драгомирецька, ланкова П. І. Передрук, директор Переріслянської середньої школи П. М. Левицька нагороджені орденом Леніна.

Діти навчаються у середній школі. Колгоспники користуються бібліотекою, будинком куль-

тури, до їх послуг дитячий садок, дитячі ясла, медпункт з пологовим відділенням. У селі є універмаг, 2 продуктові магазини, чайна. За післявоєнні роки побудовано 200 будинків. У 1967 році до 50-річчя Великого Жовтня в Перерислі встановлено пам'ятник В. І. Леніну.

Перша письмова згадка про село належить до 1485 року.

Комсомольську організацію в селі створено в 1939 році, першим секретарем її був Ю. І. Андрусяк, якого закатували німецько-фашистські окупанти.

На території Перерісля зберігся могильник культури карпатських курганів.

ПНІВ — село, центр сільської Ради, розташоване вздовж шосе Надвірна—Бистриця, за 2 км від районного центру. З північного заходу село омиває річка Бистриця-Надвірнянська. Населення — 4143 чоловіка. До складу сільради входять села Білозорина, Мозолівка.

Через Пнів проходять газопроводи Битків—Надвірна, Битків—Чернівці, нафтопровід та високовольтна лінія.

На території села розташовано відділок радгоспу «Надвірнянський». Виробничий напрям — м'ясо-молочний, рослинницький.

У селі є середня школа, клуб, бібліотека, медпункт, 2 магазини, ощадкаса.

Вперше згадується Пнів в історичних джерелах 1482 року.

В другій половині XVI ст. тут збудовано Пнівський замок. Відомі напади селян на замок у 1621 та в 1648 рр., коли ним оволоділи повстанці Семена Височана. Руїни замку збереглися до наших днів.

САДЖА́ВКА — село, центр сільської Ради. Через село протікає річка Саджавочка та проходить шосейна дорога й залізниця Коломия—Ділятин. Віддаль до райцентру — 21 км. Населення — 3025 чоловік. Сільраді підпорядковане село Кубаївка.

Колгосп ім. Руднєва має 2595 га землі. Основний виробничий напрям господарства — виробництво молока.

За післявоєнний період споруджено 145 будинків. У селі є восьмирічна школа, будинок культури, бібліотека; відділення зв'язку, медпункт, 4 магазини, ощадкаса.

Вперше село згадується в документах 1492 року.

СЕРЕ́ДНІЙ МАЙДА́Н — село, центр сільської Ради, знаходиться за 24 км від Надвірної та за 12 км від залізничної станції Ланчин. Населення — 1085 чоловік. До складу сільради входять села Вишнівці та Глинки.

У селі центральна садиба колгоспу ім. Щорса. Господарство має 2010 га землі. Виробничий напрям — тваринництво, вирощування льону-довгунця. Колгосп з 1965 року спеціалізується на відгодівлі великої рогатої худоби. З допоміжних підприємств працюють млин і пилорама. Колгоспницям Г. В. Блонській і М. М. Круль присвоєно звання почесного колгоспника.

У селі є восьмирічна школа, бібліотека, будинок культури; фельдшерсько-акушерський пункт, 3 крамниці, ощадна каса, відділення зв'язку.

Село відоме з другої половини XVIII ст. Вся територія сучасного Середнього Майдана була колись вкрита непрохідними лісами, де ховалися кріпаки-втікачі. Вони тут виявили галявини-майдани. Від цього й пішла назва поселень: Майдан Горішній, Майдан Долішній, Майдан Середній, Майданик.

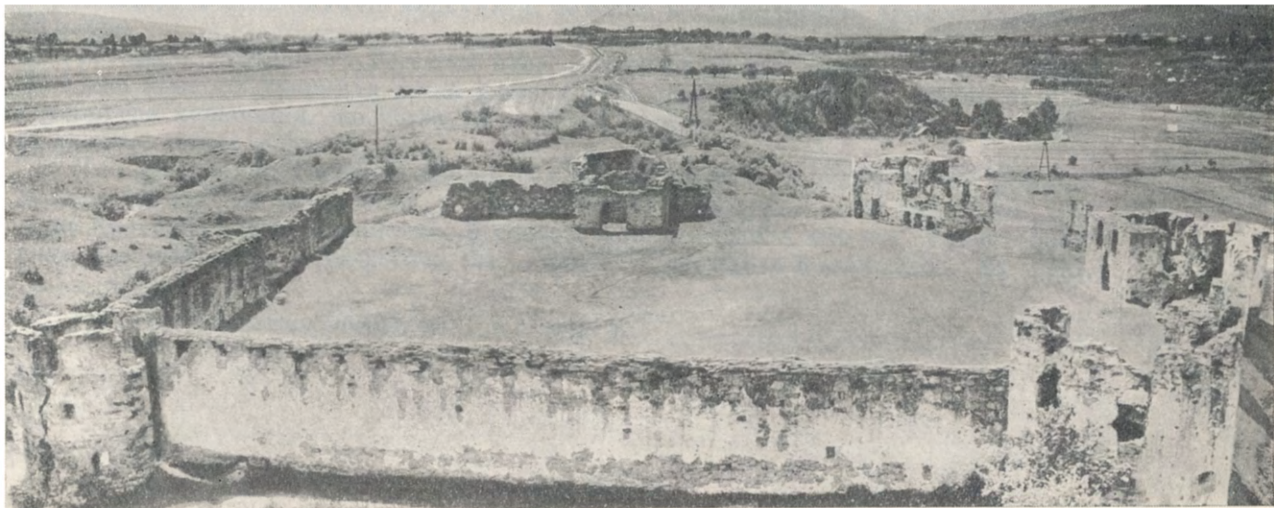
У 30-х роках в селі було створено осередок КПЗУ, а 1939 року — комсомольську організацію.

ТИСМЕНИЧА́НИ — село, центр сільської Ради. До райцентру — 19 км, залізнична станція в селі. Через село протікає річка Бистриця-Надвірнянська, проходить автодорога Івано-Франківськ—Надвірна. Населення 2680 чоловік.

У селі розташовано центральну садибу колгоспу ім. Калініна. Господарство має 2416 га земельних угідь. Колгосп спеціалізується на виробництві молока.

За допомогою шефів — Івано-Франківського відділення Львівської залізниці і Надвірнянського газопромислового управління в колгоспі побудовано льонопереробний пункт, пилораму, міжколгоспний завод комбікормів.

Руїни Пнівського замку. 1968 р.

В селі працює цех ручної вишивки Івано-Франківської фабрики ім. Рози Люксембург, шевська і кравецька майстерні.

В Тисменичанах є середня школа, клуб, бібліотека. Жителів села обслуговують медпункт, пологовий будинок, пошта, ощадна каса, два магазини.

Вперше село згадується в історичних джерелах 1437 року. Тисменичанці брали активну участь у визвольній війні 1648—1654 років.

ЧОРНИЙ ПОТІ́К — село, центр сільської Ради. Віддаль до Надвірної — 24 км, до залізничної станції Ланчин — 5 км. Через село протікає річка Чорний Потік. Населення — 2217 чоловік.

Діти жителів Чорного Потоку навчаються у восьмирічній школі. Є в селі бібліотека, клуб з кіноустановкою; фельдшерсько-акушерський пункт, магазин.

За післявоєнні роки зведено 252 житлові будинки.

Чорний Потік відомий з першої половини XVIII ст. як місце активних дій опришків О. Довбуша.

Уродженцю Чорного Потоку М. І. Василишину за бойові заслуги у Великій Вітчизняній війні присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

ЧО́РНІ ОСЛА́ВИ—село, центр сільської Ради, знаходиться за 24 км від районного центру і за 16 км від залізничної станції Ділятин. Населення — 1515 чоловік.

На території села розташований розсадник Білоославського лісництва. Площа господарства — 14,8 гектара.

В Чорних Ославах є клуб, 2 бібліотеки, восьмирічна школа.

1939 року в селі створили комсомольську організацію. Першими комсомольцями були І. Ю. Ванжура, М. А. Крайлюк, А. О. Лесюк.

Під час німецько-фашистської окупації в селі діяла підпільна патріотична антифашистська група, яку очолював голова сільради Н. М. Чуревич.

Керівник Чорноославської антифашистської групи Н. М. Чуревич. 1946 р.

ЯБЛУНИ́ЦЯ — село, центр сільської Ради. Розташована на висоті 900 м над рівнем моря на Яблуницькому перевалі Карпат, за 58 км від Надвірної, 6 км від залізничної станції Вороненка. Через село проходить автомобільна дорога Івано-Франківськ—Рахів. Населення — 2080 чоловік. Сільраді підпорядковані села Вороненко і Паляниця.

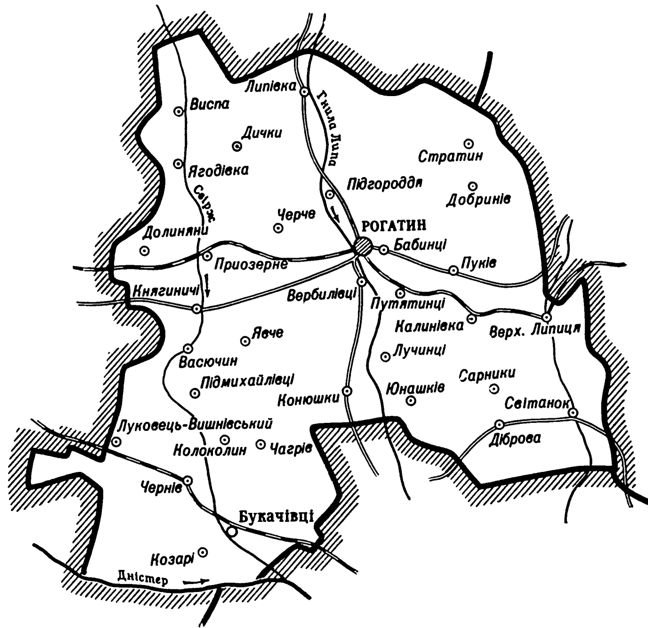
Населення Яблуниці працює на лісорозробках Ворохтянського та Ясинського лісокомбінатів.

На території села знаходиться Яблуницьке лісництво.

Село має восьмирічну школу, клуб з кіноустановкою, бібліотеку. Місцевих жителів обслуговують 2 фельдшерсько-акушерські пункти, 6 магазинів, їдальня, ощадна каса.

Село відоме з XVIII століття.

РОГАТИНСЬКИЙ РАЙОН

РОГАТИ́Н

Рогатин — місто районного підпорядкування, розташоване на річці Гнилій Липі, притоці Дністра, за 60 км від Івано-Франківська. Через місто проходить залізниця Тернопіль—Стрий та автошляхи Львів—Івано-Франківськ, Тернопіль—Стрий. Населення — 5510 чоловік.

Рогатин — центр району, площа якого — 816 тис. кв. км, населення — 73 059 чоловік, у т. ч. 7421 міського. Пересічна густота на 1 кв. км — 91,9 чоловіка. В районі 88 населених пунктів, підпорядкованих 1 міській, 1 селищній і 22 сільським Радам депутатів трудящих.

На території району 35 колгоспів, 1 радгосп та 2 навчально-виробничі господарства. Земельна площа дорівнює 81,6 тис. га. Сільськогосподарських угідь — 53,8 тис. га, з них орної землі — 38,7 тис. га, садів — 0,7 тис. га, лук і пасовиськ — 14,4 тис. га, колгоспні і державні ліси займають 14,9 тис. га. Працюють районне об'єднання і районне відділення «Сільгосптехніки» та 9 промислових підприємств. Район має 250 підприємств торгівлі і громадського харчування; 4 лікарні, 2 диспансери, в кожному селі медпункти; 69 шкіл, ветзоотехнікум, профтехучилище; 73 клуби.

Територія нинішнього Рогатина була заселена з давніх часів. В його околицях знайдено крем'яні знаряддя праці і посуд доби міді та бронзи[1], а також кам'яні скульптури кочівників, що жили тут у X—XII ст. ст., т. зв. баби. Рогатин — давнє прикарпатське місто.

Про заснування Рогатина збереглися цікаві легенди. В одній з них розповідається, що під час полювання у навколишньому дрімучому лісі заблудила дружина князя Ярослава Осмомисла. В тривозі вона проходила всю ніч. Ранком побачила велетенського оленя-рогача, який вивів її до князя й мисливців. На місці,

[1] Журн. «Рогатинець» (Львів), 1923, № 5, стор. 5.

Роксолана (Настя Лісовська), уродженка Рогатина.

де княгиня побачила оленя, князь велів збудувати терем, навколо якого виросло місто, назване Рогатином. Перші письмові повідомлення про нього належать до XII ст. Польський хроніст Кромер вказує, що у 1200 році в Рогатині був «осідок архімандрита». Пізніше місто згадується у польських документах за 1340, 1366, 1367 роки та в папській булі за 1390 рік.

Тривалий час містом володіли місцеві шляхтичі Рогатинські (до 1443 року). Пізніше Рогатин став власністю польських королів, які передавали його шляхетським родам за значні суми грошей.

Топографічне розташування Рогатина було вигідним для оборони. З північного заходу місто захищала річка Гнила Липа, зі сходу — потік Бабинка. Основну частину міста оточував земляний вал і дерев'яні укріплення. Ще й досі чітко помітні сліди земляного валу по вулицях Валовій, Фортечній і Гагаріна, а подекуди й фортечного рову. У другій половині XVI ст. збудовано замок, пізніше навколо міста виросли кам'яні укріплення. Над оборонними ровами підносилися звідні мости Галицьких і Львівських воріт.

Вже у XIV—XV ст.ст. Рогатин стає відомим осередком ремесла й торгівлі. Його ярмарки славилися за межами Галичини, були конкурентами Львова. Через це польський король заборонив у 1461 році ярмарки в Рогатині, щоб одержати більше прибутків від торгівлі у Львові[1]. Тоді в народі виникло прислів'я: «Рогатин — другий Львова побратим». Ремісники становили основну частину населення, вони об'єднувались у цехи: кравецький, різницький, пекарський, кушнірський, бондарський, ковальський і навіть музичний[2]. Водночас міщани обробляли землю, займалися тваринництвом.

Польські королі, намагаючись збільшити свої прибутки, надали рогатинським міщанам у 1415 році самоуправління за магдебурзьким правом. 1535 року Рогатин одержав герб у вигляді рога оленя з буквою «R». Рогатин розширювався, зростав.

Рогатин, як і інші міста за магдебурзьким правом, звільнявся від ряду феодальних повинностей. Проте міщан, за винятком війта, писаря, возного й десятників, обкладали грошовими податками на користь держави й королів. Натуральні і грошові податки стягували з солодовень, броварень, млинів, з усіх ремісників і торговців. Значні доходи давало мито від торгівлі худобою. Річні надходження від міста на користь казни у 1565 році становили велику суму — 144 злотих 11 грошів[3].

Феодально-кріпосницька експлуатація змушувала селянські маси й міське населення повставати на боротьбу. Під час селянського повстання під керівництвом Мухи 1490—1492 рр. в ньому брали участь і трудящі Рогатина.

Місто неодноразово зазнавало грабіжницьких нападів татарської орди. Найбільш руйнівним був напад у 1520 році. Тоді багато жителів потрапило в полон. Серед них була дівчина-красуня Настя Лісовська, відома в літературі та історії як Роксолана-Хуррем, яку кримський бей продав турецькому султану Сулейману Пишному. За всю історію Туреччини жінка не посідала такого впливового місця, як Роксолана. Розумна, здібна, вольова Настя-Роксолана, що знала 5 іноземних мов, мала значний вплив на політику Туреччини. Слава про неї рознеслася по всій Україні, не забувають про неї у народі й досі. В кінці XVI — на початку XVII ст. невідомий місцевий художник написав портрет Роксолани. В ньому узагальнено образ української красуні.

Соціальний гніт, який терпіли трудящі, посилювався національно-релігійним гнобленням. Рогатин став одним з оплотів католицизму. Тут з'явилися костьоли, монастирі.

Значну роль у боротьбі проти католицизму й агресії відігравало Рога-

[1] Akta grodzkie i ziemskie, t. VI, стор. 64.
[2] Starożytna Polska, t. II. Warszawa, 1845, стор. 704.
[3] Жерела до історії України-Руси, т. 1, стор. 153, 155, 165, 171.

тинське церковне братство, створене 1589 року за активною участю впливового діяча Львівського братства Юрія Рогатинця, якому приписують авторство богословсько-полемічного трактату «Пересторога зело потребная на потомные часы православным християном» та половину статуту школи Львівського братства. Братство відкрило в місті школу з староруською мовою навчання, спрямовувало боротьбу міщан за рідну мову, звичаї і культуру, за свої права, виступало проти ополячення населення.

Виступаючи проти унії і ополячення, місцеве населення не раз повставало і на деякий час оволодівало міським самоуправлінням. Значну роль у цій боротьбі відігравали ремісники. На початку XVII ст. серед членів міського самоуправління трапляється багато українських прізвищ — Гаврило Кучарський, Федір Перегибайло, Андрій Князівський та ін. Найбільш активними учасниками цих повстань були ремісники, які і очолювали їх. Серед них були Гаврило Кучарський, Іван Слюсар. На той час ремісники складали 40—45 проц. всього населення міста. Ремісничих професій у місті було 29, у т. ч. й такі рідкісні, як котлярі, саф'янники. Всі вони об'єднувалися цехами.

Розуміючи силу цехів та ремісників, польська шляхта постійно чинила збройні напади на місто та села. В 1630 році загони шляхти несподівано напали на Рогатин й пограбували жителів. Особливо знущалися вони з убогих людей, ремісників, «яких обухами б'ючи», примушували працювати й постачати панам продовольство, давати їм гроші. Розбещена шляхта пограбувала міщан, захопила 1500 злотих та багато цінних речей[1].

Політика грубого насильства й грабежу посилила протест і масову організовану участь населення краю у визвольній війні українського народу 1648—1654 рр. Вже у серпні 1648 року селяни 8 навколишніх сіл влаштували напади на шляхетські замки і маєтки[2]. На допомогу повсталим селянам і жителям Рогатина та Перемишля сюди прибули козацькі загони на чолі з Л. Капустою і Б. Товпигою. Трудящі міста у вересні 1648 року прогнали польську адміністрацію, обрали нове управління. Міським війтом став Гаврило Кучарський. Нове управління знищило бастіони ненависного католицизму — було зруйновано костьол, монастир домініканців, розгромлено приміщення, де жили єзуїти, монастирську броварню.

Повстанці Рогатина не обмежувалися діями в місті. Очолювані Г. Кучарським, вони громили панські замки, маєтки й монастирі в інших селах. Було зруйновано маєток шляхтича Стамеровського в Середніх Серниках, захоплено замок і маєток у містечку Підкамені. В грудні 1648 року вони здійснили походи на Новосілку й Роздол, захоплене там майно вивозили до Рогатина[3].

Польська шляхта люто розправилася з учасниками виступів. Весною і влітку 1649 року багатьом прилюдно відтяли голови, понад 50 міщан повісили над потоком Бабинкою.

Після селянської війни шляхта й королі перетворили Рогатин в опорний пункт свого панування на Прикарпатті: укріпили замок, оборонні вали й мури. Інтенсивно здійснювали полонізацію. Зростало польське, єврейське і вірменське населення. Крім грошових податків, міщан примушували виконувати різні повинності. Через надмірні податки (у 1765 році Рогатинське староство дало 37 560 злотих доходу) скорочувався попит на міські вироби, загострювалася конкурентна боротьба між цехами. Та ніщо не могло вбити у народі прагнення до визволення. У XVIII ст. вибухають нові повстання проти феодального гніту. Полум'я опришківського руху досягло й Рогатина. Перелякана шляхта в 1745 році повтікала із своїх маєтків і сховалася за мурами Рогатина[4].

---

[1] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 5, т. 119, стор. 847—849.

[2] Жерела до історії України-Руси, т. 5, стор. 91—92, 115, 168—188.

[3] Там же, т. 4. Львів, 1898, стор. 232—234, 280—282.

[4] Львівська наукова бібліотека АН УРСР. Відділ рукописів. Архів Бурштинського замку, № 2—8, арк. 103.

Щоб залякати народні маси, відвернути їх від антифеодальної боротьби, польська шляхта після придушення гайдамацького повстання 1768 року доставила в Рогатин повстанця Степана Іванченка з Уманщини. Тут його прилюдно стратили, відтявши перед цим праву руку й ліву ногу[1].

Після загарбання Австрією віддалений від економічних центрів Рогатин стає незначним провінціальним торговим містом. Занепадає ремесло. Прошарок майстрів і ремісників втрачає свій вплив і вагу у міському житті. Частина міщан займалася сільським господарством. Проте становище із землеволодінням вражало разючими контрастами. Зростали двірські (поміщицькі) й церковно-монастирські землі. За переписом 1786 року в Рогатині налічувалось 426 моргів землі, з них поміщикам і церкві належало понад 340 моргів, а трудящим — лише 84 морги[2]. До половини XIX ст. володіння графів Красінських тільки в Рогатині збільшились за рахунок громадських земель удвічі. Земельний голод викликав посилення боротьби за ліс і сервітути. Коли економ самовільно намагався збільшити повинності і передав до села Стратина ліси, які здавна належали міщанам Рогатина, вони разом з жителями передмістя Бабинців почали в 1774 році судовий процес. Продовжувався він сорок років й закінчився у 1814 році безрезультатно[3].

По реформі 1848 року починається деяка спеціалізація сільського господарства. Ще з 80-х років XIX ст. на Рогатинщині широко культивували хміль, який переважно вирощували поміщики й заможні селяни. Рогатинський хміль на Паризькій виставці 1878 року здобув першу премію.

Рогатинський повіт був суто аграрний. У 1886 році основна маса населення — 78,41 проц. займалася сільським господарством, решта жила за рахунок ремесла й торгівлі, працювала на транспорті, в установах, 4,67 проц. існувала за рахунок прибутків від власних будинків. Сезонні робітники становили 8,2 процента.

Деяке пожвавлення в промисловості стало помітним лише в кінці XIX ст. Це було зумовлено підготовкою Австро-Угорщини до першої світової війни. Закінчується будівництво залізничних ліній стратегічного значення — Галич—Тернопіль, Ходорів—Підвисоке і шосейного шляху Рогатин—Ходорів. Злидні й голод гнали жителів Рогатина на будівництво дороги Рогатин—Ходорів. Але більшість із них не могли одержати хоч на один день роботу. Плата тут була мізерна: 15—20 крейцерів у день. Щоб не позбутися дешевих робочих рук у сільському господарстві, землевласники домовилися з адміністрацією дороги про те, що денна плата не повинна перевищувати 20 крейцерів[4]. Почалась експлуатація родовищ гіпсу. У 1910 році на весь повіт налічувалося 54 дрібних промислових підприємства, де працювало всього 367 робітників. Та вони не могли забезпечити роботою величезну кількість людей, позбавлених землі й засобів існування.

Австрійський уряд розпалював національну ворожнечу між українцями й поляками, сприяв переселенню до міста заможних німців і поляків, яким надавав пільги та державні посади. Місцеве населення в більшості лишалося неписьменним. У 1886 році 92 проц. населення повіту не вміли читати й писати, а серед жінок неписьменних було 98,5 процента. Початкові чоловічу й жіночу школи діти трудящих Рогатина майже не відвідували. Навчали тут польською мовою. На кошти місцевого населення 1909 року було побудовано приватну українську гімназію. Для дітей бідноти і вона була недоступною.

За панування Австро-Угорщини в місті широкого розмаху набрав революційний рух. Особливо посилився він під впливом російської революції 1905—1907 рр. В Рогатинському повіті відбулися масові заворушення. Батраки й селянська біднота 23 сіл повіту вимагали від поміщиків підвищення заробітної плати, поліпшення

---

[1] Вестник Юго-Западной России, т. 1. К., 1863, стор. 77.
[2] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 19, оп. 9, спр. 263, арк. 3.
[3] Там же, ф. 146, оп. 86, спр. 19, 20, 21.
[4] Газ. «Діло», 24 травня 1890 р.

умов праці та запровадження загального виборчого права[1]. На придушення страйків австрійські власті кидали жандармерію і військові частини. В кожному селі розташувалися каральні загони, а в Рогатині перебувала рота піхоти й ескадрон кавалерії.

Багато лиха зазнали мешканці Рогатина в роки першої світової війни. В місті було зруйновано 70 проц. будинків[2]. У тяжкому становищі опинились міська біднота, сім'ї робітників і кустарів. Відчутних збитків сільському господарству завдали реквізиції. Скорочувалися посівні площі. На кінець 1915 року в межах повіту не оброблялося 20 тис. моргів землі, було знищено худоби на суму 64,9 тис. крейцерів[3].

Натхнені перемогою Жовтневої революції, трудящі Рогатина і його околиць прагнули «зробити те саме, що зроблено в Росії»[4]. Жителі міста та селяни повіту виступали і проти аграрної політики уряду ЗУНР, який обстоював недоторканність поміщицьких маєтків.

З утворенням Комуністичної партії Східної Галичини буржуазним елементам протистояв організований фронт трудящих. Робітничо-селянський з'їзд Рогатинщини, що проходив 6 квітня 1919 року в селі Більшівцях, засудив політику уряду ЗУНР, вимагав скасувати приватну поміщицьку власність на землю і передати її селянам[5].

Коли ж Галичину захопила буржуазно-поміщицька Польща, революційна боротьба трудящих загострилася. У квітні 1920 року в Рогатині й селі Княгиничах під керівництвом комуністів готувалося повстання проти польських загарбників. Поліції вдалось розкрити організацію, зірвати повстання і арештувати найбільш активних її членів — Д. Деркача, В. Маланчина, Я. Підселу[6]. Незабаром Червона Армія визволила від білополяків Україну і принесла волю в Галичину. Почалося нове життя в Рогатині. Багато трудящих вступили до радянського війська. Серед них були Ф. М. Кондрадський, Л. Ф. Смулка, Г. І. Михашула, С. П. Костюк та інші. 7 вересня 1920 року почав роботу Рогатинський повітовий революційний комітет, який очолював М. Волошин. На деякий час ревком перемістився у село Верхню Липицю. Рогатинський ревком облікував землі і майно у панських маєтках. Трудящі маси підтримували і допомагали втілювати у життя заходи ревкому.

Війська панської Польщі, перейшовши у наступ, зазнали рішучої відсічі з боку населення й червоних козаків. Рогатин став ареною запеклих боїв. Тоді загинули розвідник С. Глот, помічник командира 5-го полку І. Поух і ще 14 червоних козаків. Їх поховано на міському кладовищі. За виявлену відвагу в боях за Рогатин командир червоних козаків К. Наливко нагороджений орденом Червоного Прапора[7]. Місцеве населення робило все, щоб зберегти Радянську владу, допомагало Червоній Армії. Та ворог кинув проти частин Червоної Армії переважаючі сили і знову захопив Рогатин.

Але трудящі не припиняли боротьбу. Ще довго на Рогатинщині діяли партизанські загони. 1924 року в місті розгорнула роботу підпільна організація, якою керував колишній будьоннівець Василь Козин. Учасники її розповсюджували комуністичну літературу, листівки. В одній з листівок вони закликали робітників і селян до зброї[8].

---

[1] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 146, оп. 4, спр. 3795, арк. 15, 99, 106, 169; спр. 3796, арк. 58, 59, 61.

[2] Івано-Франківський облдержархів, ф. 2, оп. 7, спр. 706, арк. 26.

[3] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 146, оп. 4, спр. 5354, арк. 1—3.

[4] Львівський облдержархів, ф. 256, оп. 1, спр. 30, арк. 12.

[5] Газ. «Республіканець», 13 квітня 1919 р.

[6] Львівський облдержархів, ф. 256, оп. 1, спр. 41, арк. 35.

[7] І. В. Дубинський, Г. М. Шевчук. Червоне козацтво. Історичний нарис, стор. 135, 140—141.

[8] Львівський облдержархів, ф. 1, оп. 52, спр. 2925, арк. 63—65.

Український художник
Ю. І. Панькевич. Початок XX ст.

З 1924 року в Рогатині й повіті створюються осередки КПЗУ. До Рогатинського осередку входили робітники: М. Волошин, С. Л. Білоус, М. К. Качеровський, П. І. Беньковський, Т. Товарницький, художник В. А. Стрийський. Вони цього ж року розповсюдили багато літератури серед населення. Поліція заарештувала 22 українських селян, у яких вилучила багато газет і книжок, серед них: «Завдання спілок молоді» В. І. Леніна, Звіт про Святоюрський процес, брошуру К. Лібкнехта «Павуки і мухи», «Маніфест Комуністичної партії» К. Маркса і Ф. Енгельса та інше[1].

Напередодні першотравневих свят 1926 року в місті було розповсюджено листівки, вивішено червоні прапори, з'явилися комуністичні лозунги. Робітник М. В. Благий був відданий до суду за те, що вивісив червоний прапор у передмісті Залужжі.

Для посилення зв'язків з трудящими комуністи використовували легальні організації: профспілки, читальні «Просвіти», «Сельроб-єдності». Окремі члени КПЗУ входили до «Сельроб-єдності» і спрямовували його роботу[2].

В роки тимчасової польської окупації Рогатин залишався відсталим в економічному й культурному відношенні. В місті працювали дрібні кустарні столярські, шевські, ковальські майстерні, цегельня, млин, друкарня і фабрика свічок.

На 1935 рік тут проживало 7707 чоловік.

Світова економічна криза 1929—1933 рр. значно погіршила становище трудящих. Зросла армія безробітних. У місті й повіті загострювалась класова боротьба. Польські власті застосовували криваві розправи, т. зв. пацифікації — втихомирення. За 1930 рік у 43 населених пунктах повіту були проведені поліцейські, а у 33 — військові операції втихомирення. Поліція зробила 745 обшуків[3]. У вересні 1930 року Рогатин зазнав пацифікації двічі, під час першої було розгромлено кооперативні організації, українську гімназію, приватні будинки, а за другої — закрито українську гімназію. Прогресивні викладачі, громадські діячі: письменники А. В. Крушельницький, Д. Я. Лукіянович, історик І. П. Крип'якевич, художник Ю. І. Панькевич та інші зазнали переслідувань[4]. Це примусило багатьох з них переїхати до Радянського Союзу.

Не дбаючи про благоустрій міста, медичну справу і освіту, уряд всіляко зміцнював адміністративний апарат гноблення. В місті було 2 контори адвокатів, суд, староство. В 6 поліцейських відділках нараховувалося близько 90 жандармів і слідчих. Українців дуже обмежували в правах. У 1933 році з 16 мандатів міського магістрату українці одержали лише 4 мандати, хоч вони становили майже 37 проц. всього населення міста. Під їх впливом 3 вересня 1935 року після демонстрування радянського кінофільму «Загибель Челюскіна» глядачі влаштували бурхливу овацію, співали «Інтернаціонал».

Рогатинська організація КПЗУ керувала демократичною молодіжною організацією «Каменяр», зміцнила діяльність комуністичних осередків у друкарні, цегельні, кравецьких майстернях. Значну допомогу комуністам Рогатина в ці роки подавав активний діяч КПЗУ П. Майданський. На початку 30-х років у місті виникають молодіжні комуністичні організації. У 1936 році утворюється повітовий підпільний комітет комсомолу, до складу якого увійшли М. І. Оршуляк, О. П. Сьома та інші[5].

---

[1] Івано-Франківський облдержархів, ф. 2, оп. 1, спр. 179, арк. 54—55.

[2] Боротьба трудящих Прикарпаття за своє визволення і возз'єднання з Радянською Україною. Документи і матеріали (1921—1939 рр.), стор. 74, 120—121.

[3] Там же, стор. 146.

[4] Революційна діяльність західноукраїнських пролетарських письменників. Збірник архівних документів, стор. 51.

[5] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1776, оп. 1, спр. С—7, арк. 1—4.

В час, коли міжнародна реакція готувала війну проти першої у світі соціалістичної держави, трудящі повіту, керовані комуністами, вели активну антивоєнну кампанію. В місті і у навколишніх селах вони розповсюджували листівки, в яких закликали до боротьби проти війни і фашизму, вивішували транспаранти з написами: «Геть війну!», «Геть напад на СРСР! », «Хай живе КПЗУ!». На зборах трудящі міста висловлювали свій протест проти фашистської інтервенції в Іспанії, вимагали конфіскації поміщицьких маєтків, забезпечення роботою безробітних, викривали зрадницькі дії націоналістів. Улітку 1938 року відбулися страйки шляхових робітників. Один з них — двотижневий страйк, керований комуністами П. І. Беньковським і Т. Товарницьким, закінчився перемогою робітників — їм підвищили заробітну плату.

Репресії польських властей завдавали відчутних втрат рогатинським комуністам. За березень—квітень 1937 року в повіті було проведено 34 обшуки і заарештовано 16 комуністів[1].

Восени 1939 року над Рогатином замайорів червоний прапор свободи — місто визволили Радянські війська, створюється тимчасове повітове управління, головою якого обрали Г. І. Сидоренка.

Рогатин став районним центром. Почали працювати районний виконавчий комітет і міська Рада.

Радянська влада відкрила широкі перспективи розвитку економіки міста. Тут створюються промкомбінат та харчокомбінат, які обслуговували потреби трудящих. Почали працювати крохмальний цех, млин. Значного розвитку набирало кооперативне будівництво. Міські кустарі об'єдналися в швейну і шевську артілі. Запрацювали майстерні ремонту взуття та одягу. Вже з перших днів Радянської влади не стало безробіття.

Відкрито було школи з українською мовою навчання. Майбутніх вчителів готувало педагогічне училище. Кадри сільськогосподарських механізаторів випускала з лютого 1940 року Рогатинська шестимісячна школа трактористів[2]. Гостинно відчинили двері для трудящих міський будинок культури, бібліотека, краєзнавчий музей.

Важливу роль у соціалістичному перетворенні сільського господарства відігравала Рогатинська МТС.

Швидко зростав авторитет комуністів. На кінець травня 1941 року в районі діяло 12 парторганізацій, які об'єднували близько 90 комуністів[3]. Комсомольська організація нараховувала понад 400 комсомольців.

Та мирне життя порушила війна. У червні 1941 року Рогатин захопили фашисти. Почалися грабежі, арешти. До рогатинської тюрми потрапили колишні члени КПЗУ Т. Я. Столярчук, І. М. Розкош, комсомольці А. М. Демчишин, М. Й. Малий, І. М. Малецький, І. С. Білецький, М. І. Захарків.

20 березня 1942 року фашисти зігнали до центру міста понад 3 тис. чоловік, протримали їх до ночі на морозі, потім вивели за місто й розстріляли. Дітей кидали до ями живцем. 21—22 вересня того ж року розстріляли ще 300 чоловік, 700 вивезли до табору смерті Бельзеця. 8 грудня 1942 року гітлерівці стратили 500 чоловік, а 1400 відправили до табору смерті. Найбільшою була четверта, т. зв. ліквідаційна «акція» 6 липня 1943 року, коли гітлерівські кати знищили 6 тис. чоловіків, жінок і дітей.

Щоб залякати народ, гітлерівці 13 грудня 1942 року влаштували в Рогатині прилюдну страту 24 в'язнів, зігнавши на це видовисько тисячі людей. Особливо люто розправлялися гітлерівці з тими, хто активно боровся за Радянську владу.

---

[1] Боротьба трудящих Прикарпаття за своє визволення і возз'єднання з Радянською Україною. Документи і матеріали (1921—1939), стор. 249—250, 278.
[2] Газ. «Радянська Україна», 8 лютого 1940 р.
[3] Івано-Франківський облпартархів, ф. 30, оп. 1, спр. 1, арк. 86.

Вони замучили Ф. М. Макогона — голову колгоспу села Жовчева (тепер с. Калинівка), активістів П. Д. Дячишина, Г. Г. Дмитришина, депутата обласної Ради Г. Г. Чолія, комуніста К. Глянцберга та багатьох інших. За час окупації у Рогатині і районі фашистські загарбники знищили 9846 чоловік. З району вивезли на каторгу до Німеччини 1218 юнаків та дівчат. Відступаючи, окупанти висадили в повітря залізничну станцію, мости, систему водопостачання, каналізацію, зруйнували будинок культури, педучилище, музей, лікарню, знищили майно шкіл[1].

23 липня 1944 року частини 127-ї стрілецької Червонопрапорної Чистяківської дивізії визволили Рогатин. У боях за місто полягли сини багатьох народів нашої Батьківщини. Перед їхніми могилами вічно палає вогонь, ніколи не в'януть квіти. На фронтах Великої Вітчизняної війни проти фашистів билися сотні трудящих району. З них понад 150 нагороджено орденами й медалями.

Після вигнання фашистів рогатинці взялися відбудовувати господарство. До кінця 1944 року відновили роботу лікарня, електростанція, млинзавод, пошта, телеграф, залізнична станція, торговельні організації, пекарня, їдальні, більшість майстерень райпромкомбінату[2]. В післяробочий час трудящі міста відремонтували будинок культури, бібліотеки, приміщення поліклініки й дитсадка. Влітку 1945 року МТС допомогла 340 господарствам обмолотити хліб.

Організовано почалося навчання у місцевих школах. Відновилися заняття в педучилищі. Працююча молодь навчалася в середній вечірній школі. Для підвищення кваліфікації та ідейно-політичного рівня вчителів при педучилищі створено одно- і восьмимісячні курси, на яких навчалося 130 учителів. Більше ста вчителів здобували освіту заочно. Міська Рада розробила план благоустрою міста. Комсомольці обладнали стадіон, дитячі майданчики, сквери, ремонтували дороги[3]. Стала до ладу дитяча бібліотека. Відроджувалося місто за активної участі усіх трудящих. Під час виборів до Верховної Ради СРСР за кандидатів у депутати, названих трудящими, проголосувало 99,3 проц. усіх виборців.

Боротьбу за становлення нового життя очолили комуністи, їх лави весь час поповнювалися передовиками виробництва. Багато уваги приділяла районна парторганізація перетворенню дрібного приватного сільського господарства в соціалістичне.

Відновленню колгоспів і завершенню колективізації перешкоджали буржуазні націоналісти. Бандерівські бандити вбили багатьох активістів, по-звірячому замордували в Рогатині сім'ю комуніста Д. М. Марченка, не пощадили навіть найменшої дочки — немовляти. Але терор не залякав трудящих. Підтримані органами безпеки, жителі міста і району скоро розгромили оунівські банди. Рух за колективізацію зростав. У жовтні 1948 року селяни, що проживали на території Рогатина, об'єдналися в артіль ім. Калініна. В 1950 році Рогатинська МТС мала вже 20 тракторів, 5 комбайнів, 28 сівалок, 19 молотарок і локомобілів.

Значну роль у господарському житті міста відігравав автопарк, де налічувалося 47 вантажних автомашин, що надійшли з Москви й Горького. Влітку 1956 року в місті відкрили автобусну станцію.

Йдучи назустріч 40-річчю Великого Жовтня, раціоналізатори млинзаводу здійснили комплексну механізацію трудомістких робіт, налагодили сортовий помел зерна, роботу комбікормового цеху. До 7 листопада 1957 року було завершено виконання річного плану. Перевиконав річну виробничу програму до цієї знаменної дати і цегельний завод райпромкомбінату. Колектив шляхового ремонтно-будівельного управління № 31 за рахунок перевиконання планів виробництва заасфальтував центральну площу міста і ряд вулиць. Завершилася газифікація міста, відремонтовано 110 квартир[4].

[1] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-98, оп. 1, спр. 27, арк. 2, 4, 5, 15.
[2] Івано-Франківський облпартархів, ф. 30, оп. 1, спр. 4, арк. 24.
[3] Там же, спр. 6, арк. 59—60, 61—70.
[4] Газ. «Зоря комунізму», 7 листопада 1957 р.

В місті розгорнулося будівництво нових підприємств, яке здійснювали рембуддільниця та шляхове ремонтно-будівельне управління № 31. Велику допомогу у відродженні господарства подали трудящі східних областей України і всієї країни. До Рогатина прибували спеціалісти-господарники. На підприємства надходило обладнання й машини.

У навчальному кабінеті ветеринарно-зоотехнічного технікуму. Рогатин. 1968 р.

VII районна сільськогосподарська виставка (22 вересня 1957 року) стала звітом-розповіддю про досягнення сільських трударів. На той час вже 9 колгоспів стали мільйонерами. Рогатинський колгосп ім. Калініна по врожайності зернових, особливо цукрових буряків, у 1955—1957 рр. здобув першість в області і в республіці. 1957 року колгосп зібрав по 525 цнт цукрових буряків з гектара на всій площі, а ланка М. Я. Лозиняк — по 636 цнт, за що їй, колишній батрачці, присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці. Орденами Леніна нагороджено голову колгоспу Т. О. Павловича і бригадира І. А. Білоуса. У 1958 році колгосп ім. Калініна об'єднався з колгоспом ім. І. Франка.

Великий патріотизм виявила комсомольська організація. Наслідуючи приклад молоді країни,сотні комсомольців Рогатина і району виїхали збирати врожай на цілинних землях. Група молоді виїхала на Донбас споруджувати шахту «Станіславська-комсомольська». На її будівництві 5 місяців працювало 30 комсомольців-водіїв автопарку[1].

1968 року в місті працювало 13 промислових підприємств і організацій. Найбільш високомеханізованим підприємством є комбінат хлібопродуктів. Тут здійснено великі роботи по реконструкції і розширенню його; побудовано складські приміщення, прокладено залізничну колію, добудовано два поверхи млинзаводу, замінено старе обладнання, механізовано вантажно-розвантажувальні операції. Виробничі потужності комбінату з 1948 по 1968 рік збільшились у 10 разів.

Зростали кадри передовиків виробництва. За рахунок раціоналізаторських пропозицій слюсаря К. Т. Кавки одержано економії 3,6 тис. крб. Більшість робітників підприємства освоїли суміжну професію, навчалися заочно в технікумах і вузах. Наслідуючи чудовий почин передових робітників країни, напередодні XXII з'їзду КПРС первинна партійна і профспілкова організації комбінату очолили патріотичний рух — змагання за комуністичну працю. 1969—1970 рр. були оголошені роками ленінської трудової вахти за підвищення продуктивності праці, культуру виробництва, впровадження виробничої естетики. Звання колективу комуністичної праці першими завоювали бригади комуністів В. Ф. Крупки, І. Г. Воргуля, Р. М. Войтенко. За високі виробничі показники К. Т. Кавку і Р. С. Балича, який неодноразово обирався депутатом районної і міської Рад депутатів трудящих, удостоєно урядових нагород[2].

Значно розширив асортимент продукції харчокомбінат. У ньому відкрито цехи консервний, оцтовий, ковбасний, сокодавний, крохмальний, хлібобулочний та ін. Зведено завод по випуску мінеральної води «Роксолана» на місцевих джерелах потужністю 36 млн. пляшок на рік.

Є в Рогатині об'єднання «Сільгосптехніки». У 1968 році воно обслуговувало 380 тракторів, 150 зернових і 90 інших комбайнів та 20 тис. різних сільськогоспо-

---

[1] Газ. «Зоря комунізму», 4 березня, 4 липня 1956 р., 8 лютого 1957 р.
[2] Газ. «Зоря», 5 липня 1966 р.

дарських машин колгоспів району. Робітники «Сільгосптехніки» завершили електрифікацію і водопостачання ферм, в усіх колгоспах побудували спеціалізовані кормоцехи. Комуністи й комсомольці «Сільгосптехніки» широко підтримали рух за комуністичну працю. Колектив систематично перевиконує виробничі плани. За успішне виконання завдань і активну громадську роботу ударника комуністичної праці слюсаря О. І. Барана трудящі Рогатина вдруге обирали депутатом обласної Ради депутатів трудящих. Кілька робітників нагороджено орденами й медалями Союзу РСР.

В 1964 році на околиці міста побудовано Рогатинську районну електропідстанцію. Споживання електроенергії у 1967 році досягло 10,3 млн. квт.-год., третина якої використана колгоспами для виробничих потреб. Чималу роль в економіці міста відіграють рембуддільниця, міжколгоспна будівельна організація та будівельно-монтажне управління № 111 тресту «Прикарпатжитлобуд». Будівельні матеріали виготовляють два цегельні заводи й підприємство нерудних матеріалів, яке експлуатує вапняковий і піщаний кар'єри, випускає силікатну цеглу, скляну лицювальну плитку й склотару.

За останні роки семирічки поблизу залізничної станції виросли цехи й адміністративні будівлі лісоскладу. Підприємство заготовляє і здійснює первинну переробку деревини.

Серед промислових об'єктів міста одне з перших місць належить автопідприємству, створеному на базі автопарку. Щодня з його воріт вирушає в рейси близько 300 вантажних автомашин, десятки автобусів і легкових таксі. Нині Рогатин — важливий транспортний центр області. З 1964 року автобусним сполученням забезпечено всі села району. 38 автобусів роблять за добу близько 300 рейсів з Рогатинської автобусної станції. Колектив автопідприємства постійно перевиконує державні плани перевезень. За досягнуті виробничі успіхи підприємство у 1965 році відзначено перехідним Червоним прапором облавтотресту, а за виконання плану першого кварталу 1966 року — посіло третє місце в республіканському змаганні автогосподарств[1]. Ряд кращих виробничників удостоєно урядових нагород.

У всіх перетвореннях в економіці, побуті й культурі трудящих Рогатина керівна роль належить комуністам, яких у місті понад 600. Комсомольська організація міста нараховує близько 2 тис. членів.

Виконком міської Ради разом з партійними і громадськими організаціями провели значну роботу щодо благоустрою й забудови міста. З 1957 по 1967 рік зведено двоповерховий універмаг, меблевий павільйон, ресторан, райветлікарню, кілька приміщень різних підприємств, установ, понад 100 житлових будинків, з них 34 двоповерхові, а у 1968 році — сорокаквартирний п'ятиповерховий будинок, гастроном, будинок працівників торгівлі, лазню.

Широко розгорнулось індивідуальне будівництво. Споруджено близько 500 одно- і двоповерхових будинків. Виросли нові вулиці: Паризької комуни, К. Маркса, П. Шеремети, О. Кошового та ін. Вулиці заасфальтовано, тут повно зелені й квітів, є чудові сквери, майданчики. На околиці міста Рогатина росте молодий парк ім. 50-річчя Радянської влади. А поруч стадіон і штучне озеро, споруджене комсомольцями. В місті працює близько 60 магазинів та

В ленінському залі ветзоотехнікуму. Рогатин. 1970 р.

[1] Газ. «Зоря», 15 вересня 1966 р.

підприємств громадського харчування. У 1969 році населенню продано різних товарів майже на 2,5 млн. карбованців. У власному користуванні мешканці міста мають 34 легкові автомашини. Добре налагоджено в місті медичну справу. Працюють районна лікарня на 150 ліжок, пологовий будинок, два диспансери, поліклініка, санітарно-епідеміологічна станція, аптека, дитяче відділення лікарні. В медичних установах міста — понад 200 медичних працівників. Більшість з них — жителі Рогатина та сіл району.

Торгівля книжками на ярмарку в Рогатині. 1967 р.

Відбулися докорінні зміни у розвитку освіти й культури. Сталися великі зміни в освітньому рівні всього населення міста. На підприємствах і в установах Рогатина працює близько 3200 робітників та службовців. Серед них у 1969 році вищу та середню спеціальну освіту мали понад 700 чоловік, середню загальну — близько 1 тис., навчалися заочно у вузах і технікумах та у школі робітничої молоді понад 700 чоловік. В місті є дві середні школи, середня школа робітничої молоді, заочна й музична школи, профтехучилище, школа механізації, ветеринарно-зоотехнічний технікум.

У 1968—1969 навчальному році в навчальних закладах міста здобули освіту близько 3,5 тис. юнаків та дівчат, працювало понад 200 вчителів, з них 14 чоловік — відмінники народної освіти. Вчительці М. А. Кияшко присвоєно почесне звання заслуженого вчителя УРСР.

Зміцніла матеріальна база навчальних закладів. Виросло навчальне містечко ветзоотехнікуму. Тут височать 2 п'ятиповерхові гуртожитки, 8-квартирний будинок для викладачів, є актовий і спортивний зали, нова клініка. У школах і технікумі відкрито ленінські кімнати, кімнати бойової слави, краєзнавчі музеї. Учні шкіл і технікуму зустрічаються з колишніми червоними козаками С. В. Топорцем, А. Я. Грицаєнком, Ф. М. Ткаченком, Є. І. Поповим, ветеранами і передовиками виробництва, учасниками Великої Вітчизняної війни, гостями з інших районів і областей. З 1964 року в Рогатині при технікумі діє інститут громадських професій, його досвід роботи схвалило Міністерство сільського господарства УРСР й поширило на інші технікуми.

Комсомольці середньої школи № 1 листуються з сім'ями воїнів, які загинули під час визволення Рогатина. Дізналися, що льотчик П. В. Іванов, член екіпажу літака, збитого в бою з фашистами над містом, залишився живим і працює технікомбудівельником у Саратовській області. Клуб інтернаціональної дружби школи підтримує тісні зв'язки з школами братніх соціалістичних республік, організовує зустрічі з польськими, чеськими школярами.

Чимало випускників навчальних закладів Рогатина стали висококваліфікованими спеціалістами. З 1956 по 1969 рік технікум випустив понад 1450 агрономів, ветеринарних фельдшерів, зоотехніків. На справжню кузню колгоспних механізаторів перетворилося Рогатинське сільськогосподарське профтехучилище, яке готує трактористів, комбайнерів, електриків і механізаторів тваринницьких ферм. За високі показники в освоєнні цілинних земель випускник училища М. С. Сеник нагороджений орденом Леніна[1], а В. І. Крамарук — орденом Трудового Червоного Прапора.

[1] Газ. «Зоря комунізму», 28 жовтня 1958 р.

Репетиція п'єси «Роксолана» в районному будинку культури. 1968 р.

Багато вихованців середніх шкіл Рогатина закінчили вузи, стали вченими. Я. П. Кісь — доктор історичних наук, професор Львівського університету, Ф. Ф. Цап — науковий працівник Кримської обсерваторії, Л. А. Пиріг — кандидат медичних наук, Л. І. Іванків — кандидат фізико-математичних наук.

Тільки в радянський час трудящі дістали змогу повністю розкрити свої здібності. Характерним щодо цього є життєвий шлях С. Р. Дзевіна — директора Рогатинської музичної школи. Він виходець з села Долинян Рогатинського району. У 1937 році, коли хлопцеві було два роки, його батько продав останній клаптик землі і вирушив з сім'єю до Аргентіни. Але щастя там він не знайшов. Сім'я жила в постійних нестачах. Батько брав участь у страйковій боротьбі. 1957 року сім'я Дзевіна повертається на батьківщину. В Рогатині її забезпечили квартирою, діти пішли до школи. Степан Романович закінчив школу, а в 1966 році — Львівську консерваторію.

Трудящі Рогатина полюбляють друковане слово. У 1969 році вони передплачували майже 19,5 тис. примірників газет та журналів. Книжковий фонд районної масової і дитячої бібліотек перевищив 60 тис. примірників. Багато сімей мають свої бібліотеки на кілька сот книжок. Зріс попит на суспільно-політичну, технічну, економічну, сільськогосподарську літературу, на літературу з естетики й мистецтва. За успіхи у вихованні дітей в дусі комуністичної моралі дитяча бібліотека завоювала звання бібліотеки відмінної праці.

Бажаним місцем відпочинку трудящих міста є районний будинок культури, де працюють драматичний, художнього читання і хореографічний гуртки, музична студія, університет культури з факультетами літератури і мистецтва, здоров'я, правових знань.

Успішно виступає самодіяльний хор «Галичанка», в якому налічується близько 100 чоловік. Перший дебют «Галичанки» відбувся напередодні 25-річчя возз'єднання українських земель. Він з успіхом виступав у багатьох областях України.

1969 року «Галичанці» присвоєно звання самодіяльного народного хору. Популярністю користується вчительський хор району. Обидва колективи неодноразово виступали по телебаченню.

На території Рогатина є пам'ятки архітектури — 2 церкви XII і XIV ст.ст. та костьол XVII століття.

В Рогатині народився І. А. Крушельницький (1905—1934) — письменник, критик, графік і музикознавець та С. Г. Яричевський (1871—1918) — автор реалістичних оповідань і віршів з життя селян, робітників та інтелігенції. Відомий він і як перекладач.

В місті споруджено ряд пам'ятників державним і громадським діячам. На площі височить пам'ятник В. І. Леніну. Споруджено тут пам'ятник Слави. Є в місті пам'ятники Т. Г. Шевченку, І. Я. Франку, А. Б. Міцкевичу, Героям Радянського Союзу З. Космодем'янській та О. Кошовому.

Волею Комуністичної партії і творчою працею людей за роки Радянської влади Рогатин перетворився у красиве, впорядковане сучасне місто.

Б. М. ПАНЬКІВ

КОНЮ́ШКИ

Конюшки — село, центр сільської Ради, розташоване за 10 км від районного центру Рогатина. Через Конюшки проходить автомагістраль Івано-Франківськ — Львів. Поблизу протікає річка Гнила Липа. До залізничної станції Бурштин — 9 км. Населення — 1803 чоловіка. Сільській Раді підпорядковані се́ла Бабухі́в і Березівка.

На лівому березі Гнилої Липи за селом виявлено пізньопалеолітичну стоянку. В урочищі Янівці знайдено кам'яні знаряддя праці доби бронзи. Село Конюшки належить до давніх поселень Прикарпаття. Побутує легенда про те, що його назва походить від конюшень галицьких князів, де бояри розводили коней і продавали їх навіть у Візантію. Кілька поселень тих часів з назвою Конюшки або Конюхи зустрічаємо у Львівській і Тернопільській областях.

Перша письмова згадка про Конюшки належить до середини XV ст. З документів видно, що село було власністю різних польських шляхтичів, які часто перепродували або передавали його в оренду[1].

Час від часу польські королі «дарували» село шляхтичам «за вірну службу короні». У 1565 році його «навічно» передано шляхтичу М. Синявському.

Фільварок Синявських був одним з найбагатших на Рогатинщині. Використовуючи працю селян, які у XVI ст. були вже закріпачені, шляхтичі багато засівали зернових культур, утримували сотні корів і овець, у ставу розводили рибу, а на річці Гнилій Липі — бобрів. Крім панщини — три дні на тиждень, — селян зобов'язували сплачувати великі податки та постачати на панський двір продукти. Від одного двору селяни щорічно платили по 6 грошів чиншу, по 4 маци[2] вівса й по 4 маци пшениці. Кожний двір давав також панові десятину від худоби, птиці, бджіл тощо[3].

Шляхта все частіше замінювала натуральний податок грошовим, що було для неї більш вигідно. У 1563 році, наприклад, 25 залежних селян Конюшок, крім панщини, щорічно платили чиншу 70 злотих і 10 грошів. Підсусідки й комірники, які неспроможні були платити податок, відробляли панщину і «робили, що їм накажуть», у маєтку поміщика.

Селяни, які чумакували, возили з Долини сіль до Рогатина, а також у Литву. Вони платили мито від кожного воза солі по 20 грошів й самі ремонтували дорогу. Немалий прибуток мали з селян і дві корчми.

Політичне й економічне пригнічення спричинилося до росту незадоволення селян. Вони виступали проти феодальної експлуатації. Шукаючи захисту від сваволі феодалів, селяни подавали до суду скарги на пана, але суд їх повертав назад.

З кожним роком злидні селян і їх експлуатація зростали. В середині XVI ст. в західних і північних повітах Руського воєводства «грунти здрібніли вже так, що ставали замалі для господарств».

Невдовзі панщина збільшилася до 4-х днів на тиждень. Дошкуляли селянам ще «позапанщинні роботи» восени і взимку — обробка льону та конопель, а влітку кожен селянин-кріпак повинен був відробити три толоки. Тому почастішали втечі селян, дарма що втікачам загрожували смертю. Від пасивних форм боротьби — подач скарг, селяни вдаються до більш активних — від підпалів панських маєтків до збройних виступів. Коли восени 1648 року на Прикарпатті з'явилися козацькі війська, жителі Конюшок разом з мешканцями навколишніх сіл повстали проти польської шляхти. Вони напали і зруйнували панський маєток у сусідньому селі Обельниці[4].

---

[1] Akta grodzkie i ziemskie, t. XII, стор. 97, 164, 280—281.

[2] Маца в Галичині XVI—XVIII ст. ст. дорівнювала від 45 до 115 літрів. Ціна однієї маци пшениці була від 60 до 96 грошів.

[3] Жерела до історії України-Руси, т. 1, стор. 102—103.

[4] С. Томашівський. Народні рухи в Галицькій Русі 1648 року, стор. 68.

Шляхетські каральні загони вчинили жорстоку розправу над селянами Конюшок, зруйнували і пограбували село. Конюшки зазнали таких руйнувань, що селяни не мали з чого платити податки[1].

Після придушення селянських повстань на Прикарпатті у 1648—1649 рр. шляхта, відбудовуючи зруйновані замки, все більше вимагала від селян коштів. У кінці XVII і на початку XVIII ст. селяни Конюшок змушені були відробляти щоденну панщину. Посилилось обезземелення. У 1788 році на 259 селянських дворів і 1876 жителів припадало орної землі, пасовищ і сінокосів лише 1376 моргів, а поміщик і церква володіли 1963 моргами землі, у т. ч. 125 моргами лісу[2].

На початку XIX ст. в Конюшках помітно посилюється класова диференціація, зростають заможні господарства і водночас збільшується кількість бідняків. Значна частина селян користувалася ділянкою землі менше одного морга, а куркулі володіли 20 й більше моргами. До того ж, від селян вимагали присяги виконувати всі феодальні обов'язки, покладені на них державою і паном. Гальмуючи здійснення реформи 1848 року, проведеної окупаційною адміністрацією Австрії, пани робили все, щоб затримати звільнення селян від кріпацтва. В Конюшках тільки 1854 року уповноважені громади П. Дуда, М. Сьома та І. Скорохода підписали документ-протокол про скасування панщинних повинностей. Однак окружна комісія навмисно перекрутила цей протокол і селяни продовжували й далі виконувати ряд феодальних повинностей.

Тяжке гноблення викликало протест у селян. 1906 року біднота з Конюшок взяла участь у сільськогосподарських страйках, що відбулися в Рогатинському повіті. Для придушення виступу бідноти в селах повіту, у т. ч. і в Конюшках, з'явилися каральні загони.

Українські буржуазні націоналісти схвалювали поліцейські репресії проти трудящих. Націоналістична газета «Руський селянин», захищаючи владу австрійських окупантів і виправдовуючи поліцейські репресії, писала, що селяни не мають права змушувати поміщиків підвищувати плату за виконувану роботу[3].

В кінці XIX і на початку XX ст. намічалося пожвавлення в розвитку освіти на селі. 1894 року в Конюшках відкрили однокласну школу, в ній навчалося 25—30 дітей, переважно заможних батьків. Через 13 років цю школу реорганізовано у двокласну.

Під час першої світової війни на околицях Конюшок відбувалися запеклі бої між російськими і австро-німецькими військами. 15 липня 1915 року австрійці протягом дня вели артилерійський вогонь по Рогатину і наступали на Конюшки—Бурштин. 17—24 липня наступ австрійців у районі Конюшків—Бурштина відновився. Внаслідок артобстрілу частину Конюшок, т. зв. Басараб'є, було цілком зруйновано, згоріло понад 30 хат[4].

Революційні події 1917 року в Росії, зокрема перемога Жовтневої революції, значно активізували революційну боротьбу селян Галичини, у т. ч. і в Конюшках. Солдати, що повернулися з російського полону,— бідняки Д. П. Юрків, Д. П. Дуда, М. С. Дуда — поширювали в селі ідеї соціалістичної революції, розповідали про Радянську владу, закликали трудящих села боротися за прикладом селян Росії й України за землю й свободу. Влітку 1920 року Червона Армія, переслідуючи війська білополяків, наблизилася до Конюшок. З 5 по 12 вересня тут відбувалися жорстокі бої. Селом двічі оволодівали частини 8-ї дивізії червоних козаків[5]. Трудящі допомагали червоним козакам продовольством, фуражем, а група селян (В. М. Гав-

---

[1] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 9, оп. 1, стор. 230, арк. 544—545, 587; спр. 399, арк. 359.
[2] Там же, ф. 146, оп. 88, спр. 188, арк. 4, 8; ф. 19, оп. 9, спр. 260, арк. 278.
[3] Там же, оп. 4, спр. 3795, арк. 15, 106; спр. 3796, арк. 58—59; спр. 3797, арк. 219.
[4] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1576, оп. 1, спр. Ю—6.
[5] ЦДАРА, ф. 7682, оп. 35, арк. 8—9; оп. 1, спр. 35, арк. 8—9.

риловський, В. Дубинський, В. І. Марцінковський, М. Д. Кухар та інші) вступила до загонів Червоного козацтва.

Восени 1920 року Конюшки загарбала буржуазно-поміщицька Польща. Настав важкий період нової окупації. Трудящих обклали непосильними податками, мінімальна сума яких з двора сягала 90 злотих[1]. За невчасну сплату податків у селян забирали останню корову, коня, навіть останній мішок зерна. Посилився і національний гніт. Мовою викладання в школі стала польська. У 1933 році в час пацифікації каральний загін уланів спалив бібліотеку, знищив все майно читальні «Просвіти», пограбував сільський кооператив.

В. Л. Печарський — колишній голова Конюшківської сільради, учасник антифашистського підпілля. 1967 р.

Посилювався процес розшарування селян. Куркулі володіли 20—30 і більше га землі, в той час як 47 батраків взагалі не мали землі. Більшість селян користувалася 1—3 га. Третина всіх земельних площ належала поміщику та церкві.

Класові й національні утиски загострювали боротьбу на селі. Передові селяни Конюшок стають на шлях революційної боротьби. У 20-х роках в селі не раз розповсюджувалася революційна література, про що з тривогою повідомляв поліцію таємний агент у Рогатині. У день першої річниці смерті В. І. Леніна в селі з'явилися листівки, в яких розповідалось про життя й діяльність вождя соціалістичної революції[2]. Революційну пропаганду вели передові селяни Д. П. Юрків, Д. П. Дуда, І. М. Дуда та ін. Саме за це піп прилюдно накинувся на Д. П. Сьому і побив його хрестом. Поліція вчиняла обшуки. На квартирах у селян І. М. Дикмара, Д. П. Сьоми знайшли праці В. І. Леніна — «Держава і революція» та «Чергові завдання Радянської влади», а також збірник революційних пісень[3].

1926 року в селі виник осередок прогресивної селянсько-робітничої організації «Сельроб». Його засновниками були М. Крокошинський, П. М. Кос, Д. П. Сьома, М. Я. Ільків та Д. П. Юрків. Ця організація мала великий вплив на селян. На виборах у польський сейм у 1928 році за її кандидатів у Конюшках віддали голоси 60 проц. виборців.

Партійний осередок КПЗУ засновано у 1932 році, секретарем його став М. Крокошинський, а з 1935 року — П. І. Юрків. 1934 року під проводом комуністів створюється на селі комсомольська організація. Партійна і комсомольська організації об'єднували на той час 16 комуністів і комсомольців. Вони поширювали серед селян прогресивну літературу, журнали, газети, листівки проти війни і фашизму, розповідали правду про Радянський Союз, викривали ворожу суть українського буржуазного націоналізму.

В день 16 річниці Жовтневої революції у Конюшках замайоріли революційні транспаранти з написами: «Хай живе КПЗУ!», «Хай живе соціалістична революція!»[4].

У червні 1936 року комуністи села організували великий аграрний страйк. Батраки й бідняки Конюшок не вийшли на роботу, вимагаючи підвищення заробітної плати і поліпшення умов праці. До страйкового комітету увійшли бідняки М. І. Краєвський, Н. М. Тимчишин, А. І. Тарган і А. Ю. Чех. Спроба поміщика завербувати штрейкбрехерів з сусідніх сіл закінчилася поразкою. Близько 200 бідняків, у т. ч. жінки й діти, озброєні вилами, косами, палицями, перетяли шлях штрейкбрехерам. Поліція почала арешти. Це викликало рішучу протидію страйкарів. Біля поліцейського стану зібралося близько 800 селян. Вони роззброїли

[1] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1576, оп. 1, спр. Ю—6.
[2] Там же, ф. 2, оп. 1, спр. 308, арк. 87.
[3] Львівський облдержархів, ф. 205, оп. 29, спр. 511, арк. 3—4.
[4] Боротьба трудящих Прикарпаття за своє визволення і возз'єднання з Радянською Україною. Документи і матеріали (1921—1939 рр.), стор. 221.

поліцію, розбили двері сільського поліцейського приміщення і визволили заарештованих. Комуністи й комсомольці тут же організували демонстрацію із закликами: «Хай живе вільна, возз'єднана Радянська Україна!», «Смерть окупантам!». Над селом залунали революційні пісні[1].

Наступного дня до Конюшків прибув загін кінної поліції. Почалися арешти. До окружної тюрми кинули Й. І. Рубашного, Й. М. Зелінського, С. Я. Мотику, І. Д. Турчина, Ю. Ф. Яремка та інших, де вони пробули без суду понад 4 місяці.

Однак всупереч поліцейським репресіям, страйкова боротьба тривала. Страйкарі добилися підвищення заробітної плати чоловікам — від 1 до 1,2 злотих, жінкам — від 90 грошів до 1 злотого за день, за сінокіс платити натурою 7-му копицю сіна, а за збирання зернових — 12-ту копу. Було також трохи скорочено робочий день: з 6 год. 30 хв. ранку до 19 год. 30 хв. вечора з перервою на обід[2].

Страйк у Конюшках вплинув на піднесення революційного руху селян сусідніх сіл. 8 липня 1938 року рогатинський староста повідомляв воєводське управління про небезпеку нових заворушень у селах Обельниці, Юнашкові, Букачівцях.

Для посилення впливу на маси трудящих комуністи використовували легальні організації. У 1937 році Бережанський окружний суд покарав за використання культосвітніх легальних організацій для пропаганди ідей соціалізму комуніста П. І. Юркова та кількох комсомольців[3]. 1 травня 1938 року, щоб забезпечити «державний спокій» і уникнути можливих революційних проявів, поліція знову заарештовує їх. Для революційної пропаганди комсомольці використовували і таку нагоду. За їх ініціативою молодь на різдво і під Новий рік пропагувала нові колядки, в яких йшлося про успішне завершення Дніпрогесу, події в Іспанії.

Комуністи й комсомольці часто збирались у сільського коваля комуніста М. І. Крокошинського, обговорювали питання революційної боротьби, слухали голос Москви і Києва.

Сільський піп писав, що в Конюшках комуністи мають найбільший вплив, що це найгірша «станиця» на всю Рогатинщину, а може, й Львівщину, тут поява священика викликає неприхильні й ворожі почуття[4].

У вересні 1939 року почалася нова сторінка в історії Конюшок. Готуючись до зустрічі Червоної Армії, селяни писали вітальні лозунги, шили червоні прапори, пекли свіжий хліб. У центрі села комсомольці спорудили велику тріумфальну арку. 20 вересня на світанку до села вступила червона кіннота. Багато селян зібралося біля тріумфальної арки. В руках дівчат і дітей — квіти, а в юнаків — лозунги й прапори, у старших — хліб-сіль. Радості не було меж. Кожний, хто прийшов на зустріч, намагався поговорити з червоноармійцями, розпитати про життя радянських людей, порадитись, з чого тепер починати нове життя[5]. На мітингу селяни обрали тимчасовий сільський революційний комітет. До нього увійшли активісти з бідняків і середняків: В. Л. Печарський, Н. М. Тимчишин, М. Крокошинський, В. Димкар, М. І. Краєвський. Було створено і волосний революційний комітет, головою якого обрали Д. П. Сьому. До сільської і волосної міліції селяни делегували активних бідняків Д. С. Іванова, К. П. Журавінського та інших.

Тимчасовий революційний комітет передав сільській бідноті 553 га землі, 145 голів худоби, понад 250 цнт зерна. Багато бідняків уперше в своєму житті привели додому корову, коня, притягли воза. В день, коли батрачка вдова П. І. Короташ одержала корову, закінчився для її сім'ї час напівголодного життя. Жінка одержала ще гектар землі, засіяної пшеницею і житом, і півгектара — під ярі культури. Тікаючи від злиднів, у 20-х роках батрак Г. Й. Мотика опинився аж у далекій Аргентіні.

---

[1] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1576, оп. 1, спр. С—7, арк. 1—4.
[2] Там же, ф. 2. оп. 1, спр. 2136, арк. 233, 253, 257.
[3] Там же, ф. Р-1576, оп. 1, спр. Ю—4, арк. 1—2.
[4] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 408, оп. 1, спр. 219, арк. 17—18.
[5] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1576, оп. 1, спр. 1—3.

Повернувшись звідти, він і далі батракував на поміщика. У вересневі дні 1939 року його наділили коровою, конем, возом, дали півтора гектара землі[1].

Трудящі Конюшок взяли активну участь у виборах депутатів до Народних Зборів Західної України, куди вони послали свого земляка Д. П. Сьому. В грудні 1940 року сільські трудівники обрали свою першу сільську Раду, головою якої став В. Л. Печарський. Селяни розуміли: хоч вони й вільні, але поодинці їм з нужди не вийти, краще й легше буде працювати спільно. Взимку 1941 року у селі почала роботу ініціативна група для організації колгоспу, а весною цього ж року 70 бідняків і середняків подали заяви про вступ до колгоспу[2].

22 червня 1941 року в селі готувалися відкрити перший колгоспний дитячий садок. Все було зроблено: прибрано приміщення — колишній палац поміщика — закуплено посуд. Та відкриття не відбулося. Почалася війна. 23 червня на колгоспному полі фашистські льотчики вбили кулеметними чергами колгоспників-косарів — І. А. Куча, К. І. Дволятика, І. Д. Данилкова і тяжко поранили В. С. Іванова[3]. Це були перші жертви війни в селі Конюшках. Того ж дня відбувся мітинг. 28 червня гітлерівці захопили село. Окупанти спільно з націоналістами хапали людей, знущались з них, били. В одну з січневих ночей 1942 року вони зігнали до льоху активістів і вчинили над ними криваву розправу. Окупанти та їх бандерівські прихвосні зруйнували колгосп, спалили всі його приміщення, клуб і понад 30 приватних будинків. За час окупації вони вивезли на каторжні роботи до Німеччини 142 чоловіка[4].

Та селяни не мирилися з фашизмом. Вже у 1942 році виникла антифашистська група опору, до якої входили М. Крокошинський В. Л. Печарський (керівник), М. В. Ткачук, В. П. Сьома, М. І. Краєвський, П. Чорнописький (житель села Чагрова) та ін. Підпільники приймали і розповсюджували повідомлення Радянського інформбюро, допомагали жителям уникати виїзду на каторгу до Німеччини, а згодом налагодили зв'язок з партизанським з'єднанням С. А. Ковпака і постачали йому продукти, одяг, вели разом розвідку.

25 липня 1944 року бійці 137-ї стрілецької дивізії визволили Конюшки від фашистів. 77 місцевих жителів пішли в Червону Армію захищати свою Вітчизну, з них — 41 загинув у боях. За героїзм 18 воїнів нагороджено орденами і медалями Союзу РСР.

Після визволення селяни приступили до відбудови зруйнованого господарства. Почали працювати клуб, школа, бібліотека. У липні 1947 року відновила роботу партійна організація (секретар І. К. Поліщук), а через півроку — і комсомольська організація[5]. З ініціативи комсомольців було відбудовано клуб. Колгоспники першими в області виявили ініціативу у відродженні культурно-освітніх закладів. Вони забезпечили клуб паливом, обладнали меблями, радіофікували, побудували спортивний майданчик, укомплектували сільську й клубну бібліотеки. За рішенням бюро обкому партії почин трудівників Конюшок став надбанням області[6].

Для успішного обмолоту хліба селяни, які ще не об'єдналися в колгосп, виявили бажання організувати громадський тік.

Обробіток цукрових буряків у колгоспі ім. Т. Г. Шевченка. 1968 р.

---

[1] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1576, оп. 1, спр. М—14.
[2] Там же, спр. І—4.
[3] Там же, спр. Ю—6.
[4] Там же, спр. 2, арк. 1—4.
[5] Івано-Франківський облпартархів, ф. 270, оп. 1, спр. 1, арк. 2—3, 6.
[6] Там же, ф. 1, оп. 3, спр. 56, арк. 68.

Навесні 1949 року на території села вже було 2 колгоспи — ім. Б. Хмельницького та ім. Т. Г. Шевченка[1]. У 1955 році вони об'єднались в один ім. Т. Г. Шевченка. Колгосп мав 1678 га землі, у т. ч. орної 1177 га. Та не вистачало тягла, техніки. На допомогу молодим колгоспам прийшла держава. МТС надіслала сюди трактори, молотарки та інші машини й реманент. Надходила допомога із східних областей. Широке застосування нової техніки значно полегшило працю хліборобів. Весняного вечора, повертаючись з роботи, колгоспниці не раз вітали трактористів піснею, яку під враженням радіопередач з Москви і Києва в час страйку сільської бідноти ще у 1936 році склали комсомольці-підпільники[2].

...Загудуть сталеві коні
На полях колгоспу,
І полине вільна пісня
Про волю народу.

Так, мрія трударів стала дійсністю.

Це були перші кроки механізації. А вже 1957 року основні роботи по обробітку зернових і технічних культур повністю було механізовано. Незабаром колгоспники з допомогою держави спорудили електростанцію. В хатах трударів уперше засяяли лампочки Ілліча.

Комуністи, правління колгоспу і численний актив багато зробили для організаційно-господарського зміцнення артілі, створення виробничих і спеціалізованих бригад. Агротехнічне навчання колгоспників допомогло хліборобам у ювілейному 1957 році зібрати зернових у середньому по 25 цнт з гектара.

В процесі вільної, творчої праці виростали нові люди, свідомі будівники свого щастя. Колишні батраки й бідняки І. С. Вненьк, Т. І. Оперда, О. І. Дволятик, Г. Й. Мотика та інші в час становлення колгоспу показували зразки праці й виробляли на різних роботах по 300—400 трудоднів[3].

Колгоспники Конюшок — працьовиті люди. Машиніст П. І. Дуда, наслідуючи приклад відомого на Україні машиніста М. Бредюка — майстра швидкісної молотьби за погодинним графіком, — 12 вересня 1952 року за 21 годину молотаркою МК 1100 намолотив 943 цнт пшениці, перевиконавши норму в 4 рази, і заробив за добу 194 крб. та 88 кг зерна.

Колгосп ім. Т. Г. Шевченка славиться у районі високими врожаями цукрових буряків. У 1963 році колгоспники звернулися до всіх буряководів району з закликом зібрати щонайменше по 300 цнт буряків з кожного гектара. Ланки К. Д. Ільків, М. П. Галушки і М. О. Паславської зобов'язалися виростити по 400 і 500 цнт з га.

Восени 1959 року до колгоспу ім. Т. Г. Шевченка приєдналось ще дві бригади сіл Бабухова й Березівки. Нині це велике механізоване господарство, має 18 тракторів, 9 комбайнів, 20 сівалок, 19 вантажних машин, 44 електромотори. Швидко зростало тваринництво. На початок 1970 року колгосп мав близько 2 тис. голів великої рогатої худоби, понад 1300 голів свиней. Артіль розгорнула широке будівництво. Тут споруджено понад 30 господарських приміщень на фермах, 5 зерносховищ, склад для мінеральних добрив, млин та інші громадські будівлі.

Заняття в біологічному кабінеті Конюшківської школи. 1967 р.

[1] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1083, оп. 1, спр. 4, арк. 9—12.
[2] Там же, ф. Р-1576, оп. 1, арк. 7.
[3] Там же, оп. 2, арк. 21—22.

Помітно зросла культура сільськогосподарського виробництва, особливо збільшилось внесення у грунт природних і мінеральних добрив. Завдяки вжитим заходам колгоспники щороку вирощували сталі врожаї, по 27—28 цнт з гектара. Врожайність цукрових буряків і картоплі за час існування колгоспу зросла більш як у 2 рази, овочів — у 3 рази. Артіль збирає по 460 й більше цнт цукрових буряків з кожного га посіву.

АТС у селі Конюшках. 1970 р.

Стаціонарна кіноустановка в селі Конюшках. 1970 р.

За самовіддану працю 13 хліборобів було нагороджено орденами й медалями Радянського Союзу. Серед них ордена Леніна удостоєно бригадира тракторної бригади комуніста К. К. Печарського, ланкову М. О. Паславську, ланка якої вирощувала по 400—500 цнт цукрових буряків і по 200—250 цнт картоплі з гектара.

Виросла партійна організація села. 1969 року вона об'єднувала 64 комуністи, більшість з них працює безпосередньо на виробництві, очолює важливі ділянки роботи.

Конюшківська сільська Рада приділяє велику увагу благоустрою. Вона стала в Рогатинському районі зачинателем руху за впорядкування сіл. За ініціативою депутатів сільської Ради в Конюшках прокладено на головній вулиці тротуар, на решті вулиць тверде покриття, всі подвір'я озеленено.

Багато зроблено щодо піднесення освіти та культури. У 1951 році відкрито середню школу в новозбудованому двоповерховому приміщенні. Нині у селі трудиться чималий загін спеціалістів. На кінець 1969 року в Конюшках уже працювало 34 чоловіка з вищою і 145 з середньою освітою та близько 100 механізаторів різного профілю.

Важливим центром культурно-масової роботи є клуб. Тут демонструються кінофільми, працюють драматичний і хоровий гуртки, читаються лекції.

У селі — 2 бібліотеки, постійними читачами яких є 2/3 мешканців. Зникли назавжди глиняні хатки, криті соломою. Конюшки фактично перебудовано заново. Вже зведено понад 900 будинків на 3—4 кімнати, критих переважно шифером або черепицею. У 1950 році на площі, в центрі села, відкрито пам'ятник Т. Г. Шевченку. Тепер це найулюбленіше місце відпочинку. 1962 року до села приїздив земляк Д. В. Братусь, який ще за молоду виїхав на заробітки до США. Він не впізнав Конюшок. Про всі великі зміни, які сталися за Радянської влади, він писав у прогресивній українській газеті США.

В селі працюють кравецька й шевська майстерні; дитячі ясла, медпункт, пологовий будинок, аптека. Є в селі їдальня, філія зв'язку. В користуванні населення є швейні машини, велосипеди, мотоцикли, телевізори.

В достатках живуть хлібороби. Колишня батрачка К. Я. Мотика з чоловіком шукали в поміщицьких економіях заробітку на шматок хліба. Тепер її сім'я в колгоспі щороку заробляє по 2—3 тис. крб., має нову хату, кухню; в кімнатах нові меблі, килими, побутова техніка. Гірке життя було в батрака П. І. Гереги. Здавалось все зло, яке існує на світі, зосередилося в його хаті. Самому йому ніколи б не здолати труднощів. Допомогли стати людиною Радянська влада, рідний колгосп, де він сумлінно працює. Його старший син — інженер, нині працівник лісової промисловості, молодший навчається у Львівському лісотехнічному інституті.

Так живуть і трудяться колгоспники Конюшок сьогодні. Село швидко набирає вигляду сучасного впорядкованого селища.

О. П. СЬОМА, М. П. ХВОСТІН

ПУ́КІВ

Пуків — село, центр сільської Ради. Розташований за 7 км від Рогатина та за 1,5 км від залізничної станції Пуків. Через село проходить автотраса Рогатин—Бережани. Населення — 1448 чоловік. Сільській Раді підпорядковані села Гоноратівка і Чесники.

Пуків — давнє поселення на Прикарпатті. Перша письмова згадка про нього належить до 1448 року[1]. Село тоді входило до Рогатинського, а пізніше до Галицького повіту Руського воєводства.

Місцеві феодали безупинно вели міжусобну боротьбу за право володіння пуківським і чесницьким фільварками та селянами, які були за ними закріплені. В середині XV ст. на селі налічувалося 10 дворищ, які об'єднували по кілька сімей.

У XVI—XVIII ст. ст. посилюється кріпацтво, феодали обмежують селян у користуванні земельними наділами. Якщо у XV—XVI ст. ст. серед селян Пукова переважали назви «ланові», «півланові», тобто такі, які володіли ланом або півланом землі, то вже у XVII ст. більше зустрічаються «четвертинники», «півчетвертинники» і навіть «восьминники», тобто селяни, які володіли $^1/_{16}$ наділу[2].

На той час селяни Пукова хоч і користувалися правом виходу з общини, але воно було дуже обмеженим. Вихід дозволявся поміщиком тільки в святкові дні, на очах всього села. Селяни, які дотримувалися руського права, могли перейти тільки в общину, яка жила за таким же правом[3]. Пізніше й воно було скасоване. Панщина зросла до 6 днів на тиждень.

Шляхта не раз грабувала село. Власник Пукова шляхтич Сільницький, який заборгував 23 тис. злотих Одровському, передав останньому за борг на три роки село. Після трирічного грабунку більшість селян розорилася.

Таке становище призводило до загострення класової боротьби. Антифеодальні виступи особливо посилилися під час визвольної війни українського народу 1648—1654 рр. Жителі Пукова разом з селянами інших сіл (Бабинців, Серників Середніх, Юнашкова, Обельниць) виступали проти польської шляхти[4].

Обезземелення продовжувалося і у XVIII ст. Напередодні реформи 1848 року в селі $^2/_3$ всіх земель і лісів були у володінні поміщика. Третина ж селян залишилася безземельною або малоземельною, а тим часом багатії володіли наділами землі понад 30 гектарів.

Польська шляхта вдавалася до примусового ополячення українців. Поміщик примушував жителів Пукова змінювати українські імена на польські і дотримуватись лише польських обрядів. Не дуже змінилося становище селян Пукова і після реформи 1848 року. Хоч панщину було ліквідовано, та пани не поспішали звільняти кріпаків і впроваджувати у життя реформу. Тільки 1854 року селяни Пукова поставили хрестики — підписали виплату викупних сум за скасування «опікунських повинностей» землевласників. Ці обов'язки практично не відрізнялися від феодальних повинностей, хоч реформа і відкривала на селі шлях для розвитку капіталістичних відносин.

Наприкінці XIX ст. в Пукові вже мешкало 1360 жителів.

Розвиток капіталізму певною мірою сприяв поширенню освіти. 1851 року в Пукові відкривається церковнопарафіяльна школа. Однак вона не завжди працювала: тут часто не було вчителя[4]. На початку XX ст. у селі створюються культурно-освітні організації.

---

[1] P. Dąbkowski. Podział administracyjny województwa Ruskiego i Bełzkiego w XV wieku. Lwów, 1939, стор. 35.

[2] В. В. Грабовецький. Селянський рух на Прикарпатті в другій половині XVII— першій половині XVIII ст., стор. 24.

[3] И. А. Линниченко. Черты из истории сословий в Юго-Западной Галицкой Руси XIV—XV в., стор. 112—113.

[4] С. Томашівський. Народні рухи в Галицькій Русі 1648 р., стор. 69.

Під впливом першої російської буржуазно-демократичної революції, про яку дізнались і жителі Пукова, біднота взяла участь у сільськогосподарських страйках. Селяни вимагали від поміщика підвищення заробітної плати, кращих умов праці. Для попередження нових революційних виступів в села повіту було надіслано каральні загони[1].

Село Пуків. 1969 р.

Перша світова війна принесла нові страждання. Вже до кінця 1914 року з села насильно було мобілізовано до австро-угорської армії 180 чоловік, реквізовано 70 пар коней, багато іншої худоби та продовольства.

Відомості про пролетарську революцію в Росії швидко проникали в Східну Галичину, породжували надії на визволення від соціального й національного гніту. Коли влітку 1920 року частини 8-ї дивізії українського Червоного козацтва визволили Рогатин, Пуків і Чесники, трудящі їх радо зустріли. Вони допомогли організувати в селі Чесниках госпіталь для поранених червоноармійців, постачали пораненим молоко, фрукти та іншу їжу.

До тимчасового революційного комітету, створеного в селі Чесниках, увійшли і селяни-бідняки Пукова. Комітет зразу ж приступив до розподілу серед бідних селян Пукова і Чесників поміщицької землі, худоби і реманенту, організував допомогу Червоній Армії продуктами, одягом.

Після жорстокого бою 9—10 вересня червоні бійці відступили. Тоді ж лави Червоної Армії поповнили бідняки Пукова й Чесників — М. О. Костюк, С. І. Лахолюк, П. Р. Маланчук, М. О. Макогін та інші[2].

З боротьбою за встановлення Радянської влади в Галичині пов'язано ім'я революціонера-борця, жителя Пукова П. М. Шеремети. Народився він 29 січня 1897 року в сім'ї селянина-середняка, родина якого складалася з 10 чоловік. У гімназії П. Шеремета познайомився з марксизмом. Навесні 1920 року частина солдатів Української галицької армії ЗУНР, до якої був насильно мобілізований і Шеремета, перейшла на бік Червоної Армії. П. Шеремету призначили командиром однієї з частин Галицького червоного полку. Червоні стрільці брали участь у боях за Радянську владу. Після закінчення громадянської війни П. Шеремета з своїми близькими товаришами І. Г. Цепком, С. О. Мельничуком та іншими нелегально повертається до Західної України й організовує партизанську боротьбу проти польських окупантів.

Відгомін подвигу Шеремети та його товаришів знайшов широке відображення в літературі. Український радянський письменник Мирослав Ірчан написав статтю «Червоне повстання дванадцятки» і п'єсу «Дванадцять», письменник В. І. Атаманюк — оповідання «Думи про Степана Мельничука».

Селяни Пукова і всі трудящі Прикарпаття свято шанують пам'ять свого земляка-героя. Його іменем названо колгосп у Пукові, вулиці в містах Івано-Франківську й Чорткові.

Трудящим Пукова довелося пережити ще 20 років польської окупації. Жити ставало все важче. Зростало класове розшарування. У 1938 році земля, якої у Пукові нараховувалось 1260 га, розподілялась так: 287 господарствам належало близько 600 га і майже стільки землі (530 га) мали 51 господарство куркулів, 65 га належало церкві й попу. Понад 50 бідняцьких господарств були безкінні. Врожаї

[1] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 146, оп. 4, спр. 37—97, арк. 219.
[2] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1576, оп. 1, спр. Л—8.

на бідняцьких нивах не перевищували 5—7 цнт на гектар. Страх позбутися останнього клаптика землі посилював ворожнечу серед селян. Ще й досі пам'ятають у Пукові, як селянин Ф. І. Крупка тягався по судах з чоловіком своєї сестри В. С. Росоловським-Веселовським за землю. Вони пройшли всі судові інстанції аж до Варшави включно. Однак рішення суду ще більше загострило ворожнечу між ними. Багато років судилися сусіди Ф. І. Кулик та Ф. М. Сеник, щоб визначити, кому має належати груша, яка росла на межі.

Бідняки часто не мали змоги сплачувати податки. Щоб сплатити 50—70 злотих, селянин мусив продати майже весь річний урожай пшениці. Окупаційні власті всіляко намагалися стягти з селян гроші й жорстоко карали їх за найменший непослух чи опір. Восени 1930 року з села Пуків і Чесників прибуло 150 чоловік кінної поліції карального загону для проведення т. зв. пацифікації. Карателі цілий тиждень бешкетували: знищували сільськогосподарський реманент, хліб, сади, калічили худобу, били людей, гвалтували жінок. Від тяжких побоїв помер житель села Чесників С. С. Луцишин.

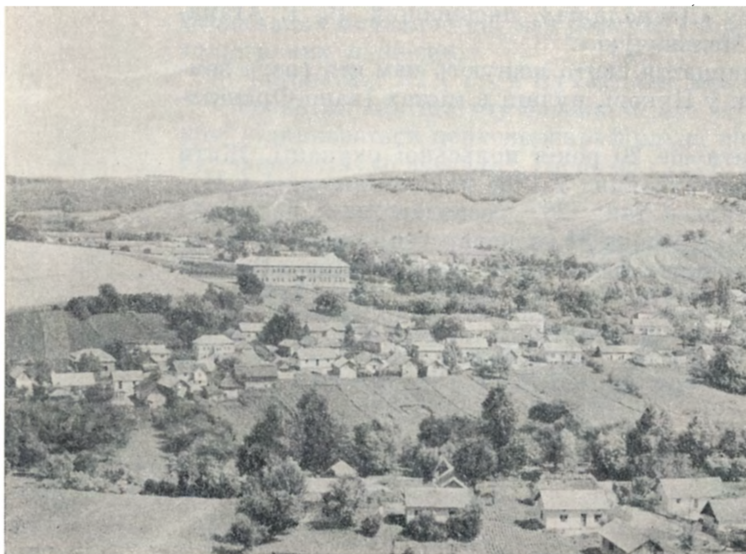
У 1924 році в Чесниках виник осередок КПЗУ[1], членами якого були й бідняки з Пукова: С. О. Шеремета (секретар), С. І. Шеремета, М. А. Зозуля. Пізніше до нього вступають В. Г. Гривнак, М. В. Луцишин, М. М. Несторко та ін. Комуністи розповсюджували серед селян революційну літературу, розказували правду про Радянський Союз, про успіхи соціалістичного будівництва на Радянській Україні. 1929 року на загальних зборах члени читальні «Просвіти» порушили традицію — під впливом комуністів селяни не обрали попа головою. Це була нечувана на той час подія в Пукові, де керівництво культурно-освітніми організаціями до цього зосереджувалось у руках націоналістичних елементів.

Навесні 1932 року з ініціативи комуністів батраки й поденщики, які працювали в поміщика, оголосили страйк. Страйковий комітет очолив В. Г. Гривнак. Селяни висунули вимоги про поліпшення умов праці, підвищення грошової і натуральної платні на 30—50 проц. Хоч через недостатню згуртованість страйкарі і не добилися задоволення всіх своїх вимог, та це підняло на боротьбу ще ширші кола селян. Комуністи завжди були організаторами політичних виступів трудящих. На відзнаку пролетарського свята трудящих — 1 Травня 1935 року в Пукові комуністи розповсюдили революційні листівки, а в Чесниках підняли червоний прапор на дзвіниці[2]. Восени того ж року відбулися вибори до польського сейму. Більшість селян, незважаючи на терор і залякування, бойкотувала вибори. В голосуванні взяла участь лише $^1/_5$ виборців.

Осінь 1939 року стала поворотним пунктом у житті селян Пукова. 20 вересня вони хлібом-сіллю зустрічали воїнів Червоної Армії. Від селян їх урочисто вітав бідняк Ю. С. Яремко, який сказав: «Дорогі брати, ви принесли нам те, про що мріяли цілі покоління західних українців кілька століть. Сьогодні ми щасливі, що на собі відчуваємо здійснення тих мрій. Велике спасибі вам, шановні».

На перших зборах селяни обрали місцевий орган влади — тимчасовий революційний комітет, до його складу увійшли М. О. Горбусь, Ф. І. Киценко, С. Ф. Мельник, В. І. Сліпенький, І. С. Тичківський. Першим кроком

Село Чесники. 1969 р.

[1] Івано-Франківський облдержархів, ф. 2, оп. 1, спр. 1056, арк. 17.
[2] Там же, ф. Р,1576, оп. 1, спр. Л—8.

діяльності комітету був розподіл між незаможними селянами церковної і попівської землі.

В селі почали працювати гуртки, де селяни вивчали Радянську Конституцію. В день виборів 22 жовтня всі виборці одностайно віддали свої голоси за селянку-біднячку села Черчого Г. Г. Гоголь як депутата до Народних Зборів Західної України.

В лютому 1940 року селяни обрали сільську Раду. Її головою став Ф. І. Киценко[1]. Місцеві органи спрямували свою діяльність на поліпшення матеріально-побутового й культурного життя селян.

У Пукові виникла ініціативна група підготовки до створення колгоспу.

П. М. Шеремета — один з керівників партизанського загону «Червона дванадцятка». 1922 р.

Велике враження на представника села Г. І. Жураківську справила Всесоюзна сільськогосподарська виставка у Москві в 1940 році. Повернувшись додому, вона розповіла односельчанам про досягнення Радянського Союзу в розвитку сільського господарства, про перевагу колективного господарства над одноосібним. Навесні 1941 року в Пукові почав своє життя колгосп «Червоний колос». Головою правління артілі обрали П. М. Югана[2]. Економічні можливості малого колгоспу були обмежені, адже бідняки й середняки могли усуспільнити примітивну сільськогосподарську техніку. На допомогу прийшла держава. На полях уперше з'явилися трактори та інші сільськогосподарські машини з державних МТС. Колективна праця руйнувала віковічні пережитки, зокрема, погляд на місце і роль у суспільному житті жінки. За почином Паші Ангеліної дівчата сіли за кермо трактора.

Мирне нове життя порушили гітлерівські загарбники. 5-го липня 1941 року вони захопили Пуків. З допомогою націоналістів гітлерівці по-звірячому закатували пуківських активістів — секретаря сільської Ради С. М. Яремка, учасницю Всесоюзної сільськогосподарської виставки Г. І. Журавінську та інших, вигнали до Німеччини на каторжні роботи 118 жителів села, спалили 12 будинків[3].

Та селяни не мирилися з фашистським поневоленням і чинили опір.

Близько 100 чоловік з Пукова билися з ворогом на фронтах Великої Вітчизняної війни. За мужність і відвагу в боях 56 чоловік нагороджено орденами й медалями Союзу РСР.

22 липня 1944 року частини Червоної Армії визволили з фашистської неволі Пуків. У селі було відновлено Радянську владу.

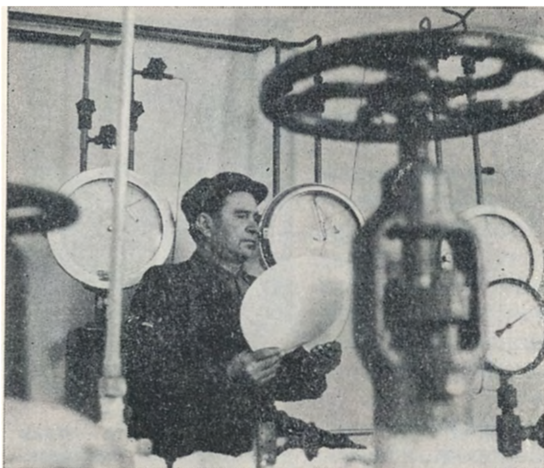
До кінця 1948 року понад 500 селян виявили бажання йти шляхом колективного господарювання. Було створено два колгоспи[4], які у 1951 році об'єдналися в один — «Червоний колос». З 1964 року артілі присвоєно ім'я Петра Шеремети. У 1951 році вона об'єднувала 1276 селян, майже всіх жителів села, мала 1084 га землі, у т. ч. 118 га пасовиськ, 53 га лук і 108 га лісу. В перші роки колгосп ще переживав труднощі. Та за допомогою держави колгоспники незабаром добилися зміцнення господарства. Провідну роль у цьому відіграла партійна організація, створена в Пукові на початку 1950 року (секретар В. В. Соколик)[5]. Цього ж року було засновано в селі 2 комсомольські організації, які об'єднували близько 60 чоловік.

Зміцнюючи колгосп і утверджуючи нові принципи життя, мешканці села змушені були вести боротьбу з бандерівськими бандами, ліквідацію яких закінчили за допомогою органів державної безпеки в 1948 році.

Підносячи своє господарство, колгоспники насамперед подбали про його технічне оснащення, впровадження досягнень агрономії, підготовку кадрів сільськогосподарського виробництва. Уже в 1958 році на придбання сільськогосподарської

---

[1] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1576, оп. 1, спр. М—13.
[2] Там же, спр. В—12.
[3] Там же, ф. Р-909, оп. 1, стр. 420, арк. 160.
[4] Газ. «Прикарпатська правда», 11 січня 1949 р.
[5] Івано-Франківський облпартархів, ф. 1343, оп. 1, спр. 1, арк. 1.

На міжколгоспній газорозподільній станції. Село Пуків. 1970 р.

техніки артіль витратила 110 тис. крб. Це дало змогу наступного року повністю механізувати вирощування й збирання кукурудзи. За прикладом механізаторів Дніпропетровської області було створено механізовану ланку вирощення кукурудзи, яку очолив бригадир тракторної бригади комсомолець Б. В. Адамчук.

За роки семирічки для дальшого технічного озброєння колгосп одержав від держави допомогу на суму 120 438 крб. Артіль стала високомеханізованим господарством. У 1968 році на його полях працювало 10 тракторів, 8 різних комбайнів, 11 сівалок, 6 автомашин та інші сільськогосподарські машини.

Є в колгоспі висококваліфіковані механізатори, якими часто стають цілі родини. Так, сім синів і донька Анастасії Стебеляк поповнили їх лави. В селі цих трудівників називають «сім'єю механізаторів»[1].

Примножують трудову славу колгоспу і добиваються високих результатів у праці доярки Т. Ф. Матусяк, К. Т. Музичка, Л. І. Васьків, Г. Д. Сверида. Вони щорічно надоюють по 2000—2300 кг молока від кожної корови. К. Т. Музичка вже 12 років працює дояркою. У 1967 ювілейному році вона надоїла від кожної з закріплених за нею корів по 2350 кг молока.

За роки колективної праці виросло багато передовиків по вирощуванню високих врожаїв зерна й кукурудзи. Ланкова К. М. Сверида за високі врожаї картоплі, по 180—200 цнт з га, нагороджена орденом Трудового Червоного Прапора, за вирощення по 830 цнт цукрових буряків з га — золотою медаллю Виставки досягнень народного господарства і грошовою премією. Її ланку зараховано учасником ВДНГ. Бригада П. С. Крупки, ланки К. С. Крупки, А. С. Бариляка у 1967—1968 рр. збирали по 20—23 цнт зернових, по 400—500 цнт цукрових буряків з гектара.

Давно минулися часи, коли селянин збирав з гектара 8—9 цнт зернових, 40—50 цнт картоплі. Нині колгоспники збирають сталі добрі врожаї навіть на малородючих землях. За останні роки середня врожайність по колгоспу становить: зернових — 20 цнт, кукурудзи на зерно по 40—50 цнт з га, силосної маси — по 400—500 цнт. Таку кукурудзу вирощують на ще недавно заболочених землях. Користуючись сучасною технікою, яку щедро постачає держава, колгоспники провели меліорацію на площі понад 100 га. Найближчого часу вони завершать осушення всіх заболочених площ. Найбільших успіхів добилися колгоспники у вирощуванні цукрових буряків. Якщо до 1965 року врожайність цієї культури не перевищувала 400 цнт з кожного га, то в 1968 році колгосп зібрав по 745 цнт з га, а ланка К. Свериди — по 840 центнерів. За високі врожаї цукрових буряків колгосп був удостоєний перехідного Червоного прапора обкому КП України та облвиконкому. Такі врожаї — результат високої культури її вирощування. В артілі регулярно здійснюють агрохімічне обстеження земель, складають грунтові карти, розробляють систему удобрень. Велика увага приділяється підготовці кадрів. Тут працює економічна школа. Бригадири, ланкові, механізатори й рядові колгоспники вивчають агротехніку, знайомляться з передовим досвідом вирощування сільськогосподарських культур в інших колгоспах.

Землі Пукова багаті на будівельні матеріали. Селяни давно мріяли про їх використання. У 1969 році колгосп спорудив на місцевій сировинній базі завод для виготовлення вапна, яким задовольняє потреби не тільки свого, а й інших районів області. Завод щорічно дає понад 30 тис. крб. прибутку.

[1] Газ. «Зоря», 24 серпня 1965 р.

На території сільради виявлено мінеральну воду, що має лікувальні властивості. Цілюща вода дістала назву «Роксолана».

Праця в колгоспі стала важливим засобом виховання підростаючого покоління. В час літніх канікул у колгоспі працює учнівська молотильна бригада. За літо школярі намолочують близько 1000 цнт хліба. В нагороду за працю, крім зароблених грошей, правління артілі організувало для учнів екскурсійні поїздки до Львова, Тернополя, Івано-Франківська, Яремчі[1]. Зв'язок школи з колгоспним виробництвом допомагає учням у виборі професії. Стали трактористами колишні вихованці місцевої школи М. Гаврись, М. Юган, С. Пазій, Ф. Цимбалістий. В 1966 році М. Югана прийнято в партію. Після закінчення десятого класу група дівчат створила комсомольсько-молодіжну ланку, якій за вирощування високих врожаїв цукрових буряків, по 350—400 цнт з га, присвоєно звання ланки комуністичної праці. Працюючи на колгоспних полях, багато молоді навчається заочно в технікумах і вищих навчальних закладах. Ланкова С. І. Голод заочно закінчила Львівський сільськогосподарський інститут, телятниця Л. Сверида підготувалася до вступу у вуз. Тепер вона — студентка Івано-Франківського медінституту.

Жителі Пукова люблять своє село і прагнуть зробити його ще кращим. Забудова села здійснюється за затвердженим планом. Замість низьких, критих соломою хаток зводяться кам'яні або цегляні три- і п'ятикімнатні будинки, криті черепицею або шифером. Центр села прикрашають двоповерхові будинки школи й клубу, нові приміщення сільмагу, чайної, лікарні. В затишному зеленому куточку розмістився дитячий садок «Пролісок». Всюди багато квітів. Силами громадськості закладено сільський парк. Тут встановлено бюсти Т. Г. Шевченка і І. Я. Франка. У ювілейному, 1967 році комсомольці села заклали в парку алею ім. 50-річчя Радянської влади[2]. За їх ініціативою споруджено обеліск на честь воїнів, які загинули, визволяючи села від німецько-фашистських загарбників, і активістам-односельчанам, закатованим українськими буржуазними націоналістами. Молодь спорудила стадіон, спортивний майданчик.

Серед будівельників повагою у мешканців села користується М. О. П'єкний. Нема такої громадської будови у Пукові, в зведенні якої не брав би участі невтомний трудівник. Разом з тим він і активний учасник художньої самодіяльності, виступає як цимбаліст.

Змінилося обличчя колись відсталого села. В Пукові завершено суцільну електрифікацію, радіофікацію й газифікацію.

У післявоєнні роки швидко розвиваються культура й народна освіта. З допомогою колгоспу, громадськості села добудовано 12 класних кімнат середньої школи, обладнано фізичний, хіміко-біологічний та математичний кабінети. З кожним роком зростає число жителів Пукова, що мають вищу освіту. До 1939 року тут з середньою освітою було 5 чоловік, з вищою — 4, а в 1969 році у Пукові вже 115 чоловік мали середню освіту й 40 — вищу.

Характерним є те, що значна частина випускників школи йде вчитися й працювати в ті галузі, що пов'язані з математикою. У цьому заслуга вчителя математики Б. І. Бандури. Він не тільки спеціаліст своєї справи, а й активний громадський діяч, агітатор, учасник художньої самодіяльності.

Важливу роль у розвитку культури на селі відіграють клуб та бібліотека. Бібліотека влашту-

У Пуківській сільській бібліотеці. 1970 р.

[1] Газ. «Зоря», 13 серпня 1966 р.
[2] Газ. «Зоря», 28 жовтня 1967 р.

вала багато вечорів та читацьких конференцій на теми: «Ленін завжди в наших серцях», «Вивчай свій край», «Хай завжди буде сонце». Закладу присвоєно звання бібліотеки відмінної роботи.

Періодична преса стала потребою кожного жителя. Якщо до 1939 року лише кілька десятків людей — переважно багатих — передплачували газети, то в 1968 році на село одержували 1692 примірники газет і журналів.

При клубі працюють гуртки художньої самодіяльності, вони об'єднують чимало юнаків і дівчат.

Любов до пісні трудящих передається як спадщина від покоління до покоління. Тут давно існує самодіяльний хор. В його репертуарі старовинні українські, зокрема гуцульські та радянські пісні. В селі утверджуються нові радянські традиції й обряди: відзначення свята пісні, свята врожаю, новорічні щедрівки та інші.

Відійшли в минуле міжнаціональна ворожнеча й розбрат. Серед жителів утвердилися ідеї дружби, соціалістичного інтернаціоналізму. Міцна дружба учнів Пуківської середньої школи з учнями країн соціалізму вже стала традицією. Так, вихованця Олавськоголіцею з Польської Народної Республіки Клапко Кшесіка прийнято в почесні піонери.

Великі досягнення трудящих Пукова за роки Радянської влади, але ще більші перспективи розвитку села. Мине небагато часу і Пуків стане добре впорядкованим селом високої продуктивності праці і соціалістичної культури.

О. Р. КАРП'ЮК, О. П. СЬОМА

ЧЕ́РЧЕ

Черче — село, центр сільської Ради, розташоване за 5 км від районного центру і за 7,5 км від залізничної станції Рогатин. Село розкинулось між горбами понад річкою Потоком. Поблизу нього на невеликих пагорбах зеленіє масив мішаного лісу, що робить околиці Черче особливо мальовничими. Населення–1445 чоловік. Сільській Раді підпорядковані села Залип'я і Потік. На території Черчого трапляються знахідки давньоруських часів.

Письмова згадка про Черче вперше датується 1433 роком. Поселення існувало тут ще у XIII столітті.

Назва його походить від чернечого поля, що належало монастирю, на ньому й оселилися перші мешканці Черчого. Спочатку село називалось Чернече, потім Чернче, а згодом — Черче[1].

Село часто згадується в судових справах галицького цивільного суду за 1433, 1441 і 1446 рр., в яких відображено боротьбу феодалів за володіння ним.

1433 року король Владислав Ягайло передав магнатові М. Параві у власність землі з містом Рогатином і прилеглими до нього селами Бабинцями, Потоком, Черчем та ін. Феодали весь час обмежували селян у користуванні землею і обтяжували різними податками та поборами. За переписом земель 1539 року, у Черчому переважна кількість селян належала до четвертників, тобто таких, що мали четверту частину визначеного наділу. Крім триденної панщини щотижня, від чвертного господарства селяни платили ще 6 грошів і давали оброк продуктами: 4 маци вівса, 2 маци пшениці, 3 лікті конопляного прядива тощо. Загальна сума податків чвертників і загородників становила 36 злотих 50 грошів. Селян змушували також працювати біля ставів, де феодал розводив рибу, ремонтувати дороги тощо.

Експлуатація породжувала антифеодальну боротьбу. 1539 року повсталі черченські селяни спалили панський маєток[2]. У документах того часу вказувалося на

[1] Журн. «Життя і знання» (Львів), 1935, № 7—8, стор. 227—228.
[2] Жерела до історії України-Руси, т. 1, стор. 15, 52, 165, 171.

часті втечі селян. В інвентарі Рогатинського староства за 1539 і 1544 роки відмічено, що в селі Черчому з багатьох селян нічого не взято податків через їх бідність, а двоє селян, не заплативши чинш, втекли.

Тяжкого лиха зазнавали мешканці Черчого через різні хвороби та епідемії. Ніякої медичної допомоги не було. Сотні селян померли від холери. Про цю сумну давню подію і сьогодні нагадує «холерський цвинтар».

Восени 1648 року, коли військо на чолі з Б. Хмельницьким вступило на землі Східної Галичини, черченські селяни разом з міщанами Рогатина та жителями сусідніх сіл почали громити навколишні панські маєтки[1].

З загарбанням Черчого в 1772 році австрійською монархією сільські багатії зберігали свої привілеї. Вони продовжували гнобити бідноту й обстоювали державний порядок за наказами, які йшли вже не з Варшави, а з Відня. Трудящі терпіли тепер ще й утиски австрійських баронів.

Село часто переходило від одного власника до іншого. З'являлися нові власники Черчого, але не змінювалася доля селян. Посилювався процес класового розшарування на селі, збільшувалася кількість безземельних жителів. 1787 року в Черчому нараховувалося 98 господарств, вони мали 632 морги орної землі. Майже половина найкращої землі належала поміщикам і попові, 26 заможних господарств мали по 20—24 морги землі, 26 господарств — від 3 до 5 моргів, а 46 господарств були безземельними або тулилися на клаптиках землі, менших за один морг[2].

У такому ж напрямку розвивалися соціально-економічні відносини на селі і в першій половині XIX ст. П'ята частина селян володіла лише кількома кв. сажнями землі кожний, причому найгіршої і на віддалених місцях. Так, В. Іванишина мала лише 9 кв. сажнів сінокосів, що давали їй 35 грошів доходу, п'ята частина якого йшла на податок. Грунтового податку селяни сплачували 812 флоринів і 3 гроші.

Розміри феодальних повинностей були в той час далеко не однакові для всіх селян. Основною повинністю залишалася ненависна їм панщина, що найбільше лягала на плечі середньої та біднішої частини селян. Селян зобов'язували ремонтувати дороги, мости, млини. Їх грабували ще й церковники. Дякові селяни сплачували за кожного члена сім'ї від 3 до 12 крейцерів на рік.

Після реформи 1848 року кількість землі у селян зменшилась. Селяни втрачали право не лише користуватися деревом з поміщицького лісу й випасати свою худобу на панських пасовищах. Їм заборонялося робити це на громадських ланах, які стали поміщицькою власністю[3]. За поміщицею залишилось 317 моргів кращої орної землі і 132 морги лісу. Зростало число безземельних селян, що йшли найматися до поміщика. Тому не дивно, що основна маса селян з великим незадоволенням зустріла цісарську «волю».

Багато років після скасування панщини черченські селяни вели боротьбу за землю. 1867 року вони подавали до галицького намісництва у Львові скаргу на поміщицю, однак відповіді не одержали.

На кінець XIX ст. населення Черчого зросло до 1557 чоловік. Проте кількість селянської землі залишалася та ж сама. Становище селян стало ще гіршим. Шукаючи порятунку від сваволі поміщика, не маючи землі, жителі села вдавалися до різних форм боротьби. У 1902—1904 рр. у Черчому прокотилася хвиля селянських заворушень, які часто закінчувалися підпалами панських маєтків[4].

На початку XX ст. сільські багатії скуповували у поміщиків і бідних селян землі. Це призводило до дальшого зубожіння основної маси селян, які не могли звести кінці з кінцями. Давні борги доповнювалися новими. Злидні, безземелля

---

[1] С. Томашівський. Народні рухи в Галицькій Русі 1648 року, стор. 68—69.
[2] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 19, оп. 9, спр. 273, арк. 139—144, 197.
[3] Там же, ф. 146, оп. 64, спр. 462, арк. 2—21.
[4] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1576, оп. 1, спр. Г—21.

гнали селян далеко на чужину. На початку XX ст. до США й Канади виїхало 25 чоловік.

Безправ'я й нестатки не вбили в душі селянина прагнення до освіти, культури. 1875 року на клопотання селян у Черчому відкрито однокласну школу. Але більшість дітей так і не змогла попасти до школи. 1907 року школу реорганізували удвокласну[1].

Чимало лиха принесла жителям Черчого перша світова війна. Вона вкрай підрвала селянське господарство. Всі чоловіки від 17 до 53 років були мобілізованіі до австро-угорської армії. Внаслідок реквізицій уже в перший рік війни кількість робочої худоби зменшилась у три рази, проводились реквізиції зерна, зростали податки, було запроваджено підводну повинніть (т. зв. форшпани). Під час війни в Черчому було зруйновано й знищено близько 40 будинків, на фронті загинуло 25 чоловік[2].

У 1914—1915 рр. село перебувало в руках російських військ. Солдати тепло ставилися до місцевого населення, давали людям хліб та інші продукти.

За роки війни багато жителів села потрапило до Росії як військовополонені австро-угорської армії. Вони стали свідками й учасниками Великої Жовтневої соціалістичної революції. Після її перемоги одні з них, наприклад, М. В. Залипка, М. С. Гладун поповнили лави будівників молодої Радянської держави. М. С. Гладун працював згодом інженером на одному з підприємств Уралу. Інші, повернувшись додому, поширювали ідеї Великого Жовтня. Найбільший вплив на революційну свідомість селян робили їх розповіді про ліквідацію поміщицького землеволодіння та про владу Рад робітничих, селянських і солдатських депутатів. У 1919 році жителі Черчого й сусіднього Залип'я взяли участь у розгромі поміщицького фільварку.

Радо зустріли трудящі Черчого в серпні 1920 року Червону Армію, яка несла їм визволення від одвічного гноблення. В центрі села, на майдані, замайорів червоний прапор, зібралися сотні жителів[3]. Тут же був обраний ревком у складі І. Скородинського, І. Г. Чолія та ін. Після відступу Червоної Армії землі Західної України захопила панська Польща. З сумом і надією проводжали селяни Черчого червоних козаків.

Перебування радянських воїнів у селі посилило революційні настрої серед населення. В роки поневолення західноукраїнських земель панською Польщею жителі Черчого у різних формах виявляли свій протест проти гнобителів. 1921 року вони відмовилися від перепису, який здійснювали польські власті.

З 1910 по 1921 рік населення Черчого зменшилося більш як на 150 чоловік. Через антисанітарні умови, часте недоїдання селяни хворіли на черевний тиф, від якого лише за 1921 рік померло понад 100 чоловік[4]. Мешканці покидали село, йшли в місто шукати роботи або вирушали за океан.

У 20-х роках капіталізм усе дужче проникає в прикарпатське село. Більшу частину земельних угідь Черчого прибрали до своїх рук куркулі. З селян, що мали по 1—2 морги землі, польські власті стягували щороку податку по 50—60 злотих.

Безземельна черченська біднота намагалася виправити своє тяжке економічне становище коштом дрібного домашнього ремесла. У ті роки в селі було кілька ткацьких верстатів. Ткачі виготовляли льняні тканини з ниток замовника. В селі був коваль, 2 шевці, 2 кравці, муляр, столяр[5].

---

[1] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 165, оп. 2, спр., 1963, арк. 5.

[2] Івано-Франківський облдержархів; ф. Р-1576, оп. 1, спр. Л—11, арк. 1; ф. Р-2129, оп. 1, спр. 130, арк. 135.

[3] Архів МО СРСР, ф. 1402, оп. 1, спр. 180, арк. 3—5; спр. 175, арк. 62; спр. 226, арк. 223—245; ф. 7682, оп. 1, спр. 35, арк. 4.

[4] Івано-Франківський облдержархів, ф. 2, оп. 6, спр. 470, арк. 16; ф. Р-1576, он. 1, спр. Г—25, арк. 2.

[5] Львівський облдержархів, ф. 35, оп. 5, спр. 269, арк. 84.

Г. Г. Чолій — секретар осередку КПЗУ. Село Черче. 1938 р.

Багатії тримали в своїх руках крамницю, побудували приватний кустарний маслозавод, який давав їм чималий прибуток.

Ще 1905 року на території села виявили високоефективні сірководневі джерела та лікувальні грязі. У 1926 році місцеві жителі збудували тут купальню й організували лікування хворих на ревматизм. Та скоро купальню прибрала до своїх рук львівська буржуазія. Ціни за лікування стали швидко зростати, лікуватись тут могли тільки багачі.

Посилювався наступ польських окупантів на національні звичаї й культуру західноукраїнських трудящих. Тяжкі часи переживала і місцева школа, яка в той час була двокласною. У 1925 році в ній навчалося всього 52 учні[1]. Середня, а тим більше вища освіта для дітей трудящих була недоступною. Властей цілком задовольняла початкова школа на селі. Тому понад 60 проц. населення не вміли читати й писати. Окупанти насильно запроваджували в школі навчання лише польською мовою. Незважаючи на репресії, селяни добилися викладання в школі двома мовами — польською і українською.

Трудящі Черчого уважно стежили за життям своїх братів на Радянській Україні. Сподівання на возз'єднання запалювали їх на боротьбу за своє визволення, яку очолили комуністи. У 1925 році в селі виник осередок КПЗУ, до складу якого входили Г. Г. Чолій (секретар), П. Д. Дячишин, С. І. Чолій, Р. В. Галата[2]. Комуністи поширювали серед населення марксистську літературу: «Маніфест Комуністичної партії» К. Маркса і Ф. Енгельса, «Чергові завдання Радянської влади» В. І. Леніна, прогресивну газету «Сель-Роб» та інші, розповідали про успішне будівництво соціалізму на Радянській Україні. Вони працювали і в легальних організаціях, вели боротьбу проти асиміляторської політики польських панів і проти українських буржуазних націоналістів.

Коли в 1938 році націоналісти намагалися зірвати маївку, їх розігнали жінки, яких організувала голова «Жіночої громади» Г. Г. Гоголь. Учасники маївки з червоними прапорами пройшли головною вулицею села[3]. Націоналістичні організації не мали підтримки у селян. Організоване ними товариство «Луг» розвалилося.

Осередок КПЗУ зміцнювався, поповнював свої лави за рахунок передових селян. Він мав чималий безпартійний актив. Не було жодного революційного свята, коли б члени КПЗУ не вивішували червоних прапорів, не розповсюджували б листівки, не організовували б маївок з червоними прапорами, промовами та з закликами до возз'єднання Західної України з Радянською Україною[4]. Польська поліція перед кожним революційним святом намагалася заарештувати комуністів. По кілька разів заарештовували Г. Г. Чолія, П. Д. Дячишина, С. І. Чолія. Але боротьба не припинялася. У 1936—1939 рр. над селом знову й знову майоріли червоні прапори.

1937 року робітники, що працювали на Черченському курорті, організували страйк. Його очолили активісти Г. Г. Чолій, М. Стечак, Є. І. Стецишин, Р. Д. Стечак та ін. Страйкуючі вимагали від власників курорту підвищити заробітну плату на 50—100 проц., скоротити робочий день і поліпшити побутові умови. Після трьох днів страйку власники змушені були задовольнити вимоги робітників і погодитись на організацію каси соціального забезпечення.

Успішно провели комуністи збір підписів під протестом проти ув'язнення вождя німецьких пролетарів Ернста Тельмана. У листівці, виданій ними, викривався план воєнного нападу на СРСР, який готувала міжнародна реакція. Листівка закінчувалася лозунгами: «Хай живе уряд Рад!», «Хай живе СРСР!», «Хай живе КПЗУ!», «Геть з нападом на СРСР!». Члени КПЗУ зібрали серед населення кошти

[1] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 179, оп. 2, спр. 671, арк. 1—7.
[2] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1576, оп. 1, спр. Д—17, арк. 1.
[3] Газ. «Радянська Україна», 15 березня 1940 р.
[4] Івано-Франківський облдержархів, ф. 68, оп. 2, спр. 297, арк. 38.

Депутат Народних Зборів Західної України Г. Г. Гоголь (в центрі) на V позачерговій сесії Верховної Ради СРСР. 1939 р.

на користь республіканської армії Іспанії. В селі відбулася нарада комуністів з питань набору добровольців до інтернаціональних бригад. У складі української роти ім. Т. Г. Шевченка, яка входила до інтернаціональної бригади, боровся й загинув за щастя іспанського народу житель села М. Лібер.

Широко розгорнули комуністи атеїстичну роботу, завдяки чому багато жителів села перестали відвідувати церкву. 1932 року уперше в селі був похований без присутності попа активіст Р. В. Залипка. Це так перелякало служителів культу, що скоро до села прибув у супроводі великого почту церковників з Рогатина запеклий націоналіст-клерикал — station станіславський єпіскоп Хомишин. Два тижні він правив молебні та вів антирадянську й антикомуністичну пропаганду. Але від цього справи церковників не поліпшились. У ці дні в Черчому комуністи розповсюдили багато листівок і прогресивних антирелігійних брошур[1].

Тривала боротьба трудящих Черчого успішно завершилась у вересневі дні 1939 року. Ще до приходу Червоної Армії в селі був створений тимчасовий комітет, його очолив Г. Г. Дмитрів. Комітет організував загін Червоної гвардії для підтримки громадської безпеки. 19 вересня, день вступу до Черчого радянських військ, став днем свята визволення. При в'їзді до села спорудили арку, прикрашену квітами. Над нею майорів червоний прапор свободи. З музикою, з щирим серцем, подякою, хлібом-сіллю зустрічали трудящі червоноармійців[2].

Тимчасовий революційний комітет облікував монастирську й церковну землю й розподілив її серед бідняків.

В день виборів до Народних Зборів Західної України жителі Черчого і навколишніх сіл обрали своїм депутатом колишню біднячку — свою землячку Г. Г. Гоголь[3]. У грудні 1939 року було обрано сільську Раду, головою якої став Г. Г. Дмитрів. Рада приступила до впорядкування курорту, маслозаводу, подбала про трудовлаштування безробітних.

Вживалися заходи щодо широкої організації народної освіти, ліквідації неписьменності. Почала працювати семирічна школа. У клубі запрацювали гуртки художньої самодіяльності. Прийняла перших книголюбів-читачів сільська бібліотека.

У 1940 році була створена комсомольська організація, її засновниками стали М. Я. Стек (секретар), М. Д. Дячишин, М. С. Рудницький[4].

В кінці 1940 року почала діяти ініціативна група для створення колгоспу.

Напад гітлерівської Німеччини перешкодив здійснити плани багатьох соціально-економічних і культурних заходів.

Почалися страшні дні окупації. Першими жертвами фашистів стали П. Д. Дячишин, голова сільської Ради Г. Г. Дмитрів, активістка П. Г. Копцюх. На каторжні роботи до Німеччини вивезли насильно 46 жителів села. Не раз побували в катівнях активісти Г. Г. Чолій, С. М. Гладун, С. М. Галата, М. Д. Дячишин, М. Я. Стек та інші[5].

Пограбовані жителі голодували. До схід сонця людей гнали у село Дегову, де знаходилось т. зв. лігеншафт, тут вони працювали, як раби.

---

[1] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1576, оп. 1, спр. Д—17, арк. 1.
[2] Там же, спр. К—21, арк. 1.
[3] Івано-Франківський облпартархів, ф. 1, оп. 29, спр. 409, арк. 1.
[4] Газ. «Більшовицька Перемога», 21 грудня 1940 р.
[5] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1576, оп. 1, спр. Г-11а, арк. 1.

Проте трудящі Черчого, які пізнали радість свободи, не мирились з фашистською неволею, чинили опір ворогам. В. П. Космина відмовився здавати фашистам молоко, а Д. І. Дячишин — послати свого сина на каторгу до Німеччини, за це їх покарали і відібрали корів[1]. Комсомолець А. Д. Белнів відмовився носити воду фашистам на передову лінію, а його сестра Оксана перешкодила гітлерівцям грабувати своє майно. За це німці замордували всю їхню сім'ю, не пошкодували навіть шестирічну дитину[2].

25 липня 1944 року Черче визволили воїни Червоної Армії. У розгромі фашистських загарбників брали участь і жителі села. Понад 80 чоловік захищали Радянську Батьківщину на фронтах Великої Вітчизняної війни. Понад 30 з них удостоєні урядових нагород. На честь жителів, які загинули на фронтах війни, в центрі Черчого встановлено пам'ятник.

Нове життя народжувалося у напруженій боротьбі. Жителям села, крім господарських труднощів, довелось долати підступи бандерівських банд, від рук яких загинули колишні члени КПЗУ Г. Г. Чолій, С. Малецький, активісти О. Геба, П. І. Лібер, П. Чолій, М. М. Галата та інші[3].

Та скоро з допомогою держави і трудящих східних областей всі труднощі і перешкоди було усунено.

Вже у перший рік після визволення відкрили лікарню, медпункт, аптеку. Відновили роботу семирічна школа, клуб, бібліотека. Почали діяти зруйнований фашистами курорт, маслозавод. Депутати сільської Ради стали ініціаторами створення колгоспу, який було організовано в 1949 році. Першим його головою був П. Г. Дячишин[4]. З 1950 року в селі розпочали свою діяльність партійна організація (секретар А. Д. Юзвенко) та комсомольська (секретар Д. В. Космина)[5].

Помітну роль у громадському й господарському житті відігравали жінки. Жіночу раду з 1945 року очолювала активістка О. І. Юрків. Майже половину сільської Ради становили жінки, дві були членами правління колгоспу, 24 — працювали ланковими, К. І. Йовна керувала виробничою бригадою.

У 1959 році три колгоспи сіл Черчого, Потока й Залип'я об'єдналися в один, під назвою «Світанок», з центром у селі Черчому.

Нині це велике, багатогалузеве господарство, має 2363 га земельних угідь, 13 тракторів, 7 комбайнів, 15 сівалок, 13 культиваторів, 2 зерноочисні машини, 16 автомашин. Спеціалізується воно на виробництві свинини, кількість якої з 1960 по 1968 рік зросла майже у 4 рази. В 1965 році на фермах утримувалось 500 свиней, а вже через три роки їх було 1900. Тварин доглядають 3 робітники, використовуючи досконалу техніку. На 100 га угідь колгосп одержує понад 90 цнт м'яса. Добре розвивається й молочне господарство. На кожну фуражну корову у 1969 році надоєно майже по 2400 кг молока. Досягнуто також високих сталих врожаїв. Тут збирають по 530—550 цнт цукрових буряків з га. Колгосп став мільйонером. У 1968 році собівартість виробленої продукції перевищила 1 млн. карбованців.

Наявність техніки забезпечила господарству можливість механізувати більш як на 80 проц. сільськогосподарські роботи. Кукурудзу вирощують у Черчому без затрат ручної праці. Тваринницькі ферми добре обладнані, мають вигляд упорядкованого містечка. Тут повністю механізовано кормоцех та подачу кормів на фермах, встановлено автопоїлки. Для працівників ферм створено всі умови для роботи й відпочинку. У будинку тваринника можна послухати радіопередачі, подивитися телевізор, в бібліотеці — почитати книжку, газети. В разі потреби — одержати медичну допомогу. На території ферм закладено два сквери, висаджено близько 400 фруктових дерев, прокладено під'їзні шляхи.

---

[1] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1576, оп. 1, спр. К—21, арк. 3.
[2] Газ. «Зоря», 26 липня 1969 р.
[3] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1576, оп. 1, спр. К-19, арк. 1—2.
[4] Там же, ф. Р-1397, оп. 1, спр. 1, арк. 1.
[5] Там же, ф. 1341, оп. 1, спр. 1, арк. 33—36.

Колгосп не єдине господарство в селі. Тут побудовано сироварний завод, який оснащено найновішою технікою. Його потужність перевищує 50 тонн продукції за зміну. На заводі виробляють масло й сири різних видів: «Ярославський», «Московський», «Дністровський», «Російський».

Є в селі млинзавод та побуткомбінат, у якому відкриті шевська й кравецька майстерні, фотоательє. Став до ладу міжколгоспний комбікормовий завод, що дає 200 тонн корму кожного місяця.

Черченський курорт є справжньою народною здравницею союзного значення. Його обладнано новим устаткуванням; побудовано новий корпус, споруджено клуб, їдальню та господарські будівлі. За один заїзд курорт приймає 400 хворих, а за рік — 2500. Тут лікують нервову систему, печінку, серце, шлунок. Приїздять сюди лікуватися від ревматизму, радикуліту та інших захворювань. Основні лікувальні фактори курорту — мінеральні й сірководневі джерела, торфова грязь.

Жителі села — великі працелюби. Багато з них — передовики виробництва. Весь колектив маслозаводу включився у змагання за комуністичну працю. Кращих показників у змаганні добилися майстер сироварного цеху Б. І. Кубарич, апаратники І. В. Федюк, Л. Я. Михаськів — депутат обласної Ради депутатів трудящих, колишній незаможний селянин Й. М. Копцюх, робітники Л. І. Лібер, С. В. Гасій та інші.

Серед хліборобів передовиками є бригадир рільничої бригади В. М. Конопада, доярки І. М. Космина та О. В. Пащин.

Село Черче змінило своє обличчя, помолоділо. Там, де за панської Польщі стояли старі курні хати, тепер височать добротні нові будинки з цегли, криті бляхою, шифером, черепицею. Щороку збільшуються зелені насадження. Село газифікується. Вулиці асфальтовані. Від Черченської автобусної станції щодня вирушають 20 автобусів у різних напрямках. У селі працює філія зв'язку, ощадна каса, автоматична телефонна станція, два сільмаги, універмаг. Майже в кожній хаті — радіоприймач чи радіола, а в багатьох — телевізори.

До 100-річчя з дня народження І. Я. Франка відкрито пам'ятник великому Каменяреві. Цей день став святом для жителів села.

Раніше в Черчому не було жодного медпрацівника. Зараз тут діє фельдшерсько-акушерський медпункт із зуболікарським відділенням. Жителі села користуються послугами Рогатинської поліклініки й лікарні. Два медичні працівники трудяться у дитячих яслах.

У селі відбулася справжня культурна революція. Повністю ліквідовано неписьменність серед дорослого населення. Осередком освіти стала одна з кращих у районі середня школа. Вона міститься у новому двоповерховому приміщенні. Школа має фізичний, хімічний, математичний та історичний кабінети, дві майстерні, інтернат, бібліотеку. Є в ній консультативний пункт Рогатинської заочної школи, де навчається 46 учнів без відриву від виробництва. 56 випускників школи вже здобули вищу освіту, 34 навчаються у вищих навчальних закладах, 123 чоловіка мають середню спеціальну освіту. Випускники школи М. М. Клим та Л. І. Іванків — доценти Львівського державного університету. Син колишнього члена КПЗУ, бідняка Р. В. Галати — Орест після школи успішно закінчив Львів-

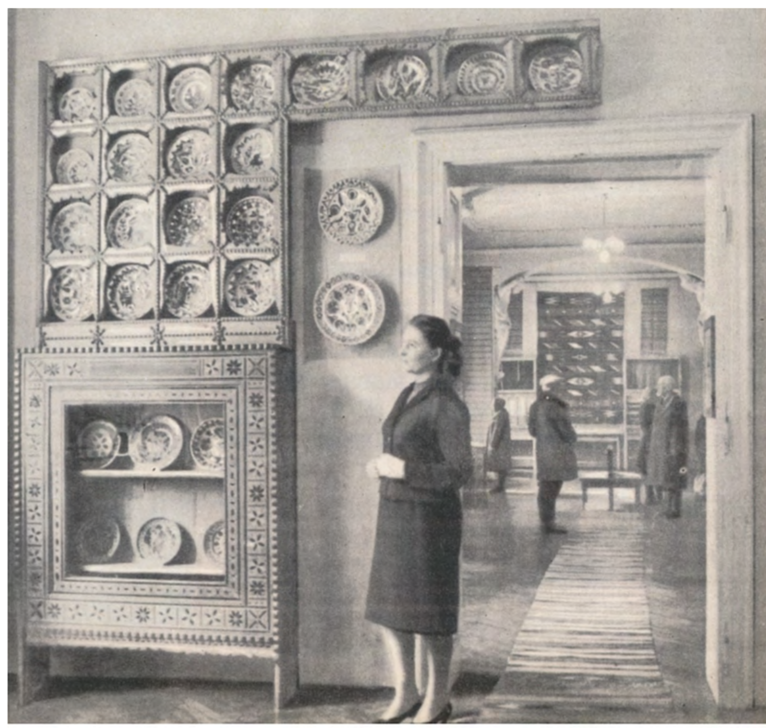
На Черченському сироварному заводі. 1969 р.

Зразки народного мистецтва Івано-Франківської області. 1970 р.

Івано-Франківський обласний краєзнавчий музей. 1967 р.

Інтер'єр музею народного мистецтва Гуцульщини в Коломиї. 1966 р.

Вклейка надрукована на Харківській друкоофсетній фабриці

ський державний університет і залишений працювати там викладачем. Там же викладачем став і його співучень Р. Левицький. Подібних прикладів чимало. За післявоєнні роки із села вийшло 68 учителів, 5 лікарів, 18 фельдшерів, 26 медсестер, 5 аптекарів, 22 інженери, 24 шофери, 12 трактористів, 16 бухгалтерів, закінчили технічні училища 87 чоловік[1].

У санаторії «Черче». 1969 р.

На справжнє вогнище культури перетворився будинок культури. Саме тут починалися перші комсомольські весілля, проводи юнаків до армії та старих колгоспників на пенсію. Все це стало новою традицією соціалістичного села. В гуртках художньої самодіяльності бере участь понад 60 юнаків та дівчат. Серед гуртківців чимало ветеранів. Одним з таких ентузіастів є М. Я. Стек. Нині він пенсіонер, але не розлучається з працею в колгоспі, з піснею й сценою. У 1959 році М. Я. Стек відзначив свій ювілей — 30-річчя виступів на сцені сільського клубу. Трудівники села в будинку культури завжди можуть послухати лекцію, подивитися кіно, художню виставу, взяти участь у вечорі запитань і відповідей тощо.

Драматичний гурток будинку культури — один з кращих в області. У ювілейному 1967 році він нагороджений грамотою Міністерства культури УРСР 1-го ступеня. В його репертуарі твори І. Я. Франка, Т. Г. Шевченка, М. Л. Кропивницького, М. П. Старицького, О. Є. Корнійчука, Л. Д. Дмитерка, Є. С. Кравченка.

При клубі працюють кінолекторій, бібліотека, школа марксизму-ленінізму, кабінет політичної освіти, створений на громадських засадах.

Трудівники Черчого — шанувальники театрального мистецтва. У своєму будинку культури вони часто зустрічають артистів з Івано-Франківська. Організовуються також колективні поїздки жителів села до Львова на спектаклі драматичного театру ім. М. К. Заньковецької.

Зростання культурного рівня й колективна праця створили новий тип людини, характерними рисами якої є чесність, працьовитість, непримиренність до недоліків, вірність ідеалам комунізму. Сучасний черченський колгоспник, робітник чи інтелігент — активний учасник громадсько-політичного життя.

Трудящі села свято шанують пам'ять тих, хто загинув у роки Великої Вітчизняної війни від рук фашистів та бандерівських банд, віддав своє життя за щастя народу. В селі встановлено меморіальні дошки на честь першого голови сільської Ради Г. Г. Дмитрова, активістів села — секретаря осередку КПЗУ Г. Г. Чолія, П. Г. Дячишина. Іменами воїнів-героїв Б. М. Дарміця, М. Д. Дячишина, М. Лібера та колишнього депутата Верховної Ради СРСР і УРСР Г. Г. Гоголь названі вулиці села.

Ще ширші перспективи відкриваються перед селом у майбутньому. Найближчим часом тут спорудять торговий комплекс, їдальню, будинок культури, два двоповерхові будинки для сільської інтелігенції, другий корпус середньої школи, шкільну їдальню, аптеку, прокладуть тротуари. Запорукою цього є самовіддана праця черченців — невтомних трудівників, господарів свого щастя. За перспективним планом Черче стане селищем міського типу.

Д. В. КОСМИНА, О. П. СЬОМА

---

[1] Газ. «Зоря», 23 серпня 1967 р.

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ, ЦЕНТРИ СЕЛИЩНИХ І СІЛЬСЬКИХ РАД РОГАТИНСЬКОГО РАЙОНУ

БА́БИНЦІ — село, центр сільської Ради, розташоване за 1 км від райцентру. Через село проходить автомагістраль. Населення — 1422 чоловіка. Сільській Раді підпорядковані населені пункти Кутці, Лісова, Перенівка та Підвиння.

В селі центральна садиба колгоспу ім. Маяковського. Господарство спеціалізується на розвиткові м'ясного тваринництва. Площа земельних угідь дорівнює 2031 га. З допоміжних підприємств є млин, цегельня.

В колгоспі працювала ланкова — Герой Соціалістичної Праці М. Я. Лозиняк, трудиться депутат Верховної Ради УРСР, делегат III Всесоюзного з'їзду колгоспників М. М. Воробець.

Є в Бабинцях середня школа, будинок культури, клуб, бібліотека, магазин, шевська та кравецька майстерні. Село газифіковане, електрифіковане, радіофіковане. В ньому споруджено близько 200 житлових будинків.

Бабинці — давнє передмістя Рогатина. Перша письмова згадка про них датується 1424 роком і пов'язана з грабіжницьким нападом турків. Тяжких руйнувань зазнавало село і в 1474 та 1520 рр. Під час турецької навали 1589 року більшість жителів села була знищена. Мешканці Бабинців брали участь у боротьбі проти польської шляхти в 1648—1654 роках.

БУКАЧІ́ВЦІ — селище міського типу, центр селищної Ради, розташоване на лівому березі Дністра, за 36 км від районного центру. Залізнична станція. Населення — 1911 чоловік. Селищній Раді підпорядковані села Букачівська Слобода, Витань, Посвірж.

В селищі — центральна садиба радгоспу ім. Горького. Виробничий напрям господарства м'ясо-молочний. Земельних угідь 3934 га. З них осушено перезволожених 427 га. Передовики виробництва — колишній голова колгоспу М. І. Бондар та колгоспниця П. Ф. Костик нагороджені орденом Леніна.

Є середня школа, будинок культури, бібліотека, дільнична лікарня, 8 магазинів, ощадна каса. Працює близько 300 чоловік інтелігенції. Селище перебудовується. За останні 10 років зведено понад 350 житлових будинків.

Уперше в письмових джерелах Букачівці згадуються у 1438 році. В кінці XV ст. Букачівці віднесено до категорії містечок з магдебурзьким правом. Розвиткові торгівлі й ремесел сприяв торговий шлях Львів—Галич, що пролягав через місто. Великої шкоди завдавали містечку напади татар, молдавських господарів та постої польського війська.

У травні 1745 року тут побували опришки.

Під впливом першої російської революції жителі селища у 1906 році взяли участь в аграрному страйку.

З грудня 1939 по 13 березня 1959 рік Букачівці — районний центр.

Через Букачівці у вересні 1943 року проходили загони партизанського з'єднання С. А. Ковпака.

В селищі 2 пам'ятники воїнам, що віддали своє життя в боях за визволення Букачівців і навколишніх сіл від німецьких загарбників, та пам'ятник загиблим від рук українських буржуазних націоналістів.

У Букачівцях проживає В. І. Котнюк, учасник громадянської війни в Іспанії.

ВАСЮ́ЧИН — село, центр сільської Ради, розташоване за 19 км від райцентру, за 15 км від залізничної станції Ходорів. Через село тече річка Свірж. Населення — 1253 чоловіка. Сільській Раді підпорядковані села Воскресинці та Вільхова.

В селі центральна садиба колгоспу ім. Фрунзе. Артіль спеціалізується на відгодівлі свиней, має 2047 га земельних угідь, а з допоміжних галузей господарства — пилораму, млин.

Є середня школа, клуб, бібліотека; медпункт, магазин, філія зв'язку, ощадна каса. Споруджено 160 житлових будинків, почалася газифікація.

Перша письмова згадка про село належить до 1439 року. Через 100 років Васючин згадується як місто.

Під час визвольної війни українського народу 1648—1654 рр. жителі Васючина брали участь у боротьбі проти польської шляхти.

5 вересня 1920 року за допомогою місцевих жителів село з боєм зайняли частини 8-ї дивізії Червоного козацтва. Придушуючи селянські заворушення, польські окупаційні власті у вересні 1930 року вчинили у Васючині розправу над жителями, під час якої було вбито селянина М. О. Мовчана.

У Васючині споруджено пам'ятник М. В. Фрунзе.

ВЕРБИ́ЛІВЦІ — село, центр сільської Ради, розмістилося на правому березі річки Гнилої Липи, за 3 км від районного центру. Через село проходить автомагістраль. Населення — 766 чоловік. Сільській Раді підпорядковане село Залужжя.

В селі центральна садиба колгоспу ім. В. І. Леніна. Артіль спеціалізується на молочному тваринництві та птахівництві. Має земельних угідь 1627 га. 16 колгоспників нагороджено орденами й медалями СРСР. Серед них — орденом Леніна— бригадир І. С. Андрійчук. Тракторна бригада колгоспу першою в районі удостоєна звання бригади комуністичної праці.

Є початкова школа, клуб, бібліотека, медпункт, кабінети: фізтерапії та зуболікарський; магазин, ресторан. Село газифіковане.

Вперше у письмових документах Вербилівці згадуються за 1433 рік як передмістя Рогатина. З 1461 року вважались окремим містечком.

На території села знайдено кам'яні знаряддя доби пізнього палеоліту та рештки давньоруського поселення.

ВЕ́РХНЯ ЛИ́ПИЦЯ — село, центр сільської Ради, розкинулось на березі річки Нараївці, притоки Гнилої Липи, за 16 км від райцентру, за 3 км від залізничної станції Підвисоке. Населення — 1988 чоловік. Сільській Раді підпорядковані села Городисько, Зеленів, Лопушня, Малинівка.

На території села центральна садиба колгоспу ім. Кірова. Спеціалізується артіль на виробництві молока та вівчарстві. Колгосп має 2596 га земельних угідь, пилораму, 2 млини, ремонтні майстерні.

В селі є середня школа, клуб, бібліотека, медпункт, 2 магазини, ощадна каса. У школі відкрито краєзнавчий музей, де експонуються пам'ятки матеріальної культури, етнографічні матеріали та відбитки фауни й флори, виявлені у Лопушанському кар'єрі. Село газифіковане. За післявоєнний період зведено 420 житлових будинків.

Перша письмова згадка про село датується 1447 роком. У липні 1906 року місцеві жителі взяли участь в аграрному страйку.

У вересні 1920 року село визволили від білополяків частини Червоної Армії. Коли наблизився фронт, Рогатинський повітовий Галревком працював у Верхній Липиці. В селі діяв місцевий революційний комітет. Населення Верхньої Липиці всіляко підтримувало партизанський рух, який ще довго тривав на території району.

Первинну організацію КПЗУ створено в селі 1933 року.

В центрі села споруджено обеліск Невідомому солдату.

На околиці Верхньої Липиці виявлено стоянку доби пізнього палеоліту, рештки поселення та могильник II ст. до н. е.— III ст. н. е., що дали назву липицькій археологічній культурі.

ВИ́СПА — село, центр сільської Ради, розташоване за 20 км від райцентру. Населення — 529 чоловік. Сільській Раді підпорядковані населені пункти Кам'янка, Любша, Мельна.

В селі центральна садиба колгоспу «Червоний Жовтень». Артіль має 1617 га земельних угідь, 2 млини, пилораму, спеціалізується на відгодівлі великої рогатої худоби.

Є початкова школа, клуб, бібліотека, медпункт, магазин.

У письмових документах село відоме з 1711 року.

Першим членом КПЗУ у Виспі був Г. І. Кулинич.

На території села знайдено скарб римських монет II—III ст. ст. н. е., розкопане давньоруське городище.

ДІБРО́ВА (до 1847 року — Серники Середні) — село, центр сільської Ради, від районного центру віддалене на 27 км, від залізничної станції Бурштин — на 16 км. Населення — 944 чоловіка.

На території села центральна садиба колгоспу ім. Димитрова. Виробничий напрям — рільництво й тваринництво. Землі артіль має 1142 га.

В селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека, амбулаторія, сільмаг, філія зв'язку, ощадна каса. За післявоєнні роки тут зведено 220 житлових будинків.

Перша письмова згадка про село належить до 1490 року. 1906 року тут відбувся аграрний страйк.

Козаки 8-ї дивізії Червоного козацтва визволили село від польських панів у вересні 1920 року. Тоді ж було створено місцевий ревком.

1928 року в селі діяв гурток «Сельроблівиці».

ДИ́ЧКИ — село, центр сільської Ради, лежить за 14 км від районного центру. Населення — 533 чоловіка. Сільській Раді підпорядковані села Гончарівка, Заланів, Малий Заланів.

У селі центральна садиба колгоспу «Перемога». Спеціалізується артіль на відгодівлі великої рогатої худоби: має земельних угідь — 2372,5 га, пилораму.

Є восьмирічна школа, клуб, бібліотека, медпункт, магазин. За післявоєнні роки споруджено понад 260 будинків.

Вперше у письмових джерелах село згадується за 1440 рік. У вересні 1920 року бійці 8-ї дивізії Червоного козацтва визволили Дички від білополяків.

Жителям села, які загинули в боротьбі з фашистами та українськими буржуазними націоналістами, встановлено обеліск.

ДОБРИ́НІВ — село, центр сільської Ради, віддалене від районного центру на 13 кілометрів. Населення — 1541 чоловік. Сільській Раді підпорядковане село Корчунок.

На території села розташовано колгосп ім. Л. Мартовича. Господарство спеціалізується на розведенні племінної породи свиней, має 1434 га землі, у т. ч. 1137,7 га орної.

Працюють восьмирічна школа, філія зв'язку, бібліотека, будинок культури, клуб, фельдшерсько-акушерський пункт.

За післявоєнні роки село майже повністю перебудоване, зведено понад 300 індивідуальних житлових будинків. Добринів газифікований.

ДОЛИНЯ́НИ — село, центр сільської Ради, віддалене на 22 км від районного центру, на 3 км — від залізничної станції Помонята. Населення — 1935 чоловік. Сільській Раді підпорядковане село Помонята.

На території села центральна садиба колгоспу «Комунар». Господарство має землі 1375 га, пилораму, ремонтні майстерні. Виробничий напрям — рільництво, тваринництво та городництво. За високі врожаї цукрових буряків (по 550—570 цнт) орденом Леніна нагороджені І. Я. Комар і Г. С. Драганчук. На землях сільради є великі поклади торфу, вони розробляються Івано-Франківським торфопідприємством.

У селі — восьмирічна школа, будинок культури, клуб, бібліотека, медпункт, дитячі ясла, ощадна каса, сільмаг, будинок тваринника. На 95 проц. село перебудоване заново.

Долиняни відомі з другої половини 18 століття.

Профілакторій на тваринницькій фермі. Село Калинівка. 1968 р.

КАЛИ́НІВКА (до 1962 року — Жовчів) — село, центр сільської Ради. Розташована за 13 км від районного центру і за 2 км від залізничної станції Пуків. Населення — 1661 чоловік. Сільській Раді підпорядковане село Уїзд.

На території села центральна садиба колгоспу ім. Б. Хмельницького. Господарство має 2065 га земельних угідь, спеціалізується на відгодівлі великої рогатої худоби. У 1966 році колгосп був учасником ВДНГ СРСР і відзначений дипломом другого ступеня. Вісім колгоспників нагороджено орденами й медалями СРСР. Голова колгоспу В. Й. Цап удостоєний орденів Леніна й Трудового Червоного Прапора. Він делегат III Всесоюзного з'їзду колгоспників. З допоміжних підприємств працюють: млин, пилорама, хлібопекарня, цегельний завод.

У селі є середня школа, 2 клуби, 2 бібліотеки, лікарня, поліклініка, аптека, автоматична телефонна станція, філія зв'язку, ощадна каса, 3 магазини. Село газифіковане. За післявоєнний період воно перебудоване, тут споруджено близько 350 житлових будинків, лазню, побуткомбінат.

Перша письмова згадка про село належить до 1466 року.

У вересні 1920 року село визволили бійці 8-ї дивізії Червоного козацтва. У 20-х роках XX ст. тут діяв осередок КПЗУ (секретар Ф. М. Макогін).

До 50-річчя Радянської влади у селі відкрито пам'ятник В. І. Леніну, а при школі — ленінську кімнату-музей.

КНЯГИ́НИЧІ — село, центр сільської Ради, простяглося вздовж берега річки Свіржі, за 12 км від районного центру, за 12 км від залізничної станції Ходорів. Через село проходить автодорога. Населення — 1079 чоловік. Сільській Раді підпорядковане село Загір'я.

В селі центральна садиба колгоспу ім. Чапаєва. Виробничий напрям артілі — рільництво й тваринництво, земельних угідь має 1827 га. Є пилорама, млин, відділок Більшівцівського рибгоспу з площею озер понад 90 гектарів.

У Княгиничах працюють восьмирічна школа, клуб, бібліотека, лікарня, медпункт, аптека, магазин. За післявоєнні роки в селі споруджено близько 250 будинків. Почалася газифікація.

Першу письмову згадку про село датовано 1444 роком. За визвольної війни 1648—1654 рр. жителі сіл Княгиничів і Загір'я взяли участь у розгромі маєтків орендарів села, у наступі на Ходорів та Роздол.

Після розгрому Коліївщини польська шляхта стратила в Княгиничах кількох гайдамаків: Г. Мамая (з Уманщини), Д. Денисенка та І. Кравченка (з Смілянщини). У 1920 році частини 8-ї дивізії Червоного козацтва за допомогою жителів визволили село від білополяків.

З 1924 року тут діяв підпільний осередок КПЗУ, а з 1927 — організація «Сельроб».

Трудящі Княгиничів і Загір'я обрали у 1939 році своїм депутатом до Народних Зборів колишнього члена КПЗУ М. І. Оршуляка.

В селі відкрито пам'ятник В. І. Чапаєву.

КОЗАРІ́ — село, центр сільської Ради, розкинулось на лівому березі Дністра, за 40 км від районного центру, за 5 км від залізничної станції Букачівці. Населення — 1462 чоловіка. Сільській Раді підпорядковане село Журавеньки.

В селі — відділок радгоспу ім. Горького. Виробничий напрям його — льонарство й тваринництво.

Є восьмирічна школа, клуб, бібліотека, медпункт, два магазини.

Перша письмова згадка про село датується 1449 роком. Початкову школу було відкрито у 1852 році.

Жителі села у 1906 році взяли участь в аграрному страйку.

Учасник громадянської війни С. С. Воробець серед учнів Козарівської школи. 1967 р.

КОЛОКО́ЛИН — село, центр сільської Ради, міститься за 20 км від районного центру, за 6 км від залізничної станції Букачівці. Населення — 1562 чоловіка.

У селі центральна садиба колгоспу ім. Дзержинського. Артіль має 1206 га земельних угідь, млин, електростанцію, майстерні. Колгосп розробляє поклади ангідридного каменю. В селі працює металообробний промкомбінат, який виготовляє металеві ліжка, карнизи, вішалки, залізобетонні конструкції, гіпсоблоки, електрорубильники.

Є восьмирічна школа, клуб, бібліотека, амбулаторія, магазин. За післявоєнні роки понад 400 мешканців здобули вищу й середню освіту.

Перша письмова згадка про село належить до 1463 року. Під впливом першої російської буржуазно-демократичної революції влітку 1906 року тут відбувся страйк селян. Для його придушення сюди прибув ескадрон кавалерії.

На території села виявлено поховання доби неоліту, бронзи та липицької культури.

У селі споруджено пам'ятник Ф. Е. Дзержинському.

ЛИ́ПІВКА (до 1570 року — Матіїв, до 1948— Фірлеїв) — село, центр сільської Ради, розташоване поблизу річки Гнилої Липи, притоки Дністра, за 15 км від районного центру. Через село проходить автодорога. Населення — 953 чоловіка. Сільській Раді підпорядковані села Воронів, Кліщівна, Кривня.

На території сільради колгосп ім. Калініна (центральна садиба в селі Воронові). Жителі Липівки працюють у цих колгоспах та на кар'єрах, де видобувають будівельний камінь і пісок, поклади яких тут виявлено.

У селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека, медпункт.

За післявоєнний період споруджено понад 630 житлових будинків. Засновано Липівку на початку XV ст. Чотири рази татари нищили й палили село. В XVI—XVII ст.ст. Фірлеїв був містечком, тут розвивався гончарний промисел. Великої шкоди господарству й населенню містечка заподіяли в 1828 році пожежа й сарана, а в 1831 і 1855 роках — холера.

На території сіл Липівської сільради знайдено скарб римських монет (II—III ст.ст. н. е.).

ЛУ́КОВЕЦЬ-ВИ́ШНІВСЬКИЙ — село, центр сільської Ради, розташоване за 34 км від районного центру, за 4 км від залізничної станції Журавно. Населення — 617 чоловік. Сільській Раді підпорядковані села Вишнів, Зруб та Луковець-Журівський.

У селі центральна садиба колгоспу «Прапор Ілліча». Господарство спеціалізується на виробництві м'яса, відгодівлі великої рогатої худоби. Земельних угідь — 1944 га, осушено 556 га зволожених земель. Жителька М. А. Копець була делегатом III Всесоюзного з'їзду колгоспників.

У селі є початкова школа, клуб, бібліотека, медпункт, сільмаг, філія зв'язку. При клубі відкрито краєзнавчий музей, при школі — кімнату-музей В. І. Леніна. За Радянської влади вищу й середню освіту здобув кожний четвертий житель села.

В селі встановлено пам'ятник В. І. Леніну.

На території села збереглися залишки монастиря 17 століття.

ЛУЧИ́НЦІ — село, центр сільської Ради, лежить на лівому березі річки Гнилої Липи, за 8 км від районного центру Рогатина. Населення — 1471 чоловік. Сільській Раді підпорядковане село Обельниця.

В селі центральна садиба колгоспу «Росія». Артіль спеціалізується на розведенні великої рогатої худоби, птиці та вирощуванні ранніх овочів. Має землі 2073 га. В колгоспі створено культурні пасовища з системою штучного дощування, осушено 360 га землі.

В селі 10 передовиків колгоспу нагороджені орденами й медалями Радянського Союзу. Тракторист П. М. Гарбуз був делегатом III Всесоюзного з'їзду колгоспників.

Працюють восьмирічна школа, клуб, бібліотека, медпункт, сільмаг, ощадкаса. Зведено понад 360 житлових будинків, нове приміщення школи.

Перша письмова згадка про село належить до 1475 року. Жителі Лучинців брали участь в аграрному страйку 1906 року.

У серпні 1920 року частини 8-ї дивізії Червоного козацтва та 41-ї стрілецької дивізії Червоної Армії визволили село від білополяків.

Воїнам Радянської Армії та односельчанам, які загинули на фронтах Великої Вітчизняної війни, споруджено пам'ятник.

ПІДГОРОДДЯ — село, центр сільської Ради, розташоване за 2 км від районного центру поблизу Гнилої Липи, притоки Дністра. Населення — 682 чоловіка. Сільській Раді підпорядковані села Луковище і Руда.

На території села є колгосп «Комсомолець». Господарство спеціалізується на молочному тваринництві, має 766 га землі, у т. ч. 741,1 га орної.

В селі є восьмирічна і початкова школи, 2 клуби, 2 бібліотеки.

На околиці Підгороддя і Рудої виявлено скарб бронзових сокир і посуду доби пізньої бронзи. Поблизу Підгороддя збереглися карпатські кургани (III—VI ст. ст. н. е.) та залишки давньоруського городища X—XIII століть.

ПІДМИХА́ЙЛІВЦІ — село, центр сільської Ради, розташоване на березі річки Свіржі, за 32 км від районного центру, за 6 км від залізничної станції Чернів. Населення — 1406 чоловік. Сільській Раді підпорядковані населені пункти Григорів та Григорівська Слобода.

На території села бригада колгоспу «Прогрес» (центральна садиба в селі Григорів). Виробничий напрям господарства — рільництво й тваринництво. Землі в колгоспі 1681 га, осушено 276 га.

В селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, сільмаг. У Підмихайлівцях розміщено обласну психіатричну лікарню.

Першу письмову згадку про село датовано 1453 роком.

У Підмихайлівцях встановлено пам'ятники В. І. Леніну і Т. Г. Шевченку.

ПРИОЗЕ́РНЕ (до 13 вересня 1968 року — Псари) — село, центр сільської Ради, лежить на березі річки Свіржі, за 25 км від районного центру, за 3 км від залізничної станції Помонята. Населення — 895 чоловік. Сільській Раді підпорядковане село Дегова.

В селі центральна садиба колгоспу ім. Ватутіна. Виробничий напрям господарства — рільництво й тваринництво. Колгосп має 1452 га земельних угідь, млин, пилораму. На території сільради розміщене навчально-виробниче господарство Рогатинського ветзоотехнікуму.

Є середня школа, клуб, бібліотека, медпункт, магазин, філія зв'язку, ощадна каса. За післявоєнний період зведено понад 150 житлових будинків.

В письмових джерелах згадку про село Псари знаходимо в другій половині XVIII століття.

5 вересня 1920 року село визволили частини Червоної Армії, що переслідували білополяків.

1967 року в селі відкрито пам'ятник М. Ф. Ватутіну.

На території села виявлено могильник черняхівської культури.

ПУТЯ́ТИНЦІ — село, центр сільської Ради, розташоване на березі річки Студеного Потоку, лівої притоки Гнилої Липи, за 4,5 км від районного центру. Населення–1507 чоловік.

Колгосп ім. Щорса має 1195 га земельних угідь, млин. Виробничий напрям — рільництво й тваринництво. На території села побудовано консервний завод Рогатинського харчокомбінату. В селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека, медпункт, 2 крамниці, ощадна каса. Путятинці газифіковано.

Перша письмова згадка про село належить до 1466 року.

Жителі села влітку 1906 року взяли участь в аграрному страйку.

У вересні 1920 року бійці Червоної Армії визволили село від білополяків.

На території села знайдено бронзові вироби доби бронзи.

СА́РНИКИ (до 1947 року — Сарники Горішні) — село, центр сільської Ради, віддалене на 26 км від районного центру, на 15 км від залізничної станції Широка. Населення — 1743 чоловіка. Сільській Раді підпорядковане село Заливки.

У селі розташовано центральну садибу колгоспу «Іскра». Виробничий напрям артілі — рослинництво й тваринництво. Колгосп має 1417 га земельних угідь, пилораму.

Є восьмирічна школа, клуб, бібліотека, 2 медпункти, 2 сільмаги. За післявоєнні роки у селі зведено 325 житлових будинків, школу, сільмаг, бібліотеку.

Першу письмову згадку про село датовано 1449 роком.

У 1648 році селяни повстали на боротьбу проти Польщі, захопили замок місцевого шляхтича і утримували його 8 тижнів.

1906 року в селі відбувся аграрний страйк, розповсюджувалися листівки.

18 серпня 1920 року частини 8-ї дивізії Червоного козацтва визволили Сарники від білополяків.

На території села знайдено скарб римських монет II ст. нашої ери.

СВІТА́НОК (до 13 вересня 1968 року — Свистільники) — село, центр сільської Ради, від районного центру віддалене на 26 км, від залізничної станції Підвисоке — на 12 км. Населення — 1339 чоловік. Сільській Раді підпорядковані населені пункти Бойки, Вигода, Нижня Липиця та Стефанівка.

У селі розташовано центральну садибу колгоспу «Ленінська правда». Виробничий напрям господарства — рослинництво й тваринництво. Колгосп має 1440 га землі, пилораму, млин.

Є середня школа, клуб, бібліотека, дільнична лікарня, медпункт, відділення зв'язку, ощадкаса. В школі відкрито кімнату-музей В. І. Леніна. Почалась газифікація села. За післявоєнний період зведено понад 200 житлових будинків.

Перша письмова згадка про село належить до 1438 року.

Мешканці села разом з жителями Сарників у 1648 році піднялись на боротьбу проти польської шляхти і два місяці утримували в своїх руках маєток шляхтича. В липні 1906 року трудящі села приєднались до аграрного страйку повіту.

З кінця серпня по 17 вересня 1920 року в селі після вигнання білополяків перебували частини 8-ї дивізії Червоного козацтва та 41-ї стрілецької дивізії. У 1928 році тут діяв гурток «Сельроб-лівиці».

Поблизу Нижньої Липиці виявлено стоянку пізнього палеоліту. На території Світанка знайдено скарб римських монет II ст. н. ери.

СТРА́ТИН — село, центр сільської Ради, простяглося вздовж річки Студеного Потоку, за 16 км від районного центру, за 12 км від залізничної станції Пуків. Населення — 1247 чоловік. Сільській Раді підпорядковані населені пункти Пилипівці та Погребівка.

У Стратині центральна садиба колгоспу «Ленінець». Виробничий напрям господарства — рільництво й тваринництво. Колгосп має 829 га землі, пилораму, млин.

Є середня школа, будинок культури, бібліотека, медпункт, 3 магазини, філія зв'язку. Село заново перебудоване. Тут споруджено понад 520 житлових будинків. За післявоєнні роки кожний шостий житель села здобув середню або вищу освіту. Багато вихідців із села працюють вчителями, лікарями, інженерами.

Перша письмова згадка про Стратин належить до 1464 року.

Власник села Г. Балабан заснував тут друкарню у 1599 і школу в 1602 роках. Друкарем і видавцем був відомий діяч української культури й освіти Памво Беринда.

Частини Червоної Армії у серпні 1920 року визволили село від білополяків. Тоді ж частина

селян-бідняків вступила до загонів Червоного козацтва.

В селі споруджено пам'ятники В. І. Леніну та Т. Г. Шевченку.

ЧАГРІ́В — село, центр сільської Ради, від районного центру віддалене на 18 км, від залізничної станції Букачівці — на 5 км. Населення — 1488 чоловік.

На території села розташовано центральну садибу колгоспу «Ленінська зірка». Виробничий напрям господарства — рослинництво. Земельних угідь — 1611 гектарів.

У селі є середня школа, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, філія зв'язку, магазини, ощадна каса, палац культури.

Першу письмову згадку про село датовано 1438 роком. На відзначення скасування панщини тут 1849 року встановлено пам'ятник. 1906 року в Чагрові відбувся аграрний страйк.

У вересні 1920 року частини 8-ї дивізії Червоного козацтва та 41-ї стрілецької дивізії Червоної Армії визволили село від білополяків. У ті дні в Чагрові почав діяти ревком.

Жителі Чагрова брали участь у всіх аграрних страйках, що проходили в повіті у 30-х роках XX століття.

Під час фашистської окупації у селі діяла підпільна антифашистська група з 12 чоловік на чолі з В. Л. Печарським.

У Чагрові народився український філолог і педагог І. М. Огоновський (1854—1929).

ЧЕ́РНІВ — село, центр сільської Ради, віддалене на 39 км від районного центру, на 4 км від залізничної станції Букачівці. Населення — 1247 чоловік. Сільській Раді підпорядковане село Журів.

На території села є бригада колгоспу «Перше травня». Спеціалізується вона на вирощуванні льону, картоплі та тваринництві. Землі артіль має 2268 га. За семирічку тут осушено понад 400 га перезволожених земель.

У селі працюють восьмирічна школа, будинок культури, бібліотека, амбулаторія, фельдшерсько-акушерський пункт, 2 магазини, ощадна каса. Колгосп видає багатотиражну газету «Колгоспна правда».

Перша письмова згадка про Чернів належить до 1445 року.

В другій половині XVII ст. в районі Чернева діяв загін опришків. Жителі Чернева брали участь у визвольній війні 1648—1654 рр. проти панської Польщі, разом з селянами навколишніх сіл захопили замок у селі Журові.

ЮНА́ШКІВ — село, центр сільської Ради, розташоване за 28 км від районного центру, за 14 км від залізничної станції Бурштин-Дем'янів. Населення — 1311 чоловік.

В селі центральна садиба колгоспу ім. Руднєва. Виробничий напрям господарства — рільництво й тваринництво. Земельних угідь — 1139 гектарів.

Є в Юнашкові восьмирічна школа, клуб, ощадкаса. За післявоєнний період споруджено понад 200 житлових будинків.

Першу письмову згадку про село датовано 1461 роком.

У першій половині вересня 1920 року село визволили від білополяків частини Червоної Армії. Тоді ж частина жителів села вступила до лав Червоної Армії.

У 20—30-х роках XX ст. в селі розповсюджувалась революційна література, зокрема, праця В. І. Леніна «Завдання спілок молоді». На початку вересня 1943 року під Юнашковом відбувся бій ковпаківців з фашистами.

Я́ВЧЕ — село, центр сільської Ради, розташоване за 16 км від Рогатина, за 8 км від залізничної станції Помонята. Населення — 1053 чоловіка. Сільській Раді підпорядковані населені пункти Йосипівка та Межигаї.

У Явчому — центральна садиба колгоспу «Червоний прапор». Артіль має 1910 га земельних угідь. Спеціалізується на відгодівлі великої рогатої худоби.

В селі є середня школа, клуб, бібліотека, медпункт, магазин.

Перша письмова згадка про село належить до 1441 року.

У 1648 році селяни Явчого приєдналися до загальнонародної боротьби українського народу проти польської шляхти. Під впливом російської революції 1905—1907 рр. в Явчому відбувся селянський страйк.

Вихідцем із села був діяч більшовицької партії М. В. Левицький (1891—1933). На приміщенні школи встановлено меморіальну дошку, присвячену цьому діячеві.

Фундатором організації «Сельроб-єдності», яка потім перетворилася в осередок КПЗУ, був І. Ф. Ковалів. Його обрали депутатом Народних Зборів.

Я́ГОДІВКА (до 1947 року — Фрага) — село, центр сільської Ради, розкинулося понад річкою Свіржем, за 16 км від Рогатина, за 8 км від залізничної станції Помонята. Населення — 873 чоловіка. Сільській Раді підпорядковані населені пункти Беньківці, Підбір'я, Підкамінь.

У селі є центральна садиба колгоспу ім. Я. М. Свердлова. Виробничий напрям господарства — рільництво й тваринництво. Має 2176 га землі, млин, пилораму. В колгоспі осушено понад 400 га перезволожених земель.

У селі працюють восьмирічна школа, клуб, бібліотека, медпункт, магазин, філія зв'язку, ощадкаса.

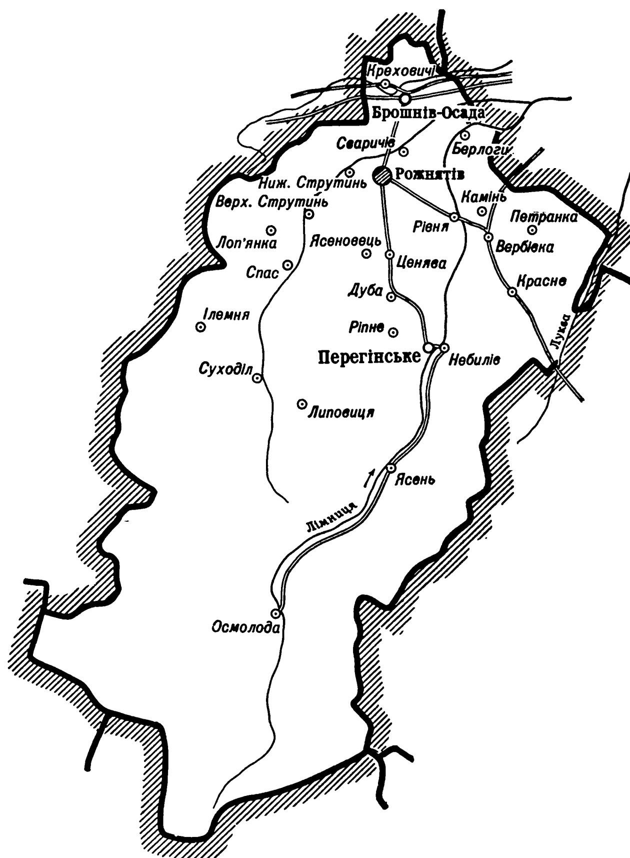
Ягодівка відома з другої половини XVIII століття.

Підкамінь у письмових джерелах уперше згадується в 1440 році.

1648 року жителі Підкаменя разом з селянами навколишніх сіл штурмом оволоділи замком, брали участь у збройних нападах на замки й монастирі в Роздолі і Новосілці. Ватажків повстання С. Камінського та Ф. Полатайка прилюдно страчено в 1649 році.

У Беньківцях споруджено обеліск на відзначення скасування панщини.

РОЖНЯТІВСЬКИЙ РАЙОН

РОЖНЯ́ТІВ

Рожнятів — селище міського типу (з 1940 р.), центр селищної Ради. Розташований на річках Дубі та Чечві, за 63 км від обласного центру, за 7 км від залізничної станції Рожнятів. Через селище проходить автомагістраль. Населення — 3130 чоловік.

Рожнятів — центр району, площа якого — 1,3 тис. кв. км, населення — 70 180 чоловік (у т. ч. міського — 18,08 тис., сільського — 52,1 тис. чоловік). У районі 49 населених пунктів, підпорядкованих 3 селищним та 22 сільським Радам; 9 колгоспів та 3 радгоспи, які мають 38,2 тис. га земельних угідь (з них 8,8 тис. га орної землі та 15,6 тис. га лук і пасовиськ). Лісові масиви займають 67,9 тис. га. У районі 9 промислових підприємств, 51 школа, 6 будинків культури, 36 клубів, 54 бібліотеки.

Рожнятів відомий з XII ст. Перше поселення виникло в долині річки Дуби як невеличка осада, яка називалася Старим селом. Ця назва збереглася за частиною селища і дотепер. Існують кілька переказів про виникнення назви селища. Одні вважають, що назва ця походить від прізвища Рожнятовський, інші — від слова «різня»[1]. Поселення будувалося в густих лісах, і працьовитим селянам доводилося докладати багато зусиль, щоб обробити клаптики землі. Але основним заняттям жителів було скотарство.

З кінця XIV ст. Рожнятів став власністю польської корони[2]. Щоб тримати завойовані землі в покорі, на початку XV ст. в Рожнятові збудовано добре укріплений замок. Він мав бійниці для кругового обстрілу, 2 підземні ходи, був оточений глибоким ровом з водою[3]. Замок значно реконструйований, зберігся до наших днів.

[1] A. Wajda. Z historii Rożniatowa i okolicy z szczególnem uwzględnieniem Krechowiec. Stanisławów, 1925, стор. 28.

[2] Жерела до історії України-Руси, т. 2. Львів, 1897, стор. 25.

[3] J. Kostowikca. Z przeszosci Doliny. Dolina, 1936, стор. 50.

Польські королі віддавали землі разом з селами у власність великим магнатам. Протягом кількох століть Рожнятів переходив з рук у руки, доля ж його мешканців лишалася незмінною — вони стогнали в ярмі кріпосного права, жили в темряві та злиднях. Становище селян погіршувалося ще й тому, що магнати здавали свої маєтки частинами в оренду дрібній шляхті. Орендарі ж прагнули не тільки якомога більше накласти на селян повинностей, а й привласнити селянські землі. Свідченням цього є скарга мешканців Рожнятова на орендаря, що «їх власні грунти відняв і до двору приєднав»[1].

Восени 1648 року, коли селянсько-козацьке військо на чолі з Богданом Хмельницьким вступило на територію Галичини, багато жителів Рожнятова влилося в загони Семена Височана. Важливим етапом цієї боротьби було оволодіння Рожнятівським замком. Рожнятівські повстанці разом з мешканцями навколишніх сіл та міщанами з Калуша, озброєні гарматами, рушницями, гаківницями, почали його штурм. Перелякані шляхтичі не встояли перед натиском повсталих, покинули замок з усім скарбом і підземним ходом вийшли до лісу Батин. Але повстанці наздогнали їх біля с. Велдіжа (нині с. Шевченкове) і знищили.

Антифеодальна боротьба не припинялася і пізніше, змінювалися тільки її форми. Селяни нищили панське майно, часом вбивали шляхтичів. 1668 року галицький суд розглядав справу про вбивство шляхтича кріпаком з Рожнятова. На суді селянин зізнався, що він пана «вдарив по голові і з цього світу його згладив»[2]. Однією з форм протесту була втеча кріпаків. Щоб перешкодити цьому, поміщики домовлялися між собою про видачу втікачів. У 1694 році магнат Потоцький уклав спеціальний письмовий договір про це з власником Рожнятівського маєтку графом Скарбеком. Втікачі часто поповнювали загони опришків, які підтримували найтісніші зв'язки з селянами. Побратими в селах служили їм провідниками, надавали притулок, забезпечували харчами, переховували зброю, своєчасно повідомляли про небезпеку. Опришки мстили їх поневолювачам, роздавали селянам частину захопленого панського майна. Іван Баб'як із загону відважного ватажка Нестора подарував убогій жінці з Рожнятова 6 волів, яких він забрав у пана[3].

В кінці XVIII ст. в Рожнятові значного розвитку набуло ремесло. На ринку йшла жвава торгівля виробами шевців, кравців, кушнірів, бондарів. У 1782 році тут відкрито солеварню, на якій працювало 6 робітників[4].

За декретом від 14 листопада 1785 року Рожнятів став містом. На цей час в ньому налічувалося 188 будинків, проживало 1008 чоловік[5]. 1811 року граф Скарбек відкрив у місті ткацьку майстерню, де на ручних ткацьких верстатах виробляли тканини із лляної і вовняної пряжі. 1838 року в Рожнятові було вже кілька підприємств — цегельня, водяний млин, гуральня і броварня[6], які належали Скарбеку. На цих підприємствах працювало від 10 до 50 робітників. Однак основним заняттям більшості жителів, як і раніше, залишалося сільське господарство. Найкращими навколишніми землями — 838 моргами орної землі та 279 моргами пасовиськ — володів поміщик. Він же був власником всіх лісових багатств (310 моргів). Міщанам належало 439 моргів землі та лише 1 морг лісу.

Після реформи 1848 року в Рожнятові спостерігалося прискорення розвитку промисловості, пожвавлення торгівлі. Багаті міщани почали вкладати капітали

---

[1] В. В. Грабовецький. Селянський рух на Прикарпатті в другій половині XVII — першій половині XVIII ст., стор. 27.

[2] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 7, оп. 1, т. 59, стор. 125.

[3] В. В. Грабовецький. Селянський рух на Прикарпатті в другій половині XVII — першій половині XVIII ст., стор. 109, 167.

[4] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 146, оп. 86, спр. 1364, арк. 166—167.

[5] Там же, оп. 88, спр. 188, арк. 28.

[6] Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów Słowiańskich, t. IX. Warszawa, 1888, стор. 864.

в промислові підприємства. В місті з'явилися ще 1 млин і лісопилка. Граф Скарбек розширив свою цегельню та броварню.

В 1857 році в місті налічувалося 2505 чоловік[1], 621 двір. Тут було багато курних хат. Міщани жили у великій тісноті.

1877 року в Рожнятові засновано двокласну школу[2]. Через злиденне матеріальне становище діти трудящих залишалися поза навчанням.

В серпні 1888 року в місті сталася велика пожежа — згоріло 80 будинків. Але зростання міста тривало. На початку XX ст. відкрито бойню, сепараторний пункт, який згодом став маслозаводом. Становище робітників на цих підприємствах та у панському фільварку було важким — робочий день ненормований, а заробітна плата мізерна, до того ж залежала вона від примх власників. Не всі мешканці Рожнятова могли знайти роботу в місті. Доводилося найматися до поміщиків, куркулів, торговців або йти до Калуша, Долини чи на лісорозробки до Брошнева. Відчай, безробіття гнали трудящих і за океан. Десятки жителів Рожнятова, не знайшовши в Америці кращого життя, поверталися на рідну землю покаліченими і знесиленими.

В 1902 році двокласну школу перетворено на чотирикласну. Містилася вона в старій тісній халупі. Лише 1906 року збудовано шкільне приміщення.

Під час першої світової війни Рожнятів опинився в зоні воєнних дій. У 1914 році сюди вступили російські війська. В лютому 1915 року австро-угорська артилерія протягом трьох днів обстрілювала місто. Шалені атаки австрійців не принесли їм успіху. Лише за 2 дні росіяни взяли в полон 2625 солдатів і офіцерів ворога[3]. Внаслідок обстрілів багато будинків було зруйновано. Люди гинули не тільки від куль, а й від голоду, епідемії тифу. Частина мобілізованих не повернулася додому, решта — стала інвалідами.

В 1920 році Рожнятів окупували білополяки. Хоч влада змінилася, становище трудящих не поліпшилося. Робітники терпіли від утисків підприємців та безробіття, а міщани, що були хліборобами, — від безземелля. Їм належало всього 670 га землі та 9 га лісу. Поміщик загарбав ліс, луки, пасовища і кращі землі. Міщани мусили відробляти на фільварку за користування пасовищем — зібрати морг збіжжя або викопати 20 цнт картоплі. За право косити сіно — корчували ліс. Робочий день на фільварку тривав 12—13 годин, а заробіток становив 30—50 грошів.

У 1921 році в Рожнятові налічувалося 3266 жителів[4], через десять років їх було приблизно стільки ж — 3650 чоловік, а дворів — 667.

Не краще жилося також робітникам і ремісникам. У Рожнятові в 30-х роках діяли 3 лісопилки, цегельня, 3 водяні млини, які належали фірмі «Глезінгер», тут працювали маслозавод і броварня. В місті налічувалося 183 приватні крамнички, що належали в основному багатим міщанам[5]. Торгували своїми виробами і ремісники — шевці, кравці, кушніри. У 1939 році в Рожнятові були 2 бондарі, 3 стельмахи та килимар[6].

1934 року початкову школу реорганізовано в семирічку, в якій навчалося 570 учнів. Ніхто з учителів не мав вищої освіти. Навчання провадилося польською мовою. Учнів карали. Саме навчання вимагало значних матеріальних витрат — зошит коштував 10—12 грошів, а підручник — 1—2 злоті. Батьки, які мали скромні достатки, могли навчати своїх дітей щонайбільше протягом 1—2 років, бідніші — зовсім не посилали дітей до школи. Середня або вища освіта була доступною хіба тільки дітям багатіїв. У 1939 році лише 2 чоловіка навчалися у вузах. З культурно-освітніх закладів у Рожнятові були бібліотека та кілька національних клубів.

---

[1] Skorowidz wszystkich miejscowości, położonych w Królestwie Galicyi i Lodomeryi z Wielkiem Księstwem Krakowskiem. Lwów, 1868, стор. 185.

[2] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 178, оп. 2, спр. 423, арк. 360.

[3] ЦДВІА СРСР, ф. 2129, оп. 1, спр. 129, арк. 202, 334, 335.

[4] Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej, t. XIV. Województwo Stanisławowskie. Warszawa, 1923, стор. 3

[5] Івано-Франківський облдержархів, ф. 2, оп. 2, спр. 1053, арк. 16.

[6] Львівський облдержархів, ф. 35, оп. 5, спр. 269, арк. 74.

У 1939 році бібліотека мала кілька сотень бульварних романів та детективів про «подвиги» польської дефензиви. Відвідували бібліотеку лише представники місцевого панства. Польський напіввійськовий клуб «Сокіл» та український клуб «Бесіда» використовувалися часто для розпалювання національної ворожнечі.

Про державну медичну допомогу не було й мови. Виклик приватного лікаря, а їх у Рожнятові було 2, коштував дорого. Профілактична робота не провадилася зовсім.

На початку 1939 року в Рожнятові проживало 3726 чоловік. Близько 32 проц. мешканців було зайнято в сільському господарстві, понад 42 проц. — в торгівлі, 19 проц. становили робітники, понад 6 проц. — урядовці[1]. Урядовцями були виключно поляки. Українців не допускали не тільки до роботи в урядових установах, навіть вчителями їм було важко влаштуватися. Г. С. Сех після закінчення учительської семінарії була безробітною. Тільки в радянській школі вона знайшла застосування своїм знанням. Г. С. Сех і досі працює в Рожнятівській школі.

Не мирячись з соціальним та національним гнітом, трудящі Рожнятова виступали на боротьбу проти окупації краю. З 1928 року в Рожнятові діяла організація «Сельроб», вона згуртовувала тісний союз робітників і селян усіх національностей. Одним з керівників цієї організації був В. Й. Шлапак. У 1931 році в місті створено осередок КПЗУ, у ньому налічувалося 15 членів[2]. Активними діячами були Д. Г. Ланцман, І. В. Котурбаш, Е. Л. Геллер. Комуністи приділяли пильну увагу роботі з молоддю. У 1934 році в місті було створено комсомольську організацію. Серед комсомольців активністю відзначалися В. Котурбаш, М. Гаутман, О. В. Юречко, І. О. Пришлякевич. Члени КПЗУ та КСМЗУ роз'яснювали населенню політику Радянського Союзу, розповідали про економічні, культурні та політичні успіхи Радянської України, викривали антинародну політику польського буржуазного уряду, відзначали революційні свята, розповсюджували політичну літературу. В ніч на 7 листопада 1934 року в Рожнятові були розклеєні комуністичні листівки польською мовою. В одній з них сказано: «Слава пам'яті революційних борців, жертв кривавої пацифікації на Волині Адама і Степана Васютів і 7 селян з Холмщини, закатованих окупантами в тюрмі Янівській. Геть з фашистським збориплем ОУН»[3]. В іншій — проголошувалася політична програма: «Хай живе 7 листопада, річниця Жовтневої революції, хай живе Жовтень цілого світу, хай живе загальний страйк у Польщі! Хай живе збройне повстання робітників та робітниць проти фашизму та окупації, хай живе право Західної України на самовизначення аж до відірвання!»[4]. На багатьох будинках було вивішено червоні прапори. Листівка, написана комсомольцями в 1935 році, закликала трудящих до боротьби за єдиний фронт[5].

У день вступу частин Червоної Армії до Рожнятова створено тимчасове управління, до складу його ввійшли І. В. Котурбаш, Д. Г. Ланцман, О. В. Юречко. Очолив управління І. А. Юречко. Управління закликало всіх громадян підтримувати порядок, сумлінно працювати на своїх місцях, зміцнювати трудову дисципліну, викривати усіх, хто намагався сіяти паніку та вести ворожу пропаганду. Тимчасове управління дбало про налагодження нормального життя, роботу промислових підприємств, забезпечення трудящих необхідними товарами, навчання в школі. На підприємствах воно запровадило 8-годинний робочий день, організувало робітничий контроль над виробництвом, розподілом і споживанням промислових і продовольчих товарів. Це був важливий етап на шляху до націоналізації місцевої промисловості, приватних торговельних підприємств. Провадилася боротьба із спекуля-

---

[1] Львівський облдержархів, ф. 1, оп. 58, спр. 811, арк. 17, 38.

[2] Там же, ф. 205, оп. 1, спр. 716, арк. 16.

[3] Івано-Франківський облдержархів, ф. 68, оп. 2, спр. 225, арк. 132.

[4] Боротьба трудящих Прикарпаття за своє визволення і возз'єднання з Радянською Україною. Документи і матеріали (1921—1939 рр.), стор. 236.

[5] Івано-Франківський облдержархів, ф. 68, оп. 2, спр. 263, арк. 77.

Герой Радянського Союзу А. П. Цаплін, який поліг за визволення Рожнятова. 1944 р.

цією та саботажем у торгівлі. В місті проходили мітинги і збори. Промовці висловлювали свою щиру подяку Червоній Армії, яка визволила їх з-під панського гніту. Від трудящих Рожнятова депутатом Народних Зборів обрано бідняка С. В. Котурбаша. У листопаді в Рожнятові створено комісію націоналізації (голова — М. І. Турків), яка з 1 грудня почала роботу. Питання про націоналізацію підприємств обговорювалося на зборах робітників. Трудящі з гнівом розповідали про непосильну працю на експлуататорів, про злиденний заробіток, одностайно висловлювалися за націоналізацію підприємств. Тоді ж вживали заходів щодо розширення підприємств, налагодили виробництво возів, створили артіль шевців і кравців[1]. Насамперед тимчасове управління ліквідувало безробіття.

Наприкінці 1939 року в Рожнятові вже діяли семирічна школа, поліклініка. Відкрився клуб, де демонструвалися кінофільми, зокрема історико-революційні, які з захопленням переглядали місцеві жителі. Були створені гуртки художньої самодіяльності. З грудня 1939 року Рожнятів став районним центром, незабаром перетворений в селище міського типу. Для ліквідації неписьменності серед дорослого населення організувалися гуртки і школа, де навчалися сотні чоловік. Через кілька місяців у селищі діяло вже 5 партійних організацій, колектив агітаторів і лекторів налічував близько 70 чоловік. Вони роз'яснювали політику Радянського уряду, виховували трудящих у дусі відданості комуністичним ідеалам, боролися проти українського буржуазного націоналізму.

На початку 1940 року створено ліспромгосп, де працювало 860 робітників. Для лісорубів збудовано 3 гуртожитки[2]. Неухильно підвищувалися матеріальний добробут і культурний рівень трудящих. Державні та кооперативні магазини в достатній кількості забезпечували мешканців предметами широкого вжитку та продуктами харчування.

22 червня 1941 року в селищі відбувся масовий мітинг, на ньому виступив голова виконкому селищної Ради М. В. Котурбаш. Він закликав рожнятівців готуватися до боротьби з ворогом, який розпочав війну проти Радянського Союзу[3]. 1 липня 1941 року гітлерівські орди захопили Рожнятів. Там, де ступив кований чобіт загарбників, виростали могили замордованих жителів селища. З фашистами співробітничали українські буржуазні націоналісти. Саме за їх допомогою відправлено на німецьку каторгу понад 120 юнаків і дівчат[4]. Багато з них там і загинули. Гестапівці закатували активістів братів І. В. і С. В. Котурбашів, І. О. Пришлякевича, знищили близько 2 тис. чоловік єврейського населення.

Окупанти зобов'язали місцеве населення працювати на вивезенні лісу, забирали молоко, м'ясо, зерно. Щоб зберегти продукти для себе, вони суворо заборонили різати худобу, молоти зерно на жорнах. В одній з народних пісень того часу є такі слова:

А як прийшов ляндвірд грубий,
То за жорна вибив зуби.

Внаслідок пограбування 1942—1943 рр. у Рожнятові настав голод.

Але навіть тут, в невеличкому селищі, де залишились переважно жінки, діти і старики, люди ставали на боротьбу з коричневою чумою. І досі пам'ятають у Рожнятові, як невідомі сміливці здійснили напад на приміщення фашистської поліції. Місцеві активісти на чолі з О. Г. Юречком слухали голос Москви, розповідали людям правду про становище на фронтах, закликали до боротьби з окупантами та українськими буржуазними націоналістами. Директор школи О. Д. Гапанович зберігав

[1] Івано-Франківський облпартархів, ф. 31, оп. 1, спр. 1, арк. 147.
[2] Там же, арк. 1—2.
[3] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1576, оп. 1, спр. А—3, арк. 3.
[4] Там же, ф. Р-98, оп. 1, спр. 28, арк. 2.

Рожнятівський лісокомбінат. 1967 р.

у школі прапор районної комсомольської організації і 20 примірників книги «Історія ВКП(б). Короткий курс». Після визволення селища прапор і книги передано районному комітету партії[1].

28 липня 1944 року до селища з боями вступили частини 237-ї стрілецької дивізії Червоної Армії[2]. В боях за Рожнятів загинув 171 воїн, серед них Герой Радянського Союзу А. П. Цаплін. Вдячні за визволення з-під гітлерівського ярма мешканці Рожнятова прагнули допомогти воїнам Червоної Армії добити ворога. Чоловіки призовного віку пішли на фронт, старіші — відбудовували шляхи і мости, зірвані фашистами. У фонд оборони в 1944 році здали понад 1300 цнт м'яса, 890 цнт картоплі, 100 цнт овочів[3]. Рожнятів зазнав значної розрухи. Близько 100 будинків було зруйновано зовсім, виведено з ладу мости, зокрема залізничний, зруйновано шляхи до лісорозробок[4].

Партійні та радянські органи підняли все населення на боротьбу за відбудову. Однією з вирішальних ділянок в цей час стала лісозаготівля. Швидкими темпами відбудовувався ліспромгосп. Уже у вересні на лісорозробках працювало 326 робітників[5]. Протягом одного року збудовано 18 мостів для вузькоколійки, що дало можливість виконувати планові завдання. Звідусіль до ліспромгоспу надходили потрібне устаткування, матеріали. Чимало заготовленої деревини йшло для потреб гірників Донбасу[6].

Для відбудови народного господарства випускав продукцію райпромкомбінат — черепицю, цеглу, пиломатеріали, дранку, гонту, а також меблі. З 1944 року діяв у селищі пункт первинної переробки молока, який поступово перетворено на сироварний завод. 1945 року в Рожнятові відкрито районну лікарню на 175 ліжок з хірургічним, терапевтичним, дитячим, інфекційним, туберкульозним та пологовим відділеннями.

В той час, коли промисловість досягла значних успіхів, сільське господарство, яке базувалося на одноосібних господарствах, розвивалося дуже повільно. Щоб забезпечити державну допомогу сільськогосподарською технікою та відповідними спеціалістами. 1947 року в колишньому фільварку відкрито МТС. Одночасно роз'яснювали одноосібникам, що на маленьких клаптях землі неможливо повністю використати потужну техніку, застосовувати досягнення агрономічної науки. Рожнятівські комуністи агітували трудівників полів за створення колективного господарства. За їх ініціативою у 1948 році організовано колгосп «Нове життя». Спочатку об'єдналися 9 господарств, але вже 1949 року в колгосп вступили 115 господарств — всі рожнятівські селяни. Колгоспу передано 200 га орної землі, 100 га сінокосу, 200 га пасовищ. Одними з перших організаторів колгоспу були М. В. Юречко та

---

[1] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1576, оп. 1, спр. А—3, арк. 20.
[2] Архів МО СРСР, ф. 292, оп. 6850, спр. 462, арк. 90.
[3] Івано-Франківський облпартархів, ф. 31, оп. 1, спр. 2, арк. 59.
[4] Там же, арк. 84.
[5] Там же, спр. 3, арк. 5.
[6] Газ. «Більшовицька перемога», 27 липня 1945 р.

І. А. Юречко. Тоді ж при колгоспі створено партійну організацію. Для її зміцнення районний комітет партії направив чотирьох комуністів[1]. У 1951 році колгосп «Нове життя» об'єднався з колгоспом «Радянська Україна» (с. Сваричів).

З метою більш раціонального використання лісових багатств 1955 року Рожнятівський ліспромгосп об'єднано з Рожнятівським лісокомбінатом, що був розміщений у Брошнів-Осаді. Укрупнення підприємств лісової промисловості відбувалося і пізніше. Зокрема, 1964 року до цього лісокомбінату ввійшов промкомбінат як спеціалізований цех по випуску меблів. А через 4 роки на базі його виникла Рожнятівська меблева фабрика. Нині це одне з великих підприємств селища, яке виробляє в 10 разів більше меблів, ніж їх виготовляв промкомбінат у 1944 році. Цьому в значній мірі сприяла механізація. Замість рубанків і фуганків, впроваджували рейсмусні, фрезерні, токарні, свердлильні, циркулярні верстати. Для виготовлення меблів все більше використовуються деревно-стружкові плити. На фабриці трудяться 272 робітники, з яких основна частина має середню та незакінчену середню освіту. Меблі, виготовлені в Рожнятові, прикрашають квартири трудящих Харкова й Одеси, Вінниці й Хмельницького, Львова й Ровно.

Геологи знайшли поблизу Рожнятова чималі запаси нафти і газу. 1958 року в західній частині селища виросла Рожнятівська дільниця Калуської контори розвідувального буріння. Це підприємство швидко розвивалося, зростало число робітників, для яких споруджено житловий масив. Десятки пробурених свердловин дали вже нафту і газ. Рожнятів стає нафтовим районом.

1958 року МТС реорганізовано в РТС, а згодом — у відділення «Сільгосптехніки». Щороку відділення ремонтує колгоспам і радгоспам району близько 100 тракторів і 70 автомашин, перевозить десятки тисяч тонн різних вантажів.

Розвиток у колгоспах і радгоспах району молочного тваринництва зумовив докорінну реконструкцію сироварного заводу. Тепер всі виробничі процеси механізовано, підприємство значно розширено. Воно випускає 15 видів молочної продукції. Освоєно нові сорти сиру, зокрема «Карпатський». Цей сир відзначено дипломом на Міжнародній виставці в Марселі[2].

В 1963 році на західній околиці Рожнятова розпочалося будівництво великого водосховища, яке забезпечує водою Калуський хіміко-металургійний комбінат. Гідровузол на Чечві має не лише промислове значення, а й прикрашає селище, дає можливість створити зону відпочинку не тільки для мешканців Рожнятова, а й Брошнів-Осади, Долини, Калуша.

З встановленням Радянської влади почався у селищі справжній похід за освіту трудящих. Більшість жителів була малописьменною, а близько 20 проц. дорослого населення зовсім не знали грамоти. Десятки культармійців навчали людей середнього і старшого віку грамоти, завдяки їм повністю ліквідовано неписьменність.

Лісорозсадник Рожнятівського лісокомбінату. 1962 р.

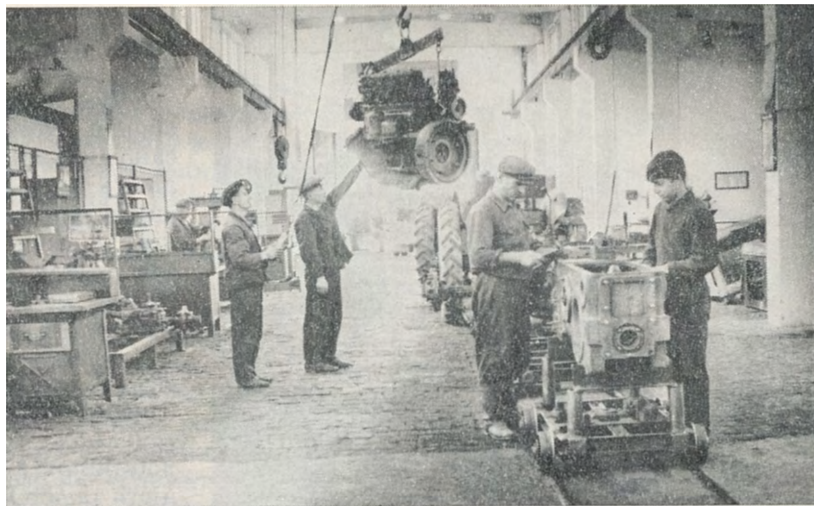

1945 року семирічну школу реорганізовано в середню. Вперше діти робітників і селян дістали можливість здобувати середню освіту рідною мовою. При школі є гуртожиток для учнів з віддалених сіл, створені навчальні кабінети: фізичний, біологічний, хімічний, історичний, слюсарна та столярна майстерні. До 50-річчя Великого Жовтня за рахунок місцевих коштів прибудовано 6 класних кімнат на 240 учнівських

[1] Івано-Франківський облпартархів, ф. 31, оп. 2, спр. 20, арк. 167.

[2] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1576. оп. 2, спр. 20, арк. 111.

місць, їдальню, типовий спортивний зал. Силами учнів при школі створено зал бойової і трудової слави. Ведеться листування з рідними воїнів, що полягли, визволяючи селище. Особливо цікавий матеріал зібрано про Героя Радянського Союзу молодшого лейтенанта Андрія Павловича Цапліна. На ознаменування 25-річчя визволення Рожнятова від німецько-фашистських загарбників тут встановлено меморіальну дошку, Рожнятівській середній школі присвоєно ім'я А. П. Цапліна. В селищі працює районна заочна середня школа, в якій навчається 972 чоловіка. 742 мешканці Рожнятова здобули вже середню освіту. Значна частина випускників продовжує навчання у вузах. Тільки 1968 року з 76 чоловік, що одержали атестат зрілості, 26 вступили до вищих і середніх спеціальних навчальних закладів.

В одному з цехів районного відділення «Сільгосптехніки». Рожнятів. 1969 р.

1961 року збудовано нове приміщення лікарні, обладнане сучасною медичною апаратурою. В селищі відкрито поліклініку та пункт медичної допомоги. В Рожнятові працює 25 лікарів та 96 медпрацівників із середньою освітою. Медичні працівники приділяють багато уваги профілактиці.

Рожнятів перетворився у велике квітуче селище. Замість напівгнилих хат під соломою та дранкою, зведено нові добротні будинки під шифером та залізом. В селищі налічується понад 600 будинків, з них 160 — комунальних. За післявоєнні роки виросли нові вулиці — Нафтовиків, Андрія Цапліна, Юрія Гагаріна. Замість брудних розбитих доріг, побудовано асфальтовані, добре впорядковані, прокладено тротуари. Дерев'яні мости замінено залізобетонними. Лише за останні два-три роки споруджено великий продовольчий магазин, універмаг, побуткомбінат, лазню, чайну, готель, хлібозавод, 16 двоповерхових будинків[1]. У центрі селища височить пам'ятник, відкритий в 1950 році: схилився солдат над братською могилою, де поховані ті, що полягли за визволення Рожнятова. На центральній площі стоїть пам'ятник В. І. Леніну. В 1967 році було розбито новий сквер, посаджено 600 метрів живої огорожі, висаджено 10 тис. декоративних кущів. У 1969 році розпочато газифікацію Рожнятова.

Різноманітні послуги населенню робить комбінат побутового обслуговування, який працює в селищі з 1959 року. Тут є майстерні: кравецька, в'язальна, шевська, по ремонту годинників, телевізорів і радіоприймачів, а також фотографія і перукарня.

40 торговельних точок Рожнятова постачають його мешканцям все потрібне — продукти харчування, одяг, взуття, господарські товари, меблі, книги.

Є в селищі де культурно відпочити. При будинку культури працюють гуртки художньої самодіяльності, 1961 року став до ладу широкоекранний кінотеатр, споруджено стадіон, баскетбольні і волейбольні майданчики. Культурно-масову та спортивну роботу серед школярів проводить будинок піонерів. У Рожнятові є 3 бібліотеки, книжковий фонд їх понад 45 тис. примірників. Виходить районна газета «Нові горизонти». Районна організація товариства «Знання» об'єднує 733 лектори, які читають цікаві й змістовні лекції.

[1] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1576, оп. 2, спр. 20, арк. 114.

Пам'ятник В. І. Леніну в Рожнятові. 1969 р.

Все ширше в побут трудящих входять нові обряди. Новорічної ночі учасники художньої самодіяльності щедрують в селищі, поздоровляють його мешканців з святом. 24 травня в школі урочисто відзначається повноліття юнаків та дівчат. На центральній площі біля пам'ятника В. І. Леніну райком комсомолу вручає юнакам комсомольські квитки, тут же приймають школярів у жовтенята та піонери.

Докорінно змінився не тільки побут, а й соціальний склад населення. Не стало селян-одноосібників, кустарів-ремісників, приватних торговців. Нині в Рожнятові мешкають 1160 робітників і службовців. Серед них 242 комуністи та 488 комсомольців. Гордістю Рожнятова є передовики виробництва, культури, освіти, охорони здоров'я. Це полірувальниця меблевої фабрики І. Д. Кузьма, майстер столярного цеху фабрики І. А. Купчак, слюсар відділення «Сільгосптехніки» В. Ф. Пилипів, лікар З. С. Касян, директор будинку культури Б. І. Масник та десятки ін. З селища вийшов доцент Івано-Франківського медичного інституту, кандидат медичних наук Т. В. Котурбаш.

Розроблено план розвитку Рожнятова до 1975 року. За цей період передбачено реконструювати центр селища, розширити приміщення багатьох установ, звести 20 багатоквартирних будинків, завершити газифікацію та розпочати спорудження водопроводу і каналізації. На місці колишнього озера будують дитячий басейн та сквер. По обидва боки селища проляжуть об'їзні шляхи.

Щасливим життям живе сьогодні оновлене працею радянських людей селище. Ще більш прекрасним стане воно в майбутньому.

Й. Ф. ПОДОБАНИЙ, П. С. СИНЕНКО, А. Л. ЯСІНСЬКИЙ

БРО́ШНІВ-ОСА́ДА

Брошнів-Осада — селище міського типу (з 1940 р.), центр селищної Ради, розташоване за 7 км від районного центру. Через селище проходять залізнична колія та автомагістраль. Залізнична станція — Брошнів. Населення — 4230 чоловік. Селищній Раді підпорядковано село Брошнів.

Село Брошнів існувало вже у XVI ст.[1]. Навколо нього росли дрімучі ліси. З розвитком капіталізму сюди рушили ділки Австрії та Німеччини. У 80-х роках XIX ст. поблизу Брошнева засновано деревообробний завод Шраєра та Іштера. Кілька будинків для адміністрації та бараків для робітників поклали початок новому селищу. Спеціалістами на заводі були переселенці — німці, угорці, поляки, яких тут називали осадниками. Тому селище стало називатися Брошнів-Осадою[2].

Сваволя заводчиків у ставленні до робітників не обмежувалася ніякими законами. Робочий день тривав щонайменше 12—13 годин на добу. Плату ж робітник одержував мізерну — 1—2 крони, жінкам платили вдвоє менше[3].

---

[1] Źródła dziejowe, t. XVIII. Warszawa, 1902, стор. 82—83.
[2] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1576, оп. 1, спр. X—3, арк. 1, 2.
[3] Радянська Станіславщина. Станіслав, 1940, стор. 14.

У Брошнів-Осаді в 1894 році відкрито однокласну школу, 1912 року вона стала двокласною[1]. У селищі не було жодного медичного працівника.

Цілком природно, що робітники повставали на боротьбу за поліпшення свого становища. В 1906 році деревообробники Брошнів-Осади оголосили страйк солідарності з робітниками калійних промислів сусіднього Калуша.

В 1911 році деревообробники Брошнів-Осади знову застрайкували. Керував ними страйковий комітет. Страйкарі вимагали не тільки підвищення заробітної плати, скорочення робочого дня, поліпшення санітарного стану робочих місць, а й запровадження загального виборчого права і таємного голосування. Заводчики відрядили на переговори своїх представників, які вмовляли їх припинити страйк, обіцяючи при цьому задовольнити деякі вимоги робітників, зокрема підвищити заробітну плату. Робітники повірили і поновили роботу. А під зиму управитель звільнив з роботи 11 найбільш «бунтарних» робітників і їхні сім'ї вигнав з бараків[2].

Деревообробні підприємства фірми «Глезінгер», що існували в навколишніх селах з 60-х років XIX ст., об'єднано в лісокомбінат у 1911 році. Його підприємства устатковано новітньою технікою. В основному продукція лісокомбінату йшла на експорт. Серед 1 тис. робітників лісокомбінату було чимало мешканців Брошнів-Осади. Умови праці тут мало чим відрізнялися — такий же 12-годинний робочий день, як і на заводі Шраєра та Іштера, а заробіток не перевищував 2 крон[3].

Робітники Брошнів-Осади все рішучіше вимагали від заводчиків підвищення заробітної плати, поліпшення умов життя. В 1912 році на Брошнівському заводі вибухнув страйк. Ним керував комітет, до складу якого увійшли робітники Костянтин Пухта, Яків Хоптяк, Михайло Зозуляк, Микола Юкаш[4]. Страйк тривав 2 тижні і закінчився перемогою — майже на 10 проц. було підвищено заробітну плату. Адміністрація дозволила робітникам одержувати відходи на паливо.

В роки першої світової війни Брошнівський деревообробний завод був зруйнований і більше не відроджувався.

За часів ЗУНР і тоді, як її замінили польські окупанти, робітники Брошнів-Осади не припиняли боротьби. вони не тільки добивалися поліпшення матеріального становища, а й згуртовувалися на політичну боротьбу. Влітку 1921 року в Брошнів-Осаді виник комуністичний осередок[5]. Секретарем його став Юзеф Ярошинський. Комуністи Владислав Марчинець, Юзеф Косовський та інші очолювали робітничий рух. 22 серпня 1922 року застрайкували 800 робітників тартака фірми «Глезінгер». Страйкарі вимагали не тільки підвищення заробітної плати, а й платної відпустки на 14—21 день на рік. В результаті страйку було скорочено робочий день до 8 годин[6].

В 1921 році розпочалося будівництво в Брошнів-Осаді нового деревообробного заводу фірми «Долина», завершено його 1923 року. Через кілька років на цьому підприємстві уже працювало 546 робітників. Тут не було техніки безпеки, і це спричинялося до частих виробничих травм та смертних випадків. У жовтні 1921 року загинув робітник Р. Р. Цирбус під час аварії верстата. Покалічилися робітники І. Я. Хоптяк, В. М. Сенюк. Підприємці не сплачували робітникам-інвалідам ніякої компенсації. Не існувало соціального страхування. Власники заводу різними способами примушували робітників працювати якнайдовше, тому робочий день іноді тривав 10—11 годин. Жоден українець не обіймав посади інженера чи техніка, хоч деякі мали спеціальну освіту. Навіть машиністами на вузькоколійних паровозах, електромонтерами, локомобілістами були поляки-осадники, вихідці з глибинних районів Польщі.

---

[1] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 165, оп. 2, спр. 1269, арк. 7.
[2] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1576, оп. 1, спр. Х—3, арк. 1.
[3] Там же, спр. М—38.
[4] Там же, спр. Х—3, арк. 2, 3.
[5] Там же, ф. 2, оп. 1, спр. 38, арк. 19.
[6] Там же, ф. 68, оп. 2, спр. 32, арк. 18.

У 20-х роках у Брошнів-Осаді страйкова боротьба набрала великого розмаху. У виступах брало участь по 600—1000 чоловік. Завдяки організованості та масовості виступів робітники неодноразово добивалися задоволення своїх вимог[1]. Двічі страйкували 1923 року робітники фірми «Глезінгер» і добилися підвищення заробітної плати на 30—40 проц. У 20-х роках трудящі святкували 1 Травня під лозунгами соціального і національного визволення та возз'єднання з Радянською Україною. Староста Долинського повіту, до складу якого входило селище, в своєму донесенні намісництву відзначав, що робітничий рух «має комуністичний характер і викликаний комуністичною агітацією та розповсюдженням комуністичних ідей»[2].

Під час світової економічної кризи (1929—1933 рр.) погіршало матеріальне становище робітників. Обсяг виробництва скорочувався — робітникам загрожувало безробіття. Навіть за таких умов комуністи ще рішучіше піднімали трудящих проти влади капіталу. Влітку 1931 року в лісі поблизу Брошнів-Осади відбулися збори комуністів, які розглядали питання керівництва страйковою боротьбою робітників[3].

У 30-х роках в Польщі посилилася реакція, що готувала грунт для встановлення фашистської диктатури. Економіка переживала кризисний стан. Росло безробіття. Робітничий клас відповів на це посиленням страйкового руху. На підприємствах Брошнів-Осади в 1935—1938 рр. проходили масові страйки. 5 червня 1935 року страйкували 1300 чол. на заводі Глезінгера. Власник заводу погодився підвищити зарплату[4]. Цим страйком керували комуністи Юзеф Ярошинський, Еміль Уруські, Ян Себастьян.

Кожного року трудящі Брошнів-Осади, незважаючи на жорстокі репресії влади, під керівництвом організації КПЗУ святкували 1 Травня. Цього дня робота на заводах припинялась, і робітники з червоними прапорами крокували вулицями селища. Мітинг відбувався біля приміщення старої школи, де на веранді розміщувалася президія. В 1938 році на залізничній станції було вивішено червоний транспарант[5].

Незабутніми для трудящих Брошнів-Осади стали вересневі дні 1939 року. 20 вересня на вулиці вийшли всі жителі з червоними прапорами і букетами квітів. Відбувся урочистий мітинг, на якому виступив представник командування Червоної Армії І. Семерня. Від імені громадян селища армію-визволительку вітали Мартин Куфель, В. В. Косар, С. А. Федів[6]. 21 вересня створено тимчасове управління, яке здійснювало всю адміністративну владу, до нього ввійшли Ю. Ярошинський, М. Ф. Капустяник, І. Костюк, І. Хоптяк. Деревообробні заводи фірм «Глезінгер» і «Долина», нафтопереробний завод і тартак стали власністю трудящих. На всіх підприємствах обрали профспілкові комітети, що взяли керівництво виробництвом у свої руки. Вони усунули стару адміністрацію. Директором заводу колишньої фірми «Долина» призначили спеціаліста О. Д. Соснівкера, головним механіком на заводі «Глезінгер» — кадрового робітника-механіка Ф. Й. Вінтона. Профкоми разом з тимчасовим управлінням мобілізували лісорубів на забезпечення підприємств сировиною, налагодили постачання робітників і населення продуктами, ввели на підприємствах восьмигодинний робочий день, влаштували на роботу понад 100 колишніх безробітних, організували робітничу міліцію для підтримання громадського порядку і охорони суспільної власності.

В жовтні 1939 року в селищі були організаційно оформлені партійна та комсомольська організації, під їх керівництвом здійснювалися соціалістичні перетво-

---

[1] Львівський облдержархів, ф. 256, оп. 1, спр. 17, арк. 110, 111.

[2] Боротьба трудящих Прикарпаття за своє визволення і возз'єднання з Радянською Україною. Документи і матеріали (1921—1939 рр.), стор. 4.

[3] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 205, оп. 1, спр. 716, арк. 9—31.

[4] Івано-Франківський облдержархів, ф. 2, оп. 1, спр. 2130, арк. 58.

[5] Там же, спр. 1531, арк. 6.

[6] Там же, ф. Р-1576, оп. 1, спр. Х—3, арк. 3.

рення. Радянська влада націоналізувала всі промислові підприємства. На честь возз'єднання Західної України з Радянською Україною робітники колишнього заводу Глезінгера перейменували його на лісопильний завод ім. 17 вересня. До кінця 1939 року ліквідовано безробіття. Відкрито 7-річну школу з українською мовою викладання, нову поліклініку, добре обладнаний дитячий садок, лікарню, аптеку[1].

На заводах було реконструйовано лісопильні й тарні цехи, впроваджувалася нова техніка. Завдяки цьому обсяг виробництва значно зріс. На керівні посади висунули робітників М. П. Курташа, І. М. Музичина, Яна Себастьяна[2]. Робітники лісопильного заводу ім. 17 вересня розгорнули соціалістичне змагання на честь виборів до Верховної Ради СРСР[3]. 24 березня 1940 року вони віддали свої голоси за М. О. Семанишина — селянина з с. Пійла Калуського району, який за Радянської влади став державним діячем.

1940 року значно зріс випуск продукції брошнівських підприємств, зокрема лісопильний завод давав на третину більше продукції, ніж у попередньому році. 1940 рік для трудящих Брошнів-Осади був роком перших успіхів як в економічному, так і в культурному житті. Робітники лісопильного заводу ім. 17 вересня виконали виробничий план на 145 проц. Колективи деревообробного заводу імені С. К. Тимошенка (колишній завод фірми «Долина») та нафтопереробного також перевиконали виробничі плани. За ініціативою комсомольців часто проводилися суботники по озелененню та прибиранню територій. Цього року закінчено будівництво шкільного приміщення на 200 учнівських місць. Організовано розпочали роботу 170 культармійців по ліквідації неписьменності. Було відкрито клуб, бібліотеку[4]. Створено гурток підвищення кваліфікації робітників при лісопильному заводі. Місцеві органи влади дбали про забезпечення робітників промисловими і продовольчими товарами.

В перші дні Великої Вітчизняної війни на заводі ім. С. К. Тимошенка був сформований збройний загін на чолі з О. Д. Соснівкером, до якого входили комуністи П. Хаїт, О. Соколов, Г. Юнгерман, І. Лендер і М. М. Вінтоняк. Всі вони, як один, влились у лави Червоної Армії і захищали Вітчизну від ворогів. 30 червня 1941 року в Брошнів-Осаду вдерлися німецько-угорські окупанти. Настали чорні дні для трудящих. Розпочались арешти і масові розстріли мирного населення, загинуло 98 громадян[5]. Багатьох вивезли на німецьку каторгу. Молодь насильно забирали в робочі батальйони.

Брошнівські промислові підприємства стали власністю німецької фірми «Дельта» і управлялися військовою адміністрацією. Робітники на заводах були зведені до становища рабів, працювали майже задарма. Керівні посади займали місцеві німці та українські націоналісти, які з робітниками поводились грубо і за найменшу провину били й катували. Робітники чинили опір окупантам. Вони працювали аби день до вечора, псували машини. У вересні 1943 року робітники підпалили бензоколонку, а в листопаді — спалили розпилювальний цех. Все це привело до різкого скорочення випуску продукції.

Коли ж, втікаючи під ударами частин Червоної Армії, німецькі фашисти та їх прихвосні — українські буржуазні націоналісти — хотіли зруйнувати заводи у Брошнів-Осаді та вивезти краще устаткування, патріоти не допустили цього. Ф. Й. Вінтон, М. Гладенький, М. П. Курташ, І. М. Музичин заховали паси, електромотори, пили та інше цінне устаткування в колодязі на території заводу[6]. 30 липня 1944 року селище було визволено Червоною Армією.

---

[1] Газ. «Радянська долина», 27 січня 1940 р.
[2] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1576, оп. 1, спр. М—38, арк. 3.
[3] Газ. «Радянська Долина», 31 січня 1940 р.
[4] Газ. «Радянська Долина», 28 вересня 1940 р.
[5] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-98, оп. 1, спр. 13, арк. 7.
[6] Там же, ф. Р-1576, оп. 1, спр. М—38.

Населення, пригнічене трирічною окупацією, з радістю вітало бійців-визволителів. Знову в селищі завирувало життя — робітники швидко відбудували зруйновані цехи заводів, житлові будинки, відремонтували вузькоколійну залізницю, що забезпечувала підприємства сировиною. Працювали під лозунгом: «Все для перемоги!». В лавах Червоної Армії мужньо билися з ворогом понад 200 мешканців селища. На перешкоді відбудови зруйнованого господарства намагалися стати недобитки — українські буржуазні націоналісти. Вони залякували населення, вдавалися до звірячої розправи з людьми. Жителі селища з допомогою органів Радянської влади розгромили бандитів. У боротьбі з бандерівцями зростала політична свідомість молоді. В цій благородній справі особливо відзначились активісти Федір Чепіль, Іван Дудка, Марія Капустяник, Теодор Данилюк, Іван Музичин та інші[1].

Долинська районна парторганізація мобілізувала трудящих на відбудову промислових підприємств, організувала соціалістичне змагання за дострокове виконання четвертої п'ятирічки, влаштовувала недільники і суботники на підприємствах. На місцеві підприємства прибуло багато спеціалістів із східних областей України. З промислових центрів країни надходило устаткування. Завдяки цьому вже в 1947 році випуск промислової продукції досяг рівня довоєнного 1940 року. Одночасно налагоджувалася робота підприємств громадського харчування, комунальних і культурно-освітніх закладів. У вересні 1944 року почали працювати семирічна школа, яку 1946 року реорганізовано в середню. Крім масової, відкрито вечірню школу. Наприкінці 1949 року остаточно ліквідовано неписьменність.

Наприкінці 50-х років відбулася реорганізація підприємств лісової та деревообробної промисловості. 1957 року Брошнів-Осаду віднесено до Рожнятівського району, де зосереджена ця галузь промисловості. На базі лісопильного заводу ім. 17 вересня, Перегінського ліспромгоспу та інших підприємств у 1959 році створено комплексне підприємство — лісокомбінат «Осмолода». Працюють в селищі також Брошнівський лісокомбінат та експериментальний завод «Лісдеревмаш».

На всіх підприємствах лісокомбінату «Осмолода» помітно зростала продуктивність праці, насамперед, за рахунок поліпшення технології та механізації основних виробничих процесів. На лісобазі обладнано головний конвейєр сортування деревини, застосовано механізми поперечного розкошування деревини на чотирьох розкрійно-сортувальних майданчиках, пущено напівавтоматичну лінію розкроювання деревини. Навантаження і вивантаження вагонів, постачання сировиною лісопильного цеху здійснюється за допомогою підйомного крана. З метою повного використання відходів розпилювання збудовано цех для виготовлення пакувальної стружки. 1969 року котельні заводу переведено на газове опалення. Відходи деревини, які раніше спалювали в топках, тепер рубильними машинами переробляють на технологічну тріску, що йде на виготовлення целюлози. Застосування подвійної тяги тепловозів на вузькоколійній залізниці дало можливість скоротити чисельність поїзної бригади на вивезенні лісу. В 1964 році комбінат освоїв виробництво хвойно-вітамінного борошна.

В гуртожитку лісокомбінату «Осмолода». 1964 р.

Завдяки відповідній організації праці колектив комбінату систематично виконує і перевиконує виробничі плани, знижує собівартість товарної продукції, якість її завжди добра і відмінна. Постійно на підприємствах лісокомбінату «Осмолода» триває соціалістичне змагання. Багато років перед веде бригада рамного потоку Д. В. Штоковецького. Юнаком прийшов

[1] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1576, оп. 1, спр. Х—3, арк. 3—4.

він на деревообробний завод, тут оволодів спеціальністю. 1952 року поїхав до Архангельська. Працював там на лісозаводі, набував досвіду. А коли повернувся додому, йому довірили нову раму. Бригаду формував сам бригадир. Колектив підібрався дружний і працьовитий. Минув рік, і бригада рамного потоку першою на комбінаті стала колективом комуністичної праці. Семирічний план ця бригада завершила на 9 місяців раніше строку. Незабаром на лісокомбінаті «Осмолода» було вже 53 колективи комуністичної праці, 496 робітників завоювали звання ударників комуністичної праці.

Герой Соціалістичної Праці Д. В. Штоковецький з друзями на відпочинку. Брошнів-Осада. 1967 р.

Лісокомбінат «Осмолода» 1967 року двічі виходив переможцем у всесоюзному соціалістичному змаганні на честь 50-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції. Йому присуджено пам'ятний Червоний прапор ЦК КПРС, Президії Верховної Ради СРСР, Ради Міністрів СРСР і ВЦРПС, а також перехідний Червоний прапор Міністерства лісової, целюлозно-паперової та деревообробної промисловості СРСР і ВЦРПС. 49 робітників та інженерно-технічних працівників нагороджено орденами й медалями, а бригадирові рамників Д. В. Штоковецькому присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці.

В нових умовах планування та економічного стимулювання особливо актуальним стало питання виховання, добору та розстановки кадрів. Тому турбота про кадри — основа діяльності адміністрації, партійної та всіх громадських організацій. Випускників шкіл, що прийшли на виробництво, нових робітників, які не мають кваліфікації, прикріплюють до кадрових, досвідчених робітників. На комбінаті створено виробничо-технічні курси, школи вивчення передових методів праці. На всіх підприємствах лісокомбінату «Осмолода» розгорнувся рух за оволодіння суміжними спеціальностями. Щороку різними формами навчання охоплюється понад 150 чоловік. Запровадження наукової організації праці вимагає поглиблення знань інженерно-технічних працівників. Для них організовано виробничо-економічне навчання. До читання лекцій залучено висококваліфікованих спеціалістів, які подають новітню технічну інформацію. Серед молодих спеціалістів багато раціоналізаторів. Запровадження їх пропозицій вже дало економічний ефект у десятки тисяч карбованців.

Протягом восьмої п'ятирічки майже всі цехи лісокомбінату «Осмолода» було реконструйовано, малопродуктивне устаткування замінено сучасним, застосовано новітню технологію. На лісозаготівлях повністю механізовано виробничі процеси.

Завдяки цьому, а також величезному трудовому ентузіазму, колектив лісокомбінату «Осмолода» гідно зустрів знаменний ювілей — 100-річчя від дня народження В. І. Леніна. Ще в жовтні 1969 року виконала свій п'ятирічний план бригада рамного потоку Д. В. Штоковецького, слідом — комсомольсько-молодіжна зміна П. Ю. Рибчака з цеху деревно-стружкових плит. 20 квітня 1970 року лісокомбінат «Осмолода» завершив п'ятирічну програму і відтоді працює в рахунок дев'ятої п'ятирічки. 287 працівників «Осмолоди» удостоєно ювілейних нагород.

Другим великим підприємством селища є Брошнівський лісокомбінат, на якому працює близько 2400 чоловік. В його розпорядженні понад 41 тис. га лісу. Комбінат випускає будівельну деревину, пиломатеріали, деревно-стружкові плити, меблі і тару. Продукція його надходить в усі союзні республіки, а також на зовнішній ринок. В останні роки деревообробний завод комбінату почав спеціалізуватися на

виробництві меблів. Тут побудовано новий столярно-меблевий цех, де більшість робіт механізовано. Цех деревно-стружкових плит досяг проектної потужності набагато раніше встановленого терміну завдяки модернізації головного конвейєра, формувальних машин, змішувачів технологічної стружки із смолою. Цінні пропозиції щодо удосконалення стружкових верстатів вніс слюсар Б. Е. Марцінковський. Колектив столярно-меблевого цеху цього комбінату підтримав почин москвичів — давати продукцію на рівні світових стандартів і, починаючи з 1965 року, випускає продукцію тільки відмінної якості. Робітники лісокомбінату багато сил віддають боротьбі за підвищення продуктивності праці. Й. І. Тимків добився високих показників завдяки раціональному використанню робочого часу, П. М. Ваків — удосконалив методи роботи інструментального господарства комбінату, модернізував ріжучий інструмент. Комсомольсько-молодіжна бригада С. Й. Беника кілька років утримує першість у соціалістичному змаганні молодіжних колективів тресту «Прикарпатліс».

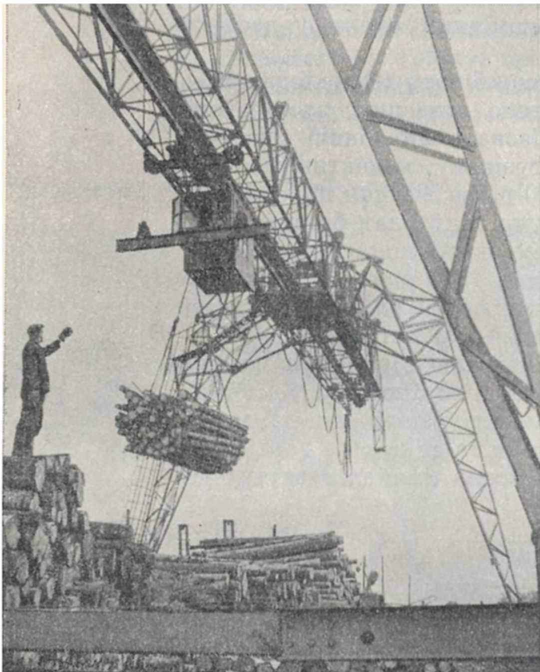
На Брошнівському лісокомбінаті діє рада молодих спеціалістів. Вона розробляє питання наукової організації праці в цехах, організовує навчання робітників, запроваджує нову техніку, вишукує резерви виробництва. Інженер Г. І. Кулик була делегатом XXI з'їзду ЛКСМУ.

1968 року почався громадський огляд-конкурс на краще ведення лісового господарства і раціональне використання основної та побічної продукції лісу, присвячений 100-річчю з дня народження В. І. Леніна. Брошнівському лісокомбінату було присуджено друге місце, а Грабівському лісництву цього комбінату — перше. 1969 року Брошнівський лісокомбінат нагороджено перехідним Червоним прапором Міністерства лісової, целюлозно-паперової та деревообробної промисловості УРСР і Укрпрофради.

Справжнім святом праці став у Брошнів-Осаді Всесоюзний ленінський суботник 1970 року. Колективи обох лісокомбінатів та експериментального заводу «Лісдеревмаш» дружно вийшли впорядковувати територію своїх підприємств і селища, деревообробники стали за верстати, лісівники працювали на плантаціях молодого лісу. Цього дня було закладено новий парк, який назвали іменем Леніна.

В Брошнів-Осаді є середня школа. Тут же відкрито консультаційний пункт районної заочної школи, а також професійно-технічне училище, що готує будівельників різних спеціальностей. Педагоги Брошнів-Осади виховують молодь на революційних і бойових традиціях радянського народу. Вони організовують екскурсії учнів по місцях рейду партизанського з'єднання С. А. Ковпака, в музеї бойової слави Львова, Івано-Франківська та Яремчі. Учні середньої школи побували у Брестській фортеці. Повернувшись звідти, вони створили в своїй школі кімнату бойової слави. За радянських часів понад 520 мешканців Брошнів-Осади здобули вищу і середню спеціальну освіту.

Вантаження лісу на лісокомбінаті «Осмолода». 1970 р.

Помітне місце в проведенні культурно-освітньої роботи належить двом бібліотекам. Ними користуються понад 5 тис. чоловік. В будинку культури часто влаштовуються тематичні вечори, концерти художньої самодіяльності, відбуваються зустрічі молоді з передовиками виробництва, проводяться вечори відпочинку молоді, читаються лекції, демонструються кінофільми. В гуртках художньої самодіяльності бере участь понад 280 чоловік. При будинку культури відкрито ленінську кімнату-музей, а також університет технічного прогресу. Нерідко лекції для слухачів читають науковці Москви, Києва, Івано-

Франківська. В дитячому секторі будинку культури створено ляльковий театр, обладнано кімнату «Краса рідного краю».

Заняття фотогуртка будинку культури Брошнів-Осади. 1970 р.

В умовах радянського ладу докорінно поліпшилося медичне обслуговування трудящих селища. Тут відкрито лікарню на 75 ліжок, поліклініку, два медпункти[1]. З кожним роком збільшується кількість медичних працівників, тепер працює 9 лікарів і 75 чол. середнього медичного персоналу.

Чималу увагу селищна Рада приділяє організації виробництва, піднесенню добробуту і культури трудящих Брошнів-Осади. Серед її депутатів — 37 робітників. Передовий бригадир Д. В. Штоковецький обраний депутатом обласної Ради депутатів трудящих. Виконком селищної Ради та її комісії дбають про поліпшення роботи закладів охорони здоров'я, освіти і побутового обслуговування трудящих. З ініціативи побутової комісії до плану 1968 року включено будівництво побутових майстерень, їх здано в експлуатацію наступного року. Розпочалася газифікація Брошнів-Осади. За останні два роки в селищі прокладено тротуари.

У Брошнів-Осаді налагоджено безперебійне постачання мешканців товарами широкого вжитку. Не виїжджаючи за межі селища, можна придбати телевізор, холодильник, пральну машину, радіоприймач, мотоцикл та інші цінні речі. В Брошнів-Осаді відкрито близько 50 торговельних точок і підприємств громадського харчування. 1965 року став до ладу двоповерховий універмаг. Працюють 2 хлібопекарні, побуткомбінат.

З кожним роком Брошнів-Осада оновлюється, зростає добробут його населення. За останні 15 років підприємства побудували для своїх робітників понад 150 квартир. На державні кредити зведено 120 індивідуальних будинків. З'явилися нові вулиці — Леніна, Кірова, Гагаріна, Першотравнева. На вулицях посаджено дерева і кущі. Споруджено нове приміщення середньої школи, впорядковуються вулиці. На 5 га розкинувся молодий парк.

В побуті трудящих утверджуються нові, радянські обряди. Стали традиційними посвячення в робітники, новорічні радянські колядки, проводи на пенсію та в Радянську Армію, комсомольські весілля тощо. В будинку культури обладнано кімнату урочистих подій. На торжество звичайно приходить більшість мешканців селища. Заможно і щасливо живуть трудящі Брошнів-Осади — одного з найбільших центрів деревообробної промисловості Прикарпаття.

С. М. КОСТЮК, М. К. КУЧЕРОВ

ПЕРЕ́ГІНСЬКЕ

Перегінське — селище міського типу (з 1940 р.), центр селищної Ради. Розташоване по обидва береги річки Лімниці, за 19 км від районного центру, за 26 км від залізничної станції Рожнятів. Через селище проходять автомагістралі з Закарпаття на Івано-Франківськ і Львів. Населення — 10 709 чоловік. Селищній Раді підпорядковані села Вільхівка, Закерничне, Рошняте.

Перегінське засновано в першій половині XIII ст., коли монголо-татарські завойовники вторглися в Галицько-Волинську землю, а звідси — в Угорщину

---

[1] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-7, оп. 7, спр. 22, арк. 476.

і Чехію. Гірськими шляхами, що вели на Закарпаття, вони гнали полонених, роблячи зупинки на переправі через бурхливу Лімницю. Ймовірно, що назва поселення походить від слова «переганяти»[1]. Перша письмова згадка про село є в грамоті князя Льва Даниловича від 1292 року. В ній ідеться про належність Перегінського церкві[2].

З давніх-давен тут було розвинуте ремесло, цьому сприяло розташування Перегінського на шляху зі Східної Галичини до Угорщини, які підтримували жваві торгові зв'язки. В Перегінському видобували залізну руду, а в сусідньому с. Рафайлові виплавляли залізо. Розвинуті були чинбарство та деревообробка. Вироби ремісників завжди знаходили збут. Істотне місце в житті мешканців Перегінського посідало і сільське господарство.

В середині XIV ст. Перегінське було загарбане Польським королівством. В 1400 році князь Федір Ольгердович заснував на горі Сергій монастир, якому передав Перегінське з навколишніми землями[3].

Протягом XV—XVI ст. ст. за село точилася боротьба між світськими і духовними феодалами. Тривали спустошливі татарські наскоки. Торгівлю з Угорщиною вели тепер через Краків. Коли ж транзитна торгівля почала зосереджуватися у Львові, Перегінське залишилося осторонь торгових шляхів.

Закріпившись як власник села, монастир поступово закріпачував селян. Спочатку вони відбували 1—2 дні панщини, а потім і 3—4 дні на тиждень. Однак запровадження панщини не звільнило селян від оплати чиншу. З $^1/_{10}$ лану платили по 1 злотому 18 грошів, 4 мірки вівса. Віддавали монастиреві кожну двадцяту вівцю, десятий вулик. Мешканці Перегінського скаржилися, що від них відрізали до Рожнятова та інших сіл 10 ланів. Користувалася громада тільки 6 ланами, а чинш сплачувала з шістнадцяти[4]. В селі значилися такі категорії селян, як вбогі і дуже вбогі. Селяни перебували в цілковитій залежності від монастиря. Формально кожен кріпак зберігав право переходу, але фактично він без дозволу монастиря не міг залишити село. Селянам надавалося право подавати скарги в єпіскопський суд, але там кріпаки ніякого захисту не мали. Багато лиха завдавали селянам феодальні усобиці — їх грабували шляхтичі, що ворогували між собою. В одній з численних скарг зазначається, що староста Теребовлі Ю. Балабан напав на село і відібрав у селян 2 тис. злотих, 170 яловиць, багато жита і пшениці.

На початку XVII ст. в селі збудовано добре укріплений замок, в ньому постійно перебували 240 жовнірів. Кожний господар селянського двору повинен був мати рушницю, а біднота — коси або рогатину.

В 1638 році король Владислав IV передав Перегінське у власність королівському підчашому Янові Яблоновському. Всі мешканці села вважалися його підданими. В маєтку були панські покої, різні господарські приміщення, пекарня, млин, корчма.

Полум'я національно-визвольної війни українського народу 1648—1654 рр., перекинувшись на західноукраїнські землі, охопило й Перегінське. 1648 року жителі села разом з мешканцями Каменя, Новиці і Берлог штурмом оволоділи Перегінським замком[5]. Його власник Яблоновський з матір'ю Анною ледве встиг утекти. Повсталі щиро вітали і підтримували селянсько-козацьке військо, яке того ж року вступило в село[6].

З 1661 року Перегінське стало королівською власністю, а 1690 року було передане кафедральній галицькій церкві[7].

---

[1] Kwartalnik etnograficzny, t. IV. 1907, стор. 195.

[2] Markowski. Fortalicium w Perehińsku. Lwów, 1937, стор. 6.

[3] М. Мацієвський. Короткий погляд на монастирі і монашество руське. 1860, стор. 160.

[4] Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów Słowiańskich, t. VII, стор. 952.

[5] Literaturny zbiórnik. Lwów, 1872, 1873, 1874, стор. 180.

[6] Markowski. Fortalicium w Perehińsku, стор. 5.

[7] Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów Słowiańskich, t. VII, стор. 1167.

Наприкінці XVII ст. Перегінське стало вже порівняно великим селом — в ньому налічувався 241 двір. Серед мешканців налічувалося 8 халупників, 11 ремісників, 5 козаків. У 1690 році тут було 3 церкви й 3 монастирі[1]. В цей час король дозволив проводити у селі річні ярмарки. Ворожнеча феодалів і церковників згубно позначалася на долі селян. 1705 року брацлавський воєвода, що ворогував з львівським єпіскопом, послав 300 жовнірів у його села — Перегінське і Рожнятів. Жовніри грабували жителів не гірше татар, відверто заявляли громаді: «Перегінське пограбуємо, знесемо вогнем і мечем нанівщо»[2].

У XVIII ст. жителі села брали активну участь у русі опришків. Відзначився сміливими діями Федір Бизор, якого Олекса Довбуш призначив ватажком. У Перегінському декілька разів у жовтні 1739 року та восени 1744 року бував сам Довбуш.

За австрійських часів власником села стала Львівська митрополія. Одним із методів жорстокого визискування селян була оренда. В кінці XVIII ст. селяни неодноразово подавали скарги управителям єпіскопських маєтків на посесорів, вимагаючи їх усунення і ліквідації орендних договорів. У 1795 році жителі Перегінського заявили, що покинуть село, якщо жорстокий посесор Бронацький залишиться тут. В 1798 році селяни неодноразово скаржилися на посесора Мазаракі, заявляючи, що в разі незадоволення їхніх вимог вони відмовляться відробляти панщину і платити грошові податки. Селяни рішуче вимагали скасування оренди, переобрання війта й присяжних, які разом з посесором пригноблювали їх. Здебільшого скарги не давали бажаних наслідків.

Особливої гостроти антифеодальна боротьба набрала в 1817 році, коли частина громади поскаржилася в окружне управління на місцевого управителя, який примушував селян відбувати повинності понад встановлений строк, а з тими, хто ухилявся від цього, жорстоко розправлявся. Не дочекавшися розгляду скарги, 63 чоловіка подали до окружного управління нову скаргу з цього приводу. Урядовці скаргу передали на розгляд війта, останній відкинув усі претензії і попросив надіслати військову команду. Військо силою розправилося з селянами. Але Григорій Яцук та Іван Гавриляк подали скаргу в повітове управління. Селяни тим часом ухилялися від виконання панщини та інших повинностей. До Перегінського знову прибула військова команда для розправи з непокірними і захисту маєтків від опришків. Селянські ватажки Іван Федора і Григорій Яцук були ув'язнені. Останнього засудили до тілесного покарання, але йому вдалося втекти до Молдавії[3]. Незважаючи на репресії, селяни ухилялися від виконання панщини. Іван Федора, який втік із стрийської в'язниці, разом з Василем Галатою та Миколою Лесюком подали нову скаргу в повітове управління. Виступи селян відбувалися також у 1818 році[4]. Коли митрополит став вимагати не лише двадцяту вівцю, а й ягня, селяни навесні 1845 року відмовилися виконувати його волю. Щоб змусити їх до цього, в червні до Перегінського було знову направлено військову команду[5].

Після реформи 1848 року громада Перегінського втратила значну частину угідь, якими користувалася раніше. Основними земельними власниками залишились духовенство і куркулі. В 1857 році Львівська уніатська митрополія мала в Перегінському 59 013 моргів лісів, полів і пасовиськ. Куркулям належало 145 моргів орної землі, 536 моргів городів, 3992 морги лук, 47 530 моргів лісів. У селян, яких на той час налічувалось 3620 чоловік, було лише 1670 моргів орної землі, 3721 морг лук і городів, 1426 моргів пасовиськ[6].

---

[1] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 201, оп. 4, спр. 40, арк. 7.
[2] Там же, ф. 5, т. 201, стор. 919—920.
[3] Там же, ф. 409, оп. 2, спр. 73, арк. 1.
[4] Там же, арк. 26—27.
[5] Там же, ф. 146, оп. 5, спр. 3152, арк. 1—7.
[6] Skorowidz wszystkich miejscowości położonych w Królestwie Galicyi i Lodomeryi z Wielkiem Księstwem Krakowskiem. Lwów, 1868, стор. 156—157.

Ще 1810 року львівський митрополит Антоній Ангелович розпочав будівництво гути поблизу Перегінського. В 1814 році підприємство стало до ладу. Тут працювали 1 майстер і 50 помічників. Гута мала 12 шахт, 1 високу піч, 2 гамарні[1] й кузню для виробництва цвяхів[2]. А в 1818 році виявилося, що залізна руда поганої якості, і підприємство закрилося. На початку XIX ст. в околицях Перегінського над сплавною річкою Лімницею працювало кілька водяних тартаків. На кожному тартаку діяли 2—4 поперечні пили та 1—2 циркулярні. Дошки, що тут виробляли, йшли за кордон. Для місцевих потреб щорічно випускали 2 млн. покрівельних дощечок.

Населення Перегінського жило в злиднях і темряві. Перший навчальний заклад — невеличку початкову народну школу — тут засновано лише в 1832 році[3]. Тільки через півстоліття відкрито дворічну школу. А в 1910 році створено дві чотирирічні школи — чоловічу й жіночу[4]. В Перегінському проживало близько 5 тис. чоловік, і такої кількості освітніх закладів було мало. Більшість дітей лишалася поза школою.

Важке становище селянства зумовлювало його боротьбу проти гнобителів. Під впливом революції 1905—1907 рр. в Росії ця боротьба ще більше посилилася. 19 січня 1906 року селяни на таємних зборах ухвалили розподілити поміщицькі землі[5]. Навесні розгорнувся страйковий рух сільськогосподарських робітників. Страйкарі вимагали підвищення заробітної плати, скорочення робочого дня, передачі поміщицької землі селянам. Вони стійко трималися. Землевласники змушені були вербувати штрейкбрехерів в інших повітах. Улітку цього ж року в Перегінському агітували за сільськогосподарський страйк і проголошували революційні лозунги львівські студенти Адам Коска та Володимир Ільків. Їх заарештували і судили[6].

1912 року в Перегінському іноземці заснували дві нафтові копальні. Експлуатувалося 5 свердловин глибиною 200—400 метрів. Обслуговували копальні в основному поляки, місцевих жителів працювало тут близько 10 чоловік. Одержували вони 1,5—2 злотих на день.

Неймовірно важким було становище жителів Перегінського в роки першої світової війни. Багатьох з них мобілізували до австро-угорської армії. Господарство занепало, а саме село значною мірою зазнало руйнувань під час воєнних дій. 15 лютого 1915 року до Перегінського вступили російські війська[7].

Мешканці Перегінського Є. Ю. та Я. Ю. Мельниковичі, що потрапили в російський полон, у роки громадянської війни та іноземної інтервенції в лавах Червоної Армії захищали молоду Радянську республіку. Повернувшись додому, вони розповідали односельцям про революційні завоювання народів Росії.

Коли в Перегінське вступили польські окупаційні війська, вони натрапили на рішучий опір. В 1920 році в околицях села діяло кілька груп озброєних повстанців. Вони нападали на підрозділи польської армії, затримували військові обози та представників державної влади[8]. Повстання набрало широкого розмаху. На його придушення урядовці викликали зі Львова додатково військові підкріплення.

В 1921 році в Перегінському налічувалося 5912 чоловік, з них 5150 українців, 612 євреїв, 150 поляків[9]. Село було забудоване одноповерховими дерев'яними будинками. Навколишніми лісовими масивами володіли митрополит Шептицький та

[1] Гамарня — фабрика, де переробляють залізо, сталь, мідь за допомогою вогню і молота, де очищають (фришують) залізо.

[2] Записки наукового товариства ім. Шевченка, т. 154. 1937, стор. 151—157.

[3] «Рідна школа», 1934, ч. 3, стор. 44.

[4] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 165, оп. 2, спр. 1280, арк. 1, 6, 22.

[5] В. К. Осечинський. Галичина під гнітом Австро-Угорщини в епоху імперіалізму, стор. 82.

[6] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 350, оп. 1, спр. 2915, арк. 3—6.

[7] ЦДВІА СРСР, ф. 2148, оп. 3, спр. 39, арк.

[8] Львівський облдержархів, ф. 102, оп. 1, спр. 30, арк. 23—25.

[9] Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej, t. XIV Województwo Stanisławowskie. Warszawa. 1923, стор. 4.

фірма «Польсько-швейцарська лісова промисловість Й. Ф. Глезінгера»[1]. Понад 32 тис. га лісу та близько 900 моргів кращих земель належало греко-католицькій митрополії, понад 400 моргів — церкві, 124 морги — попові, понад 150 моргів орної землі та лісу — сім'ї місцевого глитая Патрія. Близько 650 моргів поля в 30-х роках відсудили у селян за борги крамарі та лихварі. На селянський двір пересічно припадало 0,4 га землі. За клапоть поля, який селяни брали в митрополії чи у крамаря в оренду, віддавали третину врожаю. Та й землю цю не завжди бідняк вчасно обробляв, бо не мав тягла.

Медична допомога в кабінеті лікаря коштувала 3 злоті (триденний заробіток лісоруба), за відвідання хворого вдома треба було віддати 5—6 злотих. Дуже дорого коштували ліки. Від туберкульозу і тифу гинули сотні людей, особливо в дитячому віці.

В селі була 7-річна школа з польською мовою навчання. Тільки 3 години на тиждень відводилося на українську мову і літературу, які викладав учитель-поляк, що й сам до ладу не знав української мови. З восьми вчителів лише двоє були українцями. Відвідували школу близько 300 учнів, переважно діти заможних. Більшість дітей не ходили до школи, бо не мали в що одягнутися. Понад 70 проц. мешканців Перегінського не знали грамоти.

Ось що розповідає колишній емігрант І. М. Країло, який повернувся в рідне село: «Голод і злидні заставили мене в 1927 році продати останній кусок землі, який я одержав у спадщину від батька, і виїхати в Південну Америку шукати щастя. Тяжка, непосильна праця, нужденна зарплата заставили мене покидати одного капіталіста та йти до другого, але й там не було краще. Капіталісти всі однакові»[2].

З середини 20-х років у Перегінському почастішали виступи трудящих. Керували ними члени КПЗУ та профспілка деревообробників, створена в серпні 1928 року з ініціативи комуніста М. М. Мацевича. З 6 по 27 січня 1929 року страйкували деревообробники під керівництвом страйкового комітету в складі 24 чоловік. 7 січня близько 500 страйкарів зібралися на станції у Перегінському, намагаючись перешкодити рухові поїздів по вузькоколійці Брошнів—Осмолода, щоб припинити роботу на підприємствах фірми. Сталася сутичка з поліцією, після чого в Перегінському введено надзвичайний стан, почалися арешти. Але робітники не здавалися. Вони вимагали 8-годинного робочого дня, підвищення зарплати на 30 проц., відкриття продуктових магазинів[3]. В результаті страйку вони добилися підвищення зарплати на 10 процентів. Деякого поліпшення становища добилися робітники завдяки страйку й у наступному році. 1933 року в Перегінському створено профспілкову організацію робітників лісової промисловості, головою якої обрали Ф. Д. Кузя, а секретарем — Р. М. Глібковича. В селі постійно розповсюджувалися листівки КПЗУ. В 1934 році тут відбулася першотравнева демонстрація, на яку робітники йшли з червоними прапорами. Незважаючи на заборону польських властей, у хатічитальні відзначалися ювілеї Т. Г. Шевченка та І. Я. Франка. Місцева молодь прагнула мати свій клуб, з цією метою збирала кошти. Однак пожертви були малими. Тоді активісти вдалися до платних вистав хорового й драматичного гуртків. 1936 року почалося будівництво клубу, але власті чинили всілякі перешкоди, і за 3 роки було зведено тільки стіни та дах. Зате в селі було кілька церков і 4 корчми.

Поблизу Перегінського відкрито в 1936 році ще кілька нафтових копалень. 7 свердловин давали близько 3,5 цистерни нафти щомісяця. Тут працювало багато мешканців Перегінського. Одержували вони мізерну платню. Терпіли від власників нафтових промислів і селяни. Промисловці за безцінь скуповували нафтоносні грунти, що призводило до ще більшого обезземелення селян. Перегінський піп

---

[1] Rocznik polskiego przemysłu i handlu. Warszawa, 1939, № 11926.

[2] Газ. «Вільне Прикарпаття», 18 жовтня 1955 р.

[3] Боротьба трудящих Прикарпаття за своє визволення і возз'єднання з Радянською Україною. Документи і матеріали (1921—1939 рр.), стор. 129—130.

разом з Львівською греко-католицькою консисторією хотів створити власну нафтову фірму у вигляді акціонерної компанії — греко-католицька акційна нафтова спілка «Унія»[1].

В 30-і роки в селі було розвинуте кустарне виробництво. Тут налічувалося 50 ткачів, 6 шевців, 5 колісників, 10 бондарів, 5 кушнірів, 15 кошикарів. Кожен з них, маючи 5—10 моргів землі, займався і сільським господарством[2].

Трудящі Перегінського з великою радістю зустріли Червону Армію. 21 вересня 1939 року все населення вийшло на вулиці. Радо вітали радянських воїнів робітники Я. П. Писар та І. Ю. Панько, вчитель В. П. Чолій. До складу тимчасового управління ввійшли М. М. Пронь (голова), М. М. Рабинович, Л. В. Сорока, М. П. Мартинець. За новим адміністративним поділом Перегінське стало районним центром. У грудні 1940 року відбулися вибори до місцевих Рад. Першим головою селищної Ради обрали М. М. Проня. В цей же період створено селищні партійну, комсомольську, профспілкові, спортивні та інші громадські організації, які очолили рух трудящих за здійснення соціалістичних перетворень. Селянам передано понад 1 тис. га поміщицьких і церковних земель. У селищі створено великий ліспромгосп, два лісозаводи, в околицях розпочався видобуток нафти. Всіх працездатних забезпечено роботою. Повсюдно запроваджувалося радянське законодавство.

Вже 1939 року в Перегінському відкрито дві 7-річні школи з викладанням рідною мовою. До кінця 1940 року ліквідовано неписьменність. Почали діяти клуб, дві бібліотеки, кінотеатр.

З великим обуренням дізналися мешканці Перегінського про підступний напад гітлерівської Німеччини на Радянський Союз. 22 червня 1941 року на підприємствах і в установах відбулися масові мітинги. Трудящі клялися віддати всі свої сили для перемоги над лютим ворогом. Прикордонники й військові частини, що відступали через селище, діставали всебічну допомогу — транспортом, продуктами харчування тощо. 30 червня фашистські війська вдерлися в Перегінське. Спочатку тут хазяйнувала угорська адміністрація, з серпня — німецька. Окупанти чинили розправу над радянськими активістами, виловлювали молодь і насильно вивозили на каторжні роботи до Німеччини. Всього з Перегінського району вивезли 4384 чоловіка[3]. Гітлерівці з оунівцями організували по селищу і району облави на євреїв.

Жителі селища боролися з загарбниками. Секретар Перегінського райкому КП(б)У В. І. Андрієнко став членом підпільного обкому партії[4]. У русі опору брав участь поет Й. П. Мошура, який писав патріотичні, антифашистські вірші. Жителі С. С. Костур та П. М. Романко розповсюджували антифашистську літературу[5]. Навесні 1944 року гітлерівці стратили 10 юнаків та дівчат, які допомагали партизанам-ковпаківцям. За опір окупаційному режимові фашисти розстріляли багато жителів Перегінського, зокрема поета Й. П. Мошуру, комсомольців С. Ю. Дроцюк, К. С. Дубей, Д. Лесюка та інших.

28 липня 1944 року 226-а стрілецька дивізія 11-го стрілецького корпусу визволила Перегінське. В боях за селище загинуло понад 200 радянських бійців і офіцерів. Майже 600 перегінців були учасниками Великої Вітчизняної війни, 200 з них удостоєні високих урядових нагород.

Селищу і району окупанти завдали величезних збитків: зруйновано 2 лісозаводи, курорт у с. Підлютому, 500 будинків. Всі шляхи потребували ремонту. Становище ускладнювалося через терористичні дії банд українських буржуазних націоналістів. Восени 1944 року вони вбили активіста Р. М. Кулика, голову селищного

---

[1] Журн. «Людина і світ», 1966, № 11, стор. 24—29.
[2] Львівський облдержархів, ф. 35, оп. 5, спр. 269, арк. 73.
[3] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-98, оп. 1, спр. 15, арк. 1.
[4] Газ. «Прикарпатська правда», 8 травня 1965 р.
[5] Івано-Франківський облпартархів, ф. 1, оп. 29, спр. 415, арк. 266.

споживчого товариства Івана Семковича, поранили його дружину і на її руках вбили восьмимісячну дитину. Для боротьби з бандитизмом в Перегінському створили винищувальний загін, який забезпечував охорону установ і підприємств. Радянські та партійні органи вели широку роз'яснювальну роботу. Завдяки їй частина учасників націоналістичних банд порвала з оунівцями і з'явилася з повинною. Таких трудовлаштовували, і вони поверталися до чесного життя. В боротьбі з бандитизмом загинув чекіст О. Сухоруких, його іменем названо одну з вулиць Перегінського.

Вже через кілька днів після визволення за допомогою військових частин став до ладу лісопильний завод. Згодом за участю бакинських спеціалістів, які прибули до Перегінського, відбудовано нафтодільницю № 4. Тут діяло в 1944 році тільки 17 свердловин. Видобуток нафти становив 2,5 тонни на добу. 6 свердловин не працювало через нестачу механізмів та спеціалістів. За два тижні після визволення відновлено роботу Перегінського ліспромгоспу, хоч не вистачало робочої сили. Вузькоколійна залізниця Брошнів—Осмолода була в трьох місцях пошкоджена, придатними виявилися тільки один паровоз і 4 вагони. Для ліспромгоспу з Москви, Ленінграда, далекого Уралу надійшли залізничні рейки, лісовозні вагони і паровози, трактори, електролебідки[1]. Завдяки цьому підприємство змогло виконувати і перевиконувати виробничі завдання. 1945 року став до ладу райпромкомбінат, що об'єднував шевську та кравецьку майстерні, шкіряний завод, сукновальню, 2 водяні млини, 2 крупорушки, олійницю та 2 цегельні.

У столярному цеху колгоспу «Більшовик». 1970 р.

Ліспромгосп тоді об'єднував лісодільниці Перегінського, Небилова, Ясеня та Порогів. У його розпорядженні було 67 тис. га лісу. Комсомольсько-молодіжна бригада лісорубів (бригадир І. В. Урядов) перший післявоєнний п'ятирічний план виконала в лютому 1948 року[2]. За короткий час ліспромгосп став одним з найбільших і найкраще оснащених промислових підприємств Прикарпаття. В 1949 році він завоював перехідний Червоний прапор Ради Міністрів СРСР. 1954 року колектив ліспромгоспу вдруге вийшов переможцем у всесоюзному соціалістичному змаганні. Великий вклад у поліпшення технології виробництва внесли раціоналізатори, зокрема Ф. В. Максимів, зробив нову конструкцію мотопили, яку використовують на рубці лісу. Поліпшилося життя лісорубів. На лісопунктах і майстерських ділянках ліспромгоспу споруджено просторі і світлі житлові будинки, гуртожитки, їдальні, клуби, медичні заклади. За першу післявоєнну п'ятирічку в селищі збудовано електростанцію, реконструйовано лісопильний завод. Відкрили радіовузол, нову лікарню.

Селищна Рада та партійна організація, створена в 1946 році, чимало зробили, щоб піднести сільське господарство. Бідняки об'єднувалися в земельні громади, при них створювалися супряжні групи. Вони допомагали безкінним господарствам, сім'ям військовослужбовців, інвалідам Великої Вітчизняної війни, вдовам і сиротам у проведенні сівби. Застрільниками в цій справі виступали комсомольці. При земельних громадах відкрили кузні, плодові розсадники. В 1947 році перегінським

[1] Газ. «Прикарпатська правда», 31 жовтня 1954 р.
[2] Радянське Прикарпаття. 1939—1959. Документи й матеріали, стор. 240.

Культкомісія Перегінської сільради перевіряє роботу бібліотеки. 1970 р.

селянам держава виділила 50 корів, одержували вони додатково землю, лісоматеріали, звільнялися від податків. Комуністи і комсомольці проводили широку роз'яснювальну роботу серед одноосібників, агітуючи їх за створення колгоспу. Немала заслуга в створенні ініціативних груп заступника голови райвиконкому, колишньої біднячки Ю. І. Стефурак. Вона побувала в колгоспах східних областей, а потім пропагувала серед перегінських селян досягнення і переваги колгоспного ладу.

В лютому 1952 року селяни Перегінського створили артіль «Більшовик». Це невелике господарство через кілька років об'єдналося з колгоспом с. Вільхівки, а згодом з артілями Небилова, Слободи-Небилівської, Рошнятого та Закерничного.

В наступні п'ятирічки міцніла економіка селища, швидко зростали місцеві кадри. Лісоруби оволодівали різними професіями. Багатьох було висунуто на керівні посади. Колишні лісоруби Б. Я. Пельц та Ю. Я. Петреній стали начальниками лісопунктів, а згодом Б. Я. Пельц очолив Солотвинський лісокомбінат.

1957 року Перегінський ліспромгосп ввійшов до укрупненого підприємства — лісокомбінату «Осмолода» (центр у Брошнів-Осаді). В Перегінському тепер лісопункт цього лісокомбінату. Крім нього, діють харчовий і побутовий комбінати, столярний цех Рожнятівської меблевої фабрики та комбінат комунальних підприємств. У 1958 році став до ладу харчокомбінат. У січні 1969 року він був перетворений на соко-екстрактний завод. Продукція заводу користується великим попитом. Спиртовані соки — малиновий, ожиновий, яблучний, чорничний — відправляють до Середньої Азії, в Челябінськ, Тульську і Московську області, сульфітовані соки — у Дніпропетровську та Волинську області.

З 1959 року столярний цех комбінату побутового обслуговування виготовляє шафи, віконні й дверні рами, пиломатеріали тощо. Тепер його передано Рожнятівській меблевій фабриці.

Постійно вдосконалюється технологія виробництва на Перегінському лісопункті. Підприємство забезпечене тракторами, вантажними автомашинами, електропилами та іншими механізмами. Заготовляють деревину лише в межах природного приросту лісу. Багато уваги приділяється планомірному відновленню лісу на місцях вирубки. Лісопункт заснував досконалі шкілки бука, ялини, сосни.

За перегінським колгоспом «Більшовик» закріплено 1573 га орної землі, 1384 га сінокосів і 2260 га лісів. Він має 48 га саду. Це високомеханізоване рентабельне господарство з великим неподільним фондом і численними спеціалістами. Всі трудомісткі процеси в рослинництві механізовано. Тут вирощують льон-довгунець, багаторічні трави, картоплю. Артіль має 5,6 тис. овець, близько 600 голів великої рогатої худоби. За вирощення високого врожаю картоплі в 1967 році колгосп нагороджено перехідним Червоним прапором обкому КП України та виконкому обласної Ради депутатів трудящих. Колгосп поступово спеціалізуватиметься на льонарстві й вівчарстві. В артілі виконано багато будівельних робіт. Побудовано столярний цех, 3 пилорами, 2 корівники, 2 телятники, свинарник, 22 приміщення для овець, 5 цехів по переробці й сортуванню льону, 3 кормоцехи, 3 водонапірні башти, гараж для автомашин і майстерні для ремонту сільськогосподарської техніки, при-

міщення для збереження сільськогосподарських машин, цегельню, 4 зерносховища, силосні споруди тощо.

Виросли і нові люди, які своєю працею примножують суспільне багатство. В 1968 році ланка М. О. Корінь виростила по 310 цнт картоплі на гектарі. Ланкову нагороджено орденом Леніна. Її неодноразово обирали депутатом селищної, районної та обласної Рад депутатів трудящих. Працівники лісокомбінату «Осмолода» — шефи колгоспу. Вони допомагають колгоспникам очищати ліс, закріплений за артіллю, постачають машини для лісорозробок, виділяють саджанці дерев.

В колгоспній партійній організації — 65 комуністів. Комуністи — передовики виробництва. С. В. Король надоює по 3050 кг молока від закріпленої корови, М. Ф. Магулій одержує по 4,3 цнт насіння і по 4,3 цнт волокна льону з кожного гектара. Комсомольська організація налічує 236 чоловік. З її лав також вийшло немало передовиків виробництва.

Зростає добробут колгоспників. Грошова оплата трудодня з часу колективізації зросла майже в 5 разів. Колгоспники побудували 1480 житлових будинків. Мешканці Перегінського зводять просторі світлі будинки, над якими здіймаються телевізійні антени. В магазинах селища не залежуються красиві тканини, модельне взуття, побутові електроприлади, добротні меблі. В 1968 році товарообіг селищного споживчого товариства зріс порівняно з 1947 роком більш як у 6 разів.

У Перегінському добре налагоджена система охорони здоров'я і медичного обслуговування. Крім селищної лікарні, з 1957 року діє дитяча лікарня на 50 ліжок, є пологове відділення, поліклініка, рентгенівський та фізіотерапевтичний кабінети, аптека. Якщо до 1939 року в Перегінському працював тільки один лікар, то нині тут є 19 лікарів та 62 чоловіка середнього медичного персоналу.

Мережу освіти в селищі складають 4 початкові, восьмирічна, масова та вечірня середні школи, допоміжна школа-інтернат. Є також автошкола. За післявоєнні роки понад 1300 юнаків і дівчат здобули середню освіту (з них 600 без відриву від виробництва). Понад 250 вихідців із селища нині працюють лікарями, педагогами, інженерами, стали спеціалістами сільського господарства. Директор середньої школи Є. М. Лук'яненко — заслужена вчителька УРСР. Як для робітничих, так і для колгоспних родин стала властивою одна знаменна риса — студент, а то й два-три в сім'ї — звичайне явище, а тим часом багато хто з їх батьків навчався грамоти в лікнепі.

Справжніми осередками культури є масова і дитяча бібліотеки. Книжковий фонд їх становить 54 тис. примірників. Бібліотеки не тільки проводять читацькі конференції, літературно-тематичні вечори, а й поширюють передовий досвід колгоспного виробництва і лісової промисловості. Немає в Перегінському родини, яка не передплачувала б газет і журналів. Трудящі мають необхідні умови для культурного відпочинку. В будинку культури демонструються кінофільми для дорослих і дітей, працюють хоровий, драматичний, танцювальний та музичний гуртки, які об'єднують понад 150 чоловік. Як і в давнину, молодь збирається на вечорниці. Однак тепер вони набули нового змісту. На вечорниці приходить агітатор, розповідає про найважливіші події в світі, потім жінки й дівчата з веселою піснею і жартами вишивають або дивляться цікаву телепередачу.

Про поліпшення життя трудящих і благоустрій селища постійно дбає Перегінська селищна Рада. Крім 108 депутатів, у роботі Ради беруть участь понад 850 активістів.

На уроці фізики в Перегінській середній школі. 1970 р.

Перегінські вечорниці. 1970 р.

Нині Перегінське — добре впорядковане селище. Тут заасфальтовано центральну вулицю ім. Леніна, площу автобусної станції, побудовано тротуари. Вулиці прикрашають зелені насадження, в центрі — молодий парк, де споруджено танцювальний та дитячий майданчики. Тут же встановлено пам'ятники визволителям Перегінського та радянським активістам, які загинули від рук українських буржуазних націоналістів, а також Т. Г. Шевченку. Перспективним планом розвитку селища передбачено розширення виробничих приміщень столярного цеху, побуткомбінату, спорудження універмагу, кінотеатру. Буде заасфальтовано дорогу до станції Посіч. Колгосп «Більшовик» запланував створення допоміжних підприємств — сушарки для паркету, в'язального цеху. Над здійсненням цих важливих накреслень наполегливо працюють всі трудящі Перегінського.

Л. М. КОНОВАЛОВА, П. С. СИНЕНКО, А. Л. ЯСІНСЬКИЙ

ЦЕНЯ́ВА

Ценява — село, центр сільської Ради. Розташована на річці Дубі, за 3 км від районного центру, за 10 км від залізничної станції Рожнятів. Село перетинає автотраса. Населення — 1490 чоловік. Сільраді підпорядковане село Князівка.

Вперше Ценява згадується в документі про судовий процес 1636—1637 рр., що його порушив єпіскоп Шумлянський проти шляхтичів Рожнятовських, які володіли селом[1].

На Ценяву часто нападали турецько-татарські загони. Вони вчиняли криваві розправи над жителями, грабували їх, палили будівлі. Селяни мусили захищати свою землю, боронитися від чужинців. За селом вони збудували сторожові башти, з яких вартові подавали сигнали про наближення ворога. Дізнавшись про загрозу, люди ховалися в ліси, а здатні володіти зброєю, створювали оборонні загони. Відомі імена керівників таких загонів — братів Бойчуків[2].

Неодноразово піднімалися мешканці Ценяви і на боротьбу проти феодалів. Восени 1648 року вони разом з міщанами Калуша брали участь у штурмі Рожнятівського замку[3]. Протягом 1649—1650 рр. ценявські селяни нападали на довколишню шляхту. В численних шляхетських скаргах названо багато прізвищ повстанців: Федір та Іван Дуничеви, Гриць Мацевич, Іван Дудка, Федір Ключина, вдова Семчишина, Максим Матвіїв та інші[4].

В першій половині XVIII ст. багато селян Ценяви перебувало в загонах опришків. До цього часу збереглося в пам'яті народу ім'я месника Дирова, під проводом якого опришки в 1714 році напали на двір шляхтича в Ценяві, забрали в нього майна на 30 тис. злотих[5].

Істотним джерелом збагачення середньої шляхти була оренда маєтків у великих магнатів. Орендар, ні перед чим не зупиняючись, намагався витягти з маєтку

---

[1] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 201, оп. 4, спр. 228, арк. 129.
[2] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1576, оп. 1, спр. К—37, арк. 5.
[3] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 5, оп. 1, спр. 141, арк. 35, 36.
[4] Жерела до історії України-Руси, т. 5, стор. 129, 130.
[5] В. В. Грабовецький. Антифеодальна боротьба карпатського опришківства XVI—XIX ст., стор. 79.

якнайбільше прибутків. Тому система оренди призводила до крайнього зубожіння кріпосних селян. У 1747 році було передано в оренду і Ценяву.

Мало чим відрізнялося життя селян Ценяви в добу капіталізму від попередніх часів. Хоч над ними вже не стояв панський наглядач з нагаєм, економічна залежність від поміщика залишалася — в його фільварку селянинові доводилося відробляти за одержану позичку або погоджуватися на кабальні умови роботи за наймом.

В другій половині XIX ст. до Ценяви належало 594 морги орної землі, 1669 моргів лук і городів, 829 моргів пасовищ. Але більшість угідь зосередили в своїх руках рожнятівський поміщик та 20 сільських глитаїв, які швидко збагачувалися. Основна маса селян лишалася малоземельною і перебувала в поміщицько-куркульській кабалі[1]. Житлом селянина була курна хата-мазанка, вкрита соломою, з долівкою. Світили в хатах скіпками, каганцями. Люди ходили в домотканому одязі, в саморобних постолах, бо ціни на промислові товари були дуже високими. Харчувалися одноманітно, пісними стравами, місяцями не бачили хліба. Чимало людей жебракувало. Лікували хворих тільки знахарі. Інфекційні хвороби швидко поширювалися через брак будь-якої профілактики. В 1873 році в Ценяві спалахнула епідемія холери, від якої за одне літо померло понад 100 чоловік[2].

Грамоту знали одиниці. Однокласну школу відкрито в Ценяві 1847 року. Лише 1900 року вона стала двокласною[3]. Містилася школа в невеличкій хатині, яка складалася з однієї кімнати та сіней, що правили й за дров'яний склад. У тих же сінях вчитель карав учнів, які завинили. Звичайно, що не всі діти шкільного віку навчалися. 1912 року школу перетворено на чотирикласну.

Сподіваючись позбутися злиднів, селяни емігрували. В 1910—1913 рр. до Канади виїхало 70 чол. Але й на чужині не знаходили вони щасливого життя, бо і там діяли ті ж вовчі закони. Тяжка доля спіткала, наприклад, велику сім'ю бідняка Григорія Кальмучина. Добрий косар, він довгі роки поневірявся разом з дітьми в наймах у сільських багатіїв. У 1908 році подався до Канади старший син Василь, в 1910—1911 рр. виїхали туди Іван і Ганна. Їй судилося поховати своїх братів далеко від рідного краю, де вони передчасно померли, не витримавши виснажливої праці в шахті.

Ще більше погіршало становище трудящих Ценяви під час першої світової війни. Австрійські власті мобілізували в армію майже все доросле чоловіче населення, забирали у селян хліб, худобу, коней.

Внаслідок реквізицій у селян залишилася незначна кількість робочої і продуктивної худоби. До того ж, було введено повинність підводами т. зв. форшпани, зростали податки. В селі лютував голод. Особливо бідували багатодітні сім'ї Миколи Грицькова, Тимка Депутовича та інші.

З самого початку війни австрійці, знаючи про симпатії місцевого населення до Росії, провели в Галичині масові арешти. У Ценяві заарештували І. І. Комара, А. Г. Комар, І. Николюка — всього 10 чоловік. Особливо шаленіли вони після того, як солдати з Ценяви та інших сіл відмовилися воювати проти своїх братів. За сім'ями солдатів М. М. Дирова, М. С. Турчина, Ф. Кондура, які опинились у вересні 1914 року в російському полоні, було встановлено суворий нагляд. Австрійські жандарми 7 липня 1915 року заарештували А. Г. Турчин за те, що вона зверталася до росіян з проханням відпустити з полону її чоловіка. Тоді ж було звинувачено в русофільських тенденціях ще 27 чол. Всіх їх вивезли до концтабору, розташованого біля міста Трача. По амністії 1916 року їх відправили на проживання в польські села. Звідти ценівчанам довелося тікати додому — спочатку до Дрогобича, Стрия, а з часом в свої ліси, в рідні оселі. Жандарми на місцях виловлювали втікачів і накладали на них 10 ринських штрафу.

[1] Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów Słowiańskich, t. 1, стор. 689.
[2] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1576, оп. 1, спр. К—37, арк. 6.
[3] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 165, оп. 2, спр. 1290, арк. 1, 9, 13.

Після перемоги Великої Жовтневої соціалістичної революції в Росії в село повернулися звідти військовополонені, які були свідками революційних подій. Спочатку приїхав Я. Г. Турчин, а в 1920 році після п'ятирічного перебування в Києві, Одесі, Катеринославі, Ростові-на-Дону повернувся до села Д. М. Юречко, нині пенсіонер. Вони розповідали селянам про Радянську владу й про ленінські Декрети про мир і землю. Селяни усвідомлювали, що буржуазно-націоналістична ЗУНР це нове гноблення. Ще з більшим опором зустріли вони окупаційний режим, що його встановили тут в 1919 році війська буржуазно-поміщицької Польщі. Життя трудящих під владою панської Польщі залишалося надзвичайно тяжким. Краща земля перебувала в руках поміщика та куркулів. На решту 415 господарств припадало всього 536 га орної землі. Церкві тоді належало 16 моргів орної землі, 19 моргів сіножатей, 3,5 морга невжитків та 15 моргів лісу[1]. Процес обезземелення трудового селянства посилився в 1930—1934 рр. внаслідок застосування практики продажу з аукціону землі за борги. Іноді за борги відбирали навіть хати. Майже всі кращі землі загарбали куркулі. Через постійні злидні та антисанітарні умови близько 30 проц. жителів села хворіло на туберкульоз, поширений був черевний тиф.

У 30-х роках в селі була тільки початкова школа. Значна частина дітей через бідність батьків відвідувала заняття, доки було тепло. За найменшу провину учнів били різками, ставили колінами на пісок, кукурудзу, з піднятими догори руками. У відповідь на т. зв. кресовий шкільний закон, що передбачав повністю вивести протягом 25 років з уживання українську мову, ценівчани надіслали до міністерства освіти Польщі листа з вимогою відкрити в селі українську школу. Сфабрикувавши фальшивий документ за підписами 20 ополячених українців про те, що нібито в селі така школа не потрібна, міністерство освіти порадило селянам «ніколи більше не звертатися з подібними проханнями»[2].

В селі була невеличка бібліотека, відкрита 1931 року «Просвітою». Користувалися нею не більше 40 чоловік. Громадськість села добилася від властей визначення місця для забудови народного дому. Ініціатором його спорудження був М. А. Олексин. Скориставшись з фінансової допомоги громади ценівчан з Торонто та грішми, зібраними в селі, в 1934 році розпочали будівництво. Але через зволікання і всілякі перешкоди з боку урядовців і сільського попа завершити спорудження народного дому було важко. Піп відверто й нахабно радив не поспішати з будівництвом, щоб «більшовикам не було де збирати народ і агітувати».

За далеко неповними даними польської статистики, до 1938 року з Ценяви емігрувало за океан понад 120 сімей. Особливо багато їх оселилося в Канаді. Емігранти, яким щастило влаштуватися на роботу, ледве заробляли на прожиття. Люди мешкали в трущобах, бо квартира навіть для одинокого робітника коштувала $^3/_4$ його заробітку. Безробіття постійно загрожувало багатьом емігрантам. Не один з них скінчив життя самогубством. В листі до ценівчан їх землячка писала з Торонто: «На фабриці не працюю, бо не можу. Та й ціну дуже збили, задарма робимо. Продукти, вбрання і що людині до життя потрібно, то подорожчало в 3—4 рази. А платні нема. Тому в нас страйк за страйком. Якщо дадуть підвишку, то всьо одно народ терпить, бо зразу підвищують ціни...». Відповідаючи на питання, чому не приїжджає в рідне село, вона пише про свою тугу на чужині, де «все будеш чужим, де бідну людину вважають за сміття... Не всі можуть їхати на відвідини рідних. Я мала тисячу доларів, що заробила за сім років, то дала завдаток за хату і лишилася з десятьма пальцями до праці. Син пішов до школи. Я сплачувала хату, п'ять років платила сотками за школу, за навчання сина. Не раз йшла пішки до роботи, бо не мала за що їхати...»[3].

---

[1] Шематизм греко-католицького духовенства Львівської архієпархії на рр. 1931/1932, стор. 180.

[2] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1576, оп. 1, спр. М—29.

[3] Лист зберігається в первинній організації Товариства культурних зв'язків з українцями за кордоном села Ценяви.

Важке матеріальне становище, невпевненість у завтрашньому дні змусили ценівчан в Торонто створити в 1925 році свою громаду. В ній об'єдналося 130 чоловік.

Велике значення у формуванні політичної свідомості жителів Ценяви мала пропаганда комуністичних ідей, розповіді про соціалістичне будівництво в Радянському Союзі. Революційні ідеї активно пропагували в Ценяві М. Ф. Гринишин, М. М. Юречко, О. В. Комар, Д. Кондур, В. Михайлів. Я. Г. Турчин тримав зв'язок з осередком КПЗУ на Тернопільщині, де працював комуніст М. Л. Кондур. Через нього він одержував політичну інформацію, поради, листи, марксистську літературу. Навколо Я. Г. Турчина гуртувалися революційно настроєні селяни М. І. Марків, А. Д. Грицьків та інші[1]. Часто мешканці Ценяви відмовлялися виконувати розпорядження уряду, не брали участі у виборах. 20 жовтня 1925 року в с. Ріпному відбувся страйк робітників нафтових копалень, страйкували і жителі Ценяви М. Бадик та С. Комар, які тут працювали. 6 січня 1929 року М. І. Філіпович та М. М. Комар брали участь у страйку робітників-лісорубів Перегінського[2].

У своєрідній формі проявлялася солідарність жителів Ценяви з трудящими Країни Рад. 7 листопада 1938 року в святковому вбранні вони вийшли на вулицю села. Озброєні молодчики, синки багатих польських колоністів і місцевих куркулів, вчинили на них напад, били, шматували на селянах український одяг, топтали їх кіньми[3].

За 4 дні до приходу радянських військ А. Д. Грицьків і М. Ф. Гринишин з групою ценівчан роззброїли польський загін. Був створений тимчасовий комітет для збереження порядку, головою його обрали бідняка М. Ф. Гринишина, секретарем — А. Д. Грицькова. Чимало жителів попрямували до Рожнятова зустрічати радянських воїнів-визволителів. 19 вересня 1939 року червона кіннота вступила в село. На мітингу палкі промови виголосили Я. Г. Турчин, М. О. Голубовський та ін. Вони висловлювали подяку односельчан і безмежну радість за визволення від гніту польських панів, любов до братнього радянського народу[4]. Трудівники села радо вітали встановлення Радянської влади в Західній Україні і возз'єднання її з Українською РСР. Одним з перших актів Радянської влади було наділення бідняків землею. Безземельним та малоземельним передали 900 га поміщицької і церковної землі. Близько 30 сімей безплатно одержали на спорудження жител по 15—20 куб. м лісу. В грудні 1939 року жителі Ценяви обрали свою першу сільську Раду.

В селі відкрили українську семирічну школу. Сільські активісти А. М. Джурин, І. Д. Грицьків, М. В. Федорів, С. Я. Комар разом з учителями розпочали роботу по ліквідації неписьменності серед дорослого населення. В травневі дні 1940 року в Ценяві створено комсомольську організацію, секретарем її молодь обрала І. П. Хабаля. Комсомольці читали селянам книжки, газети, вивчали з ними Конституцію СРСР та УРСР.

Коли почалася Велика Вітчизняна війна, на долю мешканців Ценяви випали тяжкі випробування. Окупанти грабували селянські господарства. Особливо важким для ценівчан видався 1942 рік. У селі настав голод. Люди їли кропиву. Голодні, опухлі, йшли вони до Збруча обмінювати одяг, взуття й інші речі на продукти. Та коли поверталися у село з продуктами, що їх пощастило виміняти, поліцаї все відбирали. 108 чол. фашисти вивезли на каторжні роботи до Німеччини. 13 жителів села розстріляли окупанти як заложників. 30 сільських активістів, серед них М. І. Марків, І. М. Бадик, С. Г. Комар, А. Д. Грицьків були ув'язнені. Оунівські бандити по-звірячому вбили сільського активіста Г. Д. Хортова, спалили одного з перших комсомольців А. М. Джурина, замордували М. О. Дирова з дружиною

[1] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1576, оп. 1, спр. Г—19, арк. 2—5.
[2] Там же, спр. М—29, арк. 3.
[3] Там же, спр. Г—19, арк. 1.
[4] Там же, арк. 3.

і двома маленькими дітьми, знищили всю родину М. М. Маркова. В нелюдських муках загинув від рук озвірілих бандитів Є. М. Николюк[1].

В роки суворих випробувань боротьба ценівчан проти загарбників і їх прислужників — українських буржуазних націоналістів — набрала форм саботажу, зволікання сплати податків. Про становище на фронтах селянам розповідали І. В. Вовчук, Д. М. Макіїшин, І. С. Бойчук, які втекли з фашистської каторги і повернулися до рідного села. Понад 50 чоловік з Ценяви захищали соціалістичну Батьківщину на фронтах[2]. З них 32 чоловіка нагороджено орденами і медалями.

1 серпня 1944 року Ценяву визволили частини 317-ї стрілецької дивізії 17-го гвардійського стрілецького корпусу. Хлібороби села прагнули своєю працею допомогти загоїти рани, завдані війною, внести свій вклад у справу остаточного розгрому ворога. В 1944—1945 рр. в селі розгорнувся патріотичний рух за дострокову здачу державі поставок та додатковий продаж продуктів сільського господарства. Сільський актив, комсомольці скликали збори селян, роз'яснювали значення допомоги села фронту. Першими і в найбільшій кількості здали державі зерно Л. М. Олексин, М. Д. Дирів, Д. Комар.

Відбудові народного господарства чинили одчайдушний опір оунівці. Від їх рук загинули радянські активісти М. Я. Комар, В. М. Носин, В. А. Дирів, О. Г. Романишин, Г. Ф. Михайлів, І. О. Максимонько, М. І. Комар та ін. У ніч з 19 на 20 січня 1945 року бандити захопили групу селян-активістів, повели їх роздягнених вулицею, хоч на дворі лютував мороз, а ввечері убили. Трупи закатованих вбивці вивезли за село Іванівку, сховавши від людського ока сліди своєї звірячої розправи. Тієї ж ночі вони вбили дружину голови сільської Ради П. Комар з шестимісячною донькою Оксаною, повісили батька голови сільради Якова Комара. Будинки замордованих спалили, майно розграбували[3]. Допомагав бандитам місцевий піп, який закликав знищити комуністів, комсомольців, усіх сільських активістів[4].

Сільський актив, комсомольці піднялися на рішучу боротьбу з націоналістичними бандами, створили групу охорони громадського порядку. З грудня 1945 року цією групою керував Є. Д. Николюк. Спираючись на допомогу радянських органів, трудящі Ценяви розгромили бандитів. У центрі села в жовтні 1967 року відкрито пам'ятник тим, хто загинув у жорстокій борні з ненависним фашизмом, а також радянським активістам, які стали жертвами бандитського терору[5].

Долаючи опір буржуазно-націоналістичних банд, мешканці Ценяви активно будували нове життя. Селяни створили ініціативну групу по організації колгоспу. К. І. Буряк, Є. Д. Николюк, М. І. Депутович та інші проводили агітацію, розповідали селянам про переваги колективного господарства. В цю роботу включилися вчителі О. В. Дмитрів, Л. С. Ярошенко, М. Г. Блайда. В 1950 році в селі було створено колгосп ім. Т. Г. Шевченка, в якому об'єдналося 375 господарств. Головою обрали І. В. Вовчука. Колгосп мав 1600 га землі (з них 230 га орної), 65 коней, 16 голів великої рогатої худоби. Спочатку артіль переживала значні труднощі: бракувало кадрів, техніки, органічних і мінеральних добрив, сортового насіння, господарських приміщень. Через низьку врожайність низькою була й оплата праці.

Партійна організація, яка налічувала спочатку три члени КПРС, разом з правлінням колгоспу повела рішучу боротьбу за зміцнення господарства. Налагодили агротехнічне навчання, мобілізували трудівників на боротьбу за підвищення урожайності. В 1954 році комуністи рекомендували колишнього бідняка В. М. Джурина головою правління колгоспу. Секретарем парторганізації був обраний М. І. Марків. Організаційно-господарському зміцненню колгоспу значно сприяло

---

[1] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1576, оп. 1, спр. Г—19, арк. 8.
[2] Архів МО СРСР, ф. 371, оп. 6367, спр. 423, арк. 4—6.
[3] Газ. «Прикарпатська правда», 1 листопада 1966 р.
[4] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1576, оп. 1, спр. Г—19, арк. 7.
[5] Газ. «Нові горизонти» (Рожнятів), 12 жовтня 1967 р.

На Ценявському побутовому комбінаті. 1970 р.

об'єднання його в 1959 році з двома сусідніми артілями. Укрупнене господарство почало вирощувати культури, що давали найбільший прибуток, — льон, картоплю, коренеплоди. Земельні угіддя колгоспу становлять понад 4 тис. га, в т. ч. орної землі — 870 га, сіножатей — 830 га, пасовиськ — понад 660 га, лісів — понад 300 га. Надання колгоспам права самим планувати своє господарство значно сприяло поліпшенню виробничої діяльності. 1963 року запровадили внутріколгоспний госпрозрахунок. Було розроблено заходи щодо піднесення культури виробництва і підвищення продуктивності всіх галузей господарства. На виробничих нарадах колгоспники викривали хиби в роботі, брали нові зобов'язання. Правління колгоспу встановило контроль за нарахуванням трудоднів. Колгоспні поля стали краще удобрюватися, поліпшилася агротехніка. Протягом 1965 року осушено 134 га земель, на 278 га здійснено вапнування кислих грунтів[1]. У 1966 році вже зібрано з га по 18 цнт пшениці, 4,5 цнт насіння та понад 6 цнт волокна льону. Застосування сучасної техніки допомогло механізувати основні виробничі процеси, поліпшити обробіток полів, скоротити строки збирання. За роки свого існування колгосп ім. Т. Г. Шевченка перетворився на високорозвинуте багатогалузеве господарство. За виробничі успіхи артіль в 1968 році нагороджено перехідним Червоним прапором РК КП України, а також занесено на обласну Дошку пошани. Не менше уваги приділяли піднесенню тваринництва колгоспу. З-поміж кращих трудівниць підібрали доярок і телятниць, організували їх навчання. Встановили додаткову грошову оплату. Тим часом розгорнули будівництво 10 тваринницьких приміщень, закупили значну кількість худоби. Тепер стадо налічує 1 тис. голів (у т. ч. 390 корів). На фермах запроваджено внутрігосподарську спеціалізацію.

В процесі колективного виробництва виросли досвідчені кадри. Колгоспні спеціалісти сільського господарства піклуються про те, щоб у кожній бригаді, ланці люди набували не тільки майстерності, а й наукових знань. Агроном, зоотехнік, головний механік керують гуртками, де колгоспники підвищують свою кваліфікацію.

Колгосп ім. Т. Г. Шевченка — типово передгірський. Тому доводиться докладати багато праці, щоб родила земля. Колгоспники прагнуть зробити рентабельними всі галузі, зокрема й допоміжні, в яких зайнято 250 чоловік. Столярна майстерня виготовляє кузови для автомашин. Замовлення на них надходять з Вінницької, Одеської, Миколаївської та інших областей. Майстерня також виробляє віконні блоки й рами, парникові рами й короби, дерев'яні фургони для автомашин технічної допомоги, будиночки для меліораторів тощо. Чималі прибутки дає колгоспу цегельний завод. Тут встановлено новий прес, автоматичний транспортер для подачі глини, механізовано завантаження і вивантаження цегли з печей, розширено сушильне господарство, запроваджено автоматичне різання цегли, прокладено вузьколійку. В 1969 році відкрито нові цехи — керамічний та кахляний. Колгосп має художню та кравецьку майстерні. Крім одягу, тут освоєно випуск оригінальних господарських і пляжних сумок, целофанових чохлів для одягу тощо. В художній майстерні виконують замовлення київської бази «Укроптгалантерея» на виготовлення головних хусток, різних прикрас, плакатів.

Істотна частка одержуваних прибутків витрачається колгоспом на розширене відтворення та спорудження культурно-побутових об'єктів. За останні 10 років зведено кілька тваринницьких приміщень, зокрема два 4-рядні комплексно механізовані корівники, кормоцех, збудовано два льонопереробні цехи, два криті токи, консервний цех, 2-поверховий будинок побуткомбінату. Колгосп ім. Т. Г. Шевченка

[1] Івано-Франківський облпартархів, ф. 3971, оп. 1, спр. 19, арк. 6.

спільно з сусідньою артіллю «Більшовик» будує пансіонат, де відпочиватимуть колгоспники й туристи. За цей же період загальний фонд оплати праці колгоспників збільшився у 5 разів. Великі кошти витрачає колгосп на оздоровлення і лікування трудівників. Лише за два роки 18 колгоспників побували на курортах і в будинках відпочинку.

Типовим прикладом докорінного поліпшення умов життя селян Ценяви є зміни в родині колишнього бідняка Андрія Грицькова. Здобувши за радянських часів середню спеціальну освіту, сам він працює старшим інспектором райфінвідділу. Син Любомир закінчив Чернівецький університет, працює інженером-гідрологом в Івано-Франківську. Молодший — Мирослав закінчив Івано-Франківський інститут нафти і газу, нині — інженер-геолог в Миргороді.

Лише за Радянської влади, в умовах колгоспного життя змогла вирватися з темряви і злиднів багатодітна сім'я О. Г. Федорова. Дружина його Марія Миколаївна нагороджена орденом «Материнська слава», тепер вона на пенсії, живе в новій хаті. 8 їхніх дітей вже здобули освіту, оволоділи спеціальностями і працюють в різних галузях народного господарства, а двоє молодших ще навчаються у профтехучилищі та школі-інтернаті.

Колгоспний лад назавжди поклав край нестаткам. За польської окупації Ю. С. Максимів мав гектар землі, коня, корову, але прогодувати своїх трьох дітей без додаткових заробітків не міг і мусив працювати на лісорозробках в Осмолоді. Нині всі сини Ю. С. Максимова мають спеціальність, живуть заможно. Батьки після багаторічної сумлінної праці в колгоспі пішли на заслужений відпочинок, одержують пенсії, мають повний достаток.

Зростання артільного господарства, розвиток усіх його галузей завжди в полі зору партійної організації, на обліку в ній тепер 38 комуністів. 16 років керує колгоспом комуніст В. М. Джурин. Розпочав своє трудове життя він у ранньому дитинстві, коли пас в наймах худобу. Під час служби в рядах Радянської Армії В. М. Джурин закінчив полкову школу снайперів. Спеціальність агронома він здобув у Івано-Франківському сільськогосподарському технікумі. 1953 року вступив до КПРС. Вже на посаді голови колгоспу заочно навчався у Львівському сільськогосподарському інституті. Він часто виступає по обласному і республіканському радіомовленню, в пресі. В. М. Джурин — делегат III Всесоюзного з'їзду колгоспників. Його обрали членом Союзної Ради колгоспів.

Комсомольців у Ценяві — 144. Вони виступають організаторами недільників, під час яких вивозять добрива, прибирають територію села, озеленюють її, беруть активну участь в художній самодіяльності, в пропаганді книги, в агітаційній роботі.

В Ценяві сталися глибокі культурно-освітні перетворення. За роки Радянської влади 35 чоловік здобули вищу, 236 — середню та понад 2 тис. — неповну середню освіту. В 1970 році 89 ценівчан навчалося у вищих і середніх спеціальних навчальних закладах республіки. В селі працює восьмирічна школа. В ній обладнано навчальні кабінети, географічний та спортивний майданчики, учнівські майстерні. В навчальному процесі використовуються наочне приладдя, кіноапаратура, телевізор. При школі працює музична студія. Радянський уряд високо оцінив заслуги вчительки з 52-річним педагогічним стажем О. В. Сойки, нагородивши її орденом Леніна.

В культурному житті села велика роль належить бібліотеці. Жодна громадсько-політична кампанія не залишається поза увагою її працівників. Пропагуючи книгу, бібліотечні працівники влаштовують виставки літератури, відзначають знаменні дати. Понад 100 чоловік мають власні бібліотеки.

1969 року став до ладу будинок культури. В ньому часто відбуваються виступи приїжджих артистів та гуртків художньої самодіяльності. В будинку культури організовуються масові вечори відпочинку, вогники, теоретичні конференції, лекції.

В останню неділю серпня кожного року колгоспники справляють в полі свято врожаю. Плетуть вінки з пшениці, співають пісень про врожай. Голова правління

На засіданні бюро первинної організації Товариства культурних зв'язків з українцями за кордоном. 1970 р.

колгоспу вітає колгоспників з успішним закінченням збирання врожаю, підводить підсумки праці, нагороджує кращих хліборобів. Агіткультбригада виступає з концертом, а потім усі колгоспники сідають за святково прибрані столи. Ввечері в будинку культури продовжується свято.

Дедалі ліпшими стають умови життя колгоспників. За останні 10 років у селі споруджено близько 450 будинків, укритих бляхою, шифером, черепицею. В 1969 році розпочато газифікацію будинків колгоспників та виробничих приміщень. Медичну допомогу мешканці села одержують у фельдшерсько-акушерському пункті в Ценяві та у районній лікарні. Є в селі кілька магазинів, їдальня.

Якщо за капіталістичного ладу бідняки Ценяви тікали з рідного краю за океан шукати шматок хліба, то тепер багато з тих, що колись виїхали на чужину, повертаються додому і тут знаходять своє щастя. Цьому значною мірою сприяє активна діяльність створеної у селі в лютому 1968 року первинної організації Товариства культурних зв'язків з українцями за кордоном, керує нею комуніст І. М. Романюк. Організація листується з ценівчанами в Торонто, влаштувала 10 зустрічей з емігрантами-українцями, які хотіли переконатися в успіхах, здобутих ценівчанами. В 1968 році приїздили голова громади ценівчан в Торонто І. М. Дмитрів та секретар — А. Д. Николюк. Від імені громади вони поклали вінки біля пам'ятника односельчанам, які загинули від рук німецько-фашистських загарбників та оунівських бандитів. Гості побували на вечорі в школі, де урочисто вручалися атестати зрілості учням-заочникам. Учасники зустрічі піднесли гостям сувеніри. Канадські гості побачили, як відпочивають і розважаються односельчани. А. Д. Николюк сказав: «Дорогі односельчани! Я очам своїм не вірю. Бував на різних прийомах, між різними людьми, в різних колах. А такого багатого столу ще не бачив. А його підготували селяни Ценяви, які здобули середню освіту, про їх нібито важке життя багато базікають в Торонто націоналістичні газети». Гості добре зрозуміли почуття колишнього емігранта В. І. Максимонька, який після багаторічних поневірянь в Канаді повернувся в рідне село. «Тільки тут, у Ценяві,— казав він,— я знайшов щастя, свободу, заможне життя. Все це дала людям праці Радянська влада».

Зростання культурного рівня і колективна праця створили новий тип людини, істотно відмінний від мешканця старої Ценяви. Індивідуалізм і егоїзм власників, які в минулому позначалися на думках і вчинках людей, поступилися місцем перед почуттям колективізму і братньої взаємодопомоги. У більшості мешканців села зникли релігійні переконання. Молодь реєструє шлюб у кімнаті щастя.

Розроблено перспективний план розвитку Ценяви, в ньому враховано всі господарські, адміністративні та культурні потреби. Село займатиме площу в 5 разів більшу, ніж тепер, вулиці будуть широкі, рівні. В центрі, крім адміністративних будинків, спорудять приміщення середньої школи. В чарівному місці розміститься спортивний комплекс, на великому масиві зазеленіють молоді насадження, які ще більше прикрасять Ценяву.

Вирує повнокровне життя в прикарпатському селі Ценяві. Його трудівники вносять свій скромний вклад у загальнонародну справу.

В. М. ВАСИЛЕВСЬКИЙ, І. М. РОМАНЮК, А. Л. ЯСІНСЬКИЙ

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ, ЦЕНТРИ СІЛЬСЬКИХ РАД РОЖНЯТІВСЬКОГО РАЙОНУ

БЕРЛО́ГИ — село, центр сільської Ради. Лежать на річці Лімниці, за 12 км від районного центру, за 12 км від залізничної станції Калуш. Населення — 1589 чоловік.

Місцевий колгосп «Зоря» має 1320 га землі, в т. ч. 340 га орної. Виробничий напрям його — молочне тваринництво.

У Берлогах є восьмирічна школа, клуб, бібліотека. За радянських часів змінився вигляд села, із 382 хат — понад 300 нові або реконструйовані.

Перша згадка про Берлоги належить до 1651 року.

Від рук українських буржуазних націоналістів загинули активні борці за встановлення Радянської влади В. М. Сеняк, П. С. Фединяк, В. І. Беник та інші.

У Берлогах народився український бібліограф І. О. Левицький (1850—1913). Бібліографічні праці його відзначаються повнотою і точністю опису, зберігаючи й досі своє наукове та довідкове значення.

ВЕРБІ́ВКА (до 1939 року — Льдзяне) — село, центр сільської Ради. Розташована за 8 км від районного центру, за 12 км від залізничної станції Рожнятів. Населення — 1176 чоловік. Сільраді підпорядковане село Топільське.

В селі є колгосп ім. XXI з'їзду КПРС. Виробничий напрям господарства — тваринництво. Колгосп має 1970 га землі, в т. ч. понад 560 га орної. На 100 га угідь тут виробляють більш як 190 цнт м'яса.

В селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека, лікарня. За післявоєнний період у Вербівці споруджено понад 280 житлових будинків.

Село вперше згадується в писемних джерелах другої половини XVIII століття.

ВЕ́РХНІЙ СТРУ́ТИНЬ — село, центр сільської Ради. Лежить на правому березі річки Чечви, біля підніжжя гори Сокола, за 8 км від районного центру, за 12 км від залізничної станції Долина. Поблизу села проходить автомагістраль. Населення — 1617 чоловік.

Комплексна бригада колгоспу «Ленінським шляхом», що розташована тут, має 1540 га землі. Основний виробничий напрям — м'ясо-молочне тваринництво.

У Верхньому Струтині є також завод ізоляційних матеріалів.

У селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека. За радянських часів вищу та середню освіту здобуло 96 мешканців села. За цей період споруджено 320 будинків.

Вперше село згадується у писемних джерелах 1665 року.

За часів буржуазної Польщі в селі діяла організація «Сельроб-єдність», яку очолював І. Мацьків.

Уродженець Верхнього Струтиня В. І. Калинович — кандидат юридичних наук.

ДУ́БА — село, центр сільської Ради. Лежить на річці Дубі, за 9 км від районного центру. Через село проходять автомагістраль та вузькоколійна залізниця. Населення — 1165 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Дубшари та Лецівка.

До 1969 року в Дубі знаходився відділок радгоспу «Рожнятівський». Тепер всю територію села передано Рожнятівській профільній дільниці Калуської нафто-газорозвідувальної експедиції глибокого буріння.

В селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека.

За роки Радянської влади вищу та середню освіту здобули 156 чоловік, 325 родин справили новосілля.

В роки фашистської окупації секретар комсомольської організації І. М. Фриз та М. М. Гуцул вели в селі антифашистську агітацію. Їх стратили гітлерівці.

ІЛЕ́МНЯ — село, центр сільської Ради. Розташована за 22 км від районного центру, за 19 км від залізничної станції Долина. Населення — 1369 чоловік. Сільраді підпорядковане село Луги.

В селі розміщено допоміжне господарство Брошнівського лісокомбінату, яке має 180 га орної землі.

В Ілемні є восьмирічна школа, бібліотека, клуб.

Ілемню засновано у XVI ст. В лісах, що оточували село, росло багато ільма. Очевидно, від нього пішла назва села. В давні часи тут працювали гута та дві склофабрики.

КА́МІНЬ — село, центр сільської Ради, розташоване за 8 км від районного центру, за 15 км від залізничної станції Калуш. Населення — 1488 чоловік.

Місцевий колгосп «Верховина» має понад 1580 га землі. Виробничий напрям господарства тваринницько-льонарський.

У Камені є восьмирічна школа, бібліотека, будинок культури. За радянських часів вищу та середню спеціальну освіту здобули понад 130 чоловік. Колгоспники звели понад 200 будинків.

Село відоме з першої половини XVIII століття.

КРА́СНЕ — село, центр сільської Ради. Розташоване на річках Лукві та Лімниці, за 15 км від районного центру, за 21 км від залізничної станції Рожнятів. Населення — 1539 чоловік.

Місцевий колгосп «Перемога» — м'ясо-молочного напряму. Має понад 1870 га сільськогосподарських угідь.

У Красному працюють восьмирічна школа, клуб, бібліотека. За післявоєнні роки в селі споруджено близько 400 житлових будинків.

Перша письмова згадка про Красне належить до 1450 року. Багато селян Красного 1648 року приєдналося до повстанського війська С. Височана.

КРЕХО́ВИЧІ — село, центр сільської Ради. Розташовані за 6 км від районного центру. Залізнична станція — Рожнятів. Населення — 2470 чоловік.

Виробничий напрям креховицького колгоспу «Нове життя» — м'ясо-молочне тваринництво. За господарством закріплено 1780 га сільськогосподарських угідь.

У селі є восьмирічна школа, бібліотека, клуб. Понад 60 жителів села здобули вищу освіту.

Креховичі засновано в другій половині XVII ст. На початку XX ст. в селі працював тартак, де у 1921 році відбувся страйк, який організували Й. Д. Байда, Д. В. Гуцул, М. С. Полянський. Страйкарі добилися підвищення заробітної плати.

ЛИ́ПОВИЦЯ — село, центр сільської Ради. Лежить поблизу річки Чечви, за 30 км від районного центру, за 28 км від залізничної станції Долина. Населення — 1710 чоловік.

В селі розміщено бригаду підсобного господарства Брошнівського лісокомбінату, за якою закріплено 215 га сільськогосподарських угідь.

У Липовиці є середня школа, бібліотека, клуб. При ньому створено оркестр бойківських народних інструментів. Вищу та середню освіту здобули 135 вихідців з села. За післявоєнні роки зведено близько 330 будинків.

Село засновано в другій половині XVII століття.

ЛО́П'ЯНКА — село, центр сільської Ради. Розташована за 14 км від районного центру, за 15 км від залізничної станції Долина. Населення — 1576 чоловік. Сільраді підпорядковані села Грабів та Крива.

Лоп'янський відділок радгоспу «Спаський» вирощує зернові та технічні культури. Господарство має близько 700 га землі. У відділку розвинуто вівчарство.

В селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека. В центрі Лоп'янки встановлено обеліск односельцям, що полягли на фронтах Великої Вітчизняної війни.

Лоп'янка вперше згадується в документі 1649 року.

НЕБИ́ЛІВ — село, центр сільської Ради. Розташований за 17 км від районного центру, за 25 км від залізничної станції Рожнятів. Через село проходить автомагістраль. Населення — 2809 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Ловаги, Сливки та Слобода-Небилівська.

На території села розміщені 2 бригади колгоспу «Більшовик», за ними закріплено 1300 га сільськогосподарських угідь, в т. ч. 750 га орної землі, 550 га пасовиськ.

В селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека, тубдиспансер. За радянських часів вищу та середню освіту здобуло 105 вихідців з Небилова. Тут споруджено понад 460 житлових будинків.

Небилів згадується в письмових джерелах 80-х років XVIII ст. У 1891 році мешканець Небилова І. В. Пилипів, шукаючи кращої долі, покинув рідне село і виїхав до Канади, поклавши

Нова вулиця в селі Небилові. 1970 р.

початок багатотисячній трудовій еміграції з Галичини. З нагоди 75-річчя поселення першого українця в Канаді село відвідали син Івана Пилипова В. І. Пилипів та канадський український прогресивний діяч Петро Кравчук.

На початку XX ст. у Небилові виявлено нафтоносні пласти, розробка їх провадилася з 1936 року. В 1924 році в селі створено осередок КПЗУ, до якого входили М. П. Римар (секретар), В. І. Винник, Ю. П. Римар та інші.

Під час фашистської окупації до Німеччини гітлерівці вивезли 300 жителів села.

НИ́ЖНІЙ СТРУ́ТИНЬ — село, центр сільської Ради. Лежить на правому березі річки Чечви, за 3 км від районного центру і за 10 км від залізничної станції Рожнятів. Через село проходить вузькоколійна залізниця. Населення — 3183 чоловіка.

В селі розташований колгосп «Ленінським шляхом», який має 3768 га сільськогосподарських угідь. Виробничий напрям — м'ясо-молочне тваринництво, вирощування льону. У Нижньому Струтині розміщено деревообробний цех районного побутового комбінату.

В селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека. В центрі села встановлено пам'ятник полеглим у роки Великої Вітчизняної війни. За час Радянської влади вищу та середню освіту здобуло 200 чоловік, понад 500 родин справили новосілля.

Село відоме з XVIII століття.

На території Нижнього Струтиня розкопано гончарну піч початку н. е. та могильник культури карпатських курганів. Виявлено також давньоруське городище.

ОСМОЛО́ДА — село, центр сільської Ради. Лежить на річках Лімниці, Молодій та Петрові, за 44 км від районного центру, за 54 км від залізничної станції Рожнятів. Населення — 125 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Гриньків та Кузьминець.

У селі розташовані лісопункт та 3 лісництва, за якими закріплено понад 21 тис. га лісу. Бригадира комплексної бригади лісорубів В. М. Худяка нагороджено орденом Леніна. Лісництва проводять не тільки господарські та лісоохо-

ронні заходи, а й дбають про збереження фауни, рибних багатств, розвиток бджільництва.

В селі є клуб, бібліотека.

ПЕТРА́НКА — село, центр сільської Ради. Розташована за 12 км від районного центру, за 14 км від залізничної станції Калуш. Населення — 3152 чоловіка.

За радгоспом «Петранка» закріплено понад 2500 га сільськогосподарських угідь. Розвинуте м'ясо-молочне тваринництво та льонарство.

В селі є восьмирічна та середня школи, 2 клуби, 2 бібліотеки. У післявоєнні роки вищу та середню освіту здобули 95 жителів села, зведено понад 480 будинків.

Дані про Петранку є в Йосифінській метриці (1785—1788 рр.).

У XIX ст. в Петранці було налагоджено виробництво солі, щорічно її виварювали понад 16 тис. цнт. До наших днів збереглися одне з приміщень, де виварювали сіль, та криниця з «сировицею».

У Петранці народився Герой Соціалістичної Праці Д. В. Штоковецький.

РІ́ВНЯ — село, центр сільської Ради. Лежить на лівому березі річки Лімниці, за 4 км від районного центру, за 10 км від залізничної станції Рожнятів. Через село проходить шосе. Населення — 1340 чоловік. Сільраді підпорядковане село Слобода-Рівнянська.

В селі розташована бригада колгоспу ім. Шевченка, за якою закріплено 1200 га землі. Виробничий напрям — льонарсько-тваринницький. Тут збудовано льонопереробний пункт.

У Рівні є восьмирічна школа, бібліотека, будинок культури. За останнє десятиліття колгоспники звели 70 будинків.

У 1658—1659 рр. мешканці Рівні двічі повставали проти місцевого поміщика.

На території с. Слободи-Рівнянської знайдено сокири, кинджал та інші речі доби міді.

РІПНЕ́ — село, центр сільської Ради. Розташоване за 13 км від районного центру, за 19 км від залізничної станції Рожнятів. Населення — 1375 чоловік.

В Ріпному працюють нафтопромисел та газопромисел. Видобуток нафти за повоєнні роки зріс у 13 раз, газу — більш як у 20 разів.

У селі є середня школа, клуб, бібліотека, лікарня та пологовий будинок. Тут же розміщений обласний піонерський табір. За роки Радянської влади вищу та спеціальну середню освіту здобули 50, а загальну середню — 150 чоловік. У Ріпному встановлено меморіальну дошку на честь воїнів, які загинули у Великій Вітчизняній війні.

Ріпне згадується в писемних джерелах кінця XVIII століття.

В 20-х роках XX ст. на нафтопромислі Ріпного розгорнулася страйкова боротьба. Організовували страйки І. Калеман, Т. Ковальський та Левицький. 1926 року страйкарі добилися скорочення робочого дня до 8 годин. В 1937 році мешканці села збирали кошти для родин, близькі яких полягли в боях у Іспанії. Було зібрано понад 200 злотих.

Пам'ятник І. М. Вагилевичу в селі Ясені. 1969 р.

СВАРИ́ЧІВ — село, центр сільської Ради. Розкинувся між річками Чечвою та Лімницею, за 3 км від районного центру, за 5 км від залізничної станції Рожнятів. Населення — 4681 чоловік.

Місцевий колгосп «Радянська Україна» має 2322 га землі, в т. ч. 1090 га орної, понад 860 га сіножатей, 360 га пасовиськ. Виробничий напрям — молочне тваринництво та вирощування льону-довгунця.

В селі є середня і початкова школи, бібліотека, клуб. За післявоєнні роки зведено понад 400 добротних будинків. Більш як 400 жителів Сваричева здобули середню та вищу освіту. Воїнам, які загинули в роки Великої Вітчизняної війни, в селі встановлено обеліск.

В історичних документах Сваричів уперше згадується 1648 року. Під час польської окупації боротьбою мешканців села керували члени КПЗУ Г. В. Васильків, І. В. Шишак, М. Ю. Тимків. Вони організовували страйки в 1935, 1936 і 1938 роках.

СПАС — село, центр сільської Ради. Розташований за 12 км від районного центру, за 17 км від залізничної станції Рожнятів. Населення — 1930 чоловік. Сільраді підпорядковані села Підсухи та Погорілець.

Радгосп «Спаський» має 3394 га землі, на його фермах — понад 2 тис. овець. Виробничий напрям — м'ясо-молочне тваринництво.

В селі є середня школа, клуб, бібліотека, лікарня. Вищу та середню освіту здобули 133 мешканці Спаса. В селі споруджено пам'ятник загиблим у роки Великої Вітчизняної війни.

Перша письмова згадка про село належить до 1469 року. Мешканці Спаса брали участь у визвольній війні українського народу 1648—1654 років.

СУХОДІ́Л — село, центр сільської Ради. Лежить по обидва береги річки Чечви, за 23 км від районного центру, за 30 км від залізничної станції Рожнятів. Населення — 1334 чоловіка.

В селі розташовані бригада допоміжного господарства Брошнівського лісокомбінату, Суходільське та Липовецьке лісництва.

У Суходолі є восьмирічна школа, будинок культури, бібліотека. За післявоєнний період зведено понад 160 житлових будинків.

Суходіл згадується в писемних джерелах другої половини XVIII століття.

ЯСЕНОВЕ́ЦЬ — село, центр сільської Ради. Розташований за 7 км від районного центру, за 13 км від залізничної станції Рожнятів. Населення — 892 чоловіка. Сільраді підпорядковане село Іванівка.

В селі розміщено відділок радгоспу «Рожнятівський», за яким закріплено 400 га землі. На початку 60-х років XX ст. в селі почали видобувати нафту й газ.

В Ясенівці є восьмирічна школа, клуб, бібліотека. За роки Радянської влади селяни звели 250 добротних будинків.

Ясеновець засновано на початку XVII ст. кріпаками, що виварювали сіль.

Я́СЕНЬ — село, центр сільської Ради. Лежить на річці Лімниці, за 28 км від районного центру та за 37 км від залізничної станції Рожнятів. Населення — 3081 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Бабське, Лази, Погар, Турівка та Черепина.

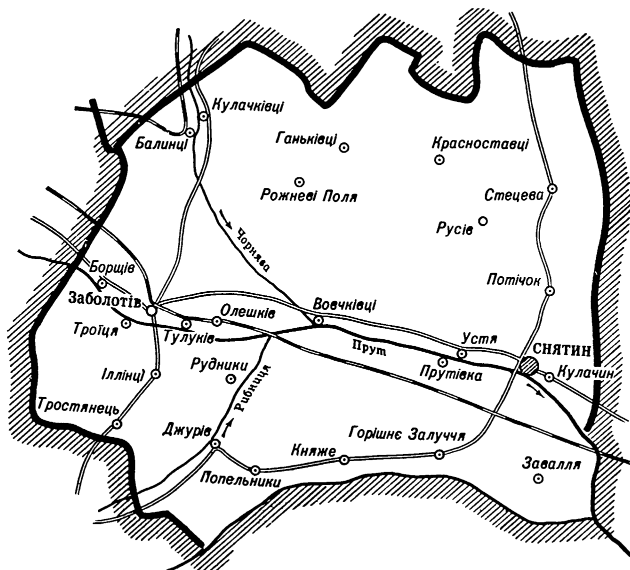
В селі розташовані Грінківське лісництво лісокомбінату «Осмолода», яке має понад 6 тис. га лісів.

У Ясені є середня та дві початкові школи, клуб, бібліотека, обласний дитячий санаторій «Ясень». За післявоєнний період споруджено 280 житлових будинків.

Село відоме з другої половини XVII століття.

Вихідцем з села є український письменник і фольклорист І. М. Вагилевич. У столітній ювілей видання «Русалки Дністрової» (1937 р.) в селі йому встановлено пам'ятник.

СНЯТИНСЬКИЙ РАЙОН

СНЯ́ТИН

Снятин — місто районного підпорядкування, центр району. Розташований на лівому березі ріки Пруту, за 92 км від обласного центру. Залізнична лінія Львів—Чернівці проходить за 5 км на південь від міста. Населення — 7274 чоловіка.

Площа Снятинського району — 60,2 тис. га, населення — 74 277 чоловік, у т. ч. сільського — 63 477. У районі — 51 населений пункт, підпорядкований 1 міській, 1 селищній та 24 сільським Радам, 17 колгоспів. Район має 41,1 тис. га сільськогосподарських угідь, у т. ч 33,2 тис. га орної землі, 6,8 тис. га лук і пасовищ, 1870 га садів; 3,2 тис. га лісів і чагарників; 10 промислових підприємств; 45 шкіл, 2 технікуми; 2 будинки піонерів, 51 клуб і будинок культури, 2 кінотеатри, 47 стаціонарних кіноустановок, 50 бібліотек, 2 літературно-меморіальні музеї; 5 лікарень, 3 диспансери, 2 поліклініки, 2 дитячі консультації, 3 амбулаторії, 27 колгоспних родильних будинків, 46 фельдшерсько-акушерських пунктів, 6 аптек.

На території міста Снятина знайдено скарб та велику кількість окремих срібних римських монет II—IV ст. ст. н. е.[1]. Перші письмові відомості про місто Снятин належать до 1158 року. Місто цього часу згадується також в історичних джерелах сусідніх держав. Румунський історик А. Д. Ксенопол, посилаючись на літописця Мирона Костіна, пише, що в XI—XII ст. ст. на молдавських землях було багато слов'ян. Окремі з них приходили туди з міста Снятина[2]. Снятин названо ім'ям власника міста — воєводи Костянтина Сірославича, відомого воєначальника і впливового боярина при дворі галицького князя Ярослава Осмомисла, який в літопису іменується Кснятин, Костянтин[3].

[1] Журн. «Вестник древней истории», 1951, № 4, стор. 241.

[2] A. D. X e n o p o l. Istoria Romînilor, vol. II. Bucureşti, 1914, стор. 270.

[3] Полное собрание русских летописей, т. II, стор. 488—494.

Польські й угорські феодали, скориставшись послабленням українських земель, у XIV ст. все частіше стали зазіхати на Прикарпаття. У 1387 році Снятин разом з усім Покуттям захопили польські магнати[1]. Вони створили у Снятині, де раніше був центр волості, староство і навіть воєводство та біскупство (резиденція католицьких єпіскопів). Воєводству і біскупству підлягали всі галицькі землі між Дністром і Прутом[2]. Українців не допускали до міського самоврядування, обмежували права займатися ремеслами і торгівлею, переслідували українську мову й культуру. Снятин усе більше заселяли польські й німецькі колоністи.

У 1448 році місто дістало магдебурзьке право[3]. Снятинське староство було передане землевласникам Потоцьким, які могли здавати землі в оренду на свій розсуд. Це посилило закріпачення населення Снятина і його околиць. Коли скарбниця польських королів порожніла, вони торгували українськими землями. Польський король Владислав II Ягайло віддавав у заставу Покуття з містами Снятином і Коломиєю молдавському господареві Олександру[4]. У 1482 році шляхтянка Цесельська теж здавала в оренду Снятин разом з іншими населеними пунктами за 300 угорських флоринів[5].

Мешканці Снятина не раз бачили в місті господарів Молдавського князівства. 1415 року Владислав II Ягайло приймав тут Олександра, який присягав йому на вірність як королівський васал. Під час перебування в Снятині король зустрівся з послами грецького імператора Палеолога та константинопольського патріарха, які просили допомогти місту Константинополю хлібом, де тоді лютував голод[6]. Із Снятина в Константинополь через порт Качибей (Хаджибей) на Чорному морі було відправлено зерно[7]. Господар Молдавії Стефан Великий у 1476 році, зазнавши поразки від турків, теж звернувся по допомогу до польського короля. У Снятині він зібрав своїх воїнів, дістав підмогу від короля і виступив знову проти турків[8].

У 1531 році господар Молдавії Петрило зі своїм військом напав і пограбував місто Снятин[9].

У другій половині XV ст. Снятин став великим прикордонним містом і стратегічним центром, звідки польська шляхта вирушала в походи на Молдавію[10]. В місті влаштовували великі ярмарки, де збували свою продукцію ремісники, селяни і шляхта. Найбільш розвинутими були такі ремесла, як бондарство, кравецтво, шевство, кушнірство.

Соціальний і національний гніт був причиною частих повстань. Наприкінці 1456 року снятинці брали участь в антифеодальних виступах селян Північної Молдавії, якими керував Лев. У 1457 році вони захопили Снятин. Ватажка повстання Лева пізніше схопили феодали Молдавії й передали польським магнатам[11].

Рух народних мас Снятина проти феодального гніту й католицької церкви сприяв тому, що загони повстанців Мухи, підійшовши до міста в 1490 році, заволоділи ним протягом дня. Оборонні споруди та будинки, де жила шляхта в Снятині, було зруйновано. До загонів Мухи приєдналося багато селян-втікачів, а також частина міської бідноти.

---

[1] Освободительная война 1648—1654 гг. и воссоединение Украины с Россией. К., 1954, стор. 10.

[2] Akta grodzkie i ziemskie, t. II, стор. 124.

[3] P. Dąbkowski. Podział administracyjny województwa Ruskiego w XV wieku. Lwów, 1913, стор. 323.

[4] Istoria României, vol. II. Bucureşti, 1962, стор. 394.

[5] Akta grodzkie i ziemskie, t. II, стор. 187.

[6] Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów Słowiańskich, t. X, стор. 930; Литературный сборник, издаваемый Галицко-русскою Матицею, 1872 и 1873, стор. 460.

[7] Вестник «Народного дома». Львов, 1910, стор. 75.

[8] N. Iorga. Studii istorice asupra Chiliei si Cetății Albe. Bucureşti, 1889, стор. 150.

[9] Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów Słowiańskich, t. X, стор. 930.

[10] Galicyja pod względem topograficzno-geograficzno-historycznym. Lwów, 1849, стор. 92.

[11] Istoria României, vol. II, стор. 489.

Вулиця Леніна в Снятині. 1969 р.

Снятин зазнавав частих нападів татарських і турецьких завойовників. У 1524 році 500 турецьких яничарів перейшли Дністер і пограбували Снятин разом з іншими містами Покуття. В 1532 році його спалили війська господаря Молдавії[1].

Війни і напади чужоземців руйнували місто. Тому при перепису 1572 року в старому місті налічувалося лише 64 будинки, а в новому — 99 будинків. Всі їх мешканці були безземельними[2]. В 1578 році король Стефан звільнив мешканців Снятина від грошових платежів.

Зважаючи на війну з Туреччиною, польський уряд у 1620 році дав розпорядження укріпити Снятин як прикордонне місто. Щоб заручитись підтримкою міщан, уряд наказував поважати старі «міські права».

Снятин у XVI—XVII ст. ст. був важливим економічним центром, де йшла жвава торгівля і розташовувалася головна митниця на Молдавському торговому шляху. Це був найбільш вигідний торговий шлях, який з'єднував Схід із Заходом, Краків і Львів з Чорним морем[3]. У 1597 році король Сигізмунд III зобов'язав купців Туреччини, Волощини й Молдавії, які торгували з Польщею, переходити кордон лише в Снятині[4].

Про значний розвиток ремесла в Снятині свідчить те, що наприкінці XVI ст. у місті проживали ремісники 15 професій: муляри, ткачі, кравці, кушніри, мельники, гуральники, пивовари, воскобійники та ін. Розвиткові ремесел сприяли, зокрема, вірмени, які почали заселювати місто з 1628 року. Спеціальним універсалом їм дозволили займатися ремеслом і торгівлею, закладати броварні і фільварки, будувати церкви, обирати війта. Їх було звільнено від усіх податків на 15 років та надано права, якими користувалися вірмени у Львові й Кам'янці-Подільському[5]. Користуючись великими привілеями, вірмени в Снятині швидко багатіли. Вони вели жваву посередницьку торгівлю з іншими країнами: привозили турецькі і перські килими, переткані золотом, сап'янову шкіру, хустки, ковдри, різну турецьку зброю, грецьке й турецьке мило, сідла, мечі, вина, сукна й оксамити та інші предмети розкошів. На ярмарки до Снятина з'їжджалися купці з Волощини, Туреччини, Кримського ханства. Тут вони торгували кіньми, сіллю, хлібом та різними виробами кустарів. На околиці міста турки й татари продавали навіть невільників з Галичини[6].

Бурхливий розвиток торгівлі й ремесел сприяв піднесенню Снятина. Розвинуте місто водночас привертало увагу татарських орд, які часто нападали на Снятин і руйнували та грабували його. Особливо сильно зруйнували місто татари 1594 року. У вересні 1621 року частина татарського війська, що брала участь у битві під Хотином, зруйнувала ряд міст, у т. ч. й Снятин. Населення Покуття під проводом Гната

---

[1] Galicyja pod względem topograficzno-geograficzno-historycznym, стор. 92.
[2] H. Seidler. Śniatyn, szkic monograficzny. Stanisławów, 1930, стор. 6.
[3] N. Iorga. Studii istorice asupra Chiliei si Cetǎtii Albe, стор. 150.
[4] E. Hornowa. Stosunki ekonomiczno-społeczne w miastach ziemi Halickiej w latach 1590—1648, стор. 154.
[5] Литературный сборник, издаваемый Галицко-русскою Матицею. 1872 и 1873, стор. 460.
[6] Вестник «Народного дома», стор. 77.

Височана розгромило тоді грабіжників. З 1590 до 1648 року татари вчинили 29 набігів на Снятин, при цьому підпалювали його 5 разів[1].

Жорстока експлуатація й розорення призводили мешканців міста до відчаю. Тому селянські повстання, що не раз вибухали на Прикарпатті, завжди знаходили тут співчуття й активну підтримку. У жовтні 1637 року до жителів Снятина звернувся з універсалом П. Павлюк. Він закликав приєднуватися до повстанських загонів, щоб спільними силами знищити польсько-шляхетське ярмо на землях України. Снятинці дружно відгукнулися на цей заклик. У 1641 році міщани Снятина виступили проти католицького духовенства[2], а на початку 1646 року — проти снятинського старости П. Потоцького. В скарзі до польського короля староста писав, що міщани, очолювані Степаном Геником, Лесем Войтовичем, Василем Хведором, Максимом Климком, Остапом Ковалем, Грицем Івашковим, влаштовували таємні збори, виступали з закликом не сплачувати податків, не виконувати повинностей і йти до повстанців. Невдовзі озброєні повстанці підійшли до ратуші, захопили її й тримали у своїх руках 3 дні. Частина повстанців на чолі з обраним керівником — молдаванином Василем Цинтою проникли в замок старости. Але війська придушили заколот, а Василя Цинту та інших керівників кинули до в'язниці[3].

Під час походу Б. Хмельницького в 1648 році проти польської шляхти на околицях Снятина діяли загони Леся Березовського, Микити Горбачека та Григорія Угорницького. В 1656 році повстанці штурмом здобули фортецю в Снятині, перебили шляхетський гарнізон, зруйнували щойно збудований замок, створили серйозну загрозу прикарпатським містам-замкам та опорним пунктам шляхти[4].

Вогнем і мечем придушували шляхетські війська повстання трудящих мас на Прикарпатті. Сотнями людей убивали без суду і слідства. 300 жителів Снятина, рятуючись, втекли до Молдавії. Їх будинки спалило польське військо[5]. Та боротьба трудящих міста проти жорстокого гніту не вщухала.

Під ігом габсбурзької монархії життя трудящих мас і далі погіршувалося. До міста Снятина в 1777—1787 рр. переселилося багато німців з Баварії, Бадена, Вюртемберга, Нассау. Їм уряд передав на пільгових умовах кращі землі, надав право будувати млини, броварні, розвивати ремесла тощо. Для трудового люду почався тяжкий період, що тривав майже півтора століття.

Через нестерпні умови життя зростала смертність населення. Лише 1847 року у Снятині відкрито лікарню на 14 ліжок, де працював один лікар.

В жалюгідному стані була й народна освіта. Першу трикласну школу відкрито 1841 року, через 7 років вона стала шестикласною. В 1870—1878 рр. в місті було 1114 дітей шкільного віку, проте навчалося лише 150. Школа працювала в непристосованому приміщенні, про яке 9 серпня 1888 року так писала газета «Діло»: «На однім боці будинку—клас, а на другім — шинок, на піддашшю — міська пожежна охорона. Через весь будинок напис: «Шинок — вина і горілки, пивна і трактир». Неписьменних у місті було надзвичайно багато: серед чоловіків — 81 проц., а серед жінок — 90 проц.[6]. Австрійські власті не дбали про освіту та охорону здоров'я трудящих, вони підтримували тільки церкву. Снятинському священикові держава виділила 105 моргів орної землі, виплачувала за богослужіння щорічно 1647 злотих[7].

---

[1] E. Hornowa. Stosunki ekonomiczno-społeczne w miastach ziemi Halickiej w latach 1590—1648, стор. 15, 18, 20.

[2] Є. Яцкевич. Визвольні походи Богдана Хмельницького на західні землі України, стор. 12.

[3] Воссоединение Украины с Россией. Документы и материалы, т. 1, стор. 443.

[4] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 5, оп. 1, спр. 149, арк. 957—965; Історія селянства Української РСР, т. 2. К., 1967, стор. 203.

[5] В. В. Грабовецький. Селянський рух на Прикарпатті в другій половині XVII — першій половині XVIII ст., стор. 71.

[6] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 178, оп. 1, спр. 416, арк. 11, 12, 21.

[7] Шематизм всего клира греко-католической епархии Станиславской. Станислав, 1900, стор. 123.

На знак протесту проти жорстоких утисків трудящі Снятина та його околиць часто влаштовували демонстрації і мітинги, т. зв. віча. 27 лютого 1892 року в місті відбулося народне віче, на яке зібралося понад 2 тис. чоловік. Сюди зразу ж прибули 12 озброєних жандармів і 2 комісари. Вони стали біля входів і патрулювали навколо місця, де проходило віче. Промовці Г. Запаринюк, Л. Мардаревич та інші говорили, що «на нашу бідноту перший лік є розширення прав політичних... найбідніший у нас найбільше платить. Кожна річ у нас є оподаткована — і хата, і сіль, і тютюн, і м'ясо... Для того найсправедливіше було б, щоби всі, хто досяг 20-літнього віку, мали однакове право голосування»[1].

Крім загального виборчого права, учасники віча вимагали поліпшити існуючу систему навчання, знизити ціни на сіль, скасувати шарварки, запровадити українську мову в діловодстві сільських органів влади. На вічі виступали також І. Я. Франко, В. С. Стефаник, Лесь Мартович, М. І. Павлик. Великий Каменяр виступав п'ять разів у найважливіших питаннях порядку денного. Щодо розвитку освіти І. Я. Франко запропонував записати в резолюції так: «В справах шкіл народних снятинське віче заявляє, що шкіл народних в нашім краю є замало; що ті школи не можуть в собі помістити дітей, обов'язаних до науки шкільної; що для тих шкіл є замало відповідно спосібних вчителів; що плата вчителів є взагалі занизька; що становище вчителів народних є занадто залежне; план науки є невідповідний потребам нашої людності; що по селах і містечках брак інструкцій, з котрих би молодіж по укінченню шкіл черпала дальшу освіту»[2]. Селянин І. Сандуляк розповів на вічі, що за несплату податків екзекутори забирають останній кожух. Цей виступ послужив І. Франку темою для оповідання «Історія кожуха».

Долаючи величезні перешкоди, які чинили колонізатори, снятинці зберігали рідну мову, щиру любов до української культури, мистецтва. У липні 1875 року до Снятина в складі західноукраїнського театру «Руська бесіда» майже на місяць приїхав М. Л. Кропивницький. Жителі мали нагоду бачити «батька українського театру» в п'єсах Г. Ф. Квітки-Основ'яненка, Т. Г. Шевченка та інших українських письменників.

Ще одна приємна й радісна подія сталася в Снятині 1903 року: сюди прибув видатний український композитор М. В. Лисенко. Жителі Снятина і ближніх сіл тепло зустріли талановитого композитора. Вони вручили гостеві вінок з колосків покутської пшениці і польових квітів. Багато щирих і зворушливих слів сказав тоді М. В. Лисенко людям, заохочував їх до праці, до знання, а головне — закликав любити пісню, щоб вона несла розраду, щастя, будила від сну і кликала на боротьбу з ненависними поневолювачами. На прохання снятинців М. В. Лисенко сфотографувався з учасниками зустрічі.

Певну роль відіграла Снятинська українська міська читальня, заснована за участю Т. Кобринського в березні 1881 року[3] і реорганізована у жовтні 1898 року у філію товариства «Просвіти»[4]. В товаристві постійно точилася боротьба. Часто його очолювали представники заможних верств населення і вели реакційну політику. Коли ж ним керували прогресивні діячі, такі як С. Зінькевич, М. Крикливець, тоді воно виступало в ролі захисника інтересів трудового українського населення.

Хвиля революційних подій на початку XX ст. в Росії докотилася й до Снятина. 31 липня 1904 року в місті відбулася велика демонстрація. На околиці зібралося кілька тисяч міської бідноти й селян Снятинського повіту. Учасники мітингу вимагали поліпшення умов життя й праці, права навчання українською мовою. Серед інших з промовою виступив письменник-демократ Василь Стефаник. Потім учас-

---

[1] Журн. «Народ», 1892, № 5-6, стор. 65—72.
[2] Там же, стор. 68.
[3] Історія Української міщанської читальні в Снятині. Снятин, 1931, стор. 5.
[4] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 37, оп. 1, спр. 1801, арк. 3.

ники мітингу з червоними стрічками, прикріпленими до гілочок, пройшли центральною вулицею міста. На місце демонстрації прибула велика група озброєних жандармів, які розігнали її учасників[1].

У 1908 році представники революційно настроєної бідноти Снятина вчинили замах на поміщика С. Мойсу-Росохацького. Це був яскравий вияв протесту проти політики колонізаторів у Галичині. Міністерство внутрішніх справ у Відні дало вказівку галицькому намісникові та снятинському старості провести розслідування й покарати учасників виступу[2].

Тривала боротьба і за загальне виборче право. З листопада 1910 року в Снятинській читальні відбулося віче, в якому взяло участь понад 400 чоловік. Віче рішуче висловилося за виборчу реформу. Крім того, воно ухвалило підписати петицію про негайне будівництво українського університету у Львові. 10 листопада того ж року проходило віче на околиці міста, де про важливість реформи виборчої системи говорив письменник В. С. Стефаник[3].

Австрійські власті гальмували розвиток освіти. В жіночій і реальній школах викладання велося польською мовою. Українців допускали до навчання значно менше, ніж представників інших національностей. У реальній школі в 1909/10 навчальному році був 201 учень, у т. ч. 45 українців[4]. У Снятині з 1902 року існувала українська, а з 1905 року — польська бурси. Але й тут панувала нерівність. За утримання дітей в українській бурсі плата була вдвічі вищою, ніж у польській. Трудящі міста не раз виступали проти полонізації, писали скарги. Це викликало занепокоєння у місцевих властей. З 1908 року в Снятині постійно перебував військовий гарнізон для «наведення порядку»[5].

Під час першої світової війни Снятин кілька разів переходив з рук у руки. Мешканці міста тепло зустрічали російських солдатів, які всіляко допомагали бідноті медикаментами й продуктами харчування. Коли ж у місто вступали австро-угорські війська, вони жорстоко розправлялися з тими, хто виявляв симпатії до росіян. Без суду й слідства було страчено О. Притулу, І. Виноградника, З. Лісковацького та інших.

Перебування революційно настроєних російських солдатів у Снятині сприяло поширенню більшовицьких ідей серед населення, що змушений був визнати навіть староста повіту. Великий переполох серед місцевих властей викликала поява у місті весною 1918 року прокламацій, які закликали покласти край імперіалістичній братовбивчій війні, захистити права й суверенітет молодої Радянської республіки[6].

Весною 1919 року Снятин загарбали війська боярської Румунії, а в липні 1919 року місто захопили війська білополяків. Польські пани принесли трудящим нові страждання, жорстоку експлуатацію і національний гніт. Та трудовий люд продовжував боротьбу за возз'єднання з Українською РСР. Безземельні селяни почали захоплювати поміщицькі землі й розподіляти їх. У місті та на його околицях розповсюджувалися листівки польською мовою, в яких були заклики до об'єднання солдатів польської армії з червоноармійцями.

Репресії польських окупантів тривали, але трудящі Снятина продовжували свою героїчну боротьбу. В лютому 1921 року в місті почала діяти підпільна комуністична організація, яка керувала революційними виступами трудящих[7]. Того ж

---

[1] Журн. «Зоря», 1904, № 8, стор. 119—122.

[2] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 146, оп. 6, спр. 111, арк. 489—491.

[3] Газ. «Діло», 11 та 12 листопада 1910 р.

[4] Sprawozdanie Dyrekcji szkoły realnej w Śniatynie za rok szkolny 1909/10. Śniatyn, 1910, стор. 91.

[5] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 146, оп. 6, спр. 111, арк. 1095—1098.

[6] Там же, спр. 121, арк. 472.

[7] Є. М. Галушко. Нариси історії ідеологічної та організаційної діяльності КПЗУ в 1919—1921 рр., стор. 83.

Р. А. Симович — український радянський композитор, уродженець Снятина. 1921 р.

року жителі Снятина й селяни повіту активно готувалися до збройного виступу. З незаможних верств населення було створено революційну бойову групу[1]. Та поліція, довідавшись про підготовку збройного виступу, вжила заходів, щоб не допустити цього.

Боротьбу трудящих міста за соціальне й національне визволення продовжила створена у 20-х роках Снятинська повітова організація КПЗУ. Під час виборів до органів повітового самоврядування в 1927 році комуністи одержали 2914 з 5286 поданих голосів[2]. Station Станіславське управління доповідало міністерству внутрішніх справ у Варшаві, що в Снятині діє комуністична організація, яка має багату пропагандистську літературу, агітаційні видання та відповідний технічний апарат. Керує нею В. Баран, відомий ще з 1920 року[3].

Комуністи Снятина використовували різні форми впливу на широкі народні маси. Вони входили до легальної організації «Сельробу», робітничо-селянських комітетів допомоги жертвам повені та в інші організації. Вони, як доповідав староста, користуючись гуманною діяльністю цих організацій, влаштовували в Снятині віча, на яких критикували діяльність польського уряду, знайомили населення з сучасним міжнародним політичним становищем й агітували за поїздки делегацій до Союзу РСР[4].

Вагомий вклад у розвиток боротьби трудящих міста проти своїх гнобителів вносили письменники-демократи В. Стефаник, який жив у селі Русові Снятинського повіту, та Марко Черемшина, котрий в цей час мешкав у Снятині і працював адвокатом. Вони захищали інтереси селян в буржуазних польських судах, часто виступали з палкими промовами на захист трудового люду, написали ряд новел, в яких відтворили картину безправного життя місцевого населення. Письменники організували 1921 року в Снятині для селян господарсько-ветеринарні курси, а пізніше учительське товариство «Взаїмна поміч». Під прикриттям культурно-освітніх товариств та курсів вони вели серед населення революційну пропаганду[5]. На зборах студентів у Снятині в 1922 році Марко Черемшина говорив, звертаючись до молоді: «Віддайте народові свої молоді серця і розум, а тоді народ вас зрозуміє і піде вам назустріч...»[6].

Боротьба трудящих за соціальне і національне визволення тривала. В ніч на 1 вересня 1933 року в Снятині було розповсюджено відозви КПЗУ, які закликали трудящих до масових демонстрацій, до несплати податків, до боротьби проти польського буржуазного уряду, за зміцнення миру. На фасадах будинків з'явилося багато революційних закликів. Під час обшуків у членів КПЗУ поліція знайшла політичну літературу, зокрема «Маніфест Комуністичної партії»[7]. Тоді було арештовано чимало осіб, запідозрених у революційній діяльності, засуджено до різних строків ув'язнення М. Арича, М. Тарнавецького та М. Купфермана.

Трудящі Снятина активно готувалися відзначити Перше травня 1935 року. Було надруковано 3 тис. примірників листівок, а також «Рішення Комінтерну», «Ухвали з'їздів КПЗУ та КСМЗУ», «Інформаційні листи до всіх комуністів». Поліція натрапила на слід і конфіскувала нелегальну літературу, арештувала кількох активістів — членів КПЗУ. С. Розенберга було засуджено до 5, а Я. Шерера — до 3 років позбавлення волі[8].

---

[1] Івано-Франківський облдержархів, ф. 68, оп. 2, спр. 14, арк. 12.
[2] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 2, оп. 1, спр. 419, арк. 178.
[3] Там же, ф. 205, оп. 1, спр. 447, арк. 48.
[4] Там же, арк. 60.
[5] Путівник музею Марка Черемшини в Снятині. Станіслав, 1958, стор. 43.
[6] Газ. «Червоний прапор», 14 червня 1969 р.
[7] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 205, оп. 1, спр. 729, арк. 5—6.
[8] Там же, ф. 113, оп. 1, спр. 730, арк. 16—32.

Комсомольський актив Снятина. 1939 р.

Життя трудящих Снятина в 30-х роках стало ще нестерпнішим. У місті була єдина гімназія на весь повіт. У 1930/31 навчальному році в гімназії навчалося 287 учнів, з яких лише 66 українців, а дітей робітників — 3. Викладання здійснювалося польською мовою. Плата за навчання була надзвичайно високою — 150 злотих на рік, не рахуючи вступного внеску та витрат на шкільні приладдя й підручники.

Та населення не мирилося з національним гнітом, воно відстоювало свої права, активно виступало проти тих верховодів «Просвіти», які вірно служили панівним класам. До громадсько-політичного життя Снятина включалися й жінки. Вони разом з чоловіками боролися проти існуючого безправ'я, за возз'єднання з Радянською Україною. У березні 1936 року профашистська верхівка радикалів скликала в Снятині свою повітову конференцію. Представників від прогресивних жінок (близько 60 осіб) на цю конференцію не допустили. Тоді вони зібралися на подвір'ї біля будинку, де проходило засідання, висловили протест проти тих, які пролізли в партію і шкодять визвольній боротьбі. Жінки звернулися із закликом до рядових радикалів, щоб вони не піддавалися профашистським верховодам і відстоювали інтереси трудового народу[1].

В 30-х роках у Снятині діяли місцевий комітет КПЗУ, комсомольський комітет та організація МОДРу[2]. Це були ті центри, які скеровували трудящих на вірний шлях визвольної боротьби. У жовтні 1936 року комуністи організували страйк робітників снятинських взуттєвих майстерень. Власники майстерень змушені були підвищити заробітну плату.

Активними борцями проти панського гніту були комсомольці. В ніч на 7 листопада 1937 року В. Чепіга, М. Якимець, В. Гончарик, І. Бурляк вивісили червоні прапори на найвищих спорудах та деревах міста, а на фасадах будинків центральної вулиці написали революційні заклики[3].

Коли у вересневі дні 1939 року Червона Армія почала визвольний похід на Західну Україну, з ініціативи колишніх членів КПЗУ та КСМЗУ в місті було створено революційний комітет. До нього ввійшли М. Чепіга, В. Чепіга, В. Ніцович, Е. Жукатинський. Ревком організував збройні загони, які взяли під охорону вузол зв'язку, банк, залізничну станцію та інші установи, підтримували порядок у місті й повіті, роззброювали поліцію, збирали зброю. 19 вересня населення Снятина урочисто, з хлібом-сіллю зустріло червоних бійців. Люди вийшли з червоними прапорами, співали пісень. Революційний комітет на міському стадіоні скликав багатолюдний мітинг, присвячений визволенню міста Червоною Армією від польських окупантів.

Першими кроками Радянської влади в Снятині була передача землі селянам, націоналізація промислових і торговельних підприємств, надання матеріальної допомоги біднякам. У місті відкрили середню школу з українською мовою навчання, в колишньому поміщицькому будинку — дитячий будинок, організували дитячий

Слухачі курсів агітаторів Снятинського району. 1939 р.

[1] Газ. «Голос Покуття», 29 березня 1936 р.
[2] Івано-Франківський облдержархів, ф. 2, оп. 1, спр. 1819, арк. 68.
[3] Радянське Покуття. Снятин, 1957, стор. 5—6.

садок та ясла. До роботи в школах міста було залучено 26 учителів, 17 з яких до визволення не мали роботи[1]. Із східних областей приїхало ще 32 досвідчені вчителі. На 1940/41 навчальний рік держава асигнувала на ремонт закладів освіти 75 тис. крб. Почали також працювати бібліотеки, кінотеатр, будинок культури, гуртки художньої самодіяльності.

Пленум Снятинського райкому КП(б)У, що відбувся 19 квітня 1940 року, обрав бюро та затвердив завідуючих відділами. Комуністи обговорили питання про організацію МТС, колективізацію сільського господарства[2]. У Снятині на керівну роботу з місцевого населення було висунуто 18 чоловік, у т. ч. 4 жінки.

У жовтні 1940 року в Снятині створено міську партійну організацію, яка налічувала 22 комуністи[3]. Районна комсомольська організація, заснована ще на початку року, нараховувала 242 члени ВЛКСМ[4].

Та німецько-фашистські окупанти принесли мирному населенню міста страждання й горе. Вони захопили Снятин 1 липня 1941 року.

Снятинці не корилися фашистським окупантам, ухилялися від поставок хліба, одягу й різних матеріалів для фашистської армії. Найбільш яскравим прикладом є вчинок робітника Снятинського млина І. Г. Бордуна, який заховав від фашистів усі приводні ремені, лабораторне устаткування млина тощо. Коли Снятин було визволено, він передав командуванню Червоної Армії збережене устаткування млина, а також 127 тонн зерна, 120 тонн борошна, 650 штук мішкотари[5].

Встиг заховати червоні прапори голова Снятинського райвиконкому Г. П. Кононенко. Його дружина Ганна Прокопівна завезла їх до Ладижина на Житомирщині. Там, у своєї сестри, жінка заховала їх у застінок. Коли в 1944 році Житомирщину було визволено від окупантів, Ганна Прокопівна передала червоні прапори партійним органам для передачі снятинцям[6].

Окупанти жорстоко розправлялися з радянськими активістами. Вони замучили М. Чепігу, В. Шувальського, О. Смеречинського, К. Чепігу, Р. Виноградника, Р. Маслянку, М. Бордуна, В. Гуцуляка, Р. Худяк. Від рук фашистів загинули перші комсомольці Снятина М. Сав'юк, І. Ніцович, К. Одинська. За містом, у лісі біля села Потічка, гітлерівці знищили близько 5 тис. жителів Снятинського району. 110 чоловік, у т. ч. 27 жінок, вони вивезли на каторжні роботи до Німеччини, заарештували й катували 98 чоловік[7].

Фашисти зруйнували в місті пам'ятки культури, житлові будинки загальною площею 4990 кв. м, спалили бібліотеки.

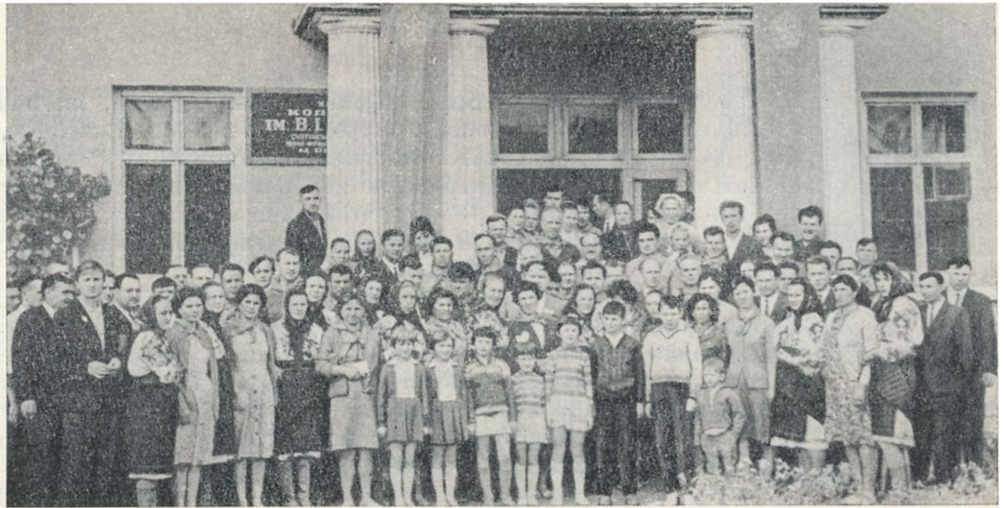
29 березня 1944 року підрозділи 40-ї гвардійської танкової бригади, якою командував І. А. Кошельов, визволили місто Снятин[8]. Вдячні Червоній Армії снятинці виступили ініціаторами створення танкової колони «Від трудящих Станіславщини» і внесли понад 1 млн. карбованців.

Майже все доросле чоловіче населення пішло в армію, щоб добити фашистського ворога. Багато снятинців перебувало в Червоній Армії з 1941 року. Особливо відзначився у боях проти окупантів уродженець міста капітан І. Ф. Атаманюк, який командував ротою парашутистів. Його нагороджено орденами Червоного Прапора, Вітчизняної війни 1-го та 2-го ступенів, Червоної Зірки. За бойові подвиги на фронтах Великої Вітчизняної війни 530 жителів Снятина удостоєно орденів і медалей.

В перші дні після визволення відновили свою роботу партійні та радянські органи. У місті розгорнулися відбудовчі роботи, відкрили 12 крамниць та 4 їдальні

---

[1] Івано-Франківський облпартархів, ф. 32, оп. 1, спр. 1, арк. 27.
[2] Там же, арк. 9.
[3] Там же, арк. 59.
[4] Там же, арк. 2.
[5] Газ. «Прикарпатська правда», 28 березня 1965 р.
[6] Газ. «Прикарпатська правда», 2 липня 1944 р.
[7] Івано-Франківський облпартархів, ф. Р-98, оп. 1, спр. 31, арк. 28.
[8] Архів МО СРСР, ф. 299, оп. 3070, спр. 324, арк. 270; спр. 334, арк. 144.

Делегація болгарських селян разом з трудівниками колгоспу ім. В. І. Леніна. Снятин. 1968 р.

громадського харчування. Почали роботу лікарня, поліклініка, кінотеатр, будинок культури, бібліотеки, школи, дитячий будинок, дитячий садок, ясла. Стали до ладу міська електростанція, водопровід, пошта й радіовузол, районна друкарня.

У серпні 1944 року були готові до навчання всі школи. В Снятині почали працювати 63 учителі й вихователі. Відновив роботу також Снятинський сільськогосподарський технікум. Викладати в технікумі прибули спеціалісти із східних областей.

Переконавшись в перевагах колективного господарювання, снятинські селяни заснували 3 приміські колгоспи: «Комунар», «Шлях до комунізму», ім. Фрунзе. Їм держава допомагала насінням, технікою, мінеральними добривами. В 1950 році артілі об'єдналися в одне багатогалузеве господарство «Комунар».

Повсякденну увагу зміцненню первинних партійних організацій і керівних кадрів колгоспів приділяли Снятинський райком КП(б)У та виконком районної Ради депутатів трудящих. У 1954 році вони послали на постійну роботу в колгоспи району з міста Снятина 20 комуністів та 48 комсомольців.

У 1959 році артіль «Комунар» об'єднано з колгоспами навколишніх сіл в одне господарство — ім. Леніна. Колгосп вирощує гарні врожаї сільськогосподарських культур, добивається високої продуктивності тваринницьких ферм. За господарством закріплено 3328 га орної землі. Колгосп має 38 тракторів, 24 комбайни, 18 автомашин та багато інших машин. Всі трудомісткі роботи в господарстві механізовано.

Радянський уряд високо відзначив невтомну працю трудівників колгоспу, 94 чоловіка нагороджено орденами й медалями. Ордена Леніна удостоєно 5 чоловік, а голову колгоспу, тридцятитисячника Я. Г. Грудева нагороджено трьома орденами Леніна.

На базі дрібних підприємств і майстерень у місті Снятині створено комбінат комунальних підприємств, комбінат побутового обслуговування, харчокомбінат, промкомбінат, сироварний завод. Побудовано меблевий комбінат, який постійно збільшує випуск продукції. У 1959 році стала до ладу новозбудована гідроелектростанція на Пруті. Вона живить струмом місто та колгоспи району, щорічно виробляє понад 3 млн. квт.-год. електроенергії.

Збільшує випуск продукції Снятинський харчокомбінат. Його річний оборот в 1951 році становив 170 тис. крб., а 1968 — 1 млн. 591 тис. крб. Протягом 1968 року сироварний завод виготовив різної молочної продукції на суму 2 млн. 119 тис. карбованців.

Набагато зросла житлова площа в місті за післявоєнні роки. Крім капітального й поточного ремонту будинків, лише у 1967—1968 рр. здано в експлуатацію за рахунок державного будівництва 7 тис. кв. метрів житлової площі. Індивідуальні забудовники звели 670 будинків. Щороку в місті справляють новосілля 60—70 сі-

мей. У 1961 році завершено асфальтування вулиць, впорядковано тротуари, всі вулиці та площі озеленено, прикрашено газонами і квітами, розбито багато скверів. До 50-річчя Великого Жовтня і встановлення Радянської влади на Україні в місті здійснено реконструкцію центральної вулиці, споруджено в центрі міста пам'ятник В. І. Леніну. Реконструйовано міський стадіон, впорядковано міський пляж, човнову станцію. З 1964 року житлові будинки й промислові підприємства опалюються природним газом.

Снятин розташований у такому місці, яке має дуже вигідні шляхи сполучення. Через Снятинський автовокзал проходить 68 автобусних маршрутів. З 1959 року встановлено регулярний авіазв'язок міста з Івано-Франківськом, Чернівцями та Городенкою. Тричі на добу тут приземляються поштово-пасажирські літаки. Із Снятина за 20—30 хвилин пасажир може дістатися літаком обласного центру, а звідти потрапити до будь-якого міста країни. Через залізничну станцію Снятин проходять поїзди Москва—Івано-Франківськ, Одеса—Івано-Франківськ, Львів—Чернівці, на Варшаву, на Бухарест, а також багато поїздів приміського сполучення.

Залізничники станції Снятин, які перші в області завоювали звання колективу комуністичної праці. 1968 р.

В місті є лікарня на 100 ліжок, дитяча лікарня, тубдиспансер, ясла, два дитячі садки. Трудящих обслуговують 34 лікарі та 95 медичних працівників середньої кваліфікації. Жителі користуються добре обладнаною поліклінікою, дитячою консультацією, 2 аптеками.

Створені всі умови для розвитку освіти і культури. У Снятині функціонують середня школа ім. В. Стефаника, середня школа-інтернат, працює 110 вчителів. За післявоєнні роки середню освіту тут здобули 1460 юнаків та дівчат. В дитячій музичній школі на відділах скрипки, фортепіано, баяна, домри, духового оркестру навчається 290 дітей, працює 29 кваліфікованих спеціалістів. Мешканці міста, які з тих чи інших причин не змогли своєчасно здобути середню освіту, вчаться тепер без відриву від виробництва у середній школі робітничої молоді та в середній заочній школі.

В літературно-меморіальному музеї Марка Черемшини. Снятин. 1969 р.

Люблять свій будинок піонерів снятинські діти. Тут працює 7 різних гуртків. У дитячій спортивній школі набувають майстерності 210 дітей. У ювілейному 1967 році юні спортсмени одержали чудовий подарунок від Батьківщини — спортивний комплекс, де є закритий басейн для плавання. В місті є 3 спортзали, стрілецький тир, стадіон, 3 баскетбольні, 4 волейбольні майданчики.

Б. І. Касіян — народний художник СРСР, уродженець села Микулинців Снятинського району. 1965 р.

1969 року відзначив своє 30-річчя Снятинський сільськогосподарський технікум. 48 висококваліфікованих спеціалістів готують кадри на відділах агрономії, механізації та електрифікації. Для практичних занять учнів технікум має добре обладнані лабораторії, новозбудовану майстерню, сільськогосподарські машини, 410 га орної землі, тваринницьку ферму. Щороку тут навчається понад 700 чоловік на очному і понад 600 — на заочному відділеннях. На 1 січня 1969 року середню спеціальну освіту здобули 2520 чоловік.

В Снятинському культосвітньому училищі навчається близько 400 чоловік, працює 52 викладачі. Училище має відділи: диригентсько-хоровий, духовий, хореографічний, народних інструментів, театральний. За роки свого існування училище випустило 1260 спеціалістів культосвітньої роботи, які працюють здебільшого на Івано-Франківщині.

Трудящі Снятина мають всі умови для культурного відпочинку. В місті є будинок культури, працюють 13 гуртків художньої самодіяльності, народний університет культури, широкоформатний і літній кінотеатри, бібліотека для дорослих. У 1949 році в Снятині відкрито літературно-меморіальний музей Марка Черемшини. Він міститься в будинку, де у 1922—1927 рр. жив письменник.

За роки Радянської влади в місті виросли нові кадри інтелігенції. На кінець 1968 року в Снятині, крім учителів шкіл, технікумів, лікарів, працювали близько 200 спеціалістів з вищою й середньою спеціальною освітою.

Багато мешканців Снятина стали знатними людьми. Найбільш відомі — народний художник СРСР, лауреат Державної премії УРСР ім. Т. Г. Шевченка В. І. Касіян. Художник підтримує тісні зв'язки з своїми земляками, часто відвідує Снятин, подарував ряд своїх робіт музею Марка Черемшини.

В 1877—1882 рр. жила в Снятині з сім'єю письменниця демократичного напрямку, публіцистка й громадська діячка Наталія Іванівна Кобринська (Озаркевич). 28 лютого 1901 року тут народився український радянський композитор і педагог Р. А. Симович. Він написав ряд симфоній, увертюр, симфонічних поем та камерно-інструментальних творів. 1954 року Р. А. Симовича було удостоєно звання заслуженого діяча мистецтв Української РСР. В 1944—1949 рр. у Снятині жив і працював український письменник П. І. Мельник (псевдонім Петро Голота).

У Снятині живе вчитель-пенсіонер, член Спілки письменників УРСР В. М. Хронович, сучасник І. Франка і В. Стефаника.

Місто славиться і пам'ятками історії та культури. 1946 року в центрі Снятина споруджено пам'ятник воїнам Радянської Армії, які віддали своє життя в боях за незалежність Батьківщини, полеглим в боротьбі за встановлення Радянської влади у Снятинському районі. Біля підніжжя пам'ятника палає вічний вогонь слави, запалений 9 травня 1964 року. На одному з засідань бюро ЛКСМУ було схвалено пропозицію комсомольців району про будівництво в Снятині монумента вічної слави на честь 50-річчя ЛКСМУ. Монумент встановлено в міському парку, закладеному першими комсомольцями 1940 року. Під час його відкриття 20 червня 1969 року комсомольці району дали клятву на вірність ідеям комунізму.

26 жовтня 1958 року громадськість міста широко відзначила 800-річчя Снятина. Відбулася ювілейна сесія Снятинської районної та міської Рад депутатів трудящих, проходили масові народні гуляння, на які прибуло багато гостей з навколишніх сіл, сусідніх міст, районів, обласного центру та делегація від прогресивних українців Канади. До ювілейної дати випущено спеціальний номер районної газети, літературний альманах місцевого літературного об'єднання, ілюстрований пам'ятний альбом та нагрудний значок «Снятину 800 років».

Стародавній Снятин з кожним роком молодіє, стає ще красивішим.

К. Г. КРОЙТОР, Ю. І. ПАТЛАЖАН

БА́ЛИНЦІ

Балинці — село, центр сільської Ради. Розташовані в долині річки Чорнявої, за 35 км від районного центру. Населення — 1506 чоловік. Сільраді підпорядковані села Бучачки і Трофанівка.

На території Балинців зустрічаються знахідки часів Київської Русі[1]. За народними переказами, Балинці засновано у XIII—XIV ст. ст. Тоді село мало назву «Балканський хутір» (від слова «балка»). Це припущення підтверджується тим, що навіть і досі на околиці села збереглися рештки земляних укріплень, де знаходять посуд тих часів. Перша письмова згадка про Балинці належить до 1462 року. Село згадується і пізніше, під 1483 та 1495 рр. В цей час Балинці були власністю галицького судді[2].

Масове закріпачення селян і загарбання земель феодалами призводило до зменшення селянських наділів. Якщо наприкінці XV ст. і в середині XVI ст. селянський наділ у середньому становив $^1/_2$ лану, то в XVII ст. він зменшився до $^1/_4$ лану. 54 проц. селянських господарств були малоземельні, а 21,8 проц. — безземельні[3]. У шляхетських і церковних маєтках панщина тривала до 5—6 днів на тиждень. Селян позбавили права виходу з громади[4]. Крім панщини, вони сплачували різні грошові побори на користь феодала й держави.

Важкий феодально-кріпосницький гніт доповнювався жорстокими національно-релігійними утисками. Польські феодали намагалися силоміць ополячити населення Балинців шляхом «навернення» їх у католицьку віру. З цією метою вони заснували у Гвіздці римсько-католицьку парафію, яка поширювала свій вплив і на Балинці. Але завдяки стійкості селян процес ополячування відбувався дуже повільно. У 1870 році з 1364 чоловік населення, яке проживало в Балинцях і Трофанівці, римо-католиків було лише 21 чоловік[5].

Посилення соціального й національного гніту загострювало визвольну боротьбу трудящих. Під впливом агітації посланців Б. Хмельницького селяни Балинців гуртувалися в озброєні загони. У 1648 році, коли селянсько-козацькі війська здійснювали похід на Львів, селяни Балинців разом з повстанцями інших сіл напали на маєток поміщика в селі Кулачківцях, спалили його, а майно розподілили між собою[6]. З роками поглибився процес зубожіння трудящих, зросло число безземельних і безкінних господарств. У 40-х роках XVIII ст. більшість господарств села не мала тягла — на 465 дворів припадало лише 30 коней і 192 воли[7].

Все це стало причиною нового піднесення класової боротьби. В 1743—1744 рр. двічі через Балинці переходив загін Олекси Довбуша. Мешканці села охоче постачали опришкам продовольство, створювали їм умови для перепочинку, повідомляли про засідки ворога і розташування каральних загонів.

За часів австрійського поневолення становище селян Балинців не поліпшилося. Крім важких феодальних повинностей, вони платили до 50 видів різних податків — на утримання церкви, сільського писаря, за будівлі тощо. Один лише поземельний податок поглинав у селян 10 проц. їхнього прибутку.

У 1809 році селяни Балинців відмовились відробляти панщину. У відповідь власниця села шляхтянка А. Анжинська вчинила над кріпаками масову екзекуцію[8].

Не принесло селянам полегшення й скасування кріпосного права. Селяни втратили сервітути. Переважна частина земель залишилась у руках поміщика, церкви

[1] Записки наукового товариства ім. Шевченка, т. 152. Львів, 1933, стор. 128.

[2] Akta grodzkie i ziemskie, t. XIX, стор. 280.

[3] З історії західноукраїнських земель, вип. 2, стор. 35.

[4] И. А. Линниченко. Черты из истории сословий в Юго-Западной Галицкой Руси XIV—XV вв., стор. 112—113.

[5] Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów Słowiańskich, t. I, стор. 88.

[6] Жерела до історії України-Руси, т. 4. Львів, 1898, стор. 264.

[7] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 146, оп. 7, спр. 408, арк. 93.

[8] Там же, арк. 408.

й куркулів. За переписом 1870 року, в Балинцях разом із присілком Трофанівкою проживало 1945 чоловік. Їм належало 92 морги орної землі і лук, 158 моргів пасовищ, 7 моргів лісу. А тим часом поміщики Агопсовичі, а також церква мали 596 моргів орної землі, 13 моргів пасовищ, 11 моргів сіножатей та 81 морг лісу[1].

У пореформений період селяни виступали не тільки проти своїх поміщиків, вони вимагали від австрійських властей відкрити українські школи і бібліотеки для трудящих, вшановувати пам'ять видатних діячів української культури. Під тиском народних мас у 1852 році уряд змушений був дозволити відкрити в Балинцях тривіальну (трикласну) школу з українською мовою викладання[2]. Проте її відвідувало дуже мало селянських дітей. Про безпросвітну темряву населення свідчить той факт, що наприкінці XIX ст. в Балинцях згнила через недогляд цінна бібліотека, зібрана покійним священиком Никоровичем[3].

Весною 1910 року на вічі в Балинцях селяни зажадали, щоб вибори до австрійського парламенту проходили на основі загального, прямого, рівного виборчого права при таємному голосуванні. Ставилась також вимога збільшити число мандатів для українців відповідно до кількості населення, утворити окрему національну курію. Віче вимагало, щоб «по громадах, де є більшість українців, були школи українські і не було б примусу польської мови»[4]. В 1912 році трудящі села добилися відкриття чотирикласної школи з українською мовою навчання.

Значною подією в Балинцях було спорудження в 1914 році на кошти селян пам'ятника Т. Г. Шевченку. Ініціаторами цього стали І. Корбутяк, М. Демчук, М. Рурак та І. Угринчук — учасники місцевого хору. За їх пропозицією погруддя Кобзаря купили за 360 злотих у косівського різьбяра[5]. Липи, що ростуть тепер навколо пам'ятника, завезено в 1930 році О. Соколяном та М. Корбутяком із села Сопова.

Перша світова війна призвела до занепаду селянські господарства. Усіх чоловіків призовного віку мобілізували на фронт. Внаслідок реквізиції для потреб війни зменшилася кількість робочої і продуктивної худоби. Територія Балинців перетворилася на арену жорстоких боїв між російськими і австро-угорськими військами, село кілька разів переходило з рук у руки.

Від російських революційно настроєних солдатів селяни дізнавались про події у Росії. Чоловіки, яких силоміць мобілізували до австро-угорської армії і відправили на фронт, добровільно здавались у російський полон. Повернувшись додому, І. М. Грицюк, С. І. Качуляк, І. В. Проскурняк та інші розповідали своїм односельчанам про перемогу Великої Жовтневої соціалістичної революції, встановлення Радянської влади у Росії, про націоналізацію промисловості й передачу землі селянам.

Розповіді про соціалістичні перетворення в Радянській державі мали значний вплив на селян і надавали їх виступам більшої рішучості. У 1918 році вони захопили й поділили між собою землю та майно поміщика Агопсовича, який утік до Гвіздця і повернувся до Балинців лише через півроку в супроводі війська. Селян-пропагандистів знову відправили до війська. І. М. Грицюка було засуджено до 3 місяців тюремного ув'язнення.

З новим загарбанням Галичини панською Польщею в Балинцях ще більше зросла кількість малоземельних і безземельних селянських господарств. Посилився податковий тягар. Все це примушувало бідняків емігрувати за кордон у пошуках «кращої долі». Але й там на них чекали лише злидні, безправ'я, голод і поневіряння. За роки польської окупації з території теперішньої Балинцівської сільської Ради виїхало за океан 75 чоловік.

Колонізаторська політика буржуазного уряду Польщі особливо проявилася в спробах ополячування українського населення і, зокрема, учнівської молоді.

[1] Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów Słowiańskich, t. I, стор. 88, 437.
[2] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 146, оп. 14, спр. 294.
[3] Журн. «Літературно-науковий вісник», 1899, № 7, стор. 70.
[4] Газ. «Діло», № 266, 1910 р.
[5] Івано-Франківський облпартархів, ф. 1, оп. 40, спр. 173, арк. 24.

В. Ю. Корбутяк — член ЦК КПЗУ, уродженець села Балинців. 20-і роки XX ст.

Селяни Балинців рішуче виступали проти полонізації. 7 лютого 1927 року вони надіслали скаргу міністерству освіти і віросповідань у Варшаві, гнівно протестуючи проти полонізації української школи в селі, де мешкає 99 проц. українців. Проте кураторія Львівського шкільного округу 20 листопада 1930 року прийняла рішення про запровадження в Балинцівській школі двомовного навчання[1], що фактично означало викладання всіх предметів (крім релігії й української мови) польською мовою.

Нестача приміщень і вчителів, дуже низький матеріальний рівень життя спричинилися до того, що в селі майже половина дітей не відвідувала школу і мало хто закінчував її. В 1938 році у Балинцях навчалася лише половина дітей шкільного віку. За всі роки панування польських окупантів тільки 2 уродженці села здобули вищу і 7 чоловік середню освіту.

В селі не було жодної бібліотеки. Про медичну допомогу селянинові лишалося тільки мріяти, адже за візит лікаря чи обстеження треба було заплатити 5—7 злотих. Їх селянин міг заробити в пана, працюючи більше тижня.

Посилення соціального і національного гніту та політичного безправ'я викликало дальше загострення класової боротьби. Виступи балинцівських селян стали більш організованими і цілеспрямованими після створення у 1922 році підпільного осередку КПСГ. Очолив його В. Ю. Корбутяк. Наступного року такі організації виникли в Трофанівці і Бучачках. Першими комуністами тут були О. І. Качуляк, В. Каралаш, Д. М. Лящук, П. В. Проскурняк та ін. Комуністи мали значний вплив на селянські маси.

В згуртуванні й політичному вихованні населення Балинців, Трофанівки та Бучачків чимала заслуга комуніста В. Ю. Корбутяка. Він народився в Балинцях 1883 року в сім'ї бідняка. Змалку пізнав злидні, нестатки. Перед першою світовою війною емігрував до Канади. Звідти переїхав до США. За океаном В. Ю. Корбутяк зв'язав свою долю з революційним рухом, брав участь у мітингах, демонстраціях, страйках. У 1920 році, повернувшись до рідного села, привіз з собою твори К. Маркса, Ф. Енгельса та В. І. Леніна і відразу поринув у революційну роботу. На зборах селян, під час бесід з односельчанами він розповідав про міжнародне становище, економічний розвиток СРСР, про шляхи боротьби трудящих за їх соціальне й національне визволення. Під його керівництвом комуністи розвішували червоні прапори, вивчали революційні пісні, організовували першотравневі демонстрації[2].

1 травня 1923 року понад 200 чоловік непомітно пробралися до Бучачків, звідки з червоними прапорами, музикою вирушили до містечка Заболотова, де й відбувся мітинг. Це перше масове святкування надовго залишилось у пам'яті трудящих[3]. Про В. Ю. Корбутяка як організатора походу і мітингу в Заболотові стало відомо Гвіздецькому повітовому суду. Незабаром його заарештували[4].

Коли Коломийський окружком КПЗУ, секретарем якого після звільнення став В. Ю. Корбутяк, вирішив урочисто відзначити 1 Травня 1924 року в Заболотові, до нього одразу почали готуватися комуністи Балинців. У день свята в селі відбулися збори трудящих, потім селяни з червоними прапорами і революційними піснями попрямували до Заболотова на святкову демонстрацію. Коли почався мітинг, десятки озброєних поліцаїв, прокладаючи собі шлях багнетами, кинулись до трибуни. Пролунали постріли. Та захопити прапор й арештувати організаторів демонстрації поліції на цей раз не вдалося[5].

---

[1] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 179, оп. 2, спр. 661, арк. 10, 37, 50, 51.

[2] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1576, оп. 1, спр. К—33.

[3] За волю народну. Біографічні нариси про видатних діячів революційного руху в Західній Україні, стор. 80—81.

[4] Івано-Франківський облдержархів, ф. 2, оп. 1, спр. 63, арк. 42—43.

[5] Боротьба трудящих Прикарпаття за своє визволення і возз'єднання з Радянською Україною. Документи і матеріали (1921—1939 рр.), стор. 30, 43.

Вірним помічником комуністів була комсомольська організація, створена 1926 року. Її спочатку очолював М. В. Проскурняк, а з 1929 року — М. М. Лящук. Комсомольці Я. В. Корбутяк, М. М. Яворська та інші проводили велику роботу серед молоді, розповсюджували революційну літературу. Вони закликали молодь бойкотувати вибори до польського сейму у 1928 році. В 1933 році балинцівські комсомольці М. Лящук і Ю. Грицюк взяли активну участь в організації страйку сільськогосподарських робітників у маєтку поміщика Агопсовича[1].

У грудні 1931 року до Балинців приїхав член ЦК КПЗУ, відомий український письменник Ярослав Галан. У клубі, де зібралося понад 300 членів місцевої організації «Просвіти», він виступив з доповіддю «Боротьба українського народу за соціальне й національне визволення». Оратор відзначав, що на перешкоді визвольної боротьби стоять українські буржуазні націоналісти, які вірно служать панівним класам. З особливою силою доповідач і виступаючі підкреслили спільність інтересів українського, російського і польського народів у боротьбі проти гнобителів. На зборах було викрито і затавровано наступ українських буржуазних націоналістів на сельробівський рух[2]. Після другої доповіді Я. Галана про стан «Просвіти» і діяльність її керівництва збори одностайно прийняли резолюцію, спрямовану на боротьбу проти польських окупантів та їх прислужників — українських буржуазних націоналістів і уніатів[3].

Польський буржуазно-поміщицький уряд відповів на піднесення революційної боротьби трудящих репресіями і судовими розправами. У вересні 1930 року на 2,5 року кинуто до в'язниці Я. Корбутяка.

В 1934 році в Коломиї відбувся судовий процес. Обвинувачували 37 чоловік у революційній діяльності. Серед засуджених були комсомольці з Балинців — М. М. Лящук, С. Яворський, М. Яворська, М. Й. Демчук.

У вересневі дні 1939 року було покладено край гніту, злидням і темряві. Селяни Балинців з перших днів визволення взяли активну участь у підготовці до виборів до Народних Зборів Західної України. Депутатом від Балинцівського виборчого округу було обрано колишню підпільницю комсомолку М. Яворську. Селяни одностайно вітали рішення Народних Зборів.

Селяни Балинців, Бучачків і Трофанівки одержали безплатно понад 800 га землі, багато зерна, сільськогосподарського інвентаря та худоби.

В Балинцях почала працювати українська школа, відкрили клуб і бібліотеку. Селяни вперше побачили кіно. Прагнучи краще зрозуміти радянське життя, вони жадібно читали газети, збиралися вечорами у хатах, де вивчали Радянську Конституцію, слухали розповіді про Країну Рад. Жителі Балинців обрали сільську Раду, її першим головою став М. Корбутяк.

Для кращого вивчення досвіду колективного господарювання на початку 1940 року в східні області республіки виїхала делегація селян Гвіздецького району. В складі делегації був і представник балинцівських селян О. Ю. Корбутяк. Повернувшись у село, він докладно розповів про економічні успіхи колгоспів, життя колгоспників. Влітку 1940 року організовано колгосп ім. Тимошенка. Ініціаторами створення його були активісти села. Головою обрали О. Ю. Корбутяка. На полях артілі запрацювали трактор, комбайн та інші сільськогосподарські машини, які надіслала Гвіздецька МТС[4]. У колгоспі створили дві бригади, їх очолили О. І. Симотюк і М. С. Грабовецький.

Але скористатись наслідками колективної праці селяни не змогли. 2 липня 1941 року до села вдерлися фашистські війська. Вони грабували селян і вивозили всі цінності до Німеччини. За найменшу непокору людей жорстоко карали, вбивали,

---

[1] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 205, оп. 1, спр. 719, арк. 9—10.
[2] Івано-Франківський облпартархів, ф. 1, оп. 40, спр. 173, арк. 23.
[3] Газ. «Сель-Роб», 20 грудня 1931 р.
[4] Газ. «Прикарпатська правда», 9 жовтня 1949 р.

Заслужений агроном УРСР М. Г. Тимошенко. Село Балинці. 1968 р.

кидали до в'язниці, відправляли в рабство до Німеччини. В селі було замордовано 40 чоловік, 120 юнаків та дівчат вивезено на фашистську каторгу.

Трудівники Балинців бойкотували заходи окупаційних властей — ховали від загарбників хліб, худобу. За антифашистську агітацію гітлерівці і їх прислужники — оунівці закатували брата В. Ю. Корбутяка Миколу і сина — комсомольця Ярослава. М. Кульчицького, який приховував від фашистів худобу, кинули до в'язниці. Замордовано у катівні одного з перших сільських комуністів В. Каралаша.

Балинці визволили від фашистів війська 1-го Українського фронту 27 березня 1944 року. В селі було відновлено Радянську владу. Розпочала свою діяльність сільська Рада. Відкрилися клуб, бібліотека, школа.

Молодь призовного віку пішла до лав Червоної Армії, щоб добити ненависних фашистів. Понад 100 бійців не повернулося додому. За бойові заслуги 180 уродженців села удостоєно бойових нагород. Серед них зв'язковий командира батальйону І. О. Корбутяк. При форсуванні річки Шпрее він успішно вивів батальйон з оточення, за що був нагороджений орденом Слави 3-го ступеня. Він має також орден Червоної Зірки, медаль «За визволення Праги». Високої бойової нагороди — ордена Слави 3-го ступеня — удостоєно снайпера І. С. Вирстюка, який брав участь у боях в Східній Пруссії.

В перші післявоєнні роки трудівникам села доводилося працювати в умовах жорстокої боротьби проти українських буржуазних націоналістів. У грудні 1945 року оунівські бандити напали на Балинці і Трофанівку, спалили 10 хат і замордували селян О. В. Корбутяка, К. Корбутяк, І. Дячука, П. Грицюка, вчительку школи М. М. Максимчук, яка сімнадцятирічною дівчиною пішла добровільно на фронт, брала участь у боях. Тієї ж ночі загинув від рук бандитів і її батько М. Максимчук. У 1946 році зграя буржуазних націоналістів розгромила сільський клуб. Однак селяни не злякались оскаженілих виродків, а розгорнули проти них рішучу боротьбу. Сільська молодь і демобілізовані воїни створили винищувальний загін, який очолив М. А. Стефанський. Спираючись на органи Радянської влади, селяни знешкодили бандитів.

Восени 1945 року в Балинцях почала працювати земельна громада[1]. Вона допомагала сільській Раді навести порядок у використанні громадських угідь, сприяла залученню широких мас трудівників до вирішення всіх господарських питань, відновлення колгоспу. Безкінним бідняцьким господарствам, сім'ям інвалідів Великої Вітчизняної війни і вдовам подавали допомогу в обробітку землі.

Роботу по відновленню артілі очолили комуністи. Вже наприкінці 1948 року в колгоспі об'єдналося 30 селянських родин. За господарством було закріплено 411 га землі. Перші успіхи спільного господарювання, масово-політична робота комуністів сприяли тому, що селяни дружно вступали до колгоспу. На кінець 1949 року колгоспна сім'я налічувала 264 господарства[2].

В 1950 році в селі було завершено суцільну колективізацію і на цій основі ліквідовано куркульство — соціальну опору бандитизму. Того ж року колгоспи сіл Бучачків, Трофанівки й Балинців злилися в одне господарство — колгосп ім. І. Франка.

Створена 1948 року партійно-кандидатська група переросла в 1950 році у територіальну партійну організацію. До її складу ввійшли комуністи колгоспу, школи

[1] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1409, оп. 2, спр. 11, арк. 57, 81.
[2] Газ. «Прикарпатська правда», 9 жовтня 1949 р.

й маслозаводу. В результаті зростання кількісного складу комуністів, їх політичної зрілості в січні 1952 року Балинцівську територіальну партійну організацію було розукрупнено на дві — сільську і колгоспну. Секретарем партійної організації колгоспу обрали члена партії з 1923 року О. І. Качуляка[1]. Комуністи очолили усі найвідповідальніші ділянки виробництва і сумлінно ставилися до виконання своїх обов'язків. Завдяки активній діяльності партійної організації невпинно зростало артільне господарство.

В 1956 році колгосп названо іменем В. Ю. Корбутяка. Артіль щороку добивалася виробничих успіхів, перевиконувала план продажу державі сільськогосподарської продукції. Провідними зерновими культурами тут стали пшениця, ячмінь, кукурудза, а з технічних культур — цукрові буряки й тютюн. У 1967 році колгосп виростив по 32,3 цнт пшениці і 38 цнт кукурудзи з гектара. Ланка комуністки М. О. Яремійчук одержала по 651, 4 цнт цукрових буряків з га. Ланкову удостоєно звання Героя Соціалістичної Праці, а решту членів ланки нагороджено орденами й медалями. Наступного року ця ланка вже виростила по 810 цнт цукрових буряків. Послідовниці М. О. Яремійчук — ланки Г. О. Джаман і Е. В. Качуляк зібрали по 623 і 615 цнт цукрових буряків та 150 цнт картоплі з гектара.

Успішно розвивається тваринництво. В 1969 році колгосп мав 740 голів великої рогатої худоби, в т. ч. 450 корів, понад 900 свиней і 500 овець. У 1967 році на кожні 100 га сільськогосподарських угідь одержано по 287 цнт молока та по 95 цнт м'яса. Продаж державі продукції тваринництва за останні 10 років зріс майже в 28 разів. Свинарка Н. Лесюк забезпечує середньодобовий приріст по 450—500, свинарка М. Стефанчак — по 540—550 грамів від кожної тварини. Добрих успіхів досягла М. П. Ферлей. У 1954 році вона надоїла по 3544 кг молока від кожної корови, в 1957 — по 5473, а в 1960 році — по 6528. Її удостоєно звання Героя Соціалістичної Праці[2]. Досвід М. П. Ферлей став надбанням доярок Г. І. Семенчук, Г. М. Джиголик та інших.

У колгоспі запроваджено внутрігосподарський розрахунок, що дало можливість розподіляти прибутки відповідно до виконання планових завдань. Введення госпрозрахунку, вдосконалення організації праці сприяло піднесенню економіки колгоспу. Якщо в 1964 році грошові доходи колгоспу становили 512 тис. крб., то в 1968 році — 885 тис. крб. Неподільні фонди артілі зросли до 1 млн. 235 тис. карбованців.

Зріс також машинний парк артілі. В 1968 році на полях колгоспу працювало 16 тракторів, 12 комбайнів, 15 автомашин, 3 картоплекопалки та багато інших сільськогосподарських машин. В господарстві є пилорама, млин і олійниця.

Економічний розвиток колгоспу став надійним джерелом невпинного росту добробуту й культурного рівня колгоспників. У минуле відійшли злидні, нестатки. В 1968 році колгоспниця М. П. Семенчук, яка працює в бурякосійній ланці Героя Соціалістичної Праці М. О. Яремійчук, заробила 678 крб., 422 кг пшениці, 390 кг картоплі, 189 кг цукру, 11 цнт буряків. Колгоспниця К. Д. Максимчук одержала того ж року 564 крб., 442 кг пшениці, 390 кг картоплі, 179 кг цукру, понад 10 цнт буряків. Колишня селянка-біднячка виховала і вивела на трудовий шлях восьмеро дітей. Найстарша, Ганна — помічник бухгалтера колгоспу, Марія закінчила педагогічний інститут і вчителює в Обертині, Наталка і Ярина

Інтер'єр кімнати колгоспника І. В. Матвійчука. Село Балинці. 1969 р.

[1] Івано-Франківський облпартархів, ф. 2455, оп. 1, спр. 1, арк. 2.
[2] Газ. «Прикарпатська правда», 14 липня 1954 р.

працюють на заводі, син Микола — шофер колгоспу, Дмитро служить у Радянській Армії, наймолодший Іван вчиться в Чернівецькому житлово-комунальному технікумі.

Колгоспний лад докорінно змінив обличчя села. Тут споруджено понад 520 житлових будинків, їх вкрито бляхою, шифером або черепицею. Майже в кожній хаті є нові меблі, радіоприймачі, швейні машини, велосипеди.

Партійна і комсомольська організації приділяли велику увагу підвищенню освітнього й культурного рівня населення. В 1945—1951 рр. в селі працювали гуртки по ліквідації неписьменності, якими керували вчителі школи.

Змінився професійний склад населення. В селі працює 26 шоферів, 99 трактористів і комбайнерів, 12 агрономів, 13 зоотехніків і ветфельдшерів, 3 електрики. Крім того, тут живе 264 робітники і службовці, в т. ч. 39 вчителів, 7 медпрацівників, 6 працівників культури, 18 працівників торгівлі.

В Балинцівській середній школі навчається понад 500 учнів. Середню освіту за останні 13 років здобуло 524 чоловіка. 82 уродженці Балинців закінчили вузи. Серед них — 10 інженерів, 48 учителів. Три сини колишнього бідняка В. Д. Корбутяка — випускники університету. Один з них вчителює в селищі Заболотові, другий — кандидат географічних наук, третій — математик. Тепер у вищих і середніх спеціальних навчальних закладах навчається 76 чоловік.

Жителі села користуються послугами чотирьох бібліотек. Пропагуючи книгу, культосвітні працівники широко використовують книжкові виставки, бібліотечні плакати, читацькі конференції, огляди літературних новинок, літературні диспути. На громадських засадах у колгоспі працює кабінет політичної освіти.

Своє дозвілля трудівники проводять у сільському клубі, де є стаціонарна кіноустановка, гуртки художньої самодіяльності, духовий оркестр. Широкою популярністю в селі користуються ансамблі баяністів і домристів Балинцівської середньої школи. На районних та обласних оглядах художньої самодіяльності драмгуртківці села неодноразово здобували призові місця і нагороджувалися грамотами й преміями. Культосвітні заклади й самодіяльні аматори постійно користуються підтримкою й практичною допомогою жіночої ради. Створений нею хор жінок часто виступає з концертами перед трудящими Балинців та інших сіл району.

В селі працюють 3 медпункти, пологовий будинок та колгоспний дитячий садок. Вже давно забули тут про епідемічні інфекційні захворювання, різко знизилася смертність серед населення.

Велика увага приділяється в селі фізичній культурі. Всіх спортсменів об'єднано в товариство «Колос». Популярними стали такі види спорту, як футбол, теніс, волейбол, лижі. Штангістів тренує тракторист колгоспу Д. І. Медведик, футболістів — механізатор М. Кульчицький.

Трудівники Балинців створюють не лише матеріальні, а й духовні цінності. Міцно увійшли в побут нові звичаї й обряди. Цікаво відбувається в селі зустріч Нового року. Аматори клубу й учні старших класів у новорічний вечір в маскарадних костюмах поздоровляють жителів села з Новим роком і співають новорічних пісень. Дід Мороз і Снігуронька на санях розвозять і вручають подарунки почесним колгоспникам та передовикам виробництва.

Для реєстрації одружень при сільраді відкрито кімнату щастя. В день весілля сюди приходять молоді. Їх супроводжують оркестр, гості, дружки, свідки й батьки. Лунають весільні пісні. Молодих вітають голова і секретар сільської Ради, секретар комсомольської організації. Молоді дають клятву вірності, обмінюються обруч-

Домровий оркестр Балинцівської середньої школи. 1967 р.

ками. Після урочистої реєстрації шлюбу під звуки оркестру молоді виконують танець щастя і в супроводі гостей під звуки маршу повертаються додому, де відбувається весільний бал.

Виросли нові трудівники — господарі своєї землі, передовики сільського господарства, свідомі будівники нового життя. Герої Соціалістичної Праці М. О. Яремійчук і М. П. Ферлей не тільки передовики виробництва, а й активні громадсько-політичні діячі. М. О. Яремійчук у 1955—1958 рр. була депутатом Верховної Ради УРСР, делегатом XXIII з'їзду КП України, учасником ряду Пленумів ЦК КП України. Тепер М. О. Яремійчук — депутат Івано-Франківської обласної і Балинцівської сільської Рад депутатів трудящих, член Івано-Франківського обкому і Снятинського райкому КП України, член правління республіканського товариства «Знання». М. П. Ферлей — депутат Снятинської районної Ради. Вони часто виступають перед трудящими з лекціями й доповідями, беруть активну участь у роботі колгоспної школи передового досвіду.

Герой Соціалістичної Праці М. О. Яремійчук серед членів своєї ланки. Село Балинці. 1968 р.

Авторитетом серед населення Балинців користуються депутати сільської Ради. Добре працюють постійні комісії: сільськогосподарська, охорони здоров'я, соціального забезпечення, народної освіти, соціалістичної законності та ін. За їх ініціативою в селі на честь 100-річчя ленінського ювілею закладено парк, завершується будівництво середньої школи. Розпочато спорудження цегельного заводу, будинку культури.

Ще кращими стануть Балинці у майбутньому.

В. М. ВАСИЛЕВСЬКИЙ, Е. О. КАЧУЛЯК, М. Ю. ПЕРНЕРОВСЬКИЙ

ЗА́БОЛОТІВ

Заболотів — селище міського типу, розташоване на лівому березі Пруту, за 20 км від районного центру. Через селище проходить залізниця Івано-Франківськ — Чернівці. Населення — 4177 чоловік.

В історичних документах Заболотів вперше згадується за 1579 рік як володіння шляхтичів Зборовецьких[1]. Він лежав на шляху, що вів з Північної Буковини до Галичини. Це сприяло його зростанню. Французький інженер Боплан, який перебував на Україні в першій половині XVII ст., позначив Заболотів на складеній ним карті України як місце з розвинутими ремеслами, торгівлею.

В XVII ст. Заболотів був одним з пунктів продажу великої рогатої худоби[2]. В 1621 році його зруйнувала татарська орда[3].

---

[1] E. Hornowa. Stosunki ekonomiczno-społeczne w miastach ziemi Halickiej w latach 1590—1648, стор. 360.

[2] В. В. Грабовецький. Селянський рух на Прикарпатті в другій половині XVII — першій половині XVIII ст., стор. 13.

[3] E. Hornowa. Stosunki ekonomiczno-społeczne w miastach ziemi Halickiej w latach 1590—1648, стор. 18.

З початку XVII ст. до 1630 року Заболотів належав магнатам Потоцьким, а пізніше — шляхтичам Казановським, Бакутським. Від феодальної кабали терпіли не тільки закріпачені селяни, а й міщани. В 1669 році Бакутський заповів своє майно заболотівському костьолу, на користь якого кріпаки зобов'язані були відбувати феодальні повинності[1].

Народні рухи, що розгорталися на Прикарпатті, мали значний вплив і на трудове селянство та міщан Заболотова. Особливо великих масштабів набула ця боротьба в часи визвольної війни українського народу проти шляхетської Польщі у 1648—1654 рр. У складі повстанської армії під проводом Семена Височана діяв загін заболотівських повстанців, очолюваний міщанами І. Кравцем та М. Ковалем. Повстанці зруйнували шляхетський замок у Заболотові і взяли участь у нападах на замки та маєтки феодалів у Городенці, Лючі, Дебеславцях і Печеніжині[2]. Після придушення повстання на Покутті 30 міщан із Заболотова було страчено.

Боротьба трудящих проти шляхти набирала все гострішого характеру. В 1656 році у Заболотові відбувся судовий процес над кріпаками, які намагались отруїти свого лютого гнобителя шляхтича Станіслава Карського, власника частини Заболотова та навколишніх сіл. У підготовці отруєння панської сім'ї брали участь кріпаки Кулик, Галька, Петриха і Олексина.

В 1673 році мешканці Заболотова звернулися до ватажка молдавських опришків Бордюка, що діяв у цей час на Покутті, з проханням захистити їх від сваволі пана. Вбогі й розорені заболотівці, як записано в документах, «не можучи стерпіти пригнічення і, коли жодного іншого захисту не могли знайти, піддались під опіку опришка молдавської провінції Бордюка, якого закликали пригнічені піддані, щоб увійшов у Заболотів»[3]. Бордюк, задовольняючи волю покутян, зі своїм загоном вночі напав на замок Синявського. Опришки схопили ксьондза Конопку і примусили його написати Синявському листа з вимогою припинити знущання над селянами[4].

Після загарбання Галичини Австрійською імперією Заболотів увійшов до Заліщицького округу, а з 1811 року — до складу Коломийського округу Львівського намісництва[5]. Указом імператора від 18 липня 1785 року село Заболотів було віднесено до категорії міст[6]. Але вже наступного року указ скасували і Заболотів знову став селом, підпорядкованим поміщицькій юрисдикції. Власті заборонили влаштовувати тут річні ярмарки. Дозволялися лише тижневі базари.

За свідченням Йосифінської метрики, в Заболотові на кінець 80-х років XVIII ст. мешкало 110 селянських та 86 міщанських сімей[7]. Поміщицькому маєтку належало 1256 моргів орної землі і 529 моргів сіножатей та пасовищ, а в користуванні селян було 1050 моргів землі, включаючи польові наділи та присадибні ділянки. За користування наділами селяни платили поміщикові натуральні й грошові оброки, що становили близько 35 проц. їх річного доходу.

На початку XIX ст. число селянських господарств дещо збільшилось. Про їх майнове і господарське становище свідчить таке: у 1809 році на 150 дворів припадало 20 коней та 106 волів. Значна кількість господарств зовсім не мала робочої худоби.

Географічне розташування Заболотова на шляху, що вів зі Львова на Буковину, сприяло розвитку промислів і торгівлі, зростанню населення. В середині XIX ст.

---

[1] В. В. Грабовецький. Селянський рух на Прикарпатті в другій половині XVII — першій половині XVIII ст, стор. 18.

[2] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 5, оп. 1, спр. 141, арк. 357, 358, 769—772.

[3] В. В. Грабовецький. Антифеодальна боротьба карпатського опришківства XVI—XIX ст., стор. 66.

[4] Там же, стор. 68.

[5] Йосифінська і Францисканська метрики, стор. 118.

[6] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 146, оп. 88, спр. 188, арк. 35.

[7] Там же, ф. 19, оп. 10, спр. 25, арк. 2—17.

у Заболотові проживало 2173 чоловіка. 1847 року тут було відкрито однокласну початкову школу. Її відвідувало близько 80 учнів.

Але загарбники все тугіше затягували петлю економічного й політичного безправ'я на шиї селянина. Революція 1848 року, скасувавши кріпацтво, не поліпшила його долі. Поміщики позбавили селян права користуватися пасовищами і сіножатями, залишили собі кращі орні землі. Поміщику Ясінському в західній околиці Заболотова належало 162 морги орної землі, 15 моргів сіножатей і 10 моргів лісу. А на селянський двір припадало по 7 моргів землі, включаючи пасовища й сіножаті.

В 1866 році через Заболотів проклали залізницю Львів—Чернівці. Відтоді його роль як перевалочного пункту в торгівлі з гірськими районами Покуття значно зросла. 1872 року тут відкрили тютюново-ферментаційний завод. Крім місцевої сировини, підприємство переробляло імпортний тютюн, що надходив з країн Латинської Америки — Куби, Пуерто-Ріко, Бразілії. В 1877 році під час виробничого сезону на заводі працювало до 1000 робітників. Широко використовувалася дитяча і жіноча праця. Зарплата була низькою. На виробництві сигар дорослий робітник за день заробляв 25—35 центів, а на переробці тютюну — 16—40 центів[1].

Наприкінці XIX ст. Заболотів являв собою типове західноукраїнське містечко з його соціальними контрастами, злиднями української, єврейської та польської бідноти, національними і релігійними протиріччями, низьким культурним рівнем основної частини населення. На 4 тис. жителів тут працював лише один лікар та функціонувала двокласна початкова школа. Зате було 4 корчми, костьол, синагога та 2 церкви.

Тривав процес обезземелювання селян. У 1900 році поміщику Агопсовичу належало 640 моргів землі, а на селянський двір припадало в середньому менше 4 моргів. У маєтку Агопсовича постійно працювало 28 батрацьких родин.

У роки першої світової війни Заболотів довгий час перебував у зоні, де точилися запеклі бої між російськими та австро-угорськими військами. Восени 1914 року містечко зайняли російські війська, але бої за нього тривали до червня 1915 року, тобто до відступу російської армії з Галичини. Влітку 1916 року Заболотів знову був зайнятий російськими військами. Австрійська артилерія, що була встановлена на правому березі Пруту, завдала містечку великих руйнувань.

Під впливом Великого Жовтня значно посилився революційно-визвольний рух трудящих Заболотова. У вересні 1918 року заболотівці брали участь у роботі народного віча, що відбулось у Снятині. Його учасники протестували проти планів загарбання Східної Галичини буржуазною Польщею і вимагали її возз'єднання з Радянською Україною[2]. Під час нападу панської Польщі на Радянську Україну багато заболотівців, не бажаючи воювати проти своїх наддніпрянських братів, зі зброєю в руках дезертирували з польської армії і громили всюди польську жандармерію. Один з таких загонів у серпні 1920 року розгромив жандармерію у Заболотові[3].

Після утворення КПСГ у Заболотові організовуються комуністичні осередки. В квітні 1921 року було створено комітет КПСГ. Він керував комуністичними осередками навколишніх сіл. До складу комітету входили М. О. Рога (секретар), В. Ф. Жовтяк, М. С. Дунст, П. М. Бортей, А. В. Кшевінський[4]. З 1923 року Заболотівський комітет працював під керівництвом Коломийського окружного комітету КПЗУ. У революційній боротьбі гартувався союз робітничого класу й селянства, росла їх свідомість. Першого травня 1923 року в Заболотові проходила демонстрація

---

[1] L. Wajgel. Rys miasta Kolomyi, стор. 52—53.

[2] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 146, оп. 4, спр. 5193, арк. 87.

[3] Вивчаймо рідний край, стор. 52.

[4] Комуністична партія — натхненник і організатор соціалістичних перетворень в західних областях УРСР. К., 1960, стор. 135.

робітників з участю селян з Балинців, Трофанівки, Бучачків. Біля читальні товариства «Просвіта» відбувся мітинг, в якому взяло участь 200 чоловік[1]. Виступивши з промовою, В. Ю. Корбутяк закликав трудящих ширше розгортати революційну боротьбу за соціальне і національне визволення, за возз'єднання з Радянською Україною.

Першотравнева демонстрація в Заболотові 1923 року була першим масовим відзначенням Дня міжнародної солідарності трудящих на Покутті. Це літо надовго залишилось у пам'яті учасників, зміцнило їх віру в свої сили[2].

Славною сторінкою в боротьбі трудящих Західної України була першотравнева демонстрація в Заболотові у 1924 році, яку організував Коломийський окружком КПЗУ. Безпосереднє керівництво підготовкою демонстрації здійснював Заболотівський комітет КПЗУ, очолюваний М. О. Рогою.

Щоб надати демонстрації легального характеру та уникнути кровопролиття, М. О. Рога та П. М. Бортей звернулись до снятинського повітового старости, щоб він дозволив провести першотравневе свято. Але староста категорично відхилив їх прохання. Та незважаючи на це, місцеві комуністи М. О. Рога, М. Бегей, О. Лукінчук, Д. Лукінчук, Й. Стефанець та ін. почали активно готуватися до свята. Працювати доводилося у важких умовах, бо до Заболотова прибув великий загін поліції на чолі з комісаром Снятинського староства, підкомісаром поліції та комендантом міста.

В ніч на Перше травня на будинках центральної частини містечка та корпусах тютюнової фабрики замаяли червоні прапори. Члени КПЗУ Федірчик, Дикий та Том'як підняли червоний стяг на високій тополі біля будинку, де містилося управління поліції. Ранком Першого травня на місце збору прийшли робітники тютюнової фабрики, млина, а також селяни. Прибули колони із сіл Снятинського, Коломийського та Косівського напрямів. На центральному майдані містечка зібралося 5 тис. чоловік. Демонстрація проходила під лозунгами: «Хай живе Союз Радянських Соціалістичних Республік і прилучення Західної України до Радянської України!», «Хай живе соціалістична революція!», «Хай живе Польська Радянська Республіка!», «Хай живе робітничо-селянський уряд!»[3].

На мітингу з промовою виступив В. Ю. Корбутяк, який закінчив її закликом: «Хай живе комунізм! Хай живе революція! Хай живе Радянська Україна і Радянська Росія!»[4]. Місцеві власті намагалися розігнати демонстрацію, заарештувати промовця. Але багнети і приклади не допомогли. Тоді поліція почала стріляти. Від куль польських катів загинули В. Дашкевич, О. В. Гнатюк, М. Харинюк[5]. 50 чоловік було поранено, а 130 заарештовано. 10—12 вересня 1924 року в Коломиї відбувся судовий процес над учасниками демонстрації, яких було засуджено до ув'язнення на строк від 6 місяців до року.

Виступ трудящих Покуття був значним досягненням Комуністичної партії Західної України в її боротьбі за повалення влади буржуазії та поміщиків. Цій демонстрації було присвячено спеціальну відозву ЦК КПЗУ до робітників та селян Західної України, випущену у Львові в травні 1924 року. Журнал «Наша правда», орган ЦК КПЗУ, оцінюючи заболотівську демонстрацію, писав: «Щодо форми — це був перший дійсно масовий, дійсно організований, дійсно революційний акт західноукраїнського селянства. Щодо змісту — це був перший дійсно революцій-

---

[1] Боротьба трудящих Прикарпаття за своє визволення і возз'єднання з Радянською Україною. Документи і матеріали (1921—1939 рр.), стор. 30—31.

[2] За волю народну. Біографічні нариси про видатних діячів революційного руху в Західній Україні, стор. 82.

[3] Під прапором Жовтня. Вплив Великої Жовтневої соціалістичної революції на піднесення революційного руху в Західній Україні (1917—1920). Документи й матеріали, стор. 160, 170—173.

[4] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 205, оп. 1. спр. 544, арк. 34.

[5] Боротьба трудящих Прикарпаття за своє визволення і возз'єднання з Радянською Україною. Документи і матеріали (1921—1939 рр.), стор. 42—43.

ний виступ нашого селянства з ясно усвідомленою метою: повалення влади буржуазії та поміщиків, з ясно усвідомленим засобом до мети: бойовий союз робітників і селян»[1]. Демонстрація була значною подією в революційному русі трудящих Галичини і першою в Західній Україні політичною демонстрацією селян під червоними прапорами пролетаріату.

В умовах жорстоких переслідувань та поліцейського терору Заболотівський комітет КПЗУ проводив значну революційну роботу серед трудящих. У 1928 році під час виборів до гмінних управ 26 проц. виборців Заболотова віддали свої голоси за список робітничо-селянського блоку, очолюваного комуністами[2].

У жовтні 1928 року в Заболотові відбулося засідання Коломийського окружкому КПЗУ[3]. Комуністи були ініціаторами створення місцевих організацій «Сельробєдності». У травні 1929 року вони провели збори членів цих організацій, а в червні того ж року — Покутську окружну конференцію[4].

Місцевий комітет КПЗУ продовжував організовувати урочисті відзначення революційних свят. У 1931 році трудящі Заболотова вийшли на першотравневу демонстрацію. Щоб провести мітинг, демонстранти зібралися на південній околиці містечка, але поліція їх розігнала[5].

В середині жовтня 1931 року комуністи запропонували осередкам навколишніх сіл готуватися до масової демонстрації та мітингу на Жовтневі свята. Щоб зірвати ці заходи, власті 19 жовтня 1931 року заарештували секретаря комітету КПЗУ М. О. Рогу. Проте мешканці Заболотова відзначили роковини Великого Жовтня. В ніч з 6 на 7 листопада 1931 року в містечку було розповсюджено комуністичні відозви, а 7 листопада трудящі вийшли на демонстрацію, яку розігнала поліція[6].

В 1932 році за революційну діяльність поліція заарештувала 15 комуністів. Та репресії не спинили сміливців. У січні 1934 року комуністи Заболотова разом з членами Коломийського окружкому КПЗУ організували страйк килимарників Покуття, який закінчився перемогою робітників.

Під керівництвом комуністів в містечку активно діяв осередок КСМЗУ. 11 листопада 1934 року комсомольці Заболотова скликали зліт піонерів Покуття[7]. В березні 1935 року серед населення було розповсюджено багато комуністичних відозв з закликом «Геть ката Пілсудського, геть фашизм!», «Хай живе Радянський Союз!».

Постійні кризи, колоніальна політика польського уряду гальмували розвиток економіки, освіти й культури в Заболотові. В середині 30-х років діяли тут тільки тютюново-ферментаційний завод, де налічувалося 70—80 робітників, господарство свиноторговця Валера та кустарні майстерні, зокрема килимарня. 800 робітників займались дрібними промислами[8].

Комуністам доводилося працювати у важких умовах. Майже щороку поліція арештовувала й ув'язнювала на тривалий час М. О. Рогу та інших членів КПЗУ. Але панські кати не зламали їх волі. Тоді власті вдалися до розправ з керівниками КПЗУ іншим методом. Відважного і стійкого революціонера М. О. Рогу 27 жовтня 1935 року було по-злодійському вбито із засідки пострілом з карабіна[9]. У відповідь на терор і вбивства комуністи Заболотова посилили свою діяльність, зосередивши увагу на організації єдиного фронту трудящих в боротьбі проти фашизму й оку-

---

[1] Журн. «Наша правда», 1926, № 5, стор. 10.

[2] Боротьба трудящих Прикарпаття за своє визволення і возз'єднання з Радянською Україною. Документи і матеріали (1921—1939 pp.), стор. 111.

[3] Івано-Франківський облдержархів, ф. 266, оп. 1, спр. 21, арк. 40.

[4] Там же, ф. 2, оп. 1, спр. 669, стор. 115.

[5] Вивчаймо рідний край, стор. 49—50.

[6] Боротьба трудящих Прикарпаття за своє визволення і возз'єднання з Радянською Україною. Документи і матеріали (1921—1939 pp.), стор. 165.

[7] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 205, оп. 1, спр. 740, арк. 9.

[8] Львівський облдержархів, ф. 35, оп. 5, спр. 269, арк. 87.

[9] Комуністична партія — натхненник і організатор соціалістичних перетворень в західних областях УРСР, стор. 135.

паційного режиму. В 1937 році в Заболотів приїздив представник ЦК КСМЗУ, щоб налагодити роботу серед дітей шкільного віку, залучити їх до піонерських організацій.

Комуністи й комсомольці активно діяли в місцевій організації «Просвіти», у профспілках, проводили збір коштів на допомогу політв'язням. Напередодні свята 1 Травня 1937 року групу членів Заболотівської організації КПЗУ знову було заарештовано, серед них С. П. Дикого, М. М. Федірчика та інших.

Але боротьба комуністів Заболотова проти гнобителів ні на мить не припинялася аж до пам'ятної осені 1939 року, коли Червона Армія принесла трудящим визволення. 18 вересня в Заболотові створено революційний комітет, до якого ввійшли колишні члени КПЗУ В. Ф. Жовтяк (голова), П. М. Бортей та ін. 22 жовтня 1939 року трудящі Заболотова обрали депутатом до Народних Зборів Західної України селянку П. В. Андрійчук.

За новим територіально-адміністративним поділом Заболотів став селищем міського типу, центром Заболотівського району Станіславської області. Першим секретарем РК КП(б)У обрали І. Д. Фатєєва, головою райвиконкому — С. Ф. Трояна, його заступником — колишнього члена КПЗУ, активного учасника революційного руху на Покутті В. Ф. Жовтяка. Райком комсомолу очолив І. І. Голубцов.

Селищна Рада (голова П. М. Бортей) націоналізувала промислові підприємства, конфіскувала поміщицьку землю, яку розподілила між бідняками. Тютюновоферментаційний завод, свиноторгове господарство, 36 будинків місцевих багатіїв стали власністю держави. Житловий фонд було передано комунальному відділу селища, який очолював П. Д. Марчук.

Місцеві органи влади приділяли велику увагу поліпшенню побутового обслуговування населення. Було споруджено електростанцію, кращими стали житлові умови бідноти, яка оселилася в конфіскованих будинках.

Великі зміни відбулися в культурному житті. Замість існуючої з 1935 року семирічної школи з польською мовою навчання було відкрито середню школу з українською мовою викладання. Порівнюючи з минулим навчальним роком, кількість учнів у селищі збільшилася вп'ятеро[1]. Було також відкрито школу робітничої молоді, в якій навчалося 350 учнів. Із східних областей УРСР прибули вчителі, надходили навчальні посібники та наочне приладдя.

Комуністи Заболотова, керуючись ленінським кооперативним планом, стали залучати широкі маси до соціалістичного будівництва. В селищі створили машинно-тракторну станцію. Для ознайомлення з досвідом колгоспного будівництва селяни Заболотова послали делегацію в східні області УРСР. Члени делегації П. В. Андрійчук, М. О. Никорак розповідали односельчанам про великі досягнення соціалізму, про перемоги колгоспного ладу. Масово-політична робота, проведена партійними, радянськими та комсомольськими організаціями селища, відіграла важливу роль у підготовці до колективізації. Чимало зробив щодо цього і земельний відділ райвиконкому, яким керував комуніст з 1931 року Т. К. Ткачов.

У грудні 1939 року відбулися збори селян східної околиці Заболотова. Про значення колгоспів у житті селян розповів перший секретар РК КП(б)У І. Д. Фатєєв. Селянки П. В. Андрійчук та Є. О. Жовтяк у своїх виступах закликали односельчан організувати колективне господарство і першими подали заяви з проханням прийняти їх до артілі[2]. На початок 1940 року до колгоспу ім. 17 вересня вступило понад 50 бідняцьких і середняцьких господарств. Головою правління обрали селянина-бідняка М. Ю. Федірчика. Дружно взялися члени артілі за роботу. Самовіддано працювали бригади, які очолювали М. С. Шпак та М. Ю. Слободян. Держава надавала колгоспу велику допомогу — довготермінові кредити; для обробітку ланів прибули трактори з МТС. І невдовзі члени колективного господарства добилися

[1] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1576, оп. 1, спр. Х-5.
[2] Там же, спр. Ж-4, арк. 1.

Учасники районної наради агітаторів у Заболотові. 1940 р.

значних успіхів. Урожай ярих культур в артілі 1940 року був значно вищий, ніж в одноосібних господарствах, а цукрових буряків у цьому ж році зібрано в середньому по 300 цнт з га. Ланка Є. О. Жовтяк виростила по 427 цнт. Ланкові П. В. Андрійчук та Є. О. Жовтяк завоювали право взяти участь у Всесоюзній сільськогосподарській виставці. Праця на колгоспних ланах принесла достаток в хати колишніх селян-одноосібників, де раніше панували безпросвітні злидні. Крім грошової оплати, на трудодень було видано по 5 кг зерна.

Перед трудівниками Заболотова відкривалися великі перспективи економічного й культурного розвитку. Але практичне здійснення намічених планів перервала війна. 1 липня 1941 року фашисти вдерлися до Заболотова. Намагаючись ліквідувати всі соціалістичні завоювання, гітлерівці запровадили режим терору. З початку окупації фашисти стали знищувати радянський актив. Тільки в липні—серпні 1941 року в Заболотівському районі вони вбили 32 активісти[1]. Згодом гітлерівці вдалися до масового знищення радянських людей. У 1942 році на горі Хомові вони розстріляли 2 тис. чоловік, 140 юнаків і дівчат вивезли на каторжні роботи до Німеччини[2].

Трудящі селища не корились окупантам. Восени 1941 року за завданням ЦК КП(б)У в Заболотів прибув секретар райкому комсомолу І. І. Голубцов, який створив і очолив Заболотівську підпільну районну комуністичну організацію. До неї входили 1 комуніст, 15 комсомольців і 15 безпартійних[3]. Діяльність підпільників поступово поширилася на Заболотівський, а згодом Косівський, Снятинський та Коломийський райони. Патріоти стали на шлях активної боротьби проти німецьких фашистів і буржуазних націоналістів. Вони боролися проти націоналістичних банд, здійснювали диверсії на залізниці, розповсюджували антифашистські листівки, вели усну агітацію. В містах і селах Покуття підпільники розповсюдили

[1] Газ. «Прикарпатська правда», 27 грудня 1967 р.
[2] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1453, оп. 1, спр. 14, арк. 1, 217.
[3] Там же, ф. 1, оп. 1, спр. 307, арк. 7.

Керівник Заболотівської підпільної комуністичної організації І. І. Голубцов (третій зліва у першому ряду) разом з групою радянських воїнів, які визволяли Заболотів у 1944 р.

понад 5 тис. листівок, здійснили 85 операцій, у т. ч. 20 диверсій. Листівка «Останні вісті з фронту та з-за кордону» з'являлася майже щотижня. Серія листівок (понад 600) була присвячена молоді. Листівки викривали людиноненависницьку політику фашистів, закликали населення саботувати заходи окупантів. У бойових операціях Заболотівської підпільної комуністичної організації найбільше відзначились С. Гордій, М. Габер, Д. Будзик, І. Лукащук, М. Боднар, М. Будник, К. Вареница, Ф. Рубанець, І. Курилюк, І. Осадчук, М. Марчук, Ф. Тютюнник, І. Будник, П. Палагній, В. Литвинюк, Ф. Юрійчук, М. Луговий. Широку усну антифашистську агітацію вели серед населення члени організації М. Бойко, Василь та Дмитро Будники, М. Дейнега, І. Косович, І. Маковійчук, Олексій і Василина Марчуки, В. Никифорук, В. Ризюк, М. Сонник, Василь і Микола Стеф'юки, Д. Чабан та інші.

В своїй діяльності підпільники широко спиралися на підтримку місцевого населення, що активно допомагало їм. Безпосередню участь у роботі організації брали Г. Г. Голубцова, Г. В. Литвинюк, В. Г. Литвинюк. Подружжя Василь та Ганна Лукащуки у важкий для організації час, весною 1942 року, передали народним месникам гроші для придбання радіоприймача. В хаті Г. Дейнеги переховували друкарську машинку і радіоприймач. Марія та Микола Солоненки, П. Парасюк, Ф. Сахрук, М. Д. Будник, М. Павлюк, І. Лукащук розповсюджували зведення Радянського інформбюро. П. Марчук повідомляв підпільників про наміри окупантів, І. Палійчук забезпечував бойову групу транспортом, І. Цюпкевич допомагав медикаментами. В будинку А. Будзик була явочна квартира, Г. Яремчук, Є. Рубанець, О. Івоняк, І. Зюзяк, В. Порох, М. Петрук, Д. Федорійчук переховували підпільників[1].

29 березня 1944 року моторизовані частини 171-ї стрілецької дивізії 1-го Українського фронту підійшли до Заболотова[2]. Їх зустрів озброєний загін підпільників, керований І. І. Голубцовим. Разом з воїнами Червоної Армії загін узяв участь у визволенні міста і навколишніх сіл. В бою за селище радянські воїни знищили 700 гітлерівців, захопили на вокзалі 12 німецьких танків, 23 польові і 4 самохідні гармати, 250 вагонів з вантажами і кілька складів. 30 березня 1944 року Заболотів було визволено від фашистів[3]. За визволення селища смертю хоробрих полягли старший лейтенант А. І. Драчов, старший лейтенант А. М. Смехнов, рядові П. С. Войтенко, В. І. Андришин, А. І. Шиков, Н. П. Коркотський, А. І. Струтинський, А. Ф. Ужельський, К. А. Соломко, І. Ф. Гринчук, Н. М. Венько, І. Ф. Рогалюк та інші[4].

За мужність і відвагу, виявлені в боротьбі проти німецько-фашистських загарбників, І. І. Голубцова нагороджено орденом Вітчизняної війни 1-го ступеня, інших членів підпільної організації та громадян, які надавали підпільникам активну допомогу, — медалями.

З перших днів визволення трудящі Заболотова взялися за відбудову народного господарства. На початку квітня 1944 року відновили роботу партійні і радянські органи.

---

[1] Газ. «Прикарпатська правда», 23 грудня 1967 р.
[2] Архів МО СРСР, ф. 299, оп. 3070, спр. 344, арк. 144, 147, 149, 164, 186.
[3] Сообщения Советского информбюро, т. VI. М., 1944, стор. 156—157.
[4] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1453, оп. 2, спр. 14.

Восени 1944 року учні Заболотівської середньої школи виступили з пропозицією зібрати кошти на будівництво авіаланки літаків «Учень Станіславщини». Бюро Станіславського обкому КП(б)У схвалило цю патріотичну ініціативу.

Відновили роботу Заболотівська МТС, став до ладу сироварний завод. Кустарі й ремісники об'єднались у промислову артіль «Новий світ», яка згодом переросла в комбінат побутового обслуговування. Комунальний відділ завершив у 1946 році відбудову житлового фонду, зруйнованого під час окупації.

Швидко налагодилась робота культосвітніх закладів. Почали працювати стаціонарний кінотеатр і будинок культури. Всіх дітей шкільного віку охоплено навчанням. Щороку зростала кількість випускників середньої школи. З вдячністю згадують випускники середньої школи К. Д. Вокар — заслужену вчительку УРСР, яка працювала тут з 1948 по 1956 рік і за бездоганну педагогічну роботу удостоєна ордена Леніна. Для юнаків і дівчат відкрили школу робітничої молоді. В 1946—1948 рр. у Заболотові вчителював український радянський письменник В. Г. Бегей.

1947 року відроджено колгосп ім. 17 вересня, а селянські господарства північно-східної частини Заболотова об'єдналися в сільськогосподарську артіль ім. Леніна. В 1950 році колективізацію селянських господарств у селищі було повністю завершено. Першим головою колгоспу ім. Леніна обрали активного учасника антифашистської підпільної боротьби Г. В. Литвинюка. Він за короткий час вивів колективне господарство в число передових. Зростала і артіль ім. 17 вересня. Ланка П. В. Андрійчук з цього колгоспу в 1949 році виростила по 655 цнт буряків на площі 3,5 га. В 1951 році вона зібрала по 623,7 цнт з га, а тим часом середня врожайність по колгоспу становила 251,6 цнт з гектара[1].

Буржуазно-націоналістичні банди намагалися зірвати соціалістичне будівництво. Від їх рук загинули завідуючий райфінвідділом К. І. Січкар, інспектор фінансового відділу Ю. Т. Чепіга, директор сироварного заводу Ю. І. Голубцов, уповноважений Міністерства заготівель М. Демидов, голова планової комісії райвиконкому Фльокін.

Для боротьби з оунівцями трудящі Заболотова створили винищувальні загони, які з допомогою органів державної безпеки розгромили бандитів. У боротьбі з націоналістичними зрадниками загинули офіцери-чекісти П. Л. Карпов, Л. В. Бєляєв, В. Д. Булмак, О. Є. Чертов, Ф. І. Ісаєнко, працівники міліції І. С. Фофанов, Г. Д. Кузяєв, М. О. Ковалюк, бійці винищувального загону, колишні підпільники М. Марчук, Ф. Рубанець, Д. Будзик, М. Габер, активісти-комсомольці І. Ковнер, І. Петрушкін та інші.

Радянський уряд асигнував значні кошти на відбудову й реконструкцію промислових підприємств Заболотова. Рентабельно працював тютюново-ферментаційний завод. Він переробляв місцеву сировину. В 1966—1967 рр. завод реконструювали, спорудили новий ферментаційний цех, змонтували нові тонгові лінії.

Виробниче й громадсько-політичне життя заводу спрямовує партійна організація. Комуністи часто виступають ініціаторами цінних починань, показують приклад у боротьбі за виконання виробничих завдань. Вони виховали багатьох передовиків виробництва. Штукатура Г. П. Стрибчука за виробничі успіхи нагороджено орденом «Знак Пошани».

В 1953 році у Заболотові заснували килимарську артіль. На її базі 1958 року почала працювати фабрика художніх виробів. Тепер це килимарський цех Коломийської фабрики художніх виробів. «Перлиною Гуцульщини» називають покупці килими, виготовлені заболотівськими майстрами. Вони користуються великим попитом далеко за межами Івано-Франківщини та України. Приклад у роботі показують комуністи-килимарниці П. В. Озур, С. М. Федик, М. В. Пилип'юк, Н. В. Мартинюк, комсомолки Г. В. Пилип'юк та Я. В. Будник, депутат районної Ради депутатів трудящих Г. В. Колісник.

---

[1] П. Андрійчук. По 623,7 центнера цукрових буряків з гектара. Станіслав, 1952.

1955 року в Заболотові створено комбінат побутових підприємств. Тут працюють кравецька, швейна, меблева, художня майстерні та пункт хімічної чистки одягу.

Колективні господарства Заболотова переборювали труднощі і дедалі зміцнювали свою економіку. Ще в 1951 році колгоспи об'єдналися в одне велике господарство — артіль ім. Леніна. Головою правління хлібороби обрали досвідченого агронома, ветерана Червоного козацтва А. Я. Грицаєнка. Завдяки підвищенню агротехнічного рівня обробітку землі, зростанню технічної озброєності, поліпшенню організації праці та послідовному здійсненню принципу матеріальної заінтересованості зросло виробництво сільськогосподарської продукції. Якщо 1955 року збирали зернових культур по 7,3 цнт з га, то в 1967 році — по 30,7 цнт. Урожай цукрових буряків за цей же час зріс з 131 до 583 цнт з га. Збільшились неподільні фонди, які 1969 року становили 1,7 млн. карбованців.

З 1965 року колгосп носить ім'я Т. Г. Шевченка. Це велике багатогалузеве господарство має 2292 га сільськогосподарських угідь, 16 тракторів, 11 комбайнів та багато інших машин.

В колгоспі виросли чудові трудівники. З самого початку його існування колективні лани обробляє бригадир тракторної бригади, досвідчений механізатор І. Д. Бецик. Самовідданою працею відзначаються комуністи тракторист В. І. Мегерко та комбайнер В. Ю. Федорук. Високі врожаї цукрових буряків, овочів вирощують ланки, якими керують М. Л. Лукащук, М. П. Гоян, О. М. Курилюк. Добре працюють доярки А. М. Книш, П. В. Гончаренко та М. І. Малиновська, М. В. Мурзак, телятниці М. О. Бачук та І. П. Никорович. З 1959 року колгоспом вміло керує комуніст М. Ф. Семенюк, його нагороджено орденом Леніна.

Своїми виробничими успіхами колгоспники завдячують партійній організації, яка в 1969 році налічувала 47 комуністів. Вона завжди пліч-о-пліч з усіма людьми, на всіх ділянках виробництва її члени показують особистий приклад.

Радянська дійсність змінила зовнішній вигляд селища, поліпшила життя його трудівників. У Заболотові є 15 торговельних підприємств, 4 їдальні. З 1959 по 1968 рік за свої заощадження мешканці побудували понад 100 житлових будинків.

Налагоджено медичне обслуговування населення. В селищі працює 22 лікарі й 54 чоловіка з середньою медичною освітою.

Відійшли назавжди у вічність ті часи, коли в Заболотові панували темрява й неписьменність. За панської Польщі тут була тільки семирічна школа, в 1968 році працювали 2 середні та початкова, відкрито філіал Снятинської музичної школи. В них — 68 учителів. К. М. Яременко присвоєно звання заслуженої вчительки УРСР. З 1947 по 1968 рік Заболотівську середню школу закінчило 1080 учнів, з них 300 юнаків і дівчат здобули згодом вищу освіту. У середній школі робітничої молоді одержали атестати зрілості 314 чоловік. Син колишнього бідняка І. Ю. Клипича Василь закінчив Івано-Франківський медичний інститут, захистив кандидатську дисертацію.

У 1960 році в селищі відкрито широкоекранний кінотеатр. При будинку культури працюють хоровий, вокальний та інші гуртки.

Понад 3 тис. мешканців Заболотова користуються селищною бібліотекою, книжковий фонд якої налічує 49 тис. томів. Населення селища щорічно передплачує

В червоному кутку майстерні «Сільгосптехніки». Заболотів. 1970 р.

5 тис. примірників газет та журналів. На громадських засадах працює кабінет політичної освіти. Члени селищної організації товариства «Знання» систематично виступають з лекціями перед трудящими.

Велику роботу в розвитку господарства й культури селища проводить селищна Рада, до якої обрано 49 депутатів. Тут створено 7 постійно діючих комісій. Їх діяльність спрямована на поліпшення культурно-освітньої роботи, охорони здоров'я трудящих та їх побутових умов.

В дитячому садку. Заболотів. 1969 р.

Селище зростає, його вулиці прикрашають добротні будинки робітників, колгоспників, службовців. На багатьох з них височать телевізійні антени. Влітку селище потопає в зелені садів. Тут є три парки, встановлено пам'ятники В. І. Леніну та І. Я. Франку, обеліск борцям за Радянську владу, що загинули від рук українських буржуазних націоналістів та полягли на фронтах Великої Вітчизняної війни.

В недалекому майбутньому Заболотів стане ще кращим. Споруджуються нові будинки, виробничі й торговельні підприємства, проводиться газифікація. Радянська дійсність відкриває перед трудящими захоплюючі перспективи.

Л. Й. ВАСЕРМАН, І. І. ЧЕРВІНКІН-КОРОЛЬОВ

РУ́ДНИКИ

Рудники — село, центр сільської Ради. Розташовані на річці Рибниці, за 18 км від районного центру, 9 км від залізничної станції Заболотів. Населення — 1621 чоловік.

Село відоме родючими землями. З півдня і заходу його підковою оточує ліс. Чепурні хати розкинулися серед розкішних садів і мальовничих лук.

Перші документальні відомості про Рудники належать до другої половини XV ст. На місці сучасного села існував невеличкий хутір — власність багатіїв братів Петра та Івана Заковських. 1465 року вони продали його панові І. Прокоповичу з Гвіздця[1].

Старожили розповідають, що в давні часи на околиці села були рудничні ями, де витоплювали чавун. Звідси й назва села — Рудники. Надра землі були багаті на різні копалини. Селяни добували вугілля, сіль, займалися ковальством, кушнірством, ткацтвом. У другій половині XV ст. Рудники стають великим населеним пунктом. Селу належало понад 2 тис. моргів сільськогосподарських угідь, 700 моргів лісу, на річці Рибниці працював водяний млин[2].

1646 року жителі Рудників разом з трудящими інших сіл Снятинського староства відмовилися сплачувати податки, вимагали від магістрату скасувати закони, що передбачали дальше закріпачення селян. Під час визвольної війни українського

---

[1] Akta grodzkie i ziemskie, t. XII, стор. 3235.
[2] І. Крип'якевич. З історії Гуцульщини, стор. 13.

35 332

народу в 1648—1654 рр. багато жителів Рудників приєдналося до повстанського війська на чолі з Семеном Височаном.

Обтяжуючими для селян були постої шляхетських військ. Хліборобів примушували постачати жовнірам продукти, коні, сторожити їх. Тим часом війська завдавали мешканцям значної шкоди: грабували, знущалися. Охоплені відчаєм, жителі ховали своє майно від грабіжників. Щоб дізнатися про схованки, жовніри мордували непокірних. 1686 року охоронці Снятинського замку, зв'язавши у Рудниках селян, припікали їх розжареним залізом. Тих, хто відмовлявся сказати, де зберігається зерно та інше майно, навіть вбивали.

Терпіли селяни і від частих нападів татарських орд, які грабували їх, забирали в ясир, а хати спалювали. Особливо великої шкоди завдали татари Рудникам 1678 року. Селянин Мельник намагався врятуватися з родиною. Але шляхтич Каковський, перестрівши його, викинув з воза жінку, дітей і речі, а самого господаря примусив їхати до Гвіздця. Мельник втратив сім'ю; вона була залишена на поталу татарам. Після нападу ординців село довго лишалося згарищем, пусткою. Польські пани, аби врятувати своє життя, силоміць віддавали бусурманам селян, а нерідко й самі грабували їхнє майно.

Найтяжчою серед феодальних повинностей для селян Рудників була панщина. Четвертинники відбували три дні на панщині, а півчетвертинники — півтора дня на тиждень[1]. Крім того, кожне господарство сплачувало різні податки: 2 гроші поденного, десятину від великої рогатої худоби і бджіл, двадцятину — від свиней. Стягали також податки на утримання війська та на інші потреби.

Зневірені злиднями і постійними нестатками, селяни залишали рідні місця, шукаючи кращої долі. Багато їх 1731 року втекло на територію Поділля. Про це свідчать численні реєстри «біглих підданих з Рудників».

Скасування кріпацтва на тривалий час збереглося в народній пам'яті як значна подія. Починаючи з 1848 року, день 15 травня, а з XX ст. — 16 травня селяни Рудників щороку відзначали урочисто. На згадку про кінець жахливого лихоліття в селі було споруджено велику каплицю з кам'яним хрестом. Під хрестом закопали реєстри повинностей, нагаї й батоги, якими карали селян, пляшку з горілкою — як ознаку ганебного середньовічного права феодалів споювати кріпаків. Тоді ж посадили «дерева свободи». Одне з них — липа — збереглося до наших днів.

Але життя трудового люду не поліпшилося й після 1848 року. У поміщика І. Мойси залишилася майже половина орної землі. Селяни мали відробити поміщикові 5265 тяглих і 4658 піших днів, або сплатити за рік 1390 флоринів[2]; позбулися сервітутів. Довелося їм звертатися до урядової комісії, що працювала в Кутах. Після довгої тяганини ця комісія, нарешті, прибула до Рудників. Опитали багатьох селян, і всі вони одностайно підтвердили усно та скріпили акт підписами (поставили хрестики), що пасовище споконвіку належало селянам. Однак скаржники так і не добилися своїх прав. Цісарсько-королівська комісія в акті від 22 червня 1855 року записала, що пасовище є власністю І. Мойси.

Багато селян не знало грамоти. Початкову школу на кошти громади побудували лише 1875 року. Умови навчання були важкі: дітям часто не вистачало книг, зошитів, замість чорнила доводилось користуватися бузиновим соком.

Гнівом і ненавистю палали серця селян проти сваволі поміщика І. Мойси, який нещадно експлуатував бідноту. Коли цього всевладного барона урядові кола та поміщики 1889 року висунули кандидатом у депутати до галицького сейму, рудниківські трударі першими в Снятинському повіті розгорнули широку агітацію проти нього. Учень Коломийської гімназії Є. Калитовський записав у Рудниках з уст народу сатиричну «Думу про вибори в Снятинському повіті року божого 1889»,

---

[1] В. В. Грабовецький. Селянський рух на Прикарпатті в другій половині XVII — першій половині XVIII ст., стор. 35, 50.

[2] Handbuch des Lemberger Statthalterei-Gebietes in Galizien für das Jahr 1860.

спрямовану проти барона Мойси. Її розповсюдили по всіх селах повіту в кількох варіантах. Цей твір, зокрема, використовували у своїх передвиборних виступах учні гімназії В. Стефаник, Лесь Мартович, В. Равлюк. Їх агітаційна робота дала чудові результати. Депутатом до галицького сейму від Снятинського повіту було обрано не рудниківського барона Мойсу, а народного посланця К. С. Гаморака з села Стецевої[1].

Село поступово зростало. У 1858 році тут налічувалося 1136 чоловік, у 1900 — 1522[2]. Одночасно поглиблювалося класове розшарування. Бідні селяни, яких ставало все більше, залишали Рудники, шукаючи заробітку в містах. Добре жилося тільки панові. Йому належала майже половина найкращої землі. Великими землевласниками були піп І. Сенчук, куркулі І. Марчук, Фармуга, Т. Гершко та інші.

За переписом 1902 року, 6 дворів Рудників мали одного коня, багато родин були зовсім позбавлені тяглової сили. Злидні гнали людей на заробітки до Канади, Сполучених Штатів Америки, Бразилії. Шість років тинявся на чужині М. Г. Іванчук і повернувся з канадського «раю» таким же злидарем, яким був і раніше. Багато емігрантів повмирало в чужих краях, а понад 30 чоловік ще й досі поневіряються за океаном.

Тяжким лихоліттям для Рудників була імперіалістична війна 1914—1918 рр. Село тривалий час лишалося в зоні, де точилися бої між австро-угорською і російською арміями. Всіх чоловіків мобілізували на фронт захищати інтереси габсбурзької монархії. Часті реквізиції призвели до втрат худоби майже в усіх господарствах.

У роки війни чимало рудниківців опинилися в Росії як військовополонені російської армії. Вони стали свідками й учасниками Великої Жовтневої соціалістичної революції. Повернувшись додому, М. Г. Олексюк, І. І. Луговий, Ю. С. Абрам'юк, О. Г. Маланчук та інші розповідали про події, що відбулися в Росії і на Україні, а на зборах відкрито обговорювали питання про розподіл панської землі. Думки селян були постійно звернені на Схід, звідки все частіше приходили радісні вісті про героїчні трудові подвиги робітників і селян Наддніпрянської України. Робота, яку проводили революційно настроєні селяни, натхнені ідеями Великого Жовтня, мала значний вплив на свідомість трудящих Рудників і розгортання боротьби за визволення західноукраїнських земель з-під влади буржуазно-поміщицької Польщі, війська якої окупували село влітку 1919 року.

Особливо широкого розмаху і нового змісту набула боротьба трудящих Рудників влітку 1920 року, коли Червона Армія при всебічній підтримці місцевого населення визволила значну частину східногалицьких земель, у т. ч. в Станіславському воєводстві. З великим піднесенням біднота села готувалася до зустрічі червоних бійців. Але не судилося їй тоді здійснити цей намір.

Польські власті встановили близько 50 різних податків. Крім основних податків, селян зобов'язували утримувати поліцаїв, поштаря, вартових церкви[3]. Існували ще різні штрафи: за несплату податків, за собаку, яка зірвалася з прив'язі, за непобілений тин тощо[4]. Злидні, знущання панували в селі. Навіть реакційна газета «Громадський голос» зазначала, що поміщик М. Мойса в Рудниках примушував працювати людей на збиранні тютюну за шматок хліба[5].

Слуги поміщика не раз вдавалися до самосуду над селянами, які насмілювалися збирати в панському лісі хмиз або гриби.

В селі лютували віспа, кір, скарлатина та інші захворювання. Той, хто потрапляв до лікарні, єдиної у містечку Заболотові, мусив щодня платити 4 злоті і 35 грошів. Бідним селянам доводилося звертатися по допомогу до ворожок, на

---

[1] В. Костащук. Володар дум селянських, стор. 48—49.
[2] Шематизм всего клира греко-католической епархии Станиславской на рок божій 1900. Станіслав, 1900, стор. 122.
[3] Газ. «Сила», 16 грудня 1931 р.
[4] Газ. «Правда», 4 вересня 1939 р.
[5] О. О. Нестеренко. Розвиток промисловості на Україні, ч. 2. К., 1962, стор. 282.

В. Г. Марчук — учасниця першотравневої демонстрації в Заболотові 1924 року серед школярів. Рудники. 1969 р.

кабальний відробіток позичати в багатіїв гроші, щоб для хворого купити хоч глечик молока.

Однак мешканці села шукали шлях до світла. Вони намагалися власними силами збудувати народний дім. Сільські активісти не раз ходили по хатах, збираючи гроші на будівництво, а любителі художньої самодіяльності з цією метою виступали з платними виставами й концертами. У селі працювали драматичний і хоровий гуртки. Рудниківський хор часто запрошували виступати в інших селах повіту. Нерідко польські жандарми штрафували аматорів, забороняли інсценізувати твори прогресивних письменників. Власті відмовлялися надати місце для спорудження клубу, вимагали за це великі гроші. Хоч у 1933 році селяни й придбали необхідні матеріали для клубу, але їм не вдалося розпочати будівельні роботи за панської Польщі.

1924 року рудниківці взяли участь у Заболотівській першотравневій демонстрації. Організаторами селян були М. Г. Іванчук та П. Д. Семотюк. Очолювала колону В. Г. Марчук. Напередодні 1 травня їй сповнилося 20 років. Дівчина разом з своїми ровесницями несла червоний прапор, вишитий власними руками. Коли поліція перепинила вхід до міста, рудниківська колона разом з трудящими Косова, Іллінців, Джурова, Рожнева, Химчина, Троїці, наче лавина, прорвала поліцейський кордон[1].

Заболотівська демонстрація закінчилася кривавим поєдинком з поліцією. Були вбиті й поранені. Та рудниківці не злякалися поліцейського терору. Після першотравневої демонстрації в селі було розповсюджено багато антиурядових листівок українською, польською та єврейською мовами[2].

У боротьбі проти гнобителів рудниківців окриляли ідеї Великого Жовтня, братня допомога трудящих Радянської України. Коли в 1926 році через неврожай Прикарпаття охопив голод, з Наддніпрянської України надійшла допомога — 52 вагони зерна. Радянський хліб врятував 47 бідняцьких родин у Рудниках від голодної смерті. Це стало прикладом у пропаганді за зміцнення зв'язків з Країною Рад. Серед членів місцевого осередку КПЗУ, який очолював О. І. Сенчук, найбільшою активністю відзначався Ф. О. Рубанець. Він завжди з'являвся у найбільш небезпечних місцях, вивішував червоні прапори, розповсюджував листівки, організовував мітинги. За революційну діяльність йому не раз доводилося сидіти у коломийській в'язниці, де його били й мордували. Та він лишався незламним, вірив у світле майбутнє.

В селі активно діяла місцева організація «Сельроб-єдність». Вона налічувала у своїх рядах понад 70 членів. Сельробівці розповсюджували революційну літературу, організовували страйки. Коли влітку 1928 року розпочалися жнива, селяни організовано вийшли в поле і вимагали від поміщика оплати не за 12-й, а за 8-й сніп. Але поміщик відмовився задовольнити цю вимогу. Тоді селяни розійшлися. Панські економи привели з інших сіл 200 чоловік, та їх рудниківці не допустили до роботи. На другий день у селі появилося багато поліцаїв і жандармів. Вони запропонували страйкарям розійтися. Але їх погрози не зламали волі людей. Лише після того як поміщик пішов на поступки, селяни погодилися працювати. Такі страйки проводились і в наступні роки.

---

[1] За владу Рад. Спогади учасників Великої Жовтневої соціалістичної революції та боротьба за Радянську владу на західноукраїнських землях. Львів, 1957, стор. 148; ЦДІА УРСР у Львові, ф. 113, оп. 1, спр. 544, арк. 31.

[2] Івано-Франківський облдержархів, ф. 9, оп. 1, спр. 18, арк. 59.

Польський буржуазний уряд, розлючений частими виступами селян, 1931 року відрядив до Рудників 40 жандармів, які вдалися до репресій: заарештували багатьох активістів, а їхнє майно знищили. Карателі побили О. Г. Маланчука, потім прив'язали його до воза і гнали коней галопом 7 км до села Видинова. Непритомного селянина кинули до в'язниці.

У вересні 1932 року Снятинське повітове управління поліції провело у Рудниках обшуки й арешти. Тоді було кинуто за грати сельробівців — членів секції молоді П. Д. Петрука, Ф. О. Рубанця, І. М. Файгера та ін. Їх звинувачували в приналежності до комуністичної організації, в розповсюдженні комуністичних відозв, виготовленні транспарантів і лозунгів, скликанні таємних зборів[1]. Та незважаючи на терор, трудящі Рудників продовжували боротьбу проти капіталістичного рабства. У селі все частіше розповсюджувалися листівки, прогресивні періодичні видання. Коли новобранці, призвані на службу до польської армії у червні 1934 року, йшли на призовний пункт, вони несли червоний стяг, розкидáли листівки, вигукували революційні гасла: «Геть з війною проти Радянського Союзу!», «Хай живе революція і Червона Армія у Польщі!»[2].

Зоря свободи над селом зійшла у вересневі дні 1939 року. Ще до приходу червоних бійців у Рудниках було створено революційний комітет. Його очолив О. Г. Маланчук. До комітету ввійшли І. П. Клічак, М. В. Фармуга, Д. П. Костенюк та С. В. Порох. В центрі села звели високу браму, прикрасили її червоними прапорами. Зустріч з частинами Червоної Армії проходила радісно й велично.

Вже в перші місяці волі люди відчули себе господарями життя. Селяни одержали 300 га землі, 30 коней, 80 корів, насіння, інвентар. У 1940 році трудящі Рудників уперше обирали депутатів до сільської Ради.

Широко відчинились двері школи, де на повний голос залунала українська мова. До Рудників приїхали кваліфіковані вчителі, завезли підручники, зошити. Оволодівали знаннями й дорослі. Вечорами вони сідали за парти і натрудженими руками виводили: «Хай живе Ленін!», «У колективі — наше щастя!». Всі неписьменні й малописьменні за короткий час навчилися писати й читати в гуртках ліквідації неписьменності, якими керували вчителі та комсомольці. У багатоповерховому панському будинку відкрили клуб, бібліотеку, лікарню.

На початку 1941 року в Рудниках створено артільне господарство «Перше травня». Колгоспники майже щовечора збиралися, щоб скласти плани роботи, оволодіти агротехнічними й зоотехнічними знаннями. Корисну роботу вела комсомольська організація, до складу якої входили П. І. Іванчук, В. П. Вакалюк, І. І. Курилюк, М. І. Луговий та інші юнаки. Члени ЛКСМУ, очолювані П. І. Іванчуком, розповідали трудівникам села про нові закони Країни Рад, розповсюджували літературу й періодичні видання, викривали шкідливість релігійних забобонів, навчали читати й писати неписьменних, були організаторами культурно-освітньої роботи. Коли 1940 року юнаки села призивалися на службу до Червоної Армії, комсомольці влаштували їм теплі проводи.

22 червня 1941 року село облетіла жахлива звістка — війна! Вже у перші дні окупації Рудників всіх активістів кинули до в'язниці, де їх нещадно мордували. Голову колгоспу М. В. Івоняка та інших комуністів вивезли у фашистське рабство до Німеччини. Фашисти вдавалися до облав, ловили молодь і відправляли її до Німеччини.

Відновлюючи старі порядки, фашисти відібрали у селян землю, яку хлібороби одержали від Радянської влади, пограбували колгоспне майно, на всі господарства наклали великі податки, закрили обидва млини, заборонили вивозити зерно з села на базар.

---

[1] Боротьба трудящих Прикарпаття за своє визволення і возз'єднання з Радянською Україною. Документи і матеріали (1921—1939 рр.), стор. 186.

[2] АІІП ЦК КП України, ф. 5, оп. 2, спр. 206, арк. 22—26, 28—30.

М. В. Марчук — один з активних членів Заболотівської підпільної комуністичної організації в роки Вітчизняної війни. Село Рудники. 1944 р.

Селяни саботували заходи фашистів — відмовлялися виходити на роботу в т. зв. державне господарство, ховали худобу й зерно, робили все можливе, щоб ворог не скористався радянським хлібом.

Сільські комсомольці першими піднялися на боротьбу проти окупантів. Брати Микола й Олекса Марчуки, Ф. О. Рубанець, М. І. Луговий, І. І. Курилюк та інші юнаки зривали фашистські плакати, а на їх місці писали заклики до боротьби з поневолювачами.

До родини Марчуків часто навідувався їх близький знайомий з села Іллінців І. П. Осадчук. Він приносив листівки з інформаціями про події на фронтах, розповідав про підпільну боротьбу. Рудниківські комсомольці з честю витримали іспит громадянської зрілості, вони влилися до Заболотівської підпільної комуністичної організації й урочисто поклялися мстити ненависному ворогові[1].

Заболотівське підпілля мало свої бойові групи у багатьох селах. У Рудниках штаб групи містився у В. Марчука, два сини якого стали народними месниками. Старий Марчук разом з сином Миколою обладнав горище сарая й зробив непомітну схованку для зброї та трофейного німецького і поліцейського обмундирування, яким користувалися підпільники, виконуючи бойові операції. Сам В. Марчук не раз виконував доручення групи — був зв'язківцем, розвідником, охоронцем.

Комсомольці Рудників здійснювали диверсії на залізниці Снятин—Коломия, знищували засоби зв'язку. Якось комсомольці довідалися від Ф. О. Рубанця, що бандерівці готуються до терористичних актів над родинами сільських активістів у Рудниках. Підпільники залягли на роздоріжжі біля колгоспного двору, і коли з'явилися п'яні головорізи, їх зустріли вогнем. Бандити втекли. У таких операціях брали участь М. В. Марчук, Ф. О. Рубанець, Д. В. Будзик та інші.

Підпільники підтримували віру людей в близьку перемогу над фашизмом, переховували поранених радянських бійців, відбирали у фашистів пограбоване майно. Лише у рудниківського старости вони забрали 10 тис. злотих, які він стягнув у селян як податок[2]. Героїчну боротьбу комсомольців підтримувало місцеве населення. Вони переховували народних месників, збирали для них потрібні відомості про окупантів, забезпечували медикаментами, одягом, харчами, грошима, розповсюджували листівки; їх будинки були явочними квартирами. За мужність і відвагу, виявлені в боротьбі проти фашистських загарбників, їх удостоєно бойових нагород.

Минуло лихоліття фашистського поневолення. В березні 1944 року Рудники вдруге зустрічали радянських визволителів. Всі чоловіки призовного віку поповнили лави червоних бійців. Більшість з них за бойові заслуги нагороджені орденами і медалями. Овіяний славою, після шести поранень повернувся до рідної домівки М. І. Порох. На його грудях 5 нагород. По 4—5 орденів і медалей мають П. І. Іванчук, М. І. Томчук, В. С. Порох, В. П. Вакалюк, С. І. Онуфрейчук. Понад 70 жителів Рудників не повернулися додому, полягли на полях битв. Їм у центрі села встановлено пам'ятник.

В селі відновили роботу сільська Рада, земельна громада. Почалася відбудова господарства, повернули селянам відібрану землю. Невдовзі став до ладу цегельний завод, дала струм електростанція, зведено багато нових житлових будинків[3]. Запрацювали семирічна школа, хата-читальня, бібліотека. Вчорашні підпільники стали застрільниками багатьох починань.

Українські буржуазні націоналісти намагалися чинити опір Радянській владі. Підступні боягузи стріляли з-за рогу. Досить було записатися до колгоспу, віднов-

[1] Архів ЦК ВЛКСМ. Звіт. ЛКСМ України у Великій Вітчизняній війні, т. 1, стор. 338.
[2] В. Вільний. Громи над Прутом. К., 1959, стор. 73.
[3] Газ. «Прикарпатська правда», 17 грудня 1950 р.

леного в березні 1947 року, — і це загрожувало життю. А коли М. С. Абрам'юк віддала свою дочку-школярку до піонерського табору, вночі до неї «завітали» бандерівці й наказали забрати дівчину додому.

Жертвами мерзенних виродків стали М. В. Марчук, Ф. О. Рубанець, С. Д. Рубанець, Д. П. Порох, В. І. Луговий, С. Й. Савчук та інші активісти села. М. В. Марчук під час заготівель зерна в Богородчанському районі 1948 року вивихнув ногу і змушений був лягти до лікарні. Опівночі 12 бандитів вдерлися до палати, де лежав М. В. Марчук. Вони намагалися схопити живцем комсомольського ватажка. Але сміливець не розгубився, чинив опір. Та сили були нерівними. Мужній юнак загинув.

Важко було працювати колгоспникам: не вистачало кадрів, машин, добрив. Майже щоночі лунали постріли бандерівців, не вщухали заграви пожеж. Бандитські виродки спалили багатоповерховий будинок, де містилися клуб, бібліотека, сільрада, лікарня, контора колгоспу. Партійної організації в Рудниках ще не було, провідниками нових починань на селі стали комсомольці. Вони створили хату-читальню, де відбувалися лекції, вистави, демонструвалися кінофільми, брали активну участь у важливих політичних кампаніях, працювали на полях і фермі.

Згодом у приміщенні костьолу відкрили клуб. Про це теж подбали комсомольці. Спочатку сюди мало хто ходив, але згодом клуб став центром культурного життя, в ньому працювали гуртки художньої самодіяльності. Господарство дедалі зростало. Уже в 1950 році Рудники стали селом суцільної колективізації. Дружна праця, механізований обробіток грунту забезпечували високі врожаї. Навіть у несприятливі роки колгоспники збирали вищі врожаї, ніж одноосібні господарства. В 50-х роках в артілі зведено понад десять капітальних споруд — корівники і свинарники, вівчарники, конюшні, зерносховища, майстерні.

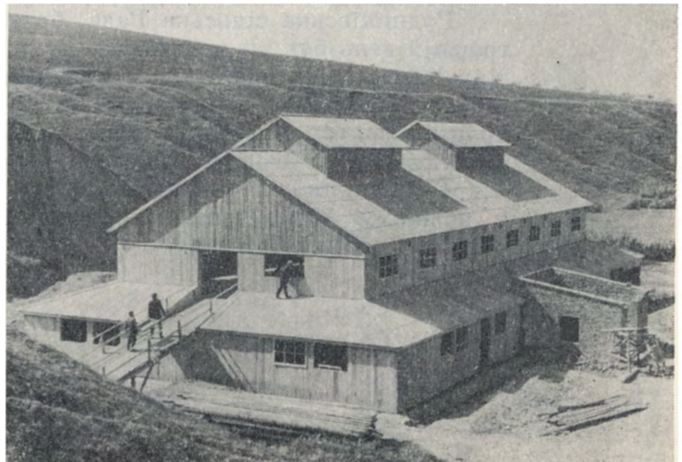
Весною 1964 року хлібороби сіл Рудників і Джурова об'єдналися в одну велику сільськогосподарську артіль «Верховина». Колгосп став спеціалізованим господарством по відгодівлі великої рогатої худоби. Вже першого року господарювання у новій сім'ї рудниківська бригада одержала грошових прибутків майже вдвічі більше, ніж мав колгосп до об'єднання.

За бригадою закріпилася слава передової в районі. З 1964 року вона міцно утримує перехідний Червоний прапор колгоспу. Тут всі трудівники добиваються високих урожаїв, тваринники множать успіхи ферм. Ланка В. Никифорук щорічно вирощує по 20 цнт тютюну на га, ланка М. І. Солоненко — по 500 цнт цукрових буряків. Добре працює О. І. Олексюк, яку удостоєно ордена Трудового Червоного Прапора.

Виробничі успіхи колгоспників стали запорукою підвищення оплати праці. Тепер у селі немає заробітку, нижчого за 60 крб. на місяць, а трактористи і тваринники заробляють понад 100 крб. кожен. Родина колгоспника М. Ю. Іванчука 1966 року одержала 3 тис. крб. Його дочка Ганна закінчує інститут, колгосп виплачує їй стипендію.

Своєю самовідданою працею рудниківці звеличують і прикрашають життя, прокладають шлях у світле завтра. Попереду йдуть комуністи. Бригадна парторганізація налічує понад 35 членів і кандидатів партії. Комуністи вчать людей по-державному мислити, дбати про інтереси народу, бути стійкими у боротьбі за втілення в життя величних накреслень партії і уряду. Чесною роботою відзначається член партії О. Марусяк. Довгий час він очолював бригаду. В трудовій

Будівництво колгоспної цегельні в селі Рудниках. 1969 р.

Передовики колгоспного виробництва. Село Рудники. 1970 р.

перемозі хліборобів села велика заслуга також В. Г. Марчук. Коли в селі лютували бандерівці, вона стала комуністом. Смілива жінка працювала головою сільради, головою жіночої ради, трудилася на інших ділянках виробництва, а тепер заслужено відпочиває. Незважаючи на похилий вік, В. Г. Марчук допомагає в роботі членам сільради. Одним з активних зачинателів колгоспу є комуніст В. П. Вакалюк. Тепер він секретар Рудниківської сільради. За невтомну працю його завжди тепло вітають односельчани. Він знає людей, уміє з ними працювати, проявляє ініціативу. Саме це забезпечує цілеспрямовану роботу Рудниківської сільради. Заслужено пишаються трудівники села іншими комуністами, їх чудовими ділами. Багато років самовіддано трудиться на тваринницьких фермах член КПРС О. І. Добровольська.

Рудниківці дбають про своє село, яке простяглося понад річкою майже на 7 км. Центр його нагадує містечко. Тут скрізь — новобудови: школа, клуб, медпункт, дитячий садок, приміщення артілі, добротні оселі колгоспників, росте молодий парк.

Ще в 50-х роках зникли в Рудниках старі назви вулиць і кутків — Горб, Корчмарська, Плебанія та ін. Тепер вулиці названо дорогими людському серцю іменами: В. І. Леніна, Т. Г. Шевченка, І. Я. Франка, Марка Черемшини, Василя Стефаника, Миколи Марчука, Федора Рубанця, Степана Рубанця, Василя Лугового.

Будівництво в Рудниках розгортається дуже швидко. Тут споруджують будинки просторі, під черепицею, бляхою, шифером, гарно їх оздоблюють. За Радянської влади село майже повністю перебудовано, лише де-не-де стоять хати під стріхою. Вони — музейна рідкість. В кожній світлиці багато сонця, квітів.

Великого розвитку в селі досягла народна освіта. У школі працює 14 вчителів. Випускники Рудниківської школи пішли багатьма дорогами. І. О. Никифорук став кандидатом економічних наук, працює в Івано-Франківському облвиконкомі, де очолює обласне управління сільського господарства. Б. М. Іванчук — інженер на одному з підприємств Нової Каховки. З. А. Цв'ячок, В. І. Порох, Д. В. Ковалюк, І. В. Фербей — офіцери Радянської Армії. Стала лікарем І. Ю. Сидоренко.

Життя колгоспників супроводжують пісня, кіно, клуб, бібліотека. Рудниківська бібліотека налічує у своїх фондах 8 тис. книг. Майже всі мешканці села — читачі. Кожна родина одержує по кілька періодичних видань.

У Рудниках скрізь прикмети нового: у споруджених будинках, у народних звичаях. До кожної оселі входить достаток, продуктивнішою стає праця хліборобів. Нові відносини склалися між людьми. В пошані передові виробничники. Про все це розказано у книзі «Історія села Рудників», яка зберігається у сільській Раді. Багато її сторінок присвячено історичному минулому села. Та найбільш цікавими є розповіді про сучасне життя, оновлене Радянською владою.

Рудниківська сільська Рада, бригадна парторганізація роблять все, щоб завтрашній день був ще світлішим. Вони широко залучають населення до виробничої діяльності, до активної участі в громадському житті. Депутати сільради Г. П. Семотюк, В. І. Ризюк, О. І. Хащовник, Д. В. Курилюк, Б. О. Цв'ячок глибоко вникають у процес розвитку сільськогосподарського виробництва, контролюють роботу бригади, піклуються про благоустрій села. Активно працюють постійні комісії.

Трудівники села — справжні господарі своєї долі. У кожному їх кроці вперед, у кожному звершенні — шлях до світлого майбутнього, осяяного безсмертними ідеями великого Леніна.

В. М. СОЛОНЕНКО

СТЕЦЕВА́

Стецева — село, центр сільської Ради, розташоване за 12 км від районного центру. Населення — 3338 чоловік. Сільраді підпорядковане село Стецівка.

Поблизу Стецевої знайдено браслети доби пізньої бронзи, виявлено поселення ранньослов'янської черняхівської культури, де знайдено монету римського імператора Коммода.

Перша згадка про Стецеву належить до другої половини XV ст. В документі за 1472 рік зазначено, що село входить до Снятинського староства[1]. В іншому джерелі за 1564 рік згадується Стецева — королівське містечко, яке «лежить на кордоні з Молдавією, і в ньому є 39 будинків»[2].

У 1566 році турки й татари під час походу через Прикарпаття дуже зруйнували й пограбували Стецеву. Великого лиха зазнало село від татарських орд у 1612—1622 рр. У 1625 році вони пограбували все майно жителів, а людей знищили. Лише випадково врятувалося 5 родин, які на згарищах заснували нове село. В люстрації Снятинського староства від 1629 року зазначено, що «було містечко Стецева, з котрого зараз село осаджується»[3].

В середині XVI ст. селяни Стецевої відбували 2 дні панщини на тиждень, а в гарячу пору сільськогосподарських робіт — 4 дні. Кожен двір платив поміщикові по 13 грошів річного чиншу, здавав по 4 маци вівса та доставляв по 2 вози дров. Відомі прізвища селян-кріпаків того часу: І. Клим, С. Вохич, С. Ковальків, Ю. Коваль, Ф. Чокан, О. Охримів[4]. У податкових реєстрах зазначено, що кріпаки також сплачували податки державі — від кожного двора по 3 флорини 6 грошів.

У 1646 році мешканці Стецевої взяли активну участь у повстанні, яке підняли жителі Снятина. Повсталі захопили поміщицьку худобу. Восени 1648 року багато стецівчан вступило до повстанського війська, очолюваного С. Височаном.

У XVIII ст. закріпачення посилилося. 1752 року селяни Стецевої відбували такі повинності: халупники — один день на тиждень основної панщини, комірники влітку працювали на полі, а взимку пряли пряжу; кожен двір відробляв 24 дні на рік шарваркових, 12 днів зажинків та обжинків, 4 дні на заорках та оборках; здавав щорічно поміщикові 4—5 курей, 12 яєць, платив 20 злотих за оренду землі, 20 злотих за утримання великої рогатої худоби[5]. Крім цього, селянин сплачував церкві 2 цнт жита, 2 цнт вівса тощо.

В 1809 році Стецева належала поміщикові Фабрі. У його руках була третина кращих земель, а більшість селян не мала навіть тягла, щоб обробити свої невеличкі клаптики. На 202 двори у Стецевій припадало всього 16 коней і 146 волів.

Не принесла полегшення селянам Стецевої і реформа 1848 року. За своє «визволення» вони змушені були виплачувати викуп, а краща земля залишалася в поміщика Айваса. Газета «Діло» повідомляла, що в Стецевій у селян нема ні клаптя пасовиськ, що худобу вони змушені пасти на межах, бо поміщик привласнив громадські пасовиська[6]. Про великі земельні володіння поміщика, які становили половину сільськогосподарських угідь села, свідчить польський географічний словник видання 1890 року. В ньому написано, що поміщик Айвас має 2310 моргів орної землі, 240 моргів лук, городів, пасовищ та лісу. Власність мешканців відповідно становила 2595 і 450 моргів.

Трудящі терпіли ще й національний гніт. Австрійські власті переслідували українську культуру, мову. Замість шкіл вони будували корчми та церкви. У Сте-

---

[1] Akta grodzkie i ziemskie, t. XII, стор. 347—348.

[2] E. Hornowa. Stosunki ekonomiczno-społeczne w miastach ziemi Halickiej w latach 1590—1648, стор. 19.

[3] Там же, стор. 6.

[4] Жерела до історії України-Руси, т. 1, стор. 5—6.

[5] Львівська наукова бібліотека АН УРСР. Рукописний відділ, ф. Оссолінських, № 2825, арк. 9—10.

[6] Газ. «Діло», 19 вересня 1881 р.

цевій наприкінці XIX ст. було шість корчем. А двокласну школу відкрито тільки в 1894 році.

Жахливі картини злиденного життя селян Стецевої, безпросвітної темряви змалював у багатьох творах В. С. Стефаник, який постійно жив з 1904 по 1910 рік у свого тестя К. Гаморака[1]. 8 листопада 1910 року він виступив на селянських зборах з викривальною промовою проти виборчої реформи. Влітку 1888 року в Стецевій побував М. Павлик, де познайомився з молодими тоді гімназистами В. Стефаником і Лесем Мартовичем.

На початку серпня 1914 року в Стецевій тривожно задзвонили дзвони, вони сповістили про початок першої світової війни. Австро-угорський уряд насильно мобілізував і погнав на братовбивчу війну понад 400 селян. Крім того, було конфісковано 150 пар коней з возами, багато рогатої худоби, свиней, зерна тощо. Поблизу села точилися жорстокі бої між російськими й австро-угорськими військами, під час яких було зруйновано і спалено багато будинків, знищено значну кількість худоби, посіви. У Стецевій почався голод.

Після розпаду Австро-Угорської імперії та краху ЗУНР польська шляхта запровадила в Стецевій жорстокий колоніальний режим. Краща земля залишилась за поміщиками, куркулями і церквою. Понад 700 га орної землі належало панові Криштофовичу, 120 га — Конну. По 50—75 га мали піп та 8 сільських глитаїв, а 300 селянських господарств — по 0,25—0,75 га землі, 400 родин були зовсім безземельними. Зростала кількість безкінних та безкорівних господарств. У середині 30-х років вони становили майже 50 проц.[2]. Урожайність на селянських клаптиках була низькою. В 1934 році вона становила в середньому з гектара лише по 5 цнт кукурудзи й жита[3]. Бідняки гнули спину на поміщика і куркулів, працювали за 12—13-й сніп. З 10 років батракував у поміщика Йосип Мельничук. Його син Іван також у десятирічному віці змушений був піти у найми. Іван Стефаник зазнав тяжкого визиску з 12 років. У дитячому віці пішли працювати до попа Касіян Козьмик та Марія Мойсик. Такою була доля багатьох бідняків села.

Нужда, непосильні податки змушували селян кидати рідну оселю та їхати на чужину шукати шматок хліба. Із Стецевої за 1919—1939 рр. емігрувало понад 400 чоловік. У Т. М. Личука сім'я складалася з 8 чоловік. А землі було обмаль. Ось і поїхав він до Канади, звідти до Аргентіни. Але щастя там не знайшов. Повернувся додому хворим, обідраним. Його син Юстин кілька років поневірявся на чужині, пішки пройшов усю Канаду, шукаючи заробітку. На роботі Юстин зламав ногу, і його вигнали на вулицю. Повернувся він додому таким же бідняком, яким їхав за океан[4]. Микола Загорук, втративши надію знайти роботу, кинувся під поїзд поблизу Торонто.

Не мали трудящі Стецевої за панської Польщі ніяких політичних і громадянських прав. Польські власті мало дбали про освіту. В селі працювала лише початкова школа. Щоб забезпечити один рік навчання сина чи дочки в гімназії, селянин повинен був продати не менше 20 цнт пшениці.

Трудящі Стецевої не мирилися з таким становищем, вели боротьбу проти експлуатації і гніту. Ще в бе-

Нова вулиця в селі Стецевій. 1967 р.

[1] В. Костащук. Володар дум селянських, стор. 130—131, 137.
[2] Івано-Франківський облдержархів, ф. 2. оп. 9, спр. 786, арк. 73.
[3] Там же, спр. 785, арк. 111—113.
[4] Там же, ф. Р-1576, оп. 1, спр. М-18—19; спр. Л-3.

резні 1927 року в селі було створено місцеву організацію «Сельроб», вона об'єднувала понад 100 членів. Сельробівці скеровували селян на боротьбу проти окупаційного режиму, розповсюджували листівки, організовували страйки. Коли розпочалися вибори органів місцевого самоврядування в 1927 році, сельробівці добились обрання 36 своїх кандидатів радними і їх заступниками[1]. Поліція почала жорстоко переслідувати членів організації. Під час підготовки до виборів польського сейму 1928 року було заарештовано керівників стецівської організації «Сельробу». Їх тримали у в'язниці до закінчення виборів. Незважаючи на поліцейський терор, сельробівці розгорнули агітацію за своїх кандидатів, викривали ворожі дії поміщицько-куркульських ставлеників. Тоді ж у сільській читальні відбулися збори жінок, на яких виступили члени КПЗУ, вимагаючи рівних прав жінок з чоловіками. Було організовано також мітинг селян, учасники якого вимагали звільнення заарештованих керівників «Сельробу». Українські буржуазні націоналісти закликали селян голосувати на виборах до сейму за поміщика. Але біднота не піддавалася їхній агітації. Багатії змушені були шукати підтримки в жандармів. Під час мітингу над будинком читальні замайорів червоний прапор. Результати виборів показали, що КПЗУ користувалася авторитетом серед селян. Третину голосів у Стецевій було подано за кандидатів «Сельробу»[2].

Жорстоких переслідувань зазнали стецівчани під час кривавої пацифікації влітку 1930 року. До Стецевої прибуло понад 150 поліцаїв і солдатів. Карателі разом з буржуазними націоналістами катували багатьох селян, руйнували їхні будинки, засипали і труїли криниці, били вікна, нищили домашні речі, обливали гасом продукти харчування. Майже половину мешканців села піддали такому «умиротворенню». А жителя Василя Сухолиткого побили до смерті лише за те, що в його хаті не було портрета Пілсудського. Великих знущань зазнала родина сельробівця П. Т. Яцурака, якого після побоїв заарештували і катували ще у в'язниці.

Стецівчани брали активну участь у боротьбі трудящих Західної України проти фашизму й війни. Коли до села дійшла звістка про арешт Ернста Тельмана, в селі відбувся мітинг на захист вождя німецьких комуністів. Організували його члени «Сельроб-єдності» М. І. Арич і К. І. Мойсик. У резолюції, підписаній понад 700 учасниками мітингу, було висловлено вимогу негайно звільнити з в'язниці видатного діяча німецького й міжнародного робітничого та комуністичного руху. Жандарми вчинили розправу над організаторами мітингу, жорстоко побили М. І. Арича і К. І. Мойсика[3].

Кривавий терор польських панів проти виступів селян тривав аж до визволення Західної України. 17 вересня 1939 року до Стецевої долетіла звістка про рішення уряду СРСР надати братерську допомогу трудящим західноукраїнських земель в їх боротьбі за визволення від іноземного поневолення. Ще до приходу частин Червоної Армії місцеві активісти створили селянський комітет, на чолі якого став бідняк Ю. Т. Личук, організували бойову дружину, роззброїли поліцію, арештували поміщиків, жандармів і польських урядовців у селах Стецевій, Підвисокій, Русові й Потічку, що входили до Стецівської гміни. На багатьох будинках замайоріли червоні прапори. Влада в Стецевій стала народною. А коли до села прийшли червоні бійці, трудящі з хлібом-сіллю, квітами і прапорами зустріли своїх братів-визволителів.

Трудящі Стецевої почали будувати нове життя. Земельна комісія розподілила поміщицьку землю. Безземельні і малоземельні селяни одержали понад 900 га землі[4]. Депутатом Народних Зборів селяни обрали бідну селянку Г. М. Личук. Вона голосувала разом з усіма депутатами за встановлення Радянської влади і возз'єд-

[1] Івано-Франківський облдержархів, ф. 2, оп. 1, спр. 419, арк. 176, 178, 186.
[2] Там же, ф. Р-1576, оп. 1, спр. Я-3, арк. 6.
[3] Там же.
[4] Газ. «Радянська Україна», 6 липня 1940 р.

нання Західної України з Українською РСР, «щоб пани не поверталися більше в Стецеву»[1]. Незважаючи на шалену антирадянську пропаганду і погрози буржуазних націоналістів, селяни в 1940 році взяли активну участь у виборах до Верховної Ради СРСР та Верховної Ради УРСР.

Дальшим кроком нової влади було створення колективного господарства. Весною 1940 року 65 сімей бідняків і середняків об'єдналися в колгосп «Перше травня», головою правління якого обрали Ю. Т. Личука. Першими членами артілі стали М. Т. Личук, К. І. Мойсик, М. М. Никифорук, І. І. Грицяк, В. Н. Личук, В. П. Томаш, І. Мельничук, Д. Д. Личук, М. М. Стеф'юк, В. Буждиган, М. П. Ужевка, В. П. Ужевка та інші.

Вузенькі межі розорали трактори. На обробленій землі швидко посіяли. Трактористи І. Несварливий та М. Ревко, що прибули зі східних областей республіки, передавали свій досвід молодим механізаторам артілі Олені Загорук, Іванні Мойсик, Івану Личуку та Миколі Личуку.

Вже у перший рік колективного господарювання колгоспники добилися відчутних результатів. Вони зібрали значно вищий, ніж на полях одноосібників, урожай зернових і технічних культур, створили ферми великої рогатої худоби, свиней. Грошові прибутки за 1940 рік становили 300 тис. крб. Багато колгоспників одержали стільки хліба, скільки вони раніше не могли заробити протягом кількох років. Родина П. П. Рудика заробила 30 цнт зерна і 1500 крб. грішми. Д. Д. Личук привіз додому 40 цнт хліба, багато картоплі та кормів, понад 2 тис. крб. Колгосп завоював почесне право брати участь у Всесоюзній сільськогосподарській виставці. Розвиваючи громадське господарство, артіль подбала про те, щоб кожен колгоспник мав власну корову. Для цього держава асигнувала 70 тис. крб. Багато колишніх бідняків і батраків уперше в житті придбали корів.

Зримі успіхи молодого колгоспу «Перше травня» яскраво переконали селян у перевагах колгоспного ладу, розвіювали вигадки буржуазно-націоналістичних елементів, які залякували хліборобів комунами. Все більше одноосібників добровільно вступали до артілі. «Будучи сусідами колгоспу, ми побачили, як приємно працювати в гурті, а осінь щедро винагородила людей, — писала сім'я Дмитра Соколюка в своїй заяві про вступ до колгоспу 17 грудня 1940 року. — Ми переконалися, що правда на стороні більшовиків, і, порадившись, як жити далі, всією родиною вирішили вступити в артіль. Землю 2,5 морга усуспільнюємо. Працездатних — 4 душі»[2].

Весною 1941 року кількість членів у Стецівському колгоспі збільшилась удвоє. Під керівництвом районної організації КП(б)У здійснювались заходи щодо організаційно-господарчого зміцнення артілі. Райком партії надсилав у Стецеву комуністів для організації колгоспного виробництва.

В село прийшло не тільки заможне життя, а й нова соціалістична культура. Було відкрито клуб, бібліотеку, почала працювати семирічна школа, в яку прибуло 11 вчителів із східних областей України. У медичному пункті селяни отримували безплатну допомогу.

Радянська влада, колгоспний лад принесли трудящим Стецевої свободу, щастя, відкрили шлях до заможного життя. Але війна перешкодила дальшому здійсненню величних накреслень. З початком війни частина селян пішла на фронт. 1 липня 1941 року в село вдерлися фашистські німецько-угорські війська. Окупанти відновили старі порядки. На селі верховодили куркулі, буржуазні націоналісти, які знову прибрали до своїх рук землю, наділену біднякам Радянською владою. Колгосп фашисти перетворили на маєток під управою угорських офіцерів. Тут силою примушували селян працювати від зорі до зорі. Крім того, їх обклали непосильними податками. Кожен двір повинен був здати окупантам по 7 цнт зерна з кожного га, по 500 літрів молока від корови.

[1] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1576, оп. 1, спр. 1, арк. 4.
[2] Колгоспне будівництво на Станіславщині. Станіслав, 1941, стор. 30—31.

За найменшу непокору фашисти жорстоко карали селян, кидали у тюрми. За роки окупації вони вбили 105 громадян Стецевої, 84 чоловіка було вивезено на каторжні роботи до Німеччини[1].

Стецівчани не мирилися з гітлерівською окупацією. Вони боролися проти загарбників. 617 громадян села билися з ворогом на фронтах у лавах Червоної Армії. З них понад 500 воїнів нагороджено орденами і медалями Союзу РСР. Героїчно громили ворога С. В. Никифорук, І. Й. Мельничук, Ю. І. Загорук, Д. Д. Мойсик, М. Т. Личук, Д. О. Печенюк, Д. М. Войцеховський, І. О. Фокшанський та інші.

Герой Соціалістичної Праці, депутат Верховної Ради СРСР Ю. Т. Личук приймає відвідувачів. Стецева. 1969 р.

Трудящі, які опинились під фашистським гнітом, чинили опір окупантам, саботували їх заходи, ховали худобу, зерно та інші продукти, переховували бійців Червоної Армії під час їх втечі з полону, допомагали партизанам-ковпаківцям. Це бентежило окупаційні власті. В серпні 1943 року вони надіслали в село циркуляр, у якому категорично попереджали: хто з селян буде переховувати військовополонених або надаватиме їм притулок, того чекає жорстока кара. За відмову здавати сільськогосподарські продукти фашисти розстріляли О. Личука, Т. Грицяка, В. Грицяка, І. Козьмика та інших.

30 березня 1944 року Стецеву було визволено від фашистських загарбників частинами 1-ї танкової армії генерала Катукова та воїнами 1-ї Чехословацької бригади. Швидко відновила діяльність сільрада, почали працювати школа, клуб, бібліотека. Влітку 1944 року в Стецевій було засновано комсомольську організацію, яку очолила Емілія Томаш.

Депутати сільради разом з комсомольцями повели рішучу боротьбу проти українських буржуазних націоналістів, очолили відбудову зруйнованого господарства, організували допомогу фронтові. До серпня 1944 року трудящі Стецевої передплатили позику на суму понад 100 тис. крб., внесли готівкою 354 тис. крб. на позику і на реактивну зброю «Прикарпатська Катюша», а також здали у фонд оборони 300 пудів хліба та 30 цнт м'яса.

У вересні 1945 року відновлено діяльність колгоспу «Перше травня». Він об'єднав 54 селянські господарства і мав 350 га землі. У важких умовах довелося вести артільне господарство: не вистачало тяглової сили (було всього пара волів, 4 корови та декілька коней), реманенту, насіння. Бандерівці й куркулі намагалися перешкодити відродженню артілі, терором і підпалами вони залякували селян, вели шалену антирадянську пропаганду. Оунівці вбили кращих активістів Стецевої І. Радомського, І. Томаша, Д. Сухолиткого, Б. Гав'юка, І. Тарнавського, Й. Никифорука, П. Журавського, І. Басалигу, Я. Чешика, С. Басалигу, Ю. Анатійчук, М. Буждиган, Т. Кузьмін, Г. Буждиган та інших.

Але жителі села успішно долали труднощі. Для боротьби проти бандитів було створено озброєну групу охорони громадського порядку на чолі з П. Башинським[2]. Ця група, спираючись на всебічну підтримку селян, з допомогою органів державної безпеки зуміла за короткий час знешкодити оунівців. Банди згодом було повністю ліквідовано.

Колгосп дістав велику допомогу від держави: йому передано 20 коней, 150 цнт доброякісного насіння зернових, МТС дала трактори та інші машини. Восени

[1] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-98, оп. 1, спр. 31, арк. 27—28.
[2] Там же.

1945 року артіль засіяла 67 га пшениці та 29 га жита, а весною 1946 року — 98 га ячменю, 25 га вівса, 16 га інших зернових та посадила 8 га картоплі. Було закладено 12 га саду. Очолював артільне господарство Ю. Т. Личук.

Швидко налагоджувалося громадсько-політичне життя. Було створено агітколектив. Щотижня агітатори скликали колгоспників і одноосібників, вели з ними бесіди, читали лекції про політику Комуністичної партії і Радянської держави, про ленінську дружбу народів нашої країни. Систематично демонструвалися кінофільми. Комсомольська організація й актив села розгорнули також антирелігійну пропаганду. Вчительський колектив разом з сільськими активістами проводив наполегливу роботу по ліквідації неписьменності. Було налагоджено роботу клубу, запрацювали гуртки художньої самодіяльності. Вже в 1947 році аматори Стецевої дали 67 концертів, з них 25 — для інших сіл і завоювали право участі в республіканському огляді, де посіли друге місце і одержали грошову премію.

Повсякденна виховна робота районної партійної організації, сільського активу давала позитивні результати. Колгоспники активно бралися до роботи, зростало артільне господарство. Тим часом одноосібники вступали до колгоспу. Позитивними щодо цього були екскурсії до передових колгоспів області. В 1947 році 327 селян-одноосібників Стецевої побували в багатьох колективних господарствах республіки, на сільськогосподарських виставках у Москві та Києві. Після повернення додому вони подавали заяви про вступ до колгоспу.

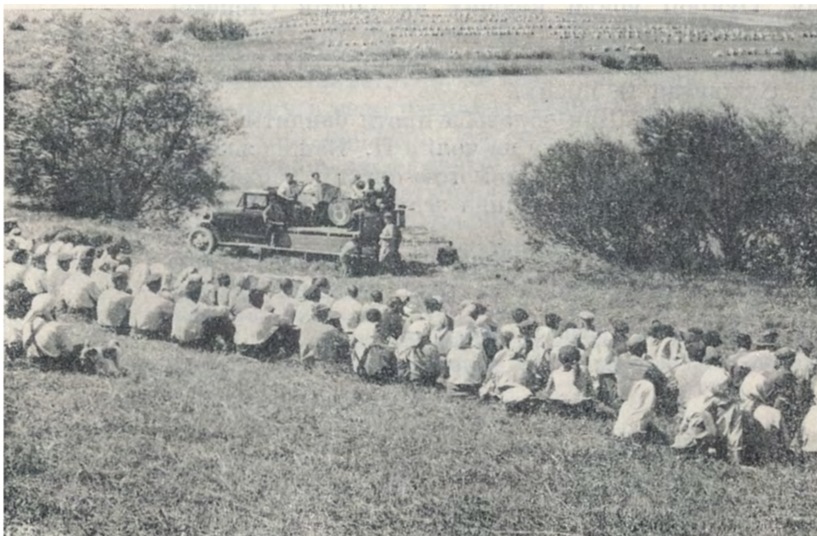
Восени 1947 року було досягнуто перших трудових успіхів. Ланка М. В. Заренчук виростила по 406 цнт цукрових буряків з гектара, які тут культивувались вперше. Почин Заренчук підхопили й інші ланки. Між буряківниками колгоспу «Перше травня» розгорнулося соціалістичне змагання за вирощування високих врожаїв.

У травні 1948 року в селі створено первинну партійну організацію, а в листопаді наступного року в колгоспі організовано партійно-кандидатську групу. Її очолив Г. М. Палений. У червні 1950 року на базі партійно-кандидатської групи створено партійну організацію колгоспу. У вересні того ж року партійні організації села й колгоспу об'єдналися в територіальну партійну організацію. Комуністи, комсомольці, безпартійні вчителі виступали з лекціями, розповідали трудящим про переваги соціалізму над капіталізмом, колективного господарства — над одноосібним, про права трудящих СРСР. Особлива увага зверталася на викриття українського буржуазного націоналізму. Все це позитивно впливало на зростання творчої активності колгоспників.

Восени 1949 року Стецева стала селом суцільної колективізації. В серпні 1950 року на зборах членів артілей «Перше травня», ім. Т. Г. Шевченка (село Стецева) та ім. 30-річчя Жовтня (село Стецівка) прийнято рішення про їх об'єднання. Колгосп названо «Перше травня». За ним було закріплено 3351 га сільськогосподарських угідь. Минуло небагато часу, і артіль стала передовим господарством області. Кращі буряківники М. В. Заренчук, М. М. Ткачук, Б. К. Курджос, які вирощували по 400—500 цнт цукрових буряків з га, виступали з розповідями про свій досвід роботи перед колгоспниками інших артілей.

Комуністи й комсомольці звернули особливу увагу на дальше піднесення артільного

Виступ культбригади в колгоспі «Перше травня» Снятинського району. 1948 р.

господарства. В 1950 році партійна організація з правлінням колгоспу розробили нову, більш раціональну структуру посівних площ артілі, подбали про технічне оснащення, впровадження комплексної механізації в усіх галузях виробництва. В артільному господарстві широко використовується електроенергія від державної високовольтної лінії. Колгоспники застосовують її на фермах (електродоїння, автонапування тощо). З кожним роком все більше машин працює у рільництві. Якщо в 1960 році артіль мала 24 трактори, 4 зернові комбайни, 19 автомобілів, то в 1968 році — 34 трактори, 14 комбайнів, 23 автомашини. В колгоспі споруджено ремонтні майстерні, які оснащено новими верстатами.

На тваринницькій фермі колгоспу «Перше травня». 1967 р.

Технічне озброєння колгоспу, ведення господарства на науковій основі докорінно підвищили продуктивність праці, сприяли зростанню врожайності зернових і технічних культур, піднесенню продуктивності тваринництва. В 1950 році колгосп виростив по 14 цнт зернових на гектарі, в 1965 році — по 27 цнт, а в 1967 році — по 39 цнт. Провідною культурою є озима пшениця. Її посіви в 1967 році досягли 580 гектарів. Важливе місце в структурі посівних площ належить технічним культурам, зокрема цукровим бурякам. У 1968 році тут вирощено по 450 цнт коренів на кожному гектарі. Колгоспники збирають по 180—200 цнт картоплі, 25—32 цнт сухого листя тютюну, вирощують високі врожаї помідорів, огірків, капусти, моркви та інших овочевих культур. Артіль має велике розвинуте насінницьке господарство овочевих культур, яке є одним з найбільших на Україні. Значні прибутки дає артілі садівництво. Перші гектари саду закладено 1939 року. А в 1965 році його вже було 175 гектарів[1]. Характерно, що до возз'єднання у всьому Снятинському повіті налічувалося тільки 18 га садів. За одержання високих врожаїв високосортних фруктів колгоспного садівника А. М. Римара нагороджено орденом Трудового Червоного Прапора.

Значною галуззю колгоспу є також тваринництво. В 1947 році на фермах було всього 48 голів великої рогатої худоби, а в 1968 році поголів'я становило 1586 голів, з них — 700 корів. Завдяки створенню міцної кормової бази, поліпшенню племінної справи, впровадженню передового досвіду, добре поставленої організації праці забезпечувались успіхи. За період з 1947 по 1967 рік надої молока на фуражну корову збільшилися з 1061 до 3700 кг, а виробництво молока на 100 га сільськогосподарських угідь — від 101,7 цнт у 1953 році до 909,3 цнт у 1968 році. Доярка Г. Ю. Гах надоїла по 4743 кг молока від корови, О. Г. Мойсик — 4720 кг, І. М. Сухолитка — 4421 кілограм.

Однією з важливих галузей тваринництва є свинарство. Всього 3 свиноматки було в господарстві в 1945 році. Через 10 років колгосп мав уже 1000 свиней. У 1968 році колгосп продав державі понад 1,3 тис. цнт м'яса при плані 800 цнт. Артіль має також вівцеферму. Кращий вівчар Кузьма Кікінчук, який працює на фермі з часу організації колгоспу, щорічно одержує по 100 й більше ягнят від 100 вівцематок. Розвинуте в колгоспі і рибництво. Перший ставок площею 2 га було зарибнено в 1940 році. Тепер артіль має 7 ставків. З кожного гектара водного дзеркала колгоспники щорічно одержують 1,5—2 цнт товарної риби.

В колгоспі широко провадиться будівництво. Якщо у 1945 році в господарстві було лише 4 будівлі, то в 1968 році — 40.

[1] Ордена Леніна колгосп «Перше травня». Документи і матеріали. Ужгород, 1968, стор. 9.

Ветерани колгоспу «Перше травня» Снятинського району. 1968 р.

Розвиток громадського господарства забезпечує неухильне зростання прибутків колгоспу. В 1958 році вони становили 217,4 тис. крб., а в 1968 році зросли до 1601 тис. крб.[1]. Це допомогло створити міцну базу для підвищення оплати праці колгоспників. Починаючи з 1959 року, колгосп перейшов на грошову оплату з місячним авансуванням. У 1968 році вартість одного людино-дня становила 4,24 крб. Ще вища зарплата у тваринників (4,57 крб.) та механізаторів (4,7 крб.). Всі колгоспники добре заробляють в артільному господарстві. Ланкова Ю. В. Сухолитка одержала в 1968 році 1300 крб., доярка І. М. Сухолитка — 1855 крб. Річний бюджет сім'ї колгоспника П. Д. Сухолиткого (працює в колгоспі з дружиною-дояркою) — 3395 крб. Крім цього, вона має присадибну ділянку, корову, свині, птицю. Доярка П. П. Волощук залишилася вдовою з 7 малими дітьми в старій хаті. За панської Польщі така родина була б приречена на голодну смерть. Зовсім іншу долю дала сім'ї Волощук Радянська влада. Колгосп безплатно побудував їй добротний будинок, систематично надає матеріальну допомогу. Параска Волощук щорічно заробляє по 1200—1500 крб. Її діти вчаться: троє — в школі-інтернаті, решта виховується в садку. Старша — Олеся закінчила 8 класів і пішла працювати на ферму. Тепер вона — передова доярка.

В 1959 році колгосп запровадив пенсію для колгоспників, яку 1968 року одержували 330 ветеранів артілі, 88 інвалідів Великої Вітчизняної війни. Багатодітним і одиноким матерям Стецевої держава щомісяця виплачує 3 тис. карбованців.

У колгоспі «Перше травня» дружна трудова сім'я. Тут виросло багато чудових спеціалістів, передовиків, які своєю сумлінною працею завоювали пошану в трудящих району і області. Високого звання Героя Соціалістичної Праці удостоєно голову колгоспу Ю. Т. Личука та ланкову М. В. Заренчук. Трудящі Івано-Франківської області виявили Ю. Т. Личуку високе довір'я, обираючи його з 1946 року депутатом Верховної Ради СРСР. Орденами й медалями Союзу РСР нагороджено 29 колгоспників. Орден Леніна сяє на грудях у зоотехніка Г. Т. Буждигана, орден Трудового Червоного Прапора одержав тракторист К. М. Волошин. 14 жінкам надано почесне звання кращої доярки області та вручено значок «Відмінник соціалістичного змагання УРСР».

З 1953 року артіль «Перше травня» щорічно була учасницею Всесоюзної виставки досягнень народного господарства, нагороджена шістьма дипломами ВДНГ СРСР. Про колгосп Стецевої видано багато плакатів. У 1964 році про село створено документальний кінофільм «25-а весна». Про славні діла колгоспників, їх досвід роботи не раз писала районна, обласна, республіканська, всесоюзна, а також прогресивна закордонна преса. Український радянський поет М. Т. Рильський, який 1959 року відвідав Стецеву, присвятив її трудівникам вірш «Карпатські октави».

Колгосп тримає першість у соціалістичному змаганні в районі і області. Він був переможцем у змаганні на честь XXII, XXIII з'їздів КПРС та 50-річчя Великого Жовтня. З 1961 року колгосп щорічно заноситься на обласну Дошку пошани. За досягнуті успіхи в розвитку сільськогосподарського виробництва в 1967 році колгосп «Перше травня» нагороджено орденом Леніна.

---

[1] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1227, оп. 1, спр. 49, арк. 6; спр. 166, арк. 7.

Артіль змагається з трудовим сільськогосподарським кооперативом ім. Благоєва Варненської округи Народної Республіки Болгарії. Група болгарських селян побувала у Стецевій, а стецівчани Г. Т. Буждиган, А. М. Римар та Г. В. Козак відвідали болгарський кооператив[1].

Починаючи з 1960 року, населення Стецевої перебудовує своє село, впорядковує вулиці, двори. Споруджено понад 200 житлових будинків, побутовий комбінат, де є швейна і шевська майстерні, готель, їдальню, промтоварні та продовольчі магазини. У селі працює 7 торговельних підприємств, товарообіг яких щороку зростає. В 1968 році, зокрема, було продано товарів на 536 тис. крб. Добре працює голова сільського споживчого товариства, колишня біднячка, активна комсомолка перших років Радянської влади комуніст О. П. Михайлецька. У просторих, світлих будинках колгоспників — електрика, радіо. За 1960—1968 рр. селяни придбали 800 швейних машин, 650 велосипедів, 70 мотоциклів, 150 телевізорів, 6 легкових автомашин, 28 холодильників. У центрі села — парк культури, де посаджено 3000 декоративних дерев.

У селі споруджено пам'ятники В. І. Леніну, Т. Г. Шевченку, воїнам-односельчанам, що загинули на фронтах Великої Вітчизняної війни і в боротьбі за встановлення Радянської влади.

З місцевого населення виросли чудові спеціалісти — трактористи, шофери, комбайнери, електрики. Їх готує колгоспна школа механізаторів. У 1968 році в Стецевій працювало 80 трактористів, шоферів і комбайнерів. Із села вийшло 225 вчителів, лікарів, інженерів, агрономів, ветлікарів, зоотехніків та інших спеціалістів. Серед них доцент Т. Г. Личук, викладач інституту Т. Л. Мислін, інженер-конструктор С. І. Заболотний.

У Стецевій сталися докорінні культурні перетворення. В 1950 році було ліквідовано неписьменність. Збудовано нове приміщення середньої школи. Вона має добре обладнані класи, навчальні кабінети. Учні-випускники, як правило, закінчивши навчання і оволодівши в школі спеціальністю, йдуть працювати у свій колгосп. Із них повагу заслужили ланкова К. У. Джуравець, механізатор Я. Г. Собчук, доярки М. В. Грушинська, О. Д. Волощук та інші.

Понад 150 малят виховується в дитячих яслах. У селі є чудовий палац культури із залом на 500 місць, бібліотекою, читальним та танцювальним залами. При палаці відкрито колгоспну картинну галерею, краєзнавчий музей. В підборі експонатів взяли активну участь вся громадськість села. Івано-Франківські художники О. М. Коровай, І. І. Лобода, І. В. Кулик, М. О. Попов та М. П. Фіголь подарували музею свої роботи. У книзі відвідувань записано тисячі цікавих відгуків. Своїми враженнями поділилися канадські комуністи на чолі з секретарем ЦК Компартії Канади Тімом Баком, румунська делегація, чехословацькі туристи та інші приїжджі екскурсанти. Бібліотека налічує 18 тис. книг, її відвідує понад 1100 читачів. При палаці культури працюють гуртки художньої самодіяльності: хоровий, драматичний, танцювальний, юних кіномеханіків. На сцені, крім місцевих аматорів, виступають артисти Коломийського, Івано-Франківського та Чернівецького драматичних театрів, а також художні колективи Києва та союзних республік. В палаці куль-

У краєзнавчому музеї села Стецевої. 1968 р.

[1] Ордена Леніна колгосп «Перше травня». Документи і матеріали, стор. 13.

тури встановлено широкоекранну кіноапаратуру, регулярно демонструються кінофільми.

Молодь села захоплюється фізкультурою й спортом. Футбольна команда «Колгоспник» часто бере участь у районних змаганнях. Борець-важкоатлет В. Болюк неодноразово здобував призові місця на обласних та республіканських змаганнях, а учень середньої школи Р. Гуйванюк у 1969 році завоював друге місце в області і п'яте в республіці з настільного тениса.

Стецева має свій радіовузол, звідки три рази на тиждень проводяться радіопередачі. У програмі передач: лекції на політичні й наукові теми, інформації про виробничі справи, атеїстичні матеріали, сторінки місцевої газети «Наш перчик».

У Стецевій споруджено лікувально-профілактичний комплекс, який має лікарню на 50 ліжок, поліклініку, лікувально-діагностичний відділ з лабораторією, рентгенівський та зуболікарський кабінети, молочну кухню, родильний будинок, аптеку.

Всією трудовою і громадською діяльністю населення керує партійна організація. Вона об'єднувала на початок 1969 року 72 комуністи. Приклади ударної праці показують комуністи М. В. Заренчук, М. І. Сухолиткий, М. О. Стефаник. Партійна організація вникає в усі ділянки колгоспного життя, на своїх зборах розглядає питання про поліпшення організації і підвищення продуктивності праці, зниження собівартості продукції, про виховання молоді, поліпшення побутових умов трудівників села. Комуністи виховали міцний дійовий агітколектив, налагодили політичне навчання. При колгоспі працюють агротехнічний гурток, зоотехнічні курси та школа механізаторів.

Комсомольська організація села налічує 200 чоловік. Майже всі вони працюють у ланках і на фермах. Передові комсомолки-доярки М. Басалига, М. Сиверин, М. Реус, О. Волощук надоюють по 3500—3800 кг молока на кожну фуражну корову, молоді трактористи С. Самолевич та С. Печенюк завжди перевиконують виробничі норми. Комсомольці виступають ініціаторами хороших починань: організовують вечори колгоспної слави, вшанування пенсіонерів, проводи в Радянську Армію.

Світлі перспективи відкриваються перед трудівниками села. Найближчим часом у Стецевій буде збудовано двоповерхове приміщення універмагу, нові багатоквартирні будинки, проведено газифікацію.

Стецева стала квітучим куточком Радянського Прикарпаття.

Л. І. БУЧИК, Н. І. ЛИЧУК, О. П. СЬОМА, М. П. ХВОСТІН

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ, ЦЕНТРИ СІЛЬСЬКИХ РАД СНЯТИНСЬКОГО РАЙОНУ

БОРЩІ́В — село, центр сільської Ради, розташоване на лівому березі Пруту, за 24 км від районного центру, за 6 км від залізничної станції Заболотів. Населення — 951 чоловік. Сільраді підпорядковані села Борщівська Турка та Хлібичин.

В селі розміщена центральна садиба колгоспу ім. І. Франка. Основний виробничий напрям — рільництво й тваринництво. Колгосп має 2006 га сільськогосподарських угідь, млин, олійницю, пилораму. 12 колгоспників нагороджено орденами й медалями СРСР, серед них орденом Леніна — голову колгоспу К. С. Якименка, ланкову П. М. Чайку.

В селі є початкова школа, клуб, бібліотека, медпункт, відділення зв'язку, ощадна каса, магазин.

Перша письмова згадка про Борщів належить до 1453 року. В 1867 році селяни Борщева розгорнули боротьбу за сервітути. Для втихомирення виступу селян сюди прибув загін карателів. Вони вбили двох чоловік, шістьох заарештували.

Трудівники Борщева брали активну участь у Заболотівській першотравневій демонстрації 1924 року.

В Борщеві та Хлібичині встановлено пам'ятники воїнам-односельчанам, що полягли на фронтах Великої Вітчизняної війни.

ВО́ВЧКІВЦІ — село, центр сільської Ради, лежить на лівому березі Пруту та його притоки Чорняви, за 11 км від районного центру, 8 км від залізничної станції Заболотів. Населення — 2318 чоловік.

Виробничий напрям колгоспу ім. Дзержинського — рільництво і тваринництво, має 1889 га сільськогосподарських угідь.

У Вовчківцях є середня школа, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, відділення зв'язку, 2 магазини.

Прогресивний діяч радикальної партії Г. Запаринюк. Село Вовчківці. Початок XX ст.

Вовчківці вперше згадуються в історичних джерелах за 1465 рік. 1894 року тут народився поет і політичний діяч Д. І. Захарук. Він був бійцем інтернаціональної бригади в Іспанії.

Жителі села урочисто відзначали 100-річчя від дня народження Т. Г. Шевченка. З промовою виступав В. С. Стефаник.

З 1924 року в селі почав діяти осередок КПЗУ, організатором якого був Ю. В. Долинюк. Бідняк села І. Д. Гавдуник був депутатом Народних Зборів Західної України.

У Вовчківцях встановлено бюст Ф. Е. Дзержинського, а воїнам, що загинули під час визволення села від фашистських загарбників,— обеліск.

ГА́НЬКІВЦІ — центр сільської Ради. Віддаль до районного центру — 18 км, до залізничної станції Заболотів — 15 км. Населення — 1655 чоловік.

На території села розміщена бригада колгоспу ім. Суворова (центральна садиба знаходиться в селі Шевченковому). Виробничий напрям бригади — рільництво й тваринництво. За нею закріплено 1100 га сільськогосподарських угідь.

У Ганьківцях є середня школа, будинок культури, дві бібліотеки, відділення зв'язку, медпункт, сільмаг і продмаг.

За останні 20 років справили новосілля понад 350 сімей.

Перша згадка про Ганьківці належить до 1565 року. Селяни Ганьківців брали активну участь у нападі на замки Печеніжина і Городенки.

В кінці XIX — на початку XX ст. понад 100 мешканців села емігрувало за океан, шукаючи кращої долі.

У Великій Вітчизняній війні громили ворога 242 жителі села. 197 чоловік нагороджено орденами й медалями СРСР. В селі встановлено обеліск односельчанам, які загинули від рук фашистських окупантів.

На околиці села Ганьківців виявлено поховання і поселення перших століть нашої ери.

ГОРІ́ШНЄ ЗАЛУ́ЧЧЯ — село, центр сільської Ради, лежить за 6 км від районного центру на лівому березі Черемошу. До залізничної станції Снятин — 1,5 км. Населення — 1489 чоловік. Сільраді підпорядковані села Долішнє Залуччя та Хутір-Будилів.

У селі Горішньому Залуччі розміщується бригада колгоспу ім. Марка Черемшини. За господарством закріплено 1552 га сільськогосподарських угідь. У селі також розташовані державні підприємства: Снятинське відділення «Сільгосптехніки», консервний завод, спиртозавод, млин, лісопильний завод, міжколгоспбуд, заготзерно.

У Горішньому Залуччі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека, лікарня, відділення зв'язку, медичний пункт, 3 крамниці, їдальня.

Виникнення Горішнього Залуччя належить до 1449 року.

Мешканці села писали скаргу на поміщика, яку І. Я. Франко в 1892 році вмістив у газеті «Діло» під назвою «Одна карточка з історії нашої народної школи».

З 30-х років тут діяв осередок КПЗУ. Очолював його П. В. Гоян.

У селі встановлено обеліск воїнам, що загинули на фронтах Великої Вітчизняної війни.

ДЖУ́РІВ — село, центр сільської Ради, лежить на правому березі річки Рибниці, за 21 км від районного центру, 15 км від залізничної станції Заболотів. Населення — 1989 чоловік.

У Джурові — центральна садиба колгоспу «Верховина». Виробничий напрям артілі — рослинництво й тваринництво. Провідна технічна культура — тютюн, дає 30 проц. всіх прибутків колгоспу. Розвинуті також допоміжні галузі господарства: виробництво черепиці, залізобетонних блоків, плит для тротуарів, виплітанню з лози побутових речей. Добре налагоджено ткацтво та вишивання.

В селі розташовані державні підприємства — хімічний та цегельний заводи, два млини.

Тут є середня школа, дитячий садок, клуб, бібліотека, поліклініка, лікарня, 4 магазини, чайна.

Майже 100 чоловік Джурова здобули середню та вищу освіту. В. В. Федорук став кандидатом фізико-математичних наук, викладає в Чернівецькому державному університеті.

Перша документальна згадка про Джурів належить до 1394 року. В середині XIX ст. в селі працювала гуральня, а в 60-х роках тут відкрили шахту по видобутку кам'яного вугілля.

З 20-х років у Джурові діяв осередок КПЗУ, до якого входили М. Шулепа, Ю. Косован, С. Гордій, Г. Шулепа, С. Тимошук та інші.

Жителя села Ю. Й. Пантелюка обирали посланцем до Народних Зборів Західної України. Він був одним з зачинателів колективного господарства Джурова.

Під час фашистської окупації житель Джурова С. Г. Гордій став активним учасником Заболотівської підпільної комуністичної організації. В центрі села встановлено пам'ятник загиблим односельчанам.

У Джурові виявлено могильник доби міді.

ЗАВА́ЛЛЯ — село, центр сільської Ради, розміщене за 14 км від Снятина. Вздовж села протікають Прут і Черемош. До залізничної станції Завалля — 3 км. Населення — 1069 чоловік. Сільській Раді підпорядковане село Запруття.

На території села міститься центральна садиба колгоспу ім. Марка Черемшини. Виробничий напрям — рільництво і тваринництво. За артіллю закріплено 4665 га сільськогосподарських угідь.

В селі — восьмирічна школа, клуб, бібліотека, магазин. За післявоєнні роки в селі збудовано 116 житлових будинків.

Уперше Завалля згадується в письмових джерелах за 1479 рік. У 1619—1622 рр. його зруйнували татарські орди. В 30-х роках XX ст. у селі діяла організація «Сельроб».

Чимало жителів села емігрувало за кордон. Тільки за 1913 рік виїхало 193 чоловіка.

На честь уродженців Завалля, що загинули в боротьбі з фашистами, встановлено пам'ятник.

І́ЛЛІНЦІ — село, центр сільської Ради, лежить за 24 км від районного центру, 6 км від залізничної станції Заболотів. Населення — 2594 чоловіка.

В Іллінцях розташована центральна садиба колгоспу ім. Лесі Українки. Виробничий напрям — рільництво й тваринництво. За господарством закріплено 1300 га сільськогосподарських угідь. 24 чоловіка удостоєно урядових нагород. Ланкових М. П. Пантелюк та М. В. Бебич нагороджено орденом Леніна, а М. С. Мойсі присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці.

Член ЦК КПСГ, учасник першотравневої демонстрації в Заболотові 1924 р. Д. Г. Мойса. Село Іллінці. 1916 р.

В селі є середня школа, клуб, бібліотека, медпункт, відділення зв'язку. Житель П. М. Вакалюк здобув звання доктора медичних наук, а В. М. Вакалюк, О. Г. Іванчук та М. Д. Бойчук — стали кандидатами наук.

Перша письмова згадка про Іллінці належить до 1458 року.

В Іллінцях у хаті члена радикальної партії Голубовича бували І. Франко, Л. Мартович, діяч революційного руху М. Лавмек.

В 20—30-х роках XX ст. в селі активно діяв осередок КПЗУ. Комуністів очолював І. Ю. Яремчук.

В боях з фашистами брало участь 895 чоловік. Жителі села І. В. Будник, В. І. Ризюк, І. П. Осадчук, П. С. Палангій були членами Заболотівської підпільної комуністичної організації.

КНЯ́ЖЕ — село, центр сільської Ради, лежить за 12 км від районного центру, 7 км від залізничної станції Снятин. На околиці села протікає Черемош. Населення — 1482 чоловіка. Сільраді підпорядковане село Драгасимів.

На території села розташована центральна садиба колгоспу ім. Г. І. Петровського. Господарство має 4022 га сільськогосподарських угідь. З допоміжних галузей є пилорама, два млини. З 1963 року в колгоспі видається багатотиражна газета «Колгоспне життя». В селі працює плодоконсервний завод Снятинського райхарчокомбінату.

У Княжому є восьмирічна школа, будинок культури, фельдшерсько-акушерський пункт, бібліотека, 2 магазини, ощадна каса, відділення зв'язку.

Перша письмова згадка про село належить до 1469 року.

У 1920—1930-х роках діяв осередок КПЗУ.

Полеглим жителям на фронтах Вітчизняної війни встановлено пам'ятник.

КРАСНОСТА́ВЦІ — село, центр сільської Ради. Через село протікає річка Белелуйка. Село знаходиться за 12 км від районного центру. До залізничної станції Снятин — 18 км. Населення — 1209 чоловік. Сільській Раді підпорядковані села Белелуя та Задубрівці.

Виробничий напрям колгоспу «Україна» — рільництво й тваринництво. За ним закріплено понад 4 тис. га сільськогосподарських угідь.

Господарство має 3 млини, пилораму, 2 олійниці, 2 майстерні для ремонту техніки. Керівника городньої бригади Д. В. Савчука удостоєно ордена Леніна.

В селі працюють восьмирічна школа, клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, 2 магазини.

Перша згадка про Красноставці належить до XVI століття.

Під час походів Б. Хмельницького селяни Красноставців брали участь у нападі на замок у Печеніжині.

В Белелуї народилася українська письменниця Н. І. Кобринська. В селі побували Ольга Кобилянська, Василь Стефаник, Іван Франко та інші письменники.

В селі встановлено обеліск загиблим активістам та радянським воїнам, встановлено пам'ятник Т. Г. Шевченку.

На території села Белелуї знайдено крем'яні знаряддя праці доби пізнього палеоліту, поселення трипільської культури, а також золоті римські та візантійські монети IV—V ст. ст. та поховання давньоруських часів.

КУ́ЛАЧИН — село, центр сільської Ради, розкинулося на лівому березі Пруту, за 1 км від районного центру, 6 км від залізничної станції Снятин. Населення — 1950 чоловік.

У селі розташована бригада колгоспу ім. Марка Черемшини. За нею закріплено 407 га сільськогосподарських угідь. Хлібороби вирощують зернові культури та цукрові буряки. Розвинуте птахівництво. На території Кулачина працює державний цегельно-черепичний завод.

У Кулачині є восьмирічна школа, будинок культури, бібліотека, ясла-садок, медпункт, 3 магазини, побутові майстерні; споруджено 220 житлових будинків.

Перша згадка про Кулачин належить до 1775 року.

В 1938 році на цегельному заводі відбувся страйк робітників, організаторами його були члени КПЗУ В. Д. Гончарик, В. О. Гуцуляк, М. О. Бордун.

Тут є історичні пам'ятники: невідомій дівчині, що загинула в боях з татарами у XIII ст., пам'ятник на відзначення скасування кріпацтва, пам'ятник загиблим солдатам у першій світовій війні.

КУЛА́ЧКІВЦІ — село, центр сільської Ради, лежить за 36 км від районного центру, за 2 км від залізничної станції Гвіздець. Населення — 1681 чоловік. Сільраді підпорядковане село Хом'яківка.

В селі розміщена центральна садиба колгоспу. За господарством закріплено 2316 га сільськогосподарських угідь. Основний напрям — тваринництво.

Є клуб, бібліотека, восьмирічна школа з просторими, світлими класами; зведено 225 житлових будинків.

Кулачківці засновані наприкінці XII ст. Мешканці займалися ткацтвом, столярством, кравецтвом, гончарством.

Восени 1648 року селяни напали на двір поміщика, спалили його маєток і розбили комори.

В 1928—1929 рр. діяв районний осередок КПЗУ. У 1930 році комуністи організували селянський страйк, який тривав тиждень.

Встановлено обеліск односельчанам, що полягли на фронтах Великої Вітчизняної війни.

Поблизу села Хом'яківки виявлено поселення трипільської культури, знайдена срібна римська монета II століття.

ОЛЕ́ШКІВ — село, центр сільської Ради, розкинулось на лівому березі Пруту, за 16 км від районного центру, 4 км від залізничної станції Заболотів. Через село проходить автомагістраль Івано-Франківськ—Чернівці. Населення — 673 чоловіка. Сільраді підпорядковане село Любківці.

Провідними галузями сільськогосподарського виробництва бригади колгоспу ім. Чкалова є рільництво й тваринництво. За господарством закріплено 1312 га угідь.

Український радянський письменник, уродженець села Олешкова В. Г. Бегей.

В Олешкові — восьмирічна школа, клуб, бібліотека, відділення зв'язку, фельдшерсько - акушерський пункт, магазин. Понад 100 родин справили новосілля.

Перша згадка про село належить до 1479 року.

В 20—30-х роках діяв осередок КПЗУ.

Молодий патріот села М. М. Олексюк був активним членом Заболотівської підпільної комуністичної організації. В центрі села височить обеліск воїнам — уродженцям Олешкова, що полягли в боях за Батьківщину. За бойові подвиги на фронтах 86 чоловік нагороджено орденами й медалями.

В селі народився український радянський письменник В. Г. Бегей.

На території села Олешкова виявлено трипільське поселення, поховання II—III ст. ст. н. е. та давньоруське городище.

ПІДВИСО́КЕ — село, центр сільської Ради. До райцентру 16 км, до залізничної станції Снятин — 21 км. Населення — 2182 чоловіка. Село розкинулось на великих пагорбах, а в долинах є кілька мальовничих природних ставків.

Місцевий колгосп «Перемога» має 1751 га землі, в т. ч. орної — 1133 га. Напрям виробництва — зерновий і м'ясо-молочний. Середній надій на кожну фуражну корову становить 3,5 тис. кг на рік. Колгосп має млин, пилораму.

В селі є середня школа, будинок культури, бібліотека, дитячий садок, магазини.

Перша письмова згадка про село належить до 1443 року. На честь полеглих на фронтах Великої Вітчизняної війни і в боротьбі з оунівськими бандами в селі встановлено обеліск.

ПОПЕ́ЛЬНИКИ — село, центр сільської Ради, розташоване на лівому березі Черемошу, за 19 км від районного центру, 14 км від залізничної станції Снятин. Населення 1481 чоловік. Сільраді підпорядковане село Тучапи.

Бригада колгоспу «Верховина», центр якого міститься в селі Джурові, спеціалізується на відгодівлі великої рогатої худоби. За бригадою закріплено 1210 га сільськогосподарських угідь.

За післявоєнні роки у Попельниках побудовано 210 житлових будинків.

В селі працює восьмирічна школа, клуб, бібліотека, медпункт, відділення зв'язку, 3 магазини.

Перші документальні відомості про Попельники знайдено в історичних джерелах за 1784 рік.

У 1930 році в селі було створено організацію «Сельроб-єдність».

За ініціативою членів організації 1933 року проведено страйк. Селяни відмовились жати панський хліб за 12-й сніп і косити сіно за 10-у копицю.

З 1932 року в Попельниках працював підпільний антирелігійний комітет, який проводив атеїстичну пропаганду серед населення.

За бойові заслуги у Великій Вітчизняній війні нагороджено понад 150 чоловік. Односельчанам, що полягли в боях за Радянську владу, встановлено обеліск.

Пам'ятник великому Кобзареві в селі Шевченковому. 1969 р.

ПОТІЧО́К — село, центр сільської Ради, лежить за 3 км від районного центру, 9 км від залізничної станції Снятин. Населення — 1130 чоловік. Сільраді підпорядковане село Русів.

Економіка бригади колгоспу ім. В. Стефаника невпинно зростає. Це господарство в 1968 році виростило по 30 цнт зернових культур з гектара. Передового ланкового Т. М. Радомського нагороджено орденом Леніна.

В Потічку є школа, клуб, бібліотека, медпункт, 2 магазини.

Перша згадка про Потічок належить до 1775 року.

Під час окупації в лісі поблизу села Потічка гітлерівці розстріляли 5 тис. жителів Снятинського району. В 1959 році на місці страти встановлено пам'ятник.

ПРУТІ́ВКА (до 1947 року — Карлів) — село, центр сільської Ради, розкинулося на лівобережжі Пруту, за 9 км від районного центру, 4 км від залізничної станції Снятин. Населення — 1721 чоловік. Сільраді підпорядковане село Видинів.

На території села розташована бригада колгоспу ім. Петровського. Це господарство рільничого напряму. За ним закріплено 687 га орної землі. В селі живе й працює почесний колгоспник В. Д. Фроляк.

Тут розташовані цегельно-черепичні заводи Коломийського заводоуправління і Снятинського «Міжколгоспбуду».

В Прутівці є середня школа, палац культури, бібліотека, відділення зв'язку, медичний пункт, дитячий садок, 2 магазини.

Перша письмова згадка про Прутівку належить до 1785—1788 рр. В селі народився громадський діяч, член радикальної партії І. Л. Сандуляк (1848—1926).

У 1920—1921 рр. в селі працював український поет і перекладач В. І. Самійленко (1864—1925).

РОЖНЕ́ВІ ПОЛЯ́ — село, центр сільської Ради, розташоване за 18 км від районного центру, 12 км від залізничної станції Заболотів. Населення — 1189 чоловік. Сільраді підпорядковані села Зібранівка та Шевченкове.

Виробничий напрям колгоспу ім. Суворова — рільництво й тваринництво. За господарством закріплено 2473 га сільськогосподарських угідь.

В селі є початкова школа, будинок культури, бібліотека, амбулаторія, магазин.

Село Рожневі Поля засноване 1939 року, а раніше тут був невеликий хутір.

Жителі села встановили обеліск на честь загиблим у Великій Вітчизняній війні та від рук бандерівців.

На території села Рожневих Полів знайдено срібну римську монету I століття.

РУ́СІВ — село, входить до складу Потічківської сільської Ради. До райцентру — 8 км, до залізничної станції Снятин — 14 км. Населення — 1211 чоловік.

У селі розміщена центральна садиба колгоспу ім. В. С. Стефаника. Господарство має 2637 га сільськогосподарських угідь, у т. ч.

2407 га орної. Бригада в Русові має відповідно 1337 і 1037 га. Напрям — зернове й м'ясо-молочне виробництво. За досягнуті успіхи у вирощуванні овочевих культур бригадира садово-городньої бригади Т. М. Радомського нагороджено орденом Леніна.

Є восьмирічна школа, палац культури, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, відділення зв'язку, 2 магазини, майстерні побуткомбінату. За післявоєнні роки споруджено 150 нових житлових будинків, 115 чоловік здобули вищу й середню освіту.

Перша згадка про село належить до 1443 року.

Через безземелля й злидні з села емігрувало за кордон понад 200 сімей.

В Русові народився видатний український письменник-новеліст Василь Семенович Стефаник (1871—1936). Тут він прожив і творив все своє життя. На місцевому матеріалі написав «Кленові листки», «Камінний хрест», «Злодій», «Новина» та інші новели. 1941 року в будинку письменника відкрито літературно-меморіальний музей В. С. Стефаника. Директором музею працює син письменника — Кирило Васильович Стефаник.

Київська кіностудія ім. О. П. Довженка за мотивами новел В. С. Стефаника зняла в 1968 році художній фільм «Камінний хрест». Зйомки відбувалися в селах Белелуї та Русові. Головну роль Іванихи виконала 73-річна жителька, самодіяльна артистка К. М. Матеїк. У Русові вона зіграла понад 500 ролей.

В селі народився український радянський письменник Т. С. Мигаль.

Пам'ятник В. С. Стефанику в селі Русові. 1968 р.

ТРО́ЇЦЯ — село, центр сільської Ради, розкинулося на правому березі Пруту, за 26 км від районного центру і за 6 км від залізничної станції Заболотів. Населення — 2101 чоловік.

У селі розташована центральна садиба колгоспу «Радянське Прикарпаття». Основний виробничий напрям господарства — рільництво і тваринництво. Артіль має 2031 га сільськогосподарських угідь.

У селі восьмирічна школа, клуб, бібліотека, 2 фельдшерсько-акушерські пункти, 3 крамниці, відділення зв'язку. За післявоєнні роки споруджено понад 200 нових будинків.

Перша письмова згадка про село належить до 1649 року.

Влітку 1824 року селяни Троїці виступали проти поміщика, вимагаючи повернення загарбаних ним земель. Вони відмовились виконувати панщину, самовільно скосили частину спірних лук і полів. Для придушення виступу селян у Троїцю прибув загін солдатів. Організаторів заворушення було заарештовано.

До Троїці часто приїжджав В. С. Стефаник. Тут він написав кілька новел.

У 20-х роках XX ст. у селі діяв осередок КПЗУ. Ним керував С. М. Марчук. Комуністи пропагували серед населення ідеї марксизму-ленінізму, закликали до боротьби проти гноблення, збирали гроші для політв'язнів.

У 1934 році в Троїці відбулася конференція Коломийського окружкому КПЗУ.

Ще до приходу Червоної Армії у 1939 році було створено селянський комітет та загін Червоної гвардії. Очолював комітет І. Д. Маковійчук. Посланцем до Народних Зборів був С. М. Марчук.

Односельчанам Троїці, що загинули на фронті і від рук бандерівців, встановлено обеліск.

ТРОСТЯНЕ́ЦЬ — село, центр сільської Ради, розташоване за 30 км від районного центру, за 10 км від залізничної станції Заболотів. Через село протікає річка Дубовець. Населення — 1597 чоловік.

У селі є 2 бригади колгоспу ім. Лесі Українки. Їх виробничий напрям — рільництво й тваринництво. Сільськогосподарські угіддя господарства становлять 1037 га.

У Тростянці працюють школа, будинок культури, бібліотека, 2 фельдшерсько-акушерські пункти, торговельні підприємства.

Перші письмові відомості про Тростянець належать до 1441 року.

На початку 1741 року кріпаки села напали на маєток польського магната і завдали йому значної шкоди.

Під керівництвом М. С. Острафійчука в 1919 році селяни ділили панське поле.

В 1924 році 300 селян Тростянця взяли участь у першотравневій демонстрації в Заболотові.

У Тростянці народився й живе тепер член Спілки письменників України І. А. Михайлюк.

ТУЛУ́КІВ — село, центр сільської Ради, знаходиться за 19 км від районного центру та 1 км від залізничної станції Заболотів. Населення — 894 чоловіка. Сільраді підпорядковане село Келихів.

Трудівники бригади колгоспу ім. Т. Г. Шевченка щороку вирощують високі врожаї зернових і технічних культур, підносять продуктивність тваринництва.

За післявоєнні роки споруджено багато нових житлових будинків, є школа, клуб, бібліотека, медичний пункт, торговельні підприємства.

В історичних документах село Тулуків уперше згадується за 1472 рік.

У селі 1901 року народилася робітнича поетеса М. М. Вакалюк.

Під час польської окупації в селі діяв осередок КПЗУ. Мешканці брали активну участь у першотравневій демонстрації Заболотова 1924 року.

Уродженцям Тулукова, що полягли на фронтах Великої Вітчизняної війни та загинули від рук бандерівських запроданців, встановлено обеліск.

У́СТЯ — село, центр сільської Ради, розташоване на лівому березі Пруту, за 7 км від районного центру, 12 км від залізничної станції Снятин. Через село протікає річка Белелуйка, проходить автомагістраль Івано-Франківськ—Чернівці. Населення — 1112 чоловік. Сільраді підпорядковані села Будилів, Микулинці, Орелець, Тулова.

Бригада колгоспу ім. В. І. Леніна (центральна садиба в Микулинцях) — передове господарство. Починаючи з 1958 року, колгосп щорічно є постійним учасником ВДНГ СРСР. Доярка бригади Г. С. Лелюк нагороджена орденом Леніна.

В. І. Порайко — державний діяч Радянської України, уродженець села Устя. 20-і роки XX ст.

В Усті є середня школа, клуб, бібліотека, медпункт, відділення зв'язку, побутові майстерні, 2 торговельні підприємства. Понад 150 родин справили новосілля.

Перші згадки про Устя належать до XVII ст. 16 липня 1908 року в селі виступав перед своїми виборцями депутат австрійського парламенту, письменник В. С. Стефаник.

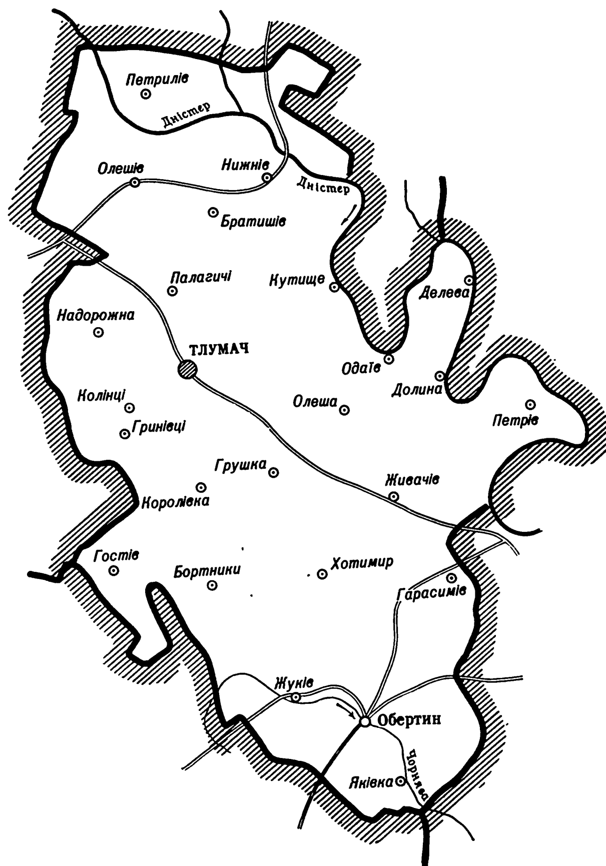
У 1927 році в Усті було створено організацію «Сельроб-єдність».

На кошти селян у 1934 році встановлено пам'ятник Т. Г. Шевченку.

В селі народився видатний діяч комуністичного руху в Західній Україні В. І. Порайко. Він був наркомом юстиції УРСР 30-х років. Вихідцем села Микулинців є народний художник СРСР В. І. Касіян.

На околицях села Орельця знайдено бронзовий наконечник від списа доби пізньої бронзи. В Будилові та Усті виявлено 2 поселення ранньослов'янської черняхівської культури. В Усті виявлено також давньоруське поселення.

ТЛУМАЦЬКИЙ РАЙОН

ТЛУ́МАЧ

Тлумач — місто районного підпорядкування (з 1939 р.), районний центр. Розташований на березі річки Тлумачику, за 25 км від обласного центру та залізничної станції Івано-Франківськ. Через місто проходить автомагістраль Івано-Франківськ—Городенка. Населення — 5085 чоловік.

На території району — 59 населених пунктів. Вони входять до складу 23 сільських, міської та селищної Рад депутатів трудящих. Населення — 61,6 тис. чоловік, з нього — 8,8 тис. міського.

Район багатий на поклади будівельних матеріалів: кварцевий пісок, вапняк, мергель, гравій, червону глину, бутовий камінь тощо. Розробляються поклади торфу. Район — сільськогосподарський, зерно-тваринницького напрямку із значним розвитком технічних культур. Є 27 колгоспів. Орних земель — 35 тис. га, сінокосів та пасовищ — 8 тис. га, садів 806 га. Промисловість району представлена 5-ма підприємствами — Тлумацький міжколгоспний комбінат будівельних матеріалів, райоб'єднання «Сільгосптехніки», побуткомбінат, харчокомбінат, друкарня.

У районі працює 45 загальноосвітніх шкіл. Є 37 клубів, 14 будинків культури, 64 бібліотеки, 7 лікарень.

Під час розкопок, що проводились на околиці міста в 30-х роках XX ст., виявлено поховання доби ранньої та пізньої бронзи.

Виникнення міста Тлумач належить до XII ст. За князювання Ярослава Осмомисла недалеко від Дністра, поблизу важливих торгових шляхів, що йшли з Галича на схід, було засновано поселення товмачів. Тут жили князівські люди, які несли митну службу. Вони оформляли торговельні справи князівського двору, були перекладачами під час переговорів з представниками іноземних держав. Саме

цим і пояснюється назва поселення Товмач (польською мовою —Тлумач)[1]. Він згадується в Іпатіївському літопису під 1213 роком[2].

Поступово Тлумач зростав, населення його займалося землеробством, ремеслом, розвивалася торгівля. У 1386 році у Тлумачі, який стає на той час власністю корони Речі Посполитої, для поширення католицизму й полонізації місцевого населення створюється католицька парафія. Право на володіння ним надавалось шляхті як нагорода за службу королеві. В 1370 році Тлумачем володіють рідні великого феодала Миколи Коритка, а в 1396 році всі землі його околиць король передає шляхтичу Владиславу Опольському[3]. Кожний новий власник використовував тимчасове право володіння містом для посилення експлуатації селян та ремісників.

За рахунок трудящих збагачувалась і католицька церква. 1485 року Казимир Ягелончик наділив місцевий костьол помістям, землею, городами, ставом, звільнив його від податку.

В кінці XIV—XV ст. ст. у Тлумачі розвивалися ремесла. Серед жителів з'являються ковалі, сідлярі, цирульники, муляри. Міщани займалися також землеробством. У 1448 році Тлумач дістав магдебурзьке право, а 1511 року король дарує йому право щорічного й щотижневого ярмарку.

На ярмарок приїздили купці з різних кінців України та з зарубіжних країн. Продавали ремісничі вироби, худобу й продукти сільського господарства. Доходами від торгівлі користувався уряд: 1521 року королівським указом в кількох містах, у т. ч. й Тлумачі, запроваджено збирання мостового, гребельного і торгового податків. Дальший розвиток ремісничого виробництва привів до появи цехів. Найбільш поширеними були ковальське, сідлярське, пекарське ремесла. Працювали тут також м'ясники, цирульники, гончарі. В 1578 році у Тлумачі було 432 жителі[4].

Жорстока експлуатація трудящих королівським урядом, шляхтою, католицькою церквою викликала постійний опір населення. У 1590—1648 роках відбуваються виступи тлумацьких міщан проти шляхти. За участь в одному з них було віддано до суду цирульника Лавніка[5]. Радо зустрічало населення міста загін запорізьких козаків, які, переслідуючи підстаросту з Коломиї, в 1612 році зайняли Тлумач. Шляхта та міська верхівка втекли з міста. Козаки перебували тут кілька днів[6].

Наприкінці XVI ст. становище міщан ще більше погіршується в зв'язку з нападами іноземних загарбників — татар і турків. У 1594 році Тлумач спалили татари. Не встигли місто відбудувати, як у 1617—1618 роках знову воно було спалене під час нового татарського набігу. Люстрація 1621 року свідчить про занепад економічного життя й значне зменшення населення міста. Після цих руйнівних нападів у Тлумачі почали зводити оборонні споруди. Вони являли собою земельні насипи з частоколом, а вхідні брами будувались з каменю. Про ці оборонні споруди пізніше згадує мандрівник І. Вердум, який подорожував по Галичині в 1670—1672 роках і позначив на своїй карті Тлумач як фортецю[7]. Населення міста поповнювалось за рахунок селян, які тікали від кріпосників з навколишніх сіл. 1643 року до Тлумача втекло десять родин.

В період визвольної війни українського народу, восени 1648 року, повстали міщани Тлумача, які об'єдналися з селянами навколишніх сіл. Полковником обрали

---

[1] Baliński, Lipiński. Starożytna Polska pod względem historycznym i statystycznym, t. II, стор. 717; P. Kratter. Briefe über der jetzigen Zustand von Galizien. Leipzig, 1786.

[2] Полное собрание русских летописей, изданное Археографической комиссией, т. 2. СПб, 1843, стор. 161.

[3] Źródła dziejowe, t. XVII, стор. 22; J. Długosz. Dzieje Polski, t. III. Kraków, 1868, стор. 485—486.

[4] Źródła dziejowe, t. XVIII, cz. 1, стор. 284.

[5] Жерела до історії України-Руси, т. 4, стор. 3.

[6] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 5, оп. 1, спр. 114, арк. 947—948.

[7] Baliński, Lipiński. Starożytna Polska, t. II, стор. 716—717.

міщанина Ярему Поповича. Місто опинилося в руках повстанців і було перетворене на їх опорний пункт. Загін захоплює панський маєток і замки у селах Палагичах, Живачеві, замок і костьол у Тлумачі, двір шляхтича Яблоновського[1].

В ході визвольної війни місто кілька разів переходило з рук у руки. Тлумач був зовсім зруйнований. Протягом другої половини XVII ст. місто поступово відбудовується. Помітно розвивається Тлумач у XVIII ст., зростає його населення: 1775 року в місті було вже 860 жителів, а 1786 року — 1014 жителів.

З першої половини XVIII ст. Тлумачем володіли магнати Потоцькі. Вони мали тут два фільварки, сади й парки. Їм належало 1223 морги землі. А тим часом у розпорядженні 504 дворів міщан було 1397 моргів орної землі, 1035 моргів сіножатей, 287 моргів лісу[2]. Але господарства міщан не були рівноцінними: поруч із заможними існували й такі, що мали тільки городи до морга, або 250—300 кв. сажнів під будинком та садом, 14 проц. були зовсім безземельними[3]. Бідніші верстви населення відчували основний тягар всіляких податків, платили феодалам безліч чиншів. В 1789 році населення міста заплатило 1258 флоринів 59 крейцарів податків[4].

На кінець XVIII ст. Тлумач мав вигляд типового феодального містечка з окремими вулицями: Тисменицькою, Палагицькою, Войтівською та кількома меншими вуличками. Працювали дві школи, будинок убогих (так називалась лікарня). В 1810 році Тлумацьке староство (Тлумач, села Надорожна, Долина, Озеряни, Грушка, Бортники тощо) передається графам Дзедушицьким, які й володіли ним до 50-х років XIX століття.

На поміщицьких полях вирощувалася картопля. Її збирання вимагало одночасно великої кількості робочих рук, а тому ставала необхідною праця за вільним наймом. У 3-х фільварках Тлумацького ключа, при яких було всього 477 господарств, в 1833 році на збиранні картоплі працювало 1016 найманих робітників[5].

Великі землевласники активно включаються у торгово-підприємницьку діяльність. З річного доходу Тлумацького ключа за 1807 рік, який становив 108,5 тис. злотих, 88,9 тис. злотих давали продукти панщинної праці кріпаків. Поміщик продавав зерно, худобу, продукти тваринництва, лісові матеріали та інше[6].

У 1838 році граф Дзедушицький у Тлумачі будує цукровий завод. Уже в 1843 році тут була парова машина, столярно-теслярські майстерні, цегельні і т. п. В сезон цукроваріння на заводі працювало до 800 чоловік, а річний оборот підприємства сягав 2,5 млн. злотих[7]. 1844 року в усій Галичині перероблялося 550 тис. цнт цукрових буряків, з них 510 тис. цнт — у Тлумачі. Але вихід цукру на той час становив лише 5 проц. Тому в одному з найкращих років — 1844 — завод виробляв лише 30 тис. цнт цукру. В 50-х роках створюється акціонерне об'єднання цукровиків, яке здійснило реконструкцію підприємства, завдяки чому зросла його потужність до 43—70 тис. цнт рафінованого цукру на рік. В той період завод досяг найбільшої продуктивності і став одним з найпотужніших цукрових підприємств у Європі. Він проіснував до 1882 року і через нерентабельність був закритий.

На цукроварні протягом сезону працювало 4—5 тис. робітників, переважно з навколишніх сіл. Пролетаріат, що зосереджувався тут, включається у революційну боротьбу. Відгуком на повстання польських буржуазних демократів у Кракові та антифеодальне повстання селян Західної Галичини (лютий 1846 року) було

---

[1] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 5, оп. 1, спр. 141, арк. 1580—1581, 1705—1709.

[2] Львівська наукова бібліотека АН УРСР. Відділ рукописів, ф. Оссолінських, № 1892, арк. 36.

[3] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 19, оп. 6, спр. 187, арк. 1—23; Львівська наукова бібліотека АН УРСР, ф. Чоловського, № 1185/III, арк. 1—15.

[4] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 19, оп. 6, спр. 187, арк. 1—23.

[5] «Український історичний журнал», 1959, № 1, стор. 37.

[6] М. П. Герасименко. Аграрні відносини в Галичині в період кризи панщинного господарства, стор. 207.

[7] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 146, оп. 80, спр. 104, арк. 110—111.

заворушення робітників Тлумацького цукрового заводу, де вели агітацію емісари польських повстанців. Виступом керувала організована група робітників[1]. Австрійські власті характеризували його як «політичну змову». Було заарештовано та ув'язнено чимало робітників та агітаторів польських повстанців. Арештовані, як показувало слідство, «робили революцію» і закликали до повалення влади австрійської монархії, знищення шляхти і звільнення селян від кріпацтва. На завод для придушення виступів робітників прибув військовий загін[2]. Навесні 1846 року в Тлумачі та його околицях діяли групи польських повстанців. Місцева влада змушена була посилити військовий гарнізон та провести арешти серед співчуваючих повстанцям. У числі 13 в'язнів були організатори змови — Фелікс Томчинський, Згурський і Пужанський[3].

Після реформи 1848 року дещо пожвавлюється економічний розвиток Тлумача. Тут працювали гуральня, два млини, три приватні цегельні, деревообробна майстерня і кілька дрібних кустарних підприємств. 1886 року прокладено залізницю Тлумач — Палагичі, віднині стає близькою важлива залізнична магістраль Станіслав—Гусятин. У Тлумачі розвивається товарне тваринництво, він відіграє важливу роль у постачанні м'яса на ринок. Завдяки спорудженій залізниці створюються сприятливі умови для вивозу сільськогосподарської сировини з цього краю. З Тлумача, Отині, Калуша та їх околиць щороку відправлялося 15 тис. голів худоби до Відня й Будапешта[4]. Розвиток економіки супроводжувався посиленням експлуатації трудового населення, збільшенням повинностей. Так, навесні 1887 року трудящі Тлумача й Тлумацького повіту виступили проти нового дорожнього закону, за яким кожен селянський двір був зобов'язаний щорічно виконувати по 4 дні шарварків.

Наприкінці XIX ст. у Тлумачі зводять дво- та триповерхові будинки. На головній вулиці прокладено каналізацію й водопровід, здійснюються меліоративні роботи по осушенню лук. Дещо робилось для розвитку освіти й охорони здоров'я. Тривіальна школа, яка існувала з 1823 року, в 80-х роках реорганізується в п'ятикласну, а 1897 року на її базі створюються дві (чоловіча та жіноча), розпочинає діяльність школа по підготовці стельмахів. У цей час у Тлумачі було 3 лікарі та 3 акушерки, працювала аптека. Але і освіта, і медична допомога були доступні лише заможним верствам населення. З 100 народжених 1896 року в Тлумацькому повіті дітей померло 24,1 процента.

На початку XX ст. розгортається страйковий рух на підприємствах Тлумача, який особливо посилюється під впливом першої російської революції. Селяни Тлумача й повіту брали участь у селянських вічах в Коломиї, де вони висували ряд політичних та економічних вимог, зокрема, вимагали запровадити загальні й таємні вибори, відкрити школи з викладанням українською мовою, забезпечити можливість висувати своїх кандидатів на вибори до парламенту. У 1905—1910 роках відбулося кілька страйків, в т. ч. аграрних[5].

У роки першої світової війни цей район дуже потерпів. Протягом лютого—червня 1915 року тут йшли вперті бої між російськими та австро-угорськими військами. Тлумач неодноразово переходив з рук у руки. В лютому 1917 року його знов зайняли російські війська, але невдовзі змушені були відступити[6]. Тлумач зруйнували, залишилися тільки окремі кам'яні будинки. Занепали промисловість, транспорт, торгівля[7].

---

[1] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 146, оп. 6, спр. 46, арк. 1038—1046.
[2] Там же, спр. 45, арк. 1855—1860, арк. 1220—1231, спр. 46, арк. 1038—1046.
[3] Там же, спр. 46, арк. 278, 1615—1617, 1833—1836.
[4] М. М. Кравець. Селянство Східної Галичини і Північної Буковини у другій половині XIX ст., стор. 44, 46.
[5] Торжество історичної справедливості, стор. 274.
[6] ЦДВІА СРСР, ф. 2129, оп. 1, спр. 130, арк. 52; спр. 342, арк. 104—107; ф. 2148, оп. 3, спр. 39.
[7] Івано-Франківський облдержархів, ф. 2, оп. 7, спр. 12, арк. 17.

Р. М. Грос — секретар Станіславського окружкому КПЗУ в 1935—1936 рр.

Ідеї Великого Жовтня зробили глибокий вплив на тлумацьких трудящих. Активізуються їх виступи з політичними вимогами. Восени 1918 року в Тлумачі відбулося віче, на якому прийнято резолюцію про возз'єднання всіх українських земель в єдиній Українській Радянській державі. Про це йшлося також на першотравневому мітингу 1919 року, в якому взяли участь і селяни з навколишніх сіл. Навесні 1919 року, коли Червона Армія підійшла до ріки Збруча, трудящі Тлумацького повіту піднялися на боротьбу проти уряду ЗУНР. Вони громили панські маєтки, забирали хліб, організували селянську Раду, що називалася «Хлопським революційним комітетом»[1]. Він почав ділити поміщицькі землі. Але урядові ЗУНР вдалося придушити революційні виступи трудящих: «Хлопський революційний комітет» розігнали, його організатора судив військовий трибунал[2].

Коли Тлумач опинився під владою буржуазної Польщі, робітники й трудящі селяни не мирилися з окупацією. В 1922 році вони бойкотували вибори до польського сейму та сенату. І хоч на час виборів до міста ввели батальйон піхоти, вибори були зірвані: по Тлумацькому повіту проголосувало всього 24,5 проц. виборців до сейму та 21,5 проц. до сенату[3].

Тоді Тлумач залишався невеликим провінціальним містечком з слаборозвинутою економікою. Не вистачало роботи. На 628 дворів у 1933 році припадав 1121 житловий будинок[4]. Ці «господарства» мали невеличкі клаптики землі, а деякі були й цього позбавлені. А от тлумацькій поміщиці Долайсовій належало 147 га землі, 50 га приміських лісів володів ксьондз Табачківський. У Тлумачі працювали лише приватна електростанція, три млини, 8 приватних майстерень, торгувало кілька десятків невеличких магазинів, 13 корчем. У Тлумачі нараховувалось 166 ремісників, переважно шевців, кравців, ковалів, слюсарів, будівельників, столярів, різників, перукарів.

Більшість жителів Тлумача не мала можливості користуватися медичною допомогою, вчити своїх дітей у школах. На весь Тлумач були лише 6 приватних лікарів і аптека. І хоч тут працювали 7-класні чоловіча та жіноча українські школи, початкова українська школа, польська державна гімназія та польська приватна жіноча семінарія[5], проте значна частина дітей трудящих лишалася поза навчанням. Не досить дбали місцеві власті і про розвиток культурних закладів: у Тлумачі було невеличке польське театральне товариство та культурно-освітні товариства «Просвіта» і «Каменяр»[6].

Становище робітників лишалося тяжким. Зростала кількість безробітних. Якщо в 1931 році їх налічувалось 31 чоловік, то в 1938 році — вже 182 чоловіка[7]. Зубожіння трудящих досягає страхітливих розмірів. Деякі з доведених до відчаю робітників ставали на шлях самогубства.

Боротьбу трудящих очолювали районний і місцевий комітети КПЗУ. Вони існували в Тлумачі з 1929 року. Першим секретарем районного комітету став Г. В. Луцик. У 30-і роки до складу місцевого і районного комітетів КПЗУ входили Г. П. Дутчак, М. П. Дутчак, А. М. Фуштей та ін.[8]. Активними агітаторами

---

[1] І. Компанієць. Революційний рух в Галичині, Буковині та Закарпатській Україні під впливом ідей Великого Жовтня (1917—1920 рр.), стор. 33.

[2] Журн. «Архіви України», 1968, № 2, стор. 70.

[3] Боротьба трудящих Прикарпаття за своє визволення і возз'єднання з Радянською Україною. Документи і матеріали (1921—1939 рр.), стор. 24.

[4] Івано-Франківський облдержархів, ф. 2, оп. 7, спр. 12, арк. 17, 34; спр. 706, арк. 39; оп. 1, спр. 1057, арк. 29—30.

[5] Там же, оп. 1, спр. 1057, арк. 26.

[6] Там же, арк. 27; спр. 1381, арк. 11; спр. 1480, арк. 37.

[7] Боротьба трудящих Прикарпаття за своє визволення і возз'єднання з Радянською Україною. Документи і матеріали (1921—1939 рр.), стор. 219, 254, 286.

[8] Івано-Франківський облдержархів, ф. 2, оп. 1, спр. 1480, 1481, арк. 36—38, спр. 847, арк. 8; спр. 1308, арк. 44, 45.

були Р. М. Грос та інші комуністи[1]. Вони вели агітаційну роботу серед населення, розповсюджували твори класиків марксизму-ленінізму, а також листівки й відозви. Комуністи керували страйковою боротьбою трудящих, відзначали революційні свята, збирали кошти у фонд комуністичної преси й допомоги політичним в'язням тощо. В січні 1929 року в день пам'яті В. І. Леніна у місті з'явилися написи: «Хай живе революція!»[2]. В серпні 1934 року поліцейські власті в Тлумачі знайшли комуністичну брошуру, яка закликала бідняцьку молодь до боротьби з фашистською диктатурою та утворення єдиного фронту. В липні 1936 року комуністи організували похід безробітних Тлумача та навколишніх сіл. Вони вимагали роботи, зниження податків. Староста наказав учасникам походу розійтись і подавати скарги лише в індивідуальному порядку.

Комуністи боролися за вплив на легальні політичні організації та культурно-освітні товариства. В Тлумачі активно діяла організація «Сельроб», що перебувала під впливом КПЗУ. Комуністи Г. П. Дутчак та Г. В. Луцик були делегатами від Тлумача на II конгрес «Сельроб-єдності»[3]. В 1936 році комуністи посилили вплив на культурно-освітні товариства «Просвіта» та «Каменяр». На виборах до повітової ради «Каменяра» у квітні 1937 року вони здобули цілковиту перемогу[4]. Водночас на повітовому з'їзді буржуазної соціал-радикальної партії у Тлумачі комуністи виступили з пропозиціями — вимагати, щоб навчання у школах здійснювалось рідною мовою, організувати виступи народних мас проти заселення польськими колоністами українських земель. Але радикали їх не підтримали[5].

В Тлумачі працювали також районний та місцевий комітети комуністичної спілки молоді. Керівниками їх були М. В. Луцик і Ф. П. Луцик. У квітні 1937 року комсомольці організували демонстрацію трудящих Тлумача[6].

Комуністи й комсомольці зазнавали жорстоких репресій місцевих властей. Тільки в березні—квітні 1937 року у Тлумачі було проведено 33 обшуки, затримано 12 чоловік і віддано до суду 7. У 1938 році польські власті заарештували кількох членів повітового комітету КПЗУ. Миколу й Григорія Дутчаків вивезли до концентраційного табору — Берези Картузької[7].

Боротьба трудящих за своє визволення успішно завершилась у вересневі дні 1939 року. 19 вересня вночі до Тлумача ввійшли частини Червоної Армії. Ранком 20 вересня весь трудовий Тлумач був на вулицях і вітав своїх визволителів, а через два дні відбувся загальноміський мітинг. Громадський порядок у Тлумачі підтримував загін народної міліції з 52 міських активістів. Трудящі взяли активну участь у виборах до Народних Зборів Західної України. На Народних Зборах у Львові представник Тлумача Ф. П. Луцик виступив з промовою, в якій розповів про тяжке життя трудящих Тлумацького повіту за часів панської Польщі, і, виражаючи їх волю, підтримав пропозицію про встановлення на західноукраїнських землях Радянської влади та возз'єднання їх з Українською РСР в складі СРСР.

У 1940 році Тлумач стає районним центром. Трудящі району обрали 3 депутатів до обласної Ради, 50 — до районної. Першим головою райвиконкому був обраний посланець донецьких шахтарів І. І. Шептекіта. Головою Тлумацької міської Ради, до складу якої ввійшли 35 представників трудящих міста, став колишній член КПЗУ, депутат Народних Зборів С. І. Сорока. Уродженець с. Буківної Тлумацького повіту С. І. Сорока перед першою світовою війною виїхав на заробітки до США, звідки у 1926 році був висланий за комуністичну діяльність. Повернувшись на

[1] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 205, оп. 1, спр. 562, арк. 12—13.
[2] Івано-Франківський облдержархів, ф. 22, оп. 1, спр. 28, арк. 61, 76.
[3] Львівський облдержархів, ф. 121, оп. 3, спр. 428.
[4] Івано-Франківський облдержархів, ф. 2, оп. 1, спр. 1381, арк. 11; спр. 1480, арк. 37.
[5] КПЗУ — організатор революційної боротьби. Спогади колишніх членів Комуністичної партії Західної України, стор. 287.
[6] Івано-Франківський облдержархів, ф. 2, оп. 1, спр. 1060, 1308, арк. 18—45.
[7] Там же, спр. 1704, арк. 1—2.

батьківщину, він очолював осередок КПЗУ в Буківній[1]. У квітні 1940 року створюється Тлумацька районна партійна організація. На відповідальні посади висунули 793 місцевих батраків та бідняків, серед них 239 жінок[2].

Тлумачани активно взялися будувати нове життя, вони одразу ж відчули турботу Радянської влади про трудову людину. В місті запрацювали десятирічна школа з українською мовою викладання, районна лікарня, поліклініка, пологовий будинок[3]. Почала виходити газета (в 1939 році—«Селянська газета», з 1940 року — «За соціалістичну перемогу»). Відкрились широкі можливості для розвитку народних талантів — створили артіль художньої вишивки ім. Крупської. Вона об'єднала 250 вишивальниць міста і району[4].

Перші соціалістичні перетворення в місті перервав напад фашистів. 2 липня 1941 року до Тлумача вдерлися гітлерівські загарбники[5]. За роки окупації місто зазнало жахливих руйнувань. Було знищено залізничну колію Тлумач—Станіслав, понад 660 житлових та адміністративних будинків, залізничну станцію, електростанцію, пошту, школу, млин, лікарню, поліклініку, районний будинок культури, цегельний завод, розграбовано МТС тощо. Окупанти розстріляли понад 400 жителів міста та 274 чоловіка вивезли в рабство до Німеччини[6]. Кількість населення міста за час окупації скоротилась у 2 рази.

Тлумачани чинили опір загарбникам. Більша частина населення ухилялась від поставок сільськогосподарської продукції, теплого одягу та сплати податків, відмовлялася їхати до гітлерівської Німеччини. Зимою 1944 року фашисти заарештували 80 жителів міста. Їм загрожував розстріл. Патріотам та рідним потерпілих вдалося визволити в'язнів[7]. З Тлумачем підтримувала зв'язки львівська підпільна організація «Народна гвардія» імені Івана Франка[8].

29 березня частини 8-го гвардійського механізованого корпусу Червоної Армії зав'язали бій за місто Тлумач. Протягом дня знищили понад 300, взяли в полон до 250 гітлерівських солдатів і офіцерів, спалили 150 автомашин, 13 гармат, танк[9]. Але переважаючі сили ворога перейшли в наступ. В районі Тлумача точилися багатоденні кровопролитні бої. Командир 203-го гвардійського стрілецького полку Герой Радянського Союзу гвардії майор О. А. Бербешкін, очоливши ударну групу, кілька годин вів нерівний бій з фашистами. Герой загинув і похований у Городенці[10]. Не знаючи страху, бились під Тлумачем І. В. Мищенко, Б. А. Цунукідзе та багато інших відважних синів радянського народу. 25 липня 1944 року частини 18-го гвардійського стрілецького корпусу після важких боїв визволили Тлумач від ворога. В боях за місто загинуло 590 радянських воїнів.

Трудящі міста подавали всіляку допомогу своїй армії: 200 громадян Тлумача поповнили лави Червоної Армії і хоробро бились на різних фронтах. У боях за Вітчизну загинула половина комуністів міста. За ініціативою тлумачан у районі збирали кошти на будівництво танкової колони. Було здано 165 тис. крб. та 4800 пудів хліба. Школярі району зібрали 3 тис. крб. на ланку літаків «Учень Станіславщини». До фонду Червоної Армії трудящі району здали 6100 цнт зерна[11].

---

1 Івано-Франківський облпартархів, ф. 1, оп. 40, спр. 191, арк. 1.
2 Там же, ф. 35, оп. 1, спр. 1, арк. 12.
3 Там же, арк. 1—44.
4 Газ. «За соціалістичну перемогу», 16 квітня 1941 р.
5 Німецько-фашистський окупаційний режим на Україні. Збірник документів і матеріалів, стор. 423.
6 Івано-Франківський облпартархів, ф. 1, оп. 2, спр. 5, арк. 52; ф. 35, оп. 1, спр. 3, арк. 1—131.
7 Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1576, оп. 1, спр. Б—17, арк. 1—2.
8 У боротьбі за комунізм. Збірник статей. Львів, 1964, стор. 124.
9 Архів МО СРСР, ф. 299, оп. 3070, спр. 334, арк. 143—144.
10 Газ. «Прикарпатська правда», 24 липня 1964 р.
11 Івано-Франківський облпартархів, ф. 35, оп. 1, спр. 4, арк. 63; спр. 7, арк. 1—129.

На околиці Тлумача. 1969 р.

З перших же днів після визволення почалася відбудова зруйнованого міста. 29 липня відновила діяльність міська Рада. Дістали допомогу господарства, що потерпіли під час війни, асигнували кошти на придбання худоби, відбудову жител. Родини червоноармійців одержали пенсію.

Для боротьби з бандами українських буржуазних націоналістів трудящі міста створили винищувальний батальйон. Проти банд ОУН боролись близько 500 активістів — представників місцевого населення. Водночас вони вели в селах роз'яснювальну роботу серед обдурених націоналістичною пропагандою людей.

Вже 10 серпня 1944 року в місті працювало багато підприємств, в т. ч. млин, пекарня; підготували до пуску спиртовий завод, закінчувалась відбудова другого млина з добовим виробництвом 12 тонн борошна. Відкрилися шевська й кравецька майстерні, розпочав роботу райпобуткомбінат з механічною майстернею та ковальським цехом. Відроджували МТС. В цьому ж році відбудували лікарню, поліклініку, санстанцію, відкрили інфекційну та районну лікарні. Для них не вистачало білизни, посуду тощо. В місті та районі був проведений збір необхідних речей, і за кілька днів лікарні одержали найпотрібніше[1].

Велика увага приділялась народній освіті, закладам культури. Для шкіл виділили найкращі приміщення. Відновили роботу українська та польська школи, районна бібліотека. З листопада 1944 року почала виходити районна газета[2].

Селянам району було повернуто 2450 га поміщицької та куркульської землі. Під час весняної сівби 1945 року на полях працювало 1300 супряг, які допомогли у сівбі безкінним господарствам, в т. ч. 986 господарствам червоноармійців.

З великим піднесенням святкували трудящі Тлумача 10-річчя возз'єднання українських земель. На честь цієї знаменної дати підприємства міста розгорнули соціалістичне змагання за дострокове використання виробничих планів. По всіх видах перевиконала план весняних тракторних робіт МТС. На 190 проц. виконали свої планові завдання трактористи П. О. Савчук та В. С. Прокоп. Дали надпланові нагромадження маслозавод та спиртовий завод[3].

До 1949 року у Тлумачі завершили колективізацію і створили колгосп ім. Верховної Ради СРСР. Артіль вирощувала озимі пшеницю та ячмінь, кукурудзу, цукровий буряк, картоплю, розвивала м'ясо-молочне тваринництво. Велику допомогу новоствореному колгоспу подавала Тлумацька МТС, що працювала з 1945 року. Вона не тільки забезпечувала тракторні роботи, але й здійснювала масово-політичні заходи. Для колгоспників читали лекції, проводили бесіди.

Зараз це багатогалузеве господарство має 2281 га земельних угідь, з них 1911 га орної землі. Завдяки наполегливій праці колгоспників артіль побудувала багато виробничих приміщень — корівників, телятників, свинарників тощо. Колгосп добре забезпечений технікою. В його розпорядженні 15 тракторів, 8 комбайнів, 14 автомашин, 76 машин для обробітку грунту, 17 посівних та посадочних машин. З кожним роком зростають неподільні фонди артілі, збільшується врожайність сільськогосподарських культур, поголів'я худоби. В 1968 році зібрали з га 27,7 цнт озимого

[1] Івано-Франківський облпартархів, ф. 1, оп. 2, спр. 5, арк. 52—54; 108—110.
[2] Там же, оп. 1, спр. 104, арк. 59.
[3] Там же, ф. 35, оп. 2, спр. 72, арк. 13, 37, 47.

Готель «Беркут» на Яблуницькому перевалі. 1970 р.

Пансіонат «Гуцульщина». Яремча. 1967 р.

Санаторій «Ворохта». 1967 р.

Прикарпатський Артек. Яремча. 1967 р.

Вклейка надрукована на Харківській друкоофсетній фабриці

ячменю, 54,2 цнт кукурудзи в зерні. У колгоспному стаді 1969 року налічувалося понад 1100 голів великої рогатої худоби, 1500 голів свиней. Підвищився матеріальний добробут колгоспників, зросла оплата трудодня. В колгоспі багато трудівників, які прославили себе працею. Серед них ланкова Х. С. Сигидин. У 1967 році її ланка зібрала по 370 цнт цукрових буряків з кожного гектара на площі 15 га. Х. С. Сигидин нагороджена орденом Трудового Червоного Прапора. Цієї ж високої відзнаки удостоєний комбайнер В. Г. Пилипчук за щорічне перевиконання норм по збиранню зернових культур.

В Тлумачі найбільш розвиненими галузями промисловості є харчова і будівельних матеріалів. Вони працюють на місцевій сировині. Харчокомбінат має в своєму складі ковбасний, хлібобулочний цехи, цех безалкогольних напоїв і виготовлення фруктових соків, 2 млини, олійницю. Продукція комбінату, зокрема фруктові соки, надходить в інші місця республіки. Добре устаткований найновішими машинами молокозавод переробляє щорічно 50—70 тис. цнт молока. Одним з великих підприємств будівельної промисловості є Тлумацький міжколгоспний комбінат будівельних матеріалів, створений 1956 року. Це підприємство об'єднує дві цегельні, вапняний та гіпсовий заводи. За рік комбінат виробляє понад 7 млн. штук цегли, 7,3 тис. тонн вапна, 4,3 тис. тонн гіпсу, 18 тис. тонн вапняного порошку, понад 3700 кв. м мозаїчних плиток.

За роки, що минули після війни, певних успіхів досягла і освіта. Споруджено будинок середньої школи з світлими класними кімнатами і навчальними кабінетами, спортивним і актовим залами, на базі дитячого будинку відкрито восьмирічну школу-інтернат. В середній школі та в школі-інтернаті працює 98 учителів. За сумлінну працю в комуністичному вихованні дітей трьох педагогів міста нагороджено орденами й медалями СРСР, а 8 — значками «Відмінник народної освіти». В травні 1963 року до міста переїхав сільськогосподарський технікум бухгалтерського обліку. Він має навчальний триповерховий корпус з спортивним залом, світлими й просторими аудиторіями та кабінетами, добре впорядковані гуртожитки, клуб. У технікумі підготовлено близько 3 тис. спеціалістів. Тут діють щорічні стаціонарні курси перепідготовки бухгалтерів і плановиків.

1960 року в Тлумачі відкрили музичну студію, яку в 1963 році реорганізовано у філіал Івано-Франківської музичної школи. З 1966 року місто має свою музичну школу. Її вихованці виступають з концертами перед жителями Тлумача та навколишніх сіл. Для дітей тлумацьких трудівників є також художня студія, будинок піонерів. А під час літніх канікул тут відкривається піонерський табір «Здоров'я», де щорічно відпочивають до 300 дітей.

Велику культурно-виховну роботу серед населення ведуть 9 бібліотек міста. Успіхом у читачів користувались скликані районною бібліотекою читацька конференція «Хімія в сільському господарстві», тематичний вечір «Сім'єю дорожити вмійте», диспут на тему «В чому краса людини?» тощо. Багато в чому допомагає школі у вихованні підростаючого покоління дитяча бібліотека. Її працівники влаштовують конференції юних читачів, проводять бесіди про життя і творчість радянських письменників, випускають усний журнал «Хочу все знати», влаштовують ранки казок та ін. В місті працює також медична бібліотека.

Авторитетом користується районна газета «Дністровська зірка». На її сторінках висвітлюються актуальні питання життя міста і району.

Тлумацький молокозавод. 1969 р.

В кімнаті бойової слави Тлумацької середньої школи. 1967 р.

В період здійснення соціалістичних перетворень вона викривала ганебні вчинки українських буржуазних націоналістів, показувала переваги колективного господарства над одноосібним. Зростає тираж газети, починала вона з 1000 примірників, а в 1970 році її тираж становив понад 8500 примірників.

У місті створена сітка лікувальних установ з кваліфікованими медичними працівниками. 1969 року тут працювали районна поліклініка, рентгенкабінет, дитяча й жіноча консультації, зубний кабінет, районна лікарня, районна дитяча лікарня, тубдиспансерне відділення та ін. Особливою пошаною тлумачан користуються хірург А. Ф. Палагнюк, головний лікар тубдиспансера Т. В. Литвинова.

В авангарді трудящих Тлумача йдуть комуністи: 24 первинні організації міста об'єднують 410 членів партії.

Змінилися матеріальні й побутові умови життя трудящих Тлумача. В місті виросли нові вулиці, зведено триповерхове приміщення для установ, двоповерхові будинки готелю, магазину, нового ресторану. Значно збільшилася житлова площа комунальних будинків. Тільки за 1960—1967 роки споруджено 5 двоповерхових житлових будинків, 6 будинків фінського типу тощо. У післявоєнний період з допомогою держави збудовано понад 150 добротних індивідуальних жител. Береги річки Тлумачик з'єднав залізобетонний міст. Місто прикрашає добре впорядкований парк, де височить пам'ятник радянським воїнам, які загинули під час визволення Тлумача від німецько-фашистських окупантів.

За роки Радянської влади Тлумач став благоустроєним районним центром, містом розвиненої місцевої промисловості та високої культури.

Л. М. ПРАВДИВА, А. А. САСЕВИЧ

НИ́ЖНІВ

Нижнів — село, центр сільської Ради, розташоване на правому березі Дністра, де впадає річка Товмачик, за 21 км від районного центру і за 30 км від залізничної станції Івано-Франківськ. Через село проходить автомагістраль Івано-Франківськ — Тернопіль. Населення — 2390 чоловік. Сільській Раді підпорядковані населені пункти Бушкалик, Вільне, Діброва, Золота Липа, Купелів, Смерклів. Розміщений Нижнів на схід від Івано-Франківська в пониззі Дністра, від чого походить і назва села[1].

На території Нижнева розкопане поховання в кургані. Тут знаходять також знаряддя праці доби бронзи. Поміж урочищами Могильним і Городищем знайдено глечик зі скарбом, у якому було 100 арабських монет X ст. н. е. Перша письмова згадка про село належить до 1474 року, коли у Галичі розглядалася судова справа двох місцевих землевласників — Теодора з Мокросаду і Фелікса з Нижнева[2]. Згідно з люстрацією 1578 року в Нижневі населення було переважно малоземельним, але виділялися й шляхтичі, що мали по 5—11 ланів землі.

Основним заняттям жителів села було землеробство, і тільки незначна частина займалася ремеслом. Заможна верхівка тримала в своїх руках майже всі багатства, експлуатуючи бідняцькі маси.

В XVI ст. жителі Нижнева терпіли і від нападів татарських орд. Улітку 1594 року на галицькі села напали кримські татари. З липня ворожий загін повністю

[1] М. М. К о й н о в. Природа Станиславской области. Львов, 1960, стор. 7.

[2] Żródła dziejowe, t. XVIII, cz. 1, стор. 86.

зруйнував Нижнів. Довго чорніли руїни на місці села. Лише в першій половині XVII ст. воно відбудовується. Про це свідчить французький інженер Гійом Боплан, який позначив його на карті Покуття[1].

Нижнів мав важливе стратегічне значення — через Дністер проходив шлях з Поділля на Прикарпаття. Влітку 1686 року тут переправилося польсько-литовське військо, вирушаючи в похід проти турків.

У XVIII ст. Нижнів привертає увагу польського магната Станіслава Яблоновського. Він фінансує будівництво нижнівського римсько-католицького монастиря і костьолу, хоча польського населення жило в цій місцевості дуже мало. 1740 року в селі створено римсько-католицьку парафію.

У другій половині XVIII ст. західноукраїнські землі потрапляють під владу габсбурзької монархії. Та господарями багатьох сіл, в т. ч. і Нижнева, залишаються польські й українські пани. Кращі землі і пасовиська перебували в їхніх руках. У XVIII ст. селяни Нижнева не мали жодного морга лісу[2]. Становище селян ще погіршувалося через відробітні дні, натуральні і грошові повинності на користь поміщика. В 40-х роках XIX ст. кріпаки Нижнівського маєтку щорічно зобов'язані були виконувати 12 259 тяглових і 3634 піших днів панщини, здавати до панського двору 168 корців вівса, 305 курей, 3050 яєць, 312 ліктів прядива. Вони платили також грошовий податок у формі домового, грунтового, бджільного та інших чиншів[3].

Важкі відробітні натуральні й грошові повинності, свавілля визискувачів були основною причиною антифеодальної боротьби бідняцьких мас села. Так, у серпні 1824 року селяни Нижнева відмовилися відробляти поміщикові т. зв. помічні дні, вимагаючи збільшити плату від 12 до 24 крейцерів. Поміщик сподівався власними силами приборкати селян, але марно. Він звернувся по допомогу до окружного комісара, який прибув у село з 7 солдатами й почав погрожувати селянам. Та їхні погрози не вплинули, і до Нижнева викликали чималий загін війська. Заарештувавши трьох селянських ватажків і покаравши їх різками, пан добився того, що селяни вийшли на роботу[4].

В наступні роки боротьба проти феодального гніту й свавілля поміщиків не припинялася. 1828 року селяни Нижнева виступають проти поміщика, який захопив частину їхніх земель і не повертав громаді. Особливо загострилася боротьба нижнівських селян напередодні скасування кріпосного права. Кріпаки намагалися повернути захоплену поміщиком землю. На початку травня 1846 року вони вигнали панських слуг, що орали поле, і заявили: «Ця земля буде поділена між нами, не маєте жодного права на неї!»[5]. Боротьба за землю тривала і в наступному році. Селяни зробили спробу силою повернути привласнене поміщиком пасовисько, вигнавши сюди на випас свою худобу. Та 110 австрійських солдатів зі зброєю в руках взяли участь у придушенні цього виступу[6].

Ліквідація панщини в 1848 році не поліпшила становища селянства, воно залишилося майже без землі. Все це тримало його в напівкріпосницькій залежності від поміщика. Після скасування панщини в Нижневі на одну селянську душу припадало орної землі менше одного морга. Поміщик мав 1039 моргів. Луки, пасовиська, ліси майже повністю залишились у його руках. У 1875 році нижнівському поміщикові належало 1634 морги лісу, а селянам — всього 9 моргів[7].

---

[1] Фотокопія цієї карти зберігається в Івано-Франківському краєзнавчому музеї.

[2] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 19, оп. 1, спр. 107, арк. 12.

[3] Там же, ф. 168, оп. 1, спр. 4092, 4093, арк. 37.

[4] Ф. І. Стеблій. Боротьба селян Східної Галичини проти феодального гніту в першій половині XIX ст., стор. 131.

[5] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 168, оп. 1, спр. 4092, арк.. 170.

[6] Ф. І. Стеблій. Боротьба селян Східної Галичини проти феодального гніту в першій половині XIX ст., стор. 177.

[7] Skorowidz wszystkich miejscowości, położonych w Królestwie Galicji i Lodomeryi z Wielkiem Księstwem Krakowskiem, стор. 142.

Власника Нижнівського маєтку не задовольняв запроваджений після скасування панщини порядок землекористування, і він, підтриманий державною владою, продовжує збільшувати свої володіння за рахунок загарбань селянської землі. У травні 1862 року селяни вирішили повернути пасовисько, захоплене паном і здане в оренду. У визначений день вони вигнали на пасовище свою худобу. Орендар звернувся по допомогу до повітового начальника, той вдався до погроз, але селяни й не думали відступати. 20 травня до Нижнева прибуло 100 солдатів із Станіслава і 50 кавалеристів з Монастирського, вони розігнали худобу, а селян притягнули до відповідальності. Окружна комісія встановила, що за вчинену шкоду необхідно сплатити 1500 золотих ринських австрійською валютою. Крім того, «винуваті» мали компенсувати витрати на комісію та екзекуцію. Як повідомляла газета «Слово», причиною селянського виступу були тяжкі злидні і безвихідь[1].

Минали десятиріччя, але соціально-економічне становище селян не поліпшувалося. Щоб якось застрахувати себе від голоду в неврожайні роки, вони у 80-х роках XIX ст. організували громадську комору.

Коли почалася перша світова війна, в районі Нижнева точилися запеклі бої. 12—13 лютого 1915 року в районі Єзупіль—Нижнів російські війська намагалися прорвати оборону противника, але зламали її тільки 20 лютого, зайнявши Нижнів. 25 лютого тут розмістився штаб корпусу 9-ї російської армії. На початку червня 1915 року село знову стало зоною воєнних операцій. Війна ще дужче погіршала становище селян. Багато хат та інших приміщень зруйнували або спалили, майже всю худобу реквізували австро-угорські війська, відступаючи з села.

В лютому 1917 року жителі Нижнева разом з солдатами російської армії палко вітали звістку про повалення царизму в Росії. У селі відбувся мітинг солдатів та запрошених на нього селян. Вільно, без царів і цісарів, має жити народ — такий висновок робив кожний учасник мітингу.

Про Жовтневу революцію жителі села дізналися від безпосередніх учасників революції і військовополонених, що поверталися додому. Про Великий Жовтень розповідав у селі уродженець Нижнева Е. С. Жебровський. Потрапивши у Росію як полонений, він після перемоги Жовтня боровся за Радянську владу в м. Казані, у 1918 році вступив до більшовицької партії, зустрічався з В. І. Леніним, був особисто знайомий з Ф. Е. Дзержинським. Таємно виконуючи завдання військового командування Червоної Армії, Едмунд Станіславович кілька разів прибував до рідного села, роз'яснюючи трудящим перші ленінські декрети про мир і землю. З подіями в Росії і на Україні селяни пов'язували і свої мрії про визволення. Та їх сподівання тоді не здійснилися. В листопаді 1918 року владу у селі захопили зунрівці, а в березні 1919-го вступили війська панської Польщі.

Всі заходи буржуазно-поміщицької влади спрямовувались на експлуатацію селян, їхнє національне й релігійне пригноблення. 1743 га кращих орних земель села належали поміщикові, церкві, монастирю і куркулям. Безземельні і малоземельні селяни змушені були від ранку до вечора працювати на поміщиків та куркулів, щоб бодай трохи прогодувати себе, свою сім'ю. Та й працювати могли не завжди. Взимку знайти роботу було неможливо. Тільки в жнива селянин міг заробити кілька снопів за день. Працювали лише за 12 сніп. Частина селян наймитувала в поміщика й багатіїв за харчі та одяг. Похила хатка з земляною долівкою, маленькими перекошеними віконцями, пошарпаною стріхою — такий вигляд мало житло нижнівського селянина. Ще й досі у селі пам'ятають, як жінки вранці виходили на вулицю й дивились, над якою хатою піднімався дим, щоб взяти там вогню і розпалити у себе піч. Сірники, цей нехитрий предмет щоденної потреби, дорого коштували, тому їх розколювали, ділили на дві, а то й на чотири частини.

---

[1] Газ. «Слово», 2 червня 1862 р.

Високі ціни були на сіль і гас, адже торгівля ними була монополією держави. Довгими осінніми і зимовими вечорами чаділи гасові каганчики. Вони ледь освітлювали запічок, де жінка пряла кужіль. З ранньої весни до пізньої осені селянин ходив босий. Одяг виготовлявся з тканини, виробленої хатнім способом. Ще гірше було з харчуванням, кукурудзяний малай і картопляні млинці дуже часто заміняли хліб. Цукор селяни споживали хіба що на великі свята. М'ясо, молоко й молочні продукти вони змушені були продавати, щоб зібрати гроші для сплати понад десяти різних податків.

Ні в Нижневі, ні в Тлумачі не було жодного лікувального закладу. Хворого доводилося везти аж до Станіслава, де плата за день перебування в стаціонарі становила 4—12 злотих. Нескладна операція коштувала до 100 злотих. Трударі таких грошей на лікарню не мали. Отже, не диво, що масова смертність нестримно косила малих та дорослих. «Ціла Гуцульщина кричить рятунку й помочі», — писала одна з газет у 1932 році. «То край невгасаючої нужди», — такі були й офіційні визнання в документах Станіславського воєводства[1].

Крім соціально-економічного, українське населення зазнавало ще й національного гноблення. В усіх державних установах заборонялась українська мова. Під час перепису населення місцева влада самовільно зараховувала частину українців до поляків. У 1921 році згідно з першим переписом, проведеним у Польщі, в Нижневі налічувалось українців — 2945, євреїв — 118, поляків — 1589 чоловік[2]. У 1931 році (другий перепис) поляків зазначалось уже 2376, інших (українці та євреї не виділялись) — 2955 чоловік[3].

Зазнавали утисків трудящі і щодо освіти. Перша школа в селі з'явилась у 1857році[4], але навчали тут німецькою або польською мовами. Свою рідну українську мову учні вивчали лише як окремий предмет і з 2 класу. Коли дитина через важкі умови не відвідувала школу, її викреслювали з класного журналу. Буржуазно-поміщицький уряд старої Польщі всіляко перешкоджав розвиткові освіти, в школі застосовувалися тілесні покарання, переважна більшість дітей селян виростала неписьменною. Навіть офіційна статистика свідчила, що в 1934 році 20 проц. жителів Нижнева були неписьменними. Так практично здійснювався закон про народну освіту.

Трудящі не корились окупаційному режимові. Під впливом комуністів Тлумача, Буківної, осередків КПЗУ інших міст і сіл вони бойкотували антидемократичні заходи властей, організовували протиурядові демонстрації, страйкували. Характерно, що в Нижневі робітники й селяни виступали спільно, об'єднуючись із трудівниками інших сіл. Прикладом цього може бути першотравнева демонстрація робітників Нижнівського і Олешівського вапняних заводів 1936 року. Того ж дня робітники обох підприємств, зібравшись, вишикувались у колону і, співаючи революційних пісень, пройшли через усе село[5].

Робітники вапняного заводу Нижнева, що належав фірмі «Пезет», у боротьбі проти експлуататорів були прикладом для інших трудящих села. Вони досить активно підтримували революційні виступи пролетаріату Західної України. Коли в 1936 році по всіх містах західноукраїнських земель пройшла хвиля страйків з вимогою підвищити заробітну плату, до них приєдналися й робітники Нижнівського вапняного заводу. 4 серпня вони відмовилися працювати, хоч і з'явилися на заводі. Даремно представник адміністрації намагався переконати робітників, що це питання буде вирішене, тільки-но вони стануть до роботи. Не вплинула і поява

---

[1] На землі Прикарпатській. Ужгород, 1967, стор. 7, 58.

[2] Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej, t. XIV. Województwo Stanisławowskie. Warszawa, 1923.

[3] Івано-Франківський облдержархів, ф. 2, оп. 6, спр. 470, арк. 25.

[4] Handbuch des Lembeiger Statthalterei Gebietes in Galizien. Lemberg, 1858, стор. 434.

[5] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1576, оп. 1, спр. Г—11, арк. 1.

поліції на заводі. У тому страйку всі робітники виступили одностайно, жодного штрейкбрехера не виявилося. Добившись задоволення вимог, робітники приступили до роботи[1].

Повстаючи проти гнобителів, трудящі Нижнева свої погляди звертали на Схід, де на оновлених просторах Радянської України розквітало вільне, заможне життя. Не випадково серед нижнівців можна було почути прислів'я: «Прийде час, що і в наше віконце загляне зі Сходу сонце»[2].

І сонце свободи зійшло-таки в незабутні вересневі дні 1939 року, коли Червона Армія взяла під свій захист братів і сестер Західної України, допомогла їм завершити боротьбу за своє соціальне і національне визволення. Коли стало відомо, що радянські воїни наближаються до Нижнева, трудящі села з квітами, червоними прапорами зібрались у центрі села. Зі сльозами радості обіймали і цілували вони червоноармійців, щиро дякували їм за жадану волю. На зборах і мітингах, які виникали стихійно, кожен хотів виступити, щоб висловити свою вдячність арміївизволительці, Країні Рад. На загальних зборах села обрали селянський комітет, до якого увійшли бідняки й середняки. Він став справжнім органом народної влади. Комітет створив комісії для розподілу поміщицьких й монастирських земель та майна. Їх склад затверджувався на загальних зборах[3].

Радісним святом для нижнівців були вибори до Народних Зборів Західної України. Трудящі села одностайно взяли участь у голосуванні. В своїх наказах вони вимагали возз'єднання всіх західноукраїнських земель з Українською Радянською Соціалістичною Республікою — невід'ємною частиною великого Радянського Союзу[4]. І те возз'єднання невдовзі здійснилось. Землі села — 1743 га, які до вересня 1939 року належали поміщикові, церкві й куркулям, держава передала трудящим.

Пророчими виявилися безсмертні слова великого поета-революціонера Івана Франка:

Зникнуть межі, що помежували
Чужі між собою.
Згорне мати до себе діти
Теплою рукою.

Теплою, рідною рукою матері пригорнула до свого серця західноукраїнських трудящих Радянська Україна, велика країна соціалізму.

Радянська влада подала щиру допомогу хліборобам. Вже 1940 року на нижнівських полях з'явилися перші трактори Тлумацької МТС. Машини стали найвірнішими помічниками селянина в будівництві нового життя. Та великою перешкодою у використанні машин була стара, приватновласницька межа. Об'єднати ті численні розрізнені смужки в один родючий колективний лан — таке завдання постало перед вільним селом. З жителями Нижнева зустрічався селянин з сусіднього села Буківної С. І. Сорока, який побував у складі делегації прикарпатських селян у колгоспах східних областей України, а потім розповідав на зборах про свої враження. Взимку 1940 року в Нижневі народжується ініціативна група для створення сільськогосподарської артілі. Вона провела чималу організаційну роботу серед селян. Але артіль ще не була тоді утворена.

На початку 1940 року в селі заснували комсомольську організацію. Її першими членами були діти колишніх бідняків і середняків: В. Т. Тащук, М. В. Сабат та інші[5]. Комсомольці ставали активними агітаторами за соціалістичну перебудову села, за нову культуру й побут. За їх участю виник сільський клуб, здійснено низку важливих культурно-освітніх заходів.

---

[1] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1576, оп. 1, спр. 1430, арк. 135.
[2] Газ. «Літературна Україна», 1 травня 1968 р.
[3] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1576, оп. 1, спр. Т—8, арк. 1.
[4] Там же, спр. Т—8, арк. 1.
[5] Там же.

Уперше за багатовікову історію села всі діти почали навчатися в школі-семирічці рідною мовою. Для ліквідації неписьменності серед дорослого населення створювалися гуртки, які кожного вечора працювали в приміщенні школи та по селянських хатах. Навчалися грамоти, основ знань не тільки молоді, а й літні люди. Всі вони прагнули глибше збагнути сучасність, взяти активну участь у будівництві нового життя.

Пам'ятник воїнам-визволителям у селі Нижневі. 1967 р.

В селі відкрили бібліотеку, до якої надсилалися книги з східних областей України. При сільському клубі вперше почали демонструвати звукові кінофільми, розгортали свою роботу різні гуртки художньої самодіяльності.

Та радість і щастя визволеного народу несподівано обірвались. Почалася війна. Багато жителів Нижнева пішли до лав Червоної Армії, щоб захищати Вітчизну.

3 липня 1941 року гітлерівці окупували село[1]. З ними приповзли сюди підлі прихвосні — українські буржуазні націоналісти. Разом з гестапівцями вони чинили жорстоку розправу в селі. Розстрілювали без слідства й суду патріотів, примушували населення виконувати для них різні роботи. Страшний тягар ліг на село. Замовкли пісні, які ще недавно тут лунали. Крадькома виходили люди з хат, щоб обмінятися думками, порадитись. Перші оголошення німецькою, польською і українською мовами вимагали від населення під страхом смерті цілковитого послуху й покори.

Жителі села не корились окупантам і їхнім лакеям, всіляко саботували їх заходи. Організаторами опору ворогові були радянський активіст В. Т. Тащук і секретар комсомольської організації М. В. Сабат, які переховувалися в Нижневі. У своєму та навколишніх селах вони вели пропагандистську роботу, викривали ганебні цілі гітлерівців у війні. Під впливом підпільників селяни саботували різні повинності, не здавали сільськогосподарських продуктів і одягу. В. М. Казимирко та М. В. Іванів відмовилися виконувати примусові роботи, в партизанському з'єднанні С. А. Ковпака перебував Д. І. Пилипів[2].

Окупанти й оунівці жорстоко переслідували сільських активістів. Першим від їх рук загинув Т. В. Тащук. У жовтні 1943 року ворогові вдалося вистежити й стратити разом з батьками Марійку Сабат. За опір окупантам були вбиті також Д. М. Пиварчук, О. П. Мисюга, В. І. Олійник, М. Ю. Міщанин, М. В. Іванів та інші патріоти[3].

За період окупації гітлерівці знищили в Нижневі вапняний завод, 279 будинків (в т. ч. 102 житлові), розстріляли 64 чоловіка (крім тих, які були знищені в м. Тлумачі і Станіславі), вивезли до Німеччини 126 чоловік. Окупанти нещадно грабували населення, забрали багато хліба, худоби.

1 квітня 1944 року радянські війська вступили у Нижнів. Населення захоплено вітало своїх визволителів, подавало їм всебічну допомогу. За це фашисти жорстоко розправилися з жителями, коли знову зайняли село. На сміливий подвиг пішла тоді сім'я О. М. Рибки, яка з квітня до липня 1944 року переховувала пораненого радянського офіцера. Гестапівці арештували О. М. Рибку і жорстоко його катували,

[1] Німецько-фашистський окупаційний режим на Україні. Збірник документів й матеріалів, стор. 422.

[2] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-98, оп. 1, спр. 33, арк. 10; газ. «Прикарпатська правда», 14 жовтня 1967 р.

[3] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1576, оп. 1, спр. 8, арк. 2; Івано-Франківський облпартархів, ф. 1, оп. 32, спр. 502, арк. 121.

В кімнаті працівників тваринницьких ферм колгоспу ім. Б. Хмельницького. 1970 р.

але патріот не видав пораненого. Життя офіцера врятували. Перед відступом фашисти вчинили новий кривавий злочин. Зігнавши в приміщення школи всіх чоловіків села, вони оголосили: коли загине хоч один німець, школу буде висаджено в повітря. Гітлерівські головорізи розстріляли тоді кількох жителів.

Жорстокий бій з ворогом за Нижнів розгорнувся 14 квітня 1944 року. Особливою сміливістю й мужністю відзначився командир батареї, гвардії старший лейтенант Самойлов. Радянські воїни підпустили гітлерівців на дуже близьку відстань і потім відкрили по них вогонь з гвинтівок та автоматів. Ворожа атака була відбита. На полі бою залишилось близько 50 фашистських солдатів та офіцерів. 15 квітня 2-й мотострілецький батальйон продовжував бій за село. Командир роти лейтенант Махов зайняв оборону в будинках, що нижче від станції, проти двоповерхового будинку, в якому засіли німецькі автоматники. Виконуючи наказ командира роти, лейтенант Мойсеєнко зі своїм взводом вибив фашистів з того будинку і зайняв новий оборонний рубіж. Ворог відкрив артилерійсько-мінометний вогонь. Смертельно поранений лейтенант Мойсеєнко з останніми словами звернувся до взводу: «Товариші, тримайтесь!». На допомогу підійшла рота Махова, і відважні гвардійці відстояли рубіж[1].

Після запеклих боїв у травні—липні радянські війська перейшли у широкий наступ, і 25 липня 1944 року частини 18-го гвардійського стрілецького корпусу остаточно визволили Нижнів[2].

Відновлювали свою роботу сільська Рада, школа, клуб, бібліотека. Трудящі активно допомагали фронту, добровільно вносили кошти на будівництво авіаланки і танкової колони, передплачували 4-у воєнну позику, здавали державі сільськогосподарську продукцію.

Близько 200 жителів села вступили до лав Червоної Армії, щоб громити ворога на фронтах Великої Вітчизняної війни.

36 нижнівців полягли в боях за визволення Вітчизни, за свободу народів Польщі, Чехословаччини, Угорщини, під час штурму Відня й Берліна. З високими бойовими нагородами повернулися до села демобілізовані воїни: М. А. Куриляк, Д. Т. Павлів, Д. В. Ковалюк, М. Д. Віконський, В. П. Сабат та інші.

Та й після війни деякий час недобитки буржуазних націоналістів жорстоким терором силкувалися загальмувати відновлення Радянської влади. Але їхні намагання виявилися марними. Трудящі села дали гідну відсіч бандитам, вони організували винищувальний загін і, спираючись на допомогу влади, завдали нищівної поразки оунівцям.

1949 року в селі створили первинну партійну організацію. Своїм найважливішим завданням вона ставила організувати в селі колгосп. Селяни поступово переконувались в перевагах артільного господарювання, зокрема, вони пересвідчилися у цьому на прикладі першого колгоспу в області, відродженого в сусідньому селі Буківній.

Навесні 1950 року в Нижневі засновано сільськогосподарську артіль ім. Б. Хмельницького[3]. Спочатку бракувало досвіду, не вистачало підготовлених

---

[1] Архів МО СРСР, ф. 299, оп. 3070, спр. 460, арк. 27; спр. 471, арк. 19.

[2] Німецько-фашистський окупаційний режим на Україні. Збірник документів й матеріалів, стор. 422.

[3] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-111, оп. 1, спр. 1, арк. 1.

кадрів. Та Радянська держава подавала колгоспникам допомогу коштами, технікою, фахівцями. На полях артілі працювали трактори і комбайни з МТС. Молода артіль одержала 600 цнт насіння і 40 тис. крб. державної позики. Зростало громадське господарство. В 1952 році артіль об'єдналася з колгоспом «Червоний партизан» с. Смерклева. Того ж року об'єдналися дві невеликі артілі — ім. Н. Крупської с. Діброви та ім. Кірова с. Золотої Липи—в колгосп ім. С. Кірова. 1955 року артіль ім. С. Кірова приєдналась до колгоспу ім. Б. Хмельницького. Так утворилося велике господарство — колгосп ім. Б. Хмельницького[1].

Наступні роки стали періодом невпинного зростання колгоспного виробництва, поліпшення добробуту трударів села. За час після завершення колективізації виробництво зерна в колгоспі зросло майже в 5 разів, тваринницької продукції — у 15 разів, прибутки артілі збільшились у 20 разів. Значною мірою цьому сприяло зростання партійної організації колгоспу, в якій пізніше створено партійний комітет. Лише в 6 бригадних парторганізаціях налічувалося 59 комуністів, 3 комсомольські організації об'єднали 235 юнаків та дівчат.

Добре працювала ланка П. О. Пилипонько. В 1964 році вона виростила по 68 цнт кукурудзи на площі 62 га, зібрала по 24 цнт тютюну з гектара. Члени ланки охоче діляться своїм досвідом. У 1964 році вони взяли ділянку тютюну в сусідньому колгоспі «Пам'ять Леніна», щоб повчити сусідів на їхньому полі. Чимало клопоту було — їздити до сусідньої артілі обробляти два гектари тютюну. Але дружна ланка не злякалася труднощів і здобула перемогу: урожай тютюну зріс у півтора раза. Ланкову П. О. Пилипонько обрано депутатом районної Ради депутатів трудящих.

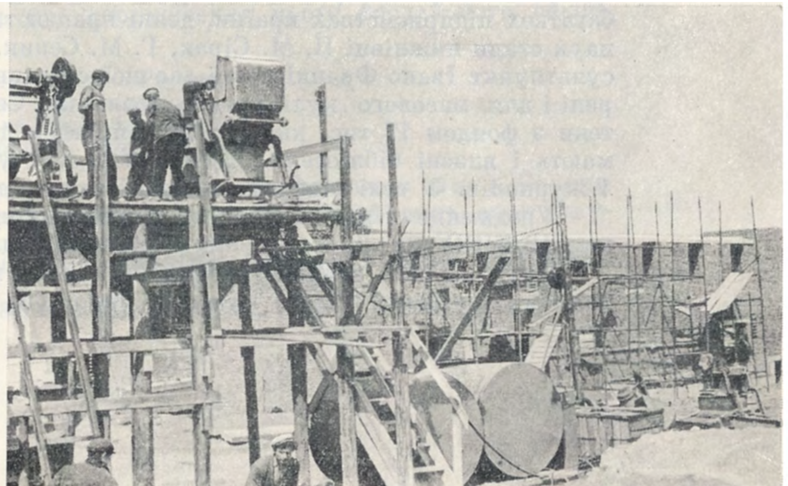
Піднесенню громадського господарства сприяли рішення березневого (1965 р.) Пленуму ЦК КПРС. Розширились права колгоспу, зросла ініціатива та зацікавленість у його розвитку. Найбільших успіхів досягли буряківники. На 250 га було зібрано цукрових буряків по 425 цнт з кожного га. Ланка К. В. Мисюги зібрала по 620 цнт коренів з га на площі 15 га, ланка П. А. Мосорин — по 580 цнт з га на площі 29 гектарів.

Центральна вулиця в селі Нижневі. 1970 р.

1968 рік став роком нових успіхів. Вирощено зернових по 38,1 цнт, цукрових буряків — по 394 цнт, картоплі — по 231 цнт, овочів — по 431 з гектара.

Спорудження будинку культури в селі Нижневі. 1969 р.

Колгосп відомий в області і високорозвиненим тваринництвом: на фермах 1200 голів великої рогатої худоби, 2500 свиней. У 1968 році, наприклад, продано державі 2814 цнт яловичини — 134 проц. плану, 2276 цнт свинини — 120 проц., 5710 цнт молока —

[1] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-111, оп. 1, спр. 1, арк. 9.

В. П. Огоновський — учасник громадянської війни, член ЦК КПЗУ. 1925 р.

127 проц. Свинини колгосп продає державі більше за інші господарства у районі.

В колгоспі йде широке будівництво. Лише за останні роки збудовано тваринницьке містечко, куди входить цілий комплекс капітальних приміщень для корів, свиней, коней. Створено спеціальний табір для літнього утримання худоби, є також пункт штучного запліднення. Колгосп придбав 13 тракторів, 9 комбайнів, 16 автомашин і 40 інших сільськогосподарських машин. Споруджено три комори, кукурудзосховище на 5 тис. цнт качанів, бетонні силосні ями, гноєсховище. Трудомісткі процеси на фермах здебільшого механізовані.

За останні роки грошові прибутки господарства перевищили один млн. крб. Це дало можливість розгорнути також соціально-культурне будівництво. Споруджено триповерховий корпус середньої школи, клуби в селах Золотій Липі і Діброві, сільську пекарню продуктивністю 5 тонн хліба на добу, два будинки для спеціалістів та багато інших об'єктів. На честь 50-річчя Великого Жовтня в Нижневі за сучасними проектами зведено будинок культури, приміщення лікарні й дитячого садка.

Працює в Нижневі 7 крамниць, в т. ч. три спеціалізовані, є своя пекарня, ковбасний цех, майстерні побутового обслуговування, фотоательє, два підприємства громадського харчування. Село має також відділення зв'язку та ощадну касу, що налічує вкладів на суму 200 тис. карбованців.

За успіхи в сільськогосподарському виробництві колгосп відзначено багатьма нагородами. 1968 року йому присуджено перехідний Червоний прапор та першу грошову премію Міністерства сільського господарства УРСР. Щороку колгосп заноситься до обласної Книги пошани і на Дошку пошани.

Працю нижнівських трудівників високо оцінив Радянський уряд. За успіхи у вирощуванні цукрових буряків, кукурудзи, картоплі та високу продуктивність громадського тваринництва 12 членів артілі нагороджені орденами і медалями Союзу РСР. Ланкові К. В. Мисюга, М. І. Міщанин — орденом Леніна, М. М. Боднар і П. О. Пилипонько, доярка П. В. Каськів — орденом Трудового Червоного Прапора, скотар І. О. Каськів — орденом «Знак Пошани». Голову колгоспу М. П. Пендюра удостоєно двох орденів Трудового Червоного Прапора.

Зростає добробут жителів села. Оплата праці в колгоспі з 1950 року збільшилася у 8 разів. Вартість одного людино-дня становить 3,5 крб. Середньомісячний заробіток доярок, тваринників, механізаторів, рослинників становить 80—120 крб. 424 члени артілі одержують пенсії.

Нижнів — велике сучасне село. Тут працює чималий загін сільської інтелігенції — майже 100 чоловік. Серед них багато випускників вищих навчальних закладів Києва, Львова, Івано-Франківська.

Перший випуск у місцевій школі відбувся 1950 року. На 1 липня 1969 року її закінчило близько 800 юнаків та дівчат, батьки яких за буржуазного ладу навіть не мали можливості навчитися читати й писати. Понад 100 випускників школи вже здобули вищу освіту, 120 — середню спеціальну освіту. Їх можна зустріти на багатьох підприємствах країни, деякі працюють в рідному колгоспі. Кандидатами наук стали нижнівці Я. М. Сірак, Г. М. Сеник, Р. С. Турчин. У селі є також консультпункт Івано-Франківської заочної середньої школи. Чудові можливості створені і для масового культурного дозвілля. Село має будинок культури, бібліотеки з фондом 17 тис. книг. Є де збиратися дорослим і молоді. Багато громадян мають і власні бібліотеки. Жителі передплачують 2500 примірників різних газет і журналів. У селі відкрито спеціалізований магазин «Книги».

Уродженцем Нижнева є кандидат економічних наук В. П. Огоновський. Він був членом ЦК КПЗУ, редактором різних політичних видань, учасником громадянської війни.

Трудящі села глибоко усвідомлюють, що все досягнуте — наслідок торжества великих ленінських ідей, мужньої боротьби радянських людей за щастя цього

віками гнобленого краю. Вони шанують славні революційні традиції, героїзм старших поколінь. На центральній площі села споруджено пам'ятник односельчанам, які загинули в боротьбі з фашизмом та від рук українських націоналістів, пам'ятник великому поборникові дружби і єдності українського та російського народів Богдану Хмельницькому, ім'я якого з гордістю носить колгосп. 1967 року відкрито також пам'ятник першій комсомолці села Марії Сабат. Ім'я полум'яної радянської патріотки надано й середній школі.

Заможно, культурно і радісно живуть під зорею Радянської влади трудящі старого галицького села. 100-річчя з дня народження В. І. Леніна відзначили вони новими славними трудовими досягненнями в розвитку громадського господарства, культури й освіти. Ще відрадніші і світліші перемоги будуть у них завтра, в майбутньому.

С. Г. ГРАНАТ, В. М. МЕЛЬНИК

ОБЕРТИ́Н

Обертин — селище міського типу (з 1940 р.), центр селищної Ради. Розташований поблизу річки Чорняви, за 25 км від районного центру і за 14 км від залізничної станції Годи-Турка. Через селище проходить автодорога на Тлумач і Коломию. Населення — 3729 чоловік. Селищній Раді підпорядковані села Гавриляк та Гончарів.

На території сучасного Обертина над річкою Чорнявою виявлено рештки пізньої палеолітичної стоянки. Поблизу села Гончарова знайдено знаряддя праці доби бронзи.

Перша письмова згадка про Обертин датується 1416 роком. Тоді він називався Подмертин і належав бояринові В. Тептуковичу[1]. В 40-х роках XIV ст. Подмертин і навколишні села опинилися під владою польської шляхти. На території сучасного Обертина в XV ст. шляхта спорудила укріплений замок. Мешканці села зазнавали лиха не тільки внаслідок сваволі шляхти, а й від неодноразових грабіжницьких нападів турків, молдавських господарів, військових постоїв. У 1531 році поблизу села сталася велика битва польсько-шляхетських військ з військом молдавських феодалів, у якій останні були переможені.

В середині XVI ст. змінюється становище села. Польський король Сигізмунд II Август дозволив шляхтичеві М. Дзецертовському розширити будівництво Подмертина, яке стало називатися містечком Ніголтів. Йому було надане магдебурзьке право з відповідними «обов'язками міщан і селян»[2]. Однак на відміну від міст країн Західної Європи, де міщани з таким правом були вільними й незалежними від феодалів, жителі Ніголтова продовжували виконувати цілий ряд повинностей на користь землевласника, який за існуючими у Польщі законами розпоряджався містечком на свій власний розсуд і тримав у постійній залежності його жителів. Отже, міщани Ніголтова фактично не користувалися магдебурзьким правом. Та й це право, як і назва Ніголтів, збереглися ненадовго.

Населення Обертина від зорі до зорі працювало на панських ланах, виконувало численні натуральні повинності, сплачувало великі податки, гнуло спини на будівництві замку. Недобру пам'ять про спорудження цього феодального гнізда зберегла й досі народна пісня:

Коли мурували Обертинський замок,
Гонили на панське і в неділю рано.
Гонили на панське, били батогами,
Залишались у кріпаків кров'янії рани.

Повинності не обмежувалися будівництвом, а згодом і ремонтом замку. Селяни працювали у панських маєтках, відробляли різні «толоки», «шарварки», споруджу-

---

[1] P. Dąbkowski. Podział administracyjny województwa Ruskiego i Bełzkiego w XV wieku, стор. 51.

[2] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 146, оп. 88, спр. 352, арк. 9, 10, 16, 17.

вали греблі, мости, вали, укріплення та ін. Крім відробітних повинностей, вони здавали ще й натуральні побори та платили грошові податки.

Соціально-економічний і національно-релігійний гніт доповнювався ще й спустошливими наскоками татарських орд. У 1594 році татари пограбували й спалили Обертин[1].

Все це посилювало класову боротьбу.

Коли військо Б. Хмельницького восени 1648 року з'явилося на Прикарпатті, в Обертині організувався загін повстанців, керівником якого обрали Літуся. Восени того ж року разом з повстанцями Кам'янки та Жукотина селяни двічі нападали на панські маєтки в Обертині, на замок шляхтича М. Селецького, на Галицький замок. Про це шляхтич у скарзі на міщан писав: «Повсталі підійшли до мого замку в Обертині, пограбували... комори і добром поділили. Брали, що їм лише подобалося. Повикопували в землі чотири скрині з моїми речами й порубали їх. Випорожнили 12 засік з борошном, пшоном, горохом та пшеницею. Я втік від них на коні, а жінка з дітьми на колясці ледве встигла виїхати до Пнів'я, а потім весь маєток мій спалили»[2].

Після відходу селянсько-козацьких військ польським панам вдалося придушити народні виступи. Посилився феодально-кріпосницький гніт, зросла панщина, натуральні побори й грошова рента. Особливо жорстоко визискував селян Обертина і його околиць пан Калиновський. В його маєтках на початку XVIII ст. селяни, крім панщини, платили роговщину (від корови по 1 злотому, від теляти — по 15 грошів, від вівці — по 20 грошів), від бджіл здавали десятий вулик.

Особливо ненависними для трудящих Обертина були орендарі. Найперше проти них спрямовували селяни свої виступи. У 1718 році біднота сіл Дубівців, Колінців, Репужинців і Обертина розгромила корчму шляхтича Калиновського. Пізніше зруйнували панський двір, розібрали біля панської обори і току плоти, спустошили комору тощо. Щоб гарантувати себе від можливих погромів, поміщик вдавався не лише до військової сили, а й до релігії. Він вимагав від селян заприсягтися в церкві, що вони не чіпатимуть його майна. Коли ж селяни відмовилися дати присягу, Калиновський звернувся до суду, який визнав, що «хлопи збунтувалися» і «зробили велику шкоду»[3]. На втихомирення селян Обертина король спорядив військо, яке жорстоко розправилося з повстанцями.

У XVIII ст. жителі Обертина знову зазнали лиха від татарських нападів. Обертин був дуже зруйнований.

В 90-х роках XVIII ст. тут починають розвиватися ремесло й торгівля. Поновлюється право на влаштування місцевих щотижневих торгів та великих ярмарків, які відбувалися 4 рази на рік; містечко підлягало бургомістрові, що призначався поміщиком — власником Обертина.

Феодально-кріпосницькі порядки збереглися в Обертині і після загарбання його австрійськими феодалами. Тепер гнобили трудящих не тільки польська шляхта, а й австрійські власті. Власником містечка залишався шляхтич Скарден.

1786 року в Обертині налічувалося 407 будинків з населенням 2363 чоловіка. Переважна більшість жителів займалася сільським господарством. Земельні угіддя громади поділялися на 4 ниви, з яких перші дві засівалися протягом шести років, решта залишалася на толоки.

Переважною більшістю земель володіли два шляхтичі і священик. Вони мали землі у 6—7 разів більше, ніж усі селяни. Їм же належало понад 450 моргів пасовиськ, а на кожний селянський двір у середньому припадало менше 0,3 морга[4].

---

[1] A. Crołowski. Tatarzy w Karpatach w 1594 r. Stanisławów, 1939, стор. 10.

[2] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 5, оп. 1, спр. 142, арк. 526—529.

[3] В. В. Грабовецький. Селянський рух на Прикарпатті у другій половині XVII — першій половині XVIII ст., стор. 151—152.

[4] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 19, оп. 6, спр. 212, арк. 11—27, 47—48.

Реформа 1848 року не поліпшила становища трудящих Обертина. Селяни втратили багато землі. Поміщики, крім кращих орних земель, захопили всі ліси, більшість пасовиськ і сіножатей. Отже, земельна реформа 1848 року не ліквідувала, а загострила земельний голод в Обертині. Переважна більшість селян змушена була найматися або жебракувати. Посилилася диференціація селянства. Зростала сільська буржуазія — куркульство.

В кінці XIX — на початку XX ст. в Обертині виникли дрібні кустарні підприємства, зокрема, по переробці технічних сільськогосподарських культур. Це було результатом того, що поміщицькі й куркульські господарства спеціалізувалися на вирощуванні цукрових буряків і соняшника. Водночас у містечку розвивалася торгівля худобою й зерном.

Перша світова війна призвела до злиднів, голоду і поневірянь багатьох жителів містечка, що опинилося на лінії фронту. Під час боїв в Обертині було знищено багато будівель, пограбовано селянські господарства. Серед місцевого населення лишилося чимало покалічених, багато загинуло.

Після перемоги Великого Жовтня в Росії трудящі Обертина сподівалися і на своє визволення від соціального й національного гноблення. Протягом 1917—1918 рр. в повіті розгорнувся аграрний рух. У ньому взяли активну участь і мешканці Обертина. Селяни вимагали ліквідувати поміщицьке землеволодіння, передати землю тим, хто її обробляв. Проте цей рух у 1919 році був жорстоко придушений. Обертин потрапив під владу панської Польщі. Як і раніше, переважна більшість землі залишалася в руках поміщиків, куркулів та лихварів. Окремі з них мали від 70 до 350 моргів землі. А тим часом більшість селян залишалася безземельною або малоземельною, наймитувала або займалася дрібним кустарним промислом. Багатіям належали підприємства для виробництва газованої води, виготовлення сіток та паровий млин. Польські власті не дбали й про медичне обслуговування населення. Лише після настійних вимог мешканців Обертина з 1923 року тут почали працювати два лікарі і одна акушерка. Один лікар обслуговував населення 18 сіл[1].

На низькому рівні залишалася тут і освіта. Для здійснення політики асиміляції українського населення польське і австрійське панство відповідно пристосовувало і освіту. Парафіяльну школу відкрили в містечку лише в 1847 році, та й то з ініціативи самих народних мас[2]. 1874 року тут згадується чотирикласна школа, в якій найбільше годин відводили вивченню польської мови, але звели нанівець викладання інших предметів, в т. ч. українську мову. Не кращим було становище з освітою і в 20-х роках XX ст. Власті відкрили в Обертині 5-класну змішану школу з польською мовою викладання, а пізніше — семикласну двомовну школу і однокласну з польською мовою викладання на околиці Обертина — Нетребівці. І все ж більшість дітей трудящих залишалася поза школою.

Проти окупаційного режиму польської шляхти трудящі Обертина не припиняли боротьби. Селянським рухом керував місцевий комітет «Сельроб-єдності», очолюваний комуністами. Число членів організації у 1932 році досягло 60 чоловік. Напередодні травня 1932 року в Обертині вони розповсюдили комуністичні листівки: «Хай живе 1 Травня!», «Ми повстанемо!»[3].

Місцевий комітет КПЗУ почав діяти з 1935 року. Наступного року комуністи організували святкування 1 Травня. В центрі містечка вони вивісили червоний прапор, розклеїли листівки. Хоч поліції вдалося натрапити на слід первинної організації КПЗУ, заарештувати й засудити кількох її членів, проте лави комуністів зростали за рахунок чисельних її прихильників. На кінець 1936 року Обертинська організація КПЗУ налічувала 18 членів[4].

[1] Івано-Франківський облдержархів, ф. 2, оп. 5, спр. 288, арк. 7.
[2] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 165, оп. 2, спр. 1113, арк. 4.
[3] Івано-Франківський облдержархів, ф. 68, оп. 2, спр. 189, арк. 160, 162.
[4] Там же, ф. 2, оп. 1, спр. 1428, арк. 63, 65.

Трудящі Обертина не втрачали надії на своє визволення і возз'єднання з Радянською Україною. Їх споконвічна мрія здійснилася в вересні 1939 року. Коли радянські війська вступили на територію Західної України, в Обертині утворився революційний комітет. Згодом у селищі створили органи Радянської влади: селищну Раду, першим головою якої обрали П. Д. Василюка, і районний виконавчий комітет, яким керував В. О. Чернявський[1]. Обертин став районним центром[2].

Запрацював районний комітет КП(б)У. Почалося будівництво нового життя.

Селяни району одержали 16 268 га землі, 420 коней, 480 голів великої рогатої худоби, 520 свиней. У сусідньому селі стала до ладу МТС. Готували кадри механізаторів для сільського господарства.

В лютому 1941 року в Обертині створено колгосп ім. XVIII партконференції ВКП(б)[3]. Першим головою його став бідняк М. А. Романюк. На той час у господарстві ще бракувало тягла, сільськогосподарської техніки. На допомогу прийшла держава, виділила для колгоспу трактор, кредити.

За два довоєнні роки в Обертині багато було зроблено в галузі розвитку освіти та громадського життя. Загін культармійців та вчителів, близько 400 чоловік, взявся за ліквідацію тяжкої спадщини минулого — неписьменності й малописьменності. В кожному селі району відкрилися школи. Вперше усі діти шкільного віку сіли за парти.

Міцніли партійна і громадські організації. Протягом 1939—1941 рр. в Обертині діяли 5 партійних організацій[4].

Районний комітет ЛКСМУ на червень 1941 року вже об'єднував 30 первинних організацій з числом членів понад 250 чоловік. На цей час в Обертині було 8 профспілкових організацій, які протягом року зросли на 295 членів.

Та невдовзі фашистська Німеччина почала війну. Фашистські загарбники захопили Обертин 2 липня 1941 року. Німецькі окупанти стягали з місцевого населення величезні податки. Землі, які Радянська влада передала селянам, вони відібрали. На них фашисти створили господарство «лігеншафт», де примушували селян працювати без будь-якої оплати. Окупанти пограбували жителів, а селище дуже зруйнували. Знищили всі колгоспні будівлі. Худобу та інвентар вивезли до Німеччини. Посівні площі скоротилися на 40 проц., кількість худоби зменшилася в три рази.

Трудящі всіляко саботували заходи загарбників. Підпільну антифашистську роботу вів голова селищної Ради П. Д. Василюк, залишений районним комітетом партії у тилу ворога. Він загинув на бойовому посту. Жителі селища Г. М. Данилейчук, Д. О. Яцик, М. А. Романюк та М. Д. Григорук за антифашистську агітацію були арештовані й кинуті до в'язниці. Д. М. Ткачук, С. Д. Гринишин, П. М. Головецький за саботаж розпоряджень окупаційних властей переслідувались фашистами. П. Ф. Григорук і А. Д. Друляк за переховування зброї потрапили до концтабору, де й загинули[5]. Жителі Обертина ухилялися від відправки на каторжні роботи до Німеччини й ховалися. Коли влітку 1943 року поблизу Обертина проходили партизанські загони С. А. Ковпака, трудящі селища і навколишніх сіл допомагали їм транспортом, продуктами харчування, сприяли їхній розвідці.

Війська 1-го Українського фронту 30 березня 1944 року визволили селище. Але бої у районі Обертина тривали аж до липня. Обстріляний фашистами, Обертин зазнав вдруге руйнувань. У боях за визволення селища та його околиць загинуло понад 790 радянських воїнів — росіяни, українці, білоруси, узбеки, туркмени, представники інших національностей[6]. Воїнам-визволителям активно допомагали

---

[1] Івано-Франківський облпартархів, ф. 26, оп. 2, спр. 1, арк. 1.
[2] Районним центром Обертин був до 1962 року.
[3] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1576, оп. 2, спр. Р-2, арк. 1.
[4] Івано-Франківський облпартархів, ф. 1, оп. 2а, спр. 1, арк. 32, 52, 73, 143.
[5] Там же, оп. 29, спр. 415, арк. 63, 256.
[6] Архів МО СРСР, ф. 299, оп. 3070, спр. 334, арк. 148—149.

місцеві патріоти. Вони будували укріплення, рили окопи, вели розвідку. Чимало жителів воювало проти фашистів на фронтах війни, перебуваючи в лавах Червоної Армії. 74 чоловіка нагороджено орденами й медалями.

Зразу ж після визволення від фашистської неволі трудящі Обертина почали відбудовувати народне господарство. Відновили найперше діяльність радянських органів, партійних, комсомольських, а також профспілкових організацій.

Будівництво нового життя здійснювалося в умовах гострої боротьби з українськими буржуазними націоналістами. Бандерівці намагалися перешкодити соціалістичним перетворенням. Від їх рук загинули активісти М. Михайлинин, Е. Баринов, М. А. Яворський, А. Шубін, М. Мовчанов, А. Холодин, П. Ноздрачов, Г. Лисенко.

Але вороги прорахувалися. Трудящі розгромили оунівців, підняли з руїн своє селище. Незабаром в Обертині почали роботу промкомбінат, хлібопекарня, інкубаторна станція, два цегельні заводи, сироварний цех та інші підприємства. Велику допомогу у відбудові народного господарства подавали народи Радянського Союзу. У червні 1944 року з РРФСР надійшли автомашини і комбайни, з БРСР і східних областей УРСР — трактори; відновила роботу МТС. Допомогу селянам у ремонті сільськогосподарського реманенту подавали і шефи з Обертинського промкомбінату. Через кооперативну мережу населення забезпечувалось насінням овочів, посівним матеріалом, тяглом[1].

Значну роль у здійсненні суцільної колективізації району відігравала МТС, допомагаючи колгоспам своєю технікою.

Серед підприємств Обертина найбільшими є відділення «Сільгосптехніки». Тут працюють розбірномиючий, комплектувальний, два електрозварних, ковальський та складальний цехи. Ремонтують трактори за потоковою лінією. Потужність відділення — 400 тракторів на рік. Обсяг виконаних ремонтних робіт за 15 років зріс у 5 разів і становив у 1965 році 240 тис. карбованців.

Підприємство обслуговує колгоспи Тлумацького і Городенківського районів. На ньому трудяться 14 токарів, 28 слюсарів, 22 трактористи й 64 шофери. Є тут і спеціальний механічний загін, що має бульдозери, екскаватори й машини-обприскувачі, призначені для боротьби з шкідниками садів та посівів. Загін виконує також земляні роботи. Ще більше успіхів досягли трудівники відділення в роки восьмої п'ятирічки. За планом на 1969 рік передбачалося випустити продукції на 291 тис. крб., а випущено на 310 тис. крб. Механізованим загоном планувалось здійснити 39 тис. га м'якої оранки, а зорано понад 45,5 тис. га. Водночас відділенням за 1969 рік зекономлено понад 2 тис. крб. та одержано прибутку більш як 4500 карбованців.

Більшість робітників відділення — передовики виробництва. Почесне звання ударника комуністичної праці першим присвоєно слюсареві ремонтної майстерні А. І. Оринчину, його раціоналізаторські пропозиції дали економії 350 крб.; шоферові першого класу М. В. Шелефонтюку, який при перевиконанні плану робіт добився економії пального і зниження собівартості тонно-кілометра; слюсареві-котельнику Г. Ю. Возняку й трактористові М. Й. Рубашевському, які систематично перевиконують свої виробничі плани. Взяті соціалістичні зобов'язання на честь 100-річчя з дня народження В. І. Леніна колектив виконав достроково.

На одній з вулиць Обертина. 1969 р.

[1] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-295, оп. 5, спр. 338, арк. 161, 319.

Помітно збільшив виробничу потужність промкомбінат — друге за розміром підприємство селища. Його цегельний завод виробляє близько 3,5 млн. штук цегли на рік, яку постачають господарствам не лише району, а й області. Промкомбінат має столярний цех. Підприємство відіграє важливу роль в економіці селища. Колектив його систематично перевиконує виробничий план. Бригада, яку очолює комуніст Д. А. Михайлюк, удостоєна звання комуністичної. Ударниками комуністичної праці стали П. А. Садов'як, М. М. Городчук та ін. На місцевій сировині працює харчокомбінат. Тут виробляють крупу, безалкогольні напої, мелють зерно на муку. Діє ковбасний цех. Найбільшим є консервно-овочевий завод харчокомбінату. Його потужність — понад 1 млн. банок консервів на рік. Комбінат щороку збільшує виробництво продукції. У 1969 році планове завдання перевиконано на 25 процентів. Зростає в селищі ще одне підприємство — інкубаторна станція. Вона обладнана новою технікою, що дозволяє збільшити виведення курчат на 50—60 тис. штук. Кращі робітники колективу О. В. Артус, М. М. Романюк, П. Ю. Друляк перевиконують виробничі плани на 125—130 процентів.

Частина жителів селища зайнята в сільському господарстві. У 1948 році тут засновано колгосп ім. Руднєва, головою якого обрано М. Григорука. Колгосп об'єднує частину мешканців Обертина й села Гончарова, має 1228 га земельних угідь, 7 автомашин, 10 тракторів, 7 комбайнів.

В артілі розгорнуто будівництво господарських і житлових приміщень. Господарство спеціалізується на відгодівлі худоби. У 1968 році тут вироблено м'яса на 100 га орної землі 98,6 центнера.

Виросли в колгоспі передовики виробництва. В перших лавах серед кращих виробничників — комуністи й комсомольці. Комуніст І. І. Дибич, працюючи трактористом, виконує норми на 120—130 проц. Комуністка О. Д. Стефуняк, комсомолка Є. І. Семчук, М. П. Грилицький, Т. М. Гавкалюк, К. А. Григорук працюють скотарями й добиваються добового приросту тварин по 900—1380 грамів.

Обертин оновлюється. Його реконструкція, забудова і впорядкування здійснюються за планом, затвердженим селищною Радою. Асфальтують і освітлюють вулиці, прокладають тротуари. Закладаються нові сквери. Селище озеленюється. Споруджуються житлові, культурно-побутові й господарські будинки. Лише для перебудови центру селища було асигновано понад 300 тис. крб. За післявоєнні роки воно більш як наполовину перебудоване. Зведено понад 680 нових будинків. Побудовано готель, водонапірну башту, книжковий магазин, радіостанцію, універмаг, будинок культури, пошту, лазню. Щороку в селищі більшає телевізорів і радіоприймачів.

Відчутні зміни відбулися в селищі в галузі освіти. Повністю ліквідовано неписьменність і малописьменність. Ще в 1945 році відкрили середню школу. Серед учителів значком «Відмінник народної освіти» відзначені директор школи П. І. Хрущ і вчителька М. Є. Баранова, грамотою Міністерства освіти УРСР — Т. І. Сергієнко. Навчальні кабінети школи та дві майстерні по дереву й металу, спортивний зал обладнані необхідними приладами. Працюють гуртки: баяністів, хоровий, драматичний, фізичний, літературний, математичний та юних істориків.

Майже 100 випускників середньої школи вже здобули вищу освіту. З Обертина вийшов заслужений діяч мистецтва УРСР М. П. Гринишин. Про необмежені можливості здобути освіту розповідає багато родин селища. У С. О. та М. А. Павлюків — 8 дітей. З них 6 вже мають вищу й середню освіту, дочка — учениця

Комбінат побутового обслуговування в Обертині. 1969 р.

медичного училища, а найменший син — у школі. У сім'ї Юрчаків 7 дітей здобули вищу й середню спеціальну освіту.

Добре піклуються в селищі про здоров'я трудящих. Тут діє поліклініка та районна лікарня, де трудяться 18 лікарів та багато середніх медпрацівників. Всі медичні кабінети обладнані сучасною апаратурою. Лише за 1969 рік на придбання апаратури та інвентаря витрачено близько 20 тис. крб. Колектив працівників веде повсякденну профілактичну роботу. За останні роки в селищі майже не було випадків дитячої смертності. Лікарка Г. В. Юрчак нагороджена орденом Червоного Прапора. В селищі є дитячий садок, ясла, тублікарня і санітарно-епідемічна станція.

Пам'ятник В. І. Леніну в Обертині. 1969 р.

Культурно-освітніх закладів до 1939 року в Обертині не було. Нині тут працює будинок культури з кінозалом. Діють 3 бібліотеки з книжковим фондом понад 40 тис. примірників. При будинку культури створено гуртки художньої самодіяльності: хоровий, драматичний, вокальний, танцювальний, художнього читання, духових інструментів. Є в селищі університет культури з 4 факультетами: естетики, здоров'я, педагогіки і молодіжний.

Урочисто відзначили мешканці Обертина 100-річчя з дня народження В. І. Леніна. Піврічні плани на всіх підприємствах було виконано до 22 квітня. У будинку культури відкрито виставку трудових успіхів. Книжкова виставка на тему «Завжди живий» розповідала про втілення у життя трудящими нашої країни заповітів В. І. Леніна. Відбулася читацька конференція на тему «Заповітам Леніна вірні», яка привернула увагу багатьох трудівників селища. В цей день на площі біля пам'ятника В. І. Леніну юнакам і дівчатам вручалися комсомольські квитки, тут проходила урочиста лінійка. Увечері влаштували концерт.

Жителі Обертина — великі книголюби. Чимало родин має свої бібліотеки. Охоче відвідують читачі масову бібліотеку. В цьому заслуга і завідуючої Є. П. Ігнатович — дочки першого голови Обертинської селищної Ради П. Д. Василюка, розстріляного фашистами під час окупації. Тільки за 1969 рік бібліотека влаштувала 7 читацьких конференцій, 15 літературних вечорів, 6 вечорів книг, 9 усних журналів, 8 обговорень книг, 4 дитячі ранки тощо.

Багато уваги приділяється позашкільному вихованню дітей. З 1960 року в Обертині працює будинок піонерів, у якому є духовий оркестр, студія баяністів, гуртки: ляльковий, «умілі руки», драматичний, кіномеханіків, юних фотографів. У гуртках художньої самодіяльності бере участь понад 160 піонерів.

З кожним роком зростає добробут трудящих селища, поліпшується їх побутово-культурне обслуговування. В Обертинському ССТ є 39 торговельних підприємств. За 4 роки товарообіг зріс майже на 50 проц. Ними реалізовано у 1969 році товарів на суму близько 3 млн. крб., у т. ч. продано холодильників — 49, пральних машин — 36, мотоциклів — 25, радіоприймачів — понад 100, телевізорів — близько 130, 138 велосипедів, 218 електроутюгів, понад 500 годинників.

Обертин перебудовується, впорядковується.

За планом реконструкції передбачено збільшити житловий фонд, спорудити виробничі, культурно-побутові й громадські приміщення. Заможним і культурним життям живуть трудящі селища, впевнено крокують разом з усім радянським народом до комунізму.

В. М. МЕЛЬНИК, О. П. СЕРДЮК

ОЛЕ́ШІВ

Олешів (стара назва Голешів) — село, центр сільської Ради, розташоване за 9 км від Тлумача і за 25 км від Івано-Франківська. Через село проходить автомагістраль Івано-Франківськ—Тернопіль. Населення — 1075 чоловік. Сільраді підпорядковані села Антонівка, Буківна, Остриня.

У письмових джерелах перша згадка про село належить до 1444 року[1]. Біля с. Олешева розкопано знаряддя праці доби пізньої бронзи. В Буківній виявлено 5 палеолітичних стоянок. Одна з них — найдавніша в області. Тут жили люди близько 100 тис. років тому. Знайдено також поселення землеробів доби неоліту, курганний могильник доби бронзи, давньоруське поселення.

Коли Олешів перебував під владою шляхетської Польщі, трудящі виконували тяжкі феодальні повинності. З майнового перепису 1578 року видно, що в селі було три поміщики: Шандовський, Людницький і Скопницький. Кожен з них володів чотирма ланами кращої землі і селянами[2], які відробляли панщину 2—3 дні на тиждень, здавали зерно, худобу, курей, яйця, возили на поміщицькі двори дрова. Посилюючи закріпачення, шляхта поступово позбавляла землі окремі категорії селян, прибирала до рук ліси й пасовиська. В 1700 році поміщикам належали всі пасовища села[3].

Під владою австрійських феодалів становище селян Олешева не поліпшилось. Панщина складала 5 днів на тиждень. Селян примушували здавати пряжу, яйця, курей та інше. Крім повинностей своєму пану, вони платили великі податки державі — від 14 до 40 флоринів на рік[4].

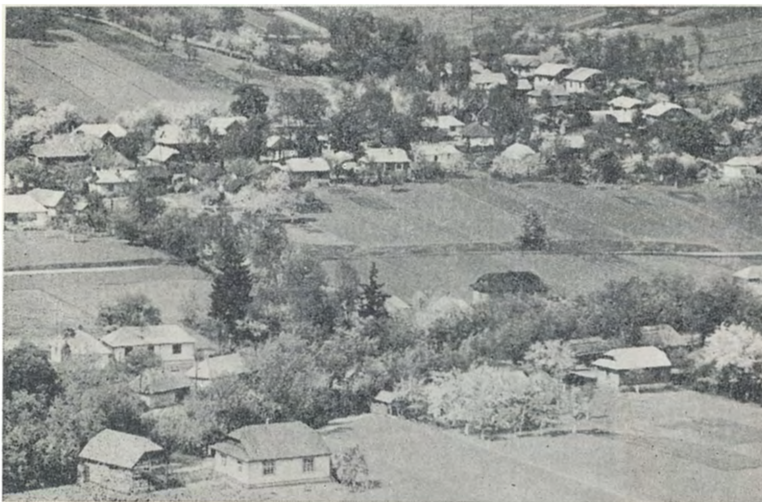
Трудящі селяни жили в злиднях і темряві, терпіли від голоду, епідемій, поводі та інших стихійних лих. Тільки в XVIII ст. в Олешеві кілька разів спалахувала епідемія холери, від якої вмерло більше третини населення. В середині XVIII ст. близько 20 проц. дітей помирало, не доживши року.

Ліквідація кріпосного права супроводжувалася безжалісним пограбуванням селян. За звільнення від феодальних повинностей вони мали платити викуп. Хто у визначений строк не виконував цього, з того стягували великий процент. Кращі землі і далі належали поміщикам. 1868 року поміщик Каетан Шадбей володів в Олешеві 638 моргами орної землі, тоді як близько 1000 селян мали 1056 моргів. Більшість селян користувалася клаптиками землі менше морга. Трудящих села зовсім позбавили лісу. Один Шадбей мав його 337 моргів, а всім селянам Олешева належало всього 9 моргів.

1888 року в Олешеві вперше відкрили школу. Та відвідувати її могли лише діти заможних батьків. Для переважної більшості селянських дітей через важке матеріальне становище навчання було недоступним.

В кінці XIX — на початку XX ст. у розвитку Олешева з'являються ознаки капіталістичних відносин. Збільшується кількість виробів селянського ремесла для ринку. Зростає продаж худоби. З роками посилювалося класове розшарування, основна маса селянства зубожіла, а кілька куркульських господарств

Загальний вид села Олешева. 1969 р.

[1] Akta grodzkie i ziemskie, t. XII, стор. 122.

[2] Żródła dziejowe, t. XVIII, cz. 1, стор. 86.

[3] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 5, т. 206, арк. 1336; ф. 19, оп. 6, спр. 3.

[4] Там же, ф. 146, оп. 19, спр. 3625, зв'язка 128.

зосереджували в своїх руках по 50—80 моргів землі, займалися лихварством. 1908 року в Олешеві побудували завод вапна й цегли на 50 робітників — у ті часи чимале підприємство. Тут трудилися переважно місцеві жителі. Працювати доводилося у важких умовах. Робочий день тривав по 12—14 годин на добу, а заробітна плата була мізерною, у два рази меншою, ніж на подібних підприємствах в Австрії.

Перша світова війна завдала трудящим Олешева нових бідувань. Майже всіх здорових чоловіків мобілізували на фронт, у селян конфіскували коней, вози, хліб, худобу. До того ж, селян розоряли постої солдатів.

На околицях села точилися спустошливі жорстокі бої між австро-угорськими і російськими військами. Це завдавало селянам великих збитків. Трудящі терпіли і від інфекційних хвороб, особливо тифу. В 1915 році пошесть в Олешеві і навколишніх селах набрала таких розмірів, що власті змушені були дозволити розміщати хворих навіть у польовому госпіталі (і зараз ця місцевість називається «Шпиталі»). Але майже всі хворі, що перебували в госпіталі, помирали. Не випадково населення боялося «шпиталю» більше, ніж самого тифу. При наближенні російських військ «шпиталь» був спалений жандармами, а величезне кладовище з сотнями селянських і солдатських могил залишилось як згадка про ті муки й жертви, яких зазнали трудящі у війні за інтереси капіталістів[1].

Доведені до відчаю, жителі Олешева, скориставшись відступом австро-угорських військ, розгромили поміщицький маєток[2]. Та австрійські власті, коли відійшла російська армія, жорстоко розправились із селянами. Організаторів селянського виступу ув'язнили і вивезли до концентраційного табору Талергоф.

У складі російських військ, що розмістилися в Олешеві, було чимало революційно настроєних солдатів. Вони розповідали про революційні події в Росії, про В. І. Леніна. Велике враження справила на жителів Олешева страта молодого російського офіцера-більшовика в сусідньому селі Острині. Сміливий агітатор (на жаль, прізвище встановити не вдалося) закликав трудящих іти за Леніним, за більшовиками. Його стратили на очах солдатів і селян.

Радісно, з надією на визволення від експлуатації і гніту зустріли трудящі Олешева звістку про перемогу Великої Жовтневої соціалістичної революції. Цю новину принесли односельчани Д. С. Нагірний, С. М. Стецько, Я. Г. Стецько, М. Д. Шпук, І. М. Стецько, І. Т. Фостун, Д. М. Фостун, І. М. Москалюк, що повернулись з російського полону. Революційна Росія була для них школою політичного виховання, і вони стали пропагувати ідеї Великого Жовтня у рідному селі. Активним агітатором був Д. С. Нагірний. Він закликав селян виступати проти поміщиків і капіталістів, боротися за встановлення влади трудящих. В 1919 році Д. С. Нагірний вступає до лав КПСГ, проводить серед селян Олешева, а також сусідніх сіл — Буківної й Острині — більшовицьку агітацію. Під його керівництвом обговорювалися питання про ліквідацію поміщицького землеволодіння, висувалися вимоги поділити землю між селянами.

Після розпаду Австро-Угорської імперії владу в Олешеві захопили українські буржуазні націоналісти. Вони продовжували політику старих австрійських урядовців. Але трудящі не визнавали уряду ЗУНР, вели проти нього боротьбу, ухилялися від мобілізації у зунрівські війська, не виконували розпоряджень властей.

У липні 1919 року Олешів опинився під владою польських загарбників. Становище трудящих дедалі гіршало. Земля, як і раніше, належала поміщикам, церкві і куркулям. На початку тридцятих років поміщиця Малишова володіла в Олешеві 130 га орної землі та 50 га лісу, піп — 33 га, а всі селяни (1598 чоловік) мали 585 га землі та 39 га лісу, причому майже половина її була в руках сільських глитаїв.

Беззмелля, голод, нестатки примушували трудящих Олешева кидати свої рідні місця, шукати кращої долі за океаном. За період з 1922 по 1938 роки до США,

---

[1] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-1576, оп. 1, спр. М—25.

[2] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 146, оп. 1, спр. 7563, арк. 110.

Канади, Бразілії, Аргентіни і Парагваю звідси емігрувало 52 чоловіка. Багато жителів Олешева виїжджало щорічно на сезонні роботи до європейських країн. Важко жилося емігрантам. Але вони й на чужині не мирилися із злиднями, боролися проти безправ'я. За революційну діяльність власті Аргентіни вислали з країни емігранта з Олешева С. О. Короля. Повернувшись на батьківщину, він продовжував вести боротьбу з експлуататорами, незабаром став активним діячем Тлумацького, а пізніше — Буківнянського райкому КПЗУ.

Трудящі Олешева не мали будь-яких політичних прав, вони не відчували турботи про освіту, охорону здоров'я з боку польських властей. В селі працювала однокласна школа, в якій українська мова дозволялася тільки на уроках рукоділля, малювання та фізкультури. Про середню і вищу освіту трудящі навіть мріяти не могли. До 1939 року лише одному жителеві Олешева М. М. Дупелку пощастило здобути вищу освіту. Однак після закінчення Львівського університету він не міг влаштуватися на роботу.

1931 року на кошти селян в Олешеві відкрили невеличку читальню. Але книги були переважно релігійного змісту. Газети одержували тільки піп, війт, учителі та службовці вапняно-цегельного заводу. Медичною допомогою селяни не мали змоги користуватись, оскільки в Олешеві медичних працівників не було, а візит до лікаря у Тлумач коштував 5—10 злотих. Через бідність переважна більшість сільських жителів з настанням весни і аж до холодів ходила босоніж і в одязі з домашнього полотна. Харчувалися в основному картоплею, м'ясо вживали на великі свята.

1923 року в Буківній виник осередок КПЗУ, до нього входили й комуністи Олешева. Активно працював С. О. Король[1]. У 1931 році з Америки повернувся С. І. Сорока, який ще там вступив до комуністичної партії. З його участю в Олешеві 1932 року було створено осередок КПЗУ. Тоді ж виникла і комсомольська організація, до якої входили В. А. Рудяк, П. В. Логаза, С. І. Дикун.

Комуністи особливу увагу звертали на пропагандистську діяльність серед робітників Олешівського вапняного заводу. Умови праці на цьому підприємстві були надзвичайно важкі: ненормований робочий день (працювали по 12 і більше годин на добу), низька заробітна плата, фізичні покарання. Під проводом комуністів трудящі заводу все частіше виступали проти визиску. В 1932, 1933, 1935, 1937 роках на заводі відбувалися страйки. Страйкарі вимагали скорочення робочого дня, підвищення заробітної плати, поліпшення умов праці. Їх підтримували селяни Олешева.

Внаслідок тривалої боротьби робітники вапняного заводу 1937 року добилися підписання колективного договору, за яким встановлювався 8-годинний робочий день, на 5 проц. підвищувалася заробітна плата, адміністрації заборонялося звільняти робітників без згоди комітету профспілки. У квітні 1938 року строк дії договору закінчувався, і власники підприємства поновити його відмовилися. Тоді робітники оголосили загальний страйк. Адміністрація зразу ж викликала жандармів, а з сусіднього села Буківної привезли штрейкбрехерів. Дирекція заводу і жандарми всіляко намагалися спровокувати сутички між робітниками та штрейкбрехерами. Проте робітники трималися організовано і провокації не піддалися. Власті вдалися до інших методів насильства: вони заарештували членів профспілкового комітету і найактивніших страйкарів, віддавши їх до суду. Тлумацький суд засудив 14 чоловік до трирічного тюремного ув'язнення, а 28 чоловік — від 1 до 3-х місяців[2].

У 1938 році робітники Олешівського й Нижнівського вапняних заводів з ініціативи комуністів вийшли на першотравневу демонстрацію. Під червоними прапорами, з оркестром, співаючи революційних пісень, демонстранти крокували вулицями сіл Олешева й Нижнева. Їх вітали місцеві жителі[3].

---

[1] Івано-Франківський облпартархів, ф. 1, оп. 1, спр. 1377, арк. 22.
[2] Івано-Франківський облдержархів, ф. 2, оп. 1, спр. 1523, арк. 83.
[3] Там же, ф. Р-1576, оп. 1, спр. Г—11.

Комуністи викривали антинародну суть реакційної діяльності українських буржуазних націоналістів. Завдяки цій боротьбі вплив націоналістів на трудящі маси з кожним роком зменшувався. Це привело до розвалу націоналістичної організації «Луг», що діяла в Олешеві. А масова молодіжна організація «Каменяр» й читальня «Просвіти», які спочатку перебували під впливом націоналістів, повністю перейшли на бік комуністів.

Радісні дні настали для трудящих Олешева у вересні 1939 року. Ще до приходу радянських військ у селі створили бойовий загін, який взяв під свою охорону поміщицький маєток і вапняно-цегельний завод. 18 вересня, коли частини Червоної Армії наблизилися до Олешева, населення з хлібом-сіллю зустріло своїх визволителів.

Після визволення Олешева розгорнулося будівництво нового життя. Очолив тимчасовий селянський комітет селянин-бідняк, комуніст С. О. Король. Була створена комісія для розподілу поміщицької землі. Вона роздала безземельним і малоземельним селянам близько 300 га землі, хліб, худобу, інвентар з поміщицького маєтку. Державною власністю став вапняно-цегельний завод. Його першим директором призначили активного комуніста С. І. Сороку, головою заводського комітету профспілки обрано комуніста з 1919 року, одного з організаторів революційної боротьби в Олешеві Д. С. Нагірного.

З високим політичним піднесенням трудящі Олешева обрали депутатів до Народних Зборів Західної України. Їхніми посланцями були С. І. Сорока, М. П. Стецько[1].

У грудні 1939 року в селі створили комсомольську організацію. Комуністи й комсомольці розгорнули роботу щодо колективізації сільського господарства. Спочатку організували ініціативну групу, до неї ввійшли найбільш активні бідняки й середняки. Тим часом депутата сільської Ради П. М. Коваль послали на сільськогосподарську виставку в Москву. По приїзді вона часто виступала перед трудящими села і району, розповідала про досягнення колгоспного господарства в СРСР, закликала селян об'єднуватися в колгоспи. Весною 1941 року в селі заснували колгосп «За соціалістичну перемогу». Він об'єднував 60 селянських господарств. Керувати артіллю доручили біднякові П. І. Лесику.

Для більш раціонального використання робочої сили й місцевої сировини в Олешеві побудували гіпсовий завод.

Одночасно відбувалися докорінні зміни в галузі культури й освіти. Трикласна школа ще восени 1939 року була перетворена в семирічну. Приміщення школи капітально відремонтували. Всі діти шкільного віку сіли за парти. В селі працювали вечірня школа і курси ліквідації неписьменності.

В Олешеві відкрили клуб, бібліотеку. При клубі організували гуртки художньої самодіяльності, в роботі яких активну участь брала молодь. Селяни вперше побачили звукове кіно. Вони передплачували газети, журнали.

Та раптом грянула війна. 3 липня 1941 року фашисти зайняли Олешів. У селі вони запровадили кривавий окупаційний режим. Перших катувань зазнали голова колгоспу П. І. Лесик, голова сільської Ради С. О. Король та інші активісти. Після нелюдських знущань їх відправили на каторгу до Німеччини, в концентраційний табір. Окупанти грабували село. Колгоспну садибу вони перетворили на воєнізоване господарство, для якого у селян відбирали коней, худобу, вози, упряж, меблі і навіть посуд та одяг. Трудящих примушували працювати майже даром. За найменший непослух жорстоко карали. 110 жителів Олешева, в т. ч. 30 жінок, вивезли до Німеччини[2].

1941 року через велику повінь більшість селянських посівів загинула. Однак фашисти на це не зважали. Вони забрали у селян майже весь хліб та інші сільсько-

[1] В. Л. Варецький. Соціалістичні перетворення у Західних областях УРСР, стор. 209.
[2] Івано-Франківський облдержархів, ф. Р-98, оп. 1, спр. 33.

господарські продукти. На селі розпочався страшний голод. Жителі Олешева вирушали до сусідньої Тернопільської області, де за речі намагалися виміняти продукти. Та коли вони верталися додому, на переправах через Дністер чатували поліцаї, які вилучали у них продукти, а затриманих відправляли до Німеччини. Навіть жорна для розтирання зерна відбирали у селян. Щоб не померти від голоду, люди зривали зелене колосся, хоч це загрожувало смертю. В Олешеві фашисти прилюдно розстріляли жителя сусіднього села Острині І. Г. Притуляка, в якого знайшли два снопи зеленого жита. Окупанти знищили 44 будинки, залізничну станцію, зірвали міст через річку Тлумачик. У селян відібрали майже всі вози, коні, 356 голів великої рогатої худоби.

Трудящі Олешева не мирилися з поневоленням, всіляко боролися проти окупантів. Вони саботували заходи фашистських властей: відмовлялися здавати теплий одяг, сільськогосподарські продукти, ухилялися від вивезення до Німеччини, допомагали радянським військовополоненим. 95 олешівців у лавах Червоної Армії билися на фронтах з ворогом. 37 чоловік були нагороджені орденами й медалями за бойові заслуги.

Наприкінці березня 1944 року частини 1-ї танкової бригади Червоної Армії вибили фашистів з Олешева. Проте в середині квітня ворогові вдалося знову захопити село. В липні 1944 року частини 1-ї гвардійської армії після запеклих боїв зламали опір фашистів і 25 липня визволили Олешів[1].

Однак фашистські прислужники — оунівські бандити і куркулі — ще довго силкувалися, щоб не допустити відновлення Радянської влади і відбудови господарства. Вони зруйнували вапняно-цегельний завод, спалили будівлі колгоспу, клуб, кіноапаратуру, замучили й кинули в криницю директора заводу П. І. Михайлюка, голову сільської Ради П. І. Лесика, директора вапняно-цегельного заводу І. В. Миронюка, його сина та дочку. Підлі зрадники на очах матері і шестирічної доньки застрелили колишнього голову сільради С. О. Короля, який повернувся з фашистської каторги.

В складних умовах боротьби з бандитами і розрухи трудящі поступово відроджували своє господарство. Радянська влада повернула селянам землю, відібрану окупантами. Відновилася робота клубу, бібліотеки. Хоч приміщення школи було напівзруйноване, а устаткування й приладдя зовсім знищені, заняття проходили нормально.

На початку 1948 року в селі створюється партійна організація. Комуністи спрямували свої зусилля на те, щоб відродити колгосп. Вони роз'яснювали селянам значення колективного господарювання, першими подали заяви до колгоспу. У грудні цього ж року сільськогосподарська артіль «За соціалістичну перемогу» об'єднувала вже 189 селянських господарств. У 1949 році Олешів став селом суцільної колективізації.

У перші роки свого існування артіль була відсталим господарством. Як відзначалося на партійних зборах, у листопаді 1950 року вона посідала останнє місце в районі з урожайності і розвитку тваринництва.

Долаючи труднощі, колгоспники рік у рік зміцнювали артільне господарство. Велику допомогу олешівцям подала Радянська держава. Тільки в 1949 році артіль одержала від держави понад 15 тис. крб. довгострокової позики для придбання худоби й реманенту. Хліборобів постачали посівним матеріалом, мінеральними добривами, МТС обробляла машинами землю, допомагала в збиранні та обмолоті зернових.

Колгосп розгортав будівництво. Тут спорудили конюшню, свинарник, зерносховище, критий тік. У 1950 році створено першу в районі племінну свиноферму. Через три роки господарство вже мало 100 коней, 109 голів великої рогатої худоби, близько 200 свиней, багато овець, птиці. Врожайність зернових культур збільши-

[1] Архів МО СРСР, ф. 299, оп. 3070, спр. 334, арк. 211—218.

лася на 3—4 цнт з одного гектара. Зростали прибутки артілі. У колгоспі з'явились перші передовики виробництва. В 1952 році ланки М. К. Копаницької та А. О. Коваль виростили по 48 цнт кукурудзи з гектара.

В селі працювали клуб, бібліотека, систематично демонструвалися кінофільми. Комуністи і комсомольці випускали стінні газети, польові «блискавки», читали лекції, доповіді, проводили бесіди, роз'яснювали політику Комуністичної партії і Радянського уряду, розповідали про реакційну суть ідеології українських буржуазних націоналістів, про міжнародні події. Учительський колектив провів значну роботу щодо ліквідації неписьменності. На 1953 рік в Олешеві не було жодної дорослої неписьменної людини.

На полях колгоспу «Прогрес». 1969 р.

В 1953 році Олешівський і Буківнянський колгоспи об'єдналися. Через два роки до новоствореної артілі приєднався колгосп ім. Жданова с. Антонівки, а в 1959 році — колгосп ім. Івана Франка с. Острині. Об'єднана сільськогосподарська артіль дістала назву «Прогрес».

Колгосп «Прогрес» став великим, багатогалузевим господарством з земельним фондом 3172 гектари. Провідні культури колгоспу — озима пшениця й цукровий буряк. У 1968 році пшеницею засівали 650, а буряками — 260 гектарів. З ініціативи партійної організації у колгоспі розгорнулася боротьба за підвищення врожайності всіх сільськогосподарських культур і зниження їх собівартості. Для підвищення знань колгоспників створили агрошколу.

Велику допомогу колгоспові в поліпшенні агротехніки подає держава. За державний рахунок щороку вапнуються кислі грунти. Артіль одержує торф для виробництва органічних добрив; викорчовуються чагарники для збільшення посівних площ. Крім цього, держава дедалі збільшує постачання господарству різноманітної техніки. Зараз у колгоспі є 16 вантажних автомашин, 20 тракторів. Працюють також 6 зернових, 2 кукурудзозбиральні, 2 бурякозбиральні комбайни і багато інших машин. З 1962 року колгосп одержує від держави електроенергію.

Важливою галуззю сільськогосподарського виробництва артілі є тваринництво. Довгий час воно розвивалося дуже повільно. Партійна організація зосередила увагу на цій ділянці. Комуністи організували вивчення тваринниками передового досвіду, були зміцнені кадри працівників ферми. В артілі електрифіковані всі виробничі приміщення, в т. ч. тваринницькі ферми, а з 1967 року в колгоспі запроваджено електродоїння. Вжиті заходи забезпечили ріст поголів'я худоби. З року в рік колгосп став збільшувати виробництво м'яса, молока.

Зростає оплата праці колгоспників. У 1963 році вартість одного людино-дня складала 94 коп., а в 1968 році — 2 крб. 60 коп. З 1959 року в артілі запроваджено грошову оплату праці з щомісячним авансуванням. Значні кошти виділяються для пенсійного забезпечення її членів. У 1968 році пенсію одержували понад 500 колгоспників. 82 чоловіка (інваліди Великої Вітчизняної війни, рідні загиблих на фронті, багатодітні і одинокі матері) одержують пенсії від держави.

В колгоспі розгортається соціалістичне змагання за збільшення виробництва сільськогосподарської продукції. Серед трудівників багато таких, що добилися

Голова колгоспу М. Я. Карпаш на колгоспному току. Село Олешів. 1969 р.

високих показників у праці. Ланкова-механізатор комуніст С. М. Соловій, за прикладом О. В. Гіталова, почала вирощувати й збирати кукурудзу без затрат ручної праці. В 1968 році її ланка зібрала по 76 цнт цієї культури на площі 40 га. С. М. Соловій нагороджена орденом Леніна. Вона — член Івано-Франківського обкому КП України, була делегатом XXIII з'їзду КП України.

Ланка, яку очолює М. А. Рудяк, у 1968 році виростила по 300 цнт картоплі на кожному га. Серед тваринників кращих успіхів досягли доярки О. П. Онищук, А. І. Волошин, Р. І. Матвій, Г. М. Бойчук, М. П. Андрусишин. Вони надоюють від кожної корови по 2,5—3 тис. кг молока. Чабани В. Г. Кучер та П. С. Палюга щорічно одержують по 110—120 ягнят на 100 вівцематок. Д. І. Німий добивається 15—20 ділових поросят від кожної свиноматки.

За сумлінну працю 83 члени артілі «Прогрес» нагороджено Ленінськими ювілейними медалями. Ланковій П. Д. Москалюк, доярці Р. І. Матвій, трактористу П. Є. Гендзелю присвоєно звання почесного колгоспника.

Помітні зміни сталися на вапняно-цегельному та гіпсовому заводах. Вони повністю реконструйовані. В 1963 році гіпсовий завод освоїв виробництво гіпсоплит і гіпсоблоків, які користуються великим попитом далеко за межами області. З кожним роком обидва підприємства збільшують виробництво своєї продукції: в 1965 році гіпсовий завод дав 2 тис. тонн гіпсу, 4 тис. кв. м гіпсоплит і 34 тис. штук гіпсоблоків, а в 1968 році відповідно — 4 тис. 293 тонни гіпсу, 6225 кв. м гіпсоплит і 330 тис. штук гіпсоблоків. Виробництво цегли за цей же час на вапняно-цегельному заводі збільшилося на 39 проц., вапняного порошку — на 55 проц., вапна — на 52 проц. З 1967 року Олешівський вапняно-цегельний та гіпсовий заводи входять до складу Тлумацького міжколгоспного комбінату будівельних матеріалів.

Напередодні ленінського ювілею завод освоїв випуск нового виду продукції — дірчастої цегли. Чимала заслуга в цьому майстра-механіка цеху члена КПРС С. П. Берладина та газоелектрозварювальника комсомольця Л. М. Стрембицького. Вони виготовили спеціальний пристрій для преса, що забезпечує виробництво цього будівельного матеріалу.

Успішно розвиваються освіта й культура. Олешів став селом суцільної грамотності. Тут працює 8-річна школа. З 14 вчителів 12 — вихідці з Олешева. Освіта доступна кожній людині. В сім'ї колгоспника О. Ф. Шкварка — 7 дітей. Старша дочка Ганна здобула університетську освіту і вчителює в Олешівській школі, друга дочка — Михайлина закінчила торгово-кооперативний технікум, вона трудиться на Івано-Франківській кондитерській фабриці. Дочки Марія, Стефанія і Ярослава теж здобули середню освіту і за спеціальністю працюють в Івано-Франківську. Син Дмитро закінчив 8 класів і школу механіків, працює в аеропорту, а наймолодша дочка Оксана вчиться в 10 класі. Понад 100 жителів Олешева здобули вищу і середню спеціальну освіту. Вони стали вчителями, медичними працівниками, будівельниками, нафтовиками, поліграфістами, агрономами тощо.

На центр культурного життя Олешева перетворився сільський клуб. При ньому працюють драматичний, хоровий й танцювальний гуртки. Художні колективи часто виступають з концертами і виставами перед населенням Олешева й сусідніх сіл. Створено агіткультбригаду, яка обслуговує колгоспників під час польових робіт безпосередньо в полі.

850 жителів Олешева є читачами сільської бібліотеки. Актив бібліотеки організував книгопересувки на тваринницьких фермах, у тракторних бригадах і в інших місцях, де працюють колгоспники. 25 книгонош обслуговують інвалідів, ста-

рих колгоспників дома. Перед трудящими села систематично виступають з лекціями науковці з Івано-Франківська та учасники сільського лекторію. В бібліотеці відбуваються читацькі конференції, літературні вечори, диспути. За зразкове обслуговування населення Олешівській бібліотеці присвоєно звання бібліотеки відмінної роботи.

Соціально-економічні й культурні перетворення позначилися й на побуті села. З 344 будинків, що були в ньому у 1969 році, 139 — новозбудовані, 80 — капітально відремонтовані й переобладнані. В Олешеві побудовано новий сільмаг, приміщення відділення зв'язку, будинок для дитячих ясел.

Трудящі Олешева свято шанують пам'ять тих, хто віддав своє життя за Радянську владу. В 1968 році у селі встановлений пам'ятник-монумент воїнам — уродженцям Олешева, які полягли в боях з фашистами та від рук українських буржуазних націоналістів.

В селі Буківній коштом артілі споруджено пам'ятник діячеві КПЗУ С. І. Сороці.

Важливу роль у розвиткові економіки, культури, побуту села відіграє сільська Рада, з 43 депутатів якої у 1969 році було 19 жінок. Безпосередньо в колгоспному виробництві працюють 32 депутати. Головою Ради з 1964 року є колишня ланкова, комуніст Р. М. Логаза. Бригадир М. І. Онищук, ланкова П. В. Москалюк, тракторист Д. І. Палюга обрані депутатами районної Ради. В селі працюють товариський суд, народна дружина, жіноча рада, в роботі яких беруть участь чимало жителів Олешева. В авангарді трудящих села йдуть комуністи, лави яких зростають з кожним роком за рахунок передовиків виробництва. У 1951 році в селі було всього 5 комуністів, а в 1969 році — 51.

Партійна організація створила міцний агітколектив, який у 1969 році нараховував 75 чоловік. Комуністам активно допомагають комсомольці. В їх лавах у 1969 році налічувалося 59 юнаків та дівчат. З ініціативи комсомольської організації в останні роки у колгоспі проводяться недільники заготівлі й вивезення на поля місцевих добрив. Комсомольці зробили багато й для озеленення села. Вони — перші в проведенні культурно-освітньої і спортивної роботи.

Невтомною працею трудівники Олешева вносять свій гідний вклад у будівництво нового життя.

В. Й. ГАРАЦЬ, Є. Г. ГУМЕНЮК, М. П. ХВОСТІН

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ, ЦЕНТРИ СІЛЬСЬКИХ РАД ТЛУМАЦЬКОГО РАЙОНУ

БО́РТНИКИ — село, центр сільської Ради, розміщене за 12 км від районного центру та за 14 км від залізничної станції Отиня. Населення — 1544 чоловіка. Сільраді підпорядковане село Пужники.

В селі — центральна садиба колгоспу «Червона зірка». Земельних угідь 1518 га. Напрям господарства — зерно-тваринницький.

Є середня школа, клуб, бібліотека; 3 магазини, ощадкаса. За останні роки споруджено 391 житловий будинок.

Перша письмова згадка про село належить до 1462 року. В 1648—1654 рр. селяни під проводом С. Височана виступали проти польської шляхти.

В 1915—1916 рр. на території села точилися бої між австро-угорськими та російськими військами.

В селі є пам'ятник Невідомому солдату.

У Пужниках виявлена пізньопалеолітична стоянка.

БРАТИ́ШІВ (стара назва Підкамінне) — село, центр сільської Ради, знаходиться за 19 км від районного центру та за 28 км від залізничної станції Івано-Франківськ. Населення — 1193 чоловіка. Сільраді підпорядковане село Радянське Загір'я.

В селі — центральна садиба колгоспу ім. Лесі Українки. Господарство має 1741,7 га сільськогосподарських угідь. Напрям — зерно-тваринницький. Є пилорама, майстерня. Механізовано всі трудомісткі процеси виробництва.

Працюють восьмирічна школа, клуб, бібліотека; медпункт, колгоспний дитячий садок, магазин, ощадкаса.

У селі знайдено знаряддя праці доби бронзи, тут збереглися кургани скіфського часу. У письмових джерелах село вперше згадується 1459 року.

В листопаді 1922 року жителі села бойкотували вибори до польського сейму та сенату, жоден виборець не брав участі в голосуванні. В 30-х роках XX ст. боротьбою проти гнобителів на селі керував повітовий комітет КПЗУ.

Вихідцем із села є професор М. М. Шкварук — автор книги «Грунтознавство». Він працює в Уманському сільськогосподарському інституті.

ГАРА́СИМІВ — село, центр сільської Ради, лежить у долині річки Гостилів, 25 км від районного центру, 32 км від залізничної станції Годи-Турка. Через село проходить автодорога Незвисько—Обертин—Коломия. Населення — 1763 чоловіка.

У селі — центральна садиба колгоспу ім. Жданова. Колгосп має 2705 га земельних угідь. Напрям — зерно-тваринницький.

Делегатом III Всесоюзного з'їзду колгоспників була К. С. Челяк.

Село має восьмирічну школу, клуб, бібліотеку; відділення зв'язку, 3 магазини, ощадну касу.

Вищу та середню освіту здобули 212 чоловік.

Першу письмову згадку про Гарасимів датовано 1449 роком. Під час першої світової війни, в лютому—березні 1915 року та червні 1916 року, тут відбувались запеклі бої між російськими та австро-угорськими військами. Село декілька разів переходило з рук у руки.

В 30-х роках XX ст. боротьбу селян проти польських панів очолювала прогресивна організація «Сельроб-єдність».

У селі встановлено погруддя А. О. Жданова.

На території села знайдено крем'яні знаряддя праці доби пізнього палеоліту.

ГО́СТІВ — село, центр сільської Ради, розташоване за 20 км від районного центру та за 9 км від залізничної станції Отиня. Населення — 1264 чоловіка.

Центральна садиба колгоспу ім. І. Франка. Колгосп має 1502 га земельних угідь, напрям господарства — рослинництво і тваринництво.

Є середня школа, клуб, бібліотека, медпункт, відділення зв'язку, 2 магазини.

Гостів згадується в 1649 році. Тут знайдено кам'яні знаряддя праці доби бронзи.

ГРИНІ́ВЦІ — село, центр сільської Ради, розташоване за 5 км від районного центру та за 30 км від залізничної станції Івано-Франківськ. Населення — 1556 чоловік.

У селі є центральна садиба колгоспу ім. XX з'їзду КПРС. Господарство має 1505 га земельних угідь. Напрям — рослинництво й тваринництво. Допоміжним підприємством є цегельний завод.

У селі — восьмирічна школа, клуб, бібліотека, медпункт, ощадкаса.

Перша письмова згадка про село датується 1447 роком. Знайдено знаряддя праці доби палеоліту.

На знак шани радянським активістам, які загинули від рук українських буржуазних націоналістів, у Гринівцях споруджено пам'ятник-обеліск.

ГРУ́ШКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 7 км від районного центру та за 35 км від залізничної станції Івано-Франківськ. Поблизу села проходить автомобільний шлях. Населення — 2191 чоловік. Сільраді підпорядковані села Мельники та Озеряни.

В селі розміщується центральна садиба колгоспу ім. Свердлова. Артіль має 2314,5 га земельних угідь. Напрям господарства — зерно-тваринницький.

Працюють середня школа, клуб, бібліотека; 2 медпункти, відділення зв'язку. Споруджено 475 житлових будинків.

Виходець з села І. М. Тимчук у роки Великої

Вітчизняної війни командував партизанською бригадою на окупованій території братньої Білорусії, удостоєний звання Героя Радянського Союзу.

На околицях села Грушки знайдено скарб ливарних виробів доби пізньої бронзи, що складався з 142 предметів. Перша письмова згадка про село належить до 1485 року.

Під час визвольної війни українського народу 1648—1654 рр. у загонах С. Височана перебувало понад 50 селян з Грушки й Озерян. Восени 1648 року жителі села напали й розгромили маєток шляхтича в Живачеві, а в 1649 році — Палагицький замок.

У 30-х роках XX ст. в Озерянах діяв осередок КПЗУ, який поширював свій вплив і на село Грушку. В селі були організації КСМЗУ та «Сельроб».

В Озерянах споруджено пам'ятник Карлу Марксу.

ДЕЛЕВА́ — село, центр сільської Ради, прилягає до правого берега Дністра, за 30 км від райцентру, 54 км від залізничної станції Івано-Франківськ. Населення — 1393 чоловіка. Сільраді підпорядковані села Луг і Мостище.

У Делеві міститься бригада колгоспу «Комсомолець», центральна садиба якого знаходиться в селі Долині. За бригадою закріплено 529 га земельних угідь. Напрям господарства — зернотваринницький.

Працюють восьмирічна школа, клуб, бібліотека; фельдшерсько-акушерський пункт; відділення зв'язку; 2 магазини, ощадкаса. Споруджено 258 житлових будинків.

Уперше село згадується в 1427 році.

У селі розкопано підплитові поховання давньоруського часу.

ДОЛИ́НА — село, центр сільської Ради, лежить на правому березі Дністра, за 20 км від райцентру та 74 км від залізничної станції Івано-Франківськ. Населення — 1112 чоловік.

У колгоспі «Комсомолець» — 2271 га земельних угідь. Господарство зерно-тваринницького напряму.

В селі — восьмирічна школа, бібліотека, клуб; медпункт; 2 магазини, відділення зв'язку, ощадкаса.

В урочищі Кремінна виявлена стоянка доби пізнього палеоліту. Знайдено кам'яну сокиру доби міді та римську монету II ст. н. е. Перша згадка про село належить до 1489 року. В 1649 році жителі села разом з селянами навколишніх сіл брали участь у нападі на замок шляхтича Селецького в Палагичах.

Вихідцем з села є видатний скульптор М. Ф. Бринський (1883—1957), який у роки першої світової війни особисто познайомився з В. І. Леніним. Йому належать перші на західноукраїнських землях скульптурні портрети вождя. Всі твори й особисті речі скульптор заповів своєму рідному селу. Вони зберігаються в сільському музеї його імені.

ЖИВА́ЧІВ — село, центр сільської Ради. Розташований за 18 км від районного центру та за 41 км від залізничної станції Івано-Франківськ. Через село проходить автомагістраль Городенка—Тлумач—Івано-Франківськ. Населення — 1329 чоловік. Сільраді підпорядковано село Підвербці.

Піонери Грушківської школи на зустрічі з Героєм Радянського Союзу І. М. Тимчуком.

Колгосп ім. Героя Радянського Союзу М. Москальова має 2844,7 га земельних угідь, електростанцію, пилораму. Спеціалізується на виробництві яловичини.

Працюють восьмирічна школа, клуб, бібліотека, дитячий садок, медпункт, магазин. Споруджено 285 житлових будинків.

У селі виявлено кам'яні та бронзові знаряддя праці доби бронзи. Знайдено також поховання, а у Підвербцях — городище давньоруських часів.

Перша письмова згадка про Живачів належить до 1479 року.

В 1649 році повсталі селяни розгромили маєток шляхтича Корчинського.

В липні 1915 року на території села проходили запеклі бої між російськими та австро-угорськими військами. Ще жорстокішими були вони за визволення села від фашистських загарбників у 1944 році. Під час бою М. К. Москальов підбив 2 ворожі танки, а під третій кинувся

з гранатами. Йому посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу. Крім колгоспу, його ім'ям названо й піонерську дружину школи. В Живачеві встановлено погруддя М. Москальова.

У селі Підвербці народився активний громадський діяч, Герой Соціалістичної Праці Г. І. Ткачук. Він — голова колгоспу «Україна» (село Лісоводи Хмельницької області), член ЦК КП України, депутат Верховної Ради СРСР.

ЖУ́КІВ — село, центр сільської Ради, розташоване за 28 км від райцентру та за 9 км від залізничної станції Коршів. Населення — 2004 чоловіка. Сільраді підпорядковано село Олещин.

У селі розміщується центральна садиба колгоспу ім. Щорса. Земельних угідь — 2420 га. Господарство спеціалізується на виробництві молока і свинини.

Село має восьмирічну школу, клуб, бібліотеку, медпункт, дитячий садок; 3 магазини.

Вперше село згадується в 1461 році. Тут збереглися стародавні кургани. Селяни брали участь у боротьбі проти польської шляхти 1648—1654 рр. Вони палили поміщицькі маєтки, ішли в загони повстанців полковника Я. Поповича, що діяв у Товмачі, разом з козаками штурмували Обертинський замок.

Загиблим у боротьбі з фашистами споруджено пам'ятник

КОЛІ́НЦІ — село, центр сільської Ради, знаходиться за 4 км від районного центру та за 27 км від залізничної станції Івано-Франківськ. Населення — 1240 чоловік.

Тут центральна садиба колгоспу ім. Дзержинського. Колгосп має 1154 га земельних угідь. Напрям господарства — рослинництво й тваринництво.

Працює початкова школа, клуб, бібліотека, медпункт, магазин. Споруджено 321 будинок.

У 30-х роках XX ст. тут діяв місцевий осередок КПЗУ, очолюваний В. І. Петровим.

В період Великої Вітчизняної війни Колінці були місцем запеклих боїв.

В центрі села встановлено погруддя Ф. Е. Дзержинського.

КОРОЛІ́ВКА — село, центр сільської Ради, лежить за 7 км від райцентру та за 18 км від залізничної станції Отиня. Населення — 1694 чоловіка. Сільраді підпорядковане село Прибилів.

У селі — центральна садиба колгоспу ім. Фрунзе. Колгосп має 2116 га земельних угідь. Виробничий напрям — рільництво й тваринництво. Є цегельний завод, пилорама, олійниця, льоноцех.

Працюють восьмирічна школа, клуб, бібліотека, медпункт; 2 магазини, відділення зв'язку.

На території села виявлено поселення культури епохи бронзи та залишки поселення давньоруського часу. Перша письмова згадка про село датується 1857 роком.

КУТИ́ЩЕ — село, центр сільської Ради. Лежить за 8 км від районного центру та за 31 км від станції Івано-Франківськ. Населення — 1415 чоловік. Сільраді підпорядковані пункти Білогірка, Грабичанка, Лиса Гора.

Кутище — садиба колгоспу «Зоря». Земельних угідь — 1630 га. Напрям господарства — рослинництво й тваринництво.

Село має восьмирічну школу, будинок культури, бібліотеку.

Перша згадка про село належить до 1466 року.

В Кутищі знайдено кам'яні знаряддя праці, а в Білогірці виявлені кургани доби бронзи.

16 квітня 1848 року жителі села вигнали худобу на панське пасовище. Виступ був жорстоко придушений. До села прибуло близько 200 солдатів. 10 днів не вщухала екзекуція. Одного селянина було вбито, 13 арештовано, 5 віддано в солдати.

В 30-х роках XX ст. революційною боротьбою селян керував повітовий комітет КПЗУ.

Жителям, які загинули від рук українських буржуазних націоналістів, споруджено пам'ятник.

НАДОРО́ЖНА — село, центр сільської Ради, знаходиться за 4 км від районного центру та за 31 км від залізничної станції Івано-Франківськ. Населення — 1206 чоловік.

Тут — рільнича бригада колгоспу ім. Верховної Ради СРСР, яка має 870 га земельних угідь.

Є восьмирічна школа, клуб, бібліотека.

Перша письмова згадка про село належить до 1492 року. На його околицях збереглися стародавні кургани.

7 вересня 1649 року жителі села брали участь у розгромі Палагицького замку.

ОДА́ЇВ — село, центр сільської Ради, розташоване за 18 км від районного центру та за 41 км від залізничної станції Івано-Франківськ. Населення — 540 чоловік. Сільраді підпорядковані села Будзин і Суходіл.

У селі — комплексна бригада колгоспу «Ленінська правда». За нею закріплено 500 га земельних угідь. Напрям господарства — рослинництво й тваринництво.

Працюють початкова школа, клуб, бібліотека та медпункт.

В Суходолі знайдено крем'яні знаряддя праці доби пізнього палеоліту.

Село відоме в другій половині XVIII ст. Важкі бої відбувались на території села під час першої світової війни.

ОЛЕ́ША — село, центр сільської Ради, лежить у долині, за 4 км від Дністра, за 16 км від районного центру, до залізничної станції Івано-Франківськ — 39 км. Населення — 2847 чоловік. Сільраді підпорядковане село Соколівка.

В Олеші розмістилася центральна садиба колгоспу «Ленінська правда». Колгосп має земельних угідь — 3863,2 га. Спеціалізується на виробництві молока.

Колгоспник І. О. Шкурат — знатний механізатор сільського господарства УРСР.

В селі — середня школа, клуб, 2 бібліотеки, лікувальна амбулаторія; універмаг, павільйон побутового обслуговування. Вищу й середню освіту здобули 360 жителів села. Тракторист П. Д. Українець був делегатом III Всесоюзного з'їзду колгоспників.

Село Олеша вперше згадується у Галицько-Волинському літопису 1205—1292 рр. Селяни Олеші разом з жителями навколишніх сіл і міст під проводом полковника Я. Поповича з Тлумача і сотника О. Чевадського з Олеші брали участь у визвольній війні 1648—1654 років.

На території села знайдено скарб бронзових знарядь праці доби пізньої бронзи.

ПАЛА́ГИЧІ — село, центр сільської Ради, лежить на березі річки Тлумачика, за 2 км від районного центру, за 25 км від залізничної станції Івано-Франківськ. Населення — 1671 чоловік. Сільраді підпорядковані села Гончарівка, Локітка і Попелів.

Село має центральну садибу колгоспу ім. Леніна. Земельних угідь — 2597 га. Тракторист С. Є. Соловій та голова колгоспу М. Я. Карпаш удостоєні ордена Леніна.

Є восьмирічна школа, клуб, бібліотека; 2 магазини. Споруджено 343 житлові будинки.

Про село уперше згадується в Іпатіївському літопису за 1213 рік. Поблизу Палагичів збереглися стародавні кургани. В 1649 році селяни розгромили Палагицький замок, а в 1718 році забрали в поміщиків землю й пасовища.

В 30-х роках XX ст. революційною боротьбою селян проти гніту експлуататорів керував повітовий комітет КПЗУ.

ПЕТРИ́ЛІВ — село, центр сільської Ради, прилягає до лівого берега Дністра, за 30 км від районного центру, за 39 км від залізничної станції Івано-Франківськ. Населення — 1636 чоловік. Сільраді підпорядковане село Новосілка.

Тут знаходиться центральна садиба колгоспу ім. Шевченка. Колгосп має 1388 га земельних угідь. Спеціалізується на тваринництві. В селі працюють цегельний і кахельний заводи.

У 1967 році колгоспу присуджено перехідний Червоний прапор Міністерства сільського господарства СРСР та ЦК профспілки робітників і службовців сільського господарства та заготівель з видачею грошової премії.

Ланкова Д. І. Дзюба була делегатом III Всесоюзного з'їзду колгоспників.

Працюють середня школа, клуб, бібліотека, медпункт, пологовий будинок, відділення зв'язку, ощадкаса.

На території села виявлено поховання II—III ст. ст. нашої ери.

В 1922 році жителі Петрилова бойкотували вибори до польського буржуазного сейму і сенату. Тут не голосував жоден виборець села.

В Петрилові діяла організація КПЗУ, її очолював С. М. Кульбаба.

В селі встановлене погруддя Т. Г. Шевченка та споруджено пам'ятник активістам, які віддали життя за Радянську владу в боротьбі з бандерівцями.

ПЕ́ТРІВ — село, центр сільської Ради, розкинулось на правому березі Дністра, за 25 км від районного центру та за 53 км від Івано-Франківська. Населення — 1225 чоловік. Сільраді підпорядковані села Ісаків і Сокирчин.

В Ісакові розташувалася центральна садиба колгоспу «Шлях Ілліча». Колгосп має 2728,7 га земельних угідь. Спеціалізується на молочному тваринництві і птахівництві.

Є середня школа, клуб, бібліотека, амбулаторія, відділення зв'язку; 2 магазини.

В письмових джерелах село відоме з другої половини XVII ст. Поблизу села виявлено пізньопалеолітичне місцезнаходження та городище часів Київської Русі.

ХОТИМИ́Р — село, центр сільської Ради, знаходиться за 16 км від районного центру та 25 км від залізничної станції Годи-Турка. Населення — 1554 чоловіка. Сільраді підпорядковано село Жабокруки.

Є центральна садиба колгоспу «Прапор комунізму». Колгосп має 2847 га земельних угідь. Спеціалізується на виробництві молока.

У селі — восьмирічна школа, бібліотека і клуб; медпункт, 2 магазини, ощадна каса. Споруджено 396 житлових будинків.

На околицях села виявлено пізньопалеолітичну стоянку, поселення трипільської культури, поховання доби бронзи, городище, могильник давньоруського часу, а біля села Жабокруки — бронзові вироби епохи пізньої бронзи. Перша письмова згадка про село належить до 1443 року.

В лютому—березні 1915 року та червні 1916 року на території села відбувалися запеклі бої між російськими та австро-угорськими військами.

Жителям села, що загинули на фронтах Великої Вітчизняної війни та в боротьбі з націоналістичними бандами, споруджено пам'ятник.

У Хотимирі народилися поет і перекладач К. Климкович (1835—1881) та український радянський мовознавець Б. Кобилянський.

Я́КІВКА — село, центр сільської Ради. Розміщена за 32 км від райцентру та за 12 км від залізничної станції Годи-Турка. Населення — 1698 чоловік.

На території села є центральна садиба колгоспу «Нове життя». Колгосп має 1771,3 га земельних угідь. Спеціалізується на птахівництві. Серед передовиків колгоспних ланів — В. М. Бундзяк — бригадир тракторної бригади, Д. М. Федоришин — комбайнер. Вони — знатні механізатори сільського господарства УРСР.

Працюють восьмирічна школа, бібліотека, клуб, колгоспний дитячий садок; фельдшерсько-акушерський пункт, відділення зв'язку, ощадна каса, два магазини. Споруджено 281 житловий будинок.

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

Прізвища, позначені зірочкою, в посиланнях подано російською або іноземними мовами.

В

Г

Д

Е

Є

Ж

З

Л

М

Н

О

П

Р

Т

У

Ф

Х

Ц

Ч

Ш

Щ

Ю

Я

ГЕОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК

Г

Д

Є

Ж

З

І

Й

К

Л

М

Н

О

П

Р

С

Під час підготовки тому «Івано-Франківська область» у виявленні та доборі документів, матеріалів та ілюстрацій обласній редколегії, авторам нарисів та довідок активно допомагали: Інститут марксизму-ленінізму при ЦК КПРС, Інститут історії партії ЦК КП України, Міністерство вищої і спеціальної середньої освіти УРСР, Міністерство культури УРСР, інститути АН УРСР — історії, археології, літератури ім. Т. Г. Шевченка, мовознавства ім. О. О. Потебні, мистецтвознавства, фольклору і етнографії ім. М. Т. Рильського, Українське товариство охорони пам'ятників історії та культури, Українське товариство культурних зв'язків з українцями за кордоном, Центральний державний архів Жовтневої революції СРСР, Центральний державний воєнно-історичний архів СРСР, Центральний державний архів Радянської Армії, Архів Міністерства оборони СРСР, Центральний державний архів кінофотофонодокументів СРСР, Архів Інституту історії партії ЦК КП України, Центральний державний архів Жовтневої революції і соціалістичного будівництва УРСР, Центральний державний історичний архів УРСР у Києві, Центральний державний історичний архів УРСР у Львові, Центральний державний архів кінофотофонодокументів УРСР, архіви Івано-Франківського, Львівського і Тернопільського обкомів КП України, Івано-Франківський, Львівський, Тернопільський обласні державні архіви, міські та районні державні і відомчі архіви Івано-Франківської області, Центральна наукова бібліотека АН УРСР, Київська наукова історична бібліотека, Львівська державна наукова бібліотека АН УРСР, Івано-Франківська і Тернопільська обласні бібліотеки, Івано-Франківський обласний краєзнавчий музей.

Цінні поради, зауваження та іншу різноманітну допомогу в процесі підготовки тому подавали працівники організацій та установ: Інституту історії партії ЦК КП України — М. Є. Голубков, П. І. Денисенко, А. П. Колотуша, В. О. Замлинський, Т. М. Кольяк, М. Г. Мултих, М. М. Шаповалов, А. Д. Ярошенко; Архівного управління при Раді Міністрів УРСР — І. Л. Бутич, Л. В. Гусєва, М. Г. Савченко; Івано-Франківського обкому КП України — Д. П. Бондар, М. І. Герасименко, А. Д. Дудниченко, М. А. Заміховський, В. Я. Кіріндас, Г. М. Мовчан, Є. А. Новицький, С. С. Слободянюк, О. І. Шишкін, О. І. Шокалюк; Івано-Франківського облвиконкому, його відділів та управлінь — Я. Т. Костишин, Г. Ф. Котов, І. Т. Пастухов, Г. Д. Романова, М. Ф. Руденко; Івано-Франківського облпартархіву — М. П. Волошенюк, К. Д. Іванова; Івано-Франківського обласного державного архіву — К. Г. Богданова, Л. В. Заводчикова, С. М. Галазика, Л. А. Кирилюк, Л. К. Кубик, Д. М. Месінг; Івано-

Франківської облпрофради — М. Я. Сулима; Івано-Франківського державного педінституту — А. К. Герасимко, О. М. Горпинко, Я. С. Калакура, В. Т. Полєк, О. А. Устенко; Івано-Франківського державного медичного інституту — Г. О. Бабенко, М. С. Думка, В. М. Кравець; Інституту нафти і газу — О. М. Снарський, М. В. Шустик; Обласного інституту удосконалення кваліфікації вчителів — Я. І. Гродзіцький; обласної газети «Прикарпатська правда» — Д. В. Кулик, Х. Й. Сорохтей, С. С. Шоломович; Івано-Франківської обласної бібліотеки — Ю. І. Давидова, К. А. Келлер, Г. П. Марченко; обласного краєзнавчого музею — В. І. Ковбас; Військово-наукового товариства при Івано-Франківському гарнізонному будинку офіцерів — Б. С. Вєнков, Б. Н. Лізак, В. П. Трушкін; Обласного будинку народної творчості — І. А. Желтонозька; Інституту суспільних наук АН УРСР у Львові — В. В. Грабовецький, М. К. Івасюта, Я. Д. Ісаєвич, Г. І. Ковальчак, | В. П. Погоновський |, Ф. І. Стеблій.

З авторами нарисів і довідок та обласною редколегією поділилися своїми спогадами і подали цінні консультації старі більшовики, колишні активні члени КПЗУ і КСМЗУ, учасники революційних подій, Великої Вітчизняної війни та соціалістичного будівництва на Прикарпатті — М. Я. Волочій, М. Я. Карпаш, М. Ф. Кіщук, В. І. Костей, М. Й. Лев, Г. П. Ропар, І. М. Сербін, І. М. Сірко, С. Г. Черниш, М. С. Фенчук, А. С. Шіндлер.

У виявленні й підготовці ілюстрацій до тому взяли участь Ф. Д. Водовий, С. П. Гишка, В. М. Кириченко, В. З. Леонов, О. І. Набока, С. Г. Назаренко, В. М. Мигович, Б. М. Міндель, О. С. Мохначов, Ю. С. Пікар, К. І. Річка, Г. Д. Яременко.

В доборі матеріалів по окремих районах брали участь: місто **Івано-Франківськ:** М. В. Мельник, С. Н. Реус — секретарі МК КП України, В. П. Петренко— викладач педінституту, В. С. Соколов — зав. відділом пропаганди і агітації МК КП України; **Богородчанський район:** О. І. Дубов, М. Ю. Тищенко — секретарі РК КП України, М. М. Дерев'янко — зав. відділом пропаганди і агітації РК КП України, І. М. Стойко — лектор РК КП України; **Верховинський район:** М. М. Борис, В. Й. Пиптюк — секретарі РК КП України, О. І. Михайлишин — зав. відділом пропаганди і агітації РК КП України, П. В. Хоткевич — пенсіонер, П. В. Шкрібляк — лектор РК КП України; **Галицький район:** Д. П. Мадрига — відповідальний секретар правління обласної організації товариства «Знання», В. П. Григорович — зав. відділом пропаганди і агітації РК КП України, Г. І. Мельник — інструктор РК КП України, Л. Д. Хованець — лектор РК КП України; **Городенківський район:** В. П. Моравський — секретар РК КП України, В. М. Власійчук — зав. відділом пропаганди і агітації РК КП України, М. Д. Ревенко — лектор РК КП України; **Долинський район:** О. Г. Литовченко—секретар РК КП України, Б. О. Заячківський — голова партійної комісії РК КП України, Л. К. Заяць — лектор РК КП України, Г. В. Зрайко — зав. відділом пропаганди і агітації РК КП України; **Івано-Франківський район:** М. М. Пилип'юк—секретар РК КП України, С. І. Вульчин — зав. відділом пропаганди і агітації РК КП України; **Калуський район:** Н. І. Петрова — секретар РК КП України, Г. С. Крамаренко — заступник начальника обласного управління місцевої промисловості, М. Г. Левицький— зав. відділом пропаганди і агітації РК КП України; **Коломийський район:** М. В. Гузійчук — завідуючий відділом народної освіти облвиконкому, З. В. Клименко — секретар МК КП України, С. І. Козлов — зав. відділом пропаганди і агітації МК КП України; **Косівський район:** Г. Я. Кива — секретар РК КП України; М. Д. Петрик — секретар РК КП України, І. С. Сем'янів — лектор РК КП України; **Надвірнянський район:** А. М. Ромась — голова райвиконкому, В. М. Назарук — зав. відділом пропаганди і агітації РК КП України, М. П. Редько — редактор районної газети «Радянська Верховина»; **Рогатинський район:** Є. М. Лесюк, П. В. Мироненко — секретарі РК КП України,

М. Т. Каспрук — зав. організаційним відділом РК КП України, Б. І. Пришляк — лектор РК КП України; **Рожнятівський район:** О. М. Понюк, М. П. Пригородський — секретарі РК КП України, М. С. Нікітін — зав. парткабінетом РК КП України; **Снятинський район:** В. К. Колпаченко — секретар РК КП України, М. І. Карпенчук — лектор РК КП України, О. Ю. Ципцер — зав. відділом пропаганди і агітації РК КП України; **Тлумацький район:** Я. І. Сав'юк — секретар РК КП України, І. М. Єник — зав. відділом пропаганди і агітації РК КП України, М. В. Суховій — лектор РК КП України.

Матеріали з археології до нарисів і довідок підготував Івано-Франківський обласний краєзнавчий музей.

Науково-методичне керівництво підготовкою тому здійснювали наукові співробітники відділу історії міст і сіл Інституту історії АН УРСР В. М. Зайцев, А. А. Кондрацький, І. І. Котляр, Ю. О. Курносов, О. П. Лола, Д. І. Мишко, Л. В. Олійник, В. Ф. Панібудьласка, О. А. Парасунько, І. М. Шекера, науковий співробітник Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР О. І. Кудін, науковий співробітник Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР І. П. Чепіга, науковий співробітник Інституту мистецтвознавства, фольклору і етнографії ім. М. Т. Рильського АН УРСР П. Д. Павлій, наукові співробітники Інституту археології АН УРСР В. Д. Баран і Є. В. Махно, науковий співробітник Ради по вивченню продуктивних сил УРСР при Президії АН УРСР Г. К. Макаренко.

Консультації по добору ілюстративного матеріалу здійснював Ю. П. Кривдін.

ЗМІСТ

Косівський район

Надвірнянський район

Рогатинський район

Рожнятівський район

Снятинський район

Тлумацький район

ИСТОРИЯ ГОРОДОВ И СЕЛ УССР

Ивано-Франковская область
(На украинском языке)

Зав. редакцією «Історії міст і сіл УРСР» *В. М. Кулаковський.*
Редактори: *О. П. Вержбицька, І. Г. Дурнєв, В. Х. Косян* (керівник редакційної групи), *Н. П. Кот, В. В. Магдик, М. Д. Семенчук, В. М. Солоненко.*
Літературний редактор *П. П. Сіпачов.*
Художній редактор *Ю. С. Яхніс.*
Технічний редактор *В. М. Курінний.*
Редагування карт: *Є. В. Мержвинський.*
Коректори: *Г. П. Грицак, Н. І. Кракович, В. М. Мельниченко.*
Оправа та титульна сторінка художника *В. І. Юрчишина.*

В томі вміщено 357 фотоілюстрацій, 20 карт, 12 кольорових вклейок. Том здано до набору 31. VIII 1970 р., підписано до друку 5. II 1971 р. БФ 01059. Тираж 15 000. Формат $84 \times 108^{1}/_{16}$., фіз. друк. арк. 40+1,5 арк. вклейок. Умовн. друкарських аркушів 69,72, обліково-видавничих аркушів 76,17. Замовлення № 332.
Ціна в оправі 4 крб. 60 коп.

Набрано і надруковано Харківською книжковою фабрикою ім. М. В. Фрунзе Комітету по пресі при Раді Міністрів Української РСР. Харків, Донець-Захаржевська, 6/8.